

EDICIÓ CRÍTICA DELS CAPÍTOLS 1-100 DEL
"LLIBRE DE LES DONES" DE FRANCESC
EIXIMENIS: ESTUDI CODICOLÒGIC, ESTUDI
ECDÒTIC I ESTUDI HISTÒRIC

Eva Izquierdo Molinas

Per citar o enllaçar aquest document:
Para citar o enlazar este documento:
Use this url to cite or link to this publication:
<http://hdl.handle.net/10803/667739>

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.ca>

Aquesta obra està subjecta a una llicència Creative Commons Reconeixement-
NoComercial-SenseObraDerivada

Esta obra está bajo una licencia Creative Commons Reconocimiento-NoComercial-
SinObraDerivada

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-
NoDerivatives licence

TESI DOCTORAL

*EDICIÓ CRÍTICA DELS CAPÍTOLS 1-100
DEL LLIBRE DE LES DONES DE FRANCESC EIXIMENIS:
ESTUDI CODICOLÒGIC, ESTUDI ECDÒTIC
I ESTUDI HISTÒRIC*

Eva Izquierdo Molinas

2018

TESI DOCTORAL

EDICIÓ CRÍTICA DELS CAPÍTOLS 1-100

*DEL LLIBRE DE LES DONES DE FRANCESC EIXIMENIS:
ESTUDI CODICOLÒGIC, ESTUDI ECDÒTIC I ESTUDI HISTÒRIC*

Eva Izquierdo Molinas

2018

Programa de Doctorat en Ciències Humanes, del Patrimoni i de la Cultura

TUTOR I DIRECTOR

Dr. Xavier Renedo Puig

CODIRECTOR

Dr. Sadurní Martí Castellà

Memòria presentada per optar al títol de doctora per la Universitat de Girona

A. LLISTA DE PUBLICACIONS DERIVADES DE LA TESI

IZQUIERDO MOLINAS, E. (2018) «La tradició catalana del *Llibre de les dones*», *Estudis sobre Francesc Eiximenis-Studies On Francesc Eiximenis-*, ed. Sadurní Martí, Girona, Institut de Llengua i Cultura Catalanes, pp. 38-54, en premsa. ISBN: 978-84-9984-425-1. Dipòsit Legal: GI-1.839-2017.

PUIG I OLIVER, J., J. PERARNAU I ESPELT, G. AVENOZA, L. SORIANO, C. CLAUSELL NÁCHER, P. GISPERT-SAÜCH, D. GUIXERAS, E. IZQUIERDO MOLINAS, S. MARTÍ, X. RENEDO, R. ROJAS FERNÁNDEZ (2012) *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis, OFM, conservats en biblioteques públiques. Volum I: Descripció dels manuscrits*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, 1088 pp. (Corpus Scriptorum Cataloniae. Series D: Subsidia, 2). ISBN: 978-84-9965-076-0.

PUIG I OLIVER, J., PERARNAU I ESPELT, J., G. AVENOZA, L. SORIANO, C. CLAUSELL NÁCHER, P. GISPERT-SAÜCH, D. GUIXERAS, E. IZQUIERDO MOLINAS, S. MARTÍ, X. RENEDO, R. ROJAS FERNÁNDEZ (2010) «Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis, OFM, conservades en biblioteques públiques. Primera part: Obres originals en català/ 2. Segona part: Refoses. Tercera part: Obres originals en llatí. Quarta part: Traduccions. Cinquena part: Obres atribuïdes» Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 29, pp. 9-880.

IZQUIERDO MOLINAS, E. (2010) «Un testimoni sobre la vida de Sanxa Ximenis d'Arenós i sobre l'origen del *Llibre de les dones*», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 48, València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 135-161 (també a <<http://www.raco.cat/index.php/Caplletra/article/viewFile/274714/362731>>).

B. ABREVIATURES

B.1. OBRES DE FRANCESC EIXIMENIS

Àngels. Llibre dels àngels, ed. S. Martí *et alii*, edició de treball OFE.

Primer. Primer del Crestià, ed. P. Gispert, edició de treball OFE.

Segon. Segon del Crestià, ed. S. Martí, edició de treball OFE.

Terç. Terç del Crestià, ed. X. Renedo, edició de treball OFE.

Dotzè (I.1). Dotzè del Crestià, ed. X. Renedo *et alii*, Girona, Universitat- Diputació, 2005 (OFE 1).

Dotzè (II.1). Dotzè del Crestià, ed. C. Wittlin *et alii*, Girona, Col·legi Universitari- Diputació, 1986 (OFE 3).

Dotzè (II.2). Dotzè del Crestià, ed. C. Wittlin *et alii*, Girona, Col·legi Universitari- Diputació, 1987 (OFE 3).

B.2. ABREVIATURES I ACRÒNIMS

ACA. Arxiu de la Corona d'Aragó

ADMC. Arxiu dels Ducs de Medinaceli a Catalunya

ADMV. Arxiu dels Ducs de Medinaceli a València

AHBC. Arxiu Històric de la Biblioteca de Catalunya

AHG. Arxiu Històric de Girona

AHN. Archivo Histórico Nacional

ACV. Arxiu de la Catedral de València

AMS. Arxiu Municipal de Sogorb

APPV. Arxiu de Protocols del Col·legi del Patriarca de València

ARV. Arxiu del Regne de València.

BC. Biblioteca de Catalunya

BITECA. Bibliografia de Textos Catalans Antics, Valencians i Balears

BNE. Biblioteca Nacional de España

BNF. Bibliothèque Nationale de France

BUB. Biblioteca Universitària de Barcelona
CD. Carro de las donas
LD. Libro de las donas
DCVB. Diccionari Català-Valencià-Balear
DECat. Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana
FHB. Fitxes d'Helios Borja.
FLC. Fitxes de Lluís Cerveró.
NARPAN. Espai virtual de Cultura i Literatura a la Baixa Edat Mitjana
OFE. Obres de Francesc Eiximenis
OFM. Ordo Fratrum Minorum
OSA. Orde de Sant Agustí
OSC. Orde de Santa Clara
PARES. Portal de Archivos Españoles en Red.
PG. "Patrologiae cursus completus, series graeca", ed. J. P. Migne, 161 vols. (París, 1857-1866).
PL. "Patrologiae cursus completus, series latina", ed. J. P. Migne, 221 vols. (París, 1844-1864).

B.3. ABREVIATURES GENERALS

a. abans de
a. primera columna
a.C. abans de Crist
art. Article
b. segona columna
c. circa
ca. capítol
cap. capítol
caps. Capítols

cast. castellana
cfr. confronteu
col. columna
d. després de
dist. Distinció/ distincione
doc. document
Dr. Doctor
esp. espanyol
f. foli
ff. folis
Fig. figura
fot. fotograma
fots. fotogrames
ibid. Al mateix lloc
Llig. Lligall
L. Llibre
Lib. Libro, Liber
mm. mil·límetres
ms. manuscrit
mss. Manuscrits
n. nota
núm. número
núms. números
occ. occidental
p. pàgina
pp. pàgines
perg. pergamí
q. questione

r. recto
reg. registre
sign. signatura
s.r. sense reclam
s.s. sense signatura
suppl. Supplementum
t. tom
trad. traducció
v. verso
vd. vide
vol. volum
vols. volums
vv. versos
§ apartat

B.4. SIGLES DE L'APARAT CRÍTIC

add. afegit
supra. suprascrit
ex. expuntuat
mg. al marge
del. delere
() *lac.* Llacuna
del. i *supra.* delere i suprascrit
em. Esmena per conjectura
interl. interlineat

B.5. ABREVIATURES DEL GLOSSARI

absol. *absolutiu*
adv. afirm. *adverbi afirmatiu*
ger. subst. *gerundi substantivat*
v. *verb*
subst. *substantiu*
adj. *adjectiu*
v. intr. *verb intransitiu*
v. tr. *verb transitiu*
v. refl. *verb reflexiu*
prep. *preposició*
conj. *conjunció*
vulg. *vulgarisme*
dial. *dialectal*
part. *participi*
part. pass. *participi passat*
pron. *pronom*
pron. indef. *pronom indefinit*
adv. *adverbi*
dim. *diminutiu*
intens. *intensificatiu*
ant. *antic*
loc. adv. *locució adverbial*
loc. v. *locució verbal*
fem. *femení*
llt. cl. *llatí clàssic*
adj. ordin. *adjectiu ordinal*
adj. aug. *Adjectiu augmentatiu*
adj. intens. *adjectiu intensificatiu*
col. *col·loquialisme*
pron. rel. *pronom relatiu*
pl. *plural*
loc. conj. *locució conjuntiva*

C. ÍNDEX DE FIGURES

- Fig. 1. Chantilly, Musée Condé, ms. 142, f.1r (ms. A) ~ 135*
- Fig. 2. Filigrana del ms. A (Briquet, 11893) ~ 136*
- Fig. 3. Colofó del ms. A (f. 266) ~ 136*
- Fig. 4. Coberta del ms. A amb les armes del Comte de Bourbon ~ 137*
- Fig. 5. Anotació de Jaume d'Armanyac en el ms. A
(cara verso del primer full de guarda) ~ 138*
- Fig. 6. Nota de possessió de Jaume d'Armanyac (f. 266) ~ 138*
- Fig. 7. Nota de possessió de Joaquim de Rouault en el pergami
de la coberta del ms. A ~ 138*
- Fig. 8. Barcelona, BUB, ms. 79, f. 1r (ms. B) ~ 139*
- Fig. 9. Filigrana 1 del ms. B (Briquet, 5254) ~ 140*
- Fig. 10. Filigrana 2 del ms. B (Valls Subirà, 39; Briquet, 3528) ~ 140*
- Fig. 11. Filigrana 3 del ms. B (Briquet, 4714) ~ 140*
- Fig. 12. Colofó 1 del ms. B (f. 365v) ~ 140*
- Fig. 13. Colofó 2 del ms. B (f. 366) ~ 140*
- Fig. 14. Anotació en el primer full de guarda del ms. B ~ 140*
- Fig. 15. Madrid, BNE, ms. 1984, f. 1r (ms. F) ~ 141*
- Fig. 16. Filigrana 1 del ms. F (Briquet, 6649) ~ 142*
- Fig. 17. Filigrana 2 del ms. F (Briquet, 4846) ~ 142*
- Fig. 18. Colofó del ms. F (f. 287r) ~ 142*
- Fig. 19. Detall de la decoració del f. 12 del ms. F ~ 143*
- Fig. 20. Relligadura del ms. F. Cobertes i llom ~ 144*
- Fig. 21. A l'esquerra, escut heràldic de Diego Fernández de Córdoba i Montemayor;
a la dreta, escut heràldic inacabat del f. 12r del ms. F ~ 144*
- Fig. 22. Barcelona, BC, ms. 461, f. 1r (ms. G) ~ 145*
- Fig. 23. Filigrana 1 del ms. G (Briquet, 3544) ~ 146*
- Fig. 24. Filigrana 2 del ms. G (Briquet, 3527) ~ 146*
- Fig. 25. Colofó del ms. G (f. 365r) ~ 146*
- Fig. 26. Ornamentació del f. 16r del ms. G ~ 147*
- Fig. 27. LLibre dels Àngels. Barcelona, BC, ms. 462, f. 1 ~ 148*
- Fig. 28. Nota de possessió de fra Marc de Cardona en el f. 365r del ms. G ~ 149*
- Fig. 29. Anotació de Pau Ignasi de Dalmases i Ros*

- al full de guarda antic del ms. G ~ 149*
- Fig. 30. Madrid, BNE, ms. 1797, f. 1r (ms. H) ~ 150*
- Fig. 31. Filigrana del ms. H (Valls Subirà, 1332; Briquet, 3542) ~ 151*
- Fig. 32. Colofó del ms. H (f. 193v) ~ 151*
- Fig. 33. Detall de la decoració del f. 13r del ms. H ~ 152*
- Fig. 34. Relligadura del ms. H. Cobertes i llom ~ 153*
- Fig. 35. Taula pasqual del f. 201r del ms. H ~ 153*
- Fig. 36. Nota de possessió de frater Franciscus Benaula en el f. 201v del ms. H ~ 154*
- Fig. 37. Anotació de difícil lectura en el f. 201v del ms. H ~ 154*
- Fig. 38. Sant Cugat del Vallès, Biblioteca del Centre Borja de Teologia,
ms. sense signatura (abans 260), f. 1r (ms. J) ~ 155*
- Fig. 39. Filigrana 1 del ms. J (Briquet, 2065) ~ 156*
- Fig. 40. Filigrana 2 del ms. J (Bofarull, 217) ~ 156*
- Fig. 41. Colofó del ms. J (f. 260v) ~ 156*
- Fig. 42. Ms. J, f. 13r ~ 157*
- Fig. 43. Nota de possessió de Narcisa de Cornet i Marc en el ms. J ~ 158*
- Fig. 44. Nota de possessió de Ramon de Paguera i de Berardo en el ms. J ~ 158*
- Fig. 45. Anotació de Ramon de Paguera i de Berardo
en el tercer full de guarda del ms. J ~ 158*
- Fig. 46. Barcelona, BC, Incunable de Joan Rosembach, 1495.
Sign. BON-VI-34, f. 13r ~ 159*
- Fig. 47. Colofó de l'incunable i marca d'impressor de Joan Rosembach ~ 160*
- Fig. 48. Xilografia del tercer full de guarda de l'incunable de Rosembach ~ 161*
- Fig. 49. Coberta i llom de l'incunable de Joan Rosembach ~ 162*
- Fig. 50. Barcelona, ACA, Cancelleria, Pergamins. Fragments, Carpeta 19,
núm. 420 (f°1) ~ 163*
- Fig. 51. Fragment de paper amb anotació de Capbreus de Calonge ~ 164*
- Fig. 52. Barcelona, Arxiu Diocesà, fragment 99 [Carpeta de Tapes de manuscrits,
núm. 1] (f°99) ~ 165*
- Fig. 53. Vic, BEV, ms. 235, f. 141r. Fragment final del capítol 134
del Llibre de les dones i fragment dels capítols 270 i 271 ~ 166*
- Fig. 54. Relligadura original del segle XV del ms. 235 de la BEV ~ 167*
- Fig. 55. Notes dels consellers vigatans sobre la carestia
de blat de l'any 1540 (f. 138r) ~ 168*

Fig. 56. Barcelona, BC, ms. 9300/1, f. 1r ~ 169

Fig. 57. Anotació d'Alòs-Moner en el bifoli de protecció del ms. 9300/1 ~ 170

*Fig. 58. ARV, Governació 2218, f. 152r. Fragment de la deposició de Lluís Martí on és
nombrat Francesc Eiximenis ~ 404*

A la memòria dels meus avis,
Francisco Molinas Oliu
i Manolita Illana Pons.

E. AGRAÏMENTS

La confecció d'aquest treball va ser possible, en una etapa inicial, a la Beca de recerca predoctoral de la Universitat de Girona que se'm va atorgar els anys 2005-2009, la qual cosa em va permetre disposar, durant quatre anys, d'un bon coixí econòmic i de temps i recursos per dur-lo a terme. A partir de llavors vaig haver de conjuminar el món laboral amb l'elaboració de la tesi, tot això en un greu context de crisi econòmica. Després de passar uns anys amb certes dificultats, per fi puc celebrar la finalització d'aquest treball.

Al llarg de tots aquests anys, diferents persones i institucions m'han prestat la seva ajuda. Sense la seva col·laboració aquest treball no hagués estat possible.

En primer lloc, voldria donar el meu major agraïment als meus directors, els Doctors Xavier Renedo Puig i Sadurní Martí Castellà, que en tot moment han atès els meus dubtes i sempre han estat disposats a fer la feixuga tasca de revisar i orientar el meu treball.

En segon lloc, m'agradaria dirigir la meva més sincera gratitud al personal de les següents institucions: Biblioteca de la Universitat de Girona, Arxiu i Biblioteca Diocesana de Girona, Casa de Cultura de Girona, Institut de Llengua i Cultura Catalanes de la UdG, Universitat de Barcelona, Universitat de València, Biblioteca de Catalunya, Arxiu de la Corona d'Aragó, Biblioteca Nacional de França, Biblioteca del Musée Condé de Chantilly, Arxiu dels Ducs de Medinaceli a Catalunya, Arxiu dels Ducs de Medinaceli a València, Arxiu del Regne de València, Arxiu de Protocols del Col·legi del Patriarca de València, Arxiu Històric Municipal de València, Biblioteca del "Centre Borja" de Sant Cugat del Vallès, Convent de la Puritat i de sant Jaume de València, Alberg Jaume I de l'Espluga de Francolí, Biblioteca Pública Octavi Viader de Sant Feliu de Guíxols i Arxiu Municipal de Sant Feliu de Guíxols.

Voldria també donar el més profund agraïment a diferents persones que m'han ajudat en el dur trajecte d'investigació i d'elaboració de la tesi: a Sergio Urzainqui; a Rafael Ramos, a Jaume Torró, a Anna Alberni, a Lola Badia, a Albert Hauf, a Lluís To, a Pere Ortí, a Carme Clausell, a sor María Rosa Pérez, a Montserrat Galí, a Marina Navàs, a Elara Pi, a Juan Corbalán de Celis, a Vicente Graullera i a Jaume Richard. No em vull oblidar de Nicole Bériou, que em va acollir esplèndidament a París i em va prestar la seva ajuda quan em van robar la maleta; a Anna Gudayol i a Victòria Casals, que van atendre molt amablement les meves consultes a la Biblioteca de Catalunya; a

Montserrat Catalán, que cada vegada que he anat a l'Arxiu dels Ducs de Medinaceli a Catalunya, m'ha fet sentir com a casa.

Vull donar un agraïment especial a Sílvia Mancebo García, que ha passat moltes hores amb mi ajudant-me en la revisió i transcripció de documentació medieval i amb qui he fet una gran amistat. Finalment vull recordar a Jaume Riera i Sans, gran mestre: que en pau descansi.

Espero no haver-me oblidat de ningú i, si és així, no m'ho tingueu en compte, perquè han passat els anys, i la memòria, a vegades, traeix.

Finalment no voldria oblidar-me de la meva família i amistats, que són les persones que més han patit mentre durava aquest procés. Sempre han estat al meu costat, en els bons moments i en els no tan bons, i, per exigències de la feina, les he tingudes una mica abandonades durant aquests darrers anys. A totes elles els dedico el meu treball.

F. TAULA DE CONTINGUTS

A. LLISTA DE PUBLICACIONS DERIVADES DE LA TESI ~ III

B. ABREVIATURES ~ V

B.1. Obres de Francesc Eiximenis ~ v

B.2. Abreviatures i acrònims ~ v

B.3. Abreviatures generals ~ VI

B.4. Sigles de l'aparat crític ~ VIII

B.5. Abreviatures del glossari ~ IX

C. ÍNDEX DE FIGURES ~ XI

D. DEDICATÒRIA ~ XV

E. AGRAÏMENTS ~ XVII

F. TAULA DE CONTINGUTS ~ XIX

G. RESUM/ RESUMEN/ ABSTRACT ~ XXV

0. PREFACI ~ 1

I. ESTUDI CODICOLÒGIC ~ 13

1. INTRODUCCIÓ: La difusió de l'*opus* eiximenià i del *Llibre de les dones* ~ 15

1.1. TESTIMONIS COMPLETS DEL *LLIBRE DE LES DONES* ~ 18

1.1.1. A: *Chantilly, Musée Condé*, ms. 142. Descripció externa ~ 18

1.1.1.1. Descripció interna ~ 22

1.1.2. B: *Barcelona, Biblioteca Universitària*, ms. 79. Descripció externa ~ 27

1.1.2.1. Descripció interna ~ 31

1.1.3. F: *Madrid, Biblioteca Nacional*, ms. 1984. Descripció externa ~ 37

1.1.3.1. Descripció interna ~ 41

1.1.4. G: *Barcelona, Biblioteca de Catalunya*, ms. 461. Descripció externa ~ 46

- 1.1.4.1. Descripció interna ~ 50
- 1.1.5. H: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 1797. Descripció externa ~ 55
 - 1.1.5.1. Descripció interna ~ 59
- 1.1.6. J: *Sant Cugat del Vallès, Biblioteca del Centre Borja de Teologia*, ms. sense signatura. Descripció externa ~ 65
 - 1.1.6.1. Descripció interna ~ 70
- 1.1.7. i: *Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Incunable de Joan Rosembach*, 1495, Sign. BON-VI-34. Descripció externa ~ 75
 - 1.1.7.1. Descripció interna ~ 83
- 1.2. La difusió del *Tractat de religioses*. Còpies fragmentàries del *Llibre de les dones* ~ 90
 - 1.2.1. C: *París, Bibliothèque Nationale de France, ms. occ. esp. 57* ~ 91
 - 1.2.1.1. Descripció interna ~ 95
 - 1.2.2. Àngels A.2: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 4030 ~ 99
 - 1.2.2.1 Descripció interna ~ 101
 - 1.2.3. A.1: Tarragona, Biblioteca Pública, ms. 46 ~ 102
 - 1.2.3.1. Descripció interna ~ 104
 - 1.2.4. f^o1: *Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Pergamins. Fragments, carpeta 19, núm. 420* ~ 106
 - 1.2.4.1. Descripció interna ~ 107
 - 1.2.5. f^o99: *Barcelona, Arxiu Diocesà, fragment 99* [Carpeta de Tapes de manuscrits, n° 1] ~ 109
 - 1.2.5.1. Descripció interna ~ 110
 - 1.2.6. *Girona, Arxiu capitular, fragment 16, 2ff* ~ 111
 - 1.2.6.1. Descripció interna ~ 112

1.2.7. *Vic, Biblioteca Episcopal, ms. 235, f. 141r ~ 113*

1.2.7.1. *Descripció interna ~ 116*

1.2.8. *Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 80, ff. 88ra-100v ~ 116*

1.2.8.1. *Descripció interna ~ 119*

1.2.9. *Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 9300/1 ~ 119*

1.2.9.1. *Descripció interna ~ 121*

1.2.10. *Cb: Collbató, Col·lecció privada de Joan Rogent ~ 122*

1.3. *CÒPIES PERDUDES DEL LLIBRE DE LES DONES ~ 122*

1.4. *FRAGMENTS DEL LLIBRE DE LES DONES INSERITS PEL PROPÍ EIXIMENIS I PER ALTRES AUTORS DINS D'ALTRES OBRES ~ 125*

1.4.1. *Scala Dei o Tractat de contemplació ~ 126*

1.4.2. *Confessional ~ 126*

1.4.3. *Cercapou ~ 127*

1.5. *TRADUCCIONS CASTELLANES: EL LIBRO DE LAS DONAS ~ 129*

1.6. *APÈNDIX: FOTOGRAMES DELS MANUSCRITS I D'ALGUNS FRAGMENTS DEL LLIBRE DE LES DONES ~ 133*

II. *ESTUDI ECDÒTIC ~ 171*

2.1. *Estat de la qüestió i Hipòtesi de treball ~ 173*

2.1.1. *Característiques textuais dels exemplars catalans conservats del Llibre de les dones ~ 176*

2.2. *Error de l'Arquetipus (X) ~ 179*

2.3. *El grup α ~ 188*

2.3.1. *Error comuns conjuntius de *AJi* ~ 188*

- 2.3.2. Errors comuns conjuntius de Ji ~ 191
- 2.4. El grup β ~ 195
 - 2.4.1. Errors comuns conjuntius de $BFGH$ ~ 195
 - 2.4.2. Errors comuns conjuntius de BFG ~ 201
 - 2.4.3. Errors comuns conjuntius de FG ~ 204
- 2.5. Contaminacions ~ 208
 - 2.5.1. $\beta > i$ ~ 208
 - 2.5.2. $B > i$ ~ 216
- 2.6. Lliçons equipol·lents i variants adiafores ~ 218
 - 2.6.1. Equipol·lents i variants que enfronten α amb β ~ 219
 - 2.6.2. Equipol·lents i variants que enfronten AJ i $\beta > i$ ~ 221
 - 2.6.3. Equipol·lents de Ji ~ 223
 - 2.6.4. Equipol·lents de BFG ~ 225
 - 2.6.5. Equipol·lents de FG ~ 226
 - 2.6.6. Contaminació $B > i$ ~ 230
- 2.7. PROBLEMES ~ 231
- 2.8. CONCLUSIONS (I ALTERNATIVES) ~ 231
- 2.9. PROPOSTA DE STEMMA PER AL *LLIBRE DE LES DONES* ~ 234
- 2.10. APÈNDIX ~ 235
 - 2.10.1. OBSERVACIONS SOBRE ELS MANUSCRITS DEL *LIBRO DE LAS DONAS* EN RELACIÓ AMB ELS TESTIMONIS CATALANS ~ 235
 - 2.10.2. CONCLUSIONS SOBRE ELS MANUSCRITS CASTELLANS ~ 251
 - 2.10.3. PROPOSTA DE STEMMA DEL *LLIBRE DE LES DONES* I LA TRADICIÓ CASTELLANA ~ 254

III. ESTUDI HISTÒRIC ~ 255

3.1. Introducció ~ 257

3.1.2. Orígens familiars de Sanxa Ximenis d'Arenós ~ 259

3.1.3. Orígens familiars i tarannà de Joan de Prades ~ 265

3.1.4. El matrimoni dels comtes de Prades i la seva descendència ~ 269

3.1.5. Notícies sobre el divorci dels comtes de Prades ~ 274

3.2. Un plet de 1416 sobre la vida de Sanxa Ximenis d'Arenós ~ 277

3.2.1. Treballs i afanys de la comtessa de Prades ~ 281

3.2.2. Activitats que duia a terme Na Sanxa ~ 300

3.2.3. Síntesi de la vida de la comtessa de Prades ~ 316

3.3. Sanxa Ximenis d'Arenós i la gènesi del *Llibre de les dones* ~ 319

3.4. Aproximació a la datació del *Llibre de les dones* ~ 329

3.6. APÈNDIX DOCUMENTAL ~ 341

IV. INTRODUCCIÓ ALS CENT PRIMERS CAPÍTOLS DEL *LLIBRE DE LES DONES* ~ 405

V. EDICIÓ CRÍTICA DELS CAPÍTOLS 1-100 DEL *LLIBRE DE LES DONES* ~ 447

5.1. Criteris d'edició ~ 449

5.2. Text ~ 453

5.3. Notes a l'edició ~ 650

5.4. Aparat crític ~ 717

5.5. Aparat de correccions ~ 833

5.6. Glossari ~ 857

5.7. Índex d'autors i d'obres citades ~ 899

5.8. Índex onomàstic ~ 903

5.9. Índex bíblic ~ 909

5.10. Índex temàtic ~ 917

VI. BIBLIOGRAFIA ~ 927

6.1. BIBLIOGRAFIA EXTRETA DE LA XARXA ~ 961

En una data incerta, però que s'ha de situar a finals del segle XIV, Francesc Eiximenis va escriure el *Llibre de les dones* i el va dedicar a Sanxa Ximenis d'Arenós, comtessa de Prades. El *Llibre de les dones*, tot i no gaudir de la mateixa difusió que altres obres del franciscà com ara el *Llibre dels àngels* o la *Vida de Jesucrist*, féu una gran fortuna. Prova d'aquest èxit és que s'ha conservat en sis manuscrits i un incunable, sense comptar amb l'existència de nombroses còpies fragmentàries. L'obra també fou traduïda al castellà i se'n conserven set testimonis íntegres, a més de diverses còpies parcials i una versió adaptada intitolada *Carro de las donas*. El 1981 l'obra fou objecte d'una edició crítica per part de Frank Naccarato i ha estat estudiada des de molt variades perspectives. Malgrat que l'edició de Naccarato ha permès donar a conèixer el llibre al lector contemporani, només fou confegida amb la col·lació de tres dels set testimonis conservats: *A* (Chantilly, Musée Condé, ms. 142), *B* (Barcelona, B.U.B, ms. 79) i *i* (Barcelona, Joan Rosembach, 1495). A més a més, encara avui dia queden algunes incògnites per resoldre, com ara la data de redacció i entrega del llibre, els motius pels quals Eiximenis li va dedicar a la comtessa de Prades i la filiació textual dels set testimonis que transmeten l'obra íntegrament.

En aquest treball es presenta l'edició crítica dels capítols 1-100 del *Llibre de les dones* emprant els set testimonis catalans que transmeten l'obra sencera a fi de presentar un text el més acostat possible al que devia ser l'original de l'autor. També es pretén omplir el buits que giren entorn de l'estudi de l'obra i fer una revisió i actualització de la tradició catalana conservada del llibre.

En una fecha incierta, pero que se tiene que situar a finales del siglo XIV, Francesc Eiximenis escribió el *Llibre de les dones* y lo dedicó a Sanxa Ximenis de Arenós, condesa de Prades. El *Llibre de les dones*, a pesar de no disfrutar de la misma difusión que otras obras del franciscano como, por ejemplo, el *Llibre dels àngels* o la *Vida de Jesucrist*, hizo una gran fortuna. Prueba de este éxito es que se ha conservado en seis manuscritos y un incunable, sin contar con la existencia de numerosas copias fragmentarias. La obra también fue traducida al castellano y se conservan siete testimonios íntegros, además de varias copias parciales y una versión adaptada intitolada *Carro de las donas*. El 1981 la obra fue objeto de una edición crítica por parte

de Frank Naccarato y ha sido estudiada desde muy variadas perspectivas. Aunque la edición de Naccarato ha permitido dar a conocer el libro al lector contemporáneo, solo fue hecha mediante la colación de tres de los siete testimonios conservados: A (Chantilly, Musée Condé, ms. 142), B (Barcelona, B.U.B, ms. 79) y (Barcelona, Joan Rosembach, 1495). Además, todavía hoy en día quedan algunas incógnitas por resolver, como, por ejemplo, la fecha de redacción y entrega del libro, los motivos por los cuales Eiximenis se lo dedicó a la condesa de Prades y la filiación textual de los siete testimonios que transmiten la obra íntegramente.

En este trabajo se presenta la edición crítica de los capítulos 1-100 del *Llibre de les dones* empleando los siete testimonios catalanes que transmiten la obra entera con objeto de presentar un texto lo más acercado posible al que debía de ser el original del autor. También se pretende llenar los vacíos que giran en torno al estudio de la obra y hacer una revisión y actualización de la tradición catalana conservada del libro.

Francesc Eiximenis wrote the *Llibre de les dones* on an unknown date, that must be placed at the end of the 14th century and he devoted it to Sanxa Ximenis d'Arenós, countess of Prades. Although the *Llibre de les dones* had not the same diffusion that other Franciscan works such as the *Llibre dels àngels* or the *Vida de Jesucrist*, it made a big fortune. An evidence of this success is that not only six manuscripts and one incunabulum have been preserved, but also many fragmentary copies. The work was also translated into Spanish and seven whole manuscripts have been preserved, as well as several partial copies and an adapted version called *Carro de las donas*. The work was subjected to a critical edition by Frank Naccarato in 1981 and since then, it has been studied from several different perspectives. Although Naccarato's version made the book public to the contemporary reader, it was only carried out with the comparison of three of the seven manuscripts that have been preserved: A (Chantilly, Musée Condé, ms. 142), B (Barcelona, B.U.B, ms. 79) and i (Barcelona, Joan Rosembach, 1495). At present, there are still mysteries to solve, such as the dates of writing and delivery of the book, the reasons why Eiximenis devoted it to the countess of Prades and the textual affiliation of the seven manuscripts that transmit the whole work.

This work presents the critical edition of the chapters from 1 to 100 of the *Llibre de les dones*. It employs the seven Catalan manuscripts that transmit the whole work so

as to present a text as close as possible to what the author's original version should have been. It is also pretended to fill the gaps that surround the study of the work, as well as to review and update the Catalan version of the book that is preserved.

0. PREFACI

Quan vaig acabar la carrera de Filologia Catalana, tenia ben clar que volia cursar estudis de Doctorat perquè m'atreia el món de la investigació i, sobretot, el món medieval. Un dia, pensant sobre possibles temes d'estudi eiximenians per al treball de recerca de doctorat i parlant-ne amb Xavier Renedo i Sadurní Martí, se'm presentaren diferents possibilitats: la primera, continuar l'edició del *Dotzè del Crestià*; la segona, l'edició i l'estudi de la traducció catalana de Guillem Fontana del *Psalterium alias laudatorium*, i, finalment, l'edició i l'estudi del *Llibre de les dones*. No em va caldre meditar-ho gaire i em vaig decantar claríssimament pel *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis.

Quan vaig haver llegit la meua tesina, que constava de l'edició crítica i l'estudi ecdòtic dels vint primers capítols de l'obra, a més d'un estudi codicològic dels set testimonis conservats, vaig decidir que continuaria amb l'edició crítica d'aquest llibre com a tema per a la meua tesi doctoral. Foren nombrosos els motius que m'impulsaren a fer aquesta elecció. En primer lloc, vaig trobar interessant, com a integrant del sexe femení, poder estudiar un llibre escrit fa sis-cents anys que tractava de les dones i anava dirigit, en línies generals, al públic femení. Personalment m'interessava molt conèixer quina visió tenia Eiximenis, i l'home medieval, sobre el sexe femení. Vaig pensar que l'estudi d'aquesta obra em permetria entendre per què la història de les dones ha estat, com ha estat, majoritàriament silenciada, i com hem arribat, per exemple, fins al punt que les dones només fa vuitanta-sis anys que tenim el dret d'anar a votar, és a dir, que jurídica i socialment estem en un pla d'igualtat respecte els homes.

En segon lloc, em va cridar l'atenció la gran difusió de què gaudí el *Llibre de les dones*, ja que se n'han conservat sis manuscrits íntegres i un incunable, sense comptar altres còpies fragmentàries que han perviscut fins els nostres dies. S'ha estipulat que devien circular una cinquantena de còpies de l'obra i, a més a més, el llibre ja va començar a difondre's en vida de l'autor, com demostra el fet que una de les còpies fragmentàries conservades data del 1398 (BNE, ms. 4030). Però la divulgació de l'obra no es va limitar a les terres de la Corona d'Aragó, sinó que va traspasar fronteres amb una traducció castellana conservada en set manuscrits i diverses còpies fragmentàries. A més a més, se'n va fer una versió adaptada en castellà, el *Carro de las donas*. Fou tal la rellevància de l'obra, que també fou un dels primers llibres en català que meresqueren l'honor de la impremta.

Ben aviat, des que començaren els estudis eiximenians al segle XIX i principis del segle XX, nombrosos erudits es sentiren atrets per la gran divulgació i fortuna de què gaudí el llibre. Jaume Massó i Torrents, durant la primera dècada del segle XX, en el seu article «Les obres de Fra Francesch Eximeniç (1340?-1409?). Essai d'une bibliografia» (1909-1910: 588-692) s'encarregà de compilar dades sobre els manuscrits conservats de les obres d'Eiximenis, inclòs, és clar, el *Llibre de les dones*. Altres erudits, com ara Andreu Ivars, en el seu article «Franciscanismo de la reina de Aragón, doña María de Luna» (1933) o Martí de Barcelona, en el seu article «Fra Francesch Eiximenis O.M. (1340?-1409?). La seva vida, els seus escrits, la seva personalitat literària» (1928: 437-500) aportaren noves dades als estudis codicològics de Massó i, a més a més, feren recerca sobre altres temes del món eiximenià, recerca que quedà estroncada amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola i amb la forta repressió que exercí posteriorment el règim franquista sobre la cultura catalana.

Fins els anys seixanta i setanta del segle XX no es repregueren els estudis al voltant de la figura i de l'obra de Francesc Eiximenis. Josep Madurell i Marimon, en aquells anys s'encarregà de presentar un catàleg dels manuscrits existents del franciscà (1968: 291-313) i, posteriorment, als anys vuitanta, David J. Viera revisà els treballs codicològics de Massó, Ivars i Martí de Barcelona i publicà diferents articles sobre el tema, entre els quals destaquen «Incunables i llibres rars del P. Francesc Eiximenis (1340?-1409?) publicats entre 1478 i 1542» (1991b: 297-317), «Manuscritos eiximenianos no catalogados por J. Massó Torrents» (1991c: 289-296) i «Más sobre manuscritos, incunables y ediciones raras de la obra de Francesc Eiximenis» (1991a: 319-325).

Després de les revisions de Madurell i Viera, ningú més s'havia tornat a preocupar per catalogar nous manuscrits conservats de les obres de Francesc Eiximenis. Mentre estava cursant els estudis de Doctorat, però, es van publicar diversos articles on es donaven a conèixer nous fragments del *Llibre de les dones* localitzats en diferents arxius i biblioteques, de manera que vaig pensar que calia fer una nova revisió i una actualització del catàleg de manuscrits coneguts del *Llibre de les dones*.

Al mateix temps, i mentre anava indagant més sobre el *Llibre de les dones*, era de consulta obligada l'única edició crítica publicada fins avui de l'obra, a càrrec de Frank Naccarato i sota la direcció de Joan Coromines, publicada l'any 1981. Llegant la

magnífica introducció de Curt Wittlin, i repassant tota la bibliografia que vaig trobar sobre diferents aspectes del llibre, vaig topar-me amb uns quants buits i punts foscos en l'estudi d'aquesta obra. L'edició de Frank Naccarato presentava el text del manuscrit *A* (Chantilly, Musée Condé, ms. 142) com a text base, i utilitzava els testimonis *B* (Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 79), *Cb* (Collbató, avui perdut) i *I* (Incunable de Joan Rosembach, 1495) en els casos en què *A* presentava una lectura errònia; és a dir, Naccarato no havia emprat tots els testimonis catalans conservats del llibre per confeir la seva edició. Carmen Clausell, a la seva recent edició del *Carro de las donas*, una versió adaptada al castellà del *Llibre de les dones* català (2007a: 201), assenyalava aquest buit: «Tot i que aquesta és l'edició que ha permès a molts lectors interessats conèixer l'obra del menoret gironí, resta encara per fer la tasca de revisar i col·lacionar els manuscrits existents del *Llibre de les dones* (i l'incunable) per tal d'establir-ne un text fiable (l'arquetipus de l'obra) que permeti aprofundir rigorosament en el pensament de l'escriptor franciscà.»

Va néixer així el propòsit de fer una nova edició crítica del *Llibre de les dones* fent un ús integral dels set testimonis conservats de l'obra. Al final per raons operatives, i d'acord amb els meus directors, vaig acabar centrant-me només en l'edició dels cent primers capítols (que corresponen a la primera part del llibre, que aplega els tractats d'infantes, donzelles, maridades i vídues), deixant de banda el darrer tractat del llibre, el de dones religioses, perquè, a causa de la seva extensió i canvi de to podia ser objecte d'una altra tesi doctoral. Aquesta decisió va comportar també deixar de banda els testimonis fragmentaris del llibre, perquè tots transmeten parts del darrer tractat de l'obra. No obstant això, si les circumstàncies m'ho permeten, m'agradaria en un futur no gaire llunyà poder-me ocupar d'aquest darrer tractat i presentar l'edició completa del llibre contrastant tots els *testes*, tant els complets com els fragmentaris.

Un altre dels buits amb què em vaig trobar pel que fa a l'estudi del *Llibre de les dones* fou la manca de treballs sobre la tradició textual i l'ecdòtica de l'obra. Les poques indagacions que s'havien fet sobre aquest aspecte feien referència, bàsicament, als testimonis conservats de la traducció castellana del llibre. Curt Wittlin, a la introducció a l'edició de Naccarato, havia fet una petita aproximació a la tradició textual catalana afirmant que el manuscrit *B* (Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 79) pertanyia a una branca menys bona que la del manuscrit *A* (Chantilly, Musée Condé, ms. 142), però més divulgada. Del manuscrit *Cb* (Collbató), avui desaparegut, afirmava que era un text

emparentat amb A (Chantilly, Musée Condé, ms. 142) i de possible origen rossellonès (1981: xxxiv), i sobre l'incunable de Rosembach deia que era un text alterat i deturpat en diferents llocs, amb nombrosos canvis ortogràfics i lèxics (1981: xxxv-xxxvi). Finalment, assenyalava que la feina de bastir un *stemma* per a la tradició catalana del *Llibre de les dones* restava per fer i, fins avui, ningú s'ha encarregat de dur a terme aquesta tasca. Carme Clausell ha estat l'única que, recentment, ha tornat a referir-se a la tradició textual catalana de l'obra en el seu article «La tradició textual del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis O.F.M. (2007: 201-212)» i també a la seva edició crítica del *Carro de las donas* (2007), on contrasta de manera sovintejada les lectures dels manuscrits castellans amb alguns dels testimonis catalans. En el seu article, l'autora intentava esbrinar quin era l'origen textual dels set manuscrits castellans del *Libro de las donas* i al final de l'article assenyalava algunes tendències del comportament ecdòtic de la tradició catalana, declarant que, de forma general, els testimonis *AHCJi* llegeixen conjuntament i *BFG* també (Clausell 2007b: 210).

També m'he proposat, doncs, fer un estudi de la tradició textual catalana dels cent primers capítols de l'obra, partint com a hipòtesi de treball de les observacions de Clausell respecte de la tradició catalana, contrastant-les amb la col·lació dels primers cent capítols de l'obra. Per tal d'aprofundir més en l'ecdòtica de l'obra i intentar resoldre casos d'esmenes dubtoses, també he consultat l'edició del *Carro de las donas* de Clausell i he contrastat els diferents llocs crítics escollits de l'estudi ecdòtic amb les lectures de bona part dels manuscrits castellans conservats, concretament, amb els testimonis *A₁B₁D₁K₁L₁*.

Una altra llacuna amb què em vaig trobar en l'estudi del *Llibre de les dones* gira entorn de la figura de Sanxa Ximenis d'Arenós, comtessa de Prades, persona a qui Eiximenis va dedicar l'obra. Em vaig adonar que l'estudi de la seva figura ha estat generalment desatada pels historiadors, probablement perquè en temps pretèrits no era centre d'atenció pels estudiosos de l'univers eiximenià, que estaven més interessats a indagar sobre altres temes. Les poques notícies que fins fa poc posseïem de Sanxa Ximenis d'Arenós vingueren de la mà d'historiadors com ara Santiago Sobrequés (1973: 119), Fèlix Duran i Cañameras (1956: 4), Eufemià Fort i Cogul (1960: 8), Armand de Fluvià i Escorsa (1979-80: 156) o Joseph Maria Roca (1929: 110-120), entre d'altres, que l'esmentaven de passada en relació amb altres personatges com ara la reina Margarida, néta seva, casada el 1409 amb el rei Martí l'Humà. A través d'un document,

el cronista aragonès Jerónimo Zurita s’afirmava que els comtes de Prades es van separar el 1411 (1976: 151). Però encara, fins el dia d’avui, no sabem de Sanxa ni quan va néixer ni quan va morir, ni quins motius desencadenaren la ruptura del seu matrimoni, ni quin tipus de vida portà aquesta alta dama des de la ruptura del seu enllaç. Tampoc no coneixem quin paper va jugar Francesc Eiximenis en la seva vida, ni quan començaren a relacionar-se el franciscà i la comtessa, ni per quins motius el polígraf li adreçà el *Llibre de les dones*. Li endreçà l’obra per consolar-la en els seus moments difícils? Per què purgués els seus pecats i es preparés per la mort? Per adoctrinar-la en el cristianisme i preparar-la per la vida religiosa?

A més a més, la data de redacció del llibre, fins avui, resta incerta, i els estudiosos encara no s’han posat d’acord quant al tema de la datació. Massó i Torrents situava la redacció del *Llibre de les dones* durant el regnat de Martí l’Humà, sense afegir cap argumentació. Martí de Barcelona i Rubió i Lluch, seguint una línia paral·lela, defensaven la tesi que el llibre fou redactat durant el 1396, quatre anys més tard que el *Llibre dels àngels*. Per contra, l’historiador Andreu Ivars s’oposava a aquesta tesi i defensava que l’obra fou anterior al *Llibre dels àngels* (1933a: 269), i Curt Wittlin, dècades més tard, a la mateixa introducció a l’edició de Naccarato (1981: XIV) situava la redacció del llibre vers el 1388. Després d’aquests estudiosos ningú més ha tractat el tema de la datació de l’obra, i l’únic que sabem amb certesa, enmig de tota aquesta controvèrsia, és que el *Llibre de les dones* fou escrit amb posterioritat al *Terç* i al *Dotzè*, perquè el mateix Eiximenis parla d’aquestes obres com a acabades en el nostre llibre, i també hi esmenta el seu projecte d’escriure una *Vida de Jesucrist*, o sigui que el *Llibre de les dones* ha de ser anterior a aquesta obra.

Per consegüent, també m’he proposat omplir aquesta llacuna i intentar esclarir, o almenys acostar-me el màxim possible, a la data de redacció del llibre. Per poder-ho fer, era convenient indagar sobre la biografia de Sanxa Ximenis d’Arenós, destinatària del llibre. Vaig pensar que l’estudi de la seva vida, a part d’omplir el buit que girava entorn de la seva personalitat, ens podia aportar dades sobre la datació de l’obra, la gènesi, la intencionalitat del llibre i la relació que mantingué l’alta dama amb Francesc Eiximenis perquè, malgrat que el *Llibre de les dones* és una manual didacticomoral adreçat a les dones laiques, crec que no s’ha de deslligar del tot de la persona a qui anava dedicada l’obra.

Amb aquesta finalitat, vaig començar a fer recerca en la documentació de diferents arxius, sobretot en l'Arxiu dels Ducs de Medinaceli a Catalunya, ubicat en el monestir de Poblet, i en l'Arxiu del Regne de València, que foren els dos llocs on la investigació fou més fructífera. M'interessava donar a conèixer la biografia de Sanxa Ximenis d'Arenós, companya de viatge durant aquests anys d'elaboració de la tesi, on hi han hagut alts i baixos, alegries i desànim, ajudes inestimables i obstacles que semblaven insalvables en el camí. Volia rescatar de l'oblit la figura d'aquesta dona que apareix en els manuals d'història de la literatura quan es fa esment al *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis i també volia aportar la meua minúscula i modesta engruna a l'estudi de la història de la dona, camp de recerca que té pocs anys d'existència i que cada vegada atreu més l'atenció dels estudiosos i estudioses.

Finalment em va atreure la riquesa temàtica del *Llibre de les dones* i la pluralitat de matèries que hi desenvolupa Eiximenis al llarg de 396 capítols: des d'un regiment per als fills i filles, fins a referències a la cosmètica i a les modes femenines, als set béns del matrimoni, l'adulteri, la separació, l'uxoricidi, la gelosia, el tracte entre sogres i nores, la viduïtat, les virtuts teològiques i cardinals, la confessió, i un llarg etcètera. En un primer moment, em vaig proposar de fer una anàlisi exhaustiva del contingut del llibre, contrastant-lo amb les idees que expressa Eiximenis en altres obres, però, finalment, per raons operatives, he decidit incloure només una breu introducció als cent primers capítols del llibre.

En conclusió, amb aquesta tesi doctoral vull intentar omplir els buits i donar resposta als principals interrogants i incògnites que s'han generat fins al dia d'avui entorn al *Llibre de les dones*. La tesi doctoral es divideix en les següents parts:

En un primer apartat faig una revisió exhaustiva dels testimonis catalans conservats del llibre. Malgrat l'excel·lència indiscutible de les descripcions codicològiques de Massó i Torrents, Andreu Ivars, Martí de Barcelona i altres, molts dels testimonis descrits resten avui perduts o han desaparegut; a més a més, i tal com he apuntat, han aparegut al llarg dels anys altres fragments del llibre, noves dades que es troben perfectament compendiades en el recent *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis, OFM, conservats en biblioteques públiques* de Jaume de Puig i Oliver i altres (2012), volum en el qual vaig tenir l'honor de col·laborar pel que fa a la part dels manuscrits del *Llibre de les dones*. Darrerament s'ha descobert algun fragment

nou del *Llibre de les dones* que no consta en el catàleg de Puig i Oliver, com és el cas del fragment 16 de l'Arxiu Capitular de Girona, i a més a més, es disposa d'unes quantes novetats sobre diferents aspectes d'alguns manuscrits, de manera que en aquest apartat pretenc actualitzar les dades ja aportades per Oliver.

En aquest primer apartat, doncs, repasso la història de la difusió del *Llibre de les dones* i la seva tradició manuscrita. Presento d'una manera detallada l'estudi codicològic dels set testimonis catalans conservats de l'obra que he emprat per confegir l'edició crítica. A part d'especificar quines són les característiques materials dels diferents còdexs, també en faig una descripció interna, transcrivint els primers fragments de cada part diferenciada del llibre. Malgrat no haver emprat les còpies fragmentàries del llibre, n'he descrit els trets més remarcables.

En aquesta secció també faig un breu repàs a la tradició castellana de l'obra i dedico un petit espai a les còpies que resten perdudes en l'actualitat, però de les quals es té constància. Endemés dedico un espai als fragments del llibre que el mateix Eiximenis emprà per confegir altres de les seves obres i a la influència que exercí el *Llibre de les dones* sobre altres autors. Finalment he afegit un apèndix amb imatges de diferents exemplars, a fi de fer més il·lustratiu el meu discurs. Per confegir aquesta secció he fet una revisió de la bibliografia existent sobre els manuscrits eiximenians, però, sobretot, m'he valgut de la meua observació *in situ* dels testimonis. També m'he valgut del material recopilat al catàleg de Jaume de Puig i Oliver & al. (2012).

En un segon bloc m'ocupo de la tradició textual del *Llibre de les dones* i de l'ecdòtica dels cent primers capítols. La col·lació de tots els testimonis catalans conservats de l'obra m'ha servit també per comprovar si les tendències de filiació que assenyalava Clausell en el seu article (2007b: 210) es donen en els cent primers capítols de l'obra. Després de comparar i contrastar les lectures dels diferents testimonis, he analitzat els errors comuns conjuntius, els errors separatius i les variants adiafores resultants de la col·lació dels set testimonis catalans conservats.

L'anàlisi dels errors i variants dels diferents exemplars m'ha permès veure les relacions que guarden entre sí aquests volums i triar el *codex optimus* per a la meua edició. He considerat que havia de prendre el manuscrit A (Chantilly, Institut de França, Biblioteca del Museu Comtal, ms. 142) com a text base, perquè és el testimoni més antic, un dels que conté menys errors. Quan ho he cregut oportú, he esmenat amb

l'ajuda d'altres testimonis, a fi de presentar un text el més fidel possible al que devia ser l'original d'Eiximenis. També m'he servit d'alguns dels testimonis castellans i de l'edició del *Carro de las donas* de Clausell en els casos d'esmenes dubtoses. He esmenat *ope ingenii* quan les lectures presentades per tota la tradició conservada eren errònies i era evident quina havia d'ésser la lliçó correcta, ja sigui pel context o per l'*usus scribendi* d'Eiximenis. Per acabar, he bastit un possible *stemma* de la tradició catalana conservada de l'obra. Finalment, he emprat els materials resultants de la col·lació dels diferents *loci critici* catalans comparant-los amb els castellans i he afegit un apèndix on pretenc assenyalar, com a mera aproximació i sense pretendre arribar a conclusions definitives, algunes tendències de filiació observades entre les dues tradicions en els cent primers capítols de l'obra.

Durant la confecció d'aquesta secció m'he vist en la dificultat que, en realitat, he trobat molt pocs errors comuns conjuntius evidents i m'ha resultat sobretot problemàtic l'incunable (*i*), que algunes vegades semblava estar a cavall entre les dues branques, α i β , i era evident que s'estava donant tot un seguit de contaminacions. M'ha costat dilucidar la direcció de les diferents contaminacions. En tot cas, no considero el meu treball com a definitiu, sinó que els resultats són provisionals i estan oberts a una futura revisió.

En una tercera secció presento l'estudi històric del llibre i una biografia de Sanxa Ximenis d'Arenós, destinatària del llibre. Després de la biografia de la comtessa de Prades, que he bastit a través de la bibliografia ja existent sobre els comtes de Prades i a través de diferents documents que he trobat en nombrosos arxius, dedico un subapartat a la gènesi de l'obra i, finalment, m'endinso en el tema de la datació del llibre. Pel que fa a la datació, he de dir que no he arribat a cap conclusió incontrovertible, no he pogut trobar cap document que ens indiqui clarament una data; en tot cas, els resultats són provisionals.

Al final d'aquest apartat, he decidit afegir un apèndix on presento la documentació més interessant que he trobat i que m'ha servit per bastir el trajecte vital de l'aristòcrata. Es tracta només d'una selecció de tot el material consultat als arxius, decisió difícil però necessària per raons d'espai. La majoria dels documents consultats són, bàsicament, protocols notariaus i documents de caràcter econòmic que aporten poques dades rellevants per als nostres interessos. Per contra, en l'estudi històric hi he

citat petits fragments d'aquests documents descartats, els més significatius. En tot cas, m'agradaria poder dedicar un llibre a la comtessa de Prades en un futur no gaire llunyà i editar allí tota la documentació de la qual he hagut de prescindir a la meva tesi doctoral.

També he de dir que, pel que fa a la confecció d'aquest bloc, m'ha quedat una petita espina clavada: la impossibilitat d'accedir a la seu principal de l'Arxiu dels Ducs de Medinaceli, que actualment es troba a Toledo, perquè se m'hi va denegar l'accés. Per altres circumstàncies, tampoc he pogut fer una recerca exhaustiva a l'Archivo Histórico Nacional a Madrid. És un aspecte que queda pendent, i que espero, en un futur, poder-ho dur a terme.

En un quart bloc, com ja he dit, faig una breu introducció als continguts dels cent primers capítols del *Llibre de les dones*.

Finalment presento la meva edició crítica que, repeteixo, és dels cent primers capítols de l'obra. L'edició es cenneix als criteris de publicació de les O.F.E., redactats el 1987, i actualitzats en els darrers temps. L'edició crítica consta de la transcripció del text base amb notes complementàries al final i de dos aparats crítics —un amb les variants de significat, i l'altra, amb les correccions dels copistes (*expuntuat*, *suprascrit*, *al marge*, etc.)—. Al final he inclòs un glossari, un índex onomàstic, un índex d'autors i obres citades, un índex bíblic i un índex temàtic.

I. ESTUDI CODICOLÒGIC

1. Introducció: La difusió de l'opus eiximenià i del *Llibre de les dones*

Amb la cancel·lació del projecte del *Crestià* s'enceta el que s'ha anomenat "període místic o contemplatiu" de Francesc Eiximenis. El primer exponent d'aquesta etapa és el *Llibre dels àngels* (1392), que el franciscà va escriure a prec de Pere d'Artés, mestre racional de Joan I, amb qui guardava una forta amistat. Eiximenis, en la darrera dècada del segle XIV ja té una seixantena d'anys. És una etapa en què l'autor ha tingut contacte amb els cercles beguins i arnaldians de la ciutat de València i, progressivament, anirà enretirant-se de la vida pública, sobretot a partir dels primers anys del segle XV. En aquest període Eiximenis, a poc a poc, va deixant de banda els temes polítics i es dedica a tractar matèries més del dia a dia i temes místics i espirituals, probablement a causa de la crisi general que tingué lloc en la Corona catalano-aragonesa durant els regnats de Joan I i Martí I i perquè veu que cada vegada s'acosta més a la vellesa i a l'altra vida (Brines 2004: 33).

Estem cap a finals del segle XIV, etapa on regnava un fort messianisme i on el profetisme estava en voga, ja que es vivia una sensació de crisi total i de fragilitat, de fatalitat, alimentada per la pesta negra, la fam, les guerres, les morts i el Cisme d'Occident. Sembla que aquesta sensació de fatalisme es va agreujar en el nostre franciscà després dels atacs als caus jueus que tingueren lloc a València, i a altres ciutats de la corona, el 9 de juliol de 1391, on s'obligà a molts jueus a la conversió forçada al cristianisme. Eiximenis interpretava aquest horrorós esdeveniment com a una senyal més que demostrava que el final dels temps era imminent. Molts, com ell, es van girar cap al misticisme com una forma de purgar els pecats i intentar salvar l'ànima el dia del Judici Final, que era tan proper. D'altra banda, i davant la creença en la manca d'un futur, va créixer l'interès pels temes del dia a dia, tendència que l'Humanisme, que estava a la porta, s'encarregaria de desenvolupar.

En el *Llibre de les dones* conflueixen aquestes dues vessants. En els tractats d'infantes, donzelles, maridades i vídues trobem unes pautes de pedagogia femenina que tindran el seu ple desenvolupament durant l'Humanisme, el màxim representant del qual serà, en l'àmbit peninsular, el valencià Joan Lluís Vives; en el tractat de religioses, trobem el misticisme i la contemplació que s'han de lligar a les formes de religiositat emergents, a la *devotio moderna* i a aquesta creença en els finals dels temps.

No ha d'estranyar, doncs, que les obres més conegudes i de major difusió d'Eiximenis siguin les obres d'aquest període “místic o contemplatiu”, així com les que marcaren unes pautes de pedagogia femenina de cares a l'Humanisme que començava a despuntar (Jorge García 2002: 423-424).

D'aquesta manera, el *Llibre dels àngels*, la *Vida de Jesucrist* i el *Llibre de les dones* tingueren un gran èxit i foren les obres més divulgades del franciscà, si bé sabem que el *Dotzè* era llegit per cavallers, mercaders i artesans (Iglesias 1996). La prova de tot això és que el *Llibre dels àngels* s'ha conservat en 18 manuscrits sencers catalans, 7 testimonis castellans, 16 francesos, tres llatins i un de flamenc, i la *Vida de Jesucrist* ha arribat als nostres dies a través de 7 manuscrits catalans, tres castellans, dos francesos i diverses còpies fragmentàries (Martí 2007: 166-167). El *Llibre de les dones*, malgrat no tenir tanta difusió com el *Llibre dels àngels* o la *Vida de Jesucrist*, no obstant això no és gens menyspreable la fortuna que féu, perquè començà a difondre's ja en vida de l'autor i fou objecte de diferents còpies que transmetien l'obra íntegrament. El “misticisme” de la darrera part del *Llibre de les dones* (el “tractat de religioses”) va afavorir que ben aviat fos objecte d'una difusió a part, tal com demostren les múltiples còpies fragmentàries que se n'han conservat, així com els exemplars que apareixen en inventaris de béns de diversa procedència. Però l'èxit del *Llibre de les dones* no es limità només a les terres de parla catalana, sinó que ben aviat el llibre traspasà fronteres i fou objecte d'una traducció al castellà i d'una versió adaptada i ampliada anomenada *Carro de las donas*, de manera que va influir enormement en els ambients prereformistes dels segles XV, XVI i XVII (Clausell 2007a: 11).

L'obra sencera ha passat a la posteritat a través de sis manuscrits i d'un incunable del segle XV:¹

A: *Chantilly, Institute de France, Bibliothèque du Musée Condé, ms. 142.*
Manuscrit copiat el 1427.

B: *Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 79.* Còpia feta el 1434-35 per Miquel Çegrau, d'ofici pellisser.

¹ Nomenem els diferents exemplars emprant la nomenclatura de Jaume Massó i Torrents (1909-1910: 588-692).

F: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 1984. Testimoni confegit el 1478 per Pau Oliver.

G: Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 461. Manuscrit de mitjans del segle XV, fet per un tal Gundissalvus, copista professional.

H: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 1797. Còpia confegida durant la primera meitat del segle XV.

J: Sant Cugat del Vallès, Biblioteca de l'Institut "Borja" de Teologia, s.s. Còpia feta en diferents etapes entre finals del segle XIV i finals del segle XV.

i: Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Joan Rosembach, 1495. Incunable de finals del segle XV.

1.1. TESTIMONIS COMPLETS DEL *LLIBRE DE LES DONES*

Vegem amb deteniment quines són les característiques materials i codicològiques dels set exemplars catalans que ens han transmès l'obra íntegrament, els quals he emprat per confegir la meua edició crítica.

1.1.1. A: *Chantilly, Musée Condé, ms. 142. Descripció externa*

- 1) *Material*. Manuscrit de paper, homogeni.
- 2) *Folis i fulls de guarda*. El volum conté un full de guarda de pergamí a l'inici, 266 folis i dos fulls de guarda al final, també de pergamí.
- 3) *Foliació*. Els folis estan xifrats en tinta negra que tira a un to marronós, i amb xifres aràbigues. Hi ha un error en la numeració: el f. 163 és xifrat com a 162.
- 4) *Reclams*. Estan centrats en el marge inferior i tenen una petita decoració al voltant, en tinta vermella. Són els següents: 1 *Vltra ço q(ui) dit es* (f. 30v); 2 *lo terçs be ess(er)* (f. 50v); 3 *axi co(n) legim* (f. 70v); 4 *mjls poguesse(n)* (f. 90v); 5 *obseruar p(er) p(er)sonsa* (f. 110v); 6 *clarament ess(er)* (f. 130v); 7 *De religio* (f. 150v); 8 *lur preu* (f. 170v); 9 *hauja homens* (f. 190v); 10 *punjdes e pus* (f. 210v); 11 *li offerissen lofin* (f. 230v); 12 *per aquells quj* (f. 250v). El primer i el darrer plec no tenen reclam.
- 5) *Fasciculació*. El còdex està compost d'un total de 14 plecs, la majoria d'ells, de 10 bifolis: 1⁵⁺⁵ 2-13¹⁰⁺¹⁰ 14⁸⁺⁸
- 6) *Signatures dels fascicles*. Es poden apreciar en determinats punts: ff. 1-2, 13-60, 71-80, 91-100, 113, 131, 140, 151-160, 171-180, 191-197, 212-216, 232-240, 251-252 i 259-260.
- 7) *Filigranes*. El paper presenta un únic tipus de filigrana, amb forma de muntanya i una creu al cim, la qual s'assembla al tipus 11893 de *Briquet* [vd. *Apèndix*, Fig.2], documentada a Provença el 1419 i amb variants a Anvers (1422) i a Savoia (1425).
- 8) *Colofó*: «ffinitto libro sit laus gloria christo» i més avall «ffuit completius duodeciam decembris anno domini millesimo quadrigentesimo vicesimo septimo (f. 266)» [vd. *Apèndix*, Fig. 3].
- 9) *Dimensions*. Foli: 395 × 280 mm (f. 14r)

Caixa d'escriptura: 260 × 200 mm

Columna: 260 × 86 mm

Marge superior: 35 mm

Marge inferior: 93mm

Marge dret: 43 mm

Marge esquerre: 20 mm

Intercolumni: 30mm

10) *Ratllat*. Consta de set línies verticals, amb la mateixa separació entre línies i la cinquena d'aquestes línies travessa pel mig la marca del paper. Pel que fa al ratllat de la caixa d'escriptura, és fet a mina de plom i consta de quatre línies de justificació verticals i dues d'horitzontals.

11) *Perforat*. S'aprecien forats per a les línies de justificació a la part alta del marge superior i al marge dret, a l'alçada de la primera línia del corondell.

12) *Disposició del text*. A dues columnes d'entre 35 i 40 línies d'escriptura. El f. 10 és en blanc.

13) *Escriptura i mans*. Intervé una única mà, que és gòtica cursiva amb influències de la lletra bastarda i de la humanística, típica de molts manuscrits eiximenians.

14) *Decoració*. Pel que fa a la decoració, el còdex és bastant ric, es tracta d'un producte de luxe, tant pel que fa a la decoració interna com pel que fa a la decoració externa de les cobertes, pel format gran i pel tipus d'enquadernació. Les rúbriques del text són en vermell i els calderons alternen blau i vermell. Les caplletres també alternen aquests dos colors i estan filigranejades d'un to blavós o d'un to vermellós depenent de si la capital és d'un color o altre (si la caplletra és blava, la filigrana, vermella i a l'inrevés). Es distingeixen dos tipus de caplletres de mides diferents: les més grans ocupen entre 12 i 14 línies de text i són les que anuncien l'inici d'un tractat o part diferent amb què es divideix l'obra. Aquestes solen contenir els dos colors ja citats i solen anar acompanyades d'una filigrana amb forma vegetal que pot arribar a envoltar tota la

columna. L'altre tipus de caplletra només és feta a un color, ocupa entre 3 i 4 línies de text i marca l'inici de cada capítol.

15) *Relligadura i enquadernació*. Els plecs del volum estan cosits a les tapes a través de sis dobles nervis interns que en formen sis d'externs. Les cobertes del volum amiden 285 × 403 mm. Són de pasta de paper recoberta de pell de vedell pintat de color marró fosc, modernes i luxoses. Estan folrades amb paper d'aigües que cobreix la cara recto del foli de guarda inicial i la cara verso del foli de guarda final. Porten gravades en daurat les armes del Comte de Bourbon. Aquestes consten dels següents elements: un cercle amb tres flors de llis al centre, una corona reial a la part superior i dos àngels a sobre d'un núvol que aguanten el cercle. Hi ha dos filets daurats que recorren els quatre cantons de cada coberta. Vistes aquestes característiques podem dir que l'enquadernació és del segle XVIII [vd. *Apèndix*, Fig. 4].

16) *Estat de conservació*. Molt bo. Només trobem algun estrip, i adobs amb tires de paper enganxades als ff. 11 i 23.

17) *Segells*. Al final de volum i a sota del colofó, hi ha un segell rodó, en tinta blava, que té la forma d'una C invertida travessada per un cercle i una altra C en posició normal, que també és travessada pel cercle, amb una corona a sobre. Aquest segell pertany a la Biblioteca Reial. A més a més trobem també el segell de la Biblioteca Nacional.

18) *Anotacions*. Poques correccions del copista. Exemplar escrit amb cura. Molt diverses notes marginals de lectors. Destaquen les dels ff. 88ra, 101vb-102rb, 104rb i 221va, que són escrites en català. Manícules al llarg de tot el volum.

19) *Fragments*. Entre els ff. 144 i 145 hi ha un fragment de paper de 217 × 65 mm, escrit en llatí i en lletra de finals del segle XVI. Sembla que es tracta del fragment d'una minuta o d'un manual de notari. En un cantó del document es fa referència a una pensió de XV escuts sobre el benefici escolar de «Sancti Pauli ad Frisus mimatensis diocesis».

20) *Signatures*. Fins fa poc es coneixia amb la signatura de ms. 534. A l'angle superior esquerre del primer full de guarda està escrita en llapis la signatura topogràfica del còdex: «XIX^D / 14». Al primer full de guarda, cap al centre, en tinta i escriptura de finals del XV o principis del XVI hi ha anotat: «IIe chapp.»

21) *Possessors i procedència*. 1) Jaume d'Armagnac (c. 1463). Nasqué el 1437. Fou fill de Bernat d'Armagnac, al seu torn fill de Joan IV, comte d'Armagnac, i d'Elionor de Borbó, filla i hereva de Jacques, comte de la Marche i de Castres, títols que Jaume d'Armagnac va heretar. A més a més fou duc de Nemours i lloctinent del rei de França al Rosselló. Destinà aquest volum a la biblioteca del seu castell de Castres. Probablement va adquirir el manuscrit al Rosselló, quan l'envià allí Lluís XI amb motiu de l'esclat de la guerra civil catalana i de la sublevació de la Generalitat contra el rei Joan II. Conspirà diverses vegades contra Lluís XI i el 1477 fou decapitat a París per ordre del rei. Féu dues anotacions al volum: una a la cara verso del primer full de guarda, on es llegeix «Ce livre a feuilles ij lxxvj» [vd. *Apèndix*, Fig. 5], i l'altra al final del llibre, a sota del colofó, on apuntà «Ce liure des dones est au duc Nemours conde de Lamarche. Jacques. Pour Castres» [vd. *Apèndix*, Fig. 6].

2) Joaquim de Rouault, senyor de Boys-Ménard, conegut com a Menescal de Gamaches. Estigué a les ordres de Jaume d'Armagnac i morí el 1478, de manera que només posseí aquest exemplar durant un any. Anotà en el pergamí de la coberta: «Se liure est amossieur lo marechal du boys menard joachim.» [vd. *Apèndix*, Fig. 7]

3) Sire de Beaujeu, a Moulins. Els ducs de Borbó tenien aquest exemplar a la seva biblioteca de Moulins, amb altres llibres que foren de Jaume d'Armagnac. Quan el conestable de Borbó caigué en desgràcia el 1523, els seus llibres foren confiscats i traslladats a la biblioteca reial, menys aquest volum, que s'escapà d'aquesta confiscació de béns.

4) Quan el «Gran Condé» permutà el ducat d'Albret pel de Borbó, adquirí el manuscrit i altres llibres que s'havien quedat a Moulins, fent-los traslladar el 1661 al seu hotel Condé.

5) Enric d'Orleans, duc d'Aumale (segle XIX), abans que passés al fons actual del Musée Condé de Chantilly.

22) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. Aquesta és la còpia més antiga que es conserva del *Llibre de les dones*, de 1427. Ho sabem gràcies al colofó i perquè al lloc del llibre hi ha un gravat en lletres dorades on hi consta: «Des vertus et vices des femmes par Fr Eximenes», i sota d'aquesta inscripció es llegeix: «En italien escrit en 1427». La filigrana del paper també apunta cap als anys vint-trenta del segle XV. No sabem res sobre

el nom del copista ni sobre el lloc on es confeccionà la còpia, si bé sembla que és d'origen rossellonès, tal com mostren diferents rosselonismes que es troben en el text: *meteys*, *almeys*, *sen*, *sauber*, etc. (Wittlin 1981: XXXIV).

1.1.1.1. Descripció interna

f. 1ra: *Incipit*. Endreça de l'obra:

«A la molt alta e molt honorable seyora | mja la senyora dona sancxa xemeneç | darenos comtessa de prades lo seu | humjl (ser)ujdor en jh(es)u (chr)ist senyor d(e)ls se | yors frare ffrancesch eximeneç d(e)l orde | d(e)ls frares menors honor taste(m)ps edegu | da reue(re)ncia en aquell meteys sobre alt e reuere(n)t rede(m)ptor quj dona per ell creada efeta p(er)sa gran dignacio elegi p(er) mara [...]»

f. 1vb: Índex de rúbriques dels capítols:

«¶ Capítol primer que jh(es)u (chri)st p(er)glo| ria sua e exemple nostre ha fetes | pugar jnfantes e dones en la p(er)fec| cio evangelical [...]»

f. 11ra: Comença l'obra amb la primera part que tracta «d'açò que a dones pertany»:

«Capítol primer que Jh(es)u (Chri)st | per glòria sua e exempli nostre ha fe|tes pugar infantes e dones en la | perfecció evangelical.

Ihesu crist | eternal deu | e jncomuta | ble princi|pi de tota creatura p(er) | fet redemp | tor detota | humana na | tura p(er) glorificar la al | tea de la sua | virtut e potencia no solam(en)t ha fetes | pujar alscu(n)s home(n)s enla euangeli | cal p(er)feccio e vida ans encara a aq(ue)ll | matex grau e atota specia de virtut | ha volgudes exalçar alscunes jnfan|tes e donzelles delicades e generoses | jnfels primerame(n)t e paguanes mos | trant ales sdeuenjdores que daquj a | uant que negu nj neguna nos pot | escusar de viure justament e p(er)feta [...]»

f. 18rb: S'inicia la segona part del llibre amb el primer tractat que versa sobre les infantes:

«Açi comensa la ij part p(ri)ncipal da | quest libre la qual se parla en spe | cial deles dones segons ·v· maneres | del(le)s ya damo(n)t recitades segons les | quals ·v·

maneres se segue(n) · v · trac | tats de dones ¶ Elo primer es | del(e)s jnfantes e es xiiij
en lorde | dels capitols precedents.

Lo prjmer estame(n)t de dones | de que haue(m) p(ri)merame(n)t apar | lar sa pella
de jnfantes ede | donzelles en semps e deus açi saber | e veure p(ri)merame(n)t que segons
que | posa papias de jh(e)r(osa)l(e)m bisbe q(ue)la p(er)so(na) | quj filla ha deu pensar
que porta gran | carrech sobre si metexa eaço p(er)tal car | sila filla p(er) colpa de sa mare
o del par(e) | te mala via de(us) la li demanara deles | sues mans en la mort apres [...]»

f. 21vb: Segon tractat sobre les donzelles:

«Capitol xix· E açi comença lo ij | tractat d(e)la segona part p(ri)ncipal | daquest
libre e parla del(e)s donzelles | E p(ri)merame(n)t co(n) donzella deu amar | puritat.

Lo segon tractat daquest libre si | es tractar de donzelles e de | lur manera de viure·
e açi de(us) | saber que tot ço que dit es damo(n)t d(e)l | nodrime(n)t deles jnfantes molt
pus | altame(n)t deu ess(er) entes del(e)s donzelles | en qua(n)t en les donzelles es major
la | edat ey deu hauer mes seny he mes | uerguonya e mes temor de deu [...]»

f. 29rb: Tercer tractat de les dones maridades:

«Capitol xxxi E açi comença lo terç | tractat d(e)la segona part principal | daquest
libre quj es deles dones | maridades el primer capitol posa | les rahons daq(ue)lls quj
desco(n)seylaue(n) | lo matremonj.

Segue(n)se lo terç tractat p(ri)n | cipal deles dones maridades | e deus açi
p(ri)merame(n)t notar | que segons que posa sent Jeronjm esc(ri)ujnt contra jounjanu(m)
alscu(n)s heret | ges foren quj desconseylaue(n) atot hom | matrimonj e prouaue(n) sa
error p(er) als[f.29va]cunes actoritats d(e)la s(an)ta sc(ri)ptura mal | enteses e apres
ajustauenhi les seg(u)e(n)s rahons [...]»

f. 67vb: Quart tractat sobre les dones vídues:

«Assi comensa lo Quart tractat | daquesta segona part p(ri)ncipal | daquest libre
quj es de dones viudes.

Apres lo tractat deles | dones maridades se | guex se lo quart trac | tat p(ri)ncipal
quj es | de dones viudes E | deus açi notar que segons que | posa sent jeronjm estame(n)t

de do | na viuda es gran en vers nostre | senyor deu car es ensi quaix reli | gio deputada a
sol deu ²seruir la [f.68ra] qual cosa es la pus alta quj al mon | se pot pensar [...]»

f. 72rb: S'inicia el cinquè i darrer tractat de l'obra, el més extens, que al mateix torn es divideix en 8 subparts:

«Accabades son les quatre parts | principals daquest prese(n)t | libre ara per gracia
de deu | tractarem d(e)la qujnta part quj es | de dones monges e religioses ep(er) | tal cant
estame(n)t de religiosa es | molt pus alt en vers deu que ne | altre desta present vida p(er)tal
dell | tractarem a gloria de deu e per | lur proffit huyt materies princi | pals les quals se
contene(n) en les | rubriques seguens.

¶ Primerament donchs tractare(m) | deles virtuts theologals ales di | tes dones
necessaries.

¶ Segoname(n)t deles virtuts | cardenals.

¶ Terçament d(e)ls x maname(n)s | diujnals.

¶ Quartame(n)t dels (con)seylls eua(n) | gelicals.

¶ Qujntame(n)t d(e)ls set peccats | mortals.

¶ Sisename(n)t dels cinch senys | corporals.

¶ Setenament que es religio | ne qujna es la p(er)feccio quj | esta en los tres vots
p(ri)ncipals.

¶ Vytename(n)t de lur (con)templa | cio esentimens celestials»

f. 72va: Primera subpart sobre les Virtuts teològiques:

«Açi come(n)sa la Quinta part da | quest libre quj es de dones mon | ges e
religioses.

Capitol cj qui comença atrac | tar deles virtuts theologals | ep(ri)merame(n)t
d(e)la fe posa quins | son los articles d(e)la fe catholica.

² Suprascrit.

Comensant donchs al p(ri) | mer pu(n)t daquesta q(ui)nta | part hauem adir deles | uirtuts theologals ¶ E açi nota | p(ri)merame(n)t que segons que posa ¶ Mosseny(er) sent agosti les virtuts | theologals e diujnals son tres | ço es fe e esperança e caritat [...]»

f. 100va: Segona subpart referent a les Virtuts cardinals:

«Açi daual come(n)ça atractar deles | virtuts cardenals

[f.100vb] Capítol cxl quj ensenyys que | es prudencia.

Lo segon tractat p(ri)ncipal | daquesta quj(n)ta part es | deles virtuts cardenals | quj son quatre ço es prudencia tem | prança fortalea e justícia quj so(n) | foname(n)t de totes les altres virtuts | morals [...]»

f. 122ra: Tercera subpart sobre els Manaments:

«Açi comença lo Terç tractat p(ri)nci | pal daquesta quj(n)ta part d(e)l libre de | les dones.

Capítol clxxxv quj tracta p(ri)merame(n)t p(er) que de(us) nos ha dats ma | naments.

Per gracia de ih(es)u (chr)ist acca | bat lo segon tractat da | questa qujnta part da | quest libre lo qual ha de termenat | deles virtuts cardenals p(er)tanye(n)ts | a dones religioses p(er) que segons | orde ja dess(us) assignat auem ara | en aquest terç tractat present atrac | tar dels ·x· maname(n)ts donats p(er) | nostre senyor de(us) en lo mont de | sinay p(er) ma del seu sant p(ro)pheta Moyses [...]»

f. 152rb: Quarta subpart sobre els Pecats Mortals:

«Açi comença lo quart tractat d(e)la | qujnta part daquest libre apellat | deles dones.

Capítol ccxv quj tracta d(e)ls set | peccats mortals e aquj fa differe(n) | cia entre peccat mortal e venjal.

Ara auem a dir d(e)ls set | peccats mortals e de(us) | p(ri)merame(n)t saber açi q(ue) | lo peccat uolu(n)tari se partex p(er) | los sants en dues maneres car | alcu(n) peccat sapella venjal altra sapella mortal [...]»

f. 180vb: Cinquena subpart sobre els cinc senys corporals:

«Capitol cclix quj posa lo qujnt | tractat desta qujnta part daq(ue)st | libre e determena d(e)ls cinch senys | corporals e p(ri)merame(n)t del veure.

Apres dels peccats mor | tals se seguex lo tractat | d(e)ls cinch senys corporals |f.181ra: los quals coue aguardar be aaquell | quj uol p(er)fetame(n)t esqujuar los dits | peccats [...]»

f. 190va: Apareix la setena subpart, en lloc de la sisena, la qual tracta de Religió i consells evangèlics:

«Capitol cclxxv Açi come(n)ça lo | seten tractat desta qujnta part da | quest libre e tracta p(ri)merame(n)t q(ue) | es religio e quj la comença.

Apres lo tractat dels se(n)ys | corporals hauem adir d(e)ls conseylls euangeli | cals dats p(er) lo saluador no p(er) | via de maname(n)t mas p(er) via de | (con)seyll e entre los altres (con)seylls | principals son obe diencia pobra | e castedat [...]»

f. 218v: Tractat de penitència:

«Capítol cccxix con aytal dolor es part de penite(n)cia e con penite(n)cia es fort necessaria.

Penitencia es v(ir)tut macera(n)t la carn e donantli afliccio per tal q(ue) li sia obedie(n)t en les coses qui son a nos necessaries a salvar les no(st)res a(n)i(m)es [...]»

f. 241rb: Part referent a la Contemplació i als sentiments celestials:

«Capitol cccliij quj tracta que | es contemplacio.

Contemplacio es leuament | de pensa fet p(er) deu en les | coses sp(irit)uals p(er) amar nostre | senyor purame(n)t segons que posa | ricart en lo seu libre de contem | placio [...]»

f. 257v: Apologia del Paradís:

«Capitol cclxxxvi qui tracta d(e)les penes de infern.

Se(n)t Agosti en un seu s(er)mo explica(n)t la terribilitat d(e)les penes dinfern diu axi O peccador ages pietat de tu matex e pe(n)sa q(ue) sit dampnes mes te valria q(ue) no fosses nat [...]»

1.1.2. B: Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 79. Descripció externa

1) *Material*. Manuscrit cartaci, homogeni.

2) *Folis i fulls de guarda*. El còdex està compost per dos fulls de guarda al principi, 363 folis d'una qualitat intermèdia (blancs tirant a groc) i un full de guarda al final, molt deteriorat. El primer full de guarda inicial i el final són moderns, del segle XVIII; en canvi, el segon full de guarda inicial és contemporani al cos del volum.

3) *Foliació*. Es poden apreciar 2 tipus de foliació: una més antiga, en nombres romans, que només és visible en determinats punts del còdex (ff. 16-57), i una altra, més moderna, posterior al 1909, feta amb llapis i en xifres àrabis.

4) *Reclams*. Estan centrats en el marge inferior, traçats amb tinta negra i sense cap tipus de decoració. Són els següents: 1 *james valla* (f. 31v); 2 *q(ue) cascu* (f. 47v); 3 *q(ue) tots* (f. 63v); 4 *james no lj volch* (f. 81v); 5 *des ans es viura* (f. 99v); 6 *E per tal q(ue) pus clar* (f. 115v); 7 *de cor fon p(ro)isma* (f. 131v); 8 *demanar salvacio* (f. 147v); 9 *cuydave(n)* (f. 163v); 10 *almo(n)* (f. 179v); 11 *Agusti* (f. 195v); 12 *sobiranament* (f. 211v); 13 *en vers ell* (f. 227v); 14 *lo guolaffre* (f. 245v); 15 *entre ells* (f. 261v); 16 *nel serua* (f. 277v); 17 *deu car de* (f. 293v); 18 *dona infinit* (f. 309v); 19 *xiº diu* (f. 327v); 20 *q(ue)la anjma* (f. 345v). El primer i el darrer plec no tenen reclam.

5) *Fasciculació*. Manuscrit compost de 22 fascicles, la majoria d'ells octerns:

1⁷⁺⁸ 2-4⁸⁺⁸ 5-6⁹⁺⁹ 7-14⁸⁺⁸ 15⁹⁺⁹ 16-19⁸⁺⁸ 20-22⁹⁺⁹

Al primer fascicle hi manca un foli que ha estat arrencat després del f. 15 (en queda un petit taló); tanmateix, això no altera l'ordre lògic del text. Els quaderns 5, 6, 15 i 20-22 tenen un bifoli de més.³

6) *Signatures dels fascicles*. No són visibles, només es poden apreciar una mica en certs punts, com ara als ff. 231-235, on les signatures queden mig partides, o al f. 354, on

³ Puig i Oliver (2012: 225-226) compta el segon full de guarda inicial com a part del primer quadern, de manera que el resultat és un plec de 8×8, i el darrer quadern el contempla com un plec coix de 9×10 que conté un taló inicial i hi suma també el full de guarda final, de manera que si sumem tots els folis en resulta un volum de 365 folis, en lloc de 363.

es veu la signatura feta en números romans i en tinta negra, que amb el pas del temps ha adoptat un to marronós.

7) *Filigranes*. Apareixen en el paper tres tipus de filigrana diferents: 1) Al foli de guarda inicial, filigrana amb forma de creixent somat de creu, amb les lletres «C», «t» i «M», semblant al tipus 5254 de Briquet, datada a Gènova el 1549. [vd. *Apèndix*, Fig. 9] 2) Filigrana amb forma de carro, que ocupa la part que es correspon a l'endreta i a l'índex de rúbriques dels capítols (ff. 1-15). S'assembla al tipus 39 de *Valls Subirà*, datada a Vic el 1418, i al tipus 3528 de Briquet, datada a Perpinyà el 1429, amb variants a Gènova entre 1429 i 1433, i a Holanda entre 1430 i 1434, entre d'altres llocs [vd. *Apèndix*, Fig. 10]. 3) Filigrana amb forma de corona que ocupa la resta del còdex. Semblant al tipus 4714 de *Briquet*, datada a Lucca el 1424⁴ [vd. *Apèndix*, Fig. 11].

8) *Colofó*. f. 365v: «ffinit amen. Signat Çegrau me pellisser feccit any 1435 e siutada de Barchinona». Al f. 366r es torna a repetir el colofó, però sembla escrit per una altra mà: «Escrit per ma de Miquel Çagrau pellicer e ciutada de barcelona any 1434.» [vd. *Apèndix*, Fig. 12 i 13]

9) *Dimensions*. Foli: 280 × 214 mm

Caixa d'escriptura: 175 × 138 mm

Columna: 175 × 60 mm

Marge superior: 48 mm

Marge inferior: 60 mm

Marge esquerre: 30 mm

Marge dret: 49 mm

Intercolumni: 19 mm (f. 34r)

10) *Ratllat*. El paper presenta un ratllat de sis línies verticals, amb la mateixa separació entre línia i línia. Les línies de la caixa d'escriptura són fetes a llapis i es nota

⁴ Segons *Valls Subirà*, aquest tipus de filigrana és de procedència italiana. Va arribar tard i no tingué gaire acceptació.

bastant el traçat. El pautat de la caixa d'escritura consta de 4 línies verticals, que van de cap a cap del foli, i de 2 línies horitzontals, que també travessen tot el foli.

11) *Perforat*. No s'aprecia. El pautat de la caixa d'escritura està fet amb mina de plom.

12) *Disposició del text*. Text escrit a dues columnes d'entre 28 i 32 línies de text. El text comença a la primera línia traçada, que és la que marca el límit entre els marges i la caixa d'escritura, i acaba a l'última línia, que fa de límit amb el marge inferior. L'escritura del text no és gaire regular, sobresurt sovint del pautat de la caixa d'escritura. Ja des de l'índex, i centrat a la part superior de cada cara "recto", hi ha anotat en tinta vermella el nom de la part o tractat del llibre corresponent.

13) *Escritura i mans*. El text està escrit per una sola mà, la qual és gòtica bastarda del segle XV. La lletra de l'índex i les rúbriques del text és d'una mida més gran. Les rúbriques estan fetes per la mateixa mà que el copista del text, però amb posterioritat, tal com mostren alguns espais en blanc. El text sobresurt sovint de la caixa d'escritura i no està escrit amb gaire cura tal i com demostren els múltiples errors que comet el copista.

14) *Decoració*. L'ornamentació d'aquest volum és molt austera i pobra. Les rúbriques són de color vermell, d'una mida més gran que les lletres del text i han estat escrites amb posterioritat, ja que hi ha espais en blanc on hi havia d'anar una rúbrica i no s'hi ha escrit. Els calderons alternen blau i vermell. Pel que fa a les caplletres, se'n poden distingir dos tipus: una d'una mida més gran, de color blau o vermell, amb filigranes d'un to lilós o vermellós, que indica l'inici de cada tractat, i una altra de més petita i sense ornamentació, que indica l'inici de cada capítol. Al f. 101v, abans que comenci el darrer tractat d'Eiximenis, hi ha vuit petites caplletres decorades per a cada punt que es tractarà en aquest darrer tractat.

15) *Relligadura i enquadernació*. A la relligadura es poden distingir quatre nervis interns, que no formen teixell a l'exterior. Les cobertes són de pergamí tou amb ànima de cartró, d'un to marró clar tirant a groc i amiden 287 × 230 mm. La pell del pergamí de les cobertes no rebé un bon tractament, ja que es pot diferenciar clarament la cara pèl de la cara carn i es noten molt els porus del que havia estat l'epidermis de l'animal. Les cobertes, per dins, estan folrades amb paper i pel que sembla, aquest testimoni manté la relligadura original del segle XV, si bé els fulls de guarda són del segle XVIII.

16) *Estat de conservació*. Malgrat que la relligadura està bastant ben conservada i els folis en general també, l'angle inferior dret del volum està estripat i desgastat, mancant-li un tros triangular de paper. A més a més aquest exemplar presenta diverses taques d'humitat, ha estat rosegat pels corcs i cap al final del còdex la caixa d'escriptura ennegreix notablement, de manera que fa dificultosa la lectura d'alguns passatges. Una curiositat: en el f. 322r sembla que al rubricador se li va vessar un tinter vermell, ja que a la part inferior de la primera columna del foli hi ha una taca, mig esvaïda, de tinta vermella.

17) *Segells*. Apareixen dos tipus diferents de segells, però ambdós pertanyen a la mateixa biblioteca, que és l'actual Biblioteca Universitària de Barcelona. Un és més petit i rodó, en tinta rosa (ff. 10r, 20r, 30r, 40r, 50r, 60r, 72r, 82r, 94r, 106r, 118r, 130r, 142r, 154r, 168r, 178r, 187r, 202r, 214r, 226r, 238r, 250r, 262r, 272r, 282r, 294r, 296v, 306r, 314r, 326r, 328r, 332r, 342r, 354r i 362r); l'altre és més gran i rectangular, en tinta blava (ff. 1r, 63r i 217r).

18) *Anotacions*. El copista fa nombroses correccions al llarg del volum. Al segon full de guarda trobem una prova d'escriptura: «Al molt magnífich senyor...» Al lloc del llibre hi ha una etiqueta enganxada on hi consta: «Eximenich Llibre Des Dones» i a sota d'aquesta s'hi pot llegir: «Tractat dels Estaments», fent referència als cinc estaments o condicions legals de la dona que presenta Eiximenis en el *Llibre de les dones*. Hi ha nombroses notes i senyals de nota al llarg de tot el volum, i revisions i correccions als ff. 2r, 16r, 18r, 20r, 29v, 32v, 37v, 41r, 47v, 49r, 56v, 58r, 62v, 68v, 69r, 73r, 101r, 113r, 121r, 142v, 143rv, 147r, 172r, 179r, 184v, 187r, 189r, 200r, 202r, 205r, 209v, 213rv, 215rv, 221v, 236v, 262r, 263r, 271r, 284r, 303v, 315r, 318r, 319r, 333r.

19) *Signatures*. Aquest volum tenia antigues signatures, com ara 36 (en llapis), 2 (molt borrosa) i 234. A la contracoberta davantera, en llapis vermell, hi ha les signatures: «21-2-21» i «2-2-21».

20) *Possessors i procedència*. 1) A la part superior del f. 363v hi ha una nota de possessió del mateix copista: «De Miquel Çagrau pelliser». 2) Al primer full de guarda, una mà divuitesca anota: «Lo Author de aquest llibre es fr. Francesc Eximeniz del Orde dels frares Menors, com consta del Proleg» [vd. *Apèndix*, Fig.14]. 3) El còdex va pertànyer al fons del convent de Santa Caterina de Barcelona. El 1835, amb la desamortització dels béns de l'Església per part de Mendizábal, fou retingut per Hisenda

uns anys, així com va succeir amb molts de llibres que custodiaven diferents monestirs i convents de les nostres contrades. Després va anar a parar al fons actual de la Biblioteca Universitària de Barcelona.

21) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. El volum fou copiat entre 1434 i 1435 per un tal Miquel Sagrau, d'ofici pellisser i ciutadà de Barcelona segons se'ns mostra en el colofó. Es tracta d'una còpia de caràcter *amateur* i no pas d'un copista professional.

1.1.2.1. Descripció interna

f. 1ra: Endreça de l'obra:

«Ala molt alta | e molt hono | rable Senyo | ra mja dona | Sanxa Xime | niç daranos
| Contessa de Prades lo seu | humjl s(er)ujdor en jh(es)u (chr)ist | Senyor dels Senyors ffra
| re ffrenssesch eximenjç del | Orde dels frares menos ho | nor tots temps edeguda |
Reuere(n)cia en aq(ue)ll matex so | bre alt entenent Redemptor | q(ui) dona p(er) ell
Creada ep(er)feta | p(er) se gra(n) dignaçio elegi p(er) ma | ra [...]»

f. 1va: Índex de rúbriques dels capítols:

«¶ Capítol prjmer que jh(es)u (chr)ist | p(er) gl(or)ia sua e exinpli n(ost)re [...]»

f. 26ra: Primer tractat de la segona part de l'obra que versa sobre les Infantes:

«Capítol p(ri)mer que Jh(es)u | (chr)ist p(er) gl(or)ia sua e exi(n)pli | n(ost)re ha
fetes pujar Jnffan | tes edones en la p(er)fecçio | euangelical.

Iesu(chr)ist Eternal deu | e jncumutabl(e) p(ri)n | çipi detota creatura | perffet
redemtor de | tota humane nat(ur)a | p(er) glorifficar la altea dela sua | virtut epotencia no
ssolame(n)t | haffet puiar alscuns homens | en la angelical p(er)ffecçio e vida | ans⁵ Ancara
a aq(ue)lls metex grau e a | tota especia de v(ir)tut ha volgu | des axalçar alscunes
Inffant(e)s | edonzelles deljcadades egeneroses | jnffeeels p(ri)merame(n)t epaguanes |
mostra(n)t ales sdeuenjdores que | dequj aua(n)t na(n)guna nos pot | escusar de viura
justame(n)t ep(er)fe | ta [...]»

⁵ Al marge.

f. 32ra: Segon tractat sobre les donzelles:

«Capitol · XVIII°. açi come(n)ça lo segu(n) tre | ctat dela seguona part p(ri)nsipal | de aq(ue)st libre e parla deles donzell(e)s | ep(ri)merame(n)t con donzella deu amar puritat |.

Lo segu(n) tractat de | aq(ue)st llibr(e) sies trect | at de donzell(e)s ede | lur man(er)a ede viu | re ¶ Easi de(us) seber q(ue) tot so q(ui) dit | es demu(n)t del nodrjme(n)t del(e)s | Infantes molt p(us) altame(n)t deu | e(ss)er entes dell(e)s donzell(e)s enqua(n)t | ales donzell(e)s es major la etat | ey deu hau(er) mes se(n)y emes ver | guo(n)ya emes tamor dedeu [...]»

f. 43va: Tercer tractat sobre les dones maridades:

«Capitol · XXXI. Ací come(n)ça lo | Terc trectat desta seguona | part p(ri)ncipal de quest libre | quj es deles Dones marjda | des e al prjmer Capitol

| Segueixse lo Terç | tractat p(ri)ncipal d(e) | dones Marjda | des Ede(us) açi | p(ri)merame(n)t no | tar que Seguo(n)s q(ue) posa sent | Jeronjm esc(ri)vint cont(re) Ioui | nianu(m) Als cu(n)s aretges fo | re(n) quj desco(n)sellaue(n) atot hom | mat(ri)monj ep(ro)uaue(n) se arror p(er) | algunes Octoritats dela s(an)ta | esc(ri)ptura mal enteses E ap(re)s | ajustaue(n)hi les Segue(n)ts raho(n)s [...]»

f. 96ra: Quart tractat sobre les vídues:

«Capitol · XCV. açí come(n)ça | lo quart trectat de q(ue)sta se | guona part p(ri)ncipal de | aq(ue)st libre q(ui)es de dones víu | des etracta açi p(ri)merame(n)t | co(n)steme(n)t de viduitat es | gran eq(ui)ns son los se(us) fru | yts ebens.

Apres lo tractat | de les dones ma | ridades se seguex | lo quart trectat | p(ri)ncipal q(ue)es de | dones viudes ¶ E de(us) açi notar q(ue) segu(n)s q(ue) | posa sent geronjm stame(n)t de | dona viuda es gra(n) en vers | n(ost)ro senyor deu Car es en ssi | quaix relagio deputada asol deu | aserujr la qual cosa es la pus | alta q(ue) almo(n) se pot pensar seg | uons q(ue) saben aq(ue)lls quiju han | asaborit q(ui) per als nois cosa stra(n) | ya epoch ama deçi [...]»

f. 101rb: Cinquè i darrer tractat sobre les dones religioses: «Segueixse la quiijnta part | de aq(ue)st libre en q(ue)s tracta | de dones Relegioses.

Acabades les ¶ P | arts p(ri)ncipals de a | q(ue)st present llibre A | ra per graçia de deu | trectarem dela qujnta part q(ui) | es de dones monges erelegioses | ¶ Eptal qua(n)t estament de Relegi | osa es molt p(us) alte en vers deu | q(ue) nagu(n) altre desta present vida | pertal dell trectare(m) agloria de deu | ep(er) lur p(ro)fit vuyt martirjs P(ri) | ncipals les quals se contene(n) | enles Rubrjq(ue)s següents.

Primerame(n)t donchs trectare(m) | deles v(ir)tuts Tehologicals | ales dites dones neçessarjes.

Seguoname(n)t deles v(ir)tuts cardenals.

Teessame(n)t dels ·X· mana | ments diujnals.

Qurtame(n)t dels Conssells | evengelicals.

Qujntame(n)t dels ¶ p(e)cca | ts mortals.

Sesename(n)t dels ·V· senys | corporals.

Setename(n)t q(ue)es Religio ne | qujna es la p(er)fectio q(ui) esta | en los III· vots prjnçipals.

Huytaname(n)t de contepla | çio esentiments selestials [...]»

D'aquesta manera, l'obra es divideix en dues parts principals: la primera tracta «d'açò qui a dones pertany» i ocupa 21 cares de foli; la segona, tracta «d'elles en especial, segons cinch maneres d'elles», o sigui, com diu el mateix autor, està dividida en cinc parts diferents, cadascuna dedicada a un tipus de dona diferent, i va del f. 26v al final del volum.

El cinquè tractat està dividit en 8 subparts diferents:

f. 101vb: Virtuts Teològiques:

«Capitol ·CI· q(ui) come(n)ça de | trectar deles v(ir)tuts teho | loguals ep(ri)merame(n)t dela | fe eposa quals son los erti | cles dela s(an)ta fe Catholica.

[102ra] Començant do | nchs alprimer | punt de aq(ue)sta | Quj(n)ta part ha | uem adir del(e)s | v(ir)tuts tehologi | cals E açi Nota p(ri)merame(n)t q(ue) | seguon)s posa mo(n)senyer sent Agu | sti les v(ir)tuts tehologicals edi | ujnals son ¶ soes fe espera(n)ça | e Caritat [...]»

f. 137ra: Virtuts Cardinals:

«Capi | toll ·CXL· q(ue) tracta de v(ir)tuts | cardonals e p(ri)merame(n)t | ensenya q(ue) es prode(n)cia. |

Lo seguon Tretrat | prjnçipal de aq(ue)sta | q(ui)nta part es del(e)s | v(ir)tuts cardinals | quj son quatre ço es pruden | çia Tempra(n)ça fortelesa e justic(ia) | quj son foname(n)t de totes les el | tres v(ir)tuts morals [...]

f. 175rb: Manaments:

«Capitol | ·CLXXXV· Açí come(n)ssa lo Terç | tretrat p(ri)ncipal de q(ue)sta q(ui)nta | part del libre deles dones | en lo qual tretrat se tracta | p(ri)merame(n)t p(er)q(ue) de(us) nosa dats | manaments. | [175va]

Per graçia d(e) jh(es)u | (chri)st Acabat es⁶ lo se| guon tretrat de a | questa q(ui)nta part | de aq(ue)st llibre lo | qual ha de termanat de les | virtuts Cardenals p(er)tayents | adones relegioses per q(ue) sego(n)s | dade Ia dess(us)dit assignat ha | uem ara an aq(ue)st Terc tra | tat p(re)sent a tretrar del ·X· | maname(n)ts donats p(er) nostro | senyor deu en lo mu(n)t de si | nay p(er) ma del seu sa(n)t p(ro)feta | Moyses [...]

f. 202ra: Pecats Mortals:

«Capitol CCXV eaçi come(n) | ssa lo quart tretrat de la | q(ui)nta part de aq(ue)st libre lo | qual tracta det(er)mena dels | ·vii· p(e)ccats mortals e aquj | fa difare(n)cia entre p(e)ccat mor | tal evanial.

Ara hauem a dir dels | ·VII· p(e)ccats mortals E | deus seber assi q(ue)lo p(e)ccat | uolu(n)tarj se p(er)tex p(er) los | sants An dues maneres Car | alcu(n) p(e)ccat se ap(e)llaua mal | altre se ap(e)lla mortal [...]

f. 242vb: Senys Corporals:

«Capitol cclviii^o. q(ui) posa | lo q(ui)nt tretrat desta q(ui)nta | part deq(ue)st libre edetermena | dels sjnch senys Corporals | E p(ri)merame(n)t del veura | [243ra]

⁶ Escrit a sobre en vermell.

Apres dels p(e)ccats | mortals se segueix lo | tractat dels ·v· senys | corporals los
quals | coue aguardar be a aq(ue)ll q(ui) | vol p(er)fetame(n)t squjuar los dits | p(e)ccats
[...]]»

f. 257ra: Religió i consells evangèlics:

«Capitol ·cclxxv· açi co| mença lo seten tractat de | sta quj(n)ta part de aq(ue)st libre
| E tracta prjmerame(n)t que | es Relegio eq(ui) les come(n)ssa | [257rb]

Apres lo tractat | dels Senys Corpo| rals hauem adir | seteneme(n)t dels con| ssells
euengelicals dats p(er) lo | Seluador no p(er) uja de mana| me(n)t mas p(er) vja de
conssells | p(ri)ncipals son obadiençia po|bretat e castetat [...]]».

f. 397ra: Tractat de penitència:

«Capitol ·cccviiiijº· | con aytal dolor es part | de panjtencia. |

Penjtència es v(ir)tut ma| cerant la car(n) edona(n)tli | aflicçio p(er)tal que li sia |
obadient en les coses q(ui) son anos | [197va] naçesarjes aseluar les n(ost)res a| njmes
[...]]».

f. 328rb: Tractat de contemplació:

«Capitol ·cccliiij· | que es Contemplaçio. | [328va]

Conssella sent Ançelm | enlo seu or(aci)onarj q(ue)l hom | p(er) res en ses
or(aci)o(n)s no | oblit de dr lo P(ate)r n(oste)r ela aue | marja el credo jn deu(m) [...]]».

f. 356ra: Apologia del Paradís:

«Capitol ·ccclxxxvj· | q(ui) tracta deles penes d(e) jn| fern. |

Per lo Contrarj es gra(n) | goig als bons sp(er)ar la | mort car lauors ve | la fi de tots
lurs treballs e | de totes lurs mjs(er)ies e de tots | lurs p(er)ills [...]]».

f. 362vb, *explicit*:

«ep(er)tal ten leugera| ment cascu en sta vida en| trant a a defallir en moltes | Coses
seguo(n)s que diu la postol | p(er)tal tot aço q(ue) açi es vull que | tots sia sots mes atota
correc| çio dela s(anc)ta mara esgleya | edels piadors e serujdors d(e) | jh(es)u (chri)st. |
ffinit | Amen. |

Miq(ue)l çegrau^{pelljs(er)} me | ffeçit a(n)y · 1435 · e | siutada de barç(e)lo(n)a · [363ra]

Açi acaba lo libre ap(e)llat d(e) | les dones lo qual feu mest(re) | ffrenesch Eximenjz
mestre | en theologia dela orda dels | frares menos Deo graçias | Amen | Esc(ri)t p(er)ma
de(n) miq(ue)l çagrau pelliçer | e çitutada de barçelona a(n)y · 1434 ·

1.1.3. F: *Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 1984. Descripció externa*

1) *Material*. Manuscrit de paper, homogeni.

2) *Folis i fulls de guarda*. Té 10 fulls de guarda al principi, 287 folis i 7 fulls de guarda al final. Abans de la darrera restauració del volum, que fou el 2004, tenia 5 fulls de guarda inicials i dos de finals.

3) *Foliació*. A l'inici hi ha dos folis en blanc no xifrats. Al llarg del còdex es poden observar dos tipus de foliació diferents: la primera, moderna, és en nombres aràbics i tinta negra, i arriba fins al f. 31r. Al f. 32r s'aprecia un altre tipus de foliació, en nombres romans, mig partida per l'enquadració i que va una desena de números més descompensada que la moderna. Al f. 56r es torna a apreciar aquesta foliació en nombres romans i a partir del f. 65r apareix gairebé a cada foli. S'aprecien uns nombres aràbics en els marges que es corresponen als capítols del llibre.

4) *Reclams*. Centrats en el marge inferior. No solen porten cap tipus de decoració: 1 *CApitols* (f. 10v); 2 *p(ri)mers* (f. 21v); 3 *E aximatex* (f. 33v); 4 *q(ui) haura(n)* (f. 45v); 5 *gra(n) desco* (f. 56v); 6 *eauar p(er) orts* (f. 69v); 7 *pesar la* (81v); 8 *dedeu* (f. 93v); 9 *guardar* (f. 105v); 10 *cogitacio* (f. 117v); 11 *jorme(n)t* (f. 129v); 12 *no vjnga* (f. 141v); 13 *Eximplj* (f. 153v); 14 *ab tu en* (f. 165v); 15 *Carlegim* (f. 177v); 16 *gestha* (f. 189v); 17 *Ca^{ol} cclxvj* (f. 201v); 18 *als sants* (f. 213v); 19 *cosa de* (f. 225v); 20 *aspre vestir* (f. 237v); 21 *jntegra* (f. 249v); 22 *del(e)s majors* (f. 261v); 23 *ecomp(ar)acio* (f. 273v); 24 *dins aq(ue)ll* (f. 285v). El bifoli afegit al final no té reclam.

5) *Fasciculació*. El còdex està compost de 25 fascicles, la majoria d'ells sexterns:

1⁶⁺⁵ 2⁶⁺⁵ 3-4⁶⁺⁶ 5⁶⁺⁶ 6⁶⁺⁶ 7-24⁶⁺⁶ 25¹⁺¹

El quadern 1 és un plec coix de 6/5 en lloc d'un quintern, ja que el darrer full de guarda de l'inici del volum forma part d'aquest fascicle. Els quaderns 2, 5 i 6 són anòmals per diferents raons: al plec 2 li manca un foli, mentre que al plec 5 el reclam està mal col·locat en el f. 56, en lloc d'estar al f. 57, que és el lloc on li pertocaria. Segons BITECA manid 1470, abans de la darrera restauració del volum, feta al 2004, els plecs 5 i 6 eren de 6/5 i 7/6 respectivament, però actualment són sexterns. El problema es troba en què hi ha bifolis desordenats: el primer full del plec 5 hauria de ser el segon, i el segon, el primer, de manera que els fulls haurien de seguir aquest ordre perquè el text no es veiés alterat: f.

47r-47v-46r-46v-48r-48v. El mateix passa amb els darrers fulls del plec: perquè el text seguís el seu ordre lògic haurien d'aparèixer en el següent ordre: f. 55r-55v-57r-57v-56r-56v-58r-58v.

6) *Filigranes*. 1) En forma d'una flor, semblant al número 6649 de Briquet, documentada a Bolonya el 1472 [vd. *Apèndix*, Fig. 16]. 2) Al peu del foli, una corona amb les lletres «S H», que s'assembla al tipus 4846 de Briquet, documentada a Gènova el 1465 [vd. *Apèndix*, Fig.17].

7) *Colofó* (f. 287r). Manuscrit copiat per Pau Oliver, menorquí, ciutadà de Barcelona: «ffinito libro sit laus gloria christo. Qui scripsit scribat semper cum domino viuat. Amen. Quod fuit perfectum scribendi per me Paulus Oliveri minorencis insule degens in civitate Barchinone. Die veneris VI° die february anni M CCCC LXX octavi» [vd. *Apèndix*, Fig. 18].

8) *Dimensions*. Foli: 368 × 277 mm

Caixa d'escriptura: 240 × 170 mm

Columna: 240 × 75 mm

Marge superior: 43mm

Marge inferior: 81 mm

Marge esquerre: 68 mm

Marge dret: 31 mm

Intercolumni: 22 mm (f. 45r)

9) *Ratllat*. Pautat de la caixa d'escriptura fet a mina de plom fins al f. 21v. A partir del f. 22 s'utilitza un estri semblant a una punta seca, que amb prou feines deixa cap senyal. S'aprecien línies de guia per a la caixa d'escriptura.

10) *Disposició del text*. Text a dues columnes de 38 línies per columna. La lletra molt sovint sobresurt el pausat de la caixa d'escriptura. En els ff. 1v-16v i 29-33v la primera línia de text està escrita; en la resta del volum, la primera línia no està escrita.

11) *Escriptura i mans*. En el còdex s'aprecien dues mans diferents. 1) Gòtica quadrada, va de l'endresa fins el f. 17r (capítol 11). 2) Humanística cursiva, que ocupa la resta de l'obra i és la lletra de Pau Oliver, més regular en els folis inicials. Les rúbriques dels capítols semblen fetes per aquesta segona mà.

12) *Decoració*. La decoració del volum és bastant luxosa. Al f. 1r hi ha una caplletra d'una mida considerable amb ornamentació vegetal. Al f. 12r hi ha una altra caplletra considerable, amb els marges envoltats per una orla vegetal, no pintada, amb figures de diferents dones intercalades i també un infant. Aquestes dones representen els cinc estaments diferents de dones que existien a l'edat Mitjana [vd. *Apèndix*, Fig. 19]. Centrat al marge inferior apareix un escut heràldic dividit en quatre quaters: dos amb una torre i els altres dos de color daurat. Les caplletres contenen el color daurat, són fetes en vermell i blau amb trets cal·ligràfics i sortides marginals. Les rúbriques són en vermelles i els calderons alternen blau i vermell. A la part superior de les cares verso dels folis hi ha una indicació de la part del llibre en color violeta, i a les cares recto, en color vermell.

13) *Relligadura i enquadernació*. Els plec són cosits entre ells i directament a les tapes a través de sis nervis interns, que formen set seccions exteriors. Les cobertes amiden 380 × 285 mm. Presenten dos rectangles incisos l'un dins l'altre i units per diagonals que van dels angles de l'un als angles de l'altre [vd. *Apèndix*, Fig. 20]. El marge superior fou tallat en relligar el volum i sovint els títols i la foliació estan mig partits. L'enquadernació és de pasta holandesa recoberta de pell marró, del segle XVIII. Segons una nota interna, la coberta fou restaurada el maig del 2004.

14) *Estat de conservació*. Bo en general, tot i que hi ha folis bastant escantonats.

15) *Segells*. Al f. 1r. hi ha el segell del fons actual, de la Biblioteca Nacional de Madrid, ovalat, que va apareixent en nombroses ocasions: ff. 1r, 21r, 22r, 24r, 34r, 53r, 54r, 64r, 82r, 119r, 121r, 124r, 155r, 203r, 228r, 230r, 243r, 257r, 263r, 265r, 267r, 276r i 287r.

16) *Anotacions*. El copista sovint fa anotacions i correccions als marges. Hi ha notes marginals als ff. 54v, 73v i 195rb.

17) *Signatures*. L'antiga signatura d'aquest exemplar era P.10, i es troba a l'angle superior esquerre de la primera contratapa. El volum també va tenir la signatura 673 (part superior dreta del primer full de guarda).

18) *Possessors/Procedència*. És molt probable que el mateix copista, Pau Oliver, fos propietari d'aquest manuscrit. Malgrat no apreciar-se cap nota de possessió en aquest exemplar, si ens atenem a la riquesa de la decoració i a un escut heràldic que apareix al f. 12r, que conté dues torres, podríem afirmar que aquest llibre fou encarregat o estigué en mans d'algun personatge d'una posició social elevada, com podria ser algun aristòcrata de l'àmbit hispànic. És possible que aquesta còpia fos d'algun membre del llinatge Fernández de Córdoba, concretament és probable que hagués pertangut a Diego Fernández de Córdoba i Montemayor (1410-1481), I comte de Cabra, I vescomte d'Iznájar i III senyor de Baena, destacat militar durant el regnat d'Enric IV de Castella i parent proper del rei Ferran el Catòlic. Tanmateix, el fet que l'escut heràldic estigui inacabat no permet saber-ho a ciència certa [vd. *Apèndix*, Fig. 21]. Si, efectivament, aquest volum va estar en mans d'aquest personatge, probablement fou per poc temps, més concretament entre 1478 i 1481. Cal destacar que una branca d'aquest gran llinatge enllaçarà amb la branca dels ducs de Sogorb i de Cardona a partir del segle XVII (Barea 2014: 66); els Cardona, al mateix torn, a partir del segle XV, havien entroncat amb la casa comtal de Prades (Fluvià i Escorsa 1979: 156). Aquest còdex pertany a les col·leccions reials des de principis del segle XVIII. Aquestes col·leccions foren formades sobretot a través de la incautació de llibres que féu Felip V de les biblioteques franceses i de diferents biblioteques nobiliàries durant la Guerra de Successió, en especial la biblioteca del marquès de Mondéjar (1708) i la del duc de Uceda (1711).⁷ També es nodrien aquestes col·leccions dels fons de llibres valencians que s'endugueren les tropes de Felip V després de la seva conquesta arran de la batalla d'Almansa;⁸ per tant, és probable que aquest volum hagués estat també en mans d'algun d'aquests possessors o d'un possessor valencià. No es pot descartar tampoc que aquest llibre hagués format part de la biblioteca del duc de Medinaceli, que també fou venuda el 1712 per formar part de la biblioteca reial. Els ducs de Medinaceli, encara en l'actualitat, són els Fernández de Córdoba, i ostenten el títol de comtes de Prades, entre nombrosíssims altres títols.

19) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATAció. Fou escrit per Pau Oliver, un menorquí que residia a Barcelona, el 6 de febrer de 1478, tal com indica el colofó. Les filigranes del paper també situen la còpia entre la dècada dels seixanta i dels vuitanta del segle XV, així com el tipus de lletra humanística cursiva de Pau Oliver.

⁷ Cfr. <www.bne.es/es/Colecciones/Manuscritos/Historia/>.

⁸ Cfr. <www.antiblavers.org/galeria/displayimage.php?pid=2451>.

1.1.3.1. Descripció interna

f. 1ra: Endreça de l'obra:

«A LA MOLT | ALTA E | MOLT HO | NORABLE SENYO | RA MJA LA
SENYO | RA DONA SANXA | ximenes darenos Comtessa de | prades lo seu humill
s(er)uidor en | jh(es)u (chri)st senyor dels senyors fra | re franssech Eximenis dela orde |
dels frares menors honor tots | temps e deguda reuere(n)cia en ha | aquell mateix sobra alt
e reuere(n)t | redemptor qui dona p(er) ell creada | e feta p(er) sa gra(n) dignacio Elegi p(er)
| mare [...]»

f. 1va: Índex de rúbriques de capítols:

«¶ Capítol p(ri)mer q(ue) jh(es)u (chri)st p(er) glo| ria sua (e) eximpli n(ost)re ha
fetes | puïar ynfantes (e) dones en la p(er)fec| cio Euangelical [...]»

f. 12rb: Primera part del llibre, la qual tracta de les dones en general, Eva i el pecat original:

«IH(ES)U (CHRI)ST | ETERNAL | DEU E IN | COMUTABLE PRJN | cipí de
tota creatura perfet rede | mtor de tota humana natura per | glorificar la altea dela sua virtut
| e potencia no solame(n)t ha fets pu | iar als guns homens en la Euan | gelical perfecció e
vida ¶ Ans en | care a aquell mateix grau e atota | especia de virtut ha volgudes ex | alçar
alscunes infantes e donzell | es delicades e generoses infe | els [...]»

f. 21rb: Primer tractat de la segona part de l'obra, la qual tracta de les infantes:

«Açi comensa la sego(n)a p(ar)t p(ri)ncipal de | aq(ue)st libr(e) laq(ua)l p(er)la
ens(peci)al d(e)las dones | sego(n)s ·v· mane(re)s d(e)llas ja demu(n)t dit(e)s | sego(n)s
les q(ua)ls ·v· man(er)as se seguexa(n) | ·v· tractats de don(e)s Lo p(ri)m(er) es d(e) |
infant(e)s. |

LO PRIMER estament | de dones de q(ue) hauem p(ri) | merame(n)t ap(er)lar en
spe | cial se appella de infantes e | de donzellas ensemps ¶ E de(us) a | ssi seber eveura
p(ri)merament | que segons q(ue) possa Papias de | jh(e)r(usa)l(e)m bisbe quela p(er)sona
q(ue) ha | ffilla deu pensar q(ue) porta gran | carrech sobre si mateixa E asso | p(er)tal
q(ue) sila filla p(er)culpa dese | mare o d(e)l pare temala via | de(us) la li demenara d(e)las
sues | mans en lamort ap(re)s [...]»

f. 26ra: Segon tractat sobre les donzelles:

«Capitol · xviii^e · Açí comença | losego(n) tractat d(e)la segona p(ar)t | principal de aquest libre Epar | la deles donzelles Ep(ri)mera | me(n)t com donzella⁹ deu amar | puritat. |

LO SEGON TRA^c | tat deaq(ue)st libre | çies tractat dedo(n) | zelles e de llur manera ede | llur viura E assi de(us) seber | q(ue) tot ço q(ue) dit es demu(n)t d(e)l no | [26rb dríme(n)t d(e)las jnffantes molt | pus altame(n)t deu ess(er) entes | deles donzelles en qua(n)t en | les donzelles es mejor la | edat ehi deu hauer mes | seny emes v(er)goya emes | tamor dedeu [...]»

f. 35vb: Tercer tractat sobre les dones maridades:

«Capitol xxxj | Açí comença lo terçs Tractat | desta segona part p(ri)ncipal | deaq(ue)st libre q(ui)es deles dones ma | ridades Ealp(ri)mer capitol | posa les rahons de aq(ue)lls q(ui) des | consellauen lomatrjmonj. |

[36ra] SEGEX SE LO TER^s | tractat d(e)las dones mari | dades ede(us) assi p(ri)me | rame(n)t notar q(ue) segons que po | ssa sent Jeronim sc(ri)uint cont(re) | Jouinianu(m) alguns heretges | foren q(ui) desconsellauen atot | hom matrimoni Eprouaue(n) | se arror p(er) algunes auctoritats | d(e)la s(an)ta sc(ri)ptura mal enteses | E apres ajustaue(n)hi les segue(n)ts | rahons [...]»

f. 82va: Quart tractat sobre les dones vídues: «Capitol · xcv · Açí comença lo | quart tractat de aq(ue)sta segona | p(ar)t p(ri)ncipal deaq(ue)st libr(e) quies | de dones vidues Etracta ací | p(ri)merame(n)t co(n) stame(n)t de vidu | itat es gran equins son los se(us) | fruyts e be(n)s. |

APRES LO tractat | de donas maridad(e)s | seguex se lo tractar | quart de dones viu | des ¶ E deuets assi notar q(ue) se | gons q(ue) posa sent Jeronim es | tament de dona viuda es gra(n) | en vers n(ost)ro senyor deu Car | enssi quax religio deputada a | sol deu ass(er)uir la qual cosa es | lapus alta qui al mon se pot | pensar [...]»

f. 87rb: Cinquè i darrer tractat de l'obra, subdividit en 8 parts:

⁹ El copista havia errat i havia escrit “ponzella”, Corregeix la “p” per una “d”.

«ACABADES son les q(ua)tra | parts p(ri)ncipals deaq(ue)st | p(re)sent libre Ara
p(er)la | gracia dedeu tractarem d(e)la qui(n)ta | part quies dedones monges re | ligioses
Ep(er)tal quant stame(n)t | de religiosa es molt pus alt en | vers de(us) q(ue) nengun altre
desta | p(re)sent vida p(er)tal d(e)l tractare(m) | agloria de deu ep(er) llur p(ro)ffit ·viii· |
materjes p(ri)ncipals les q(ua)ls se | contena(n) en las rubriques segue(n)ts.

PRimerame(n)t donchs tracte | rem d(e)las v(ir)tuts theologicalls.

SEgonament deles v(ir)tuts | Cardinals.

TErçame(n)t d(e)ls ·x· maname(n)ts | diujnals.

QUartame(n)t d(e)ls consells eua(n) | geljals.

QUintame(n)t d(e)ls ·vij· peccats | mortals.

SIZename(n)t d(e)ls ·v· senys | corporals.

SEtename(n)t que es Religio | ne qujna es la p(er)fectio q(ui) esta | en los tres vots
p(ri)ncipals.

HUYtename(n)t de contemple | cio e sentime(n)ts celestials [...]»

f. 87rb: Primera subpart sobre les Virtuts Teològiques:

«Capitol ·cj· Quj comensa | attractar d(e)las v(ir)tuts Theholo | guals
Ep(ri)merame(n)t d(e)la fe e | posa quals son los articles | dela s(an)ta fe Catholica. |

[f. 87va] COMENCANT donchs | alp(ri)mer punt deaq(ue)sta | qujnta part hauem
| a dir d(e)las v(ir)tuts the | ologicalls ¶ E açí nota p(ri)mera | ment q(ue) segons q(ue)
possa moss(en) | sent Agustí les v(ir)tuts theolo | gicals e diujnals son tres ço | es ¶ ffe ¶
Speranca ¶ e Carjtat [...]»

f. 116va: Segona subpart sobre les Virtuts Cardinals:

«Capitol ·cxL· q(ui) tracta deles | virtuts Cardinals E p(ri)mera | ment ensenya que
es pru | dencia. |

[116vb] LO SEGON Tractat p(ri)n | cípal deaquesta qujnta | obre o part es d(e)las
v(ir)tuts | Cardinals qujson q(ua)tra | Ço es prudencia Trempança | ffortelea ejusticia
qujson fona | me(n)t detotes les altres v(ir)tuts mo | rals [...]»

f. 148rb: Tercera subpart sobre els Manaments:

«Capitol clxxxv Açi comença | lo ters Tractat p(ri)ncipalde aq(ue)sta | ·v·^e part
deaq(ue)st libre de les dones | enlo q(ua)l se tracta p(ri)merame(n)t | p(er)q(ue) deu nos
ha dats maname(n)ts. |

PER GRACIA DE JH(ES)U | x' acabat lo Segon trac | tat deaq(ue)sta q(ui)nta
p(er)t | deaq(ue)st libra loq(ua)l ha | det(er)menat d(e)las v(ir)tuts cardi | nals p(er)teyents
a dones Rele /f.148va: giosas p(er) q(ue) segons orde jadesus | assignat haue(m) ara en
aq(ue)st Ters | tractat atractar dels ·x· mana | ments donats p(er) n(ost)ro senyor de(us) |
enlomu(n)t de sinay p(er)ma del seu | sant p(ro)pheta Moyses [...]»

f. 168rb: Quarta subpart sobre els Pecats Mortals:

«capitol ccxv· e açi comença lo q(ua)rt | tractat d(e)la qujnta part deaq(ue)st | libra
lo qual tracta edet(er)mena d(e)ls | vii· peccats mortals eaq(ui) fa difere(n)cia | en p(e)ccat
mortal e venjal. |

ARA HAUEM | auem a dir dels ·vii· | p(e)ccats mortals E | de(us) seber açi q(ue)
lo | p(e)ccat volu(n)tarj sep(er)teix p(er) los | sants en dues maneres Car | alcu(n) p(e)ccat
se app(e)lla venjal | ealt(re) mortal [...]»

f. 197va: Cinquena subpart sobre els Senys Corporals:

«Capitol cclviii^o· quj posa lo q(ui)nt | tractat de aq(ue)sta qujnta p(er)t de | aquest
libre edet(er)mena dels ·v· | senýs corporals ep(ri)merame(n)t | del veura. |

APRES DELS P(E)CCAT^S | mortals seseguex lo tractat | d(e)ls ·v· senýs corporals
| los q(ua)ls coue ·aguardar | a aq(ue)ll q(ui) vol be ep(er)fetame(n)t squjuar | los dits
p(e)ccats ¶ Car diu lo p(ro)ph(et)a | q(ue) los senys son portals o portes p(er) les | quals la
mort entra en la a(n)i(m)a [...]»

f. 207rb: Sisena subpart sobre Religió i consells evangèlics:

«Capitol ·cclxxv· açi comença | la vj^e· tractat desta ·v^e part de | aquest libre Etracta
p(ri)mera | ment que es Religio eq(ui)la co | mença. |

APRES LO RACTATS | dels senys corporals | aue(m) a dir d(e)ls Consells |
eua(n)gelicals dats p(er) | lo saluador nop(er) via demana | me(n)t mas p(er) via

deco(n)sells Ent(re) | los altres consells p(ri)ncipals son | obediencia p(ro)betat ecastada
sot | los q(ua)ls p(ri)ncipalme(n)t son ffun | dades les Religio(n)s ordenades | p(er)los sants
pares [...]»

f. 237vb: Tractat de penitència:

«Capitol cccxviiiij· Com aytal | dolor es part de penitencia e com pe| nitencia nos es
fort necessa. |

PENITE(N)CIA es v(ir)tut ma| cerant lacarn edonalj a| flictio p(er)tal q(ue) lisia
obedie(n)t | en les coses quj son anos necessa| ries asaluar les n(ost)r(e)s a(n)i(m)es [...]»

[f. 260vb] «Capitol cccliuii· que es con | templacio.

CO(N)TEMPLACIO es leua | me(n)t depensa fer p(er) deu | en les coses
sp(er)ituals p(er) amor | n(ost)ra senyor deu purame(n)t sego(n)s | q(ue) posa Ricart en lo
seu libre de conte(n)placio [...]»

f. 282ra: Apologia del Paradís:

«Capitol ccclxxxvj q(ui) tracta d(e)les | penas de jffern. |

SANT Agusti en hu(n) seu | s(er)mo explicant lat(er)ribli| tat d(e)las penas de jffern
| diu axi ¶ O peccador haias pie| tat detumatex epenssa q(ue) sit | da(m)pnos mestavaldrja
q(ue) no fo | fosses nat [...]»

f. 287rb: *Explicit:*

«Ep(er)tal | qua(n)t leugerame(n)t quascuns en | sta vida erram edeffellim en |
moltes coses segons q(ue) diu lepos| tol ¶ P(er) tal totso q(ui) es açi vullq(ue) | tost(em)ps
sia sots mes acorrectio | d(e)la s(anc)ta mare sgleya e dels | piedosos s(er)ujdors
dejh(es)u(chri)st. | AMEN. |

¶ ffinito libro sit laus gloria (chris)to | Qui scripsit scribat semper | cu(m) domino
viuat aMeN. |

¶ Quod ffuit p(er)fectu(m) sc(ri)bendj p(er) | me Paulu(m) oliu(er)ij Minoricensis
jn| sule degens jn Ciujtate barch(ino)ne | die ven(er)js vjº die febroarij an(n)j M | cccc lxx
octauj».

1.1.4. G: *Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 461. Descripció externa*

1) *Material*. Manuscrit homogeni, de paper encartat en pergamí. El paper és gruixut i es desfila als extrems dels fulls, està confeccionat amb una barreja de diferents draps i teixits que el fan més resistent als factors ambientals.

2) *Folis i fulls de guarda*. El còdex està compost de dos fulls de guarda moderns de paper i un full de guarda antic de pergamí a l'inici del volum, 365 folis i dos fulls de guarda moderns de paper al final.

3) *Foliació*. N'apareixen dues de diferents: una d'antiga, en xifres romanes i en tinta vermella, la qual comença al f. 16, i una de moderna feta a llapis i en xifres aràbigues. Al f. 155r hi ha una mà moderna que esmena una foliació antiga errada.

4) *Reclams*. Estan centrats en el marge inferior, en tinta negra i amb una mica de decoració filigranada i amb taques de vermell: 1 *s. r.*; 2 *en sa* (f. 31v); 3 *timament* (f. 47v); 4 *als maiors* (f. 63v); 5 *o ab les* (f. 79v); 6 *Diu aci* (f. 95v); 7 *obres (e)* (f. 111v); 8 *tot hom* (f. 127v); 9 *meten aua(n)t* (f. 143v); 10 *donas assi* (f. 159v); 11 *capitol lxxvij* (f. 175v); 12 *Aci q(ue) p(er)* (f. 191v); 13 *pena ne* (f. 207v); 14 *en uers ton* (f. 223v); 15 *tan (e) tan* (f. 239v); 16 *que aquell* (f. 255v); 17 *deu hom* (f. 271v); 18 *paraula de* (f. 287v); 19 *Capitol cccxxvj* (f. 303v); 20 *Car ells* (f. 319v); 21 *(e) per consaguent* (f. 335v); 22 *e obstinacio (e)* (f. 351v); 23 *s. r.*

5) *Fasciculació*. El volum és dividit en 23 fascicles, la majoria octerns, menys en el primer plec, on hi manca un foli (el que es troba entre els ff. 13 i 14), i el darrer plec, on n'hi manquen 2 (els que van entre els ff. 352-353 i 364-365):

1⁸⁺⁷ 2-22⁸⁺⁸ 23⁸⁺⁶

El primer i l'últim full de cada plec són de pergamí, i la resta, de paper.

6) *Signatures dels fascicles*. Apareixen en comptades ocasions amb una tinta negra que amb el pas del temps s'ha esvaït i s'ha tornat d'un to marronós. Estan fetes amb nombres romans. Els folis van ser tallats pels marges externs per tal de fer l'enquadernació del còdex i reduir la mida del volum, fent-lo més transportable. Les poques vegades que apareixen les signatures, aquestes estan al centre del marge inferior.

7) *Filigranes*. El paper presenta dos tipus de filigranes diferents: 1) Una amb la forma d'un carro de dues rodes, semblant al tipus 3544 de Briquet, documentada a Lucca el 1434, a Bèlgica entre 1452-1456 i a Roma entre 1459-1460. Aquest primer tipus ocupa els folis 1-31, 80-95, 99-109 i 161-365 [vd. *Apèndix*, Fig. 23]. 2) Una altra que també té la forma d'un carro amb dues rodes i és semblant a Briquet 3527, documentada a Perpinyà el 1412 i el 1432, a diferents indrets d'Itàlia entre 1413-1440 i a Holanda els anys 1416-1439. Ocupa els folis 32-79, 96-98 i 110-159 [vd. *Apèndix*, Fig. 24].

8) *Colofó*. (f. 365r). Manuscrit copiat per un copista professional, Gundisalvus: «ffinito libro sit laus gloria christo. Gundisalvus vocatur scripsit benedicant» [vd. *Apèndix*, Fig. 25].

9) *Dimensions*. Foli: 277 × 210 mm

Caixa d'escriptura: 200 × 149 mm

Columna: 200 × 66 mm

Marge superior: 28 mm

Marge inferior: 49 mm

Marge esquerre: 25 mm

Marge dret: 40 mm

Intercolumni: 17 mm (f. 35r)

10) *Ratllat*. És molt visible el traçat de la caixa d'escriptura, fet amb mina de plom. Les ratlles més visibles són les dels marges superiors i inferiors verticals. En els folis de pergamí, el ratllat és fet a punta seca. Pel que fa al ratllat del paper, aquest consta de 6 línies principals verticals amb la mateixa separació entre línia i línia, i petites línies horitzontals que estan molt juntes i van d'extrem a extrem del paper.

11) *Perforat*. S'aprecien petits forats rodons per a definir la caixa d'escriptura.

12) *Disposició del text*. Text a dues columnes de 36 línies de text. El text s'inicia a la segona línia del pautat i acaba a la darrera línia. Hi ha línies en què l'escriptura sobresurt del traçat horitzontal de la caixa d'escriptura, de manera que el text visualment no resulta uniforme.

13) *Escriptura i mans*. Lletre gòtica librària catalana. El text està escrit per un sol copista, “Gundisalvus”, i no hi ha cap canvi de mà.

14) *Decoració*. Bastant rica, pròpia del gòtic internacional. Destaca sobretot l’ornamentació de l’inici de cada tractat diferent de l’obra, on hi ha motius vegetals i zoomòrfics i la presència dels colors vermell, blau, verd i daurat, amb filigranes de to blavós i lilós. Aquest tipus de decoració més rica la trobem sobretot en els folis de pergami del volum. Al f. 16r, que és on comença l’obra pròpiament dita, hi ha una de les decoracions més importants del llibre: els marges estan decorats per una mena d’orla vegetal que emmarca la caixa d’escriptura. A la part esquerra del marge superior hi ha un petit drac que treu la llengua, la qual envolta la caixa d’escriptura, i va a parar a sota de la caplletra, on hi ha una petita cara dibuixada [vd. *Apèndix*, Fig. 26]. Trobem una caplletra no executada al f. 285v. L’ornamentació del volum és molt semblant a la del manuscrit 462 del *Llibre dels àngels*, custodiat al mateix fons de la Biblioteca de Catalunya, de manera que és molt probable que els dos manuscrits fossin copiats en el mateix escriptori [vd. *Apèndix*, Fig. 27]. Les rúbriques són de color vermell i els calderons alternen blau i vermell.

15) *Relligadura i enquadració*. La relligadura sembla de la mateixa època de la còpia i els fascicles estan cosits entre ells i directament a les tapes a través de sis nervis interns de relligadura. Les cobertes són de pergami amb ànima de cartró, de color marró clar i amiden 290 × 230 mm. Al lloc del llibre hi ha el títol «Eximenes Lib deles Virtuts y Vicis de les dones ·m·s·» escrit per una mà del segle XVIII.

16) *Estat de conservació*. Bo en general, malgrat que hi ha alguns llocs on el foli ha estat reparat amb tela per tal de contrarestar els efectes de la tinta corrosiva. A partir del f. 353 els folis presenten un estat d’oxidació molt avançat, amb forats als ff. 355, 361 i 362. Pel que fa al pergami encartat en el paper, no és de gaire qualitat, ja que es noten de forma notable els porus de la cara pèl, i el contrast de tonalitat entre aquesta cara i la cara carn és acusat.

17) *Segells*. Trobem el segell del fons actual de la Biblioteca de Catalunya als ff. 1r, 115r i 216r. També apareix un segell rodó on hi consta: «Biblioteca Central».

18) *Anotacions*. El copista contínuament fa esmenes en els marges i alguna vegada corregeix directament sobre el text. També es pot apreciar una mà que va escriure, en

lletra petita i marronosa, el número de cada capítol al costat de cada rúbrica, perquè el rubricador posteriorment a l'escriptura del text pintés els títols i no es despistés en l'enumeració de capítols. També hi ha anotacions de diferents lectors, que normalment assenyalen fragments importants o apunten paraules oblidades, o bé, fan petites glosses per aclarir un passatge concret. A més a més, hi ha dibuixats claudàtors al llarg de tot el còdex, els quals assenyalen parts importants del text que interessaven als lectors.

19) *Signatures*. Al lloc del volum hi ha escrites antigues signatures d'aquest volum: «13», «175» (Biblioteca Dalmases) i l'actual «461».

20) *Possessors i procedència*. 1) Va pertànyer a un tal «fra March de Cardona» a l'edat moderna, tal com indica una anotació del darrer foli: «fra March de Cardona ducatus et comptus» [vd. *Apèndix*, Fig. 28]. Fra Marc de Cardona era el nom amb què era conegut Marc d'Orriols, un personatge cèlebre de Cardona. Marc d'Orriols va néixer el 1519 en el si d'una família d'humils menestrals de Cardona i es convertí en un personatge influent de la cort espanyola on va arribar a ostentar el càrrec de jardiner reial. Treballà sota la protecció de Carles I i Felip II. És l'autor dels jardins projectats al monestir de Yuste per encàrrec de l'emperador Carles i també dels diferents espais que va decorar i enjardinar, per orde del rei Felip II, al monestir de San Lorenzo de El Escorial. Marc d'Orriols adoptà el nom de fra Marc de Cardona quan ingressà a l'orde religiosa de Sant Jerònim de la Murtra, i fou un home del Renaixement, un personatge polifacètic que combinà la seva condició de religiós amb la seva faceta com a botànic, enginyer i músic. Sant Jerònim de la Murtra als segles XV i XVI disposà d'una gran biblioteca, i el seu prior, Pere Benjeman fou conseller dels reis i dels ducs de Cardona.¹⁰ Tenim notícia que aquest monestir custodiava diverses còpies d'obres de Francesc Eiximenis, així que suposem aquesta còpia devia formar part del fons d'aquest monestir.

2) El volum també el va posseir Pau Ignasi de Dalmases i Ros, marquès de Vilallonga (1670-1718), qui segurament anotà al full de guarda antic: «Eximenes, Llibre de las Virtuts y Vicis de les donas» i al marge superior del f. 1r: «Es de llibrerias» (vd. *Apèndix*, Fig. 29). Pau Ignasi de Dalmases havia reunit una important biblioteca al seu palau del carrer de Montcada, alguns volums de la qual procedien de Sant Jeroni de la

¹⁰ Sobre aquest personatge, cfr. Martín Martín (2008).

Murtra. La seva biblioteca era formada per 222 còdexs (mss. 456-677), 977 volums impresos, 69 fullets i 17 incunables, entre d'altres peces i començà a desmantellar-se el 1738. 3) El 1908 Miret i Sans i Massó i Torrents intentaren comprar la biblioteca d'Ignasi Dalmasas, però no es posaren d'acord en el preu. El 1916 la família Dalmasas va vendre la seva biblioteca a l'Institut per 100.000 pessetes i és en aquesta data que el manuscrit fou adquirit pel fons actual de la Biblioteca de Catalunya (Reis Fontanals & Losantos 2007: 105-106).

21) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. Tot i que aquest exemplar no està datat, l'hem de situar a la meitat del Quatre-cents, tal com ens apunta el tipus de lletra, una gòtica catalana de mitjan del XV. Les filigranes del paper apunten a una datació entre, aproximadament, 1430-1460, i l'exemplar sembla clarament d'origen barceloní.

1.1.4.1. Descripció interna

f. 1ra: Endreça de l'obra:

«A la molt alta (e) | molt honorable | senyora mja la | senyora dona | Sanxa ximeniçz | darenos Com | tessa de prades | lo seu humjl serujdor en jh(es)u | (chr)ist senyor dels senyors ffra | re ffrancesch eximeniçz· del | orde dels frares menors· ho | nor tots temps (e) deguda | reuerencia en aquell matex | sobre alt (e) reuerent rede(n)p | tor qui dona p(er) ell creada (e) | feta p(er) sa gran dignacio ele | gi p(er) mare [...].»

f. 1va: Índex de rúbriques dels capítols de l'obra:

«Capitol primer q(ue) jh(es)u | (chri)st p(er) gloria sua (e) | eximplj nostre ha fetes pu| jar jnfantes (e) donas en la | p(er)feccio eua(n)gelical [...].»

f. 16ra: Primera part de l'obra que tracta «d'açò qui a dones pertany»:

«Capitol primer q(ue) jh(es)u | (chr)ist per gloria sua (e) exim | pli nostre ha fetas pujar | jnfantes (e) donas en la | perfeccio euangelical.

Ih(es)u (chr)ist eternal deu | e jncomutable p(ri)nci | pi de tota creatura | perfet redemptor | de tota humana na | tura per glorificar | la altesa dela sua virtut | (e) potencia no solame(n)t ha | fets pujar als uns home(n)s | en la euang(e)lical p(er)feccio | (e) vida· Ans encaraa(e)quell | mateix grau (e) a tota es | pecia de virtut ha vol | gudes exalçar

algunes | jnfantes (e) donzelles deli | cades (e) generoses infeelç | primerament (e) paguanes | mostrant ales esdeuenjdo | res que daquiuaunt negu | ne neguna nos pot escu | sar de viure justame(n)t [...]»

f. 27vb: Primer tractat de la segona part de l'obra, el qual versa sobre les infantes:

«Capitol ·XIII· aci come(n)ça | la segona part p(ri)ncipal de | aquest libre la qual parla | en special deles dones sego(n)s | ·v· maneras delles ja damu(n)t | recitades segons les quals | ·v· maneras se seguexen ·v· | tractats de dones (e) lo prj | mer es deles jnfantes.

Lo p(ri)mer estament | de que hauem p(ri) | merame(n)t aparlal | en special se app(e)lla | de infantes e donzelles en | semps· E deus açi saber (e) ueu | re p(ri)merame(n)t q(ue) ^{segons}posa papias | de hi(e)r(osa)l(e)m bisbe que la p(er)sona | que ha filla deu pensar que | porta gran carrech sobre si | matexa [...]»

f. 32vb: Segon tractat sobre les donzelles:

«Capitol · | XIX· aci comença lo segon | tractat dela segona part | principal de aquest libre | (e) parla deles donzelles· E | primerament com donzella | deu amar puritat·

Lo segon tractat | de aquest libre | si es t(ra)ctar de do(n)ze | les (e) de lur man(er)a | de uiure· E aci | d(eus) sab(e)r q(ue) tot ço q(ue) dit es damu(n)t | d(e)l nodrime(n)t deles jnfa(n)tes molt | p(us) altame(n)t deu e(ss)er entes d(e)les | do(n)zelles en q(ua)nt les do(n)zelles es ma | ior la etat ey deu hau(er) mes | seny (e) mes uergonya (e) mes | temor de deu [...]»

f. 44ra: Tercer tractat sobre les dones maridades:

«Capitol ·XX | XI· aci comença lo terç tra | ctat dela segona part p(ri)nci | pal de aquest libre qui es | deles dones maridades E al primer capitol posa les | rahons de aquells qui de | sconsellauen lo matrimo | ni·

Segueix se lo terç | tractat p(ri)ncipal deles dones marida | des. E deus aci p(ri) | merament notar | que segons que posa sent | jeronjm scriuint contra | jounjanii algu(n)s heretges | foren quj desconsellauen | a tot hom matrimonj [...]»

f. 100ra: Quart tractat sobre les vídues:

«Capitol ·XCV· Aci come(n)ça | lo quart tractat de aq(ue)sta | segona part p(ri)ncipal de | aquest libre qui es de dones | uidues E tracta p(ri)me | rament co(n) estament de | viduitat es gran e qui(n)s | son los seus fruyts e be(n)s.

Après lo | tractat | d(e)les don(e)s | maridad(e)s | se seguex | lo q(ua)rt | tractat | pri(n)cipal | que es de dones ujdues | E deuets aci notar | que segons q(ue) posa se(n)t | Jeronjm· Estament de | dona ujdua es gran | en uers n(ost)re Senyor d(e)u [...]]»

f. 105va: Acaba el quart tractat i s'anuncien les diferents parts en què es dividirà el cinquè i darrer tractat de dones religioses, el més extens de l'obra. Hi ha una petita caplletra per a cada punt que tractarà: virtuts teològiques, virtuts cardinals, manaments, pecats mortals i venials, senys corporals i religiós:

«Acabades son les | quatre parts p(ri)n | cipals de aquest | present libre ara | p(er) la gracia de deu tra | ctarem dela quj(n)ta part | q(ue) es de dones monges re | ligioses· E p(er) tal q(ua)nt esta | ment de religiosa es molt | pus alt en uers deu q(ue) | negu(n) altre desta prese(n)t | vjda p(er) tal dell t(ra)ctarem | a gl(or)ia de deu e per lur |f.105vb proffit ·viiij· materjes p(ri)nci | pals les quals se entenen | en les rubriques segue(n)ts.

Primerame(n)t donchs | tractarem deles | ujtuts theolologicals | ales dites don(e)s neces | sarjes.

Segoname(n)t deles v(ir)tuts | cardinals.

Terçame(n)t dels ·x· ma | mame(n)ts diujnals.

Quartame(n)ts dels co(n)sells | euangelicals.

Qujntame(n)t dels ·vij· | peccats mortals.

Sisename(n)t dels ·v· se(n)ys | corporals.

Setename(n)t q(ue) es religio | ne qujna es la p(er)fectio | que esta en los tres uots | p(ri)ncipals.

Uuytename(n)t de co(n)tem | placio e sentime(n)ts çe | lestials.»

f. 106ra: Primera subpart del tractat de dones religioses, la qual versa sobre les Virtuts Teològiques:

«Capitol ·CI· qui comença | a tractar deles uirtuts theologicals E p(ri)merament | de la ^{fe} E posa quals so(n) los | articles de la s(an)ta fe ca | tholica.

Come(n)ça(n)t | donchs | al p(ri)mer | punt de | aquesta | qujnta | part | hauem | a dir deles u(ir)tuts theo | logicals [...]»

f. 142ra: Segona subpart sobre les Virtuts Cardinals:

«Capitol ·CXL· q(ui) tracta | deles uirtuts cardinals | E p(ri)merame(n)t enssenya que | q(ue) es prude(n)cia.

Lo sego(n) t(ra)ctat | principal de | aquesta ·v· | part es d(e)les | u(ir)tuts cardi | nals qui son | ·iiiij· Ço es prudencia | Tempra(n)ça ffortalea (e) | justicia qui so(n) foname(n)t | de totes les altr(e)s u(ir)tuts morals¹¹ [...]»

f. 207va: Tercera subpart sobre els Pecats Mortals:

«Capitol ·ccxv· E aci | comença lo quart t(ra)ctat | delaquj(n)ta part de aquest | libre lo qual tracta e de | termena dels ·vij· p(e)ccats | mortals E aquj fa dife | rencia entre peccat mor | tal e uenjal

[f.207vb] Ara hauem | adir dels ·vij· | p(e)ccats mort(a)ls | E de(us) saber aci que lo pec | cat uolu(n)tarj | se partex per | los sancts en dues man(er)es | Car algu(n) p(e)ccat sappella | mortal | altre uenjal [...]»

f. 245ra: Quarta subpart sobre els Senys Corporals:

«Capitol CC | LIX· qui posa lo q(ui)nt t(ra)ctat | de aq(ue)sta q(ui)nta part de aq(ue)st | libre e determena dels ·v· | senys corporals E prime | rament del ueure.

Apres dels p(e)ccats | mortals se seguex | lo t(ra)ctat dels ·v· | senys corporals | los q(ua)ls coue a | guardar be a aq(ue)ll quj uol | p(er)fetame(n)t esq(ui)uar los dits | p(e)ccats [...]»

f. 257vb: Sisena subpart sobre Religió: «Capitol ·CCLXXV· Aci come(n)ça | lo sisen tractat desta q(ui)nta | part de aq(ue)st libre e tracta | primerame(n)t q(ue) es religio | e q(ui) la come(n)ça.

¹¹ Al marge.

Apres lo t(ra)ctat | dels senys | corporals | hauem a dir sisenament | dels consells |
eua(n)gelicals | dats p(er) lo saluador no per | uja de maname(n)t mas per | uja de co(n)sells
[...]]»

f. 297vb: Tractat de penitència:

«Capitol “cccix· | co(m) aytal dolor es part de | penjte(n)cia e co(m)
p(e)nj(tenc)ja nos es | fort neçessaria. |

Penjtencia es u(ir)tut | maçerant la carn | e dona li afflictio | p(er) tal q(ue) li sia
obedi| ent en les coses q(ui) son | anos neçessaries a saluar | [283r.]

Les n(ost)res a(n)i(m)es [...]»

f. 328va: Tractat de contemplació:

«Capitol ·cccliij· | que es | contem| placio. |

Conte(m)pla| cio es leua| ment de pe(n)ssa | fet p(er) deu purame(n)t segons q(ue)
posa Ricart en lo | seu libre de co(n)templacio [...]»

f. 357rb: Apologia del Paradís:

«Capitol ·ccc lxxxvj^c q(ui) t(ra)cta | deles penes | de jn | fern. |

Sanct | Augusti | en un seu | sermo expli| cant la terribilitat | deles penes de jnfern
diu | axi· O p(e)ccador hages pietat | de tu mat(e)x e pensa q(ue) sit | da(m)pnes mes te
ualria q(ue) | no fosses nat [...]»

f. 364rb: *Explicit* de l'obra:

«E per tal qua(n)t leugera| ment cascuns en esta uida | erram e deffallim (e) en |
moltes coses segons q(ue) diu | lapostol· P(er) tal tot ço qui | es aci uull que tots te(m)ps |
sia sotsmes a correctio d(e)la | sancta mare esglesia (e) d(e)ls | piadosos serujdors de
Jh(es)u (chri)st. | [364va]

Ffinito libro sit laus | gloria (chr)isto | Gundisalu(us) uocatur | qui scripsit
benedica(n)t.»

1.1.5. H: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 1797. Descripció externa

1) *Material*. Còdex de paper, homogeni.

2) *Folis i fulls de guarda*. El volum està compost de set fulls de guarda inicials, 201 folis i set fulls de guarda finals. Els quatre primers i els quatre darrers fulls de guarda foren incorporats al volum després del 2001, durant la darrera restauració de les cobertes, de manera que originàriament el volum posseïa tres fulls de guarda inicials i tres de finals.

3) *Foliació*. Hi ha dos tipus de foliació diferents al llarg del còdex. La primera, en nombres aràbics, ocupa tot el volum; la segona, més antiga i en nombres romans, comença al f. 13, que està xifrat com a I i és on s'inicia l'obra, i arriba fins el f. 39. Llavors continua aquesta segona foliació però en nombres aràbics i arriba fins al f. 184. A partir del f. 195 apareix encara un tercer tipus de foliació, també en nombres aràbics, que arriba fins el f. 199 (el f. 200r està en blanc). El f. 200v torna a estar escrit i al f. 201r hi ha una taula pasqual.

4) *Reclams*. Els reclams són senzills i estan centrats en el marge inferior: 1 *s(e)ra vençut* (f. 16v), 2 *Mas p(er)ue(n)tura* (f. 32v), 3 *venjr a bona* (f. 48v), 4 *Mas lo retenir* (f. 63v), 5 *e axis seguj* (f. 79v), 6 *leixa deus* (f. 95v), 7 *citad o que* (f. 111v), 8 *legees Car com* (f. 127v), 9 *menysprea* (f. 143v), 10 *al dit de job* (f. 159v), 11 *pares en p(ar)la* (f. 175v), 12 *Com en tota* (f. 186v), 13 *partits per* (f. 191v), 14 *s. r.*

5) *Fasciculació*. El manuscrit està compost de 13 fascicles, la majoria d'ells octerns:

1-3⁸⁺⁸ 4⁸⁺⁷ 5-12⁸⁺⁸ 13⁵⁺⁵

El plec 4 és coix: li manca un foli. Abans de l'última restauració del volum, els plecs 12 i 13 estaven dividits en dos plecs cadascun: pel que fa al 12, el primer plec era coix de 6/5 (f. 175-186), amb el reclam "Com en tota" (f. 186v.), encara visible, i el segon de 3/2 (f. 186-191), amb el reclam "partis per" (f. 191v.). Quant al plec 13, el primer plec era coix, de 8/0 (ff. 192-199) i el segon constava d'un únic bifoli (ff. 200-201), sense reclams.¹²

¹² Aquest manuscrit, amb la seva fasciculació antiga, es pot consultar a través de la pàgina web de la BNE.

6) *Signatures dels fascicles*. Es poden apreciar al f. 144: «h I».

7) *Filigranes*. La filigrana del paper té la forma d'un carro i s'assembla al tipus 1332 de Valls Subirà, documentada el 1413, i també al tipus 3542 de Briquet, datada a Gènova el 1414, amb variants a Perpinyà des del 1398, i més tard a altres llocs dels Països Baixos, França i Itàlia, fins al 1460 [vd. *Apèndix*, Fig. 31].

8) Colofó. «ffinito libro sit laus gloria jh(es)u xpo» (f. 193v) [vd. *Apèndix*, Fig. 32].

9) *Dimensions*. Foli: 410 × 285 mm

Caixa d'escriptura: 280 × 180 mm

Columna: 280 × 80 mm

Marge superior: 40 mm

Marge inferior: 85 mm

Marge esquerre: 60 mm

Marge dret: 35 mm

Intercolumni: 20 mm

10) *Ratllat*. Les línies de la caixa d'escriptura són fetes a mina de plom, excepte en els folis 97-100, que semblen fetes a punta seca.

11) *Perforat*. S'aprecien petites perforacions rodones, sobretot als folis inicials.

12) *Disposició del text*. El text està escrit a dues columnes, d'entre 34 i 43 línies de text per columna. El text comença a la primera línia de la caixa d'escriptura i acaba a la darrera.

13) *Escriptura i mans*. Una única mà, gòtica quadrada, de la primera meitat del segle XV.

14) *Decoració*. És bastant abundosa. Les caplletres més grans que inicien cada tractat de l'obra recorden l'estil del regnat d'Alfons el Magnànim, de manera que ens aporten un altre argument per datar la còpia a la primera meitat del XV. Les altres caplletres, que assenyalen l'inici dels diferents capítols, són fetes en vermell, igual que els calderons i les rúbriques. La primera d'aquestes caplletres és de grans dimensions, però de factura maldestra i posterior a la còpia. La caplletra del capítol I (f. 13r) és la més espectacular, de diversos colors i amb ornamentació vegetal-floral [vd. *Apèndix*, Fig. 33]. Les rúbriques són fetes per una mà diferent de la del copista. Al f. 129v, al marge esquerre, just on comença la caixa d'escriptura, hi ha dibuixada una cara i mig cos de perfil, els quals sobresurten cap al marge.

15) *Relligadura i enquadernació*. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes a través de sis nervis interns, els quals formen set seccions exteriors. Les cobertes amiden 420 × 292 mm. El llom del llibre és de pell. L'enquadernació és de pasta holandesa de color malva, del segle XVII i es restaurà a inicis del segle XXI [vd. *Apèndix*, Fig. 34].

16) *Estat de conservació*. Bo, excepte en els ff. 197-199, que estan descosits. A part d'això, només s'aprecia algun forat de corc i algunes taques d'humitat. La tinta negra de la caixa d'escriptura en alguns punts ennegreix una mica, però el manuscrit es pot llegir perfectament.

17) *Segells*. Al f. 1r, a la part superior de l'intercolumni, hi apareix un segell ovalat, que pertany al fons actual del manuscrit i hi posa: "Biblioteca Nacional". Al marge inferior hi ha un altre segell més petit, en forma d'escut, on hi posa: "BN". Al f. 13r i 23r, on comença l'obra pròpiament dita, torna a aparèixer el primer segell, i al f. 11r torna a aparèixer el segon.

18) *Fragments*. Del f. 195r-f. 201r hi ha copiat un fragment de deu capítols sobre el pecat mortal de l'avarícia (caps. 244-254) que el copista es va oblidar de copiar a partir del f. 130v, passant a copiar el capítol 253 després del 243. El copista assenyala aquest error amb una nota: «Aci fallen lo capitol ccxliiij ab los .x. seguents los quals trobaras ala ffi del libre a aytal senyal +.» Al f. 200v es repeteix el contingut del f. 195r. Probablement el mateix copista es va adonar que s'havia equivocat i va posar el foli al final com si es tractés d'un full de guarda final. Al f. 201r hi ha una taula pasqual per calcular el dia de Pasqua a partir de l'any 1400: «En l'any de M CCCC fo pascha en la primera casa. A la

casa de la a és pascha en abril, e en la casa de la m és pascha en lo mes de març. E axí pots anar tro al cap dret per orde. Axí se seguirà tostemps, e com serà tot passat, torna de cap primer e jamés no ho poràs herrar seguint axí com està.» [vd. *Apèndix*, Fig. 35].

19) *Anotacions*. Apareixen abundoses correccions del copista als diferents marges. El copista, a vegades, també corregeix a sobre del text mateix. Hi ha manícules als ff. 28v, 69v i 149r i notes marginals als ff. 4r, 8r, 10v, 21v, 29r, 31rv, 36r, 37rc, 40v, 44v, 46v, 51v, 67r, 69v, 86rb, 95vb, 130vb, 133rb, 141rb, 151r, 159vr, 174ra, 196ra i 198rb.

20) *Signatures*. El volum tenia l'antiga signatura de P.9.

21) *Possessors i procedència*. En el f. 201v hi ha les anotacions: «Ego frater Franciscus Benaula», «Ego f» i «Ihs» d'un dels possessors del llibre [vd. *Apèndix*, Fig. 36]. També hi ha tres línies ratllades, escrites en cal·ligrafia gòtica, que no es poden llegir clarament: «Amor ma feut mal quj Dien [...] [Nos?] no li fassa amor man feyt un s[...] Morena [...]» [vd. *Apèndix*, Fig. 37].

Finalment sabem que aquest volum va pertànyer a les col·leccions reials des d'inicis del segle XVIII, que es nodrien principalment dels llibres que foren incautats, per ordre de Felip V, de diverses biblioteques nobiliàries durant la Guerra de Successió.¹³

22) *CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ*. El manuscrit és de procedència valenciana, tal com demostren diferents valencianismes que apareixen al llarg del text: «palla», «tractam», «se tracte», etc. El colofó no ens indica ni el lloc ni la identitat del copista, però podem datar que aquest exemplar durant la primera meitat del segle XV, si ens atenem al tipus de lletra, una gòtica quadrada, semblant al ms. 1793 de la mateixa biblioteca que conté una còpia del *Terç del Crestià*. La taula pasqual que apareix al final del volum (f. 201r), ens apropa la còpia vers l'any 1400. Les filigranes del paper, documentades els anys 1413 i 1414 ens apunten a una datació durant el primer terç del segle XV (1400-1430 aproximadament).

¹³ Vd. 1.1.3 (ms. *F*), §18 "Possessors i procedència".

1.1.5.1. Descripció interna

f. 1ra: Endreça:

«Ala molt alta e molt hono | rabla senyora dona sanxa com | tesa de prades· lo seu humjl | s(er)ujdor en jh(es)u (chri)st senyor d(e)ls senyors frare | francesch eximeniç del orde d(e)ls frares me | nors Honor tost(em)ps e deguda reue(re)ncia | en aq(ue)ll mateix sobre alt e reue(re)nt rede(n)ptor | q(ui) dona p(er) ell creada e feta p(er) sa gran dig | nacio elegi p(er) mare [...]»

f. 1rb: Índex de rúbriques dels capítols:

«¶ Capítol p(ri)mer q(ue) jh(es)u (chri)st p(er) gl(or)ia sua e exi(m)pli | nostre ha fetes pujar jnfantes e dones en | la p(er)feccio eua(n)gelical [...]»

f. 13ra: Primera part de l'obra:

«Capítol p(ri)mer que jh(es)u (chri)st p(er) gl(o)lia | sua exympli n(ost)re ha fetes pujar infa | ntes e dones en la p(er)feccio euangelical. |

Iesu(chri)st eternal deu e jn | comutable p(ri)ncipi de tota | creat(ur)a p(er)fet redemptor de | tota humana natura per | glorifficar la altea d(e)la | sua v(ir)tut e potència no | solament ha fetes pujar | algu(n)s homens en la eua(n) | gelical p(er)feccio e vida ans | encara aaquell mateix | grau e atota specia de v(ir)tut | ha volgudes exalçar algu | nes infantes e donzelles delicades e | gen(er)oses jnfels p(ri)merament e paganes | mostrant ales esdeuenjdores que daquj | aua(n)t negu ne neguna nos pot escusar de | viure justament e p(er)feta [...]»

f. 21ra: Primer tractat de la segona part del llibre, dedicat a les infantes:

«Aci come(n)ça | la segona part p(ri)ncipal de aquest libre | la qual palla en special deles dones Se | gons les ·v· maneres segons les quals | ·v· man(er)es se seguexen ·v· tractats de | dones E ell p(ri)mer es deles Infantes | E es quatorze en lorde dels capítols | precedents. |

Lo p(ri)mer estament de dones | de q(ue) hauem p(ri)merament a | p(er)lar es sp(eci)al se apella de jn | fantes e de donzelles ense(m)ps |21rb E deus aci saber e veure p(ri)merament q(ue) | segons q(ue) posa papies de jh(e)r(us)l(e)m bisbe q(ue) la | p(er)sona q(ue) filla ha deu | penssar q(ue) porta gran | carrech sobre simatexa e aço

p(er)tal Car si | la filla p(er) colpa de sa mare o de son pare | te mala via deus la lí demanara d(e)les sues | mans en la mort ap(re)s P(er)tal car gran con | fusio de pare o de mare es hau(er) mala filla | hoc encara de tots sos parents segons q(ue) | díu la escript(ur)a apres [...]»

f. 24vb: Segon tractat sobre les donzelles:

«Capitol ·xix^e· aci comença lo segon | tractat d(e)la segona part p(ri)ncipal de a | quest libre E parle deles donzelles E | p(ri)merame(n)t com donz(e)lla deu amar puri | tat.

Lo segon tractat de aq(ue)st libre | si es tractat de donzelles e de | lur man(er)a e de vjure E aci d(eus) | saber q(ue) tot ço qui dit es damu(n)t del nodrj | ment d(e)les jnfantes molt p(us) altament | deu e(ss)er entes d(e)les donzelles en quant | en les donzelles es major la edat ey | deu hau(er) mes seny e mes v(er)gonya e mes | temer de deu [...]»

f. 32va: Tercer tractat sobre les dones maridades: «Aci comença | lo terç tractat de aquest libre qui es | d(e)les dones meridades El p(ri)mer capi | tol posa les rahons de aq(ue)lls qui des | consellaue(n) lo mat(ri)monj Capitol ·xxxj· |

Segueix se lo terç tractat p(ri)ncipal | d(e)les dones maridades E de(us) | aci p(ri)merament notar que | segons q(ue) posa sant Jeronjm | scrjunt contra Jouanjanu(m) Alscu(n)s h(e)retg(e)s | foren quj desconsellauen a tot hom mat(ri)mo(n)j | E p(ro)uauen sa error p(er) algunes actorjtats | d(e)la santa escript(ur)a mal enteses E apres ajus | tauen hi les segue(n)ts rahons [...]»

f. 65rb: Quart tractat sobre les vídues:

«Aci comença lo q(ua)rt | tractat de aquesta segona part p(ri)nci | pal de aquest libre qui es de dones | vidues e tracta aci P(ri)merament | con estame(n)t viduytat es gran e | q(ui)ns son los seus fruyts e bens e es | lo ·xcv· capitol. |

Apres lo tractat d(e)les dones | marjades segueix se lo q(ua)rt | tractat p(ri)ncipal quj es de dones | vidues E deus açi notar q(ue) segons que | posa sant jeronj(m) Estament de dona vidua | es gran en vers n(ost)re senyor deu Car es | en si quaix Religio deputada a sol deu | as(er)uir la qual cosa es la pus alta quj | al mo(n) se pot pensar [...]»

f. 68va: Cinquena i darrera part de l'obra sobre les dones religioses, subdividida en 8 parts diferents:

«Acabades son les quatre parts | p(ri)ncipals de aquest present | libre Ara p(er) la gra(cia) de deu | tractam d(e)la q(ui)nta part quj es de dones | monges e Religioses E per tal quant | estament de Religiosa es molt pus alt | en vers deu q(ue) negun altre desta p(re)sent | vida Per tal dell tractarem agloria | de deu e p(er) lur p(ro)fit huyt materjes p(ri)n | cipals les quals se contenen en les Ru | briques següents.

¶ P(ri)merament donchs tractarem d(e)les v(ir)tuts | theològicals a les dites dones necessaries.

¶ Segonament d(e)les v(ir)tuts cardjinals.

¶ Terçament dels ·x· manaments diujnals.

¶ Quartament dels consells euangelicals.

¶ Quintament d(e)ls ·vij· peccats mortals.

¶ Sisenament d(e)ls ·v· senys corporals.

¶ Setenament q(ue) es Religio ne qujna es | la p(er)feccio quj esta en los ·vj· vots p(ri)ncipals.

¶ Huytenament de contemplacio e sentj | ments celestials [...]»

Subparts del Tractat de Dones Religioses:

f. 68vb: Primera subpart sobre les Virtuts Teològiques:

«Ccomensant donchs al p(ri)mer | punt de aq(ue)sta q(ui)nta part | hauem adir d(e)les virtuts | theològicals. E aci nota | p(ri)merament q(ue) segons q(ue) posa Mon | seny(er) sant agosti les v(ir)tuts teològicals | e diujnals son tres· ço es fe· sp(er)ança | e carjtat [...]»

f. 87va: Segona subpart sobre les Virtuts Cardinals:

«Capitol ·cxl· q(ui) | tracta deles virtuts cardinals E p(ri)m(er)a | ment ensenya que es prudencia. |

Lo segon tractat p(ri)ncipal de aquesta | part es d(e)les v(ir)tuts cardenals quj | son quatre ço es prudencia e Tem | prança fortelea e justicia quj son fonament | de totes les altres virtuts morals [...]»

f. 106ra: Tercera subpart sobre els Manaments:

«Capitol ·clxxxv· (e) aci | comença lo Terç tractat p(ri)ncipal de aq(ue)sta | q(ui)nta part del libre deles dones en lo q(ua)l | tractat se tracte p(ri)merament per que | deus no ha dats manaments. | [106rb]

Per gra(cia) de jh(es)u (chri)st acabat lo | segon tractat de aquesta q(ui)nta | part de aquest libre lo qual | ha de termenat d(e)las virtuts | cardenals p(er)tanyents adones | Religioses. Per que segons orde ja dess(us) assig | nat. hauem ara en aquest terç tractat p(re)sent | atractar d(e)ls ·x· manaments· donats p(er) nostre | senyor deus en lo mont de synahi p(er) ma d(e)l | seu sant p(ro)feta moyes [...]»

f. 118rb: Quarta subpart sobre els Pecats Mortals:

«Capitol ·ccxv· | E aci comença lo q(ua)rt tractat dela q(ui)nta | p(er)t de aquest libre lo qual tractat de | termena dels ·vii· peccats mortals (e) | qui fa diferencia ent(re) peccat mortal | (e) venial. |

Ara hauem adir dels ·vii· peccats | mortals. E deus saber açi q(ue) lo peccat | voluntarij· se p(er)teix p(er) los sants en | dues maneres. Car algun peccat | se apella venjal· altre sapella mortal [...]»

f. 132ra: Cinquena subpart sobre els Senys Corporals:

«Capitol ·cclviiij· | qui posa lo q(ui)nt tractat de aquest libr(e)¹⁴ | desta quinta part de aquest libre e | determena dels ·v· senys corporals (e) | p(ri)merament del veure. | [132rb] Apres dels ·vii· peccats mortals se seg(ue)x | lo tractat dels ·v· senys corporals los | quals coue aguardar be aaquell quj | vol p(er)fetament esqujuar los dits peccats | Car diu lo p(ro)feta q(ue) los senys son portals o | portes p(er) les quals la mort entra en la a(n)i(m)a [...]»

f. 138va: Sobre la Religió i consells evangèlics:

«Capitol ·cclxxiiij· | aci comença lo ·vij· tractat d(e)la q(ui)nta p(er)t | de aquest libre (e) tracta p(ri)merament q(ue) | es religio (e) qui les comença. |

¹⁴ Està tatxat, i seguidament, corregit.

Apres lo tractat dels senys corpo | rals hauem a dir setenament d(e)ls | consells euangelicals dats p(er) lo | saluador no p(er) via de manament dels co(n)sells¹⁵ | mas p(er) via de consells. Entre los altres co(n)sells | p(ri)ncipals son obediencia pobretat e castedat | sobre los quals p(ri)ncipalment son fundades | les religions e ordonades p(er) los sants pares [...]]»

f. 159vb: Tractat de penitència:

«Capitol | ccc xix· com aytal dolor es part d(e) | penjtencia (e) con penjtencia es fort | necessaria. |

Penjtencia es v(ir)tut macerant la carn | e donalj affliccio per tal que lj | sia obedient en les coses quj son a nos necessaries a saluar les n(ost)res anjmes [...]]»

f. 175vb: Darrera part, sobre la Contemplació:

«Capitol · cccliij· q(ui) | tracte que es contemplacio. |

Contemplacio es leuament de pensa | fer p(er) deu en les coses spirituals | p(er) amar n(ost)re senyor deu pura | ment segons que posa Ricart en lo libre seu | de contemplacio [...]]»

f. 190ra: Apologia del Paradís:

«Capitol · ccclxxxvj· qui tracte deles | penes de jnfren. |

Sent Agusti en vn ser s(er)mo explica(n)t | la terribilitat d(e)les penes de jnfern | diu axi· O peccador hajes pietat de | tu mateix· E pensa que sit dampnes· | mes ta valria que no fosses nat [...]]»

f. 193vb: *Explicit:*

«E per tal qua(n)t leugera | ment quascuns en esta vida erram e de | falljm e en moltes coses segons que diu | lapostol· Per tal tot ço quj es açi vull | q(ue) tots temps sia sots mes acorreccio dela | santa mare esgleya e d(e)ls piadosos s(er)ujadors | de jh(es)u (chri)st. |

¶ ffinito libro sit laus gloria jh(es)u (christ)o.»

¹⁵ Està expuntuat.

f. 194v-f. 200v: Còpia d'un fragment de 10 capítols pertanyents a la subpart sobre els Pecats Mortals (cap.244-254), que el copista es va oblidar de copiar a partir del f.130v, i el copia al final:

«Capitol ccxliii· quants mals | fa auaricia. |

Deya sant ambros que no apparia | quel auar fos xpia· car duptaua | o apparia que duptas que fos | altra vida p(er) que negun ap(er)ell noy feya | e com ab menor treball sis volia guanyaria | paradís que no jnfern [...]»

f. 201r: Taula pasqual: «En lany d(e) mcccc fo pascha en la p(ri)mera casa· a la casa d(e)la ·a· es pascha en abril· e en | la casa d(e)la ·m· es pascha en lo me(s) d(e) març e axj pots anar tro al cap dret p(er) orde car | axj se segujra toste(m)ps e co(m) s(er)a tot passat torna d(e) cap p(ri)mer e jam(e)s no ho poras | herrar seguj(n)t axj co(m) esta.»

1.1.6. J: *Sant Cugat del Vallès, Biblioteca del Centre Borja, ms. s.s. (abans 260).*

Descripció externa

1) *Material.* Manuscrit de paper, homogeni.

2) *Folis i fulls de guarda.* El volum té tres fulls de guarda al principi, 260 folis i un full de guarda al final. El primer full de guarda del principi i el darrer full de guarda del final del volum són més moderns i de color verd.

3) *Foliació.* Només s'aprecia un únic tipus de foliació, antiga, en xifres romanes i en tinta negra, que comença a partir del tercer foli. No s'observen alteracions en la numeració.

4) *Reclams.* Els reclams estan centrats en el marge inferior i són els següents: 1 *q(ue) per tal* (f. 14v), 2 *diu aq(ue)st* (f. 30v), 3 *meries deles* (f. 44v), 4 *james co(n)se(n)tiren* (f. 60v), 5 *ells hostes* (f. 76v), 6 *p(er) donar* (f. 92v), 7 *e foll es* (f. 105v), 8 *co(n) la polls* (f. 121v), 9 *sia peccat* (f. 135v), 10 *segu(en)ts pu(n)ts* (f. 149v), 11 *ans q(ue)* (f. 163v), 12 *Quj parla* (f. 177v), 13 *Capitol* (f. 191v), 14 *Tot entemj* (f. 204v), 15 *Sicut es* (f. 218v), 16 *Sues altes* (f. 232v), 17 *Es q(ue)* (f. 245v) i 18 *Esforç o* (f. 259v).

5) *Fasciculació.* El volum està compost de 18 fascicles, la majoria, septerns:

1⁷⁺⁷ 2⁸⁺⁸ 3⁷⁺⁷ 4-6⁸⁺⁸ 7⁸⁺⁵ 8⁸⁺⁸ 9-13⁷⁺⁷ 14⁷⁺⁶ 15-16⁷⁺⁷ 17⁷⁺⁶ 18⁷⁺⁷ + 1f

Els plecs 7, 14 i 17 són anòmals. Als plecs 14 i 17 els manca un foli, i al plec 7, tres folis. En aquests tres plecs es pot apreciar, pels talons que han quedat, que aquests folis foren retallats, però no s'altera l'ordre lògic del text. També es poden apreciar talons en els plecs 14 i 17.¹⁶

¹⁶ Puig i Oliver (2012: 254-255) considera que el quadern 1 està format pel segon i pel tercer full de guarda inicial i els 12 primers folis, i el quadern 2 per un únic bifoli (ff. 13-14). Coincidim amb ell en la resta de fascicles, però amb la diferència que, en afegir aquest bifoli que ell compta com a plec número 2, al final en resulta un volum de 19 fascicles, en lloc de 18. Nosaltres no hem apreciat aquest bifoli, sinó que el que l'erudit considera com a fascicle 3, per a nosaltres és el 2, i per a nosaltres els fulls de guarda inicials no formen part del primer plec. El resultat de la suma de tots els quaderns en Puig i Oliver dóna com a resultat un exemplar de 262 folis, en lloc de 260, a causa de l'afegit d'aquest bifoli.

6) *Filigranes*. El paper presenta dos tipus de filigrana diferents. 1) Amb forma d'un rombe quadrat amb dues barres i una corona amb una creu a la part superior, que ocupa els fulls de guarda inicials i la part corresponent a l'endrella, l'índex de rúbriques i els dos darrers fulls. S'assembla al tipus 2065 de Briquet, documentada a Torí el 1470, encara que no és igual. Segons BITECA manid 2021 aquesta filigrana és la mateixa que es troba al manuscrit Girona, Catedral, 69 (1473-1507) [vid. *Apèndix*, Fig. 39]. 2) Amb forma de gat, la qual ocupa la resta de l'obra, i s'assembla al tipus 217 de *Bofarull*, documentada a Barcelona el 1472 [vd. *Apèndix*, Fig. 40].

7) *Colofó*. (f. 260v.): «Ffinito libro sit laus gloria Jhesuchristo» [vd. *Apèndix*, Fig. 41].

8) *Dimensions*. Oscil·len al llarg del volum.

Foli: 286 × 210 mm

Caixa d'escriptura: 178 × 135 mm / 183 × 132 mm

Columna: 178 × 60 mm

Marge superior: 32 mm / 27 mm

Marge inferior: 76 mm / 77 mm

Marge esquerre: 30 mm / 30 mm

Marge dret: 42 mm / 45 mm

Intercolumni: 12 mm (f. 43r) / 12 mm (f. 137r).

9) *Ratllat*. Sistema de ratllat en sec, difícil de percebre a l'inici del volum. Les línies de la caixa d'escriptura són fetes amb llapis o mina de plom. El pautat consta de 4 línies verticals i dues línies horitzontals.

10) *Perforat*. No s'aprecia.

11) *Disposició del text*. El text està escrit a dues columnes de 34 línies d'escriptura. El text sovint està deturpat. El text comença sota la línia que separa la caixa d'escriptura dels marges i acaba sobre l'última línia de la caixa d'escriptura.

12) *Escriptura i mans*. Apareixen sis tipus de mans diferents. 1) Una humanística rodona de finals del segle XV o inicis del XVI que arriba fins el f. 14v i ocupa també el f. 260. 2) Una cursiva humanística de finals del segle XV que ocupa els folis 15-112v. 3) Una altra humanística rodona de finals del XV o inicis del XVI, diferent de 1, que escriu en els ff. 113r-114v. 4) Una altra cursiva humanística, diferent de 2, que abraça els ff. 115r-162rb. 5) Una altra cursiva humanística de finals del segle XV o inicis del XVI, diferent de les anteriors, que va del f. 162rb al f. 191vb. 6) Una altra cursiva humanística, diferent de les altres, de finals del XV o inicis del XVI que ocupa els ff. 196va-259vb. Per tant, aquest volum fou confegit per sis copistes diferents.

13) *Decoració*. Caplletres simples a l'inici de cada capítol. Quan comença una part important i diferenciada del llibre, les caplletres estan una mica més decorades, fent una mena de filigranes de color vermellós o blavós, segons si la caplletra és vermella o blava, i d'aquesta manera es van alternant. Els calderons són tots de color vermell [vd. *Apèndix*, Fig. 42]. Per tant, aquest manuscrit no és luxós. Les referències a llibres escripturístics o a passatges bíblics són subratllats en vermell.

14) *Relligadura i enquadernació*. Els plecs són cosits entre ells i directament a les tapes a través de tres nervis interns que no formen seccions exteriors. Les cobertes són d'ànima de cartró, recobertes de paper marró fosc i amiden 292 × 220 mm. Al llom hi ha inscrit en lletres daurades: «Libre de les dones». Tot apunta que l'enquadernació és moderna, probablement del segle XIX.

15) *Estat de conservació*. Molt bo, tot i que hi ha algunes taques marrons a la part superior esquerra del f. 47r, i malgrat que el cartró del llom comença a desprendre's.

16) *Segells*. Diverses vegades trobem un segell rodó en tinta blava on hi consta: «Bibliotheca Colleg. Max. Prov. Tarra. S.I.» (tercer foli de guarda, ff. 1r, 2r i 33r).

17) *Anotacions*. A la part superior dreta del f. 2, hi consta en tinta negra i en lletra del segle XX: «30.000 p.», una nota del preu del volum en pessetes. Hi ha moltes anotacions del copista als marges; en alguns casos cancel·la les paraules errades amb tinta vermella. Al f. 232va hi ha una correcció raspada. Al f. 42vb el copista posa dins d'un rectangle traçat en vermell les línies 3-18, anotant al marge «vacat», perquè es tracta d'un fragment del f. 43ra que havia anticipat per salt de mot a mot. Als ff. 54rb i 177vb passa el mateix, el copista torna a enquadrar els respectius corondells i els tatxa línia per línia.

El rubricador també fa unes quantes correccions als ff. 111ra-vb, 202ra i 209va.

18) *Signatures*. Anteriorment aquest manuscrit tenia la signatura de ms. 260. Al f. 1r hi ha una altra signatura: «166».

19) *Possessors i procedència*. 1) Al segle XVII, el posseí Narcisa de Cornet i Marc, segons consta al f. 1r: «Es de Narcisa de Cornet y Marc 1616» [vd. *Apèndix*, Fig. 43]. Es tracta de l'hereva de Narcís Ramon March, un personatge que fou diputat de la Generalitat i militar de les corts catalanes a l'època de la Guerra dels Segadors. Aquests dos personatges apareixen signant en el *Libre de Albeiteria* (Ripoll, Biblioteca Lambert Mata. Ajuntament de Ripoll, III):¹⁷ Narcisa ho fa en el f. 4, i Narcís Ramon, en el f. 1. Sabem que la nissaga dels Marc va heretar el 1608, per via matrimonial, la propietat de la Torre del Prat, i, posteriorment, a partir de 1699, aquesta propietat passà a mans dels Berardo, també per via matrimonial i, finalment, als Peguera, amb els quals es va començar a disgregar aquesta heretat a principis del segle XIX (Argemi, Bellavista & Camp 2009: 137). Narcisa de March es va casar amb Agustí Berardo (Fontcuberta Tura 2005: 17).¹⁸

2) Una altra anotació del segon full de guarda inicial («De Don Ramon de Peguera y de Berardo») ens confirma que també va posseir el volum Ramon de Peguera i de Berardo, el qual també anotà al tercer full de guarda: «Libre de les dones per Francisco Eximenes, Eximeniç o Ximenez» [vd. *Apèndix*, Fig. 44 i 45]. Ramon de Peguera i de Berardo era germà del conegut austriacista i antiborbònic Guerau de Peguera i de Berardo, personatge que l'arxiduc Carles féu marquès de Foix i capità de les Drassanes de Barcelona. Probablement aquest manuscrit va escapar de la confiscació de béns amb què fou castigat Guerau de Peguera després de 1714. Els Peguera havien emparentat amb els Berardo a través del matrimoni de Lluís de Peguera i Llaudes i Maria de Berardo i Santagata, germana d'Agustí de Berardo i Santagata, personatge que en els darrers anys del regnat de Felip IV serví com a ambaixador del Consell de Cent a Madrid (Simon i Tarrés 2011: 306). En conclusió, aquest manuscrit va passar dels March als Berardo i, posteriorment, als Peguera, famílies que estaven emparentades.

¹⁷ Cfr. BITECA manid 2329.

¹⁸ Segons es desprèn d'una causa de capbrevament i de reconeixement de l'alou d'unes terres a Martorell (ACA, Real Audiència, Plets civils, 25469), Narcisa de Cornet també estigué casada amb Geroni Cornet y Çarrera, ja que s'hi especifica que era consort d'aquest noble. (Hem extret aquesta referència del portal PARES.)

3) Aquest volum també degué pertànyer a don Benet Vilamitjana, bisbe de Tortosa, que el 1864 cedí 3000 llibres a la Companyia de Jesús, al costat d'uns locals per instal·lar el "Col·legi Màxim". La primera seu fou a Tortosa. A partir del 1905 s'instal·là a Roquetes, juntament amb l'Institut Químic i l'Observatori de l'Ebre, fundats també per la companyia de Jesús. Les col·leccions es van enriquir, la qual cosa va provocar que es traslladessin a Sarrià (Barcelona) el 1915. Durant la guerra civil van desaparèixer llibres que havien estat cedits a famílies particulars per a la seva custòdia, però el fons que va romandre a la seu de Sarrià va quedar intacte.¹⁹ A finals de setembre de 1949, acabats els temps més difícils de la postguerra, la biblioteca es traslladà a la seu actual de Sant Cugat del Vallès, i rebé més adquisicions de llibres, entre els quals rebé llegats del cronista de Tortosa B. Bayerr, una part de la Biblioteca Dalmasas i gran part del fons que havia constituït la Biblioteca del Monestir de les Avellanes, a la comarca de la Noguera.²⁰ És probable, doncs, que aquest còdex fos un dels volums cedits el 1864 per Benet Vilamitjana, bisbe de Tortosa, que restaren a la seu del Col·legi Màxim de Sant Ignasi a Sarrià i que, per tant, es van salvar de les destruccions de llibres que tingueren lloc durant la guerra civil.

20) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. Tot i que el colofó no conté indicacions ni de la data ni del lloc de còpia, pel tipus de llengua suposem que té un origen català. El volum l'hem de datar entre el darrer quart del segle XV o inicis del XVI, si ens atenem als diferents tipus de lletra i a les filigranes del paper. Aquests elements demostren que aquesta còpia no fou escrita d'una tirada, sinó que fou feta en diferents períodes. D'aquesta manera s'haurien de distingir dos blocs diferents: 1) (ff. 15-196), constituït per les mans 2-6, s'hauria redactat entre el darrer quart del segle XV o inicis del XVI. 2) L'endrea, l'índex de rúbriques i el foli final haurien estat escrits una mica més tard i s'haurien afegit al bloc 1.

¹⁹ Cfr. *Butlletí de l'Arxiu Nacional de Catalunya*, núm. 38 (juny 2014: 13-14), consultable a <anc.gencat.cat/web/.content/anc/documents/arxiu/ANC38.pdf>.

²⁰ Cfr. <www.bibliotecaborja.org/pag_Principal.htm>.

1.1.6.1. Descripció interna

f. 1ra: *Incipit.* Endreça:

«Capitol Ací come(n)çen les | Rubliq(ue)s del libre deles don | es alaor de deu e
d(e)la glorio | sa verge Maria mare sua e | de sent joha(n) babtista. |

A la molt alta | e molt honor | able senyora | la Senyora do | na Santxa xe | menech
darenos Comptessa de | prades lo seu humjll serujdor | en jh(es)u (chr)ist Senyor dels
se(n)yors | ffrare francesch eximenis del | horde dels ffrares menors ho | nor toste(m)ps E
deguda reuere(n) | sia en aq(ue)ll mateix sobre alt | e reuerent redemptor q(ui) dona | p(er)
ell creada e feta p(er) sa gra(n) | dignaçio e legi p(er) mare [...]

f. 1va: Índex de rúbriques:

«¶ Capitol p(ri)mer q(ue) jh(es)u (chr)ist per | gloria sua e eximpli n(ost)re ha fe|
tes pujar jnfantes E dones | en la p(er)fecçio euangelical [...]

f. 13ra: Primera part de l'obra, que parla «d'açò que a dones pertany», de manera general, fent referència a Eva, la primera dona que hi va haver a la Terra, i al pecat original:

«Capitol primer que jh(es)u | (chr)ist per gloria sua e eximpli | nostre ha fetas pujar
jnfan | tes e dones en la perfecçio | euangelical. |

Ih(es)u (chr)ist eternal deu | e jn comutabl(e) p(ri)nçi | pi de tota creatu | ra p(er)fet
rede(n)ptor | de tota humana | natura Per glori | ficar la altea d(e)la | sua virtut E pote(n)çia
no sola | me(n)t ha fetas pujar alscuns ho | me(n)s en la eua(n)gelical p(er)fecçio | e vida
Ans encara a Aq(ue)ll ma | teix grau E atota speçia de v(ir) | tut ha volgudes e xalçar algu
| nes jnfantes E donzell(e)s deli | cades egeneroses jnfels Pri | merament e paguanas mostr
| a(n)t ales esdeuenjdores q(ue) daq(ui) | aua(n)t q(ue) negu ne neguna nos p | ot escusar
de viure jⁿsteme(n)t e | p(er)feta [...]

f. 22va: Primer tractat de la segona part del llibre, que parla de les infantes:

«Capitol ·XIII· Açi comença la | segona part de quest libre la | qual parla en
espeçial del | es deles dones segons sinch mane | res deles ya demunt reçita | des el primer
es deles jnf | antes. |

Lo p(ri)mer estame(n)t de | dones de q(ue) hauem | p(ri)merame(n)t aparlar | e(n)
espeçial sapella de jnfan | tes E de donzelles e(n)semps E | deus açi saber e veura

p(ri)meram | e(n)t q(ue) segons q(ue) posa Papias bisbe | de jh(e)rhu(salem) q(ue) la p(er)sona q(ui) filla ha | deu pensar q(ue) porta gra(n) carre | ch sobre si mateix Eaçõ p(er) | tal Car si la filla p(er) colpa de |f.22vb sa mare o de son pare te ma | la vía de(us) la li demanara de | les siues mans e(n) la mort apres [...]]»

f. 26va: Segon tractat sobre les donzelles:

«Açi comença lo segon tractat | dela segona part prinçipal de | quest libre e parla deles do | nzelles E primerament com | donzella deu amar puritat C |apitol ·XIX· |

Lo sego(n) tractat de q(ue)st | libre si es tractat de | donzelles e de lur m | anera de viure E açi de(us) sab | er q(ue) tot ço q(ue) dit es demu(n)t del | nodriment deles jnfantes m | olt p(us) altame(n)t deu e(sser) entes |f.26vb deles donzelles es maior la | edat e deu hauer mes seny | e mes vergonya e mes tem | or de deu [...]]»

f. 35rb: Tercer tractat sobre les dones maridades:

«Capitol ·XXXI· Açi comença lo terç tractat daquesta Segona part prín sípal dequest libre qui es deles dones marídades El primer capítol possa les raons dequelles qui desconseylaven lo matrimoni. | [35va]

Segueixse lo terç tractat p(ri)ncipal deles dones maridades E de(us) açi p(ri)merame(n)t notar que sego(n)s q(ue) posa sent Jere(ni)m escriuint contra jerosolitanu(m) alguns [...]]»

f. 77va: Quart tractat sobre les dones vídues:

«Capitol ·XCV· qui mostra co(n) açi comença lo quart tractat de aquesta segona part prinçipal de aquest libre qui es de dones vidues E tracta açi primerament com estament de viduitat es gran e quins son los seus fruyts e bens. |

Apres lo tractat del(e)s dones maridades segueixse lo quart tractat prinçipal q(ui) es de dones vidues ¶ E deu açi notar q(ue) segons q(ue) possa sa(n)t Jaroni(m) estame(n)t de dona vidua es gra(n) e(n) vers deu Car es en si quaix religio de putada asol deu as(er)uir la qual cosa es la pus alta q(ue) al mo(n) se pot pe(n)sar [...]]»

f. 81va: Cinquè i darrer tractat de l'obra, sobre les dones religioses: «E açi es ^a cabat lo quart tractat prinçipal de aquest libre q(ui) es deles dones vidues Segueix se lo quint tractat da quest libre lo qual es deles dones Religioses. |

Acabades les quatre parts p(ri)ncipals da q(ue)st present libre Ara p(er) graçia de

deu tractare(m) d(e)la q(ui)nta part q(ui) es de dones monges E religioses E p(er)tal qua(n)t estament de religiosa es pus alt en vers deu q(ue) negu(n) alrre desta present vida p(er)tal dell tractare(m) agloria de deu E p(er) lur p(ro)fit ·VIII· maneres p(ri)ncipals les quals se co(n)tene(n) en les rubriques segue(n)ts. |

¶ P(ri)merame(n)t donchs tractarem | deles v(ir)tuts theologicals ales dit| es dones necessaries. [81vb]

¶ Segoname(n)t deles virtuts car| denals.

¶ Terçame(n)t dels deu maname(n)s | diujnals.

¶ Quartame(n)t dels co(n)seylls eua(n) | gelicals.

¶ Qujntame(n)t dels ·vij· pecçats | mortals.

¶ Sizename(n)t dels ·v· senys corp| orals.

¶ Setename(n)t q(ue) es religio ne q(ui) | na es la p(er)fecçio q(ui) esta en los | ·iiij· vots principals.

¶ Vuytename(n)t de lur co(n)tenpl| açio esentime(n)s celestials [...]

f. 81vb: Primera subpart del «Tractat de dones religioses», la qual versa sobre les Virtuts Teològiques:

«Capítol ·cj· quj comença atr | actar deles virtuts theologi | cals E primrame(n)t dela fe po | ssa quals son los articles de | la ffe Catholica. |

Come(n)cant donchs al | p(ri)mer pu(n)t daq(ue)sta q(ui)n | ta part haue(m) a dir | deles virtuts Tehologicals E açi | nota p(ri)merame(n)t q(ue) sego(n)s q(ue) possa | mon(sènyer) sant Augusti les virtuts teo | logicals ediujnals son tres ço es | ffe e esp(er)a(n)ça e Caritat [...]»

f. 106va: Segona subpart sobre les Virtuts Cardinals:

«[...] E açi | es acabat lo tractat p(ri)mer daq(ue)st | libre lo qual es deles tres virtuts | theologicals. |

Capítol ·cx^ol· quj tracta de | les v(ir)tuts Cardinals ep(ri)mera | me(n)t enseny^a que es Prude(n)çia. |

LO sego(n) tractat p(ri)nçipal | daq(ue)st libre es del(e)s v(ir)t | uts cardjnals q(ui) son qu | atre ço es, prudència, Tempran | ca, ffortalea e justícia, q(ui) son fon | ame(n)t de totes les altres virtuts | morals [...]»

f. 131rb: Tercera subpart del cinquè tractat, sobre els Manaments:

«Capitol ·clxxxv· Açi com | enca lo terç tractat deq(ue)ste | q(ui)nta part d(e)l libre deles do | nes en lo qual tractat se tra | cta p(ri)merame(n)t per que de(us) | nos ha dats manaments. |

PEr gràcia de jh(es)u (chri)st aca | bat lo sego(n) tractat de a | q(ue)sta q(ui)nta part de aquest | libre lo qual ha de terme(n)at deles v(ir) | tuts Cardinals p(er)tanye(n)ts ha dones | Religioses P(er) q(ue) sego(n)s horde ja dess(us) | assignat haue(m) ara açi en aq(ue)st terç | tractat present ha tractar dels | ·x· m^aname(n)ts donats p(er) n(ost)re senyor de(us) [f. 131v.] en lo mo(n)t de sinayi p(er) ma de Moys |es [...]»

f. 148rb: Quarta subpart sobre els Set Pecats mortals:

«Cap | ítol ·ccxv· Ara come(n)ça lo quart | tractat d(e)la q(ui)nta part daq(ue)st lí | bra lo qual tracta e determe(n)a | d(e)ls Set p(e)cçats mortals e aq(ui) fa | dífere(n)çia e(n)tre p(e)cçat mortal, e venjal²¹ |

ARA haue(m) adír d(e)ls ·vij· pe | cçats mortals E de(us) p(ri) | merame(n)t saber açi q(ue) lo [f. 148va] pecçat volu(n)tarí se p(ar)teix p(er) los sa(n)ts | en dues maneres algun pecçat sa | pella venjal altre sepella mortal | ¶ Pecçat venjal es alguna desho | rdonació en la p(er)sona la qual nola | separa deu ne la fa dígna de pena | eternal [...]»

f. 165vb: Cinquena subpart sobre els Senys corporals:

«Capítol· | ccli^ox· q(ui) possa lo q(ui)nt tractat | de q(ue)ste q(ui)nta part daq(ue)st libe, e | determena d(e)ls sínch senys co | rporals e prímerament d(e)l | veura. |

APres d(e)ls pecçats mor | tals se segueix lo trac | tat d(e)ls Cínch senys [166ra] Corporals los quals coue aguar | dar be a aq(ue)ll q(ui) voll p(er)fetame(n)t es | q(ui)uar los díts pecçats Car dñu lo | p(ro)pheta Dauju q(ue) los senys son por | tes p(er) los quals la mort entre en | la a(n)i(m)a sí donchs lom noles te be | tanchades [...]»

²¹ Sobrepassa la caixa d'escriptura.

f. 172rb: Sisena subpart, que l'autor anuncia com a setena. Afirmar que parlarà de Religió, però acaba barrejant-hi els consells evangèlics:

«Capítol · cc^l xxv· Aquí comença | lo sete(n) tractat de queste q(ui)nta | part, e tracta p(ri)merame(n)t q(ue) es | relígio e q(ui) les comença. |

APres lo tractat d(e)ls se | nys corporals hauem | a dir setaname(n)t d(e)ls co(n)seylls eua(n)gelicals dats p(er) lo Sal | uador no p(er) vía de maname(n)s mas | p(er) vía de co(n)seyll, e entre los altres | co(n)sells p(ri)ncipals son, Obedie(n)sía, | Pobretat, e Castedat, sobre los | quals p(ri)ncipalme(n)t son fundades | les relígio(n)s [...]»

f. 198vb: Tractat de penitència:

«Capítol · cccxviii^o· com | aytal dolor es part de penj| tençia e co(m) penjtençia es | [199ra] fort nessessaria. |

Peenjte(n)çia es virtut | maçerant la carn | e donali afflicçio p(er) | tal q(ue) li sia obedie(n)t enles cos| es q(ui) son A nos nessesaries a | saluar les nostres anjmes [...]»

f. 227vb: Setena subpart, que tracta de Contemplació:

«Capítol · cccliij· que es | contenplaçio. |

COntenplaçio es leuame | nt de pensa fet p(er) deu | en les coses esperitualls | p(er) amar n(ost)re senyor deu pura | me(n)t Segons q(ue) possa Ricart | en lo seu libre de co(n)templaçio [...]»

f. 254rb: Apologia del Paradís:

«Capítol · ccclxxxvj· | quj tracta deles penes de | jnfern. |

Seent Agusti en vn seu | s(er)mo explica(n)t la ter| ribilitat deles penes | de jnfern diu axi O pecçad| or haies pietat de tu mate| ix E pensa q(ue) sit da(m)pnos mes | te valrria q(ue) no fosses nat [...]»

f. 260vb: *Explicit:*

«E p(er)tal quant leugera| me(n)t Cascuns enesta vida | erram e defallim e en mol| tes coses sego(n)s q(ue) diu lapos| tol Per tal tot ço q(ui) es açi | vll q(ue) tots te(m)ps sia sots mes | a correpcio dela santa mare | esgleya e dels Piadosos ser| ujdors de jh(es)u (chri)st. |

Ffinitto· libro· sit· laus· gloria· | jh(es)u· (chris)to.»

1.1.7. i: Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Incunable de Joan Rosembach, 1495, Sign. BON-VI-34. Descripció externa

1) *Material*. Paper. *In folio*. Es tracta de l'única edició impresa que s'ha conservat de l'obra, tot i que s'havia estipulat que n'existia una altra, de 1485, feta a Tarragona per Spindeler, el qual li hauria deixat al seu amic Rosembach que reimprimís la xilografia inicial (Salvat i Bové 1977: 28).

2) *Folis i fulls de guarda*. Té tres fulls de guarda al principi, 279 folis i tres fulls de guarda al final, el darrer dels quals és contemporani. Al tercer full de guarda hi ha la xilografia a plena pàgina. A la xilografia, a mà esquerra, hi apareix Francesc Eiximenis escrivint el llibre, al costat d'un gosset, i a mà dreta hi ha vuit dones, les quals representen els diferents tipus de dones a qui es dirigeix l'obra [vd. *Apèndix*, Fig. 48].

3) *Foliació*. És en tinta negra i en nombres romans. Els dotze primers folis preliminars, que contenen la taula de rúbriques, no estan numerats. La numeració de pàgina comença al foli 13, on hi ha l'endresa. Aquest full hauria d'estar numerat com a I, però no té numeració, i el següent foli és numerat erròniament com a III. Al llarg del volum hi ha altres errors en la numeració de les pàgines: el f. 44 és numerat com a XXXV, quan en realitat li correspondria el número XXXIII, i segueix fins el f. 48, on tornem a trobar el número de pàgina que correspon, que és XXXVII (aquesta pàgina es repeteix al f. 46); el f. 60 està numerat com a XXXXIII, i li correspondria el número XXXXIX; el f. 116, que hauria de ser el número CV, està numerat com a CIII (aquest número de pàgina està duplicat), i segueix la numeració fins el f. 118, saltant-se el número CVI i tornant a la numeració correcta; el f. 160 està numerat com a CXXXIX, i li correspondria el número CXXXIX; el f. 188 està numerat com a CLXXVI i hauria de ser el CLXXVII (està duplicat) i segueix la numeració a partir d'aquest punt; el f. 204 està numerat com a CLXXXII i hauria de ser el CLXXXII, i segueix la numeració errònia fins el f. 207, que apareix numerat correctament com a CLXXXV; els ff. 215-216 haurien de ser els números CCIII i CCIII, però apareixen com a CLXXXVI i CLXXXVII respectivament; i finalment el f. 258 és numerat com a CCXXXI, i hauria de ser el número CXLVI.

4) *Signatures dels fascicles*. Són compostos d'una lletra en minúscula seguida d'un número i ajuden a ordenar els diferents plecs, ja que no hi ha reclams. Apareixen

impreses a la cara recto del fulls, a la part inferior dreta de la segona columna, al marge, i són les següents:

aiij (f. 3), bi (f. 7), bii (f. 8); aiiij (f. 14), aiiiij (f. 15), bi (f. 20), bij (f. 21), biiij (f. 22), biiiij (f. 23), bv (f. 24), ci (f. 28), cij (f. 29), ciiij (f. 30), ciiiij (f. 31), cv (f. 32), di (f. 36), dij (f. 37), diij (f. 38), diiiiij (f. 39), ei (f. 44), eij (f. 45), eiiij (f. 46), eiiiij (f. 47), fi (f. 52), fij (f. 53), fiiij (f. 54), fiiiij (f. 55), gi (f. 60), gij (f. 61), giij (f. 62), giiiiij (f. 63), hi (f. 68), hij (f. 69), hiiij (f. 70), hiiiij (f. 71), ii (f. 76), iij (f. 77), iiiiij (f. 78), iiiiij (f. 79), ki (f. 84), kij (f. 85), kiiij (f. 86), kiiiij (f. 87), li (f. 92), lij (f. 93), liij (f. 94), liiiiij (f. 95), mi (f. 100), mij (f. 101), miiij (f. 102), miiiij (f. 103), ni (f. 108), nij (f. 109), niij (f. 110), niiiiij (f. 111), oi (f. 116), oij (f. 117), oiiij (f. 118), oiiiij (f. 119), pi (f. 124), pij (f. 125), piij (f. 126), piiiiij (f. 127), qi (f. 132), qij (f. 133), qiiij (f. 134), qiiiij (f. 135), ri (f. 140), rij (f. 141), riij (f. 142), riiiiij (f. 143), si (f. 148), sij (f. 149), siij (f. 150), siiiiij (f. 151), &i (f. 156), &ij (f. 157), &iiij (f. 158), &iiiij (f. 159), ti (f. 164), tij (f. 165), tiij (f. 166), tiiiiij (f. 167), vi (f. 172), vij (f. 173), viij (f. 174), viiiiij (f. 175), ui (f. 180), vij (f. 181), uiij (f. 182), uiiiiij (f. 183), xi (f. 188), xij (f. 189), xiiij (f. 190), xiiiij (f. 191), yi (f. 196), yij (f. 197), yiiiij (f. 198), yiiiij (f. 199), zi (f. 204), zij (f. 205), ziiij (f. 206), ziiiij (f. 207), [et]i (f. 212), [et]ij (f. 213), [et]iiij (f. 214), [et]iiiij (f. 215), [com]i (f. 220), [com]ij (f. 221), [com]iiij (f. 222), [com]iiiij (f. 223), [rum]i (f. 228), [rum]ij (f. 229), [rum]iiij (f. 230), [rum]iiiij (f. 231), Ai (f. 236), Aij (f. 237), Aiiij (f. 238), Aiiiij (f. 239), Bi (f. 244), Bij (f. 245), Biiij (f. 246), Biiiij (f. 247), Ci (f. 252), Cij (f. 253), Ciiij (f. 254), Ciiiij (f. 255), Di (f. 260), Dij (f. 261), Diiij (f. 262), Diiiij (f. 263), Ei (f. 268), Eij (f. 269), Eiiij (f. 270), Fi (f. 274), Fij (f. 275), Fiiij (f. 276).

5) *Fasciculació*. L'incunable de Rosembach té 279 folis repartits en 36 quaderns. Tots són quèrns, menys els cinc primers i els dos darrers, que són terns:

a-b⁶ a⁸ b-s⁸ &⁸ t-z⁸ [et]⁸ [com]⁸ [rum]⁸ A-D⁸ E-F⁶

6) *Filigranes*. Al dotzè full (darrer foli de la taula de rúbriques) hi ha una àncora i a la resta del volum, una mà amb un estel. Al penúltim full de guarda, una "P."

7) *Marca d'impressor i colofó*: (f. 279v): «Acabat fou lo present libre vulgarment dit deles dones en la noble Ciutat de Barcelona per mestre Johan Rosembach Alamany a instancia del discret en Johan Bernat notari e scriua dela cort del oficial del Reuerend

Senyor Bisbe de Barcelona en lany dela natiuitat de nostre senyor Jesu christ. Mil· CCCC· LXXXXV· a vuyt dies del mes de Mayg» [vd. *Apèndix*, Fig. 47].

8) *Dimensions*. Foli: 300 × 210 mm

Caixa d'escriptura: 223 × 148mm

Columna: 223 × 68mm

Marge superior: 25 mm

Marge inferior: 52 mm

Marge esquerre: 200 mm

Marge dret: 400 mm

Intercolumni: 10 mm (f. 40r).

9) *Disposició del text*. El text està imprès a dues columnes, intentant reproduir els usos dels llibres manuscrits, tant en la disposició del text, com en l'inici de capítols amb caplletres, com en la imitació de les lletres i abreviacions de paraules que conté qualsevol manuscrit. A cada columna hi ha 39 línies de text.

10) *Escriptura*. Lletre gòtica quadrada d'impremta, de finals del segle XV.

11) *Decoració*. Intenta imitar un llibre manuscrit en les caplletres i ornamentacions que les acompanyen, però estan impreses en un sol color [vd. *Apèndix*, Fig. 46]. A la xilografia inicial, gravada en fusta, hi dominen els colors de tons pàl·lids, de verd, rosat, marró i vermell. Al segon foli s'anuncia la taula de rúbriques, quin és l'autor de l'obra, a qui està dedicada i de què tracta el llibre, en tinta vermella. La resta del text sol ser en tinta negra. El colofó, junt amb la marca d'impressor, al final del volum, són impresos en tinta vermella també. Els calderons són tots en negre, igual que els títols dels capítols. Al llarg del volum hi ha diferents caplletres en blanc: capítol 6 (f. 4v), cap. 14 (f. 12), cap. 34 (f. 27), cap. 94 (f. 67v), cap. 96 (f. 68v), cap. 112 (f. 78v), cap. 114 (f. 80), cap. 130 (f. 91v), cap. 134 (f. 94v), cap. 140 (f. 100), cap. 143 (f. 101v), cap. 148 (f. 104bis), cap. 163 (f. 114v), cap. 181 (f. 128), cap. 184 (f. 129v), cap. 196 (f. 137v), caps. 197-198 (f. 138v), cap. 205 (f. 143), cap. 212 (f. 148), cap. 238 (f. 164), cap. 240 (f. 165v), cap. 263 (f.

179v), cap. 271 (f. 184v), cap. 283 (f. 183), cap. 315 (f. 215), cap. 323 (f. 220), cap. 336 (f. 229), cap. 342 (f. 233), cap. 344 (f. 234v) i cap. 350 (f. 238v).

12) *Relligadura i enquadernació*. L'enquadernació és moderna i està en bon estat de conservació. Les cobertes són de color marró fosc. El llom està gravat en daurat [vd. *Apèndix*, Fig. 49].

13) *Estat de conservació*. És bo, però s'aprecien diferents forats fets pels corcs al paper. Els folis LXVII, CLXXI i CLXXXVII estan una mica estripats a la part superior. Hi ha una taca de tinta vermella que afecta el marge dret dels primers tretze fulls (fins al final de la taula de rúbriques). A partir del f. 266 fins al final del llibre els fulls estan a punt de desprendre's de la resta del volum.

14) *Anotacions*. Al llarg del volum trobem múltiples subratllats i claudàtors que assenyalen passatges o fragments de text. També hi ha anotacions dels lectors als ff. 8, 89v, 104v, 113, 113v, 123v, 124, 125, 126, 132, 137, 145v., 150, 151v, 153, 154v, 165, 185v, 186v, 201v, 209v, 213v, 219, 219v, 229v i 231. Endemés trobem manícules als folis 3v, 5v, 6, 6v, 7, 103v, 105, 126v, 146v, 154v, 177v, 183, 184, 199, 207 i 231.

15) *Signatures*. A la contratapa inicial hi ha una etiqueta on hi consta «Arm^o 10 Est^a 4°». A la contratapa final hi ha una etiqueta amb la signatura actual de l'incunable.

16) *Possessors/ Procedència*. Isidre Bonsoms i Siscart (1922 *ad quem*) [BITECA manid 1471].

17) EXEMPLARS CONSERVATS DE L'EDICIÓ (BITECA manid 1471). S'han conservat una vintena d'exemplars d'aquest incunable de 1495, a part del que aquí descrivim, que és el més complet:²²

²² Aquests exemplars no els hem consultat personalment, de manera que fem un resum de les dades contingues a BITECA Philobiblion i a NARPAN. Cfr. Eiximenis DB, dins de la pàgina web del grup Narpan (<http://www.eiximenis.narpan.net/eiximenis-db.html>) i BITECA (<http://pb.lib.berkeley.edu/xtf/servlet/org.cdlib.xtf.dynaXML.DynaXML?source=/BITECA/Display/1471BITECA.MsEd.xml&style=MsEd.xsl&gobk=http%3A%2F%2Fpb.lib.berkeley.edu%2Fxtf%2Fsearch%3Fmode%3Dphilo%26everyone%3DRosenbach%26text-join%3Dand%26browseout%3Dperson%26sort%3Dauthor%26startDoc%3D21>).

i2: Barcelona, Biblioteca de Catalunya, TOP: 11-vii-5. 295 × 200 mm. *In folio*.

El gravat inicial està en blanc, només s'aprecien tocs de dues tintes. Està incomplet, li falten els ff. I, LXIII, LXIV, LXV, que han estat substituïts per folis en blanc. Conté errades de les signatures com a l'exemplar Bon-vi-34 que hem descrit exhaustivament, però els ff. 49, 106 i 203 estan ben numerats i hi ha errors en els ff. LXXXIII (per 94), CLXXXVII (per 204) i CCXXXXIII (per 253). L'enquadernació és moderna, artística i de pell amb daurats. Conté un *ex-libris* daurat de Marià Aguiló al pla posterior, on es llegeix: «Remembera lo passat, ordena lo prese[n]t, proveheix al esdevenidor, no guardes a quants plaus mas a quals» (BITECA copid 1252).

i3: Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Colecciones, Incunables, 32. 280 × 195 mm. *In folio*. Té un total de 249 folis. És un exemplar acèfal, li falten els ff. 1-24. És incomplet al principi i a l'interior. Conté nombroses errades en la foliació. Té alguns folis duplicats i de diferent impressió. Fou reenquadernat el 1845 ja que fou destruït l'octubre o novembre de 1843 pels bombardeigs que patí la ciutat de Barcelona. Prové de José Olivares, en el convent de sant Agustí de Barcelona (c. 1843). Té una anotació manuscrita al darrer foli: «Este libro es falto en su principio y en su interior, notandose algunas hojas duplicadas y de distinta impresion. Encuadernado y remendado en 1845 por haber sido destrozado por las bombas que sufrio esta infortunada ciudad en set., oct., y nov. De 1843. José Olivares» (BITECA copid 1320).

i4: Burlington, University of Vermont, Bailey House Memorial Library. Té 279 folis. La pàgina del títol està mutilada i això afecta el text (BITECA copid 1072).

i5: Cambridge, Houghton Library, Harvard University Library, Inc. 9551.30. 278 × 205 mm. *In folio*. Té 3 fulls de guarda inicials i 4 de finals (el penúltim full de guarda és antic com la relligadura; els altres són moderns). No té colofó ni marca d'impressor i està incomplet: li falten els folis bij-bv (primer quadern "b"), el foli ai del plec 2 "a", els quaderns r-v (ff. 129-175) i el foli F6. Té un bifoli triplicat, el format pels folis bi-bvi. Conté nombrosos errors en la foliació. L'enquadernació és antiga, en pergami flexible, amb taques de tinta i típica conventual. Prové de la Biblioteca Mariana de Sant Francesc d'Assís de Barcelona i l'adquirí Alain Campbell White el 7 de maig de 1913 (BITECA copid 1073).

i6: Chantilly, Bibliothèque du Musée Condé, iv^h/14. 285 × 197 mm. *In folio*. Té 3 fulls de guarda inicials, 267 folis, 3 folis afegits abans de l'inici del cos de l'obra i després

dels 12 folis preliminars, i 3 fulls de guarda finals. L'enquadernació és moderna, en pell, amb ferros daurats i cinc nervis. Està en molt bon estat de conservació. El va posseir Ricardo Heredia i Livermore, comte de Benahavis, i també Josep Miró, canonge de Vic, tal com consta a la venda dels seus llibres (BITECA copid 2101).

i7: Madrid, Biblioteca Nacional, Inc. 624. 282 × 210 mm. *In folio*. Té un full de guarda inicial, 249 folis i dos fulls de guarda finals. Falten els folis preliminars i el f. 1 i 266. Té salts en la numeració dels folis 32-35, es repeteixen els ff. 27, 28 i 176 i hi ha errors de foliació en els ff. 203, 204 i 246. L'enquadernació és de cuir, del segle XIX. Prové de la Biblioteca Reial (BITECA copid 1074).

is: Madrid, Biblioteca Nacional, Inc. 2019. 256 × 191mm. *Foli petit*. Té 2 fulls de guarda inicials, un full afegit abans de l'inici del cos de l'obra i després dels 12 folis preliminars, 267 folis i 2 fulls de guarda finals. Té un foli de guarda on hi consta: «Al Sr. D. Agustín Durán S. Afmo. Amigo y S. P. G. Mate». Al segon foli hi ha la xilografia inicial, però sense color (només hi ha petits rastres de vermell) i llavors, en els dotze folis següents conté la taula de rúbriques de l'obra, sense xifrar. Al que seria el tretzè foli hi ha una anotació d'un dels possessors del llibre: «Sn nargo bart lens Contensiar quatre trez laprimera cosa Comvabes Titol son jnformats com son tornats dela vila destalrich tan be vinga labadia la causas», «Comensalaanyada antoni traginer alavergamaria de setembre delany 1580 Apres toni traginer 50 p». El volum està bastant tacat i fou molt retallat per relligar-lo. Hi ha nombrosos errors en la foliació i el volum té problemes en la constitució: no hi ha el f. l ii; el f. uij és en realitat el vij; salta del 32 al 35, del 38 al 37 i repeteix altra vegada el 38; numera el f. 48 com a 43; salta del foli 81 al 83, del 86-88; repeteix el f.104 i el 125 i omet el 126; numera el f. 156 com a 144, repeteix el f. 176; numera els ff. 203-204 com a 186-187, i numera els ff. 211-212 com a 204 i 187 respectivament; omet el f.233 i repeteix el 234; numera el f. 246 com a 241, i el 253 com a 243; els ff. 172-173 (uiiij) estan relligats com a “niiij”, mentre que “uiiij” es troba al lloc que li correspon. L'enquadernació és moderna, de la biblioteca. Va pertànyer a Antoni Traginer (d. 1580) i a Agustín Gatto Duran i de Vicente Yáñez (1862 *ad quem*). Aquest exemplar es pot consultar a través d'internet²³ (BITECA copid 1387).

²³Cfr.<http://bibliotecadigitalhispanica.bne.es:80/webclient/DeliveryManager?pid=191836&custom_att_2=simple_viewer>.

i9: Berlin, Staatsbibliothek Preußischer Kulturbesitz, Inc. 4962/20. 273 × 185 mm. *In folio*. Té 2 fulls de guarda inicials, 2 folis afegits abans de l'inici del cos de l'obra i després dels 12 folis preliminars, 267 folis i 3 fulls de guarda finals. Està restaurat i té alguns errors en la foliació, que és antiga i en nombres romans. L'enquadració és de pell sobre cartró dur. Prové de la Bibliotheca Regia Berolinensi de Berlin (BITECA copid 1982).

i10: Marsella, Bibliothèque de l'Alcazar (Bibliothèques Municipales de Marseille), Inc. 65. (BITECA copid 1075).

i11: New York, Hispanic Society of America Library, Incunabula Eximienç Francesch 1495. 282 × 200 mm. *In folio*. Està incomplete i els folis perduts s'han substituït per facsímils de l'exemplar Inc. 2019 de la Biblioteca Nacional de Madrid. Hi ha errades a les signatures del quadern: no es pot comprovar l'estat del primer plec, que no hi és; tampoc hi són "liij" (per l2), "ni" (duu la "n" capgirada) i "vii" (per "uij"). Conté nombroses errades en la foliació: foli II, primer del text, no va foliat; XXXV-XXXVIII (per XXXIII-XXXVI), CIIII (per CV), CXXV (per CXXVI), CXXXIX (per CXXXXIX), CXXXXIII (per CLVI), es repeteix el f. CLXXVI; els ff. CLXXXII-CLXXXIII (per CLXXXII-CLXXXIII), CLXXXVII (per CCIV) i CCXXXI (per CCXXXVI). L'enquadració és moderna, en pell negra i guardes de paper d'aigües. Exemplar restaurat. Al foli de portada facsímil hi ha un segell on es pot llegir: «Adquirida por el Gobierno en 1863» i, al voltant, «Librería de [...] Duran» (BITECA copid 1076).

i12: Paris, Bibliothèque Nationale de France (Site François-Mitterrand), Rés. D. 1585. 282 × 191 mm. *In folio*. Té 2 fulls de guarda inicials, 267 folis, 3 fulls afegits abans de l'inici del cos de l'obra i després dels 12 folis preliminars, i 2 fulls de guarda finals. És acèfal (manca el f. 1), es repeteix el f. 176 i hi ha diversos errors en la foliació. Al foli en blanc entre els preliminars i els folis numerats hi ha una prova d'escriptura: «Al molt honorable senyors de consales la prasant sera per dar». L'enquadració és de mitja relligadura, amb el tall decorat (BITECA copid 1077).

i13: Paris, Bibliothèque Nationale de France (Site François-Mitterrand), Rés. D. 2941. 270 × 191 mm. *In folio*. Hi ha errors en la foliació: es repeteix el f. 176 i hi ha salts dels ff. 32 al 35 i del 38 al 37. És acèfal: li manca el primer foli imprès. La relligadura és antiga en pell amb gofrats i està en molt mal estat. Prové del Convent d'Agustins

Descalços de Saragossa i el va posseir un tal Caballero (anotacions al f. aij) [BITECA copid 1278].

i14: Perpinyà, Bibliothèque Municipale et Médiathèque de Perpignan, Inc. 78. 275 × 205 mm. *In folio*. Té les guardes modernes, li manquen alguns folis i presenta errades en la foliació: salta del 32 al 35, repeteix 37-38, omet el CVI, duu CXXXXIII (per CLVI), repeteix CLXXVI, duu CLXXXII-CLXXXIII (per CLXXXII-CLXXXIV), CLXXXVI-CLXXXVII (per CCIII-CCIV), CCVIII (per CCVIII) i CCXV (per CCXIV). No manca el f. 13 com a l'exemplar principal i duu text imprès. S'han relligat al final del volum els ff. bi-bvi que contenen la taula i van sense foliar. La relligadura és de pell, restaurada modernament de manera que s'ha integrat en la coberta actual el que quedava de l'antiga (BITECA copid 1078).

i15: Filadèlfia, The Rosebach Museum and Library, Incun. 495x. 293 × 210 mm. *In folio*. Té moltes errades en la foliació i en les signatures dels quaderns. L'enquadernació és antiga, de pell sobre fusta i la decoració és en ferro sec. Volum restaurat que conté un facsímil de la portada i el f. ai. Va pertànyer a Matías Errázuriz (BITECA copid 1079).

i16: Ripoll, Biblioteca Lambert Mata, Ajuntament de Ripoll, R. 105. 295 × 210 mm. *In folio*. És un exemplar incomplet: li manquen la taula inicial i a partir del f. CCLX els folis són en blanc. La relligadura és en pergamí flexible sobre cartró i fou adquirit el 1931 per l'Ajuntament. Va pertànyer als fills de Carmen López i a Lambert Mata (BITECA copid 1275).

i17: San Marino (California), Henry E. Huntington Library, Rare Books, 82281. 291 × 215 mm. *In folio*. Relligadura antiga del segle XVI, en pergamí flexible, amb corretges i reforçada amb un fragment de pergamí amb un text llatí de mà itàlica del segle XV. Fou adquirit el 23 de març de 1925 pel Doctor Otto Vollbehr i també el posseí Pedro de Rayana. Té diverses anotacions manuscrites en llatí al verso de l'última guarda i també la transcripció de dos poemes breus: «Tres cotorras excellents | tres calandrias cantadoras | tres garças axovadoras [sic] | tres aixetas ben corrents | son tres donas xarradoras» i «Per no veurem obligat | a mantenir una dona | y dich ab realitat | que encara que sia bona | mes me estim ser soldat.» A l'interior de la coberta posterior hi ha anotacions de comptes i deutes de l'any 1584 (BITECA copid 1080).

i18: Vic, Biblioteca Episcopal de Vic, Inc. 109. 267 × 194 mm. *In folio*. És acèfal i incomplet, perquè comença en el foli ciij i arriba fins el foli dviiij (manquen els fulls a-b6, a8-c2 i e-f6). L'enquadernació és antiga, en pergami flexible i amb talls jaspiats de blau. El va posseir Francesc de Veyán i Mola, Bisbe de Vic (1815 *ad quem*) [BITECA copid 1081].

i19: Vilanova i la Geltrú, Biblioteca-Museu Víctor Balaguer, 1C Inc./15. *In folio*. Exemplar incomplet, li falten les cobertes i un nombre important de folis. El va adquirir Josep Cort i Claut el 16 de febrer de 1871 (BITECA copid 1182).

I20: Cologny, Fondation Martin Bodmer, Bibliothèque et Musée, Fons Cod.

18) EXEMPLARS DESAPAREGUTS DE L'INCUNABLE. Konrad Haebler (1902-17) citava una còpia de l'incunable no nombrada per BITECA a la Biblioteca Nacional de Munic (Viera 1991b: 310). D'altra banda, Frederick R. Goff (1973: 636) esmentava dos exemplars més en el Bryn Mawr College i a la University of British Columbia (Viera 1991b: 323).

19) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. Segons es desprèn del colofó de l'obra (f. 279v), el llibre s'acabà d'imprimir el 8 de maig de 1495 a Barcelona, per encàrrec de Johan Bernat, notari i escrivà del bisbe de Barcelona. Aquest volum és d'una gran rellevància perquè es tracta d'una de les primeres obres catalanes que meresqueren l'honor de la impremta. A més a més, el fet que s'hagin conservat una vintena d'exemplars de l'edició ens dóna una idea de la gran difusió que tingué el *Llibre de les dones* a partir de finals del segle XV, gràcies, sobretot, a la gran innovació que suposà la invenció de la impremta.

1.1.7.1. Descripció interna

f. 2ra (sense xifrar):

«Aquesta | seguent | taula del | p(re)sent li | bre com | post per | lo Reue | rend me
| stre francesc eximeniç de | orde dels frares menors | profes en la sagrada theo | logia: e
dirigit ala molt | noble senyora Dona San | xa ximeniç de Arenos Co(n) | tessa de prades:
Conte su | maria mentlo quis trac | ta en quiscuna part sego(n)s | sesequex. |

¶ La primera part tracta gene | ralme(n)t de aço qui adones per | tany.

¶ La segona part tracta delles | en special sego(n)s cinc maneres | de dones: car algunes son in | fantes. Altres donzelles. Al | tres maridades. Altres vidu | es: e altres religioses [...]»

f. 2ra: Índex de rúbriques:

«¶ Capítol primer qui Jesu crist | per gloria sua e exempli nostre | ha fetes puïar i(n)fantes e dones | en la p(er)fectio eua(n)gèlica [...]»

f. 13ra (sense xifrar): Endreça de l'obra. Els marges de les dues columnes estan decorats amb una mena de sanefa que els envolta i és una decoració de tipus vegetal amb alguns motius animals (una mena d'aus una mica "monstruoses"):

«En nom de nostre Se | nyor iesu christ. |

Comença lo libre vul | garme(n)t appellat deles | dones ordenat e compi | lat p(er) lo Reuere(n)d mestre | francesch eximenis me | stre en sacra theologia | del orde de fra menors | Dirigit ala molt noble | senyora dona Sa(n)xa de | Arenos Co(n)tessa de pra |des.

Segueix lo preambol [...]»

A partir d'ara s'inicia l'endreça, en tinta negra, i amb una magnífica caplletra amb decoració vegetal, semblant a la dels marges:

«A la molt | alta he | molt ho | norable | senyora | mia la se | nyora. dona sa(n) | xa xeme | nes de arenos co(n)tessa de pra | des lo seu humil seruidor en | Jesu christ senyor dels seny | ors frare francesch eximenis | dela orde dels frares me(n)ors | honor tots temps e deguda | reuerencia en aquel matex so | bres alt e reuere(n)t redemptor | qui dona per ell creada e feta | per sa gran dignacio elegi p(er) | mare [...]»

f. 13va: Primera part del llibre «d'aço qui a dones pertany»:

«Capítol primer que Jhesu | christ p(er) gloria yeximpli n(ost)re ha | fetes puïar infantes e dones | en perfeccio Euangelical.

IESu crist eternal d(e)u | e incomutable prin | cipi de tota creatu | ra e perfet redem | ptor de tot huma | nal natura per glorificar la | altea dela sua virtut e poten | tia no solament afer puïar al | guns homens enla aue(n)gèlica | perfeccio e vida Ans encara a | aquel matex

grau e a tote es | pecia de virtut a volgudes ex | alsar algunes infantes e donzelles delicades e generoses i | [b] fels primerament e paganes mostrant ales esdeuenidores que de qui auant negu ne neguna nos pot escusar de viura iustament e perfeta [...]»

f. 23ra (xifrat com a f. XII): Primer tractat de la segona part de l'obra, que tracta de les Infantes:

«Capitol ·xiiii· Assi come(n)sa la | segona part principal de aq(ue)st li | bre la qual parla en especial de | les dones segons ·v· maneres | de ellas ia demunt recitades se | gons les quals ·v· maneres se | seguexen ·v· tractats de dones | e lo primer es deles infantes.

| [23rb] IO primer estame(n)t d(e) do | nes de q(ue) haue(m) primera | me(n)t ap(er)lar se appella de | dones i(n)fa(n)tes e do(n)zelles e(n)semps | E deus assi veura Primerame(n)t | que segons q(ue) posa papies Bis | be de hierusalem la p(er)sona que | filla ha deu pensar que porta | gran carrech sobre si matexa. E | asso per tal car si la filla per col | pa de sa mare o del pare te ma | le vía deus loy demenara deles | sues mans en la mort [...]»

f. 27rb (xifrat com a f.XVI): Segon tractat sobre les Donzelles:

«Capitol ·XIX· Assí comensa lo | segon tractat dela segona part | prínicipal de aquest libre e par | le deles donzelles e prínicipal | ment com do(n)zella deu amar pu | ritat. |

LO segon tractat de | aq(ue)st libre sies tractar | de donzelles e de lur | manera de viura. E | assí deus saber q(ue) tot so q(ue) dit es | demunt del nodrime(n)t deles in | fantes molt pus altament deu | esser entes deles donzelles. En | quant ales do(n)zelles es maior la | edat ey deu hauer mes seny e | mes temor de | deu [...]»

f. 36rb (xifrat com a f. XXV): Tercer tractat sobre les Dones Maridades:

«Capitol ·XXXI· Assi comença | lo terç tractat desta Seguona | part principal de aquest Libre | qui es deles dones maridades | e al primer capitol posa les ra | hons de aquells qui desconsel | len lo matrimoni. |

Seguexse lo terç tra | ctat de aquest Libre | prínicipal deles do | nes marídades e de | us assi prínkerament | notar que seguons posa lo glo | ríos sanct Hieronym escriuint | contra Jouimanum alguns he | retges foren qui desconsellane(n) | atot hom matrimoni[...]»

f. 79ra (xifrat com a f. LXXVIII): Quart tractat sobre les Dones Viudes:

«Capitol ·xcv· Assi comença lo | quart tractat de aq(ue)sta segona | part principal de aquest libre q(ui) | [79rb] es de dones vídues etracta assi | prín cipalment co(n) stament de ví | duítat es gran e quíns son los | seus fruyts e bens. |

Apres lo tractat deles | dones marídades: se | guexse lo quart trac | tat: de les dones vi | dues E de(us) assi saber | que segons q(ue) posa sanct Hiero | nym: stament de dona vídua es | gran: enuert nostre senyor deu. | car es en si: quaix relí gío depu | tada a sol deu aseruir: la qual co | sa es la pus alta: quí en lo mon | se pot pensar [...]»

f. 83rb (xifrat com a LXXII): Cinquè i darrer tractat sobre les dones religioses, subdividit en 8 parts:

«Seguexse la quinta part de a | quest libre en que tracta de do | nes religioses. |

Acabades son les ·iiii· | parts prín cipals: de | aquest libre present. | E ara parlarem: p(er) la | gracia de deu: e trac | tarem dela quí nta part: quí es | de dones monges: e religioses. | E per tal quant stament de reli | giosa: es molt pus alt enuert | deu: que algun altre. De aquesta | present vida. perço de ell tracta | rem a gloria de deu: e per lur p(ro) | fit ·viii· materias prín cipals. Les quals se contenen: en les robri | ques següents. |

[83va] ¶ Prímerament donchs tracta | rem: de les virtuts theologals. | ales dites dones necessaries.

¶ Segonament deles virtuts | cardínals.

¶ Terçame(n)t dels ·x· maname(n)ts díuínals.

¶ Quartamnt dels consells | euangelicals.

¶ Quíntame(n)t dels ·vii· peccats | mortals.

¶ Sízename(n)t dels ·v· senys cor | porals.

¶ Setename(n)t en que es la reli | gío: ne quina es la p(er)fectío: quí | sta en los tres vots prín cipals.

¶ Uytenament de co(n)templació | e consentiments celestials [...]»

f. 83va: Primera subpart del cinquè tractat, la qual tracta de les Virtuts Teològiques:

«Capítol ·Cí· qui comença a | tractar deles virtuts theologi | cal. E primerament
dela fe. E | posa quals son los artículos del | asancta fe catholica. |

Comensem do(n)chs al | primer punt de aque | sta quinta part: de q(ue) | haue(m)
adir deles vir | tuts theologicals. |

¶ E assi Nota primerament: q(ue) | segons que posa monsenyor sa(n)t | Agustí: les
v(ir)tuts theologicals: | e diuinals son tres: ço es fe: spe | rança: e caritat [...]

f. 99vb: Segona subpart sobre les Virtuts Cardinals:

¶ Capítol ·cxl· qui tracta deles | virtuts cardinals: e primera | me(n)t ensenya que
es prudencia [100ra] IO segon tractat prin | cipal de aquesta part | es deles virtuts car |
dinals: qui son ·iiij· es | prudencia: tempera(n)cia: fortale | sa: e iusticia: qui son
foname(n)t de | totes les altres virtuts morals [...]

f. 130rb: Tercera subpart sobre els Manaments:

¶ Capítol ·clxxxv· Assi come(n)ça | lo terç tractat principal de aq(ue)sta | quinta
part: del libre deles do | nes: en lo qual tractat se tracta | primerame(n)t: p(er) que deu nos
ha | dats manaments. |

Per gracia d(e) Jesucrist | acabat es lo sego(n) tra | ctat de aq(ue)sta quinta | part
de aquest libre: | lo qual ha determe | nat deles virtuts cardinals: per | tanyent a dones
religioses. Per | que sego(n)s lo orde ia dessus assi | gnat hauem ara en aq(ue)st terç trac |
tat p(re)sent a tractar dels ·x· mana | ments donats p(er) nostre senyor | deu: en lo munt
de sinayi: p(er) ma | del seu san ct p(ro)pheta Moyses [...]

f. 149va: Quarta subpart sobre els VII pecats mortals:

¶ Capítol ·ccxv· Assi come(n)ça lo | quart tractat dela quinta part | de aquest
libre lo qual tracta e | determena dels ·vij· pecats mor | tals e aqui fa diferencia entra |
peccat venial e mortal. |

Ara hauem adir dels | vij· peccats mortals: | e deus saber assi que | lo peccat
voluntari: se | p(ar)tex perlos sancts pa | res en dues maneres | Car algu(n) peccat se apella
venial | altre mortal peccat venial: es al | guna desordinacio en la p(er)sona | la qual nola
separa de deu nela | fa digna de pena eternal [...]

f. 177rb: Cinquena subpart sobre els Senys corporals:

«¶ Capítol ·cclviii· Qui posa lo | quint tractat de aquesta quin | ta part de aquest
libre: e deter | mena dels ·v· senys corporals | E primerament del veure. |

Après d(e)ls ·vij· peccats | mortals: se seguex lo | tractat dels ·v· senys | corporals:
los quals | coue aguardar be: a | aquell qui vol perfetament es | quiuar los dits peccats ¶
Car | diu lo propheta: que los senys | son portal: e portes p(er) les quals | la mort entra en la
anima· si do(n) | chs lom les te ben guardades [...]»

f. 186vb: Sisena subpart sobre Religió i consells evangèlics:

«¶ Capítol ·cclxxv· Assi come(n)ça | lo sizen tractat desta quinta p(ar)t | de aquest
libre. E tracta prime | rament que es religio: e qui la | comença. |

Après lo tractat dels | senys corporals: ha | uem adir sizenament | dels (con)sells
euangeli | cal·s· dats per lo Sal | uador: no per via de maname(n)t· | mas per via de consells·
Entre [f. 187r.] los altres (con)sells principals: son | Obediència: Pobretat: e Caste | dat
[...]»

f. 217vb: Tractat de penitència:

«¶ Capítol ·ccc·xviii· Qui mo(n)s | tra com aytal dolor es part de | penitencia: y
com penite(n)ci nos | es fort necessaria. |

Penite(n)cia es virtut ma | açarant la carn: e do | nant li afflictio: p(er)tal q(ue) | li
sia obedient en les | coses qui son anos | necessarias: asaluar les nostres animes [...]»

f. 241va: Tractat de contemplació:

«¶ Capítol ·ccc·liii· qui monstra | q(ue) es co(n)te(m)platio. |

Contemplacio es leua | ment de pença fet per | deu en les coses spiri | tuals p(er)
amar· nostre | senyor deu purame(n)t· | sego(n)s que posa Ricart en lo seu | libre de
contemplacio [...]»

f. 272vb: Apologia del Paradís:

«¶ Capítol·ccc·lxxxvi· Qui trac | ta deles penes de infern. |

Sanct agusti en vn seu | sermo: applicant les | terribletats deles pe| nes de infern
diu axi. | ¶ O peccador haies pietat de tu matex: e pença q(ue) sit | dampnes mes te valria
que no | fosses nat [...]

f. 279vb, *Explicit*:

«E p(er)tal qua(n)t | leuierame(n)t cascuns en esta vida | erra(m): e deffalli(m) en
moltes coses: | segons q(ue) diu lo apostol. p(er)tal tot | ço q(ui) es açi: vull q(ue)
toste(m)pssia sots| mes acorrectio d(e)la sancta mara | sgleia: e d(e)ls piadosos seruidors
| de Jesu christ. |

Acabat fou lo present li| bre vulgarme(n)t dit deles | dones en la noble Ciutat | de
barcelona per mestre | Johan Rosenbach Ala|many a instancia del dis| cret en Johan Bernat
no| tari escriua dela cort del | oficial del Reuerend Se| nyor Bisbe de Barçelona | en lany
dela natiuitat de | nostre senyor Jesuchrist. | Mil. cccc.lxxxxv. | a vuyt dies del mes de
Mayg.»

1.2. *La difusió del Tractat de religioses. Còpies fragmentàries del Llibre de les dones*

En aquest apartat parlarem de les còpies fragmentàries de l'obra que han arribat fins els nostres dies. I és que, com hem dit, ben aviat, ja en vida d'Eiximenis, començaren a circular còpies de la darrera part del llibre, el *tractat de religioses*: és el cas del fragment que es troba en el manuscrit 4030 de la Biblioteca Nacional d'Espanya, datat el 1398 i el més antic que es coneix a hores d'ara. Clausell (2007a: 16-17) assenyalava molt encertadament el perquè d'aquesta difusió a part de la darrera secció de l'obra:

el carácter marcadamente doctrinal de la quinta parte o '*tractat de dones religioses*' posibilitaba la fragmentación del texto y, por tanto, la pronta aparición de copias parciales que, con el tiempo, vendrían a conformar una rica y compleja tradición textual independiente del *Llibre de les dones*.

Les còpies fragmentàries de l'obra de què disposem en l'actualitat són les següents:

C: París, Bibliothèque Nationale de France, ms. occ. esp. 57.

Àngels A.2: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 4030.

A.1: Tarragona, Biblioteca Pública, ms. 46.

f'1:²⁴ Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Pergamins. Fragments, carpeta 19, núm. 420.

f'2: Barcelona, Arxiu Diocesà, fragment 99.

f'3: Girona, Arxiu Capitular, fragment 16.

Vic, Biblioteca Episcopal, ms. 235, f. 141r.

Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 80, ff. 88ra-100v.

Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 9300/1.

Ara vegem una mica com són aquests fragments.²⁵

²⁴ Davant la manca d'una nomenclatura per aquest fragment i per als dos següent, hem decidit anomenar-los f'1, f'2 i f'3 respectivament.

²⁵ Per a una descripció detallada d'aquests fragments, cfr. Puig i Oliver (2012).

1.2.1. C: París, *Bibliothèque Nationale de France*, ms. occ. esp. 57.

1) *Material*. Manuscrit homogeni i cartaci. El volum transmet tot el darrer tractat de l'obra, el dedicat a les dones religioses (caps. 101-396). Al final el llibre conté unes receptes de medicina (ff. 313v-318r).

2) *Folis i fulls de guarda*. El manuscrit té tres fulls de guarda al principi, 330 folis i dos fulls de guarda al final, del segle XIX.²⁶ Els fulls de guarda tenen una filigrana amb forma de flor de llis, no identificada. Els ff. 318v-321v i 322v-323v són en blanc.

3) *Foliació*. És present al llarg de tot el volum menys al final, on hi ha folis en blanc (a partir del f. 326r no n'hi ha). La foliació és moderna, en tinta negra i en nombres àrabis. Hi ha 5 folis repetits: el 44, 54, 86, 118 i 190. El foliador s'equivoca, tatxa la xifra i posa més avall, en nombres més grans, 44bis, 54bis, 86bis, 118bis i 190bis. Després, a partir del f. 190, segueix la numeració normal.

4) *Reclams*. Apareixen centrats en el marge inferior i tenen una aparició molt irregular. Són els següents: 1 *s. r.* (f. 11v); 2 *dien los sants* (f. 15v); 3 *ta faça gracia* (f. 31v); 4 *de asso* (f. 46v); 5 *compost* (f. 61v); 6 *hauer pahor* (f. 77v); 7 *noj placia* (f. 92v); 8 *tornar* (f. 108v); 9 *peccat* (f. 123v); 10 *manament* (f. 125v); 11 *en gualg(ue)* (f. 141v); 12 *e leyaltat* (f. 159v); 13 *onades e mes* (f. 175v); 14 *obadiencias* (f. 192v); 15 *Capitol* (f. 210v); 16 *sens dreita* (f. 226v); 17 *desonestes* (f. 244v); 18 *deu ess(er)* (f. 260v); 19 *conte(n)plar* (f. 276v); 20 *lengua* (f. 294v); 21 *p(er) mal de morenes* (f. 314v); 22 *s. r.* (f. 325v).

Als plecs 7, 8, 9 i 11 hi ha diversos reclams de foli, interns: 7 *si persaueres* (f. 82v), *per squiuar* (f. 86 bis v), *mals* (f. 90v); 8 *corrompuda* (f. 93v), *virtut* (f. 95v), *com poch* (f. 97v), *sacrificis* (f. 103v), *portar* (f. 104v), *comu parlar* (f. 106v); 9 *en sos peccats* (f. 110v); *longua* (f. 114v), *tirant* (f. 118v), *peccar* (f. 119v), *maiors* (f. 121v); 11 *de gracia* (f. 126v).

²⁶ En realitat, aquest còdex compta amb 335 folis reals, ja que, com veurem, té 5 folis repetits.

5) *Fasciculació*.²⁷ El manuscrit té 23 fascicles en total i són els següents: $1^{6+5} + 2^{3+1} + 3^{8+8} + 4^{8+8} + 5^{8+8} + 6^{8+8} + 7^{8+8} + 8^{8+8} + 9^{8+8} + 10^{1+1} + 11^{8+8} + 12^{9+9} + 13^{8+8} + 14^{9+9} + 15^{9+9} + 16^{8+8} + 17^{9+9} + 18-19^{8+8} + 20^{9+9} + 21^{10+10} + 22^{8+8}$

Els plec 1 i 2 són coixos: els manca un foli, però no s'altera l'ordre del text. El plec 10 és constituït d'un bifoli. A mesura que avança el volum, i a causa dels reclams interns, és difícil detectar els fascicles.

6) *Filigranes*. El paper presenta dos tipus de filigrana diferents: la primera, que ocupa els ff. 1-125, té la forma d'un carro de dues rodes amb aspes al mig i s'assembla al tipus 3542 de Briquet, documentada a Gènova el 1414, a Chambéry entre 1414-1417 i a Fabriano el 1431. La segona ocupa els ff. 126-175 i 228-322, té la forma d'un cap de bou i s'assembla al tipus 14954 de Briquet, documentada a Lessay entre 1430-1435, a Gènova el 1432 i a Brunswich el 1438.

7) *Colofó*. «Araquesta del honrat en Pons des ledó mercader e ciutada de Mallorq(ue)s fon scrit lo present libre appellat delas dones per mans den Barthomeu Sorell scriuent dela dita Ciutat Jor del beneit sant Tomas de Nadal en lany ·M·CCCC·XXX vuyt les animes de aquests haien repos ab deu amen.»

8) *Dimensions*. Foli: 295 × 215 mm

Caixa d'escriptura: 187 × 140 mm

Marge superior: 40 mm

Marge inferior: 65 mm

Marge esquerre: 30 mm

Marge dret: 50 mm

9) *Ratllat*. La caixa d'escriptura està feta a mina de plom, que en algunes zones es fa més visible. Consta de quatre línies verticals i dues línies horitzontals, marcades de cap a cap del paper. El paper té un ratllat de cinc línies verticals, havent-hi entre cada línia el mateix espai.

²⁷ Puig i Oliver (2012: 229-230) considera el plec 14 com a octern, però en realitat es tracta d'un fascicle de 9×9. Si sumem el total de plec de la seva descripció, en resulta un volum de 333 folis, en lloc de 335, perquè l'estudiós només detecta 3 folis repetits enlloc dels 5 que té el volum.

10) *Perforat*. S'aprecien uns forats rodons, fets amb punxó, per definir el ratllat de la caixa d'escriptura. N'hi ha dos al marge superior, dos a l'inferior i dos al dret.

11) *Disposició del text*. Text a ratlla tirada. La caixa d'escriptura oscil·la entre 26-32 línies per cara de foli, preponderant les 31 línies.

12) *Esriptura i mans*. El còdex està escrit amb una lletra cursiva del segle XV, amb influències de la bastarda, però sembla escrit en moments o estils diferents: 1) ff. 1-125 i 2) ff. 126-313r. Les rúbriques semblen fetes per la mateixa mà que ha copiat el text. Les caplletres les devia fer una altra mà, com es veu en els espais en blanc que es deixava per tal que l'il·luminador les dibuixés. Les receptes de medicina afegides al final també semblen escrites per la mateixa mà que el cos de l'obra d'Eiximenis.

13) *Decoració*. Molt pobra, bàsicament es redueix als títols dels capítols i als calderons en vermell. Les caplletres són molt senzilles i no es diferencia les caplletres que anuncien l'inici d'un capítol amb les caplletres que marquen l'inici d'un tractat o part diferent de l'obra. A més a més, apareixen caplletres pintades cap al final del volum (ff. 102r-176r). A l'interior dels paràgrafs, algunes majúscules tenen tocs de vermell i algunes citacions en llatí estan subratllades amb aquest color. Al llom del volum hi ha gravada en daurat una mena de sanefa vegetal. La pobresa de decoració de l'interior contrasta molt amb la riquesa de l'exterior.

14) *Relligadura i enquadernació*. Els plecs del volum estan cosits entre ells i directament a les tapes a través de cinc nervis interns que en formen cinc d'externs. Les cobertes del còdex amiden 315 × 225 mm i són de pasta recoberta de pell vermella. Al centre de cada coberta hi ha gravades les armes del rei Lluís XIV de França, en daurat, i als cantons són resseguits amb filets d'or. L'escut del rei Lluís XIV es repeteix a les contratapes i consta dels següents elements: una mena de corona vegetal de forma circular amb tres flors de llis al centre, i una corona reial a la part superior de la corona vegetal. Hi ha una altra corona vegetal més gran, de forma ovalada, que emmarca la corona circular. Al llom, apareix gravat amb lletres dorades el títol del llibre: «Des Vertus Theologals en espanyol.» L'enquadernació és del darrer terç del segle XIX.

15) *Estat de conservació*. En general és molt bo, tot i que els darrers folis estan bastant fets malbé. A partir de la meitat del còdex, la tinta ennegreix considerablement, però el text es pot llegir perfectament.

16) *Segells*. Quan acaba l'escriptura de les receptes de medicina (f. 318v), al final del volum, apareix un segell rodó, en tinta vermella, on hi posa: «Bibliotheca Regia».

17) *Anotacions*. Al primer full de guarda inicial, en el centre de la cara “recto”, apareix anotat en tinta negra i lletra moderna del segle XIX: «Volume de 325 Feuillet Les Feuillet 319-321.323 sont blancs 27 Decembre 1875.» Al f. 322r. hi ha l'anotació d'una “minuta” d'una carta de Joan Migem recomanant Francí Barthomeu a un destinatari anònim: «Jhs xps | Mossen molt magnifich poch ha que us he ascrit pregant vos me hajau la mia pencatio de XXVI de juny pesat e aquella rebuda vullau donar an franci barthomeu e cobrar dell letra con haura rebuda la dita quantitat a fi que aci lem do nalegre qui me ha offert e si fins aci no lauien donada a dit franci barthomeu los poden donar al senyer nantoni rull mercader de aci portador de la present que jon sere content per que sie a vostre pler a quils voleu donar e si de mi res manaeu so co prestant prest e feu ma gracia o fasau tant prest com pugau. | De barquas a XXVI die de agosth. | Me coman a vos | tot vostre Johan de Midem.»

Al f. 324r. hi ha un altre esborrany de carta del mateix Joan Migem, que es repeteix al f. 325: «Mossenyer molt magnifich e major frare vostra letra he rabuda del primer | de quest mes e vist lo que mascriu del procurador reyal | que a des es banch ades es negra iou crech be pero vos sou | tal e ten saui con li saguireu la volta per axirne a vostra oprovo | segons per afecta se mostra yo so sert con fra mayan per la | sua part hi fa lo legut la on vos e el sou no san deu | esperar si no tot be con sou bastants per axirna a major per | e loch e axi masper per no anuguos de molt ascriua majorment.»

Al f. 324v hi ha el que sembla unes proves d'escriptura: «ass(er) vj vij ihirl viij xxxij cinch v· xxv, corra mj xvj | ij iiij iij viij vij c xvij Ø un nombra dacatra tanta: 44 4444444». Més avall posa: «humjlmnt fl ff ff».

Al f. 325v apareix repetida quatre vegades la mateixa anotació feta per una mà del segle XVI: «Jhs xps | A X de juy any LX set matí mon fill aprender de ascriure a XXX sous llo mes | doni mill XV sous dentrade.» També hi ha una altra anotació en diagonal: «Miquel hineni.»

18) *Signatures*: Al marge superior del f. 1r hi ha la cota antiga del manuscrit: «7806». A la part superior central de la primera contratapa s'aprecia la signatura moderna del manuscrit, enganxada en una etiqueta rectangular.

19) *Possessors i procedència*. Aquest manuscrit prové de l'intercanvi organitzat per Colbert entre la Biblioteca Reial i el Col·legi de les Quatre Nacions, al qual Manzarín havia llegat la seva biblioteca (a. 1668) [Puig i Oliver 2012: 240].

20) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. El manuscrit fou copiat per Bartomeu Sorell, escrivà, el 1438, a prec de Pons Desledo, ciutadà de Mallorca.²⁸ Tant les filigranes del paper com el tipus de lletra de la còpia apunten cap a la dècada dels quaranta del segle XV.

1.2.1.1. Descripció interna

1) f. 13r, *incipit*. S'inicia l'obra amb la part referent a les *Virtuts Teològiques*:

«Capitol ci [caplletra en blanc] omensam donchs al prjmer punt de a guesta gujnta part haue(m) adir deles vir tuts theologals E açi nota prjmeram ent g(ue) segons g(ue) posa moss(enyer) sant Augusti les virtuts theologals e diujnals son tres So es ¶ ffe ¶ Sperança ¶ e carjtat [...]»

f. 313r, *explicit*:

«[A]cabat aq(ue)st libre p(er) ajude d(e)la cleme(n)cia d(e)l no(st)ro saluador fas e ell sols gracies q(ue) p(er) sa merce lom ha fet finir p(er)q(ue) senyora Comtessa molt alta e reuere(n)t placieus q(ue) si assi legint hic ha res q(ui) bo sia q(ue) de tot fassats grac(c)ies a no(st)ro se(n)yor deu q(ui) qua(n)t li plau p(er) lengua de besties fa parlar veritat a les gents heus placia q(ue) tots qua(n)ts defalliments aci veurets q(ue) tots sien inputats a la mia ignora(n)cia e impote(n)cia q(ui) molta es. Eper tan con leugerame(n)t cascu(n)s en sta vida erram e deffalim en moltes coses sego(n)s q(ue) diu lapostol p(er)tal tot so qui es assi vull q(ue) tots temps sia sotsmes a correccio de s(an)cta mare sgleya e d(e)ls piadosos seruidors de no(st)ro senyor deu Jh(es)u(chri)st Amen.

Araguesta al honrat en Pons des ledo mercader e ciutada de Mallorq(ue)s fon scrit lo present libre appellat d(e)las dones p(er) mans den Barthomeu Sorell scriuent d(e)la dita Ciutat Jor(n) d(e)l beneit sant Tomas de Nadal en lany ·m· cccc xxx vuyt les a(n)i(m)as de aq(ue)sts haien repos ab deu amen.»

²⁸ Vd. § 7.

ii) Al f. 313r acaba el *Llibre de les dones* i al f. 313v comença la còpia d'unes receptes de medicina i sobre les propietats de diferents plantes. Tot el f. 313v està dedicat a diferents receptes (en concret, cinc) per guarir una malaltia anomenada *tenasmon*:

1) «De tenasmon. | Tenasmon es vna malaltia gujs fa en aq(ue)ll bodell | gui es appellat langueon o budell cular e es molt aguda malautia [...]»

2) «En axo matex. R. ensens mascle i^a onza [...]»

3) «En axo matex. Soffomigacio feta de angelote [...]»

4) «En axo matex. Policaria emplastrada [...]»

5) «En axo matex. Asso es sert speriment sobre tots sia fumentat lo langueon [...]»

f. 314r: 1) Recepta per matar cucs: «Per matar cuchs. Sament da pi mata tots los vermens molt forment [...]»

2) Recepta per dissoldre les humors grosses: «Per disolre les humors grosses. Sement de sinapi confita [...]»

3) Recepta per ablanir les canals dels pits: «Per ablanir les canals dels pits. La guoma de cirer [...]»

4) Recepta contra el corriment de la relma vella: «Contra lo decorriment de la relma vella. Contra lo decorrjment dela relma vella [...]»

5) Recepta contra l'asma: «Contra mal dasma. Assa fetida donada al vespre [...]»

6) Recepta per dissoldre humors: «A dissolra humors. Guoma de pressaguer dada a beure [...]»

Al f. 314v trobem tres receptes diferents per curar el dolor dels budells i tres receptes més per matar cucs: 1) «Contra dolor de budells. Ffemta de ouella calent sia be picada [...]»

2) «En axo matex. Ruda bullida en oli [...]»

3) «En axo matex. R. agarich onza i^a [...]»

a) «Per matar cuchs. Plantatge picat e emplastrad [...]»

b) «En axo matex. Si vntat lo melich ab oli [...]»

c) «En axo matex. Aygua en la qual sia cuyta menta [...]»

f. 315r: 1) Recepta per guarir les morenes: «Per mal de morenes. Poluora de soffragitade sobre brases [...]»

2) Recepta per a orinar: «Per fer vrinar. Paritaria picada [...]»

3) Recepta per gitar la pedra: «Sanchde boch a iij anys [...]»

4) Recepta per curar pons (oli): «Per curar pons. Aquest oli es mereuellos aps pons e aleuar la dolor [...]»

5) Propietats del senet: «De la propietat de senet. Senet ha moltes virtuts e es calt e sech en lo primer grau [...]»

f. 315v: 1) Recepta per a la foscura d'ulls: «Per foscura duylls. Ffels de animals tots son calts [...]»

2) Recepta per a les úlceres de la boca: «A vlceres de bocha. Seuer es calt en lo segon grau [...]»

3) Propietats de la llengua bovina: «De la propietat de la lengua boujna. Lengua bouina es calda e humida [...]»

Al f. 316r trobem descrites les propietats curatives de diferents plantes: 1) «De la propietat del mastech. Mastech es calt e sech [...]»

2) «De la propietat del Ceuer. Seuer es calt e sech con es bagut [...]»

3) «De la propietat del Signum aloes. Lignum aloes es calt e sech [...]»

4) «Galangau quina es la sua propietat. Galangau es calt e sech [...]»

f. 316v: 1) «De la propietat de les violes. Violes son Fredes en lo prjmer grau [...]»

2) Recepta per als pits i propietats de l'isop: «Per los pits. Ysop es calt e sech [...]»

3) Recepta per al dolor de vulva i altres malalties de la dona i propietats de la cassia ligna: «Per strenyer lo [*espai en blanc, raspat*] Cassia ligna es calt [...]»

4) «De la propietat de la regualecia. Dregalicia es calda [...]»

f. 317r: 1) «De les medicines que son bones de Jaure ab fembra e que multipliquen lesperme. Les medicines per acrecer l esperme son aquestas axi con gingebre [...]»

2) «De les medicines qui tollen de Jaure amb fembre son aquestes. Les medicines qui tollen de Jaure ab fembre son axi con pebre Ruda [...]»

3) Dues receptes diferents *per estrényer la natura*: a) «per strenyer lo [raspat] Si vols que la fembra qui no es poncella sia aytan streta con si era puncella prin dela ceba marina [...]»

f. 317v: b) «Per axo matex. A fembra quis vol strenyer la natura [...]»

1) «Amal dextr. Per hom o fembra qui haia mal dextr prin i^a sponge noua [...]»

2) «Per fer auorrjr lo vi. Prin ensens e Ruda aytant de vn com daltre [...]»

3) «Per dona quis vulla enprenyar. Prouat es stat per dona quj hauja stat xx anys que no hauja hauts jnfants [...]»

f. 318r: 1) «Per dona qui no ha let. Prenets orengua e hun poch de pebre [...]»

2) «Per fer pixar la fleuma. Prenets deles borratges les fulles e la flor [...]»

3) «Per dona quis vulla emprenyar. Prin lo cayll de la lebre e desfel be ab vi [...]»

4) «Letouari de vida. | Lo present letouari val a mal de ventre o al fetge | o en la melsa o en lo ventrell e axi matex contra tot | verj prjmo leuor dortigues genciana morella gran de lorer scorça de pomer tant de hun com daltre, e ab mel com sia poluoritzat encorporar o e sia fet lo letouari quen meny con sa colguara [...]»

ff. 318v- 321v són buits.

f. 322r. Esborrany d'una minuta de Joan Migem.

ff. 322v-323v són buits.

f. 324r. Repetició de la mateixa minuta de Joan Migem, però amb variacions.

f. 325. Es torna a repetir, encara, la mateixa minuta.

1.2.2. Àngels A.2: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 4030.

1) *Material*. Fragment de paper encartat en pergamí.

2) *Folis i fulls de guarda*. Té quatre fulls de guarda inicials, 244 folis i tres fulls de guarda finals.

3) *Foliació*. És contínua, de la mateixa època que el volum i en vermell del f. 1-241. Els tres darrers folis estan numerats a llapis i en xifres aràbigues.

4) *Reclams*. 1 *delits plaers* (f. 18v); 2 *uoluntaris* (f. 36v); 3 *e crims mortals* (f. 52v); 4 *dia Aquesta materia* (f. 70v); 5 *de iustiça* (f. 88v); 6 *deu gran graça* (f. 106v); 7 *gel hac cant* (f. 124v); 8 *seny altre o moura* (f. 142v); 9 *prop nos* (f. 160v); 10 *e de acabada* (f. 178v); 11 *los fels e aço* (f. 196v); 12 *crestianisme* (f. 214v); 13 *cor en infern* (f. 228v); 14 *s. r.*

5) *Fasciculació*. 1-2⁹⁺⁹+3⁸⁺⁸+4-12⁹⁺⁹+13⁷⁺⁷+14⁹⁺⁷

El primer i el darrer foli dels fascicles són de pergamí. L'últim plec és coix, li manquen precisament aquests folis.

6) *Signatures dels fascicles*. Són alfanumèriques. El plec 5 presenta una triple numeració: una situada a l'angle inferior extern; una altra, centrada, i encara una altra, a l'angle inferior extern.

7) *Filigranes*. Presenta la filigrana del cap d'unicorn, semblant als tipus 15789 i 15780 de Briquet, documentades a Perpinyà el 1366 i el 1370, i en els papers dels col·lectors hispànics de delmes, a Roma, el 1370.

8) *Colofó*. (f. 225v): «Qui escripsi escritat cum semper domino uiuat. Amen. Ffon acabat la uespra de monsenyer sent Berthomeu a XXVI de agost en l'any de la natiuitatne nostre senyor (XC *inter.*) M CCC XC VIII. Deo graças.»

9) *Dimensions*. Foli: 300 × 215 mm

Caixa d'escriptura: 200 × 125 mm

Marge superior: 35 mm

Marge inferior: 65 mm

Marge esquerre: 20 mm

Marge dret: 45 mm

10) *Ratllat*. Fet en tinta sèpia sobre pergamí i paper i a la mina de plom sobre paper. La primera línia és en blanc.

11) *Perforat*. Forats rodons per a la construcció de la caixa d'escriptura, als quatre angles de les línies de justificació.

12) *Disposició del text*. Text escrit a columna tirada de 29 línies.

13) *Esriptura i mans*. S'aprecien dos tipus de mans diferents: 1) Gòtica textual catalana, amb trets cursius, que abraça els ff. 1-241v. 2) Gòtica cursiva del segle XV, que va del f. 243v-245.

14) *Decoració*. El volum conté capitals afilligranades al principi dels textos d'Eiximenis, alguns calderons blaus i la resta, vermells.

15) *Relligadura i enquadernació*. Les cobertes són de pasta holandesa de color verd i amiden 310 × 230 mm. El llom és de marroquí clar. Els plec són cosits directament a les tapes a través de cinc nervis interiors que en treuen cinc d'externs, formant sis seccions. El mateix tipus de relligadura el porta el manuscrit 1790 de la mateixa Biblioteca Nacional d'Espanya. Els volums 1793 i 1794 també la tenien abans que en restauressin les cobertes entre 2001 i 2005.

16) *Estat de conservació*. Regular. Estrips abundants i forta oxidació dels fulls de paper.

17) *Segells*. El del fons actual, la BNE, apareix al primer full de guarda i als folis 1, 9, 12, 26, 35, 43, 46, 52, 61, 70, 79, 95, 97, 131, 135, 149, 159, 167, 178, 196, 197, 212, 221, 227 i 244.

18) *Anotacions*. Hi ha notes marginals d'altres mans als folis 9v, 10, 12v, 15, 16, 20v, 22, 26, 29, 33v, 41v, 42v, 50r, 50v, 55v, 58r, 58v, 59, 60r, 60v, 63v, 66r, 66v, 76v, 78, 82v, 85, 86r, 86v, 87v, 88, 89v, 91v, 92, 94v, 103, 104, 114, 128v, 134, 135, 136, 137v, 138v, 140, 146, 148v, 151v. Hi ha abundoses revisions i correccions del mateix copista al llarg de tot el volum.

19) *Signatures*. A la part superior central de la primera coberta hi ha una etiqueta de la signatura antiga del manuscrit: «P. 11».

29) *Possessors/ Procedència*. El còdex pertany a les col·leccions reials almenys des de principis del segle XVIII.

21) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. El manuscrit està datat el 26 d'agost de 1398. El copista d'aquest manuscrit fa coses estranyes amb el text, no sap llatí i utilitza grafies no acostumades en català, com, per exemple, el grafema *lh*, de manera que és probable que sigui aragonès, o bé, que es tracti d'un estranger que copia un llibre català per a un aragonès (Puig i Oliver 2010: 113 i 2012: 317).

1.2.2.1. Descripció interna

1) ff. 1-225: *Llibre dels àngels*

2) ff. 226-241: còpia dels capítols 378-395 del *Llibre de les dones* (Martí de Barcelona 1991: 212-213 i Wittlin 1981: xxxv):

Incipit, f. 226: «Com en tota aquesta present uida hom sia posat en temptació segons que dix lo sant hom Job [...]»

Explicit, f. 241: «e ab nostre senyor deus lo sant esperit e unitat de uera simplea essència e estaras e regnaras daqui auant uer deu in secula seculorum. Amen».

3) ff. 242-243v: 16 versos anònims de *Tembre Déu és saviesa*, a columna tirada, i un epíleg que és la part final dels *Dístics* de Cató.

4) ff. 243v-244: un altre anònim escriu *Vint articles de confessió de fe segons els versets del pròleg de l'Evangelí de sant Joan*, en aragonès (Puig i Oliver & al. 2010: 108-114).

1.2.3. A.1: Tarragona, Biblioteca Pública, ms. 46.

1) *Material*. Manuscrit de paper, miscel·lani.

2) *Folis i fulls de guarda*. Té dos fulls de guarda inicials, 454 folis [354] i dos fulls de guarda finals.

3) *Foliació*. Contínua, en tinta negra i xifres aràbigues, del segle XVIII. Hi ha diversos errors en la numeració de pàgines: el foliador salta del f. 122 al 223; el f. 261 està duplicat i són omesos els ff. 274, 284, 288 i 384; hi ha un salt del f. 306 al 317. A més a més manca el f. 438, amb la qual cosa es perd una part del text.

4) *Reclams*. 1 *fuit in meridie* (f. 16v); 2 *de colore* (f. 32v); 3 *efficiencia* (f. 47v); 4 *scilicet quod sit* (f. 63v); 5 *patet discrecio* (f. 79v); 6 *reffere ad deum* (f. 96v); 7 *ergo relinquitur* (f. 113v); 8 *remaneant* (f. 229v); 9 *quacio ad* (f. 245v); 10 *quod operatus* (f. 261v); 11 *s. r.* (f. 277v); 12 *s. r.* (f. 289v); 13 *Inclina aurem* (f. 305v); 14 *s. r.* (f. 328v); 15 *exaudiret* (f. 340v); 16 *Consequenter videndum* (f. 362v); 17 *lencium deceptionem* (f. 373v); 18 *quibus utitur* (f. 386v); 19 *ad iurabat discipulos* (f. 397v); 20 *Non habemus* (f. 409v); 21 *capere impudicum* (f. 420v); 22 *s. r.* (f. 424v); 23 *s. r.* (f. 434v); 24 *s. r.* (f. 446v); 25 *s. r.* (f. 454v).

5) *Fasciculació*. $1^{8+8} + 2^{7+8} + 3-11^{8+8} + 12^{5+5} + 13^{8+8} + 14^{7+6} + 15-16^{6+6} + 17^{5+6} + 18-20^{6+6} + 21^{6+5} + 22^{4+0} + 23^{5+5} + 24^{4+6} + 25^{4+7}$

En el plec 1 hi ha reforços de paper entre els folis 1-2 i 8-9. Els plecs 2, 14, 17, 21, 22, 24 i 25 són coixos. Als plecs 2, 14, 17 i 21 els manca un foli. Al plec 2 s'observa un taló entre els ff. 23-24; al plec 21 hi ha un taló entre els ff. 418-419. Al plec 22 li manquen 4 folis a la segona meitat que són substituïts per quatre talons. Al plec 24 li falta el foli 438 i el foli 439 és estripat i només en resta la quarta part superior. Hi ha un taló entre el que substitueix del foli 439 i el 440. Primitivament havia estat un plec regular de 6×6. Al plec 25 li manquen 3 folis i té un taló entre els folis 453- 454 (Puig i Oliver 2012: 564-565).

6) *Filigranes*. Trobem fins a 5 filigranes diferents en aquest volum. 1) ff. 2-30, 306-328, 367, 375, 377-423: Lletra N somada de creu, semblant a Briquet 8429, documentada a Pisa entre 1459 i 1463, i a Briquet 8430, documentada a Nàpols el 1462. 2) ff. 32-289, 330-339, 429-430, 437-444: Creu encerclada, semblant a Briquet 5575-

5576, documentades a Roma el 1456 i a Nàpols el 1468 respectivament. 3) ff. 290-305: Tisores, del tipus Briquet 3666, documentada a Perpinyà el 1448, amb variants a Baviera el 1445 i a Milà el 1448. 4) ff. 343-365, 371-372: Tisores, del tipus Briquet 3668, documentada a Roma el 1454, amb variants a Nàpols el 1459 i a Salzburg el 1462. 5) ff. 425-434, 447-454: Tisores, del tipus Briquet 3763-3764, documentades a Nàpols el 1453 i a Roma el 1454, amb variants fins el 1468.

7) *Dimensions*. Foli: 210 × 150 mm. Les mides varien en cada obra diferent que presenta el manuscrit. A la part que ens interessa, la que transmet el *Llibre de les dones*, la caixa d'escriptura amida 163 × 116 mm. Les altres mides són:

Marge esquerre: 18 mm

Marge dret: 15 mm

Marge superior: 18 mm

Marge inferior: 26 mm

8) *Ratllat*. A mina de plom. Compost de dues línies verticals de justificació i dues línies horitzontals de justificació. L'escriptura va de justificació a justificació.

9) *Perforat*. Forats rodons per a definir l'alçada de la caixa d'escriptura.

10) *Disposició del text*. A columna tirada.

11) *Escriptura i mans*. Es pot apreciar la intervenció de quatre mans diferents: 1) Humanística, elegant i arrodonida (ff. 1-23) i cursiva humanística amb influències de la bastarda (ff. 24-289). 2) Cursiva humanística, diferent de l'anterior, del segle XV (ff. 290r-328v). 3) Cursiva humanística del segle XV (ff. 329-424). 4) Cursiva humanística, de la mateixa mà que 2 (ff. 425r-433v). 5) Com 3 (ff. 433v-434v). 6-7) Com 4 (ff. 435-454).

12) *Decoració*. Les inicials de l'obra són de color blau i amb filigranes per dins i per fora. Les capitals són blaves i vermelles amb antenes. Els calderons alternen blau i vermell.

13) *Relligadura i enquadernació*. Les cobertes amiden 213 × 186 mm. Són de pasta de paper recoberta de pergamí groc. Els fascicles són cosits entre ells i directament

a les tapes a través de set nervis interns, que en treuen set d'externs. L'enquadernació és del segle XVIII.

14) *Estat de conservació*. Bo.

15) *Segells*. Apareix el segell del fons actual de la Biblioteca Pública de Tarragona en diverses ocasions: ff. 1, 12, 17, 23, 32, 43, 66, 92, 99, 114, 237, 246, 248, 269, 282 i 454v.

16) *Anotacions*. A la part superior del llom del llibre hi ha una inscripció en lletres majúscules daurades d'una part del contingut del manuscrit: «DE INCAR. VERBI | ORD. VITAE RELIGIOS. | CAR. CAMERACEN. | DE REFOR. ECCLESIAE.» A la cara verso del segon full de guarda inicial hi ha la cota i índex del volum en tinta, fet per un bibliotecari de Santes Creus, amb afegits en llapis d'un bibliotecari del segle XX: «Tom. [ratllat: 477] 22. [ratllat:] N° plom 16.» Al llarg de tot el volum trobem múltiples notes de lectura i correccions dels copistes.

17) *Signatures*. A la part inferior del llom del llibre hi ha una etiqueta amb la signatura actual del manuscrit: «46». Més avall, hi ha la signatura antiga de la Biblioteca de Santes Creus: «22».

18) *Possessors/ Procedència*. Aquest volum va pertànyer al Monestir de Santes Creus. El 1835, amb la desamortització de Mendizábal, esdevingué propietat de l'estat.

19) **CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ**. Aquest volum és d'origen català i s'ha de datar durant el segon terç del segle XV, si ens atenem als diferents tipus de lletra i a les filigranes del paper (Puig i Oliver 2012: 573).

1.2.3.1. Descripció interna

1) ff. 1-289: *Mariale sive quaestiones super evangelium missus est* de Pseudo-Albert el Gran.

2) ff. 290r-328v: *Flores Psalmorum* de Prudentius Galindo Tricassinus.

3) ff. 329-424: *Ordinarium vitae Religiosae sive Alphabetum* de Joan Vallès.

4) ff. 425r-433v: Amplificació, per part de Jaquet de Marville d'un «Rhythmus» atribuït a sant Bernat, i de textos dels capítols 384-390, 392, 394-395 del *Llibre de les dones*; també del capítol 27 del tercer tractat del *Llibre dels àngels*.

Incipit, f. 425r: «[C]om lo beneuenturat mossen sant agosti consideras que raho justicia e ley natural ensenya que nostro senyor deu axi con a creador governador e continuat benefactor e senyor principal nostra deu esser continuament adorat seruit temut amat e preat per tota creatura [...]»

Explicit, f. 433v: «ab cor deuot leall e sencer en aquesta molt dolorosa e amargosa uida».

5) ff. 433v-434v: *Oració final del Psaltiri* de Guillem Fontana.

6) ff. 435-446: *Tractatus super reformatione Ecclesiae in Concilio Constantiensi* de Pierre d'Ailly.

7) ff. 447-454: Còpia abreujada dels capítols 21 i 24-31 del tercer tractat del *Llibre dels àngels* i d'una part de «Les nou paraules de sant Albert».

8) f. 454v: *Carta al papa demanant la restitució del monestir de Bonrepòs, retingut pels cartoixans d'Escala Dei*, d'un tal Jeroni Fernàndez, de Santes Creus (Puig i Oliver 2012: 566-570).

1.2.4. f'1: Barcelona, Arxiu de la Corona d'Aragó, Cancelleria, Pergamins. Fragments, carpeta 19, núm. 420.

1) *Material*. Bifoli de pergamí, homogeni [vd. *Apèndix*, Fig. 50].

2) *Fasciculació*. El bifoli formava part d'un plec.

3) *Dimensions*. Foli: 370 × 262 mm

Caixa d'escriptura: 230 × 150 mm

Marge superior: 50 mm

Marge inferior: 85 mm

Marge esquerre: 65 mm

Marge dret: 35 mm

Intercolumni: 16 mm

4) *Ratllat*. En sec.

5) *Perforat*. Forats amb forma de rombe fets amb punxó per a la construcció de la caixa d'escriptura (f. 1).

6) *Disposició del text*. A dues columnes, de 230 × 73 mm. Cada columna conté 50 línies de text.

7) *Escriptura i mans*. Gòtica d'inicis del segle XV.

8) *Decoració*. Les inicials de tractat són en vermelló i or, amb filigranes vermelles i malves; les inicials de capítol són vermelles i blaves amb tocs malves i vermells. Apareixen citacions bíbliques subratllades en vermell.

9) *Estat de conservació*. Dolent.

10) *Relligadura i enquadernació*. Guardat dins d'una camisa de plàstic amb d'altres fragments. La camisa amida 489 × 360 mm i és la núm. 19 de la sèrie. El llom és el del mateix pergamí, amb dos reforços de cuir fosc, cosits en el moment en què el bifoli es va convertir en la coberta d'uns altres documents. S'aprecien restes del fil de cosir.

11) *Segells*. Al f. 1r hi ha el segell de l'actual fons, l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de color malva.

12) *Anotacions*. Hi ha notes amb clau al f. 1v. Al peu del f. 1r, i en sentit invertit, hi ha una inscripció de cinc línies, raspada i il·legible. Al peu del f. 2v, i també en sentit invertit es llegeix: «Capbreu de Calonge dels anys 1377 | y de 1616 [E] de Vallobrega any 1579 y | de altres diferents [an]ys de dits lochs» | [al man:] «Cabreu de Calonja del any 1377 | y de Vallobrega del any 1579» (lletra del segle XVII).

13) *Fragments*. Dins de la mateixa camisa de plàstic hi ha un fragment de paper de 210 × 153 mm on es llegeix: «Capbreos de Calonje etc. | Años 1377, 1579 y 1646 | [y de] algunos otros»; «y uno de Fenals | del año 1643»; «la de Vilarroma | la de Valllobrega» (lletra del segle XVII); «Caxs. 11 Leg. 96 U» (lletra del segle XIX) [vd. *Apèndix*, Fig. 51].

14) *Signatures*. Al peu del f. 1r hi ha l'actual signatura del fragment, en llapis i encerclat. Al f. 2v, a l'espai de l'intercolumni, hi ha una signatura antiga en tinta: «174».

15) *Possessors/ Procedència*. Monestir de Sant Feliu de Guíxols. Durant la primera meitat del segle XVIII el còdex que contenia aquest fascicle es degué desballestar i el bifoli es va utilitzar com a coberta d'un capbreu de reconeixement de drets senyoriais a favor del monestir benedictí de Sant Feliu de Guíxols. El bifoli va ser convertit en coberta del capbreu posteriorment al 1719, ja que els reconeixements del capbreu són datats a Calonge els dies 11, 17 i 25 de maig de 1718 i 29 de gener i 23 d'abril de 1719. Amb la desamortització de Mendizàbal el 1835, el capbreu passà primer a la Delegació d'Hisenda de Girona, amb la signatura de *Monacals. Hisenda/Girona, 68^a*, i posteriorment fou adquirit per l'Arxiu reial, antiga seu de l'Arxiu de la Corona d'Aragó (Perarnau i Espelt 2003: 269-308).

16) **CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ**. D'origen català, de la primera meitat del segle XV. Aquest bifoli devia formar part d'un fascicle que s'ha perdut d'una còpia completa o potser parcial de l'obra.

1.2.4.1. Descripció interna

En el primer foli conté la part inicial dels capítols 215-217, i en el segon, la part final del capítol 239 fins a la part inicial del capítol 242.

f. 1ra: «Capitol ccxv. Açì començe lo quart tractat de la quinta part daquest libre qui tracte dels vii peccats mortals. Ara hauem a dir dels vii peccats mortals. E deus saber açì que lo peccat uoluntari [...]»

f. 2vb: «Daçi matex ue que lom auar no ama ne honra ne presa deu ne li uol en res obeyr. E perque es ten cruel a la sua anima e perque tostemps porta la sua anima ve» (final mutilat).

1.2.5. f^o99: Barcelona, Arxiu Diocesà, fragment 99 [Carpeta de Tapes de manuscrits, núm. 1].

- 1) *Material*. Fragment de pergami, homogeni [vd. *Apèndix*, Fig. 52].
- 2) *Folis i fulls de guarda*. Aquest fragment està protegit entre dos folis no numerats, de paper d'embalar marró, de 493 × 350 mm.
- 3) *Dimensions*. El fragment amida 162 × 137 mm. Desconeixem l'amplada i l'alçada original de la caixa d'escriptura, però sabem que aquesta presenta dues columnes de 80 mm d'amplada cada una i un intercolumni de 30 mm.
- 4) *Ratllat*. Fet a mina de plom.
- 5) *Disposició del text*. A dues columnes. El recto b del text ha pràcticament desaparegut i només s'hi distingeixen algunes lletres. Segurament aquesta part va ser utilitzada com a coberta d'altres fulls o com a carpeta.
- 6) *Esriptura i mans*. El text és escrit en tinta marró i amb lletra bastarda lleugerament inclinada.
- 7) *Decoració*. Conserva alguns calderons, de color vermell.
- 8) *Relligadura i enquadernació*. A la primera meitat de la cara recto s'han conservat quatre fragments de fil del cosit. Més avall es poden apreciar els forats d'un altre cosit, sense fil.
- 9) *Estat de conservació*. Dolent. El fragment és el que queda d'un foli que fou dividit en dos o tres trossos.
- 10) *Anotacions*. A la cara recto del fragment hi ha unes anotacions fetes per una mà del segle XVI, escrites a l'inrevés de l'escriptura primitiva: «LI petro boch 18 padyola pascual blan[ch].» Al recto i al verso hi ha unes sumes de poca qualitat.
- 11) *Segells*. Hi ha un segell de l'actual fons a la cara verso.
- 12) *Signatures*. A l'angle superior dret del paper d'embalar que protegeix el fragment hi ha la signatura de l'actual fons: «99».

13) Possessors/ Procedència. Arxiu Diocesà de Barcelona. Al segle XVI, va ser utilitzat com a coberta d'un quadern de caràcter administratiu (Alturo Perucho 2001: 255-264).

14) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. És d'origen català i s'ha de datar durant la segona meitat del segle XV. Devia ser part del bifoli central o de l'exterior d'un manuscrit de "paper cisternat en pergami".

1.2.5.1. Descripció interna

[1r] Als p(er) qualque fin bona e(t) [...] | eximpli daço es aytal Car | p(er) amor de deu o p(er) conserua | cosa publica o per esqujuar | ensimatex o en altre o p(er) v(e)ritat e(t) iusticia o per dreita | passio que ha dada o p(er) uuan | honorable causa se posa a perd|dre bens t(em)porals o de perdre | o sa corporal vida Aquesta a| es appellada obra de virtut | ¶ lo Segon si es que aquesta san| comps fa axi lom fort contra | ueritat que res nol poria jncli| ne aconsentir lo ¶ Lo Terç | sia que tota virtut enuers | fal segons que posen los pin| emp(er)o fortalea no es enuers e| ch: difficultat ans es enuers | gran difficultat e(t) terrible | i(n) es p(er)ill de perdre grans van| axi com son riqueses e [1v] mis(er)icordia | P(er) qui po| aquells q(ui) | deus reser| sufferit en |

[Rúbrica]: a quants | fortalea |

[Text]: e la per | nesta ve | a no tem | a ell e(t) diu | es ora de | la de se(n)t

[2r] per tal deya sent gregori que | se mal era de bona conscie(n)cia hauer | pahor de fer peccat encara quel ho(m) | nol fasa ¶ Lo Sisen punt es aquest | que aquesta santa fortalea no sola|ment fa lom corajos e(t) ardent en sufferir [m]als e(t) penes e(t) tribulacions | p(er) que deffen ans loy fa sufferir | al eguame(n)t e(t) goiosa e(t) aço appar en | los actes d(e)ls apostols on ligim que | tots alegres anaue(n) entre sos enemjchs | qujls p(er)seguie(n) ala mort car diu que | reputaue(n) so agran gl(or)ia de sufferir | passio p(er) amor de ih(es)u ch(ri)st lo qual | amaue(n) caramen)t Eaço matex appar | en los sants martirs quj anaue(n) tots|temps cerca(n)t la mort ab sobira(n) desig | e(t) so[fe]rie(n) penes mortals sens fi per | amor de ih(es)u ch(ri)st sens tot glay e(t) pahor e(t) ab sobirana alegria e(t) solame(n)t | [...] aço los home(n)s ans encara ho [...]

1.2.6. *Girona, Arxiu capitular, fragment 16, 2 ff.*

1) *Material*. Bifoli de pergamí, acèfal.

2) *Folis i fulls de guarda*. Dos folis protegits per una camisa de paper de barba que amida 320 × 230 mm.

3) *Reclams*. No són visible, però hi devien ser. El bifoli fou reutilitzat com a relligadura i, per aquest motiu, fou retallat i s'ha perdut part de la superfície.

4) *Fasciculació*. El text perdut entre els dos folis suggereix que podria tractar-se d'un quadern de vuit o nou bifolis dels quals el plec conservat seria l'exterior.

5) *Dimensions*. Foli: 320 × 255 mm

Caixa d'escriptura: 230 × 155 mm

Columna: 227 × 70 mm

Marge superior: 460 mm

Marge inferior: 450 mm

Marge esquerre: 360 mm

Marge dret: 620 mm

Intercolumni: 16 mm (f. 1r)

6) *Ratllat*. En tinta de sèpia.

7) *Disposició del text*. A dues columnes, d'entre 50-53 línies de text.

8) *Escriptura i mans*. Lletra bastarda cursiva del segle XV.

9) *Decoració*. Caplletres senzilles en vermell i blau amb decoració en el color de contrast. Rúbriques en vermell. Tocs de vermell en algunes lletres. Al f. 2v hi ha una caplletra en blau, amb filigranes vermelles. En aquest mateix foli s'aprecia un calderó blau.

10) *Relligadura i enquadernació*. Protegit per una camisa de paper de barba. El fragment procedeix d'un volum de l'ACG que contenia, tal com es llegeix al marge superior del f. 1r un «Capbreu o lleuador de [...] y maçanet».

11) *Estat de conservació*. Regular.

12) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. Segons el tipus d'escriptura, el bifoli s'ha de datar durant la primera meitat del segle XV.

1.2.6.1. Descripció interna

ff. 1r-1v: caps. 315, acèfal-318, *incipit*: [f. 1r] girar veuras encare q(ue) de tots q(ua)nts do(n)s n(ost)ra se(n)yor te dona de tots uses mal e en g(r)an me(n)ysp(re)u del teu creador etotes les jnspiracio(n)s divjnals foregites de tu mat(e)x axi co(m) si fossen del diable Veuras encare tots tos juhís d(e)l cor axi repuats q(ue) tot q(ua)nt ue(us) ne ho(us) ne sabs d(e)ls altres tot ho gires amal [...] e p(er)tal q(ua)nt jam(e)s ab p(er)sona mortal no trobe(m) aytal solaç atot hom so(m) aspre sino ayta(n)t co(m) caritat me forsa de ense(n)yarme amoros e no uuyl co(m)panya de nagu(n) e p(er)tal pe(n)s q(ue) en lo mo(n) no hage sino solame(n)t de(us) eyo p(er) q(ue) ab aq(ue)ll parle ab aq(ue)ll me aco(n)sol aell co(m)pta mos be(n)s emals lunya(n)t mo(n) cor de tota altre creatura e despuys q(ue) aço fas trop mj mat(e)x toste(m)ps alegre ne mes uijares q(ue) sie d(e)l mo(n) mas q(ue) sie enp(ar)adis hablo meu se(n)yor almjg d(e)ls sants angels.

[Rúbrica]: Capítol ·cccxviij· co(m) de mu(n)dicia decor ix uera contricció dels nostres peccats.

ff. 2r-2v: caps. 335, acèfal-338, *incipit*: [f. 2ra] e sobre tots be(n)s es aq(ue)ll q(ue) lo saluador tocha Math(e)i·vº· q(ua)nt dju que beneuýrats (ser)an aquells q(ui) fan mi(ser)icordia car m(iseri)c(or)dia atrobaran ab deu e en special deu es(ser) molt amada la dita m(iseri)c(or)dia e almoyna en q(ua)nt satisfi adeu p(er) los n(ost)res p(e)ccats sego(n)s que demont es jedit P(er) q(ue) appar com dejunj e almoyna son dues p(ar)ts desatisfaccio p(er)tanye(n)ts a penjte(n)cia Ara hauem adir d(e)la terçe q(ui)s appella oracio [...]

Capítol ·cccxxxviij· co(m) nos deue(m) applicar ala oracio p(er)guisa q(ue) pug a deu.

Sobre aq(ue)sta materia pose vn gra(n) doctor los segue(n)ts docume(n)ts lo primer si es que la or(aci)o uocal no deu es(ser) lexada generalme(n)t p(er) escalfame(n)ts ne uisitacions celestials si donchs no ere(n) ten gra(n)s q(ue) de tots pu(n)ts tolguessen ala p(er)sona lo p(ar)lar e la raho p(ri)mera daq(ue)st docum[ent s]i es car dju q(ue) les p(ar)taules anos dades p[...]ta sc(ri)ptura a orar son fort altes e p8er) lo sa(n)t sp(er)it jnspirades [...]

1.2.7. Vic, *Biblioteca Episcopal, ms. 235, f. 141r.*

1) *Material*. Manuscrit de paper, homogeni.

2) *Folis i fulls de guarda*. Té un full de guarda inicial, 142 folis i un full de guarda final. Els fulls de guarda són de pergamí.

3) *Foliació*. S'aprecien dos tipus de foliacions: 1) ff. 1-142: en llapis i xifres aràbigues, del segle XX. 2) Al f. 3 comença una segona foliació, de la mateixa època que el manuscrit, en xifres romanes, que arriba fins al f. XCVII. A partir del f. XXXXVIII les dues foliacions coincideixen. Falta la foliació del f. XIII (amb pèrdua de text) i la del f. XXXXVII.

4) *Reclams*. 1 *s. r.* (f. 14v); 2 *paciariis* (f. 30v); 3 *rats* (f. 46v); 4 *ploren* (f. 62v); 5 *deuets* (f. 78v); 6 *comprensi* (f. 92v); 7 *s. r.* (f. 106v); 8 *s. r.* (f. 124v); 9 *s. r.* (f. 136v); 10 *s. r.* (f. 142v).

5) *Fasciculació*.²⁹ $1^{7+7} + 2 \cdot 5^{8+8} + 6 \cdot 7^{7+7} + 8^{9+9} + 9^{6+6} + 10^{3+3}$

6) *Filigranes*. S'aprecien tres tipus de filigranes diferents: 1) (ff. 1-106) Amb forma de cap de bou amb banyes amb una estrella de cinc puntes i mitja lluna a la part superior, del tipus Bofarull 69, sense data, relacionada amb Valls Subirà 1275, documentada a Vic els anys 1448 i 1451. 2) (ff. 109-112, 119-127, 134-142) Amb forma de tisores, del tipus Briquet 3770, documentada a Montpeller els anys 1447- 1452. 3) (ff.

²⁹ Puig i Oliver (2012: 264) considera els plec 6 i 7 com a octerns, el quadern 8 com a plec coix de 9×8, el fascicle 9 com a septern i el 10 com a plec coix de 3×2. Fent la suma dels fulls de tots els quaderns, dóna un total de 146 folis, en lloc de 142.

114-117, 129-132) Lletra A somada de corona, del tipus Valls Subirà 1614, documentada a Vic el 1453.

7) *Dimensions*. Foli: 221 × 148 mm

Caixa d'escriptura: 118 × 81 mm

Marge superior: 35 mm

Marge inferior: 55 mm

Marge esquerre: 28 mm

Marge dret: 40 mm

8) *Ratllat*. En tinta de sèpia. Compost de dues línies verticals i dues línies de justificació horitzontals. Escripura de justificació a justificació.

9) *Disposició del text*. A columna tirada, d'entre 19-21 línies.

10) *Escripura i mans*. S'observen dues mans diferents, però les dues són d'una escripura bastarda cursiva de la segona meitat del segle XV, amb influències de la humanística cursiva. La primera abraça els ff. 1-93v; la segona, els ff. 93v-97v.

11) *Decoració*. Les inicials dels capítols són vermelles, com també els calderons. Hi ha majúscules amb tocs d'or a l'interior dels paràgrafs. També trobem citacions llatines subratllades en vermell i algunes lletres caudades.

12) *Relligadura i enquadernació*. Les cobertes amiden 220 × 155 mm. Són de posts de fusta recobertes de badana. El manuscrit està protegit amb una roba de gasa. El llom és ras, de pell marró, diferent de les tapes i afegida posteriorment. Els plecs estan cosits entre ells, directament a les tapes, a través de tres nervis interns que formen quatre seccions externes. La relligadura és l'original i es pot datar vers la dècada dels setanta del segle XV [vd. *Apèndix*, Fig. 54].

13) *Estat de conservació*. Bo, tot i que s'aprecien taques d'humitat.

14) *Segells*. A la part central de la contratapa davantera hi ha un ex-libris del fons actual: «Ex libris Bibliothecae Episcopalis Publicae Vicensis». En el llom del volum hi

ha una inscripció manuscrita posterior al 1936, en tinta i lletra cal·ligràfica: «EIXIMENIS DOCTRINA PER ENSENYAR ALS QUI HAN DE GOVERNAR. | c. 235.»

15) *Anotacions*. A la contratapa davantera hi ha diferents xifres i comptes escrits en tinta marró fosc sobre pergamí. A la contratapa final també n'hi ha, a més d'unes proves d'escriptura: «Pues la morte non se escuza | lo medo por que [...]» Al full de guarda inicial hi ha escrits diversos números i unes altres proves d'escriptura, amb una nota datada, escrita potser per la mateixa mà que escriu el fragment de Petrarca que es troba cap al final del manuscrit: «Vuy que tenim e x de Maig del any Mil | cccc lxxxvi los honorables consellers | de la present Ciutat de Vich conposaren ab | en B[ernat] Nadal moliner qui hauia delinquit | en la baronia de la dita Ciutat ço es del | quadre de Vilageliu stant Consellers | Nantoni Vila Jacme Roura Valenti Campana Matheu Vila | hagneren se de composicio iii lliures xii sous.» A sota hi ha una altra nota del segle XVI: «Que los consellers no fassan ars qui sia contengut en los presens libres car es de Parricha.» A la cara verso del full de guarda inicial hi ha una altra prova d'escriptura, en lletra del segle XVII: «Pera sabater gernasti y saba-|ter dismonis.» Al full de guarda final hi ha encara més proves d'escriptura. A la cara recto es pot llegir: «Nemo potest dici justus qui mortem qui exilium | qui egestatem timet | aut qui ea que sunt hiis | contraria equitati | anteponit» i més avall «Tres cosas destroexen casa ço es plets | bandos e jochs hom baguasser y mala dona» i encara «Verbo non obsto sed toto posse resisto». A la cara verso: «Rex | Qui mea tollit Inimicus est.» Segueixen dues llistes amb noms: «Roig del rey alfonso | cristia narbones | mas johan | de johan guill | (ratllat) clota | Rosell | codina | sant sist | nadal | osona | baro | ualmanya | bruguer.» A sota: «14755» i «14†71». A més a més, al llarg de tot el volum s'aprecien algunes correccions dels copistes (ff. 76v, 80v, 87, 89, 93 i 97).

16) *Signatures*. En el lloc del volum hi ha l'actual signatura: «c. 235».

17) *Possessors/ Procedència*. Les notes dels fulls de guarda indiquen que aquest còdex va pertànyer a l'ajuntament de Vic fins a l'any 1939, que passà a l'actual fons de la Biblioteca Episcopal.

18) **CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ**. Aquest manuscrit és d'origen català, i més concretament, vigatà. Fou escrit durant la segona meitat del segle XV, entorn dels anys 1470-1475.

1.2.7.1. Descripció interna

- 1) ff. 1-97v: *Doctrina compendiosa* atribuïda a Eiximenis.
- 2) f. 138r: Notes sobre els consellers vigatans de l'any 1540 i sobre la carestia de blat d'aquell any [vd. *Apèndix*, Fig. 55].
- 3) f. 140r: Fragment interromput del capítol 39 del cinquè tractat del *Llibre dels àngels*.
- 4) f. 141r: Fragment final del capítol 134 del *Llibre de les dones*: «Diu Seneca que entigament tothom que fos notat de sembrar discordies [...] E per raho daço tremet Deu contra aytals malas lenguas la sua maladictio segons que appar ecclesiastici XXVIII° capitulo.» [vd. *Apèndix*, Fig. 53].
- 5) f. 141r: Fragment del capítol 270 del *Llibre de les dones*: «Diu Seneca que en son temps hauia ley imperial en Roma que tots aytals homens fossen gitats de tota comunitat [...] e lauors tothom se guardaria dells ells fugiria e negun nols daria fe.»
- 6) f. 141r: Fragment del capítol 271 del *Llibre de les dones*: «Com axi com si no vsauen de raho parlen sens ohir los altres [...] E axi mateix car homens axi viciats tard es que sien secrets ne ab bona raho e son mal nudrits e quaix axi com a bestias en aquesta part.»
- 7) f. 142r: Versos llatins anònims.
- 8) f. 142r: Hi ha els versos 490-499 de l'*Africa* I, de Francesco Petrarca.
- 9) f. 142v: *Definicions dels pecats contra l'Esperit Sant*, d'autor anònim.

1.2.8. Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 80, ff. 88ra-100v.

- 1) *Material*. Manuscrit miscel·lani, de paper.
- 2) *Folis i fulls de guarda*. Té dos fulls de guarda inicials, 100 folis i un full de guarda final.
- 3) *Foliació*. Contínua, en llapis i xifres aràbigues. Està escrita sota una numeració coetània al volum, en tinta i xifres romanes. Aquesta foliació comença a l'actual f. 6 amb

el número XI i compta fins al final CIII folis. Endemés repeteix els números XI, XV, XXI i falten els ff. XIV, XVIII i XXIV. La taula de rúbriques del volum no està numerada.

4) *Reclams*. 1 s. r. (f. 5v); 2 *La quarta* (f. 17v); 3 *infinides* (f. 29v); 4 *diu tos fills* (f. 43v); 5 s. r. (f. 51v); 6 *Justicia* (f. 65v); 7 *e les* (f. 77v); 8 s. r. (f. 87v); 9 s. r. (f. 100).

5) *Fasciculació*. $1^{1+4} + 2 \cdot 3^{6+6} + 4^{7+7} + 5^{4+4} + 6^{7+7} + 7^{6+6} + 8^{5+5} + 9^{7+6}$

El primer i el darrer plec del volum són coixos. El primer plec consta de cinc folis i al darrer, li manca un.

6) *Filigranes*. S'aprecien dos tipus de filigranes diferents: 1) ff. 1-44, amb forma de muntanyes encerclades i somades de creu, del tipus Valls Subirà II, 205, documentada a Barcelona el 1425. 2) ff. 45, 49, 51, 66-87, amb forma de clavell, semblant a Briquet 6655, documentada a Palerm el 1462 i amb una variant a Pisa entre 1464-1469.

7) *Dimensions*. Foli: 273 × 202 mm

Caixa d'escriptura: 150 × 128 mm (cinc primers folis); 155 × 128 mm (resta del volum).

Marge superior: 40 mm

Marge inferior: 80 mm

Marge esquerre: 25 mm

Marge dret: 50 mm

Intercolumni: 14 mm

8) *Ratllat*. A punta seca, amb la primera línia escrita i línies de guia per a les línies d'escriptura.

9) *Disposició del text*. En els cinc primers folis és a columna tirada, d'entre 8-16 línies. A la resta del volum és a dues columnes que amiden 55 mm, de 22 línies.

10) *Esriptura i mans*. Només s'observa la intervenció d'un copista, que emprava una cursiva humanística del segle XV.

11) *Decoració*. Hi ha inicials grans, fetes en tinta, als ff. 6 i 52. A l'interior de la primera hi ha dibuixada un au palmípeda. Les capitals són en vermell. A l'interior dels paràgrafs hi ha lletres amb tocs de groc. Només hi ha calderons, vermells, a la taula de rúbriques i trobem lletres caudades.

12) *Relligadura i enquadernació*. Les cobertes amiden 280 × 220 mm i són de pergamí flexible, igual que el llom del llibre. Els plecs del volum són cosits entre ells i directament sobre les tapes mitjançant cinc nervis interns que no formen seccions a l'exterior. La relligadura és del segle XVIII.

13) *Estat de conservació*. Dolent. S'observen diferents estrips i forats de corc, així com taques d'humitat. El primer i el darrer plecs són descosits.

14) *Segells*. Apareix el timbre del fons actual de la BUB als ff. 1, 6, 10, 30, 40 i 46.

15) *Anotacions*. Al llom del volum hi ha enganxat un paper blanc on hi consta: «[Llibre] de Consell». Hi ha notes i signes de nota als ff. 8va, 10rb, 12ra i 16va.

16) *Signatures*. A l'angle superior esquerre de la contratapa davantera hi ha una etiqueta amb la signatura actual del manuscrit: «Ms. 80». A sota hi ha una antiga signatura del volum en llapis vermell: «21-2-22». La signatura del fons actual del manuscrit es repeteix a la part inferior del llom del llibre: «Ms. 80 | BUB». A la cara recto del primer full de guarda inicial hi ha una altra signatura antiga, feta també en llapis vermell: «22-2-22».

17) *Possessors/ Procedència*. A la cara recto del segon full de guarda inicial hi ha l'anotació d'un dels possessors del volum durant el segle XVII: «Es de Anthoni del codony menor. 1625.» Sabem que aquest personatge era un mercader de Barcelona d'origens francesos. En una data incerta el volum fou adquirit pel convent de Santa Caterina. El 1835, amb la desamortització de Mendizábal va passar en poder de l'estat i, finalment, a la Biblioteca Provincial de Barcelona (Puig i Oliver 2012: 274).

18) **CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ**. Aquest còdex és d'origen català i s'ha de datar a la segona meitat del segle XV, tal com suggereixen les filigranes del paper i el tipus d'escriptura emprada.

1.2.8.1. Descripció interna

- 1) ff. 1-5: Taula de rúbriques del volum.
- 2) ff. 6-38: Anònim *Tractat de providència sobre consell*.
- 3) ff. 40-46: Fragments dels capítols 85-95, 104 i 107 del *Tresor* de Brunetto Latini. Aquests capítols versen sobre *Ensenyaments de vicis i virtuts*.
- 4) ff. 52-83. Anònim *Art de ben morir*.
- 5) ff. 88-100: Capítols 322-329 del *Llibre de les dones*. Aquesta part es correspon al que s'ha anomenat "Tractat de confessió" d'Eiximenis.

f. 88ra: «Vna molt bella confessio feta per lo molt reuerent maestre ffrancesch eximenicz fare (sic) de la orda dels ffreres menors. Requer donchs sertament la vera confessio que sia dolorosa e ligada ab molt desplaer del mal fet [...]»

f. 100vb: «E hauda la absolucio e benediccio sua ffe gracias a nostre Senyor Deu qui tanta de gracia ta feta qui ta reconciliat ab si mateix. E guardet dequi auant al mils que puxes | Deo gracias.»

1.2.9. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 9300/1

- 1) *Material*. Manuscrit homogeni, de paper.
- 2) *Folis i fulls de guarda*. Es tracta d'un bifoli protegit per una camisa de color blanc trencat [vd. *Apèndix*, Fig. 56].
- 3) *Foliació*. No n'hi ha.
- 4) *Reclams*. No n'hi ha.
- 5) *Fasciculació*. Els dos folis que componen el bifoli possiblement van formar part del mateix plec. La correspondència de les trencadures del paper en els dos marges interns, la posició de la filigrana en el foli [2] i el *titulus currens* suggereixen que es podria tractar de les dues parts o folis d'un mateix full de plec; per tant, el foli [1] estaria cap al principi del plec i el foli [2] cap al final.

6) *Filigranes*. Muntanya encerclada, somada de creu, del tipus Briquet 11863, documentada a Venècia l'any 1403 i amb una variant a Udine del 1404.

7) *Dimensions*. Foli: 290 × 215 mm

Caixa d'escriptura: 173 × 147 mm

Marge superior: 43 mm

Marge inferior: 70 mm

Marge esquerre: 22 mm

Marge dret: 47 mm

Intercolumni: 17 mm

8) *Ratllat*. Compost de dues línies horitzontals i quatre línies verticals. Escripura de justificació a justificació i de justificació a justificació. El sistema de ratllat és en tinta i la primera línia no escrita està trepitjada i escrita.

9) *Perforació*. No s'aprecia.

10) *Disposició del text*. Text a dues columnes que amiden 65 mm de base, d'entre 30-32 línies.

11) *Escripura i mans*. Una única mà, gòtica cursiva semibastarda del segle XV.

12) *Decoració*. Poca. Inicials de capítol de color vermell, amb filigranes interiors de color malva. Calderons vermells. *Titulus currens* ("De Religio") en vermell.

13) *Relligadura i enquadernació*. Dins la camisa que protegeix el bifoli hi ha un altre bifoli de paper amb quadrícula rectangular i una filigrana de tres corones, amb les lletres aglutinades, on hi consta la inscripció: «NEW CENTURY PAPER.» Aquest fragment era l'únic que protegia el bifoli abans que entrés al fons de la Biblioteca de Catalunya. La camisa de protecció del bifoli amida 339 × 239 mm i el bifoli que protegeix el fragment eiximenià fa 274 × 210 mm. La camisa és de principis del segle XXI i el bifoli de protecció del primer terç del segle XX.

14) *Estat de conservació*. Bastant bo, tot i que els dos fulls presenten estrips paral·lels en el marge esquerre i ratadures en el marge dret, amb algunes marques d'humitat.

15) *Segells*. No s'aprecien.

16) *Anotacions*. Revisions i correccions al f. 2ra. A l'angle inferior dret del recto del primer full de la camisa protectora, està escrit en llapis: «Fons Alòs-Moner | Fragmenta codicum.» En el f. 1r. del bifoli d'Eiximenis, hi ha una inscripció en tinta fosca, probablement d'Alòs-Moner: «Eximeniç??? | fragments dels capítols 285, 286, 295 i 296 d'un | llibre Moral | (s. XVe).» [vd. *Apèndix*, Fig. 57].

17) *Signatures*. No s'aprecien.

18) *Possessors/ Procedència*. Aquest bifoli estigué en mans de Ramon d'Alòs-Moner i de Dou i fou cedit pels seus hereus, a la Biblioteca de Catalunya, el 2010. El fragment segueix la numeració de capítol i el text (modernitzat) del ms. 461 de la Biblioteca de Catalunya (Puig i Oliver 2012: 276).

19) CONCLUSIONS. ORIGEN I DATACIÓ. D'origen català i, més concretament, del domini del català oriental. S'ha de datar durant la primera meitat del segle XV.

1.2.9.1. Descripció interna.

f. 1r: [cap. 285, *incipit*, mutilat] «La terça si es qua(n)t lom ab man(er)as se p(ro)cura que sia loat e p(re)at e aço es cosa fort p(er)illosa atotas religio(n)s quar p(ro)uoca los altres afer sembla(n)t e q(ue) aq(ue)ll q(ue) deu sobr(e) tots home(n)s del mo(n) esq(ui)uar tota vanjta se fassa tenjr axi p(er) va e p(er) mu(n)danal q(ue) ell se fa loar aço es axi abhomjnable anostr(e) senyor deu q(ue) nos pot dir ne pe(n)sar p(er) negu [...]]»

f. 2v: [cap. 286, *explicit*, mutilat] «e axi hac star sens sepultu[ra] p(er) algu(n)s dies ans q(ue) la gitassen dei(us) terra e tan tost diu que tots quants la hauje(n) defesa tornare(n) muts ne james no pa[rla]ren pus. Vet assi diu aque[st] sa(n)t pare lo nostrè saluador qu[ant] zel ense(n)ya co(n)tra aq(ue)lls qui en la».

1.2.10. Cb: Collbató, Col·lecció privada de Joan Rogent.

És un fragment de dos folis de paper, en principi homogeni, el qual fou trobat el 1960 a Collbató per Joan Rogent. Conté els capítols 261-272. Devia ésser copiat entre 1401-1450. Presenta dos tipus diferents de foliació. Devia formar part del plec exterior d'un quadern. Sembla l'obra d'un copista rossellonès, ja que la còpia és molt propera a A (Wittlin 1981: xxxiv). Actualment, per circumstàncies desconegudes, no és possible la consulta d'aquest fragment.

1.3. CÒPIES PERDUDES DEL *LLIBRE DE LES DONES*

A part dels testimonis que transmeten l'obra, ja sigui de forma íntegra o fragmentària, també tenim constància de diferents exemplars del *Llibre de les dones* que en els nostres dies resten desapareguts. D'entre aquests testimonis, caldria distingir entre les mencions que feren alguns erudits de còpies que actualment resten perdudes o en lloc desconegut, però que ells consultaren, i les mencions fetes en diversos inventaris de béns de la nostra terra de còpies que posseïren diferents personalitats, però que no han estat mai vistes per ningú. Pel que fa al primer cas, trobem el següent exemplar:

K: Biblioteca del Monestir de Santes Creus. Massó i Torrents afirmava que el Pare Villanueva a *Viaje literario* (1851: vol. xx, 125) havia vist en el Monestir de Santes Creus: «De Fr. Francisco Eximeniz, *Llibre de las Donas y la vida de Cristo*, dos vol. fol. Del siglo xv» (1991: 106 i I.M. Puig i Ferreté & M.A. Giner 1998: 115).

Quant al segon cas, trobem mencions de còpies perdudes del *Llibre de les dones* en inventaris de béns de molt diversa procedència. Massó i Torrents (1991: 105) citava tres referències:

D: Llibreria de la reina Maria, esposa d'Alfons el Magnànim, inventariada a València el 1458. A la menció 28 de l'inventari hi consta: «Item un altre libre *De les dones*, escrit en pergamí, ab cuberts de fust e de cuyro vermell ab gafets d'argent sobredaurades».

E: Escriptori d'en Francesch Puigdenlluch, abans de 1473, a Perpinyà, després Convent de Sant Francesc. Aquest senyor otorga el seu testament l'11 de

juliol de 1473 i llega al convent de la Passió, de Framenors «librum meum vocatum *De les dones*».

L: Castell de Folgons, 1523. En l'inventari hi consta: «Item un libre de les dones, en paper, scrit de ma, lo qual se diu sta en penyora».

Martí de Barcelona (1991: 214) afegia dues referències més al treball de Massó i Torrents:

Cervera, Biblioteca d'Antoni Solà, apotecari, segons inventari de 1483.

Tarragona, Biblioteca de Pere Sabater: «Item, XI sisterns de paper appellat del *Libra de les dones*».

Segons M. Philippe Berger (1998: 388) el *Llibre de les dones* figurava vint-i-una vegades en les biblioteques valencianes i també ens consta que Bernat de Falchs, notari de València, el 1425 va prestar 227 sous a un amic seu, Joan Peres, que li donà de penyora tres llibres, entre els quals figuraven «uno vocatur *Vita Christi* et altre vocatur *de les Dones* (Cruselles Gómez 1998: 370).

Jesús Alturo Perucho (2001: 258-262) esmentava una cinquantena de còpies perdudes del llibre que extreia de diferents estudis sobre el tema,³⁰ la qual cosa concorda amb l'afirmació de Wittlin (1981: xxxv): «d'aquesta obra de Francesch Eiximenis en circularen unes cinquanta còpies».

Per altra part, Josepa Cortés (2012: 725) va localitzar una còpia del *Llibre de les dones* que l'any 1435 es conservava a la biblioteca de Constança, vídua d'Ot de Montcada, en una possessió d'aquesta dama a Torrent.

A més a més, fent recerca arxivística, hem pogut localitzar referències a altres còpies, avui perdudes, del *Llibre de les dones*: tenim constància que també posseïa una còpia de l'obra el ciutadà valencià Pere Bou, marit de Na Dalmata Bou. Sabem que un altre Pere Bou d'aquesta mateixa família coneixia Francesc Eiximenis, ja que el 1397 el franciscà apareix signant com a testimoni en la publicació del seu testament (ADMV,

³⁰ Entre ells cal destacar: Iglesias (1996), doc. 116, 15; Madurell (1968), doc. 21; Hillgarth (1991), doc. 219, 8; Rodrigo Lizondo (2012: 505); Junyent (1943), núm. 138; Duran Sanpere (1917: 135), núm. 11, i D'Alòs-Moner (1910: 46).

Aitona, Montcada (Bou), Llig. 148/2/9, fot. 267). A l'inventari, fet el 1434, es pot llegir: «Item hun altre libre appellat *Lo libre de les dones*, escrit en paper e en romans. Item hun altre libre, escrit en paper, appellat *Vita Christi* segons mestre Ffrancesch Eximenez» (ADMC, Aitona, Montcada (Bou), rotlle 775, fot. 331).

D'afegitó, en la nostra recerca, hem trobat que altres membres d'aquesta família posseïen còpies d'altres obres del franciscà. A l'inventari de béns de Guerau Bou, fill de Pere Bou, aixecat el 10 d'octubre de 1459, llegim: «Item en dos volums de paper cuberts de fust, la hun de aluda blanca e l'altre, de aluda groga, appellats primera e segona part de *Vita Christi* de mestre Francesch Eximenes. Item hun llibre de paper de full comun quinternat en pergamí, ab cubertes de fusta e aluda vermella de lletra que maestre Francesc tramès als jurats de València» (*ibid.*, fot. 381), i, més endavant «Item libre en paper que tracta *De natura angèlica*» (*ibid.*, fot. 421).

Per acabar, a l'inventari d'un altre membre d'aquesta família, Baltasar Bou, *cavaller quondam de la ciutat de València*, aixecat el 29 d'agost de 1466, apareix la referència a dos volums més de l'obra eiximeniana, a més de tres referències a l'obra de Ramon Llull: «Item hun libre de forma de full appellat *Scala Dei* de nostre Francesch Eximenez [...] Item altre libre de full appellat *Natura angèliqua*. Item altre libre de quatre cartes lo full appellat *De primera e segona intenció* de mestre Ramon Llull. Item hun altre libre de quatre cartes lo full appellat *Negoci de l'orde de cavalleria*. Altre libre chiquet en pergamins *De orde de cavallaria*» (*ibid.*, fot. 521).

Finalment tenim notícies de quatre possessors del llibre a Sant Feliu de Guíxols durant el segle XV i XVI:³¹

AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, 914: Inventari de béns, deixats com a prenda, de Martí de Retzet, mercader (20-III-1458): «Item altra bulum d'un libre que parla de les dones e obres de Jhesucrist.»

AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, 57: Inventari *post mortem* de Joan Bosc, mercader (12-VIII-1466): «Item un libre gran ab posts cubertes d'aluda

³¹ Agraïm la inestimable ajuda del Dr. Rafael Ramos, que ens ha brindat generosament aquestes referències.

vermella ab bolles, lo qual és appellat *Libre de les dones*, fet per frare Ffrancesch Eximenis» (f. 85r).

*AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, 710 (IX): Inventari post mortem de Joan Provençal, presbíter (23-I-1483): «Primo un libre de full menor cubert de posts cubertes de cuyro negre, ab sinch bolles de aram o lautó en cada post e ab dos gaffets, scrit en paper, apellat *Libre de les dones*, compilat per mestre Ffrancesch Eximenis» i encant públic de béns (4-II-1483): «Item un libre scrit en paper, apellat *Libre de les dones*, a·n Nicolau Vilar.»*

*AHG, Notaria de Sant Feliu de Guíxols, 107: Inventari de béns de Johannis Xipilli (14-VIII-1522): «Item *Lo libre de las donas* en stampa» (f. 46v).*

Malgrat que els inventaris de béns on hi consta l'obra són relativament nombrosos, hem de tenir en compte, però, que molts d'aquests no s'han conservat, de manera que resulta molt difícil saber a ciència certa quin fou el veritable abast del *Llibre de les dones*. Endemés tenim proves de la difusió de l'obra en petites ciutats com Sant Feliu de Guíxols, la qual cosa ens podria fer pensar que gairebé a cada vila o a cada municipi hi podia haver possessors de còpies del llibre. Per tant, resulta impossible saber si l'afirmació de Wittlin (1981: xxxv), mantinguda posteriorment per Alturo Perucho (2001: 258-262) és correcta o si es queda curta.

1.4. FRAGMENTS DEL *LLIBRE DE LES DONES* INSERITS PEL PROPI EIXIMENIS I PER ALTRES AUTORS DINS D'ALTRES OBRES

La qüestió de la divulgació del llibre encara es complica més si tenim en compte, tal com s'ha demostrat diverses vegades, que el mateix Francesc Eiximenis sovint inseria fragments de les seves obres ja escrites en altres llibres que estava redactant. En aquest sentit cal remarcar que la *Scala Dei*, devocionari que el franciscà dedicà a Maria de Luna, conté la còpia literal dels capítols 319-340 i 345-380, a més d'un resum dels capítols 101-274.³²

Altres llibres, que fins fa poc es considerava que eren de l'autoria d'Eiximenis, també contenen la còpia de diferents passatges del *Llibre de les dones*: el *Confessional*,

³² Per a la datació i altres aspectes interessants d'aquesta obra, cfr. Clausell, en premsa.

els capítols 321-329, i el *Cercapou*, els capítols 384-395 (Wittlin 1970: 61-95 i 1983: 139-152). Els testimonis conservats que recullen aquests capítols del *Llibre de les dones* inserits en aquestes altres obres els nomenem aquí breument.³³

1.4.1. *Scala Dei* o *Tractat de contemplació*

1) *Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 88*. Manuscrit homogeni, de paper, de 107 folis, 292 × 205 mm. Als ff. 39-72v conté els capítols 319-340 i 345-353, i als ff. 74-101 conté els capítols 354-380 de l'obra. De la primera meitat del segle XV i d'origen català.

2) *Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 92*. Manuscrit homogeni, de paper, de 105 folis, 275 × 190 mm. Als ff. 39-72v conté els capítols 319-340 i 345-353, i als ff. 74-101 conté els capítols 354-380 del llibre. Acabat el 5 d'agost de 1444 i d'origen català.

3) *Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1804*. Manuscrit miscel·lani, de paper, de 146 folis, 275 × 205 mm. Als ff. 49-55v conté els capítols 384-395, i als ff. 87- 117v conté els capítols 319-340, 345-353. De mitjan segle XV i probablement d'origen valencià.

4) Sant Petersburg, Rossijskoj Nacional'noj Biblioteke (Biblioteca Nacional de Rússia), Manuscrits: Hisp., Q.I.7.

5) Barcelona, Diego de Gumiel, 27 octubre 1494.

6) Barcelona, Joan Luschner, 16 maig 1501.

7) Barcelona, Dimes Bellestar; Barcelona, Joan Giglo, 11 agost 1523.

1.4.2. *Confessional*

8) *Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1720*. Manuscrit miscel·lani, de paper, de 91 folis, 213 × 140 mm. Als ff. 60r-82v conté els capítols 321-329 del llibre, que, al mateix torn, estan integrats en el *Cercapou*. D'origen català i del primer terç del segle XV.

³³ Per a una descripció detallada d'aquests exemplars, vd. Puig i Oliver (2012: 277-311).

9) *Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 148*. Manuscrit miscel·lani, de paper, de 135 folis, 205 × 144 mm. Als ff. 47v-64r conté els capítols 321-329 del llibre, integrats, al mateix torn, en el *Cercapou*. D'origen català i del segle XVI (1575).

10) *Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 2*. Manuscrit miscel·lani, de paper, de 96 folis, 215 × 145 mm. Als ff. 49v-70v conté els capítols 321-329 del llibre, integrats, al mateix torn, en el *Cercapou*. D'origen català i de mitjan segle XV.

11) València, Nicolau Spindeler, 3 juliol 1497.

12) Barcelona, Gabriel Pou, 2 abril 1507.

1.4.3. *Cercapou*

Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 2. ff. 36r-49v.³⁴

Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1804, ff. 49ra-55va.³⁵

Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 1720, ff. 45v-59v.³⁶

Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 148, ff. 15v-47v.³⁷

Barcelona, Biblioteca de Catalunya, Arxiu fotogràfic Miquel i Planas, capsa 23, fotogrames 153a-161b (abans a l'Arxiu de Santa Maria del Mar). Material fotogràfic. Manuscrit miscel·lani, de paper, compost de 174 fotogrames. 227 × 67 mm. (272 × 208 mm). Als fotogrames 153a-161b (ff. 153v-161r) hi ha els capítols 384-395 de l'obra, integrats, al mateix torn, en el *Cercapou*. El manuscrit, avui desaparegut, data del segle XV i era d'origen català. Els fotogrames són de finals dels anys vint i de principis dels trenta del segle passat.

Fou tanta la influència que exercí *l'opus eiximenià* en els segles posteriors a la mort del franciscà que, a part dels escriptors anònims, autors del *Cercapou* i del *Confessional*, que empraren diferents capítols del *Llibre de les dones* per confegir les seves obres, també

³⁴ Vd. 10.

³⁵ Vd. 3.

³⁶ Vd. 8.

³⁷ Vd. 9.

coneixem casos d'autors coneguts que igualment es serviren de passatges del llibre per a la creació de les seves pròpies obres. Molt il·lustratiu és el cas d'Antoni Canals, que per a la redacció de la seva *Scala de contemplació* (1398-1401) emprà els capítols 387-395 del llibre (Clausell 2007a: 18, n. 31). També cal destacar la inclusió del *Tractat de contemplació* eiximenià en l'*Exercitatorio de la vida espiritual* (1500) de l'abat montserratí García de Cisneros (Clausell 2007a: I, 19)³⁸ i, al mateix torn, la influència de l'*Exercitatorio* —i, per tant, també d'Eiximenis, encara que més indirectament— a l'anònim montserratí del segle XVI *Compendio breve de ejercicios espirituales* (Requesens i Piquer 2008: 472). Endemés fray Juan de la Cerda basà disset fragments de la *Vida política de todas las mujeres* (Alcalá de Henares, 1599) en el *Llibre de les dones* (Viera 1976: 4).

Tampoc no oblidem que el *Llibre de les dones* d'Eiximenis influí en autors posteriors com ara Joan Lluís Vives, *De institutione foeminae christianae* (Viera 1978 i Fantazzi & Matheussen 1996-1998: xxv) i, d'afegitó, Hernando de Talavera, confessor i conseller d'Isabel la Catòlica, el recomanà com a lectura per a les religioses en el seu *De cómo han de vivir las monjas de san Bernardo en sus monasterios de Ávila* (Iannuzzi 2008: 54):

Sea la lección de los sanctos Evangelios [...] sea de la Vida de Nuestro Señor Jesucristo que compuso fray Francisco Ximénez, sancto fraire menor, patriarcha que fue de Hierusalém; sea *De natura angelica*, y *De las donas* que escribió el mesmo [...] (Codet 2012: 34).

Finalment la influència d'Eiximenis traspasà continents i arribà a Amèrica, arran del primer viatge de Cristòfor Colom, on fou decisiva a l'hora d'organitzar les mentalitats i l'espiritualitat dels religiosos franciscans que serien els primers evangelitzadors de Mèxic, com ara Gerònim de Mendieta (Garza Cuarón & Baudot 1996: 291).

³⁸ Tenim constància que García de Cisneros posseïa, entre els seus llibres, el *Psalterium laudatorium*, la *Scala Dei* i el *Libre de les dones*, encara que era una còpia parcial.

1.5. TRADUCCIONS CASTELLANES: EL *LIBRO DE LAS DONAS*

Com hem esmentat a la part introductòria d'aquest bloc, només vint anys després de la mort de Francesc Eiximenis, el *Llibre de les dones* començà a ésser objecte de diferents traduccions a les terres de Castella i tingué una gran influència durant els segles XV i XVI, en plena època reformista (Clausell 2007a: 11). Tal com explica Jorge García (2002: 423-424):

Las líneas de penetración en Castilla de la obra eiximeniana reproducen las de la "devotio moderna", que responden al mesianismo del cambio de siglo (angeología, profetismo, mesianismo) o encuentran acomodo en las pautas pedagógicas trazadas por el humanismo (Llibre de les dones). Eiximenis será uno de los autores más leídos en la Europa del siglo XV.

Així, tal com succeí també amb el *Llibre dels àngels* o amb la *Vida de Jesucrist*, ben aviat el volum traspasà fronteres. De la traducció castellana completa de l'obra posseïm actualment set còdexs:³⁹

A₁: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 12731. Manuscrit homogeni, de paper, de 308 folis, 394 × 270 mm. Del darrer terç del segle XV i d'origen castellà. Li falta el darrer capítol (cfr. Puig i Oliver 2012: 721-724).

B₁: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 6228. Còdex homogeni, de paper, de 277 folis, 293 × 210 mm. Del finals del segle XV i d'origen castellà (cfr. Puig i Oliver 2012: 717-721).

C₁: Salamanca, Biblioteca Universitaria, ms. 386. Manuscrit homogeni, de paper, de 573 folis, 300 × 220 mm. Copiat per un tal Pere. Del darrer quart del segle XV i possiblement d'origen andalús (cfr. Puig i Oliver 2012: 732-737).

D₁: Madrid, Biblioteca de El Escorial, ms. h-ij-14. Manuscrit homogeni, de paper, de 336 folis, 282 × 204 mm. Hi participen diversos copistes. Del darrer quart del segle XV i d'origen castellà (cfr. Puig i Oliver 2012: 728-731).

³⁹ Citem els exemplars castellans amb la nomenclatura emprada per Carmen Clausell i Nàcher (2007a: 12-13) i, per no estendre'ns gaire, remetem a Puig i Oliver (2012) per a una descripció detallada d'aquests testimonis.

J₁: Madrid, Biblioteca de El Escorial, ms. h-iii-20. Manuscrit homogeni, de paper, de 251 folis. 272 × 205 mm. Exemplar incomplet, li manca el pròleg i els dos primers tractats. És un volum que va pertànyer a l'Arcipreste de Talavera, com indica l'*ex-libris* del final del volum (f. 250r.): «Este libro es de aº ms [Antonio Martines] arcipreste de Talauera en la iglesia de santa maria de Toledo comprado en xxvi dagosto de xlviiij años de mas mill ccccºs, en Toledo quinientos maravedises y otro libro.» Després va passar a mans de la reina Isabel la Catòlica (Ruiz García 2004: 434). D'abans de 1448 i d'origen castellà (cfr. Puig i Oliver 2012: 738-742).

K₁: Madrid, Biblioteca Nacional, ms. 10156. Manuscrit homogeni, de paper i pergamí, de 293 folis, 300 × 220 mm. Copiat per Fra Andrés Mudarra l'1 d'abril de 1473 al Monestir de Guadalupe per ordre del prior, Fra Joan de Guadalupe. Procedent de la Biblioteca Osuna (cfr. Puig i Oliver 2012: 713-717).

L₁: Alcalá de Henares, Biblioteca del Noviciado de la Universidad Central, ms. 153 (abans 118-Z-10). Manuscrit homogeni, de paper, de 280 folis. 280 × 200 mm. Del darrer terç del segle XV i d'origen castellà (cfr. Puig i Oliver 2012: 708-713).

Com en el cas català, també s'han conservat diferents còpies fragmentàries de la traducció:

Madrid, Biblioteca Nacional d'Espanya, ms. 5626. Manuscrit miscel·lani, de pergamí, de 98 folis, 215 × 138 mm. El copista, en els folis 36r-37v transcriu els capítols 21-22 respectivament, i en el f. 38v copia un exemple del capítol 155, on afegeix també un altre exemple extret del capítol 164. A partir del foli 46 trobem el trasllat dels capítols 383-395 i a partir del foli 63 es copien els capítols 195, 210, 246-248, 252-253, 268, 272-274, 348 i 135⁴⁰. Al final del volum hi ha una còpia de la *Vida de Jesucrist*. De la segona meitat del segle XV i d'origen castellà (cfr. Puig i Oliver 2012: 743-747).

Oviedo, Biblioteca de la Universidad de Oviedo, ms. M-498 (abans 386). Manuscrit homogeni, de paper, de 233 folis, 385 × 244 mm. Fet per diversos

⁴⁰ Cfr. *Inventario de manuscritos de la Biblioteca Nacional de España*, vol. 10, p. 428. També Silvia Irizo Ariz «Exemplos muy notables a <<http://parnaseo.uv.es/Memorabilia/exemplos/Libros/Introd.htm>>.

copistes. De la primera meitat del segle XV i d'origen castellà. No conté l'endreça i el text segueix contínuament a l'índex de rúbriques. Acaba *ex abrupto* per la meitat del capítol 289 (cfr. Puig i Oliver 2012: 726).

Valladolid, Biblioteca de Santa Cruz, ms. 383 (abans 125). Manuscrit miscel·lani, de paper, de 152 folis, 250 × 150 mm. Conté els capítols 387-395 del *Llibre de les dones* (ff. 144r-152r). Fet per diferents copistes. De la segona meitat del segle XV, probablement de la dècada dels seixanta o setanta i d'origen castellà (cfr. Puig i Oliver 2012: 748-754).

Existeix, a més a més, una edició, versió adaptada en castellà, intitolada *Carro de las donas*. Aquesta edició fou confegida pel Pare Carmona O.F.M. i impresa el 29 de juliol de 1542 per Juan de Villaquiran (cfr. Clausell 2003 i 2007).

D'afegitó trobem diferents mencions d'altres còpies castellanés, avui perdudes, en l'*Inventario de libros que fueron entregados para su custodia a los diputados del monasterio de San Lorenzo el Real por Hernando de Briviesca, guarda-joyas de su magestad, 30 de Abril de 1576*:

E₁: Madrid, Biblioteca del Escorial. De 1458? Apareix a l'entrega 172:35.

F₁: Madrid, Biblioteca del Escorial. Sense data. A l'entrega 172.

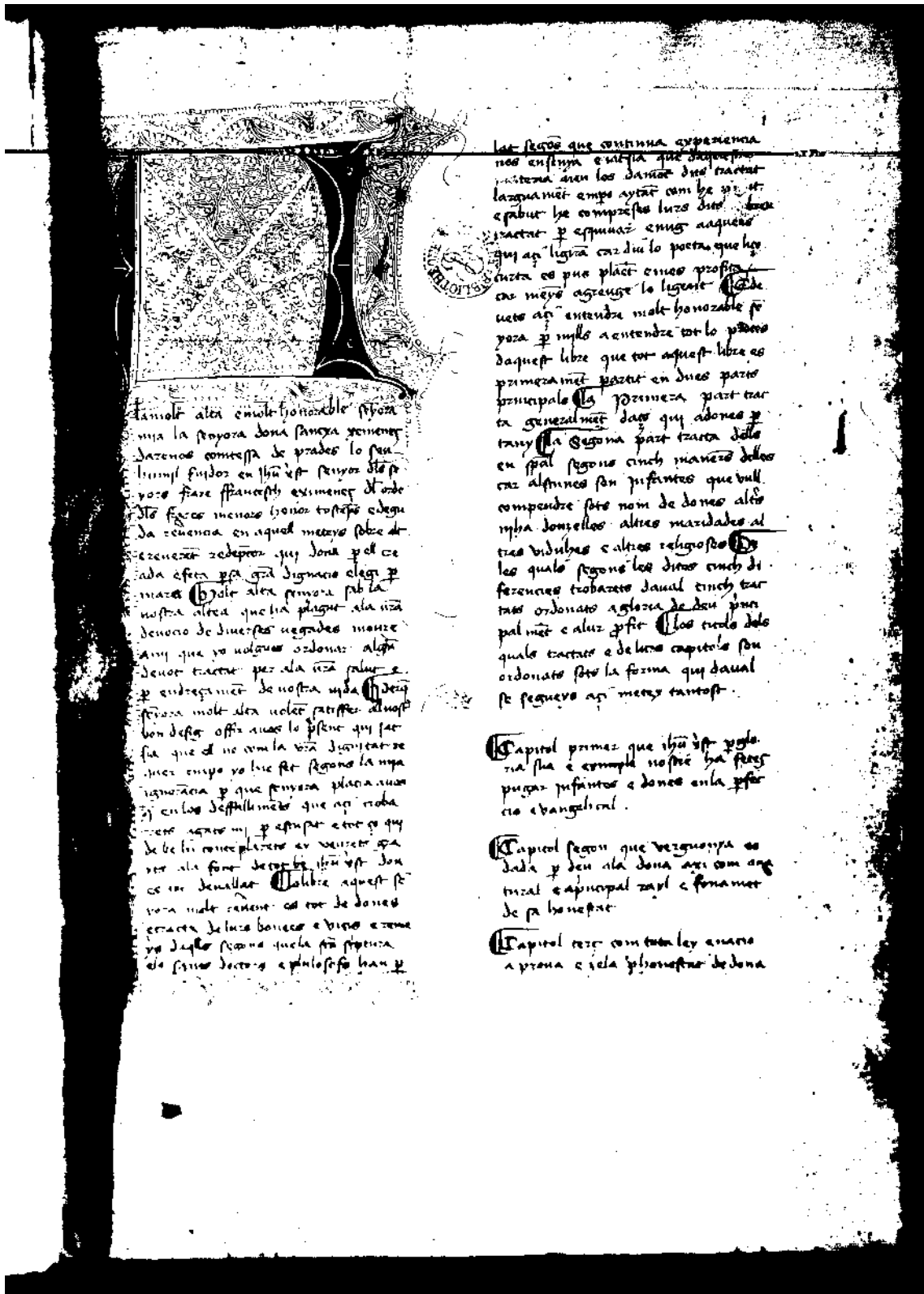
G₁: Madrid, Biblioteca del Escorial. Sense data.

H₁: Madrid, Biblioteca del Escorial. Sense data. S'especifica que és «de letra más antigua» (Massó i Torrents 1991: 111).

També sabem que el *Llibre de les dones* castellà fou l'única lectura que posseïa la sevillana Elvira López Romero, muller de Pedro Jiménez. Aquesta dama, el 1576, va deixar a la seva germana Isabel de Cabrera aquest volum. Tres anys abans tenia una còpia del llibre Juana de Celada, esposa de Luis Moreno (Álvarez Márquez 2004: 25).

Finalment cal recordar que el Pare Jaume Villanueva (1851: vol. XVIII, 177) citava un altre exemplar castellà al Convent de Sant Domènec: «Del célebre Don Francisco Eximeniz hay el *Vita Christi*, y el libro de *Las Donas*, manuscritos del siglo XV» (Puig i Ferreté & Giner Molina 1998: 36).

1.6. APÈNDIX. FOTOGAMES DELS MANUSCRITS I D'ALGUNS FRAGMENTS
DEL *LLIBRE DE LES DONES*

Item molt alta e molt honorable s'hoia
 una la poyora dona s'aveza remonet
 d'arcenos comessa de grades lo seu
 l'humil fydor en ihu xpi p'nyos d's p'
 vos fare s'fancosy eximenes d'ode
 no faces menas honor tosteo edegu
 da reverencia en aquell meyo sobre d'
 ezeneres zedepor q'ny dona p'el ce
 cada esteu p' q' dignacio elegi p'
 mara **C**h'alt alta primore p' la
 nostra altesa que ha pl'ngut ala nra
 devono de diverses negades moure
 any que yo voleres ordonar: alga
 devot tracte per ala nra palu e
 p' endegamet de nostra nra **D**eu
 p'vora molt alta voler patirre d'nost
 bon desir offra a nos lo p'sent q'ny par
 sia que el no vna la nra dignitat de
 quez emyo yo hie per segona la nra
 ignoracia p' que p'vora p'vora nra
 y en los desfallimets que no troba
 res ag'ny p' q'ny p'ny e tot q'ny
 de be hi com'pl'ere en veyre q'ny
 vor ala font de tot be ihu xpi don
 ce tot demallar **U**olbre aquest se
 vora molt caent ca tot de dones
 errades de lura boneses e visio eteme
 yo degle segona que la p'ny p'p'ma
 de p'ny decto e p'nyloso han p'

lat fides que continua experientia
 nos enstym e m'la que d'aquep'm
 m'vora anen los d'aveza dno tractat
 la q'na m'it emyo aytat con be y' it
 epabur he com'pl'ere lura dno
 tractat p' esp'mas emyo aq'uere
 q'ny ag' l'gr'a ca' dno lo p'vora que hie
 d'vora es p'ny pl'at emyo p'vora
 ca' meyo agreuge lo l'gr'e **D**e
 ueto an' entenda molt honorable p'
 vora p' m'lo a'entendre tot lo p'dono
 daquest libre que tot aquest libre es
 p'vora m'it p'vora en dues parts
 p'vora **L**a p'vora part tar
 ta generalmet d'as q'ny adones p'
 tany **L**a segona part tarca d'ello
 en sp'al segona cinch maneres d'ello
 ca' al'p'mos son p'vora que vull
 com'pl'ere s'ra nom de dones al'co
 m'p'ma d'vora al'co maridades al
 tres vidubas e altres calg'p'mos **D**e
 les qual's segona los d'vora cinch di
 fazentes trobates d'vora cinch tar
 tans ordonats a gloria de deu p'vora
 pal met e aluz p'vora **L**os t'vora d'ello
 qual's tractat e de lura capitulo son
 ordonats s'ra la forma q'ny d'vora
 se sequevo an' meyo tantost

- C**apitol primet que ihu xpi p'vora
 na sua e com'pl'ere nostre ha p'vora
 p'vora p'vora e dones en la p'vora
 cio e vangelical.
- C**apitol segon que vergunya es
 dada p' deu ala dona axi com ang'
 tinal e ap'vora pal tar e f'vora met
 de pa hon'p'at.
- C**apitol tert com tota ley em'vora
 a v'vora e vela p'vora met de dona

Fig. 1. Chantilly, Musée Condé, ms. 142, f.1r (ms. A)

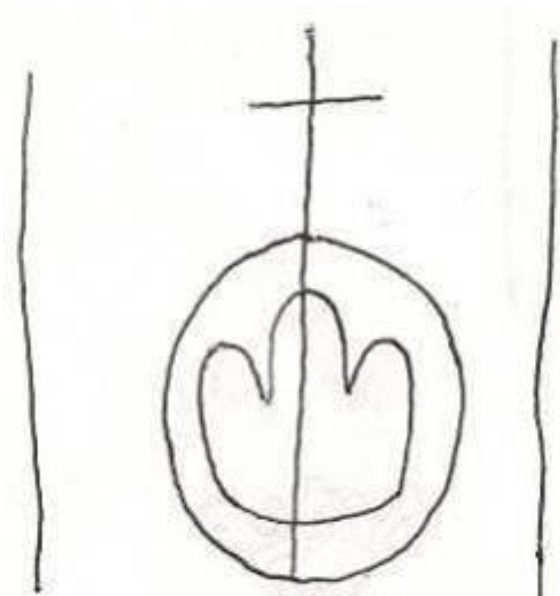

Fig. 2. Filigrana del ms. A (Briquet, 11893)

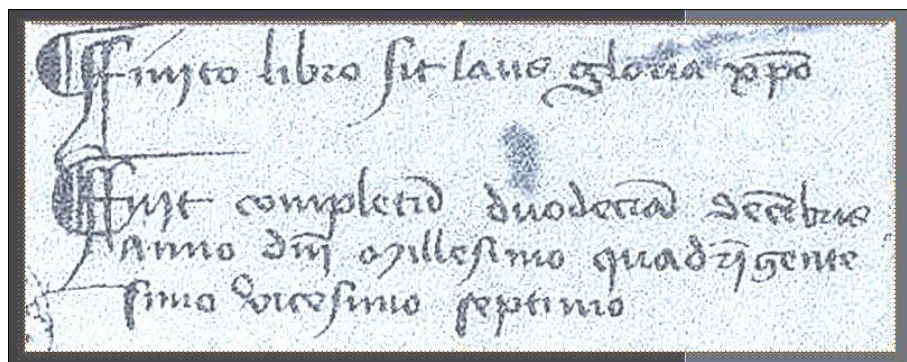

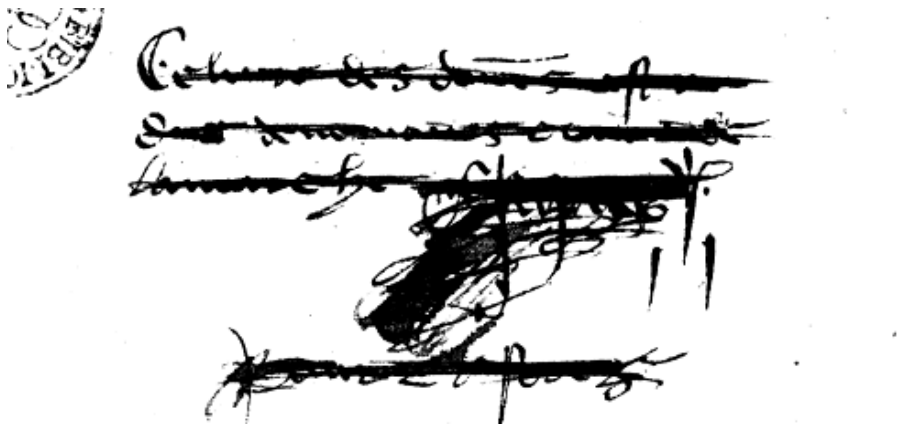
Fig. 3. Colofó del ms. A (f. 266)

Fig. 4. Coberta del ms. A amb les armes del Comte de Bourbon

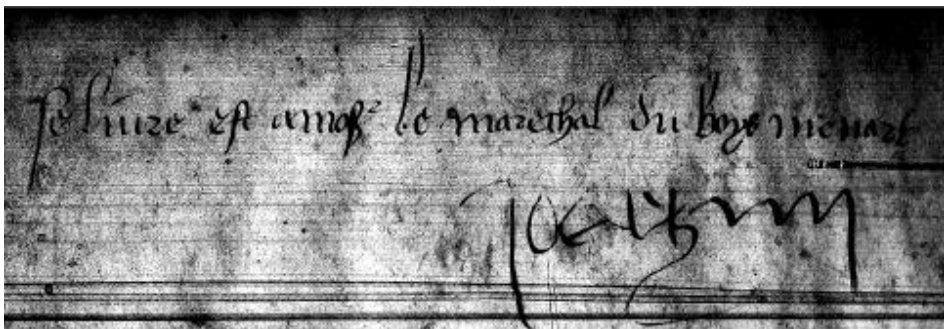
• Celmar a fulls n° 66. d.

Fig. 5. Anotació de Jaume d'Armanyac en el ms. A (cara verso del primer full de guarda).

Celmar a fulls n° 66. d.

Fig. 6. Nota de possessió de Jaume d'Armanyac (f. 266)

Je suis en possession de la maréchal du boy menant
Joaquim

Fig. 7. Nota de possessió de Joaquim de Rouault en el pergami de la coberta del ms. A

Fig. 8. Barcelona, BUB, ms. 79, f. 1r (ms. B).

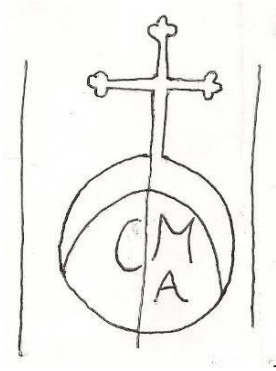

Fig. 9. Filigrana 1 del ms. B (Briquet, 5254)

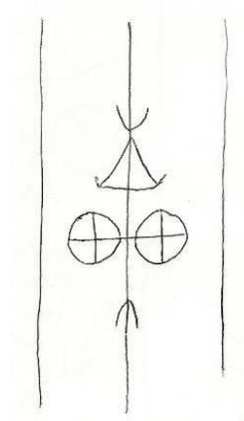

Fig. 10. Filigrana 2 del ms. B (Valls Subirà, 39; Briquet 3528)

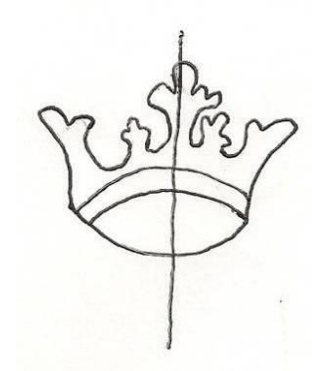

Fig. 11. Filigrana 3 del ms. B (Briquet, 4714)

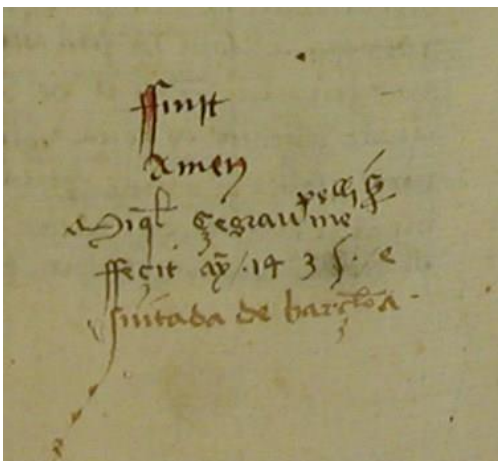

Fig. 12. Colofó 1 del ms. B (f. 365v)

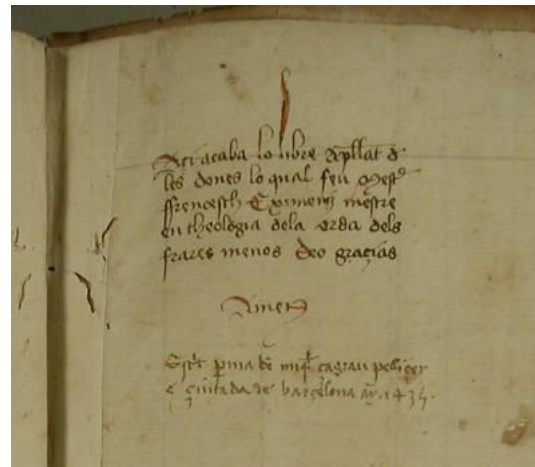

Fig. 13. Colofó 2 del ms. B (f. 366)

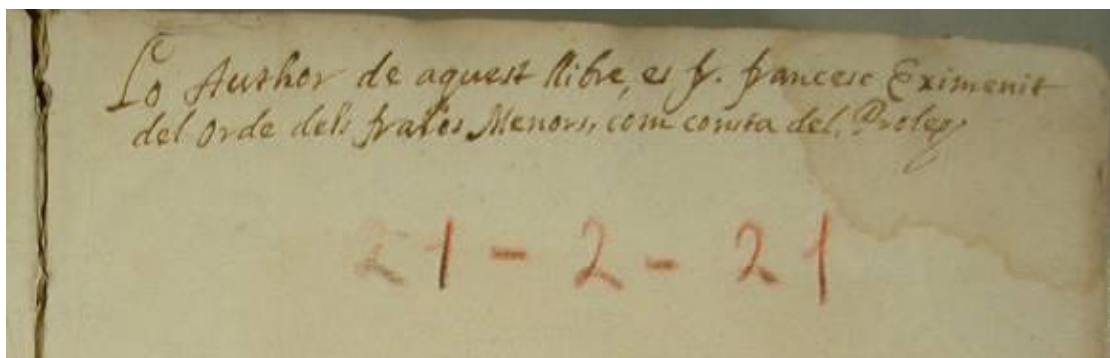

Fig. 14. Anotació en el primer full de guarda del ms. B.

A la molt
Alta e
 molt ho
 norable tempo
 ra una la tempo
 ra dona lampa

eximenes darenos Comtesa de
 prades lo seu humill fidor en
 ihu est tempo dels temps fia
 re fiamsech Eximenes dela orde
 dels fides menors hono: tots
 temps 2 de guda reuerenca en ha
 aquell marey sobra alt 2 reuerca
 redemptor qui dona p ell crenda
 2 feta p sa gra dignacio Elegi p
 mare molt alta tempora sap la
 una alta que ha plagut ala una
 denoio de diuerses vegnades

1

mome am q ro volgues auos
 hordonar algun deuot tractat
 p ala una salut 2 p en dressamet
 de una vida Des que tempora
 molt alta volent satisfer al via
 bon desig ofi vos lo present
 q iassa q el no sia con la una dig
 nitat reques Enpo jo he fet se
 gons la una ignorancia p q ten
 pora placia auos q en los defell
 iments q anobazers auos mi p
 esousat 2 tot q q debe hi adrem
 plazers ey uiozers grouts ala so
 nt de tot be ihu est don es tot
 denallar lo libre aquest tempora
 molt reuerent es tot de dones
 2 tracta de lurs boneses 2 vuis
 2 remers de qlls segons la sa
 nta escriptura 2 los sants doct
 ors 2 filosof au plat Es segons
 q continua exuencia nos en sen
 pa Enria qe de questa matia
 aien los demit dis tractat la
 gamet Enpo aprant co he po
 sur ne sabut 2 compres lurs dis
 en brentar p q amiaz aquells
 qui ac legiran Car du lo poem
 que lico quira es pus placent 2
 mes p fia car qe agreua lo h
 gent E de ac amendre molt ho
 norable tempo a p mlls atendre
 tot lo pes de quest libre En pu
 merament epi en dues parts
 principals la primera part tracta
 generalmet de q que adones
 ptant La segona pt tracta dell
 es en special segons au manas
 delles Car algunes son quifin
 tes q vull copendre sets nom
 de dones Altres ma de donzells
 Altres de mauides Altres de
 vidues Altres de religioses

amig

Fig. 15. Madrid, BNE, ms. 1984, f. 1r (ms. F).

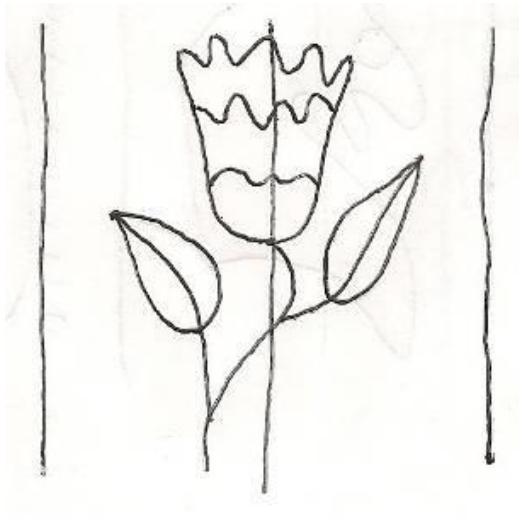

Fig. 16. Filigrana 1 del ms. F (Briquet, 6649)

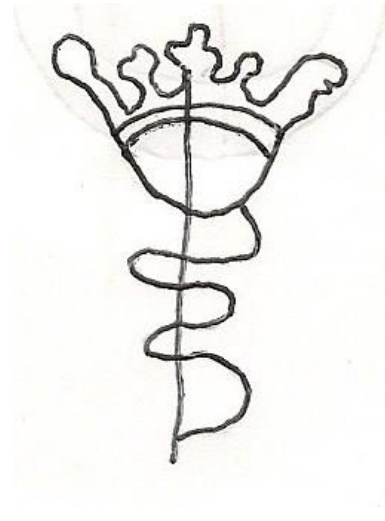

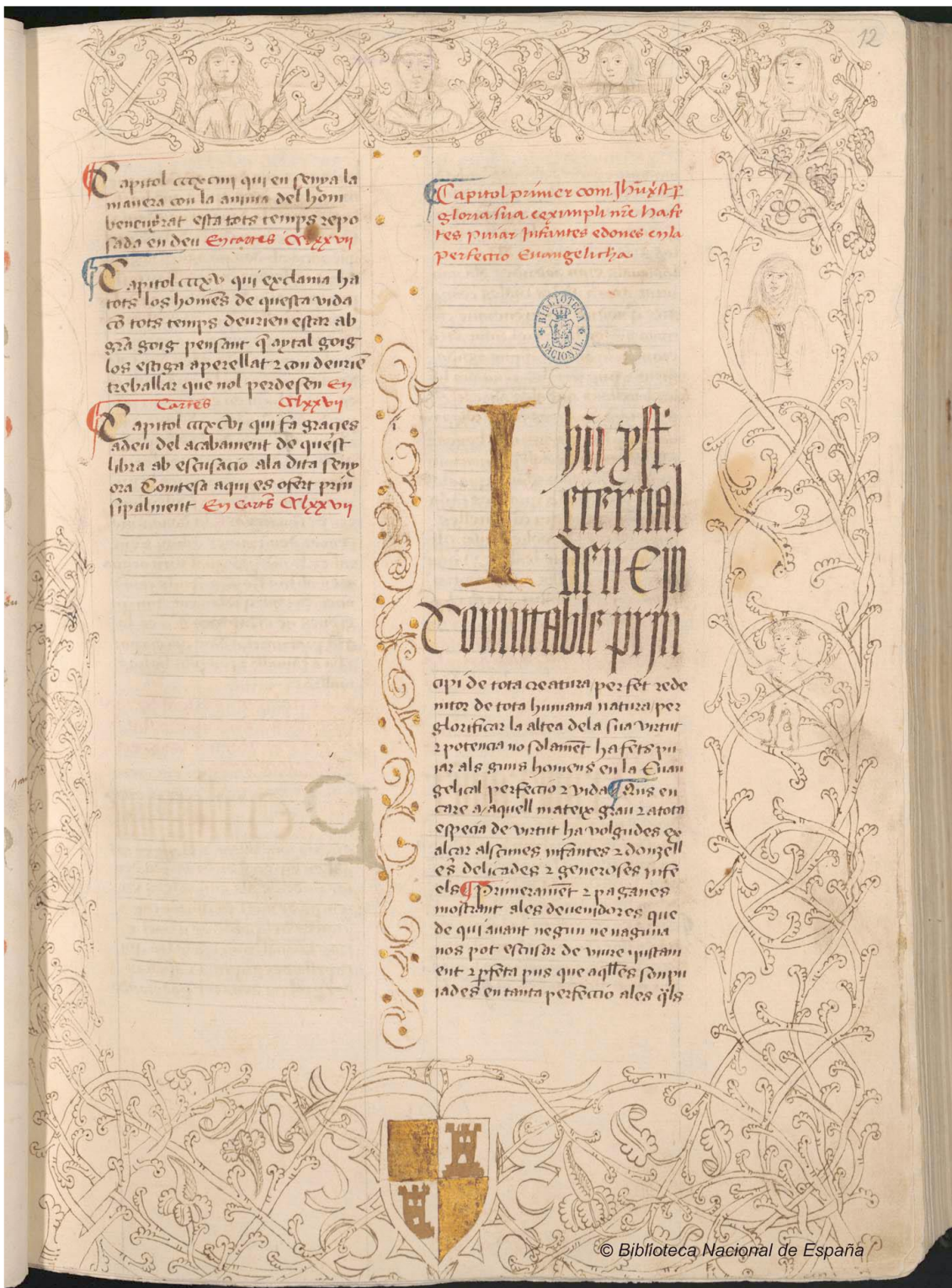
Fig. 17. Filigrana 2 del ms. F (Briquet, 4846)

Ita sta orare regere edelo
 priedoso sudore destuxa
A M E N

Finito libro sit laus gloria xpo
 Qui scriptu scribat semper
 cu domino vivat ad ver

Quod fuit p festu st bendi p
 me paulu olivij o marense in
 sube degen in Empire barthine
 die venis vi die februarj anj oz
 an' lxx odam

Fig. 18. Colofó del ms. F (f. 287r)

Capitol cccxvi qui en senya la manera con la anima del hom beneyrat esta tots temps repodada en deu *En carib Cxxxvi*

Capitol cccxvii qui exclama ha tots los homes de questa vida co tots temps deuenen estar ab graa sors pensant q apral sors los esgra aperllet 2 con deuenie treballar que nol perdesen *En carib Cxxxvii*

Capitol cccxviii qui fa grages aden del acabament de quest libra ab esfusacio ala dita senyora Comtesa aqui es ofat prim sipalment *En carib Cxxxviii*

Capitol primer com ihu xpi gloria sua eximpli nre hast res pmar infantres edones en la perfectio euangelitza

Ihu xpi
 eternal
 deu em
 comutabile prim

api de tota creatura per fet rede nitor de tota humana natura per glorificar la altea dela sua virtut 2 potencia no solamet ha fet puijar als grans homens en la euangelical perfectio 2 vida. Mas en creu a aquell mateix gran 2 atom espeda de virtut ha volgudes exaltar als homes infantres 2 donzell es delicades 2 generoses infantes primerament 2 paganes mostrant a les deuendores que de qui auant negun ne naguna nos pot eslar de vna iustament 2 pstra pus que aqtes son puidades en tanta perfectio a les qils

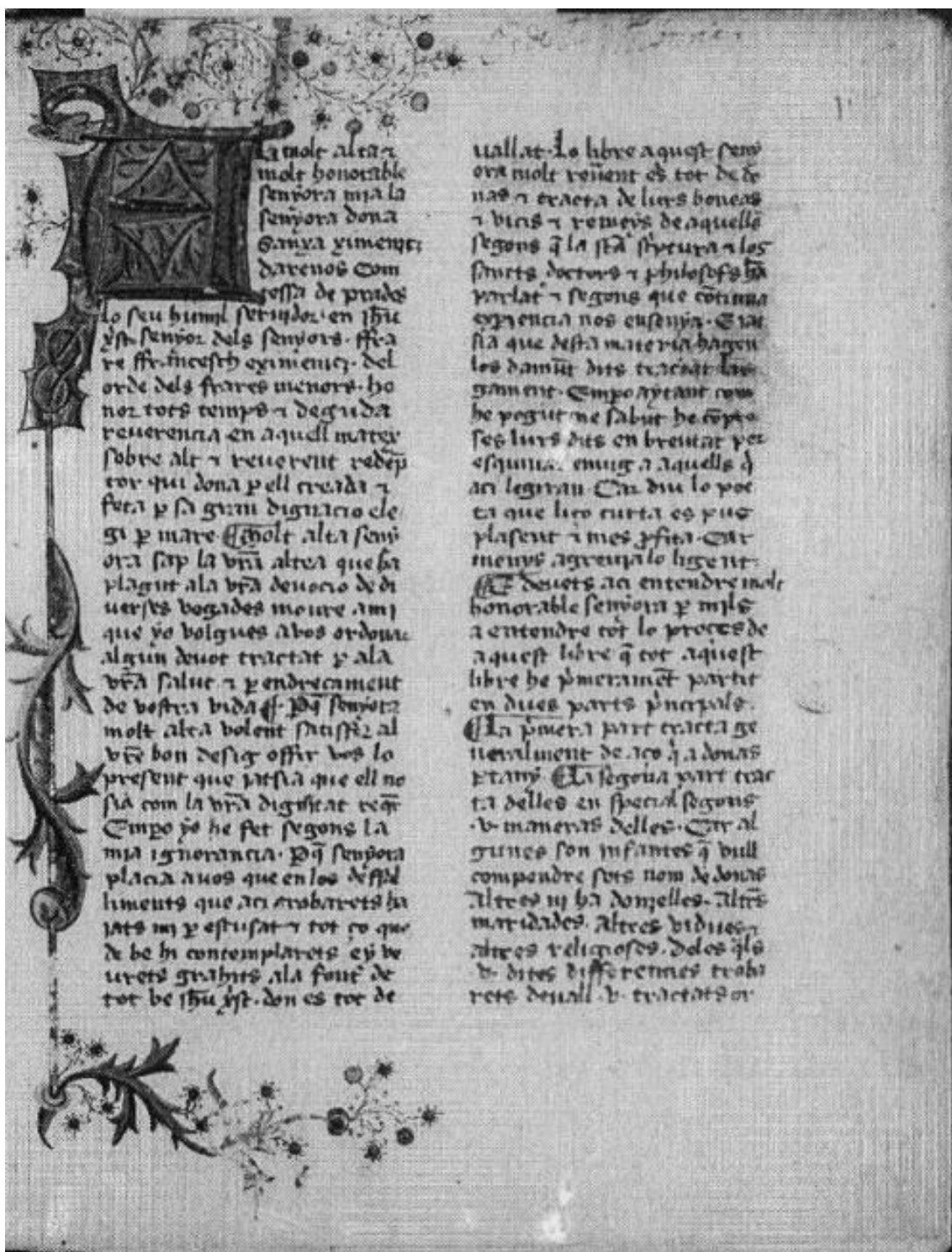
Fig. 19. Detall de la decoració del f. 12 del ms. F.

Fig. 20. Relligadura del ms. F. Cobertes i llom.

Fig. 21. A l'esquerra, escut heràldic de Diego Fernández de Córdoba i Montemayor; a la dreta, escut heràldic inacabat del f. 12r del ms. F.

Molt alta i molt honorable senyora mia la senyora dona sanya ymperatressa de prades lo seu humil seruidor en ihu xpi senyor dels senyors. ffa re sff. incensib eximenc. del orde dels freres menors. honor tots temps i deguda reuerencia en aquell matex sobre alt i reuerent redempcor qui dona pell creida i feta p sa gran dignacio elegi p mare q molt alta senyora sey la vna altra que ha plagut ala vna deuocio de diuerses bogades moure am que yo volgues abos ordonar algun deuor tractat p ala vna salue i y endrecament de vostra vida ff. Pq senyora molt alta volent nassir al vna bon desig offrir vos lo present que nassia que ell ne sia com la vna dignitat reat. Emgo yo he fet segons la mia ignorancia. Pq senyora placia a vos que en los desfiliments que aci trobarets ha jats m y estufat i tot co que de be hi contemplarets ey veurets gratis ala font de tot be ihu xpi. don es tot de

uallat. Lo libre a quest senyora molt reient es tot de donas i tracta de lurs boneas i viciis i remeis de aquelles segons q la sta sctura i los sants doctors i filosofes ha parlat i segons que cotina experencia nos ensenya. Era sia que desta materia hagen los danyats dits tractat luy grament. Emgo aytant com he pogut ne sabut he copioses lurs dies en breuar per esquima. emug a aquells q aci legiran. Car diu lo poeta que lico curta es pue plasent i mes y fia. Car meus agreuato ligenit. **D**eus ac entendre molt honorable senyora p mlt a entendre tot lo proce de aquest libre q tot aquest libre he pmerament parit en dues parts pncipals. **L**a pmer part tracta generalment de .xco. q a donas etany. La segona part tracta delles en special segons .v. maneres delles. **E**ra al gures son infantas q buill compendre ses nom de dones Altres m ha donelles. Altres maritades. Altres vidues. Altres religioses. Dades q lo v. dites differencies trahirete deuall .v. tractats or

Fig. 22. Barcelona, BC, ms. 461, f. 1r (ms. G).

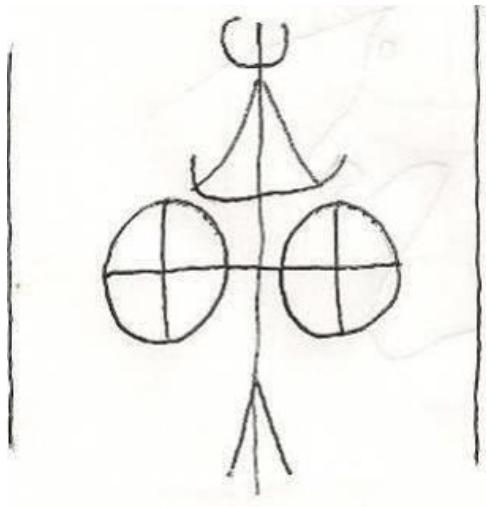

Fig. 23. Filigrana 1 del ms. G
(Briquet, 3544)

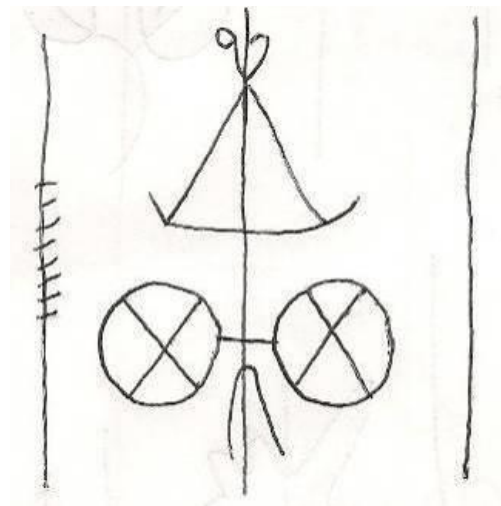

Fig. 24. Filigrana 2 del ms. G
(Briquet, 3527)

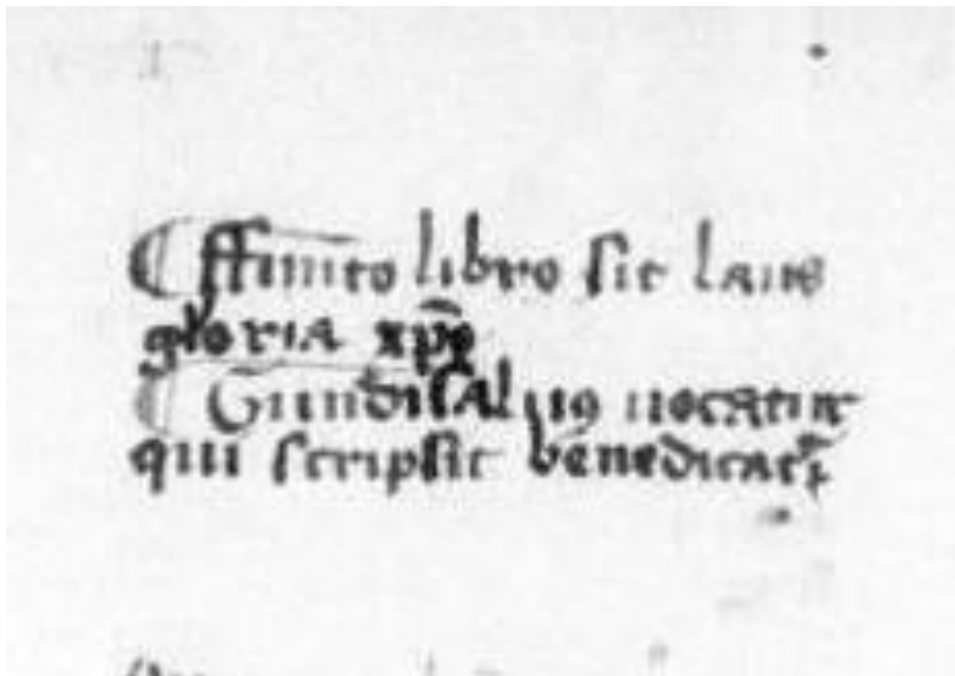

Fig. 25. Colofó del ms. G (f. 365r)

Fig. 26. Ornamentació del f. 16r del ms. G.

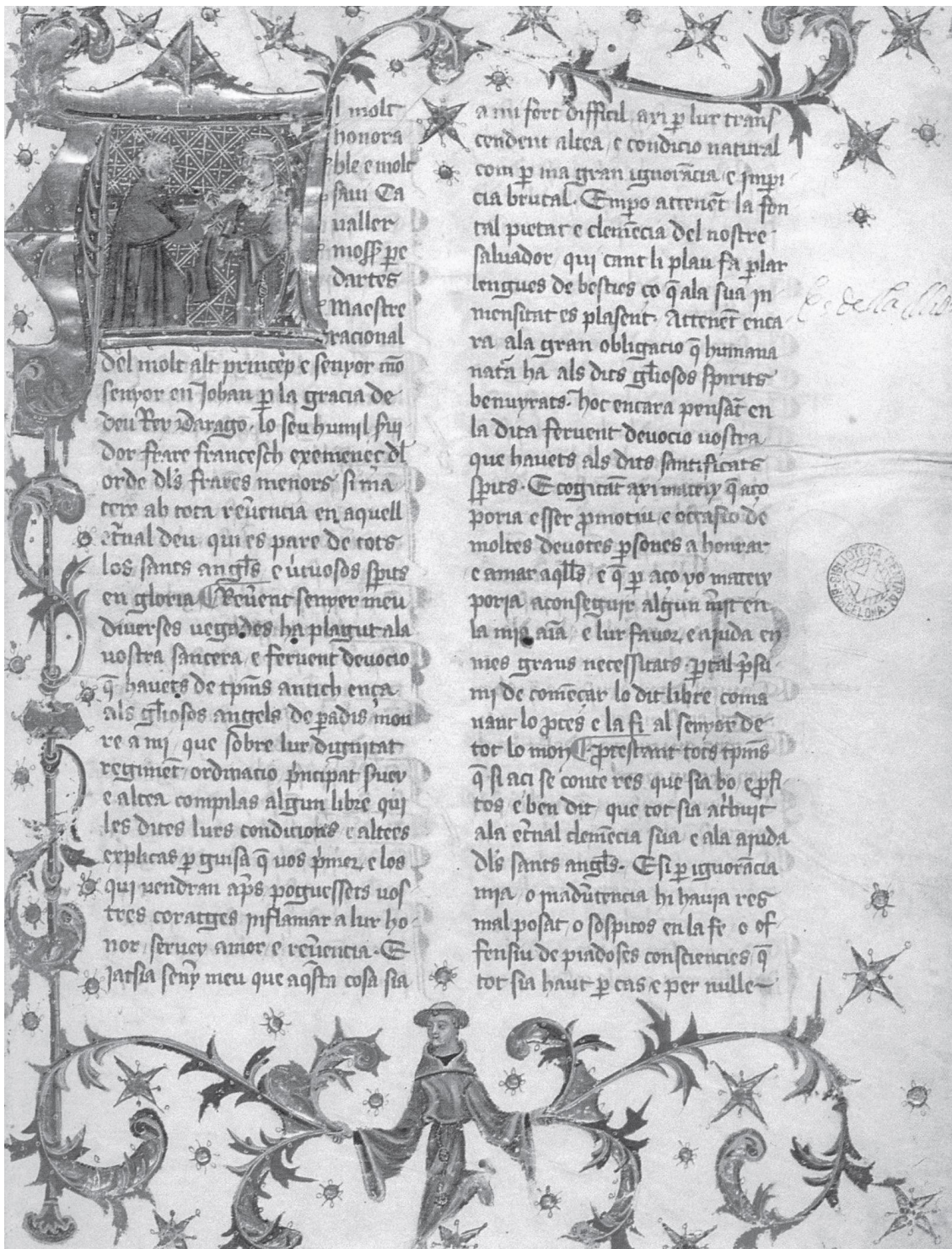

Fig. 27. Llibre dels Àngels. Barcelona, BC, ms. 462, f. 1.

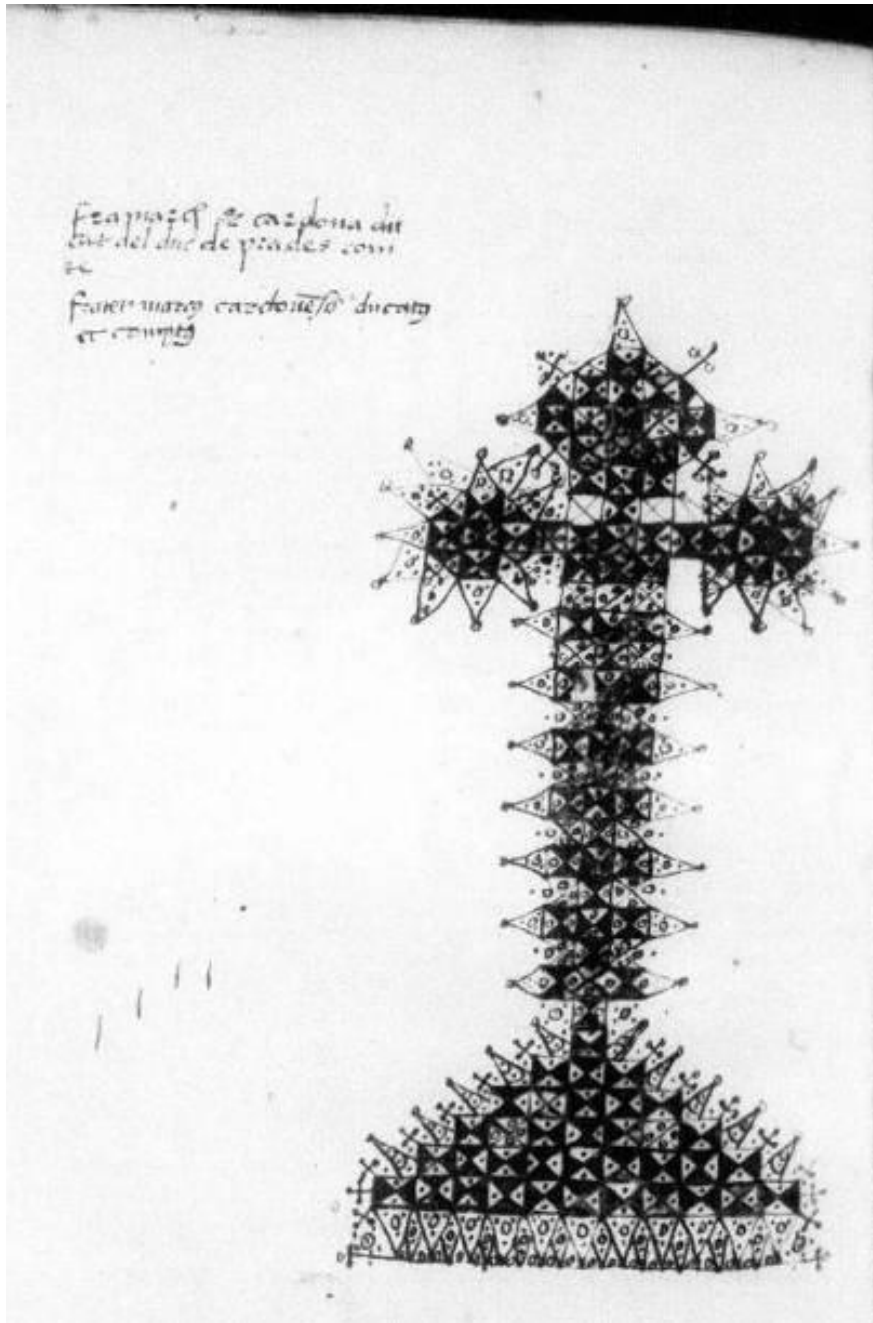

Fig. 28. Nota de possessió de fra Marc de Cardona en el f. 365r del ms. G.

Fig. 29. Anotació de Pau Ignasi de Dalmases i Ros al full de guarda antic del ms. G.

A la molt alta e molt hono-
rabla senyora dona sanya com
tesa de prades. lo seu humil
fudor en ihu xst senyor de senyors fraxe
fiancesca eximie del orde de scaves me-
nors honor tospis e deguda reuencaa
en aqst matery sobre alt e reuent redempti-
a dona p ell acada e feta p sa gran hig-
naro. elegi p mare. molt alta senyora
sap la vna altra q ha plagut ala vna
duono de diuys vegades moure amy q
yo volgues a vos ordonat algu deuot
tractat p ala vna plat e p endreamet
de vna vida. **P**er q senyora molt alta
volent patiffre al vne ben de sig. offit vos
lo pssent. q per sia q ell no sia com la vna
dignitat reqe. **E**mpo you he fet segons
la mya ignorana. **P**er que senyora
plana a vos q en los defallmets q aquy
trobarets hayas my p scusat. **E** tot
co q de be hi contemplarets e hi vauetes
gratis ala font de tot be ihu xst don es
tot deuallat. **L**o libre aqst senyora molt
reuent es tot de dones e tracta de lurs bones
e vnas e remers de aqste segons q la carta
escripta e los pntes doctores e filopses han
plat. **E** segons q continua experencia nos
ensena. **E** pntia q desta maria hayan
los demutdite tractat largament. **E**mpo
aytant co he pogut ne pabut he copres
lurs dits endreuat p esquar enuig a
aqste qui aq leguan. **C**ar diu lo poeta

q luy curta es pus placent e mes pfitu-
Car merys agreupa lo ligit. **E** deuets an-
entendre molt honorabla senyora p mple
entendre tot lo pres de aqst libre que tot
aqst libre de pntament pnt en dues pns
pmpals. La pnta part parla e tracta
genalment daco qui ha dones pertany
La segona part delles en especial figes
v. manes delles. **C**ar algunes so infantis
q vull compendre sote nom de dones
Altres my donzelles. **A**ltres mari-
dades. **A**ltres viudes e altres religio-
ses. **D**elas quals dites v. differencas
trobarets dauall v. tractats ordonats
aqsta de deu pntalment e alut pnt
los titols dels quals tractats e de lurs
capitols son ordonats pnt la forma
qui dauall se seguex da matx tantost

Capitol primer q ihu xst p gha sua e xpli-
nostre ha fetes pntar infantis e dones en
la pnta euangelical

Capitol segon q hyonny p deu ala dona
axi co a natural e pntal rayl e fonamet
de sa honestat

Capitol terc com tota ley ^{e nana} apua e zela
p honestat de dona e condampna pode-
rosament lo contrari

Capitol quart co la ley de gra sobre

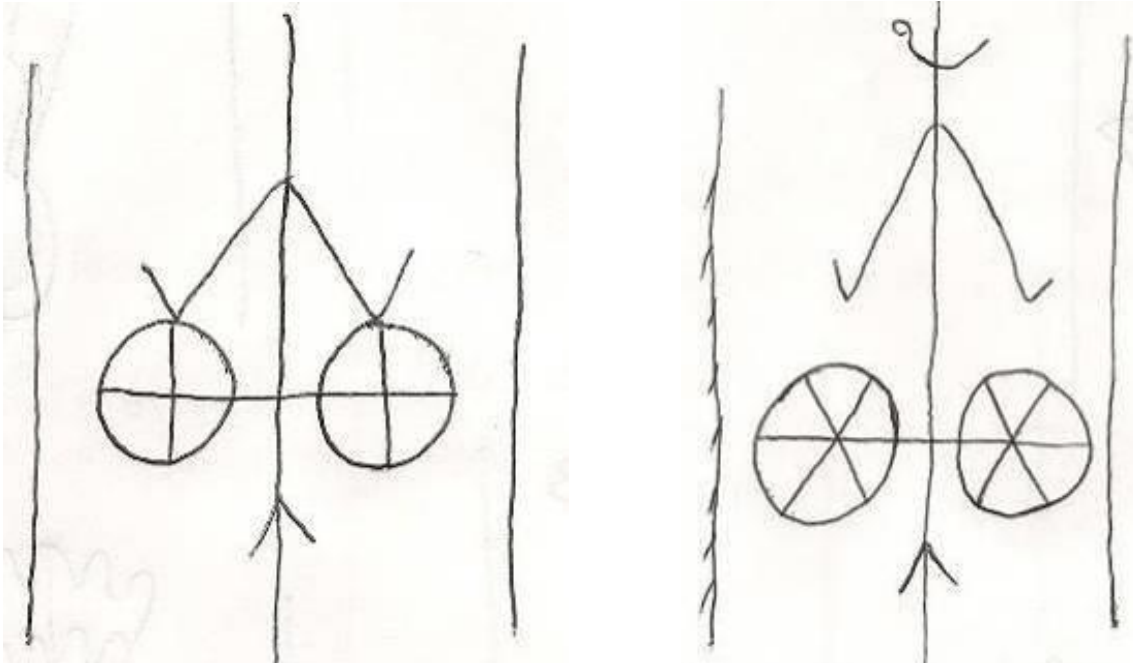

Fig. 31. Filigrana del ms. H (Valls Subirà, 1332; Briquet, 3542)

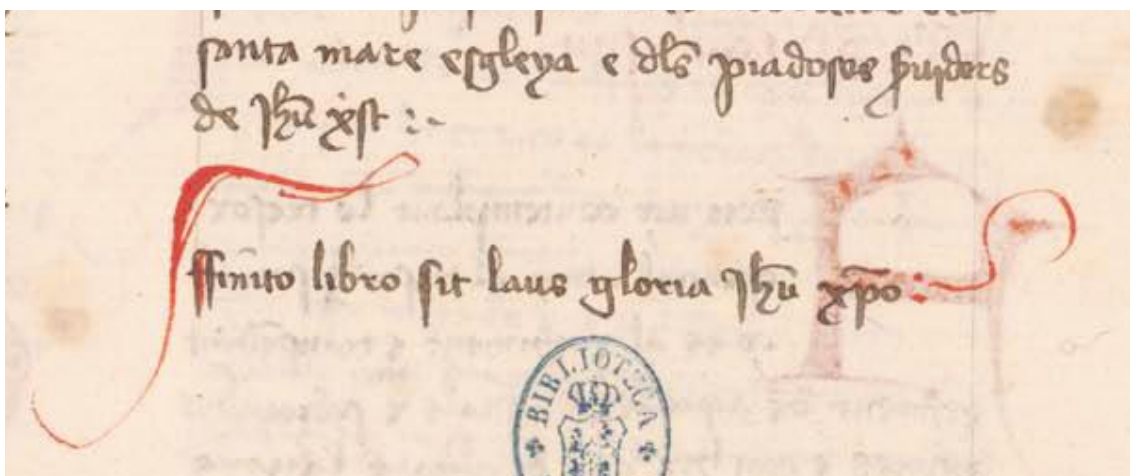

Fig. 32. Colofó del ms. H (f. 193v).

**Capitol primer que ihu xpi p ghu
sua e exmple nre ha fetes puyat infan
tes e dones en la pferio euangelial**

Aquell eternal deu e in
comutable principi de tota
creata pfer redemptor de
tota humana natura per
glorifficar la alta dila
sua virtut e potencia no
solament ha fetes puyat
algus homens en la via
gelical pferio e vida ano
encara daquell mareix
grau e a tota pper de virtut
ha volgut exaltar algu
nes infantres e donzelles delicades e
genofes infels pmerament e paganes
mostrant ales esdeuempores que daqu
auat negu ne neguna nos por escusat de
viure iustament e pferia. Puz q aquelles
son puyades entanta pferio. ales qual
mes q atores altres contradiya e repug
naua la vanitat del mon en que eren
popades e nades mes q atores altres
e les omparauen los grans delhcanets
dela carn en los quals eren nodrydes
de sa ^{naturat} pouentut aenga ab les males compa
yies q nodryen e pferuauen continuamet
e la gran pouentut en que eren e lo
demon q pus agudament e pus fort
les temptaua e les batallaua q les altre
empo totes aqstres coses elles veneren
p lux gran virtut e bonca e p la gran

ayuda de aqll sobranament amable sal
uador ihu xpi q elegren p espos lo qual
les sabia especial gra axi co aqstres qui
nell tot sol volhen amar ab sobrana virtut
leyaltat e virtut. totes altres coses daq
contrestants. Axí co amors p la sua
amor rebuyades. **Capitol segon com
Vergonya es data ala dona. axi com
a natural e principal virtut e fonamēt
de p honestat**

Divinerament donchs notaras
axi q segons q diu pnt ignoy
co lo fill de deu en trospo hana
generalment ator hom e dona
dada ley o manā de molts endregamets
aben vure empo en especial en la ley de
gra en q som ara date ales dones sin
gulars maneres de ben vure e de tenir
vida angelical en la terra. **E**per q
deus aci saber q nre sempor deus apres
q hac lom creat e la dona. co es adam
e eua en lo començament del mon. **P**tal
q entre amdos no es negua viltat ne
legre carnal. Tantost puchi acastrin
de matrimoy e feu los marit e mullet
e p especial gra sua apres q agueren
peccat p probederia feyta a deu dona
ala dona vergonya en la cara molt mes
q al hom en esta part. **E**axi per reparar si
marxa de tota viltat e legre e com diu la
escrptā quat les dones pderen lux puyat
e la vergonya apres la pmera etat del mon
e feyen legres de simatxes. Ladonchs nre
sempor deus trames diluy genal en lo mon.
per lo qual totes negaren ab los homens
quils consenten entant que solament vuy

Fig. 33. Detall de la decoració del f. 13r del ms. H.

Fig. 34. Relligadura del ms. H. Cobertes i llom.

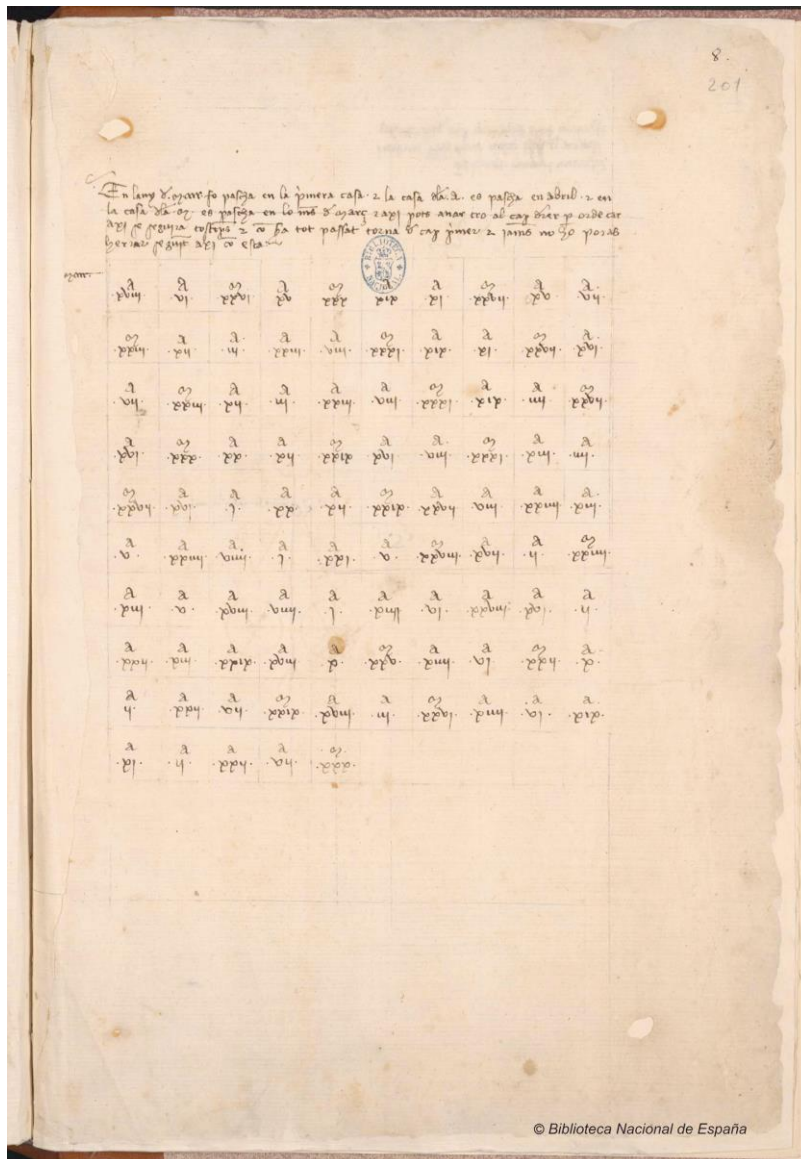

Fig. 35. Taula pasqual del f. 201r del ms. H.

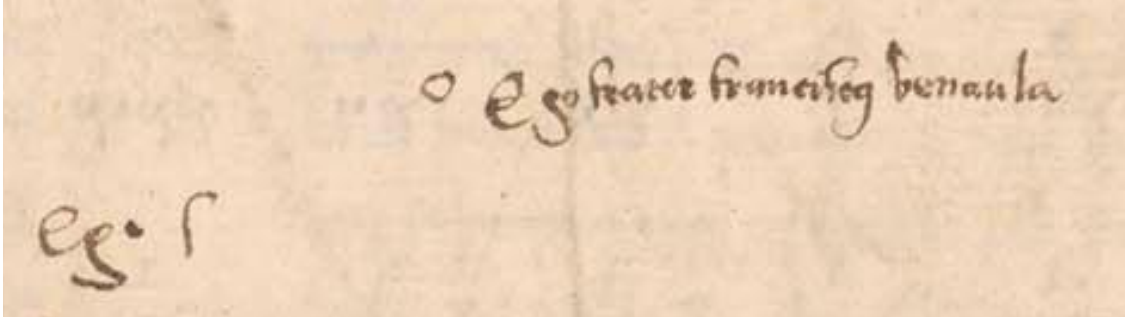

Fig. 36. Nota de possessió de frater Franciscus Benaula en el f. 201v del ms. H.

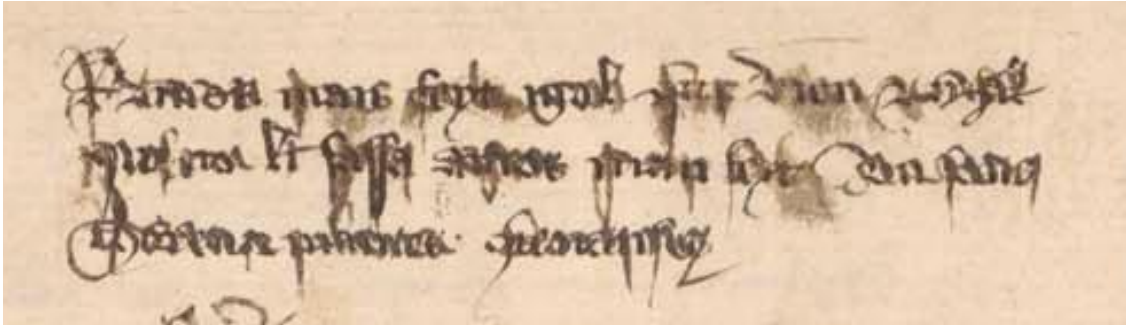

Fig. 37. Anotació de difícil lectura en el f. 201v del ms. H.

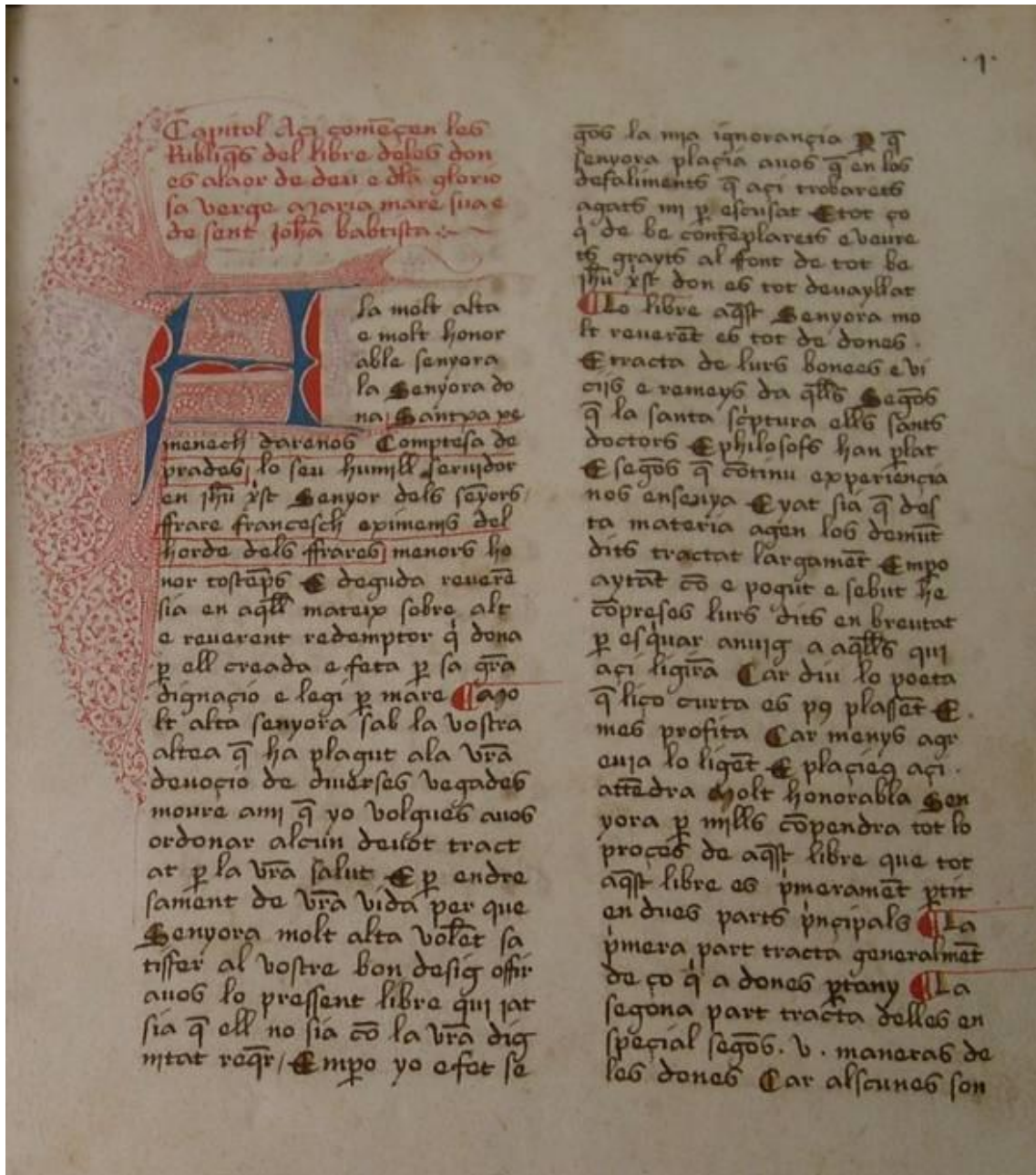

Fig. 38. Sant Cugat del Vallès, Biblioteca del Centre Borja de Teologia, ms. sense signatura (abans 260), f. 1r (ms. J).

Fig. 39. Filigrana 1 del ms. J (Briquet, 2065)

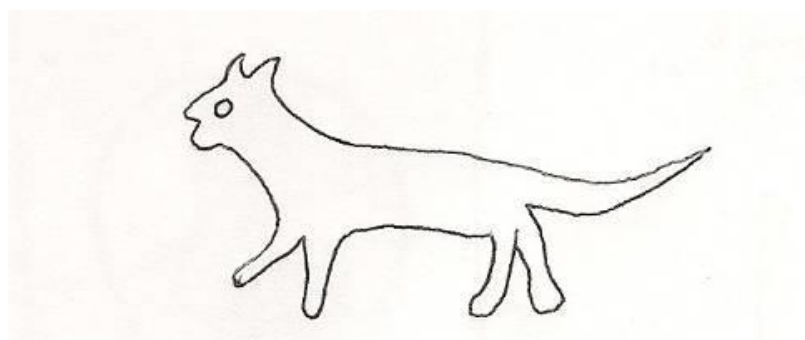

Fig. 40. Filigrana 2 del ms. J (Bofarull, 217)

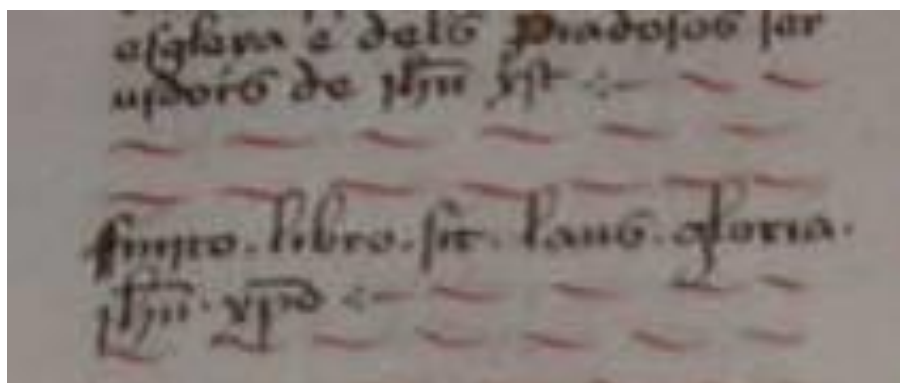

Fig. 41. Colofó del ms. J (f. 260v)

Capitol primer que Jhu
xst per gloria sua e exempli
nostre ha fetas pujar infant
tos e donas en la perfeccio
euangelical

Jhu xst eternal deu
e in comutabl pnci
pi de tota creatu
ra pfer redemptor
de tota humana
natura Per glori
ficar la alta dta
sua virtut e potencia no sola
mēt ha fetas pujar als uns ho
mes en la euangelical perfeccio
abida Ans encara a dqtll ma
teix grau Etota specia de v
tut ha volquidas e palcar algu
nas infantas e donzells deli
cades e generosos infels Pri
merament e pagians mostr
at als esdeuadores q da q
auat q nequi ne nequina nos p
ot excusar de viure iustemēt e
pfecta pusq aqtles son pujad
es en tanta perfeccio als qua
ls mas q atotes altres cōtra
deya e repugnana la vamtat
dlt nō en q are posades ena
das mas q atotes altres e les
empatxauē los grās delicam
ens dala cōr en los quals era
nodridos dessa natiuitat en

ca e las males cōpanyas ab
q nodria e pseuerauē cōtinua
mēt e la gran iouēt en q are
elo dimōm q pō agudament
e pō fort las temptauias alas la
tallaua q alas altres Em po
tōtō aqtos allos vācāre p lur
grā vtut e bonea e p la gran
auida daqtll subiranamēt am
alt Saluador Jhu xst q alegi
ra p espos lo qual los faya spe
cial gracia api cō a dqtles qui
aell tot sol volie amar ab sub
rana lealtat veritat e vtut to
tes altres cosas a dco cōtra
nō Api com amōrt p la sua a
mor rebujadas

Capitol segō cō vergonya
es dada ala dona api cō a
natural e a pncipal rayll e fo
namēt de sa honestat

Primera mēt donchs no
teras Aci q segōs que
dnu sant Gregori cō
lo fill de deu en tostemps haia
generalmēt atot ho e dona
dada ley ho manara de andre
cames molts abē viure Em
po en especial en la ley de gra
cia en q ara som ha dats als
dones singulars maneres de
be viure e de temr vida angeli
cal en la terra P q desq aci sa
ber q nre seyor desq apres q

Fig. 42. Ms. J, f. 13r.

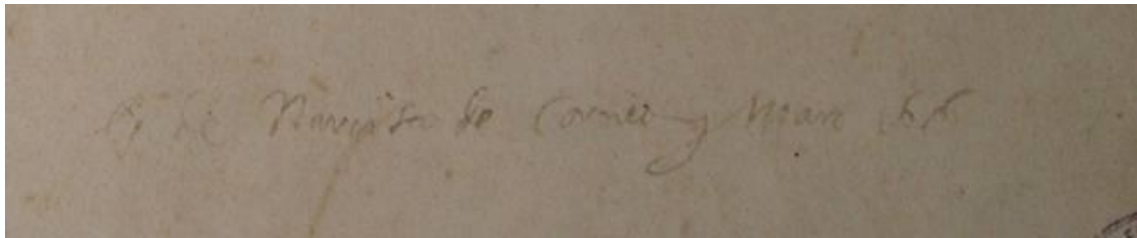

Fig. 43. Nota de possessió de Narcisa de Cornet i Marc en el ms. J.

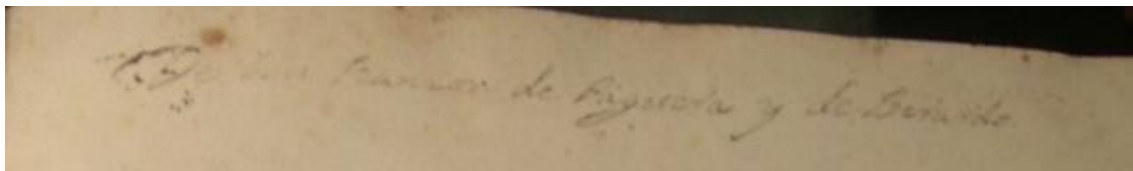

Fig. 44. Nota de possessió de Ramon de Paguera i de Berardo en el ms. J.

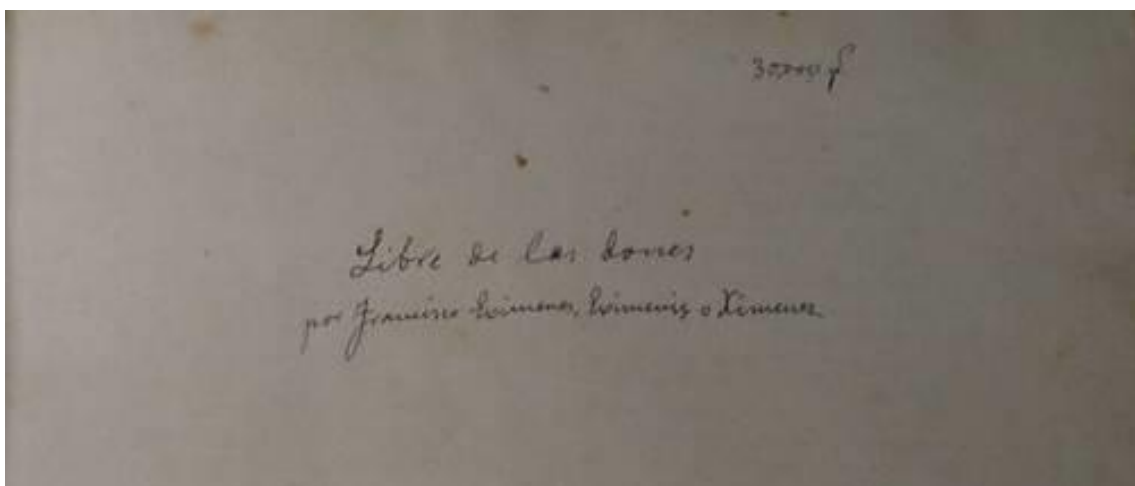
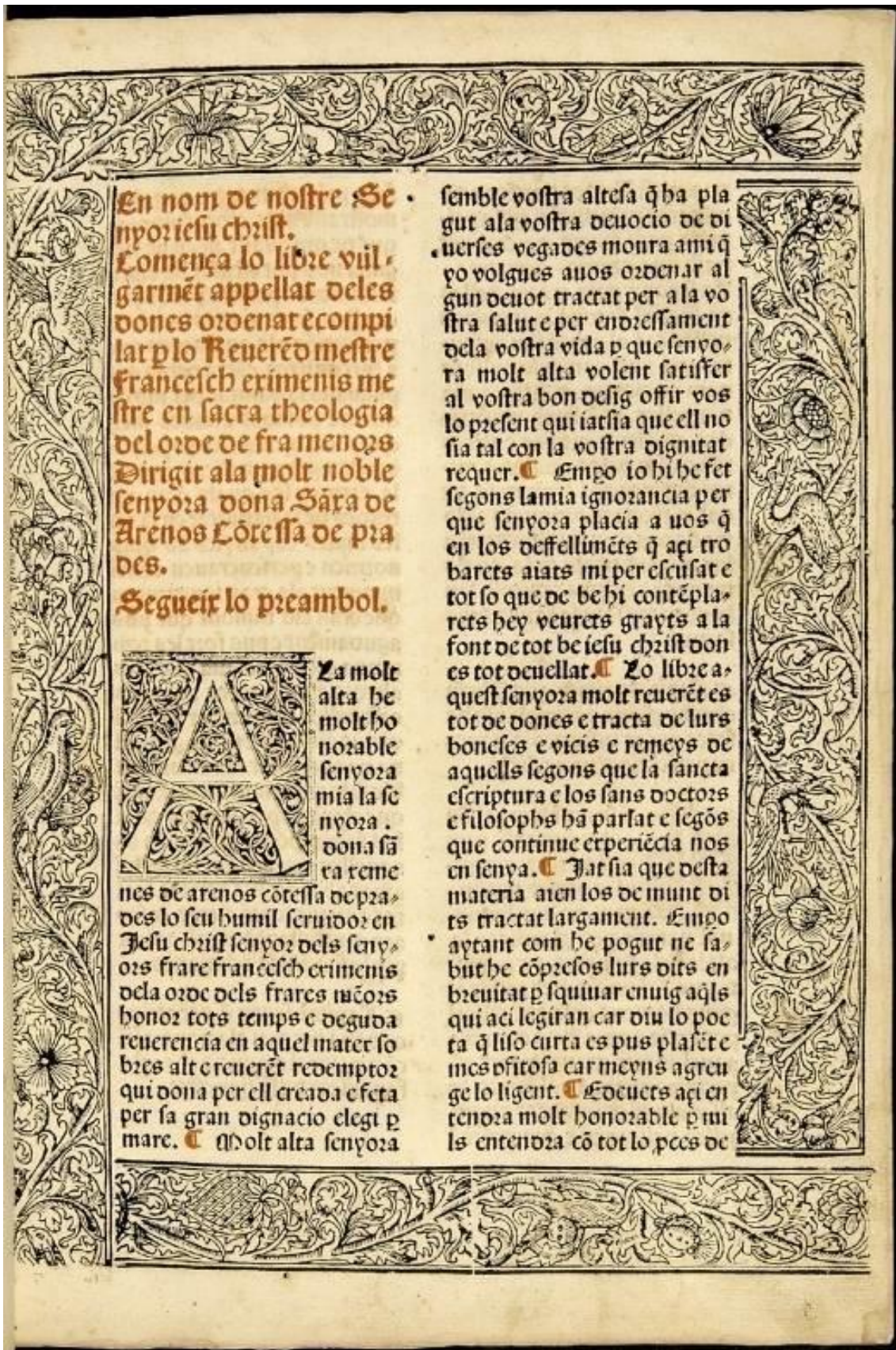

Fig. 45. Anotació de Ramon de Paguera i de Berardo en el tercer full de guarda del ms. J.

**En nom de nostre Se
nyor iesu christ.
Comença lo libre viul
garmet appellat deles
dones ordenat e compila
p lo Reuered mestre
francesch erimenis me
stre en sacra theologia
del orde de fra menors
Dirigit ala molt noble
senyora dona Sàra de
Arenos Còressa de pra
des.**

Segueix lo preambol.

A

La molt
alta he
molt ho
norable
senyora
mia la se
nyora .
dona sà
ra reme
nes de arenos còressa de pra
des lo seu humil seruidor en
Jesu christ senyor dels seny
ors frare francesch erimenis
dela orde dels frares meors
honor tots temps e deguda
reuerencia en aquel mater so
bres alt e reuered redemptor
qui dona per ell creada e feta
per sa gran dignacio elegi p
mare. **C** Adolt alta senyora

sembla vostra alteza q̄ ha pla
gut ala vostra deuocio de di
uerses vegades monra ami q̄
yo volgues auos ordenar al
gun deuot tractat per a la vo
stra salut e per endressament
dela vostra vida p̄ que senyo
ra molt alta volent satisfir
al vostra bon desig offir vos
lo present qui iat̄sia que ell no
sia tal con la vostra dignitat
requer. **C** Emgo io hi he fet
segons lamia ignorancia per
que senyora placia a uos q̄
en los deffellunets q̄ aci tro
barets aiats mi per escusat e
tot so que de be hi contēpla
rets hey veurets grayts a la
font de tot be iesu christ don
es tot deuellat. **C** Lo libre a
quest senyora molt reuered es
tot de dones e tracta de lurs
bonces e vics e remeys de
aquells segons que la sancta
escriptura e los sans doctors
e filosofhs hā parlat e segos
que continue experiēcia nos
en senya. **C** Iat̄ sia que desta
materia aien los de munt di
ts tractat largament. Emgo
aytant com he pogut ne fa
but he cōpresos lurs dits en
brenitat p̄ squiuar enuig aqls
qui aci legiran car diu lo poe
ta q̄ liso curta es pus plasēt e
mes ofitosa car meyns agreu
ge lo ligen. **C** E de uets aci en
tendra molt honorable p̄ mi
ls entendra cō tot lo pees de

Fig. 46. Barcelona, BC, Incunable de Joan Rosembach, 1495. Sign. BON-VI-34, f. 13r.

Acabat fou lo present li-
bre vulgarmēt dit de les
dones en la noble Ciutat
de Barcelona per mestre
Johan Rosenbach Ala-
many a instancia del dis-
cret en Johan Bernat no-
tari e scriua de la cort del
oficial del Reuerend Se-
nyor Bisbe de Barcelona
en lany de la natiuitat de
nostre senyor Jesuchrist.
Mil. CCC. LXXXV.
a vuyt dies del mes de
May.

Fig. 47. Colofó de l'incunable i marca d'impressor de Joan Rosenbach.

Fig. 48. Xilografia del tercer full de guarda de l'incunable de Rosembach.

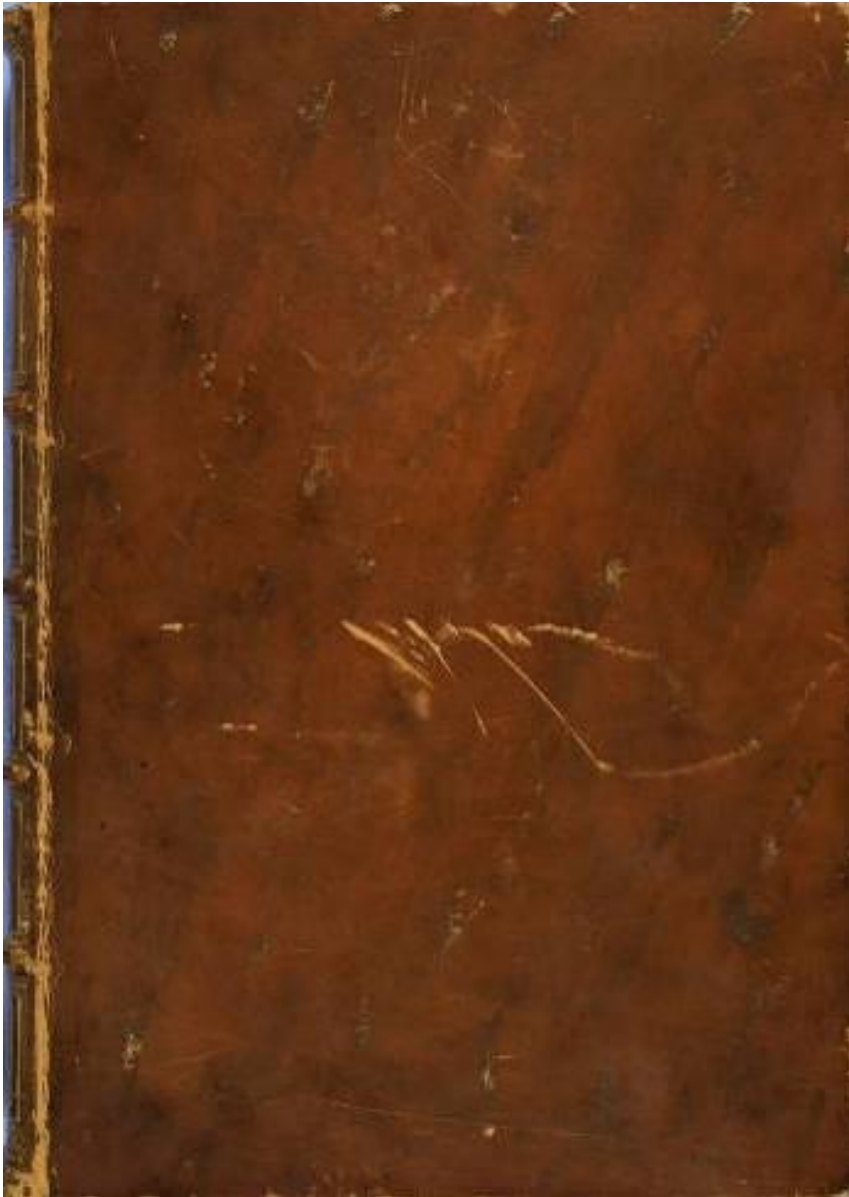

Fig. 49. Coberta i llom de l'incunable de Joan Rosembach.

Fig. 50. Barcelona, ACA, Cancelleria, Pergamins. Fragments, Carpeta 19, núm. 420 (f¹).

Fig. 51. Fragment de paper amb anotació de Capbreus de Calonge.

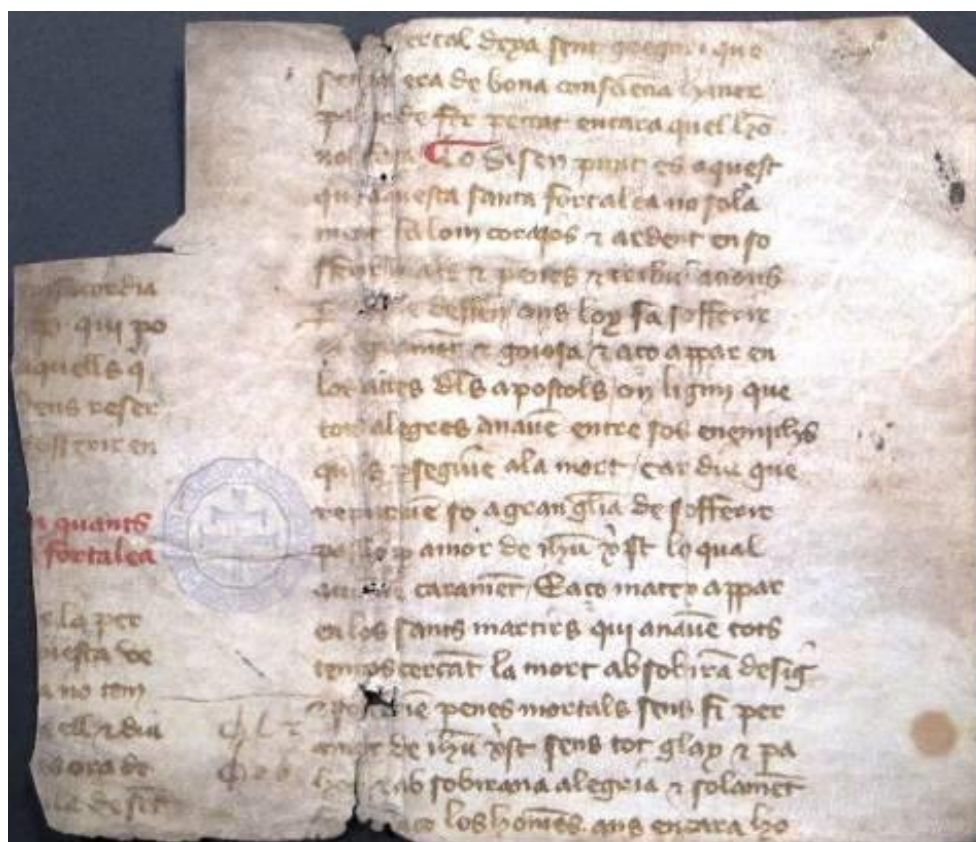

Fig. 52. Barcelona, Arxiu Diocesà, fragment 99 [Carpeta de Tapes de manuscrits, núm. 1] (f°99)

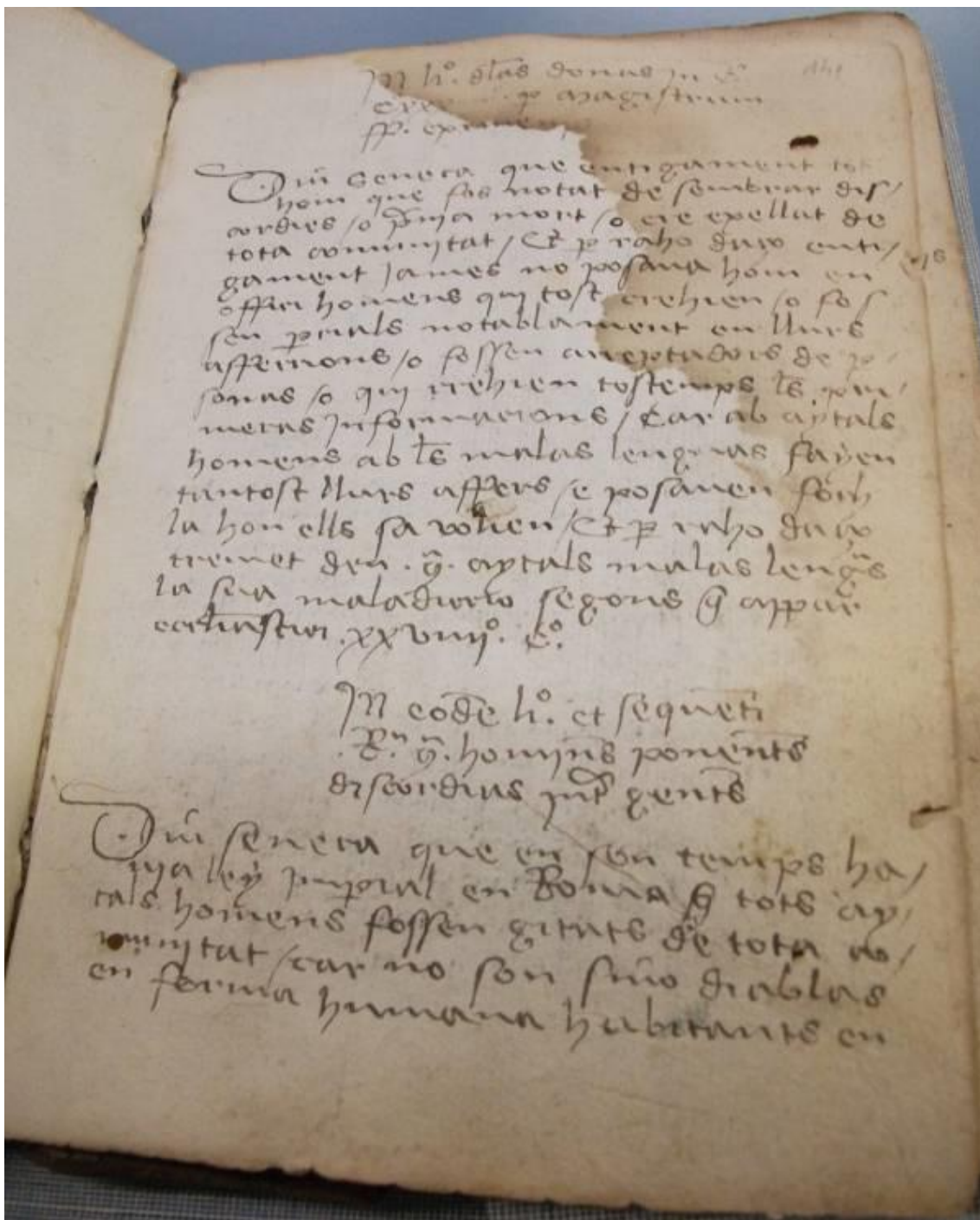

Fig. 53. Vic, BEV, ms. 235, f. 141r. Fragment final del capítol 134 del Llibre de les dones i fragment dels capítols 270 i 271.

Fig. 54. Relligadura original del segle xv del ms. 235 de la BEV.

138
He a vuy de plebit un m d 222 sub seors una
mesir que elen me sube dila dia surer mofen
Antony de fel bika luy segon mofen miguel 60
lo goó e mofen miguel pza de l' s mofen 10
202 e e abla dia de fe die en lo missio primer
vincut e mozi en dia mofen miguel de p goó en
lo desuo dia mofen e son de ferator de felimo sin
que se p m mofen a fel de mofen e mofen mofen
en dia mofen lo mofen mofen de mofen mofen
et mofen mofen mofen de mofen mofen mofen
mofen de mofen en que los mofen mofen mofen mofen
mofen de mofen mofen mofen de mofen mofen mofen
genfio mofen mofen mofen de mofen mofen mofen
que mofen mofen mofen que no mofen de mofen mofen
de mofen

Fig. 55. Notes dels consellers vigatans sobre la carestia de blat de l'any 1540 (f. 138r).

Religio

Cla Terra si es quant lom ab
manas se prua que na loat e
par e aqo es cosa fora pilloja aro
tas religioes qe puoca los altres
afor similitat e q aqll q deu sobe
toto homes del mo equiaz toua ve
nitar se fassa tene aq p va e p
mundanal q ell se fa loar aco es
qra abhominable anost tempo deu
quos pot dir ne pelaz p nequ e
a qta es la raho p q nost tempo
apora ayral paut aqtao confu
pore e derypas e be quon son
dignes en tat q p vn poch de
net volen adu q q es pui e no
dubhen a offendre lo ne de se a
qra qra notuua qra a
fa ayral exdarnacio parbm
p pmo dicit o foll van
notuua q tota ja beneuip
esta hac porada en la opio e re
putacio de homes peja q hau
no guayar quat los homes re
hauuan be loat e pas ben glori
atit en ayral loar pas que dey
p aco re haura abnat e pt hac no
re trobat venut q nos haura
miedt q de tu haura ben dit e ven
tas q los pigre han de maces
paut ayral venis p la cau e

entara maiore e venut que pmo
est molt loat sama fac ben pil
lar e difamar o mequm e co est
tan foll q p qo quet toll lo temp
et fa bestia uola pve deu e adu
tar de pantes homes e est trufat
p los altres o peador guada q
est car no est p no odre de vet
e en vent vas e ab vent plas e
de vet peps e de vet de pigre e
vent ten portara en justry pon
pa doctis qui est ne que valo ne
quet loa ne se veyen die en ca
cometa q porien dir detu ne
quit ha ala fi a jurgar ne denat
qui e duat quans se han entu
par ras plagas e torna atu ma
fir e heges dicit dea hua mig
qua de ma e no hi pde ari **Ca
pitol cclxxvi. Contra religioes de
pauu nom e fama mundanal**

Contrariu deya lo far a
bar e ptem que lo di
mori ha aq firmat
e estapat aqst peat
en lo cor dlat gentis q no troba
ras ppona al mo qui pure hori
de p mal nes ulla meys ppeano
nos genalinte uolen hori de p
gra fama e nom e uolen est
reputus aqll q no son ne fan

Fig. 56. Barcelona, BC, ms. 9300/1, f. 1r.

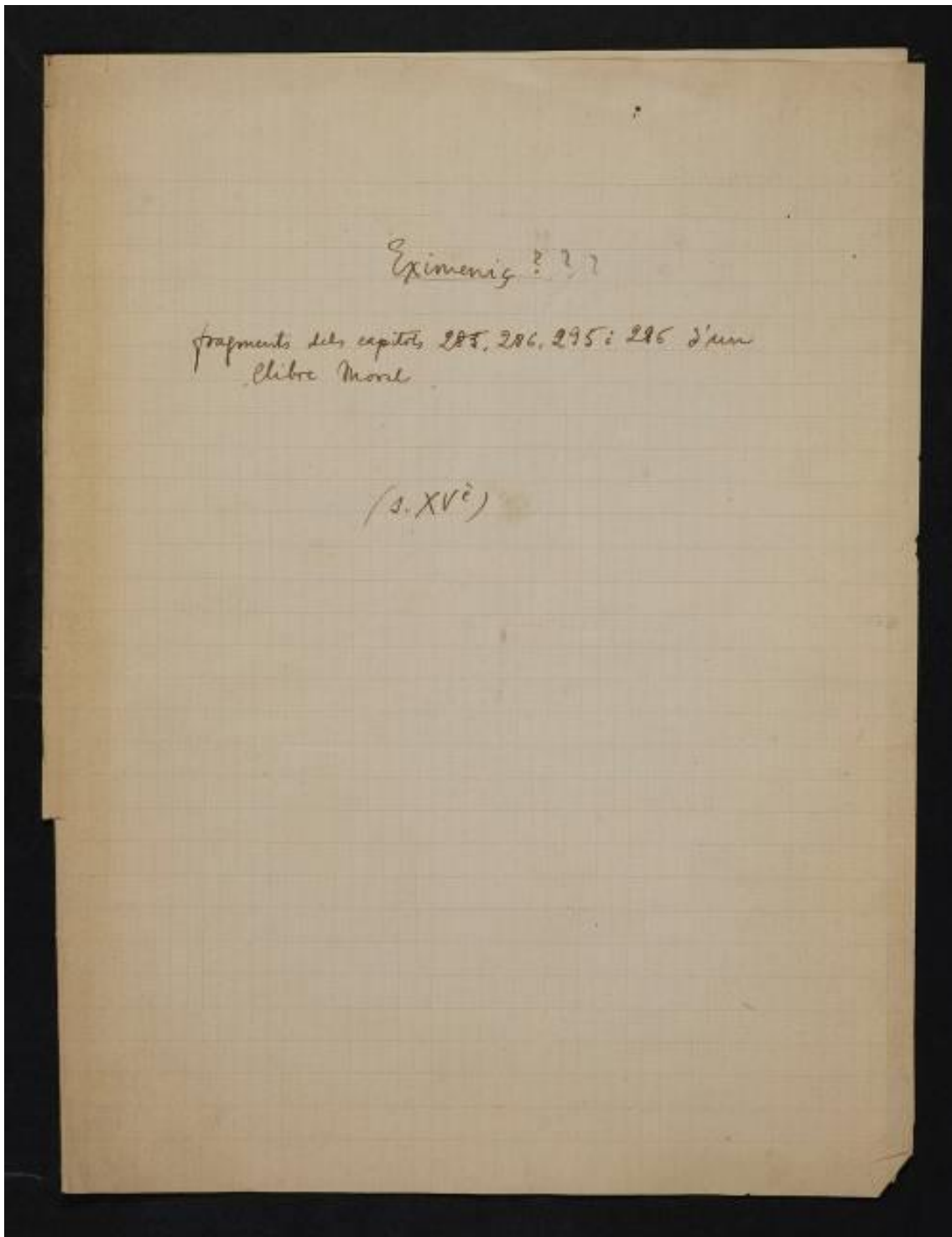

Fig. 57. Anotació d'Alòs-Moner en el bifoli de protecció del ms. 9300/1.

II. ESTUDI ECDÒTIC

2.1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ I HIPÒTESI DE TREBALL

Malgrat que el *Llibre de les dones* fou, com hem vist, una de les obres més llegides i més difoses de Francesc Eiximenis, i ja, des dels inicis dels estudis eiximenians, fou abordada des de diferents perspectives, hem de lamentar que encara avui dia ningú s'hagi preocupat d'estudiar amb deteniment la tradició textual catalana de l'obra. Bàsicament, els treballs de què disposem s'ocupen de la filiació textual de les traduccions castellanes.

En aquest sentit, el primer a fer alguna observació sobre la tradició textual del llibre fou Jaume Massó i Torrents (1991: 107), que va suggerir la possibilitat que els set testimonis castellans conservats transmetessin dues traduccions independents:

La una ens la deuen presentar *AH*; l'altra, que no conté·ls primers tractats, la coneixem per *J* i per *K*.

Anys més tard, el Pare Ivars (1933b: 428) va manifestar que els set manuscrits castellans difonien una única traducció. Aquesta hipòtesi es sustentava en l'existència d'un error comú que es troba en els sis exemplars que contenen la dedicatòria del llibre: tots ofereixen l'obra a *doña Sancha Ramírez de Arenós* en lloc de *doña Sancha Ximenis d'Arenós*. Aquest canvi de *Ximenis* per *Ramírez* és un indicatiu textual que demostra que tots els testimonis castellans provenen d'un arquetip comú.

D'altra banda, el mateix Pare Ivars (1933b: 427-431) va agrupar els manuscrits castellans basant-se en afinitats textuais i lingüístiques: per una banda, formarien grup els manuscrits *AD*; per l'altra, els testimonis *BK*, i, finalment, *CL*.

El 1981 va sortir a la llum l'única edició crítica que tenim en l'actualitat del *Llibre de les dones*, a càrrec de Frank Naccarato i sota la supervisió de Joan Coromines. En la introducció a l'edició, Curt Wittlin féu una primera aproximació a l'ecdòtica de la tradició textual catalana de l'obra, tot i que molt breu. Tal com l'erudit explicava (1981: xxxv), l'edició de Naccarato és la transcripció *rigorosament literal* del manuscrit *A*, amb algunes esmenes dels manuscrits *B*, *Cb* (Collbató) i l'incunable *i*. Declarava:

Tenint en compte la indiscutible excel·lència del manuscrit *A*, no cal lamentar que l'aparat crític no reculli sistemàticament les variants dels altres manuscrits.

Més endavant, en una nota a peu de pàgina, afirmava:

El manuscrit *B* —d’una branca de l’arbre genealògic dels manuscrits de *Lo libre de les dones* menys bona, sembla, però més divulgada que el manuscrit *A*— fou consultat per Naccarato en els casos on *A* i l’edició *I* «presentaven alguna dificultat».

Pel que fa al fragment de Collbató (*Cb*), asseverava que el copista era sens dubte rossellonès, «treballant sobre un text força emparentat amb el manuscrit *A*» (1981: xxxiv). Sobre l’incunable de Rosembach, deia (1981: xxxv-xxxvi):

A cent anys de l’original, no sorprèn que el text hagi sortit alterat, i en prou llocs deturpat. L’editor, sense pretensions de crític textual o literari, volia posar a la venda, ràpidament, un llibre de lectura fàcil i agradable. Els canvis ortogràfics i lexicals introduïts són els mateixos que podem observar en tantes altres edicions de textos catalans medievals.

Una segona aproximació a l’ecdòtica del *Llibre de les dones* la va fer el mateix Wittlin, un parell d’anys més tard, en el seu article «La primera traducció castellana de *Lo libre de les dones* de Francesc Eiximenis» (1983: 39-59), on presentava una llista comentada dels set manuscrits castellans i en discutia la filiació. Oferia després algunes conclusions de la comparació del manuscrit *A* de la traducció amb l’original, tant respecte l’edició de Naccarato, basada, com ja hem esmentat, en el manuscrit català *A*, com des del punt de vista del lèxic, afegint-hi un plec de catalanismes. Segons Wittlin (1983: 44), els testimonis castellans *BKCL* formen família, i dins d’aquest grup *CL* mostren afinitats particulars.¹ Més endavant afirmava (1983: 45) que la traducció castellana comparteix moltes variants amb el manuscrit *B*, de la família del qual sortirà —diu— el 1495 l’incunable.

Després de l’edició de Naccarato, vam haver d’esperar una vintena d’anys per veure com algú tornava a abordar el tema de la filiació textual de l’obra. Aquesta vegada ho va fer Carmen Clausell Náchter en el seu article «La tradició textual del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis O.F.M.» (2007b: 201-212).

En aquest article, l’autora intentava esbrinar quin és l’origen textual dels set manuscrits castellans del *Libro de las donas*. Per aquest motiu, va col·lacionar 120 *loci* de la tradició conservada de les traduccions castellanes de l’obra i els va contrastar amb els respectius *loci* de la tradició catalana. Segons Clausell (2007b: 202) la tradició textual castellana del *Libro de las donas* es divideix en dues branques: α , formada pels testimonis

¹ Sobre els manuscrits de la traducció castellana, vd. *Estudi codicològic* §1.5: «Traduccions castellanes: el *Libro de las donas*».

A₁ D₁ J₁, exemplars que presenten un estadi de llengua molt orientaltitzat i que cal suposar que representen la difusió d'aquesta obra per terres no catalanoparlants de l'antiga Corona d'Aragó; i β , integrada pels manuscrits *B₁ K₁ C₁* i *L₁*, que presenten un estadi de llengua plenament castellana.

L'autora trià aquests 120 *loci* a partir de les lectures divergents que oferien les dues famílies del *Libro de las donas*, i tots pertanyen al cinquè i darrer tractat de l'obra, el de les dones religioses.

Clausell (2007b: 203-207) arribava a la conclusió que, sovint, la tradició catalana llegeix uniformement, mentre que la tradició castellana presenta divergències entre les dues branques, la castellana pròpiament dita i l'orientaltitzant, però que d'altres vegades hi ha coincidències entre el comportament ecdòtic de les dues famílies castellanques del *Libro de las donas* i alguns manuscrits catalans. A través de nombrosos exemples va demostrar que el testimoni *B₁* de la família castellanitzant guarda moltes similituds amb el ms. *A* de la tradició catalana —el qual editem com a text base— i que sempre que *B₁* llegeix contra *A₁*, *B₁* s'acosta a la lectura del ms. *A* català.

Al final de l'article assenyalava algunes tendències del comportament ecdòtic de la tradició catalana, declarant que, de forma general, els testimonis *AHCJi* llegeixen conjuntament i *BFG* també (Clausell 2007b: 210).

Amb aquest estudi ecdòtic que ara us presentarem, pretenem estudiar la tradició textual catalana del llibre i volem comprovar si les tendències de filiació que Clausell assenyalava al final del seu article es donen en els cent primers capítols del *Llibre de les dones*. Aquests cent capítols engloben la primera part de l'obra, la qual parla de les dones en general, i els quatre primers tractats de la segona part del llibre: Infantes, Donzelles, Maridades i Vídues.

Per dur a terme aquest estudi hem col·lacionat els set testimonis catalans que conserven l'obra íntegrament, excloent-ne les còpies fragmentàries, les quals contenen el darrer tractat de “dones religioses” o parts d'aquest, que no són objecte de la nostra edició crítica. També hem consultat, en diversos llocs, els testimonis *A₁*, *B₁*, *D₁*, *K₁* i *L₁* de la tradició castellana del *Libro de las donas*, així com l'edició del *Carro de las donas* feta per Carme Clausell (2007a), la qual cosa ens han ajudat, en molts casos dubtosos, a poder destriar les lliçons correctes de les errònies i a aprofundir en l'ecdòtica de l'obra. Hem

indicat entre parèntesis quadrats i en negreta el capítol on es troben els diferents llocs crítics, i separat amb una coma, el número de línia del text, essent l'adreça del llibre el número 0 i l'índex de rúbriques, "Rúbriques" seguit del número de capítol corresponent. Endemés hem desenvolupat el passatge on es troba cada lloc crític per tal de fer més entenedor el context que envolta cada error o lliçó. Els diferents llocs crítics apareixen subratllats i, en algunes ocasions, apareixen també partícules en cursiva per tal de remarcar la influència que pot haver exercit un determinat element sobre l'error analitzat. Pel que fa als manuscrits castellans, emprem la nomenclatura de Carme Clausell (2007a: 122), la qual, per diferenciar els testimonis castellans dels catalans, utilitzava el subíndex 1. A més a més, citem el *Carro de las donas* amb les sigles *CD* i marquem en negreta els diferents passatges que corresponen als llocs crítics analitzats.

Abans d'entrar en matèria, però, vegem les característiques textuais de cada un dels testimonis col·locionats.

2.1.1. CARACTERÍSTIQUES TEXTUALS DELS EXEMPLARS CATALANS CONSERVATS DEL LLIBRE DE LES DONES

A: *Chantilly, Bibliothèque du Musée Condé, Institute de France, ms. 142*, del 1427. L'hem escollit com a text base de la nostra edició perquè és el més antic que s'ha conservat i a causa de la seva excel·lència, ja que és el testimoni que conté menys errors i menys innovacions en comparació amb els altres. La llengua d'aquest exemplar és clarament de procedència rossellonesa, tal com demostren diversos rossellonismes que es troben al llarg del text. Alguns exemples són: *dillús, meteys, jors, possesesquen, quay, deastre, saubés, vesent, ges*, etc. (Wittlin 1981: xxxiv, n. 56).

B: *Barcelona, Biblioteca Universitària, ms. 79*, del 1434-35. Aquest és un dels manuscrits més innovadors i un dels que conté més errors singulars a causa, sens dubte, del caràcter *amateur* del volum, ja que fou copiat per Miquel Cegrau, d'ofici pellisser i ciutadà de Barcelona. Els errors que més abunden en aquest manuscrit són els que són comesos per addició, és a dir, la diptografia, i és un dels testimonis que altera més l'ordre dels mots i un dels que comet més haplografies. Miquel Cegrau, a part de cometre tot tipus d'errors a l'hora de copiar, també hi ha un punt on altera l'ordre lògic del text: es tracta dels capítols 40 al 52. El copista reproduïx aproximadament les trenta primeres línies del capítol 40 i llavors es salta el text fins a la línia deu del capítol 42; aleshores

segueix transcrivint el text a partir d'aquest punt, però escrivint correctament les rúbriques de cada capítol, de manera que el cos del text d'aquest grup de capítols no es correspon amb la rúbrica i amb el capítol que enumera. Sembla que després de copiar el capítol 49 on, en realitat, transcriu el text del capítol 51, se n'adona de l'error i tot seguit salta al capítol 52, on la rúbrica i el text del capítol ja coincideixen i es torna a seguir l'ordre normal. Amb tot això, queda ben reflectit que el copista d'aquest volum no era pas un professional de la còpia, sinó tot el contrari.

F: *Madrid, Biblioteca Nacional d'Espanya, ms. 1984*, de 1478. Aquest manuscrit està signat per Paulus Oliveri, menorquí, resident a la ciutat de Barcelona. És un dels exemplars més tardans i podríem dir que es troba a mig camí entre innovació i conservadurisme. Tal com demostren els innumerables errors que conté, el copista tampoc és un professional del llibre escrit, però la part positiva és que aquest testimoni és un dels que comet menys haplografies.

G: *Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 461*, de mitjan segle XV. Volum escrit per Gundisalvus, un copista professional. Al costat d'A, és un testimoni excel·lent perquè conté poquíssims errors singulars i també pocs errors poligenètics. Aquest és el testimoni més conservador, el que presenta menys innovacions i menys trivialitzacions. Vist tot això, podem afirmar clarament que el copista Gundisalvus era un bon professional de l'art de la còpia. A més a més, és un dels manuscrits més luxosos que s'han conservat, tal com demostra la decoració d'aquest exemplar, amb la qual cosa podem deduir que aquest manuscrit fou encarregat per algun personatge important.

H: *Madrid, Biblioteca Nacional d'Espanya, ms. 1797*, d'entre el primer terç i mitjans del segle XV. És un manuscrit de copista anònim i és considerat el segon més antic, després d'A, si bé no sabem del cert quan fou acabat de copiar, si abans de 1430, o bé més cap a la meitat de la centúria. És el segon exemplar més conservador, després de G i té poques innovacions, poques trivialitzacions i pocs errors singulars. És el testimoni que conté menys *omissio ex homoioteleuto*, però, per contrapartida, és un dels que altera més l'ordre de les paraules. Hi ha una part on el copista es salta uns capítols referents al pecat d'avarícia, se n'adona i els afegeix al final. Amb tot això podem dir que el copista d'aquest volum, tot i no ser tant professional com el de G, fa una bona còpia en línies generals. La llengua d'aquest manuscrit és clarament valenciana, tal com mostren alguns valencianismes que es troben al text.

J: Sant Cugat del Vallès, Biblioteca del Centre Borja, Facultat de Teologia de Catalunya, ms. s.s. (abans ms. 260). Volum escrit en diferents fases: el volum fou confegit per diferents mans, i en diferents moments que van des del darrer quart del segle XV a inicis del segle XVI, mentre que l'endrea, l'índex de rúbriques i el darrer foli foren afegits en una etapa una mica posterior a la resta del text. Aquest exemplar, també de copista anònim, està a mig camí entre innovació i conservadurisme, i, quant a innovacions, és el que conté menys doblats sinonímics. Tanmateix aquest exemplar altera molt el text i està deturpat i és el manuscrit que fa més salts d'igual a igual, alguns d'ells molt extensos.

i: Barcelona, Joan Rosembach, 1495. És l'únic incunable que s'ha conservat del *Llibre de les dones*, tot i que es va especular que existia una altra edició feta a València el 1485 per l'editor Spindeler que s'hauria conservat a Tarragona (Del Arco y Molinero 1916). Al costat de *B*, és un dels testimonis més innovadors i conté nombrosos doblats sinonímics i també nombrosos errors singulars. Quant a errors poligenètics, és l'exemplar que canvia més l'ordre dels mots i el que comet més haplografies; després de *J*, és el que conté més *omissio ex homoioteleuto*. A més a més, aquest imprès presenta nombrosos errors mecànics d'impremta, com ara: *grans*>*graus*, *sant*>*sauct*, *provehí*>*prouayi*, *com*>*cow*, *aytal*>*ayial*, *saviesa*>*sauiaze*, *qual*>*qunl*, etc.

Després d'haver vist les característiques textuais dels diferents testimonis conservats del *Llibre de les dones*, ara és l'hora de veure el comportament dels diferents testimonis i les seves tendències de filiació.

2.2. ERRORS DE L'ARQUETIPUS (X)

2.2.1. Primerament hem trobat una sèrie d'errors comuns conjuntius significatius que comparteixen tots els testimonis conservats del *Llibre de les dones*, la qual cosa fa pensar que aquests provenen ja de l'Arquetipus (X) o, fins i tot, de l'original d'Eiximenis:

[15,25] Ítem Boeci, en lo libre *De escolastica diciplina*, recompta del fill de Lucreci, lo qual ere nodrit en vicis de la gola, e ab vils fembres e ab males compayies, per les quals coses comès crim per què fos sentenciat a mort *i*

de Lucreci *ABFGHJ*

Tots els testimonis, menys *i*, comparteixen el mateix error, que prové de l'arquetipus. L'incunable esmena el lloc crític consultant la font d'aquest fragment, que és el capítol 2 del *De disciplina scholarum de Boeci* (cfr. *Notes a l'edició*, n. 98). També ho fan els manuscrits castellans i el *Carro de las donas: del fijo de Lucreçi A₁, del fijo de Lucreçia D₁, del fijo de Lucreçio B₁K₁, del fijo de Bacreçios L₁*, la qual cosa reforça que estem davant d'un error d'arquetip (cfr. Clausell 2007a: 180).

[15,42] Per ma ffe, pare, si no fos per dar de[s]honor a la mia mare *em*.

dehonor *A*

honor *BFGHJi*

Tots els còdexs llegeixen la lliçó errònia “honor”, que ve de l'Arquetipus. *A* se n'adona d'aquest error i de la manca de sentit de la frase i l'esmena per “dehonor”, on la *s* ha caigut. Els testimonis castellans també es mouen en la mateixa línia que els catalans (*honor A₁D₁; honra B₁K₁L₁*), i l'autor del *CD* llegeix en aquest passatge “honrra”, com la resta de manuscrits, però esmena l'error de la següent manera: “si no fuese por dar honrra a mi padre, que es mandamiento de Dios, yo no os confessaría [...]” (Clausell 2007a: 181). Tot plegat reforça que la lliçó “honor” és un error d'arquetip.

[29,46] ne per nulltemps hom bort | li féu a sson plaer, | ne home qui [no] fos ffort | no fo bon escuder *em*.

fos *ABFGHJi*

La lliçó “fos” que contenen tots els testimonis catalans no té sentit dins d'aquest passatge. Els testimonis castellans *B₁K₁L₁* contenen una lectura que encaixa més amb el sentit d'aquests versos, la qual hem decidit editar. El fet que els testimonis castellans *A₁D₁* coincideixin amb els catalans en ometre la conjunció negativa “no” (*fuese borde*) apunta que estem davant d'un altre error d'arquetip que, probablement, els altres testes castellans esmenen.

[32,51] Ages tu cura de tu meteix que·t salves, e l'altre lexa-u a Déu, car si ta rahó valia, jamés negú no seria religiós, ne verge, ne solitari, ne prevere, ne bisbe, ne en stament de dignitat, car poria dir cascun d'aquests semblant paraula que tu dius, ço és: si tots som hermitans o religiosos, e axí dels altres, qui poblarà lo món? *G*

ne en estament de viduytat *AHJi*

ne estament de vjduitat *B*

en estament de dignitat *F*

Tota la tradició catalana llegeix en aquest passatge una lliçó errònia “estament de viduïtat”, ja que no acaba d'encaixar amb la sèrie de mots que la precedeixen (“religiós”, “verge”, “prevere” i “bisbe”). Els testimonis *FG* se n'adonen de l'error i l'esmenen correctament. Tots els testimonis de la tradició castellana presenten lliçons acostades als catalans (*estamento de viduidad A₁*, *estamento de vidual D₁*, *estamento de viudez B₁K₁L₁*), de manera que això prova que es tracta d'un altre error d'arquetip.

[46,21] E un jorn, con ella·s truffàs axí de son marit, ella, taylant una poma ab son guanivet, ficàs lo guanivet pel pits e tantost començà a morir *i*

ploma *ABFGHJ*

En aquest passatge novament tots els testimonis catalans llegeixen una lliçó que no acaba d'encaixar. L'incunable se n'adona i l'esmena correctament; també ho fan els testimonis castellans *A₁D₁* i el *CD* (Clausell 2007a: 322, n. 118). Per contra, els testimonis *B₁K₁L₁* llegeixen al costat de la tradició catalana (“péñola”), la qual cosa reforça que es tracta d'un altre error d'arquetip.

[48,21] Diu ací Macrobi que gran saviesa és de la persona posada en matrimoni de no donar ocasió a la altra per son engronyiment o ontes amaguades *G*

amades *ABFH*

continuades *Ji*

Tots els exemplars llegeixen “amades”, lliçó que ja devia transmetre l'arquetipus. Tant *G* com *Ji* intenten esmenar l'error, però sembla que *G* és l'únic que ho fa satisfactòriament. La lliçó correcta és *amaguades* i segurament l'arquetipus contenia una petita haplografia (la de *-gua-*), donant com a resultat *amades*, que passa els seus descendents. Els testimonis castellans *A₁D₁* esmenen l'error, fàcilment detectable, com *G* (“escondidas”), la qual cosa prova que la lliçó correcta és la que conté aquest testimoni.

[49,16] ans ha manat lo Senyor beneyt aquí meteys que l'hom no puxa lexa sa muller per neguna rahó, sinó per fornicació que ella faça. E si ell ne pren altre, aquella vivent, ell fa peccat de adulteri *Ji*

ell la fa peccar *A*

siu fa que ell la fa peccar *BGH*

Tant *A*, com *F*, com *BGH*, cometen el mateix error, però *A* omet *siu fa que*. *Ji* se n'adonen de l'error i l'esmenen correctament. Els testimonis castellans *B₁K₁L₁* tenen una lliçó semblant a la de *Ji* (*ella aya fecho*), mentre que *A₁D₁* s'acosten a la lliçó errònia que contenen els testimonis *ABFGH* (*que ella fase peca*), de manera que això apunta que es tracta d'un altre error d'arquetipus (cfr. Clausell 2007a: 328, n. 132).

[87,39] És ver que Varró, poeta *J*

Coarró *ABFGHi*

En aquest passatge trobem un error d'arquetipus que podria estar ocasionat per una mala interpretació de la *V* inicial en el mot *Varró*. Els testimonis castellans *A₁D₁* coincideixen amb *J* en la lliçó correcta, lliçó que és fàcilment esmenable consultant la font, mentre que *B₁K₁L₁*, de la mateixa manera que la resta de manuscrits catalans, transmeten una lliçó errònia molt propera (*Garro*), la qual cosa demostra que aquest error és d'arquetipus i que el problema es troba en la grafia inicial.

[97,25] E·n cas que·s vega en perill de caure, més li val marit, car aquí no peca *A*

no pecca que no fa peccat car aquí cau en cors e an anima *BFG*

no pecca ne que no fa peccat car aquí cau en cors e en anima *H*

no pecca en cors e en anima *i*

J presenta el text deturpat.

En aquest passatge tots els testimonis llegeixen una lliçó sense sentit acostada a la dels testimonis *BFGH*. Tant el testimoni *A* com l'incunable, llegeixen al costat dels altres exemplars, però intenten esmenar pel seu compte aquest error, que ja ve de l'arquetip, simplificant el segment. Pel que fa als manuscrits castellans, en aquest cas segueixen lliçons properes a les dels testimonis de la branca β catalana i l'incunable, la qual cosa apunta que, efectivament, es tracta d'un error d'arquetip (*que aquí non peca ca quien cae en adulterio pierde cuerpo e anima A₁, ca aqui non peca en otra manera cae aqui en cuerpo e en anima D₁, que en ello non peca que non pecar ca pecando pierde el cuerpo e el alma B₁, que en ello non peca que non peca ca pecando pierde el cuerpo e el alma K₁, que en ello non peca e pecando pierde el cuerpo e el alma L₁*).

2.2.2. En segon lloc hem topat amb una sèrie d'errors en què tota la tradició omet un petit fragment de text (no es tracta de *omissio ex homoioteleuto*), de manera que podem afirmar que aquest salt ja es trobava a l'arquetip. D'altra banda, cal dir que aquests espais en blanc els trobem sovint en els manuscrits d'Eiximenis:

[10,15] E açò havem en lo Ecclesiàstich, on diu *J*

() *lac. AFG*

om. BHi

Tota la tradició catalana del *Llibre de les dones* presenta en aquest passatge un buit: mentre que *AFG* deixen un espai en blanc, els testimonis *BHi* simplement ometen el lloc bíblic. El manuscrit castellà *A₁* també conté un buit en aquest lloc, la qual cosa suggereix que aquest espai en blanc ja es devia trobar a l'arquetipus. També suggereix que aquest buit el tenia l'arquetipus el fet que el *CD* en aquest passatge no llegeix el lloc bíblic, sinó que arregla l'error amb la lliçó: “e assí se colige del texto” (Clausell 2007a: 159). Pel que fa a *J*, aquest testimoni omple el buit pel seu compte afegint el llibre de la *Bíblia* on apareix la citació. Els exemplars castellans *B₁D₁K₁L₁* també omplen el buit com *J*, però, a més a més, afegixen el número del capítol (*en el XXVI cº del ecclesiastico*).

[70,22] La sisena, car solament aquest orde salvà Déus en lo temps del Diluvi, car salvà Nohè e sos fills e lurs muylers; si altres n'í havia, tots moriren *em*.

om. ABFGHJi

En aquest passatge tots els testimonis catalans ometen el verb *salvà*, de manera que cal suposar que aquesta haplografia ja la tenia l'arquetip. Apunta també a aquesta direcció el fet que els exemplars castellans *B₁K₁L₁* també ometen aquest verb (*conviene a saber a noe e a sus fijos e a sus mugeres e todos los otros murieron B₁L₁, conviene a saber a noe e a sus fijos e a sus mugeres K₁*). Per contra, *A₁D₁* se n'adonen de l'error i l'esmenen pel context afegint el verb “salvar” al final (*ca noe e sus fijos e sus mugeres se salvaron*). També afegix el verb “salvar” el *CD*: “solas ocho personas **se salvaron**” (Clausell 2007a: 147).

[71,7-8] E per tal ha ordonat la santa Esgleya que los matrimonis se fassen entre aquells qui no s'atanyen res, car aquells qui s'atanyen ja an sufficient rahó de concòrdia per lo parentesch; mas quant entre aquells qui res no s'attanyen ve lo novell matrimoni, lavors hi ve sufficient rahó de pau *em*.

om. ABFGHJi

Tota la tradició omet el fragment subratllat que ja havia estat omès per l'arquetip. Una prova d'això és que els testimonis castellans *A₁D₁* també tenen aquesta omissió. Quant als exemplars *B₁K₁L₁*, aquests omplen el buit pel seu compte i esmenen l'error introduint una variant, *ca los otros*, que substitueix el fragment “car aquells qui s'atanyen”. L'adaptador del *CD* arregla aquest passatge de la següent manera: “entre personas que no ayan deudo ni parentesco **porque se junten los estraños** en amistad y assí viva la república en paz y quietud” (Clausell 2007a: 370). Tot plegat apunta novament que es tracta d'un error d'arquetip.

[72,47] En tant que havem, *Ecclesiastici*, xxvi ca., que *Mulieris bone beatus est vir G*

() *lac. AFH*

om. B Ji

D'una banda, els testimonis *AFH* deixen un espai en blanc en el número del capítol bíblic; de l'altra, *B Ji* en lloc de deixar la llacuna, l'ometen. *G* omple el buit pel seu compte, de la mateixa manera que els manuscrits castellans (*en el xxvi cº del ecclesiastico A₁B₁K₁, ecclseastiçe xxviiº D₁*). L'Arquetipus devia contenir aquest espai en blanc i, fins i tot, potser també l'autor, que no devia recordar amb exactitud el lloc bíblic. Ho sustenta, a més a més, el fet que el *CD* tampoc llegeix el número de capítol bíblic, sinó "en el Ecclesiastés" (Clusell 2007a: 374).

2.2.3. En tercer lloc, hem localitzat tota una sèrie d'errors compartits per tots els exemplars conservats del *Llibre de les dones* que, tot i que són evidents, podrien tenir components poligenètics:

[2,13] donà a la dona verguonya en la carn molt més que a l'hom en esta part X

cara ABFGH Ji

La lliçó correcta que devia transmetre l'Arquetipus és *carn*. Tots els testimonis, tant els catalans com els castellans, erren i llegeixen incorrectament *cara*. També ho fa el *CD*: "le dio Dios a la muger vergüença (en la cara) natural mucho más notable que al hombre" (Clusell 2007a: 147). Al final del capítol 10 apareix *mengàs son pa en suor de sa carn*", la qual cosa referma més el fet que la lliçó correcta ha de ser "carn", així com també el fet que els capítols 721-724 del *Tercç* tracten de la *vergonya corporal*.

[37,11] Axí metex, que los infans d'ells pregunuen nostre Senyor per ells ab gran efficàcia, majorment si·ls nodrexen bé *J*

ella ABFGH i

L'Arquetipus ja contenia la lliçó errònia "d'ella", que transmet a tota la tradició. *J* se n'adona de l'error i l'esmena. Per altra part, tots els testimonis castellans s'adeqüen a la lliçó correcta de *J* (*de ellos*) i també esmenen l'error, ja que es tracta d'un error fàcilment detectable i esmenable (possiblement l'exemplar original de la traducció castellana ja havia introduït aquesta esmena, que passa als seus descendents). El *CD* presenta una lliçó semblant a la dels testimonis castellans i *J*, la qual cosa reforça la nostra afirmació: "E también quando Dios lleva los hijos en estado que no le han offendido ni peccado contra Él, ellos ruegan allá por sus padres, mayormente si los crían bien" (Clusell 2007a: 305).

[39,22] E açò posa la Santa Scriptura, *Sapiencie, quarto*, on parlant dels borts diu axí: *Ex iniquis enim omnes filii qui nascuntur, testes sunt nequicie adversus parentes [in] interrogacione sua* em.

interrogacione AFGHJi

interrogacione B

Es tracta del versicle *Sv* 4:6. Tota la tradició omet la preposició *in*, la qual ja devia ometre l'Arquetipus *i*, molt probablement, el mateix original d'Eiximenis. Per contra, els manuscrits castellans no ometen la preposició (excepte *D₁*, que comet una omisió de “*nequicie ... in*”). És probable, en aquest cas, que l'arquetip de la traducció castellana hagués esmenat aquest error pel seu compte afegint la preposició *in*.

[63,10] He entès que en ton regne ha als cuns fills de perdició qui vers matrimonis contra la lig divinal separen, ab falces occasions falsament meditades per falses testimonis *i*

mendicades *ABFGH*

medicades *J*

En aquest lloc tots els manuscrits llegeixen la lliçó mancada de sentit “mendicades”. La lliçó que presenta *J* probablement sigui causada per una mala lectura d'una abreviatura. L'incunable se n'adona de l'error i l'esmena correctament. Els testimonis de la traducció castellana llegeixen en paral·lel amb *i* (“pensadas”), la qual cosa és un indicatiu que es tracta de la lliçó que s'ha d'editar.

[67,25] Emperò, dien los sants, que la manera de ffer aytals tocaments poria ésser tan carnal, e tan sutze e tan desordonada que no és dupte que no fossen peccat mortal, e açò axí meteix per tal car aytals tocaments no·ls excusen los béns del matrimoni *J*

nols excusa *ABFGHi*

Tots els testimonis llegeixen en singular per influència de *matrimoni*. *J* se n'adona de la manca de concordança i esmena l'error. Aquest error no es troba a la traducció castellana probablement perquè l'arquetip de la traducció també el va esmenar. D'altra banda, el *CD* conté una lectura que es troba en consonància amb els testimonis catalans, si bé l'adaptador d'aquesta obra intenta esmenar l'error afegint el sintagma “su maldad” i ometent “els béns”: “Assí los tales toques deshonestos **no les excusa su maldad** el sancto matrimonio” (Clausell 2007a: 364). Tanmateix, cal dir que aquest error no és segur perquè, a vegades, Francesc Eiximenis fa aquest tipus de concordançes en les seves obres.

2.2.4. Hem advertit també una sèrie d'errors compartits per tots els testimonis poc clars i que, en principi, no ens servirien per filiar amb seguretat. Malgrat això, sí que ens poden

ser útils per reforçar l'existència d'un arquetip comú per tota la tradició. D'entre aquest tipus d'errors poc significatius, hi ha diversos casos d'errada en la citació bíblica. Aquests casos, tot i que podrien tenir un origen poligenètic, també és possible que realment no siguin equivocacions, perquè a l'edat mitjana la *Vulgata* era una mica diferent de com la coneixem avui en dia, i és probable que un lloc bíblic concret posseís una citació diferent de la que té en l'actualitat. No obstant això, n'afegim algun com a prova secundària, per acabar de reforçar el que hem dit:

[65,12] Axí metex *Gènesis Primo havem* que Déus manà a Adam e a Eva en persona de tots los conjugats esdevenidors, que cresquessen, e multiplicassen e unpiçen la terra *em*.

Genesis tercio havem *A*

avem genesis Tercio *BFHi*

avem genesis tercio capitulo *G*

genesis III° ca^o havem *J*

Tots els manuscrits coincideixen a llegir el tercer capítol del *Gènesi*, de manera que estem davant d'un altre error d'arquetip o, si realment no es tracta d'un error, el que és evident és que l'arquetip ja contenia aquesta lliçó. Ho demostra el fet que els manuscrits castellans també contenen aquesta lectura.

[65,21] La terça és aquesta; diu sent Pau, *Prima Ad Thimoteum*, axí: «Yo vuyll que les viudes jóvens prenguen marits, e que agen e nodresquen enfans *em*.

Ad Thesalonicenses axi *AHi*

ad thesaloniceses *B*

ad Thesalonicenses *F*

ad thesalonicenses () *lac. G*

ad thesoloniçences VI° ca^o Axi *J*

En aquest passatge, tots els manuscrits, tant els catalans com els castellans, així com el *CD* (Clausell 2007a: 360) llegeixen la carta de sant Pau als de Tesalònica, de manera que l'arquetipus de l'obra ja devia portar aquesta citació. Els testimonis *A₁B₁K₁L₁* afegixen el número de capítol com *J* i *D₁* deixa un espai en blanc com *G*. El *CD* omet el número de capítol bíblic.

[84,32] E açò diu sent Pau, Ad *Ephesios quinto*, dient axí: *Unusquisque diligat uxorem propriam sicut semet ipsum em.*

Ephesos secundo AB

heffesios 2º FGH

ephesios IIº caº J

Ephesios i

En aquest lloc, tots els exemplars, tant els de la traducció com els catalans —excepte l'incunable, que no inclou nombre de capítol—, tornen a coincidir en la lectura del segon capítol de la carta de sant Pau als efesians, de manera que, novament, estem davant d'un possible error d'arquetip.

2.2.5. Finalment, afegim uns exemples de lliçons equipol·lents, innovacions i variants formals que reforcen que tots els testimonis del *Llibre de les dones* es remunten a un mateix arquetip:

[0,17] he compreses lurs dits en breutat BFGHJ

en breu tractat A

en brevitat i

L'incunable *i* fa una esmena sobre la lliçó “en breutat” i *A* fa una correcció sobre la mateixa lliçó, que no acaba d'entendre. Per tant, tots els testimonis llegeixen “en breutat”, que prové de l'Arquetipus. La forma “en breutat” no és recollida ni per Coromines (1980) ni per l'Alcover-Moll (1977), però apareix en el *Saqueig de Sasser*, un document de 1329 editat per Joaquim Miret i Sans (1908: 445) i també en *l'Espill del Pecador*, traducció catalana del *Speculum Peccatoris*, atribuïble a Antoni Canals (Emili Casanova 2003: 92, 93 i 96), de manera que hem de suposat que aquesta forma existia en el català medieval. Per tant, les lliçons presentades per l'incunable i pels testimonis BFGHJ són lliçons equipol·lents. De totes maneres, tampoc es pot descartar la possibilitat que, en realitat, la forma correcta fos “en brevitat”, i que la *i* hagués caigut i per això tots els testimonis llegissin “en breutat”. Els manuscrits de la traducció castellana llegeixen en aquest passatge *en breve*, que segurament és una trivialització d'una lliçó que no entenen, la qual cosa reforça més la teoria que tots els testimonis, tant els catalans com els castellans, tenien davant un model que llegia “en breutat”.

[24,46-47] E ensenyen-ho miylls, encara, en lur parlar, car parlen ab especials maneres, o en pus prima veu poden, ensenyen e ab especials condeschs en menar lo cap e los labis A

e un pus prima veu poden ensenyen *B*

e on pus prime veu poden enseyen e *FGH*

e com pus prima veu poden ensenyen *J*

com pus primament poden e *i*

Tots els manuscrits presenten diferents lliçons que són equipol·lents, amb diferents variants poligenètiques. Els testimonis *A₁* i *D₁* de la tradició castellana s'acosten a *J* i a l'incunable i llegeixen: *e con mas delgada vos que pueden enseñar e*, mentre que els manuscrits *B₁K₁L₁* llegeixen la variant: *e en mas delgada voz e en quanto pueden muestran*, lliçó acostada a la dels testimonis *ABFGH*. Pel que fa al *CD*, conté una lectura acostada als testimonis *J*, *i*, *A₁* i *D₁*: “**con** hablas muy polidas, **con** delgada voz, con gestos y meneos de la cabeça y boca, que estudian para más se afeminar [...]” (Clauzell 2007a: 214).

[35,56] e pensa Déu quant prea aquest bé, car per aquest principalment ordenà lo matremoni, e per aquest ha per escusat, entre los altres, lo ajustament matrimonial d'om e de fembra *ABGHJ*

ha per escusa *F*

ha escusat *i*

Tots els *testes* llegeixen la variant formal “ha per escusat”, amb una petita diferència en el manuscrit *F*. Sembla que a l'incunable no li acaba d'encaixar aquesta lliçó i opta per la forma, més moderna, “ha escusat”. Tots els manuscrits castellans llegeixen *ha por escusado*, de manera que queda clar que es tracta d'una lliçó que té el seu origen en l'arquetip.

[40,29] La terça rahó sí és car comunament borts són fort mal nodrits. Rahó és car estan ab la mare o ab estranys o aquí, on negú no·s cura d'ells, e tothom los menysprea *ABFGHJ*

o ab quis vol *i*

Tota la tradició catalana comparteix la mateixa lliçó, “o aquí”, que es podria considerar com a lliçó equipol·lent. L'incunable s'aparta d'aquesta lectura i llegeix *o ab qui·s vol*.

[51,32] Diu a la fi lo Istorigraphus axí *FG*

la jstoria axj *Bi*

la historia *J*

la historia graffus *A*

lo jstoriographus *H*

En aquest passatge tots els testimonis llegeixen “lo Istorigraphus”, però *ABJi* no ho acaben d’entendre i opten per diferents solucions. A sembla que, o bé fa una banalització, o bé comet un error poligenètic, confonent la segona *o* de “Istorigraphus” per una *a*. D’altra banda, tant *Bi* com *J* fan una trivialització de “Istorigraphus” en “història”, influïts pel fet que en aquest capítol l’exemple que s’hi reconta és extret de la *Història oriental*, anteriorment citada en el text. Els *testes Bi* llegeixen al costat de *J*, amb l’única diferència que afegixen l’adverbi de manera *axí*. Per la seva banda, els testimonis castellans *B₁K₁* coincideixen amb els catalans *Bi* (*la estoria asy*) i també amb *L₁* (*desta estoria*). D’altra banda, *A₁D₁* fan una trivialització sobre la lliçó correcta de “istorigraphus” (*el estoriador*), llegint al costat de *FGH*, la qual cosa reforça que la lliçó de l’arquetipus era “istorigraphus”.

[87,12] ne en la *mort* totes furten *ABFGHJ*, *A₁B₁K₁L₁*

mort de lur marit *i*

Tots els manuscrits, tant els catalans com els castellans, ometen el segment que hem subratllat de la lliçó de l’incunable, de manera que queda palès que la lliçó “mort” prové de l’arquetipus (cfr. Clausell 2007a: 399, n. 386). L’incunable omple el buit pel seu compte introduint una lliçó equipol·lent amb l’objectiu de fer la frase més clara i intel·ligible.

2.3. EL GRUP α

2.3.1. ERRORS COMUNS CONJUNTIVS DE *AJi*

2.3.1.1. Després d’haver constatat un arquetip comú per tots els *testes*, hem contemplat les relacions que els diferents exemplars conservats tenen entre si. Analitzant els errors comuns conjuntius més significatius hem pogut comprovar que la tradició catalana conservada del *Llibre de les dones* es divideix en dues grans branques: α , composta pels testimonis *AJi*, i β , composta per *BFGH*. Hem observat que l’incunable, tot i pertànyer a la família α , rep diferents influències de l’altra branca, de manera que es donen diferents tipus de contaminació de β a α que més endavant detallarem.

Ara per ara ens limitarem a mostrar una sèrie d’errors comuns conjuntius significatius que fan que els exemplars *AJi* s’hagin d’emmarcar dins d’una mateixa família. D’altra banda, cal dir que aquests errors comuns conjuntius, des d’una altra òptica, són separatius entre α i β :

[5,7] si volen saber e conèixer *BFGH*

om. AJi

En aquest passatge, tots els testimonis castellans tenen la mateixa innovació que β (*sy quieren saber e conosçer*), lliçó que ve de l'arquetip, de manera que la lliçó de α és errònia. El fet que el *CD* llegeixi al costat de β i dels testimonis castellans reforça que la lliçó correcta és la de β : “Y estos capítulos serán para doctrina de todas mugeres y muy nescessarios para ellas **si quieren saber y conoscer** su natural condición [...]” (Clausell 2007a: 151).

[11,44] procurà a ssi e a totes les dones següens dolors e affanys prou, per tal li estech dat en pena a ella e a sses filles següents que infantas *BFGH*

om. AJi

L'error que comparteixen els testimonis *AJi* es tracta d'un salt probablement provocat per la proximitat del segment *a ssi e a totes les dones següens*. La tradició castellana, en aquest passatge, convergeix amb la lectura de la branca β , la qual cosa reforça que la lliçó presentada per α és errònia i la lliçó de β és la que devia portar l'arquetipus (*a ella e a sus fijas que pariesen A₁B₁D₁L₁, assy e a todas las mugeres que despues vinieron que pariesen K₁*). També sustenta que la lliçó correcta és la de β el fet que el *CD* presenta una lectura molt acostada a β i als testimonis castellans: “le fue dado en pena **a ella y a todas las mugeres que han sucedido después** que paran con dolor [...]” (Clausell 2007a: 161).

[11,105] car diu que, en special, dona és cayguda en art de falsegar *BFGH*

caygut *AJi*

Aquí tenim una mostra d'un error de concordança que contenen *AJi* entre el substantiu *dona* i el verb *cayguda*, potser provocat per l'influència del mot proper *art*. Els testimonis castellans no contenen aquest error, de manera que queda clar que es tracta d'un error evident que té el seu origen en α .

[19,45] Per raó d'açò encauta e consella a pare e a mare *BFGH*

Encara aconseylla *A*

consella *J*

encara consell *i*

Els testimonis *BFGH* llegeixen la lliçó *encauta*, que és la que transmetia l'arquetip. Els testimonis de α fan una trivialització del verb *encautar* en *encara*, amb la diferència que *J* opta per ometre'l. Els manuscrits castellans *A₁D₁* presenten un doblet semblant al dels exemplars catalans *BFGH* (*amonesta e aconseja A₁, amonesta e conseja D₁*), la qual cosa apunta que aquesta és la lliçó que s'ha d'editar. També sustenta que la lliçó editable és la de β el fet que Eiximenis emprà

aquest verb en altres llocs del seu opus, com ara en el capítol 268 del *Dotzè*: “deuen los combatens *encautar-se* ab temps de açò, ço és si llurs enemichs menen carros o no”, en el capítol 96 del *Segon*: “E açò és de què·ns *encauta* monsenyer sent Ambròs en I seu sermó”, o en el capítol 806 del *Terç*: “E a aquesta ira ve bé la paraula del Salmista damunt al·legada, qui *encauta* l’om a no peccar” (cito a través de les edicions de treball de Renedo, i Martí, en premsa). Per contra, els manuscrits $B_1K_1L_1$ s’adeqüen a la lliçó de α , i, més concretament, de J (*conseja B₁K₁, aconseja L₁*).

[40,46] fills de adulteri a la fi vénen a no res; ne t’abellesca aperença lur, car a la fi tot ne va en vent *BFGH*

ne en bella parença *A*

ne en bella aperpenca *J*

net fius en bella esperança *i*

Tant *A* com *J* com *i* llegeixen la mateixa lliçó mancada de sentit, però *i* se n’adona de l’error i intenta esmenar-lo pel seu compte, resultant d’això una lliçó que no acaba tampoc de fer sentit.

2.3.1.2. Hem trobat una sèrie d’errors de *AJi* que són menys segurs a l’hora de filiar, perquè podrien tenir una arrel poligenètica. Tanmateix, ens reforcen els dos grups que acabem de veure:

[9,18] E com lo diable viu que ella responent tebeegava dient que Déus los avia dit que, si·n mengàvan, que ells morrien, lavors reebé esforços contra ella, car manera és del diable, segons que diu sent Gregori, que si l’om que ell tempta veu sens esforços teebegar, lavors reeb força contra ell. E axí u féu açí temptant a Eva, car, pus que ell la véu responent tébeament, tantost la informà ab special promissió a creure lo contrari dient-li: —No ages paor, que no morrets axí com Déus vos ha dit *BFGH*

morras *AJi*

Aquesta oració és la traducció del versicle bíblic *Gn 3:4*: “Dixit autem serpens ad mulierem: *Nequaquam morte moriemini*”. *AJi* s’erren perquè utilitzen una segona persona del singular en lloc d’una segona persona del plural com en el verset de la Bíblia. Referma més aquest error el fet que després apareix la segona persona del plural en *vos ha dit*. A més a més, els testimonis castellans i el *CD* (Clausell 2007a: 157) també llegeixen una segona persona del plural (*no morireys A₁,CD; no morredes B₁K₁L₁*), la qual cosa apunta que la lliçó correcta és la que transmeten els testimonis *BFGH*.

[11,110] O, si conexets la falsia, *embacinar-vos* ha per tal guisa que us farà tenir lo lum de dia
BFGH

coneys *AJ*

coneixies *i*

El verb que utilitzen *AJ* no és l'apropiat, ja que *coneys* concorda amb "la fembra" i el verb hauria de referir-se als homes que se n'han adonat de la malícia i de les males arts de les dones. L'error queda corroborat perquè més endavant apareix *embacinar-vos*, que està en segona persona del plural. Per tant, la lliçó correcta també ha de estar en segona persona del plural. L'incunable se n'adona de l'error i l'esmena *ope ingenii*, però no ho fa satisfactòriament. D'altra banda, els manuscrits castellans també llegeixen aquí una segona persona del plural (*conosceys A₁*, *conosçierdes B₁L₁*, *conocieredes K₁*), de manera que, com en l'exemple anterior, és evident que la lliçó que presenten *AJ* i l'incunable és errònia.

2.3.2. ERRORS COMUNS CONJUNTIUS DE *Ji*

2.3.2.1. Dins de la branca α encara podem destacar un altre grup, *Ji*. Aquests dos testimonis, que són els més tardans, comparteixen diversos errors comuns conjuntius significatius, de manera que s'ha de suposar que tenen un antecedent comú, que hem anomenat ϵ . D'altra banda aquests errors comuns de *Ji* ens són útils també com a errors separatius de *A*.

[44,39] Recompta Plutarcus que en Dalmàcia solia ésser costuma que tots anys les dones assenyaldes, e ja de dies, prenien licència dels marits, a temps cert de l'any, que almeys estiguessen per un mes separades d'ells, ab altres dones qui vivien religiosament per les muntanyes en cases honestes *GH*

Pulurcartus *B*

Plutartus *F*

Policratus *Ji*

Els exemplars *Ji* citen a Joan de Salisbury, conegut per la seva obra com a *Policratus* o *Policraticus*, en lloc de citar a Plutarc, autor d'aquesta citació. *B* i *F* llegeixen amb *GH*, però cometem errors paleogràfics quan ho copien.

[45,24] emperò tostemps vedava a sos infans que no presessen vengança de les concubines de lur pare, que ells volien matar, e·ls deya que no·s torbassen dels enugs que lur pare li faÿa, e u apagàs tot axí con podia *ABFGH*

ne·ls descobria los enugs *J*

ne·ls descobrís llurs anuigs *i*

Tant *J* com *i* presenten el verb *descobrir* en lloc de *torbar*, amb la qual cosa la lliçó que presenten no fa sentit. L'incunable s'adona de l'error de l'antecedent comú ϵ , i intenta esmenar la lliçó, però no ho fa satisfactòriament.

[50,6-7] E per ventura que els prínceps, que tan gran mercat fan de la mort de les dones qui moren per mà dels marits sots escusació de adulteri, no escaparan al fort juý de Déu; car per aquest tan gran, e tan cruel e tan foll mercat, lo qual ells no poden fer, los està appareylada en cors e en ànima tal sentència e vengança divinal que més los valguera que jamés no aguessen ahuda honor e·l món, ne senyoria *ABFGH*

ne *Ji*

Els exemplars *Ji* simplifiquen *al fort juý de Déu; car* per la conjunció disjuntiva *ne*, fent que aquest paràgraf perdi el sentit.

2.3.2.2. Hem trobat uns quants casos d'haplografia que comparteixen els testimonis *Ji*. Tot i que en principi podrien ser considerats errors poligenètics, els marquem com a significatius perquè fan que el passatge on es troben perdi el sentit. Endemés, els considerem significatius perquè són errades que tant *J* com l'incunable podrien haver esmenat fàcilment pel context, però no ho fan; de manera que cal suposar que aquestes omissions ja es trobaven en el subarquetipus ϵ :

[44,19] Emperò si aquest cas, ne lo damont dit, ne·ls altres per la santa Esgleya assignats no u empatxen, lavors lo matrimoni no·s pot per res separar *ABFGH*

om. Ji

[49,29] La quarta, car per açò se seguien grans oýs e rancors del marit als parents de la dona, per la qual cosa se podien seguir homeys e grans mals *AG*

se seguexen *B*

se seguiran *F*

segujen *H*

om. Ji

[54,18] E si fan vila, fan·vos cundesch dels braços, e·ls fermen sobre·ls flanchs, e a tot hom fan ullada, e·s giren totes entegres *ABFG*

[71,13] Per rahó d'açò dix Salamó, *Proverbiorum, sexto*, que sis coses són que Déus aïra, e la setena ha en gran abhominació *ABFGH*

om. Ji

2.3.2.3. A part d'aquests errors comuns significatius de *Ji*, n'hem trobat d'altres que són menys clars, perquè podrien tenir un origen poligenètic. No obstant això, reforcen la tendència:

[9,22] qui aures sciència divinal, qui és entendre e saber bé e mal e totes coses *BFGH*

entendre e saber *A*

es stendre e sabber *J*

s'estendrà a saber *i*

Ji substitueixen el verb *entendre* per un de semblant, *estendre*, la qual cosa fa que la oració no tingui sentit. L'incunable, per la seva part, esmena amb enginy la lliçó que li proporciona el seu antecedent *e*. El testimoni *A* llegeix conjuntament amb la branca β , però comet un error singular en ometre *és*.

[32,32] Si·n vols per haver hereu, e tu com no penses que per haver muyller no és cert a tu de haver hereu fill teu? E si no l'has, vet tostemps rayina que hauràs ab ta muyller. *Si l'has*, no·t sabs si·t valguera més altra que ton fill *ABFGH*

nols has *Ji*

[49,43] ha fet ordenar que qui matarà per aytal rahó sa muyller, que muyra ... qui per aventura a aytal homeyer costarà massa *ABFGH*

aytal homey *Ji*

La lliçó dels testimonis *Ji* és errònia, ja que aquest fragment fa referència als homes que maten a les seves mullers.

[58,15] Responch-te que una de les majors errors del món és aquesta, seguons que posa Lucdunencis en un seu tractat *H*

Lucdusis *ABFG*

luch galaç *J*

Luch () *lac. i*

Els testimonis *ABFG* també llegeixen al costat de *H*, però fan una mala interpretació d'una abreviatura.

2.3.2.4. Hem contemplat quatre casos en què *Ji* contenen un error que es podria classificar com a paleogràfic:

[3,6] féu Déus totpoderós alsunes leys en temps de Moysès, qui fo cap e príncep del poble de Israel *ABFGH*

principi *Ji*

[5,12] E açò declara aquell gran Alanus, en lo seu coment sobre Boeci *ABFGH*

comensament *Ji*

Aquí trobem el cas d'un error típic de la transmissió de moltes obres de Francesc Eiximenis.

[49,40-41] E per tal hi à provehit Jhesucrist, qui per Justinià emperador, servent seu, ha fet ordenar que qui matarà per aytal rahó sa muyller, que muyra *ABFGH*

justícia emperador servent seu *J*

iusticia que a Emperador escrivint *i*

[55,41] Cartayna, Susis, Hebatanis, Actenas e Jhesusalem *ABFGH*

jaell *J*

Jacel *i*

2.3.2.5. Endemés, en un parell d'ocasions, els testimonis *Ji* trivialitzen en la lectura d'un mot:

[70,34] La deena, la excel·lent benedicció que la sancta Esgleya hi dóna après l'altar, après lo cors de Jhesucrist, a significar que qui bé usa del matrimoni hoirà aquella veu que lo Fill de Déu dirà al juý *ABFGH*

l'altra *Ji*

[96,37] per tal cant has amada castedat, e après mort de ton marit no has volgut altre, per rahó d'açò t'à fet Déus dona virtuosa, e à confortat lo teu cor a ffer les altes coses que has fetes A

altes *BFGH*

les altres *J*

altres *i*

2.4. EL GRUP β

2.4.1. ERRORS COMUNS CONJUNTIVS DE *BFGH*

2.4.1.1. Tenint en compte que el nombre d'errors comuns conjuntius de la branca β (*BFGH*) és molt superior al de la branca α , hem arribat a la conclusió que β és una família més activa que α , de manera que els manuscrits d'aquesta branca no s'haurien d'emprar com a text base d'una edició.

Els errors comuns conjuntius més significatius de β —i, per tant, separatius de α — són els que segueixen:

[11,60] que jamás príncep ne regent pobla en negun conseyll del món gosàs apellar fembra, per gran, ne per bona *AJi*

no guos estar *BFG*

no hagués *H*

BFG empren una forma verbal inapropiada, la qual fa que la frase perdi el significat. *H* duu a terme una trivialització de la lliçó transmesa per *BFG*.

[35,54] Donchs, pus lo matremoni és ordonat a fills deputats e nodrits al servey de Déu, fé ton poder que aquest bé no perdes *AJi*

orde als fills *BFGH*

Com podem comprovar, la lliçó que presenten els exemplars *BFGH* no acaba de fer sentit; per tant, tots quatre han de posseir un antecedent comú.

[37,12] Scriví l'abat Pacífich que Lotari, governador de Alexandria, mort, dotze fills que havia haguts, qui eran morts en sa vida, lo vingueren tantost a visitar en Porgatori donant-li gran confort *AJ*

mort ell *i*

morts *BFGH*

Primer de tot cal dir que l'incunable llegeix conjuntament amb *AJ*, però afegeix el pronom personal *ell* per desambigüitzar la oració. *BFGH* cometen un error ja que fan concordar *mort*, referit a l'emperador, amb els *dotze fills*, la qual cosa fa que la oració resulti també redundat amb "qui eran morts".

[39,15] qui açò fa, dóna gran infàmia a ssi meteys e als seus, ensenyant que és hom incontinent, e adultre e de mala vida *AJi*

jncouenjent *BFGH*

Els testimonis *BFGH* no acaben d'entendre el mot *incontinent* i llegeixen *inconvenient*, fent-ne una *lectio facillior*, trivialització que probablement prové de β .

[47,8] Si és ans del matrimoni, lavors és gran colpa d'aquells qui lo matrimoni han fet e consentit, car aquells qui matremoni fan deuen haver lo consentiment de les persones e parts qui s deuen parar al matrimoni *AJi*

per parts *BFGH*

L'adició de la preposició *per* per part de *BFGH* trenca el sentit de la frase, preposició que els ha transmès el seu subarquetípus β .

[56,29] E axí com la sancta dona havia dit, après véneh contra aquell regne lo rey d'Ongria *AJi*

axj fo *BFGH*

Els manuscrits *BFGH* afegeixen en aquest passatge la tercera persona singular del pretèrit perfet simple del verb "ser", de manera que en resulta una lliçó errònia.

[56,41-42] car deya que havia major ocasió de ésser devota, e de ocupar si metexa, e de informar-se en tot bé

mes deuota e de jnformar *BFGH*

occupaçe *B* ocupar se *FGH*

Pel que fa a aquest segment, β presenta una alteració de l'ordre dels mots. Els manuscrits castellans presenten lliçons properes a la de la branca α (*devota e de ocupar a si mesma e de*

informarse A₁D₁; devota e de ocupar se e enformarse B₁K₁, devotas e de ocuparse e de enformarse L₁), la qual cosa reforça que la lliçó de β és un error.

[75,25] Senyor, ço que m fas justament ho fas, car yo ho meresch, qui aytal minva o mal é fet a aytal e a aytal *AJ*

e mal *i*

de mal *BFGH*

AJ i *i* llegeixen conjuntament, tot i que utilitzen en un cas una conjunció disjuntiva i en l'altre, una copulativa. *BFGH* presenten una lliçó errònia: *minva de mal* no fa sentit.

[78,18] tractant-la graciosament e amigable, sens dar-li senyoria, car de continent que la ha, exora, e ve contrària al marit *A*

que ella *FGH*

que ella la ella *B*

que ha be *J*

ella *i*

La lliçó dels testimonis *FGH* no fa sentit i prové de β . El testimoni *B* llegeix conjuntament amb els manuscrits *FGH*, però intenta esmenar l'error pel seu compte afegint el segment *la ella*. Pel que fa a l'incunable, fa una banalització sobre la lliçó de *A*.

2.4.1.2. En la nostra anàlisi, ens hem topat amb uns quants casos d'*omissio ex homoioteleuto* i haplografia que fan que el passatge perdi el sentit. Tots aquests casos, menys el primer i el darrer, serien casos d'errades fàcilment esmenables pel context on apareixen; malgrat tot, cap dels exemplars que conformen la branca β ho esmena. De manera que els considerem significatius i, a més a més, és probable que aquestes omissions ja es trobessin en el subarquetipus β :

[19,57] E con pensés que açò fos fantasma e proseguís en la donzella ço que havia començat, axí-s seguí de fet con l'àngel li menaçà. E veent lo juý de Déu sobre si matexa, volch tornar atrás d'açò que fet havia e no poch lavors *AJi*

om. BFGH

[22,19] Axí metex, presentar a la sua mare quatre Avemaries per les sues quatre dignitats ... en lo cel e en la terra. O dir-li la sua santa vida *AJi*

om. BFGH

[47,26] Segonament diu que deus attendre que aquí no sia notable desaguatat de edat. E per tal diu que tart és bon matrimoni d'om vell ab dona massa jove, e ja pigor hom jove ab dona veylla *AJi*

om. BFGH

[89,37] Per tot açò appar ver e bo lo conseyll de Raguel dat a ssa filla Sarra *Ai*

bo *J*

om. BFGH

2.4.1.3. A més a més, hem localitzat diversos casos d'errada compartida pels exemplars *BFGH* que són repeticions provocades per la proximitat d'un mot igual o semblant. Per assenyalar aquesta influència, hem marcat en cursiva la partícula en qüestió:

[19,25] e a aquestes conseylla sent Jerònim que, jatsia que hagen e·l cor de fer *ço* que·ls conseylarà lo pare *AJi*

so que hagen *BFGH*

[26,26] Aprés, diu aquest, que aytal dona se procura mala fama, *car, pus* que senyal porta de fembra vil, e de orada e de foylla, cascú pot pensar que ella no és del tot profembra *AJi*

car cascun *BFGH*

[29,10] e per tal la amor primerament encarnada tanta de senyoria pren e·l cor de l'hom que jamés no n'hix fins que lo cor *mor* e fall per *mort* *AJi*

mor *BFGH*

[33,19] No-res-meys, que lonch ús e costuma de abstenir-se de fornicar se converteys en natura, en tant que a l'hom qui ha en costuma de abstenir-se de aquest peccat seria gran pena de entendre en aytals dolenties, *segons* que d'açò an grans experiències los virtuosos hòmens e sants, e qui viuen en religió e en altres estamens de honestat *AJi*

seguons lonch *BFGH*

[57,17-18] lo Salvador, perdonant a la dona que havia fet adulteri, nos ensenyà en açò que lig de gràcia no auciu dona *per peccat de adulteri Ji*

qui havia fey adulteri *A*

per peccat de adulteri *BFGH*

[59,33] O, malvat e *cruel* bèstia digna de mort! E no contrastant que yo·t faés la infeeltat que·t fiu
A

infedilitat que fuy *J*

desfaeltat quet fiu *i*

crualtat quet fiu *BFGH*

[67,25B] Emperò, dien los sants, que la manera de ffer aytals tocamens poria ésser tan carnal, e tan sutze e tan desordonada que no és dupte que no fossen peccat mortal, e açò axí meteix *per tal* car aytals tocamens no·ls excusen los béns del matrimoni *AJi*

per aytals tocaments *BFGH*

[68,12] servada *dreta* entenció de neta amistat *A*

de *dreta BFG*

e *dreta H*

de vera *Ji*

[77,7] *per tal cont ella* jamés no li volch consentir una turpitud e legea carnal que ell volia fer en la persona d'ella, ne volch jamés dir negunes paraules leges e sutzes que ell volia que digués *AJi*

per que ella volia fer en se persona *B*

perque ell volia ffer en la persona *FGH*

2.4.1.4. A continuació detallem una sèrie d'errors de β que són menys clars, ja que podrien tenir components poligenètics, però que ens reforcen l'existència d'aquest grup:

[5,6-7] avem a premetre als cuns preàmbols qui són generals a totes dones, e necessaris a ssaber a elles matexes *Ai*

a totes dones e neçesaries a saber *J*

E necessaris a totes dones e necessaries *B*

e necessaris a totes dones e necessaris *FGH*

Tant *B* com *FGH* llegeixen la mateixa lliçó, afegixen *e necessaris* i suprimeixen *a saber*, la qual cosa fa que l'oració no acabi de tenir sentit.

[25,31] Jetzabel, tan bella, Jeú la féu gitar per la finestra avall e la féu mengar a cans *AJi*

Jueu *BGH*

Juell *F*

[42,31] car són pus gelosos que altres *AJi*

guolosos *BFGH*

[47,43] aytal desalt se pot leugerament reparar, si donchs no ve de coses desesperades, axí com per adulteri de la dona o per intemptació de mort *AJi*

e per interpretraçio *B*

o per interpetracio *FGH*

En aquest segment de text, els testimonis *BFGH* tenen davant un cultisme, *intemptació*, que no acaben d'entendre, i ho resolen fent una *lectio facillior*, “interpretació”, que probablement prové del subarquetipus β .

[61,6-7] E si tu demanes la dona si·s pot separar de l'hom per adulteri —ço és si l'om l'à comès— dich-te que, axí com l'om pot lexar la dona, sí·s fa la dona a l'hom, seguons que appar *Extra, De adulteriis: Intelleximus*, e·s contén aquí, que si l'hom ha adulterat e la dona, l'om pot ésser forçat de tornar ab la dona, e·s deu recompensar la un crim per l'altre *AJi*

que l'hom adulterant a la dona *BH*

que l'om adulterat e la dona *FG*

Tant *BH* com *FG* presenten la mateixa lliçó mancada de sentit, però *FG* cometen un error a l'interpretar una possible abreviatura de la *n* de *adulterant* i confonen la *a* de *a la dona* per una *e*.

[72,60] car de la muyler ha béns de natura, axí com infans e remey a ssa natural e carnal cobeegança, axí com dit és, e parens e amichs ... E per tot açò *dix* lo Savi *AJi*

dich *BFGH*

2.4.1.5. Endemés, dins d'aquest grup d'errors menys segurs, hem advertit alguns errors paleogràfics que fan que *BFGH* s'hagin d'unir sota un mateix subarquetip:

[52,24] O, si s'asalta de tu, en veritat fort ést desconexent, que ella am a tu, he·t vuylla e·t dó sa amor, e son cor e son bon servey, e que tu no puxes comportar un poch la sua mesquina *AJ*

servir *i*

seny *BFGH*

[90,51] no aman[t] sinó lurs infans, no han piatat dels altres, que veuran nuus, e descalços e mal proveïts e no·ls ajudaran en res; o si·ls fan queucom, cuyden·los fer molt, no attenent Déus què ha fet a elles, ne attenent que aquells que veen axí pobres *AJi*

attenen *BFGH*

2.4.2. ERRORS COMUNS CONJUNTIUS DE *BFG*

2.4.2.1. Pel que fa a la branca β , on agruparem els exemplars *BFGH*, hem pogut observar que els testimonis *BFG* freqüentment estan units per errors comuns significatius, de manera que aquests tres manuscrits han de posseir un antecedent que els lliga i que hem anomenat γ . D'afegitó, aquests errors comuns ens serveixen com a errors separatius dels testimonis *BFG* i de l'altre testimoni, *H*:

[32,17] Si·t viuen, seran·te desobediens, tostemps desigaran ta mort. Aprés ells, posaràs tot quant has, ne t'ho prearan res; ells seran rics e plens de ço del teu, e tu viuràs en pobrea, e en veylea e en misèria *AHJi*

posseiran *BFG*

Els testimonis *BFG* no entenen el sentit d'aquest passatge i fan una trivialització sobre el verb "posaràs". Aquesta banalització no fa sentit, ja que el pare no deixa els seus béns als seus fills a la seva mort, sinó que els hi dóna tot el que pot. Aquest error queda confirmat pel fet que el *CD*, llegeix: "E **poner·los·has** en el mayor estado que pudieres" (Clauell 2007a: 288), així com també els manuscrits castellans del *LD* (*poner los has en estado e dar les has todo quanto tienes A₁, poner los as en estado e dar les as todo quanto as D₁, poner los has en estado e dar les has quanto tienes B₁K₁L₁*).

[33,7] Pus que més mals se seguexen per haver muyller que per no haver, abans se deu hom posar sots la part pus segura e de la qual se seguexen *meys* mals, axí com és no haver·ne *AHJi*

mil *BG*

mills *F*

Tant *BG* com *F* transmeten la lliçó *mil*, però *F* llegeix un plural en lloc del singular. Podria semblar, a primer cop d'ull, una variant adiafora, però el fet que més endavant aparegui *meys* fa que s'hagi de considerar *més* com la lliçó correcta. Els manuscrits castellans llegeixen “más”, i el *CD*, “mayores” (Clausell 2007a: 291), de manera que queda clar que la lliçó correcta és la que transmeten els testimonis *AHJi*.

2.4.2.2. A continuació, us presentem alguns casos d'*omissio ex homoioteleuto* i haplografia que hem considerat com a errors significatius perquè fan que el segment de text on es troben perdi el sentit. Endemés, són errades fàcilment esmenables per conjectura, però que no han estat subsanades pel copista:

[12,101-102] E con te acompañarà quant ab ella sies! E con contínuament pregua *AHJ*

o con *i*

e *BFG*

[21,18] Dóna, encara, entendre als hòmens que vol ésser amada, e cortejada e tenguda per bella, pus que axí's mostra *AHJi*

om. BFG

[57,33] special juý de Déu li ha a venir sobre ell, e a dia que no pensa, cor aquest peccat és fort gran davant Déu *AHJi*

om. BFG

2.4.2.3. Hem trobat també tot un seguit d'errors de *BFG* menys segurs, ja que podrien tenir una arrel poligenètica. Malgrat tot, ens ajuden a reforçar el grup γ :

[2,6] aga generalment a tot hom e dona dada ley *AH*

donada *BFG*

a tota dona dada *i*

BFG fan una trivialització de *dona dada*, provocant que la oració perdi el sentit. L'incunable presenta una lliçó equipol·lent a *AH*.

[11,84] e pus que bé no ha negú, o fort poch *AHJi*

nagun be *BFG*

Els testimonis *BFG* cometen l'error de repetir el mot *bé*, que és innecessari i massa reiteratiu.

[19,62] e esposa sua cara, e temple seu elet *AHJ*

casa e *BFG*

car es *i*

[25,40] car ella la posa e la ensenya a totes aquelles parts on més mal, ne peccat ne viltat se'n pot seguir *AHJi*

val *BFG*

En lloc de llegir el substantiu *mal*, els manuscrits *BFG* llegeixen un verb, amb la qual cosa es trenca el sentit d'aquest passatge.

[25,42] Per tal havem, *Ecclesiastici IX*: *Averte faciem tuam a muliere compta* *AHJi*

Autem *B*

aute *FG*

En aquest passatge, l'antecedent dels testimonis *BFG* devia mancar de l'abreviatura, de manera que aquests manuscrits van fer una mala lectura del mot.

2.4.2.4. D'entre aquests casos d'errors comuns de menys pes de *BFG*, hem trobat dos casos de citació bíblica que esmentem aquí per acabar de reforçar l'agrupació *BFG*:

[27,46] car havem, *Ecclesiastici IV*, que y ha confusió qui aporta gran glòria, e és aquella cant alcun, per amor de nostre senyor Déu, se lunya de mal en què los altres són caeguts *AHJ*

VIII *i*

X *BFG*

[96,28-29] *E Sapientie, IIII*, diu axí: «O, com és bella davant Déu, e ab quanta claretat està la casta generació! Cert, la sua memòria no pereix jamás davant Déu, e tostemp davant porta corona e glòria, per la victòria que ha ahuda de la carn *AH*

Et Sapientie IIII° ca° *J*

Et Sapiencie VIII *i*

E Sapiencie x *BF*

Et Sapiencie x *G*

2.4.3. ERRORS COMUNS CONJUNTIUS DE *FG* (δ)

2.4.3.1. Així mateix, dins de la branca β , els manuscrits *FG*, els més tardans d'aquesta família, sovint comparteixen errors comuns conjuntius significatius, de manera que necessàriament han d'estar units per un subarquetip comú, δ . Aquests errors comuns de *FG* es poden considerar, des d'una altra òptica, com a errors separatius de *B* i de *H*. Els exemples més destacats són els següents:

[2,14] donà a la dona verguonya en la carn molt més que a l'hom en esta part, e açò per preservar si metexa de tota viltat e legea *AJi*

reservar *B*

separar *H*

esquivar *FG*

Observem aquí un cas de difracció: el subarquetipus β segurament llegia la lliçó errònia “reservar” que també llegien els seus descendents. *B* és l'únic que conserva aquesta lliçó, i els altres testimonis de la mateixa branca intenten esmenar aquest error. *FG* presenten la correcció “esquivar”, correcció que prové del seu subarquetipus δ i *H*, per la seva banda, també introdueix una altra correcció que és un error singular, “separar”, que tampoc acaba de fer sentit.

[61,21] en aytals casos molt més val a la dona supportar lo marit en son mal vici, e estant ab ell e sots ell, que no lexar-lo *ABHi*

estament *F*

e estament *G*

estant *J*

Els testimonis *FG* confonen el gerundi *estant* amb el substantiu *estament*, que dins d'aquest passatge no té el més mínim sentit. Per la seva part, *G* sembla que intenta esmenar la lliçó, però no ho aconsegueix fer amb èxit.

[93,25] E per habundant que sia lo convit, si la dona fa cara trista, tot lo convit és suylat *ABHi*

la dona effa cara *FG*

lo convit si e la dona fa la cara *J*

FG presenten una lliçó errònia que claríssimament trenca el sentit de la oració.

2.4.3.2. Hem trobat alguns casos en què els testimonis *FG* presenten un doblat de mots semblants, doblat que podria tenir el seu origen en una correcció del copista de δ anotada al costat del lloc crític:

[12,64] d'aquí és venguda la altea e sublimitat de humilitat *AHJi*

la sublimitat de *B*

subtilitat sublimitat e *F*

subtilitat sublimitat de *G*

[37,10] Poden encare attendre a aquells tants mals que veem en aquells qui n'han, dels quals havem dits molts damont cant recitàvem la error de Jovenià *ABHJi*

reptavem *F*

reptavem o recitavem *G*

Sembla que aquí *G* se n'adona de la manca de significat del verb *reptar* en la oració i l'intenta esmenar afegint la conjunció disjuntiva *o* i el verb *recitar*, mentre que *F* opta erròniament per llegir *reptar* en lloc de recitar.

[40,7] E què y pusch yo fer si yo són bort? Guardàs-s'i ma mare! —axí com si no era cosa confusible ésser fill de mala mare *ABHi*

fos *J*

ffos ono era *FG*

[74,5] Pus, donchs, havem ensenyat la gran excel·lència del *matrimoni*, seguex-se que les dones posades sots aquest estament e sagrament deuen ab gran reverència aquell tenir entegrament honrat per lur bona vida *ABHJ*

en matrimoni o sots aquest *FG*

en aquest *i*

2.4.3.3. A continuació, oferim tres casos d'haplografia, que, tot i que en principi no serviren per filiar, els considerem significatius perquè provoquen que el fragment de text on estan localitzats perdi el sentit. Endemés, són errades que serien fàcils d'advertir, però no les esmenen. Per tant, és molt probable que es tracti d'errors que ja contenia el subarquetipus δ :

[6,21] pus que los hòmens fallien per mort *ABHJi*

om. FG

[27,36] Semblantment, si la dona, qui és cisterna on s'i pot alcú trencar lo coll, està descuberta en lo pits, o en altra part se mostra desonesta, per guisa que alcun, bestialment guardant, hi cau per mala cobeegança *ABHJi*

om. FG

[55,35] Vist havem diverses veguades que cant la comunitat dels hòmens són mals, que Déus los soffer per mèrits de les bones dones *ABHJi*

om. FG

2.4.3.4. Endemés hi ha una sèrie d'errors poc segurs de *FG* que podrien tenir components poligenètics, però que ens reforcen el grup δ :

[47,23] e bé qui serà en l'om, fa a passar graciosament *ABHJi*

posar *F*

aposar *G*

[52,12] Ara és axí que ensenya·ns seny e rahó, experiència e scriptura, que no és hom al món qui no vischa ab als cuns desplaers e affanys *AHJ*

ensenyen *B*

ensenya *i*

en seny es *FG*

[56,47] se pot mills secretejar ab ella que no si ella no·n sab, car si no·n sab e lo marit li escriu, per força ho ha a saber altre *ABHJi*

e lo marit *FG*

La lliçó dels exemplars *FG* és mancada de sentit. De fet es tracta d'una *omissio ex homoioteleuto* de “sap ... sap” i la posterior omisió de “li escriu”.

[66,24] Appar tot açò per tant car aquestas dues coses són béns del matrimoni e li donen sa honestat *ABHJi*

bones *FG*

Tot i que la lliçó que presenten *FG* podria ser considerada una variant adiafóra, el mot “bones”, és una trivialització. Per altra banda, encaixa millor amb l'*usus scribendi* d'Eiximenis el mot “béns”.

[74,52] e pens que a ella pertany callar e humiliar, car és jove e és fiylla, e muyler del ffill, per amor del qual hi deu molt flixar *A*

e humiliar, car és pus jove e és filla *BHi*

filla *F*

qui és filla *G*

e humiliar Car es jove *J*

A presenta una lliçó singular a l'ometre *pus*. Les lliçons de *J* i de *BHi* són variants adiafores de *A*. Pel que fa a *FG*, els dos ometen *e humiliar, car és pus jove e és*, fent que el paràgraf perdi el sentit. *G* se n'adona d'aquesta manca de significat i l'esmena afegint *qui és*, i la lliçó que se'n deriva és correcta. Quant als exemplars castellans, tots llegeixen en paral·lel a *A* (*e humiliar ca es moça e es fija A₁D₁, e humiliar ca es moça e fija B₁K₁L₁*), la qual cosa demostra que és la lliçó que s'ha d'editar.

2.4.3.5. En dues ocasions l'error compartit pels testimonis *FG* és de concordança en gènere o nombre entre dos segments:

[83,29] La segona: si vols fer gelosa ta muyller, *paraules sien poques e qui poch duren*, mas lo fet sia no res, car lo *fet* és mort a qui l'assaga, així com provat és *ABHJi*

quils assatge *FG*

[93,19-20] si y vénen ja. Lits, e cases e officines, tot sia proveït de *tota cosa necessària* *ABHi*

tota sia provehida *FG*

tot sie ben provehit *J*

2.5. CONTAMINACIONS

2.5.1. $\beta > i$

2.5.1.1. Com hem apuntat a l'inici de la nostra anàlisi, l'incunable *i*, tot i pertànyer a la família α , molt sovint comparteix errors comuns conjuntius significatius amb els quatre exemplars que conformen la branca β , de manera que cal suposar que l'incunable està contaminat pel subarquetipus β . A través de la nostra anàlisi hem pogut constatar que aquesta contaminació es dóna, sobretot, entre els capítols 43-90. D'altra banda, els errors comuns detectats entre β i *i* permeten separar el testimoni *i* de *AJ* i β de α :

[67,21] car aquests tocamens aytals són senyals de bona caritat e amor entre aquells qui han la consciència bona, e con un hom per aytal entenció santa e bona *AJ*

intenció *BFGHi*

Malgrat que la lliçó "intenció" podria semblar la lliçó correcta perquè a continuació apareix la forma "aytal intenció", la lliçó que s'ha d'editar és la que transmeten els testimonis *AJ*, que és la que devia portar l'arquetipus, tal com demostra el fet que els manuscrits castellans coincideixen amb la lectura de α : *consciencia A₁B₁D₁K₁L₁* (cfr. Clausell 2007a: 363, n. 258).

[70,31] donant a entendre que per lo sant sacrament del matrimoni *AJ*

La virtut *BFGHi*

la viltat carnal se fa preciosa *AJ*

la llibertat *BFGH*

llibertat *i*

Tant en el primer cas com en el segon trobem lliçons mancades de sentit. El matrimoni no és una "virtut" sinó un "sant sacrament". Que amb el matrimoni la llibertat de la carn es faci preciosa no té ni cap ni peus. L'incunable, tot i eliminar l'article determinat, llegeix conjuntament amb el grup format per *BFGH*.

[72,22] e la compayia li és fort necessària, no solament per ajudar-li a portar los càrrechs de sos trebaylls corporals, ans encara perquè·ls puxa portar requer solaç e plaer cordial *em*.

a portar sos carrechs *AJ*

ço es carrech *B*

ço es als carrechs *FG*

ço es al carrech *H*

ço es a suportar los carrechs *i*

a traer los cargos A₁; a suportar los cargos D₁; a sofrir las cargas B₁K₁L₁

Els quatre manuscrits de la branca β cometen un error al suprimir el verb *portar* i a l'afegir la partícula *ço és*, la qual cosa trenca el sentit de la frase. Els testimonis *AJ* contenen una lliçó que, tot i ser bona, no acabava de fer el pes perquè el possessiu “sos” resulta redundant amb el “sos” que apareix a continuació en el sintagma “de sos trebaylls coprporals”. L'incunable sembla que té davant dos models diferents: tant α , igual que els testimonis *AJ*, que tradueix a la moderna, com β , evident perquè també afegeix la partícula *ço és* que també contenen els testimonis *BFGH*. L'incunable se n'adona de l'error transmès per β i el subsana amb la branca α , que llegeix la lliçó correcta, però ho fa afegint la partícula *ço és*, resultant una lliçó que és una barreja de la de les dues branques. Considerem que la lliçó que s'ha d'editar és “a portar los càrrechs”, lliçó acostada a la dels testimonis castellans i a l'incunable, que també conté l'article determinat “los”. A part del que hem comentat sobre els testimonis *AJ*, apunta a aquesta direcció el fet que en el *CD* l'autor també emprà un article determinat, i no un possessiu: “Y dize que esta compañía que le es nescessaria para dos cosas: la una es para que juntamente trabajando con él le ayude **a los trabajos**; y lo segundo, dize que es nescessaria para que le dé plazer, con el qual los pueda más fáciles llevar” (Clauzell 2007a: 373).

[96,27] *Non est condigna ponderacio anime continentis AJ*

om. BFGHi

En aquest passatge, l'incunable té la mateixa omisió que β , de manera que està contaminant amb aquesta branca.

2.5.1.2. Hem advertit dos casos en què la contaminació $\beta > i$ és claríssima perquè l'incunable, veient que la lliçó de β no encaixa del tot bé dins del passatge, opta per fer un doblat emprant també la lliçó correcta que transmet α :

[75,8] Aquesta amor —diu Víctor— se estén a açò que la dona vuyla de cor son marit amar, e ésser lunnyat de tot mal *A*

viure *BFGH*

om. J

amar e vulla viure be *i*

[75,12] Portats los uns als altres vostres càrrechs e axí complirets la lig de Jhesucrist *AJ*

la amor *BFGH*

le amor e ley *i*

2.5.1.3. Per altra part, hem vist nombrosos errors comuns menys segurs entre β i l'incunable que podrien tenir una arrel poligenètica, però podrien reforçar la contaminació $\beta > i$:

[65,17] com, donchs, prenent marit sia per ell carnalment coneguda ella consentent *A*

marjt sie per ella carnalment coneguda *J*

merjt ella sia Carnalment coneguda perlo merjt *BFGH*

ella marit sia carnalment coneguda perlo marit *i*

[66,26] Quartament nota açí que si algun dels ajustats per matrimoni —o sia l'om o la dona— se mou a voler aquesta obra solament per desig carnal *AJ*

si *BFGHi*

En els temps d'Eiximenis només podien estar units en matrimoni l'home i la dona; per tant encaixa millor la lliçó "sia" que és una especificació. Per consegüent, la lliçó de *BFGHi* és errònia. També demostra que aquesta lliçó és un error el fet que tots els testimonis castellans llegeixen la paraula "sia" (o *sea A₁D₁*, *agora sea B₁K₁L₁*).

[94,19] E aytals mullers axí bones e endreçades diu sent Pau que deuen los marits amar e honrar, *e·s deuen* a gran honor tenir *A*

deu lo marit *BFGHi*

les deuen los marits *J*

Una altra vegada, la lliçó que presenten els testimonis *BFGHi* és errònia, tot i que a simple vista podria ser considerada una innovació. Els manuscrits castellans refermen aquest fet, perquè tots llegeixen al costat d' *A(J)* (*que deuen los maridos*).

[95,36] E yo —diu nostre Senyor aquí— hoyré lur crit, e lavors la mia furor serà contra tu *AJ*

qui *BFGHi*

La lliçó que comparteixen els exemplars *BFGHi* no fa sentit: confonen un adverbi de lloc amb el pronom relatiu *qui*.

2.5.1.4. D'entre aquests errors comuns de $\beta > i$ que podríem considerar com a menys sòlids, hi ha diversos casos de llocs crítics concomitants amb segments semblants. He marcat el segment que influeix en l'error en cursiva:

[67,4] Gran dupte fan o *mouen* als cuns theòlochs sobre los tocamens carnals qui·s fan entre marit e muyller, si són peccat mortal *AJ*

quis mouen *BFGHi*

[72,64] e vol dir que gràcia sobre gràcia fa Déus a l'hom cant li *dóna* muyller verguonyosa e santa *AJ*

dona *BFGHi*

[81,20] Segonament, que, seguons les leys mundanals e *furs* de les terres diverses, aytal acte no val res *AJ*

e furs mundanals *BFGHi*

[94,16] Vet, natura, com avorrex que femella ajustada ab *mascla* lex lo seu e vaga a l'estrany *AJ*

femella mesclada *BFGH*

la famella mesclada *i*

[95,20] e no contrastant que l'estament de matrimoni sia bo, sant e per Déu instituït, emperò, per los grans càrrechs que porta, deu la persona qui·s *veu* en viduïtat viure en gran alegria cant pensa que de tan gran càrrec, e catiu e càrrec és deliurada *AJ*

veu *BFGHi*

2.5.1.5. Finalment, hem pogut comprovar la contaminació $\beta > i$ perquè, moltes vegades, quan la lliçó de la branca α és errònia, l'incunable s'aparta de la lectura d'aquesta branca i llegeix la lliçó correcta al costat de β :

[7,28] qui li tenia axí lo cors e la ànima subjuguada a la raó *BFGHi*

carn *AJ*

El *cors* i *la carn*, a part de resultar redundant, és una lliçó teològicament incorrecta. Segons Aristòtil, el cos era la *matèria* i l'ànima la *forma*, i l'ànima no podia existir amb independència del cos i viceversa, sinó que les dues parts formaven una unitat, la substància de l'ésser humà. Endemés, considerava la *forma*, o sigui, l'ànima, com a superior al cos (*De anima*).

L'incunable, que en un principi llegeix la mateixa lliçó que els seus germans *AJ* (lliçó que prové del subarquetipus α), s'adona de l'error i l'esmena agafant un text de l'altra branca, β .

[9,58] ço és que axí com ell falsament prometent avia la fembra enguanada *BFGHi*

promé *AJ*

AJ contenen una forma verbal que no existeix en català medieval, forma que ja portava el subarquetipus α . L'incunable esmena l'error agafant un testimoni de l'altra branca, β .

[52,29] car al boix pintat tots los cóchs hi escupen, e a la fembra guaylarda tot hom hi gira l'uyl
BGH

los *F*

om.i

los colps *AJ*

BFGH llegeixen conjuntament, però *F* sembla que no acaba d'entendre el sentit de l'expressió i opta per ometre *cóchs*. L'incunable tampoc entén el sentit i té una *lectio faciliior*. Per la seva banda, *AJ*, que tampoc entenen l'expressió, fan una trivialització del mot *cóchs*, canviant-lo per *colps*, cometent un error. D'altra banda, tots els manuscrits de la tradició castellana llegeixen “al majadero pintado todos los cocineros le escupen”, la qual cosa referma més el fet que la lliçó correcta ha de ser “*cóchs*”.

[60,5] Ultra açò, deu pensar l'om qui ha la muyller adúltera que si la mata, que de açò se seguirà gran infàmia, e verguonya, e, per temps, dampnage a sos infants, qui tostemps ne seran fort meyspreats *AJ*

per tostemps *Fi*

per a tostemps *BGH*

Els testimonis *AJ* presenten en aquest lloc crític una construcció que resulta estranya en català medieval: “per temps”, i es pot observar com l'incunable, novament, empra els exemplars de la branca β per presentar una lliçó correcta.

[72,71] mas quant és ab sa muyller, lavors desplegua tota sa roba, e diu aquí tot ço que sab e no sab, e mal e bé. E cant *roba* li fall e veritat, recorre a cent mília falsies, e dirà que ha fet ço que desiga que fos fet, jatsia que no sia fet *BFGHi*

obra *AJ*

Els testimonis *AJ* canvien l'ordre de les lletres del mot *roba*, trencant el sentit de la frase. Aquest error queda corroborat perquè a l'oració següent torna a aparèixer *roba*.

2.5.1.6. Hi ha un conjunt de casos que són menys segurs, perquè podrien tenir un origen poligenètic. Malgrat tot, els incloem aquí per reforçar el fet que l'incunable contamina amb un testimoni perdut de la branca β quan la lliçó de α és errònia:

[8,4-5] a tanta bonea e bellea con aquesta dona avia, temptà-la e vencé-la en la temptació *BFGHi*

temptada *AJ*

Tant *A* com *J* confonen la grafia *l* per *d*, de manera que cometen un error paleogràfic. Aquest error el van prendre d'un mateix model i no el degueren advertir, ja que davant del verb *temptà-la* hi ha l'imperfet *avia*, i pel que sembla els dos testimonis llegiren una forma verbal de plusquamperfet d'indicatiu en lloc d'un perfet perifràstic. L'incunable sí que va advertir aquesta errada de α i la va subsanar amb β .

[8,25] e malvestat, ne ha desastre, ne iniquitat *BGHi*

desastrene *F*

destre *AJ*

Els testimonis de la branca α llegeixen una forma estranya que és un rossellonisme; l'incunable no acaba d'entendre aquest dialectalisme i l'esmena prenent un testimoni desconegut de la branca β . Per la seva banda, el testimoni *F* presenta una ditografia de la partícula negativa *ne*. La tradició castellana i el *CD* (Clausell 2007a: 156) llegeixen al costat de β , la qual cosa demostra més que la lliçó de α és errònia.

[59,28] E soptosament l'om fon pres en sperit, arrapat alt al cel, e viu la muyller en gran glòria entre los àngels de Déu *BFGH*

pres fon *i*

fos pres *AJ*

L'incunable llegeix conjuntament amb *BFGH*, possiblement esmenant *ope ingenii*. *AJ* llegeixen un temps verbal que no és adient en aquest passatge, segurament a causa de l'elevat nombre de *s* del fragment. La lliçó que s'ha d'editar en aquest passatge és "fon pres", la qual cosa és evident, perquè els testimonis castellans llegeixen "fue tomado" (*A₁D₁*) i "preso fue" (*B₁K₁L₁*). A més a més, el *CD* llegeix "fue arrebatado en espíritu" (Clausell 2007a: 351).

[70,43] O, miserabla vida d'aquells qui fora aquest estament tots dies sembren, mas jamás no cuyllen, axí com les males fembres fan *BFGH*

son tots dies *i*

tots dien *AJ*

L'incunable llegeix conjuntament amb l'altra branca, β , però afegeix el verb "ser". *AJ* fan una mala lectura de *dies*, canviant-lo per la tercera persona del plural del present d'indicatiu del verb *dir*, amb la qual cosa la oració perd el sentit.

[71,55] mas entén a dir, seguons que aquí metex toca la Glosa, que en temps que l'hom entén en aquell acte, aquí no és ab ell lo Sant Sperit a ffer *obra maraveylosa*, axí com és profetar o fer miracles; la qual cosa és fort rahonable, car en temps que l'hom jau carnalment ab sa muyller no és ora de prophetar ne fer miracles *FGHi*

ne es ora *B*

no es obra *AJ*

La lliçó que presenten *AJ* no té sentit. Cometen aquest error per influència de *obra maraveylosa* que apareix una línia més amunt. L'incunable s'adona de l'error de α i contamina amb l'altra branca, β , per esmenar l'error.

2.5.1.7. Hem advertit un parell de casos en què α omet la partícula *tots* en l'expressió *per totstemps*, la qual cosa fa que en resulti una construcció estranya dins del català medieval. L'incunable, novament, localitza l'error i emprà β per esmenar-lo:

[16,66] les facen trebayllar en bons exercicissis, dels quals per totstemps poguessen viure *BFGHi*

per temps *AJ*

[90,46-47] Diu açí aquest damunt dit matex que la dona, cant veu son marit cruel a companya o malestatger, lo y deu dir a part, car gran consciència ne deu haver, e Déu li'n serà cruel, e ell ne serà diffamat, e sos infans; e sa casa ne pot haver per a tostemps tribulació *FH*

per tots temps haver tribulació *B*

per a tots haver tribulació *G*

haver per a tostemps tribulations *i*

per temps haver tribulació *AJ*

2.5.1.8. Endemés, hem localitzat una sèrie d'errors de α "de segon grau" que són casos de mala concordança en gènere o nombre entre diferents segments. De nou, l'incunable

s'aparta de la lliçó errònia de la seva branca i esmena el lloc crític amb β . El segment amb el qual haurien de concordar aquests segments l'hem marcat en cursiva:

[13,5] Sobre ço qui dit és damont —ço és que la dona és de menor dignitat que l'hom— han mogut
alscuns theòlochs *aytal dupte BFGHi*

an moguda *A*

moguda *J*

En aquest cas, α , en lloc de fer concordar el verb “moure” amb el subjecte de la oració (“alscuns theòlochs”), el fa concordar amb l'objecte directe (“aytal dubte”). L'incunable, novament, esmena l'error amb l'ajuda de la branca β .

[43,40] E appar los posats en matremoni en quantes differències són sobre haver infants o no haver, e com *casquí* en les dites differències posat se deu mills guovernar emvers Déu e la fortuna del món
BFGHi

posats *AJ*

Aquesta vegada α fa concordar el participi “posat” amb el mot “differències”, en lloc de fer que concordi amb “casquí”. L'incunable, com en els casos anteriors, s'adona de l'error i l'esmena amb β .

[90,55] ans los fa sofferir sovín de grans desplaers *BFGHi*

gran *AJ*

α comet aquí l'error de no fer concordar en nombre l'adjectiu “grans” amb el substantiu que qualifica, “desplaers”. L'incunable torna a utilitzar un testimoni de β per subsanar l'errada.

2.5.1.9. Finalment, hem classificat dos casos com a errors de α que l'incunable esmena amb l'ajuda de β . Aquests casos, en realitat, es podrien considerar lliçons equipol·lents ja que no canvien el sentit del passatge, però, malgrat això, els considerem erronis perquè la lliçó presentada per β apareix amb més assiduïtat que la de α en les obres de Francesc Eiximenis i, en principi, encaixa més amb l'*usus scribendi* de l'autor:

[57,46] qui entre les altres coses que Ell s'à retengudes a honor de la sua magestat, sí és aquesta
—so és vengança de les offenses *BGHi*

si ha *AJ*

hes *F*

[89,15] E ella ha son deffalliment de mutabilitat natural, e vós aveu los vostres per vostra gran malícia, e, per consegüent, sou pigor sens comparació que elles, e més ponit en infern *FGHi*

gran *B*

gran vostra *AJ*

2.5.2. *B > I*

2.5.2.1. Nombroses vegades l'incunable comparteix també errors comuns conjuntius amb el manuscrit *B* de la branca β , de manera que podem afirmar que també es dona contaminació de *B > i*. Hem pogut observar que aquesta contaminació es concentra, sobretot, entre els capítols 66 i 99. D'altra banda aquests errors de *Bi* serveixen com a separatius de *a* i de l'incunable i també de *B* respecte els testimonis *FGH*:

[84,18] E estech respost que lo tuegar a vegades sonava en senyoria a aquell qui tuegava, e·n subjecció a aquell qui era tuegat *AGHJ*

e ab subjectio *F*

e an supjuguaçio *Bi*

[99,36] Attén encara a la subirana viuda, la Mare de Gràcia, e sia ella ta maestra e ta conseylera; e aprèn d'ella estar tancada *AFGH*

si ella te ameestra ete conssellara *B*

car ella te amostrara e aconsellera *i*

e sia eleta mestra e ta conselera *J*

L'exemplar *B* conté una lliçó mancada de sentit. L'incunable rep contaminació de *B*, però s'adona de l'error i intenta esmenar-lo. El testimoni *J* llegeix conjuntament amb els testimonis *AFGH*, però introdueix una petita innovació: canvia el pronom personal femení de tercera persona del singular per l'adjectiu *eleta*.

2.5.2.2. En dues ocasions, *Bi* erren fent una *lectio faciliior*:

[66,15] e dies sants e feriats per la santa Esgleya *AFGHJ*

ferjes *Bi*

[87,26] Yo amaria més estar ab leons e ab draguons que ab maliciosa fembra *AJ*

no ab maliciosa fembra *FGH*

no ab meliçia de fembra *Bi*

2.5.2.3. Hi ha un parell d'errors de *Bi* que són repeticions provocades per la proximitat d'una partícula igual o semblant. Hem marcat en cursiva el segment en qüestió que influeix en l'error:

[12,87] gran paciència *en les sues dolors*, les quals sofferí innumerables en esta vida *AFGHJ*

en les quals *Bi*

[31,30] Guarda la *destrucció* del món, e puys lo Diluvi, e après la perdició de Troya *AFGHJ*

destrucció *Bi*

2.5.2.4. Endemés, hem detectat dos errors de *Bi* provocats per una petita haplografia que fa que llegeixin una lliçó antagònica (el fragment omès per *Bi* l'hem marcat en cursiva):

[43,38-39] Per tot ço qui dit és appar què és lo primer bé al qual lo matrimoni és ordonat —ço és a nodrir infans al servey de Déu—. E appar encara con és mala cosa no nodrir-los al dit servey seu *AFGHJ*

nodrir los *Bi*

[69,40] Appar, donchs, com lo matrimoni de si requer *inseparabilitat* e unió de marit e de muyller. E seguons aquesta inseparabilitat *AFGHJ*

separabilitat *Bi*

L'exemplar *B* conté una lliçó claríssimament errònia que transmet a l'incunable.

2.5.2.5. També ens hem topat amb uns quants casos d'errors poc clars i poc significatius de *Bi*, errors que podrien tenir una base poligenètica, però que, malgrat tot, citem aquí, com a prova secundària, per reforçar la tendència que acabem de veure:

[6,12] són inclinades a estar en compayia d'òmens; ne aquesta inclinació diu que fóra mala *AFGHJ*

en *Bi*

Els testimonis *Bi* cometen un error en el canvi d'ordre de les lletres de la preposició *en*, a causa d'una mala lectura de *B*. Llavors *B* contamina a l'incunable, transmetent-li l'error.

[19,42] E la verge qui purament viu deu pensar que ella porta ab si un tresor incomptable e una joya excel·lent *AJ*

jncorporable *Bi*

incomparable *FGH*

Els testimonis *Bi* tenen al davant el mateix model que *FGH*, però en fan una mala lectura. D'altra banda, cal dir que és molt fàcil passar de “incomptable” a “incomparable”, paraules que s'assemblen molt, de manera que aquest error és fàcil de cometre i podria tenir components poligenètics.

[90,21] E per lo peccat de sol Achor fo vençut Israel *AGH*

Acher *F*

athor *J*

actor *Bi*

[91,18] ja per los infans no u lexen; e si res hi fall, comanen-ho a Déu, car Déus los empararà *AFGHJ*

comanho *Bi*

[92,55] nostre Senyor los examplaria e ls dilataria lurs béns *AFGH*

els delitaria *Bi*

e dilataria *J*

Els testimonis *Bi* confonen el verb *dilatar* amb *delitar*, la qual cosa provoca que aquest fragment perdi tot el significat.

2.6. LLIÇONS EQUIPOL·LENTS I VARIANTS ADIÀFORES

Un cop acabada l'anàlisi dels errors comuns conjuntius i tendències anàlogues en les agrupacions de manuscrits, hem analitzat les lliçons equipol·lents i les variants adiafores presents als diferents *testes* per tal de confirmar les agrupacions d'errors conjuntius.

Malgrat que les lliçons equipol·lents i les variants adiafores o innovacions no serveixen pròpiament per filiar, hem pogut constatar que les tendències, en línies generals, són les mateixes. Heus aquí les lliçons més interessants i més significatives:

2.6.1. EQUIPOL·LENTS I VARIANTS QUE ENFRONTEN α AMB β

a) Utilització de mots diferents:

a.1. *Equipol·lents*

[60,39] Déus te consolarà de gran consolació abans que no·t penses, o per mort d'ella, car Déus la apellarà, o per altra via *AJi*

qualque *BFGH*

[71,18] Mas diràs tu: si lo sacrament del matrimoni és tant sant com dit és *AJi*

l'estament *BFGH*

a.2. *Innovacions*

[8,15] e ab molta suor e trebayll avià sa vida *AJi*

dolor *BFGH*

[79,9-10] E diu que com son marit agués scrit al papa per un capellà que fos archebisbe de Conturbera, e fos despuys pregada que fes ab son marit que ell scrivís lo contrari al papa, e·l suplicàs per son frare meteix d'ella que hagués la dita dignitat, diu que ella respòs *A*

ell escriujs al contrari al Papa *J*
scrigues lo contrari e que lo papa fes lo contrari *i*
fahes lo contrarj seber al Papa *BFGH*

b) Supressió de mots:

b.1. *Equipol·lents*

[55,26] Emperò deus notar, açò no contrastant, que un doctor exponent aquella darrera paraula de la dita auctoritat— ço és aquella: *Lugebunt porte eius, et desolata in terra sedebit AJi*

om. BFGH

c) Discrepància en el nombre:

[17,20] ab ses donzelles filava draps de lana *BFGH*

drap *AJi*

Tot i que ambdues famílies presenten variants adiafores, l'*usus scribendi* eiximenià es decanta més per la forma plural que presenta β . A més a més, en el mateix capítol 17 apareix la forma en plural “filava estopes”, i en el capítol anterior, “fer draps”, la qual cosa ens reforça més el fet que la forma editable ha de ser la plural. També ho sustenta el fet que el *CD* llegeix una forma en plural: “paños de lana” (Clausell 2007a: 187).

d) Trivialitzacions:

[11,55] car seguexen les passions corporals *AJi*

de la carn *BFGH*

e) Variants formals:

[12,8] tot lo món deu haver temor de parlar mal d'elles *AJi*

por *BFGH*

[19,20] après, a la sua gloriosa mare, qui d'aquella font gloriosa poà una gran mar de puritat, la qual escampa sobre aquelles sues fiylles qui li són devotes, e la han sovín e totjorn en memòria *AJi*

an *BFGH*

[27,5] ço és que per lurs cimbells e ornemens leugerament e tost giten los hòmens flachs a tterra *AJi*

enballjments *BFGH*

[30,25] En lo libre dels sants pares ligim que com lo demoni no volgués per negú exir del cors d'un hom, e'l colp que s'i acostà un ortolà qui servava virginitat *AJi*

Tantost com si acosta *BFGH*

tantost lo dyable sortí deffora faent reverència a l'hortolà *AJi*

prestament *BFGH*

[53,33] ne li sies per res guatuyós, car fer-la hies desesperar *AJi*

reyinos *BFGH*

[100,15] E d'aquesta matèria parla molt sent Agostí, *Epistola*, e com estament vidual és fort alt e a Déu plaent, e dispòsit a ssolitud de consciència e a lunyar-se de les misèries dels hòmens *AJi*

lauarçe *BFGH*

2.6.2. EQUIPOL·LENTS I VARIANTS QUE ENFRONTEN *AJ* I $\beta > i$

a) Utilització de mots diferents:

[62,28] car alcuna n'i poria haver axí fondada en Déu que sí faria, e contra aytal no auria loch lo dit conseyll, mas ha loch comunament contre les altres *AJ*

per *BFGHi*

[65,11] Mas que axí sia que l'hom conexent sa muyller, o la dona retent lo deute a l'hom, complesca lo manament de Déu, apar-ho *Prima Corinthiorum*, ca. VII *AJ*

appar asso *BFGHi*

[72,20] La segona via per la qual hom reeb solaç per la companyia de la dona sí és per natural consolació, car, com diu lo dit Primicianus en la dita epístola, l'om és, per natura, animal qui requer companyia *A*

dit Primjçia *J*

sant Primiçianus *BFGHi*

[85,7] Ítem, l'om gelós se tem de la feeltat de ssa muyller *AJ*

leyaltat *BFGHi*

[87,55] E és pigor, que si y romanim dien que massa som casolans e que no sabem estar sinó ab fembres *AJ*

podem *BFGHi*

En aquest cas, tota la tradició castellana convergeix amb *AJ* (*sabemos B₁D₁K₁L₁*, *saben A₁*), la qual cosa demostra que, si bé les dues lliçons són equipol·lents, la lliçó editable i, per tant, la que devia dur l'arquetipus, és la transmesa per *AJ* (α).

[100,28] Ya plagués a Déu que d'aquest aucell prenguessen eximpli les dones viudes, que per amor de Déu e de lur honestat fossen contentes d'un marit, e après d'aquell no ensenyassen dissoluts goigs e desfrenades obres en lur viure! *AJ*

natura *BFGHi*

La variant adiafora *natura* que comparteixen els testimonis *BFGHi* no encaixa tan bé dins d'aquest paràgraf com la dels testimonis *AJ*. Possiblement la introducció d'aquesta variant ve motivada per la influència de l'anterior *sí dóna eximpli natural a les viudes de la tortra*. Els manuscrits castellans i el *CD* (Clausell 2007a: 454) reforcen la idea que la lliçó “viure” és preferible, ja que llegeixen *vivir* al costat dels testimonis *AJ*.

b) Adició de mots:

[77,5] Recomta aquest metex en la dita letra que un gran hom, son conexent —lo qual diu que no vol nomenar per rahó del peccat seu que ha a rrecomptar— diu que aquest sí ach gran contesa ab sa muyller familiarment *AJ*

diu que ha arecomptar *BFGHi*

Claríssimament en aquest passatge els testimonis de la tradició castellana llegeixen al costat d'*AJ* i, per consegüent, aquesta és la lliçó que s'ha d'editar (*suyo que ha de recontar A₁, del su pecado que a a rrecontar D₁, que del ha de contar B₁K₁L₁*).

[94,12] car sab que, si açò no feya, lo leó la sintria a la feditat del leopart, e que la auçiuria o la consumaria *AJ*

lo leo la auçiurja *BFGHi*

[98,7] car delits, diu sent Jerònim, fan la persona dissoluta, e la fan follegar, repennar e rebel·lar, e fer moltes dolenties *AJ*

lj fan fer *BFGHi*

c) Trivialització:

[56,59] Odibla cosa és davant Déu, e de la qual britons e francesos, e puys tots crestians, portaran gran juý, car sarrahins, hòmens e fembres, jamás no mudaren tayll de lurs hàbits, ne·n fan excés ne vanitats *AJ*

Orrjble *BFGHi*

d) Ús de diferents formes verbals:

[68,7] E deya que presumir devia hom tot bé de l'altre e, per consegüent, que tots aquells qui açò feyen hi havien bona entenció e u feyen per bon enteniment *AJ*

deu *BFGHi*

[78,10] a la fi, o per Déu, o per hòmens, ço s'à a punir greument *A*

sa ponjr greument *J*

sera greument ponjt *BFGHi*

f) Variants formals:

[81,5] Falsegen altres la amor a les mullers per cobeea —ço és car hi guarden riquesa cant les prenen —axí que la riquesa los hi fa inclinar e no amor dreta *AJ*

les riqueses los inclinen *BFGHi*

[95,29-30] E açò posa Daviu dient en persona de nostre senyor Déu: *Viduam eius benedicens benedicam*², ço és que la vídua qui és d'aquell —ço és del ver estament vidual— qui no és falsament ne fenta viuda, a aquella Eyll beneyrà *AJ*

estament ço es *BFGHi*

2.6.3. Equipol·lents de *Ji*

a) Utilització de mots diferents:

[44,61] Donchs, si la un és de l'altre, com pot fraudar ne furta la un a l'altre, ne pot partir ço que Déus ha unit e ajustat en tanta amor *ABFGH*

a ligat *Ji*

[45,9] E primerament n'i ha alguns qui avorrexen als altres per gran amor que han al món e a la vanitat, e per poca amor que han a Déu e a tot açò qui seu és *ABFGH*

de deu *Ji*

[61,4] E si tu demanes la dona si-s pot separar de l'hom per adulteri *ABFGH*

del marit *Ji*

[91,14] Mas —diu aquest— prou ffa en aquesta part si ffa fer als altres, e en special a púnyer son marit a trebayllar e a legudament ajustar d'on puxen viure e heretar lurs infans *AFH*

atreballar elagudament *B*

e treballar e a legudament *G*

atrebaylar legudement en *Ji*

b) Adició de mots:

[38,4] Los terços són aquells qui jamés no n'han, e a aquests fa Déus gran gràcia *ABFGH*

han jnffants *Ji*

[72,28] en tant que bona dona fa la casa, e mala, la desfà de tots punts *ABFGH*

mala dona *Ji*

[96,3] Què deu provocar la persona a tenir viduïtat *ABGH*

qui *F*

quj mostra que *Ji*

c) Trivialització:

[11,77] respòs que tot ço que li manàs faria *ABFGH*

demenas *Ji*

[59,5-6] tement que si la matava que no se'n seguís molt mal e gran *ABGH*

molt de mal egran *F*

gran mal *Ji*

[59,16] E com lo dit catiu agués gran devoció en madona sancta Maria, reclamava-la totsjorns ab tota aquella devoció que podia *ABFGH*

ell *Ji*

d) Ús de diferents formes verbals:

[46,20-21] E feya d'aquestes coses moltes. E un jorn, con ella-s truffàs axí de son marit, ella, taylant una poma ab son guanivet, ficàs lo guanivet pel pits e tantost començà a morir *A*

com ella se trufas *B*

com ella truffas *FGH*

mentres trufas axi *Ji*

2.6.4. Equipol·lents de *BFG*

a) Ús de diferents mots:

[32,3] Qui aporta altres rahons a desconseylar matremoni *AH*

porta *J*

posa *BFG*

[51,10] Deman-te, ¿de qual auctoritat has dada la major pena al peccat no major que tot altre, com digua la ley divinal e natural que seguons la colpa sia la pena? *AHi*

la ley diujnal e natural dien *J*

djgua lo Rey diujnal e natural *BFG*

b) Adició de mots:

[16,58] e que a vegades sia bé, o encara un poch, embriagua *AJ*

encara i poch *H*

e un poch *i*

torbada encara un poch *BFG*

[24,3] Com les males donzelles són erguyloses e van fort vanament *AHJi*

fort erguolloses *BFG*

c) Discrepància en el nombre o en el gènere:

[22,11] Deu la donzella a ssi tirar Jhesucrist per devots dejunis, axí com són lo dejuni de la Incarnació, e los divendres per la Passió, e ls dissaptes a la sua Mara *AHJi*

los dejunis *BFG*

[70,41] E ¿qui pot prear quin sacrament és aquest d'on hix tan alta cosa com és l'om? *AHJ*

ten alta cosa com es hom *i*

tanta alta cosa con es lom *BFG*

d) Canvi d'ordre dels mots:

[27,3] Com les excusacions que les dones donen a lur ornar e pintar no valen res *AHJi*

pintar e ornar *BFG*

2.6.5. Equipol·lents de *FG*

a) Ús de diferents mots:

[32,16] Cant los hauràs nodrits, morran-se, e vet aquí coltell a la tua ànima tan fort que jamás no viuràs alegre *AHJi*

viuras *B*

not veuras *FG*

[39,43] Posa aquell gran doctor Alcuinus, *Super Decalogum*, escrivent de fornicació e de adulteri, que aytant com lo bort és de pus vil e horrible rahil, aytant porta ab si majors malediccions *ABHJi*

terrible *FG*

[57,9] Si ta muller fa adulteri e tu la y has portada per ton mal regiment, o per qualque altre gran colpa tua, no·t pots d'ella clamar de tots punts *ABHi*

no pots *J*

not deus *FG*

[87,46] La segona sí és faent lo felló fins al cel, e demonstrant-se endiablats e de haver gran causa contra ella *AHJ*

la sisena es *B*

La segona *i*

l'altra sies *FG*

[89,30] E com aquest linyatge de peccat subiranament meyspreu a Déu e tanch dins si sobirana malícia *ABHJi*

aquests leuars *F*

aquests leuat *G*

b) Adició de mots:

[25,31-32] E comunament ages, diu aquest, que tart veuràs bell hom qui sia bo, ne bella fembra qui sia casta *ABH*

E comunament diu aquest haies per çert *J*

Comunament hoies diu aquest *i*

Ecomunament haias diu aquest doctor *FG*

[54,41] Donchs, si los marits vos o consenten, ells vos fan males, ne·s poden de tots punts de vosaltres clamar *ABHJi*

males obres effan avosaltres males *FG*

[70,37] E aquells qui mal n'an usat, o l'an meyspreat, o sens Eyll de la obra carnal usat, hoyran la veu contrària *AB*

H i J ometen el fragment

ho han sens ell *FG*

o ensemps ell *i*

[72,3] Que lo sisèn bé del matrimoni és solaç de la vida humanal *ABJ*

que lo si *H*

qui mostra que *i*

es que *FG*

c) Variants formals:

[27,31] Donchs, si la dona, per son affaytar, és ocasió de dampnació als hòmens, seguex-se que les dones per lur mal affaytar fan depnar los hòmens *BJi*

far dapnar los homens *A*

es occasio fan dampnar los homens *H*

ffan dempnatge als homens *FG*

[58,32] E com de fet ho faés, primerament un jorn en un torneig fo ferit de fort colp, del qual jamés no guarí complidament *ABHJi*

perfetament *FG*

[100,24] E sent Ambròs, en lo seu *Exameron* [V], *omelia* [VIII], sí dóna eximpli natural a les viudes de la tortra, qui, après que ha perduda sa companyia, no·n pren altra; e·n senyal de entegra amor a aquell no·s posa pus en ram vert, ne canta e tostemps mostra tristor *ABHJi*

arbre *FG*

d) Doblets:

[26,63] Pensa que qui vol comprar vi en alcuna casa, basta que lo senyal del vi estigua a la porta *ABHJi*

la toya o lo senyal *FG*

[32,31] Ítem, dien aquests: «Si·n vols per haver hereu *ABHJi*

jnffants o hereu *FG*

[40,46B] diu, *Sapiencie, tercio*, que fills de adulteri a la fi vénen a no res; ne t'abellesca aperença lur, car a la fi tot ne va en vent, axí com la pols qui·s leva en alt, e cau e puys no appar *ABHJi*

tothom ne va en ffum ho *F*

tot ne ua en fum o *G*

[48,25] Diu Sèneca que qui compayia ha ab altre, la qual honestament no·s pot separar, deu posar en son cor que la compayia s'à a mantenir per amor e benvolença *ABHJi*

tenjr emantanjr *FG*

[52,53] Ítem pensa quanta torbació dónes a ta casa e a tu meteix, e quant mal eximpli a tos infans, e quant provoques tos vehins e los parens de ta muyller *ABHJi*

tu mateix e a tos jnffants *FG*

[74,5] Pus, donchs, havem ensenyat la gran excel·lència del matrimoni, seguex-se que les dones posades sots aquest estament e sagrament deuen ab gran reverència aquell tenir entegrament honrat per lur bona vida *ABHJ*

en aquest *i*

en matrimoni o sots aquest *FG*

e) Trivialitzacions:

[54,15] no saben què s'és filosa, car lexen-la al marit; qui tan volenter finestregen cant passen cavayllers *ABHJi*

E *FG*

[55,46] E en special deuen los hòmens attendre que per res les dones no·s desvien notablement de Déu *ABHJi*

dones notables *FG*

om. FG

totalment *J*

f) Ús de diferents formes verbals:

[30,8] Per què deus saber açí primerament que en lo cercle solar del cel ha un signe que s'appella Verge, lo qual senyal ha grans propietats *ABHJi*

quj es appellat *FG*

[35,33] Diu sent Ambròs que pare e mare qui per carnal amor fixa la vergua e·l batiment a son fill, que Déus lo ponirà copiosament en esta vida e en l'altre *ABHJ*

fluxa *i*

flixa *FG*

[49,34] Si dius que encara és romasa la causa per què Moysès féu la ley, ço és lo perill de l'homey —car l'om qui no s'asalta de la muyler, per ventura que la matarà— donchs, ¿no valguera més que li pogués dar libell de repudi que la fembra no morís? *ABHJi*

pogueses *FG*

[81,46] No vages, donchs, falsament a ta muyller, qui t'ha fet rich hom, ans la hama, car per força te fa lavors ésser temut e honrat per tothom, e tanta pot ésser la riquesa que, per dolent que sies, si bé la parteixs, tot lo món te tindrà per bon hom *ABHJi*

pora *FG*

[95,7] Aprés lo tractat de les dones maridades, seguex-se lo quart tractat principal, qui és de dones viudes. E deus açí notar que, segons que posà sent Jerònim, estament de dona viuda és gran envers nostre senyor Déu *ABH*

deu açi notar *J*

deus assi saber *i*

deuets assi notar *FG*

2.6.6. Contaminació *B > i*

b) Adició de mots:

[3,28] que fembra qui, de lutzúria reptada, no havia vergonya ne·s sentia *AFGHJ*

era reptada *Bi*

[71,53] mas entén a dir, seguons que aquí metex toca la Glosa, que en temps que l'hom entén en aquell acte, aquí no és ab ell lo Sant Sperit a ffer obra maraveylosa *AFGHJ*

aquell temps *Bi*

e) Ús de diferents formes verbals:

[56,30] E axí com la sancta dona havia dit, après vénch contra aquell regne lo rey d'Ongria *AFJ*

ho hauja dit *GH*

dix *Bi*

[87,42] La primera sí és callant-li, e no creure res que digua quant és fellona, e lexar-la refredar, car lavors diu que diria tot desastre; e cant és desfogada e ben reposada, corregir-l'à graciosament ensenyant-li que ha poch seny *AFGH*

corregint la *J*

corragix la *Bi*

2.7. PROBLEMES

Malgrat l'elevat nombre d'exemples aportats, que marquen les tendències d'agrupació dels exemplars conservats del *Llibre de les dones*, la filiació dels testimonis no és concloent. En primer lloc, en la nostra anàlisi hem advertit pocs casos d'errors comuns conjuntius segurs i, en canvi, múltiples casos d'errors comuns que podien tenir una arrel poligenètica. Per mirar de subsanar aquesta debilitat hem recorregut a errors comuns poc significatius o a variants formals que confirmen les filiacions dels manuscrits.

En segon lloc, i per tal de confirmar les tendències observades en els errors comuns, hem recorregut a les lliçons equipol·lents, que insisteixen de forma general en les tendències d'agrupació. Malgrat que hem pogut comprovar que, per norma general, es manté, en *H* la filiació ha presentat una dificultat: la presència de contaminacions puntuals. A fi de dilucidar-les hem recorregut, en darrer lloc, a comprovar les agrupacions per errors poligenètics, que, malgrat que no serveixen per filiar, sí que ens poden ajudar a destriar les direccions significatives de les que podrien ser fruit de la poligènesi.

Finalment, per tal de constatar que cap exemplar no fos un *codex descriptum* hem revisat els errors comuns, contemplant-los com a errors separatius (en la mateixa secció on s'analitzen els errors comuns). Endemés, ens hem fixat en l'elevat nombre d'errors i lliçons singulars que contenen els diferents testimonis, la qual cosa ens ha acabat de confirmar que cap manuscrit no és una còpia d'un altre i que tots tenen intermediaris.

2.8. CONCLUSIONS (I ALTERNATIVES)

Les conclusions a les quals hem arribat en l'anàlisi ecdòdica dels diferents manuscrits conservats del *Llibre de les dones* són les següents:

1. L'existència de diferents errors comuns conjuntius compartits per tots els exemplars de *Libre de les dones* constata que la tradició catalana de l'obra parteix d'un arquetip perdut (X) (cfr. § 2).

2. Nombrosos errors comuns conjuntius divideixen la tradició catalana del llibre en dues grans famílies: α , representada pels exemplars *AJi*, i β , representada per *BFGH*.

3. Els exemplars més tardans de α (J i l'incunable i), presenten errors conjuntius, de manera que han de tenir un antecedent comú, que hem anomenat ϵ . La coincidència en error comú dels testimonis de ϵ més el testimoni A dona consistència al subarquetip α .

4. $H + \gamma$ tenen errors comuns entre si (β).

5. Al subarquetip β els testimonis BFG comparteixen freqüentment errors comuns i els hem aplegat sota un antecedent comú anomenat γ .

6. Dins de γ , els exemplars FG també comparteixen errors conjuntius, de manera que necessàriament estan lligats per un antecedent comú anomenat δ .

7. En molts casos queda palès que l'incunable i és o bé a) el resultat d'una branca perduda entre α i β , o bé b) d'una contaminació entre elements d'aquestes dues branques a l'hora de preparar l'exemplar d'impremta, o bé l'exemplar d'impremta ja estava contaminat, circumstància ja detectada en la confecció d'incunables de les obres de Francesc Eiximenis (*Dotzè, Àngels...*). Per norma general, l'incunable segueix el mateix model que els testimonis AJ (α), sobretot a l'inici de l'obra, però del capítol 43 al 90 agafa com a model l'altra branca, β , i, en algunes ocasions, es serveix de l'exemplar B d'aquesta família, sobretot entre els capítols 66-99. Altres vegades, l'incunable combina les dues lliçons divergents presentades per les dues branques, resultant d'això un doblot que conté les dues lliçons, la qual cosa demostra amb fermesa el fet que hi ha contaminació.

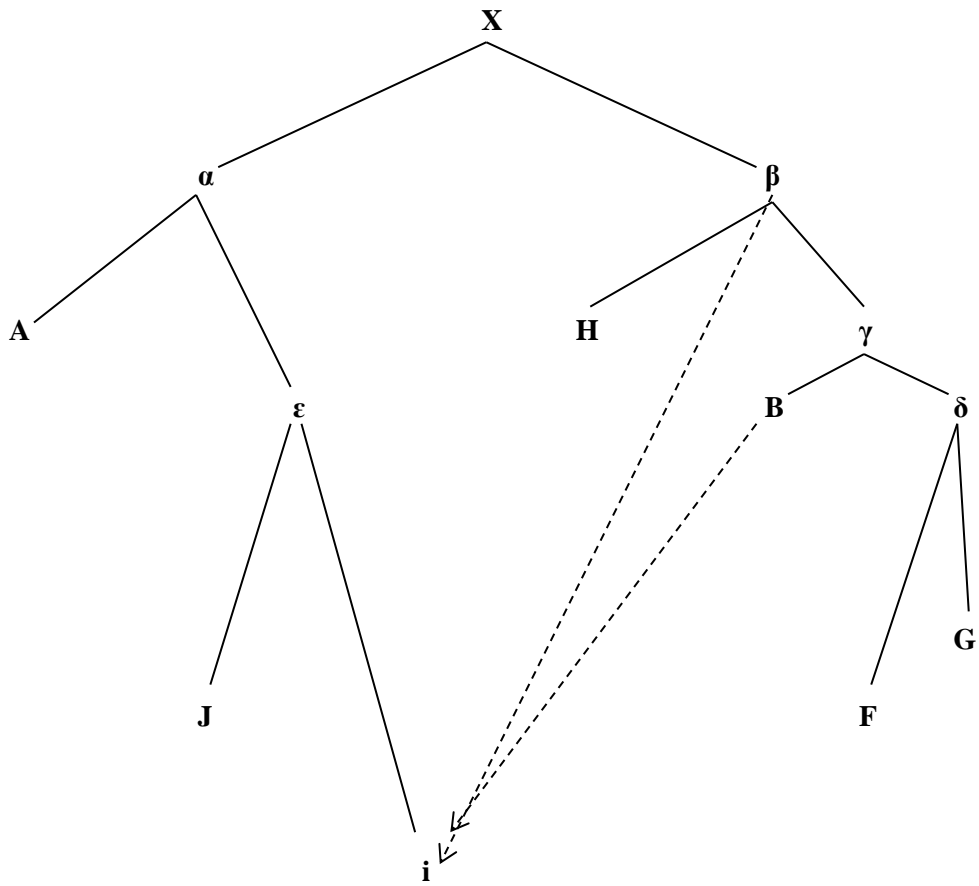
8. L'estudi de les coincidències en diferents errors poligenètics ens ha permès reforçar les agrupacions d'errors comuns conjuntius i de variants adiafores que ja hem esmentat.

9. Finalment, fixant-nos en els diferents errors separatius i en el fet que tots els exemplars posseeixen un nombre elevat d'errors i lliçons singulars, podem provar que a la tradició catalana conservada del *Llibre de les dones* no hi ha cap *codex descriptum* i, per tant, tots els exemplars s'han de tenir en compte a l'hora de confegir l'edició crítica.

10. Els resultats d'aquest estudi ecdòtic, doncs, no es contradiuen amb la hipòtesi de partida que, d'acord amb els estudis previs, hem exposat en l'inici d'aquesta secció. Com hem vist a l'apartat introductori d'aquest estudi, Clausell (2007b: 210) divideix la tradició catalana de l'obra en dues grans famílies: $AHCJi$ i BFG . Aquesta divisió, a primera vista sembla que divergeix dels resultats d'aquest estudi, però en realitat no és

així. Si tenim en compte que els manuscrits *BFG* tenen un mateix antecedent γ , i que *H*, més antic, en té un altre β , que es situa més amunt en el *stemma* i que engloba tots els altres, llavors es pot considerar que, de fet, l'error que comparteixen *AHCJi* ve de l'Arquetipus comú a tota la tradició i que γ esmena l'error, o bé per conjectura, o bé pel context, passant la seva lliçó a *BFG*. Una altra possibilitat seria que, en realitat, en els passatges analitzats per Clausell, s'estigués donant una altra direcció en la contaminació: $\alpha > H$ i que per aquest motiu coincidissin. Tanmateix tampoc no es pot descartar la possibilitat que, en una obra d'una extensió considerable com és el *Llibre de les dones*, els subarquetips fossin mòbils, tal com succeeix en altres obres com el *Dotzè del Crestià* (Martí & Guixeras 2003: 219-220; Guixeras 2012) o el *Terç* (Renedo 1992a), on les agrupacions de *testes* fluctuen i s'han de bastir diferents *stemmes* per diferents parts del llibre. Recordem que Clausell, en el seu article, analitza 120 llocs crítics només del darrer tractat de l'obra, el de les dones religioses, i aquí han estat font d'anàlisi els quatre primers tractats del llibre, deixant de banda el darrer, que constitueix un bloc diferent i gaudí d'una difusió a part. No ens hauria d'estranyar, doncs, que per la darrera part de l'obra la filiació dels testimonis pogués variar. Esperem que en un futur proper sigui possible aprofundir en aquesta qüestió.

2.9. PROPOSTA DE STEMMA PER AL LLIBRE DE LES DONES

2.10. APÈNDIX

2.10.1. OBSERVACIONS SOBRE ELS MANUSCRITS DEL *LIBRO DE LAS DONAS* EN RELACIÓ AMB ELS TESTIMONIS CATALANS

Després d'haver consultat els testimonis *A₁*, *B₁*, *D₁*, *K₁* i *L₁* de la traducció castellana del *Llibre de les dones* en diferents llocs crítics i havent-los comparat amb les lectures respectives difoses pels manuscrits catalans, i, en algunes ocasions, amb el *Carro de las donas*, hem observat diferents comportaments ecdòtics que, a continuació, destacarem. No pretenem aquí fer una anàlisi exhaustiva de les traduccions castellanes ni del seu origen, ja que no hem consultat tots els manuscrits castellans (ens manquen els testimonis *C₁* i *J₁*) i, a més a més, només hem comparat alguns llocs crítics de la tradició catalana amb la castellana i, com hem dit a la part introductòria d'aquest estudi, per dur a terme aquesta tasca amb la màxima certesa possible s'hauria de fer una col·lació completa dels manuscrits castellans. Tanmateix, afegim unes observacions a mode d'apèndix que ens semblen interessants de tenir en compte a l'hora d'indagar, en futurs estudis, en l'origen de les traduccions castellanes. Al final d'aquest apartat afegim unes conclusions respecte a aquest tema, però sense pretendre fer afirmacions categòriques, només a tall de tendències observades en els diferents llocs consultats. També hem fet una proposta de stemma dels manuscrits castellans en relació amb els manuscrits catalans que no pretén ser definitiva, sinó assenyalar possibles influències. Hem agregat a l'stemma els dos manuscrits de la tradició castellana no consultats seguint la proposta de Clausell (2007a: 16) i conjuminant-la amb la proposta de Wittlin (1983: 45) segons el que hem pogut observar en els casos estudiats.

1) Sovint tots els manuscrits castellans del *Libro de las donas* comparteixen errors i llegeixen uniformement amb els testimonis catalans, compartint errors tota la tradició. Quatre exemples clars són els següents:

[2,13] donà a la dona verguonya en la caru molt més que a l'hom en esta part X

caru *ABFGHJi, A₁B₁D₁K₁L₁; CD* (Clausell 2007a: 147).

[15,42] Per ma ffe, pare, si no fos per dar de[s]honor a la mia mare *em*.

dehonor A

honor *BFGHJi, A₁D₁*; *honra B₁K₁L₁*

si no fueise por dar **honrra** a mi padre, que es mandamiento de Dios, yo no os confesaría [...]” *CD* (Clasell 2007a: 181).

[32,51] car si ta rahó valia, jamás negú no seria religiós, ne verge, ne solitari, ne prevere, ne bisbe, ne en stament de dignitat, car poria dir cascun d’aquests semblant paraula que tu dius, ço és: si tots som hermitans o religiosos, e axí dels altres, qui poblarà lo món? *G*, en estament de dignitat *F*

ne en estament de viduytat *AHJi*

ne estament de vjduitat *B*

estamento de viduidad A₁, estamento de vidual D₁, estamento de viudez B₁K₁L₁

[97,25] E·n cas que·s vega en perill de caure, més li val marit, car aquí no peca *A*

no pecca que no fa peccat car aquí cau en cors e an anima *BFG*

no pecca ne que no fa peccat car aquí cau en cors e en anima *H*

no pecca en cors e en anima *i*

J presenta el text deturpat.

que aquí non pecca ca quien cae en adulterio pierde cuerpo e anima A₁, ca aquí non pecca en otra manera cae aquí en cuerpo e en anima D₁, que en ello non pecca que non pecar ca pecando pierde el cuerpo e el alma B₁, que en ello non pecca que non pecca ca pecando pierde el cuerpo e el alma K₁, que en ello non pecca e pecando pierde el cuerpo e el alma L₁ (cfr. el darrer exemple de §2.2.1).

1.1) Hi ha altres casos en què alguns testimonis de la tradició castellana s’adonen de l’error que conté l’arquetipus i l’esmenen, però tots tenen el mateix model davant:

[10,15] E açò havem en lo Ecclesiàstich, on diu *J*

() *lac. AFG, A₁*

om. BHi

en el xxvi cº del ecclesiastico B₁D₁K₁L₁

[48,21] Diu ací Macrobi que gran saviesa és de la persona posada en matrimoni de no dar ocasió a la altra per son engronyiment o ontes amaguades *G*, *escondidas A₁D₁*

amades *ABFH*

continuades *Ji*

por su duresa de coraçon de cada dia B₁K₁L₁

[49,16] ans ha manat lo Senyor beneyt aquí meteys que l'hom no puxa lexar sa muller per neguna rahó, sinó per fornicació que ella faça. E si ell ne pren altre, aquella vivent, ell fa peccat de adulteri *Ji, ella aya fecho B₁K₁L₁*

ell la fa peccar *A*

siu fa que ell la fa peccar *BGH*

E siu ffa que ell la ffa peccar *F*

que ella fase peca A₁D (cfr. Clausell 2007a: 328, n. 132).

[70,22] La sisena, car solament aquest orde salvà Déus en lo temps del Diluvi, car [salvà] Nohè e sos fills e lurs muylers; si altres n'i havia, tots moriren *em., A₁D₁* (*ca noe e sus fijos e sus mugeres se salvaron*), “solas ocho personas **se salvaron**” *CD* (Clausell 2007a: 147).

om. ABFGHJi

om. B₁K₁L₁ (*conviene a saber a noe e a sus fijos e a sus mugeres e todos los otros murieron B₁L₁, conviene a saber a noe e a sus fijos e a sus mugeres K₁*).

[71,7-8] E per tal ha ordonat la santa Esgleya que los matrimonis se fassen entre aquells qui no s'atanyen res, car aquells [qui s'atanyen] ja an sufficient rahó de concòrdia per lo parentesch; mas quant entre aquells qui res no s'attanyen ve lo novell matrimoni, lavors hi ve sufficient rahó de pau *em.*

om. ABFGHJi, A₁D₁

ca los otros B₁K₁L₁

“entre personas que no ayan deudo ni parentesco **porque se junten los estraños** en amistad y assí viva la república en paz y quietud” *CD* (Clausell 2007a: 370).

[72,47] En tant que havem, *Ecclesiastici XXVI ca.*, que *Mulieris bone beatus est vir G*, en el *XXVI cº del ecclesiastico A₁B₁K₁, ecleseastice XXVIIº D₁*

Ecclesiastici () *AFH*

Ecclesiastici *BJi*

És probable que l'arquetip de la traducció ja hagués omplert aquest buit pel seu compte, transmetent la lliçó que inclou el número de capítol bíblic als seus descendents.

[87,39] És ver que Varró, poeta *J, A₁D₁*

Coarró *ABFGHi, Garro B₁K₁L₁*

1.2) D'altres vegades les lectures de les dues tradicions, la catalana i la castellana, divergeixen, contenint la tradició catalana la lliçó errònia i, la castellana, la lliçó correcta, lliçó que probablement va esmenar l'arquetip de la traducció castellana, ja que es tracta d'errors fàcilment detectables, ja sigui pel context o consultant la font.

[37,11] Axí metex, que los infans d'ells pregunen nostre Senyor per ells ab gran efficàcia, majorment si·ls nodrexen bé *J, de ellos A₁B₁D₁K₁L₁*

ella *ABFGHi*

E también quando Dios lleva los hijos en estado que no le han offendido ni peccado contra Él, ellos ruegan allá por sus padres, mayormente si los crían bien” CD (Clusell 2007a: 305).

[39,22] E açò posa la Santa Scriptura, *Sapiencie, quarto*, on parlant dels borts diu axí: *Ex iniquis enim omnes filii qui nascuntur, testes sunt nequicie adversus parentes [in] interrogacione sua A₁B₁D₁K₁L₁*

interrogacione AFGHJi

interrogacione B

[67,25] Emperò, dien los sants, que la manera de ffer aytals tocamens poria ésser tan carnal, e tan sutze e tan desordonada que no és dupte que no fossen peccat mortal, e açò axí meteix per tal car aytals tocamens no·ls excusen los béns del matrimoni *J, no los excusan A₁B₁D₁K₁L₁*

nols excusa *ABFGHi*

“Assí los tales toques deshonestos **no les excusa** *su maldad* el sancto matrimonio” *CD (Clusell 2007a: 364).*

1.3) Hi ha casos de citació bíblica en què tots els testimonis, tant els catalans com els castellans, coincideixen, la qual cosa reforça que tant la tradició catalana com la castellana tenen un origen comú:

[65,12] Axí metex *Gènesis Primo havem* que Déus manà a Adam e a Eva en persona de tots los conjugats esdevenidors, que cresquessen, e multiplicassen e unpiçen la terra *em*.

Genesis tercio havem *A*, avem genesis Tercio *BFHi*. avem genesis tercio capitulo *G*,
genesis III° ca^o havem *J, A₁B₁D₁K₁L₁*

[65,21] La terça és aquesta: diu sent Pau, *Prima Ad Thimoteum*, axí: «Yo vuyll que les viudes
jóvens prenguen marits, e que agen e nodresquen enfans *em*.

Ad Thesalonicenses axi *AHi*, ad thesaloniceses *B*, ad Thesalonicenses *F*, ad thesaloniceses () *lac.*
G, D₁

ad thesoloniçençes VI° ca^o Axi *J, A₁B₁K₁L₁*; a los de *Thesalónica CD* (Clausell 2007a: 360)

[84,32] E açò diu sent Pau, Ad *Ephesios quinto*, dient axí: *Unusquisque diligat uxorem propriam*
sicut semet ipsum em.

Ephesos secundo *AB*, heffesios 2° *FGH*, ephesios II° ca^o *J, B₁K₁D₁L₁*, *ephesios III° A₁*

Ephesios *i*

1.4) Incloem aquí uns exemples que no són errors pròpiament dits, però que també
reforcen que tant els testimonis catalans com els castellans tenen un mateix model davant:

[0,17] he compreses lurs dits en breutat *BFGHJ*

en breu tractat *A*

en brevitat *i*

en breve B₁K₁L₁, A₁ mutilat

[35,56] e pensa Déu quant prea aquest bé, car per aquest principalment ordenà lo matremoni, e per
aquest ha per escusat, entre los altres, lo ajustament matrimonial d'om e de fembra *ABGHJ*, ha
per escusa *F*; *ha por escusado A₁B₁D₁K₁L₁*

ha escusat *i*

[51,32] Diu a la fi lo Istorigraphus axí *FG*, la historia graffus *A*, lo jstorigraphus *H*; *el estoriador*
A₁D₁

la jstoria axj *Bi*, la historia *J*, la estoria asy *B₁K₁*, *desta estoria L₁*

[87,12] ne en la mort totes furten *ABFGHJ*; *A₁B₁D₁K₁L₁*

mort de lur marit *i*

2) En la major part de les ocasions, hem detectat que els testimonis castellans comparteixen lectures amb els testimonis de la branca catalana α (*AJi*), que és la família que en la majoria de casos transmet les lliçons correctes que deriven de l'arquetip. Per no ser massa prolixos, en donarem només uns quants exemples:

[11,60] que jamés príncep ne regent pobla en negun conseyll del món gosàs apellar fembra, per gran, ne per bona *AJi*, *non osase llamar muger A₁D₁*, *osase llamar a muger B₁K₁L₁*

no guos estar fenbre *BFG*

no hagués fembra *H*

[19,57] E con pensés que açò fos fantasma e proseguís en la donzella ço que havia començat, axí-s seguí de fet con l'àngel li menaçà. E veent lo juý de Déu sobre si mateixa, volch tornar atràs d'açò que fet havia e no poch lavors *AJi*

om. BFGH

La tradició castellana no conté aquesta haplografia de β .

[29,10] e per tal la amor primerament encarnada tanta de senyoria pren e l cor de l'hom que jamés no n'hix fins que lo cor *mor* e fall per *mort AJi*, *muere e fallesçe por muerte A₁D₁*

mor BFGH

Els testimonis *B₁K₁L₁* fan una banalització de la lliçó de α , probablement perquè troben aquest fragment una mica enrevessat (*fasta que el ombre muere*).

[37,12] Scriví l'abat Pacífich que Lotari, governador de Alexandria, mort, dotze fills que havia haguts, qui eran morts en sa vida, lo vingueren tantost a visitar en Porgatori donant-li gran confort *AJ*, *mort ell i*

Lotario governador de Alexandria como fue muerto dose fijos que auia auidos e les fueron muertos A₁D₁; muriendo Lotario governador de Alexandria dose fijos que auia auido e eran ya B₁K₁L₁

morts BFGH

Els exemplars castellans s'ajusten a la lliçó transmesa per α , perquè llegeixen una forma en singular com aquesta branca.

[47,43] aytal desalt se pot leugerament reparar, si donchs no ve de coses desesperades, axí com per adulteri de la dona o per intemptació de *mort AJi*

e per interpretació *B*

o per interpretacio *FGH*

Els manuscrits castellans, *A₁D₁* s'acosten a la lliçó de α (o por tentaçion *A₁*, o tentaçion *D₁*); el *CD* també: “o porque el uno tentó de dar muerte al otro” (Clausell 2007a: 325). En canvi, *B₁K₁L₁* fan una banalització sobre la mateixa lliçó, que troben enrevesada (o por trato *B₁*, o por tracto *K₁*, o por tractamiento *L₁*).

[67,25B] Emperò, dien los sants, que la manera de ffer aytals tocaments poria ésser tan carnal, e tan sutze e tan desordonada que no és dupte que no fossen peccat mortal, e açò axí meteix *per tal car aytals tocaments* no ls excusen los béns del matrimoni *AJi*, a tales tocamientos *A₁D₁*, los tales tañimientos *B₁*, a los tales tañimientos *K₁L₁*

per aytals tocaments *BFGH*

3) En altres ocasions, quan els testimonis de α transmeten una lliçó errònia, la tradició castellana llegeix al costat de β .

[5,7] si volen saber e conixer *BFGH*, *sy quieren saber e conosçer A₁B₁D₁K₁L₁*

si quieren saber y conoscer CD (Clausell 2007a: 151).

si volen conèxer *AJi*

[9,58] ço és que axí com ell falsament prometent avia la fembra enguanada *BFGHi*, *prometiendo A₁B₁D₁K₁L₁*

promé *AJ*

[11,44] procurá a ssi e a totes les dones següens dolors e affanys prou, per tal li estech dat en pena a ella e a sses filles següents que infantàs *BFGH*, a ella e a sus fijas que pariesen *A₁B₁D₁L₁*, assy e a todas las mugeres que despues vinieron que pariesen *K₁*

a ella y a todas las mugeres que han sucedido después que paran con dolor [...] *CD* (Clausell 2007a: 161).

que infantàs *AJi*

[11,105] car diu que, en special, dona és cayguda en art de falsejar *BFGH*, *cayda A₁B₁D₁K₁L₁*

caygut *AJi*

[19,45] Per raó d'açò encauta e consella a pare e a mare *BFGH*, *amonesta e aconseja A₁*, *amonesta e conseja D₁*

Encara aconsella A

consella J, *conseja B₁K₁, aconseja L₁*

encara consell i

[52,29] car al boix pintat tots los cóchs hi escupen *BGH, los cocineros A₁B₁D₁K₁L₁*

los F

om. i

los colps AJ

[70,43] O, miserable vida d'aquells qui fora aquest estament tots dies sembren, mas jamás no cuyllen, *BFGH, todos dias A₁D₁, cada dia B₁K₁L₁*

son tots dies i

tots dien AJ

[71,55] mas entén a dir, seguons que aquí metex toca la Glosa, que en temps que l'hom entén en aquell acte, aquí no és ab ell lo Sant Sperit a ffer *obra maraveylosa*, axí com és profetar o fer miracles; la qual cosa és fort rahonable, car en temps que l'hom jau carnalment ab sa muyller és ora de prophetar ne fer miracles *FGHi*, ne es ora B, *non es A₁, non es ora D₁, non es tiempo B₁K₁L₁*

no es obra AJ

4) En alguns casos la tradició castellana llegeix només amb l'incunable:

[11,110] O, si conexets la falsia, embacinar-vos ha per tal guisa que us farà tenir lo lum de dia *AGHJ*, lo lum al mitg del dja B, llum de die F

Lo lum detras i, *la lumbre A₁, la lumbre detras B₁D₁K₁L₁*

[15,25] Ítem Boeci, en lo libre *De escolastica diciplina*, recompta del fill de Lucreci, lo qual ere nodrit en vicis de la gola, e ab vils fembres e ab males compayies, per les quals coses comès crim per què fos sentenciat a mort i, *del fijo de Lucreçi A₁, del fijo de Lucreçia D₁, del fijo de Lucreçio B₁K₁, del fijo de Bacreçios L₁*

del hijo de Lucrecio CD (Clausell 2007a: 180).

de Lucreci *ABFGHJ*

[19,42] E la verge qui purament viu deu pensar que ella porta ab si un tresor incomptable e una joia excel·lent *AJ*

jncorporable *Bi*

incomparable *FGH*

En aquest passatge, els manuscrits castellans llegeixen una lliçó semblant als testimonis (*Bi*)*FGH* (*un tesoro incomparable e una joia exçelente A₁D₁, un tesoro syn comparaçion e una ropa excelente B₁, un thesoro syn comparaçion e una joia exçelente L₁, un tesoro e una joia exçelente syn comparaçion K₁*). En aquest passatge probablement l'arquetip de la tradició castellana llegeix al costat de l'incunable *i*, adonant-se que la lliçó que presenta és un error, l'esmena pel seu compte, coincidint amb β , o bé l'arquetip de la traducció pren la seva lliçó d'un antecedent de l'incunable, i l'incunable està contaminant amb *B* (cfr. primer exemple de § 2.5.2.1).

[21,23] Ligim d'Engania, filla del rey de Oclàndia *ABFH*, Otlandia *G*; Hollandia *J*

Otelladia *i*, Otellauia *A₁*, Otollauia *D₁*; Otellada *B₁*, Otelladia *K₁*; Otriladia *L₁*

Otolamia *CD* (Clausell 2007a: 204)

[40,29] La terça rahó sí és car comunament borts són fort mal nodrits. Rahó és car estan ab la mare o ab estranys o aquí, on negú no's cura d'ells, e tothom los menysprea *ABFGHJ*

o ab qui's vol *i*, o con quien se quiere *A₁*, o quiensequieren *D₁*; o con otros qualesquier *B₁K₁L₁*

[40,46] fills de adulteri a la fi vénen a no res; ne t'abellesca aperença lur, car a la fi tot ne va en vent *BFGH*

ne en bella parença *A*, ne en bella aperpença *J*

net fius en bella esperança *i*, nin te fies en su hermosa parescença *A₁*, nin te fies en su fermosura pareçença *D₁*; nin te fies en su buen paresçer *B₁K₁*, E non te fies en su buen paresçer *L₁*

[63,10] He entès que en ton regne ha alscons fills de perdició qui vers matrimonis contra la lig divinal separen, ab falces occasions falsament meditades per falses testimonis *i*, pensadas *X₁*

mendicades *ABFGH*

medicades *J*

[72,3] Que lo sisèn bé del matrimoni és solaç de la vida humanal *ABJ*

que lo si sisen *H*

es que lo vj^e *FG*

qui mostra que lo size *i*, que muestra que el sexto *B₁K₁*, que muestra como el sexto *L₁*; que demuestra como el sexto *A₁*, que demuestra que el sexto *D₁*

Que trata del sexto CD (Clausell 2007a: 372)

5) En altres casos, els manuscrits castellans coincideixen amb les lectures i errors dels testimonis *Ji*:

[3,6] féu Déus totpoderós alcunes leys en temps de Moysès, qui fo cap e príncep del poble de Israel *ABFGH*

cap e principi *Ji*, *cabeça e prinçipio A₁D₁*; *cabeça e comienço B₁K₁*, *comienço e cabeça L₁*

[44,39] Recompta Plutarcus que en Dalmàcia solia ésser costuma que tots anys les dones assenyaldes, e ja de dies, prenien licència dels marits, a temps cert de l'any, que almeys estiguessen per un mes separades d'ells, ab altres dones qui vivien religiosament per les muntanyes en cases honestes *AGH*, Pulurcartus *B*, Plutartus *F*

Policratus *Ji*, *A₁D₁*; *Policrato B₁K₁L₁*

Policarpio (cfr. Clausell 2007a: 317, n. 95).

[44,61] Donchs, si la un és de l'altre, com pot fraudar ne furta la un a l'altre, ne pot partir ço que Déus ha unit e ajustat en tanta amor *ABFGH*

a ligat *Ji*, *ha atado e ayuntado A₁B₁D₁K₁*, *ha atado L₁*

[45,9] E primerament n'i ha alcuns qui avorrexen als altres per gran amor que han al món e a la vanitat, e per poca amor que han a Déu e a tot açò qui seu és *ABFGH*

e a tot açò qui de deu és *Ji*, e a todo lo que de dios es *A₁D₁*, e de todo lo que es de dios *B₁K₁L₁*

[59,5-6] tement que si la matava que no se'n seguís molt mal e gran *ABGH*

molt de mal e gran *F*

gran mal *Ji*, *grande mal A₁*, *grant mal B₁D₁K₁L₁*

gran daño CD (Clausell 2007a: 350)

[59,16] E com lo dit catiu agués gran devoció en madona sancta Maria, reclamava-la totsjorns ab tota aquella devoció que podia *ABFGH*

ell *Ji*, el $A_1B_1D_1K_1$; este L_1

[88,34] E veent-se axí enverguonyida, supliccà a son marit que no la aportàs a tanta vergonya, car per cert ella seria bé castigada, e que levàs d'allí la campana. Lo marit dix que jamés no la'n levaria fins que per un any entegre ell hagués provada la sua correcció *J*, e que quitase de alli la campana $A_1B_1K_1$, Et que qui quitase de ally la campana D_1 , e que se quitase de alli la campana L_1

e que li plagués fer-na levar la campana *i*

om. *ABFGH*

6) Amb freqüència els testimonis castellans A_1D_1 coincideixen en les seves lliçons i errors amb els manuscrits de la branca β , mentre que $B_1K_1L_1$ ho fan amb els *testes AJi*.

[8,15] e ab molta suor e trebayll avià sa vida *AJi*, *sudor e trabajo avia su mantenimiento B_1K_1*, *trabajo avia su mantenimiento L_1*

dolor e treball *BFGH*, *dolor e trabajo avia su vida A_1D_1*

[11,55] car seguexen les passions corporals *AJi*, *corporales B_1K_1L_1*

de la carn *BFGH*, *de la carne A_1D_1*

[12,8] tot lo món deu haver temor de parlar mal d'elles *AJi*, $B_1K_1L_1$

por *BFGH*, *pavor A_1D_1*

[42,31] car són pus gelosos que altres *AJi*, *celosos B_1K_1L_1*

guolosos *BFGH*, *golosos A_1D_1* (cfr. Clausell 2007a: 313, n. 79).

6.1) Altres vegades l'incunable català *i* se suma a les lectures comunes d' A_1D_1 amb els testimonis *BFGH* ($\beta > i$).

[7,28] qui li tenia axí lo cors e la ànima subjuguada a la raó *BFGHi*, *el cuerpo e el anima A_1D_1*

e la carn *AJ*, *e la carne B_1K_1L_1*

[16,66] les facen trebayllar en bons exercicissis, dels quals per totstamps poguessen viure *BFGHi*, *por todos tiempos A_1D_1*

per temps *AJ*, *por tiempo B_1K_1L_1*

7) En algunes ocasions A_1D_1 coincideixen en errors i lectures amb els testimonis AJ , mentre que els exemplars $B_1K_1L_1$ (β_1) llegeixen al costat de $\beta > i$:

[43,40] E appar los posats en matremoni en quantes differències són sobre haver infants o no haver, e com *casquí* en les dites differències posat se deu mills guovernar emvers Déu e la fortuna del món *BFGHi*, *puesto B₁K₁L₁*

posats *AJ*, *puestos A₁D₁*

[60,5] Ultra açò, deu pensar l'om qui ha la muyller adúltera que si la mata, que de açò se seguirà gran infàmia, e verguonya, e, per temps, dampnaje a sos infants, qui tostemps ne seran fort meyspreats *AJ*, *por tiempo dampno a sus hijos A₁D₁*

per tostemps *Fi*, per a totstemps *BGH*, *daño para siempre a sus hijos B₁K₁L₁*

[72,71] mas quant és ab sa muyller, lavors desplegua tota sa roba, e diu aquí tot ço que sab e no sab, e mal e bé. E cant *roba* li fall e veritat, recorre a cent milia falsies, e dirà que ha fet ço que desiga que fos fet, jatsia que no sia fet *BFGHi*, *desata todo su fardel B₁K₁L₁*

obra *AJ*, *A₁D₁*

8) També, en nombroses ocasions els testimonis $B_1K_1L_1$ comparteixen els mateixos errors i lliçons que els manuscrits J_i i la resta d'exemplars llegeixen uniformement:

[38,4] Los terços són aquells qui jamás no n'han, e a aquests fa Déus gran gràcia *ABFGH*, *non los han A₁D₁*

no han jnfants *J_i*, *ovieron hijos B₁K₁L₁*

[45,24] emperò tostemps vedava a sos infans que no presessen vengança de les concubines de lur pare, que ells volien matar, e·ls deya que no·s torbassen dels enugs que lur pare li faÿa, e u apagàs tot axí con podia *ABFGH*, *e le destorvasen de los enojos A₁*, *e les destoruasen de los enojos D₁*

ne·ls descobria los enugs *J*, ne·ls descobrís llurs anuigs *i*, *e nin les descubriesen los enojos B₁*, *e nin les descubriese los enojos K₁*, *que le non descubriesen los enojos L₁*

[49,43] ha fet ordenar que qui matarà per aytal rahó sa muyller, que muyra ... qui per aventura a aytal homeyer costarà massa *ABFGH*, *a tal homicida A₁D₁*

aytal homey *J_i*, *el tal homeçidio B₁K₁L₁*

[50,6-7] E per ventura que els prínceps, que tan gran mercat fan de la mort de les dones qui moren per mà dels marits sots escusació de adulteri, no escaparan al fort juý de Déu; car per aquest tan

gran, e tan cruel e tan foll mercat, lo qual ells no poden fer, los està apareyllada en cors e en ànima tal sentència e vengança divinal que més los valguera que jamés no aguessen ahuda honor e l món, ne senyoria *ABFGH*, *al fuerte juycio de dios et A₁D₁*

ne *Ji*, *ca B₁K₁L₁*

[61,4] E si tu demanes la dona si·s pot separar de l'hom per adulteri *ABFGH*, *del ombre A₁D₁*

del marit *Ji*, *del marido K₁L₁*, *de su marido B₁*

de su marido CD (Clausell 2007a: 354)

[96,3] Què deu provocar la persona a tenir viduïtat *ABGH*, qui deu prouocar *F*, *Quales cosas deuen provocar A₁D₁*

quj mostra que deu prouocar *Ji*, *Que muestra que cosas deuen prouocar B₁K₁L₁*

Que muestra cuántas cosas son las que deven provocar CD (Clausell 2007a: 442)

8.1) Hem detectat algun cas en què els testimonis *B₁K₁L₁*, en lloc de convergir amb les lectures tant de *J* com de *i*, només ho fan amb un dels dos exemplars.

[25,31-32] E comunament ages, diu aquest, que tart veuràs bell hom qui sia bo, ne bella fembra qui sia casta *ABH*, Comunament hoies diu aquest *i*, Ecomunament haias diu aquest doctor *FG*, *Et comunamente dise aqueste A₁D₁*

E comunament diu aquest haies per çert *J*, *E comunamente ten por çierto dise este doctor B₁K₁*, *E comunmente ten por çierto dise este doctor L₁*

[40,7] E què y pusch yo fer si yo són bort? Guardàs-s'i ma mare! —axí com si no era cosa confusable ésser fill de mala mare *ABHi*, *si non era A₁D₁*

si no fos *J*, *si non fuese B₁K₁*, *sy le non fuese L₁*

sino ffos ono era *FG*

[74,5] Pus, donchs, havem ensenyat la gran excel·lència del *matrimoni*, seguex-se que les dones posades sots aquest estament e sagrament deuen ab gran reverència aquell tenir entegrament honrat per lur bona vida *ABHJ*, *so aqueste A₁D₁*

en matrimoni o sots aquest *FG*

en aquest *i*, *en este B₁K₁L₁*

9) Per contra, altres vegades són els testimonis A_1D_1 els que coincideixen en errors i variants amb J_i :

[24,46-47] E ensenyen-ho miylls, encara, en lur parlar, car parlen ab especials maneres, o en pus prima veu poden, ensenyen e ab especials condeschs en menar lo cap e los labis A, e un pus prima veu poden ensenyen B, e on pus prime veu poden enseyen e *FGH*, e en mas delgada voz e en quanto pueden muestran $B_1K_1L_1$

e com pus prima veu poden ensenyen J, com pus primament poden e i, e con mas delgada vos que pueden enseñar e A_1D_1

con hablas muy polidas, **con** delgada voz, con gestos y meneos de la cabeça y boca, que estudian para más se afeminar CD (Clausell 2007a: 214).

[44,19] Emperò si aquest cas, ne lo damont dit, ne·ls altres per la santa Esgleya assignats no u empatxen, lavors lo matrimoni no·s pot per res separar *ABFGH*, $B_1K_1L_1$

om. J_i, A₁D₁

10) En alguns casos el testimoni D_1 , de la branca α_1 , coincideix amb les lliçons de $B_1K_1L_1$ (β_1).

[68,12] servada *dreta* entenció de neta amistat A, de limpia $B_1K_1L_1$

de vera J_i, de verdadera A₁

de verdadera e lympia D₁

de dreta BFG, e dreta H

[78,18] tractant-la graciosament e amigable, sens dar-li senyoria, car de continent que la ha, exora, e ve contrària al marit A, ella axora i

que ella la ella exora B, que ella axora FGH

que ha be exora J, que bien ha esa hora A₁

ca luego que tiene señorío B₁K₁L₁

ca de continente que a bien D₁

[85,7] Ítem, l'om gelós se tem de la feeltat de ssa muyller AJ, *fialdat* $B_1D_1K_1$, *infialdat* L_1

leyaltat BFGHi, lealtad A₁

[89,37] Per tot açò appar ver e bo lo conseyll de Raguel dat a ssa filla Sarra *Ai*, *bueno e verdadero* $B_1D_1K_1L_1$

bo *J*, *bien* A_1

om. *BFGH*

11) També hem localitzat un parell de casos en què D_1 coincideix amb els testimonis de la branca β catalana:

[5,6-7] avem a premetre als cuns preàmbols qui són generals a totes dones, e necessaris a ssaber a elles matexes *Ai*, a totes dones e neçesaries a saber a elles matexes *J*, *a todas mugeres e neçesarios a saber a ellas mesmas* A_1 , *a todas las mugeres e nesçesarios de saber a ellas* $B_1K_1L_1$

E neçesaris a totes dones e neçesaries ha elles matexes *B*, e neçesaris a totes dones e neçesaris a elles matexes *FGH*, *e nesçesarios a todas mugeres e nesçesarios a saber a ellas mesmas* D_1

[39,15] qui açò fa, dóna gran infàmia a ssi meteys e als seus, ensenyant que és hom incontinent, e adultre e de mala vida *AJi*, *incontinente e dultero* A_1 , *non casto e adultero* B_1K_1 , *non casto mas adultero* L_1

jncouenjent e adultra *BFGH*, *inconviniente e adultero* D_1

11.1) I en un altre cas ho fa amb els testimonis FG (δ):

[54,41] Donchs, si los marits vos o consenten, ells vos fan males, ne-s poden de tots punts de vosaltres clamar *ABHJi*, *males* $A_1B_1K_1L_1$

males obres effan avosaltres males *FG*, *malas obras e vos fassen males* D_1

11.2) Finalment, hem detectat un cas en què els dos testimonis de α_1 (A_1D_1) presenten una lliçó molt semblant a δ :

[26,63] Pensa que qui vol comprar vi en alcuna casa, basta que lo senyal del vi estigua a la porta *ABHJi*, *la señal del vino* B_1K_1 , *la señal adonde se vende el vino* L_1

la toya o lo senyal del vi *FG*, *la señal o el ramo* A_1 , *la seña e el rramo* D_1

11.3) Hem detectat un cas esporàdic en què els testimonis de α_1 llegeixen al costat de G :

[91,14] Mas —diu aquest— prou ffa en aquesta part si ffa fer als altres, e en special a púnyer son marit a trebayllar e a legudament ajustar d'on puxen viure e heretar lurs infans *AFH*, atreballar elagudament *B*, atrebaylar legudament en *Ji*, *a trabajar e a buenamente ayuntar* $B_1K_1L_1$

e treballar e a legudament G , e *trabajar deuidamente por do puedan allegar A_1 , e trabajar deuidamente en ayuntar D_1*

12) Hem pogut observar que els manuscrits de la tradició castellana no coincideixen gairebé mai ni amb els errors i innovacions de γ (BFG) ni amb els de δ (FG), sinó que coincideixen amb els altres testimonis. Heus aquí uns exemples:

[12,64] d'aquí és venguda la altea e sublimitat de humilitat $AHJi$, e *sublimidad de humildad A_1D_1 , de la humildad $B_1K_1L_1$*

la sublimitat de humilitat B

subtilitat sublimitat e humilitat F

subtilitat sublimitat de humilitat G

[25,40] car ella la posa e la ensenya a totes aquelles parts on més mal, ne peccat ne viltat se'n pot seguir $AHJi$, $A_1B_1D_1K_1L_1$

val BFG

[32,17] Si·t viuen, seran·te desobediens, tostemps desigaran ta mort. Aprés ells, posaràs tot quant has, ne t'ho prearan res; ells seran rics e plens de ço del teu, e tu viuràs en pobrea, e en veylea e en misèria $AHJi$

poner los hasen estado e dar les has todo quanto tienes A_1 , poner los as en estado e dar les as todo quanto as D_1 , poner los has en estado e dar les has quanto tienes $B_1K_1L_1$

E ponerlos has en el mayor estado que pudieres y darles has tu hazienda que con daño de tu conciencia y peligro de tu vida has allegado CD (Clauzell 2007a: 288).

posseiran BFG

[56,47] se pot mills secretejar ab ella que no si ella no·n sab, car si no·n sab e lo marit li escriu, per força ho ha saber altre $ABHJi$, *ca si non lo sabe e el marido le escribe $A_1B_1D_1K_1$, ca sy el marido le escriue e non sabe leer la carta L_1*

e lo marit FG

2.10.2. CONCLUSIONS SOBRE ELS MANUSCRITS CASTELLANS

1. Quant al comportament dels manuscrits del *Libro de las donas* respecte als manuscrits catalans, hem arribat a la conclusió que l'arquetipus de la traducció castellana $[X_1]$ prové directament de l'arquetip català $[X]$, o bé d'una branca perduda que es situaria entre α i β i que anomenarem (θ) . Pensem que és així perquè sovint, tant la tradició catalana com la castellana comparteixen errors d'arquetipus; a més a més, tot i que les còpies que s'han conservat de la traducció castellana coincideixen, en la majoria de casos, amb els testimonis de la branca catalana α —la qual cosa ens podria fer pensar que l'arquetip de la traducció deriva d'aquesta família—, sovint, quan α conté un error, els testimonis castellans llegeixen la lliçó correcta al costat de β que, en aquests casos, estaria transmetent la lliçó que contenia l'arquetipus de la tradició catalana, o bé els testimonis castellans contindrien la lliçó d'una altra branca perduda que es trobaria entre α i β i que, com β , difondria la lliçó de l'arquetip. D'altra banda, no hem detectat cap cas d'error significatiu compartit entre β i tots els manuscrits castellans, de manera que aquest fet reforça la relació $[X]-(\theta)-[X_1]$ i descarta que l'arquetip de la traducció pugui tenir el seu origen en β .

2. En nombroses ocasions, però, els testimonis castellans coincideixen amb les lectures de l'incunable, de manera que es pot afirmar que l'arquetip de la traducció a vegades contamina amb aquest exemplar. Altres vegades els manuscrits castellans coincideixen amb els errors i amb les lectures de ε (Ji), i en altres casos més esporàdics, ho fan amb un dels dos testimonis, de manera que és probable que, en lloc de contaminar amb i , l'arquetip de la traducció contami amb el subarquetipus ε o amb un altre exemplar perdut entre ε i l'incunable (ζ), la qual cosa explicaria per què a vegades $[X_1]$ només coincideix amb un d'aquests dos exemplars, essent molt més habitual que ho faci amb l'incunable.

3. En alguns llocs els testimonis de la família α_1 (A_1D_1) contaminen amb β , tal com evidencien els nombrosos casos en què comparteixen errors comuns i lliçons equipol·lents amb els exemplars d'aquesta branca, mentre que β_1 ($B_1K_1L_1$) coincideixen amb la branca α (AJi), lliçó que prové de $[X_1]$ i, en darrer terme, de $[X]$ o, com hem dit, d'una altra branca perduda (θ) que provindria de l'arquetip català $[X]$ i que s'hauria de situar entre α i β .

4. En altres casos, els testimonis A_1D_1 convergeixen amb $A+\beta$ i, al mateix torn, els testimonis de la branca β_1 ($B_1K_1L_1$) coincideixen amb les lectures de i , de Ji i, en menys casos, de J . Quan això s'esdevé, podríem dir que β_1 està contaminant amb ε o un altre antecedent situat entre ε i l'incunable (ζ), i α_1 presenta la lliçó de l'arquetip de la traducció $[X_1]$, que, al mateix torn, té com a model $[X]$ o bé un antecedent d'una branca perduda situada entre α i β (θ).

5. En els casos en què α_1 convergeix amb els errors i lliçons de $\beta+i$ i β_1 coincideix amb AJ , probablement α_1 i l'incunable estan contaminant amb β , i β_1 llegeix com $[X]-(\theta)-[X_1]$.

6. D'altres vegades, els exemplars de la branca α_1 comparteixen errors amb els testimonis AJ , mentre que els testimonis de β_1 fan la mateixa lectura que β i l'incunable. En altres ocasions, α_1 coincideix amb ε (Ji) i β_1 llegeix uniformement amb la resta d'exemplars. Podríem pensar que, en el primer cas esmentat, α_1 està contaminant amb α , i l'incunable, al mateix torn, contamina amb β . En el segon cas, podríem pensar que α_1 contamina amb ε . Tanmateix, deduïm que en aquests casos, en realitat, α_1 està contaminant amb ε o amb un altre antecedent perdut que s'hauria d'ubicar entre ε i l'incunable (ζ), de manera que quan α_1 coincideix amb AJ , l'error no li ha estat transmès directament per α , sinó per ε o ζ , que, al mateix temps, havien pres el mateix error dels models que tenien davant (α , pel que fa a ε , i $\alpha-\varepsilon$ quant a ζ). Tant en un cas com en l'altre, β_1 transmet la lliçó de l'arquetipus de la traducció $[X_1]$, que prové de $[X]$ o, com hem dit, d'una branca perduda situada entre α i β (θ).

7. Quant al testimoni D_1 , en alguns punts sembla que contamina amb β_1 , ja que hem detectat alguns errors i lectures que comparteix amb els testimonis d'aquesta branca ($B_1K_1L_1$); també hem contemplat casos en què D_1 presenta un doblet amb les lliçons de α_1 i β_1 , la qual cosa constata que efectivament es dona contaminació entre aquest exemplar i β_1 .

8. També hem detectat algun cas en què D_1 comparteix errors amb β , llegint A_1 al costat dels altres testimonis, de manera que es podria donar una contaminació esporàdica entre D_1 i β . A més a més, hem detectat algun cas en què D_1 coincideix amb δ (FG) o bé α_1 (A_1D_1) ho fan amb aquest subarquetip. D'afegitó, hem localitzat un cas en què α_1 comparteix un error amb el testimoni G i un altre cas en què ho fa amb γ (BFG). Pel que fa a aquest punt, hem arribat a la conclusió que, en realitat, es dona una contaminació més

eventual entre α_1 i δ . En el cas en què α_1 coincideix amb γ (*BFG*), la contaminació no seria $\alpha_1 > \gamma$, sinó que es tractaria d'un error que tindria el seu origen en γ , que passaria als seus descendents i que compartirien amb α_1 a causa de la direcció de la contaminació $\alpha_1 > \delta$.

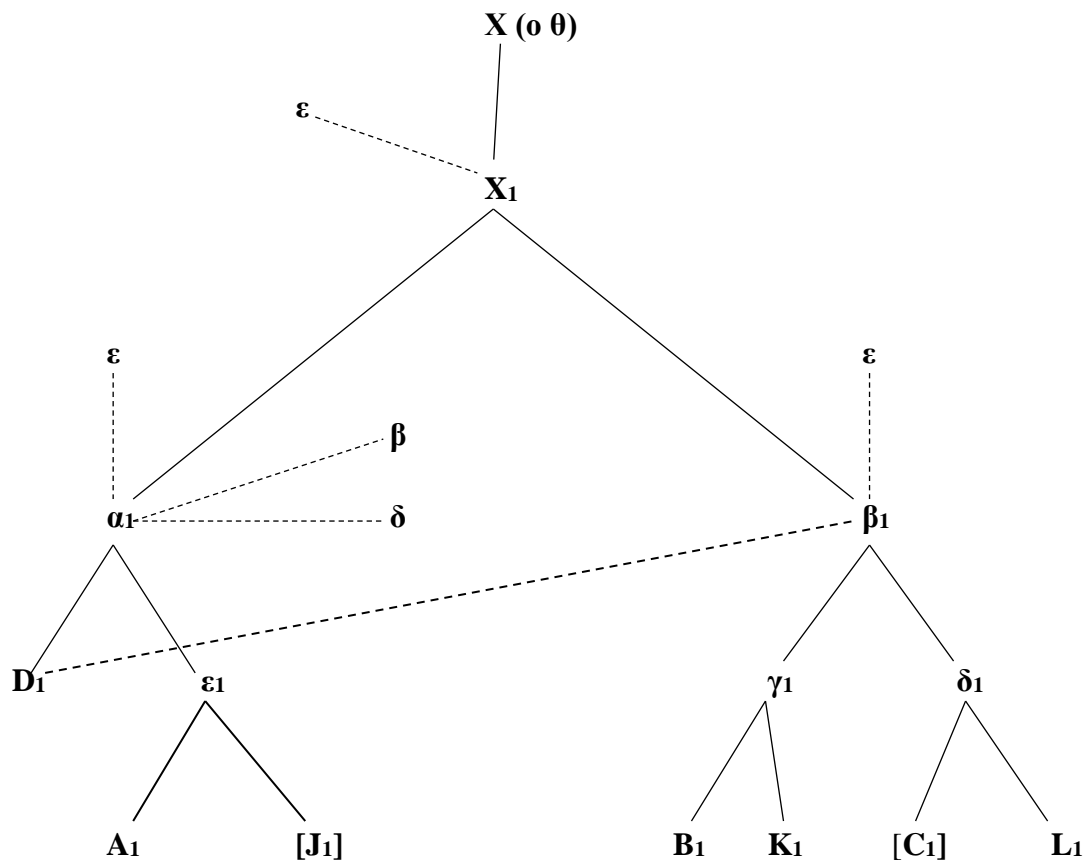
9. L'anàlisi de les diferents lectures dels manuscrits de la traducció castellana ens ha conduït a les mateixes conclusions a les quals va arribar Clausell: la tradició del *Libro de las donas* es divideix en dues grans famílies: d'una banda, l'orientalitzant, α_1 , representada pels testimonis $A_1D_1J_1$ i, de l'altra, la castellana, β_1 , representada per $B_1C_1K_1L_1$. El *Carro de las donas* no tradueix del *Llibre de les dones* català, sinó que ho fa a partir de la tradició manuscrita castellana i les lectures del *CD* coincideixen gairebé sempre amb les dels testimonis que conformen la família orientalitzant castellana (Clausell 2007a: 31), tal com mostren diferents exemples (cfr. 5,7; 11,44; 15,25; 24,46-47; 37,10-11; 47,43). Com molt bé assenyala Clausell (2007a: 70), els llocs crítics que aporta ja apunten a l'existència de dues famílies ben diferenciades dins de la tradició catalana de l'obra, i d'aquestes dues famílies sorgeixen les dues branques del *Libro de las donas*. L'autora suggereix dues possibilitats dins del procés de la traducció manuscrita del *Llibre de les dones* al castellà:

1) Una única traducció castellana i dues branques amb diferències dialectals molt pronunciades.

2) Una única traducció castellana però amb contaminacions posteriors amb els testimonis catalans.

Nosaltres pensem que es tracta d'una barreja de les dues possibilitats, però fins que no es faci una col·lecció exhaustiva de les dues tradicions, no es podrà aprofundir més en aquest tema.

2.10.3. PROPOSTA DE STEMMA DEL *LLIBRE DE LES DONES* I LA TRADICIÓ CASTELLANA

III. ESTUDI HISTÒRIC

3.1. INTRODUCCIÓ

Els estudiosos del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis han insistit molt en aspectes com ara la datació del llibre, la seva difusió, les seves fonts o bé la visió que presenta sobre la condició femenina, negligint una mica el treball d'investigació sobre la persona a qui fou endreçada l'obra. Tot i que el *Llibre de les dones* és un manual de doctrina dirigit a les dones laiques —i, en un nivell més profund, a tot bon cristià— no hem d'oblidar que Sanxa Ximenis d'Arenós, destinatària del llibre, fou una dona de carn i ossos i que l'estudi de la seva biografia pot aportar llum sobre la data de redacció del llibre, la seva gènesi, els motius pels quals el menoret va dedicar l'obra a la comtessa de Prades o, fins i tot, pot donar una resposta sobre els temes que Eiximenis tracta amb més exhaustivitat que altres. De retruc, l'estudi de la biografia de la comtessa de Prades pot donar molta informació sobre la vida de les dones medievals, sobretot de les dones de classe social elevada.

D'entrada, però, no és fàcil saber qui era Sanxa Ximenis d'Arenós, sobretot perquè ser dona a la baixa edat mitjana significava viure amb molts desavantatges respecte als individus del sexe masculí. Les dones, *mascles imperfectes* com s'afirmava des dels temps d'Aristòtil, havien estat creades *en ocasió* de l'home, per servir-lo, per ajudar-lo i per tenir descendència que perpetués l'espècie humana. Arran del pecat original comès per la primera dona, Eva, Déu va castigar el gènere femení a perdre la seva intel·ligència i a tenir un munt de defectes més. D'aquesta manera fou creença general durant els segles medievals —i encara molt més enllà, arribant gairebé fins els nostres dies— que la dona havia d'estar reclosa a l'àmbit domèstic i a tenir cura dels fills i de la família. La dona no era apta per als *tractes forans* ni tampoc per a l'ensenyament. Per consegüent, les dones no podien optar a tenir gaire representació en l'àmbit civil i polític.

Una de les conseqüències de tot el que hem exposat és la manca de documentació en els arxius referent a les dones, fins i tot a les senyores d'un cert estatus social que, tot i que gaudien de majors avantatges que les dones de condició humil, s'havien de subordinar igualment als homes, «caps d'aytals corsos», com diu Eiximenis —citant sant Pau— en el capítol 94 del llibre.

Si el que es pretén és acostar-se a la vida privada i quotidiana de les dones medievals, la tasca es complica enormement, perquè els fets de la vida de cada dia i les

circumstàncies personals de cadascú no eren susceptibles de ser posades per escrit, a no ser que formessin part de les declaracions de testimonis d'alguna causa judicial, tal com veurem en breu.

Els primers que donaren notícies sobre la comtessa de Prades foren els historiadors Joseph Maria Roca (1928: 110-120), Fèlix Duran i Cañameras (1956: 4), Eufemià Fort i Cogul (1960: 8), Santiago Sobrequés i Vidal (1973: 119), Armand de Fluvià i Escorsa (1979-80: 156) o Juan Corbalán de Celis (2004: 621), els quals només l'esmentaven de passada, o bé fent referència al seu matrimoni amb Joan de Prades — fill de l'infant Pere d'Aragó i, per tant, nét del rei Jaume II—, o bé en relació amb altres personatges de la casa de Prades, com ara la cèlebre reina Margarita, néta de Sanxa, casada el 1409 amb el rei Martí *l'Humà*.

Per sort, els estudis eiximenians, en els darrers anys, estan rebent una forta embranzida, i cada vegada es van descobrint més detalls sobre Francesc Eiximenis, el seu *opus* i la biografia dels personatges que, d'una manera o altra, tingueren relació amb ell.¹ En aquest capítol, doncs, a part de bastir una biografia de Sanxa Ximenis d'Arenós, intentarem dilucidar, o almenys aproximar-nos-hi gràcies a dades documentals, a la data de redacció i entrega del llibre, a la seva relació amb Francesc Eiximenis i als motius pels quals l'escriptor li endreçà l'obra. A més a més, amb la investigació sobre la vida de Sanxa Ximenis d'Arenós pretenem aportar una petita engruna en la història de la dona, ja que l'estudi de la seva biografia permetrà veure diferents aspectes de la realitat vital d'una dona medieval, en aquest cas, d'una aristòcrata, i permetrà copsar quins eren els problemes i les preocupacions de les dones d'aquella època —i, és clar, també dels homes—. Creiem, seguint una línia paral·lela a Viera & Piqué (1987: 137), que hi ha diferents aspectes de l'opus eiximenià que serveixen com a font d'estudi de la realitat del seu temps, en aquest cas concret, de la realitat social de moltes dones medievals. Creiem que el cas particular de la comtessa de Prades, cas paral·lel a una infinitat de dones més, podria haver servit, en certa manera, com a font d'inspiració d'Eiximenis per a redactar alguns continguts del llibre, tal com es detallarà més endavant.

Per elaborar aquest capítol ha estat imprescindible la consulta directa de diversos fons arxivístics als quals farem referència sovintejada. D'altra banda, aquest estudi ha

¹ Per a una primera aproximació a la biografia de la comtessa de Prades, cfr. Izquierdo Molinas (2010: 135-161).

estat contrastat i completat amb les notícies biogràfiques aportades per la bibliografia ja existent sobre la comtessa de Prades i la seva família, amb les fitxes de l'arxiver Helios Borja, de l'Arxiu Ducal de Medinaceli,² i amb les fitxes de Lluís Cerveró, de l'Arxiu del Regne de València. En una primera part de l'estudi s'esbossa la biografia de Sanxa Ximenis d'Arenós i la seva família. Seguidament es relacionen diferents aspectes de la realitat social de les dones medievals amb el trajecte existencial de Sanxa Ximenis d'Arenós i amb la gènesi del *Llibre de les dones*, i es conclou amb una secció dedicada a la datació de l'obra, a la relació entre la comtessa de Prades i Francesc Eiximenis i als possibles motius pels quals el franciscà li va dedicar el llibre. Al final d'aquest estudi s'ha inclòs un apèndix amb la documentació més destacada que ha servit per esbossar la biografia de la comtessa de Prades. A més a més, s'ha ordenat cronològicament, per facilitar-ne la lectura, un plet de l'any 1416 que ha aportat molta informació per traçar-ne el trajecte vital en els darrers anys de la seva vida (les deposicions dels testimonis d'aquest document salten d'un dia a un altre sense cap ordre).

3.1.2. ORÍGENS FAMILIARS DE SANXA XIMENIS D'ARENÓS

Sanxa Ximenis d'Arenós pertanyia al llinatge aragonès dels Arenós, una de les nissagues més importants de l'edat mitjana, establert a València des de l'època de la conquesta de Jaume I. N'ha quedat constància al *Llibre dels fets*, on Eiximèn Pérez de Tarassona, «qui fo puys senyor d'Arenós» (§ 273; Bruguera 1991: 223) —concretament a partir de 1242—, apareix sovint al costat del rei.³ Altres personatges importants d'aquesta estirp foren els seus fills Blai Ximenis d'Arenós i Eiximèn d'Arenós, que acompanyaren Jaume I en la seva visita a la frontera de Múrcia, i Eiximèn Peres d'Arenós, fill segon d'Eiximèn, que fou conseller de Jaume II i es distingí en les campanyes de Múrcia (1296) i d'Almeria (1309), on morí (Sánchez Cutillas & Fluvià i Escorsa 1986: 89). Aquest darrer Eiximèn Peres d'Arenós va tenir tres fills: Gonçalvo Eiximenis, Eiximèn Peris i Ferran Eiximenis. Aquest darrer va lluitar a Sicília al servei

² Devem les referències de les fitxes de l'arxiver Helios Borja al Dr. Juan Corbalán de Celis, *Cronista Oficial de Torres Torres*, que ens les ha volgut brindar molt amablement.

³ Aquest personatge es féu anomenar Eiximèn Pérez d'Arenós un cop rebuda la baronia d'Arenós, que li va aportar com a dot la seva muller Alda, filla de l'antic governador musulmà de València, Saïd Abu Saïd (cfr. Sánchez Cutillas & Fluvià i Escorsa 1988: 89).

de Frederic II i el 1302 viatjà a Grècia amb la companyia catalana de Roger de Flor, en va ésser un dels caps de l'expedició i hi va jugar un paper destacat (Núria Coll 1988: 89).

La nostra comtessa de Prades era filla de Gonçalvo Ximenis d'Arenós, probablement besnét d'Eiximèn Pérez de Tarassona,⁴ i de Timbor de Bellpuig. Gonçalvo havia intervingut el 1326 en la conquesta de Sardenya. En el capítol 290 de la *Crònica* de Ramon Muntaner se'l cita, sense donar-ne el nom, com un dels homes enviats pel rei Jaume II perquè els pisans li lliuessin el castell del Càller (Soldevila 1971: 930-932 i 997).⁵ També participà en la campanya contra Jaume III de Mallorca, al servei de Pere el Cerimoniós, el qual el recompensà adobant-lo cavaller el 1343, episodi que ha quedat recollit en el capítol 28 del tercer llibre de la *Crònica de Pere el Cerimoniós* (Pagès 1941: 134-35). El mateix any va participar en la campanya de conquesta del Rosselló i en la lluita contra la Unió en el País Valencià. El 9 d'abril de 1329, essent encara un infant, el seu pare Eiximèn Peris va fer testament i li va deixar les propietats d'Andilla, Xestalcamp, Cortes, Adzueva, Soneja, Mosquera i Pellunes:

Cetera autem bona mea (...) dimitto et dono Gonsalvo Eximini, filio meo et dicte domine uxoris mee, et ipsum michi heredem proprium et universalem facio et instituo in eternum; et si dictus filius meus Gonçaluis obierit infra pupillarem etatem vel sine prole legitima deceserit quancumque, substituo sibi in dictis bonis alios filios meos masculos si tunch habuero, et si alii filii masculi non superstiterit (*sic*), substituo ei dictam Caterinam, filiam meam, vel suos filios legitimos ita quod filius major eiusdem Caterine si heres meus et faciat se nominare de prenomine de Arenosio, et portet arma et signa mea. Et si filii non superstiterint, substituo dicto filio et heredi meo Gonsalvum Eximini, filium quondam nobilis Gonsalvi Eximini de Arenosio, patruí mei, tam in castris, villis et locis meis de Andilla, Xestalcamp et Cortes, in regno Valencie situati, quam aliis bonis meis, in tali casu volo quod loca mea de Atzueva, Soneja, Mosquera et Peldios vendantur et de precio eorum solvantur dicte uxori mee per dictos meos manumissores dos seu exoarium suum (...) (ADMC, Sogorb- Cardona, Sogorb, Rotlle 551, fot. 185).

⁴ Cfr. Jorge Nebot Fortea, *Arbol genealógico de los Arenós*, des de <http://www.academia.edu/10063551/%C3%81RBOL_GENAL% C3%93GICO_DE_LOS_AREN% C3%93S>, consultat el 26/10/2015.

⁵ Els *Anales de la Corona de Aragón* de Jerònim de Zurita (2003: 121) identifiquen Gonçalvo Ximenis d'Arenós com un d'aquests ambaixadors enviats pel rei a Càller: «Estando la armada en orden envió el rey a Cerdeña con esta gente y para que recibiesen el castillo de Càller a don Gonzalo Ximénez de Arenós y a Galcerán de Ribas [...]»

Gràcies a aquest document, sabem que el pare de Sanxa tenia una germana, Caterina, a qui Eiximèn Peris deixava els seus béns si Gonçalvo moria essent encara un infant o si Eiximèn no tenia més descendència masculina. Si no sobrevivia cap d'aquests, l'avi patern de Sanxa deixava els seus béns a un altre Gonçalvo Eiximenis, que el document esmenta com a fill d'un tercer Gonçalvo Eiximenis d'Arenós, *patrui mei*, és a dir, oncle patern.

De Timbor de Bellpuig, mare de Sanxa, en sabem poca cosa. Podem suposar que va néixer pel volts de 1320, filla de Galceran de Bellpuig i Ramona de Riusec; que es va casar el 1339⁶ i que quedà vídua poc després del tercer *idus* de novembre (13 de novembre) de 1347, tal com es dedueix de la publicació del testament del seu marit:

Die dominica qua computabatur tercio idus novembris anno domini millesimo trecentesimo quadragesimo septimo fuit publicatum presens testamentum in loco de Xestalcamp, in presencia et audiencia nobilium Gondisalbi Didaci, domini de Arenosio, et honorabilis viri Johannis Gonsalvi, domini ipsius nobilis uxorque nobilis Galçerandi de Pulcropodio, domini Turribus Turribus, et etiam nobilis Gondisalbi Didaci, domini de Arenosio, et honorabilis viri Johannis Gonsalvi, domini de Muxen, et Bonaffonati de Valle Leporaria, procuratoris dicti nobilis Galçerandi de Pulcropodio, tutoris et curatoris qui supra et Alfonso de Bellida et plurium aliarum de familia dicti defuncti (...) (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 551, fot. 222).

Ens consta, endemés, que l'1 de novembre de 1356 va vendre un pati o solar a Domingo d'Aliaga, veí de Torres Torres, que tocava amb els solars de Francesc d'Aliaga, notari, i de Domingo Andrés Gonçalvo.⁷

Galceran de Bellpuig, avi matern de Sanxa Ximenis d'Arenós, fou majordom i conseller del rei Pere III (Soldevila 1971: 1049), senyor de Serra i d'Andilla i comanador de Montalbà. Va formar part de les forces de Pere III enviades el 1343 al Rosselló per reincorporar aquest comtat a la corona d'Aragó. El 1345 el monarca li concedí el mer imperi i la jurisdicció criminal de Torres Torres de per vida, i el 1347 obtingué una franquícia per als seus habitants. El mateix any, després de ser destituït del càrrec de majordom reial durant les Corts de Saragossa, reingressà a la cort amb el càrrec de cambrer major del rei, un cop sufocada la revolta de la Unió. Més tard, el 1349, el rei Pere III el va enviar a Sicília per tractar el matrimoni del monarca amb la

⁶ Cfr. <<http://genealogiequebec.info/en/testphp/info.php?no=174665>>, consultat el dia 7/05/2015.

⁷ AMS, Pergamins. Referència cedida pel Dr. Juan Corbalán de Celis.

infanta Elionor, filla del difunt Frederic III de Sicília. El 1351 va formar part del consell convocat pel Cerimoniós com a resultat de la tensió que es vivia amb Gènova, que acabaria amb la declaració de guerra contra aquest regne. Aquest mateix any, a 7 de les *kalendas* de novembre (23 d'octubre), va rebre 200 sous que l'honorat Eiximèn Pérez Danvila va llegar a l'Almoïna de València, els quals va rebre a casa del rector d'Alcoi.⁸ Es va casar amb Ramoneta de Riusec, vídua, a les tres *nonas* de gener (3 de gener) de 1331.⁹ Va morir a Saragossa el 1352 (Albertí i Gubern 1966: I, 252).

A través del testament de la seva esposa, Ramoneta de Riusec, redactat a Torres Torres el 2 d'agost de 1361, sabem que En Galceran de Bellpuig, en el seu testament, havia ordenat que es construís un hospital al lloc de Torres Torres, hospital que Ramoneta dotà amb 50 sous «a obs de provisió d'aquell o d'aquells qui allí hospitalaran» i deixà l'administració d'aquests diners a Timbor de Bellpuig, i després de la mort de la seva filla «a aquell o a aquells, lo qual o los quals la dita filla nostra assignarà en lo seu darrer testament o en la sua darrera volentat» (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 551, fot. 216). També ens consta, a través d'un altre document, que va constituir una capellania a l'església de santa Maria de Torres Torres, i que els seus successors havien de pagar 50 sous cada any a l'església de Santa Maria del Puig per celebrar misses per a la seva ànima (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 554, fots. 494b i 502b).

Pel que fa a l'àvia de la comtessa, Ramona de Riusec, sabem també gràcies al seu testament que es va casar en primeres núpcies amb Berenguer Boïl,¹⁰ i en segones núpcies, amb Galceran de Bellpuig. A través d'altres evidències documentals, ens consta que es va casar per tercera vegada amb Pere de Centelles, senyor de Nules (Narbona Vizcaïno 1988-1989: 115 i Ferrer i Malloï 2008: 102). També sabem que tenia una germana, Saura de Riusec, que estigué casada amb Jaume d'Oblites. Del primer matrimoni va donar a llum dos fills: Pere Boïl de Mislata, que en el testament és nombrat com a *defunct*,¹¹ i Berenguer Boïl; del tercer i darrer matrimoni també

⁸ ACV, Libro de recibos de la Almoïna, sig. 5648. Referència cedida pel Dr. Juan Corbalán de Celis.

⁹ Informació cedida per Juan Corbalán de Celis.

¹⁰ Fill de Pere Boïl d'Aragó i d'Altadona della Scala. D'aquest personatge sorgí la línia dels Boïl de Mislata i Benilloba (Cortés 1988: 10).

¹¹ La línia dels Boïl de Mislata s'acabà extingint a causa de la mort sense descendència masculina d'aquest personatge (Cortés 1988: 13).

nasqueren diversos fills: Gilabert de Centelles i Riusec, i Joan i Pere, els quals moriren joves.¹²

En el seu testament, Ramona de Riusec també fa deixes a dos dels seus néts: a Ramoneta Boïl, filla de Pere Boïl, i a Berengueró Boïl, fill de Berenguer Boïl. També sabem que era una persona molt devota i que tenia el seu propi confessor espiritual, frare Ramon Domènech, de l'ordre dels frares menors, al qual va fer marmessor en companyia de la seva filla Timbor, del cavaller Jaume Escrivà¹³ i de Joan d'Alcalà, vicari de sant Pere de la Seu de València. El testament de Ramona fou llegit i publicat el 5 de juliol de 1362, un mes i mig després de la seva mort, de manera que l'àvia de la comtessa de Prades traspasà a mitjans de maig de 1362:

Ffon lest e publicat lo dit testament per mi, Bartholomeu Cerdà, notari públich per auctoritat real, tinent los libres del discret en Bernat Calp, per aquella ma[texa] (...) notari públich, defunct, lo qual reebé lo dit testament, ço és en casa de la honrada dona Na Maria, muller çanrere de l'honrat en Pere Boïl, senyor de Mizlata, defunct; e aquella present, lo dia que eren comptats cinch dies del mes de juliol de l'any de la nativitat de nostre senyor mil CCC sexanta e dos, passat un mes e mig del dia de l'òbit de la dita testadora, en presència, ço és saber, e audiència dels dits honrats en Jacme Scrivà, habitador de la ciutat de València, e del discret en Johan d'Alcalà, vicari perpetual de sent Pere de la Seu de la dita ciutat, marmessors damunt dits; et encara de l'honrat en Ffrancesch de Villarassa, cavaller, com a procurador de l'egregi baró don Johan, comte de Prades, e en nom de curador de la egrègia muller d'aquell; e d'en Ramon Obach, notari, axí com a procurador substituït del procurador de la nobla dona Timborch de Bellpuig, filla de la dita testadriu; e d'en Guillem de Reus, notari, procurador d'en Ffrancesch Marrades, mercader, ciutadans de València, tudor e curador de l'honrat en Ramonet de Boïl, fill çanrere del dit honrat en Pere Boïl, e nét de la dita testadriu; et encara, en presència d'en Ffelip d'un Castiello, prevere, de N'Anthoni Paners, ciutadà de València, e d'en Martin d'Alcolea, testimonis a açò appellats e pregats (...) (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, Rotlle 551, fot. 218).

No sabem amb exactitud quan va néixer Sanxa, però ho degué fer abans del 1345, ja que el setè *idus* de setembre (dia 9 de l'esmentat mes) d'aquest any el seu pare feia

¹² Cfr. <www.enciclopedia.cat/EC-GEC-0016872.xml>, consultat el 29/08/16

¹³ Fill de Joan Escrivà i Garcia i de Maria-Eiximenis Romeu; cosenyor de la baronia de Patraix al costat del seu germà Guillem. Es va casar amb Gueraldona de Romaní i va morir prop del 1400. La seva germana, Maria-Eiximenis Escrivà es va casar amb Pere d'Artés, personatge a qui Eiximenis dedicaria el *Llibre dels àngels* (Parisi 2009b: 58).

testament i deixava com a hereves universals la seva muller, Timbor de Bellpuig i la seva filla, la nostra protagonista:

Caetera vero bona mea, tam mobilia, quam immobilia, ubique sunt mihi pertinentia vel debentia pertinere longe vel prope aliqua ratione modo sive causa dimitto Sancio Ximenez filiae meae, et dictae uxoris mee, et ipsam in dictis bonis mihi heredem meam propriam, et universalem facio, atque constituo sub tale conditione quod teneatur dimittere omnia dicta bona uni ex filiis suis qui se nomenclant nomine, et cognomine meis, et portet arma ac signa mea (...) (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, Rotlle 551, fot. 659).

Si tenim en compte que en els capítols matrimonials dels comtes de Prades, signats el 7 de les *kalendas* de març de 1355 (24 de febrer de 1356), Sanxa és anomenada «donzella»,¹⁴ cal suposar que la comtessa devia néixer entre 1338 i 1344. (Eiximenis en el capítol 16 del *Llibre de les dones* explica que l'«edat de maridar donzella comença a XVIII anys, e dura fins en XXV».) Si considerem, a més a més, que, segons els costums de l'època, es solien contractar capítols matrimonials quan les noies arribaven a l'edat de dotze anys (Vinyoles 1976: 81), hauríem de situar el naixement de Sanxa vers el 1344.

De la infantesa de Sanxa Ximenis d'Arenós no en coneixem gairebé cap detall. Romero Tallafigo (1990: 185) la cita com a «Samneta» (potser «Sanxeta?»), que és el nom que devia rebre quan era una infanta. A part d'això, el que hem pogut esbrinar, a través del testament de la seva àvia és que la seva nodrissa fou Òria López, muller de Pere Domingo, veí de Torres Torres, que tenia una filla que es deia Sanxa López, amb qui segurament va compartir molts moments de la seva infantesa. També sabem que la seva cambrera es deia Jaumeta Romeu.¹⁵ A més a més, a través d'aquest document, coneixem el nom de diferents persones a qui Ramoneta de Riusec va fer llegats i que estaven al seu servei o al servei de la seva filla Timbor de Bellpuig, i que, per tant, es van creuar amb la comtessa de Prades en algun moment de la seva infantesa: dona Toda Pérez d'Açagra, «muller çà enrera de nostre don Martín Martínez e la qual stà en casa de la dita filla nostra»; Aldera, filla d'Aparici la Saria, «la qual stà ab nós»; Huguet, fill natural d'en Guillot del Lach, «lo qual stà en casa nostra»; Gualda, «donçella», filla

¹⁴ ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, Rotlle 81, fot. 594. Vd. *Apèndix*, doc. 1.

¹⁵ Potser aquesta Jaumeta Romeu és una avantpassada del Jaume Romeu a qui Francesc Eiximenis va dedicar, al costat d'altres jurats de València, el *Regiment de la cosa pública*.

de Matheu López d'Oreyta, «vehí de Murvedre, la qual stà ab la dita filla nostra»; Pasqualet, «lo qual tenim en casa nostra»; Johan Pérez d'Aluzascati¹⁶, «porter del castell de Torres Torres», i Francesca, «filla il·legítima d'en Jacme de Riusech, cosí germà nostre» (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 551, fots. 216-218).

Finalment ens consta que en morir Ramoneta de Riusec va deixar a la seva filla Timbor «totes e sengles coses, robes, embayies e béns mobles, los quals en lo dia de l'òbit nostre seran atrobades nós haver o ésser nostres, si·s vol sien de lana, si·s vol de lli, de seda, d'argent, d'or o de coure, o de qualsevol altra spècia o linatge de matall, o de qualsevol nom sien nuncupades o nomenades on se vol sien, exceptat la dot nostre», i a Sanxa totes les seves joies «segons són anells, perles e pedres pretioses, e de vori, e de qualsevol linatge que de nom de joyes puxen ésser nomenades» (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 551, fot. 217).

3.1.3. ORÍGENS FAMILIARS I TARANNÀ DE JOAN DE PRADES

Joan de Prades probablement va néixer en dates semblants a les de Sanxa, perquè en els capítols matrimonials dels comtes de Prades, ja esmentats, es diu que les esposalles es celebraran quan Joan compleixi setze anys:

Ítem, que les sposalles se facen dins quinze dies après Paschua Florida; emperò que si lo senyor rey, entretant, serà vengut personalment en la ciutat de València, que·s puxen abans fer et lo dit matrimoni sia solemnizat en faç de sancta mare Eglésia *tantost com lo dit Johan haurà edat complida de setze anys*.

Com veurem més endavant, sembla que les esposalles es celebraren el 26 de novembre de 1359 i la cerimònia nupcial devia tenir lloc a finals de 1360 o a principis de 1361. Per tant, el comte de Prades degué néixer també pels volts de 1343.

Joan de Prades fou el segon fill de l'infant Pere d'Aragó, d'Empúries i de Ribagorça, i de Joana de Foix, i germà, per tant, d'Alfons, duc de Gandia, a qui Francesc Eiximenis va dedicar el *Dotzè del Crestià*. L'infant Pere d'Aragó era fill del rei Jaume II, de manera que per les venes de don Joan corria sang reial.

El 6 de maig de 1324 el rei Jaume II havia erigit el comtat de Prades per al seu fill Ramon Berenguer. Però el 1341, Ramon Berenguer va permutar el comtat de Prades pel

¹⁶ De difícil lectura en el document.

d'Empúries amb el seu germà, l'infant Pere d'Aragó. El 1358 l'infant Pere va decidir deixar la vida secular i ingressar en l'orde franciscà. Llavors va deixar al seu fill Alfons el comtat de Ribagorça i el seu fill Joan va rebre el comtat de Prades, la baronia d'Entença i l'ofici de la senescalia de Catalunya, en motiu del seu proper matrimoni amb Sanxa Ximenis d'Arenós (Palet Plaja & Romero Tallafigo 1987: 14-16).

Segons Santiago Sobrequés i Vidal (1973: 116-117), Joan de Prades fou un home bel·licós i ple d'ambició, de la mateixa manera que el seu germà Alfons. No obstant això, i malgrat que van participar i s'involucraren activament en els afers polítics del seu temps, ni Joan ni Alfons van heretar les qualitats del seu pare. De Joan destaca sobretot el seu suport incondicional a la política de Pere III el Cerimoniós, encara que a les darreries del seu regnat s'hi va enemistar, i s'allunyà de la cort, a causa de les reticències del comte a casar la seva filla Timbor amb el germà de la reina Sibilla de Fortià.

A la mort de Pere el Cerimoniós, i amb l'accés al tron del seu fill Joan I, el comte de Prades tornà a guanyar-se el favor reial. Llavors va contribuir a la defensa del país contra la invasió armanyaguesa de 1390. El 1392, la seva edat avançada li va impedir de prendre part a l'expedició a Sicília de l'infant Martí, però hi va enviar els seus fills Pere i Jaume. La seva vellesa, però, no li va impedir barrejar-se en les bandositats valencianes durant el regnat de Martí l'Humà, ni tampoc de ser nomenat com un dels candidats al tron durant el Compromís de Casp, després de la mort del seu germà gran Alfons.

Joan va morir el 1414. Ens consta per una carta del rei Ferran d'Antequera al príncep Alfons, a qui informa de la defunció:

Lo Rey. Príncipe molt car e molt amat primogènit:

segons certament havem sabut, lo comte de Prades, nostre oncle, ha finat sos darrers dies. Per [què] notificam-vos per nostre avisament, car, per ésser de nostra sanch reyal e en tan propinqua grau, devets uns quinze dies vestir negre. Axí matex, vos certificam com hir partim de Morella, e vuy, dada de la present, som arribats ací en Alcaniz ab bona disposició de nostra persona. E axí matex havem trobada en bona sanidat la reyna, nostra cara muller e senyora, e mare vostra, e los infants, nostres cars fills, frares vostres. E haja-vos, príncep, molt car e molt amat primogènit, lo Sant Spirit en sa contínua protecció e guarda. Dada en Alcaniz sots nostre segell

secret a XII dies de setembre de l'any M CCCC XIII. Rex Ferdinandus (López Rodríguez 2004: 293).

El seu traspàs va provocar un buit de poder en el comtat de Prades. Finalment en fou successora una de les seves nétes, la primogènita Joana de Prades, àlies Gondiçalba Ximenis d'Arenós, després d'un plet que s'allargà fins el 26 de juny de 1425. Es disputaren el comtat Joana de Prades, Alfons de Gandia, àlies el Jove, fill primogènit d'Alfons el Vell, i Violant, filla de Jaume de Prades, i el seu marit Bernat Joan de Cabrera, nebot del comte.¹⁷ Heus aquí el final del fragment de la sentència reial atorgada per Alfons el Magnànim:

Pronuntiamus, sententiamus, et declaramus dominium dictorum comitatus et baroniae d'Entensa cum eorum iuribus, | et pertinentiis prout in dicta donatione continetur. Quae facta fuit per dictum comitem Ioannem dicto egregio Petro filio suo patri dictae egregiae Ioanne ad ipsam egregiam Ioannam, ut dominam dictorum comitatus et baroniae pertinere, et spectare ipsosque comitatum de Pradas, et baroniarum d'Entensa cum dictis eorum iuribus, et pertinentiis eidem egregie Ioanne adiudicamus salvo semper iure nobis in dicto comitatu ratione feudi pertinenti dictisque Nicolao Squerdo dicto nomine, et nobilius Bernardo Ioanni de Capraria, et Violanti eius coniugi super dictis comitatu, et baronia silentium imponendo expensarum condemnationem ex causa ob mittentium, latta, etcetera (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 551, fot. 660).

A part del retrat que Sobrequés va fer de Joan de Prades, tenim algunes evidències documentals que ens donen pistes sobre el seu tarannà. Sembla que era un home temperamental i bel·licós, una mica busca-raons i, com el mateix Sobrequés (1973: 122) afirmava, propens a tenir conflictes amb les dones del seu entorn. Ho afirmava respecte a un fet ocorregut el 1412, durant el Compromís de Casp. Joan de Prades, mostrant-se temorenc davant de l'entrada de tropes estrangeres a Catalunya, va demanar al Parlament que obligués la seva nora Joana de Cabrera, vídua del seu primogènit, Pere de Prades, a traslladar el blat de la collita des de Prades, on podia caure fàcilment en

¹⁷ Malgrat que Joana de Prades, àlies Gondiçalba, va acabar fent-se amb el títol del comtat de Prades i amb les possessions valencianes, els costos que originaren els continus plets i la dispersió d'aquestes terres provocaren que a la llarga els comtes de Prades s'anessin desfent d'aquestes possessions a través de l'emissió de deute prenent a cens importants quantitats de diners. Els pagaments d'aquests cens requieien, unes vegades, sobre els ja empobrits llocs i, d'altres, eren comprats per diferents persones que invertien els seus diners a canvi d'una pensió anual. Així, per exemple, el març de 1445, Joana de Prades i el seu marit Ramon Folch de Cardona, vengueren per 28.500 florins la baronia de Torres Torres al cavaller Joan de Vallterra (Corbalán de Celis 2009: 195).

mans dels invasors, al castell de Siurana. El Parlament ho va considerar oportú, però Joana de Cabrera es negava a fer aquest trasllat, potser perquè devia pensar que el blat estava més segur en el seu castell que a les terres del seu sogre. Endemés, dona Joana va aprofitar l'avinentsa per amonestar el comte, davant del Parlament, a «tractar bé e caritativament, tota vexació postposada» els vassalls del monestir de Scala Dei.

D'altra banda, Mateu Rodrigo Lizondo (2013: 721-722) ens dona també una mostra del tarannà bregós i polèmic de don Joan. L'infant Joan li escriu el 8 d'agost de 1376 advertint-lo que s'abstingui d'atacar els habitants de Tarragona i el seu Camp, que són vassalls de la jurisdicció reial, amb l'amenaça de castigar-lo severament (ACA, Cancelleria Reial, reg. núm. 1722, ff. 66v-67r).

Finalment, existeix un altre document, datat l'1 de març de 1381, relacionat amb un plet aixecat a Andilla a causa d'una demanda de Nicolau Felices, procurador de Maria Ximenes, muller de Jaume de Calatarra, contra Joan de Prades i el seu procurador Joan d'Alçamora. En aquest document, Maria Ximenes acusa Joan de Prades d'haver confiscat els béns del seu difunt marit —entre els quals hi havia bestiar i alguns béns mobles— d'una manera injusta i d'haver-los fet vendre al justícia d'Andilla. Maria demana a la cort de governació de València que el comte de Prades li torni la meitat dels béns del seu difunt marit, que, com a vídua, li pertanyen (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, Rotlle 551, fots. 282-362). Sembla que finalment aquesta dama va aconseguir que se li fes justícia, perquè el 12 de febrer de 1382 Joan d'Alçamora, procurador de Joan de Prades, va pagar 521 sous i 6 diners a diferents personatges que havien comprat robes i béns de l'execució que s'havia fet dels objectes personals de Jaume Calatarra, i el 27 de febrer del mateix any va donar 1.903 sous als compradors del seu bestiar i va restituir tots aquests béns a Maria Ximenes (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 554, fots. 488-511, fots. 506b i 507a).

Veiem, doncs, que Joan de Prades era un home molt avesat a tenir conflictes en els cercles on es movia i no ens hauria d'estranyar que aquests conflictes arribessin també a la seva vida privada i familiar.

3.1.4. EL MATRIMONI DELS COMTES DE PRADES I LA SEVA DESCENDÈNCIA

Els capítols matrimonials dels comtes de Prades foren acordats i signats per l'infant Pere d'Aragó i de Ribagorça, per Timbor de Bellpuig i pel tutor de Sanxa, el noble Pere Maça de Liçana, que fou un noble aragonès que s'establí a València arran de la conquesta. Pere Maça fou senyor de Moixent, de Jumella, vila fronterera amb Múrcia, de Xinosa i de Monòver, a les Valls del Vinalopó. Es casà amb Isabel Cornell, dama que ha passat a la història de la literatura gràcies al poema *Dispensació de la senyora de Moixent* (1371). Treballà al servei de Pere III el Cerimoniós, participà a l'expedició a Sardenya, lluità contra els rebels de l'illa i contra el jutge Marià IV d'Arborea (1353). També va intervenir a la guerra amb Castella o guerra dels *dos Peres* (1356). El 1363 fou empresonat a Sogorb pel rei de Castella i morí l'any següent després d'un llarg captiveri (Martí de Riquer 1984: 17-20).

Tot apunta que el matrimoni es degué solemnitzar *in facie Ecclesie* a finals del 1360 o durant el 1361. Fa pensar en aquestes dates el fet que es conservin les esposalles, datades el 26 de novembre de 1359, en què consta que Joan de Prades i Sanxa Ximenis d'Arenós accepten els capítols matrimonials i s'anuncia que properament solemnitzaran la seva unió *in facie Ecclesie*, és a dir, que a finals del 1359 encara no s'havien casat, però ja havien fet el jurament *per paraules de present*:

Attendentes et confitentes quod in tractatu nostri matrimonii fuerunt facta et firmata diuersa capitula sive pacta inter dictum dominum inffantem Petrum pro nobis, dicto comite, ex una parte, et nobilem Petrum Maça de Liçana, tutorio nomine nostri, dicte comitisse, ac etiam dictam nobilem Timborch de Bellpuig pro nobis, dicta comitissa, ex parte altera, prout in publico instrumento de dictis capitulis et pactis inde confecto, in posse et manu notarii infrascripti, die mercurii, intitulata sexto kalendas marcii, anno domini millessimo trescentesimo quinquagesimo quinto laciis continentur. Cum autem dictum matrimonium, tanquam nobis acceptum, placidum atque gratum, sit inter nos firmatum et contractum per verba de presenti, et de proximo debeat inter nos in facie sancte matris ecclesie celebrari. Et quamvis nos, tempore contractus matrimonii nostri antedicti in pupillari etate tamen existentes, omnia et singula capitula et pacta pretacta mediante juramento per nos prestito, firmavimus et eisdem consenserimus, tamen quare, nunc etatem quindecim annorum attingentes, pro majori corroboracione et firmitate premissorum, velimus et sit deliberatum nos debere ex nova confirmacione juramento vallata predictis majorem impendere firmitatem [...] (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 81, fot. 674).

D'altra banda, existeix un altre document, datat l'octubre de 1360, en què Ramoneta de Riusec, vídua de Galceran de Bellpuig, i la seva filla Timbor, fan una donació a Joan de Prades de la jurisdicció i mer imperi de Torres Torres, Serra, Andilla i altres poblacions que van pertànyer al difunt Galceran, com a part del seu dot (Corbalán de Celis 2004: 621). El que podem afirmar amb tota seguretat és que el 2 d'agost de 1361, data en què fou redactat el testament de Ramoneta de Riusec, àvia de Sanxa, els comtes de Prades ja s'havien casat, perquè figura en el document com a «muller de l'egregi baró don Johan, comte de Prades» (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 551, fot. 217).

Malgrat que Joan de Prades contragué matrimoni amb Sanxa, sembla que els seus parents, abans de concertar aquest enllaç, intentaren casar-lo amb Beatriu, filla dels jutges d'Arborea,¹⁸ però per motius desconeguts aquest matrimoni no arribà a materialitzar-se (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 81, fot. 578).

De la unió entre els comtes de Prades nasqueren quatre fills: Pere, Jaume, Lluís i Timbor. El primogènit, Pere de Prades, fou baró d'Entença i es casà a mitjan de la dècada dels vuitanta amb Joana de Cabrera, tal com testimonien els capítols matrimonials, signats a Tortosa el 27 de gener de 1384 (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 83, fots. 618-628). El 17 de març de 1385 Joan li feia donació del comtat de Prades i de la baronia d'Entença amb motiu del seu casament amb Joana de Cabrera, i el 3 de novembre del mateix any signava el document de la seva emancipació, de manera que hem de suposar que el casament, de fet, va tenir lloc cap a 1386 (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 82, fots. 311-312). Segons Duran i Cañameras (1956: 4), abans de casar-se amb Joana, els seus parents intentaren casar-lo amb Brianda de Luna, mentre aquesta dama tramitava el divorci del seu marit Lope Ximénez d'Urrea, però al final aquest enllaç no va prosperar.¹⁹ Pere va tenir almenys cinc filles amb Joana de Cabrera: Joana, Margarida, Timbor, Isabel²⁰ i Elionor.²¹

¹⁸ Beatriu era filla de Marià IV d'Arborea i de Timbor de Rocabertí. El seu pare es va revoltar contra Pere el Cerimoniós i la corona catalanoaragonesa el 1353 pel domini del Jutjat d'Arborea, a Sardenya. Beatriu es va casar el 1363 amb Aimeric VI, vescomte de Narbona, i va morir el 1377, sense haver arribat a l'edat de quaranta anys i després d'haver donat a llum vuit fills. Fou propietària de la baronia de Gelida fins que el seu marit la vengué el 1367 als Bertran (Català i Roca 1999-2000: 382).

¹⁹ Brianda de Luna era germana de Maria de Luna. El 1378 va abandonar el seu marit al·legant que, després de quatre anys de matrimoni, encara era verge. Sense esperar el resultat definitiu de la sentència

Sabem que va participar activament en les bandositats valencianes de finals del segle XIV al costat del seu pare i del seu germà Jaume, ja que el 24 de novembre de 1391 el marquès de Villena i prior de Catalunya dictava una sentència arbitral a causa de les guerres i bàndols que mantenien contra els Queralt, els Cervelló, Hug d'Anglesola i els seus germans, i Lluís de Mir i els seus familiars (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 82, fot. 24).

A més a més, consta, gràcies al seu testament, redactat el 7 d'abril de 1395, que va viatjar amb el seu germà Jaume a Sicília per participar en l'expedició pel recobriment de l'illa, ja que en el testament deixa al seu germà totes les rendes, drets i emoluments que hi tenia o li pertanyien, a través d'una donació que li van fer el rei de Sicília, Martí el Jove, i el duc de Montblanc, el futur rei Martí l'Humà (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 82, fots. 321-322 i 327). Va morir el 20 de novembre de 1395 a Torres Torres, tal com s'especifica en el seu testament:

E en après dilluns, en hora de tèrcia o quasi, que era comptat vint e nou dies del mes de noembre del dit any de la nativitat de nostre Senyor mill treents noranta e cinch, que fon lo dehèn dia après obte del dit spectable baró don Pedro de Prades, testador dessús dit, lo dessús dit insert testament de aquell fon lest e publicat en lo castell del loch de Torres-torres del regne de València, a hon lo dit testador, en lo dia de dissabte, poch après lo sol post, a vint dies del dit mes de noembre del dit any, havia finits sos dies derrés de la sua vida [...] (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 82, fot. 43).

El segon fill, Jaume, fou baró de Sclafani, a Sicília. S'oposà, al costat d'altres nobles, a la gran influència que tenia Carrossa de Vilaragut a la cort de Joan I i a la intervenció de la dama en els afers d'estat i de govern. El 1389, durant la cort de Montsó, Carrossa i altres alts consellers reials —entre ells, el cèlebre Bernat Metge—

de divorci, que es pronuncià el 1391, Brianda al final es va casar amb Lluís Cornell, amb qui guardava un parentiu de quart grau i amb qui va tenir un fill abans que es resolgués la causa del seu anterior matrimoni (Sarasa Sánchez 1979: 129-131).

²⁰ D'Isabel de Prades no se'n sap gairebé res, només que va morir jove, el 1403 i *sine nuptiae* (<www.fundacionmedinaceli.org/casaducal/fichaindividuo.aspx?id=1343>).

²¹ Elionor de Prades fou la més petita de les cinc filles de Pere de Prades. El juny de 1418 pretenia casar-se amb un gentilhome *de poc estat*, per la qual cosa el rei Alfons el Magnànim va escriure a la seva germana Margarida manant-li que la tingués reclosa en algun castell a fi d'impedir-ho. Elionor es va casar finalment amb Joan de Vilanova, que no sabem si es tracta del mateix home *de poc estat* (Duran i Cañameras 1952: 50).

foren acusats de malversació de fons i de corrupció, entre d'altres càrrecs. A més a més, Carrossa fou acusada d'adulteri. Malgrat que Joan I va defensar la dama davant d'aquells que la calumniaven, finalment, a petició del Consell de Cent i pressionat per un grup de gent armada, la va haver d'expulsar de la cort (Costa 1989: 166-167).

Com ja hem esmentat, el 1392 Jaume de Prades i el seu germà Pere acompanyaren el futur rei Martí en l'expedició pel recobrament de Sicília. Per premiar els bons serveis que Jaume havia fet al monarca en la seva campanya a Sicília, el 1396 fou nomenat conestable d'Aragó. Essent a Sicília el 1398, fou també nomenat almirall del rei Martí el Jove. El 1407 va rebre les baronies sicilianes de Sortino, Alcamo, Calatafimi, Sclafani, Mussumeli i Manfrida. Endemés dugué a terme missions importants, com ara la de treure de Nàpols el príncep de Tarent per dur-lo a Provença (1398) i la de l'alliberament del papa Benet XIII d'Avinyó (1404) (Sobrequés 1961: 152-153).

Jaume es va casar el 1393 en primeres núpcies amb Joana de Montcada i de Peralta, amb qui va tenir dues filles: Elisabet, que es va casar amb Francesco de Ventimiglia, i Àgata, que s'uní en matrimoni amb Giovanni de Ventimiglia (Coll i Alentorn 1988: 294). El 1403, essent vidu, es va tornar a casar amb Elionor de Gandia, filla d'Alfons de Gandia, tal com consta en els capítols matrimonials (ARV, Mestre racional, 9610, ff. 136-138v).

Els anys 1401-1402 va mantenir un plet amb la seva cunyada Joana de Cabrera i amb la seva mare, Sanxa Ximenis d'Arenós, que eren les tutores i curadores de les filles del seu germà difunt, a causa del testament d'aquest, ja que Pere de Prades havia designat com a usufructuària dels seus béns la seva esposa Joana, però havia designat com el seu hereu universal el seu germà Jaume si la seva dona no tenia fills mascles, com efectivament va succeir (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 82, fots. 134-224). El 28 de desembre de 1402 reclamava a Alfons de Gandia una quantitat de diners més elevada que els trenta mil florins que li havia promès com a aixovar pel seu casament amb la filla del duc, Elionor de Gandia. La resposta del duc fou negativa i va ser la següent:

E car fill, yo en presència dels sobredits [*el seu fill Alfons el Jove i altres de la seva casa*] vos dix e responguí que yo jamés no us havia fetes ni dites semblans promissions que vos dehiets ni posar-vos jamés en alguna sperança de fer-vos-ne donar pus avant dels dits trenta mília florins per la dot [188] de la dita ma ffilla. E que açò estava en veritat e-s mostrava clarament per los capítols feyts e fermats entre vós e mi per rahó del dit

matrimoni migançant sagrament e homenatge e signats de nostres mans e segellats ab vostres segells pendents, los quals dits capítols yo era appellat enseguir e complir segons sa forma, continença e tenor. E que en àls més avant, ultra los dits trenta-mília florins per la dita dot, yo no us era tengut ni obligat per alguna manera ni us ne havia més en alguna sperança (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 494, fots. 187-188).

Pel que deduïm, Jaume de Prades tenia seriosos problemes econòmics, ja que en un altre passatge del document que acabem de citar, Alfons de Gandia explicita: «com vós fóssets al present fort congoxat per los crehedors a qui vós devets molts deutes». Una prova d'això és que el 3 de març de 1403 va haver de vendre a la seva mare, la comtessa de Prades, el vincle o fideïcomís sobre la baronia del seu avi matern, Gonçalvo Ximenis d'Arenós, al regne de València, per 12.000 florins. D'aquesta manera va obtenir un préstec de 2.000 florins per a poder sufragar les despeses d'un viatge que havia de fer a la cúria romana i a la cort del rei de França com a ambaixador reial (AHBC, núm. 22526).

El 22 de setembre de 1405 el papa Benet XIII manava a Vicent Segarra, canonge de Tortosa, nunci de la Seu Apostòlica i col·lector en les províncies de Tarragona i Saragossa i en el regne de Mallorca, que pagués els deutes que la Cambra Apostòlica mantenia amb Jaume de Prades, uns deutes que sumaven la quantitat de 20.000 florins d'Aragó, i dels quals només se li havien retornat 7.500 florins (Cuella Esteban 2005: 145). Endemés, l'11 d'agost de 1408, Martí el Jove confirmava la venda, feta a Catània el 16 d'abril de 1406, de la baronia de Sclafani, amb la seva terra, jurisdicció i castells, per Jaume de Prades, almirall del regne de Sicília, a Enrico Rosso, comte d'Aidone, camarlenc del rei de Sicília (AHN, *Nobleza*, Montcada, CP. 305, D. 3). Va morir a Perpinyà el 1408.

Lluís de Prades fou bisbe de Mallorca (1390-1407), preconitzat de Tortosa (1403) i cambrer del papa Benet XIII. Va fer un viatge a Mallorca amb Vicent Ferrer el 1412, però sempre estigué amb el papa Luna, tant a la cort papal de Sant Mateu com a la de Peníscola. Cap al 1422 es va enemistar, a causa de la seva fidelitat al papa Benet, amb Alfons el Magnànim. Va morir el 1429 mentre era a Roma en companyia d'Alfons de Borja (Pladevall 1986: 284).

L'única filla del matrimoni, Timbor de Prades (?-ca. 1409), es casà amb Bernat de Cabrera, àlies *Bernardí*, comte de Mòdica, a finals de la dècada dels vuitanta, tot i que,

com ja hem esmentat, abans de fer-ho intentaren casar-la amb Bernat de Fortià, germà de Sibil·la de Fortià, segona muller del rei Pere el Cerimoniós (Roca 1928: 110-220). Finalment aquesta proposta de matrimoni no va prosperar, sembla que per les reticències de Joan de Prades, que es negava a casar la seva filla amb el germà de la reina empordanesa, d'origen plebeu. Timbor de Prades fou la mare de la coneguda Sanxa Ximenis de Foix, de Cabrera i de Navalles, una dona cultivada que escrigué el seu propi llibre de comptes (Canela i Serra 1992) i que mostrà la seva passió per les arts exercint el seu mecenatge a la capella de santa Clara de la catedral de Barcelona (Valero Molina 2005-2006: 47-66).

3.1.5. NOTÍCIES SOBRE EL DIVORCI DELS COMTES DE PRADES

Amb prou feines posseïm notícies de com transcorregueren els primers anys de matrimoni dels comtes de Prades, però sembla que la unió ben aviat començà a fer aigües i acabà dissolent-se al cap dels anys. Les primeres notícies sobre la separació dels comtes de Prades apareixen als *Anales de la Corona de Aragón* del cronista Jerónimo Zurita (XI, 48), el qual afirma que Sanxa Ximenis d'Arenós, després de vint-i-un anys de matrimoni, es volgué separar del seu marit durant el regnat de Martí I, i que el 1411 el comte de Prades intentà servir-se de l'exèrcit de Ferran d'Antequera per ensenyorir-se dels llocs de la comtessa, que ell reclamava com a seus:

Divorcio de la condesa doña Sancha Ximénez de Arenós; y lo que el conde procuró. Esto fue: que la condesa doña Sancha Ximénez de Arenós mujer del conde, en vida del rey don Martín, determinó de hacer divorcio de su matrimonio habiendo vivido con su marido veinte y un años; y como los deudos de la condesa diesen favor a ello, el conde (que había servido al rey don Enrique el mayor en sus guerras con don Alonso conde de Ribagorza su hermano, y en las necesidades que se le ofrecieron estando en Aragón siempre le asistieron y dieron todo el favor cuando le eran muy contrarios la reina de Aragón y los condes de Urgel y Cardona) en esta ocasión se pensó favorecer de la gente de guerra que el infante tenía en Aragón y en las fronteras para defender los lugares de la condesa como de su dote (Canellas 1976: 151).

El pare Ivars (1933a: 269-270), basant-se en aquest passatge del cronista aragonès, situà erròniament al 1390 la data de casament dels comtes de Prades, però en realitat en aquesta data els comtes ja eren avis, com molt bé va assenyalar Curt Wittlin (1983: 140-141). Tampoc no acaba de convèncer la proposta de Zurita de situar la separació dels comtes en el regnat del rei Martí («en vida del rey Don Martín»). Ja hem

vist que els comtes de Prades devien contraure matrimoni al començament de la dècada dels seixanta. Si combinem aquesta dada amb l'afirmació de Zurita, repetida per altres fonts, que van separar-se després de vint-i-un anys de casats, la separació només podia tenir lloc als anys vuitanta. Altres fonts que donen notícia de la separació dels comtes de Prades són la *Historia de los condes de Urgel* de Diego de Monfar i Sors (1853: 382-385) i els *Procesos de las antiguas cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia* de Pròsper de Bofarull (1847: 423-427), a la *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*. Aquests volums, a part de recollir molta informació sobre els grans problemes polítics del moment, també reflecteixen el conflicte matrimonial entre els comtes de Prades, ja que Joan de Prades, que fou un dels candidats al tron després de la mort del rei Martí l'Humà, aprofità l'avinentsa per exposar al Parlament les seves conflictives relacions amb Sanxa Ximenis d'Arenós. Segons es desprèn d'aquests testimonis, el conflicte matrimonial entre els comtes de Prades tingué un abast molt ampli, ja que

fueron tales las cuestiones que hubo entre ellos que las entendieron todos los príncipes de España, porque como eran personas del linaje real y emparentadas con lo mejor de ella, eran muy conocidos; y habían llegado a tal punto que la condesa se había apoderado de muchas rentas del condado con título que eran cosa dotal, y la defendían sus deudos y parientes; y el conde parece se valía de la gente del infante de Castilla que había entrado en Aragón; y el infante don Fernando venía bien en ello, porque el conde fue muy servidor del rey don Enrique el Mayor de Castilla, y gustaba mucho el infante tener en Cataluña, de su parte, a un varón y señor tan principal como era el conde de Prades (Monfar 1853: 383-384).

El Parlament no estigué gens d'acord amb l'intent del comte d'apoderar-se dels llocs de la comtessa servint-se de les tropes castellanes, pel perill que podia comportar l'entrada de tropes castellanes a Catalunya. Per aquest motiu el Parlament advertia al comte, a través del procurador Galceran de Rosanes, que si seguia per aquest camí

contra vostres castells e viles puxa esser procehit per via de hosts e en tota altra manera justa e rasonabla tant e tan longament fins tals enantaments tornassen a regla deguda. Hoc mes avant protest en lo dit nom contra vostra gran noblesa e bens de aquella de tots dampnatges e scandels los quals per los dits vostres recessos se poren seguir e de totes e sengles despeses les quals lo parlament ne haja sostengudes fins aci e per avant covendra sostenir (Bofarull 1847: 425).

Malgrat les amenaces del Parlament, Joan de Prades no es donava per vençut. Seguia queixant-se que la seva muller s'havia separat sense cap motiu racional i s'havia quedat amb els béns dotals del matrimoni, i explicant com havia intentat fer tornar a la comtessa mitjançant la intervenció de diferents persones, tant seglars com religioses, i com ni el rei ni ningú no li feia cas. I adduïa aquest motiu per haver hagut de recórrer a les tropes de Ferran d'Antequera per recuperar el seu honor (Monfar 1853: 383-384).

El testimoni que presenta Pròsper de Bofarull en els *Procesos* divergeix una mica en aquest punt, perquè s'hi llegeix que el 1411 feia trenta-un anys que Sanxa s'havia adjudicat els béns dotals del comte:

Com vivint lo senyor rey en Martí de gloriosa memòria moltes e diverses vegades lo comte de Prades fes clams davant lo dit senyor del divorci e partiment que la comtessa de Prades consors sua per sa propia auctoritat e no procehint alguna legitima causa o raho contra marital amor XXXI any ha passats o plus ha fet prenent debes si et occupant tots los bens dotals e fruyts de aquells los quals al dit comte exhigints justicie e raho no podien esser tolts (Bofarull, *ibid.*).

Aquesta declaració novament situa l'origen de les desavinences i la separació dels comtes com a mínim a l'any 1380, cosa que concorda amb tot el que hem exposat més amunt. Si tenim en compte que pels anys 1380-82 les despeses de la comtessa encara eren enregistrades en el llibre de comptes de Joan Alçamora, procurador de Joan de Prades, se'ns confirma que per aquestes dates la separació encara no s'havia consumat (ADMC, Rotlle 554, Sogorb-Cardona, Sogorb, fots. 488- 511).²²

Es conserva encara un altre document, datat el 14 de febrer de 1383 a la diòcesi de Tortosa, on el comte Joan i Sanxa apareixen encara com a cònjuges i prometen pagar anualment 600 sous a l'almoïna de la catedral de València, en virtut del testament de Gonçalvo Ximenis d'Arenós, senyor d'Andilla, per a sostenir quatre pobres:

Quod nos J[ohannes, comes] montanearum de Prades, et Sançcia Eximeni de [Arenosio] [.....] [conside]rantes nobilem Gondicalbum Eximeni de Arenosi[o] [...].ndill[...] patrem nostri dicte Sançcie quondam, ordinasse et manda[sse] [...] ultimo testamento quod de bonis suis emerentur sexcenti solidi censuales, sine aliquo laudimio et faticha, qui assignarentur elemosine sedis Valentie ex quibus providerentur in domo dicte elemosine perpetuo, quolibet anno quatuor pauperes Christi (...) ipsos sexcentos solidos çensuales nos vel nostri emerimus et assignaverimus, ut inferius declaratur, ambo insimul et

²² El mateix document també es troba a ADMV, Sogorb-Cardona, Sogorb, sign. Llig.117/2/848.

uterque nostrum in solidum consulte, et de certa scientia promittimus et fide bona convenimus, firma et solemnī stipulacione, in hiis interveniente vobis, venerabilibus Berengario Vincençii et Egidio Sançcii de Montalbano, aministratoribus, et Bernardo Ca...lles, procuratori prefate laudabilis elemosine, absentibus, et successoribus vestris in dicta elemosina (...) et de cetero tradere et persolvere dicte elemosine et suis, seu vobis et vestris, ipsius elemosine nomine ad oppus sustentacionis dictorum quatuor pauperum, videlicet, medietatem prima die mensis ffebruarii, et aliam medietatem, prima die mensis septembris, quos quidem sexcentos solidos dicte monete, ambo insimul et uterque nostrum in solidum, franquos et quitios a quibuscumque emperis et inhibicionibus ecclesiasticis et secularibus, et a quibuscumque aliis servitutibus assignamus, habendos et percipiendos per vos vel vestros (...) (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 552, fots. 513- 516).

Com demostrarem més endavant, de fet, la separació *ad thorum et mensam* s'ha de datar a partir de 1385.

L'actuació de Joan de Prades al Parlament per intentar que Sanxa Ximenis d'Arenós tornés a la llar conjugal no obtingué resultats positius. Ho sabem gràcies a la documentació generada per un llarg plet posterior al Compromís de Casp. Aquest document és interessantíssim, perquè, a part que conté la versió de la comtessa sobre els fets, dona multitud de detalls sobre la vida de Sanxa, sobre la seva relació amb Joan i sobre la separació.²³

3.2. UN PLET DE 1416 SOBRE LA VIDA DE SANXA XIMENIS D'ARENÓS

El plet que acabem de citar es troba repartit entre els volums 2216 i 2218 de Governació (subsèrie *Littium*) de l'Arxiu del Regne de València. El repartiment d'aquest document es podria esquematitzar de la següent manera:

Governació 2216, mà 24 (ff. 167r-167v)

.. .. mà 26 (ff. 256r-256v)

[mà 30]

[mà 40]

Governació 2218, mà 41 (ff. 27r-48v)

.. .. mà 44 (ff. 148r-154v)

²³ ARV, Governació 2216 (mà 24 i 26), 2218 (mà 41 i 44). Vd. *Apèndix*, doc. 2.

Per desgràcia, el document s'ha conservat incomplet: manquen les mans 30 i 40, que és on l'escrivà indicava, a peu de pàgina, que continuava el trasllat del plet. Tanmateix tot el que posseïm és d'un gran valor per conèixer més dades sobre la destinatària del *Llibre de les dones*.

Aquest plet s'originà a la mort de Sanxa Ximenis d'Arenós. Jaume Gil, vicari i prevere de l'església de Sant Joan del Mercat de València, posà una demanda contra el síndic de l'abadessa del monestir de Santa Clara de la mateixa ciutat i contra Joana de Prades, néta de Sanxa, per raó de l'herència de la comtessa que, com veurem, passà els darrers anys de la seva vida en el monestir de clarisses de València. Jaume Gil defensava que la comtessa de Prades fou parroquiana de l'església de Sant Joan del Mercat durant quinze anys, que visqué en una casa que ella mateixa va fer construir a prop del monestir, que li foren lliurats els sacraments eclesiàstics a la parròquia de Sant Joan i que morí essent parroquiana d'aquesta església. A més declarava que la comtessa, en el seu darrer testament, va elegir sepultura a l'església de Sant Joan del monestir de clarisses de València i que féu llegats a l'església, al monestir i a algunes monges, com ara sor Carbonella i sor Clara Esquerre.²⁴ De tots aquests llegats, Jaume Gil en reclamava una quarta i canònica porció per a l'església de Sant Joan del Mercat. Segons Jaume Gil, la comtessa va deixar al monestir 1.000 florins, 50 a l'abadessa i a sor Carbonella, i 10 a sor Clara Esquerre; per tant, un total de 277 florins havien de ser per a l'església. D'afegit demanava una quarta i canònica porció dels castells i tinença dels llocs de Torres Torres, de Serra, de Xest i d'Adzueva, en el cas que la néta de la comtessa, Joana de Prades, morís sense fills legítims, i també dels vestits i ornaments que la comtessa va deixar a l'església del convent, entre els quals hi havia una tela daurada. Desgraciadament no coneixem quina de les parts va acabar guanyant el plet, però tanmateix les declaracions dels testimonis són interessantíssimes.

²⁴ Segons Maria Pilar Andrés Antón, O.S.C. (1991: 194-195) trobem documentada una tal *sor Violant Carbonell*, que podria tractar-se de la *sor Carbonella* que apareix al nostre document, el 14 de setembre de 1374, el 3 d'agost de 1375 i l'1 d'octubre de 1383. Sabem que el 28 de febrer de 1420 encara era viva, perquè ens consta un pagament que li va fer Guillem de Vilarig, dispenser del duc de Gandia, en aquesta data: «A sor Carbonella. Item pos en data que de manament del dit senyor doni a sor Yolant Carbonella monja del monestir de sancta Clara de València de vuyt lliures de huyt solidos e dos denarios» (ARV, Mestre Racional, 9592, f. 98). Quant a *sor Clara Esquerre*, segons Andrés Antón, O.S.C. (*ibid.*) és esmentada en dues ocasions: el 3 d'agost de 1375 i el 14 d'octubre de 1385.

Al fragment conservat testifiquen un total de disset persones, sense comptar la declaració de Jaume Gil:

1) *Eiximèn Pérez d'Arenós*: Cavaller, parent de la comtessa. Senyor d'Alberic i de les alqueries de la Foia i Benifaraig (Parisi 2009b: 59). No sabem amb exactitud quin grau de parentesc tenien, però és probable que fossin cosins. Podria ser que Eiximèn fos el fill d'algun germà de Gondçalbo Ximenis d'Arenós, pare de Sanxa. El 1375 fou un dels juradors de la pau d'Almazan. El 1383 va assistir a les Corts generals de Montsó. Fou camarlenc privat de Joan I i de Martí I. El 1387 substituï Bernat de Senesterra com a governador de Sardenya i l'any següent tornà a Catalunya per concloure una pau amb els rebels sards (Albertí i Gubern 1966: I, 145). Es va casar amb Elisenda Escrivà de Romaní, senyora de la baronia de Beniparrell (Parisi 2009a: 150).

2) *Pere de Letxà*, ciutadà de València. Era fill de Llop de Letxà, un personatge que fou, durant molts anys, procurador del comte de Prades. Sabem que durant els anys 1433-35 va mantenir un procés contra Joana de Prades, néta de Sanxa Ximenis d'Arenós, sobre uns censals que el seu pare havia carregat en el lloc de Torres Torres (AHBC, Fons de la Batllia de Cardona, sign. Bat. Car. 21/12-13 i 22/1).

3) *Arnau de Conques*: Doctor en lleis. El seu pare, homònim, el va enviar a estudiar a Bolonya. Quedà orfe de pare el 1389, quan encara hi estudiava (Cruselles 1998: 285).

4) *Antoni d'Ortoneda*, prevere i rector de l'església de Massamagrell.

5) *Pere Soler*: Mestre en Arts i en Medicina que gaudí de gran prestigi a la seva època. Estudià a Montpeller el 1360 i en fou professor. Va ser metge del rei Martí l'Humà i també fou sol·licitat durant un temps pel rei de Castella. El 1409 viatjà a Sardenya, illa que tenia fama d'insalubre, per ocupar-se del rei Martí el Jove, que havia contret unes febres que acabarien essent mortals (Albertí i Gubern 1968: IV, 304 i García Ballester 1989: 87).

6) *Joan Llombart*, frare de l'orde de predicadors de València. Apareix citat nombroses vegades en el *Chronicon* de Pere d'Arenys com a «definidor» de diferents capítols provincials, concretament els anys 1388, 1394, 1402, 1406 i 1413. En el capítol celebrat a Osea el dia de sant Miquel de 1394 és citat com a «prior Xative» i en el capítol celebrat el dia de sant Mateu de 1388 se l'anomena «prior» del convent de València (Hinojosa Montalvo 1975: 28 i 58).

7) *Vidal de Blanes*: Cavaller «major de dies» i diplomàtic. Baró de Cotes, senyor d'Albalat, de Segart, de Montalt i de Comediana. Participà en les bandositats valencianes contra els Vilaragut i els Soler (1379-98). El 1402 fou ambaixador a la cort papal d'Avinyó, i el 1409 al concili de Pisa. Fou algtzír del rei Joan I i majordom del

rei Martí l'Humà, justícia (1404) i governador de València (1413) (Albertí i Gubern 1966: I, 299).

8) *Joan Garcia*, ciutadà de València, que vivia a la Plaça de l'Àngel.

9) *Lluís Martí*, alcaid de Xestalcamp i domèstic de la comtessa de Prades. Si es tracta del mateix personatge, ens consta, per un document datat el 23 d'agost de 1399, que tenia un germà, Berenguer Martí, que era batlle de la vila d'Aiora, i que el seu pare era Bernat Martí (APPV, Protocols de Gerardo Ponte, núm. 1223, fot. 288, a <www.seminariocorpuschristi.org/>).

10) *Sanxa*, muller de Lluís Martí i dida de Joana de Prades, néta de la comtessa.

11) *Un testimoni de qui no en coneixem la identitat*, però que sabem que el 1416 era un beneficiat de l'església de sant Joan del Mercat de València.

12) *Lluís Costa*: Prevere beneficiat de l'església de Sant Joan del Mercat de València, almenys des del 8 de maig de 1409. Era fill de Bernat Costa, notari de València. Tenia un germà, Joan Costa, mercader, i una germana, Lleonarda. El 17 d'octubre de 1428 encara era viu, ja que el seu testament encara no havia estat publicat (Cruselles 1998: 395-396).

13) *Úrsula*, muller de Joan de Prades, menestral de València.

14) *Joan Gomis*: Alcaid d'Andilla. Notari. Amb la seva muller Jaumeta carregà un censal sobre una casa de la parròquia de Sant Joan del Mercat (27 d'agost del 1395). Féu un viatge a la cort pontificia d'Avinyó (13 d'abril i 28 de setembre de 1407). Era fill de Domènec Gomis, paraire, i pare de Joan Gomis, clergue (Cruselles 1998: 399).

15) *Pere Ferrer*, ciutadà de València que vivia a prop de l'església de Sant Martí.

16) *Arnau Ferrer de la Palma*, notari de València.

En l'ordre original del document les deposicions dels testimonis no segueixen un fil cronològic, sinó que apareixen com segueix:

Governació 2216, mà 24: Jaume Gil (12 d'agost de 1416).

Governació 2216, mà 26: Segueix el testimoni de Jaume Gil.

Governació 2218, mà 41: Testimoni desconegut (22 de setembre)> Lluís Costa > Úrsula> Bartomeu del Mas> Joan Gomiz (24 de setembre)> Pere Ferrer> Arnau Ferrer de la Palma (25 de setembre)> Eiximèn Pérez d'Arenós (4 d'agost)> Arnau de Conques (9 d'agost)> Antoni d'Ortoneda> Pere de Letxà (8 d'agost)> Pere Soler (10 de setembre)> Joan Llombart> Vidal de Blanes (16 de setembre).

Governació 2218, mà 44: Segueix el testimoni de Vidal de Blanes> Joan Garcia (18 de setembre)> Lluís Martí (22 de setembre)> Sanxa, muller de Lluís Martí.

Les deposicions abracen del 2 de juny al 25 de setembre de 1416, però hi ha dos buits temporals entre el 4 de juliol i el 4 d'agost i entre el 14 d'agost i el 10 de setembre. A més a més, al testimoni de Sanxa, muller de Lluís Martí li manca un fragment (22 de setembre de 1416). Vegem, doncs, què relaten els testimonis d'aquest plet.

3.2.1. TREBALLS I AFANYS DE LA COMTESSA DE PRADES

Segons contenen diversos deposants (Pere de Letxà, Antoni d'Ortoneda, Joan Llombart, Vidal de Blanes, Lluís Martí i la seva esposa Sanxa), pels volts de 1385 Sanxa Ximenis d'Arenós marxà de Falset, capital administrativa del comtat de Prades, i es va traslladar a Torres Torres, residència habitual dels Arenós, prop de Sogorb —on hi havia la cort de l'aleshores infant Martí i Maria de Luna— per assistir al casament del seu fill primogènit Pere de Prades i Joana de Cabrera.²⁵ És de suposar que la comtessa aprofità l'avinentesa per allunyar-se del seu marit, perquè no va tornar mai més a Falset i s'instal·là a Torres Torres amb el seu fill, la seva nora i la seva néta Joana de Prades (àlies Gondçalba Ximenis d'Arenós) fins que morí Pere de Prades, el 20 de novembre de 1395. Entre les persones que estaven al servei de la seva casa, hi havia, segons Pere de Letxà i Joan Garcia, mossèn Ambert de Castellví, la seva esposa, el reboster Joan Martínez i d'altres persones.

Eiximèn Pérez d'Arenós relata que la comtessa li escrivia sovint i li demanava que anés a visitar-la perquè estava patint moltes necessitats i afirma que les discussions i desavinences entre els comtes de Prades començaren quan Sanxa va interposar una demanda de divorci *quod ad thorum et mensam*. A la mort del seu fill, i tement per la seva integritat física i la dels seus familiars, Sanxa decidí marxar cap a València, aconsellada per amics i parents, ja que el seu marit li enviava missatgers i li feia arribar cartes amb contingut amenaçador. Eiximèn Pérez reconta que havia vist moltes cartes del comte que contenien amenaces i que n'havia parlat amb don Joan al Palau Reial de València, quan encara vivia el rei Martí, en presència d'Alfons de Gandia i Elf de

²⁵ Joana de Cabrera era filla de Bernat III de Cabrera i de Margarida de Foix-Castellbó, i germana de Bernat IV de Cabrera, àlies Bernardí, que es casà amb l'única filla dels comtes de Prades, Timbor (Romeu i Figueras 1994: 88).

Pròixida.²⁶ Joan de Prades ordenava a la seva muller que tornés amb ell a la llar conjugal, insistia que li pagués cada any una quantitat de les seves rendes, i jurava que, si s'hi negava, l'aniria a buscar, se l'enduria a la força i faria d'ella el que li plagués. Tot i les amenaces del comte, Sanxa Ximenis d'Arenós es mostrà inflexible, al·legant que no podia pagar perquè les terres que posseïa en el regne de València estaven endeutades i maltractades. Segons Eiximèn Pérez d'Arenós, Pere de Letxà, Joan Gomis i Arnau Ferrer de la Palma, Sanxa va fer un pacte amb el seu marit on s'establí que cada any li abonaria 500 florins amb la condició que no li enviés més amenaces ni més cartes amb contingut injuriós i que la deixés viure en pau. Eiximèn Pérez relata que durant un temps el comte de Prades va respectar l'acord, però, finalment, el va trencar i va tornar a reclamar les propietats a Sanxa. La comtessa, a banda de negar-s'hi, durant un temps va deixar de pagar-li els 500 florins perquè don Joan havia incomplert el pacte.

Segons dos testimonis del plet, Úrsula i Pere Ferrer, la quantitat inicial de 500 florins augmentà a 600, fet que hem pogut documentar, ja que es conserva un document de l'1 de gener de 1406 en què Bernat Giner, procurador del comte de Prades, reconeix haver rebut de la comtessa els 600 florins que li ha de pagar cada any:

Sit omnibus notum quod ego, Bernardus Giner, vicinus ville de Ffalçeto, procurator egregii viri d[om]ini Johannis, comittis montanearum de Prades, constitutus cum [i]nstrumento publico confecto in dicta villa de Ffalçeto, XXII die decembris [a]nno [a]nativitate domini millessimo quadringentesimo quinto, clauso et subsignato per discretum Guillelmum Ferrarii, notarium publicum dicte ville. Habens plenum posse in dicto m[ee] procurationis instrumento infrascripta specialiter faciendi ut per seriem ipsius clare liquet scienter dicto n[omi]ne confiteor et in veritate recognoscho vobis, egregie domine Sancie Ximenez de Arenos, comittisse de Prades, uxori dicti domini comittis, principalis mei, quod dedistis et s[ol]vistis michi dicto nomine voluntati mee [numera]ndo in aula civitat[is V]alencie om[n]es sexcentos florenos auri de Aragonia quos vos eidem obligata estis solvendo anno quolibet de vita vestra et ipsius domini comittis in primo die mensis januarii ut in contrattu inter dictum dominum comitem principalem meum seu eius procuratorem et vos factum et firmatum in posse discreti Vicencii Queralt, notarii, est contentum et expressatum. Et q[ui] est rei veritas, ideo renuncio omni excepcioni peccunie predicte per me, dicto nomine, a vobis non habite et non recepte, et doli. In huius rei tes[t]imonium facio eodem no[m]en vobis fieri et tradi

²⁶ Elf de Pròixida i Cervelló (?Val.-1435), baró de Llutxent i d'Almenara, alcaid d'Oriola (1387-1409) i governador de Catània (1395-1402). Fou coper reial i uixer de Joan I, camarlenc del rei Martí i, posteriorment, d'Elionor, muller de Ferran I (Cárcel Ortí 2005: 213 i Costa 1988: 373).

per notarium subscriptum, hoc presens apoche instrumentum ad h[abe]ndum memoriam in futurum. Quod est actum Valencie, prima mensis januarii anno a nativitate domini M^o CCCC^o VI° (APPV, Protocols de Bernardo Manso, núm. 683, ff. sense foliar).

D'altra banda, Antoni d'Ortoneda explica que, quan fou rector de Carcià, població que formava part de la senyoria del comte de Prades, sovint havia d'anar a València perquè don Joan li manava que parlés amb la comtessa. Una vegada va veure una carta escrita pel propi Joan de Prades on demanava a la seva muller, a part dels 500 florins anuals, dos o tres mil florins més, adduint que el pacte que havien fet ells dos no era vàlid, «e si açò la dita senyora no volia fer, que li digués que ell, per sa bona fe, vendria en València e reptaria a alguns qui la defenien, e ell la hauria a sa mà, e la se'n menaria per grat o per força d'ella e d'aquells qui lo y contrastassen». Quan Antoni li va fer arribar el missatge, la comtessa es va negar a pagar-li aquesta quantitat de diners, dient que ells ja havien fet un pacte i que ja no faria res més.

Els deposants del plet expliquen que la comtessa de Prades va marxar cap a València amb una gran tristesa i molt disgustada perquè s'estimava més estar-se a Torres Torres que a la ciutat. Pere de Letxà explica que coneixia Sanxa perquè el seu pare, Llop de Letxà, fou procurador, durant molt de temps, de Joan de Prades i sovint havia d'anar a Torres Torres per parlar amb la comtessa.²⁷ Ell, en aquell temps, era un nen i acompanyava el seu pare. Declara que en diferents ocasions Sanxa li havia dit que per culpa del seu marit havia hagut de marxar i que tenia por de les seves amenaces perquè el comte Joan era de llinatge reial i era un home d'acció que no dubtava de res del que hagués de fer i, per tant, si intentava fer-li algun mal, al final el faria realitat.

Però a part de fugir cap a València a causa de les amenaces del seu marit, Sanxa trià aquesta destinació per altres motius. A la mort del seu fill Pere sorgí un conflicte

²⁷ Llop de Letxà fou procurador dels comtes de Prades almenys des d'abans de la dècada dels vuitanta, ja que apareix en el llibre de comptes de Joan d'Alçamora, els anys 1380-81, com a «predecessor» d'aquest. El 1382 els hereus de Bernat Roca li van vendre el terme de Massalfassar, que va posseir fins la seva mort, el 1407. Llavors el terme va passar al seu fill Pere (cfr. <www.massalfassar.es/es/content/historia-de-massalfassar?page=3>). Fou marmessor testamentari de Garcia Ferrandez, porter reial, per un document del 23 d'octubre de 1396 (APPV, Protocols de Joan Llopi, núm. 57, fots. 205-207). El 21 de juliol de 1402 va vendre uns censals a Pere Soler, metge, també deposant del plet que aquí comentem (APPV, Protocols de Guillem Cardona, núm. 26205, fot. 90. Cfr. <www.seminariocorpuschristi.org/>).

entre Joan de Prades i la muller del difunt, Joana de Cabrera, per raó del testament. Els notaris Arnau Ferrer de la Palma i Joan de Falset, per ordre del comte, s'havien emparat dels llocs i de les rendes que posseïa la comtessa al regne de València i que havien estat aportats com a béns dotals quan els comtes de Prades s'uniren en matrimoni. Joana de Cabrera, com a vídua que era de Pere de Prades —citada en els documents com a «don Pedro»— afirmava que ella era usufructuària de tots els béns del seu difunt marit, i, a més a més, reclamava a Joan de Prades els 35.000 sous que havia promès a don Pedro i a ella pel manteniment de la seva casa i del seu estament en el temps del seu matrimoni. Per tal de resoldre el conflicte, Joana de Cabrera i la comtessa de Prades entraren a la ciutat, on, assegura Sanxa, muller de Lluís Martí, que «hi havia molts juristes». Segons Arnau Ferrer de la Palma, es va aconsellar a Joan de Prades que convencés la seva esposa de repartir el dot, però Sanxa s'hi va negar dient que el comte ja no habitava amb ella i que li denegava la seva manutenció i tot el que havien pactat que li havia de donar per poder subsistir. D'aquesta manera, Sanxa Ximenis d'Arenós posà una demanda de repartició de dot contra l'Arnau, com a procurador que era del seu marit, a la cort de governació de València, una demanda que finalment va guanyar.

L'Arnau afirma, però, que va sentir dir a Joan de Falset que abans que Sanxa obtingués la sentència del governador favorable als seus interessos, havia promès al seu marit

que, deduhida e levada la quantitat de moneda que solia reebre la dita egrègia comptesa de les dites rendes, e aquella vers si retenguda per son stat e viure ans que la dita sentència obtengués, tot l'als de les dites rendes havia a donar, retre e restituir al dit egregi compte. E que depuix que la dita egrègia comptessa havia obtenguda la dita sentència no volia servir ne atènyer ço que promès li havia. E més dix ell, testimoni, que per les dites coses entrevengeren moltes e diverses notables persones per havenir e concordar aquells, e a la final alcun temps après, la dita egrègia comptesa dix a ell, testimoni, que ja s'era avenguda ab lo dit egregi compte, marit seu, certa quantitat de moneda que li ere tenguda donar cascuns anys de tota la vida del dit egregi compte per sustentar son stat (...) (ARV, Governació 2218, mà 41, f. 39r.).

Sabem que Joana de Cabrera finalment va haver de pactar amb el comte de Prades. Es va acordar que Joana renunciaria a tots els drets que pogués tenir sobre el comtat de Prades per raó dels 35.000 sous que el seu sogre li devia, com també a l'usdefruit del testament del seu difunt marit, excepte el dot i el creix. A canvi, Joan de Prades li donaria 9.700 florins d'or d'Aragó, sense posar-hi impediments i sense cap

tipus de represàlia cap a la part guanyadora. No obstant això, Joana de Cabrera hauria de pagar les despeses del plet. I si el comte no li pagava a dona Joana el que li devia,

dins VI dies après requesta d'aquèn feta, XV hòmens de les dites universitats, los quals la dita senyora dona Johana elegirà, intraran personalment dins la vila de Montblanch e aquí tindran hostatges personalment. E si, per ventura, los damunt dits obligats als dits hostatges, los dits hostatges no tenien, o de aquells tenent se desexien, convendran e prometran que paguaran per pena, per cascun dia que no tendrien los dits hostatges, o tinent d'aquells se desexien, e per cascun d'ells, X solidos (...) (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 82, fots. 55-56).

A més a més, cada vegada que el comte de Prades no li pagués, hauria de fer front a una multa de dues mil lliures, la meitat de les quals rebria Joana de Cabrera i l'altra meitat el rei o l'oficial que hagués de fer l'execució.

Malgrat que la sentència judicial fou favorable, en certa manera, a Joana de Cabrera, tenim constància que, en enviudar, i després de veure's involucrada en diferents litigis, va quedar en una situació econòmica molt precària, fet, d'altra banda, habitual entre les vídues medievals. El 17 de novembre de 1397 Joana es va veure obligada a subhastar tot un conjunt de béns del seu difunt marit, Pere de Prades, a instància dels seus creditors:

Primo una casa a hon el vivia e en la qual morí. Ítem, entre altres coses, en la dita casa fon atrobat una gran y bella tenda, e robes del dit don Pedro. Se exceptuaren aquells béns que dona Joana de Cabrera hauia com a béns parafernals proceints de sa mare, la Comtesa de Oçona, e també lo usufruyt que dona Johana adquirí a la mort de son egregi marit, consistent en lo usufruyt de la mitad de les propietats de dit son marit al temps que aquell morí.²⁸

Es conserva un altre document, datat el 17 d'agost de 1396, en què Joana de Cabrera reconeix deure a Pere Bou,²⁹ ciutadà de València, 500 florins d'or d'Aragó «valens quisque florenus XI solidos regalium Valencie». Per donar-li la seguretat que li

²⁸ ARV, Governació, 2184. Aquesta referència ha estat extreta de les FLC. No hem pogut consultar el document sencer perquè està en molt mal estat de conservació.

²⁹ Pere Bou coneixia Francesc Eiximenis i hi tenia relació perquè el franciscà apareix com a testimoni en la publicació del testament d'aquest ciutadà de València (8 de [...] de 1399): «Testimonis presents foren a les propdites coses lo honorable frare Francesch Eximenis, Mestre en la Sagrada Theologia, de l'orde de frares menors, e en Pere Alfonso, mercader, e en Pere de Abella [...]dor, ciutadans de la ciutat de València» (ADMV, Aitona, Bou (Montcada), Llig.148/2/9, fot. 267).

pagarà, empenyora una sèrie d'objectes que havien pertangut a don Pedro i els dona a Gerard Bou, fill de Pere Bou, i promet restituir-li els diners el proper mes de febrer. Joana de Cabrera compleix la seva promesa: el 28 de febrer de 1397, Pere Bou reconeix haver rebut de Llop de Letxà i de Joana els 500 florins que li devia i li són retornats els objectes empenyorats.³⁰ Anys més tard, el 9 de maig de 1412, els síndics del Parlament acordaren que li fossin prestats tres mil florins, extrets de les rendes de la reina Margarida, la seva segona filla, «com ella perís de fam»:

En el Concell de 9 de maig feu aquesta proposició mossèn Bernat De Centelles, i los del dit Parlament acordaren: «prestar a la dita Senyora, a bon retre, tres mília florins, los quals fossen carregats sobre lo General daquest Regne, e que serien quitats de les rendes de la dita senyora Reyna quant fos proveit que reebés aquelles, e los qui entrevenien, per lo present Consell, en lo dit Parlament no volien en açò dar lur assentiment sens exprés voler del dit Concell, per que ell pregava lo dit Concell que li plagués proveir que aquells a qui fon donat per lo dit Concell poder de carregar los deu milia florins per a la prosecució de la justícia del senyor Rey prestassen lur assentiment en lo dit préstech dels dits tres mília florins e en los carregaments faedors de aquells». El Concell acordá: «que los dits síndichs prestassen lur assentiment e ferma en la manleuta dels dits iij mília florins e préstech daquells faedor en la forma e manera que los altres del dit Parlament ho atorgarien e ho fermarien ensemps ab ells, e sobre açò los dona tot poder» (Carreres Zacarés 1930: 398).

Segons Duran i Cañameras (1952: 49), el setembre de 1419 Joana de Cabrera gaudia d'una assignació de cent florins anuals de la Cambra Apostòlica i segons Romeu i Figueras (1981: 171), l'aristòcrata feia freqüents estades a València, i residí a la cort de Maria de Luna amb les seves filles, que foren especialment ajudades i protegides pels reis. Margarida de Prades fou educada allí i hi apareix documentada almenys des de 1399 (Vendrell i Gallostra 1984: 11). Silleras (2015: 691) aporta més dades al respecte: Joana de Cabrera i les seves filles Joana i Margarida estan documentades als registres de Reial Patrimoni rebent les seves assignacions de cort que els corresponien com a dames i donzelles.³¹ Segons Silleras (2015b: 690-691), la reina Maria de Luna, que era cosina

³⁰ APPV, Protocols de Joan Aguilar, M. 14091, folis no numerats. Hi ha una còpia del mateix document a APPV, Protocols de Miquel Arbúcies, núm. 978, fot. 29, 107-108 (cfr. <www.seminariocorpuschristi.org/>).

³¹ Aquestes assignacions apareixen en els següents registres: ACA, Reial Patrimoni, reg. 524, f. 54v (Saragossa, 1 d'abril de 1398) i reg. 527, f. 27v (Barcelona, 31 de desembre de 1401). També hi ha registres on apareixen rebent una sèrie de regals, com ara una mula, vestits o diners: ACA, Reial

de Joana de Cabrera, es va preocupar molt per Joana i les seves filles. Silleras aporta una mostra documental d'aquesta preocupació: el 13 d'octubre de 1396 va escriure a Joan de Prades per assegurar-se que aquest donava a la seva nora els mil florins d'or anuals que li corresponien

per contemplació de sa viuditat, com per sustentació de sos càrrechs, com encara per nostre esguart e complacència, que per raó noblament havem a tota sa honor e profit e molt gran affecció e voler, li façats respondre liberalment e francha de la pensió anual de mil florins (ACA, Cancelleria Reial, reg. 2329, ff. 23r i 23v).

Però no només la reina Maria de Luna s'interessà per la seva cosina i les seves filles, sinó que també prestà la seva ajuda i suport a Sanxa Ximenis d'Arenós concedint-li, el 1397, un salconduit perquè pogués viatjar pel seu reialme sense el perill de ser arrestada (Silleras 2015b: 73).

Segons deduïm per la documentació exhumada, Sanxa Ximenis d'Arenós i la seva nora es van repartir les tutories i curadories de les filles de Pere de Prades, segurament perquè mantenir les cinc infantes a la vegada era massa costós econòmicament. Tenim la certesa, per altra banda, a través del testament de Pere de Prades, que les nétes més joves de Sanxa van ser col·locades en un monestir, tal com era la voluntat del seu pare. Reproduïm aquí el fragment en qüestió:

Ítem lexi a dona Johanna, filla nostra major e de la dita muyler nostra, per son maridatge, vintimille florenos d'or d'Aragó, e tot altre dret que li pertangua en nostres béns, instituint aquela dita filla nostra hereva en la dita lexa. Ítem lexi a dona Margalida, filla nostra e de la dita muller nostra, per son maridatge, altres vintimille florenos de la dita ley per legítima, e tot altre dret que li [per]tanga en nostres béns, instituint aquela dita filla nostra hereva en la dita lexa. Encara volem, ordonam e manam que Timbors e Isabel, filles nostres e de la dita muller nostra, hoc encara les altres filles nostres d'ací avant naxedores de la dita muyler, sien monges e entren en aquels monestirs de dones de religió, en los quals a la dita senyora mare nostra e a la dita dona Johana, muller nostra, plaurà e serà ben vist faedor; e a cascuna de les quals, dites Timbor e Ysabel, filles nostres, e altres filles nostres nexedores d'aquí havant, sien comprats M C solidos censalls e anuals, rendalls e perpetualls en loch segur, sens luisse e sens fadiga, a ops e a sustentació de la vida de cascuna de les dites Timbor e Ysabell, e altres filles nostres d'aquí havant nexedores segons dit és (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 82, fot. 322).

Patrimoni, reg. 527, f. 28v (Barcelona, 1 de maig de 1401) i reg. 534, f. 80v (Barcelona, 22 de novembre de 1406).

Hem de suposar, doncs, que Sanxa i la seva nora es feren càrrec sobretot de les nétes que no foren posades *en orde*, Joana i Margarida, i que totes aquestes dones foren ajudades pel rei Martí l'Humà i per la seva esposa Maria de Luna. Tal com veurem més avall, Joana, la primogènita, va estar sempre molt a prop de la seva àvia. Segurament la vídua de Pere de Prades, no podent mantenir les dues filles, va deixar-ne una, Joana, amb la seva àvia, fet bastant habitual a l'edat mitjana (Vinyoles 1976: 111).

Quan sogra i nora entraren a València, primerament s'hostatjaren uns dies a casa del noble Eiximèn Pérez d'Arenós, parent de la comtessa, i després totes dues llogaren un alberg situat a prop «del bany d'en Nunó apellat, prop la çabateria», on hi habitaren aproximadament durant un any, fins que es resolgué el plet.³² Acabat el conflicte, sogra i nora tornaren a Torres Torres per celebrar l'ofici funeral del primer aniversari de la mort de Pere. Aleshores Joana de Cabrera marxà cap a Catalunya i Sanxa Ximenis d'Arenós va retornar a València. Aquesta vegada la comtessa de Prades *descavalgà* en el monestir de santa Clara de la ciutat. Segons declaració de Lluís Martí en el procés

Et aquí stant fon-li feta conciença per mestre Francesch Eximenez e altres, dients que per *Extravagant* del Papa, degun lech no podia star dins clausura en algun monestir de dones sens encorriment de pena de vet (ARV, Governació 2218, mà 44, f. 152r).

No podent residir al monestir perquè era una persona *del segle*, tal com s'explicitava a la decretal papal «Periculoso» de Bonifaci VIII (1298), la comtessa va demanar una llicència al papa per poder-hi habitar amb la seva família. Reproduïm aquí un fragment de la decretal en qüestió (Francolini & Alciati 1615: 378-379):

Bonifacius VIII. Moniales tacite vel expresse professae, clausuras monasterii exire non possunt, nec alii ad illas intrare, nisi causa legitima et superioris licentia interueniat. Hoc dicit. Periculoso et detestabili quarumdam monialium statui (quae honestatis laxatis habenis et monachali modestia sexus que verecundia, impuderent abiectis, extra sua monasteria non nunquam per habitacula secularium personarum discurrunt, et frequenter intra eadem monasteria personas suspectas admittunt, in illius, cui suam integritatem voluntate spontanea deuouerunt, grauem offensam, in religionis opprobrium, et scandalum plurimorum) prouidere salubriter cupientes; praesenti constitutione perpetuo irrefragabiliter valitura, sancimus, vniuersas et singulas moniales praesentes atque futuras, cuiuscunque

³² El bany d'En Nunó, anomenat així perquè va pertànyer al comte Nunó del Rosselló, estava situat prop de la catedral de València, en l'actual carrer de Corretgeria (Coscollá Sanz 2003: 86 i Guinot & Torró 2007: 146).

religionis sint vel ordinis, in quibuslibet mundi partibus existentes, sub perpetua in suis monasteriis debere de cetero permanere clausura.

Mentre esperava que el pontífex li concedís la llicència per entrar al monestir, Sanxa s'instal·là prop de l'església de sant Esteve, a casa del noble Jaume Romeu, un dels jurats valencians a qui Francesc Eiximenis va dedicar el *Regiment de la cosa pública* (1384). Un cop obtinguda la dispensa papal, Sanxa començà a viure al monestir de Santa Clara, on restà fins al dia de la seva mort. Segons Lluís Martí, tot això s'esdevenia uns dos anys després de la mort de Pere de Prades. Per tant, s'han de situar aquests fets cap a finals de 1396 o a inicis del 1397 (Izquierdo Molinas 2010: 143-144).

Malgrat l'establiment de la comtessa en el convent de les clarisses de València, les amenaces de Joan de Prades no van cessar mai. Tant Lluís Martí com Eiximèn Pérez d'Arenós expliquen que, en una ocasió, mentre el rei Martí era al Palau Reial de la ciutat, el comte de Prades anà al Grau de la Mar amb un llaüt. Eiximèn Pérez d'Arenós informà el rei Martí de l'arribada del noble «per asagar de dapnejar et aver la dita senyora comptesa» i va demanar al rei que actués de tal manera que no se'n seguís cap escàndol. Finalment el rei Martí va manar a un algutzir que vigilés el comte i que no el deixés sortir del lloc on s'hostatjava sense el seu permís. Així doncs, Joan de Prades va haver de citar Sanxa davant l'audiència del rei, on Lluís Martí i altres persones també van comparèixer. Al cap d'uns dies, el rei va fer marxar el comte. A més a més Lluís Martí afirma que, mentre el comte era a València, el veié cavalcar diverses vegades amb el rei per la Bosseria,³³ i declara estar convençut que havia anat a la ciutat per intentar endur-se la seva esposa o per fer-li mal.

Segons es desprèn dels testimonis del procés, Sanxa visqué contínuament aterrida a causa de les amenaces del seu marit. Al llarg d'aquest document es donen moltes proves del tracte intimidatori de Joan de Prades cap a la seva esposa. Lluís Martí explica que tenia tanta por del seu marit que va fer posar espies a Tortosa i a la Galera per tal que l'avisessin si el comte es dirigia cap a les seves terres o cap a València. Segons el mateix Lluís Martí, i també segons Joan Garcia, en una altra ocasió Sanxa va fer posar dos guàrdies a l'escala del monestir, Pere Gomis i Francesc Pelegrí, per tal que si el

³³ Es tracta de la via urbanística històrica del centre de València, situada entre la plaça de Tossal i la plaça del Mercat, molt a prop d'on estava situat el monestir de clarisses de la ciutat. Rebia aquest nom perquè en aquest carrer hi havia cordoners, guanters i fabricants de bosses (a <<http://www.lovevalencia.com/calle-bosseria-historia.html>>).

comte hi anava, no el deixessin entrar i s'hi encaressin si feia falta. I encara més: en una altra ocasió en què la comtessa s'assabentà que el seu marit era a València, no sentint-se segura, entrà dins del monestir amb la seva néta Joana, i es passà dies sense sortir-ne, menjant i dormint a la cambra d'una monja anomenada sor Jaumeta Fustera.³⁴ Endemés, no creient prou eficaç aquesta mesura de seguretat, va fer tancar «a pedra et brach un portal o pas» per on la gent entrava a la seva cel·la i no gosà sortir-ne fins que sabé del cert que el comte havia marxat. Fins i tot tres dels deposants, Lluís Martí, Eiximèn Pérez d'Arenós i Arnau de Conques declaren que la comtessa de Prades va demanar una salvaguarda al rei Martí, petició que actualment equivaldria a una ordre d'allunyament.³⁵ Aquesta salvaguarda fou atorgada el 8 d'agost de 1401, després d'haver estat revocada el 28 de juliol de 1400. En reproduïm aquí un fragment:

supplicatione vestra jamdicta, ut juri et rationi consona, benigne admissa, tollentes serie ista reuocationem nostram predictam ac volentes quod protectio et saluaguardia superius designata, non obstante reuocatione premissa, quam nullius esse volumus efficitie et valoris, vim suam obtineat prestinam et primeram, ad vberiore cautelam, vos, dictam nobilem comitissa, et castra et loca de Torres Torres et de Soria ac de Xestalcamp, et castrum de Andilla et de Cortes, ac etiam tenetiam de Adzueua (...) ceteraque bona uniuersa, tam mobilia quam immobilia, vestra et ipsorum hominum et vassallorum familiarumque et officialium, procuratorum, nuntiorum et negotiorum gestorum vestrorum et aliorum predictorum, quecumque sint et ubicumque, et quouis nomine nuncupentur, sub nostris custodia, protetione, comanda et guidatico speciali ponimus (...). (ARV, *Governació* 2792, mà 5, ff. 8r-11r).

Finalment, en Lluís Martí afirma que ell fou un dels encarregats d'aconseguir la salvaguarda reial i declara que la comtessa va fer guardar i fornir els seus castells. Joan Garcia, a més a més, relata que molta gent li havia dit que havia vist ballestes i senyals reials als castells de la comtessa de Prades, o sigui que hem de suposar que Sanxa va disposar tot un arsenal de guerra a les seves propietats, a punt per si Joan de Prades gosava atacar-les.

³⁴ Probablement es tracti de sor Jacobeta Fuster, que és la denominació amb la qual sol aparèixer als documents del Monestir de la Puritat. Segons Andrés Antón (1991:194) es troba mencionada entre les religioses del monestir en dues dates: el 20 de març de 1360 i l'1 d'octubre de 1383.

³⁵ Álvarez Bezos (2013: 311-317) dóna exemples de dones que demanaren l'equivalent a les salvaguardes reials —les *cartas de seguro*—durant el regnat dels Reis Catòlics.

Sabem, gràcies a Carreres Zacarés (1930: I, 262), que poc després que li fos concedida aquesta salvaguarda reial, la comtessa de Prades va fer una estada a Llíria, segons que fa patent un document on s'explica que aquesta salvaguarda també fou presentada als jurats de la ciutat de València, els quals van demanar a Francesc Miró, procurador de la ciutat de Llíria, que rebés i complís tot el que s'hi especificava «com la dita Comptesa delliberava venir a la dita vila de Llíria». Els jurats de València van manar a Francesc Miró que

Ell, ab aquella reverència ques pertany e deu esser atribuïda a la decència de la dita egrègia Comtesa, faça e man fer a aquella en la dita vila de Liria, on la dita egrègia Comtesa per son delit o deport ha elet d'estar e habitar alcuna temporada o dementre que li plaurà, decent e bon accolliment.

També tenim constància, gràcies als deposants, del contingut de les cartes i del tipus d'amenaques que Joan de Prades enviava a la seva muller. Tot plegat ajuda a entendre la immensa por de la comtessa i els motius pels quals no va voler tornar a la llar conjugal. Eiximèn Pérez d'Arenós reconta que Sanxa va mostrar-li diverses missives amb amenaces on hi havia «juraments de les dites parts insanes del sagrat cors de Jhesuchrist». Joan Garcia explica que el comte de Prades enviava a diferents homes per parlar amb la seva muller i que «per alguns d'aquells li tramès a dir moltes paraules difamatòries del cors de la dita senyora, increpant-la de aulesa de son cors». Aquest testimoni afirma que, en escoltar aquests impropis s'indignava tant que creia que es tornaria boig «sabent que la dita senyoria era de les prous e castes dones qui visquessen en lo món, e aytal fama na havia». Afegeix que en diverses ocasions va preguntar a Sanxa per què consentia que li diguessin aquelles paraules en la seva presència, i que la comtessa, amb gran paciència i abnegació, li contestava:

—Calla't, le<x>ats dezir, que no munt·a res.

Segons Lluís Martí, moltes d'aquestes cartes amb les amenaces les devia tenir Joana de Prades, néta de Sanxa, «com la dita senyora comptessa les fes stojar, guardar e metre en un cofret petit», tal com se li va aconsellar.

Un altre testimoni, Arnau de Conques, va sentir dir a Sanxa i a altres persones que Joan de Prades l'amenaçava de difamar-la i de demandar-la davant del rei o del papa per fer que tornés amb ell. També va sentir dir que el comte Joan l'havia amenaçat de raptar-la i «per la dita rahó la dita senyora comptessa havia amprats alguns de sos

parents per defendre-la si lo cas ho requeria, e encara que y havia certificat alguns oficials de la ciutat, axí com governador, justícia e jurats, que si lo cas se esdevenia que la defenesen axí com a habitadora de la dita ciutat». A més a més, gràcies a aquest deposant, també sabem que don Joan la va amenaçar de fer-la empresonar, tot i que afegeix que «no li acorda que li mostràs letres de les menaces de la presó».

A més a més, sabem, gràcies al testimoniatge del dominicà Joan Llombard, que el comte de Prades ja li enviava amenaces de mort i la maltractava quan encara vivia a Falset. El declarant explica que vint anys enrere, quan era al convent de predicadors de Barcelona, el comte de Prades li va demanar que anés a València a parlar amb la seva esposa. Ell se n'excusava tant com podia, perquè el comte insistia molt, però finalment va insistir tant que li va dir:

—Senyor, voleu que yo vaja a València? Dats-me un companyó qui vaja ab mi, cor yo no vull ampendre a soles la dita anada.

Aleshores Joan de Prades li va enviar frare Pere d'Arenys,³⁶ mestre en Teologia del mateix convent de València, perquè acompanyés frare Joan Llombard i tots dos parlessin amb la comtessa i li demanessin que tornés amb ell. I si no ho volia fer, almenys que li donés part de les seves rendes. I si s'hi negava, vindria personalment a València i la trauria per força del monestir de Santa Clara i faria d'ella el que volgués. Més endavant el senyor comte els va dir paraules molt horribles sobre la seva muller, les quals denotaven la mala voluntat que tenia envers ella.

Així, doncs, informats del que havien de dir a Sanxa, marxaren de Barcelona i es dirigiren cap a València, al monestir de Santa Clara. Un cop li hagueren donat el missatge de part del comte, ella rebutjà taxativament tornar al seu costat, relatant-los

la mala vida que-ll dit compte li donava mentres era en poder de aquell, e los tractes que-ll dit senyor havia fet per haver-la e les menaces que li trametia tots dies de matar-la (ARV, *Governació* 2218, mà 41, f. 46v).

³⁶ Pere d'Arenys (1349-1419) fou un conegut teòleg dominicà. Entrà al convent de Santa Caterina de Barcelona el 1362 i fou ordenat sacerdot el 1371. De 1374-1378 cursà estudis eclesiàstics a Barcelona, Tolosa, París, i fou professor a Lleida el 1383. El 1391 aconseguí el títol de Mestre en Teologia a Perpinyà. Va escriure un *Chronicon* (1349-1415) d'interès remarcable per a la història civil i eclesiàstica del seu temps (Vilallonga 1993: 197).

Pere d'Arenys i frare Joan Llombard, a continuació, li digueren:

—Senyora, lo compte se tenia per dit que vós faríets aqueixa resposta que fets; per què us diu que, puix no volets tornar ab ell, que li donets de les rendes de vostres lochs, les quals havets en aquest regne.

A la qual cosa els va respondre que no ho faria per res, perquè ja en tenia massa. Llavors Pere d'Arenys i el declarant insistiren:

—Senyora, valdria més complaguéssets al dit senyor. Fets-ho si vostra mercè és, en una manera o altra, cor lo dit senyor nos ha dit que us digam, e axí us ho ha jurat diverses vegades que si no volets ço que us tramet a dir per nosaltres, que ell vendrà en València e forcívolment, en despit de tots quants vos pusquen ajudar, ell vos traurà del dit monestir e us haurà a sa mà, e farà tal cosa en vostra persona que tot lo món ne haurà que parlar.

I Sanxa els va tornar a explicar que «ans que ella partís del castell seu de Torres Torres havia haüdes del dit compte, axí per letres com per algunes notables persones, grans menaces de mort, per les quals ella, a son gran dan e desplaer, axí com a forçada e constreta, per pahor del dit senyor compte, se n'era venguda en lo dit monestir on era».

Frare Joan Llombard reprodueix les paraules de la comtessa:

—Déus lo y perdó al senyor compte, cor gran tort fa! E sab bé nostre senyor Déus que yo amara més star libertament en ço del meu, ço és en Torres Torres, hon he bona posada e bella, e assats prop València, que en aquest monestir on són ultra mon voler, per ço que·l senyor compte fa. Mas confie en nostre senyor Déus que Ell hi provehirà en tal manera que yo me'n tornaré tost en ço del meu, d'on só hauda a exir per pahor del dit senyor compte. Emperò, entretant, per seguretat de ma persona, yo m'entén star ací fins que a Déus plàcia, cor més val star ací, ultra mon voler, per seguretat de ma persona que en Torres Torres o en altre loch que·l compte me pogués haver e matar, axí com ho menaçà fer (ARV, *Governació* 2218, mà 41, ff. 46-47r).

Després de la conversa amb la comtessa de Prades, Pere d'Arenys i frare Joan Llombard tornaren a Barcelona per explicar al comte el que havia dit la seva muller. El noble s'ho va prendre molt malament i, a continuació, jurant i desjurant, va començar a amenaçar de mort, molt terriblement, la seva dona. Joan Llombard en la seva declaració afirma que, considerant qui era el comte, els seus tractes i el seu llinatge, no només Sanxa, que era una dona, sinó fins i tot el baró més gran del regne no dubtaria de les seves amenaces i fugiria. Puntualitza, a més a més, que Pere d'Arenys i ell mai no

haurien dit a la comtessa coses que no deia el seu marit, sinó que, pel bé d'ella, li havien hagut de dir les paraules horribles que sortien de la boca de Joan de Prades.

Després de la seva tornada a Barcelona, frare Joan Llombard havia parlat altres vegades amb Sanxa. Ella li havia explicat que des que el seu fill don Pedro morí fins el seu darrer dia de vida, ella havia estat i estaria aterrida per culpa del seu marit. Però ella confiava en nostre senyor Déu, «que era major que el seu espòs», i creia fermament que l'ajudaria en la seva desventura.

L'última vegada que el testimoni va parlar amb la senyora comtessa fou dins de la cambra on ell habitava en el monestir de predicadors de València. Fou en l'època en què mestre Vicent Ferrer va predicar en el monestir, la vespra de sant Joan (23 de juny) del 1410, data en què mestre Vicent Ferrer va tornar a València després de quinze anys d'absència (Alarcón Menargues 2010: 256). En el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* s'explica que l'endemà, el dia 24 de juny «sermonà en lo Mercat de València, a les espatles de la església de Sent Johan. E tots jorns lo dit mestre dia missa cantada, ab moltes làgremes, e, après missa, sermonava, e los seus sermons heren de tanta gràcia que totes generacions de gents l'entenien; e contínuament lo seguien més de ·CCC· presones, entre hòmens e dones, hon havia molts preveres e hòmens agruats e de siència. E lo dit mestre Vicent hera natural de la ciutat de València, e aturà en València fins a ·XXVI· d'agost del dit any» (Rodrigo Lizondo 2011: 159). Frare Joan Llombard relata que Sanxa, la seva néta, la nobla Isabel Maça³⁷ i altres persones s'estigueren a la seva cambra durant quinze dies, dormint i menjant allí per poder sentir els oficis i sermons de mestre Vicent Ferrer.

Un altre declarant, Vidal de Blanes, explica un episodi ocorregut a Peníscola, a la cort del papa Benet XIII «en l'any que·l senyor rey don Ferrando, d'alta recordació, entrà novellament de Castella en Aragó», o sigui, durant l'any 1412, data en què Ferran d'Antequera i la seva família van arribar a Saragossa, després de ser reconegut com a rei en el Compromís de Casp. Pels volts del quart diumenge de quaresma, el comte es dirigí a Benicarló, prop de Peníscola, per parlar amb el pontífex, amb el pretext que volia que li donés la rosa que cada any donava el *Diumenge de la Rosa*.³⁸ El fill del comte, Lluís

³⁷ Isabel Maça era germana de Pere Maça de Liçana. El 19 d'abril de 1424 els dos germans signaven capítols matrimonials entre Hug de Mur i Blanca Maça (AHBC, reg. núm. 15048. Perg. 346).

³⁸ Segons el *Vocabulari de Lluís Faraudo de Saint-Germain*, el quart diumenge de Quaresma, el Papa

de Prades, sabent que el seu pare era allí, es dirigí al lloc on s'hostatjava, i tingueren una conversa. El comte li demanà que li donés certa quantitat de diners —«tants mill florins»—, però el seu fill s'hi va negar. Llavors Joan de Prades el va amenaçar dient que ensenyaria al papa uns capítols contra ell. També va parlar molt malament de Sanxa Ximenis d'Arenós i d'Elionor, muller de Jaume de Prades i filla del duc de Gandia.³⁹ Joan de Prades va acusar la comtessa de luxuriosa, assenyalant que «aquella era una gran bagassa que s'o fahia de tres» que eren de la seva casa i que va anomenar. L'endemà el papa convidà el comte a dinar i li donà la rosa. Després de dinar i quan tots els convidats anaven marxant, el comte va tornar a parlar molt malament del seu fill Lluís i de Sanxa. Vidal de Blanes va interrompre el comte perquè no volia que malparlés de la seva nora Elionor, de qui el deposant era servidor. Però Joan de Prades no en va fer cas i va seguir malparlant-ne. El declarant el va tornar a interrompre diverses vegades i es va encarar amb el noble, dient-li que la comtessa de Prades era «bona dona e prous de son cors e en tots sos fets». Llavors va afegir:

—Per ma fe, tothom qui diga lo contrari, encara que haja deu anys menys que yo, yo lo y combatré!

Don Joan va contestar que ell li portaria la contrària. Aleshores en Vidal de Blanes li va respondre:

—Guardats, senyor, què diets! Cor si vós volets baixar tant vostra linatge real que us vullats combatre ab mi per la dita querella, yo us faré dir que la dita senyora comptesa, muller vostra, és bona dona e casta, e no tal com vós diets.

El comte de Prades li va dir que anés a barallar-se amb un bastaix. Vidal de Blanes va replicar que «pus digne era ell, testimoni, de combatre's ab ell, dit compte, per la dita rahó, que un bastaix ab ell, testimoni; mas que si ell, dit compte, qui anava

acostumava a beneir a la missa amb una figura que era una rosa d'or. El pontífex portava la rosa durant tota la processó i després la lliurava a qualsevol príncep sobirà. En els ff. 87v i 113v del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* també es parla d'aquest costum: «e lo papa portava huna rosa d or molt bella en la ma, qui es de sirimonia de aquell diumenge qui per ço s nomena Diumenge de la Rosa. E aqui prenent comiat, lo papa li dona la rosa e besa l en la boca, e l emperador pres la rosa e besa li la ma al papa» (cfr. veu «Rosa d'or» a < <http://www2.iec.cat/faraudo/results.asp>>).

³⁹ Elionor de Gandia es va casar amb Jaume de Prades el 1402 i enviudà el 1408. En els darrers anys de la seva vida tingué un dur enfrontament amb el seu germà Alfons el Jove en relació amb els pagaments del seu dot. Aquest enfrontament acabà amb el seu empresonament, contra el qual va haver d'intervenir el governador (cfr. Castillo Sainz 2012: 52).

piquant tres o IIII costelles de bou en un pich ab la spasa per les carniceries, se volia combatre ab ell sobre la dita querella, que ell, testimoni, li faria dir que ell dehia veritat».

Llavors don Joan va començar a deshonrar-lo i tots dos s'anaren proferint insults.

Finalment

cascons dels qui staven, lo dit compte asegut e ell, dit testimoni, agenollat davant lo Papa, que sehia en una cadira, levaren-se de peus cuytadament e cascon mès mans per la daga, e empenyeren-se⁴⁰ lo hun vés l'altre. E lo Papa e mossèn Goçalbo aferraren del compte per tenir-lo, e lo dit bisbe aferrà d'ell, dit testimoni, e en la dita manera lo rahanament del dit compte fon stronchat que pus no parlà de la dita manera. E lo dit compte se n'anà, per una part, e ell, testimoni, per altra, e axí:s partiren (ARV, Governació 2218, mà 44, f. 148r).

Més endavant Vidal de Blanes va anar a veure Sanxa al monestir de santa Clara de València. Ella s'havia assabentat de l'ocorregut a través d'altres persones i li va donar les gràcies pel que havia fet per defensar el seu honor.

A part de la difamació a què era sotmesa Sanxa, dels insults, dels maltractaments i de les amenaces de mort per part de Joan de Prades, caldria afegir-hi un possible adulteri —o adulteris— per part del comte. Tot plegat degué impulsar l'alta dama a apartar-se'n i anar-se'n a viure al monestir de Santa Clara de València. Una altra deposant, Sanxa, muller de Lluís Martí, exposa que la comtessa marxà de Falset per voluntat del mateix Joan de Prades, el qual deia que «no veyia dies ne ores que la dita senyora fos partida d'ell, per ço que ell pogués fer a sa guissa ab fembres» (Izquierdo Molinas 2010: 145).

Durant les epidèmies de pesta que assolaren la ciutat de València els anys 1410-1411, Sanxa no es va atrevir a marxar cap al seu lloc de Torres Torres, on no hi havia tant de perill, per temor que el seu marit no se n'assabentés i la raptés. Per protegir la seva néta Joana dels *brots pestelencials*, finalment va optar per marxar cap a Gandia, i féu ruta cap a Parcent, a casa de Manuel de Vilanova,⁴¹ on visqué un temps. Després

⁴⁰ En el text del document apareix transcrita erròniament la forma *empengeren-se*, que hem esmenat per *empenyeren-se*.

⁴¹ Manuel de Vilanova era senyor de la Vall i castell de Pop, situats al nord del que avui és terme

partí cap a Oliva, cap a la vall d'Alfàndec i cap a Morvedre, on residí «tro a tant que fon feta la batala de València ab los castellans e ab los de Morvedre».⁴²

Pels volts de 1413 la comtessa tornava a estar en el monestir de Santa Clara, on se'ns diu que va emmalaltir. De fet, es conserven dues donacions diferents pels volts d'aquestes dates: una redactada a Morvedre el 5 de febrer de 1412 i l'altra feta a València el 6 d'octubre de 1413. En la primera d'aquestes donacions, Sanxa deixa a la seva néta Joana els castells, viles i llocs d'Andilla i de Cortes, amb tots els seus termes, jurisdicció i mer imperi, i cent lliures de real de València. Una de les condicions perquè hereti és que Joana de Prades es faci dir com el seu besavi, és a dir, Gonçalba Ximenis d'Arenós, i explicita que a la seva mort vol que els seus béns vagin a parar a un sol hereter i que la seva néta sigui la preferida davant dels altres descendents. En cas que Gondçalba mori sense descendents o que no compleixi el que s'ordena en el testament ha d'heretar Lluís de Prades, fill dels comtes, i fer-se anomenar també Gondçalbo Ximenis d'Arenós; i puntualitza que si hi ha alguna donació per matrimoni, que els marits puguin fer-se amb els fruits, emoluments i esdeveniments de l'usdefruit o del dot «només» mentre duri el matrimoni (ADMC, rotlle 494, Sogorb-Cardona, Sogorb, fots. 28-38).

La segona donació és una ampliació de la primera. Sanxa deixa a la seva néta Joana els castells, viles i llocs de Torres Torres, de Serra, de Xestalcamp i d'Adzueva, amb algunes pedres, fruits, joies i robes de cambra. En el document ordena que, si la seva néta mor abans que ella, que pugui testar sobre 1.000 florins d'or i que faci deixes als seus servidors i per a causes pies. Explica que s'hauran de pagar 8.000 florins als marmessors del seu testament i que els marmessors hauran de donar al seu fill Lluís de Prades 4.000 sous cada any que posseiran els dits llocs, i 4.000 florins després que siguin lliurats els 8.000 florins; el restant ha de ser per complir les seves darreres voluntats. Però si, quan arribi la seva mort, Gonçalba encara no s'ha casat, els marmessors han de retenir els dits llocs fins que els paguin els 8.000 florins. No obstant, els marmessors hauran de pagar a Gondçalba 1.000 florins anuals pel seu abillament i

municipal de Benigembla, prop de Parcent. Ha passat a la història de la literatura com un dels cavallers que foren desafiat per Galceran de Martorell, germà de l'autor del *Tirant lo Blanc* (cfr. Villalmanzo – Chiner 1992).

⁴² Es refereix a la coneguda batalla de Morvedre, que tingué lloc el 27 de febrer de 1412. En aquesta batalla s'enfrontaren les forces valencianes favorables a Jaume II d'Urgell i les tropes castellanques de Ferran d'Antequera, que van vèncer (cfr. Soldevila 1963: 598-600).

per cobrir les seves altres necessitats (ADMC, rotlle 494, Sogorb-Cardona, Sogorb, fots. 44-57).⁴³

El 10 de juny de 1413 la comtessa de Prades escrivia una carta notificant als prohoms de Torres Torres les donacions que havia fet a la seva néta, i demanant-los que la rebessin com a veritable senyora, i uns dies més tard, el 15 de juny, enviava aquesta mateixa notificació als veïns d'Andilla (ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 551, fots. 439-453 i 454-463, respectivament).

D'altra banda, els deposants Lluís Martí i Joan Gomis informen que Sanxa Ximenis d'Arenós, un cop mort el seu marit el 1414, volia tornar al seu castell de Torres Torres, però els metges que se n'ocupaven, Pere Soler —que també parla d'aquest tema en la seva deposició— i Lluís d'Ordins,⁴⁴ ho van desaconsellar pel risc que suposava per a la seva vida, perquè «ssi la movien, que era molt perillosa de morir».

L'encarregada de demanar als metges si Sanxa Ximenis d'Arenós podia tornar a Torres Torres fou la seva néta Joana i davant de la proposta hi foren presents les monges del monestir i una *companyona* de la comtessa, madona Isabel de Montsoriu.⁴⁵ Joan Gomis afegeix que Joan Ramon Folc de Cardona,⁴⁶ marit de Joana de Prades,

⁴³ Hi ha un resum d'aquesta segona donació a ARV, *Governació* 2203, f. 38.

⁴⁴ Lluís d'Ordins, tot i no gaudir de la mateixa popularitat que Pere Soler, exercia la medicina des del 1398. Fou examinador municipal dels metges l'any 1413, juntament amb Jaume Roig, pare de l'autor de l'*Espill* (cfr. Cruselles Gómez 1998: 393-394, Gallent Marco 1986: 236 i García Ballester, McVaugh & Rubio Vela 1989: 58).

⁴⁵ Isabel de Montsoriu era una dama d'un antic llinatge de Catalunya, que prengué el seu cognom del poble de Montsoriu. Es casà amb Pere Falsa, donzell, de qui quedà viuda. Segons consta en el seu testament, datat el 15 de juliol de 1428, tenia una germana, Margarita de Montsoriu, i dues nebodes: Aldonça, mullerada amb el donzell Dalmau Jàfer, i Iolant de Monsoriu, viuda de Pere Suau. També tenia un nebot, el cavaller Gracià de Montsoriu (ACV, perg. 4986, extret del FLC). No podem descartar la possibilitat que sigui una antecessora d'Aldonça de Montsoriu, promotora de l'edició de la *Vita Christi* d'Isabel de Villena (cfr. Piferrer 1859: 72-73, López Rodríguez 2005: 73 i Pérez Balsera 1932-1936: 79).

⁴⁶ El seu nom real era Celdoni Ermenter i va néixer pels volts de 1400. Era fill de Joan Ramon Folc I i de Joana de Gandia. El 1404 el seu pare li concedí el vescomtat de Vilamur, i el 1414 es casà amb Joana de Prades, després d'haver fracassat el projecte de casar-lo amb Cecília d'Urgell, germana de Jaume el Dissortat. Intervingué activament en la vida parlamentària del seu temps, sempre al costat del seu pare. A la mort d'aquest (1442) renuncià al vescomtat de Vilamur i al comtat de Prades a favor del seu fill, el futur Joan Ramon Folc III i el 1445 es retirà a Cardona (cfr. Sobrequés i Vidal 1986: 283).

intentà per totes les maneres de fer efectiu el trasllat de la comtessa al seu castell. Tanmateix al final no es dugué a terme, perquè

sab de cert que si la dita senyora comptesa fos exida de la dita ciutat, no fóra tornada en la dita ciutat o fóra stada gran maravella, cor axí ho dehien lo dit en Johan e la dita dona Johana, muller sua (ARV, Governació 2218, mà 41, f. 35v).

Els declarants Lluís Costa, Joan Gomis i Pere Ferrer coincideixen a dir que quan Sanxa Ximenis d'Arenós emmalaltí, creient que s'estava morint, va demanar a la seva néta Joana de Prades que enviés un home, Pere Ferrer, a buscar Jaume Gil, vicari de l'església de Sant Joan del Mercat, perquè li lliurés el sagrament de l'extremunció. Els frares menors, assabentant-se que els capellans de l'església de Sant Joan havien d'anar a casa de la comtessa per administrar-li l'extremunció, s'afanyaren i hi van enviar frare Francesc Esteve, al·legant després que els franciscans ho podien fer perquè la comtessa tenia un privilegi segons el qual li era concedit que pogués rebre l'extremunció de qui volgués, i que ella volia que els frares menors executessin aquest acte. Pere Ferrer, l'encarregat d'anar a buscar Jaume Gil, explica que a causa del lliurament del sagrament de l'extremunció «fon gran debat e contrast dins lo dit alberch entre los dits frares menors e mossèn Jaume, vicari de la dita sglésia parroquial de Sent Johan del Mercat». D'altra banda, Lluís Costa relata que ell, com a procurador del vicari Jaume Gil i dels preveres beneficiats de Sant Joan del Mercat, va posar una demanda als frares menors, per la qual foren excomunicats, i aquests, per ser absolts, van haver de pagar a Jaume Gil i als capellans de Sant Joan tots els seus salaris i porcions com si haguessin estat ells qui haguessin administrat l'extremunció a la comtessa. Es relata, endemés, que quan la comtessa de Prades estava a l'article de la mort, i mentre li era lliurat el sagrament de l'extremunció dins de la seva cambra, els religiosos recitaven lletanies i feien oracions per la dama, i que el dia que el seu cos fou soterrat hi havia molts capellans i molts frares amb nombroses creus.

Tenim la certesa que Sanxa Ximenis d'Arenós va morir el 25 de juny de 1416, gràcies a un altre document, redactat pocs dies després.⁴⁷ En aquest document, del 2 de juliol de 1416, es parla de les dues donacions que Sanxa va fer a la seva néta Joana de Prades dels castells, tinença, llocs i alqueries de Cortes, Andilla, Torres Torres, Serra, Xestalcamp i Adzueva, i es diu que Joana de Prades i Joan Ramon Folc de Cardona ja

⁴⁷ ARV, Governació 2215, mà 13 (ff. 18r-18v) i mà 20 (ff. 490r-496v). Vd. *Apèndix*, doc. 3.

són cònjuges. Però per fer efectives les donacions i perquè aquells poguessin prendre possessió de les terres, s'havien de fer els carregaments de censals sense fatiga o lluïme especificats en el testament de Sanxa per obtenir els 8.000 florins que s'havien de pagar als marmessors. Com que Joan Ramon Folc de Cardona era menor d'edat (encara no tenia vint anys), finalment se li va assignar com a curador el noble Joan de Vilaragut, que era un parent seu.⁴⁸ En el document testifiquen diferents persones que expliquen quina relació de parentesc tenia Joan Ramon Folc amb Joan de Vilaragut,⁴⁹ i, de retruc, es diu, en diverses ocasions

és veritat notori e manifest que la dita egrègia comtessa, poch dies són passats, passà de aquesta vida present en l'altre, ço és lo dia següent après de la festa de sent Johan prop pasada, que era comptat XXV del mes de juny (ARV, *Governació* 2215, mà 20, f. 493v).

3.2.2. ACTIVITATS QUE DUA A TERME NA SANXA

A banda de l'interès que posseeixen les declaracions dels testimonis d'aquest plet per conèixer la trajectòria vital de Sanxa Ximenis d'Arenós, tenen una curiositat afegida perquè fan una relació de les activitats que realitzava la comtessa durant el temps que passà en el monestir de santa Clara i donen informació sobre altres aspectes.

Segons s'hi explica, Sanxa i els seus familiars eren parroquians de l'església de Sant Joan del Mercat i el sacerdot encarregat de l'església els administrava els sacraments i els confessava en el *preciós cors de Jhesuchrist*. S'afirma, endemés, que la comtessa feia anar alguna persona de la seva casa a l'església de Sant Joan per demanar permís al vicari perquè la seva néta Joana pogués combregar amb ella, i que el sacerdot li atorgava la llicència cada cop que ho demanava. Es conta que la comtessa escoltava missa a casa seva i que, un cop acabada, feia portar al sacerdot de l'església una ofrena per expiar els seus pecats. A més a més, Sanxa anava a combregar amb les altres dones i fadrines que estaven al servei de la seva casa, tal com explica Úrsula, que recorda que, de petita, quan ja va tenir l'edat de combregar, hi anava amb altres dones i infantes de

⁴⁸ Joan de Vilaragut era fill il·legítim de Nicolau de Vilaragut i de la noble castellana Teresa Álvarez de Haro. Cap al 1415 es va casar en secret amb Margarida de Prades (cfr. Riquer 1984: 69-70).

⁴⁹ Teresa Álvarez de Haro apareix com a deposant en aquest document, i declara que el seu pare, Àlvar Díez de Haro, senyor de la baronia de los Cameros del regne de Castella, i Hug Ramon Folc, pare de Joan Ramon Folc de Cardona, eren cosins germans (ARV, *Governació* 2215, mà 20, f. 492r).

casa de la comtessa. Per tant, aquests testimonis ens deixen entreveure que la comtessa de Prades era una persona molt religiosa i que duia a terme activitats devotes i piadoses. I no només això, sinó que, a més a més, feia que les dones que estaven en el seu servei domèstic també combreguessin i es confessessin, tal com Eiximenis aconsellava en el capítol 90 del *Llibre de les dones*.⁵⁰

Per altra part, s'afirma que Sanxa vivia en una casa que es va fer construir dins dels límits del monestir i de l'església de Sant Joan del Mercat, en què hi havia altres cases on habitaven persones llegendes i seglars de la noblesa, les quals eren parroquianes de l'església i ajudaven en diferents tasques a les monges del monestir de Santa Clara:

són alguns statges o cases en los quals stan e habiten e han acostumat de star e habitar dones legues de son stat, les quals serveixen les monges del dit monestir (ARV, Governació 2218, mà 41, f. 36v).

Un dels deposants, Pere Ferrer, declara en el procés que la casa de la comtessa fou edificada «pot haver a sos vejares deu anys poch més o menys». Per tant, si donem fe del que diu aquest testimoni, hem de creure que Sanxa va començar a habitar en aquesta casa vers l'any 1406.

Un altre detall interessant és el fet que la comtessa de Prades tenia en aquesta casa tots els ornaments, estris i coses necessàries al seu estatus social, perquè segons afirma el deposant Lluís Costa «dona axí gran com aquella e de gran stat, a minva se tendria que no tingués tots sos obs per si o per tota sa casa». Amb això deduïm que Sanxa, tot i que passà els darrers anys de la seva vida en el monestir de Santa Clara, no va renunciar mai al seu *status* social ni va abandonar del tot el segle, ja que no va renunciar mai als seus béns. De fet era molt típic en aquella època que dones de l'aristocràcia i de la burgesia —sobretot donzelles i vídues, però també solteres i separades— paguessin un dot per poder entrar en un monestir. El dot que es requeria per entrar en el claustre era menys elevat que el dot que s'havia d'aportar per al matrimoni; per això, moltes dones optaren per la vida en el cenobi. Altres, en canvi —sobretot les més pobres, les que no es podien pagar un dot— optaven per unir-se en petites comunitats o per viure soles

⁵⁰ «E diu que la dona qui fembres té en casa, les deu instruir en ço qui toca Déu, axí com a confessar, e a combregar, e a viure honestament, e a pregar Déu, e a amar honestat e en totes altres bones costumes, car obligada n'és, com sien sots son regiment, e nostre senyor Déu les demanarà de la bona instrucció e bon eximpli si·l lus han dat bastant.»

prop d'un monestir o d'un hospital i es dedicaven a portar una vida honesta, pietosa i devota. Aquestes dones esdevenien el que s'ha anomenat beguines, feien vot de castedat, però conservaven els drets sobre la propietat privada i treballaven per mantenir-se. Es solien dedicar a l'assistència social, a la cura dels malalts, a activitats educatives i manuals, però també a la vida contemplativa (Cuscó i Clarasó 2005: 62-65). El beguinatge brindava a aquestes dones l'oportunitat de tenir una vida més reposada, més independent i més lliure que no si haguessin optat pel matrimoni o pel claustre, i, a més a més, els permetia viure l'ideal cristià sense la rigidesa de les jerarquies eclesiàstiques. Malgrat això, moltes d'aquestes dones eren vistes amb desconfiança perquè, tot i les seves activitats devotes i pietoses, seguien vivint en el segle, prop dels monestirs i hospitals, al seu aire, sense cap control i sense ésser sotmeses a cap orde religiós. Si hi afegim que a la baixa edat mitjana no només les dones nobles, sinó també els homes, entraven i sortien dels monestirs gairebé amb total llibertat, podem entendre les crítiques de diferents escriptors de l'època que no veien amb bons ulls els nivells de corrupció i degeneració a què havien arribat molts monestirs del seu temps.⁵¹ No volem dir, amb tot això, que la comtessa de Prades fos una beguina *stricto sensu*, ja que, bàsicament, els motius que l'impulsaren a viure en el monestir de Santa Clara sembla que foren les contínues amenaces del seu marit, però, no obstant, podem copsar com tampoc no es trobava gaire lluny d'aquest estil de vida i d'aquest tipus d'espiritualitat.

A banda de les activitats a què es dedicava Sanxa, que podríem qualificar de pietoses o devotes, consten altres accions que duia a terme. Tenim la certesa que sabia llegir, ja que Eiximenis li va dedicar el *Llibre de les dones* i, a més a més, se'ns diu en múltiples ocasions que «llegia les lletres» que li enviava el seu marit. En canvi no tenim prou proves per afirmar si sabia escriure o no, tot i que és molt probable que en sapigués. Lluís Martí conta que ell «fahia les lletres responsives al dit senyor compte quant aquell li scrivia», cosa que no permet de suposar que la comtessa no sabés escriure. Hem de tenir en compte que a l'edat mitjana les úniques dones que tenien la possibilitat d'alfabetitzar-se eren les aristòcrates, les burgeses o les religioses, i que,

⁵¹ En el «Tractat de dones religioses», Eiximenis, a través de diversos *exempla*, llença una forta crítica contra aquest estat general de degeneració dels monestirs femenins. Vegeu, especialment els caps. 149, 155, 157, 164, 213 i 296. Aquestes crítiques també les trobem en els caps. 223 i 230 del *Primer* i en el cap. 488 del *Dotzè*.

malgrat que era molt comú que moltes d'aquestes altes dames només sapiguessin llegir, hi havia un alt percentatge que sí que sabia escriure i que, endemés, podia arribar a tenir una cultura molt vasta.⁵² A més a més resulta interessant el fet que un dels deposants, Joan Garcia, parlant de les amenaces que rebia la comtessa de part del seu marit, transcriu la resposta que hi donava, en castellà, de manera que sembla que la comtessa de Prades es comunicava indistintament amb les dues llengües:

Dezit al senyor compte que Dios que lo perdone. E que pues tal es su intención, yo me'n d'entrar en Valencia dó seré en seguro de mi persona, e star allá tanto como a Dios plazerá. E sabe Dios que lo faré contra mi voluntad, que más querría star en lo mío que en Valencia (ARV, Governació 2218, mà 44 , f. 149r).

També sabem que Sanxa tenia diverses persones que treballaven al servei domèstic de la seva casa. Úrsula reconta que ella estigué al servei de la comtessa i de la seva néta Joana «per més de quinze anys contínuament, e tro a tant que la dita senyora comptesa donà marit a ella, testimoni, que pot haver vint e set meses, poch més o menys». Per tant, Sanxa, entre moltes altres activitats, es dedicava a dotar i a buscar bons marits per les fadrines que servien la seva casa, consell que també dóna Eiximenis en el capítol 90 del llibre i que era un costum molt típic de l'època entre la gent de classe elevada.⁵³

Tenim evidències, a més a més, que la comtessa, abans d'instal·lar-se al monestir de Santa Clara, va nomenar diferents homes de la seva casa com a procuradors de les seves possessions, per tal que vigilessin, guardessin i protegissin els seus castells i llocs. N'és un exemple el testimoni de Joan Garcia, que relata que

a poch dies que la dita senyora fon en Torres Torres, lo batle del dit loch morí, e la dita senyoria volch constituhir ell, dit testimoni, en batle del dit loch, e ell no u volch acceptar. E adonchs la dita senyora lo amprà que almenys fos procurador un any, e entretant ella cerquaria qui fos sufficient al dit offici de batlia (ARV, Governació 2218, mà 44, f. 148v).

⁵² Recordem que Sanxa Ximenis de Cabrera, néta de la comtessa, fou una dona instruïda que va escriure el seu propi llibre de comptes. Vd. Canela i Serra (1992) i Valero Molina (2005-2006).

⁵³ «Diu aquest encara que deu la bona dona haver hànsia de infantès fadrines sens marit, qui estan ab ella, si·s vol donzelles, si·s vol sirventes, que sien maridades; e que per res no vagen a mal quant en ella serà, e·ls deu ajudar de les sues riqueses [...]»

En aquest sentit es conserven una sèrie de protocols, datats els anys 1396-97, del notari i procurador de la comtessa, Bernat del Mas, on consten aquests nomenaments (ARV, Protocols de Bernat del Mas, núm. 2781). Vegem-ne uns fragments:

Divendres, 18 d'agost de 1396: Sanxa constitueix com a procurador de les seves terres en el regne de València el cavaller Ambert de Castellvell, de casa seva, i li dóna plena potestat perquè governi aquests llocs i designi oficials, batlles, alcaids, jurats, etc.

Nos, Sancia Eximenez de Arenos,⁵⁴ consors spectabilis et egregii infantis Johannis, per Dei gratiam comitis de Prades, scienter in hoc publico instrumento, ffacimus et constituimus procuratorem nostrum, certum et specialem, et ad infrascripta generalem, vos, honorabilem Ambertum de Castrovetero, militem de domo nostra, presentem, et onus huius procurationis in vos recipientem ad habendum⁵⁵, recipiendum⁵⁶ et acceptandum⁵⁷ nomine nostro et pro nobis a nobili gubernatorie (*sic*) regni Valentie seu eius locumtenente⁵⁸ liberam et vacuum possessionem castrorum lochorum et alcarearum nostrorum et nostrarum, et⁵⁹ jurium fructuumque reddituum emolumentorum juridiccionumque (*sic*) alcaydiarum⁶⁰ ipsorum castrorum et locorum ach alcarearum predictarum (...)

Dissabte, 14 d'octubre de 1396: Sanxa encomana a Guillem de Perarnau, àlies Francolí, la custòdia del castell de Serra, amb la paga d'un salari anual de vuit-cents sous reals de València, i amb l'obligació de guardar el castell amb un altre home i residir-hi allí la major part de l'any.

Nos, Sanxia Ximenez d'Arenos, per Dei graciám comitissa de Prades, domina de Torres Torres et castrorum et lochorum de Adzoeva, de Serra, de Andilla, de Cortes et de Xestalcamp, sitorum in regno Valentie, confidentes de fide, legalitate et discrecione vestri Guillermi de Perarnau, alias Francoli, civi (*sic*) civitate Valencie, presenti (*sic*), scienter et gratis comittimus sive comendamus ad usum et consuetudinem Ispanie castrum nostrum de Serra, situatum in dicto regno Valentie, et infra diocesem eidem (*sic*) civitatis ita quod vos,⁶¹ dum nobis placuerit,⁶² et non aliquis alius sitis alcaydus

⁵⁴ per Dei gracia co *del.*

⁵⁵ en *del.*

⁵⁶ a nobli *del.*

⁵⁷ *supra.*

⁵⁸ s *del.*

⁵⁹ quibus factibus redditibus emolumentis juridiccionibus et alcaydiis *del.*

⁶⁰ *supra.*

⁶¹ de tota vita nostra *del.*

sive castellanus dicti castrri de Serra ipsumque regatis, teneatis et custodiatis fideliter, legaliter atque bene, prout de vobis confidimus juxta forum Valencie et morem ac consuetudinem Ispanie; et quod habeatis ibi tenere alium hominem propter vos in dicto castro pro custodia ipsius, et etiam vos teneamini inhibi facere residentiam personalem pro majori parte anni; et vos tamen habeatis et recipiatis pro salario vestro⁶³ et retinencia dicti castrri octingentos solidos regalium Valencie anno quolibet (...)

El mateix dia també li encomana la custòdia i alcaidia del castell d'Andilla a Eiximèn Martínez, de la seva casa, habitant de Xest, amb un salari anual de vint-i-cinc lliures reials de València i també amb l'obligació de viure allí la major part de l'any.

Nos, Sanxia Ximenez d'Arenos, [per] Dei graciam comitissa de Prades et domina castrorum et lochorum de Torres Torres, d'Adzoeva, de Serra, d'Andilla, de Cortes et de Xestalcamp, terminorum et pertinentiarum eorundem, confidentes de fide legalitate ach discrecione vestri, Eximini Martinez de domo nostra, comoranti (*sic*) in dicto locho nostro de Xest, scienter et gratis comittimus sive comendamus vobis, dicto Eximini Martinez, presenti, castrum nostrum de Andilla situatum in regno [Valentie], ita quod vos de tota vita vestra, et non alius, sitis alcaydus dicti castrri de Andilla ipsumque regatis, teneatis et custodiatis fideliter, legaliter atque bene (...) Et quod teneamini in dicto castro facere pro majori parte cuiuslibet anni et in tempore necessitatis residentiam personalem. Vos tamen habeatis et recipiatis pro retinencia dicti castrri et pro salario vestro viginti quinque libras regalium Valencie annis singulis (...)

Dijous, 26 d'octubre de 1396: Sanxa designa a Ramon Marí, veí de Xiva, com a notari del seu lloc de Xestalcamp.

Nos, Sanxia Ximenez de Arenosio, per Dei graciam comitissa de Prades creamus in notarium vos, Raymundum Mari, vicinum Xive, per totum locum nostrum de Xestalcamp et terminum eiusdem, ita quod auctoritate nostra possitis recipere⁶⁴ et conficere⁶⁵ in dicto locho et eius termino quecumque instrumenta, acta judicialia⁶⁶, atestaciones et depositiones testium, testamenta et ultimas voluntates (...)

Dissabte, 3 de març de 1397: Sanxa constitueix Pere Gomis, de casa seva, com a alcaid del castell de Xest i li encomana la seva custòdia.

⁶² *supra*.

⁶³ vestro *supra*.

⁶⁴ per totam dictam *del*.

⁶⁵ *supra*.

⁶⁶ judicialia *supra*.

Egregia domina Sanxia de Arenos,⁶⁷ comitissa de Prades, comendavit castrum loci sui de Xest Petro Gomiz de domo sua, et constituit illum alcaydum dicti castrum ad forum Valentie, tanquam domus plana, mandavit illi responderi de redditibus dicti castrum prout aliis alcaydis et ad [bene]placitum dicte egregie (...)

Un altre detall digne de menció és que un dels testimonis, Pere de Letxà, afirma que la comtessa de Prades teixia i filava, consell que també dóna Eiximenis a tota dona que vulgui ser *profembra* en els capítols 16 i 17.⁶⁸ Aquest declarant explica que havia sentit dir a molta gent que el pare de Sanxa, Gonçalvo Eiximenis d'Arenós, era enterrat a l'església del monestir de clarisses de València i que ell havia vist en el monestir «una bandera penjada en la qual són les armes tesses dels Arenós, e les quals fahia la dita senyora comptesa».

D'altra banda, s'informa que la mare de Sanxa també estava sepultada al monestir, i, com cada any, per Tots Sants, la comtessa *devalava* a l'església del monestir i feia dir misses a la capella on els seus pares estaven soterrats, dient que «allí jahien los pare et mare d'aquella e molts altres de son parentat». No ens ha de sorprendre que fos així, ja que el monestir de Santa Clara va ser fundat per un avantpassat de Sanxa Ximenis d'Arenós, Eiximèn Pérez de Tarassona, àlies d'Arenós, en temps de la conquesta de València, per encàrrec del rei Jaume I (Farfan Navarro 1990: 16-23 i Andrés Antón 1991: 55-62), la qual cosa expressa molt bé un dels testimonis, Eiximèn Pérez d'Arenós, parent de la comtessa:

lo qui fundà lo dit monestir, a sos vejares, havia nom axí com ell, dit testimoni; et ha hoijt dir en València a molts, de LX anys ençà, que los predecesors de la dita senyora comptesa havien fundat lo dit monestir (ARV, Governació 2218, mà 41, f. 41r).

⁶⁷ de *del*.

⁶⁸ «Recompta Policratus, en lo sisèn libre, que Octavià emperador, féu nodrir ses filles a saber tota cosa que està bé en dona a ssaber, axí com és a obrar de seda e de lana, e de fer draps de lana e de li, e de tixir, cosir, e de filar, e de tayllar totes vestidures pertanyents a hòmens et a dones (cap. 16)» i «Ligim en la *Vida de sent Eduart*, rey de Dàcia, que la regina, sa muyller, tostempes ab ses donzelles filava draps de lana que puy partia entre los pobres; e jamés no s cosia de ceda, ne d'aur ne de perles en sa cort, sí donchs no fossen coses deputedes per al servey de Déu en la esgleya. Semblant ligim de santa Helisabet, fiylla del rey d'Ongria. Per tal cascuna d'aquestes foren specials serventes e familiars de madona santa Maria, e ls apparia sovín ella e l seu fiyll Jhesucrist» (cap. 17).

Finalment, el declarant Lluís Martí ens diu que creu que Sanxa, a la seva mort, va fer llegats al monestir de Santa Clara, més per augmentar els béns del monestir, que s'estava empobrint, que per raó de la sepultura, perquè

la dita senyora stech al dit monestir ab sa família bé per spay de XX anys, poch més o menys, et féu et donà grans enugs al dit monestir et monges d'aquell, e sabia la gran pobre[sa] que pasaven les més [de les] monges que y són, a les quals la dita senyora comptesa acostumava fer algunes caritats (ARV, Governació 2218, mà 44, f. 153v) .

A part del plet que acabem d'analitzar, posseïm, a més, altres documents que deixen constància d'altres activitats, sobretot de caire econòmic, que la comtessa va dur a terme durant la seva vida. La majoria d'aquests documents són posteriors al seu divorci de Joan de Prades i són interessants perquè la veiem actuar com a veritable senyora i amb total llibertat. Deduïm que mentre estigué casada les iniciatives de la comtessa degueren quedar eclipsades per les del seu marit i que, un cop es separà d'ell, assolí una veritable llibertat d'actuació i poder de decisió que ha quedat plasmada a les fonts arxivístiques.

Entre aquests documents trobem molts carregaments de censals, una forma de crèdit molt habitual durant la baixa edat mitjana i, encara, fins ben entrada l'edat moderna. Aquesta forma de crèdit era molt utilitzada entre les classes altes, que sovint es guanyaven la vida d'aquesta manera; altres vegades s'emprava per poder fer front als deutes o per obtenir diners i poder subsistir. En el primer cas, consistia a deixar un capital extret d'una propietat a canvi de rebre una pensió anual; en el segon, es tractava de rebre una quantitat de diners extreta d'una propietat a canvi de pagar unes minses pensions anuals. No tenim prou proves per afirmar si Sanxa estava en una posició sanejada econòmicament, però, a través d'aquests carregaments de censals veiem que movia quantitats de diners molt importants. Possiblement la comtessa de Prades va fer aquests carregaments de censals per poder fer front a les seves despeses, als seus deutes, i per poder pagar els salaris dels seus domèstics, els seus procuradors, etc. En el procés, Lluís Martí diu que Sanxa es negava a pagar al seu marit les rendes que li demanava de les seves possessions valencianes «com la terra que ella posehia en aquest regne fos endeutada et maltractada», i un altre deposant, Joan Garcia explica que «la terra era molt endeutada e havia molts càrrechs, axí de beneficis com de salaris, e alcaydies, e procuracions, e d'altres cosses». Vegem aquestes activitats.

1) ARV, Protocols, Bernat del Mas, núm. 2781

Dimarts, 20 de febrer de 1397: Alí Albilell, sarraí d'Alfara, del terme de Torres Torres, en nom propi i com a síndic i procurador de l'aljama d'aquest lloc, amb plena capacitat i consentiment amb la firma de la comtessa de Prades, senyora d'aquest lloc, ven un censal, sense lluïisme i fadiga, de 183 sous i 4 diners de València a Bernat Cosquella, sastre de València, pel preu de 200 florins.

Dimecres, 21 de febrer de 1397: Sanxa Ximenis d'Arenós, senyora de Cortes i de Serra, arrenda, pel període de dos anys, a Bernat Cosquella, sastre de València, les rendes dels llocs de Cortes i de Serra pel preu de 9.000 sous anuals, segons les condicions estipulades en la venda de les rendes feta per Ferran Munyós, procurador del comte Joan de Prades, a Galceran de Montsoriu, Pere Fabra i Joan Civera els anys 1395 i 1396. L'arrendament de Serra el fa pel preu de 5.200 sous anuals, i el de Cortes, pel preu de 3.800 sous anuals, obligant els seus béns.

Dilluns, 30 abril 1397: Sanxa Ximenis d'Arenós, senyora d'Andilla, arrenda a Martí de Sayes, cotoner de València, totes les rendes del lloc i terme d'Andilla, pel preu de 6.100 sous anuals, que s'han de lliurar en dos terminis: la meitat el mes de setembre i l'altra meitat el mes de gener, i per un període de tres anys.

Dimecres, 2 maig 1397: Aparici Noguera, artesà de Sogorb, reconeix haver rebut de Sanxa Ximenis d'Arenós, marmessora del darrer testament de Pere de Prades, 8 florins d'or d'Aragó que li devia i als quals fou condemnada pel justícia de tres-cents sous de València.

Dilluns, 4 de juny de 1397: Sanxa Ximenis d'Arenós, senyora de Xest, Alí Muça i Maria, muller d'aquest, Faraig Aragosti i Nugey, muller d'aquest, Amet Al Lerin i Mariot, muller d'aquest, Amet Addavell i Cuguey, muller d'aquest, sarraïns, venen a Leonard de València, ciutadà d'aquesta ciutat, un violari de 71 sous i 6 diners de pensió anual que li pagaran mentre visquin la seva esposa Margarida i ell pel preu de 24 lliures.

Dissabte, 28 de juliol de 1397: Sanxa Ximenis d'Arenós ven a Vicenç de Castre, prevere, i a Benet de Xipre, trompeta del senyor rei, els 200 sous de pensió, 100 a cadascú, d'un censal ja creat, pel preu de 120 lliures. La universitat de Torres Torres li vengué a ella el censal el 4 de setembre de 1394 i prometé que l'hi pagaria cada any, sota pena de 50 sous.

El mateix dia, Margarita, muller d'Andreu Llopis, mercader de València, difunt, reconeix que la comtessa de Prades, senyora de Serra i de Torres Torres, li ha avançat 250 sous reals de València de la pensió de 500 sous anuals del censal que li paguen les universitats dels llocs de Serra i Torres Torres.

Dimecres, 1 d'agost de 1397: Pere de Pina, notari de València i procurador de Bernat Bonjuern, ciutadà d'aquesta ciutat, reconeix que Sanxa, senyora de la tinença d'Adzueva, li ha avançat els 500 sous de la pensió de censal que l'aljama ha de pagar a Bernat Bonjuern el 21 de juliol.

2) ARV, *Justícia de CCC sous, número 24, mà 4.*

17 de març de 1397. Guillem de Torres, falconer, reclama el seu salari, que són 14 florins d'or, a Sanxa Ximenis d'Arenós, marmessora testamentària de Pere de Prades (cfr. ARV, FLC).

3) APPV, *Protocols de Rovira, núm. 26410.*

12 d'abril de 1402. Sanxa Ximenis d'Arenós i Joana de Prades, vídua de l'egregi don Pere de Prades, tutora i curadora de la filla i hereva del dit don Pere, nomena com a procurador Guillem Beltran, escuder de casa del comte.

4) ARV, *Protocols de Vicent Zaera, núm. 2406.*

23 de febrer de 1404. Dolça, vídua d'Andreu Suat, de la ciutat de Tortosa, cambraera de la comtessa de Prades, comorant de València, ven a Bartolomeu Talamanca, llaurador, veí de València, un censal carregat sobre una casa que té a la parròquia de Sant Joan del Mercat.

5) ARV, *Protocols de Mestre, núm. 2647.*

6 de març de 1406. Sobre un carregament de censal que la comtessa de Prades va fer sobre el lloc de Torres Torres i sobre el castell d'Adzueva.⁶⁹

6) APPV, *Protocols de Bernardo Manso [Bernat del Mas], núm. 683.*

Dilluns, 19 abril 1406: Sanxa Ximenis d'Arenós, senyora del castell i del lloc de Torres Torres, dona llicència a Martí d'Oto, veí de Torres Torres, perquè construeixi un pòrtic

⁶⁹ § 3-5: Informacions cedides pel Dr. Juan Corbalán de Celis.

o porxo davant la casa que posseeix en aquest lloc. El pòrtic o porxo ha de mesurar 14 pams de la paret de la casa, o el seu portal, en direcció a la via pública, i els arcs que s'hi han de construir no han de tenir més de 12 pams d'amplada, exclosos els peus dels dits arcs.

Dimarts, 20 de juliol de 1406: Pere Vidal, de casa de la comtessa de Prades, ven a Paschasio Mançana, paraire de draps de Torres Torres, un pati o solar que confronta amb les cases d'Gil Loçano i Antoni Moliner pel preu de 50 sous reals de València, amb lluïsmes i fadiga, i amb el cens de mitja gallina que ha de donar a Sanxa Ximenis d'Arenós. El pagament del cens l'ha de fer per la festa de Nadal i té l'obligació de residir allí.

7) ADMC, Sogorb-Cardona, Sogorb, rotlle 493, fot. 718.

València, 9 d'abril de 1408: Indemnització atorgada per Alfons de Gandia, comte de Dènia, a favor de Sanxa i de Llop de Rada, procurador del lloc de Torres Torres i de l'aljama d'Alfara i Algímia, prometent-los alliberar-los de la paga d'un cens de 7.000 sous.

8) APPV, Protocols de Vicent Queralt, núm. 1417.

Dilluns, 21 de gener de 1409: Sanxa i Bernat del Mas, notari, com a síndic i procurador de l'aljama de sarraïns d'Adzueva, reconeixen que dona Asseno, muller del venerable Pere Daudé, difunt, els va donar els 14.000 sous reals de València pels quals li van vendre i alienar perpètuament 1.000 sous censals, perpetus i anuals, i que els van rebre segons els Furs de València.

Dimecres, 24 de gener de 1409: Dona Asseno, muller de Pere Daudé, mercader, difunt, promet donar a Sanxa els 14.000 sous censals per la venda que li va fer de 1.000 sous reals de València sobre la tinença d'Adzueva. Ha de fer el pagament en dos terminis: un, per la festa de santa Magdalena, i l'altre, per la festa de sant Vicent Màrtir.

Divendres, 15 de novembre de 1409: Dona Asseno reconeix que el seu fill, Antoni Daudé, mercader, fill i hereu universal de Pere Daudé, difunt, li ha pagat 10.000 sous d'aquells 52.000 que el seu difunt marit li va llegar en el seu testament per obtenir un rendiment anual de 4.000 sous. Li ha pagat 5.000 a través de la taula de canvi de Simó Sacreu i en metàl·lic. Pels 5.000 sous restants, n'ha satisfet 4.000 a Gabriel

Ferrando, Jaume Dezpont, Bernat Ferran, Francesc Pérez, Bernat Pérez i Pere Solsona, ciutadans de València, pels 1.000 sous censals que ella els ha comprat; i 1.000 sous a l'egrègia Sanxa Ximenis d'Arenós i al discret Bernat del Mas per uns altres 1.000 que ha adquirit d'ells.

9) ARV, Governació, núm. 2211, mà 6, f. 25v.

27 abril 1415: Procés del bisbe de València contra Sanxa, la seva néta Joana i la universitat del lloc d'Andilla. El bisbe, a qui pertany el lloc proper de Xulella i el Villar, es queixa que no hi ha fites ni mollons per dividir els termes i que la comtessa i la seva néta pertorben aquest lloc. Els és ordenat, sota pena de mil florins, que deixin de pertorbar el bisbe i els llocs de Xulella i el Villar.

Ens consta, a més a més, gràcies a la primera donació que Sanxa va fer a la seva néta Joana (5 de febrer de 1412), que a les viles de Cortes i d'Andilla també havia carregat censals, sense lluïisme o fadiga: a Andilla havia carregat un censal de 660 sous i 8 diners a Ramon Queixal, ciutadà de València, pel preu de 9.000 sous; i a Cortes havia carregat un censal de 785 sous i 7 diners a l'honrat Guerau Bou, ciutadà de València, pel preu de mil florins, a la lluïció i redempció dels quals estaven obligades les universitats dels llocs esmentats. A través de la segona donació que va fer l'aristòcrata a la seva néta (6 d'octubre de 1413), sabem que a Torres Torres havia carregat un censal de mil sous a Elionor Escrivà, muller *quòndam* de Bartomeu de Sentlir, pel preu de 15.000 sous.

També tenim notícia, gràcies a una entrada del llibre de comptes de Joan d'Alçamora, que l'any 1381 la comtessa de Prades es va veure abocada a un procés entre els termes d'Adzueva i Almedíxer, ja que el 30 de març del dit any li foren pagats 220 sous a Berenguer Ripoll, procurador de Sanxa en el plet.

A través d'aquest mateix document tenim constància també de quines eren les despeses de la comtessa durant els anys 1380 i 1382, la qual cosa ens permet fer-nos una idea de com era la seva economia quan encara era maridada. Apareixen enregistrades sobretot despeses de vestuari i manutenció, però també despeses de diferents viatges de la comtessa a València. També hi ha assentaments del llibre que ens permeten copsar com actuava Sanxa com a senyora i administradora de la casa, manant

que es compressin diferents coses necessàries per a la llar, tal com Francesc Eiximenis aconsellava al capítol 93 del *Llibre de les dones*.⁷⁰

Les despeses de la comtessa durant aquest temps foren les següents:

1) Joan d'Alçamora rep 50 florins que havia prestat a Antoni Espills per pagar «los aventurers que anaren ab la senyora comtessa de València tro a Tiviça».

2) Sanxa rep 2.000 sous de 4.000 que cada any li dona el seu marit per la paga de sant Miquel (15 de gener de 1381).

3) Joan d'Alçamora dona 90 florins a Guillem Vallès, comprador de Sanxa, per a la provisió de la casa (16 de maig de 1381).

4) 265 sous i 4 diners que Joan d'Alçamora dona a Francesc Montó, draper, per draps que va comprar en Llop de Letxà per a les donzelles de manament de la comtessa (19 de juliol de 1381).

5) Joan d'Alçamora dona 680 sous a Jaume Soler, prevere, d'aquells 1.000 sous que el comte de Prades li manava donar cada mes per a la provisió de Sanxa (17 de juliol de 1381).

6) 1.700 sous per pagar el viatge que va fer la comtessa «com anà a Gandia per veure la senyora marquesa, e a obs de comprar alsunes averies e coses», les quals en Jaume Soler va comprar de manament de Sanxa i va apuntar en un quadern (23 de juny de 1381).

7) 1.000 sous que Joan d'Alçamora va donar a Jaume Soler, comprador de la comtessa, «a obs de la provisió de casa de la dita senyora de la terça del mes d'agost» (6 d'agost de 1381).

⁷⁰ «Deu, donchs, diu aquest, la dona atendre què ha mester la casa quant a draps a vestir dessus e dejús; dar faenes a sirventes; no lexar res anar a mal; proveir a tota part a tota cosa familiar de casa; que marit ni infans no hagen deffalliment, ne encara hostes, si y vénen ja. Lits, e cases e officines, tot sia proveït de tota cosa necessària, fins a volateria e a bèsties necessàries per regiment de la casa, axí com porchs e bestiar, orts, vinyes e arbres fruyters; lana, li e tota cosa [67rb] qui puxa ajudar a la casa ajust e res no s'i perda.»

8) 180 sous que Joan d'Alçamora va donar, de manament del comte, a Joan Guillem Català i a Nicolau Tamarit «per quitació del mes de juliol per ço com servien la senyora comtessa estant en València» (7 de setembre de 1381).

9) 265 sous i 4 diners que Joan d'Alçamora va pagar a Francesc Montó, draper, «per drap que En Lop de Letxà pres a obs de les donzelles per manament de la dita senyora comtessa» (19 de juliol de 1381).

10) 194 sous que Joan d'Alçamora va donar a Pere Despuig, draper de draps de lli de la ciutat de València, per draps de lli que Sanxa va manar comprar per fer alcandores, llençols i altres coses que ella necessitava (7 d'agost de 1381).

11) 85 sous que Joan d'Alçamora va donar a Jaume Escrivà, «los quals ell paguà per interès a mestre Humer, de les diürnes que manlevaren a obs de la dita senyora comtessa» (17 de juliol de 1381).

12) 500 sous que Joan d'Alçamora va donar a Jaume Soler, prevere de la casa de Sanxa, «a obs de la provisió de casa de la dita senyora d'aquells 1.000 sous que li devien ésser donats a principi del present mes de setembre» (7 de setembre de 1381).

13) 500 sous que Joan d'Alçamora va donar a Pasqual Jumbra, comprador de Sanxa, els quals faltaven de pagar d'aquells 1.000 sous que se li havien de donar a la comtessa per la seva provisió del mes de setembre (24 de setembre de 1381).

14) 1.000 sous que Joan d'Alçamora va donar a Pasqual Jumbra, prevere comprador de Sanxa, «a obs de la provisió de la dita senyora per la pagua del mes d'octubre» (10 d'octubre de 1381).

15) 4.000 sous que Joan d'Alçamora va pagar a la comtessa per les pagues de sant Miquel i de Nadal, les quals Joan de Prades li donava pel seu abillament (6 de desembre de 1381).

16) 1.000 sous que Joan d'Alçamora va donar a Pasqual Jumbra, prevere comprador de Sanxa, «a obs de provisió de la dita senyora de la pagua del mes de noembre» (4 de desembre de 1381).

17) 369 sous que Joan d'Alçamora va pagar a Joan Guillem Català «per quitació de III mesos que serví la dita senyora» (6 de desembre de 1381).

18) 13 florins i 9 diners que Joan d'Alçamora va donar a Mateu Lopiç de Tovià, comprador de Sanxa, «per als dies que estech en València en lo mes de deembre tro que se'n partí a VII del dit mes» (13 de desembre de 1381).

19) 30 sous que Joan d'Alçamora va donar a Sanxa «per rahó d'aquells xxx sous que cascun any són acostumats de donar per amor de Déu sobre lo vas del noble En Goçalbo Eximenez d'Arenós, *quondam* pare de la dita senyora, en lo dia de Tots Sants», dels quals hi ha un albarà de Sanxa, escrit de la mà de Pasqual Jumbra (6 de desembre de 1381).

20) 140 sous que Joan d'Alçamora va pagar, de manament de Sanxa, a mossèn Abenumer, sastre jueu, «per rahó d'averies, costures e altres messions per lo juheu fetes, e per diverses robes que fetes havie a la senyora dona Timbor, e a Na Toda Peric, e a Na Alionor de Canyelles, donzelles de la senyora comtessa» (6 de desembre de 1381).

21) 30 sous que Joan d'Alçamora va pagar, de manament de Sanxa, a Nicolau Tamarit, «lo qual féu adobar lo sobrecop de la copa de la senyora comtessa per dues vegades com l'afollassen en la cambra de la senyora tantost que fon adobat en València» (any 1382).

22) 40 sous que Joan d'Alçamora es va retenir per vuit dies que estigué recaptant diners per a Sanxa «per la messió o provisió que li havie a donar, ço és M sous per cascun mes de la mesada del mes d'agost».

23) 1495 sous que Joan d'Alçamora va donar a Arnau Mateu, comprador de Sanxa, «a obs de la provisió del camí de València entrò a Tiviça» (18 de abril de 1382).

24) 42 florins que Joan d'Alçamora va pagar a catorze adzembles «qui anaren ab la dita senyora, los quals los prestà a obs de la provisió del camí, a cascun III florins».

25) 45 florins que Joan d'Alçamora va donar a 10 aventurers, «los quals foren logats en València, a rahó de IIII florins e mig cascun», els quals va manllevar d'Antoni Espills, de Tiviça.

26) 64 sous que Joan d'Alçamora va donar a Jaume Escrivà «per quitació de quinze dies de Tiviça tro a València com acompanyà la senyora comtessa ab IIII cavalgadors, a raó de IIII sous per cascun cavalgador».

27) 60 sous que Joan d'Alçamora va pagar «a loguer de un mul lo qual cavalgà N'Arnau Matheu com acompanyà la dita senyora per loguer de XIX dies, a rahó de III sous».

D'altra banda, gràcies a nombrosos registres d'aquest llibre de comptes, coneixem el nom d'algunes persones amb qui Sanxa va tenir relació abans que es separés del seu marit: Juceff Abenafi, *spencer* dels comtes de Prades; Bernat Hostalers, notari, que fou l'encarregat de fer uns inventaris dels castells d'Adzueva, Torres Torres i Xestalcamp (12 de febrer de 1381); Berenguer Ripoll, notari, procurador de Sanxa en un plet mantingut entre els termes d'Adzueva i d'Almedíxer (30 de març de 1381); Guillem Vallès, *comprador de la comtessa* (16 de maig de 1381); Jaume Soler, *comprador i prevere de casa* de Sanxa; Joan Guillem Català i Nicolau Tamarit, que la serviren estant a València; Pasqual Jumbra, *comprador i prevere, beneficiat en el monestir de santa Clara de València*; Mateu Llopis de Tovià, *comprador de la comtessa*; mossèn Anebumer, sastre jueu; Arnau Mateu, *comprador de la comtessa*; Jaume Escrivà, que l'acompanyà durant 15 dies de Tivissa a València. També ens consta el nom d'algunes de les donzelles de Sanxa: Na Toda Periç i N'Elionor de Canyelles.

Finalment, del testament de Pere de Prades, fill primogènit dels comtes, hem pogut extreure altres dades d'interès sobre Sanxa, els seus familiars i el seu entorn més immediat. Pere de Prades ordena que el seu cos sigui soterrat a l'església del monestir de la Scala Dei, del comtat de Prades, i mana que hi sigui construïda una capella sota la invocació de santa Maria, i que es creï un benefici perpetu de 15 lliures de renda, el jus patronat del qual tinguin Sanxa i Joana de Cabrera. Endemés, don Pedro deixa a l'església de Torres Torres

totes nostres bèsties, cavallars e mulars de servey de nostre cors, e totes empreses d'aur e d'argent nostres, hoc encara totes les robes de vestir nostres, axí d'aur e de seda com d'altres, ab lurs forradures e ab les [...] e ab empreses e altres ornaments en les dites vestidures sobre posades e ornades, les quals dites bèsties, cavallars e mulars, empreses, robes de vestir, forradures e ornaments sien o seran trobades en nostres béns lo dia de nostre opte (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, rotlle 82, fot. 321)

i mana que Sanxa vengui tots aquests béns i que els inverteixi en la construcció i reforma de l'església de Torres Torres.

Coneixem, a més a més, a través d'aquest document, el nom de diferents domèstics i servidors de la casa de Pere de Prades a Torres Torres, i que, per tant, també estaven relacionats amb la comtessa de Prades. Don Pedro fa llegats a totes aquestes persones: Calderona, filla de Pere Calderó, cavaller i alcaid de Benaguatzir, a qui deixa 500 florins d'or *en ajuda de son matrimoni*; Alemany de Císcar, *de casa nostra*, 3.000 sous; Martí Dorxeta, *patge nostre*, 3.000 sous; Martí Guasc, 3.000 sous; Guillermo Torres, *caçador nostre*, 1.100 sous; Lluís Martí, *comprador nostre*, 1.100 sous; Bernat Geronès, *del loch de Falcet, qui fon nostre maestre e-ns mostrà de letra*, 3.000 sous; Jaume Gilabert, *de casa nostra*, 3.000 sous; Bernat Montoliu, *de casa nostra*, 3.000 sous; Na Major, *cambrera de dona Johana, muylar nostra*, 550 sous; Joan Navarro, *de casa nostra*, 550 sous; Joanet Patxo, 550 sous, i Gaspà, *hom axí apelat de casa nostra*, 550 sous.

A més a més, sabem que entre els domèstics de Pere de Prades hi havia nombrosos esclaus, els quals ordena ésser alliberats i afranquits després de la seva mort: Joan; Clara, *sclava o cativa nostra negra, la qual ans que fos christiana havia nom Bartha*; Caterina, *cativa e sclava nostra, de linatge de sarrahins de la terra*; Llúcia e Agnès, *sclaves o catives nostres, les quals aprovem e menam de la ylla de Cicília*; Nicolau, *qui era sclau o catiu del bisbe de Mallorques e ara és nostre sclau o catiu*.⁷¹

3.2.3. SÍNTESI DE LA VIDA DE LA COMTESSA DE PRADES

c. 1344: Naixement de Sanxa Ximenis d'Arenós.

1355: L'infant Pere d'Aragó, d'una banda, i Timbor de Bellpuig i Pere Maça de Liçana, de l'altre, acorden i signen els capítols matrimonials de don Joan de Prades i de Sanxa Ximenis d'Arenós.

⁷¹ Durant els dos darrers segles medievals, era habitual que moltes famílies de les classes altes tinguessin esclaus. El tràfic d'esclaus es va intensificar a causa del desenvolupament del comerç i també com a resultat de les campanyes bèl·liques de l'època, com ara la guerra contra Gènova, la secessió de Sardenya entre 1347 i 1390, la guerra amb Castella entre 1356-1369 o la intervenció a Sicília a finals del segle XIV. Els esclaus, que solien ser llores, sarraïns o negres, podien aconseguir la llibertat de diferents maneres, com ara comprant-la amb el sistema de talla, i era també molt habitual que els testadors, en atorgar testament, els la concedissin sense condicions o bé condicionada a servir durant un temps algun beneficiari del seu testament (Hernando 2003: 65-66 i 236).

1359: Joan de Prades i Sanxa Ximenis d'Arenós lloen i accepten els capítols matrimonials acordats entre els seus parents i declaren que properament celebraran el seu casament *in facie Ecclesie*.

c. 1362: Celebració del casament dels comtes de Prades.

1383: Joan de Prades i Sanxa Ximenis d'Arenós, cònjuges, prometen donar cada any a la Seu de València 600 sous per a la sustentació de quatre pobres, en virtut del testament de Gonçalvo Ximenis d'Arenós, pare de la comtessa.

1385: Sanxa Ximenis d'Arenós marxa de Falset i es dirigeix a Sogorb, població propera a Torres Torres, per assistir al casament del seu fill primogènit Pere de Prades i de Joana de Cabrera. Es separa *quod ad thorum et mensam* del seu marit. Es queda a viure a Torres Torres amb el seu fill, la seva nora i els domèstics de la seva casa.

Finals de 1395: Mor Pere de Prades. Comencen les amenaces de Joan de Prades i les seves reclamacions dels béns dotals de la comtessa. Sanxa decideix marxar cap a València, a causa de les amenaces del seu marit, perquè a Torres Torres ja no es sent segura.

1396: Sorgeix un conflicte entre Joan de Prades i Joana de Cabrera, nora dels comtes, a causa del testament de Pere de Prades, perquè Joana de Cabrera afirma que ella és la usufructuària dels béns del seu difunt marit. Per resoldre el conflicte, sogra i nora marxen a València. Primer s'hostatgen uns dies a casa d'Eiximèn Pérez d'Arenós, parent de la comtessa, i després lloguen una casa a prop dels banys d'Aben Nunó, on viuen durant aproximadament un any. Mentrestant Joan de Prades intenta convèncer la seva muller d'una repartició del dot, però ella rebutja de donar-li la seva part, al·legant que ja no viu amb ell i que ell li ha denegat la seva manutenció i el que havien acordat quan es van separar. Aleshores Sanxa Ximenis d'Arenós posa una demanda de repartició de dot contra el seu marit, de la qual finalment surt victoriosa.

Finals 1396: Sanxa Ximenis d'Arenós i Joana de Cabrera tornen a Torres Torres per celebrar el capdany de Pere de Prades. Joana de Cabrera marxa cap a Catalunya, i Sanxa torna a València i descavalca en el monestir de santa Clara, on Francesc Eiximenis i altres «li fan consciència» i l'adverteixen que, segons la Decretal de Bonifaci VIII (1298), cap llec no pot entrar en la clausura d'un monestir sense encórrer en la pena de vet. La comtessa demana al Papa una llicència per poder habitar en el monestir amb la

seva família, i s'instal·la a casa de Jaume Romeu, jurat de la ciutat, mentre espera que el Pontífex la hi concedeixi.

1397: Sanxa ja viu al monestir de santa Clara de València.

1400: La comtessa de Prades demana una salvaguarda al rei Martí l'Humà, però no li és concedida.

1401: Sanxa obté la salvaguarda del rei Martí. Fa una estada a Llúria.

c. 1406: Sanxa es fa construir una casa dins dels límits del monestir, on també hi ha altres cases on viuen persones lligues del seu mateix estat que es dediquen a servir a les monges del monestir.

1410-1412: Sanxa marxa cap a Gandia per fugir dels brots de pesta. Primer va cap a Parcent, a casa de Manuel de Vilanova; després a Oliva, a la Vall d'Alfàndec i a Morvedre.

5 de febrer de 1412: Sanxa, estant a Morvedre, redacta la primera de les donacions per a la seva néta Joana de Prades, alias Gondiçalva Ximenis d'Arenós. Torna a València després de la batalla de Morvedre (27 de febrer de 1412).

1412-1413: Sanxa emmalalteix i torna a residir en el monestir.

5 d'octubre de 1413: Sanxa Ximenis d'Arenós fa una segona donació a la seva néta Joana, canviant i ampliant algunes clàusules de la primera.

1414: Mor Joan de Prades i la comtessa vol tornar a Torres Torres, però els metges ho desaconsellen pel perill que suposa per a la seva vida.

1416: Sanxa, *in articulo mortis*, demana que se li lliuri el sagrament de l'extremunció. Hi ha una disputa entre Jaume Gil, vicari de l'església de sant Joan del Mercat i els frares menors a causa del lliurament de l'extremunció.

25 de juny de 1416: Defunció de la comtessa.

3.3. SANXA XIMENIS D'ARENÓS I LA GÈNESI DEL *LLIBRE DE LES DONES*

Després d'esbossar el trajecte vital de la comtessa de Prades, comentarem alguns aspectes del *Llibre de les dones* que reflecteixen diferents vessants de la realitat social de l'època d'Eiximenis i, més concretament, guarden certs paral·lelismes amb la realitat particular de Sanxa Ximenis d'Arenós, tal com ja van insinuar Viera & Piqué (1987: 137). Com veurem, la situació que va viure l'alta dama no era un cas aïllat, sinó que eren unes circumstàncies que es repetien en la vida d'un nombre considerable de dones. A més, intentarem dilucidar, o almenys acostar-nos, als motius pels quals Eiximenis va dedicar el llibre a la comtessa de Prades.

El primer fet digne de destacar és que Francesc Eiximenis dediqui més espai a unes categories de dones que a d'altres. Resulta molt significatiu que el cinquè i darrer tractat de l'obra, el que tracta de les dones religioses, ocupi tres quartes parts de la matèria del llibre (caps. 101-396), i que el segueixi en extensió el tractat sobre les dones maridades (caps. 31-94). Tot i que aquests dos tractats ocupen més espai perquè la vida religiosa i la vida matrimonial eren els dos estats possibles en la vida adulta de les dones, la seva extensió també ens pot aportar indicis sobre la finalitat o la intencionalitat del llibre. El que és evident és que l'obra, amb aquest repartiment, esdevé més un *Llibre de les dones monges e religioses* que tracta, de passada, dels altres estaments de dona (Brandenberger 1996: 84).

Tenint en compte això, i vista la trajectòria vital de Sanxa Ximenis d'Arenós, que passà els darrers vint anys de la seva vida en el monestir de Santa Clara de València (ca. 1396-1416), s'ha de contemplar la possibilitat que Francesc Eiximenis li endrecés el llibre poc abans de traslladar la seva residència al monestir o bé poc temps després per preparar-la per a la vida contemplativa. Si no fos així, ¿quin sentit tindria que el polígraf hagués dedicat tants capítols a exposar la doctrina cristiana i a parlar de les dones monges i de les persones religioses en general? ¿El nostre escriptor no podria haver redactat els diferents tractats, sobretot el de maridades i el de religioses, amb una extensió més equitativa?

Quant al segon tractat més extens del llibre, el de les dones maridades, Eiximenis toca una infinitat de temes, els més destacables dels quals són, per l'espai que hi dedica: l'adulteri i la separació (caps. 44, 60-63), l'uxoricidi (caps. 49-51 i 57-60), l'amor

conjugal (caps. 76-89), la gelosia (caps. 48 i 83-86) i el tracte del marit a la muller (cap. 84 i 88).

Tot apunta que Sanxa es va separar del seu marit a causa dels maltractaments a què era sotmesa, al tracte vexatori i, molt probablement, per raó d'adulteri. Els maltractaments dels marits a les mullers eren molt habituals a l'edat mitjana. Per si fos poc, el dret matrimonial emparava la violència disciplinadora dels marits (Comas Via 2013: 13-14). Alguns marits, fins i tot, mataven les seves mullers quan se'n cansaven o simplement quan sospitaven d'un possible adulteri, i, el pitjor de tot, en molts casos els monarques concedien *perdons reials* als marits que les havien assassinat.⁷² Francesc Eiximenis es fa ressò d'aquests fets i ell mateix també té la coneixença d'un cas molt concret i molt proper: el dels comtes de Prades. En el capítol 44 exposa que els cònjuges només es poden separar per raó d'adulteri o bé quan un dels dos membres empeny l'altre a cometre pecat mortal. A més a més llença una forta crítica contra els marits que assassinaven les seves mullers i contra els governants que concedeixen llicències per fer-ho, crítiques que també trobem en els capítols 124, 544 i 786 del *Dotzè* i en el capítol 582 del *Terç*.

En el cas que ens ocupa, sabem que Sanxa Ximenes d'Arenós rebia amenaces de mort del comte de Prades, amenaces que ella es prenia molt seriosament fins al punt de demanar al rei Martí una salvaguarda reial. Malgrat que a la causa judicial analitzada més amunt no es digui explícitament, deduïm que la comtessa de Prades fou víctima d'abusos i de maltractaments constants per part de Joan de Prades, si no no es pot entendre la seva separació *quoad ad thorum et mensam* ni la seva negativa a tornar amb el seu marit, així com tampoc el gran terror que li inspirava fins al punt de seguir diferents estratègies per protegir-se.

En els darrers anys nombrosos estudis han donat a conèixer altres casos de matrimonis medievals desavinguts, maltractaments i amenaces de mort per part de marits a les seves mullers, amb la qual cosa constatem que eren fets molt freqüents, molt més freqüents que avui en dia.⁷³

⁷² Els registres de l'Arxiu de la Corona d'Aragó contenen diversos indults del rei Joan I a diferents uxoricides (cfr. Vinyoles Vidal 2008: 86). Renedo (1992a: 271) també dona diversos exemples d'indults reials de Pere III.

⁷³ Per no ser massa prolixos, citem alguns treballs destacats: Vinyoles Vidal (2006: 185-200), Pallarés

Com hem dit, a l'edat mitjana era acceptada per tothom la violència disciplinadora dels marits. Francesc Eiximenis, influït pel pensament de la seva època, no desaprova la violència dels marits com a correctiu si les dones són desobedients i es neguen a anar pel bon camí, però insisteix molt que han de tractar-les bé, de manera amorosa i amigable, i intentar esmenar-les amb bones maneres, ja que, com declara el franciscà en el capítol 78 del llibre:

Sàpies que la dona ama aytant son marit com lo veu hom de bé e virtuós; e aytant com ella lo veu dolent, rayinós, mesquiner e hom sens tota virtut e sens tot bé, aytant lo ama menys, e aytant més desiga que li fos luny e d'ell desexida, o que fos mort, car negú no pot amar la cosa dolenta, mesquina, sens virtut e sens tot bé, qui tostemps ve ab son càrrech e ab sos mals vicis, del qual un plaer cordial la muyler no pot haver.

Si, segons Eiximenis, els marits les han de pegar perquè no volen retractar-se de la seva mala conducta, ho han de fer sense excedir-se en l'ús de la força bruta i sempre com a últim recurs (cap. 84); a més, no les han de pegar sense cap motiu de pes, idea que també expressa Anselm Turmeda en el *Llibre de bons amonestaments*: «No bates ta muller sens raó» (Olivar 1927: 150).

No obstant això, sembla que els límits entre el que era una raonable correcció del marit a través d'algunes bufetades i el que avui dia anomenem «violència de gènere» no sempre eren clars. Respecte al matrimoni dels comtes de Prades, podem deduir que Joan de Prades degué ser un marit molt estricte i dominant, i Sanxa, una dona que no estava disposada a ser maltractada. A través dels diferents testimonis d'aquesta causa judicial, podem copsar que Sanxa no era, de cap manera, una esposa obedient i subordinada que es conformés a jugar el paper passiu i abnegat que la societat del seu temps li havia assignat, com tampoc a aguantar un marit que contínuament l'estava vexant, sinó que prengué les seves pròpies iniciatives i agafà les regnes de la seva vida, i es va negar a continuar amb un home que l'anul·lava completament i que la maltractava.

Eiximenis, al llarg del tractat de les dones maridades, enumera diverses històries de matrimonis desavinguts, algunes de les quals guarden certs paral·lelismes amb el cas de la comtessa de Prades i les desavinences amb el seu marit, i, en definitiva, mostren la problemàtica d'un gran nombre de matrimonis de l'època. El franciscà resumeix molt bé aquesta problemàtica en el capítol 96 del llibre:

Méndez (1995: 67-79), García Herrero (2008: 49-71), Córdoba de la Llave (2005: 278-707).

Segonament, pensa quina pena és ésser subjugat a altre, si·s vol sia hom, si·s vol sia dona, e majorment en lo temps que ara tenim, que no trobaràs dues voluntats quays que·s vullen en res concordar; e·ls hòmens ara tots volen tiranegar, e les dones fer a lur guisa, ne ésser subjugades a negú.

En el capítol 45 hi ha un exemple en què es presenta un cas semblant al de la comtessa de Prades i que representa una de les situacions en les quals es veien immerses un bon nombre de dones de l'època: es tracta de l'exemple de Civil·la, regina d'Oclàndia

que havia per marit un hom lo pus vil baccallar del món, car con ell la meyspreàs per la gran devoció que veyia en ella, e li tingués passades XX amigues e concubines moltes; e la tingués en gran pobrea e misèria; e la tractàs axí con a serventa e no axí com a muyller, e la santa dona, axí com a plena de virtut, se alegràs en aquells vituperis e affanys que sofferia tants, emperò tostemp vedava a sos infans que no presessen vengança de les concubines de lur pare, que ells volien matar, e·ls deya que no·s torbassen dels enugs que lur pare li faÿa, e u apagàs tot axí con podia.

Emperò un jorn, arrapada en contemplació alta, demanà a Déu per què la avia feta muyller de tan vil hom, car si fos estada muyller d'un bon hom, aguera fets infinits béns que lavors no podia fer, car aquest que havia la empatxava de tot bé a ffer. E diu aquí que estech-li respost a Civil·la: —Si tu fosses estada muyller de bon hom, ell no t'haguera exercitada en paciència ne en altres virtuts moltes, axí com ha aquest per la sua malícia; ne tu no fores pugada en estament de tanta santa virtut axí com ara ést; ne agueres ahuda tanta sciència ne tantes consolacions celestials con ara has ahudes.

Aquí, a través de Civil·la, veiem ben retratada la situació de moltes dones del temps d'Eiximenis, i també de Sanxa Ximenis d'Arenós, que tingueren la mala sort d'haver de suportar un mal marit. Aquest exemple presenta Civil·la com tot un model de paciència i d'abnegació, model que Francesc Eiximenis proposa per a les dones malmaridades de la seva època. Però, a més a més, la resposta a Civil·la es revelaria com una manera de confortar i conhortar aquestes dones que han estat injuriades i maltractades pel seu marit, perquè, tal com expressa el franciscà, gràcies a la maldat dels seus cònjuges, s'han exercitat en la virtut i han aconseguit un alt grau de perfecció cristiana; en altres paraules «s'han guanyat el Paradís amb gran corona».

A més, en la *resposta que·l sant abbat Pastor féu a Favilla*, localitzada en el capítol 61 del llibre, podem llegir un consell que s'assembla molt a la reflexió que devia

fer la comtessa de Prades quan va decidir separar-se del seu marit i anar-se'n a viure al monestir de Santa Clara:

E si demanes què seria millor a la dona qui és bona, e casta e-n matrimoni posada qui sap de cert que son marit és adúlter: o que-l lexàs, separant-se d'eyll, o que suffira son afany estant ab eyll (...) No-s pot respondre per neguna ley general, con les dones sien de diverses condicions, car si la dona és jove, e tocada o inclinada a les cobeegançes carnals, o és carreguada de infans o inpotent a satisfer-lus segons lur estament, o ha altres càrrechs seguons los quals lo marit li és molt necessari, en aytals casos molt més val a la dona supportar lo marit en son mal vici, estant ab ell e sots ell, que no lexar-lo. Mas si la dona és ja de dies, e ha los infans grans, e ab Déu se sent francha de les inclinacions carnals e sens perill, e-s veu que pot covinentment viure, e és molt inclinada a servir Déu, en aytal cas, fiylla —dix aquest sant abbat— yo conseylaria a aytal dona que elegís lo servey pus alt del rey eternal, que no lo servey de l'hom mortal, e peccador e miserable, pus que separar-se pot d'ell ab bona consciència.

No sabem si realment Eiximenis li va donar aquest consell: l'únic que sabem és que Sanxa va decidir separar-se del seu marit essent *ja de dies* —tenia entre quaranta i cinquanta anys— i que va elegir *lo servey pus alt del rey eternal* traslladant-se de Torres Torres al monestir. En aquest passatge trobem reflectit un altre fet que era habitual a l'època: l'entrada a un convent, no només de les donzelles i vídues, sinó també de moltes dones separades del marit i víctimes de maltractaments. María Sabina Álvarez Bezos en dóna un parell d'exemples del regnat dels Reis Catòlics. El primer (2013: 180-182) és el de la salamantina doña Catalina del Río, veïna de Salamanca el 1494 i casada amb Fernando de Aranzo des de feia quinze o setze anys. El marit la tractava malament, havia intentat que fes testament i que el nomenés hereu universal i s'havia quedat amb els seu béns dotals. Ella manifesta als tribunals que si hagués disposat d'aquests béns, se n'hagués anat a viure a un monestir. En aquest cas, la dona maltractada no va anar a viure en el monestir perquè no disposava d'un dot per entrar-hi, però queda clar que tenia la voluntat de fer-ho.

El segon cas és el d'Aldonza Guevara, originària de Zamora, casada amb Iñigo López de Anaya (Álvarez Bezos 2013: 203). El 1492 aquesta senyora va demanar permís al corregidor de Salamanca per poder residir en un monestir per a la seva seguretat mentre no es dictés sentència sobre els maltractaments a què l'havia sotmès el seu marit.

Eiximenis, en el capítol 79, en l'exemple d'*una gran dona d'Anglaterra*, torna a presentar un cas semblant al de Favilla i al de moltes dones que, com Sanxa, preferiren refugiar-se en un monestir que seguir suportant els seus marits. En aquest cas, el marit de la protagonista d'aquesta història no la maltractava, sinó que volia que ella participés en els seus consells polítics, la qual cosa no era ben vista i era una deshonra pel marit. Conscient de tot això i farta de suportar els vicis del seu marit incorregible, la dona d'Anglaterra

con veés que lo marit envellís e no-s millorava, dix axí en son cor: —Yo aquest hom suporté en sa joventut en totes ses misèries pensant que en la veylea se milloràs, e ara veg que és pus dolent que jamés no fo, ne-n puch esperar correcció. Cert, pus aytal és, no-l vull pus amar ne servir: més am servir Déu.

Creiem que un dels objectius del franciscà a l'hora d'intercalar aquestes històries era presentar a les dones malmaridades la opció de la vida religiosa si ja no existia la possibilitat d'una reconciliació dels cònjuges. En relació amb aquest punt, Eiximenis, en el capítol 100 del llibre, després d'haver explicat quin tipus de vida ha de portar la vídua cristiana ideal i quines condicions ha de tenir, afegeix, citant sant Ambròs:

dona maridada qui-s veu acompanyada de mal marit deu pensar que sia viuda, e tenir deu vida de bona viuda, car lavors ha guardó de matrimoni e de viduïtat ensemps. E són moltes que Déus ha elegides a aytal estament per provar lur paciència e lur prudent regiment, a les quals és gran guardó appareylat en lo regne de Déu.

El menoret, en aquest passatge, aconsella a les dones que tinguin un mal marit que el suportin amb abnegació, però que actuïn com si no en tinguessin, com si fossin vídues, portant una vida casta, honesta i de bona cristiana, i torna a constatar que a la seva època hi havia un gran nombre de dones malmaridades en l'afirmació: «E són moltes que Déus ha elegides a aytal estament per provar lur paciència.»

En el *Llibre de les dones*, a part d'aquests exemples que mostren històries semblants a la de la comtessa de Prades, trobem altres exemples que donen a conèixer altres casos que devien ser molt comuns entre els matrimonis de l'època. En el capítol 38 del llibre *per ço qui-s compta en la història africana de Fforoneu*, i també en el capítol 39, Eiximenis relata el cas dels marits que repudiaven i maltractaven la seva esposa perquè no podia tenir fills i, a més a més, es buscaven una amant per provar de tenir descendència. En consonància amb aquest passatge, Lett (2013: 176) conta la història d'una dona de Saragossa, Beatriz de Castellón, que el 1430 intentà assassinar el

seu marit, Pedro Cerdán, perquè ell la maltractava contínuament a ella i al seu fill, i, endemés, Pedro Cerdán vivia amb una concubina, amb qui va tenir un infant. També és conegut el cas de Fadrique de Castro, nét de l'infant Fadrique, germà de Pere el Cruel, casat el 1405 amb Aldonza de Mendoza, germanastra del marquès de Santillana. Fadrique de Castro maltractava la seva dona i va tenir diverses amants, entre elles una dona casada, Aldonza Alfonso, amb qui va tenir tres fills; en canvi, amb Aldonza no en va tenir cap. A més a més, es va apoderar del seu dot, de joies i d'altres béns (García de Paz 2007-2008: 158).

En el capítol 42 del llibre, trobem un altre exemple: la història del cavaller de Perosa. Aquest home, que era bord, es casà amb una dona poderosa, i al cap d'un mes l'abandonà, al·legant que no era verge i difamant, per tant, la dama i la seva família. La mare de la donzella va demanar consell a un monjo benedictí, el qual li contestà:

—Segurament bé merexets aquesta turbació e verguonya, car a ffer aquest matrimoni no us moch sinó avarícia veent l'om aquell tan bé heretat (...) Deviets encara pensar que vostra filla de aytal hom no podia haver honor, ne ab ell podia haver bona vida per les males costumes e maneres que han hòmens axí nats, majorment cant se veen exalçats e en gran estament. Ara havets procurada mort a vostra filla, e dolor e verguonya per a tota sa vida, e a vosaltres meteys, ne y ha remey, car res que aytal hom prometa no ha ninguna valor ne fermetat, ne y creegats, sinó en ço que·n vegats. Més vos agera valgut hom ben nat qui hagués molt meys, del qual fórets amats e servits, e vostra filla aguera solaç e consolació.

Eiximenis, en aquest passatge, a part de fer una crítica dels bords basada en la imatge estereotipada que en tenia, també reprova la cobdícia de moltes famílies del seu temps, que a l'hora de casar les seves filles tenien més en compte el patrimoni i les riqueses del pretendent que el seu tarannà i el tipus de vida que portava, la qual cosa podia condemnar les dones a una vida matrimonial desgraciada i plena d'infortunis. Més endavant, en el capítol 47, tractant del *desalt* o desencís en el matrimoni, el franciscà, després de remarcar la importància d'elegir un cònjuge de la mateixa classe social, o d'una classe social més elevada, i de concertar matrimonis on no hi hagi una gran diferència d'edat entre els cònjuges, o algun d'ells pateixi alguna malformació o malaltia, torna a insistir que, sobretot, s'ha de procurar que el futur cònjuge tingui bon caràcter, perquè

gran crueltat fa qui altre posa en matrimoni que per tostemps aga mal, ne puxa haver esperança que d'aquell mal sia franch, sinó per mort de l'altre.

En el capítol 81 Eiximenis presenta encara un altre cas: el dels marits que coaccionen i amenacen les seves dones perquè facin testament i els deixin tots els seus béns. Aconsella que els homes no es casin amb una dona per la seva riquesa, i critica aquells que en casar-se només persegueixen els béns materials de la dona. Afegeix el franciscà:

E açò és gran malvestat e gran frau a la dona e als seus, car la dona qui açò fa presumir pot cascun que u fa per pahor e per complaure al marit, e per tal que ell no li men reyina, car ella més o amaria per a ssi metexa e per los seus, que no per a ell, e més amaria que tostemps ne pogués fer a ssa guisa e a ses volentats que no que lo marit les ne fassa.

Més endavant, en el capítol 87, el menoret justifica el fet que moltes dones, a la mort del seu marit, s'adjudiquin part dels seus béns:

ne en la mort totes furten, à-n'i bé que muden la roba quant veen que lo marit los és estat desconexent a elles e a llur bon servey, e lavors paguen-se de lur trebayl, pus altre no les en paga.

En el capítol 788 del *Dotzè del Crestià* Eiximenis explica per quins motius els marits han de fer deixes en els testaments a favor de les seves mullers i trobem un exemple que es pot relacionar amb aquest fragment: el d'un pagès que, a la seva mort, va deixar un bou per a la seva ànima i només un gall a la seva esposa, amb la qual cosa la dona va quedar descontenta. La dona va anar al mercat per vendre'ls, però no els va voler vendre per separat. Finalment els va vendre per cent-un sous: ella es va quedar cent sous i només va donar dotze diners per l'ànima del seu difunt marit, ja que ell no havia reconegut els bons serveis que li havia fet en vida (1987: 257-258).

El cas dels comtes de Prades guarda alguns punts amb comú amb aquests últims casos. En tots els casos ens topem amb un matrimoni desavingut i trencat i amb un marit que intenta apropiarse dels béns materials de la seva esposa. Però mentre que en el cas de Catalina del Ríó i en el d'Aldonza de Mendoza, el marit aconsegueix fer-se amb els béns de la seva esposa, en el cas dels comtes de Prades qui guanya la batalla és Sanxa, perquè aconsegueix quedar-se amb els béns dotals que don Joan li reclamava. Sembla que la justícia estava de part de Sanxa, segurament perquè, com ja hem comentat anteriorment, Joan de Prades va cometre adulteri i, d'afegitó, maltractava la seva

dona.⁷⁴ A més a més, en el dret matrimonial valencià prevalia el règim de separació de béns entre els cònjuges. Segons el Fur X, Rúbrica 1^a la dona no podia participar en els guanys o increments patrimonials del marit si bé els guanys que l'esposa adquiria a través de qualsevol activitat passaven també a la propietat de l'home. Tanmateix, segons els Furs VIII, Rúbrica III^a i IV, Rúbrica V del LLibre V, la dona tenia plena capacitat per disposar de tots els seus béns i el marit no tenia cap dret sobre aquests ni podia administrar-los sense el consentiment d'ella (Belda Soler 1966 : 38-39). D'altra banda, en cas de separació, el dot solia tornar a l'esposa, ja que havia estat aportat per la seva família abans de realitzar-se el matrimoni. Si prenem en consideració totes aquestes lleis, el comte no tenia cap dret a reclamar res. El punt d'inflexió d'aquesta història el devia marcar la mort de Pere de Prades, el fill primogènit dels comtes, en qui teòricament hagués recaigut l'herència del comtat de Prades i les altres possessions valencianes si hagués sobreviscut als seus pares. Després de la mort de don Pedro començaren realment els problemes de Sanxa Ximenis d'Arenós i les dones de la seva família, les amenaces de Joan de Prades i les reclamacions del dot, tant per part del comte com per part de Jaume de Prades, ja que el patrimoni perillava en mans de dones. Sanxa, sentint-se completament desprotegida, sense una figura masculina que vetllés per la seva seguretat i pels seus interessos, al final va decidir anar a viure al monestir de Santa Clara.

Així mateix, no només en el tractat de les dones maridades queden reflectits fets que eren molt comuns en els matrimonis medievals i que es poden comparar amb el cas particular de la comtessa de Prades. Els dos primers tractats de la segona part del llibre, dedicats a les infantes (caps. 12-18) i a les donzelles (caps. 19-30), a part de donar una sèrie d'amonestacions als pares sobre com educar els seus fills i filles, podrien tenir també una lectura més subtil. Si tenim en compte que el fill primogènit dels comtes, Pere de Prades, va morir a finals de 1395 i que va deixar òrfenes almenys cinc filles, que van quedar sota la tutela de Joana de Cabrera i de Sanxa Ximenis d'Arenós, i sota la protecció del rei Martí i la seva esposa; i, a més a més, en el plet que més amunt hem comentat, els testimonis asseguren que Sanxa s'endugué la seva néta Joana, la

⁷⁴ Segons la legislació valenciana (Fur XX, 5.5) si el marit cometia adulteri i el matrimoni era separat judicialment, la dona tenia dret a demanar la restitució del seu dot i el marit no podia retenir res a causa del seu delictes (Belda Soler 1966: 65).

primogènita, cap a València, on estigué en la seva companyia fins el dia del seu traspàs; si tenim en compte tot això, repeteixo, és molt probable que els dos primers tractats de dones haguessin pogut servir de guia per a la comtessa de Prades i els seus familiars sobre com criar i educar les petites de la família. No ens sembla absurda aquesta hipòtesi: recordem el cas de dona Beatriz Galindo, alias La Latina, que, precisament, va utilitzar la còpia del *Libro de las donas* que posseïa Isabel la Catòlica, per educar les filles de la reina (Clausell Nácher 2003: 9).

El que queda clar és que el *Llibre de les dones*, dirigit a totes les integrants del sexe femení, també englobava dins d'aquest col·lectiu la destinatària del llibre i les dones del seu voltant, que podien rebre una edificació moral a través de la lectura de l'obra, de la mateixa manera que, un segle més tard, ho farien les filles de la reina Isabel i innumerables altres dones fins arribar gairebé als nostres dies.

3.4. Aproximació a la datació del *Llibre de les dones*

Fins ara hem parlat de Sanxa Ximenis d'Arenós i hem analitzat diferents passatges del *Llibre de les dones* que mostren els problemes i les preocupacions més típiques de molts matrimonis de l'època. També hem vist alguns exemples sobre matrimonis desavinguts que Eiximenis insereix en el «Tractat de maridades» i que presenten casos semblants al del matrimoni dels comtes de Prades. Però queden, encara, diverses incògnites per resoldre, especialment quina relació mantingueren Francesc Eiximenis i la comtessa de Prades, quin paper va jugar el franciscà en la seva vida i quan li va escriure, i li va lliurar, la seva obra. Si hem de dir la veritat, fins al moment no hem trobat proves documentals de pes que permetin respondre amb solidesa aquestes qüestions. Per tant, ens endinsem en el terreny de les hipòtesis.

En el terreny de les dades provades, tenim constància que Francesc Eiximenis va viure a València entre 1382 i 1408, i que entre els anys 1396 i 1406 va estar molt a prop de Maria de Luna, la primera esposa del rei Martí l'Humà, i que freqüentava la cort de la reina Maria, instal·lada a Sogorb (Ivars 1933a: 259). També sabem que el menoret tingué relacions molt estretes amb el duc de Gandia, Alfons el Vell, germà de Joan de Prades, a qui va dedicar el *Dotzè del Crestià*. Consta, a més, que pels volts de 1385 la comtessa de Prades abandonà la llar conjugal de Falset, i es dirigí a Sogorb, a la cort de Maria de Luna i Martí I, per celebrar el matrimoni entre el seu fill primogènit Pere de Prades i Joana de Cabrera. No va tornar amb el seu marit i es quedà vivint amb els seus familiars a Torres Torres, població molt propera de Sogorb. Per tant, s'obre la possibilitat que Francesc Eiximenis i Sanxa Ximenis d'Arenós entressin en contacte a través de la cort de Martí I i Maria de Luna. Suposant que fos així, la seva trobada probablement s'hauria esdevingut a partir del 1385, dos o tres anys després del trasllat del franciscà a València.

No obstant això, tampoc no es pot descartar que el franciscà i Sanxa es coneguessin a la cort del duc de Gandia. No oblidem que, a banda del fet que Eiximenis li dedicà el *Dotzè del Crestià*, Alfons el Vell era cunyat de la comtessa i estava casat amb una cosina germana de Sanxa, Violant d'Arenós i Cornell,⁷⁵ filla de Gonçalvo Díez

⁷⁵ Violant d'Arenós, igual que la seva cosina, tingué males relacions amb el seu marit Alfons de Gandia, germà de Joan de Prades (Canellas 1976: 152). Segons Ferrando (1993: 52) Violant d'Arenós cometé adulteri amb Joan de Luna, relació amorosa en què es podria haver inspirat Joanot Martorell per

d'Arenós,⁷⁶ a qui Sanxa visitava sovint (tenim documentades diferents estades a Gandia durant els anys vuitanta). També tenim documentats alguns pagaments que va fer el dispenser i col·lector del duc de Gandia, Guillem de Vilarig, a diferents personatges que formaven part del cercle proper de la comtessa, entre ells, Francesc Eiximenis. Per exemple, el mes d'octubre i de novembre de 1394 Guillem de Vilarig anota «e a Ffrancesc Exeminez paec do[ents] vint»; el 13 de gener de 1395 trobem l'assentament «a Loys Martí» i, finalment, el mateix any «a Johan Martínez del castell» (ARV, Mestre Racional 9592, ff. 154, 161v. i 176).

Cal tenir molt en compte en aquest sentit unes declaracions de Lluís Martí que ja hem comentat abans. Segons aquestes declaracions, quan la comtessa de Prades va abandonar Torres Torres, després d'haver assistit al primer aniversari de la mort de Pere de Prades, va tornar a València i 'descavalcà' al convent de Santa Clara. Aleshores Francesc Eiximenis i altres li van «fer consciència» i li van dir que «per Extravagant del Papa, degun lech no podia star dins clausura en algun monestir de dones sens encorrimment de pena de vet». Per tant, aquest testimoni situa la trobada de la comtessa amb Francesc Eiximenis «après mort del dit don Pedro, dins dos anys a vejares del dit testimoni, poch més o menys». Si donem fiabilitat a aquest deposant i tenim en compte que Pere de Prades va morir el 20 de novembre de 1395, hem de situar aquests fets a finals de 1396 o, a tot estirar, a inicis del 1397. També apunta cap aquesta data un altre document, del 31 d'agost de 1397, on el rei Martí escriu a Francesc Eiximenis encarregant-li d'intervenir i de resoldre el conflicte sorgit entre Joan de Prades i Joana de Cabrera, viuda de Pere de Prades, a causa del testament d'aquest darrer:

Lo Rey. Maestre Ffrancesch. Havents tant a cor, que més no podem, que la qüestió que és entre nostre molt car oncle, lo comte de Prades, e la noble e amada nostra dona Johana de Prades sie del tot levada e remoguda, volem e us pregam^a affectuosament que

descriure els amors entre Hipòlit i l'emperadriu de Constantinoble en el capítol 248 del *Tirant*. Violant d'Arenós tingué tres fills amb el duc de Gandia: Alfons II, duc i comte, Pere, marquès de Villena, i Elionor, que es casà amb Jaume de Prades (Albertí i Gubern 1966: I, 148). Violant morí el 1411 després de testar a favor del seu amant, a qui va deixar la baronia d'Arenós, i de desheretar al seu fill legítim (Piera 2001: 27).

⁷⁶ Senyor d'Arenós. El 1343 acompanyà el rei Pere III a Mallorca en començar les campanyes de desposseïció de Jaume III. Participà també en la campanya del Rosselló en qualitat de conseller reial i col·laborà el 1347 amb Pere de Xèrica i Gonçalvo Ximenis d'Arenós per impedir la formació de la Unió a València. Morí a la Batalla de Bètera (Albertí i Gubern 1966: I, 147).

per honor nostra treballets e instets envers lo dit comte, de part nostra, servant-hi totes aquelles mellors maneres e pus factibles que possibles seran, per manera que totalment la dita qüestió sie entr'ells remoguda, car nós per altres letres scrivim molt affectuosament al dit comte que en tot ço e quant vós li direts de nostra part, sobre lo dit fet, vos do plenera fe, complint-o per obra axí com si nós personalment li ho dehim, havents-vos en tal manera en les dites coses que'n siats digne de lohar, e serà cosa de la qual nos farets grant plaer e servey, los quals molt vos haurem per agradables. Dada en Sent Ffeliu de Lobregat, sots nostre segel secret, a XXXI d'agost de l'any MCCCXCVII. Rex Martinus (Riera i Sans & Torró 2011: 48).

D'aquesta manera, podem suposar que si bé és possible que Eiximenis i Sanxa es coneguessin des de l'arribada de la comtessa a la cort dels llavors ducs de Montblanc el 1385, probablement mantingueren una relació més directa a partir de 1396 o 1397, quan el rei Martí manà que el franciscà intervingués en el conflicte entre Joan de Prades i Joana de Cabrera. És possible, doncs, que sigui en aquest període de contacte més intens quan Francesc Eiximenis va redactar el *Llibre de les dones*, i que el lliurament del llibre es produís un cop la comtessa de Prades ja vivia en el monestir de Santa Clara. Un altre argument podria reforçar la hipòtesi: els franciscans del convent de València tenien jurisdicció sobre les seves germanes d'orde, les clarisses valencianes (Andrés Antón 1991: 74-79), així que podria ser que la relació de Francesc Eiximenis amb la comtessa de Prades pogués ser molt semblant al que va tenir amb la reina Maria de Luna.⁷⁷

De totes maneres, l'única data no hipotètica sobre la datació del llibre és que ha de ser anterior a l'agost de 1398, data del colofó de l'exemplar més antic (encara que fragmentari) que es coneix del *Llibre de les dones*: el manuscrit 4030 de la Biblioteca Nacional de Madrid, el qual, després d'una còpia sencera del *Llibre dels àngels*, transcriu també els capítols 378-395 del *Llibre de les dones* (Martí de Barcelona 1991: 212). L'obra, per altra banda, ha de ser posterior al *Dotzè* i al *Terç del crestià*, ja que Eiximenis parla d'aquestes obres com a acabades al *Llibre de les dones* (caps. 67, 215, 246, 263 i 312) i també hi esmenta el seu projecte d'escriure una *Vida de Jesucrist* (cap. 316).

⁷⁷ Segons Ivars (1933a: 262) Francesc Eiximenis va dedicar la *Scala Dei*, on Eiximenis transcriu gairebé literalment el *Tractat de contemplació* contingut al final del *Llibre de les dones*, a la reina Maria de Luna per les mateixes dates. Actualment Carme Clausell s'està ocupant d'aquest tema i d'altres en una edició crítica d'aquesta obra, en premsa.

No hi ha acord, per altra banda, entre les hipòtesis formulades fins ara pels historiadors de la literatura. Alguns han afirmat que el *Llibre de les dones* fou escrit amb anterioritat al *Llibre dels àngels* (1392); en canvi, d'altres han defensat que el llibre fou escrit cap al 1396. Curt Wittlin, a la seva introducció a l'edició de Naccarato (1981: XIV), situa la redacció del llibre l'any 1388 per la coincidència o semblança d'alguns continguts entre el *Dotzè*, el major gruix del qual sembla que fou escrit els anys 1385-1386,⁷⁸ i el *Llibre de les dones*, la qual cosa pressuposaria que el *Llibre de les dones* fou l'obra que seguí al darrer volum de la gran enciclopèdia.

D'altra banda, el pare Ivars (1933a: 269) datava el *Llibre de les dones* el 1391 «o sea después del año 1390 en que casó el conde D. Juan de Prades con doña Sancha Ximenez de Arenós [...]». Com hem vist anteriorment, aquesta afirmació es basa en una mala interpretació del que explica Zurita en els seus *Annales*, ja que el 1390 els comtes de Prades ja portaven una trentena d'anys casats i eren avis i no és admissible una explicació del *Llibre de les dones* com a regal *propter nuptias*.

El pare Ivars, a més a més, en una línia anàloga a la de Wittlin, recolzava la tesi de l'anterioritat del *Llibre de les dones* respecte el *Llibre dels àngels* en el fet que en el *Llibre de les dones* trobem diferents remissions als llibres del *Crestià*. Això, segons aquest erudit, era un indicatiu que el franciscà encara conservava fresques les matèries exposades en aquella gran obra i, per tant, la data de redacció del *Llibre de les dones* no podia distar gaire d'aquella ingent enciclopèdia (1933a: 270). Considerava, encara, que el *Llibre de les dones* havia de ser anterior perquè hi ha molts passatges on Eiximenis parla dels àngels, circumstància que interpreta com si estigués recol·lectant materials per al seu llibre però sense anunciar-lo, i declarava que no era versemblant que el franciscà repetís material del qual ja havia tractat en el *Llibre dels àngels* sense esmentar-lo (1933a: 271).

Per contra, Massó i Torrents (1991: 103) defensava que el llibre fou escrit «no sabem en quin any però segurament en temps del rey Martí (1396-1410)» i Martí de Barcelona (1991: 212) expressava que el llibre fou escrit quatre o cinc anys més tard que el *Llibre dels àngels* «és a dir devés 1396», però sense aportar cap argumentació concreta.

⁷⁸ Els primers trenta-nou capítols del *Dotzè*, que corresponen al *Regiment de la cosa pública*, foren escrits el 1383 (Renedo 2011: 212).

Respecte al controvertit tema de la datació del *Llibre de les dones*, i després de tot el que hem exposat, es poden contemplar dues possibilitats: O bé 1) Eiximenis va escriure el *Llibre de les dones* d'una tirada, prop del 1396 o 1397, quan Sanxa Ximenis d'Arenós ja vivia, o estava a punt de residir, al monestir de santa Clara de València, o bé 2) la redacció del llibre no es va fer d'una tirada sinó poc després d'acabar d'escriure el *Dotzè* (d. 1387), va seguir en paral·lel al *Llibre dels àngels* (1392) i es va finalitzar amb posterioritat al tractat d'angelologia, cap a finals de 1396 o inicis de 1397, quan Sanxa va començar a viure al monestir. Per tant, el llibre s'hauria escrit en diferents etapes que van, aproximadament, del 1387 al 1396.

La primera hipòtesi es sustenta sobre diferents arguments. Primerament, que en el llibre hi hagi remissions al *Dotzè* i al *Terç* no significa que fos escrit immediatament després, sinó que simplement Eiximenis recordava, com passa en altres obres, que hi havia matèries que tractava al *Llibre de les dones* de les quals ja havia parlat en aquestes dues obres. A més a més, pel que fa a les referències als àngels, en trobem a tots els volums del *Crestià*, sobretot en el *Primer*, i en cap moment el franciscà anuncia que escriurà un llibre sobre el tema; i també n'hi ha en el *Pastorale*, obra en llatí posterior al *Llibre dels àngels* i al *Llibre de les dones*, i en aquesta obra Eiximenis no hi esmenta tampoc el seu tractat d'angelologia com a acabat (en contradicció amb els arguments d'Ivars (1933a: 271)).

En segon lloc, Rubió i Lluch (1908: 99) indicava que el 1391 el *Dotzè del Crestià* «encara no era lliurat al públic» i que el 1392 Eiximenis encara el considerava inacabat. El nostre escriptor, en el *Dotzè del Crestià* havia escrit uns capítols on havia fet profecies polítiques sobre el futur de les cases reials de França i d'Aragó. El pare Ivars (1933: 379) datava el *Dotzè* entre 1385 i 1386, i ho feia tenint en compte una referència explícita al primer any, que es troba en el capítol 466 de l'obra:

Si tu·m demanes aquestes presents senyories damunt dites de christians si duraran fins a la fi del món, responch-te que no u sé. És ver que alguns passats han parlat de aquesta matèria e han posat que après la reformació del món, la qual dien que s'à a fer dins lo centenar present, en què comptam MCCCLXXXV, après de aquest centenar, ço dien se mudarà la seu papal en Jerusalem, e dien que aquí haurà novell papa e novell emperador, e seran abdós del linatge dels juheus convertits a la fe; e dien que nostre senyor Déu convertirà dins lo dit temps los juheus del món a la fe e tots los altres infels, e se·rà llavors verificada la paraula prophètica del Salvador, qui dix, *Johannis X: Ffiet unum ovile et unus pas-tor*, ço és que serà fet un ramat solament de tots los hòmens del

món e un pastor, ço és un papa, al qual tot lo món obehirà per la fe de Jhesucrist il·luminat.

Per datar el segon any, es fixava en una altra referència del capítol 578, on hi ha una al·lusió al rei Pere el Cerimoniós, mort el 5 de gener de 1387, com si encara fos viu. Però en un capítol afegit a l'obra després del 469, el 469bis, hi ha una referència que ens dóna explícitament la data de 1391:

Ítem, de fet som prop del temps per aquests assignat a la dita conversió que dien esdevenidora, car no y havem pus de huyt o de nou anys ara que comptam MCCCXCI (Renedo 2011: 214).

En el capítol 200 del *Dotzè*, Eiximenis va fer unes prediccions, que va repetir en altres llocs del llibre, on declarava que, a partir de l'any 1400 «no y haurà reys, ne duchs, ne comptes, ne nobles ne grans senyors, ans d'aquí avant fins la fi del món regnarà per tot la justícia popular e tot lo món, per consegüent, serà partit e regit per comunes, axí com vuy se regex Florença, e Roma, e Pisa, e Sena e d'altres ciutats de Itàlia e de Alamanya». Seguidament afirmava que l'única casa reial que perduraria seria la de França. La mateixa profecia es repetia en el capítol 428, i reforçava aquestes idees, més extensament, en el capítol 466 del *Dotzè*, on afirmava que, després de 1400, «se mudarà la Seu papal en Hierusalem, e dien que aquí haurà novell papa e novell emperador, e seran endós de linatge dels juheus convertits a la fe». Però, segons Eiximenis, abans que succeís tot això, havien de caure totes les monarquies del món, menys la de França i es crearien governs regits pel que Eiximenis anomena la 'justícia popular'(Bohigas 1983: 105-106 i Renedo 2011: 212).

En el capítol 473 Eiximenis va contradir les seves pròpies profecies i va declarar que les coses que havia exposat anteriorment no tenien fonament i que «tot són fantasies e dits de mal recapte als quals no deu ésser dada neguna creença». Renedo (2011: 212-214) en tractar el tema de la datació del *Dotzè* coincideix amb Bohigas (1983: 107-108) en afirmar que aquests passatges (capítols 467-473) foren afegits cap a finals de 1391. Concretament situa la seva redacció entre finals de novembre i principis de desembre de l'any 1391, després dels avalots antijueus i de les revoltes urbanes que sacsejaren la corona d'Aragó i bona part de la península Ibèrica (Renedo 2011: 213). Aquests capítols només s'han conservat a l'incunable del *Dotzè*, imprès per Lambert Palmart a València el 1484, que es basà en el manuscrit del *Dotzè* que es conservava a la Sala del

Consell de l'ajuntament de València. Tal com detalla Renedo (2011: 213-214), aquests set capítols són una palinòdia detalladíssima de la sèrie de revelacions profètiques, de matriu rocatalladiana i d'un contingut polític molt intens, divulgades per Eiximenis sobretot en els capítols 200 i 466 del *Dotzè*, però que, de fet, estan escampades per tota l'enciclopèdia. Segons Renedo, algunes d'aquestes prediccions podrien haver influït, sobretot a la ciutat de València, en els avalots antijueus de l'estiu del 1391, en especial l'anunci de la conversió general dels infidels i la caiguda de les monarquies, és a dir, la instauració del que Eiximenis anomenava la «justícia popular». A causa d'aquests vaticinis, i també de la situació gravíssima que havien generat les revoltes i l'explosió antisemita de l'estiu del 1391, Eiximenis va rebre una carta de queixa del rei Joan I, escrita a Lleida el 17 de novembre de 1391, a partir de la qual es va veure obligat a afegir els capítols 467-473, retractant-se de tots els continguts profètics que tant havien molestat el rei.

En conclusió, el *Dotzè* fou escrit en períodes diferents: en primer lloc, uns quants capítols, com ara el 23, el 24 i el 575 degueren ser escrits abans de 1383 a Barcelona (Renedo 2011: 217-222); en segon lloc, durant l'any 1383 es van escriure els trenta-nou capítols que corresponen al *Regiment de la cosa pública*, més tard afegits en el text del *Dotzè*; en tercer lloc, durant els anys 1385 i 1386, foren escrits un nombre considerable de capítols de l'obra i, finalment, els capítols 467bis-473bis del volum foren afegits després dels pogroms de 1391 i de la missiva de Joan I a Pere d'Artés, com a retractació radical de tots els continguts profètics que tant havien molestat al rei i que degueren influir en els avalots antijueus.

En tercer lloc, el *Llibre dels àngels*, a diferència del *Llibre de les dones*, s'ha transmès amb un colofó que recorda la data de publicació de l'obra: 1392. Només el manuscrit L (Barcelona, Biblioteca Episcopal del Seminari) retarda, per error, la data de redacció deu anys, o sigui, l'any 1382. Aquest error va passar a l'edició de Joan Rosembach a Barcelona el 21 de juny de 1494 (Martí 2010: 241). En aquesta obra trobem també profecies sobre el futur polític de les monarquies, però, a diferència del *Dotzè*, ja no parlen de la caiguda de totes les monarquies, ni del primat de la monarquia francesa, sinó que més aviat aquesta darrera es presenta amb mals auguris. En el capítol 5.38 l'arcàngel sant Miquel revela a un bisbe de l'església de Mont-Saint-Michel, a França, que s'extingirà la línia dreta de la Casa de França i que la monarquia passarà a línia lateral; que el rei d'Anglaterra sotmetrà el poble francès, el qual serà alliberat pel

rei d'Escòcia, i que els regnes d'Espanya lluitaran acarnissadament contra els sarraïns i al final guanyaran la guerra. D'altra banda, en el capítol 253 del *Llibre de les dones* una profecia també deixa mal parada la Casa de França, ja que s'hi afirma que el rei francès, a causa del luxe i de la dilapidació dels béns dels seus vassalls,

Déus en breu los portarà a tanta confusió e verguonya e dejecció que no volrien ésser nats, ne fet que fassen notable no prosperarà, ne Déus darà jamés a ells pau mentre aytal vida tinguen. E en breu, los aterrarà tan fort que al món no guosaran apparer». Semblantment dix que seria del rey de Navarra, per les grans vexacions e crueltats que fan a lur terra (Naccarato 1981: II, 371).

En definitiva, l'existència de profecies polítiques, tant en el *Llibre dels àngels* com en el *Llibre de les dones*, que pronostiquen la mala fi de la Casa de França, fa pensar que aquestes obres foren escrites després que Eiximenis interpolés en el *Dotzè* els capítols de retractació de les profecies antimonàrquiques que tan poca gràcia van fer a Joan I.

També fa pensar que el *Llibre de les dones* és posterior al tractat d'angelologia eiximenià el fet que el *Llibre dels àngels* tracta temes de política i de governació en una línia propera al *Dotzè*. Tot i que a primer cop d'ull no ho sembli, si fem una lectura més profunda del *Llibre dels àngels* es pot veure que és un tractat polític en què es fa una defensa de la intervenció dels àngels en el govern de les comunitats i es presenta una versió descafeïnada del pactisme que amb tant de vigor i energia havia defensat en el *Dotzè del Crestià*. Tal com detalla Renedo, el tractat d'angelologia presenta una versió corregida, molt menys conflictiva, del «pactisme» que la que exposa Eiximenis en el *Dotzè*. Segons Renedo

el *Llibre dels àngels* és una retractació del *Dotzè*, però no d'urgència, com els set capítols que s'hi van afegir a corre-cuita a finals del 1391, sinó una retractació o, més ben dit, la «retractació» a fons, molt més meditada i de més llarg abast que no pas els capítols palinòdics (2015: 225).

Per tant, aquest argument apunta que el *Llibre dels àngels* és l'obra que va seguir després del *Dotzè* i és anterior al *Llibre de les dones*, on ja podem copsar amb més claredat un canvi, ja que a partir d'aquest moment i especialment en el tractat de dones religioses, Eiximenis enfoca els continguts més cap a la literatura ascètica i contemplativa.

En relació amb aquest punt, cal dir que el contingut del «Tractat de dones religioses» del *Llibre de les dones* encaixa més amb els gustos literaris del regnat de Martí I i de Maria de Luna (Silleras Fernández 2012: 159). No oblidem, a més a més, que el 1396 Francesc Eiximenis va dedicar a Maria de Luna la *Scala Dei*, en la qual insereix literalment el «Tractat de contemplació» del *Llibre de les dones* (Ivars 1933a: 262), després de tot un conjunt d'oracions compostes expressament per a la reina. És ben possible, doncs, que el franciscà escrivís aquestes dues obres vers els mateixos anys, o, fins i tot, alhora.

Finalment, cal dir que també el *Pastorale*, obra en llatí que Eiximenis va començar a escriure també en aquestes dates, i que presenta alguns problemes respecte el pròleg i la datació,⁷⁹ guarda molts punts en comú amb el «Tractat de religioses» del *Llibre de les dones* i sembla una continuació, ampliada, d'aquest tractat. Eiximenis hi desenvolupa sobretot temes que ja havia tractat en els darrers capítols del *Llibre de les dones* dedicats als consells evangèlics d'obediència, pobresa i castedat (caps. 275-312), als capítols sobre les virtuts, cerimònies i comportaments que pertanyen als religiosos (caps. 313-318) i als capítols on el franciscà donava regles per als contemplatius (caps. 378-385). De manera que Eiximenis podria haver iniciat aquesta obra poc després del *Llibre de les dones*, o, si més no, en una data no gaire allunyada.

Quant a la segona hipòtesi, també hi ha nombrosos arguments que la recolzen. En primer lloc, la coincidència temàtica entre el *Dotzè* i el *Llibre de les dones*, la qual cosa, com molt bé van assenyalar Wittlin (1981: XIV) i Ivars (1933a: 270) és una prova que la redacció de les dues obres fou molt propera en el temps.

En segon lloc, la inclusió de profecies polítiques que parlen de la mala fi de la casa reial francesa fan pensar en una redacció del *Llibre de les dones* posterior a la del *Dotzè*, i, més concretament, als capítols de retractació que va afegir Eiximenis a finals de 1391 (Renedo 2011: 213). Aquest argument queda també provat per les diferents remissions al *Terç* i al *Dotzè* com a obres acabades que estan contingudes dins del *Llibre de les dones*. Per consegüent, aquests dos arguments apunten a una redacció del *Llibre de les dones* posterior a la gran enciclopèdia.

⁷⁹ Sobre aquesta problemàtica, vegeu Martínez Checa (1994: xxv- xxix).

Abona també la hipòtesi d'una redacció del *Llibre de les dones* per etapes el fet que, com s'ha demostrat en diferents ocasions, Eiximenis va escriure algunes de les seves obres en diferents tirades i d'una forma discontinua, com ha posat en relleu, per exemple, Renedo (2013: 28-29) en relació amb el *Terç* i el *Dotzè*, o com va observar Martínez Checa (1994: xxvi) en relació amb el *Pastorale*, obra que el franciscà probablement va començar a escriure el 1396 i que hauria deixat una mica de banda després de la mort de Jaume d'Aragó, personatge a qui va dirigir el llibre en la primera dedicatòria. Més tard Eiximenis hauria reprès l'obra i l'hauria dedicat al segon comanditari, Hug de Llupià i Bages. Per tot plegat, no és desorbitat pensar que el *Llibre de les dones* podria haver estat escrit de forma discontinua, i més si tenim en compte que Eiximenis sovint estava ocupat en missions i càrrecs importants que li devien robar temps per a la seva dedicació a la literatura.

Per altra part, la insistència, en el «Tractat de maridades» en temes com ara l'adulteri, la separació dels cònjuges, l'uxoricidi i el tracte del marit amb la muller serien un indicatiu que el llibre va ser escrit després de la separació dels comtes de Prades, quan la comtessa ja vivia a Torres Torres i abans de la mort de Pere de Prades, és a dir, quan Sanxa encara era una dona seglar i no s'havia decidit a anar-se'n a viure al monestir de santa Clara de València (1385-1395). A més a més, aquests temes ja els tractava Eiximenis en el *Dotzè*, de manera que aquests capítols s'haurien escrit en paral·lel o poc després d'aquest llibre. La inserció de la darrera part de l'obra, el «Tractat de religioses», es deuria dur a terme un cop Sanxa va decidir anar al monestir o quan ja hi habitava (c. 1396-1397), perquè en aquesta part trobem un canvi de to radical respecte a les altres seccions, ja que Eiximenis hi exposa els principals fonaments de la religió cristiana i continguts d'una gran complexitat teològica. L'addició d'aquesta part tan diferent sembla que té més sentit si anava dirigida a una persona que volia dedicar-se a la vida ascètica i religiosa.

En conclusió, després d'analitzar aquestes dues possibilitats en el procés de redacció del llibre, tot i que no ens podem decantar definitivament per cap, considerem que amb l'estat actual de coneixements històrics sobre l'obra d'Eiximenis seria més versemblant creure que el *Llibre de les dones* fou escrit vers el 1396.

Malgrat que la segona hipòtesi no resulta inversemblant, creiem que té mancances. En primer lloc, sembla que no té gaire sentit que Eiximenis hagués escrit un llibre de 396 capítols, molt més breu que el *Dotzè*, en diferents tirades entre els anys 1386-1396, podent-lo escriure perfectament en un o dos anys (o, fins i tot, en menys temps), i més si tenim en compte que presenta molts continguts que ja havien estat tractats en el *Terç* i en el *Dotzè*, continguts que el franciscà només havia de tornar a repetir amb petites variacions, però que no havia de crear de nou (Wittlin 1981: xv).

En segon lloc, el fet que el *Llibre dels àngels* presenti una versió del pactisme menys radical que en el *Dotzè* i una retractació de les profecies antimonàrquiques molt més meditada i de llarg abast, apunta que el tractat angelològic és l'obra que va seguir a la gran enciclopèdia i que el *Llibre de les dones* és posterior. També assenyala cap a aquesta direcció el canvi de to cap a un tipus de literatura més mística i contemplativa (en aquest sentit, més propera a altres obres del franciscà, com ara la *Vida de Jesucrist* o el *Pastorale*).

Fins que no es descobreixi algun tipus d'evidència documental que demostrï clarament quin fou el procés de redacció de l'obra i quan va tenir lloc, no es podrà aprofundir més en aquesta qüestió. L'únic que tenen en comú aquestes dues hipòtesis sobre el procés de redacció del llibre és que, si bé desconeixem com es dugué a terme, si d'una tirada o de forma discontinua, totes dues coincideixen a situar l'acabament del llibre i el lliurament a la seva destinatària vers el 1396-1397, quan Sanxa Ximenis d'Arenós va començar a viure en el monestir de Santa Clara de València.

Finalment, quant a la intencionalitat del llibre, el fet que el «Tractat de religioses» ocupi tres quartes parts de la matèria fa pensar que la finalitat principal de l'obra fou donar una guia a la comtessa de Prades per deixar el món i iniciar-se en la vida contemplativa en el monestir de Santa Clara de València, després de la mort del seu fill primogènit Pere de Prades i havent perdut l'esperança d'una reconciliació amb Joan de Prades.

3.5. APÈNDIX DOCUMENTAL

En aquest darrer apartat del nostre treball presentem la documentació més rellevant que hem exhumat de diferents fonts arxivístiques i que aporten dades interessants sobre la biografia de Sanxa Ximenis d'Arenós i les seves activitats.

[Doc. 1]

València, dimecres, 6 de març del 1355. Capítols matrimonials de Joan de Prades i de Sanxa Ximenis d'Arenós (ADMC, Sogorb-Cardona, Prades, Rotlle 81, fot. 594).

In nomine Domini nostri Jhesuchristi, amen, Pateat universis quod cum inter inclitum dominum infantem Petrum, Illustrissimi domini Jacobi, bone memorie regis Aragonum filium, comitem Rippacurcie et montanearum de Prades, ex una parte; et nobilem virum Petrum Maça de Liçana, dominum castri de Moxen, ut tutorem nobilis Sanccie Eximeneç de Arenos, filie nobilis Gondisalvi Eximeneç de Arenos quondam, et nobilem dominam Timborch de Bellpuig, uxorem quondam dicti nobilis Gondisalvi Eximenez et matrem dicte nobilis Sanccie Eximeneç, ex parte altera; Divina gratia disponente super tractatu matrimonii fiendi inter spectabilem et egregium virum dominum Johannem, dicti domini infantis Petri genitum, et jam dictam nobilem Sancciam Eximini d'Arenos, partes predictae de comuni consensu et consilio ipsarum, in presencia mei, notarii, et testium subscriptorum ad hoc, specialiter notatorum et rogatorum, fuerunt facta et ordinata capitula infrascripta. In nomine Domini et intemerate virginis Marie, eius genitricis. Amen.

Aquests són los capítols feits de part del senyor infant En Pere, comte de Ribagorça et de les muntanyes de Prades, del molt alt senyor En Jacme, de bona memòria rey d'Aragó fill, et la noble dona Na Timborch, senyora de Torres Torres, sobre lo tractament del matrimoni que's tracte entre l'alt don Johan, fill del dit senyor infant, ab la noble dona Sanxa Eximénez d'Arenós, filla que fon del noble En Gonçalbo Eximénez d'Arenós et de la dita noble dona Na Timborch.

Primerament lo dit senyor infant dóna en temps de núpcies al dit Johan, molt car fill seu, lo comdat de Prades ab totes ses pertinències, térmens e drets, axí la baronia que fon del noble En Guillem d'Entença, com lo batliu de Prades e castell de Siurana, ab tots los castells, viles e lochs situats dins lo dit comdat. Plau a la dita noble dona Timborch.

Ítem li darà la senescalia del senyor rey de tota Catalunya, la qual perpetuament se pertany al comte de Prades. Plau a la dita noble dona.

Ítem entén lo dit senyor infant que les dites donacions li sarà retengut a ssi senyoria e usufruyt de tota la sua vida. Emperò consentrà que del dia a enant que'l matrimoni serà solemnitat en faç de sancta mare Eglésia relexarà al dit Johan, car fill seu, per provisió e sustentació de sa casa de tota la vida del dit senyor infant, los lochs de Falcet et de Mora ab totes ses rendes, térmens et pertinències, et que ab les rendes dels dits dos lochs ensemps li face compliment a quaranta mill sous de renda per cascun any de

tota la vida del dit senyor infant. Emperò retès lo senyor infant lo castell e loch de Carcià, lo qual és fora del comdat de Prades, en lo qual loch, an sos térmens, lo dit senyor ha cent mill sous, dels quals cent mill sous entén a traher alguns censals o violaris que són en lo comdat de Prades et la baronia damunt dita per ço que·l dit Johan puscha haver franch lo desús dit comdat et baronia. Plau a la dita noble dona.

Ítem se reté lo dit senyor infant que si·s convenia, ço que Déus no vulla, morir lo dit fill seu sens fill de leyal conjugí procreats del dit matrimoni, que les dites donacions romanguen al dit senyor infant et a qui ell volrà, com les dites donacions li face et li entena a ffer tant solament per sguardament del dit matrimoni. Vol, emperò, que·l dit fill seu vivent, a edat de vint anys, puxa testar et fer ses voluntats de cent mill sous. Plau a la dita noble dona.

Ítem, que les sposalles se facen dins quinze dies après Paschua Florida; emperò que si lo senyor rey, entretant, serà vengut personalment en la ciutat de València, que·s puxen abans fer et lo dit matrimoni sia solemnizat en faç de sancta mare Eglésia tantost com lo dit Johan haurà edat complida de setze anys. Plau a la dita noble dona.

Capítols feits per part de la dita noble dona Na Timborch et per lo noble don Pero Maça de Liçana, tudor de la dita noble Santxa Eximenez:

Primerament la dita noble dona Timborch desemparà a la dita noble filla sua tots los castells e lochs que foren del noble don Gonçalvo Eximénez d'Arenós, pare de la dita noble donzella, de continent que lo dit matrimoni sia solemnizat en faç de sancta mare Eglésia, exceptat lo castell e loch de Adzueva ab tota sa tenença, lo qual la dita noble dona se reté en sa vida per tenir son viduatge, exceptat axí matex del seu dot setanta mill sous, los quals la dita noble dona reté a ssi d'aquells cent mill sous que ha sobre los béns que foren del dit noble marit que fon d'aquella, sobre·ls quals setanta mill sous vol que li romangue tot son dret salvu. Plau al dit senyor infant.

Ítem la dita noble dona Timborch diu que farà donació a la dita noble dona Sanxa Eximénez, filla sua, après son obte, de tots los castells et lochs los quals foren del noble En Galceran de Bellpuig, pare seu, exalvu, emperò, lo dret que la noble dona Na Ramona de Riusech, mare sua, ha en los dits castells et lochs, e el testament del dit noble pare seu. Plau al dit senyor infant.

Ítem diu la dita noble Na [Timborch] que en cas, ço que a Déu no plàcia, que·l dit matrimoni se departís per mort de l'un o de l'altre et no y romanguessen fills de abdós procreats, los quals heretassen los dits béns, que en aquest cas los dits béns, axí de part del dit noble don Gonçalvo Eximénez d'Arenós, com per la dita donació feyta a la dita noble donzella, tornen de continent a la dita noble dona o a qui dejen, et que tots sos drets, los quals el dia de huy ha la dita noble dona Timborch en los dits béns, li romanguen salvus; et la dita noble dona entén la dita donació fer a la dita filla sua per contemplació et sguard del dit matrimoni. Plau al dit senyor infant.

Ítem, que los béns que la noble dona Sanxa Eximénez haurà de part de pare et de mare sien dotals. Plau al dit senyor infant, açò entès et declarat que si lo dit senyor infant, lo dit fill d'aquell o los lurs, pagaven o bestrahien alguna quantitat o quantitats per pagar exovars de les dites nobles donacions o en

altres deutes o càrrechs de les dites baronies e lochs, que tot ço que fos bestreyt o pagat per les dites baronies, castells, et lochs et béns li romangués salvu sobre tots los dits lochs.

Ítem que per tal com l'alt don Johan és menor de edat, que plàcia al senyor infant que·l dit matrimoni se ferm com pus fermament puscha per tal manera que no·s puscha destorbar et que venga a acabament ab la volentat de Déu. Plau al dit senyor infant que·s ferme al mils que puscha et sia fahedor, et plau-li que·s faça per aytal manera: que cascuna de les dites parts faça sagrament et homenatge de tractar, et curar, e fer de tot lur poder et ab acabament que lo dit matrimoni vinga a perfecció.

Et ultra açò fon acordat que·s liure per arres lo castell et loch de Mora a la part de la dita noble dona et tudor, et [.....] que lo castell et loch de Andilla sia liurat per arres a la part del dit senyor infant, axí que los hòmens, habitants, e·ls dits castells et lochs facen sagrament et homenatge de tenir per senyora a la part obedient et stant al dit matrimoni o per [aq]uell, et que la part contradient al dit matrimoni perdés et agués perdut *ipso facto et jure* lo castell et loch que per arres ha deliurar a la part stant al dit matrimoni e per aquell, et que lo sagrament dels hò[m]en[s] sie feit dins trenta dies primers vinents.

Ítem, ultra açò, fon promès et convengut, paccionat et jurat per lo dit senyor infant que, en cas que·l dit car fill seu no volgués star al dit matrimoni, que lo dit senyor lo deshe[re]tarà del dit comdat et baronia et que jamés no·l ne heretarà; et axí mateix promès la dita noble desheretar la dita filla sua de tot ço que li done en cas que al dit matrimoni no volgués star, et promès e jurà que per alcun temps no li u darà.

Ítem volgren les dites parts que dels dits capítols fossen feytes tantes et tals cartes públiques com mester serà, no mudada la substància del feit, aconeguda d'En Berenguer Mercader, savi en dret de València, *idem*.

Que quidem capitula antedicta partes premise promisserunt firmiter et solemniter sibi ad invicem in presentia mei, notarii, et testium subscriptorum tenere, complere ac etiam observare, et in aliquo non contrafacere, vel venire, vel contravenientibus aut contrafacientibus consentire de jure vel de facto aliqua ratione sub obligatione bonorum dicti domini infantis et nobilis domne Timborch antedictae ac nobilis Sanctie Eximiniç d'Arenos, que ad hoc partes predictae obligarunt in super ad maiorem firmitatem et cautelam tactis ab ipsis partibus sacrosanctis quatuor Dei evangelis et cruce Domini predicta omnia et singula rata et firma habere, complere et observare juraverunt ac etiam promisserunt. Et nichilominus dicti dominus infans Petrus et nobilis Petrus Maça de Liçana, tutor predictus, de predictis complendis ac etiam observandis ad invicem fecerunt placitum et verum ac fidele homagium ore et manibus more solito comendatum in presentia mei, notarii, et testium infrascriptorum. Hoc igitur partes predictae sibi ad invicem promisserunt et pakte fuerunt in posse et manu mei, notarii infrascripti ut publice persone stipulantis et recipientis loco et nomine earundem partium ac etiam omnium aliorum quorum interest vel intererit aut interesse potest seu poterit in futurum. De hoc enim instrumento partes precontente voluerunt et petierunt eis fieri duo publica instrumenta unius et eiusdem tenoris quorum unum utrique ipsarum partium tradatur in testimonium rei geste. Quod fuit actum Valentie, die mercurii sexto kalendas marcii, anno domini millessimo CCCº quinquagesimo quinto.

(senyal) *Nostri infantis Petri, comittis Rippacurcie et montanearum de Prades predicti, qui hoc laudamus, concedimus, firmamus et juramus.*

[Sig]num nostri Petri Maça de Liçana, tutoris. Sig+num nostri Timborch de Bellpuig predictorum, qui hec laudamus, concedimus, firmamus et juramus.

Testes fuerunt ad hec vocati et rogati venerabiles Raymundus Castellam, miles, Berengarius Dalmau, dominus loci de Cataroja, Geraldus Çafont, dominus loci de Burjaçot, Guillermus Pineda, vicarius perpetuus ecclesie parrochialis sancti Johannis Boatelle, Valencie, Berengarius Mercader, jurisperitus eiusdem civitatis et plures alii.

Sig+num mei, Bernardi Calp, notarii publici Valencie, qui hec scribi feci et clausi loco, die et anno premissis, cum raso et correcto in linea vicesima prima ubi dicitur Sa et in linea tricesima quinta ubi videtur pretacte.

[Doc. 2]

València, 2 de juliol de 1416. Procés de testimonis, a instància de Jaume Gil, vicari de l'església de sant Joan del Mercat, contra Rodrigo Rius, síndic de l'abadessa del monestir de santa Clara de València i de Joana de Prades, per raó del testament de Sanxa Ximenis d'Arenós, àvia de dona Joana (ARV, Governació, subsèrie littium, núm. 2218, mà 41, ff. 27r-48v; mà 44, ff. 148r-154v i Governació, núm. 2216, mà 24, ff. 167r-167v. i mà 26, ff. 256r-256v).

[39v] Testimonis produhits e donats en la cort de la governació de la ciutat e regne de València per part de l'honrat e discret En Rodrigo de Rius, notari, síndich yçònum e procurador de la reverent senyora abadesa e convent de les sors menoretas de la dita ciutat, sobre béns, defenses e capítols d'aquelles per lo dit yçònum proposats en la dita cort per part de la dita senyora abadesa e del dit convent, sots calendari de die [lac.] mensis [lac.] anni a nativitate domini M CCCC XVI, a excloure o foragitar una demanda per lo honrat mossèn Jacme Gill, prevere, vicari de la església parroquial de sent Johan del Mercat de València, contra la dita senyora e convent, proposada en la dita cort de la governació sots calendari de die [lac.] mensis [lac.] anni jam dicti, los quals foren per mi, Johan Gomiz, major de dies, notari de la dita ciutat, en loch de l'honrat e discret En Pere Vicent, notari, scrivà de la sobredita cort, los noms dels quals testimonis e deposicions d'aquells són *prout seriatim exordinatur.*

Die veneris, quarta augusti anno a nativitate domini m° cccc° sexto decimo.

Lo noble mossèn Eximèn Pérez d'Arenós, cavaller, habitador de la ciutat de València, testimoni produhüt e donat per part del dit síndich yçònum, e interrogat sobre les dites rahons e defenses, qui jura per nostre senyor Déus e los seus sants evangelis e de la sua man dreita corporalment tocats, dir veritat de ço que seria demanat, sots virtut del qual, ells, dits dia e any, deposà e féu son testimoni en la forma e

manera infrasegents. E obmeses los primer e segon, terç, quart, cinquèn, sisèn, setèn, huytèn e novèn capítols de les dites defenses, com sobre aquelles no fos demanat, fon interrogat sobre·l desèn capítol de aquelles, lo qual ell se legí.

E dix que era ver que la dita senyora comptesa véch a Torres Torres ab sa casa e família, ço és alguns hòmens e dones qui ab aquella al dit loch romangueren, e allí ella stech per gran temps, e tench sa casa e habitació. Interrogat com ho sab, e dix que per ço cor diverses vegades ell, dit testimoni, anà al dit lloch de Torres Torres per veure la dita senyora comptesa e son fill don Pedro hoc; e per ço cor moltes vegades la dita senyora li scrivia que anàs a ella per ses necessitats que havia la dita senyora. Interrogat de loch, e dix que en Torres Torres ell véu la dita senyora ab sa família tenir sa casa e habitació en lo alberch seu de Torres Torres. Interrogat quant temps podia haver, e dix que molt temps havia, emperò a ell, dit testimoni, no recorda quant de cert. Interrogat de persones, e dix que don Pedro de Prades e dona Johana, muller d'aquell, e los scuders d'ell, dit testimoni, qui l'acompanyaven, e la família de don Pedro e altres molts, los noms dels quals al present no li acorden.

Ítem fon interrogat sobre·ll onzèn capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que après que·l divorci fon posat e sobre aquell pronunciat que *ad thorum et mensam*, entre los dits senyors compte e comptesa fon debat sobre aquell dit. [El] compte demanava a la dita comptesa de les rendes dels lochs que la dita comptesa posehia en lo regne de València. E per partir-se de debat ab ell, acordà de donnar al dit marit seu cinch-cents florins per any sots tal condició: que may li demanàs pus, ne lo dit senyor hagués que contendre ab ella dels lochs e rendes d'aquella, ne d'alcunes altres coses. E açò durà per alcun temps. Enaprés [40r] lo dit senyor, no volent servir a la dita senyora ço que promès havia, com demanàs a aquella que li liuràs los dits lochs, drets e rendes d'aquells, la dita senyora, no volent-ho fer, començà-la amenaçar, dient que ell la difamaria, per la qual difamació ell hauria rahó de demanar-la e cobrar-la hi à, e haüda aquella, ell, per grat o per força, hauria los lochs e rendes d'aquells. E per alcun temps avant la dita senyora recusà de donar los dits cinch-cents florins al dit senyor compte per ço com ell no volia atendre a la dita senyora ço que promès li havia. Interrogat com sab les dites coses, e dix que per ço cor véu moltes letres dreçades a la dita senyora, e ell testimoni e diverses hòmens o missatgers qui venien de part del dit senyor a la dita comptesa sobre la dita rahó, ab los quals, ell testimoni, parlava dels dits fets e debats que eren entre los dits senyors hoc; e a la derreria lo dit senyor qui parlà ab ell, dit testimoni, de les dites coses. Interrogat on véu, ell testimoni, les dites letres e hòmens, dix que en València, en alberch e·n Trafigera. Interrogat con parlà lo dit compte ab ell, testimoni, sobre·ls dits afers, e dix que en lo Real del rey qui és construït prop València. Interrogat de temps, dix que bé no li acorda del temps de les letres, mas quant lo dit senyor compte parlà ab ell per los dits fets, fon vivint lo dit senyor rey don Martí stant en lo Real de València. Interrogat de presents, dix que lo senyor duch de Gandia qui huy viu, e mossèn Ellfo de Pròxida foren presents com lo dit senyor compte parlà ab ell testimoni de les dites coses en lo dit Real, e a tracte d'ells abduy. E àls dix sinó saber sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat sobre·l dotzèn capítol de les dites defenses, lo qual ell, testimoni, se legí, e dix ço que sabia sobre lo dit capítol havia ja dit e testificat dessus, en, e sobre lo precedent capítol.

Ítem fon demanat sobre·l XIII capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que vehent la dita senyora que·l dit senyor compte continuava les dites menaces, duptant-se que aquell no les portàs a fi, acordà per dupte que havia del dit que per seguretat de sa persona se n'entrà en València. E axí ho féu. Però ell, testimoni, no sab ab qui hac acord la dita senyora de la dita entrada, ne qui li promès València. E àls dix sinó saber lo dit capítol. Interrogat de temps, dix que molt havia, emperò a ell testimoni no acorda cert quant temps havia.

Ítem fon interrogat sobre·l XIII capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que e·l temps que la dita senyora se n'entrà en València ell, dit testimoni, no era en València, com fos en cort del senyor rey, mas après alcun temps, ell, testimoni, vengut en València, parlà ab la dita senyora comptesa, e dix-li moltes e diverses vegades que per pahor de les menaces que·l dit senyor compte li fahia e trametia a dir, que ella per seguretat de sa persona se n'era entrada en València. E li mostrà diverses letres del dit compte continents les dites menaces, ab juraments de les dites parts insanes del sagrat cors de Jhesuchrist, les quals, ell testimoni, véu e legí; e que la dita senyora li dix diverses vegades que ella amara més star en ço del seu que en València, però per les dites menaces se'n stava. Interrogat com sabia ell, testimoni, que les dites letres [40v] eren del senyor compte, e dix que per ço cor lo dit compte scrivia a ell, dit testimoni, de les dites afers moltes vegades per hòmens seus, e conexia la letra del dit senyor compte, e d'aquella matexa letra vehia scrites les letres de la dita senyora comptesa, e per ço conexia que eren del dit compte. Ítem fon que àls no y sab, salvu que quant ell, dit testimoni, vénc de cort en València, e dix que trobà la dita senyora en lo monestir de santa Clara. E àls no y sab.

Ítem fon interrogat sobre·l XVI capítol, e dix que creu aquell ésser ver per ço com la dita senyora lo y dix diverses vegades en lo dit monestir, llà on ella possava. E pus no y sab.

Ítem fon interrogat sobre·l XVII capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que stant lo senyor rey En Martí en València ara dererament, lo dit compte vénc en València amagadament per mar en un lahut, e allí donà ell aperès lo mal talent que ell havia per què la sua venguda no fos sabuda. E lo dit senyor rey, sentint aço, feu-li manar per hun alguazir que ell no isqués de la posada on era sens licència sua. E axí·s seguí que aquell dit senyor rey. E àls no y sab.

Ítem fon interrogat sobre·l XVIII capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que les coses e·l dit capítol contengudes són veres. Interrogat con ho sab, e dix que per ço com a sos vejares ell, dit testimoni, fon en lo consell que fon dat a la dita senyora que fes metre la dita salvaguarda ere mesa, e après fon dit a la dita senyora e a molts altres que la dita salvaguarda ere mesa per lo senyor rey don Martí. Interrogat de loch, dix que en València. Interrogat de temps, dix que ans que·l dit senyor rey vengués en València ara derrerament. Interrogat de presents, dix que no li acorda.

Ítem fon interrogat sobre lo XVIII capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que és ver que mentre lo senyor compte visqué, la dita senyora stech totstemps ab la dita pahor, e axí ho dix la dita senyora a ell, dit testimoni, moltes e diverses vegades e·l dit monestir vivint lo dit senyor compte, presents alguns, los noms dels quals a present no li acorden. Lo pus e·l dit capítol contengut remet a justícia, com ell, testimoni, no entén si és de fur e rahó.

Ítem fon interrogat sobre·l vintèn capítol de les dites defenses, lo qual ell, testimoni, legí. E dix lo dit capítol ésser ver. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com ha vista e véu la dita senyora malalta, ans e après la mort del dit senyor compte, malalta de la qual malaltia és morta e passada d'aquesta present vida segons los metges han dit a ell, testimoni, en València, après la mort de la dita comptesa, presents alguns dels quals a present no s'acorda.

[41r] Ítem fon interrogat sobre lo vint e hun capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que la dita senyora, après mort del dit compte, dix a ell, dit testimoni, moltes vegades que havia gran dessig de anar-se'n en ço d'ella. Interrogat de loch, dix que e·l dit monestir.

Ítem fon interrogat sobre·l XXII capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que segons dit ha dessús sobre los precedents capítols, la dita senyora, per pahor del compte, ans que morís e après mort d'aquell, per la malaltia que la dita senyora havia, fon empachada e opressa que no poch tornar en ço del seu jatsia ella hagués gran desig de tornar-se'n a son alberch, ço és a Torres Torres, segons dessús ha dit.

Ítem fon interrogat sobre·l XXXIII capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí, obmeses lo XXXIII, e dix que ço que ell, dit testimoni, havia dit e testificat dessús és ver, e d'allò és pública veu e fama entre los sabents les dites coses. Interrogat que és fama, e dix que dita de moltes gents.

Ítem fon interrogat sobre·l vint e novèn capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí, obmeses los XXVI, XXVII, XXVIII, com no y fos produhit; e dix aquell e les dites coses en aquell contengudes ésser veres. Interrogat com ho sap, e dix que per ço com lo qui fundà lo dit monestir, a sos vejares, havia nom axí com ell, dit testimoni; et ha hoÿt dir en València a molts, de LX anys ençà, que los predecesors de la dita senyora comptesa havien fundat lo dit monestir.

Ítem fon demanat sobre·l XXX capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que ell no sab de cert si la dita senyora féu los dits legats al dit monestir más per augmentació d'aquell que *revere funeris*, mas creu que ho féu més per augmentar aquell que per altra rahó, e açò per tal cor la dita senyora havia dats e destruchs enuigs e afanys al dit monestir per la sua stada e de sa família, e en aliquid remuneració d'aquells creu que ha fets los dits legats.

Generaliter autem fuit interrogatus de parentela, odio, amore, timore, precio, precibus et cetera. Dix que·ll havia de la senyora abadesa de pare, mare, era cosin germà d'ell, dit deposant, mas ja per açò ell, dit testimoni, no havia dit sinó veritat en, e sobre ço que havia depossat. En lo pus e·l dit capítol contengut dix que no.

Ítem fon demanat qual part volria que obtengués la present causa, e dix que aquella que millor dret hagués.

Ffuit sibi lectum et injunctum tenere secretum.

[44r] *Die mercurii, VIII augusti anno a nativitate domini M° CCCC° XVI°.*

Lo honrat En Pere de Letxà, ciutadà de la ciutat de València, testimoni produhit e donat per part del dit síndich y cònum e procurador del dit monestir sobre les dites defenses, qui jura per nostre senyor Déus e los seus sants evangelis de la sua mà dreita corporalment tocats, dir veritat sobre ço que serà demanat, sots virtut del qual jurament, e ls dits dia, mes e any deposà e féu son testimoni en la forma e manera segent.

E primerament fon interrogat sobre l dehèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix aquell e les coses e l dit capítol contengudes ésser veres. Interrogat com ho sap, e dix que per ço cor lo honrat En Lop de Lecha, pare de ell, dit testimoni, era e fon procurador per gran temps, ans e après de la dita venguda de tota la terra, la qual la dita senyora havia e posehia en aquest regne; e per la dita rahó lo dit pare se n'havia anar fort sovén al dit loch de Torres Torres. E ell, dit testimoni, qui adonchs era fadrí, anava ab lo dit pare seu e vehia la dita senyora star e habitar en lo seu castell de Torres Torres ab tota sa família e béns mobles e casa fornida; e entre los altres familiars qui la dita senyora comptesa tenia en casa sua eren los honorable[s] mossèn Ambert de Castellví, cavaller, e sa muller, e altres molts hòmens e dones, e lo reboster, qui havia nom Johan Martínez. E açò véu ell, testimoni, moltes e diverses vegades. E véu com la dita senyora stech e habità en lo dit seu castell de Torres Torres contínuament del temps que vénch de Falcet fins que se entrà en la ciutat de València. Interrogat de quant temps ençà, ell, dit testimoni, véu star la dita senyora ab sa família e béns mobles en lo dit castell de Torres Torres, e dix que de vint e nou fins en trenta anys ençà ell véu star e habitar la dita senyora contínuament en lo dit castell, fins que se'n vénch en València per star e habitar ab sa família e béns mobles.

Ítem fon interrogat sobre l'onzèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que ell, dit testimoni, hoý dir a som pare que ls dits senyors eren en concòrdia que la dita senyora comptesa li donàs cascun any cinch-cents florins; però açò ell, testimoni, no sab de cert, sinó que ho hoý dir de XXIX fins en XXX anys, axí en València com en Torres Torres al dit pare seu, presents molts, los noms dels quals no li acorden.

Ítem fon demanat sobre l dotzèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que lles coses e l dit capítol contengudes hoý dir ell, dit testimoni, a la dita senyora comptesa e al dit pare seu en Torres Torres ans que la dita senyora comptesa se n'entràs en València ab sa casa e família. E vehent lo dit pare seu que la dita senyora stava ab gran reguard e pahor per les dites menaces que l dit senyor compte se diu que li fahia, lo dit pare seu dehia a la dita comptesa en tals o semblants paraules: —Senyora, no hajats pahor de res, cor lo senyor compte no és senyor qui u asajàs, si bé so diu.

E açò hoý ell, dit testimoni, moltes vegades e lls dits lochs e temps, presents dels quals a present no s'acorda.

[44v] Ítem fon interrogat sobre l XIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que ell no sabia res de cert en, e sobre lo dit capítol, salvu que crehia, e axí ho hoý dir a la dita senyora ans que se n'entràs en València, que atès qui era lo dit senyor e lo linatge d'on devalava, que ell no duptava de res a fer, e com hagués assajat que tal se hagra a passar. Si la dita senyora hac consell de sos amichs, promissió de València, açò ell, testimoni, no sap de cert.

Ítem fon demanat sobre·l XIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que la dita senyora, considerant e duptàn les dites menaces, les quals dehia que·l dit senyor compte li fahia, se n'entrà en València per pahor del dit compte. E açò véu ell, dit testimoni, com vénych en València. E hoý dir a la dita senyora comptessa e al dit pare de ell, dit testimoni, que per temor del compte se n'entrà, e que en la hora que la dita senyora se'n vénych de Torres Torres en València, se'n vénych ab gran desplaer, car més amava ella star en ço del seu que no en València. E açò hoý dir ell, dit testimoni, a la dita senyora en Torres Torres, e al dit pare d'ell, testimoni. E enaprés ho hoý dir ell, dit testimoni, a la dita senyora comptesa en lo monestir de les monges menoretas de València moltes e diverses vegades, mas si a Déus plahia que lo pus prest que ella pogués se'n tornaria a Torres Torres; per les quals paraules ell, testimoni, creu que la dita senyora mudà son domicili de Torres Torres en València més per pahor del dit senyor compte que per intenció de star e habitar en València, on era venguda mal a son grat, segons ella dehia. E ell, testimoni, que ho hoýa sovén, e pus no y sap. Interrogat de temps, dix que de vintena fins en trenta anys a vejares d'ell, dit testimoni, podia haver. Interrogat de presents, dix que no li acorda, sinó del pare d'ell, dit testimoni.

Ítem fon interrogat sobre·l XV capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que ell, testimoni, véu e fon present com la dita senyora vénych en València e posà en casa del dit mossèn Jacme Romeu. No tenint-se aquí per segura mudà-se al dit monestir de les sors menoretas e allí obrà casses. Emperò no sab ell, testimoni, si la dita senyora entrà en lo dit monestir al licència del Papa o no, e que açò remet ell, testimoni, a la dita licència suya. Interrogat de temps, dix que XXVIII o XXX anys ençà. De presents dix que bé no li acordava, sinó del dit pare seu.

Ítem fon interrogat sobre·l XVI^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que ell, testimoni, crehia bé que la dita senyora comptesa se mès en la clausura del dit monestir més per seguretat de sa persona que per tenir aquí son domicili. Interrogat per què o creu, e dix que per ço com havia hoýt dir en Torres Torres e en València moltes e diverses vegades a la dita senyora les grans menaces que·l dit compte li fahia e trametia a dir. Per ço creu que més s'és per pahor que per voluntat llibera ella·s mès e·l dit monestir [45r] per ésser pus segura, cor si no·s duptàs del dit senyor, no la calia metre dins lo dit monestir, mas logàs alberch dins la ciutat on ne trobava assats per son domicili si fer-lo·y volgués.

Ítem fon interrogat sobre·l XVII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que ell véu en València en lo temps e·l dit capítol dessignat lo dit senyor compte, qui tramés missatge a ell, testimoni, que anàs parlar ab ell. E anà·y. E les rahons del dit compte foren que la comptesa no volia star ab ell. E dix aquí a ell, testimoni, moltes coses greus e enormes que faria e diria contra la dita senyora comptesa. E pus no y sap. Interrogat de presents, dix que bé no li acorda.

Ítem fon interrogat sobre·l XVIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix aquell e les coses e·l dit capítol contengudes ésser veres. Interrogat com ho sap, e dix que per ço com ho véu, com anàs diverses vegades a Torres Torres e a Andilla, e altres lochs de la dita senyora ab lo pare d'ell, dit testimoni, qui era procurador de la dita comptesa e de l'egregi don Pedro de Prades, fills

dels dits il·lustres compte e comptesa. Interrogat [de] temps, dix que no li acorda. Interrogat de presents, dix que lo dit pare seu e altres molts dels dits lochs ho veheren, dels quals, ell testimoni, no és menbrant.

Ítem fon interrogat sobre·l XVIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que ço que sabia de les menaces del dit senyor compte e de la pahor de la dita senyora comptesa ja ho havia dit dessús. E creu ell, dit testimoni, que axí sia com e·l dit capítol és expresat per ço cor havia hoÿt dir a la dita senyora les dites menaces que·l compte li trametia a dir, e per ço encara que·l compte dix a ell, testimoni, en València, e que atenant qui era lo dit senyor e lo linatge d'on devallava, e les menaces que fahia, no solament la dita senyorra, que era dona, mas gran baró del regne visquera en regard del dit senyor qui sabés que·l dit senyor lo volgués mal e·l menaçàs. E per les dites coses creu ço que e·l dit capítol és contengut.

Ítem fon interrogat sobre·l vintèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que a sos vejares pot haver dos anys, poch més o menys, que·l dit senyor compte morí, e·n fon pública veu e fama en València de la mort d'aquell. E ans de la mort del dit compte, ell, testimoni, véu la dita senyora malalta en lo dit monestir de clausura d'aquell. E après mort d'aquell dit senyor, ell, testimoni, véu la dita senyora malalta; e après, morta. E pus no y sap.

Ítem fon interrogat sobre·l XXI capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix si no saber res sobre aquell, salvu ço que dessús havia dit e testificat.

Ítem fon interrogat sobre·l XXII capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que ho crehia per ço que dessús en, e sobre los precedents capítolls havia dit e testificat.

[45v] Ítem fon demanat sobre·l XXIX capítol de les dites defenses, obmeses los precedents. E dix si àls no saber sobre aquell, [salvu] que ha hoÿt dir a molts en València que·l pare de la dita senyora havia nom En Gonçalbo Eximénez d'Arenós, e que jahia e jau en la església del dit monestir. E ell, testimoni, hi ha vista, e creu que huy hi sia, una bandera penjada en la qual són les armes tesses dels Arenós, e les quals fahia la dita senyora comptesa.

Ítem fon demanat sobre·l XXX capítol e altres de les dites defenses fins al cinquantèn exclusive, los quals li foren lests e a entendre donats. E dix si àls no saber sobre aquells, salvu que havia vistes diverses foses e sepoltures dins los límits o clausura del dit monestir.

Ítem fon demanat sobre·l cinquantèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que ço que ell, dit testimoni, dessús havia dit e testificat era ver, e que d'aquell era pública veu e fama entre los sabents les dites coses. Interrogat què és fama, dix que ço que moltes gents dien.

Generalment fon interrogat de *parentela, odio, amore, timore, precio, precibus, subornacione, induccione, corrupcionem et aliis circumstanciis, et dixit non.*

Ffon demanat qual part volria que obtingués la present causa, e dix que aquella que mellor dret hagués.

Ffuit sibi lectum et injunctum tenere secretum.

[41v] *Die mercurii, VIII° augusti anno a nativitate domini M^o CCCC^o XVI°.*

Lo honorable micer Arnau de Quonques, doctor en Leys, habitador de la ciutat de València, testimoni produhit e donat per part del dit monestir sobre les dites defenses, qui jura per nostre senyor Déus e los seus sants evangelis de la sua mà dreita corporalment tochats, dir veritat de ço que seria demanat, sots virtut del qual els dits dia e any deposà e féu son testimoni en la forma e manera infrasegent.

E primerament fon interrogat sobre los X, onzèn, dotzèn, tretzèn, quatorzèn e quinzèn capítols de les dites defenses, los quals ell se legí. E dix si res no saber sobre aquells.

Ítem fon demanat sobre·l setzèn capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí, e dix que ell, dit testimoni, véu star e habitar la dita senyora comptesa per molts anys dins la clausura del dit monestir; emperò, si havia haüda licència del Sant Pare o no, e si hi vénych per ésser aquí pus segura de sa persona o no, açò no sab ell, dit testimoni. Interrogat de quant temps ençà ha vist star e habitar la dita senyora dins la clausura del dit monestir, dix que de XII anys o més, emperò que la ha vista star alguna poch partida d'aquest temps en la vila de Murvedre, a la qual vila ell, testimoni, anà per alguns contactes que·s devien fer e·s feren entre la dita senyora comptesa e la egrègia dona Johana de Prades, néta sua, e altres. E pus no y sab.

Ítem fon interrogat sobre·l desetèn capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que e·l temps que·l dit senyor rey don Martí, de alta recordació, fon ací en València, ell, dit testimoni, véu lo dit compte en València. No li recorda, emperò, si fon en la primera o derrera vegada del rey o en la precedent, mas que ja lo dit senyor don Martí era rey, e, per consegüent, no li recorda de temps. E adonchs hoý dir ell, dit testimoni, a la dita senyora comptesa e a altres, molts dels quals a present no s'acorda, que·l dit senyor compte la menaçava de difamar-la e de posar-li demanda o fer-li procés contra aquella per ço que tornàs ab ell. Quant és del pendre en lo dit XVII capítol mencionat, diu que no sap que lavors la'n menaçàs, mas bé havia hoýt dir en altres temps, no stants los dits senyors rey e compte en València, e stant la dita senyora dins la dita clausura del dit monestir, que·l dit compte la havia menaçada de pendre, e que per la dita rahó la dita senyora comptesa havia amprats alguns de sos parents per defendre-la si lo cars ho requeria, e encara que y havia certificat alguns oficials de la ciutat, axí com governador, justícia e jurats, que si lo cas se esdevenia que la defenesen axí com a habitadora de la dita ciutat. E açò hoý dir ell, dit testimoni, a·n Luýs Martí, domèstich e familiar de la dita senyora comptesa en València, emperò no li acorda de cert quant temps ha ne qui hi era present.

[42r] Ítem fon interrogat sobre·l dihuýtèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que és ver que la dita senyora comptesa hac la salvaguarda del dit senyor rey, com ell, testimoni, axí com a advocat de la dita senyora comptesa, vés la ordinació de la dita salvaguarda. Emperò no li acorda si la véu en sa forma o translat. Interrogat de loch on véu ell, dit testimoni, la dita ordinació, dix que en València. Fon demanat de temps e de presents, e dix que no li acorda de cert. Del fornir dels castells en lo dit capítol mencionat dix que no li acorde, que ladonchs ho hoý dir. Bé és ver que en qualche partida del temps del reguart de la dita senyora hoý dir que fahia guardar los dits castells, mas no

li acorda en quin temps. Fon interrogat a qui ho havia hoït dir, dix que alcun de casa de la dita senyora, emperò no li acorda qui era, ne qui era present. E àls no y sab.

Ítem fon demanat sobre·l denovèn capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que del temps ençà que ell, dit testimoni, véu star la dita senyora en la dita clausura del dit monestir, del qual temps ha parlat dessús, ell, testimoni, hoý dir a la dita senyora alcunes vegades que havia pahor que·l dit compte vingués en València per pendre-la. Però no li recorda quantes vegades hoý dir, ni en quin any o anys, ne presents qui. Mas ultra la dita pahor, la dita senyora havia dupte que·ll dit compte li mogués procés injust davant nostre senyor lo Papa o davant lo senyor Rey que hagués a tornar ab ell. E açò hoý dir ell, dit testimoni, a la senyora moltes més vegades, sens comparació, que de la dita pahor e la presor; e li mostrava la dita senyora alcunes letres, les quals ella dehia que eren del dit compte, hon se fahia menció de les menaces del dit procés. Mas no li acorda que li mostràs letres de les menaces de la presó. E àls dix sinó saber sobre lo dit capítol. Interrogat de loch, dix que en València, dins la dita clausura del dit monestir. Interrogat de presents, dix que no li acordava de cert.

Ítem fon interrogat sobre·l vuitèn capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que del temps ençà que·s dix en València que·l dit senyor compte era mort fins al dia de la mort de la dita senyora comptesa, aquella dita senyora stech contínuament malalta e·l dit monestir, segons ell, testimoni, hoý dir a molts, dels quals al present no s'acorda, en València. E axí mateix, ans de la mort del dit compte, per alcun temps o alcunes vegades, ell, dit testimoni, la ha vista durant la dita malaltia a la dita senyora comptesa. E no li acorda de cert si ell, dit testimoni, véu la dita senyora après mort del dit compte, com no li acorde en quin temps aquell dit senyor morí. E pus no y sap.

Ítem fon interrogat sobre·ls XXI, XXII capítols de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix si no saber res sobre aquells.

Ítem, omès lo XXIII capítol de les dites defenses, com sobre aquell no fos produhit, fon demanat sobre·l XXIII capítol d'aquelles, lo qual ell se legí. E dix si àls no saber sobre aquell, sinó ço que dessús havia testificat sobre·ls precedents capítols.

[42v] Ítem, obmessos los XXV, XXVI, XXVII e XXVIII capítols de les dites defenses, fon interrogat sobre·l XXVIIIº capítol d'aquelles, lo qual ell se legí. E dix que ell, testimoni, ha hoýdes dir les dites coses en València, emperò que no li acorda de temps ne de presents.

Ítem fon interrogat, demanat sobre·l XXX capítol de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que ha vist los testament e codicils fets per la dita senyora en poder del discret En Bernat dell Mas, notari, però no li acorda si per les paraules d'aquells se pot veure la intenció de la dita senyora quant és en ço que toca los dits legats, ne li recorda que per altra via ell haja sabut la intenció de la dita senyora quant és en ço que és contengut e·l dit capítol. E àls no y sab.

Ítem fon demanat sobre·ls XXXIII^{en}, XXXV, XXXVI^{en}, sobre tots los romanents capítols de les dites defenses fins al XXXIXº inclusive, e dix si res no saber sobre aquells, salvu ço que dit e deposit havia en, e sobre los precedents capítols.

Ítem fon interrogat sobre·l cinquàn capítol e derrer de les dites defenses, lo qual ell se legí. E dix que ço que ell, dit testimoni, havia dit e testificat dessus era ver. E pus no y sabia.

Generalment fon interrogat de *parentela, odio, amore, timore, precio, precibus, subornacione, et aliis circumstanciis dixit non.*

Ffuit lectum et injunctum tenere secretum.

Die mercurii, predicta IX augusti anno a nativitate domini M^o CCCC^o XVI°.

Lo honorable e discret mossèn Anthoni Dortoneda, prevere, rector de la església parroquial del loch de Maçamagrell del bisbat de València, testimoni produhit e donnat per part del dit síndich e ycònum del dit monestir, qui jura per nostre senyor Déus e los seus sants evangellis de la sua mà dreita corporalment tocats, dir veritat de ço que seria demanat, sots virtut del qual els dits dia e any deposà e féu son testimoni en la forma e manera segent.

E primerament fon interrogat sobre·l dehèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix si cert res no saber sobre aquell, salvu que lles coses e·l dit capítol contengudes hoy dir ell, dit testimoni, en Falcet après que·s dix que la dita senyora se hera partida del dit senyor compte a molts, los noms dels quals no li acorden a present.

Ítem fon demanat sobre·l honzèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que ell, testimoni, no véu star ne habitar la dita senyora comptessa en Torres Torres.

[43r] Ítem fon interrogat sobre·l dotzèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que ell, dit testimoni, fon e era rector de Carcià, qui era de la senyoria del dit compte, e per la dita rahó ell, dit testimoni, havia que contribuir e participar ab lo dit senyor compte. E alcunes vegades volent ell, testimoni, venir en la ciutat de València, dehia al dit senyor si li plahia res que fes per ell en València, e lo dit senyor alcunes vegades explicà a ell, testimoni, e li féu memorialscrits de la pròpria mà del dit senyor, com los scrívís present ell, testimoni, dels quals ell testimoni creu encara tenir alguns a sos vejares, continents efectualment que ell, dit testimoni, parlàs ab la dita senyorra, e que ultra ço que la dita senyora donava cascuns anys al dit senyor, que ella li donàs dos o tres mill florins, a vejares d'ell, dit testimoni, cor lo pacte entre los dits senyors fet ere nulle. E si açò la dita senyora no volia fer, que li digués que ell, per sa bona fe, vendria en València e reptaria a alguns qui la defenien, e ell la hauria a sa mà, e la se'n menaria per grat o per força d'ella e d'aquells qui lo y contrastassen o semblants paraules; les quals paraules o semblants ell, dit testimoni, dix a la dita senyora alcunes vegades dins la clausura del dit monestir, la qual dita senyora diu que li responia que ella e lo dit senyor eren ja en pacte, e que àls no·n faria. Interrogat de temps, e dix que dos o tres vegades foren fetes les dites coses de deu anys ençà, poch més o menys. Interrogat de presents, dix que quant ell, dit testimoni, dehia les dites coses a la dita senyora, hi era present la senyora molt il·lustre dona Yolant d'Aragó, abadesa del dit monestir de les sors menoretas de la dita ciutat de València.

Ítem fon demanat sobre·ls XIII, XIII, XV e XVI capítols de les dites defenses, los quals li foren lests e donats a entendre. E dix si de cert res no saber sobre aquells, salvu ço que dessús havia dit e testificat. És ver que les coses e·ls dits capítols contengudes havia hoÿt dir en València a moltes gents, los noms de les quals no li acorden, de huyt o deu anys ençà.

Ítem fon interrogat sobre lo dessetèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que stant lo senyor rey don Martí en València, ara VII o VIII anys a vejares d'ell, dit testimoni, lo dit senyor compte fon en València, e tramès per ell, testimoni, qui adonchs era en Ayora. E vengut ell, dit testimoni, de Ayora en València, presentàs al dit senyor compte, e après moltes paraules haüdes entre ells abdós, lo dit senyor lo amprà e pregà que ell, testimoni, volgués parlar ab la dita comptessa, e que li digués que tornàs ab ell e li donàs les rendes de sos castells e lochs. E si aquella no ho volia fer que li digués que, per son cap, ell pendria e hauria aquella a sa mà, per grat o per força; e almenys haüda ella, hauria la sua terra en despit de qui digués lo contrari. E ell, dit testimoni, sabent la intenció de la dita senyora comptesa, no y volch intervenir. Interrogat de presents, dix que en les dites paraules no y havia altri sinó ells abdosos.

Ítem fon interrogat sobre lo dehuytèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix si de cert res no saber sobre aquell, salvu ço que dessús havia dit e testificat.

Ítem fon demanat sobre·l denovèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que en los temps e hores que ell, dit testimoni, par[43v]lava ab la dita senyora e li explicava les menaces que·l compte li fahia, ell, testimoni, vehia e conexia en la dita senyora que aquella stava ab sobirana pahor del dit compte, la qual pahor creu ell, dit testimoni, que durà a la dita senyora mentres visqué. Interrogat per què ho creu, e dix que per ço cor, atès qui era lo dit senyor e lo linatge d'on devalava, no solament la dita senyora, que era dona, mas encara molts grans barons del regne se duptarien de les menaces del dit compte, majorment vehent ell, dit testimoni, lo comport que la dita senyora fahia quan ell, testimoni, li comptava les coses e menaces que·l dit senyor li fahia. E àls no y sap.

Ítem fon interrogat sobre·l vintèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que un any, poch més o menys, ans de la mort del dit senyor compte, ell, testimoni, alcunes vegades véu la dita senyora ben malalta, e que après la mort del dit senyor, ell no havia vista aquella que li record. Interrogat on havia vista malalta la dita senyora, e dix que dins la clausura del dit monestir, en lo loch hon ella ab sa família acostumava star e habitar. Interrogat de presents, dix que no li acord.

Ítem fon interrogat sobre·l XXI, XXII capítols de les dites defenses, los quals li foren lests e a entendre donats. E dix si àls no saber sobre aquells, salvu ço que dessús en, e sobre los precedents capítols havia dit e testificat.

Ítem fon interrogat sobre lo XXIII^{en} capítol e altres fins al XLIX^{en} inclusive, los quals li foren lests e donats a entendre. E dix si de cert res no saber sobre aquells, salvu ço que dessús en, e sobre los precedents capítols havia ja dit e depositat.

Ítem fon interrogat sobre-l cinquantèn e derrer capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que ço que ell, dit testimoni, dessus havia dit e testificat era ver e n'era fama, e véu publicar entre los sabents les dites coses.

Generalment fon demanat de *parentela, odio, amore, timore, precio, precibus, subornacione, corrupcione et aliis circumstanciis, et dixit non.*

Interrogat qual part volria que obtingués la present causa, dix que bé li plauria que la part dels sobrepelices la obtingués, per ço cor és interés d'ell, dit testimoni, qui ha sglésia parroquial, mas, emperò, que aquella que haja bon dret.

[167r] *Del vicari de Sent Joan del Mercat a la egrègia dona Joana de Prades, hereva de la egrègia dona Sança Eximena d'Arenós, quòndam comtesa de Prades e altres.*

Anno a nativitate domini M° CCCC° XVI°, die mercurii, intitulata XII mensis augusti.

Davant la presència del molt honorable mossèn Vidal de Blanes, cavaller, conseller del molt alt senyor Rey e governador de València, comparech lo discret En Jacme Gil, prevere, en lo nom dejús declarat e absent, preposà la scriptura, demanda et capítols infrasegüents.

Davant la presència de vós, molt honorable mossèn Vidal de Blanes, cavaller, governador general del regne de València, constituït personalment En Jacme Gil, prevere, vicari temporal de la esgléya parroquial de Sent Johan del Mercat de València o regent la cura de les ànimes de la dita parròquia, contra la egrègia dona Johana de Prades, hereva, e los molt reverent noble e honorables marmessors del derrer testament de la egrègia dona Sança Eximénez de Arenós, quòndam comtessa de Prades, et contra la molt reverent abadessa e tenent de les sors menoretas de València, olim síndich yconom *si tredunt sua interesse*, e contra qualsevol persona o persones per aquells e qualsevol de aquells en lo present juhí *conflictum vel divissum intervinents* e part legítima fahents, proposa la demanda e libell, rahons e articles infrasegüents.

Primo diu e posa, e si negat serà provar entèn no astrenyent-se a prova supèrflua, que la dita egrègia més ha de XV anys és stada parroquiana contínuament de la dita sglésia parroquial de Sent Johan del Mercat, e ha tengut son domicili e cap major dins la dita parròquia de Sent Johan del Mercat, ço és hun statge e alberch que ella obrà atinent del dit monestir de les sors menoretas, e ha pres los sacraments eclesiàstichs de la dita esgleya [e] paròquia, e per parroquiana de la dita parròquia ella se havia e-s reputava, e era haüda e reputada; e estant parroquiana en la forma dessus dita és morta e passada de aquesta present vida. Et axí és ver e n'és fama.

Ítem diu e posa *ut supra* que la dita egrègia comptessa en son derrer testament ha eleta sepultura en la ecclésia del dit monestir de les sors menoretas, e ha feyts certs leguats a la dita esgleya, covent e monestir, e singulars religioses d'aquell, dels quals pertany et és deguda quarta a la dita ecclésia parroquial

hoc, e d'altres coses donades a la dita¹ covent pertanga e sguard de les funeràlies e sepultura de la dita egrègia comtessa segons davall és specificat. Et axí és ver e n'és fama.

Ítem diu e posa *ut supra* que primerament la dita egrègia comtessa ha lexats mil florins a la reverent abadessa e covent del dit monestir per a obs de certs casos del dit covent, segons que en lo testament de la dita comtessa és contengut, dels quals mil florins pertanyen per quarta e canònica portió al dit En Jacme Gil, curat, paroquià dessús dit: CCL florins. Et axí és ver e n'és fama.

Ítem diu e posa *ut supra* que enaprés la dita egrègia comtessa ha lexats en lo dit seu testament a la ecclésia del dit monestir e covent huns vestiments [167v] e ornaments, los quals sien feyts blanchs de drap d'aur segons que en lo dit testament és contengut, dels quals vestiments e ornaments, o de ço que costaran, pertany quarta e canònica portió al dit En Jacme Gil, curat, paroquià dessús dit. Et axí és ver.

Ítem diu e posa *ut supra* que enaprés la dita egrègia comtessa ha leixats en lo dit seu testament codicils o derrera voluntat a la reverent abadessa L florins, e a la religiosa sor Carbonella altres L florins, e a la relegiosa sor Clara Squerre X florins, segons que en los dits testament e codicils és contengut, dels quals CX florins pertanyen per quarta canònica portió al dit En Jacme Gil, curat, paroquià dessús dit: XXVII florins e mig. E axí és ver e n'és fama.

Ítem diu e posa *ut supra* que enaprés la dita egrègia comtessa ha lexats en lo dit seu testament a la dita ecclésia, per obs de la dita sua sepultura, hun drap d'aur, del qual, e d'açò que ha testat, pertany quarta o canònica portió al dit En Jacme Gil, curat, paroquià dessús dit. Et axí és ver e n'és fama.

Ítem diu e posa *ut supra* que enaprés la dita egrègia comtessa ha leixat en lo dit seu testament al dit monestir e covent, de una part los castells e lochs de Andilla e de Cortes, d'altre part los castells e tynença de Torres Torres, de Serra, de Xestalcamp e de Adzueva, après òbit de la egrègia dona Johana, néta sua, si aquella morrà sens fills legítims, segons en lo testament de la dita egrègia comtessa és contengut; dels quals castells e lochs, advenint lo cars del dit vincle e fideicomís, pertany quarta canònica portió al dit En Jacme Gil, curat, paroquià dessús dit. Et axí és ver e n'és fama.

Ítem diu e posa *ut supra* que ultra los dits legats pertanga de la sepultura de la dita egrègia comtessa és stat donat a la ecclésia del dit monestir per la dita egrègia dona Johana, un drap d'aur, lo qual és stat emparat en poder dels dits marmessors, del qual, e d'açò que ha testat, pertany quarta e canònica portió al dit En Jacme Gil, curat paroquià dessús dit. Et axí és ver e n'és fama. Ítem diu *ut supra* que totes les coses damunt dites són veres e d'aquelles és públich veu e fama.

Per tal, lo dit En Jacme Gil, curat e vicari temporal de la dita ecclésia parroquial de Sent Johan, requer e demana que per vós, molt honorable governador, appellats la dita mo[ll]t reverent abadessa e covent de les dites sors menoretas *si tredunt sua interece*, o lur síndich yçònom e procurador sia pronunciat e declarat de totes les lexes e coses damunt dites. E de cascuna d'aquelles pertany quarta canònica portió al dit En Jacme Gil, curat paroquià dessús dit com a vicari e regent la cura d'ànimes de la parròquia dessús dita. E per consegüent, totes les coses damunt dites, e cascuna d'aquelles *singula*

¹ ecclésia *del*.

simgulis referendo ésser veres segons posades són, condepnant los dits marmessors en donar, pagar, restituir e liurar al dit En Jacme Gil, com a curat dessús dit, la quarta de totes les lexes dessús dites e coses donades e² per[256r]vengudes al dit covent pertanga en ocasió de la dita sepultura, et après obte de la dita egrègia dona Johana e advinent lo cars del dit vincle e fideïcomís, la quarta part dels dits castells e lochs. Et generalment requir e demana sobre les dites coses e cascuna d'aquelles ésser-li feyt compliment de justícia per tot aquell dret que mils li pertangua e pertany-li púxer, la part adversa condepnant en totes les despeses; al qual libell, rahons e articles requir ésser respost *medio jurato* per los fahents part adversa per cascun de aquells segons són per fur tenguts.

In super requir que testimonis li sien reebuts, manant als fahents part adversa que sien presents per venir jurar aquells *alii et cetera*.

Et com l'onrat en Pere Rocha, notari, sia he-s digua hun dels marmessors de la dita egrègia comtessa, ço és substituint e subrogat per lo molt reverent bisbe de Mallorques, et d'altre part se constitueixqua rahanador e part per la reverent abadessa e covent del dit monestir de les sors menoretas, e, per consegüent, sia molt sospitós que en poder d'ell la dita quarta stiga pendent lo present pleyt e litigi, per ço requir aquesta part que aquella dita quarta o quartes metats e posets en seqüestre en loch segur fins que per sentència sia vist a qui pertany, o lliurets aquelles a aquesta part offerint-se appellat lo dit En Jacme Gil, vicari e curat parochià, donar seguretats e fermança e caució soficient de tenir aquells de manifest e restituir-les si en cars que contra ell sia pronunciat, com axí sia per justícia fahedor, lexant aquest punt a justa tenguda.

Ffon interrogat per sacrament lo dit proposat qui havia dictada la dita scriptura, e dix que lo honorable micer Pere de Falchs.

Et posada la dita demanda, encontinent lo dit honorable governador dix que, triada la part altre e aquella hoÿda en son dret, que y faria justícia. E no-res-menys lo dit honorable governador dix que-s preferia appellat de rebre o fer reebre testimonis al dit mossèn Jacme Gil sobre la dita demanda e capítols de aquella segons forma e fur. Et manà que fos intimat a la part altre que contínuament fos present per veure jurar testimonis davant lo rebedor de aquells; en altre manera que ell absent e present los juraments dels dits testimonis seran rebuts la sua absència o continuació no contrastant.

Post predicta vero die mercurii, intitulata terciadecima mensis agusti anno a nativitate domini M^o CCCC^o XVI.

Davant lo dit honorable governador comparech lo dit En Jacme Gill, *dicto nomine*, de una part, e los discrets En Berthomeu del Mas, notari, procurador de la egrègia senyora dona Goçalba, mossèn Franc[esc]hs Maestre, prevere, marmessors de la *olim* senyora comtessa, e En Vicent Fortuny, síndich e [256v] procurador de les honestes e religioses e covent de les menoretas de la ciutat de València, de la part altra, instant e raquirent lo dit En Jacme Gill, *dicto nomine*, que la scriptura per ell proxime

² Vidi ultra in XXVI manum litium a III carta mg.

propossada fos lesta e repetida als dits En Berthomeu del Mas, mossèn Francesch Mestre e an Vicent Fortuny, *dictis nominibus*.

E tan[to]st lo dit honorable governador ac per lesta e repetida als dits En Berthomeu del Mas, mossèn Francesch Maestre e En Vicent Fortuny, *dictis nominibus*, la scriptura per lo dit En Jacme Gil *nomine proprio* proposada, de les quals coses los dits En Berthomeu del Mas, Francesch Maestre, En Vicent Fortuny, *dictis nominibus*, demanaren còpia e treslat, lo qual per lo dit honorable governador fon atorgat e manat donar.

Et dia per aquell a cascuna de les dites parts assignat comparar davant ell, et als dits En Berthomeu del Mas, mossèn Francesch Mestre e En Vicent Fortuny, *dictis nominibus*, a respondre o en altre manera degudament enantar sobre lo dit ffeyt al [c]inquèn dia après que lo notari de la present causa serat retut appellat donar e liurar a aquells lo present treslat continuat e conprovat.

E no-res-menyis lo dit honorable governador que-s retia apellat rebre testimoni al dit En Jacme Gil, *dicto nomine*, sobre les dites rahons e capítols, per què mana los dits En Berthomeu del Mas, En Francesch Maestre e En Vicent Fortuny e a cascun d'ells *dictis nominibus* que contínuament sien presents per veure jurar testimonis davant lo dit rebedor de aquells, e molta manera que ell, absent o present, los juraments dels dits testimonis seran rebuts la lur absència o contumàcia no contrastant.

In super vero die govis, intitulata XIII mensis agusti anno a nativitate domini M° CCCC° XVI.

Davant lo dit honorable governador comparech lo dit En Jacme Gill, *dicto nomine*, de una part, e lo noble mossèn Eximèn Pérez d'Arenós, un dels marmessors del testament de la dita senyora comptesa, e l'onrat En Pere Rocha, en nom seu propi, de la part altra, instant e requirent lo dit En Jacme Gil, *dicto nomine*, que lla scriptura per ell proxime proposada fos lesta e repetida als dits mossèn Eximèn Pérez d'Arenós e En Pere Rocha, *dictis nominibus*. E encontinent lo dit honorable governador hac per lesta e repetida als dits mossèn Eximèn Pérez d'Arenós e En Pere Rocha, *dictis nominibus*, la scriptura per lo dit En Jacme Gil, *dicto nomine*, proposada.

E los dits mossèn Eximèn Pérez d'Arenós e En Pere Rocha, *dictis nominibus*, de [...]³

[45v] *Die jovis, decima septembris anno a nativitate domini M° CCCC° XVI°.*

Lo honorable mestre Pere Soler, mestre en Arts e en Medicina, ciutadans de la ciutat de València, testimoni produhit e donat per part del dit honrat síndich ycònum e procurador del dit monestir, qui jura per nostre senyor Déus e los seus sants evangellis de la sua mà drete corporalment tocats, dir veritat de ço que seria demanat, sots virtut del qual els dits dia e any deposà e féu son testimoni en la forma e manera que-s segueix.

³ Vide ultra in quadragessima manus littium 1ª carta mg.

E ommeses los precedents capítols de les dites defenses, com sobre aquelles no fos produhit ne, per consegent, interrogat, fon demanat sobre·l vintèn capítol d'aquelles, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix aquell e les coses en aquell contengudes ésser veres. Interrogat com ho sap, e dix que per ço cor ell, testimoni, axí com a metge, alcunes vegades a cap de huyt dies, e altres a cap de deu, e axí com lo demanaven, visitava la dita senyora en sa malaltia que havia, e vehia la malaltia contínua que aquella havia, jatsia més fos passionada huns dies o setmanes que altres. Interrogat per [46r] quant temps visità aquella, e dix que de III anys ençà. Interrogat de loch, dix que dins la clausura del dit monestir, on la dita senyora acostumava star e habitar ans que passàs d'aquesta present vida. Interrogat de presents, dix que la egrègia dona Johana, néta de la dita senyora comptessa, mestre Luís d'Ordís e molts altres, axí domèstichs com altres, dels quals no s'acorda, eren aquí presents e vehien malalta la dita senyora.

Ítem fon demanat sobre·l XXI capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que alcunes vegades la dita senyora dona Johana de Prades e altres de casa, dels quals no s'acorda, dixeran a ell, testimoni, e a mestre Luís d'Ordís que la dita senyora comptesa havia gran dessig e propòsit [de] tornar-se'n a Torres Torres, e que ell, dit testimoni, e lo dit mestre Luís, vehents la indisposició d'aquella dixeran que no ho consellaven, cor gran perill seria de la persona de la dita senyora comptesa. Interrogat de loch, dix que en la sala de la dita senyora. Interrogat de temps, dix que de dos anys ençà poch més o menys. Interrogat de presents, dix que mestre Luís d'Ordins era present a les dites paraules, e alguns altres dels quals no s'acorda.

Ítem fon demanat sobre·l XXII capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que la dita senyora comptessa dix a ell, dit testimoni, moltes e diverses vegades que per seguretat de sa persona, per les menaces que·l compte li fahia, ella se n'era entrada e·ll dit monestir; e que és ver que la dita senyora fon impedita per sa malaltia que havia e hac per ben III anys ans que morís en tal malaltia, que bonament ella, no sens gran perill de mort, no pogra exir de València per anar enfora aquella. Açò sap ell, testimoni, per ço com ho ha vist de III anys ençà poch més o menys.

Ítem fon demanat sobre·l XIII^{en} capítol de les dites defenses, obmès lo XIII. E dix que ço que ell, dit testimoni, dessus havia dit e testificat era ver, e n'era pública veu e fama entre aquells que conexien la dita senyora comptesa e vehien les dites coses.

Sobre los subsegents capítols no fon produhit ne per consegent interrogat.

Generalment fon demanat de *parentela, odio, amore, timore, precio, precibus, et aliis circumstanciis dixit non.*

Interrogatus quam partem mallet obtinere presentem causam, dixit jure potioorem.

Ffuit sibi lectum et injunctum tenere secretum.

Lo honorable e honest religiós frare Johan Lombart, de l'orde de preycadors del convent de València, testimoni produhit e donat per part del dit síndich e yçònum del dit monestir de les sors menoretas de la dita ciutat, qui haüda licència del religiós frare Pere Gil, prior del dit convent de

preyçadors, e tocats corporalment per lo dit frare Johan Lombart los sants evangelis en les mans del dit seu prior, jura dir veritat de ço que seria demanat, sots virtut del qual els dits dia e any deposà e féu son testimoni *ut sequitur*.

[46v] E primerament fon demanat sobre lo dehèn capítol de les defenses, lo qual fon lest e a entendre donat. E dix que ell havia fort dir a molts en València, après al senyor compte de Prades en Barchinona, que la dita senyora comptesa era partida de Falcet e que stava ab sa casa e habitació en lo dit loch de Torres Torres. Emperò ell, testimoni, no la y véu star ne habitar. Interrogat de temps, dix que bé no li acorde.

Ítem fon demanat sobre ls XI, XII, XIII capítols de les dites defenses, los quals li foren lests e a entendre donats. E dix si àls no saber sobre aquells salvu que stant ell, testimoni, conventual en lo convent de frares prehicadors de la ciutat de Barchinona, lo dit senyor compte amprà ell, dit testimoni, que vengués ací en València per parlar ab la dita comptesa, e ell, testimoni, scusava-se'n tant com podia de com lo dit compte lo congoxàs terriblement de la dita venguda. Ell, testimoni, li dix: —Senyor, voleu que yo vaja a València? Dats-me un companyó qui vaja ab mi, cor yo no vull ampendre a soles la dita anada.

E adonchs lo dit senyor compte amprà frare Pere d'Arenyós, Mestre en Tehologia del dit convent, que plagués anar en València ensemps ab ell, testimoni, per parlar e tractar ab la dita senyora comptesa que tornàs ab ell, dit compte, com se fos partida d'ell e de casa sua temps havia. E si tornar no y volia, que li donàs de ses rendes. E dóna ls certs capítols d'assegurament de la persona d'aquella, dient-los que si ella no volia tornar ab ell, dit compte, que per lo *aytal* de nostre Senyor ell vendria en València e la trauria per força del monestir de santa Clara on aquella se era tanchada per pahor d'ell, dit compte, e la se'n menaria en ço del seu e'n faria ses volentats. E més avant los dix moltes orribles paraules denotants la mala voluntat que'l dit senyor havia contra la dita senyora comptesa. E informat per lo dit senyor de ço que havien a dir a la dita senyora comptesa de part sua, e reebuts d'aquell los dits capítols, ell, testimoni, e lo dit frare Pere d'Arenyós, partiren de Barchinona e vengeren-se'n a València, e anaren al monestir de senta Clara, on la dita senyora comptesa solia star e habitar, e parlaren molts ab la dita senyora, dient-li que'l compte los trametia a ella per dir-li que ella volgués tornar ab ell e stigesen axí com a marit e muller, puys Déus los havia ajustats. E ell, dit testimoni, e lo Mestre en Tehologia, fahien lur gran conciència; e com la dita senyora no volgués condescendre a la volentat del compte, ans recusàs tornar ab aquell, explicant-los la mala vida que'l dit compte li donava mentres era en poder de aquell, e los tractes que'l dit senyor havia fet per haver-la, e les menaces que li trametia tots dies de matar-la, els dits testimoni e nostre Pere d'Arenyós digeren a la dita comptesa: —Senyora, lo compte se tenia per dit que vós fariets aqueixa resposta que fets; per què us diu que, puix no volets tornar ab ell, que li donets de les rendes de vostres lochs, les quals havets en aquest regne.

La qual los dix que no y faria res, cor molt e masa li havia. E adonchs ells, dits testimoni e nostre Pere, dixeren a aquella aytals o senblants paraules: —Senyora, valdrian més complaguessets al dit senyor. Fets-ho si vostra mercè és en una manera o altra, cor lo dit senyor nos ha dit que [u]s digam, e axí us ho ha jurat diverses vegades, que si no volets ço que us tramet a dir per nosaltres, que ell vendrà en València

e forçivolment, en despit de tots quants vos pusquen ajudar, ell vos traurà del dit monestir e us haurà a sa mà, e farà tal cosa en vostra persona que tot lo món ne haurà que parlar.

E la dita senyora, hoïdes les dites paraules, los dix aytals o senblants paraules, que ans que ella partís del castell seu de Torres Torres havia haïdes del dit compte, axí per letres com per algunes notables persones, grans menaces de mort, per les quals ella, a son gran dan e desplaer, axí com a forçada e constreta per pahor del dit senyor compte se n'era venguda en lo dit monestir on era: —Déus lo y perdó al senyor compte, cor gran tort fa! E sab bé nostre senyor Déus que yo amara [47r] més star liberament en ço del meu, ço és en Torres Torres, hon he bona posada e bella e assats prop València, que en aquest monestir on són ultra mon voler per ço que·ll senyor compte fa. Mas confie en nostre senyor Déus que Ell hi provehirà en tal manera que yo me'n tornaré tost en ço del meu, d'on só haüda a exir per pahor del dit senyor compte. Emperò, entretant, per seguretat de ma persona, yo m'entén star ací fins que a Déus plàcia, cor més val star ací, ultra mon voler, per seguretat de ma persona que en Torres Torres o en altre loch que·l compte me pogués haver e matar, axí com ho menaçà fer.

E li havia tramès a dir moltes vegades, no solament per ells, mas encara per molts altres, que ja hera concorde ab lo dit senyor compte que li donàs cascuns anys certa quantitat e que no curàs pus de ella ne de sos béns; e que·ll dit senyor compte no li volia atendre ço que promès li havia e jurat ab carta, la qual la dita senyora mostrà a ull a ell, dit testimoni, e al dit mestre Pere d'Arenyós, e axí que verament, ne ella li daria res, ne may tornaria ab ell. E moltes altres paraules foren dites a ell, dit testimoni, e al dit mestre Pere d'Arenyós, per la dita senyora comptesa denotants la gran pahor que la dita senyora havia del dit compte. E axí se'n tornaren ell, dit testimoni, e lo dit mestre Pere d'Arenyós al dit senyor, e li feren relació de les dites coses; lo qual senyor, hoÿda la dita relació, pres en gran e singular desplaer ço que ell, dit testimoni, e lo dit mestre Pere d'Arenyós li havien dit. E adonchs lo dit senyor compte, desjurant e jurant, començà davant ells a menaçar la dita senyora molt orriblement de mort, e que sens falta, haüt esguard al dit senyor compte qui era e quins eren sos tractes e lo linatge d'on devallava, com fos de linatge real⁴ se duptara de les menaces del dit senyor e s'apartara de seny en contra. E pus no y sap.

Interrogat de temps, dix que podia haver a sos vejares vint anys poch més o menys, com no li acorde de cert. Interrogat si lo dit senyor compte dix a ell, dit testimoni, e al dit mestre Pere d'Arenys que si la dita senyora comptesa no volia fer ço que ells li dirien de part sua, que ells li digessen que ell vendria en València e forçivolment la trauria del monestir *et cetera ut super*, e dix que hoc, cor ell, dit testimoni, ne lo dit mestre Pere d'Arenys, no eren tan presuntuoses que ells diguessen a la dita senyora ço que·l dit compte no digués, ans per honestat se heren stats dir a la dita senyora les grans vilanies e desonestats, les quals lo dit senyor compte los dix que digessen a la dita senyora comptessa.

Ítem fon interrogat sobre·ls XIII, XV e XVI^{en} capítols de les dites defenses, les quals li foren lests e donats a entendre, e dix si àls no saber sobre aquells, salvu ço que dessus ha dit e testificat en e sobre los precedents capítols.

⁴ ment de rey no solament la dita senyorra que era dona, mas un gran baró del regne *del*.

Ítem fon demanat sobre·ls XVII e XVIII^{en} capítols de les dites defenses, los quals li foren lests e donats a entendre. E dix si res no saber de cert sobre aquells, com e·l dit temps ell, testimoni, no fos en València, ans era conventual en lo monestir de frares prehicadors en Barchinona.

Ítem fon interrogat sobre·ll XVIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que après que ell, dit testimoni, fon tornat de Barchinona en València, algunes vegades parlaren ell e la dita senyora comptessa dels fets del compte. E tota vegada que dels dits fets parlaven, la dita senyora li dehia que totstemp, des que don Pedro, fill dels [47v] dits cònjuges, morí, fins que ella morís, era stada e staria en gran reguard del dit senyor, però que ella havia confiat e confiava en nostre senyor Déus, qui era major, que Ell hi provehiria. Interrogat de loch, dix que e·l dit monestir de senta Clara. E la derrera vegada que parlaren fon dins la cambra en la qual ell, testimoni, habitava en lo dit monestir de prehicadors. Interrogat de temps, dix que bé de cert no li acorda, com ell, testimoni, parlava ab la dita senyora, e ella ab ell dels dits fets, però que la dita derrera hora o temps darrer que ells parlaren de les dites coses fon en lo temps que·l reverent mestre Vicent prehicà e·l dit monestir, la primera vegada que y vénch de les parts de França, e de Spènyia e de Barchinona. Interrogat de persones, dix que la il·lustre dona Johana de Prades, néta de la dita senyora comptessa, e la noble Na Ysabell Maça, e altres dels quals a present no s'acorda, com les dites senyora comptessa, dona Johana e Na Ysabell Maça stigeren e habitaren en la dita cambra de ell, dit testimoni, per ben XV jorns, e allí dormien e menjaven per hoyr los hoficis e sermons del dit mestre Vicent Ferrer.

Ítem fon demanat sobre·lls XX, XXI, XXII capítols de les dites defenses, los quals li foren lests e a entendre donats. E dix si àls no saber sobre aquells, salvu ço que dessús havia dit e testificat en los precedents capítolls.

Ítem fon interrogat sobre·lls XXVIII°, XXX^{en} e altres fins al cinquantèn exclusive, ommeses los precedents, com sobre aquells no fos produhit ne demanat. E dix si de cert res no saber aquells, sinó ço que dessús havia dit, e salvu que ha vistes moltes sepoltures al dit monestir.

Ítem fon demanat sobre·l cinquantèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que ço que per ell, dit testimoni, és stat dit e testificat, és ver, e de les dites coses e cascuna d'aquelles és pública veu e fama entre los conexens los dits senyors compte e comptessa e sabents les dites coses.

Generalment fon demanat de parentel·la, *odio*, amor, *timore*, *precio*, *precibus*, *induccione*, *subornacione*, *corrupcione*, *et aliis circumstanciis dixit non*.

Interrogat qual part volria que obtingués la present causa, dix que aquella que hagués la justícia.

Ffuit lectum et injunctum tenere secretum.

Die mercurii, XVI septembris anno a nativitate domini M^o CCCC^o XVI°.

Lo honorable mossèn Vidal de Blanes, cavaller major de dies, habitador de la ciutat de València, testimoni produhit e donat per part del dit síndich ycònum, [48r] procurador del dit monestir e convent de les sors menoretas de la ciutat de València, qui jura per nostre senyor Déus e los seus sants evangellis de la sua mà dreta corporalment tochats, dir veritat de ço que seria demanat, sots virtut del qual, els dits dia e any depossà e féu son testimoni *ut sequitur*.

E primerament fon demanat sobre·l dehèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que ell, dit testimoni, no véu quant la dita senyora partí de Falcet e vénch a Torres Torres, mas hoý-ho dir a molts en València e en altres lochs que la senyora comptessa se stava en Torres Torres, e aquí stava ab sa cassa, béns e família; e bé, emperò, era ver que·l dit loch de Torres Torres era de la dita senyora comptessa.

Ítem fon demanat sobre·l XVI^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que les coses e·l dit capítol contengudes havia hoýdes dir al reverent senyor bisbe de Mallorques e a l'egregi don Jayme de Prades en lo loch de Portvendrés de la ribera de Gènova, stants llà nostre senyor lo Papa e los sobredits, e ell, testimoni; de que pot haver de nou en deu anys poch més o menys, a vejares de ell, dit testimoni. Interrogat de presents, dix que no li acorde.

Ítem fon interrogat sobre·l XII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que les dites coses havia hoýdes dir en cort del senyor rey don Martí, però no li acorda a qui ho hoý dir, ne qui hi era present, ne quant temps havia.

Ítem fon demanat sobre·l XIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix si res no saber aquell de cert, o no li acorda, salvu que·l dit compte era de linatge real e la dita senyora era dona, e rahanablement li devia haver pahor.

Ítem fon interrogat sobre·l XIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que la dita senyora comptessa se'n vénch en València e ell la y véu. Lo pus e·l dit capítol contengut ell testimoni ignora.

Ítem fon interrogat sobre·ls XV, XVI, XVII e XVIII^{en} capítols de les dites defenses, los quals li foren lests e a entendre donats. E dix si àls no saber de cert que li acorde, sinó que véu star e habitar la dita senyora comptessa dins la clausura del monestir de senta Clara de la ciutat de València.

Ítem fon demanat sobre·l denovèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que ell, testimoni, crehia que mentre lo dit senyor compte visqué, la dita senyora stech e visqué en sobirana pahor del dit compte, com lo dit senyor fos tal e tan gran hom e la dita senyora fos fembra. E per ço encara cor, en l'any que·l senyor rey don Ferrando, d'alta recordació, entrà novellament de Castella en Aragó, nostre senyor lo Papa era adonchs en lo castell de Paníscola, e ell, testimoni, era en son servey. [48v] E en aquella sahé lo dit compte vénch al loch de Abenicarló per intenció de venir parlar ab nostre senyor lo Papa, donant per color que venia per haver la rosa que·l Papa acostumava dar en lo *Digmenge de la Rosa*. Com fos açò lo disapte ans de la dita festa, e sabent nostre senyor lo Papa que·l dit compte era aquí, tramès ell, testimoni, e mossèn Goçalbo. Foren al dit compte a Benicarló per dir-li de sa

part que se'n tornàs o que li desviassen que no vengés a Paníscola al Papa. E ell e lo dit mossèn Goçalbo, per manament del Papa, anaren al dit loch de Ebenicarló, on trobaren lo dit senyor compte, al qual digeren moltes cosses desviants sa entrada en Paníscola. E lo dit compte jurà que ell iria al Papa e per res no se'n staria, cor ja una altra vegada li era stada desviada sa venguda al Papa, e que verament ell entraria a parlar ab lo Papa. E de present lo dit compte cavalcà, e ells, dits testimoni e mossèn Goçalbo, foreen, e altres ab ell, e vengeren-se'n a Paníscola. E lo dit compte dreçà a l'hostal e aquí descavalcà, e lo dit bisbe de Mallorca, sabent la venguda del dit compte, pare seu, vénch a ell al dit hostal. E après alcun rahunament haüd entre ells, dits pare e fill, lo dit senyor compte demanà al dit don Loís, fill seu, que li donàs tants mill florins, los quals, com lo dit fill seu li recusàs donar e-s scusàs que no-ls havia, lo dit compte dix a aquell, en presència d'ell, dit testimoni, e del dit mossèn Goçalbo, que si ell no li donava ço que ell li demanava, que ell mostraria alguns capítols a nostre senyor lo Papa contra lo dit don Luís, los quals lo dit senyor compte féu legir allí en presència del dit fill seu e d'ells, dits testimoni e mossèn Goçalbo. E dix aquí molt mal del dit bisbe e de la senyora comptesa, muller d'ell, dit compte, dient que aquella era una gran bagassa que s'o fahia de tres, los quals ell nomenà allí, dels quals no li acorda, bé que li par que dehia que eren de casa de la dita comptessa, e axí mateix continuà son maldir. Dix molt mal de la il·lustre dona Alionor, nora sua, muller de l'egregi don Jayme de Prades, filla del molt egregi duch de Gandia quòndam. E lo dit dissapte, vespra del *Diumenge de la Rosa*, nostre senyor lo Papa féu covidar lo dit senyor compte a dinar lo dit digmenge, e lo Papa menjà en tinell on menjà un cardenal, lo dit compte e son fill, lo bisbe de Mallorca. Ell, dit testimoni, e lo dit mossèn Goçalbo foren, e lo dit digmenge ans de dinar nostre senyor lo Papa donà la rosa al dit compte, e après dinar lo Papa donà comiat⁵ [148r] al dit cardenal e altres qui eren e-ll dit tinell. E retragués en sa cambra, en la qual no volch que alcú entràs, sinó solament lo dit compte e son fill. Lo dit mossèn Goçalbo foren, e ell testimoni. Et assegut lo Papa, lo dit compte començà a parlar e dir mal del dit fill seu e de la dita senyora comptessa. E ell, testimoni, per stroncar-lo que no digués mal de la il·lustre dona Alionor, nora sua, filla del molt egregi lo duch de Gandia, del qual, ell testimoni, era stat servidor, axí com havia fet al dit hostal, stronqua'l IIII o V vegades, dient-li: —Senyor, no digats mal de la senyora comptessa, que és bona dona e profembra, cor aytanpoch senyor ne serets cregut, e axí lexats-vos-en si vostra mercè és.

E lo dit compte, volent continuar son maldir, mostrà a nostre senyor lo Papa lo malvoler que aquell havia contra la dita senyora la comptessa. Ell, testimoni, lo embarçà dient: —Senyor, la comptessa és bona dona e prous de son cors e en tots sos fets. Per ma fe, tothom qui diga lo contrari, encara que haja deu anys menys que yo, yo lo y combatré!

E lo dit senyor compte li respòs dient que ell lo y combatria. E ell, testimoni, li dix: —Guardats, senyor, què diets, cor si vós volets baixar tant vostra linatge real que us vullats combatre ab mi per la dita querella, yo us faré dir que la dita senyora comptesa, muller vostra, és bona dona e casta, e no tal com vós diets.

E lo dit compte dix a ell, dit testimoni, que s'anàs combatre ab un bastaix, al qual, ell testimoni, respòs que pus digne era ell, testimoni, de combatre's ab ell, dit compte, per la dita rahó que un bastaix ab

⁵ Vide ultra in quadregesima quarta manu in prima ca mg.

ell, testimoni; mas que si ell, dit compte, qui anava piquant tres o IIII costelles de bou en un pich ab la spasa per les carniceries, se volia combatre ab ell sobre la dita querella, que ell, testimoni, li faria dir que ell dehia veritat. E sobre açò lo compte lo començà a desonrar, e ell, dit testimoni, al dit compte, dient-se leges paraules lo hun a l'altre. E cascuns dels qui staven, lo dit compte asegut e ell, dit testimoni, agenollat davant lo Papa, que sehia en una cadira, levaren-se de peus cuytadament e cascun mès mans per la daga, e empengeren-se lo hun vés l'altre. E lo Papa e mossèn Goçalbo forcen aferraren del compte per tenir-lo, e lo dit bisbe aferrà d'ell, dit testimoni, e en la dita manera lo rahunament del dit compte fon stronchat que pus no parlà de la dita manera. E lo dit compte se n'anà, per una part, e ell, testimoni, per altra, e axí-s partiren. E per avant ell, dit testimoni, fon en València, e anà a veure la dita senyora compessa, la qual havia sabudes les dites coses per altri, e la dita senyora féu-li grans gràcies e mercès de ço que ell, dit testimoni, havia feyt per sa honor. E pus no y sap.

Sobre los subsegüents capítols no són produhit ne, per consegüent, interrogat. Generalment fon demanat de parentel·la, *odio, amor, timor, [148v] precio, precibus, induccione, subordinacione, corrupcione, et de aliis circumstanciis dixit non.*

Interrogat qual part volria que obtingués la present causa, dix que aquella que millor dret hagués.

Ffuit sibi lectum et injunctum tenere secretum et cetera.

Die veneris, XVIII septembris anno a nativitate M^o CCCC^o XVI°.

En Johan Garcia, ciutadà de la ciutat de València, qui stà en la Plaça apel·lada de l'Àngel, testimoni produhit e donnat per part del dit síndich y cònum e procurador sobre les dites defenses, qui jura per nostre senyor Déus e los seus sants evangellis de la mà dreita d'Aquell corporalment tocats, dir veritat de ço que seria demanat e sabria, sots virtut del qual jurament e lls dits dia e any deposà e féu son testimoni *in modum sequentem.*

Primerament fon demanat sobre l dehèn capítol de les dites defenses, que li fon lest e a entendre donat, e dix aquell ésser ver. Interrogat com ho sap, dix que per ço cor e l dit temps, ell, dit testimoni, era vassall de la dita senyora, e stava e habitava en lo seu loch de Torres Torres; e entre los altres qui vengeren ab la dita senyora don Pedro de Prades foren, mossèn Ambert de Castellví e sa muller. E véu e sap les dites cosses; hoc encara, ho sap per tal cor a poch dies que la dita senyora fon en Torres Torres, lo batle del dit loch morí, e la dita senyoria volch constituhir ell, dit testimoni, en batle del dit loch, e ell no u volch acceptar. E adonchs la dita senyora lo amprà que almenys fos procurador un any, e entretant ella cerquaria qui fos sufficient al dit ofici de batlia. E ell, dit testimoni, pres ab força la procuració de la dita senyora un any; e puix ho hac acceptat, la dita senyora li féu tenir la procuració gran temps, fins don Pedro morí. E adonchs, mort don Pedro, ell, testimoni suplicà la senyora que li plagués assignar-li hom qui·ll hoys de compte, com la dita senyora no l'hagués volgut hoyr de tot lo dit temps que ell havia tenguda la procuració per ço que no la leixàs. E la dita senyora li assignà per hoydor En Bernat del Mas, notari, en poder del qual ell, dit testimoni, reté compte e fon diffinit per la dita senyora. E a cap de poch

temps partís d'ella e vénch-se'n a València, hon ja ell, testimoni, dies havia pasats havia comprat alberch. E per ço sap les coses e·l dit capítol contengudes ésser veres.

Ítem fon demanat sobre·l onzèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que mort don Pedro, tantost lo dit senyor compte tramès per molts, dels quals a present no s'acorda, a dir a la dita senyora comptessa que li donàs de ses rendes dels dits castells e lochs certa quantitat, de la qual ell, testimoni, bé no és menbrant. E la dita senyora, considerant que la terra era molt endeutada e havia molts càrrechs, axí de beneficis com de salaris, e alcaydies, e procuracions, e d'altres cosses, differia donar-li alcuna cosa, e ab paraules scusatòries e bones [149r] rispostes, ella·n trametia los que hi venien per part del dit senyor compte. Interrogat com ho sap, dix que per ço cor encara en aquell cars ell, testimoni, era en servey de la dita senyora, e véu e hoý les dites persones e parlaments. Interrogat de loch, dix que en Torres Torres. Interrogat de temps, dix que dins l'any que morí lo dit don Pedro. Interrogat de presents, dix que En Luís Martí hi era, e dona Johanna de Cabrera, muller del dit don Pedro quòndam, e altres de casa dels quals ell, testimoni, a present no és menbrant.

Ítem fon demanat sobre·l dotzèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que com la dita senyora diferís de donar alcuna cosa al dit senyor aquell per molts de sa terra, li tramès dir grans menaces, dient que ell hi vendria e pendria la terra e a ella. E per alguns d'aquells li tramès a dir moltes paraules difamatòries del cors de la dita senyora, increpant-la de aulesa de son cors. E com ell, testimoni, hoý les dites àvols paraules, les quals aquells qui hi venien li dehien, ell, testimoni, cuydava exir de seny, sabent que la dita senyoria era de les prous e castes dones qui visquessen en lo món, e aytal fama na havia. E alcunes vegades ell, testimoni, dehia a la dita senyora per què consentia que tals paraules li fosen dites en sa presència, e la dita senyora li dehia: —Calla't, le<x>ats dezir, que no munta res— o semblants paraules. E més avant dehia d'aquells qui hi venien: —Dezit al senyor compte que Dios que lo perdone. E que pues tal es su intención, yo me'n d'entrar en Valencia dó seré en seguro de mi persona, e star allá tanto como a Dios plazerá. E sabe Dios que lo faré contra mi voluntat, que más querría star en lo mío que en Valencia— o semblants paraules. E en açò fon ell, dit testimoni, present, vehent e hoent alcunes vegades dins lo castell de Torres Torres en l'any qui don Pedro morí, on eren presents la dita senyora dona Johana de Cabrera e altres de sa casa, dels quals a present no és acordant.

Ítem fon demanat sobre·ls XIII, XIII^{en} capítols de les dites defenses, los quals li foren lests e a entendre donats. E dix que considerant la dita senyora les greus menaces que sovén havia del dit senyor compte, atès que era tan gran senyor de sanch real e hom executiu, e que hun dia fóra en lo dit loch que ella no se'n pensara res, deliberà per la dita rahó d'entrar-se'n en València per seguretat de sa persona, no per cor ne intenció de haver-hi domicili, ne de mudar-lo-y per cor de ésser en València habitadora, mas solament per la pahor que havia, dient que·l senyor, com poria venir desficcat en lo dit loch e degú no li gosaria ressistir, e pendria a ella e ço del seu; e axí que més li valia que·s metés en segur fins tants que a Déus plagués. E axí·s féu. Interrogat [149v] com sab les dites coses, dix que per ço com ho véu e hoý dir a la dita senyora les dites coses diverses vegades en lo dit castell de Torres Torres ans que se n'entràs en València. E après les hi hoý dir en lo dit monestir diverses vegades. Interrogat de presents, dix que molts de casa ho podien ben saber, e veure, e hoir, e y heren com la dita senyora dehia les dites coses. Emperò de cert ell, testimoni, no poria dir qui eren. Mas dehia aquestes paraules o semblants: —Dios que lo

perdone al senyor, amén de que tanto mal me faze, que yo más amaría star en Torres Torres que en Valencia.

Ítem fon demanat sobre·l·ls XV e XVI^{en} capítols de les dites defenses, los quals li foren lests e a entendre donats. E dix que après mig any poch més o menys que don Pedro fon mort, la dita senyora ensemps ab sa nora vengeren en València, e posaren alguns dies en casa de mossèn Eximèn Pérez d'Arenós; e après logaren un alberch prop la çabateria atinent del bany, e aquí stegeren algun temps. E après se'n tornaren a Torres Torres e feren lo capdany de don Pedro. E fet lo dit capdany, la dita senyora dona Johana de Cabrera se n'anà en Catalunya, e la dita senyora comptessa se'n tornà en València e descavalcà en lo dit monestir de santa Clara, e aquí stech alguns dies. E après se isqué del dit monestir e anà posar a casa de mossèn Jacme Romeu, on stech algun temps, e après tornà-se'n en lo dit monestir. Emperò ell, testimoni, no s'acord si hi tornà ab licència del Papa o no, e les dites coses véu ell, dit testimoni. E bé, emperò, hoý dir ell, dit testimoni, a la dita senyora stant en casa del dit mossèn Jacme Romeu, que ella no-s tenia allí per segura del dit senyor compte, ans ne stava en gran dupte, e que verament ella se'n tornaria en lo dit monestir. E pus no li acorda a present.

Ítem fon demanat sobre·l· XVII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que stant ací lo dit senyor Rey, lo dit senyor compte vénych en València, e ell, testimoni, lo y véu. Emperò ell, testimoni, no sap si hi vénych per cor de portar ses menaces a fi, ne si agra assajat de pendre la dita senyora, com açò fos en lo cor del dit senyor. Mas creu que ell no y vénych sens per què, et creu que si no fos lo dit senyor rey en València, lo dit senyor compte hagra assajat de fer alguna novitat contra la dita senyora, sguardant les greus menaces que en diverses temps li havia trameses per diverses hòmens e letres, les quals ell, dit testimoni, havia vists en Torres Torres, e hoýdes dir après a la dita senyora en lo dit monestir diverses vegades, presents molts dels quals no s'acord[e]. Emperò véu, quant lo dit senyor vénych en lo dit cars en València, que la dita senyora fahia star hòmens a la scala per hon hom munta al dit monestir per guardar e defendre aquella del dit senyor compte, com ell, testimoni, vengués sovén en lo dit cars a la dita senyora; e véu tanquar a pedra e a brach o mortre lo pas per hon hom entra del menjador a la sala on la dita senyora acostumava de star.

Ítem fon demanat sobre·l· XVIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat, e dix aquell ésser ver. Interrogat com ho sap, dix que per ço que dit ha dessus, et per ço com ho véu en Torres Torres e en les alqueries de sa tinença. E hoý dir molts dels quals no s'acord que, axí mateix, ha[150r]vien vists senyals reals e balestes en los altres castells e lochs de la dita senyora. Interrogat de temps, dix que après la dita senyora fon en lo dit monestir.

Ítem fon demanat sobre·l· XVIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que la dita senyora, stant en Torres Torres après la mort del dit don Pedro, ell, testimoni, véu algunes vegades letres, les quals lo dit senyor trametia a la dita senyora comptessa, hon havia grans menaces si ella no fahia ço que·ll dit senyor volia. E véu e parlà en lo dit castell ab aquells que lo dit senyor trametia, e hoý ço que aquells, ultra les letres que li donaven, dehien a la dita senyora. E haüid sguard a ço que era contengud en aquelles, e açò que li explicaven de part del dit senyor, e a les paraules que la dita senyora havia dites, present ell, testimoni, e altres, axí en Torres Torres ans que partís, com

aprés, en València, ell, testimoni, creu de cert e ho véu per obra en ço que se'n vénch de Torres Torres mal son grat, e-s mès en lo dit monestir, com en altre loch aquella no-s tingués per segura. E axí ho dixés ella diverses vegades, que mentres lo dit senyor visqué, aquella fon e visqué en sobirana por del dit senyor compte, e les menaces d'aquell li foren presents. E més encara mostrava la dita senyora la gran pahor que havia del dit senyor compte en açò que en les morts passades, per sguard de la senyora dona Johana, néta sua, aquella se isqué de València e anà en molts lochs. E ell, testimoni, la véu en Parcent, qui és dellà Gandia; e aprés les véu en Murvedre, e aquí ell, testimoni, dix a la dita senyora aytals o semblants paraules: —Senyora, en Torres Torres ha bon temps e no y moren per gràcia de Déu. E axí, puix sots tan prop de ço del vostre, on tant temps havets desigat tornar, anats-hi, cor mills starets en Torres Torres qui és loch vostre que no en Murvedre, qui és del Rey.

E la dita senyora li respòs dient que ella no y hiria de tota vida del senyor compte, cor si ella hi anava e lo dit senyor sabia que ella y fos, ell vendria en lo dit loch, on degú no li gossaria contradir e, per força o per grat, ell la pendria; e axí que no y hiria, si donchs dona Johana, sa néta, no prenia marit e que stigués en Torres Torres, cor ladonchs ella, dita senyora comptessa, seria en segur e se'n tornaria a Torres Torres, hon havia gran dessig de tornar, o semblants paraules. Interrogat de presents, dix que li par que y era la dita senyora dona Johana e altres dels quals no s'acorda bé al present.

Ítem fon demanat sobre-l vintèn capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que per ço cor ell, dit testimoni, en temps passat era stat servidor de la dita senyora, ell sovén vissant aquella en lo dit monestir. E aquella malalta per ben hun any ans que-l dit senyor compte morís; e aprés mort d'aquell, contínuament fon malalta en lo dit monestir, de la qual malaltia la dita senyora morí e passà d'aquesta present vida. E açò véu ell, dit testimoni, presents molts de casa e altres.

[150v] Ítem fon demanat sobre-l XXI capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix si de cert no saber res sobre aquell, salvu que hoy dir moltes e diverses vegades a la dita senyora en lo dit monestir e en Murvedre que ella havia gran dessig de tornar en Torres Torres, e que no morís ella fins que y fos tornada. Interrogat de presents, dix que bé no li acord.

Ítem fon interrogat sobre-l XXII capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre, e dix aquell, e les coses en aquell contengudes, ésser veres. Interrogat com ho sab, e dix que per tal com de la mort del dit don Pedro fins a la mort del dit senyor compte, la dita senyora comptesa stech en sobirana pahor del dit senyor compte per ço que ell, dit testimoni, dessús ha dit e testificat sobre-ls precedents capítols. E aprés mort del dit senyor compte, la dita senyora fon contínuament malalta, de la qual malaltia morí; e axí ho véu ell, dit testimoni; e per les dites rahons la dita senyora comptessa fon impedita que no poch tornar al dit seu domicili o habitació que havia en lo dit seu castell de Torres Torres.

Ítem fon demanat sobre-l XXIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix que ço que ell, dit testimoni, dessús havia dit e testificat era res ver, e d'allò era e és pública veu e fama en la ciutat de València e en lo dit loch de Torres Torres per los sabents les dites coses e conexents les dites persones.

Generalment fon interrogat de parentel·la, *odio, amor, timore, precio, precibus, subornacione, induccione, instruccione, et aliis circumstanciis dixit non.*

Interrogat qual part volria que obtingués la present causa, e dix que aquella que millor dret hagués.

Ffuit sibi lectum et injunctum tenere secretum perseveravit.

Die martis, xxii mensis septembris anno a nativitate domini M CCCC XVI.

Lo honrat En Lluís Martí, alcayt del loch de Chest situat dins regne de València, testimoni produhit e donat per part del dit síndich yçònum e procurador del dit convent de les sors minoretas de la dita ciutat de [151r] València, qui jura per nostre senyor Déus e los seus sants evangellis de la sua mà dreta corporalment tocats, dir veritat de ço que serà demanat, sots virtut del qual, interrogat els dits dia e any, deposà e féu son testimoni en la forma e manera infrasegüent.

Prima fon demanat sobre·l x^e capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat antendre. E dix que en lo temps que l'egregi don Pedro de Prades dech fer nocas ab la molt nobla dona Johana de Cabrera, germana del noble mossèn Bernat de Cabrera, la dita senyora comtesa e lo dit don Pedro, fill [d']aquella, se'n vengueren de la vila de Falcet, de voler e beniplàcit del dit senyor compte, a la ciutat de Sogorp, on adonchs eren los molt alts e il·lustres senyors don Martí, infant d'Aragó, e dona Maria de Luna, muller sua, e la dita dona Johana de Cabrera, e per les nocas del dit don Pedro e d'aquella, les quals los dits molt il·lustres senyors los feren en la dita ciutat de Sogorp. E per la dita rahó, la dita senyora comtesa se'n vench de Falcet a Torres Torres, qui era loch de la [here]tat de la senyora comtesa ab sa família e béns mobles. E aquí stech per ben deu ho honze anys continus fins tant que morí lo dit egregi don Pedro, fill seu, e qualque mig any après.

Interrogat com ho sap les dites coses, e dix que per ço com ho hoý dir moltes e diverses veguades, així en lo dit loch de Torres Torres com en València a la dita senyora comtesa, com ell, testimoni, e la dona Na Sanxa, muller sua, la qual alletà e nodrí dona Johana de Prades, filla del dit egregi don Pedro, sien stats en servey dels dits senyors comtesa, fill, e néta d'aquella del temps ençà que la dita dona Johana de Prades nasqué fins al dia que la dita senyora comtesa pasà d'aquesta vida en l'altre.

Interrogat de temps, e dix que ja ho ha dit desús. Interrogat de present, e dix que molts de casa de la dita senyora qui són stats en son servey, dels quals a present no s'acorda, sinó de la dita muller sua hoc, e de la dita dona Johana de Prades.

Ítem fon demanat sobre·l XI^{en} capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e donat a entendre. E dix aquell e les coses e·ll dit capítol contengudes ésser veres. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com ell, dit testimoni, après la mort del dit egregi don Pedro de Prades, qui morí en lo dit loch de Torres Torres, véu alguns misatgers del dit senyor compte qui parlaven ab la dita senyora en València de part del dit senyor, dient que ella tornàs ab ell; entre·ls quals misatgers hi vengueren e parlaren ab la dita senyora del dit senyor compte En Guillem de Lobets, En Berenguer Gallart e En Bernat Giner, e·n Johan Ferrer,

secretari del dit senyor compte, hoch hun juheu. E cascuns d'aquests per sí portaren letres a la dita senyora de part del dit senyor compte, les quals ell, dit testimoni, véu, com fos dels qui sabien molt en los fets e secrets de la dita senyora. E creu que [151v] huy deu tenir la senyora dona Johana, néta dels dits senyors, moltes, com la dita senyora comptessa les fes stojar, guardar e metre en un cofret petit. E així ho havia de consell que fos advocat. Per los quals misatgers e cascun d'aquells li enviava a dir lo dit senyor compte que li donàs de ses rendes, ço és del temps pasat que ella avia tenguda la terra M fflorins per any, e que d'aquí avant li donàs certa quantitat per any, de la qual no s'acorda. E la dita senyora comptessa sempre ho recusà fer, dient que no ho podia fer, com la terra que ella posehia en aquest regne fos endeutada e maltractada o semblants paraules excusatòries.

Interrogat de present[s], dix que molts de casa, e ell, testimoni, qui de manament de la dita senyora comptesa fahia les letres responsives al dit senyor compte quant aquell li scrivia.

Interrogat de temps, dix que en diverses temps après òbit del dit egregi don Pedro de Prades, com vivent aquell, no sab ell, testimoni, que fos debat entre ls dits senyors per rahó de les dites rendes.

Ítem fon demanat sobre l XII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e a entendre donat, e dix aquell ésser ver. Interrogat com ho sab, dix que per ço cor la dita senyora ho dix a ell, dits testimoni, moltes e diverses veguades; e per ço encara com ell, dit testimoni, fahia les respostes o letres les quals la dita senyora trametia al dit senyor compte. E més avant vehia les letres les quals lo dit senyor compte trametia a la dita senyora de les dites menaces. Interrogat com ho sabia, ell, dit testimoni, que les dites letres de menaces trametés lo dit senyor a la dita senyora comptessa, e dix que per ço com les dites letres de les dites menaces eren sotscrietes de pròpria del dit senyor compte, com ell, testimoni, conegués molt bé la scriptura de la mà del dit senyor, e vehés aquelles sagellades ab lo seu propi sagell e armes, les quals acostumava fer e portar. E creu ell, dit testimoni, que de les dites letres n'i deu haver alguna encara en poder de la dita senyora dona Johana, néta sua.

Interrogat hon veehia ell, dit testimoni, les dites letres, dix que en València, e ll dit monestir de sancta Clara. Demanat de temps, e dix que moltes veguades après òbit del dit senyor don Pedro. Interrogat de present, dix que molts de casa ho podien ben veure he y eren, del quals a present no s'acorde, salvu de la dona Na Sanxa, muller del dit testimoni.

Ítem fon interrogat sobre l XIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat entendre, e dix aquell ésser ver. Demanat com ho sap, dix que per ço cor era domèstich e familiar de la dita senyora comptesa ja ans que aquella se n'entràs en València, ans de la mort del dit don Pedro, e sabia e veyà les dites coses.

Ítem fon interrogat sobre l XIII^{en} capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e entendre donat. E dix que és ver que mort lo dit senyor don Pedro, e stant la dita senyora en Torres Torres, començà tantost lo debat entre ls dits senyors compte e comptessa, e algunes menaces, per les quals la dita senyora comptesa deliberà e hac consell d'alguns de sos parents e amichs que se'n entràs en ciutat per ésser en segur [152r] de sa persona, dient la dita senyora comptesa al dit testimoni e als altres que ab ella eren, que ell[a] venia en València, ultra son voler, per les dites menaces del comte, e que no y venia per habitar ne

de mudar son domicili aquí, mas per fugir a les dites menaces del compte, del qual havia gran paor; e puys ella fos en segur de sa persona, que veuria los fets com vendrien ne com se porien levar. E per què la dita senyora no havia cor de mudar son domicili en València, ne de habitar aquí per totstemps de sa vida, cor quant se'n vench e partí de Torres Torres en València, encara lexà bona partida de sos béns mobles en lo castell del dit loch, car no se'n portà sinó scasament ço que havia mester. E les dites coses sap ell, dit testimoni, per ço cor les véu e les hoy dir a la dita senyora e ll dit temps; e après moltes vegades, així en Torres Torres ans que la dita senyora partís, com en València, après que y fon present, alguns dels quals bé no s'acorda.

Ítem fon demanat sobre lo XV^{en} capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e donat antendre. E dix que mort lo dit senyor don Pedro, qui morí en Torres Torres, començà lo debat entre los dits senyors compte e comptesa, hoc e entre la dita senyora comptesa e dona Johana de Prades, nora sua, per causa e rahó del dot d'aquella. E per lo debat de sogra e nora entraren-se'n abdós en València, e vengueren posar a casa del noble mossèn Eximèn Pérez d'Arenós, on stigueren alguns dies. E après, com les dites senyores no fosen en clar de lur qüestió, e aguesen astar en València, logaren hun alberch qui és atinent del bany d'En Nunó appellat, prop la çabateria, e aquí stigueren ben hun any a vigares del dit testimoni. E finat lur debat abduy se'n tornaren en Torres Torres et faheren lo cap d'any del dit don Pedro. E fet lo dit cap d'any, tantost la dita dona Johana se n'anà en Catalunya e la dita senyora comptesa se'n vench en València, e descavalguà al dit monestir de sancta Clara. E aquí stant fon-li feta conciença per mestre Francesch Eximenez e altres, dients que per *Extravagant* del Papa, degun lech no podia star dins clausura en algun monestir de dones sens encorrimment de pena de vet. E per la dita rahó ella se isqué del dit monestir, e anà-se'n a casa de mossèn Jacme Romeu, prop sent Steve. E entretant la dicta senyora, com no-s stigués allí per segura, e així ho havia tramès a suplicar al Sant Pare que li donàs licència que ella pogués star ab sa família dins lo dit monestir sens encorrimment d'alguna pena, la qual licència haüda ella, se'n tornà e ll dit monestir ab sa família. Interrogat de temps, dix que après mort del dit don Pedro, dins dos anys a vejares del dit testimoni, poch més o menys, foren les dites coses.

Ffon encara demanat sobre l XVI^{en} capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e antendre donat, e dix aquell ésser ver. Interrogat com ho sap, e dix que per ço que dit e testificat havia desús, en, e sobre los precedents capítols, e per ço cor la [152v] dita senyora ho deya molt sovén, així a ell, dit testimoni, com als altres de casa. Interrogat de loch, dix que en lo dit monestir, après fon tornada en aquell. Demanant de presents, dix que los de casa.

Ítem fon demanat sobre l XVII^{en} capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e donat antendre. E dix que stant la dita senyora dins la clausura del dit monestir, e lo dit senyor Rey don Martí stant en lo seu Real de València, lo dit senyor compte vénch al Grau de la Mar de València ab un laüt, segons se dix. E alguns, entre ls altres mossèn Eximèn Pérez d'Arenós, digueren al dit senyor Rey com lo dit compte era vengut en València per asagar de dapnejar e aver la dita senyora comptesa, e així que fos sa mercè que y provehís en tal manera que scàndel no se'n seguís. E lo dit senyor Rey féu arestar lo dit compte en sa posada. E lo dit compte féu citar la dita comptesa davant la audiència del dit senyor Rey, en presència de la qual ell, dit testimoni, e altres comparegueren. E a poch dies lo dit senyor Rey, qui sabia los fets, féu-lo'n anar. És ver que l dit compte, entretant que stech en València, pasà algunes vegades cavalcant ab lo

dit senyor Rey per la Boseria, e açò veyà lo dit testimoni. Interrogat si lo dit senyor compte era vengut e·ll dit cas ab lo dit senyor Rey per pendre e aver la dita senyora en València, e dix que creya que hoc per ço cor, ateses dites menaces que·l dit compte trametia a dir a la dita senyora, versemblant era que ell no y venia per àls, sinó per aver a·quella a sa mà, segons havia tramès a dir moltes veguades, així per letres com per missatgers.

Ítem fon demanat sobre·l XVIII^{en} capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e donat antendre. E dix aquell, e les coses en aquell contengudes, ésser veres. Interrogat com ho sap, dix que per ço com ell, dit testimoni, fon hun de aquells qui hi treballaven en haver la dita salvaguarda e en fornir los dits castells. E hi fon present, vehent e hoent, com fos un dels de casa de la dita senyora qui més treballava per aquella e per sos affers.

Ítem fon demanat sobre·l XIX^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat antendre. E dix que mentre lo dit senyor compte visqué, après la mort del dit don Pedro, la dita senyora stech contínuament en gran por del dit senyor, e així ho hoý dir ell, dit testimoni, moltes e diverses veguades, e així en Torres Torres com en València, a la dita senyora comptesa. E és ver que la dita senyora havia la dita pahor per ço cor del temps que les dites menaces vingueren de part del dit senyor compte a la dita senyora, aquella féu tenir spies a Tortosa e a la Galea, qui notificasen a la dita senyora si lo dit compte pasaria per allens per venir en València o en son regne. E açò sap ell, dit testimoni, per tal com algunes vega[153r]des la dita senyora scrivia a·quells, e ell, dit testimoni, scrivia les letres. Més avant sap e véu que, per ço com la dita senyora havia gran paor del dit senyor compte, aquella fahia e féu star gran temps a la scala per on puguen al dit monestir hòmens que coneguessen lo dit senyor compte, per ço que si aquell hi venia, que fos resistit a aquell d'entrar llà on la dita senyora era, o que ella·n fos asabentada. Los dits hòmens eren En Pere Gomiç, alcayt adonchs de Xest, e En Francesch Pelegrí, qui conexien lo senyor compte.

Més avant véu e fon present que, com fon dit a la dita senyora comptesa que·ll dit senyor era vengut en València, [on] stech lo dit senyor Rey, la dita senyora comptesa no tenint·se per segura allí on solia star dins la clausura del dit monestir, aquella se n'entrà dins lo dit monestir ab dona Johana, sa néta, e dormia e menjava dins una cambra de una monga, la qual li par, com no li acord bé, que fos de sor Jacmeta Fustera. E féu tanquar a pedra e brach un portal o pas per hon hom entra en la sala que la dita senyora obrà dins la clausura del dit monestir. E de la dita cambra hon se mès may gossà exir fins a cap d'alguns dies que sabé de cert que·l dit senyor compte se n'era anat. E açò véu ell, dit testimoni, com fos en servey de la dita senyora comptessa, ans e après de la dita venguda.

Ancara més mostrava la dita senyora la gran paor que havia al dit senyor en açò que, en les morts d'ara v anys poch més o menys, la dita senyora deliberà d'exir de València. E en Torres Torres e altres lochs seus havia sanitat, hi staven hòmens de València, qui eren exits per les dites morts, e ella no y gosà entrar, dient que si ella hi entrava e lo compte ho sapia, que tantost hi vendria e la pendria, car los vassalls ne altres no li gosarien contradir ne resistir. Ans se n'anà vers Gandia e a Parcent, qui és d'en Manuell de Vilanova, e a la vall de Alfàndech. Enaprès vench a Murvedre e aquí stech per les dites morts algun temps, que may no gosà anar a Torres Torres. E açò hoý e véu ell, dit testimoni, qui era en servey continu

de la dita senyora, e molts altres de casa qui servien aquella ho hoiren dir a ella, e veren les dites coses e·l·ls dits lochs e temps.

Ítem fon demanat sobre·l XX^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat antendre. E dix que·l dit senyor compte morí hun hany poch més o menys ans que la dita senyora comptesa morís. E ja ans de la mort del senyor compte, la dita comptesa era malalta; e après mort del dit senyor compte, la dita senyora [era] contínuament malalta fins [que] morí de la dita malaltia. E açò véu ell, dit testimoni, en València, e ho sap com fos familiar de la dita senyora comptesa, e molts altres, així familiars com metges, e altres veheren e saben les dites coses.

Ítem fon demanat sobre·l XXI capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e donat antendre. E dix que mort lo dit senyor compte, la dita senyora contesa proposà de tornar-se'n a Torres Torres. E així deliberat féu demanar als honorables nostre Pere Soler e nostre Luýs d'Ordins, qui la tenien en cura, si ella, sens perill de sa persona per sguart de la sua malaltia, poria tornar al dit seu castell de Torres Torres, los quals dixeren que ssi la movien que era molt perillosa de morir; per què no consellaven que la moguessen en degun partit del món. Interrogat com ho sap les dites coses, e dix que per ço com ho hoý dir a la dita senyora diverses vegades après la mort del dit senyor compte que ella se'n volria tornar a Torres Torres si los metges lo y consellaven. E·l mes avant fon present a la proposició feta per la il·lustre dona Johana, néta de aquella, als dits metges sobre la dita [153v] tornada a Torres Torres. Interrogat de loch, dix que en València, e·l·l dit monestir. Interrogat de present, dix que la dita senyora dona Johana, e la muller del dit testimoni, e la honorable madona Isabel de Monsoriu, companyona de la dita senyora comtesa, e altres hoyren dir a la dita senyora que se'n volia tornar a Torres Torres. E foren presents a la proposició de les dites monges e resposta de·quells. Interrogat de temps, dix que après fon mort lo dit senyor compte de Prades.

Ítem fon interrogat sobre·l XXII capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e donat antendre, e dix ésser ver. Interrogat com ho sap, dix que per ço cor anxí ho ha vist e ohit segons desús, en, e sobre los precedents capítols havia dit e testificat a la qual deposició, e tant quant ço que la dita paor e malaltia se refer e testificat a la qual deposició, e tant quant ço que la dita paor e malaltia se refer.

Ítem fon demanat sobre·l XXIX^{en} capítol de les dites deffenses, obmesses los precedents com sobre aquell no fos interrogat. E dix si àls no saber sobre aquell, salvu que havia hoýt dir moltes e diverses vegades a la dita senyora comptesa en València en lo dit monestir, après que la dita senyora fon en aquell. E lo pare e mare de la dita senyora comptesa jahien e·l·l dit monestir. E à vist que cascuns anys, en les celebritats de Tots Sants, la dita senyora comptesa devalava en la sgléya del dit monestir e fahia dir misses en la capella on aquells jahien, e offeria dient que allí jahien los pare e mare d'aquella e molts altres de son parentat.

Ítem fon interrogat sobre·l XXX^{en} capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e donat antendre. E dix que creu que la dita senyora comptesa ha fets los dits legats al dit monestir més per auumentar aquell e descarregar sa consciència que per rahó de la sepultura. E açò per tal cor la dita senyora stech al dit monestir ab sa família bé per spay de XX anys, poch més o menys, e féu e donà grans enugs al dit monestir e monges d'aquell, e sabia la gran pobre[sa] que pasaven les més monges que y són, a les

quals la dita senyora comptesa acostumava fer algunes caritats. E açò sap ell, dit testimoni, per ço cor del dit temps de XX anys més o menys en çà, ell, dit testimoni, és stat en continu servey de la dita senyora, e ha vist ço que desús ha dit, e molts de casa ho saben.

Ítem fon demanat sobre·l XXXIII, XXXV e tots los altres següents capítols, sobre·ls quals se devien rebeents fins al XLIX^{en} inclusive, los quals li foren lests e a entendre donats. E dix si de cert res no saber sobre aquells, salvu que y ha vists moltes sepultures e soterrar alguns, ayxí dins la sglesia com deffora en lo fosar. E açò de XX anys poch més o menys ençà que·l dit testimoni és stat en servey de la dita senyora comptesa.

Ítem fon demanat sobre·l L capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e donat antendre. E dix que ço que ell dit deposant desús havia dit e testificat era ver, e d'allò era e és pública veu e fama entre los sabents les dites coses e conexents les sobredites persones.

Generalment fon interrogat de perentel·la, *odio, amor, timor, prece, precibus, induccione, corrupcione, et aliis circumstancis dixit non.*

Demanat qual part voldria que obtengués la present causa, dix que aquella que mellor dret agués, com tots fosen servidors de nostre senyor Déus.

Ffuit sibi lectum perseveravit et injunctum tenere secretum.

[154r] *Predicitis die, loco et anno.*

La dona Na Sanxa, muller de l'honorable En Luýs Martí, alcayt del loch de Chest, testimoni produhida e donada per part del dit síndich ecomun e procurador del dit monestir, la qual jura per nostre senyor Déus e los sants evangelis de la sua mà dreita corporalment toquats, dir veritat de ço que serà demanada, sots virtut del qual els dits dia, mes e any, deposà e féu son testimoni en la forma e manera infrasegüent.

E primerament fou interrogada sobre lo X^{en} capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e antendre donat. E dix que en lo temps que la dita senyora comptesa se diu que se'n vench de Falcet a Torres Torres, ella, dita testimoni, no era en servey de la dita senyora comtesa; mas per algun temps après, ella, dita testimoni, ensemps ab lo dit marit seu, se'n foren en servey de la dita senyora comptesa, com ella, testimoni, alletàs la egrègia dona Johana de Prades, néta de la dita senyora comptesa. E véu star e stech ab la dita senyora comptesa en lo dit castell de Torres Torres per algun temps fins tant que morí don Pedro de Prades, fill dels dits senyors compte e comtesa de Prades. Emperò ella, dita testimoni, hoý dir a la dita senyora, així en Torres Torres com en València, moltes e diverses veguades après fon en servey d'aquella, que ella se n'era venguda de Falcet a Torres Torres ab sa família e béns mobles de voler del dit senyor compte, lo qual dix que deya que no veyia dies ne ores que la dita senyora fos partida d'ell per ço que ell pogués fer a sa guissa ab fembres.

Ítem fon demanada sobre·l XI^{en} capítol de les dites deffenses, lo qual li fon lest e a entendre donat. E dix que vivint lo dit senyor don Pedro de Prades, ella, testimoni, no sap ne hoý dir que li acorde

que·l dit senyor compte demanàs res a la dita senyora comptesa. Mas mort don Pedro, qui morí en Torres Torres XX anys ha, poch més o menys, lo dit senyor compte tramès a dir a la dita senyora comptesa, per lo fill del compte d'Ampúries e molts altres, dels quals a present no s'acorde, que li donàs de ses rendes, e la dita senyora comptesa se scusà, dient que no ho podia fer. Interrogada com ho sab, dix que per ço com ho véu. Interrogada de loch, dix que en Torres Torres, après mort de don Pedro, e quasi tantost. Interrogada de presents, dix que·l dit marit seu hi era e altres de casa, dels quals a present no s'acorda.

Ítem fon interrogada sobre·l XII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat entendre. E dix que en l'any que don Pedro morí fon debat entre la dita senyora comptesa e dona Johana, nora sua, per la dot que aquella dita nora demanava a la dita senyora comptesa. Per lo qual debat a declarar fon concordat entre les dites senyores que se n'entrasen en València, on havia molts juristes, e aquí seria vista justícia de cascuna d'elles. E així fon fet. E stants les dites senyores en València, ell[a] testimoni, véu En Berenguer Giner, qui era de casa del dit compte, donar letres a la dita senyora de part del dit senyor. E hoý dir a aquell que·l dit senyor compte volia que ella li donàs certa quantitat de ses rendes, e si no u volia la dita senyora comptesa, que ell personalment hi vendria a·quella e la se'n menaria ab sí, e pendria castells e lochs de la dita senyora, e·n faria de tot ses volentats, e semblants paraules. E que la dita senyora li legia les letres de les dites menaces. Interrogada de presents, dix que bé no li acorda.

Ítem fon interrogada sobre·l XII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e donat entendre. E dix que en l'any que don Pedro morí fon debat entre la dita senyora comptesa e dona Johana, nora sua, per lo adot que aquella dita nora demanà a la dita senyora comptesa. Per lo qual debat a declarar fon concordat entre les dites senyores que se n'entrasen en València, hon havia molts juristes, e aquí seria vista la justícia de cascuna de les parts. E axí fon fet. E stants les dites senyores en València, ella, [154v] testimoni, véu En Bernat Giner, qui era de casa del dit compte, donar letres a la dita senyora de part del dit senyor. E hoý dir a·quell que·l dit senyor compte volia que ella li donàs certa quantitat de ses rendes, e si no u volia fer la dita senyora comptesa, que ell personalment hi vendria e pendria aquella, e la se'n menaria ab sí, e pendria los castells e lochs de la dita senyora, e·n faria de tot ses volentats, o semblants paraules. E que la dita senyora legia les letres de les dites menaces. Interrogada de present, dix que bé no li acord.

Ffoü demanada sobre·l XIII^{en} capítol de les dites defenses, lo qual li fon lest e entendre donat, e dix aquell ésser ver. Interrogada com ho sab, dix que per ço cor ella, dita testimoni, stant les dites senyores comptesa e nora sua en València, e aver hagudes la dita senyora les dites menaces del dit senyor compte, ella, dita testimoni, era en València ab les dites senyores, com nodrits [*està en blanc la resta del foli*] [...]⁶

[Dimarts, xxii de setembre de 1416]

[...] [27r] anat al dit monestir e és entrat en lo dit alberch o stage diverses vegades; e que axí mateix ha hoý dir als dits beneficiats e a altres, los noms dels quals no li acorden, que los habitants qui

⁶ Vide ultra in XL manum, littium a XXVII chartes *mg*.

staven en lo dit alberch ab la dita comptesa eren paroquians de la dita església. E axí ho ha hoÿt ell, testimoni, per ver d'alcun temps ençà per ço com ha vist que lo currat de la dita església, axí com a currat, liurats los sants sacraments als familiars de la casa de la dita egrègia comptesa, ço és confesions en lo preciós cos de Jhesuchrist. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de presents, e dix que no li acorde. Interrogat de temps, e dix que gran temps ençà diverses vegades ha vistes e hoÿdes dir les dites coses. Interrogat de loch, e dix que ja u ha dit dessus.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo novèn capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix que dins los límits del dit monestir e corral són alcunes cases e statges de persones de baix stat, les quals són nomenades, reputades e haüdes del temps ençà que ell, testimoni, és beneficiat en la dita església de Sent Johan, per parroquianes de la dita església; e que ell, testimoni, ha vist diverses vegades liurar los sants sacraments a aquells per lo curat de la dita església. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon [interrogat] ell, dit testimoni, sobre lo X capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest denant. E dix res no saber sobre aquell.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix que les coses en lo dit capítol contengudes ha hoÿdes dir al discret mossèn Jacme Gil, vicari qui és de la dita església parroquial de Sent Johan, e a diverses altres persones de la ciutat de València, los noms de les quals no li acorden d'alcun temps ençà.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest denant. E dix que les coses en lo dit capítol contengudes ha hoÿdes dir diverses vegades al dessus dit mossèn Jacme Gill del temps ençà que aquell és vicari de la dita església. E àls no y sab que al present li acorde. Interrogat de loch, e dix que en la dita església e en altres parts. Interrogat de presents, e dix que no li acorde.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIII, XIII, XV, XVI capítolls de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que les coses en los dits capítols contengudes ha hoÿdes dir diverses vegades al dit mossèn Jacme Gil, vicari de la dita església parroquial de Sent Johan. E àls no li acorde al present sobre los dits capítols. Interrogat de loch, de temps e de presents, e dix que ja u havia dit dessus sobre lo XII capítol.

[27v] Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix saber sobre lo dit capítol ço que-s segueix, ço és que qualsque tres anys pot haver poch més o menys que la dita egrègia comptesa emmalaltí greument; e pensant-se aquella morir, demanava que li fos donat lo dit sacrament de la extremaunció per lo vicari o curat de la dita església parroquial de Sent Johan del Mercat, lo qual dit sacrament fon donat e liurat a la dita egrègia comptesa per lo discret En Francesch Stheve, prevere, en loch del curat qui ladonchs ere de la dita església. E sab les dites coses per tal com ell, testimoni, e altres diverses preveres beneficiats en la dita església, ab llurs sobrepelices vestits, ab lo dit En Francesch Stheve a la casa o habitació que la dita egrègia comptesa havia en los límits del dit monestir anaren, e presents ell, testimoni, e los dits preveres, e altres que no li acorden, lo dit

sagrament fon donnat e liurat per lo dit En Francesch Stheve a la dita egrègia comptesa. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix que les coses en lo dit capítol contengudes ha hoÿdes dir diverses vegades a mossèn Jacme Gil, vicari de la església de Sent Johan, e a diverses preveres de la dita església, e altres que no li acorden del temps ençà que la dita egrègia comptesa és morta. És, emperò, veritat que los frares de l'orde de sent Francès han pagat al currat e preveres de la dita església totes les particions, axí com si los dits vicari e preveres haguesen liurat lo dit sagrament a la dita egrègia comptesa, e que ell, testimoni, ha haüda reebuda de la dita porció, la part a ell, testimoni, pertanyent, axí com si ell testimoni fos anat ab lo dit vicari per liurar lo dit sagrament. E açò és lo que a ell, testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donnat a entendre segons se pertany. E dix les coses en lo dit capítol contengudes ésser veres. E sab-ho per ço com ell, testimoni, fon present, vehent e hoent a les coses e actes en lo dit capítol contengudes, e oÿda à cantar e dir latanies e oracions en lo dit capítol mencionades. Interrogat de presents, e dix que molts e diverses preveres, e frares, e altres persones, los noms dels quals no li acorden. Interrogat de loch, e dix que en la casa o habitació dessús dita. Interrogat de temps, e dix que pot haver a sos vejares dos meses poch més o menys.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest denant e donat a entendre segons se pertany. E dix que ha per veres les coses en lo dit capítol contengudes mencionades per ço que ha testificat sobre los capítols precedents, salvu que n'ha per exceptades [28r] les monges del dit monestir, les quals no sab ell, testimoni, que reeben sagraments alguns de la dita església parroquial.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest denant e donat a entendre segons se pertany. E dix que per ço que dessús ha depositat sobre los capítols precedents ha per veres les coses en lo dit capítol contengudes.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre los XXIII e XXVI capítols de les dites rahons, los quals li foren lests denant e donats a entendre segons se pertany. E dix àls si no saber sobre los dits capítols, salvu ço que depositat ha dessús sobre los capítols precedents.

Generaliter autem fuit interrogatus de parentella, odio, amore, timore, precio, precibus, induccione, favore, subornacione, corrupcione, et de aliis circumstanciis ad hoc necessariis et in similibus assuetis. Et dixit ad omnia non.

Item fuit interrogatus testium ipse quam partem vellet causam presentem obtinere. Et dixit in jure potioem.

Injunctum fuit sibi tenere secretum donech et cetera.

Eadem die martis XXII sequitur.

Lo discret En Luís Costa, prevere beneficiat en la església de Sent Johan del Mercat de la ciutat de València, testimoni produhit e donat per lo dit En Guillem Bernat de Çaburgada, e ll dit nom, qui jura a nostre senyor Déu e als sants quatre evangelis d'Aquell de la sua mà dreita corporalment tocats, en poder del discret En Barthomeu Pujol, prevere, dir veritat en la sua deposició de ço que sabia e interrogat seria sobre lo dit fet, per virtut del qual, interrogat, deposà e féu son testimoni en la ciutat de València *dictis die et anno ut sequitur.*

E ffon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo VII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix àls sinó saber sobre lo dit capítol, salvu que per gran temps ha vist star e habitar la dita egrègia comptesa en una cassa o habitació situada dins los límits del monestir de santa Clara de la ciutat de Vallència, la qual dita habitació és avinent del dit monestir.[28v] E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítoll.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre VIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest e donat a entendre segons se pertany. E dix que és ver que lo dit alberch o statge és stat dins los límits del dit monestir, e segons forma és dins los límits de la dita parròquia de Sent Johan del Mercat; e que ell, testimoni, ha per veres les coses en lo dit capítol contengudes per ço com de gran temps ençà ha vist que los servidors qui eren de la dita egrègia comptesa de Prades diverses vegades han reebuts en la dita església de Sent Johan los sants sacraments. Interrogat ell, dit testimoni, que és fama, e dix que ço que comunament dien les gents.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo novèn capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant, e dix les coses en lo dit capítol contengudes ésser veres. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com diverses vegades és stat e entrat en lo dit corral en lo dit capítol mencionat, en lo qual havien e han acostumat de habitar persones setglars e les quals ha vist que han acostumat pendre los sants sacraments de la dita església parroquial de Sent Johan del Mercat de la dita ciutat de València. Interrogat de temps, e dix que de qualsque set o huyt anys ançà de ço que ell, testimoni, ha vist.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo X capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix res no saber sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que ha vist ell, dit testimoni, star e habitar la dita egrègia comptesa en lo dit alberch per lonch de temps; e que és de intenció que la dita egrègia comptesa tenia o devia tenir sos ornaments e ostilles en lo dit alberch, car dona axí gran com aquella e de gran stat a minva se tendria que no tingués tots sos obs per si o per tota sa casa.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix àls si no saber sobre lo dit capítol, salvu lo que dessús ha testificat sobre los capítols precedents.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix que si la dita egrègia comptesa, en temps de sa vida, se reputà per parroquiana de la dita parròquia, dix ell, testimoni, que no lo y hoý dir, mas que és de intenció que aquella se devia tenir per parroquiana de la dita parròquia per ço com qualsque tres o quatre anys pot haver, poch més o menys, que la dita egrègia comptesa fon malalta e trameté per lo curat e preveres de la església parroquial de Sent Johan que li liurasen [29r] lo sacrament d'extremauncció; e, de fet, lo dit curat ab diverses preveres de la dita església anaren al monestir de santa Clara, e entraren en lo alberch on habitava la dita egrègia comptesa, en lo qual jahia malalta, e li fon liurat per lo dit curat lo dit sacrament. E açò és lo que ell, testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de presents, e dix que ell, testimoni, e moltes persones, los noms dels quals no li acorden. Interrogat de loch, e dix que ja u ha dit dessus.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que ço que sab sobre lo dit capítol ja u ha dit sobre los capítols precedents.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XV capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que de set o huyt anys ençà, poch més o menys, ha vist diverses vegades que diverses persones familiars de la dita egrègia senyora comptesa, les noms de les quals no li acorden, són anades a la dita església per reebre lo preciós cors de Jhesuchrist, axí com a paroquians de la dita església. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que és veritat que de set o huyt anys ençà ha vist que algunes vegades són vengudes algunes persones de la casa de la dita egrègia comptesa a la església de Sent Johan del Mercat, per part de la dita egrègia comptesa, les quals demanaven al curat de la dita església licència de poder combregar en companya de la dita egrègia comptesa la egrègia dona Johana de Prades, néta d'aquella. E vehé e hoý ell, testimoni, que lo dit curat graciosament atorgava la dita licència. E açò és lo que ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que stà en veritat que la dita egrègia comptesa fon malalta qualsque tres o quatre anys pot haver, poch més o menys, e creent morir aquella trameté al curat de la dita església que anàs a la habitació de la dita comptesa per liurar-li lo dit sacrament de extremauncció. E, de fet, lo dit curat ab diverses preveres de la dita església, entre los quals fon ell, testimoni, anaren a la dita casa o habitació, e fon liurat lo dit sacrament a la dita egrègia comptesa axí com a parroquiana de la dita església de Sent Johan del Mercat. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de loch e de temps, e dix que ja u ha dit dessus. Interrogat de presents, e dix que ell, testimoni, lo curat qui ladonchs ere de la dita església e diverses preveres de la dita església e altres diverses persones, los noms de les quals no li acorden.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest e donat a entendre segons se pertany. E dix lo dit capítol ésser ver. [29v] Interrogat com ho sap, e dix que per ço com vénch a la dita església un hom de la casa de la dita egrègia comptesa, lo nom del qual ignora,

qui dix al curat de la dita sglésia que anàs al monestir de senta Clara per donar e liurar a la dita egrègia comptesa lo dit sacrament de la dita extremaunció, lo qual lo dit curat dix o respòs que li plahia; e, de fet, lo dit vicari apellà los preveres de la dita sglésia per anar donar lo dit sacrament a la dita senyora comptesa; e fon apellat lo dit curat de liurar lo dit sacrament a la dita senyora comptesa segons request era stat, sinó que los dits frares menors se cuytaren liurar lo dit sacrament a la dita senyora sens demanar ne obtenir licència alcuna del dit curat, dients e allegants los dits frares que ells ho podien fer en virtut de un privilegi, lo qual no han pogut mostrar, contra los quals ell, testimoni, axí com a procurador dels curat e beneficiats de la dita església, ha instat procés, e aquells se són tenguts per scomunicats; e aquells, per obtenir absolució, han pagat als dits curat e preveres tots lurs salaris e porcions, axí com si haguessen liurat lo dit sacrament a la dita senyora comptesa. Interrogat de loch, e dix que en la dita casa hon habitava la dita senyora comptesa dins los límits del dit monestir. Interrogat de presents, e dix que moltes e diverses persones, los noms de les quals no li acorden. Interrogat de temps, e dix que a vejares del dit testimoni pot haver dos meses poch més o menys.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix les coses en lo dit capítol contengudes ésser veres. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com ell, testimoni, fon ab lo dit curat apellat mossèn Jacme Gil, e ab los altres preveres de lla dita sglésia a cantar e fer los actes de coses en lo dit capítol contengudes après que la dita senyora comptesa fon morta. Interrogat de presents, e dix que molts, los noms dels quals ignora. Interrogat de loch, e dix que ja u ha dit dessús sobre los capítols precedents.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest e donat a entendre segons se pertany. E dix que de les coses en lo dit capítol contengudes és stada fama en la dita església de Sent Johan entre los preveres e beneficiats de la dita sglésia, e en la dita paròquia entre los habitants d'aquella, los noms dels quals ignora. Interrogat què és fama, e dix que ço que comunament dien les gents. Interrogat de temps, e dix que de set o huyt anys ençà de ço que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix que ha per veres les coses en lo dit capítol contengudes per ço que depositat ha sobre los capítols precedents. [30r]

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre XXIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix res no saber sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXVI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix àls si no saber sobre lo dit capítol, salvu lo que dessús ha testificat sobre los capítols precedents.

Generaliter autem fuit interrogatus de parentella, odio, amore, timore, precio, precibus, induccione, favore, subornacione, corrupcione, et de aliis circumstanciis ad hoc necessariis et in similibus assuetis, et dixit ad omnia interrogata non.

Ítem fon interrogat *testium ipse quam partem vellet causam presentem obtinere, et dixit in jure potioem.*

Injunctum fuit sibi tenere secretum et cetera.

Eadem die martis.

La dona Na Úrsola, muller d'En Johan de Prades, menestral, vehí de València qui stà en paròquia de Sent Johan del Mercat de la dita ciutat, en lo camí appellat de Quart, testimoni produhida e donada per part del dit En Guillem Bernat Çaburgada e ll dit nom, qui jura a nostre senyor Déu e als sants quatre evangelis d'Aquell de la sua mà dreita corporalment tocats, dir veritat en la sua deposició de ço que sabrà e interrogada serà sobre lo dit fet, per virtut del qual interrogada deposà e féu son testimoni en la dita ciutat *dictis die et anno in modum qui sequitur.*

E fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo VII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany, obmeses los precedents, com sobre aquells no fos en testimoni produhit. E dix que stà en veritat que la dita egrègia comptesa, dins los límits del dit monestir de santa Clara, féu obrar un alberch per a obs de star e habitar en aquell. E sab les dites coses per tal com en lo temps que lo dit alberch [30v] se obrà, ella, testimoni, stava e habitava en la casa de la dita senyora comptesa e en servey d'aquella, e enaprés comunament per lonch de temps tro a tant que la dita senyora li ha dat marit. E açò és lo que ella, testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogada de temps, e dix que certament no li acorda, però que ha pasat lonch de temps. Interrogada de presents, e dix que la senyora dona Johana, néta de la dita senyora comptesa, e los servidors d'aquelles, e moltes e diverses persones saben e han vistes les dites coses, los noms de les quals no li acorden.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo VIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que les coses en lo dit capítol contengudes per lo temps que la dita senyora comptesa stech e habità en lo dit alberch, e a les monges de senta Clara, e altres moltes e diverses persones, los noms de les quals ignora.

Ítem fon interrogada, ell[a], dit[a] testimoni, sobre lo novèn capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que és ver que dins los límits e corral del dit monestir ha altres statgees e casses on stan e habiten e han acostumat de star o habitar persones setglars qui serveixen les monges del dit monestir, les quals ha hoÿt dir que són de la dita paròquia de Sent Johan del Mercat, e que tal fama és stada en lo dit monestir per lo temps que la dita comptesa ha stat e habitat en lo dit alberch. E açò és lo que a ella, dita testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogada què és fama, e dix que ço que comunament dien les gents.

Ítem fon interrogada ell[a], dit[a] testimoni, sobre lo X capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que diverses vegades hoÿ dir a la dita senyora comptesa en temps de sa vida que ella entenia a fenir sos dies en lo dit alberch e no en altre loch. E açò és

lo que a ella, dit[a] testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogada de presents, e dix que presents alcunes persones, los noms de les quals no li acorden. Interrogada de loch, e dix que en lo dit alberch.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que és veritat que la dita senyora comptesa tenia en lo dit alberch tots sos ornaments e ostilles e tot son stat; e sab les dites coses per ço com les vehé stant ella, testimoni, en servey de la dita senyora comptesa en lo dit alberch.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix les coses en lo dit capítol contengudes ésser veres. Interrogada com ho sab, e dix que per tal com ella, dita testimoni, ha stat en servitut de la dita senyora comtessa e de la senyora dona Johana, néta d'aquella, per més de quinze anys [31r] contínuament e tro a tant que la dita senyora comptesa donà marit a ella, testimoni, que pot haver vint e set meses poch més o menys. E ha vistes ella, testimoni, les coses en lo dit capítol contengudes per algunes vegades que són stades mortaldats pestelencials dins lo temps de la dita servitut en la ciutat de València. Interrogada de presents, e dix que tots aquells stigeren en lo dit temps en servey de les dites senyores, e altres persones saben les dites coses, los noms de les quals no li acorden.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que per tot lo temps que ella, testimoni, stech en servitut de la dita senyora comptesa, vehé ella, testimoni, e hoý cascun dia que la dita senyora comptesa havia hoýda dins lo dit alberch sa missa, que aquella dita senyora manava a portar la hoferta al curat de la església parroquial de Sent Johan del Mercat, axí com a paroquià de la dita paròquia, e que per aytal se nomenava. Interrogada de presents, e dix que tots los qui staven en servey de la dita senyora sabien les dites coses.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que moltes e diverses vegades vehé ella, dita testimoni, que après que la dita senyora comptesa havie reebut lo cors de Jhesuchrist, aquella manava aportar la oferta que feta havia al dit vicari o curat de la dita església de Sent Johan del Mercat. E açò és lo que a ella, dita testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogada, ella, dita testimoni, sobre lo XV capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix les coses en lo dit capítol contengudes ésser veres. Interrogada com ho sab, e dix que per ço com per lo temps que ella, testimoni, stech e fon en servitut de la dita senyora comptesa, ella, testimoni, vehé que tots aquells qui staven en servey de la dita senyora comptesa, axí hòmens com fombres, cascun any anaven a combregar a la dita església parroquial de Sent Johan del Mercat en lo temps en lo dit capítol mencionat, dient-se ésser parroquians de la dita paròquia; e que ella, testimoni, depuix que fon de edat de combregar, anà a la dita església ab les altres dones e fadrines de la casa de la dita senyora comptesa per combregar, e reebia ella, testimoni, lo cos de Jhesuchrist en la dita església ab les dites dones e fadrines. Interrogada de temps, e dix que diverses vegades vehé les dites coses esent ella, testimoni, en servitut de la dita senyora comptesa. Interrogada de

presents, e dix que los qui staven en servey de la dita senyora e altres saben les dites coses, los noms dels quals no li acorden. Interrogada de loch, e dix que ja u ha dit dessús.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XVI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix àls si no saber sobre lo dit capítol, salvu lo que dessús ha testificat sobre los capítols precedents.

[31v] Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XVII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix àls si no saber sobre lo dit capítol que al present li acorde, salvu lo que dessús ha testificat.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XVIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix àls no saber sobre lo dit capítol, salvu lo que dessús ha testificat sobre los capítols precedents com àls no li acorde.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XIX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix de certa sciència res no saber sobre lo dit capítol, cor en lo cars e ora que-s feren coses en lo dit capítol contengudes, ella, testimoni, era en la casa del marit d'ella, testimoni, qui stà en lo camí de Quart, e per ço ella, testimoni, no fon present ne hoent a les dites coses.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix àls si no saber sobre lo dit capítol, salvu lo que dit e testificat ha dessús sobre los capítols precedents.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XXI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que per ço que dit e deposa[t] ha ella, testimoni, dessús sobre los capítols precedents, ha ella, dita testimoni, la dita senyora comptesa per paroquiana de la dita església de Sent Johan del Mercat.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XXIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest davant e donat a entendre segons se pertany. E dix àls sinó saber sobre lo dit capítol que al present li acorde, salvu que essent ella, testimoni, en servitut de la dita senyora comptesa hoy dir ella, testimoni, a la dita senyora diverses vegades que per avinença feta entre ella e lo dit senyor compte de Prades, marit seu, era tenguda e obligada de donar cascun any al dit senyor compte sis-cents florins, sots tal condició: que lo dit senyor compte no li pogués més demanar, ne li trametés letres alcunes ne menaces, ne li scrívís coses alcunes injurioses; e que si lo dit senyor compte fahia lo contrari de alcuna de les dites [32r] coses, que aquell perdés los dits sis-cents florins e tot altre qualsevol dret que al dit senyor compte pertangués en los béns e coses de la dita senyora comptesa, o que la dita senyora no li fos tenguda donar ne pagar cosa alcuna. Interrogada de loch, e dix que en lo dit alberch en lo qual la dita senyora comptesa stava e habitava dins los límits del monestir de senta Clara. Interrogada de temps, e dix que de gran temps ençà lo y hoy dir diverses vegades. Interrogada de presents, e dix que diverses, los noms dels quals al present no-l acorden.

Ítem fon interrogada ella, dita testimoni, sobre lo XXVI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix àls si no saber sobre lo dit capítol, salvu lo que dit e testificat ha dessus sobre los capítols precedents.

Generaliter autem fuit interrogata de parentella, odio, amore, timore, precio, precibus, induccione, favore, subornacione, corrupcione et de aliis circumstanciis ad hec necessariis et in similibus assuetis, et dixit ad omnia interrogata non.

Item fuit interrogata testium ipsam quam partem vellet causam presentem obtinere. Et dixit in jure potioem.

Injunctum fuit sibi tenere secretum et cetera.

Eadem die martis XXII, dicti mensis septembris.

Lo honorable micer Barthomeu del Mas, doctor en Leys, habitador de la ciutat de València, testimoni produhit e donat per part del dit En Guillem del Mas Çaburgada, e·ll dit nom, qui jura a nostre senyor Déu e als sants quatre evangelis d'Aquell de la sua mà drete corporalment tocats, dir veritat en la sua deposició de ço que sabrà e interrogat serà sobre lo dit feyt, per virtut del qual deposà e féu son testimoni qui *sequitur*.

E fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo VII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant, obmeses los precedents, com sobre aquells no fos en testimoni produhit. E dix que les coses en lo dit capítol contengudes hoý dir al discret En Bernat del Mas, notari quòndam de la ciutat de València, qui [32v] hera procurador de la dita egrègia comptesa. E àls dix ell, testimoni, que no sab sobre lo dit capítol. Interrogat de temps, e dix que no li acorde sobre lo dit capítol. Interrogat de loch, e dix que en València.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo VIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que ell, testimoni, ha vist star e habitar la dita egrègia comptesa per lonch de temps en lo dit alberch construhit en lo monestir de santa Clara de la ciutat de València; e creu que sie morta la dita egrègia comptesa en lo dit alberch, com axí ho haja hoýt dir; no però, que ell, testimoni, la y haja vista morir. Si lo dit alberch és dins los límits de la dita parròquia o no, dix ell, testimoni, que no u sab de certa sciència; l'àls en lo dit capítol contengut està en rahó scusat.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXX capítols de les dites rahons, los quals li foren lests devant. E dix res no saber sobre los dits capítols que li acorde, salvu lo que dessus ha dit.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix que la dita egrègia comptesa havia e tenia dins lo dit alberch molts ornaments e otensilis, e sab-ho per ço com ho vehé diverses vegades qui fon, e encara en lo dit alberch o habitació. Mas si dins lo dit alberch aquella dita egrègia comptesa tenia tots los seus ornaments e ostilles e otensilis, allò, dix ell, testimoni, que no sab. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix que no sab res sobre lo dit capítol que al present li acorde.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre los XIII, XIII, XV, XVI, XVII, XVIII, XIX, XX capítols de les dites rahons, los quals li foren lests devant. E dix res no saber sobre los dits capítols.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix àls si no saber sobre lo dit capítol, salvu lo que dessus ha testificat sobre los capítols precedents.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre los XXIII capítols de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix que ell, testimoni, hoý dir al discret En Bernat del Mas, notari quòndam, procurador qui solia ésser de la dita egrègia comptesa, que los dits egregis compte e comptessa se heren avenguts per [33r] certa quantitat de moneda cascun any donadora per la dita egrègia comptessa al dit egregi compte, marit d'aquella. E àls dix que no y sabia sobre lo dit capítol. Interrogat de loch, e dix que en València. Interrogat de temps, e dix que no li acorda.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXVI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant. E dix àls sinó saber sobre lo dit capítol, salvu lo que dessus ha testificat sobre los capítols precedents.

Generaliter autem fuit interrogatus de parentella, odio, amore, timore, precio, precibus, induccione, favore, subornacione, corrupcione, et de aliis circumstanciis ad hoc necessariis et in similibus assuetis. Et dixit ad omnia interrogata non.

Item fuit interrogatus testimonio ipse quam partem vellet causam presentem obtinere, et dixit in jure potioem.

Injunctum fuit sibi tenere secretum donech fuerit et cetera.

Die jovis, XXIII mensis septembris anno a nativitate M° CCCC° XVI°.

En Johan Gomiz, alcayt del castell d'Andilla atrobat en la ciutat de València, testimoni produhit e donat per part del dit En Guillem Bernat de Çaburgada, e·ll dit nom, qui jura a nostre senyor Déu e als sants quatre evangellis d'Aquell de la sua mà dreita corporalment tocats, dir veritat en la sua deposició de ço que sabrà ne interrogat serà sobre lo dit fet, per virtut del qual, interrogat, féu son testimoni en la dita ciutat *dictis die et anno in modum sequentem.*

E fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo VII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany, obmeses los precedents capítols, com sobre aquells no fos en testimoni produhit. E dix que stà en veritat que la dita senyora comptesa féu obrar e edificar unes cases o alberch dins los límits del monestir de santa Clara, atinent del dit monestir, per a obs e intenció de star e habitar en aquell. E sab les dites coses per tal com vehé e fon present com la dita senyora comptesa féu obrar lo dit alberch, e la ha vista star e habitar en aquell ab la senyora dona [33v] Johana de Prades, néta

d'aquella, e ab sos familiars e companyons per lonch de temps. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de temps, açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de temps, e dix que de certa sciència no li acorda, però que ha lonch temps pasat que lo dit alberch féu obrar la dita senyora comptesa.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo VIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que segons fama lo dit alberch és dins los límits de la dita paròquia de Sent Johan, en lo qual alberch, ell, testimoni, ha vist star e habitar per lonch de temps la dita senyora comptesa. Les altres coses en lo dit capítol contengudes remet a justícia. Interrogat ell, testimoni, què és fama, e dix que ço que comunament dien e parlen les gents.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo IX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que és veritat que dins los límits del dit monestir, ço és en lo dit coral, ha algunes estatges e cases dins los quals ha vist ell, testimoni, star e habitar persones setglars de baix stat les quals serveixen les monges del dit monestir; e dos hòmens lechs, qui procuren l'ort de les dites monges del dit monestir, són dins los límits de la paròquia de Sant Johan del Mercat. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de temps, e dix que de gran temps ençà ha vistes e hojdes dir les dites coses, e moltes e diverses vegades. Interrogat de loch, e dix que en lo dit monestir.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo X capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que no y sab àls que al present li acorde, salvu lo que dessús ha testificat sobre los capítols precedents.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que la dita senyora comptesa tenia e havia dins lo dit alberch molts ornaments e totes aquelles ostilles e atuens que pertanyen e són necessaris en casa de gran mestre e senyor. E sab les dites coses per tal com ho ha vist de gran temps que ha stat ell, testimoni, en servey de la dita senyora. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

[34r] Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que és veritat que la dita senyora comptesa, qualsque cinch o sis anys pot haver poch més o menys, ixqué de la ciutat de València ab senyora dona Johana de Prades, néta sua, e ab los seus servidors e familiars per rahó de les morts pestelencials que eren en la dita ciutat. E anaren a la vila de Gandia, e en aquella stagneren algun temps; e enaprés mudaren-se a la vila de Oliva, e axí mateix stigeren les dites senyores ab los dits servidors e familiars per algun temps; e enaprés partiren de Oliva, anaren-se'n a la vila de Murvedre e en aquella habitaren tro a tant que fon feta la batala de València ab los castellans e ab los de Morvedre. E après que fon feta la dita batalla, les dites senyores, àvia e néta, ab los dits servidors e familiars tornaren a la dita ciutat de València, en la qual eren stades les dites mortaldats; e que ladonchs stigeren fora la dita ciutat, per les dites viles, per temps de dos anys poch més o menys. E sab les dites coses per tal com hanà ell, testimoni, en lo dit temps ab les dites senyores, servint aquelles axí com los altres servidors e familiars d'aquelles, e vehé les dites coses. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de loch e de temps, e dix que ja u ha dit dessús.

Interrogat de presents, e dix que molts saben e han vistes les dites coses, los noms dels quals no li acorden.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIII, XIII capítols de les dites rahons, los quals li foren lests devant e donats a entendre segons se pertany. E dix que li acorda que vehé e hoý algunas de vegades que, après que la dita senyora comptesa havia combregat dins la dita casa, manava algun dels servidors seus qui pus avinent li ere que portàs la oferta que la dita senyora havia feta per rahó del conbregar al curat de Sent Johan del Mercat. E açò és lo que a ell, testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XV capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que en lo temps que la dita senyora comptessa vivia, diverses vegades hoý dir a les dones qui eren en servey de la dita senyora, los noms de les quals no li acorden, que havien reebut lo cors preciós de Jhesuchrist en la església parroquial de Sent Johan del Mercat de la ciutat de València, e que stà en [34v] veritat que ell, testimoni, haja reebut en la dita sglésia lo dit preciós cors de Jhesuchrist stant en servey de la dita senyora, creent e cuydant ell, testimoni, que lo dit alberch en lo qual la dita senyora habitava en lo dit monestir fos de la dita paròquia de Sent Johan del Mercat. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix les coses en lo dit capítol contengudes ésser veres. Interrogat com ho sab, e dix que per tal com ell, testimoni, algunas vegades, per manament de la dita senyora comptesa, anà a la dita església de Sent Johan per haver e obtenir la dita licència en lo dit capítol mencionada del curat de la dita església; e aquella dita licència hagué e obtengué ell, testimoni, del dit curat tantes de vegades quantes la demanava de part de la dita senyora. Interrogat de presents, e dix que no li acorde. Interrogat de temps, e dix que de gran temps ençà.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que li acorda que qualsque tres anys pot haver, poch més o menys, que la dita senyora comptesa infirmà de greu malaltia, e aquella, creent morir, volch reebre lo dit sagrament de la dita extremauncció e, de fet, la dita senyora trameté per lo curat de la dita sglésia de Sent Johan. E aquell dit curat ab diverses preveres vestís ab lurs sobrepelices, los noms dels quals ignora, anaren a la dita casa o alberch, e liuraren e administraren a la dita senyora comptessa lo dit sagrament de la dita extremauncció. E sab les dites coses per ço com hi fon present, vehent e hoent. Interrogat de presents, e dix que la senyora dona Johana de Prades, néta sua, ell, testimoni, los servidors e familiars de la dita senyora, e altres diverses persones, los noms de les quals ignora. Interrogat de loch e de temps, e dix que ja u ha dit dessus.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que és veritat que lo vicari de la dita església e diverses preveres vengeren al dit alberch on stava la dita senyora comptesa per liurar lo [35r] dit sagrament a la dita senyora comptesa; emperò los frares menors, qui allí eren, se cuytaren de liurar lo dit sagrament a la dita senyora e, de fet, lo y donaren dients que ells ho havien pogut fer per ço com la dita senyora havia privilegi en lo qual li era atorgat que aquella podia reebre lo dit sagrament de qui·s volgués,

e que la dita senyora havia volgut que los dits frares menors li dessin e liurasen lo dit sacrament. E sab les dites coses per tal com ell, dit testimoni, hi fon present, vehent e hoent. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de presents, e dix que molts, los noms dels quals no li acorden. Interrogat de temps, e dix que pot haver a sos vejares dos meses poch més o menys. Interrogat de loch, e dix que ja u havia dit dessus.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que lo dia que lo cors de la dita senyora fon soterrat a la sepultura d'aquell, foren molts capellans ab diverses creus e molts frares. E pot ésser e creu ell, testimoni, que y foren apellats e demanats los curat e capellans de la dita església de Sent Johan del Mercat, o que creu que aquells hic foren; e que ell, testimoni, hi vehé molts e diverses capellans, e diverses creus e molts frares. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de temps, e dix que a sos vejares pot haver dos meses poch més o menys.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre los XX e XXI capítols de les dites rahons, los quals li foren lests devant e donats a entendre segons se pertany. E dix que àls no sab sobre los dits capítols que al present li acorde, salvu lo que depositat ha dessus sobre los capítols precedents.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXVIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que ell, testimoni, hoý dir moltes e diverses vegades a la dita senyora comptesa que per intercessió d'algunes notables persones los dits senyors compte e comptesa se eren avenguts e romanien en bona concòrdia, ella donant cascun any certa quantitat de moneda al dit senyor compte de la vida del dit senyor; e que stà en veritat que ell, testimoni, ha vist diverses vegades que la dita senyora comptesa ha fet depositar diverses quantitats de moneda per fer paga al dit senyor compte o al procurador d'aquell de ço que la dita senyora li havia [35v] dar cascun any. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat quanta quantitat de moneda era la que la dita egrègia comptesa ere tenguda liurar al dit egregi compte, e dix que li sembla que hoís dir a la dita egrègia comptesa que la dita quantitat ere cinch-cents florins cascun any. Interrogat de temps, e dix que de lonch de temps ençà ha vist e hoýt dir les dites coses. Interrogat de presents, e dix que no li acorda. Interrogat de loch, e dix que en lo dit alberch en lo qual habitava la dita egrègia comptesa en lo dit monestir.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXVI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que ço que ell, dit testimoni, sab sobre lo dit capítol és lo que's segueix, ço és que essent la dita senyora comptesa posada en la malaltia de la qual aquella es moria, algunes de vegades hoý dir a-quella que si los metges li daven de consell que ixqués de València per obtenir sanitat, jatfós allí no stigués en disposició de cavalcar, però que per haver sanitat ella exiria de València e hiria llà on los metges li darien de consell; e que don Johan de Cardona, marit de la senyora dona Johana de Prades, treballà molt per traure-la de la dita ciutat; de fet, fóra exida de la dita ciutat la dita senyora comptesa si los dits metges lo y haguesen dat de consell. E sab de cert que si la dita senyora comptesa fos exida de la dita ciutat no fóra tornada en la dita ciutat o fóra stada gran maravella, cor axí ho dehien lo dit En Johan e la dita dona Johana, muller sua. E tal intenció era de tots los de la casa per tal

com la dita senyora comptesa no era en manera alguna per intenció de mudar aquella de un loch en altre. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Generaliter fuit interrogatus de parentella, odio, amore, timore, precio, precibus, induccione, favore, subornacione, corrupcione, et de aliis circumstanciis ad hec necessariis et in similibus asuetis, et dixit ad omnia interrogata non.

Item fuit interrogatus testium ipse quam partem vellet causam presentem obtinere, e dixit in jure potioem.

Injunctum fuit sibi tenere secretum et cetera.

[36r] *Dicta die jovis, xxiii septembris dicti anni.*

En Pere Ferrer, ciutadà de la ciutat de València, qui stà en la parròquia de Sent Martí, testimoni produhit per part del dit En Guillem Bernat Çaburgada, e-ll dit nom, qui jura a nostre senyor Déu e als sants quatre evangellis d'Aquell de la sua mà dreita corporalment tocats, dir veritat en la sua deposició de ço que sabrà ne interrogat serà sobre lo dit fet, per virtut del qual, interrogat, deposà e féu son testimoni en la dita ciutat *dictis die et anno in modum qui sequitur.*

E fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo VII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany, obmeses los precedents. E dix que és veritat que la dita senyora comptesa féu obrar e constroir gran temps és pasat un alberch dins los límits del monestir de santa Clara de la ciutat de València, atinent del dit monestir, per a obs de star e habitar aquella dita senyora en lo dit alberch. E sab les dites coses per tal com en lo temps que la dita senyora féu obrar e construhir lo dit alberch, ell, testimoni, stava en servey de la dita senyora comptesa, e stech enaprés per lonch de temps, e hoý dir a aquella que lo dit alberch fahia a obrar per a obs e star e habitar aquella ab tota sa casa e família en lo dit alberch. E que és veritat que en aquell dit alberch ha stat e habitat la dita senyora comptesa per temps de deu anys poch més o menys a vejares del dit testimoni. E açò, testimoni, acorda a ell, testimoni, sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo VIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que del temps ençà que la dita senyora comptesa féu obrar e edificar lo dit alberch, situat dins los límits del dit monestir, en lo qual la dita senyora ha stat e habitat tro en lo dia de la mort d'aquella, és segons fama situat e posat dins los térmens de la dita paròquia de Sent Johan del Mercat de la ciutat de València, e que axí ho [ha] haüt ell, testimoni, per ver del temps ençà que lo dit alberch és stat fet e edificat, que pot haver a sos vejares deu anys poch més o menys. Interrogat què és fama, e dix que ço que comunament dien les gents.

[36v] Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo IX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que és veritat que dins los límits e coral del dit monestir són alguns statges o cases en los quals stan e habiten e han acostumat de star e habitar dones legues de son stat, les quals serveixen les monges del dit monestir; les quals, segons fama, són de la dita

paròquia de Sent Johan del Mercat. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat què és fama, e dix que ja u ha dit dessús. Interrogat de temps, e dix que ja u ha dit damunt. Interrogat de loch, e dix que en lo dit monestir, entre les monges e altres persones del dit monestir, los noms de les quals no li acorden.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo X capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix les coses en lo dit capítol contengudes ésser veres. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com ell, testimoni, hoý dir a la dita senyora comptesa les coses en lo dit capítol contengudes diverses vegades, stant e habitant aquella en lo dit alberch. Interrogat de presents, e dix que presents alguns dels servidors qui eren de la dita senyora comptesa, los [noms] dels quals al present no li acorden. Interrogat de temps, e dix que de set anys ençà lo y hoý dir diverses vegades. Interrogat de loch, e dix que ja u ha dit dessús.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que stà en veritat que la dita senyora comptesa tenia en lo dit alberch sa habitació o domicili, dins lo qual tenia sos ordenaments, atuens o ostilles e tot ço e quant ere necessari per arear e fornir lo dit alberch. E sab les dites coses per ço com ha stat en servey de la dita senyora comptesa per més de XV anys, e ha vistes les coses per ell, dit testimoni, testificades del temps ençà que la dita senyora ha stat e habitat en lo dit alberch.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix les coses en lo dit capítol contengudes ésser veres. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com ell, dit testimoni, ha vist exir de la ciutat de València la dita senyora comptesa algunes vegades ab ses nétes, e ab sa companya e servidors se n'anà alcun dels seus lochs, e a vegades en altres parts. E après que les dites mortladats eren pasades en la dita ciutat, la dita senyora comptesa algunes [37r] vegades, ab ses nétes e ab sa companya e servidors, per temor de mortaldats, a les de vegades se'n anava a l'alcun dels seus lochs, e a vegades en altres parts; e après que les dites mortaldats eren pasades en la dita ciutat, la dita senyora comptesa, ab les dites ses nétes e servidors, tornaven a la dita ciutat al dit monestir, e stava e habitava en lo dit alberch. Interrogat de temps, e dix que certament no li acorde. Interrogat de presents, e dix que molts saben e han vistes les dites coses per ell, dit testimoni, testificades sobre lo dit capítol, axí dels servidors qui eren de la dita senyora com altres, los noms dels quals no li acorden.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que és d'intenció e creu ell, testimoni, que la dita senyora comptesa se tenia per paroquiana de la dita església de Sent Johan del Mercat; e açò per tant com vehé e hoý ell, testimoni, moltes e diverses vegades, que la dita senyora comptesa, après que havia hoýda missa dins lo dit alberch en lo qual cascun jorn li dehien, hun prevere fahia portar la oferta que aquella havia feta en la dita missa al vicari o curat de la dita església parroquial de Sent Johan del Mercat. E açò és lo que acorda a ell, dit testimoni, sobre lo dit capítol. Interrogat de loch, e dix que ja u ha dit dessús. Interrogat de temps, e dix que dins lo temps que la dita senyora comptesa ha stat e habitat en lo dit alberch.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que ell, testimoni, diverses vegades vehé que la dita senyora comptesa combregà e reebé lo cors preciós de Jhesuchrist en lo dit alberch; e après que aquella dita senyora havia reebut lo dit preciós cors de Jhesuchrist, fahia aportar la hoferta al dit vicari o curat de la dita església parroquial de Sent Johan del Mercat. Interrogat de loch e de temps, e dix que ja u ha dit dessús. Interrogat de presents, e dix que los servidors que eren de la dita senyora e altres, los noms de les quals no li acorden, saben e han vistes les dites coses, los noms dels quals no li acorden.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XV capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que ell, testimoni, vehé diverses vegades en temps de la vida de la dita senyora comptesa que alguns servidors e familiars de la dita senyora, axí hòmens com dones, reputants-se parroquians de la dita església de Sent Johan del Mercat, los noms dels quals no li acorden, en temps de la Quaresma e en festes de Pasqüa de Ressurecció, combregaren e reeberen lo preciós cors de Jhesuchrist en la dita església paroquial de Sent Johan. Però aquells servidors e familiars de la dita senyora qui no s tenien per parroquians de la dita paròquia, axí com és ell, testimoni, e altres qui no li acorden, no rebien lo dit sacrament en la dita església; mas anava ell, testimoni, e ha acostumat de reebre lo dit sacrament en la sglésia paroquial [37v] de Sent Martí de la ciutat de València, de la qual és parroquiana ell, testimoni. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVI capítol de les dites rahons, lo qual fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que acorda a ell, dit testimoni, que vehé e hoý que la dita senyora comptesa, volent combregar ab companya diverses vegades, trameté al curat de la dita sglésia de Sent Johan del Mercat per haver licència del dit curat que la senyora dona Johana de Prades, néta d'aquella, pogués combregar en companya ab la dita senyora comptesa, la qual licència lo dit curat atorgava cascuna vegada que li ere demanada. E les dites coses sab ell, testimoni, per ço com les veé e hoý diverses vegades. E açò és lo que a ell, testimoni, li acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de loch e de temps, e dix que ja u ha dit dessús sobre los capítols precedents. Interrogat de presents, e dix que ell, testimoni, e altres qui no li acorden.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que és veritat que la dita senyora comptesa fon malalta greument tro a tres o quatre anys pot haver poch més o menys. E aquella, ymaginant morí, e dix que volia pernoiar après que hac confesat e combregat; e de continent fon tramès per lo curat qui ladonchs era de la sglésia de Sent Johan del Mercat, dient-li que anàs al monestir de senta Clara per dar e liurar lo dit sacrament d'extremauncció a la dita senyora comptesa; e, de fet, lo dit curat, ab diverses preveres de la dita sglésia, anaren al dit monestir e entraren en lo alberch on habitava la dita senyora comptesa, e los dits curats e preveres liuraren lo dit sacrament d'extremauncció a la dita senyora comptesa. E sab les dites coses per tal com hi fon present, vehent e hoent. Interrogat de temps e de loch, e dix que ja u ha dit dessús. Interrogat de presents, e dix que moltes e diverses persones, los noms de les quals no li acorden. Interrogat com se apellaven los dits curat e preveres, e dix que no u sab.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XVIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que stà en veritat que en la dita derrera malaltia o infirmitat que la dita senyora comptesa ha haüda, de la qual la dita senyora és morta e pasada d'aquesta present vida en l'altre, stant aquella en lo article de la mort, demanà lo sagrament de la extremauncció; e ell, testimoni, de fet, per manament de la senyora dona Johana de Prades, néta de la dita senyora comptesa, anà a la dita sglésia de Sent Johan per dir al curat de la dita sglésia que anàs a la habitació o alberch de la dita [38r] senyora per peruliar aquella, lo qual dit curat ell, testimoni, atrobà en la dita sglésia, lo qual dix ell, testimoni, que hagués prestament los capellans de la dita sglésia e que anàs al monestir de santa Clara per peruliar la dita senyora comptesa, qui stava en lo article de la mort; lo qual dit curat li respòs que li plahia; e de continent aquell dit curat féu appellar los preveres de la dita sglésia per anar a peruliar la dita senyora comptesa. E los frares menors qui eren en lo dit alberch, sentint que los capellans de Sent Johan del Mercat devien anar al dit alberch per liurar lo dit sagrament de extremauncció a la dita senyora comptesa, cuytaren-se, e donaren e liuraren lo dit sagrament a la dita senyora. E vehé ell, testimoni, enaprés, que per rahó del liurament del dit sagrament fon gran debat e contrast dins lo dit alberch entre los dits frares menors e mossèn Jacme, vicari de la dita sglésia parroquial de Sent Johan del Mercat. E sab les dites coses per ço que dit ha dessús e per ço com hi fon present vehent e hoent. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda sobre lo dit capítol. Interrogat de temps, e dix que pot haver a vejares del dit testimoni dos meses poch més o menys. Interrogat de presents, e dix que la senyora dona Johana de Prades, e los servidors e familiars de la casa de la dita senyora, e altres moltes e diverses persones, los noms de les quals no li acorden. Interrogat de loch, e dix que ja u ha dit dessús.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XIX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix les coses en lo dit capítol contengudes ésser veres; e sab-ho per ço com ell, dit testimoni, fon present, vehent e hoent a les coses en lo dit capítol contengudes, com fos servidor e familiar de la dita senyora comptesa. Interrogat de loch e de temps e de presents, e dix que ja u ha dit sobre lo dit capítol.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XX capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se per[tany]. E dix que [ço que] sab sobre lo dit capítol ja u ha dit dessús sobre los capítols precedents.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que ço que y sab que ja u ha dit dessús.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXIII capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix que les coses en lo dit capítol contengudes hoý dir diverses vegades a la dita senyora comptesa, e que cascun any donava al dit senyor compte de Prades sis-cents florins. E açò és lo que a ell, dit testimoni, acorda [38v] sobre lo dit capítol. Interrogat de loch, e dix que en la ciutat de València, en lo alberch dessús dit. Interrogat de presents, e dix que al present no li acorda. Interrogat de temps, e dix que de gran temps ençà lo y hoý dir diverses vegades.

Ítem fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXVI capítol de les dites rahons, lo qual li fon lest devant e donat a entendre segons se pertany. E dix àls no saber sobre lo dit capítol, salvu lo que dessus ha testificat sobre los capítols precedents.

Generaliter autem fuit interrogatus de parentella, odio, amore, timore, precio, precibus, induccione, favore, subornacione, corrupcione, et de aliis circumstanciis ad hec necessariis in similibus assuetis, et dixit ad omnia non.

Item fuit interrogatus testium ipse quam partem vellet causam presentem obtinere, et dixit in jure potioem.

Injunctum fuit sibi tenere secretum et cetera.

Die veneris, XXV septembris anno a nativitate domini M° CCCC° XVI°.

Lo discret N'Arnau Ferrer de la Palma, notari, ciutadà de la ciutat de València, testimoni produhit e donat per part del dit En Guillem Bernat de Çaburgada, e-ll dit nom, qui jura a nostre senyor Déu e als sants quatre evangellis d'Aquell de la sua mà dreita corporalment tocats, dir veritat en la sua deposició de ço que sabrà e interrogat serà sobre lo dit fet, per virtut del qual interrogament deposà e féu son testimoni en la ciutat de València *dictis die et anno in modum qui sequitur.*

E fon interrogat ell, dit testimoni, sobre lo XXVIII capítol de les dites rahons, lo qual ell mateix se legí, obmeses los precedents, com sobre aquells no fos en testimoni produhit. E dix saber sobre aquell ço que s segueix, ço és que ell, testimoni, axí com a procurador que en temps passat ere del dit egregi compte de Prades en temps que lo egregi don Pedro de Prades, fill de aquell, here viu, e après mort d'aquell, e quant lo dit don Pedro fon mort, ell, dit testimoni, e En Johan de Falcet s'empararen dels lochs e rendes que la dita egrègia comptessa havia e posehia en lo regne de València, e que per aquell foren portats com a béns dotals en temps de matrimoni al dit egregi compte de Prades. E per la dita rahó fon moguda qüestió per la egrègia dona Johana de Prades, alias de Cabrera, muller que fon del dit dom Pedro, contra lo dit egregi compte de Prades, dient que ella era romassa usufructuària de tots los béns, drets [39r] e rendes al dit seu marit pertanyents, e que per ço com lo dit dom Pedro de Prades havia donació e concessió del dit egregi compte, pare del dit don Pedro, de totes les rendes e drets dels dits lochs, pertanyén[s] per ço a la dita dona Johana axí com a usufructuària, en virtut de la dita donació e concessió. E lo dit egregi compte, considerant que scapar hac consell que gunyàs ab la dita egrègia comptesa, muller sua, que repetís la sua dot, dient la dita egrègia comptesa que lo dit egregi compte no habitave ab aquella e li denegave sa provisió, e tot ço que per pacte entre los dits senyors ere convengut que lo dit egregi compte ere tengut et donar a la dita senyora comptesa per son viure e son stat. E axí fon fet que la dita egrègia comptesa intemptà sa demanda de repertició de dot contra ell, testimoni, axí com a procurador del dit egregi compte en la cort de governació de la ciutat de València. E sobre la dita qüestió fon donada sentència per lo governador qui ladonchs here del dit regne contra lo dit egregi compte, e hac, de fet, la provisió dels dits lochs, drets e rendes d'aquells sens que contrast alcú per ell, testimoni, ne per altre persona per lo dit compte no li fon fet. E après de les dites coses, ell, testimoni, hoy dir al dit En

Johan de Falcet en la ciutat de València, qui ere vengut de part del dit egregi compte a la dita comptesa, que aquella, ans que lo dit compte donàs loch que aquella obtengués sentència contra ell, havia promès al dit egregi compte que, deduhida e levada la quantitat de moneda que solia reebre la dita egrègia comptesa de les dites rendes, e aquella vers si retenguda per son stat e viure ans que la dita sentència obtengués, tot l'als de les dites rendes havia a donar, retre e restituhir al dit egregi compte. E que depuix que la dita egrègia comptessa havia obtenguda la dita sentència no volia servir ne atènyer ço que promès li havia. E més dix ell, testimoni, que per les dites coses entrevengeren moltes e diverses notables persones per havenir e concordar aquells, e a la final algun temps après, la dita egrègia comptesa dix a ell, testimoni, que ja s'era avenguda ab lo dit egregi compte, marit seu, certa quantitat de moneda que li ere tenguda donar cascuns anys de tota la vida del dit egregi compte per sustentar son stat; e que li paria a ell, testimoni, que la dita quantitat fos cinch-cents florins d'or d'Aragó, e que als no li acorda. Interrogat de temps, e dix que no li acorda de certa sciència, però que per la dita concòrdia fon feta algun temps après mort del dit don Pedro. Interrogat de presents, e dix que no li acorda.

Generaliter autem fuit interrogatus de parentella, odio, amore, timore, precio, precibus, induccione, favore, subornacione, corrupcione, et de aliis circumstanciis ad hoc necessariis et in similibus assuetis, et dixit ad omnia non.

Item fuit interrogatus testium ipse quam partem vellet causam presentem obtinere, et dixit in jure potioem.

Injunctum fuit sibi tenere secretum et cetera.

[Doc. 3]

València, 2 de juny de 1416 (ARV, Governació, subsèrie *Littium*, núm. 2215, mà 13, ff. 18r-18v, i mà 20, ff. 490r-496r).

[18r] De l'egregi don Ramon Floch de Cardona.

Anno a nativitate domini millesimo CCCC XVI, die jovis, intitulate secunda mensis juni.

Davant lo honorable mossèn Vidal de Blanes, cavaller, conseller del molt alt senyor rey e governador del regne de València, comparech lo discret En Berthomeu del Mas, notari, qui en lo nom dejús vist, en absència de la part altre, posà scrits ço que-s segueix:

Davant la presència de vós, molt honorable mossèn Vidal de Blanes, cavaller e conseller del molt alt senyor rey e governador del regne de València, diu e proposa en Berthomeu del Mas, notari, procurador de l'egregi don Johan Ramon Folch, vezcomte de Vilamur, fill del molt egregi comte de Cardona, segons que sia certa sua procuració ab carta pública reebuda en Barchinona a XXIII de juny de l'any M CCCC XVI, closa per En Pere Pellicer, notari de Barchinona, que com en la donació que fon feta a cinch dies del mes de ffebrer de l'any de la nativitat de nostre Senyor mill CCCC XIIe per la molt egrègia dona Sancha Ximénez d'Arenós, quòndam comtessa de Prades, a la egrègia dona Gonçalba d'Arenós,

néta sua, filla de l'egregi don Pedro de Prades, la qual era e és muller del dit egregi vezcomte, dels castells, tinença, lochs e alqueries de Torres Torres, de Serra, de Xestalcamp e de Adzueva, ab llurs térmens, partinències e drets, per sguard del temps que·s devia seguir après òbit de la dita egrègia comtessa, ab certs càrrechs que·ls marmessors e executadors del seu darrer testament o altra sua darrera voluntat, encontinent, après son òbit.

E quant a aquells fos ben vist poguessen pendre la possessió dels dits castells, lochs e alqueries de Torres Torres e de Serra ab llurs térmens e partinències, fruyt e altres drets de aquelles, e que fossen los senyors propis de la dita marmessoria tant e tan longament fins que los fossen pagats VIII M fflorinos d'or comuns d'Aragó, enaxí que per la paga que a ells [18v] seria feta dels dits VIII M florins aquells no fossen tenguts restituhir o tornar ço que haguessen reebut dels drets fruyts. E que tantost, per la dita egrègia dona Gonçalba Ximénez d'Arenós, o per algú de sos descendents o successors, sen al qual, segons que en la dita donació era declarat pertangués, fossen pagats los dits VIII M florins als dits marmessors, aquells li liurassen la possessió que haurien de qualsevol dels dits castells, tinença, lochs e alqueries, segons les dites coses appar molt pus largament per tenor de la carta de la dita donació, la qual fon reebuda en la vila de Murvedre per lo discret En Bernat del Mas, quòndam notari de la ciutat de València, en lo dessús dit cinquè dia de ffebrer, de la qual carta vos fa fé ab ell refferint-se a aquella, e posant-ho ací segons en aquella és pus largament contengut.

E enaprés, la dita egrègia comtessa, en altre donació que féu en la dita ciutat de València, per lo temps après son òbit seguidor a la dita egrègia néta sua dels dits castells, tinença, lochs e alqueries de Torres Torres, de Serra, de Xestalcamp e de Adzueva, ab lurs térmens, partinències e drets, ab certs càrrechs, retencions e, o maneres per sguard de alsunes casses que en la carta dessús mencionada se havia reservat, haja atorgat que si après son òbit de ella, dita comtessa, la dita néta sua o algun o alguns de sos descendents o successors, als quals pertangués la propietat dels dits béns donats, segons ço que per ella, dita comtessa, era en les dites donacions ordenat, volrrà que·ls dits seus marmessors fessen algú e alguns carregaments de censal o censals sens fadiga e loïsme, e ab carta de gràcia sobre els dits béns donats o alguns de aquells, per haver los dits VIII M florins a ells liuradors o alguna per orda de aquells, que en tal cars, feta a ells de açò requesta en la manera en la propdita donació explicada a-quells, [490r] aquells fossen tenguts fer encontinent los dits carregament o carregaments de censals, ells, emperò, rebent los dits preus. E si per ventura los dits marmessors en la dita manera requests ho recusassen expresament, o per tres dies naturals ho differissen, que ladonchs la dita néta sua o a aquell o aquells a qui segons la dita ordenació pertangués, la propietat dels dits béns donats poguessen fer los dits carregament o carregaments de censals, però que·ls preus de aquells fossen entegrament lliurats als dits marmessors, segons les dites coses se demostren molt pus stesament per la carta de la propdita donació, la qual fon rebuda per lo damunt dit notari En Bernat del Mas, notari, a VI dies del mes d'octubre de l'any de la nativitat de nostre Senyor Mil CCCC e XIIIe, de la qual, axí matex, nos fa fé a hull refferen-se a aquella. Dien-ho ací segons allí és pus largament contengut e senyaladament en lo capítol que comença: «Enaprés atorgam a vós dicta néta nostra et cetera».

E ara, per mort de la dita egrègia comtessa, la qual poch dies ha que passà de aquesta present vida en l'altre, sia vengut lo cars que·ls dits marmessors poden pendre la possessió dels dits castells,

tinença, lochs e alqueries de Torres Torres e de Serra ab llurs térmens e partinències e drets, ço que sí donchs no·ls són prestament liurats los dits VIII M florins, com haien acceptat la dita marmessoria per executar aquella, per la qual cosa és molt expedient e profitós als dits egregis don Johan e dona Gonçalba, e senyaladament al dit don Johan, al qual pertanyen los fruyts, rendes e emoluments dels propdits castells, lochs e alqueries, e altres dessús nomenats per causa de la dot a ell per part de la dita dona Gonçalba constituïda, exceptat mil fflorins que aquella s'ha retengut per cascun any que·ls dits VIII m fflorins sien prestament liurats als dits marmessors, per ço que la dita marmessoria no faça sens los fruyts dels dits castells, lochs e alqueries de Torres Torres e de Serra, e de llurs térmens, partinències e drets, los quals fruyts dels propdits castells, lochs e alqueries [490v] de Torres Torres e de Serra, e de lurs térmens, partinències e drets, de, e per gran temps a ençà han acostumat valer uns anys ab altres molt més de XV M solidos de reals de València. E és cert e notori que de VIII M fflorins d'or comuns d'Aragó no se'n hancia tanta quantitat a mal, ço és XV M solidos scusant-los en censal o censals. E axí mateix carregant censal o censals per haver VIII M fflorins o preu de VIII M fflorins per molts que aquells censals fossen bé assegurats, no clarria pagar tanta pensió anual, ço és XV M solidos, ne encara VIII M solidos anuals, ams molt menys. E los dits egregis don Johan e dona Gonçalba no troben d'on puxen haver los dits VIII M florins ab menys dan llur, o que més profit los sia, sinó per via dels damunt dits carregaments de censal o censals, los quals carregaments façen los dits marmessors, en major part de aquells ab les acostumades, e de les quals se poran concordar ab los compradors dels dits censals, e que·ls dits egregis don Johan e dona Gonçalba lloen e aproven los dits carregaments, e encara que s'obliguen principalment de evicció e a pagar anualment les pensions de aquells. E que ultra açò, les universitats dels dits castells, tinença, llochs e alqueries de Torres Torres, de Serra, de Xestalcamp e de Adzueva, ab licència dels dits egregis don Johan e dona Gonçalba, e dels qui han altres censals sobre aquelles, carreguen los dits censals sobre llurs béns. E les dites universitats no vullen fer los dits llurs carregaments sens que no·ls sia feta carta de guarda e de dan per los dits egregis don Johan e dona Gonçalba. E a fer les dites coses tant com sguarden lo dit egregi don Johan, sia necessari e molt expedient per rahó de la menoredat de aquell, com encara no haia XX anys, e com *sui juris* que sia assignat curador a ell e als dits contractes e actes per ell o part sua fahedors, e als béns que ha en aquest regne per sguard e fermetat de les dites coses, majorment com no·s trobe qui vulla comprar los dits censals, sinó [491r] ab la ferma del dit curador. E ultra açò, ab auctoritat e decret de la vostra cort, on, com lo dit egregi don Johan, sabent poch dies ha són passats que la dita egrègia comtessa era ja agreujada de sa malaltia que era versemblant que dins breus dies finiria sos dies, axí com s'és seguit, hara constituït procurador a ell, dit En Berthomeu del Mas per sguard del dit cars, a posar la present scriptura e a fer altres coses sobre açò necessàries o oportunes, a fi que·ls dits VIII M fflorins sien prestament pagats als dits marmessors, en manera que a la dita egrègia comtessa sia pus tost provehit, e aquella puxa haver prestament los suffragis per ella, en son testament e última voluntat són stats ordenats; e que, axí mateix, ell, dit don Johan, no perda los dits fruyts que·s perdrien, o que ell no hauria si la paga dels dits VIII M florins se dilatava. Per tal e altrament, ell, dit en Berthomeu del Mas, en lo dit nom de procurador, requer a vós, dit molt honorable governador, que assignets curador al dit egregi don Johan, qui és domiciliat dins vostra jurisdicció. E als dits contractes, actes e béns, segons dessús pus largament són designats *cum incidentibus dependentibus* equex enomenar per sufficient lo noble mossèn Johan de Vilaragut, cavaller, qui és parent del dit egregi don Johan de part de pare, e a major cautela

offeresc dar sobre les dites coses aquella informació que·s pertanga, no astrenyent-se ad aliqua superflua. E generalment requer que, en e sobre les dites coses, sia per vós e a cort vostra provehit, segons que en haiuda e abilitat e validtat dels dits contractes e actes fer-se puscha per justícia.

E fa'ns fé a ull de la dita sua procuració e de les cartes de les dites donacions e dels capítols dels arrendaments dels dits castells e dicta publicació dels testament e codisils.

[491v] Ffon interrogat ab sacrament lo dit proponent per lo notari e scrivà de la cort, qui havia dictada la dita scriptura. E dix que·ls honorables micer Guillem Çaera, micer Arnau de Conques e micer Johan Domínguez, dottors en leys.

E encontinent lo dit honorable governador dix que remetia la provisió fahedora sobre la dita scriptura a l'honorable micer Gabriel de Palomar, dottor en leys, lochtinent de l'honrat mossèn Domingo Mascó, assessor ordinari de la sua cort.

E a poch instant, davant lo dit honorable governador, comparech lo dit En Berthomeu del Mas, *dicto nomine*, requirint de paraula que sobre la dita scriptura li provehís. E tantost lo dit honorable governador, de consell del dit honorable mossèn Domingo Mascó, assessor ordinari de la sua cort, provehí en lo dit feyt que fos rebuda la dita informació de testimonis; despuys seria provehit sobre les dites coses dessus requestes. E feta la dita provisió, encontinent lo dit honorable governador manà per l'escrivà de la sua cort ésser rebuda la dita informació de testimonis en la forma següent. *Jhesus*.

Testimonis produhits e donats en la cort de la governació de la ciutat de València per part del discret En Berthomeu del Mas, notari, procurador de l'egregi don Johan Ramon Folch, vezcomte de Vilamur, fill del molt egregi comte de Cardona, sobre una requesta per aquell en lo dit nom, davant lo honorable en Vidal d e Blanes, cavaller, conseller del senyor rey e governador del regne de València, proposada sots calendari de *secunda die presentum mensis e anni infrascriptorum*, les deposicions dels quals testimonis són *ut sequita*.

[492r] *Die jovis, secunda julii, anno a nativitate domini M° CCCC° sextodecimo.*

La nobla dona Teresa Álvarez de Haro, muller quòndam del noble mossèn Nicolau de Vilaragut, habitador de la ciutat de València, testimoni que jura dir veritat per nostre senyor Déus e per los sants quatre evangelis d'Aquell de la sua man dreita corporalment toquats, per virtud del qual jurament fon interrogada sobre la dita requesta per lo dit En Berthomeu del Mas, en lo dit nom, sots lo dit calendari proposada. E depòsà son testimoni *predictis die e anno ut sequitur*.

Et primo fon interrogada sobre la dita requesta, la qual li fon lesta e donada a entendre punt a punt, singularment e distincta segons se pertany. E dix saber sobre aquella ço que·s segueix, ço és que lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, fill d'ella testimoni, és parent e de la parentela del dit egregi don Johan Ramon Folch, vezcomte de Vilamur, fill del molt egregi comte de Cardona. Interrogada com ho sab, e dix que per ço com lo molt egregi N'Ugo Ramon Folch, quòndam comte de Cardona e pare del

molt egregi don Joan Ramon, comte qui al present és de Cardona, e lo molt noble N'Àlvar Díez de Haro, senyor de la baronia de los Cameros del realme de Castella, pare quòndam d'ella testimoni, eren cosins jermans e, per consegüent, lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, fill d'ella testimoni e del dit noble quòndam mossèn Nicolau de Vilaragut, és parent e de la parentela del dit egregi don Johan Ramon Folch, vezcomte de Vilamur. E per tal ho ha ella, dita testimoni, e és haüt e tengut per tots los sabents lo dit parentesch. E àls dix que no y sabia sobre la dita requesta e coses en aquella contengudes.

Generaliter fon interrogada de parentela, e dix que ja u havia dit dessús que lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut és fill d'ella testimoni, emperò per tot allò no ha dita sinó veritat.

De odio, amore, timore, prece, precio et aliis circumstanciis, et dixit non.

[492v] Ítem fon interrogada qual part voldria obtengués la present qüestió. E dix que aquella que millor dret hagués.

Injunctum fuit et cetera.

Eodem die jovis II julii, anno a nativitate domini M° CCCC° XVI°.

Lo noble En Pero Sàntchez de Calathayu[d], habitador de la ciutat de València, testimoni qui jura dir veritat per nostre senyor Déus e per los sants quatre evangelis d'Aquell de la sua mà dreita corporalment tocats, per virtud del qual jurament fon interrogat sobre la dita requesta per lo dit En Berthomeu del Mas, en lo dit nom, sots lo dit calendari proposada. E deposà son testimoni *predictis die et anno ut sequita.*

Et primo fon interrogat sobre la dita requesta, la qual li fon lesta e donada a entendre punt a punt, singularment e distincta segons se pertany. E dix saber sobre aquella solament ço que's segueix, ço és que de gran temps ançà havia hoït dir ell, dit testimoni, a la nobla dona Na Theresa Álvarez de Haro, muller quòndam del noble mossèn Nicolau de Vilaragut, e a altres, que ella, dita nobla dona Na Teresa, havia deute de parentesch ab lo molt egregi quòndam N'Ugo Ramon de Folch, pare del molt egregi don Johan Ramon Folch, comte de Cardona, qui al present és pare de l'egregi don Johan Ramon Folch, vezcomte de Vilamur. Emperò no se acorda del dit deute o grau del dit parentesch ell, dit testimoni. E àls dix ell, dit testimoni, sobre la dita requesta. Interrogat de temps e de loch, e dix que ja u havia dit dessús. Interrogat de presents, e dix que molts, los noms dels quals no li acorden.

Generaliter fon interrogat de parentela, e dix que lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, fill dels dits nobles [493r] madona Teresa Álvarez de Haro e mossèn Nicholau de Vilaragut, marit quòndam de aquella, e ell, dit testimoni, són fills de cosin jermans, mas per tot lo parentesch no ha dita sinó veritat.

De odio, amore, timore et aliis et cetera, dixit non.

Ítem fon interrogat qual part voldria obtengués la present qüestió, e dix que aquella que millor dret hagués.

Injunctum fuit et cetera.

Eodem die jovis II julii, anno a nativitate domini M° CCCC° XVI°.

Lo noble mossèn Pere de Vilaragut, habitador de la ciutat de València, testimoni qui jura dir veritat per nostre senyor Déus e per los sants quatre evangelis d'Aquell de la sua mà dreita corporalment tocats, per virtud del qual jurament fon interrogat sobre la dita requesta per lo dit En Berthomeu del Mas, en lo dit nom, sots lo dit calendari proposada. E deposà son testimoni *predicte die et anno ut sequita.*

Et primo li fon lesta la dita requesta e donada a entendre punt a punt, singularment e distincta segons se pertany. E dix saber sobre aquella ço que·s segueix, ço és que ell, dit testimoni, és oncle del dit noble mossèn Johan de Vilaragut, fill quòndam dels nobles mossèn Nicolau de Vilaragut, germà d'ell, dit testimoni, e de la nobla dona Teresa Álvarez de Haro, muller quòndam del dit noble mossèn Nicolau de Vilaragut. E de gran temps ançà ha vist ell, dit testimoni, lo molt egregi don Johan Ramon Folch, comte qui és de Cardona, e lo egregi don Johan Ramon Folch, vezcomte de Vilamur, aparentar-se ab los dits nobles, axí ab lo dit quòndam mossèn Nicolau de Vilaragut, germà d'ell, dit testimoni, com ab lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, fill d'aquell. E *ad invicem* aparentar-se e hoir dir ell, dit testimoni, axí a la dita nobla dona Teresa com a altres que entre aquells havia deute o grau de parentesch, lo qual dit grau ell, dit testimoni, no sab. E àls dix que no y sabia sobre la dita requesta. Interrogat de temps e de loch, e dix que ja u havia dit dessus. Interrogat de presents, e dix que molts, los noms dels quals no li acorde.

Generaliter fon interrogat de parentela, e dix que ja la havia dita dessus. Mas per tot allò no ha dita sinó veritat.

De odio, amore, timore, mala voluntate, et aliis, et dixit non.

Ítem fon interrogat quala part voldria obtengués la present qüestió. E dix que aquella que millor dret hagués.

Injunctum fuit et cetera.

[493v] *Die veneris, tercia julii anno domini M° CCCC° XVI°.*

L'onrat e discret En Pere Roqua, notari, ciutadà de València, testimoni qui jura dir veritat per nostre senyor Déus e per los sants quatre evangelis d'Aquell de la sua mà dreita corporalment tocats, per virtud del qual jurament fon interrogat sobre la dita requesta per lo dit En Berthomeu del Mas, en lo dit nom, sots lo dit calendari proposada. E deposà son testimoni *predictis die et anno ut sequitur.*

Et primo fon interrogat sobre la dita requesta, la qual li fon llesta e donada a entendre punt a punt singularment e distincta segons se pertany, e lo qual dix que ja ell sabia ço que contenia la dita requesta, com fos çabut en la ordenació d'aquella. E dix saber sobre aquella ço que·s segueix, ço és que és veritat, notori e manifest que la dita egrègia comtessa, poch dies són passats, passà de aquesta vida present en l'altre, ço és lo dia següent après de la festa de sent Johan proppasada, que era comptat XXV del mes de

juny. E sia vengut lo cars que·ls marmessors de la dita deffuncta poden pendre la possessió dels dits castells, tinença, lochs e alqueries de Torres Torres e de Serra, ab lurs térmens e pertinències e drets, sí donchs prestament no·ls són delliurats los dits VIII M florins com hajen acceptat la dita marmessoria per executar aquella, per la qual cosa és pus expedient e profitós. E axí u creu ell, dit testimoni, e tothom, qui haja rahó als dits egregis don Johan, vezcomte de Vilamur e a la dona Gonçalba, muller d'aquell, e senyaladament al dit don Johan, al qual se pertanyen los dits fruyts, rendes e emoluments dels dits lochs, castells e alqueries per la rahó en la dita requesta continguda, e los quals dits fruyts, de, e per gran temps ançà, ha acostumat valer. E axí ho ha vist ell, dit testimoni, uns anys ab altres de XIII M fins en XV M solidos reals de València, per la qual cosa és ver e notori que més val e més profitós és als dits egregis cònjugues per la dita via de carregament de censal o de censals haver los dits VIII M florins, e fer e fermar los carregament o carregaments als dits comprador o compradors dels dits censal o censals, e fer·los la seguretat en la dita requesta continguda, com encara no se'n pagàs pensió o pensions que bastàs o bastassen a huyt mília solidos reals de pensió de València. E a fer les dites coses o carregaments e carregament de censal o censals, que sia assignat un curador al dit egregi don Johan, com sia de menor edat, ço és lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, lo qual ha hoït dir, ell testimoni, a molts, qui és parent de pare del dit egregi vezcomte. E àls dix que no y sabia sobre la dita requesta. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com ell, dit testimoni, és un dels marmessors [494r] de la dita egrègia dona Sanxa Ximénez d'Arenós, quòndam comtessa de Prades, a la qual Déus don santa glòria. E sab e ha vistes les dites coses. Interrogat de temps e de loch, e dix que ja u havia dit dessús. Interrogat de presents, e dix que molts, los noms dels quals no li acorde.

Generalment fon interrogat de perentela, *odio, amore, timore, prece, precio, induccione, sobornacione, favore, mala voluntate et aliis, et dixit non.*

Ítem fon interrogat qual part voldria obtengués la present qüestió, e dix que aquella que millor dret hagués.

Injunctum fuit et cetera.

Eodem die veneris, III julii anno M° CCCC° XVI°.

Lo honrat En Luýs Martí, alcayt de Xestalcamp, testimoni qui jura dir veritat per nostre senyor Déus e per los sants de Aquell quatre evangelis de la sua man dreta corporalment tocats, per virtud del qual jurament fon interrogat sobre la dita requesta per lo dit En Berthomeu del Mas, en lo dit nom, sots lo dit calendari proposada. E deposà son testimoni *predictis die et anno ut sequitur.*

Et primo fon interrogat sobre la dita requesta, la qual li fon lesta e donada a entendre punt a punt, singularment e distincta segons se pertany. E dix saber sobre aquella e coses en aquella contingudes ço que·s segueix, ço és que és ver e manifest que la dita egrègia dona Santcha Eximénez d'Arenós, quòndam comtessa de Prades, a XXV del mes de juny proppassat, passà d'aquesta vida en l'altre, per la qual cosa és vengut lo cars que·ls dits marmessors de aquella, segons la ordenació per la qual cosa és vengut lo cars que·ls dits marmessors de aquella, segons la ordenació e darrera voluntat per aquella feta, poden pendre la

possessió dels dits castells, tinença, lochs e alqueries de Torres Torres e de Serra ab lurs térmens, partinències e drets, sí donchs prestament no·ls són liurats los dits huyt mília florins, com hajan acceptat la dita marmessoria per executar aquella. Per la qual cosa és ver e cert, e veu ell, dit testimoni, ésser pus expedient e pus profitós als dits egregis don Johan e dona Gonçalba cònjugues, en special al dit don Johan, per la rahó en la dita requesta contenguda, que·ls dits huyt mil florins sien prestament liurats [494v] als dits marmessors per ço que la dita marmessoria no faça seus los fruyts dels dits castells, lochs e alqueries de Torres Torres e de Serra, e de lurs térmens, pertinències e drets. Interrogat com ho sab ell, dit testimoni, que sia pus profitós, e dix que per ço com los dits castells, lochs e alqueries valen uns anys ab altres XV mília solidos de renda poch més o menys, e fahent carregament o carregaments de censal o censals per haver los dits huyt mília florins encara no bastarien a huyt mília solidos de pensió o de pensions de censal; per la qual cosa veu ell, dit testimoni, ésser pus profitós e pot venre tothom, e los dits egregis don Johan e dona Gonçalba, cònjugues, assegurar bé als dits compradors o comprador lo dit censal o censals en la manera en la dita requesta especificada, e haver los dits huyt mil florins prestament e no lexar pendre la possessió dels dits castells, lochs e alqueries a la dita marmessoria. E per ço com lo dit egregi don Johan sia menor de edat, que lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut sia en curador assignat axí com a parent de part de pare, e de aquell a fer les dites coses. E àls dix que no y sabia sobre la dita requesta e coses en aquella contengudes. Interrogat de temps e de loch, e dix que ja u havia dit dessus. Interrogat de presents, e dix que molts, los noms dels quals serien larchs de nomenar.

Generaliter fon interrogat de perentela, *odio, amore, timore, prece, precio, induccione, sobornacione, favore, mala voluntate et aliis et cetera, et dixit non.*

Ítem fon interrogat qual part voldria obtengués la present qüestió, e dix que aquella que millor dret hagués.

Injunctum fuit sibi et cetera.

Eodem die veneris, III julii anno domini M° CCCC° XVI°.

Lo honorable mossèn Manuel de Ripoll, cavaller, habitador de València, testimoni qui jura dir veritat per nostre senyor Déus e per los sants quatre evangelis d'Aquell de la sua mà dreita corporalment tocats, per virtud del qual jurament fon interrogat sobre la dita requesta e coses en aquella contengudes. E deposà son testimoni *predictis die e anno ut sequitur.*

Et primo fon interrogat sobre la dita requesta, la qual li fon lesta [495r] e donada a entendre punt a punt, singularment e distincta segons se pertany. E dix saber sobre aquella e coses en aquella contengudes ço que·s segueix, ço és que ver e cert que la dita egrègia dona Sanxa Eximènez d'Arenós és passada e passà de aquesta vida en l'altre lo XXV dia del mes de juny proppassat, per què lo dit cars véu ell, dit testimoni, que és vengut lo cars que los marmessors de aquella poden pendre la possessió dels dits castells e lochs de e alqueries de Torres Torres e de Serra, térmens, partinències e drets d'aquells, sí donchs los dits huyt mill florins no·ls són deliurats per complir la volentat de la dita defuncta; per la qual cosa véu ell, dit testimoni, ésser pus expedient e pus profitós als dits egregis fer carregaments o

carregament de censal per los dits marmessors e per los dits egregis don Johan e dona Gonçalba, cònjugues, e assegurar als compradors o comprador de aquells lo dit censal o censals en la manera en la dita requesta mencionada, que lexar perdre los fruyts o possessió dels dits castells e lochs e alqueries als dits marmessors. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com és ver e cert que los dits lochs, castells e alqueries uns anys ab altres se arrenden XV M solidos poch més o menys, e la pensió o pensions del censal o censals dels dits VIII M florins no bastaria a VIII M solidos reals de València; e per ço com lo dit egregi don Johan sia menor, que a fer les dites coses deu ésser assignat en curador lo dit noble mossèn Johan de Vilaragut, lo qual és, o-s diu parent de part de pare del aquell. E àls dix que no y sabia sobre la dita requesta. Interrogat de temps e de loch, e dix que ja u havia dit dessús. Interrogat de presents, e dix que molts, los noms dels quals no li acorden.

Generaliter fon interrogat de parentela, odio, amore et aliis circumstanciis, et dixit non.

Ítem fon interrogat quala part voldria obtengués la present causa, e dix que aquella que millor dret hagués.

Injunctum fuit sibi et cetera.

[495v] *Eodem die veneris, III julii anno a nativitate domini M° CCCC° XVI°.*

Lo honorable en Garcia de Thovià, prevere, rector de Cortes, testimoni qui jura, en poder del discret En Johan Mir, prevere comorant en València, a Déu e als sants quatre evangelis de Aquell de la sua man dreita corporalment tocats, per virtud del qual jurament fon interrogat sobre la dita requesta per lo dit En Berthomeu del Mas, en lo dit nom, sots lo dit calendari proposada. E deposà son testimoni *predictis die e anno ut sequitur.*

Et primo fon interrogat sobre la dita requesta, la qual li fon lesta e donada a entendre punt a punt, singularment e distincta segons se pertany. E dix saber sobre aquella e coses en aquella contengudes ço que-s segueix, ço és que és ver e manifest que la dita egrègia dona Sancha Ximénez d'Arenós, quòndam, comtessa de Prades, present ell, dit testimoni, passà de aquesta vida en l'altre a XXV del mes de juny pus proppassat, per la qual cosa véu ell, dit testimoni, que los dits VIII M florins per ella manats après son obte ésser distribuïts per los seus marmessors, e ésser donada a aquells la possessió dels dits castells, lochs e alqueries, térmens e partinències de aquells, de Torres Torres e de Serra, la qual cosa seria en gran dan dels dits egregis don Johan, vezcomte de Vilamur, e dona Gonçalba, cònjugues, com sia pus profitosa cosa a aquells que aquells e los dits marmessors, en, e per haver los dits huyt mília florins, sien fets carregaments o carregament de censal o de censals ab les seguretat e fermes en la dita requesta mencionades. Interrogat com ho sab, e dix que per ço com ell, dit testimoni, véu, e és cert e notori, que los dits castells, lochs e alqueries e partinències de aquells se arrenden uns anys ab altres quinze mil solidos, poch més o menys, e les pensions del censal o censals dels dits huyt mil florins no bastarien a VIII M solidos. E àls dix que no y sabia sobre la dita requesta e coses en aquella contengudes. Interrogat de temps e de loch, e dix que ja u havia dit dessús. Interrogat de presents, e dix que molts, los noms dels quals no li acorden.

[496r] *Generaliter* fon interrogat de *parentela, odio, amore, timore, prece, precio, induccione, sobornacione, favore, mala voluntate et aliis circumstanciis, et dixit non.*

Ítem fon interrogat qual part voldria obtengués la present qüestió, e dix que aquella que millor dret hagués.

Injunctum fuit sibi et cetera.

E reebuda la dita informació de testimonis, encontinent, lo dit honorable governador dix que remetia la provisió fahedora sobre lo dit feyt al dit honorable micer Gabriel de Palomar, doctor en lleys, lochtinent del dit honorable mossèn Domingo Mascó, assessor ordinari de la sua cort.

E a poch instant, davant lo dit honorable governador, comparech lo dit En Berthomeu del Mas, *dicto nomine*, requirint de paraula que sobre la dita scriptura li provehís. Et tantost lo dit honorable governador, de consell del dit honorable micer Gabriel de Palomar, doctor en leys, lochtinent de l'honorable mossèn Domingo Mascó, assessor ordinari de la sua cort, provehí en lo dit feyt, vistes ab ull e reconegudes procuracions e totes les altres cartes damunt al·legades, que sia assignat al dit noble mossèn Johan de Vilaragut en curador, segons que és request, del qual sia rebuda la obligació e caució acostumada, e en la venda dels dits censals sia posat lo decret demanat.

e faga fona deus la dita senyora comprada al dit ro e als alio q abella
 euy e ell dema en l'altre dita foy bon q los dits meates del com
 re e que noy dema q habere ne e mudat foy donyali ag mas q
 finge a los dits meates del comys del qd e anya gra paxi e qus
 ella foy e segun e faga fona e dema los foy con eudue uelo
 se poye leuar e q la dita senyora no haya rei e mudat foy dony
 ali en catalu ne e l'itazany q tois qd e sta dita cor qut se dch
 e qn e tores tores e valent e en casa lepa cona qda e foy lo
 noble e lo castell del dit loch en no sey porta fimo foy fanyer
 ro e haya meq e les dits tores foy ell dit ro qro e los dch
 e a los dch ditz ala dita senyora ell dit ro e qd matis de qd
 ay e ditz tores ans qd dita senyora qd sey en valent
 qd qus foy present algun dlo qut de nos acorta

foy foy demanar bebelon e capl dlo dno deffentes lo qd li
 foy lepa e donat autendia e dno e mort lo dit senyor sey pedro
 qn mox e ditz tores comenca lo debar en los dits senyors
 comys e comprada hoc e en la dita senyora comprada e don
 johana e prades mora fua qra e ralyo del dit e aglla e q
 lo debar e foga e mora en mare foy ab dos e valent e ditz
 potae araya del nobt moss e foy qd baranos e foy qd algun
 dno e qd con los dits senyores no foy en clar e luy y foy e a
 guesey e foy e valent e luy albert qus amant del dit dno
 apellar e la cubayra e agn foy qd bey luy dny aygus e d
 dit ro e foy luy debar ab dny foy qd e ditz tores e
 foy luy lo capdany del dit dno pedro e foy lo dit capdany tanost
 la dita dona johana foy una e cubayra e la dita senyora comprada
 sey dch e valent e de fca alguna al dit monest e fca clara e ag
 fany foy li fca qd e fca fca fca fca fca e ad dno e qd
 e ditz qd del qd deus lech no podia fca dnt clausura e ditz
 monest e dones fca e rorenas e pena e dch e qd la dita e
 hofella se e fca del dit monest e a fca fca e mo fca
 fca comen e fca fca fca fca fca la dita senyora con nos
 fca fca e fca e qd ho haya names a fca fca e fca
 fca e li donas l'altre e ella qd fca ab fa fca
 dno lo dit monest fca e fca e alguna pena la qd li
 conca hauda ella fca torna ell dit monest ab fa fca fca
 e qd dno e qd mort del dit dno pedro dno los anys aueja
 res del dit ro qd mes o mes fca los dits tores

foy encara demanar bebelon e capl dlo dno deffentes lo qd li foy lepa
 e donat autendia e dno e qd e fca fca fca fca fca fca fca fca fca fca
 e respitar haya de fca e qd fca los qd e ditz e qd e la

Fig. 58. ARV, Governació 2218, f. 152r. Fragment de la deposició de Lluís Martí on és nombrat Francesc Eiximenis.

IV. INTRODUCCIÓ ALS CENT PRIMERS CAPÍTOLS DEL *LLIBRE DE LES DONES*

Un autor que va escriure tant i sobre temes tan diversos com Eiximenis estava predestinat no només a escriure sobre la condició de la dona en moltes de les seves obres, com, per exemple, el *Terç* o el *Dotzè del Crestià*, sinó també a escriure un llibre dedicat en exclusiva a les dones, a la condició de la dona. Es tracta, a més, d'un llibre que Eiximenis va endreçar a una dona: Sanxa Ximenes d'Arenós, comtessa de Prades, una dama de vida, com hem vist, prou complicada, com, per desgràcia, la de tantes altres dones, nobles o plebees, riques o de la condició més humil, del seu temps.

Deia Martí de Riquer que Eiximenis escrivia per als pecadors i que, per tant, havia de ser per força divertit, perquè, si no, els pecadors no l'haguessin arribat a llegir. En el *Llibre de les dones* Eiximenis escriu per a les pecadores i, per tant, també està obligat a ser divertit i amè per fer-se llegir i per poder transmetre les seves idees. Els manuscrits catalans i de la traducció castellana que n'hem conservat, l'incunable de Joan Rosembach (Barcelona, 1495) o la impressió castellana del *Carro de las donas* (Clausell 2007a) posen en relleu que l'obra va aconseguir de fer-se llegir entre el públic femení, i fins i tot entre el masculí.

Un tractat breu i devot tot de dones

En el preàmbul del *Llibre de les dones* Eiximenis presenta a Sanxa Ximenes d'Arenós la seva obra com un «devot tractat per a la vostra salut e endreçament de vostra vida», dedicat en exclusiva a les dones («tot de dones») i a les seves virtuts i als seus vicis («e tracta de lurs bonees, e vicis e remeys d'aquells»). Les fonts de l'obra són, segons Eiximenis, les Sagrades Escripures, els doctors i pares de l'Església —i, per extensió, tota la doctrina teològica, jurídica i moral de l'Església— i els filòsofs antics, però també, com és propi de la predicació, allò que la «contínua experiència nos ensenya», és a dir els fets de la vida diària. Per acabar d'arrodonir la seva presentació de l'obra Eiximenis indica que ha procurat comprimir el resultat de les seves lectures i de les seves experiències en un «breu tractat per esquivar enug a aquells qui ací legiran». En la present introducció, i també en les notes a l'edició dels cent primers capítols del *Llibre de les dones* editats en aquesta tesi, es pot veure fins a quin punt és correcta aquesta presentació sumària de l'obra.¹

¹ Agraïxo a X. Renedo que, a l'hora de preparar aquesta introducció, hagi posat a la meua disposició el pròleg que està escrivint per a la seva edició propera del *Tractat de luxúria* d'Eiximenis.

Per orientar els lectors i les lectores, en el preàmbul també s'indica quina és l'estructura general del llibre («tot lo procés d'aquest llibre»), que està dividit en dues parts. La primera (caps. I-XIII) «tracta generalment d'açò qui a dones pertany» o, dit d'una altra manera, presenta una anàlisi abstracta de la dona com a «mas occasionatus» i de la seva subordinació a l'home.² La segona part, la més extensa del llibre, està dedicada a les diverses etapes i estats de la condició femenina analitzats ara ja no en abstracte, sinó tenint en compte la vida a la Catalunya i a la València del seu temps. En primer lloc, Eiximenis parla breument de les «infantes» (caps. XIV-XVIII), cinc capítols consagrats a l'educació de les dones en els seus primer anys de vida; en el segon tractat es dediquen dotze capítols (XIX-XXX) a l'educació i les maneres de viure de les donzelles; en el tercer es dediquen 64 capítols (XXXI-XCIV) a les dones casades i a l'anàlisi detallada del concepte del matrimoni cristià; en el quart podem llegir sis capítols (XCV-C) dedicats a la condició de la viuda, mentre que en el cinquè, de llarg el més extens de tota l'obra, es parla en 296 capítols (CI-CCCXCVI) de «dones monges e religioses», es presenta un resum molt complet de la doctrina i de la moral cristianes i una introducció a la vida contemplativa. Com indica G. Hasenohr (1986: 29), es tracta d'una divisió molt ben fonamentada, de manera que «plusieurs traités *De eruditione puerorum nobilium* ou *principum* du XIIIe s., dont les derniers chapitres sont consacrés à l'éducation des filles, prévoient, après un enseignement sur la conduite à tenir dans l'état matrimonial, un chapitre *De statu viduali*, et se terminent sur un long éloge de la virginité». Alhora aquesta esquema també indica clarament que el que condiona, segons Eiximenis, el gènere de vida de la dona és la seva vinculació a un dels tres *ordines* —casades, viudes o donzelles— i no pas la vinculació a un *status* professional determinat (Hasenohr 1986: 29).

Els 396 capítols del *Llibre de les dones*, i molt especialment els 296 capítols del tractat dedicat a la vida religiosa, no acaben de confirmar la pretensió, anunciada en el preàmbul, d'escriure «un breu tractat per esquivar enug a aquells qui ací legiran». Potser si l'últim tractat no hagués passat dels cent capítols, i tota l'obra hagués quedat reduïda a la meitat, la promesa s'hagués fet plenament realitat. Però si tenim en compte que una de les raons de l'èxit de l'obra va ser precisament aquesta última secció, sobretot la

² L'última frase d'aquest tractat diu el següent: «E ací és acabada la primera part principal de aquest llibre, lo qual és d'açò qui generalment toca a les dones».

dedicada a la vida contemplativa, ningú no podrà dir que l'extensió de llibre sigui un defecte.

Açò qui a dones pertany (caps. I-XIII)

Per entendre la concepció que Eiximenis tenia de la dona cal partir del paradís terrenal. És cert que, per una banda, la dona va ser creada dins del paradís, mentre que, en canvi, Adam va ser creat a fora. I també és cert, que les matèries primes que, segons el relat del *Gènesi*, es van fer servir en la creació d'Adam i d'Eva no van ser les mateixes:

Car l'om féu fora paradís, en lo camp damascèn, après de Ebrom, e la dona la féu en paradís. L'hom féu de terra, e la dona de costa viva; l'om féu de terra, e la dona d'om arrapat en paradís contemplant les magnificències celestials (cap. XII)

Per altra banda, també és cert que en el pecat original Eva, «qui lo mal havia tractat e fo migancera entre lo diable e l'hom, e ab ses maneres féu caure l'om», va jugar un paper determinant. Com a conseqüència, el preu que Eva en va haver de pagar va ser més gran que el que va haver de pagar Adam. Ho podem veure llegint el capítol XI del *Llibre de les dones*, un llarguíssim catàleg dels vicis i dels mals propis de la natura femenina que Eva va transmetre a totes les dones: caràcter infantil, inestabilitat, fragilitat, descontrol en les passions, escassa intel·ligència, xerrameca, part amb dolor, etc. El primer mal, però, recollit en aquest catàleg és el flux menstrual:

E per açò, ço diu, li estech dat lo càrrech verguoyós qui·ls dura tostemps en esta vida —ço és flux de sanch tots mesos— del qual vénen, ço diu, a elles males odors, per les quals males odors an a recórrer sovín a perfums e a altres odors precioses, qui les males apaguen.

És evident que es tracta d'un càstig duríssim, sobretot si tenim en compte, com ha assenyalat X. Renedo (2014: 171), «la força maligna que se solia atribuir al flux menstrual, capaç, segons s'explica a les *Etimologies* (XI,1) d'Isidor de Sevilla, d'ennegrir el bronze, de fer que els arbres perdessin els seus fruits o de fer tornar rabiosos els gossos que haguessin menjat alguna cosa que hi hagués estat en contacte». Segons Eiximenis, la menstruació és una mena de plaga bíblica que ve del pecat original. En el paradís, en el model original de la creació, el més probable és que no n'hi hagués hagut, o que com a mínim no hagués tingut el caràcter maligne que va tenir després de la caiguda. Eiximenis no va arribar mai a formular aquesta observació, que,

però, em sembla que es pot deduir de les seves elucubracions sobre l'alimentació en l'hort del paradís, que és com de vegades anomenava el paradís terrenal.

Si Adam no hagués peccat, natura humana usara solament de menjars naturals, axí com de fruytes, e no de artifficials, axí com de pa e de cuyna; axí mateix lavors no hagera mester privada per amagar sa turpitud, car jatsia que llavors l'om porgàs per lo ses, emperò la purgació aquella no fora pudent ne haguera ab si la turpitud de què parla la dita auctoritat al·legada (Renedo 2005: 291).

Encara que Eiximenis mai no va definir la dona com «the sex which menstruates», com diria Joan Cadden (1993: 174) per ell la turpitud menstrual era un factor fonamental de la seva concepció de la dona després de la caiguda. Per a Eiximenis, com per a molts teòlegs escolàstics, Adam i Eva haguessin gaudit al paradís terrenal d'una complexió perfectament temperada, de manera que Eva no hagués produït superfluitats com el flux menstrual. (O, si n'hagués produït, no hagués tingut el caràcter malèfic que ha tingut després del pecat i no hagués suposat un signe d'infertilitat).³

Un altre element fonamental de la imatge de la dona transmesa pel *Llibre de les dones* és la vergonya. Per entendre bé el paper que atorgava Eiximenis a la vergonya femenina cal remuntar-se una altra vegada al paradís terrenal. De fet, segons Eiximenis, la vergonya corporal era comuna als homes i a les dones, «una “passió general de la natura humana” que, un cop trencada, per culpa del pecat original, la relació harmònica de l'home i de la dona amb el seu cos, actuava com una mena de mecanisme de coerció per impedir que la carn es rebel·lés» (Renedo 2014: 166). Abans de la caiguda, en el que Eiximenis anomena el «temps d'innocència», no hi havia vergonya corporal de la mateixa manera que no existia la rebel·lió de la carn, com es pot veure al final del capítol LXIV, on Eiximenis explica que en el paradís no tenia sentit el concepte del matrimoni com un remei contra la fornicació

Car en temps de ignocència l'om no havia mester aytal remey, car jamés no fora inpugnat per la carn, ans li fora hoberdient axí con la mà, o lo peu o altre membre de son cors.

Sant Agustí, una de les peces fonamentals en la configuració de la moral sexual del cristianisme medieval, ho diu clarament: la llibido és la multa que ha hagut de pagar

³ Sobre aquesta qüestió cfr. Maaiké van der Lugt 2004: 168-170.

la natura humana, tant els homes com les dones, per haver comès el pecat original.⁴ I Eiximenis, que en aquesta qüestió segueix sant Agustí gairebé al peu de la lletra, també afirma que en el paradís la líbido no existia, i que els òrgans genitals se sotmetien amb tanta facilitat a l'imperi de la raó com els peus o les mans. I si no hi havia líbido, tampoc no hi podien haver actes o, com en deia Eiximenis, 'tocaments' obscens. Hi hagués hagut, això sí, besades i abraçades, però carregades d'innocència i desproveïdes de qualsevol mena de pulsio sexual o libidinosa.

A propòsit d'aquestes qüestions en el capítol LXVII, titulat «Quals toccamens se poden fer sens peccat entre marit e muyller», Eiximenis afirma que Crist besava i abraçava, «per caritat», els sants apòstols en el paradís. I afegeix que, sense la catàstrofe que va suposar la caiguda, entre els esposos hi haguessin hagut besades i abraçades similars a les de Crist i els apòstols en senyal «de bona caritat e amor entre aquells que han la consciència bona». I de la mateixa manera que n'hi hagués hagut en el paradís, n'hi haurà en la vida eterna.⁵

La vergonya corporal actuava, segons Eiximenis, com una mena d'escut per frenar els impulsos sexuals i els moviments libidinosos tant entre els homes com entre les dones. Ara bé, com que la rebel·lió de la carn era més forta, segons Eiximenis i les seves fonts, en la natura femenina que no pas en la masculina, el més lògic era que la vergonya corporal fos també més intensa en les dones que no pas en els homes. Aquest és un punt molt important en la visió de la dona que tenia Eiximenis, tan important que es pot dir que el *Llibre de les dones* gairebé comença tractant d'aquesta qüestió.⁶ Després del primer capítol, dedicat a explicar que «Jesucrist per glòria sua e eximpli nostre ha fetes pugar infantas e dones en la perfecció evangelical», Eiximenis dedica tres capítols a explicar com la llei de natura, la llei d'escriptura i la llei de gràcia han fixat normes i penes contra els pecats de la carn. En el capítol segon es presenten en

⁴ «Si libido non fuisset, quae peccato inoboedentiae retributa est» (*De Civitate Dei* XIV, 23). [Citat per X. Renedo 2014: 165].

⁵ «Posen axí mateix los sants doctors que aquests toccamens seran entre los beneuïrats en paradís, e foren en paradís terrenal entre nós si Adam no hagués peccat».

⁶ També era important per a bona part de la literatura pastoral i didàctica generada per l'escolàstica. Com ha assenyalat C. Casagrande (1992: 112), «las mujeres aparecen dotadas de una disposición natural al temor y al recato, una especie de timidez y de temor congénitos —conocidos como vergüenza— que la hace proclive al miedo y a la esquivez y que la compele a retraerse y a huir del mal y de la obscenidad».

aquest sentit dos escuts per defensar l'honestat i la castedat: la institució matrimonial i la vergonya corporal. Si el matrimoni era un escut usat de forma similar per homes i dones, marits i mullers, per controlar la sexualitat, no passava el mateix amb la vergonya corporal, comuna a tots dos sexes, però en proporcions diferents, perquè Déu

per special gràcia sua, après que hagueren pecat per inobediència feyta a Déu donà a la dona verguonya en la cara molt més que a l'hom en esta part; e açò per preservar si metexa de tota viltat e legea.

La vergonya corporal, doncs, va néixer en el paradís terrenal després del pecat original. Més endavant, en la llei d'escriptura, es van instaurar, per defensar la castedat, penes contra els pecats carnals tant en l'Antic Testament com entre el poble romà (cap. III); i més tard, en la llei de gràcia, «sots la qual huy correm», fins i tot es van afegir penes contra «males cogitacions e en tota espècia e semblança de mal» (cap. IV), però abans de tot això, ja en el mateix paradís terrenal, es va crear la institució matrimonial i, després del pecat original, va néixer la vergonya corporal per defensar la castedat. De fet, la vergonya femenina actua, en el *Llibre de les dones*, com un escut tant contra els pecats de la carn com contra la fragilitat femenina i la llarga llista de defectes que hi estan associats. Ho podem veure diversos cops al llarg d'aquesta introducció.

Cal tenir en compte, a més, que el pes específic superior de la vergonya en la psicologia femenina està en correlació directa, encara que no es digui de forma explícita en aquests capítols inicials, amb la seva sexualitat. Si la dona era més vergonyosa que l'home només era perquè, almenys en potència, era més luxuriosa, és a dir perquè el principi de cobejança corrupta, una de les penes derivades del pecat original, era més fort en la dona que no pas en l'home.⁷ Un altre aspecte, doncs, de la fragilitat femenina: la dificultat a controlar les passions. Justament per això era tan necessària, en la imatge de la dona que transmet el *Llibre de les dones*, la vergonya corporal.

En aquests capítols introductoris es parla, tot seguit, d'un vell tema aristotèlic que continua posant en relleu la inferioritat de la dona: la seva concepció com a **mas ocasionatus**, és a dir com a «hom ocasionat, menor per natura que hom mascle» (cap. V). Eiximenis, com molts altres autors escolàstics, no presenta la dona com un error de la natura, que és la concepció que en tenia Aristòtil, sinó com un ésser de la mateixa espècie que l'home, però «fet per ocasió d'açò qui és principal e pus perfet en l'espècia

⁷ Sobre aquesta qüestió cfr. les observacions de X. Renedo (2014: 170-171).

aquella», és a dir fer al servei de l'home. Dit d'una altra manera: «la dona és per l'om, e hordonada a l'hom, e l'hom no és fet ne ordonat a la dona».⁸ L'home està «fort inclinat» a viure en companyia de les dones en virtut de la seva naturalesa social, però la dona està subordinada a l'home, primer al pare, i després al marit, cosa que implica «alcuna especial senyoria de rigor», com tindrem ocasió de veure més d'un cop al llarg d'aquesta introducció.

Després d'aquesta afirmació categòrica Eiximenis analitza les quatre ocasions en virtut de les quals va ser creada la dona com a «hom ocasionat» i subordinat a l'home (cap. VI): 1) «per dar companyia a l'hom», és a dir el repòs del guerrer; 2) «per multiplicació de natura humana», la funció reproductiva i el seu complement: 3) l'educació dels fills, «car açò molt millor ho fan les dones que los hòmens per ordinació divinal». 4) L'últim ítem de la llista és simbòlic, ja que el seu objectiu és «figurar lo matrimoni espiritual qui és entre Jesucrist e l'Esgleya».

Gairebé tots els altres capítols d'aquesta introducció estan dedicats al pecat original, un episodi central en la concepció de la dona que va elaborar la teologia cristiana medieval. Eiximenis comença glossant les excel·lències de la natura femenina abans de la caiguda (cap. VII): la seva abundància en béns de natura («era sàvia, no pas tant con Adam»), de fortuna i de gràcia. Entre aquests últims destacava la gràcia de la justícia original, «qui li tenia axí lo cors e la carn subjugada a la raó que jamés no li rebel·lara si ella s'agués volgut». Tot seguit es parla de les conseqüències, en general, del pecat original (cap. VIII); de les penes que va rebre el diable per la seva implicació en el pecat (cap. IX), i de les penes que van recaure sobre l'home (cap. X), una de les quals va ser haver de suportar les passions i misèries de les dones, concentrades en la dona casada:

⁸ Com ha posat en relleu M. van der Lugt (2001: 110-112), la *Summa fratris Alexandri* d'Alexandre de Hales va introduir en la literatura escolàstica aquesta interpretació del concepte de la dona com a **mas ocasionatus** distingint entre dos tipus de fenòmens ocasionals. Els primers són de debò un error (**vitium**) de la natura, causat pel desordre (**inordinatio**) generat per la sobreabundància o la manca de matèria. Aquest és el cas dels monstres. Els segons tenen la seva raó de ser en la seva finalitat (**ex finis**). Si la dona és un «hom ocasionat» és perquè, com indica Eiximenis, tot i ser de la mateixa espècie que l'home, ha estat creada en ocasió i al servei de l'home.

Diu ací Orígenes que gran càrrech és de l'hom haver a suportar sa muller en les seues passions e misèries. E per tal aquell qui trobà lo lengage anglès posà nom a la fembra **uman**, qui vol dir 'dolor del marit'.

Eiximenis es fa ressò en aquest passatge d'una adaptació anglesa, potser sentida en algun sermó en els seus anys d'estudiant a Oxford, del vell joc etimològic de paraules entre **Eva** i **vae** (*Etymologiarum* VII,6,5) i presenta la dona com el dolor del marit, en comptes, de dolor de l'home.⁹ De les penes i misèries pròpies de la naturalesa femenina que havien de suportar els marits, o els homes en general, se'n parla en el capítol XI, el més llarg de tots els capítols del *Llibre de les dones* editats en aquesta tesi. Hi podem llegir una antologia molt completa de tots els vicis i defectes que a l'edat mitjana es van atribuir a les dones, de la fragilitat o la inestabilitat emocional a la malícia, passant per la por, l'esperit de contradicció o, com ja hem tingut ocasió de comentar, el flux menstrual. Per compensar aquesta llista de defectes i de misèries Eiximenis afegeix un capítol, el XII, dedicat a presentar, en primer lloc, un catàleg de les virtuts femenines («dona és naturalment piadosa, verguonyosa, amorosa e graciosa [...] dona és vida del malalt, solaç del sa, reffugi assenyalat») i, sobretot, una crida a la «suportació caritativa de les dones», ateses totes les seves debilitats i mancances. Cal tenir en compte, però, que la crida a prendre paciència amb els defectes i els vicis de la condició femenina ocupa molt més espai que no pas la llista de les seves virtuts.¹⁰ Les penes i misèries de la condició femenina són, doncs, superiors a les virtuts i als goigs que poden proporcionar.

Tanca aquesta introducció general a la imatge de la dona un capítol que toca un tema tractat per «alscuns theòlochs» que Eiximenis no esmenta: «si les dones en glòria tornaran hòmens», és a dir si en la vida futura les dones ressuscitaran com a tals, o bé si ho faran com a homes. El primer teòleg a tractar aquesta qüestió va ser Agustí d'Hipona a la *Ciutat de Déu* (XXII, 17). En línies generals la majoria dels teòlegs que van estudiar aquesta qüestió, que la concepció de la dona com un **mas occasionatus** va tornar a posar d'actualitat, van arribar, segons Carolyn W. Bynum (1991: 76) a la mateixa conclusió que Agustí: «em sembla més enraonada l'opinió dels que creuen que

⁹ El joc etimològic en anglès reposa en l'associació entre el **vae** de Sant Isidor i el **woe** anglès. El terme a què fa referència Eiximenis seria **woe-man**.

¹⁰ De les 109 línies que té aquest capítol en la meua edició, només les setze primeres estan dedicades a glossar les excel·lències de les virtuts femenines.

ressuscitaran tots dos sexes, ja que en el paradís no hi haurà llibido, que és la causa de la confusió».¹¹ I Eiximenis no se separa d'aquesta línia, com afirma al final del capítol: «per esta via solen los doctors respondre a aquesta qüestió».

De les infantes

En el *Llibre de les dones* només es destinen cinc capítols (XIV-XVIII) a l'educació de les infantes, de manera que no es pot dir que Eiximenis desmenteixi la rotunda afirmació que va fer fa uns anys Angela Giallongo (1997: 26): «la bambina è la grande assente nella storia dell'educazione». Tot i així, hi podem espigolar algunes notes interessants que caldrà tenir en compte.

Primer de tot cal dir que Eiximenis fixa en els dotze anys la frontera d'edat entre les infantes i les donzelles.¹² El minitratat sobre les infantes comença amb una crida a la responsabilitat dels pares en l'educació dels fills, amb una invitació a l'adopció d'«òrfens, e pobres e desemparats» i amb dos detalls molt concrets sobre el paper que han de jugar les mares en l'educació dels fills (cap. XIV).¹³ Per una banda, una invitació a donar el pit als fills, seguint un exemple il·lustre: «la mare de sent Benet tots sos fills volia de sa let pròpia ella metexa nodrir, no contrastant que era nobla dona e fort generosa». Per l'altra, el paper que havia de jugar la mare en l'educació religiosa dels fills, ensenyant-los «les carreres de Déu», en els primers anys de la seva vida. Ensinistrar els fills en «les carreres de Déu» volia dir tant ensenyar-los les oracions i els ritus fonamentals de la religió cristiana, com ara senyar-se i saber-se comportar en una església, com inculcar-los les distàncies que havien de saber guardar amb els practicants de les altres religions del llibre: «que no s'acost a juheus, ne a moros, ne a res del lur, ne prenga res que li donen, ne parla sola ab eylls» (cap. XVI). Com que Eiximenis no va desenvolupar aquests consells en un exemple, o en la recreació d'una escena de la vida

¹¹ «Sed mihi melius sapere videntur qui utrumque sexum resurrecturum esse non dubitant. Non enim libido ibi erit, quae confusionis est causa» (*De Civitate Dei*, XXII, 17).

¹² «infanta és appellada comunament de X fins en XII anys, e de dotze fins que la dona ha marit s'apella donzella» (cap. XVI).

¹³ Com assenyala J. Dalarun (2008: XII), aquesta és l'única excepció a la minorització de la dona en la tradició cristiana medieval. Cfr. el bell volum de Jean Delumeau (1992) dedicat a aquesta qüestió. En el capítol XVIII s'insisteix també en el paper que han de jugar en aquest mateix sentit les nodrisses i els padrins.

quotidiana, podem recórrer a un passatge d'un sermó de Vicent Ferrer que podria haver encaixat molt bé en aquests capítols del *Llibre de les dones*:

E primerament vol fruyt dels fadrins, qui són de quatre o de cinc anys, que quant ve al matí, que demanan pa, que la mare los faça dir alguna oració, l'*Ave Maria*, e vosaltres, mes filles, ho deveu fer, açò, car lo para, trebalant en proveir la casa, no y pot entendre, e per açò deveu-los instruir que, per lo matí, que fermen los genols en terra, e que ajusten les mans pregant en alt. Ara deu dir la mare: —«Mon fillet, veus ací raymet, e panet, o cireretes o figuetes! Ara di la *Ave Maria*!»; pren-li les cametes axí, e agenollar-lo: «Ara di, mon fillet: *Ave Maria*». Ell respondrà agudetament: *Aave Maria*. E puys podeu-li donar del pa e de les figues, o altra fruyta (Renedo-Cabré 1993-111).¹⁴

Vicent Ferrer diu de forma explícita el que Eiximenis no acaba de dir, de tan evident com era: com que els pares treballen, les mares, com a mestresses de la llar, han de jugar un paper en l'educació dels fills en els seus primers anys de vida. També els han d'ensenyar, en aquest cas ja amb la col·laboració dels pares, les normes bàsiques de l'educació urbana: respectar els pares obeint-los i no duent-los la contrària en res; parlar poc; no jugar fora de casa si no és «ab licència de la mara»; no cridar; confessar les seves faltes o no estar ociosos per res.

Eiximenis insisteix en la necessitat d'inculcar aquestes pràctiques i aquests hàbits en els primers anys de vida dels fills, perquè el que s'aprèn bé en la infantesa es manté viu la resta de la vida. Es tracta d'un vell principi pedagògic que, en forma de proverbi, Eiximenis va expressar en el *Terç del Crestià* en els termes següents: «*Quod nova testa capit, inveterata sapit*. E vol dir que ço que testa nova reep, encara en la vellea l'hom hi tira».¹⁵ Tot i que en el *Llibre de les dones* no es cita el proverbi llatí, el principi pedagògic en què se sustenta s'hi expressa, en uns altres termes, més d'un cop. Per exemple, quan Eiximenis recomana que les infantes no s'acostumin a estar a la finestra, parlant amb la gent que passa pel carrer, perquè «si infanta s'i avea en poquea, depux no se'n porà castigar [...] car puys no temen cant són grans, e si han pres ja en la

¹⁴ Sobre aquesta escena i sobre totes les implicacions pedagògiques que hi ha al darrere cfr. les observacions de X. Renedo (2005: 215-217) recollides en l'antologia de textos pedagògics que van preparar D. Guixeras i X. Renedo.

¹⁵ Extrec la cita d'un dels pròlegs de X. Renedo a l'antologia de textos pedagògics eiximenians preparada per D. Guixeras i X. Renedo (2005: 75), on es pot llegir també una anàlisi a fons del proverbi llatí, divulgadíssim a l'Edat mitjana.

tinta de fer mal, jamás no·s castigarán» (cap. XVI).¹⁶ En aquest cas, en comptes de dir que les virtuts i els bons hàbits que s'aprenen en la infantesa duren tota la vida, Eiximenis capgira l'argumentació per recordar als lectors, i a les lectores, que els vicis que s'adquireixen, i arrelen, en els primers anys també duren tota la vida. En el capítol XV es presenten dos *exempla* que il·lustren les conseqüències desastroses d'una mala educació dels fills per manca de disciplina i de rigor per part dels pares.¹⁷

Un altre principi pedagògic present en aquestes planes és la conveniència de fer servir, això sí amb prudència, l'estratègia de la por en l'educació dels fills. Eiximenis recomana més que no pas pegar-les, cultivar en les infantes «la pahor de ésser ferida [...] tostemps li deven ensenyar d'on agen pahor, emperò ab manera e sens esglayament» (cap. XVI). Es tractava de fomentar la por com a estratègia per evitar que les infantes quedessin atrapades en la «tinta de fer mal», però sense oblidar que per cultivar aquesta por de vegades calia fer servir de debò la verga, que, com recorda la Bíblia (Pr. 13, 24), «és la medecina per a la follia de l'infant». En aquest cas Eiximenis recomana no pegar les infantes al cap, «mas per l'esquena e detràs, ab la verga».¹⁸

En l'educació de les infantes el cultiu de la por com a estratègia pedagògica era el complement del cultiu de la vergonya, que, com hem vist en l'apartat anterior, jugava un paper molt important en la psicologia femenina. La diferència entre un element i l'altre era que mentre que la vergonya era un element diguem-ne natural, tot i que en una proporció molt diferent de la que tenia en el sexe masculí, la por era un element que calia cultivar cada dia amb rigor i disciplina:

Qui infanta nodreys sobre totes coses l'acostum a haver verguonya, car verguonya és l'escut principal ab què la infanta s'à a gardar de mal. Aprés que haje temor al pare e a la mare (cap. XVIII)

En el capítol 53 del *Dotzè del Crestià*, dedicat a analitzar la importància del temor i de la vergonya en la vida a les ciutats, Eiximenis havia explicat de manera

¹⁶ En el capítol següent Eiximenis torna a insistir en aquest principi: «Diu Aristòtil que vici de infans és dir falsies, emperò és axí que si·ls és sofferit e·ls passa en costuma, puys no se'n poden jamás castigar». [Sobre la crítica a la inclinació de les dones a mirar, i a deixar-se mirar, per la finestra cfr. els textos recollits i comentats per C. Casagrande (1992: 110)]

¹⁷ Hi ha un tercer exemple que destaca per presentar just la situació contrària: els problemes d'un fill virtuós amb un pare corrupte i libidinós que vol portar-lo, sense èxit, pel mal camí.

¹⁸ 'Detràs' deu ser un eufemisme per referir-se a les natges.

encara més clara el paper fonamental que atribuïa a aquestes dues passions de l'ànima en l'educació dels infants en general: «e si l'om conexia que l'infant fos sens temor e vergonya e a ço per natura indispost, lavors se'n podia desperar, car aquell infant jamés no seria prohom» (Renedo 2005: 53).

La donzella com a 'domini cella'

En el *Llibre de les dones* es dediquen dotze capítols a l'educació de les donzelles (XIX-XXX). Per una banda, continuen les directrius marcades en el tractat anterior, com el mateix Eiximenis s'encarrega de recordar al principi del capítol XIX: «tot ço que dit és damont del nodriment de les infantes molt pus altament deu ésser entès de les donzelles, en quant en les donzelles és major la edat, e y heu haver més seny, he més verguonya e més temor de Déu». Per altra banda, es posen en relleu tres punts que, segons Eiximenis, s'havien de treballar molt en especial per conservar la virginitat, el bé més preuat en una donzella : 1) l'oració i les pràctiques religioses (caps. XX-XXII); 2) la humilitat (caps. XXIII-XXVIII) i 3) el rebuig radical del flirteig i del galanteig (cap. XXIX).

En el primer i en l'últim capítol d'aquest tractat es fixa molt bé el seu contingut. Eiximenis comença presentant l'etimologia de la paraula 'donzella' atribuint-la a una arrel gairebé confirmada per Joan Coromines (1982: 179): «donzella en llatí vol dir aytant com *Domini cella*, ço és habitació e casa de Déu». 'Donzella', com 'demoiselle' en francès o 'doncella' en castellà, prové, en efecte, del llatí vulgar 'dominicella'. Eiximenis, però, fa una lectura isidoriana de la paraula i, en comptes de considerar-la un diminutiu, la interpreta com la fusió de dues paraules. És una interpretació que Eiximenis aprofita de meravella en aquests capítols dedicats a la defensa encesa de la virginitat en aquesta etapa de la vida. La donzella, segons Eiximenis, s'havia de tancar en ella mateixa, sense sortir gaire de casa, per poder-se dedicar a la defensa i el cultiu de la seva virginitat: «con la donzella estigua comunament tanchada no ha rahó de haver lo cor escampat a les coses de ffora» (cap. XIX). La donzella havia d'estimar tant la virginitat que, tot i que quan li arribés l'edat de casar-se havia de seguir el consell dels pares, l'ideal seria que es presentés davant de l'altar més a contracor que no pas de bon grat:

La segona diferència és d'aquelles qui entenen a pendre marit; e a aquestes conseylla sent Jerònim que, jatsia hagen e-l cor de fer ço que-ls conseylarà lo pare e la mare,

emperò, quant en elles, que més amarien servir virginitat a Déu, e ab alcun desplaer e força vénen a pendre marit (cap. XIX).

El minitratat de les donzelles acaba, en el capítol XXX, amb un catàleg d'exemples naturals, de personatges bíblics i d'*exempla* dels sants pares o de l'antiguitat romana que, a tall de colofó, acaben de posar en relleu les excel·lències de la virginitat.

La primera via per cultivar o defensar la virginitat era l'oració i d'altres pràctiques religioses com els dejunis o la devoció per alguns sants, o santes, en especial. Eiximenis presenta l'oració i el dejuni com una activitat que ha d'allunyar les donzelles d'un dels perills de l'edat: el galanteig. Les oracions o bé havien de ser lletres d'amor a Jesucrist «en loch de letres enamorades» (cap. XX) a un galant de carn i ossos; o bé havien de ser, juntament amb els dejunis, l'equivalent espiritual dels cosmètics i els afaitaments amb què les donzelles mundanes sortien al carrer en cerca de galants que els fessin la cort. Tocant a aquesta qüestió Eiximenis acusa les mares, com també va fer sovint Vicent Ferrer en els seus sermons, de ser les mestres de les seves filles en aquests mals costums: «emperò ajuden-hi molt les miserables mares lurs qui·ls ho consenten e·ls ho conseyllen» (cap. XXI).

La segona via per defensar la virginitat era la humilitat. En aquest cas l'enemic a batre ja no era la cosmètica, sinó les vanitats i els excessos de la moda femenina, un altre tema típic de la predicació medieval.¹⁹ Eiximenis critica l'ús de joies, de perruques («foran arreament de cabells»), de vels, l'ús de teixits caríssims o de guants fins i tot a l'estiu i posa com a exemple la reina Ester (cap. XXIII). Tractant-se un tema com aquest, un bon predicador no podia desaprovechar l'ocasió per fer una descripció dels deliris de la moda pel que fa als vels, les joies, els barrets, les corones o les sabates usades per les dones (cap. XXIV). Eiximenis fins i tot arriba a criticar el llenguatge afectat propi de les dones que segueixen aquestes modes:

car parlen ab especials maneres, o en pus prima veu poden, ensenyen e ab especials condeshs en menar lo cap e los labis. Les quals coses aprenen en casa davant lo miral, davant lo qual estaran per espay de una hora o leugua, guardant com los està axí girar-se

¹⁹ «Si le vêtement est bien le signe de la chute, la superfluité croissante dans le vêtement est bien le signe que l'humanité s'éloigne de plus en plus du Jardin de l'Eden» (F. Lachaud 2007: 65).

e axí levar lo labi damont e, quant se poden, polidament ensenyar les dents, e qual dent és pus beylla, e-s pot mills ensenyar, e qual fa mills a pintar.²⁰

Per Eiximenis la llengua es podia maquillar com la pell o els cabells, i aquesta operació d'afectació o maquillatge de la veu no era res més que una falsificació de l'obra de Déu.

Un predicador tan interessat per la literatura profètica com Eiximenis tampoc no podia tocar un tema com aquest sense anunciar grans calamitats contra les ciutats i les comunitats que toleressin aquests abusos, «car Deu contra aytals comunitats menaça fort, e contra les dones axí ornades, segons que appar *Ysaye tercio*» (cap. XXV). El càstig bíblic també afectava, com és lògic, els propis usuaris, com es pot veure en un catàleg de personatges bíblics que van fer una mala fi, entre altres raons, pel seu amor al luxe i a la moda (cap. XXV). Els marits, que es condemnaven per poder pagar les despeses originades pels excessos de les esposes, també eren víctimes d'aquest gran pecat, i de fet també ho eren les pròpies esposes, que es gastaven en roba i perfums els diners que havien de destinar a donar almoïna (cap. XXVI).²¹

En el *Llibre de les dones* també hi ha un espai per impugnar els arguments usats per justificar els luxes i els excessos en la indumentària. Segons sembla una de les excuses era que no hi havia mala intenció. Per a Eiximenis, no hi feia res que no hi hagués mala intenció, perquè algú s'havia de fer responsable dels pecats dels homes atrets pel luxe i per la concupiscència. Tampoc no era vàlid l'argument que deïa que només se seguia el costum: «Mas prenen algunes dones altra excusació dient que gran verguonya seria que no anassen axí com les altres» (cap. XXVI). Es tracta d'una defensa o justificació de les conductes pecaminoses molt estesa a l'Edat Mitjana. En els sermons de Vicent Ferrer, per exemple, apareix molt sovint la frase «costuma és» posada en boca de pecadors de diverses menes per justificar els seus actes. La resposta que donava Vicent Ferrer a aquesta excusa és gairebé la mateixa d'Eiximenis:

Hoc, per jurar yo renech de Déu. «Hee, senyor, costuma és!». Axò vol dir que aqueixa costuma és cadena que-t fa anar a infern (Sanchis Sivera 1932: 93).

²⁰ Sobre la prevenció dels predicadors contra els miralls com a camp de proves de les estratègies de seducció cfr. els textos recollits per C. Casagrande (1992: 117-118).

²¹ Es tracta d'un altre tòpic del discurs dels predicadors contra les modes femenines, present, per exemple, a la *Somme le Roy* (F. Lachaud 2007: 68).

Costuma de fer mal no és excusació, ans la costuma agreuge més lo peccat, e és gran honor a aquella qui d'aquella mala costuma se lunya (cap. XXVII).

Malgrat tots els atacs contra la moda i la cosmètica femenines, Eiximenis admet la possibilitat que les dones puguin anar ben vestides, però de manera honesta, «sens mostrar la carn e sens arreament desonest» (cap. XXVII). Fins i tot es critica, sense la mateixa contundència i extensió que els atacs contra la moda femenina, les dones que no es vesteixen amb un mínim de correcció. Es tracta, segons el menoret, d'una manifestació del pecat de peresa, que pot tenir conseqüències desastroses dins del matrimoni, perquè la dona mal vestida «per sa dolentia e inmundícia provoca son marit a avorrir-la e anar a altra» (cap. XXVIII).²²

La tercera via per defensar la virginitat està en estreta correlació amb les dues primeres. La prohibició de fer servir cosmètics i de dur vestits i joies luxoses ha d'anar per força acompanyada de la prohibició del galanteig i del festeig, perquè, recorda Eiximenis, «les primeres amors troben lo cor pus dispòsit a encarnar-se ab altre e per tal la amor primerament encarnada tanta de senyoria pren e'l cor de l'hom que jamés no n'hix» (cap. XXIX). El flirteig en unes edats tan tendres era per Eiximenis un camí d'iniciació en les arts d'amor, és a dir un camí de perdició. Per això acaba el capítol recomanant a les donzelles «que no hagen familiars aquestes fembrotas veyles qui van pertot, e qui són diffamades de alcavoteria».

Si en el tractat de les infantes es recomanava als pares fer servir l'estratègia de la por, «emperò ab manera e sens esglayament» (cap. XVI), en el dedicat a les donzelles ja no hi ha tanta moderació i es recomana a les mares que, si les seves filles es rebel·len contra el règim de vida que els imposen, «o la deu matar, o tant batre e humiliar fins que clarament vega que sa filla reguonex son defalliment e confessa sa colpa» (cap. XXIII).²³ La diferència de plantejaments entre les infantes i les donzelles en l'aplicació de l'estratègia de la por es deu al fet que en la infància encara hi ha temps per corregir els defectes de les filles, mentre que en el cas de les donzelles de temps ja no en queda

²² Segons Gil de Roma en el *De regimine principum* (I, II, 21), en el vestir es pot pecar de dues maneres: o bé per superfluïtat o abundància, o bé per defecte, que pot ser degut a la peresa o a la negligència (citada per F. Lachaud 2007: 70).

²³ Jacques de Vitry diu el mateix de manera ben lapidària: «Multe (es refereix a les donzelles) enim facte sunt meretrices eo quod parentes earum ipsas non castigauerunt» (citada per D. d'Avray-M. Tausche 1994: 121).

gaire, o gens.²⁴ Tot el que no puguin corregir els pares, i les mares, farà arrels en la personalitat de les filles i en tot cas ja només ho podrà corregir el marit, que, si ho fa, serà de molt mala manera. La mare incapaç de corregir l'esperit rebel de la seva filla quan ja s'ha convertit en una donzella «la posa a risch de ésser semblantment irreverent a son marit, cant n'aga, e aquell, per ventura, fer-n'à tal càstich que serà massa» (cap. XXIII). L'avís es torna a repetir al final del capítol XXVIII: els pares només poden enganyar els marits al principi si aconsegueixen que es casin amb una filla rebel i maleducada, però al final el marit, quan se n'adoni, la castigarà i pot arribar a fer-ho de forma molt violenta, «car donen-hi als cuns tal remey qui és dolorós e verguonyós al pare e a la mare, e a la mesquina qui y cau, pigor que tuit» (Una al·lusió força evident a la possibilitat de l'uxoricidi).

Les dones maridades i els béns del matrimoni

El tercer tractat de la segona part del *Llibre de les dones* està dedicat a les dones casades i al matrimoni. Consta de 54 capítols i està dividit en tres grans blocs. En primer lloc, una defensa del matrimoni en forma de refutació de les heretgies contràries a la institució matrimonial (caps. XXXI-XXXV). En segon lloc una dilatada anàlisi dels set béns del matrimoni (caps. XXXV-LXXIII).²⁵ I, en tercer lloc, un tractat d'ètica, de pedagogia i fins i tot d'economia matrimonial escrit agafant com a punt de referència els consells de Raquel a Sara, la seva filla, abans del casament amb Tobies (Tb 10,13) (caps. LXXIV-XCIV).

Els cinc capítols del primer bloc parteixen del catàleg d'arguments herètics contra el matrimoni recollits per Jeroni en l'*Adversus Jovinianum*. Aquests arguments estan centrats en els mals de la dona (cap. XXXI): «tothom se guart de comprar guat en sach ne de comprar ço que no sap, emperò la muyller pendràs que no saps si és ab seny o orada»; en els mals derivats del fet de tenir fills (cap. XXXII): «a un plaer que n'hages, n'auràs cent desplaers»; en la impugnació del consell paulí que diu que més val casar-se que caure en la fornicació (cap. XXXIII), o en la refutació del «solaç humanal»

²⁴ En certa manera el que explica Eiximenis és una inversió del proverbi «quod nova testa capit, inveterata sapit»: els vicis que germinen en els primers anys de vida es consoliden per sempre més si no se saben tallar de soca-rel quan les infantes es transformen en donzelles.

²⁵ Eiximenis passa dels tres béns del matrimoni segons el *De bono coniugali* de sant Agustí (*fides, proles et sacramentum*) a set.

que, en teoria, podria aportar la companyia d'una esposa (cap. XXXIV). En els quatre primers capítols es presenten els arguments contraris al matrimoni, que Eiximenis no es pren la molèstia de refutar un per un. En fa prou reduint-los tots a l'absurd al principi del capítol XXXV:

Ne les rahons al·legades del heretges valen, car totes concloen que l'hom qui pren muller se posa a risch de haver mala muyller, mas no diu con axí meteix la dona qui pren marit se posa a perill de ésser mal maridada, e troben-se'n més de mal maridades que no de mal muyllerats.

Si la malmaridada era un motiu literari tan corrent com el del marit mal casat — només cal pensar en els *fabliaux*—, el que em sembla que no és gaire corrent era gosar dir, en un tractat pastoral sobre el matrimoni, que de malmaridades n'hi havia moltes més que de malcasats per convertir tot seguit aquesta afirmació en un argument en defensa del matrimoni.

Després d'aquesta afirmació tan singular comença la secció dedicada als béns del matrimoni. El primer de la llista és «haver infants», és a dir el *bonum prolis* de sant Agustí, que va en primer lloc perquè, si es dona als fills una bona educació cristiana, «és lo principal bé del matrimoni» (cap. XXXV). Es dediquen vuit capítols a l'anàlisi d'aquest ítem (caps. XXXV-XLIII). A causa de la importància que Eiximenis concedeix a l'educació en el primer capítol d'aquesta secció es presenta un catàleg bíblic de mals fills (Caín, Cam, Ismael, Esaú, etc.) i s'insisteix en la necessitat de ser sever en l'educació dels fills, «ne que los perdó las vergua, com tant de mal se'n puxa seguir cant hom los leyxa córrer a llur volentat e·ls lexa fer a sa guisa» (cap. XXXV).

A continuació es pot llegir una classificació de quatre tipus diferents de matrimonis: 1) els que tenen fills legítims que no moren poc després del part; 2) els que en tenen de legítims, però moren de seguida; 3) els que no tenen fills i 4) els que tenen fills bords (cap. XXXVI). Eiximenis analitza cadascuna d'aquestes quatre situacions i dona consells per als casos més problemàtics. Si els fills, per exemple, són rebels, es recomana deixar l'herència en mans de la mare, «car més val a l'hom heretar sa bona e aprovada muller, si la ha, que no fa son mal infant», perquè la mare, si veu que el fill canvia d'actitud, acabarà traspasant-li l'herència (cap. XXXVI). Als pares amb fills morts poc després de néixer se'ls recomana resignació i prendre «bona paciència» davant de l'adversitat (cap. XXXVII). Als matrimonis sense fills se'ls recomana també

resignació, rebutjar la temptació de prendre medicines que fan més mal que bé, i esperança, perquè «comunament los fills molt desigats e molt esperats són millors que altres» (cap. XXXVIII).

Tanca aquesta secció un bloc de cinc capítols dedicats als fills bords (caps. XXXIX-XLIII), presentats per Eiximenis des de la perspectiva més negativa possible, ja que suposen la profanació del matrimoni i fins i tot poden justificar que l'esposa abandoni la llar familiar. D'acord amb Eiximenis, els fills bords «són de natura corruptes» i, per tant, es pot suposar «que són viciosos en lurs costumes e plens de mals vicis» (cap. XXXIX). Tot i no ser culpables de la seva condició, els bords, segons Eiximenis, afegien als vicis heretats del pare els defectes propis de la condició del bord (cap. XL). Entre aquests defectes hi havia, per exemple, el prejudici que els bords no solien rebre una bona educació: «rahó és, car estan ab la mare o ab estranys» (cap. XL) i ni la mare ni els estranys els podien oferir la formació que necessitaven. Aquests prejudicis contra els bords estan escampats per tota l'obra d'Eiximenis, però sembla que és en el *Llibre de les dones* on s'expressen de forma més intensa i més articulada. Fins i tot s'hi presenta una classificació jeràrquica dels diversos tipus de bords: el primer grau és per als fills de pares solters; el segon és per als fills de pares casats i el tercer grau, que és el pitjor, és per als fills de persones religioses. A propòsit d'aquest tercer grau Eiximenis deixa anar, de passada, el vaticini següent: «E d'aquesta differència dien als cuns que serà Antecrist, car diu que serà fill de dona monga» (cap. XXXIX).

Per compensar un xic aquesta imatge tan negativa l'últim capítol d'aquest tractadet té el títol següent: «que als cuns bords hi à a vegades bons, e per tal no·ls deu hom meysprear» (cap. XLIII). Després de citar l'exemple d'Alexandre, que podria haver estat fill bord, s'al·ludeix, sense donar-ne els noms, a diversos reis i papes que, a pesar del seu naixement il·legítim, «venceren lur natura ab gran estudi de ésser bons». I, després de donar alguns consells per a l'educació dels bords (callar, no vantar-se de res, control de les paraules i de les obres, lleialtat, etc.), es demana als lectors aprendre a no menysprear els bords. (En certa manera en aquest capítol es repeteix el moviment compensatori que ja hem vist en el capítol XII del *Llibre de les dones*, un elogi encès de les virtuts femenines posat al darrere de dos capítols dedicats a glossar, una per una, totes les misèries de la condició femenina).

El segon bé del matrimoni, segons la classificació del *Llibre de les dones*, és la fidelitat o, dit d'una altra manera, la inseparabilitat (caps. XLIV-LXIII). Ho podem veure en la definició del matrimoni, inspirada en Pere Llombard, que es dona en el primer capítol d'aquesta secció: «matrimoni és legitimitat d'om e de fembre, per consentiment de lurs coratges, qui requer que ensemps estiguen sens divisió tostemps» (cap. XLIV). Eiximenis comença advertint que la separació dels cònjuges és un cas extraordinari reservat al bisbe, que per regla general es permet en cas de fornicació, tot i que de seguida afegeix que hi ha molts altres casos pels quals «ajustats per matrimoni se poden separar». El segon bé del matrimoni busca la concòrdia entre marit i muller i rebutja, per tant, la divisió.

En el capítol inicial d'aquesta secció hi ha un exemple molt curiós en què s'admet la possibilitat d'una separació temporal dels esposos si es complien unes condicions determinades. Segons Eiximenis, la font és Plutarc i el marc de la història és l'antiga Dalmàcia, on les dames notables, si ja tenien una certa edat i comptaven amb el permís dels marits, es retiraven a les muntanyes a fer vida contemplativa en companyia de dones que hi feien vida eremítica per dedicar-se en la distància al cultiu de la concòrdia matrimonial pregant Déu pels marits, per la família i per la casa. Es tracta d'un exemple molt interessant perquè demostra que, per a Eiximenis, l'estat matrimonial no era incompatible amb la vida espiritual. Com ha posat en relleu G. Hasenohr (1986: 36-37), molts de clergues i predicadors de la baixa edat mitjana pensaven just el contrari.

En aquesta secció s'analitzen dos «impediments» que posen en perill el bé de la fidelitat: 1) l'amor a les vanitats mundanes (caps. XLV-XLVI) i 2) el desplaer que el marit podia sentir per la muller i viceversa, i que es podia manifestar en forma d'adulteris, de gelosia o fins i tot d'uxoricidi (caps. XLVII-LXIII). El primer impediment és analitzat en dos capítols gairebé simètrics: en el primer es critica els marits dissolts i amants de les vanitats mundanes que menyspreen les esposes «per tal cant són spirituals e devotes»; mentre que en el segon es critica les dones de vida relaxada que avorreixen el marit «per tal cant és devot e spiritual».

El segon impediment està centrat en el «desalt» entre els cònjuges com a origen de les discòrdies i de les separacions matrimonials. Segons Eiximenis l'arrel d'aquests problemes podia trobar-se en una mala concertació dels matrimonis i per això remarca

que «aquells qui matrimoni fan deuen haver lo consentiment de les persones e parts qui·s deuen parar al matrimoni» (cap. XLVII). Cal obtenir el consentiment tant del nuvi com de la núvia, perquè, si hi ha «desalt», el matrimoni es desfarà de seguida i començaran a sorgir problemes i conflictes per totes bandes.

No només, però, cal tenir en compte el mutu consentiment: cal buscar també un cert equilibri entre les dues parts en relació amb la classe social i l'edat dels promesos. El millor és que tots dos siguin de la mateixa classe, «e açò més que més deu guardar dona, car diu que la fembra se aminva per pendre menor linatge que si metexa, mas no u fa l'om» (cap. XLVII). Això vol dir, i Eiximenis ho diu de forma ben explícita, que en tot cas qui pot trencar l'equilibri només pot ser el futur marit, que es pot casar amb una dona de classe més alta. Si la dona feia el mateix, es rebaixava.

També calia tenir en compte les edats, que no havien de ser massa dispars. Com és ben sabut, a la baixa edat mitjana la diferència d'edat entre el marit i la muller solia ser d'uns deu anys.²⁶ Per aquesta raó Eiximenis aconsella que no hi hagi «massa desigualtat», ja que «tart és bon matrimoni d'om vell ab dona massa jove, e ja pigor hom jove ab dona veylla». A banda de la manca d'equilibri entre les edats i les classes socials dels cònjuges, el desequilibri també podria venir d'alguna malaltia o d'algun defecte amagat prou greu com per generar desavinences o discòrdies. En aquest cas Eiximenis recomana no amagar aquests defectes per deixar les coses ben clares abans del casament.

Eiximenis, com a bon escolàstic, també va preveure la possibilitat que el desplaer produït per algun d'aquests defectes s'originés després del matrimoni a causa o bé d'un accident o bé d'un vici menor. En aquest cas Eiximenis recomana prendre paciència i suportar amb resignació els defectes i els problemes si no és que la situació acabava degenerant en un adulteri o fins i tot en un intent d'assassinat (cap. XLVII).²⁷

²⁶ Sobre aquesta qüestió cfr. les dades, els comentaris i la bibliografia aportats per X. Renedo (2003: 10-11).

²⁷ En el capítol 844 del *Dotzè del Crestià* es pot llegir un *exemplum* que exposa de forma molt amena com prendre paciència davant d'aquests petits vicis. Segons Eiximenis, el filòsof Apollonius aconsellava «que si la un dels ajustats en matrimoni avia càrrech personal de qualque misèria sua, que no·s devia clamar de l'altre si y veyra altre càrrech seu, mas que la hun suportàs a l'altre. Per tal, com li fos presentat Abdon, cavaller, qui·s clamava de sa muller per tal quant avia mal alende, e era sutze, e mal

Tot seguit Eiximenis presenta un catàleg un xic desordenat de problemes relacionats amb la gelosia, l'adulteri, l'uxoricidi o la recerca o, més ben dit, la invenció de graus de parentiu per anul·lar un matrimoni, tot plegat combinat amb consells per als matrimonis amb problemes de convivència. En molts d'aquests capítols s'hi percep el coneixement que Eiximenis havia adquirit llegint summes de confessió i potser fins i tot fent ell mateix de confessor. Respecte a la gelosia Eiximenis mira de minimitzar el problema distingint entre unes sospites basades en fets, unes altres sustentades en rumors i unes altres basades només en els pensaments i les pors de la persona gelosa. Si la gelosia està basada en fets palpables, en realitat, segons Eiximenis, ja no hi ha gelosia, «e lavors deu-se dir lo fet cara per cara, sens verguonya e pahor, e remediarse tantost a la millor manera e pus secreta que puxa» (cap. XLVIII). Si es basa només en un rumor, cal tenir en compte la credibilitat de l'informant abans de donar-hi crèdit. Si la gelosia es basa en petites sospites es recomana sang freda per analitzar quin fonament tenen i molta prudència a l'hora d'actuar per no encendre «foch qui't crem, e que no faces que ço qui res és que serà queucom, car axí's fa tot dia» (cap. XLVIII). L'alternativa a la ira o al mal humor generat en aquestes circumstàncies ha de ser sempre parlar de seguida del problema «ab paraules amiguables».

Respecte a l'adulteri comprovat Eiximenis s'adreça d'entrada als marits i els recomana que analitzin bé el problema i la seva causa. Si el marit n'és el responsable, a causa de la pobresa de l'esposa o dels mals tractes a què la sotmet, recomana reconèixer l'error, parlar-ne amb l'esposa i callar, «e callant la deus de mal lunyar». Si la culpa no és del marit i, per tant, encara que Eiximenis no ho digui, és de l'esposa, el consell no és en realitat massa diferent: «deus-la corregir per tu mateix e per acostats parents, castigant-la de lur conseyll secretament e lunyant-la de totes les occasions de mal» (cap. LVII). En qualsevol cas Eiximenis rebutja de manera radical l'uxoricidi, que, tanmateix, gaudia de prou bona premsa en els cercles cortesans, com demostren els diversos indults concedits pels reis d'Aragó a marits que havien assassinat les seves esposes. La insistència amb què Eiximenis tracta aquest tema en moltes de les seves obres —el *Terç* i el *Dotzè del Crestià*, i també el *Llibre de les dones* (caps. L-LI i

recaptosa e orinava-s al lit, respòs la muller que ell era homenàs dessugat, fexuch e sovint embriach, jugador e orat. Per què sentencià axí lo dit Apollonius: —La balança veg igual, car dolent deçà e dolent dellà no-m sé qual és pigor: estau-vos endós en aytal pati que qui primer muyra faça emperador a l'altre, si l'imperi y consent» (Wittlin 1987: 390-391).

LVIII-LIX)— evidència que hi havia un estat d'opinió poderós favorable a l'uxoricidi. Eiximenis, però, no hi està en absolut d'acord i ho critica de forma severa i decidida.²⁸ (En aquesta qüestió, i en l'afirmació que l'adulteri pot ser culpa del marit, Eiximenis adopta una actitud que potser es pot qualificar, malgrat tot els problemes que comporta aplicar etiquetes modernes a textos antics, de més o menys profemenina).

La crítica de l'uxoricidi és contínua i ferma, tot i que en cap moment no gosa criticar els indults dels reis d'Aragó. En el capítol LI s'explica una història amb un uxoricidi pel mig permès, segons la *Història oriental*, pel rei d'Armènia; en el capítol LVIII se n'explica una altra de similar, situada a Borgonya i amb un indult a càrrec dels reis de França; i en el capítol LIX en podem llegir una altra, ambientada a Sevilla i permesa, per tant, pel rei de Castella.²⁹ En el capítol LVII, a més, s'explica que Linconiensis, responnent a una consulta del rei d'Escòcia sobre aquesta qüestió, li va aconsellar no permetre que es cremessin les dones adúlteres. Enlloc no hi ha cap crítica directa als reis d'Aragó, però és evident que les queixes i les crítiques d'Eiximenis no anaven dirigides precisament als reis d'Armènia, de Castella o de França.

En aquesta secció, com que es parla dels problemes de la fidelitat, hi ha escampats també consells per superar els problemes de relació entre els matrimonis. El capítol LII, per exemple, té el títol següent: «Què deu fer aquell que ha desalt de sa muyler qui la té lega e fera» i conté una mena de lletra consolatòria a un malmaridat plena de reflexions per calmar el seu «desalt». Eiximenis li recomana actuar en tot moment amb seny essent conscient que no es pot viure sense «alscuns desplaers e affanys» permesos a tall de prova per la divina Providència. També li recomana posar-se en la pell de la seva esposa, que pot tenir els mateixos motius de queixa, però que els calla i fins i tot potser prega, malgrat tot, pel seu marit. D'altres temes de reflexió consolatòria són pensar que potser seria pitjor si l'esposa fos més bella, o que el «desalt» que s'experimenta és una pena pels pecats de supèrbia i de luxúria. Tots aquests consells es poden sintetitzar en una frase lapidària: «pus que ab grat la prengui, ab ton grat la t tingues».

²⁸ Per més informació sobre els perdons reials i l'estat d'opinió favorable a l'uxoricidi cfr. *Notes a l'edició*, n. 397, així com les planes CCCLXXIII-CCCLXXIV de la tesi doctoral de X. Renedo (1992a).

²⁹ L'uxoricidi era permès a Castella (Carlé 1980: 167-168), però no pas en el regne de França. El cavaller de la Tour Landry, que era contemporani d'Eiximenis, gairebé lamenta en el llibre destinat a l'educació de les seves filles que estigui prohibit en terres franceses (Gendt 2003: 156).

El títol del capítol següent, el LIII, indica un canvi radical de tema: «Què deu fer l'om qui ha la muyller enamoradiça». En aquest cas més que d'una lletra consolatòria a un altre tipus de malmaridat el que es proposa és una col·lecció d'estratègies amatòries per superar la situació i recuperar la confiança i l'amor de l'esposa. No és cap casualitat que aquest capítol comenci amb una suposada cita ovidiana: «en regiment de dona ne de persona folla no s'i pot servir art general». I, com que no hi unes regles generals, es recomana tenir en compte el lloc, el temps i les circumstàncies de cada cas; impedir les ocasions que facin possible les trobades amoroses; vigilar les persones mitjanceres; amenaçar l'esposa a través de parents seus, «per guisa que ella no perceba que tu'n sàpies res» i no fer servir, almenys d'entrada, la violència: «inclinat-la més per amor e per dolços conseylls que no per rigoor ne per força». La mà dura, els bufets i els cops només s'han de fer servir quan l'esposa no accepta les bones paraules i es nega a canviar d'actitud. Si l'esposa, en canvi, encaixa bé les crítiques i es mostra disposada a canviar, el consell és ser amable en les formes i dosificar les crítiques i els retrets, acabant sempre el discurs amb paraules amables:

E, si-t vol creure, ensenya-li la cara alegre, e sies-li plaent, car açò la provocarà puys a bé [...] No li sies mesquiner, ne la vulles molestar ne affligir de paraules contínuament, ne li sies per res guatiyós, car fer-la hies desesperar e venir tost a açò de què-t tems, mas tostemps te mostra ab ella hom de virtut e de gran bonea he noblea [...] E tostemps que parlaràs ab ella, tes paraules sien de amor, e e'l mig d'elles aga-n'i dues o tres de rigoor e conclou tostemps en amor, car qui ha a regir fembra gran art ha aver e tal que no y basta sinó la divinal gràcia.

En el *Llibre dels bons amonestaments* Turmeda tracta aquest tema en tres versos: «Per guerra se desfa maisó/ no bates muller sens raó,/ car a Déu pesa». Eiximenis dedica a aquesta qüestió tot un capítol i pot matisar i desenvolupar millor el seu discurs.

Quan Eiximenis parlava de la dona enamoradissa es referia a dames de costums més o menys relaxats que, tot i que podien estar casades, es permetien certes llibertats en les relacions amb els homes i seguien totes les novetats en el camp de la moda, de la música, dels jocs i dels costums. Tenim un retrat d'aquests dames enamoradisses en els capítols LIV-LVI del *Llibre de les dones*. Són «les dones presens, qui-s fan dir dones del temps, dones de la guisa e dones de la verdura, e dones de la cort» (cap. LIV), i que tenen, per tant, en les corts el seu hàbitat natural. Ho podem veure, a tall d'exemple, en

l'animada descripció dels costums de les dames nobles franceses que es van instal·lar a Nàpoles en temps del rei Robert d'Anjou i de Sanxa de Mallorca, la seva esposa, i de les modes que hi van introduir. El fort contrast que s'estableix entre la figura de la reina Sanxa, protectora dels franciscans i molt estimada entre les files dels espirituals, i la d'aquestes dames de moral relaxada no necessita gaires comentaris. Sanxa de Mallorca fulmina els mals costums francesos que havien portat les dames de la cort angevina i lloa el bon costum francès que les dames napolitanes haurien d'imitar: anar a l'església amb el llibre d'hores a les mans, «e en aquell ligir contínuament sens levar los huylls en alt», honrar el marit —i, per tant, abandonar el galanteig amb altres cortesans— i educar bé els fills. Per acabar Eiximenis també afegeix que cultivar els mals costums francesos només pot ser un presagi de grans calamitats, com es pot llegir en el capítol LV («Com per lo peccat de les dones Déus tramet grans flagells a les comunitats») a partir d'uns versicles del llibre d'Isaïes.

Sanxa de Mallorca, segons Eiximenis, també recomanava que les dones casades sapiguessin llegir i escriure, perquè la dona alfabetitzada «havia major ocasió de ésser devota» llegint, per exemple, llibres religiosos en la intimitat de la llar. Per Eiximenis «saber letres e molt ligir» permetia a la dona casada «saber molt de bé e de ffer aquell més que neguna cosa del món». Fins i tot li podia permetre intercanviar correspondència comercial amb el marit: «lo marit se pot mills secretejar ab ella que no si ella no·n sab». Una frase que, com ha posat en relleu X. Renedo, cal interpretar en el sentit que les esposes, per exemple, dels mercaders, si sabien llegir, podien col·laborar en els negocis dels seus marits cartejant-se amb ells sense necessitat d'intermediaris (Guixeras-Renedo 2005: 155-156).

En el calaix de sastre que tanca la secció dedicada al segon bé del matrimoni hi ha dos capítols —i dos temes— més que paga la pena de destacar. Per una banda, l'afirmació rotunda que l'esposa es pot separar del marit si comet adulteri. Eiximenis dedica tot un capítol a deixar ben clara aquesta qüestió: «axí com l'om pot lexar la dona, sí·s fa la dona a l'hom» (cap. LXI). Tot i que, com altres vegades, torna a insistir que no es pot donar una llei general quan el marit comet adulteri, Eiximenis planteja dues alternatives: 1) si la dona encara és jove, «e tocada o inclinada a les cobeegances carnals», i amb fills al seu càrrec, o bé si té altres necessitats que no pot satisfer sense l'ajut del marit, més li val no optar per la separació; 2) si, en canvi, la dona, com els fills, ja és gran, «se sent francha de les inclinacions carnals» i és autosuficient, en aquest

cas, que és el de Sanxa Ximenes d'Arenós, la millor solució és la separació, acompanyada d'un canvi radical en l'estil de vida, «car aquest sant offici de contemplar pertany en especial molt a les dones de onor qui no han a entendre a la vida del món, e qui són del món separades».

Aquest tractadet dedicat a la fidelitat matrimonial es tanca, per altra banda, amb un capítol molt breu dedicat a atacar amb contundència «aquells qui·s volen separar e·s troben parentesch entre si matex». Una altra vegada és evident que Eiximenis s'està referint a casos recents i propers, però evita referir-s'hi directament citant una suposada carta d'Anselm a Lleó, rei d'Escòcia. La carta conté un atac fulminant contra els «fills de perdició» que cometen el frau d'anul·lar matrimonis legítims amb testimonis i proves falses. «Aquests —diu Anselm al rei d'Escòcia— vuylles perseguir axí con a precursors de Antecrist e ministres del diable».³⁰

Els capítols LXIV-LXVIII estan dedicats al tercer bé: l'anàlisi del matrimoni com a «remey contra fornicació e·ls mals qui d'aquella nexen», el que D. d'Avray i M. Tausche (1994: 103-104) anomenen «l'*officium-remedium* topus». El que s'hi discuteix és una correcció, o un afegit, al primer disseny del matrimoni en el pla original de la creació, perquè, si no hagués tingut lloc el pecat original, la fornicació tampoc no hauria existit, «car en temps de ignocència l'om no havia mester aytal remey, car jamés no fóra inpugnat per la carn, ans li fóra hoberedient axí con la mà, o lo peu o altre membre de son cors» (cap. LXIV). En el capítol LXV s'exposen set raons que demostren que el deute conjugal pot ser una «obra virtuosa i meritòria» si es segueixen les directrius marcades per les Sagrades Escripures. I en el capítol següent s'expliquen tots els requisits necessaris per fer-ho possible en un llenguatge poblat d'eufemismes, perífrasis i circumloquis. El contingut d'aquest capítol es pot resumir en una frase i en una imatge bíblica. La frase ve de Jeroni, tot i que Eiximenis l'atribueix a sant Ambrós: «axí ardent amador e desonest de sa muyller més pecca ab ella que ab una altra fembra pública, e és adúlter per sa obra».³¹ La imatge bíblica és la de la parella formada per Tobies i Sara.

³⁰ Com ja hem vist, en el capítol LVII s'al·ludeix a una carta similar dedicada a un tema tan roent com el de l'uxoricidi. En aquesta carta Linconiensis aconsella al rei d'Escòcia que no permeti la crema de les esposes adúlteres.

³¹ En realitat Eiximenis cita de memòria —per això s'equivoca en l'atribució— una famosa frase, gairebé un aforisme, de l'*Adversus Iovinianum* (I, 49) de Jeroni : «Adulter est in suam uxorem amator ardentior».

Tot seguit s'analitza, també en un llenguatge molt pulcre, un tema molt delicat: «quals tocaments se poden fer sens peccat entre marit e muller». Eiximenis de fet no entra gaire en la matèria i remet al *Tractat de Luxúria*. També aconsella parlar d'aquestes matèries, quan faci falta, amb els experts, és a dir «los prelats, e pastors, e doctors, e confessors e regidors de les ànimes». La secció acaba amb una impugnació de la secta herètica dels *De spiritu amoris*, que no eren gens estrictes en les matèries sexuals.

La llista de set béns del matrimoni que es presenta en el *Llibre de les dones* no és gaire equilibrada, perquè es dediquen trenta-quatre capítols als tres primers béns —els que hem comentat fins ara—, mentre que els quatre últims —entre ells el *bonum sacramenti* de sant Agustí— es despatxen en només cinc capítols. Probablement Eiximenis va veure que s'havia allargat massa parlant dels tres primers béns i va decidir abreujar.

Els capítols LXIX-LXX estan dedicats al matrimoni com a *bonum sacramenti* que «representa a nós l'ajustament de gràcia qui és entre Jesucrist e tota la Sgleya e congregació crestiana» (cap. LXIX), és a dir el matrimoni com a símbol de la unió entre Crist i l'Església. Després d'analitzar les diverses raons que justifiquen aquest simbolisme, Eiximenis presenta dotze raons en defensa de l'excel·lència del matrimoni, com ara el fet de ser el sagrament més antic de tots, «instituit en temps de ignocència» (cap. LXX) en el paradís, o el fet d'haver estat el marc del primer miracle de Jesucrist, a les noces de Canà.

El cinquè bé del matrimoni —«concòrdia e pau entre les gents del món»— s'analitza en el capítol LXXI. Es tracta de la utilitat del matrimoni com a mitjà per fer possible «gran pau entre molts discordans, hoc a vegades se'n segueix pau entre un regne e altre». Darrere d'aquesta idea segurament hi ha, com sostenen David d'Avray i M. Tausche (1994: 93), la visió del matrimoni com un remei a les bandositats nobiliàries i a les divisions urbanes. (De tota manera, la major part del capítol està dedicada no pas a aquesta qüestió, sinó a parlar de nou del deute conjugal).

El sisè bé del matrimoni és el «solaç de la humanal vida» (cap. LXXII), i està dedicat, des d'una perspectiva que no és gens profemenina, a les satisfaccions que proporciona l'esposa al marit bàsicament en dos sentits: 1) com a responsable de l'espai domèstic i de l'educació dels fills petits; 2) i com a repòs del guerrer procurant-li

«natural consolació» i satisfent la seva naturalesa social. La bona esposa, en aquest sentit, «farà engreixar los ossos» del marit (una bona traducció de la perícopa «et ossa illius impinguabit» de l'*Eclesiàstic* 26, 16). El setè bé del matrimoni és la reparació de les cadires angelicals (cap. LXXIII), un altre concepte d'origen agustinianà.

Els manaments de Raguel a Sara

El bloc dedicat a les «dones maridades» es tanca amb vint-i-un capítols (LXXIV-XCIV) que són una extensa glossa als consells que dona Raguel a Sara en el llibre de Tobies (X,13), comentats també amb el mateix propòsit, a banda d'Eiximenis, per autors com Dionís el Cartoixà o Cherubino da Spoleto (Vecchio 1992: 136). La glossa eiximeniana és un compendi d'ètica, moral i economia familiar que obre una finestra a la vida quotidiana d'una llar burgesa de finals del XIV o principis del segle XV.

El primer consell, o manament, de Raguel a Sara és que cal respectar els sogres per evitar «la guerra antiga qui és acostumada de ésser entre sogra i nora» (cap. LXXIV).³² A banda de recomanar a les esposes joves honrar els sogres, el capítol destaca perquè s'aconsella a les sogres que, per la seva banda, prenguin paciència i tinguin en compte la diferència de mentalitats i de caràcters entre elles i les seves joves, que per força han de ser més immadures i més impetuosos. També els recomana que, si cal, les corregeixen amb paraules dolces, o que ho facin a través del seu fill.

El segon consell de Raguel és estimar i honrar el marit. Com que és un tema que dona per molt més que el dels sogres, Eiximenis li dedica quinze capítols (LXXV-LXXXIX). El capítol LXXV recorda, seguint el llibre de Tobies, que la dona ha d'estimar el marit, però hi afegeix també el detall, que és de collita eiximeniana, que el marit també ha d'estimar la seva esposa. I tots dos, tant el marit com l'esposa, han de tenir en compte que «tota persona ha ab si deffalliments, per què axí com li plau que los seus li sien suportats, axí li deu plaure que ell o ella suport los dels altres».

En el capítol següent s'explica com ha de tractar l'esposa el marit a través d'un *exemplum* d'una dona «separada per bregues de son marit». Eiximenis comença el capítol donant normes concretes i precises de submissió («li deu parlar ab honor, e li

³² Es tracta d'un tema que Eiximenis ja havia estudiat en el capítol 855 del *Dotzè del Crestià*, dedicat, entre d'altres qüestions, a «per què sogra no ama comunament sa nora» (Wittlin 1987: 416).

deu conèixer primaria en totes coses [...] e li deu callar si és felló, per bé que ell haja la colpa»), però l'acaba des d'una perspectiva ben diferent: donant consells i estratègies sobre com ha de corregir l'esposa els defectes del seu marit: buscar el moment més adequat; fer servir paraules dolces i amables; usar com a mitjanceres terceres persones, com els pares, un germà o un bon amic i, per últim, pregar Déu.

Entre els capítols LXXVII i LXXVIII-LXXXIX hi ha un canvi de perspectiva semblant. El primer capítol està centrat en un exemple, també present a les planes del *Terç del Crestià*, d'una dama virtuosa que es resisteix a dir, sota la coacció del seu marit, unes «paraules leges e sutzes» (els noms col·loquials i vulgars dels òrgans i dels actes sexuals).³³ El títol d'aquest capítol és ben explícit: «Que la dona per amor de son marit no faça res contra Déu». La negativa de la dama virtuosa protagonista d'aquest *exemplum* és, en realitat, una nova prova de bon amor d'una esposa al seu marit que encaixa molt bé en l'extensa glossa dels consells de Raguel a Sara (Tb 10,13). El que ja no es pot considerar una mera glossa d'aquests consells són els set capítols següents, que tenen, gairebé tots, com a fil conductor l'amor que ha de mostrar, i que ha de cultivar, cada dia el marit a la seva esposa. Eiximenis, per tant, canvia un altre cop de perspectiva i analitza la vida matrimonial des del punt de vista del marit que vol conservar la pau a la llar i l'amor en el cor de la seva esposa. El títol del capítol LXXVIII és ben explícit: «Con los hòmens són obligats a molt amar lurs muylers». El que Eiximenis hi defensa és que si el marit vol que la seva esposa l'estimi ell també «deu molt amar sa muyller» i ha de tractar-la «graciosament e amigable», sense, però, concedir-li mai la senyoria.³⁴

En els capítols següents Eiximenis tracta el tema de la tria de l'esposa, que no s'ha d'escollir tenint en compte un bé tan fugisser com la bellesa, generadora, per altra banda, de conflictes com la gelosia (cap. LXXX), o els diners, perquè això «s'apella comprar e no prendre» (cap. LXXXI).³⁵ A propòsit d'aquesta qüestió Eiximenis recorda

³³ X. Renedo (2014: 167-168) analitza a fons les dues versions d'aquest exemple i la seva relació amb el *fabliau* «La Demoiselle qui ne pooit oïr parler de foutre».

³⁴ El capítol següent conté un *exemplum* molt curiós en què una gran dama anglesa es nega en rodó a participar, a invitació d'un marit feble i «efeminat», en els consells polítics del regne o d'una gran ciutat. El tracte graciós i amable que Eiximenis demana als marits no ha d'arribar de cap manera fins al punt de fer entrar les dones en els espais de govern!

³⁵ Es tracta d'un altre tòpic de la predicació medieval, com podem veure en aquest fragment d'un

que els marits no poden obligar les seves esposes a signar testaments secrets cedint-los els seus béns. També censura amb duresa els marits que tenen amants, sobretot els que les exhibeixen «ab trompa» i en fan pública ostentació (cap. LXXXII).

Els capítols següents estan dedicats a la regulació de les relacions maritals i a la gestió dels conflictes i de les baralles domèstiques. S'hi recomana evitar de provocar la gelosia i les baralles per motius trivials amb la pròpia esposa i, sobretot, s'hi recomana no alterar la jerarquia matrimonial per fer contenta l'esposa concedint-li la senyoria, «car fembra no deu haver senyoria sobre l'hom per res, car, si n'ha e exora, veus l'hom perdut» (cap. LXXXIII). Si l'esposa no es mereix tenir la paella pel mànec, almenys es mereix un tracte amable, perquè «la muller sor és e germana de son marit, e no esclava ne sirventa», de manera que és inconcebible que el marit s'atreveixi a corregir-la, o a criticar-la, davant dels criats, «e menys davant estranys» (cap. LXXXIV). Es torna a insistir en el tema de la violència recordant als marits que no poden pegar les seves esposes, «ne posar-ho en costuma per res», excepte en el cas que tinguin un vici incorregible. En síntesi, el marit ha d'estimar la seva esposa «faent-li obres de pare, e de frare e de car amic» tant a ella mateixa com a tots els seus.

Parlant dels conflictes i de les baralles domèstiques era inevitable tornar-se a referir a la gelosia, tant des del punt de vista del marit com del de l'esposa. L'anàlisi d'Eiximenis és molt singular, ja que distingeix en la gelosia masculina uns ingredients diferents de la femenina. En la gelosia del marit, segons Eiximenis, hi ha tant la por de perdre l'amor de l'esposa com el «temor de la verguonya del món». Encara que no ho digui de forma explícita, sembla com si Eiximenis cregués que en la gelosia masculina tenia més pes la verguonya del món que no pas la por de perdre l'amor de l'esposa. Si no fos així no diria que «n'hi ha molts que més amarien que la muyller faés mal e que no fos sabut, que no que ella no·l faés e que·s digués per les gens» (cap. LXXXV).

No es diu res de similar de la gelosia femenina. El que sí que s'indica és que, en el cas que esclati un conflicte d'aquest tipus, l'esposa ha de tenir en compte dues

sermó mig en llatí, mig en italià del dominic Valeriano da Soncino: «Quanti enim nubunt non querentes virtutes in uxoribus, sed tantum pulcritudinem et divicias precipue! Et si etiam non sit nimis pulcra, pur che abiano de la roba li vano oltra; sed si est pauper et virtuosa nullus vult eam» (Lazzerini 1988: 140). El mateix tòpic es retroba en un sermó de Gilbert de Tournay (D. d'Avray i M. Tausche 1994: pp. 129-130).

possibilitats: o bé que hi ha hagut motius raonables per fer-la sorgir, o bé que no n'hi ha hagut. El consell que Eiximenis dona a l'esposa en el primer cas és que eviti els llocs i les circumstàncies que han despertat els recels del marit i que li demani perdó «genoyls fermants en terra, besant-li mans e peus, ab veritat de cor e ab tota reverència» (cap. LXXXV). Si no hi ha motius raonables, segons Eiximenis la gelosia es pot deure al caràcter alegre i juganer de l'esposa, «rient ab aquest més que aquell». (No oblidem, en relació amb aquesta qüestió, que les dones solien casar-se quan encara eren molt joves). Quan es dona aquest cas el consell d'Eiximenis és que la jove esposa s'adrexi humilment al marit amb les paraules següents: «Digats-me, sényer, què fas yo qui us desplaïa, car de present serà corregit». Tot seguit, ha de fer cas del que li digui el marit, encara que «lo marit se mogua per pocha ocasió e per dolenties que no monten res» (cap. LXXXV). Si no li fa cas, el marit té dret, malgrat tot, a fer servir la força. Eiximenis atenua aquesta última observació recomanant als marits que siguin tolerants amb les seves joves esposes, que «alscunes joventuts an a ffer [...] car lo joven en queucom s'a ensenyar». Per tant, el consell és reprimir els primers brots de gelosia no justificada i dir, de forma humil i pausada, a l'esposa paraules d'aquest estil:

Prech-vos, muyller, que no fassats aytal cosa e estats-vos-en per amor de mi; no que yo-m pens de vós sinó tot bé, mas sapiats que no pot lo cor sofferir (cap. LXXXVI).

L'esposa, per la seva banda, ha de tenir en compte no pas l'edat del marit, sinó la seva condició social, perquè una cosa era, segons Eiximenis, que el marit fos un cavaller, i una altra de ben diferent que fos un ciutadà. Si els cavallers «volen comunament les muyllers alegres e riens [...] bé acuyllens a tothom», els burgesos, en canvi, «volrien que lurs muyllers sien a tothom esquives e que s'amaguen a tota res [...] e pensen que, si la muller riu ab negú, que ja sia fet lo mal». La gelosia, doncs, per a Eiximenis era un fenomen bàsicament urbà, que no gaudia de bona reputació en els ambients cortesans.

Aquest bloc de consells adreçats als marits s'acaba amb la impugnació de tres arguments maniqueus contra l'amor a l'esposa que són una nova manifestació dels tòpics misògins medievals: com que les dones són lladres, malicioses i bregoses, no es mereixen que les estimin. Eiximenis nega que totes les dones siguin unes lladres, i fins i tot justifica que de vegades algunes dones ho arribin a ser, per exemple quan el marit les ha tractat malament i aprofiten la seva mort per prendre alguna cosa del marit, «e lavors paguen-se de lur treball pus que altre no les en pagua» (cap. LXXXVII).

Respecte a la malícia de les dones Eiximenis matisa la famosa cita de l'Eclesiàstic XXV, 17 afirmant que la Bíblia no parla de totes les dones i que, en tot cas, la malícia dels homes pot ser molt més perjudicial que la de les dones, «car malícia de dona solament nou per lengua, mas aquella de l'hom nou per lengua e per obres moltes» (cap. LXXXVII). Tot i així, com que també hi ha dones malicioses, Eiximenis presenta dos estratagemes molt diferents per corregir la seva malícia. Es pot optar per callar quan la malícia de la fembra està en el seu moment crític i esperar que estigui calmada per «corregir-la graciosament» fent-li veure que ha actuat amb poc seny. El marit també pot, però, optar per la via contrària, és a dir per enfurismar-se i amenaçar l'esposa. En el primer cas s'aplica un estratagema basat en el cultiu de la vergonya, un element essencial, com ja hem vist, de la naturalesa femenina, mentre que en el segon l'estratagema està basat en el cultiu de la por, un altre element fonamental de la imatge de la dona segons Eiximenis.³⁶

En relació amb el caràcter bregós de les dones Eiximenis, després d'uns passatges misògins en què no nega en cap moment aquest tòpic, afirma que «a ffembra breguosa, dyable per marit» i proposa una mena de tractament de xoc molt similar al de la correcció de l'estudiant maliciós de Cambridge que s'explica en el *Segon del Crestià* (Hauf 1983: 66-68). Tan semblant que en el *Llibre de les dones* fins i tot s'utilitza, a tall de síntesi d'aquesta estratagema, un versicle bíblic que també apareix en aquest capítol del *Segon*: «ferre ab ferre s'egúa, e verí guareix verí, e mal se guareix ab mal» (LXXXVII). En el capítol LXXXVIII es pot llegir una aplicació d'aquests principis en forma d'*exemplum*. Es tracta d'una variant del vell tema folklòric de l'amansiment de l'harpia recollit en el repertori d'Arne i Thompson (tipus 901), també present, amb unes variants diferents, en alguns capítols del *Terç del Crestià* que ha analitzat X. Renedo (2008: 230-234). Segons Eiximenis, aquests estratagemes només es poden aplicar a les dones benestants:

Gran malícia de fembra mills se castigua ab verguonya, si és dona de bé, que per altra via. Mas si la fembra és vil e de vil condició, axí con és pagesa, o esclava o cativa, lavors se castigua mils ab açots e ab batiments (LXXXVIII).

³⁶ Es pot llegir una anàlisi del paper de la por i de la vergonya en l'educació de les esposes per part del marit en X. Renedo (2008: 229-234).

Amb les dones de classe baixa, o amb les incorregibles, s'han de fer servir els mètodes de tota la vida.

La impugnació dels tòpics misògins s'acaba amb un capítol en què s'afirma que si les dones enganyen els homes és perquè els homes es deixen enganyar «e major colpa hi havien que elles». També s'hi afirma que, si les dones són de caràcter i pensament variable, cal pensar que els homes tenen vicis molt pitjors. Tanca el capítol una visió de les penes de l'infern i del purgatori a càrrec d'un sant ermità, que es fixa que tant en un lloc com en l'altre hi ha un lloc més baix on es castiga amb la màxima intensitat «molts grans philòsoffs, e famosos doctors e maestros passats, e diverses persones altres que ell havia conegudes en diverses escoles» (cap. LXXXIX), sense que aparegui enlloc cap dona. L'ermità pregunta a l'àngel que el guia la causa d'aquestes grans penes. La resposta que rep és que es tracta d'homes molt savis que, malgrat tota la seva ciència i el seu coneixement, han comès a consciència grans pecats i es mereixen, per tant, grans penes. Eiximenis extreu d'aquesta visió una conclusió molt singular: com que les dones casades han de suportar, de mans dels seus marits, moltes malícies i pecats d'aquesta mateixa mena, «donchs pus rahanabla cosa és que los marits les supporten en lus passions e deffallimens que han naturalment». L'argument d'Eiximenis té una lògica impecable: els marits han de suportar tots els defalliments i faltes de les seves esposes, que, almenys en part, es justifiquen per la seva imperfecció natural, perquè elles han de suportar defalliments i faltes molt més greus per part del seus marits, que, en canvi, no poden al·legar en favor seu la justificació de la fragilitat femenina.

Després d'aquestes digressions Eiximenis torna, per tancar la secció dedicada a les dones maridades, als consells de Raguel a Sara per parlar del paper de l'esposa en el govern de la llar i en l'economia domèstica. La llar és l'espai de la dona i Eiximenis s'entreté a explicar en cinc capítols, que és de doldre que no siguin més, el paper que hi ha de jugar la mestressa de la casa. Per una banda, l'esposa ha dur un control estricte del servei domèstic procurant que els criats i les criades treballin separats, i vigilant que no hi hagi embolics amorosos pel mig: «e no permeta enamoramens en sa casa: basta que y sien los seus e de son marit» (cap. XC). També ha de vetllar per la instrucció i les pràctiques religioses de les serventes; ha de fer obres de pietat i, si el marit tracta de forma cruel els criats, li ho ha de dir per intentar que sigui més amable.

Els capítols XCI-XCIV, que estan dedicats a l'economia domèstica, semblen un versió abreujada de *Le mesnagier de Paris*. Segons Eiximenis, en aquest àmbit la dona ha de dur a terme tres funcions: “ajustar”, és a dir guanyar diners; “retenir”, és a dir estalviar-los i, en tercer lloc, “administrar”-los bé. És evident que la feina de l'esposa no és guanyar diners, però sí procurar que el marit en guanyi: «púnyer son marit a trebayllar e a legudament ajustar d'on puxen viure e heretar lurs infans» (cap. XCI).

En relació amb l'estalvi el *Llibre de les dones* distingeix entre la manera de fer de menestrals i mercaders i la dels rendistes. La regla econòmica bàsica que sosté que «qui més despèn que no reeb força és que caja» només és vàlida, segons Eiximenis, per als rendistes, que només tenen ulls per a les seves rendes. Els menestrals i els mercaders, en canvi, en realitat «despenen més que no reeben», però, tot i així, encara tenen temps per estalviar i fer almoines, un luxe que els rendistes no es poden permetre mai de la vida. L'explicació d'aquesta paradoxa, que entra més en el camp de la teoria econòmica que en el de l'economia domèstica, és que, com que els mercaders, a diferència dels rendistes, posen en risc el seu treball i els seus diners, Déu els protegeix i afavoreix la seva activitat i les seves empreses: «Déus lo multiplica e-l té en honor e en estament» (cap. XCII). Dit d'una altra manera, els mercaders i els menestrals, sobretot els mercaders, es juguen els seus diners, a diferència dels rendistes, en operacions arriscades i incertes, sota els dominis de la providència divina, que per això els sol afavorir. Els beneficis que en puguin rebre són lícits i no entren en el camp de la usura. Aquestes idees són, segons X. Renedo, d'inspiració oliviana.³⁷

La feina de l'esposa com a administradora té, en part, molt a veure amb l'estalvi: controlar els ingressos i les despeses del marit i, d'acord amb l'estat de comptes final, estalviar el que calgui, «car diu que lavors la casa és perduda si la dona no retén» (cap. XCIII). El control de les finances domèstiques també implica no gastar diners en robes luxoses, cosmètics ni en altres vanitats mundanes i ocupar-se del manteniment de la casa, que, en el cas d'una mansió burgesa, podia implicar, com s'explica a *Le mesnagier de Paris*, «fins a volateria, e a bèsties necessàries per a regiment de la casa, axí con porchs e bestiar, orts, vinyes e arbres fruyters» (cap. XCIII). El paper de la dona com a supervisora de l'economia domèstica implicava de fet uns coneixements bàsics de

³⁷ X. Renedo té en preparació un article sobre aquest passatge. Sobre aquesta qüestió cfr. S. Piron (2004) i la seva edició del *Tractatus de contractibus* (Piron 2012).

matemàtiques i de comptabilitat paral·lels, o complementaris, als que la dona casada, i alfabetitzada, havia de fer servir com a col·laboradora, o secretària, del marit, tal com Sanxa de Mallorca recomana en el capítol LVI del *Llibre de les dones*. Saber llegir i escriure, i saber fer, o revisar, comptes permetia, per tant, a les dones casades tenir un paper actiu, encara que secundari, en la gestió de l'economia domèstica i fins i tot en els negocis del marit.

El capítol acaba amb una observació molt interessant. L'esposa, com a mestressa de la casa, ha de procurar que «tota cosa qui puja ajudar a la casa ajust, e res no s'i perda», però aquesta «regla comuna» té una excepció: els convits. A les festes estan prohibides les restriccions i els estalvis:

mas als hostes passar la regla comuna, e la cara de la dona tostemps a ells alegra, car açò, ço diu aquest, ret l'ostal complit e ls hostes pagats e alegres, e se'n van bé contents (cap. XCIII).

Un autor que havia afirmat que «menjant e bevent se fan les amistats» (Gracia 1977: 137), i que tant valorava la sociabilitat que es desenvolupava al voltant d'una taula, havia de trobar per força una excepció a la «regla comuna» de l'estalvi domèstic.³⁸

El tractat dedicat a les dones maridades acaba amb un cinquè consell de Sara a Raguei: «que la dona se deu mostrar en tota part sens reprehenció», un consell que sobretot està centrat, amb el suport de les figures bíbliques de Judith i d'Ester i d'alguns exemples de bestiar, en la castedat i la condemna de l'adulteri.

El tractat de les vídues

Eiximenis dedica sis capítols a tractar l'estament de les dones vídues (XCV-C).³⁹ El tema principal d'aquestes planes és la vida quasi religiosa que els tractadistes medievals reservaven a les vídues i en quines condicions s'havia de dur a terme. Per Eiximenis a viduïtat «és en si quaix religió diputada a sol Déu servir [...] segons que

³⁸ Sobre la concepció que tenia Eiximenis dels banquetes com a formes de cultiu de la sociabilitat cfr. X. Renedo (2002: 271-273).

³⁹ En altres obres anteriors Eiximenis també havia parlat sobre aquest tema. Els capítols 845-48 del *Dotzè* (Wittlin 1987: 394-401) tenen una estructura i uns arguments molts semblants als dels capítols del *Llibre de les dones*. I també en el *Terç*, dins del «Tractat de Luxúria», hi ha dos capítols dedicats a les vídues (567-568).

saben aquells qui u han assaborat» (cap. XCV). De fet a l'edat mitjana el viduatge se situava entre el matrimoni i la virginitat en una curiosa gradació de valors que té el seu origen en la paràbola evangèlica del sembrador (Lc 8, 4-18), que atorgava un valor concret a cadascuna:

Axí com diu la glosa sobre aquella paraula qui és *Luce VIII*, cant Jesucrist dix que la bona terra dona fruyt de trenta, altra de sexanta, altra de cent. Diu la Glosa: l'estament de matrimoni ha lo fruyt de trenta, lo del viduage ha aquell de sexanta, lo de virginitat ha aquell de cent. (cap. XCV)

La diferència, i alhora l'excel·lència, de l'estament vidual respecte al matrimonial és més gran, assegura Eiximenis, que la que separa la vida de la mort. La causa d'aquesta diferència es trobava en el fet que les dones vídues podien dedicar-se a servir a Déu, mentre que les casades havien de servir el marit, i les misèries i petiteses de la vida conjugal convertien el matrimoni en una «mort quotidiana» no només per a l'esposa, sinó fins i tot per al propi marit: «servir a l'hom o a ffembra és mort cotidiana e tota plena de infinides misèries» (cap. XCV).

Cal situar aquestes reflexions eiximenianes en l'intens debat que va tenir lloc al llarg de tota l'edat mitjana sobre si convenia que les vídues es tornessin a casar o si era millor que es mantinguessin com a tals. Tot i que Eiximenis accepta el dret de les dones a tornar-se casar, i fins i tot reconeix que, en casos específics, és el més convenient, deixa ben clar que l'opció preferent, especialment entre les dones que s'ho podien permetre, era continuar essent vídues. Es tracta d'un tema molt polèmic ja des dels orígens del cristianisme. En els primers concilis de l'Església es va reconèixer, rebutant diverses heretgies i seguint el famós passatge de sant Pau (1Co 7,39), el dret de la dona viuda a decidir lliurement el seu futur un cop mort el marit.

Tanmateix, seguint la continuació del mateix lloc bíblic (1Co 7, 40), no va haver-hi un acord unànim sobre les condicions d'aquest nou casament fins al final de l'Edat mitjana. El problema i la discussió es movia entre els camps de la moral i del dret canònic. La línia principal d'argumentació, però, fixada en diverses decretals, és la que segueix Eiximenis: les vídues tenien dret a casar-se, però era més recomanable que no ho fessin.⁴⁰ D'acord amb aquests plantejaments, Eiximenis, seguint Agustí, distingeix entre tres menes de vídues: les celestials, que només volien servir Déu; les

⁴⁰ Sobre aquest debat teològic i especialment canònic cf. Brundage (1995).

que «caen e·s leven sovint» perquè, enmig d'angúnies domèstiques i de problemes econòmics, volien defensar els fills i la casa; i les que aniran a la mort infernal perquè només volien «delits i solaços» (cap. C). Les primeres eren, per Eiximenis, el model ideal; les segones eren l'únic model que moltes vídues podien seguir, si és que podien, i les terceres eren l'antimodel.

El problema es plantejava de manera particular en el cas de les vídues que tenien fills per mantenir. Com podien sobreviure econòmicament sense tornar-se a casar?⁴¹ Aquest problema afectava la major part de les vídues que no tenien un patrimoni sanejat, per a les quals la solució més òbvia era tornar-se a casar.⁴² Eiximenis deixa ben clar que l'Església havia rebutjat tots els arguments dels heretges que condemnaven els segons matrimonis i afirma que en les segones núpcies «aquí ha ver matrimoni, e encara en qualssevol sens fi, puys que y sien totes les condicions que la santa Esgleya hi ha posades, ne ha posat nombre cert fins al qual l'om o la dona no·s puxa ajustar en matrimoni» (cap. XCIXC). Eiximenis fonamenta aquesta afirmació en el dret canònic «car tot contracte limitat a cert terme no ligua ultra lo terme, ne contra la entenció d'aquell qui s'i obligua; con donchs aquell qui·s ligua per matremoni no s'entena obliguar ab altre sinó fins a la mort, per tal la persona morta ja no és obliguada al matrimoni» (cap. XCIXC).

Tanmateix, per al menoret, la viduïtat continuava essent un «sant estament», que donava «grans fruyts» (XCV) perquè era equiparable, seguint una tradició que arrenca de sant Jeroni, a la vida religiosa, i perquè permetia «viure en gran alegria cant (la vídua) pensa que de tan gran càrrec e catiu e càrrech és deliurada». Adduint l'autoritat de sant Ambròs, Eiximenis posa com a exemple la clàssica similitud establerta en el bestiar entre el comportament de la vídua i el de la tórtora, «qui, après que ha perduda

⁴¹ Les vídues riques s'havien de lliurar, per força, a la vida religiosa, evitant, per tant, les segones núpcies, perquè la vídua, com la monja, no estava «ocupada per força en les coses temporals» (Naccarato 1981: 528).

⁴² Les «viudes e pobills pobres» formaven part, segons el cap. 130 del *Dotzè del Crestià*, de la llista de persones que la ciutat ideal havia de socórrer a la plaça de Misericòrdia, on hi havia d'haver «una gran casa de la comunitat on se tenia un gran depòsit, qui havia gran renda, qui servia a prestar a aquells qui u havien mester» (Renedo 2005: 284).

sa companyia, no·n pren altra; e·n senyal de entegra amor a aquell no·s posa pus en ram vert, ne canta e tostemps mostra tristor» (cap. C).⁴³

En la ploma d'Eiximenis el viduatge té uns fruits excepcionals, perquè per una banda permetia allunyar-se de les misèries del matrimoni, és a dir de la «mort quotidiana», i, per l'altra, perquè també permetia que la viuda pogués dedicar-se de ple a la vida religiosa i contemplativa.⁴⁴ La superació de les misèries de la vida conjugal, que Eiximenis anomena «lo descàrrech mundanal» (cap. XCV), implicava per a la viuda alliberar-se de penes com la subordinació al marit, o els problemes de convivència amb les madrastrès, i la llibertat de moviments que tot això representava. També li comportava, a més, la superació de les misèries mundanals exclusives de les segones núpcies, per exemple l'estalvi de retrets, o de sospirs, per comparació amb el cònjuge anterior; o la manca de conflictes, pràcticament assegurats, amb els possibles fills anteriors del nou marit.⁴⁵ A l'altre costat de la balança hi havia la glòria que esperava als continents i als castes per amor de Déu i la benedicció per a la seva família, especialment si la vídua era jove (cap. XCVI).

Els senyals de la bona vídua eren el lliurament a l'oració —que, segons Eiximenis, és més pura i neta en les vídues que en les dones casades en no estar enterbolida per les passions carnals ni per la subjecció al marit⁴⁶—; l'ús de vestits grossers i humils; el cultiu de la penitència i el dejuni i la pràctica d'obres de pietat (caps. XCVII-XCVIII). Si Eiximenis hagués pogut conèixer la vídua de Bath de Chaucer segurament li hauria dedicat la mateixa crítica que fa a les vídues de la València del seu temps que s'apartaven d'aquest model:

¡O, què diguera sent Jerònim, en aquest temps, si agués vistes les nostres viudes liguades a la castellana, pintades en la cara, e ab les alcandores amples e primes per los

⁴³ Sobre la història i els usos d'aquest símil cfr. l'article que hi va dedicar Francisco Rico (1990).

⁴⁴ En el sermons vicentins es defensava la mateixa concepció: «Lo regiment de les vídues és que hagen fidúcia en Déu, perquè no han marit. *Secundo*, que facen afflictions, portant cilici, dejunant, car no han qui les reprengue. 3º, que diguen oracions contínues: *Que vere vidua est, speret in Domino nocte et die*» (*P^a ad Timo, ca^o V^o*)» [Schib 1984: 42].

⁴⁵ Eiximenis presenta aquests avantatges pensant en el matrimoni d'una vídua amb un vidu. Tal com ho mostra, les misèries mundanals d'un segon matrimoni eren molt superiors a les del primer, perquè a les típiques de tot matrimoni s'hi afegien les pròpies de les segones núpcies.

⁴⁶ Com acabem de veure, Vicent Ferrer recomanava a les vídues fer dejunis o penitència sense restriccions «car no han (marit) qui les reprengue» (Schib 1984: 42).

braços, e-l tayll de les vestidures axí delicat com a les maridades; qui solament porten lo negre per ensenyar-se blanques, e no pas per dol; qui van als torneys e juntes; estans per les finestres burlans e riens aquí davant tothom, e mostrand-se venals a qui les volrà e qui més hi darà! En lurs cases no ss'i fa may fahena, o pocha, mas del lit a la taula, e de la taula a la finestra a burlar ab tothom. E tot açò sien los *Paternostres* e misses per la ànima del marit mort! (cap. XCVII).

Els capítols XCIX-C, que tanquen el tractadet, es basteixen sobre una llista de vídues exemplars. Entre les «dones honrades de Roma» que van rebutjar tornar-se a casar destaca la vida d'Antònia, celebrada per Valeri Màxim. Eiximenis recorda que les vídues romans no solien tornar-se a casar i que quan ho feien ho «reputaven a incontinença». Entre els exemples bíblics adduïts destaquen la vídua pobra de Sarepta (3Re 18), que va rebre esplèndidament Helies; la velleta que contribueix a la reparació del temple (Lc 22); el comportament exemplar de Judit, que li va permetre vèncer Holofernes, sense oblidar l'exemple arquetípic de vídua exemplar que és el de «la subirana vidua, la Mare de Gràcia».

La condició de la dona vídua, però, també tenia perills al davant, que Eiximenis enumera detalladament en uns passatges plens de color i de saber fer retòric. Els perills afectaven més les vídues joves, especialment en el cas que no haguessin tingut fills, perquè moltes vegades, segons Eiximenis, volien tornar-se a casar per tenir-ne, però, segons el *Llibre de les dones*, «Jhesucrist ha beneït als ventres qui jamés no n'agueren per amor d'Ell, ne tu no saps si jamés n'auràs! Donchs, ¿com te mets lo cap en roda?» (cap. XCIX). També hi ha una crítica, no sabem si retòrica, contra les viudes que «amvides poden soffarir l'any del plor» (cap. C) i es casaven poc després de la mort del marit.

També calia que les vídues joves anessin molt amb compte amb les companyies que freqüentaven, fins i tot quan es tractava dels familiars, ja que calia evitar que del «conversar acostumat» n'acabés sortint «foch, e del foch, fum e mala fama» (cap. XICX) i que es taqués l'honestat de la dona. El que Eiximenis recomana, en síntesi, a la dona viuda és el que anomena la «santa supèrbia, qui veda no anar per tot, ne estar ab totes, ne per tota necessitat exir de casa» (cap. XCIX), és a dir reclusió i pocs contactes amb el món exterior.

Tot això és el que s'explica en tan sols sis capítols, els que van del capítol XCV al C del *Llibre de les dones*. En realitat el tractament del viduatge en el *Llibre de les*

dones és breu perquè el mateix Eiximenis afirma que les condicions i formes de vida de les vídues no són, en el fons, gaire diferents de les de les dones religioses: «com emperò la dona viuda se deu sovín confessar e per quina manera, e com se deu en la esgleya apartar de les altres, e què deu pensar aquí contínuament, dir-ho em davall en lo quint tractat, ço és cant tractarem de les dones religioses» (cap. XCVII). Per Eiximenis la dona malmaridada, per exemple Sanxa Ximenes d'Arenós, havia de considerar-se una vídua i havia de dur el règim de vida propi de les bones vídues dedicant-se a la pràctica de l'oració i de la vida contemplativa:

Item Ambrosius diu que dona maridada qui·s veu acompanyada de mal marit deu pensar que sia viuda, e tenir deu vida de bona viuda, car lavors ha guardó de matrimoni e de viduïtat ensemps (cap. C).

La relació entre Eiximenis i la comtessa de Prades i de fet la gènesi del *Llibre de les dones* es poden resumir en aquesta frase.

V. EDICIÓ CRÍTICA DELS CAPÍTOLS 1-100 DEL *LLIBRE DE LES DONES*

5.1. CRITERIS D'EDICIÓ

A fi de confegir aquesta edició crítica dels cent primers capítols del *Llibre de les dones*, hem col·lacionat els sis manuscrits catalans i l'incunable conservats de l'obra. No hem tingut en compte, però, cap dels testimonis fragmentaris perquè reproduïxen capítols que van del 101-396 i per tant no són útils per a aquesta edició.

S'ha pres com a text base el ms. A (Chantilly, Institut de França, Biblioteca del Museu Comtal, ms. 142) perquè és el testimoni més antic i també perquè presenta un estat del text que requereix menys intervencions, i que per tant deu estar més a prop de l'original d'Eiximenis.

En la transcripció del text, ens hem cenyit als criteris d'edició de les O.F.E, però amb algunes innovacions. Els criteris d'edició es poden sintetitzar de la següent manera:

1. Transcripció del text conservant al màxim les formes gràfiques medievals com ara *ss* i *ff*. Hem transformat les *u* amb valor consonàntic en *v*, i les *j* amb valor vocàlic en *i*. Conservem la distribució de *c* i *ç*, menys en els casos que pot provocar confusions.
2. Desenvolupament de les abreviatures sense cap indicació específica. En els casos de *com* amb la nasal abreujada, l'hem transcrit amb *m*, tot i que a vegades els mots sense abreujar alternen *m* i *n*. Respectem les solucions del manuscrit pel que fa a abreviatures referents a parts d'una obra, com ara *cap.* o *c.*
3. Separació dels mots segons la normativa actual. Apostrofació de l'article i els pronoms segons l'ús actual.
4. Emprem el punt volat per separar totes les aglutinacions no previstes en la normativa moderna, i també per indicar l'aglutinació *e·l* formada per la preposició *en* i l'article *lo* o *el*.
5. Algunes solucions adoptades d'acord amb els criteris O.F.E: *tothom*, *no-res-menys*, *empertostemps*, *totstemp*, *sobrealt*, *sobrevengut*.
6. Ús del guionet per a separar els clítics de les formes verbals, segons la tonicitat de les partícules aglutinades. No posem guionet quan les partícules *ho*, *us*, *hi* perden el caràcter sil·làbic en aglutinar-se amb la paraula precedent.

7. Posem dièresi a la moderna, menys en els imperfets com ara *feya* i *deya*, i en participis com ara *beneyt*, *benuyrat*.
8. Accentuem els noms propis quan presenten una forma catalana indiscutible; els llatins o els que presenten dubtes no els accentuem.
9. Accentuem les formes verbals monosil·làbiques dels verbs ser i haver que no porten hac quan poden ser motiu de confusió: *é*, *ést*, *à*, *fé*, *véu*, *só*.
10. Utilitzem la geminada en les paraules que en català actual en porten; també en els cultismes o en les formes assimilables als cultismes.
11. Fem servir el mínim de majúscules possibles: *Déu*, *Ell*, *Senyor*, *vell Testament*, *Salvador*, *nostre senyor Déus*.
12. Màxima economia en l'ús de signes de puntuació. Les comes les utilitzem el mínim dins de les copulatives amb e i en les enumeracions. Els dos punts els utilitzem bàsicament per introduir citacions, que van entre cometes. El punt i coma l'utilitzem per a distingir dos ordres diferents d'enumeracions i per a separar un raonament de les seves conclusions; el punt i apart, quan hi ha un canvi de tema o d'idea. Pel que fa a interrogatives i exclamatives, el seu ús és també mínim i no posem signes invertits.
13. Les xifres i els números apareixen tal com estan escrits en el manuscrit base, però eliminem les indicacions suplementàries que acompanyen els numerals, com ara les lletres volades, punts, etc.
14. Les cites literals d'altres autors apareixen entre cometes i les cites llatines en cursiva. Els incisos els editem entre guions llargs. Els diàlegs entre diferents interlocutors s'introdueixen amb un guió.
15. Posem en cursiva i en majúscula: *Paternoster*, *Avemaria*, *Credo in Deum*.
16. Accentuació de "si" quan prové de SIC llatí> "axí".
17. En els casos de citació bíblica, hem decidit afegir el número de capítol bíblic per a facilitar-ne la localització i per tal d'unificar el text, tot i que en la majoria de les ocasions es tracta d'afegits dels copistes o de l'editor de l'incunable i l'arquetip de l'obra no l'incorpora, sinó que presenta espais en blanc. Quant a citacions bíbliques errònies que comparteixen tots els testimonis i, per tant, són

errors d'arquetip, també hem optat per esmenar-les tenint en compte, però, que en realitat és probable que no es tracti d'errors pròpiament dits, ja que a l'edat mitjana la Bíblia era una mica diferent de la d'avui en dia. En tot cas, ho hem indicat a l'aparat o en nota.

L'aparat crític està construït amb una anotació negativa i aplega exhaustivament totes les variants lingüístiques registrades en la col·lecció dels set testimonis catalans conservats del *Llibre de les dones*. Els números de referència que acompanyen cada entrada remeten al número de línia del capítol que transcrivim, i presentem davant del parèntesi quadrat les lliçons que considerem autèntiques. Hem escrit darrere de cada variant la sigla o sigles dels manuscrits segons la nomenclatura de Jaume Massó i Torrents (1909-1910). Hem esmenat A amb l'ajuda dels altres testimonis conservats en els casos en què contenia una lliçó errònia i ho indiquem a l'aparat de la següent manera:

era ignoçent] ignocent A

En alguns casos dubtosos hem consultat la tradició castellana de l'obra i el *Carro de las donas*. Quan hem introduït una esmena tenint en compte les lectures d'aquests testimonis castellans ho hem indicat en nota. Per fer referència als manuscrits castellans, hem emprat la nomenclatura de Clausell (2003 i 2007), que afegia el subíndex 1 per a distingir la tradició castellana de la catalana. Les sigles emprades a l'aparat són enumerades a la part introductòria de la tesi, a § 0.3.4.

5.2. TEXT

[Ira]

[Endreça]

A la molt alta e molt honorable seyora mia, la senyora dona Sancxa Xeméneç d'Arenós, comtessa de Prades, lo seu humil servidor en Jhesucrist, Senyor dels seyors, frare Ffrancesch Eximéneç, de l'orde dels frares menors, honor tostemp e deguda reverència en aquell meteys sobrealt e reverent redemptor, qui dona per Ell creada e
5 feta, per sa gran dignació, elegí per mare.

Molt alta senyora, sab la vostra altea que ha plagut a la vostra devoció de diverses vegades moure a mi que yo volgués a vós ordonar algun devot tractat per a la vostra salut e per endreçament de vostra vida. Per què, senyora molt alta, volent satisfer al vostre bon desig, ofir a vós lo present, qui jatsia que ell no sia com la vostra dignitat
10 requer, emperò yo hi é fet segons la mia ignorància. Per què, senyora, plàcia a vós que en los deffalliments que açí trobarets agats mi per escusat, e tot ço qui de bé hi contemplarets e y veurets, graÿts a la font de tot bé, Jhesucrist, d'on és tot devallat.

Lo libre aquest, senyora molt reverent, és tot de dones, e tracta de lurs bonees, e vicis e remeys de aquells, segons que la Sancta Scriptura e ls sants doctors e filosofos
15 han par[1rb]lat, e segons que contínua experiència nos ensenya. E jatsia que d'aquesta matèria ajen los damont dits tractat larguament, emperò, aytant com he pogut e sabut, he compreses lurs dits en breutat per esquivar enug a aquells qui açí ligran, car diu lo poeta que liçó curta és pus plaent e més profita, car menys agreuge lo ligit.¹

E devets açí entendre, molt honorable seyora, per mills a entendre tot lo procés
20 d'aquest libre, que tot aquest libre és primerament partit en dues parts principals. La primera part tracta generalment d'açò qui a dones pertany; la segona part tracta d'elles en special segons cinch maneres d'elles, car alscunes són infantes, que vull compendre sots nom de dones; altres n'i ha donzelles; altres, maridades; altres, víduhes; e altres, religioses, de les quals v dites diferències trobarets daval cinch tractats ordonats a glòria
25 de Déu principalment e a lur profit. Los títols dels quals tractats e de lurs capítols són ordonats sots la forma qui daval se segueys açí metex tantost.

[RÚBRIQUES]

[1] Que Jhesucrist, per glòria sua e eximpli nostre, ha fetes pugar infantes e dones en la perfecció evangelical.

[2] Que vergonya és dada per Déu a la dona axí com a natural e a principal raïl e fonament de sa honestat.

[3] Com tota ley e nació aprova e zela per honestat de dona, e condampna poderosament lo contrari.

[4] Com la lig de gràcia, sobre tota altra lig, conseyla e mana puritat e honestat en dona e en tot altre.

[5] Açí coménçan alscuns preàmbols als cinch tractats següents. E lo primer ensenya què és dona.

[6] Per què féu Déus les dones en cors femení, com sien dits hòmens.

[7] Com Déus creà la dona fort bona e ben dotada.

[8] En quins mals caegueren l'om e la dona per lo primer peccat.

[9] Com peccà lo diable temptant a nostra mare Eva, e com ne estech per Déu punit.

[10] Con estech punit Adam per son peccat.

[11] Com estech ponida Eva per son peccat.

[12] Com Déus ha volgudes en alscunes coses ben dotar les dones, e com negú no·n deu mal parlar.

[13] Si les dones en glòria tornaran hòmens.

[14] Açí comensa la II part principal d'aquest libre, la qual parla en special de les dones segons v maneres d'elles ya damont recitades, segons les quals v maneres se seguexen v tractats de dones. E lo primer és de les infantes. E és XIII en l'orde dels capítols precedents.

[15] Com Déus poneys aquells qui mal nodrexen lurs infans.

- [16] Quins nodrimens deu hom dar a infantes.
- [17] Com les deu hom guardar que no sien occioses.
- [18] Com deu hom attendre per nodriment de les infantes a les nodriçes, e a contínua correcció.
- [19] Açí comença lo II tractat de la segona part principal d'aquest libre, e parla de les donzelles. E primerament com donzella deu amar puritat.
- [20] Com la donzella deu gardar sa puritat, e primerament per oració.
- [21] Com les males donzelles fan lo contrari, e com Déus les en poneys per lur pintar.
- [22] Què deu fer donzella quant vol ésser bella.
- [23] Com virginitat se vol guardar per humilitat segonament.
- [24] Com les males donzelles són ergulloses e van fort vanament.
- [25] Quant mal fa la dona en ornar-se vanament.
- [26] Quant de mal se seguex per aytal van ornament.
- [27] Com les excusacions que les dones donen a lur ornar e pintar no valen res.
- [28] Com les dones poden anar compostament e deuen ésser fort endreçades en lur persona.
- [29] Com la terça guàrdia de la donzella és que no sia anamoradiça.
- [30] Quanta és la dignitat de virginitat, e com deu ésser guardada cament.
- [31] Açí comença lo terç tractat de la segona part principal d'aquest libre, qui és de les dones maridades. E·l primer capítol posa les rahons d'aquells qui desconseylaven lo matrimoni.
- [32] Qui aporta altres rahons a desconseylar matrimoni.
- [33] Com deyen los heretges que no y calia pendre muller per esquivar fornicació.
- [34] Com deyen encara que no cal pendre muller per haver consolació e plaer.

- [35] Com, no contrastant los dits heretges damont dits, lo matremoni és sagrament sant e bo, e primerament per los infants qui d'aquí hixen.
- [36] Com los posats en matrimoni són en quatre maneres, e a què deuen atendre aquells qui han infants ligítims e·ls viuen.
- [37] Què deuen fer aquells qui han infants mas no·ls viuen.
- [38] Què deuen fer aquells qui jamés no han infants.
- [39] Quant de mal fa qui s'empara de amigua e ha fills borts.
- [40] Qui posa les males condicions dels borts.
- [41] Que tot hom se guart de fer matrimoni ab bort que sia fill d'om ecclesiàstich.
- [42] Qui prova per istòria ço qui dit és en lo pus prop capítol precedent.
- [43] Que als cuns borts hi à a veguades bons, e per tal no·ls deu hom menysprear.
- [44] Que lo segon bé qui és en lo matrimoni s'apella bé de feeltat.
- [45] Com als cuns avorrexen lurs mullers per tal cant són spirituals e devotes.
- [46] Com és mala cosa com la dona avorreys son marit per tal cant és devot e espiritual.
- [47] Com desalt és contra la amor matrimonial.
- [48] Com gelosia és folla cosa e contra la amor matrimonial.
- [49] Per què no és legut a crestià rebujar sa muller.
- [50] Com los prínceps fan gran peccat donant licència als marits de matar lurs mullers per raó de adhulteri.
- [51] Qui prova per istòria ço que dit ha lo precedent capítol.
- [52] Què deu fer aquell qui ha desalt de sa muller, e qui la té lega e fera.
- [53] Què deu fer l'om qui ha la muyller enamoradiça.
- [54] Contra les dissolucions que huy són en les dones.
- [55] Com per lo peccat de les dones Déu tramet grans flagells a les comunitats.

- [56] Com les maneres de les dones de altres nacions no són bones per tota part, e com és bo que les dones sàpien ligir.
- [57] Què deu fer l'om cant sa muller fa certament adhulteri.
- [58] Què farà l'om quant lo adhulteri de la muller és públich a tothom.
- [59] Qui prova ço que dit és per història.
- [60] A què deu hom attendre per no matar sa muller, jatsia que haja fet adhulteri.
- [61] Cant la dona se pot separar de l'hom per adulteri.
- [62] Si los ajustats per matrimoni són obligats en special a no enganar si metexs.
- [63] Qui posa d'aquells qui·s volen separar e·s troben parentesch entre si metexs.
- [64] Com lo matrimoni és dat en remey a l'hom que no faça fornicació.
- [65] Si l'om pot conèxer carnalment sa muller sens peccat.
- [66] Què s'i requer a ffer la dita obra meritòria.
- [67] Quals tocaments se poden fer sens peccat entre marit e muller.
- [68] Que entre persones altres qui sien hom e dona no·s deuen fer aytals tocaments per res.
- [69] Què és lo quart bé del matrimoni, qui s'apella bé de sagrament.
- [70] Per quantes rahons lo sagrament del matremoni és dit ésser gran sagrament.
- [71] Com pau e concòrdia és lo quint bé de matremoni.
- [72] Que lo sisèn bé de matrimoni és solaç de la vida humanal.
- [73] Que lo VII bé de matrimoni sí és reparació de les cadires angelicals.
- [74] Que les dones maridades deuen molt honrar a lurs sogres.
- [75] Que les dones maridades deuen amar molt lurs marits.
- [76] En què·s deu enseyar la amor que la dona ha a son marit.
- [77] Que la dona, per amor de son marit, no faça res contra Déu.

- [78] Com los hòmens són obligats a molt amar lurs mullers.
- [79] Com la dona deu molt attendre a la honor de son marit.
- [80] Com l'om prenent muller no deu attendre a belea.
- [81] Com l'om prenent muller no deu attendre principalment a riquea.
- [82] Com los hòmens muylerats se deuen fort guardar que no sien enamorats d'altres.
- [83] Com l'om no deu fer ab esforç gelosa sa muller, ne·s deu curar per res de muyler d'altre.
- [84] Com l'om deu tractar sa muller cortesament e ab honor.
- [85] Com se deu la dona guardar que no faça per res son marit gelós.
- [86] Com hom de bé no·s deu engelosir per no res, ne sens gran rahó.
- [87] Com los manicheus heretges inpugnaren la amor dels marits a les muyllers, e com lurs rahons no valen res.
- [88] Com l'om qui ha muyller maliciosa deu cerquar dolces maneres de corregir-la ans que y meta fortça.
- [89] Com los dits heretges insuficientment provaren que les dones no deuen ésser amades.
- [90] Com la dona deu ben regir sa companya.
- [91] Com la dona deu ben governar sa casa.
- [92] Com les dones deuen retenir e guardar los béns de casa, e com cavallers e mercaders han contrària manera en despendre.
- [93] En quins casos majorment deu la dona retenir, conservar et amaguar los béns de casa que no·s perden.
- [94] Que la dona se deu mostrar en tota part ésser sens tota reprehenció.
- [95] Capítol xcv. Aquí comença lo quart tractat d'aquesta segona part principal d'aquest libre, qui és de dones viudes. E tracta assí primerament com stament de viduïtat és gran e quins són los seus fruits e béns.

[96] Què deu provocar la persona a tenir viduïtat.

[97] Quines condicions deu haver dona vídua.

[98] En què deu ésser entesa la viuda.

[99] Que gran honestat és en la dona que no vuyla haver marit après qu'és viuda.

[100] Qui posa bons documens dels sants per a les dones viudes [...]

[11ra]

[1]

CAPÍTOL PRIMER

*Que Jhesucrist, per glòria sua e eximpli nostre, ha fetes pugar infantes
e dones en la perfecció evangelical*

5 Jhesucrist, eternal Déu e inmutable principi de tota creatura, perfet redemptor
de tota humana natura, per glorificar la altea de la sua virtut e potència no solament ha
fets pujar als uns hòmens en la evangelical perfecció e vida, ans encara a aquell mateix
grau e a tota spècia de virtut ha volgudes exalçar als cunes infantes e donzelles delicades
e generoses, infels primerament e paguanes, mostrant a les sdevenidores que d'aquí
10 avant negú ni neguna no·s pot escusar de viure justament e perfeta, pus que aquelles són
pujades en tanta perfecció, a les quals, més que a totes altres, contradeya e repugnava la
vanitat del món en què eren posades e nades més que a totes altres; e les empatxaven los
grans delicaments de la carn, en los quals [11rb] eren nodrides de sa nativitat ençà, e les
males compaynes ab qui nodrien e perseveraven contínuament; e la gran joventut en què
15 eren; e lo demoni, qui pus agudament e pus fort les temptava e les bataylava que a les
altres. Emperò totes aquestes coses elles venceren per lur gran virtut e bonea, e per la
gran ajuda d'aquell sobiranament amable salvador Jhesucrist, que elegiren per spos, lo
qual los feya especial gràcia, axí com a aquelles qui a Ell tot sol volien amar ab sobirana
leyaltat, veritat e virtut, totes altres coses a açò contrastans axí com a mort per la sua
20 amor rebujades.

CAPÍTOL II

Com vergonya és dada per Déu a la dona axí com a natural e a principal raïl e fonament de sa honestat

5 Primerament, donchs, notaràs ací que, segons que diu sent Gregori, com lo fill de Déu en totstemps aga generalment a tot hom e dona dada ley o manera de endreçaments molts a ben viure, emperò, en special, en la lig de gràcia en què ara som ha dats a les dones singulars maneres de ben viure e de tenir vida angelical en la terra.²

10 Per què deus açí saber que nostre senyor Déu, après que ach l'om creat e la dona —ço és Adam e Eva— en lo començament del món, per tal que entre endós no hagués ninguna viltat ne legea carnal, tantost provehí a cascú de matrimoni, e féu-los marit e muller. E per special gràcia sua, après que hagueren peccat per inobediència feyta a Déu, donà a la dona verguonya en la carn molt més que a l'hom en esta part, e açò per preservar si metexa de tota viltat [11ra] e legea. E, com diu la Scriptura, cant les dones
15 perderen lur puritat e la vergonya après la primera etat del món, e feyen legees de si metexes, lavors nostre senyor Déu tramès diluvi general en lo món, per lo qual totes neguaren ab los hòmens qui·ls consentien, en tant que solament huyt persones ne escaparen, ço és lo gran patriarcha Nohè, qui era pur e bo, e sa muller, e sos fills e lurs muylers.³

CAPÍTOL III

*Com tota ley e nació aprova e zela per honestat de dona, e condampna
poderosament lo contrari*

5 Per esquivar encara tota viltat e legea carnal, en especial en dona, féu Déus totpoderós alcunes leys en temps de Moysès, qui fo cap e príncep del poble de Israel, e sots lo qual començà la ley qui s'apella de Escripura. E apella's axí per tal cant Déus totpoderós donà a ell la ley dels seus manaments escrita en dues taules de pedra en lo munt de Synay,⁴ qui és en la província de Aràbia.

10 E deus saber que les dites leys són posades en los libres legals del Vell Testament, e aquelles sí pronuncien grans penes contra tota fembra qui peccarà carnalment; e segons la granea del peccat, sí és aquí explicada sa pròpria pena, segons que aquí matex appar.⁵ E no solament lo poble de Israel servava la dita manera de viure purament e neta quant a les dones, hoc encara los romans, e diverses altres infeels,
15 servaven stretament e fehien servir a les dones special rigor, e cerimònia e ley de viure castament, segons que recita Trogius Pompeus e diverses altres istorials, en tant que [11vb] dien que feyen servir a totes tanta de puritat que cascuna elegira abans la mort que no que fos taccada, o sol un poch diffamada, de carnalitat o de qualque legea o viltat,⁶ segons que davall avem a dir quant parlarem de la puritat virginal.⁷ E ultra açò,
20 avien col·legis de dones verges, axí com nós ara havem de dones monges, les quals eren axí gardades, segons que diu lo dit Trogius, que si's vol qualque una d'elles, si's vol qualque hom per esgart d'elles, posàs màcula en la honestat de lur col·legi, que sens tota misericòrdia havia a pendre mort.⁸

Per què diu Tullius, *in libro De Legibus*, que en tota nació e poble estech
25 tostemps aquesta ley publicada e aprovada —ço és que castedat és sobiranament necessària a fembra— e que la major legea que fembra pot haver és que sia luxuriosa e carnal. Axí metexs posà aquell Carnotensis, en lo *Sermó del Ram*, que fembra qui, de lutzúria reptada, no havia vergonya ne's sentia, que no devia viure en lo món, car deya que aytal fembra és corruptió de totes aquelles ab qui persevera, en tant que l'ayre en
30 què viu se corrumpe de la sua presència. Per tal dix Salamó que fembra luxoriosa és axí com a fems pudent escampat per la carrera, lo qual tothom calciga,⁹ car axí com aytal

fems és abominable a tota res, axí aytal fembra és abominable e pudent a tota creatura qui seny aja.

35 Recomta Celsus, en lo seu sermonari, de Rogell, fill del rey d'Ermínia, que com amàs fort carament una donzella qui servia a la regina del dit regne —ço és sa mare— e sabés de cert que la dita donzella sostingués besamens d'un fill de cavaller, [12ra] que tan gran abhominació li pres de la dita donzella, que anch jamás no poch amar fembra, ne jamás no haguera presa muller si no fos estat son pare, que·l ne forçà per tal que·l regne no romangués sens hereter.¹⁰

CAPÍTOL III

*Com la lig de gràcia, sobre tota altra lig, conseyla e mana puritat
e honestat en dona e en tot altre*

5 Aprés les dites dues leys —ço és après ley de natura e de scriptura— és venguda
la lig de gràcia sots la qual huy correm, la qual ha en lo món introduÿda lo nostre
gloriós cap e salvador benuyrat Jhesucrist. E si les primeres dues leys damont dites han
loada e aprovada puritat en dona, e an condemnada en elles sutzura e viltat carnal, molt
més aquesta santa ley, axí com aquella qui és pus alta que totes les altres, e pus neta, e
10 pus viva e de molt major dignitat e reverència, car aquesta no solament dampna legea e
viltat en males obres e en males paraules, ans encara en males cogitacions e en tota
espècia e semblança de mal. E açò ensenya e mana lo sobiran para e mestre d'aquesta
sancta ley, qui en lo quint capítol de sent Matheu mana que qualque cosa qui a l'hom o
a la dona sia ocasió de mal a ffer, que aytal cosa la persona aquella deja leyxar e
15 lunyar-se d'eylla, per bé que la cosa aquella sia bona en si, car diu que més val a la
persona que ab meys bé vaga en paradís que, si volent-ne molt afferrar, se dampnava
perdent-ho tot.¹¹ És axí, emperò, que, com diu sent Ambròs en un seu sermó, ne castedat
no val res sens altres obres bones e virtuts, ne altres bones obres e virtuts valen res sens
castedat.¹²

20 Per què, per tal que pus accabadament [12rb] e pus complida ensenyem a tot
estament de dones con se puxen mills acostar a Déu e mills servir-lo, e con mills sàpien
si metexes governar, partirem aquest libre en cinch parts principals: la primera tractarà
del regiment de les infantès; la segona, con deu hom regir e nodrir les donzelles; la
terça, con les dones maridades; la quarta, con se deuen ordenar les dones viudes; la
25 quinta, con se deuen a Déu preparar les dones religioses.

CAPÍTOL V

Açí coménçan alscuns preàmbols als cinch tractats següents.

E lo primer ensenya què és dona

5 Emperò, ans que procescham al primer tractat, qui, segons que dit avem, serà de les infantes e donzelles, avem a premetre alscuns preàmbols qui són generals a totes dones, e necessaris a ssaber a elles matexes, si volen saber e conèixer¹³ lur natural condició, prinçipi e fonament de lurs bonees, passions e misèries; e axí matex servexen molt a aquella persona qui condicions, bonees e vicis de dones vol saber, e·ls vol dar
10 doctrina ne regiment, ne conversar legudament entre elles. E lo primer preàmbol sí és saber què vol dir dona, ne què n'entenen los grans doctors passats.

E açò declara aquell gran Alanus, en lo seu coment sobre Boeci, *De Consolació*, on diu axí en lo primer libre: «Dona és hom occasionat, menor per natura que hom mascle»,¹⁴ les quals paraules ell exponent aquí metexs diu axí que per tal apella la dona
15 hom, car mascla e fembra tots són d'una espècia, e a endós, per consegüent, convé lo nom general d'aquella espècia.¹⁵ De què·s segueys que axís pot [12va] ésser appellada la dona hom com l'om matex. Axí u aprova Precià e la *Art Gramatical*, qui a hom e a dona comprèn sots aquest nom *homo*; per què conclou aquí lo dit doctor que la dona pot haver nom hom.¹⁶

20 Mas diu ell: «Si vols saber per què és dit que dona sia hom occasionat, deus açí attendre que nostra senyor Déu, faent la dona, la féu per diverses occasions qui guarden a l'hom e a la spècia humanal, per les quals occasions la dona és appellada hom occasionat e no principalment entès en la espècia humana. Com, segons los filosofos, ço qui millor és en sa espècia allò és fi d'aquell qui fa la espècia aquella, e l'altre és
25 apellat occasionat, ço és que és dit ésser fet per ocasió d'açò qui és principal e pus perfet en la espècia aquella.»¹⁷ De què trau lo dit doctor aytal corralari aquí metex, ço és que la dona és per l'om e hordenada a l'hom, e l'hom no és fet ne ordonat a la dona quant és per la sua primera condició,¹⁸ jatsia que l'hom sia fort inclinat de estar ab la dona, segons que experiència ensenya; la qual inclinació bona e dreita posà Déus en
30 l'om cant lo ajustà matrimonialment ab la dona, dient-li que l'hom lexaria pare e mare e s'acostaria per amor ab sa muller.¹⁹ Per açò qui dit és appar com la dona és dita hom occasionat, axí com deya lo dit doctor en la dita diffinició.

Mas resta encara a veure per què aquest doctor dix aquí matex que la dona és per natura menor que hom mascle. E diu aquest doctor que, com a l'hom sia dada alcuna
35 especial senyoria de rigor en la dona en pena del peccat de la dona —la qual senyoria Déus donà a l'hom cant dix a la dona, après [12vb] son peccat: «Tu seràs sots poder de l'hom»—,²⁰ per açò la dona és menor que l'hom; jatsia que si Adam ne Eva jamés no agessen peccat, encara la dona fóra menor que l'hom, e reguoneguera aquell per major sens neguna pena, axí com ara de fet és entre los àngels, entre los quals ha orde aytal
40 que la un reguoneys a l'altra majoritat sens neguna pena, segons que larguament ho ensenya sent Dyonís en lo libre apellat *De angelical jerarchia*.²¹

CAPÍTOL VI

Per què féu Déus les dones en cors femení, com sien dites hòmens

5 femení e menor que l'hom, seguons que damont és tocat. E a aquest dupte respon lo dit doctor aquí metex dient que la primera ocasió per què nostre senyor Déu féu la dona fo per dar companyia a l'hom.²² E açò prova per ço qui·s contén en lo libre appellat *Genesis*, qui és de la creació del món, hon diu en lo començament Moysès que dixs nostre senyor Déu, après que ach creat Adam: «No és bo que l'hom estigua sol. Fassam-
10 li, donchs, adjutori e compayia semblant a ssi metex»,²³ e lavors féu la dona. E diu que aquesta pot ésser una rahó per què les dones naturalment són inclinades a estar en compayia d'hòmens; ne aquesta inclinació diu que fóra mala, sinó que ara per rahó del peccat qui és sobrevingut és perillosa, e ffa mester que sia bé regida, axí com davall havem a dir larguament.

15 La segona raó e ocasió per què la dona és feyta en aytal linatge femení és per multiplicació de natura humana,²⁴ car plach a nostre senyor [13ra] Déu que natura humana no fos tota creada ensemps en lo començament del món —axí com foren los àngels— ans que·ls hòmens fossen engendrats per hom e per fembra, en los quals e per los quals se faés la dita generació. E majorment despuys que Adam e Eva agueren
20 peccat, e foren per nostre senyor Déu sentenciats a mort, ab tota lur successió, pus que los hòmens fallien per mort, necessària cosa fo, a continuació e a ssuportació de natura humana, que, pus que los uns moren, que los altres nasquen. E con agen a néyxer de dona, per ordinació de nostre senyor Déu, donchs per força covenia que dones fossen, de les quals exissen los hòmens per continuar humanal natura. E aquesta, diu aquest
25 doctor, és rahó per què los àngels no agueren mester muyllers dins lur spècia, car no moren ne defaylen axí com los hòmens fan, ans estan tostemps incorruptes.²⁵ Mas pus que los hòmens deffaylen e no·s poden conservar en si metex, almeys conserven-se en lurs fills, qui són quax una cosa ab lo pare e ab la mare «qui són en los fiylls una carn»²⁶ seguons que diu la santa Scriptura. On diu Philon, en lo *Libra de saviesa*, del pare mort
30 que és mort e no és mort, per tal quant viu en lo fill, qui és quax una metexa cosa ab lo pare.²⁷

La terça ocasió per què estech dada a l'hom per compayia diu aquest que sí fo per nodrir los infants, car açò molt mills ho fan les dones que los hòmens per ordinació divinal. Axí que és natural cosa a la dona ésser inclinada a nodrir infans, e aquesta és la
35 raó que les infantès poques per si metexes se fan, de draps o de fust, fills, e fan aparès que·ls donen a mamar e·ls tracten [13rb] axí con si vivien e eren lurs infants.

La quarta ocasió sí és per figurar lo matrimoni spiritual qui és entre Jhesucrist e la Esgleya e congregacion crestiana,²⁸ car axí com un hom ama sa esposa bona e leyal, axí Jhesucrist ama e exalçarà aquella congregació de ànimes santes que trobarà en la fi
40 del món que hauran en esta vida amat leyalment e servit.²⁹ E per ensenyar e figurar aquesta tanta amor posa·ns hom en eximpli a hull que vegam la amor que l'hom ha a ssa esposa, car per semblant manera, e pus alta sens fi, Ell ama la dita congregació que apella sa esposa.

E per esta rahó tota la compayia de l'hom e de la dona, segons aquest doctor,
45 tota termena en aquella companyia beneyta, qui serà salva, e repararà les órdenes dels àngels en paradís, e complirà lo nombre dels elets, segons que és previst e ordenat per aquella eternal saviesa de nostre senyor Déu.

CAPÍTOL VII

Com Déus creà la dona fort bona e ben dotada

E per tal cant nostre senyor Déu és infinita bonea, per tal tot açò que ell fa és bo,
 5 e mal no pot haver començament ne fonament en Ell; per tal diu Moysès, en lo primer
 libre de la lig, que après que nostre Senyor ach creat lo món, attès a tot ço que fet havia,
 e véu que tot era fort bo e,³⁰ per consegüent, la dona feta per nostra senyor Déu sí era
 fort bona. E açò prova Cesarius, sobre lo terç capítol del *Genesis*, per tal cant diu que
 Déus la creà dotada de béns de natura, e de fortuna e de gràcia.

10 E, primerament, de béns de natura, car era sàvia; no pas tant com Adam, car diu
 sent Pau que Adam jamés no fo enguanat, ne creech ço que la serp [13va] dix a Eva, e
 açò per tal cant avia més seny.³¹ Après era dotada dels dons qui-s pertanyien a
 l'hornament natural, axí com bona volentat, bones inclinacions, clar enteniment, bona
 indústria, bona consciència, franch arbitre, bellea de cors e fortalea còivent, sanitat,
 15 abtea en tot ço qui és mester a dona acabada. Axí metex era ignocent, e posada en
 regiment de les creatures, e li foren obediens. Avia lo cors sens tota passió, ne avia fam,
 ne set, ne fret, ne calor, ne havia mester vestidures, ans anava nua, axí com Adam, car
 com no aguessen neguna colpa, no havien de res verguoya, e per açò no avien mester
 vestidures.

20 Axí metex, en béns de fortuna, car havia-la Déus posada en loch fort excel·lent e
 delitós —ço és en paradís terrenal— e li havia dats delits, honor, riqueses naturals en
 gran còpia, si penses l'estament en què estava.

Aprés, era en la gràcia de nostre senyor Déu, en tant que, si agués contrastat al
 diable en la temptació, nostre senyor Déu la haguera confirmada en gràcia.

25 Ultra açò, li havia Déu en la ànima creat e dat ornament virtual aytal que en ella
 avia tota virtut pertanyent a la sua salut, e era ordonada finalment haver glòria en lo
 regne de Déu, ab los sants àngels, perpetualment. Após, havia reebuda gràcia de
 justícia original, qui li tenia axí lo cors e la ànima subjuguada a la raó que jamés no li
 rebel·lara si ella s'agués volgut.³² Moltes altres gràcies e dons reebé de nostre senyor
 30 Déus, per les quals appar que ella era obra de Déu fort assenyalada e digna de gran laor.

CAPÍTOL VIII

En quins mals caegueren l'om e la dona per lo primer peccat [13vb]

Per què, envegant lo diable a tanta bonea e bellea con aquesta dona avia, temptà-
 5 la e vencé-la en la temptació. E li féu cometre peccat fort leig contra Déu desiyant la sua
 divinitat o semblança d'aquella, segons que ligim en lo dit libre de *Genesis*,³³ e-l
 començament; per la qual cosa la sentencià nostre senyor Déu a grans penes —les quals
 per ella són passades e vengudes a ses fiyilles passades, presens e esdevenidores, e
 passaran fins a la fi del món— car de continent fo privada de la gràcia de Déu e de la
 10 justícia original; e fo ferida en natura, ço és que del seny que havia perdé gran part, e
 dels altres béns de natura; e d'aquells de fortuna axí metex, car estech gitada de paradís,
 e posada après de Ebron, en lo camp on Adam fon creat, e aquí visch longuament en
 molta pena e dolor; e perdé la senyoria real sobre les creatures que de Déu avia reebuda;
 e estech posada sots special jou e regiment del marit; e en dolor parí d'aquí avant sos
 15 fills; e ab molta suor e trebayll avià sa vida, e ab grans misèries visch d'aquí avant en
 est món fins que morí.³⁴

E assò fo a ella pus dolorós cant ses misèries e affanys tramès a tots nós, e
 especialment a les dones, qui moltes més plagues e affanys n'an reebudes que los
 hòmens. On deus açí saber que, per son peccat, tots quants neixem venim ab càrrech qui
 20 comunament s'apella peccat original.³⁵ Nexem axí metex sens tot seny e raó, ignorans,
 impotens, maliciosos e cobeegans tot mal e jamés quax sinó mal quant és de part de
 nosaltres. Som encara en la carn axí tots corruptuts que, com diu sen Pau, tostemp la
 carn batayla contra l'esperit, e l'inclina a mal aytant com pot;³⁶ e en tant que, com dien
 los sants, que si nostre senyor Déu, per especial gràcia sua, [14ra] no refrenava la sua
 25 malícia, la carn és bastant a tirar l'om a tot peccat e malvestat, ne ha desastre, ne
 iniquitat, ne malícia, ne legea ne pravitat al món a la qual la carn no inclinàs la persona
 de cascú, si la benignitat de nostre senyor Déu no la retenia ne li posava fre a sa malícia.
 E ultra açò, per aquell metex peccat, neixem tots deutors de mort corporal e privats del
 regne de Déu e de la sua vista a empertostemps, si donchs açò no és remeyat per lo
 30 sagrament del babtisme en los infans pochs; après per lo sagrament de penitència en
 aquells qui ja són batejats e an hús de rahó natural.

CAPÍTOL IX

*Com peccà lo diable temptant a nostra mare Eva,
e com ne estech per Déu punit³⁷*

5 En lo procés de la dita temptació peccà lo dyable, e Adam e Eva, e cascú tantost
estech condemnat per nostre senyor Déu a especials penes.³⁸ Peccà, donchs,
primerament, lo dyable en sa entenció, car per emvega volch nostres primers pares fer
caure en peccat. E peccà en la manera que·ls tench fort falsa e cautelosa, en quant
primerament moch la fembra, qui viu pus fràgil que l'hom. E primerament la interroguà
10 dient-li: —E per què us ha Déus manat a vosaltres que no mangets del fruyt de l'arbre
apellat de saber Bé e Mal?³⁹

 E féu-li esta interrogació per tal que sabés ella com era ferma en la obediència
que devia a Déu de no mengar del fruyt. E com lo diable viu que ella responent
tebeegava dient que Déus los avia dit que, si·n mengàvan, que ells morrien, lavors reebé
15 esforçs contra [14rb] ella, car manera és del diable, segons que diu sent Gregori, que si
l'om que ell tempta veu sens esforçs tebeegar, lavors reeb força contra ell. E axí u féu
açí temptant a Eva, car, pus que ell la véu responent tèbeament, tantost la informà ab
special promissió a creure lo contrari dient-li: —No ages paor, que no morrets axí com
Déus vos ha dit.⁴⁰

20 E après tantost ajustà l'altra promissió, qui fo ja major, dient-li: —Bé sap Déus
que si·n mengats, que de continent serets axí com Ell metex e semblans a Ell, qui aurets
sciència divinal, qui és entendre e saber bé e mal e totes coses.⁴¹

 On diu açí sent Agostí que ella aytantost ensenyà que no anava dret cant dix al
diable que Déus los havia manat de no mengar del fruyt per tal que no morissen, car,
25 jatsia que ella digués veritat, emperò, pensada la sua saviesa e amor que devia haver a
Déu, no solament devia al·leguar lo perill de la pena que Déus los avia menaçada si·n
menjassen, ans encara devia al·legar la altea de la eternal saviesa de Déu dient al diable
axí: —A mi no pertany determenar los secrets de la saviesa del nostre Creador, com
siam simples creatures sues. Ne tu fas a mi honesta qüestió demanant per què Ell nos ha
30 açò manat, ans mostres que no sies bona ne reverent obra sua, en quant dónes a entendre
que tu sàpies en los seus secrets més que a tu no pertany, qui d'Ell no parles ab la
reverència que deuries.

E si axí respongués, tantost lo dyable fóra empatxat e defraudat en sa temptació.
Vet quant mal fa tèbeament reebre les temptacions del diable.

35 Per què plach al Creador que lo falsari aquest, segons [14va] tres peccats que
havia comessos en lo procés d'esta temptació, fos ponit per tres specials plagues.
Primerament cant per envega era estat mogut a temptar Eva, estech dit: «Sobre lo teu
pits iràs.»⁴² E jatsia que açò fos dit al dimoni en quant havia presa forma de serp, a la
qual en pena fos dat de anar per la terra no alt levada, sobre lo pits, emperò, segons que
40 diu Orígenes, l'enteniment de la paraula se endreçava al diable volent-li dir Déus axí:
«Per esta temptació cauràs tot en terra, vençut, confús e envergonyit tostemps.»

La qual paraula, segons que aquest diu, estech verificada cant lo Salvador, après
tantost que fo passat e mort en la creu per reparar lo cas de la dita temptació, sentencià
lo diable, que, seguons que diu Strabus, esperava en la creu pendre la ànima del
45 Salvador.⁴³ Fo sentenciat per aquesta temptació, e per altres mals molts, a ésser gitat de
la terra e ésser gitat preguon en infern, axí com lo dit Salvador havia ja prophetat, dient
que lo príncep d'aquest món —ço és lo dyable major— serà gitat d'açí e lançat en
infern.⁴⁴

Aprés, per tal cant temptant la fembra havia mentit dient-li que no moririen,
50 estech sentenciat per Déu a mengar la terra, car dix-li nostre Senyor: *Terram comedes*.⁴⁵
E jatsia a la letra fos maladicció qui convenia a la serp la forma de la qual avia presa,
emperò diu Orígenes que l'enteniment de la paraula era que en meyspreu seu li era dat
per batayller qui fos son contrasemble la terra —ço és l'om— per lo qual serà vençut a
la fi —ço és per Jhesucrist— qui s féu fill de la terra —ço és de dona— e és appellat fill
55 de Daviu, qui fon hom de terra axí com los altres.

Aprés, per lo terç [14vb] peccat que féu quant dix a Eva promatent que seria ella
e Adam axí con Déus, li estech dit que la fembra li trencaria lo cap,⁴⁶ ço és que axí com
ell falsament prometent avia la fembra enguanada, axí fembra seria raó e ocasió que ell
perdria son regne e sa senyoria. E axí és stat, car diu sent Bernat que la gloriosa mare de
60 Déu ha merescut que ella sia estada special perseguidora e aterradora del diable,⁴⁷ en
tant que sola invocació del seu nom espaventa e ffa fugir lo diable on que sia. Vet,
donchs, açí con lo diable temptant la dona estech per Déu punit, malaÿt e aterrat.

Con estech punit Adam per son peccat

Adam, axí metex, après que ach comès lo peccat e consentit a sa muller, tantost
 5 ne portà ses penes, car, con dien los sants, per tal cant rebel·là a Déu, per tal li rebel·là
 sa carn pròpria, e totes les bèsties li foren rebel·les, en tant que dien los doctors que una
 de les grans penes que sofferien ell e sa muller sí fo de les persecucions que les bèsties
 los daven après que foren gitats de paradís. Majorment dien que soferien grans
 10 invasions de serps, de les quals se temien que no·ls matassen los infants petits que après
 hagueren. E per tal cant amà més consentir e satisfacer a ssa muller que a Déu, per tal
 volch Déus que portàs gran part de sos càrrechs. On diu ací Orígenes que gran càrrech
 és de l'hom haver a suportar sa muller en les sues passions e misèries, e per tal aquell
 qui trobà lo lengage anglès posà nom a la fembra *uman*, qui vol dir dolor del marit.⁴⁸ E
 en pena d'açò, ço diu, ha volgut nostre [15ra] senyor Déu que si l'om dóna senyoria a la
 15 fembra sobre si matex, que ella li sia tostemp contrària. E açò avem en lo Ecclesiàstich,
 on diu axí lo test: «Fembra, si senyoria aurà sobre l'om, tostemp serà contrària a son
 marit.»⁴⁹

Per tal, encara, cant l'om, delitosament, e com a enamorat e tirat per amor e delit
 carnal, consentí a la fembra, volent per amor d'ella haver experiència de la dolçor del
 20 fruyt a ell vedat, per tal li donà Déu en pena d'aquests foylls delits que tostemp mengàs
 son pa en suor de sa carn e visqués en dolor e en trebayll.⁵⁰

CAPÍTOL XI

Com estech ponida Eva per son peccat

Mas la fembra mesquina, qui lo mal havia tractat e fo migancera entre lo diable e
 5 l'hom, e ab ses maneres féu caure l'om e consentí al diable, axí metex dech aver paga
 de son peccat. E ach-la covinentment, e tostemps ab gran misericòrdia de nostre Senyor,
 qui justament la pogra lavors haver dampnada e gitada en infern, e no u volch fer lo
 Senyor beneyt per la sua gran piatat; emperò plach a la sua alta providència que son
 peccat no passàs sens present punició.

10 E diu Ciprianus, en la letra que tramès *ad Filibertum* monge, que per tal cant la
 fembra se erguyllà tant que eylla desijà de ésser egual ab Déu, la volch Déus humiliar
 axí que ella fos subjugada al marit e menor notablement.⁵¹ E per açò, ço diu, li estech
 dat lo càrrech verguoyós qui·ls dura tostemps en esta vida —ço és flux de sanch tots
 mesos— del qual vénen, ço diu, a elles males odors, per les quals males odors an a
 15 rrecórrer sovín a perfums e a altres odors precio[15rb]ses, qui les males apaguen.⁵² Per
 aquesta supèrbia li estech dat, so diu, en pena, que pus que tan alt volia puguar, que·s
 baxàs fins a les bèsties; e que tostemps agués veu de minyó e cara de infant; e que fos
 tostemps cridadora en sa turbació, axí com a ase; e sa deffenció fos que arapàs e saltàs a
 l'altre en la cara ab les ungles, axí con a guat; e cant seria mal contenta que renyàs, axí
 20 com a ca. Ítem, so diu aquest, que per tal cant per sa gran colpa perdé justícia original,
 qui la tenia fort axí que res no li podia en res rebel·lar, ne deffora no li podia res noure,
 plach a Déu que fos feta instable e moble axí com la fulla de l'arbre al vent,⁵³ en tant
 que no agués en si neguna fermetat per natura; ne tingua secret a negú;⁵⁴ e mut cent
 propòsits en un punt, e que ara plor, ara ria; ara vulla açò, ara lo contrari, axí que no
 25 tingua en res fus ni filosa, ni cap ni çentaner, ne la puxats tenir en un metex propòsit,
 sinó ab grans maneres.⁵⁵ Ítem, ço diu, per tal cant més amà creure a la serp que a Déu, li
 és dat en pena que sia tota serpentina e verinosa, en tant que del cap fins als peus no y
 aja loch qui tot no sia verí e mort d'òmens.⁵⁶

Per tal diu que dix lo *Ecclesiàstich, capitulo XLII*, que iniquitat de l'hom de la
 30 fembra partex.⁵⁷ E diu Lactancius, *Sobre Gènesis*, que resposta de Amenalau a
 Tholomeu, rey de Egipte, qui demanava per què tothom era queucom orat, sí fo aquesta:
 car tot arbre tacat en la raül és corruput per tot. Com, donchs, la primera mare nostra

fos estada foylla, per tal tots li semblaven queucom, e majorment les fembres, car més se acosten a ella.

35 Ítem, diu, que per tal cant Eva sens [15va] tota pahor, ab ardiment e sens vergonya pres del fruyt vedat a ella per nostre Senyor, per tal li estech dat en pena, a ella e a ses fíyilles següens, que totes fossen paorugues, e en tant que no fossen bones per a armes, ne a deffensar la terra; ne fossen forcegudes, ans un escaravat qui·s mogué contra elles soptosament ne faés fugir mil.⁵⁸ E per tal diu que són totes pesugues e volen
40 seure e tostemp en terra, car pesen com a plom, ne neguna seïlla no les pot longuament sofferir.

Ítem, so diu, que per tal cant no ach paor de les menaços de Déu, e per tal procurà a ssi e a totes les dones següens dolors e affanys prou, per tal li estech dat en pena a ella e a sses filles següents que infantàs⁵⁹ sos infants ab dolor. Hoc encara,
45 tostemp que fembra nasca, que tota la casa sia trista e plor. E diu que ab açò se acosta queucom la manera de la ley de Déu, que a dona que infantàs fembra doblà lo servey e la pena a-quella qui infantàs infant mascle.⁶⁰

Ítem, ço diu, per tal cant axí follament se ach en fer contra Déu sens tot conseyll del marit, qui era ductor e regidor seu, per tal fo ferida per lo cap de dret en dret, e perdé
50 tant de seny que és tan poch aquell qui y és romàs, que no és quays res;⁶¹ e d'aquesta pèrdua tan gran li ve que la dona no ha fre quaix negú en ses passions;⁶² e con la carn sia tota corrupuda en natura humana, axí com dit és, seguex-se que en la dona regnen les passions, e les malícies e malvestats de la carn, puys no y ha fre qui les tempra;⁶³ e aquesta és, ço diu, la rahó per què les dones són comunament reverses, car seguexen les
55 passions corporals, qui són contràries a la raó natural.⁶⁴

Per aquesta raó, so diu, creen tot ço que oen e tantost, e majorment si aquell qui parla les lagotega ab bella color e [15vb] manera; e per tal dóna conseyll açí a les dones que jamés no escolten negun hom sinó a lur marit, car, si u fan, a la fi cauran. Per aquesta raó estech ordonat per lo gran senat de Roma que jamés príncep ne regent pobla
60 en negun conseyll del món gosàs apellar fembra, per gran, ne per bona ne per sàvia que fos, car per bé que parlen, a la ffi o affollen tot per natural misèria.⁶⁵ E per rahó d'açò, diu, Tiberi Cèsar tolch lo regne al rey Esdívar, rey de Egipte, car en sos conseylls appellava sa muyller. E d'aquí avant no volch que s'appellàs rey, mas Esdívar effeminat e bestial.

65 Per aquesta matexa rahó diu que li esdevé a la dona —ço és per deffalliment de
seny— que és gran parlara, ne perdona a just ne a peccador. És ver que digueren als
philosoffans que a açò los ajuda natura, car Déus féu la fembra de la costa del marit e de
ossos. Ara ossos ab ossos tostemps fan gran brogit, e per tal, hon que fembres aja, ha
tostemps gran parleria; axí meteix hi ajuda, ço dien, car són fleumàtiques, e per tal lur
70 lengua no s’anuiga gamés de parlar.⁶⁶ Lo *Ffabulari* dix que axí meteys hi ajudava, car
Déus féu lur lengua de coha de cabra, qui tostemps se mou, emperò açò són truffes, ne
negú no u deu creure.⁶⁷

Altres dien que, per tal cant parlant peccà, és caeguda en pena de massa parlar.⁶⁸
Dien encara que per aquest tant parlar lus ve que són breguoses tostemps, sinó que se
75 n’estan per pahor o per verguonya. E per açò a provar diu lo *Ffabulari* que com un
nigromàntich preguàs al dyable que faés una cosa per amor d’ell, lo dyable respòs que
tot ço que li manàs faria, sinó pendre muller. E con fos interrogat per què no volia
muller, respòs: —Car si no li faÿa a ssa guisa, saltàra’m en la cara; si no, dar-m’ia tanta
de bregua que portar-m’ia a desesperació, car ja ho he provat.⁶⁹

80 Emperò assò són faules e truffes.

Ítem, diu aquest metex doctor en la dita epístola, per tal cant Eva axí meyspreà
rectitut de consciència e tan bell ornament de virtuts con Déus li havia dat en la ànima,
és la dona cayguda en buyt que, nexent e vivent, tostemps quaix se troba buyda de bé; e
con sia ayxí buyda, per tal és vana, e pus que bé no ha negú, o fort poch, tem-se que no
85 sia meyspreada, e per quinque cap vol ésser preada e loada e honrada, e per tal és avara,
car tem-se que per pobrea no sia meyspreada. Desiga encara sobiranament que sia molt
loada, si·s vol ab veritat, si·s vol ab falsia; ne ha dona al món que puxa soffrir per res sa
infàmia, per santa que sia.⁷⁰

Per aquesta metexa raó, diu aquest doctor, ve a la dona que desiga fort ésser
90 bella, e s’i ajuda ab pintures e ab totes aquelles coses que sap ne pot, ne y cuyda peccar,
e si l’an reptats, dir-vos ha que u fa per satisfacer al marit, com emperò cant lo marit no y
és facen pigor; e dins casa, là on és lo marit, no se’n curen, e cant deuen exir deffora, on
lo marit no és, lavors se ornen millor.⁷¹

Per amor de aquesta bellea temen, ço diu aquest, tostemps pendre colp per la
95 cara e ésser apellades o estimades veylles; e neguen tostemps los anys, per molts que
n’agen, e us diran que no n’an la meytat d’aquells qui·ls apparen. Mas los parts e les
tristors tantes que han ahüdes ensenyen d’elles molts més anys que no han.⁷²

Ítem, per aquesta meteixa rahó —ço és per amor [16rb] de vanitat e amor
pròpia— és caeguda en peccat de falsia, car, com diu aquest, e ach-ho de sent Ambròs,
100 abta linatge a anganar hòmens és la fembra.⁷³ E per tal diu que lo dyable tostemp que
ha volgut derrocar grans hòmens, tostemp hi ha entreposades dones, e per esta via n'ha
haüda sovín victòria, axí com dóna eximpli de Adam e de Samsó, de Daviu e de
Salamó, e d'altres molts.⁷⁴ E diu que lo poder que les dones han en aquesta part és del
peccat de la primera, qui·ls ha procurat caure en grans misèries e deffalliments; car diu
105 que, en special, dona és cayguda en art de falsegar e de enguanar en tant que si no·ls
fugits, en terra caurets; e prove-u per tant car diu que dona, si us vol enguanar, ella sap
aptament mentir. E té-ho axí apparellat que en un buff se haurà pensada la falsia, axí
colorada que mills aperrà veritat que no la veritat metexa; puix, diu aquest, cant la haurà
pensada, plantar-la-us ha davant ab sos abellimens, axí que us serà vigares que axí sia.
110 O, si conexets la falsia, embacinar-vos ha per tal guisa que us farà tenir lo lum de dia,⁷⁵
car vós veurets que us diu falsia, e fer-vos ha atorgar que res no és per Crist, e vós
haurets-ho vist.⁷⁶ Per tal dien los sants que ha haver victòria de fembra no y ha altra via
sinó fugir-los tantost.⁷⁷ Per tots los dits deffallimens, diu aquest, encorre la dona tanta
de malícia que, com diu la Scriptura: «No és al món malícia sobre malícia de fembre.»⁷⁸

115 Per totes aquestes coses que dites són en aquest present capítol appar que nostre
mare Eva fo molt ponida per son peccat en sa persona, e que grans misèries e molts
mals ha trameses a ses fiylles; per les quals coses [16va] appar que, pus que tants mals e
tan perillosos han les dones aconseguits en si meteixes per lo peccat de la primera, que
majors ne encorregueren per lurs propis peccats si no se'n guarden. Per què fa mester
120 que per guardar les dones de tot mal posem açí leys, regles e doctrines tantes e tals que
migançant la misericòrdia del nostre Salvador vinguen a salvació.

CAPÍTOL XII

*Com Déus ha volgudes en alsunes coses ben dotar les dones,
e com negú no-n deu mal parlar*

5 Emperò, ja per res que dit sia negú no pens que meysprear ne mal parlar de dones en general sia bona cosa ne plaent a Déu. Rahó és car, no contrastant lurs deffalliments damont dits, nostre Senyor les ha volgudes en algunes coses axí exalçar que tot lo món deu haver temor de parlar mal d'elles. E aquest exalçament de les dones posà Orosius en lo libre apellat *De Adam*, on a llur recomendació diu axí: «Oges tu, qui
10 mal vols parlar de dones, e attén que de dona ést exit e per ella nodrit; e per dona, amat, e a dona, après Déu, obligat.»

Seguey-se aquí metex axí: «Dona naturalment és piadosa, verguoyosa, amorosa e graciosa. Dona vida és de l'hom, he sens dona no poden bé estar en lo món los hòmens d'esta vida. Dona és vida de malalt, solaç del sa, reffugi assenyalat.⁷⁹ Dona per
15 natura desiga haver enfans e y ha gran inclinació, emperò cobra son bon desig ab sa honestat, en tant que·s té per confusa de son bon desig manifestar. Vols dir que ama a voltes, frare? Sí·t fas tu, a qui desmenbren tots beneficis reebuts per of[16vb]fensa d'una paraula. Diràs que Dalila enguanà al noble Sampsó;⁸⁰ e la muller de Job se levà contra son marit e senyor,⁸¹ e la fylla del rey de Egipte féu errar Salamó.⁸² Frare, dich-te que
20 ver dius, mas eximpli de tres no tira a general consequència, car dir-t'és yo semblantment que molts hòmens hi a hahüts eretges e traydós, ladres e robadors, donchs seguex-sse que tu sies aytal? Cert, no pas; donchs la consequència que veus que en tu no val, no la estenes a les dones, pus vols ésser reputat per hom just. Pensa encara que inpugnant generalment a dones, inpugnes lo lur faedor nostre senyor Déu. Pensa encara Déus con
25 ha honorades les dones, car fill de dona s'és fet, e dona ha feta sobirana creatura pura; dona ha posada sobre tota angelical natura; dona és estada e és, de fet, archa de virtut plena de gràcia, mare e verge, patrona e avocada de tot l'umanal linatge ab Déu. Pensa encara que nostre senyor Déu les dones ha ordenades a aver paradís, e·ls ha dada custòdia angèlica; e n'ha provades moltes en lur bonesa e feeltat per via de martiri e per
30 altres moltes vies virtuoses; e n'i a trobades de millors que molts hòmens, qui faylen llà hon elles tenien fort, la qual cosa apparech en special en la mare de Déu, qui sola estech ferma en la ffe cathòlica can tots los hòmens del món duptaren en la altea de la santa

divinitat del fill de Déu en temps de la sua mort preciosa. E n'ha posades, e n posarà,
moltes en paradís pus alt que molts famosos e grans hòmens, hoc encara que molts
35 àngels; e vuy en lo món viu la comunitat de les dones ab meys peccats que los hòmens,
e per mèrit de [17ra] molta santa dona fa Déus huy al món molta gràcia e misericòrdia.
Donchs, qui pot parlar —diu aquest— generalment contra dones, sinó aquell qui res no
sab en lo cel ne en la terra, ne jamés no viu, ni hoý ne legí res de bé?»

Per tal deya sen Pere, amonestant los hòmens a honor, e amor, e a suportació
40 caritativa de les dones, axí: «Prech-vos, fills, que pensets axí que elles són vexells
flachs, car aytals les ha creades Déus, emperò en elles posà Déus la sua gràcia e glòria, e
les ha deputades a ssi meteix. Per què, suportats-les caritativament per tal que Déus haja
pietat de vosaltres.»⁸³

Ítem, aquell famós doctor Policratus, en lo *Tractat de la creació del món*, parlant
45 del cas de Eva, diu axí: «Ja per aquest cas d'aquesta dona negú no vuylla meysprear
generalment totes dones, car tots caem e peccam totjorn, e ço que Déus honra e exalça
no u deu hom per res meysprear ne mal tractar. Attén, donchs, diu ell, quant ha Déus
exalçat estament de dones, e ja en la primera que n féu, car l'om féu fora paradís en lo
camp damascèn, après de Ebrom, e la dona féu en paradís; l'om féu de terra, e la dona,
50 de costa viva; l'om féu del lim, e la dona, d'om arrapat en paradís contemplant les
magnificències celestials. Attén encara que la dona no féu Déus del cap de l'hom, car
no l deu senyoregar, ne del peu, car no la deu l'om meysprear ne com a cativa mal
tractar, mas féu-la del costat a donar a entendre que l marit la devia tractar e tenir com a
cara conpayona, e aquella de special amor amar,⁸⁴ majorment pensant les occasions
55 damont dites, per les quals Déus volch la dona a l'hom acompanyar.»

E se[17rb]guex-se aquí mateix: «Ne t deu moure a meysprear les dones lo peccat
de la primera, car comunament tothom exora cant se véu en grans béns; ne ella no
cuydava tant errar com errà; e de son peccat, tant cant se stès, ac-ne gran colpa son
marit, qui la devia corregir e fer-la tornar a Déu quant en si fos, e per ventura, Déus li
60 haguera perdonat; mas ell amà més satisfer a ella que a Déu, per què si a la dona reptes,
repta més a l'hom, a qui era dat lo seny e l regiment; e pensa en tu metex, que semblant
te hagueses fet, qui en semblants casos fas, per ventura, totsjorns pijor. E si lo peccat de
ta mare Eva penses, pensa-lo bé que de son peccat és exit, car d'aquí és venguda la altea
e sublimitat de humilitat, e paciència, ab plenitut d'altres innumerables exemples e
65 virtuts que lo nostre salvador Jhesucrist ha en lo món obrades e a nós ensenyades,
majorment en la sua preciosa vida e sagrada mort, qui no fóra estada si aquell peccat no

fos estat comès. Aprés, d'aquí és exida aquella tan gran amor de virtuts dels sants màrtirs, e la penitència, e paciència, pobretat, e puritat e victòria de les temptacions infinites que los sants apòstols, e dexeables de Jhesucrist, e confessors, e vèrgens an
70 sofferides e obrades en esta present vida per confondre lo príncep e tot lo regne de peccat, e per exalçar lo regne de virtut a glòria del nostre cap Jhesucrist, d'on tots aquests béns principalment hixen.

Pensa, encara —diu aquest— qui estech la tua mare Eva, contra qui parles tu, e veuràs que si per lo peccat te féu verguonya, que per los seus grans mèrits, e virtuts e
75 estament que ha obtengut te fa e farà encara gran [17va] honor en lo cel, on la trobaràs en compayia special de la regina de glòria, per la qual és molt honrada e amada, e a ella fort acostada e, per consegüent, per los sants àngels fort altifficada; per los patriarques fort reputada, e per los sants apòstols, e per tots los elets d'aquella gloriosa ciutat; e per tots apelada Mare Natural, Mare General, Mare Primordial de tota natura humana, e
80 mare de tots los fills, e de totes les mares, e de totes les filles, e vexell ornat preciós de tota pedra preciosa.

E segurament —diu aquest doctor— bé meresch que gran honor li fos feta en tota part, car ella estech per les mans de Déu totpoderós formada; per ell metex altament dotada; aprés, per gràcia sua aprés son peccat, dolçament reconsilliada; ab los àngels
85 fort familiar encara en esta vida; posada dona bella per excel·lència, sens neguna vanitat, en la qual habundà pregonament gran penitència, gran sciència, gran humilitat, gran paciència en les sues dolors, les quals sofferí innumerables en esta vida. Aquesta estech dona de contínua oració, de sobirana contemplació, de gran santetat, de inestimable pietat, majorment cant se pensava que aquells qui mal soferien, per lo seu
90 peccat lo passaven. O, quantes làgrimes gità per aquesta raó! O, quant se dolch e plorà! O, quantes vegades se fóra morta per esta rahó ab ses pròpies mans, si no·n temés offendre Déu! O, qui hanc viu més honestat matrimonial, ne més puritat cordial! O, quanta fortalea en ses temptacions! O, quanta prudència en son regiment, car, aprés son marit, a tot lo món regir estudiava e pensava tostemps! O, quant dilatà lo servey de Déu
95 en sacrificis, oblacions e almoynes!⁸⁵ Cert, no·n poria scriure ne dir ço que n'é hoït, ligit e entès per diverses vies.

O, món malestruch e desconexent a tan nobla e a tan gloriosa mare, e per la qual tants benifeyts reebts totjorn, e de la qual jamás no fas menció, ne tos servidors no la amen ne y han neguna devoció! Emperò ella ja per açò no cessa de preguar tostemps per
100 tu al Senyor e a la sua gloriosa mare, ne cessarà fins que·t vega ab si metexa en aquell

regne gloriós on ella és en gran glòria. E con te acompanyarà quant ab ella sies! E con contínuament pregua al Senyor per tu! E quanta misericòrdia reebs totsjorns per les oracions e mèrits d'aquesta santa dona! Donchs, no·t vulles hirèxer contra ella, ne ses filles meysprear, per reverència d'ella. Mas, ab fiança, digues totjorn en ta oració axí: *O, mater santissima Eva, primaria humani generis radix, intercede pro nobis.*»⁸⁶

Per totes aquestes coses appar que per res que dit sia en lo capítol precedent, negú no·s deu alerar a mal parlar ne a mal voler de dones, ans les deu prear e honrar, attenent a açò qui dit és de present d'elles. Emperò tostemps te membre que com les hauràs loades, que sinó a la tua, a les altres no·t vuylles molt acostar.

CAPÍTOL XIII

*Si les dones en glòria, tornaran hòmens*⁸⁷

Sobre ço qui dit és damont —ço és que la dona és de menor dignitat que
 5 l'hom— han mogut als cuns theòlochs aytal dupte: ço és si les dones qui seran en glòria
 romandran en estament femení o tornaran totes hòmens. La rahó qui·ls féu en açò
 duptar fo aquesta: car, segons que posen los sants doctors, en glòria seran los beneuyrats
 sens tota legea personal e defformitat, e en lo millor estament en què puxen ésser. Com,
 donchs, en la spècia humanal sia perfecció e dignitat ésser hom mascle, donchs seguex-
 10 se que les dones, qui per rahó de lur natura fembril són en alcuna subjecció e minoritat
 comparades als mascles, en aquell estament de glòria seran restituïdes a la major
 condició e noblea de lur spècia humanal, la qual és ésser mascle, segons que damunt és
 dit.

A aquest dupte responen los doctors dient que en glòria les dones romandran
 15 dones en lur propri liyatge, e veres fembres axí com ara són; ne la rahó feta en lo
 contrari val, car dien los doctors que, jatsia que ver sia que cascun en glòria serà en lo
 pus alt estament qui sia, açò és ver quant a l'estament qui en si és lo major qui ésser
 puxa, mas no és ver quant a la persona, car cascun benuyrat en sa persona poria haver
 molt més de bé que no ha, no contrastant que cascú se tingua per pagat d'aquell que ha.
 20 Per tal dix lo Salvador que en la casa del seu pare diverses estamens e habitacions hi
 havia,⁸⁸ ço és, diverses graus de glòria, car los benuyrats no seran tots eguals, con digua
 lo Salvador que aquí serà dat a cascú segons ço que fet aurà.⁸⁹ Ara, jatsia que ésser
 mascle sia alguna dignitat en natura humana major que ésser fembra, emperò ésser
 fembra no és difformitat ne legea, mas és deffalliment natural, lo qual nostre Senyor
 25 soplex en les dones per gràcia e per grau de glòria.

Pensa assí que mills va vuy a la mare de Déu per la gran gràcia, e virtut e glòria
 que ella ha en paradís, que no ffa al major príncep dels àngels de paradís, e, per
 consegüent, mills que a tots [18rb] quants hòmens hi à. E per tal dix sent Jerònim que
 virtut e glòria vencen la natura. No-res-meys encara romandran les dones en lur propri
 30 linatge femení en glòria, car açò és a major glòria de Déu, ço és que persones axí fràgils
 en natura agen fetes tan altes coses per Déu con elles han. Axí meteix, la varietat del
 linatge —ço és de mascle e de fembre— qui és major espill, e·s mostra pus bella obra, e

exalça e loa més lo poder de Déu e saviesa que no faria si totes eren mascles.⁹⁰ E per esta via solen los doctors a la dita qüestió.

35 E açò sia dit quant als preàmbols que havíem a ffer en general a la matèria de les dones. Ara avem a dir en special de cascun estament de les dones segons cinch diversitats damunt posades.

E aquí és acabada la primera part principal d'aquest libre, la qual és d'açò qui generalment toca a les dones.

Açí comensa la II part principal d'aquest libre, la qual parla en special de les dones segons v maneres d'elles ya damont recitades, segons les quals v maneres se
 5 seguexen v tractats de dones. E lo primer és de les infantas.

Lo primer estament de dones de què havem primerament a parlar s'apella de infantas e de donzelles ensemps. E deus açí saber e veure primerament que, segons que posa Pàpias, de Jherosalem bisbe, que la persona qui filla ha deu pensar que porta gran càrrech sobre si metexa,⁹¹ e açò per tal car, si la filla per colpa de sa mare o del pare té
 10 mala via, Déus la li demanarà de les sues mans en la mort. Aprés per tal car gran confusió de pare o de mare és haver mala filla, hoc encara de tots sos parents, segons que diu la Scriptura.⁹²

Aprés, car qui bé la nodreys pot esperar per aquest nodriment gran mèrit davant Déu, car, aprés Déu, la persona qui nodreys és digna de ésser preada, amada e honrada
 15 per aquell infant que ha nodrit. E als maestres no·ls pot hom jamés sufficient satisffer, segons que dix Aristòtil en la sua *Èticha*.⁹³

E diu ací Boeci, en lo libre *De escolastica diciplina*, que aquest mèrit e guardó dóna Déu per excel·lència gran a aquells qui per amor sua affillen, e informen e sostenen los òrfens, e pobres e desemparats. E per tal antiguament les grans dones, cant
 20 volien ab Déu inpetrar que·ls donàs infans, o que·ls donàs vida a aquells que havien, e que·ls feés bons, prenien dels espitals o d'algunes persones pobres alcun infant que elles metexes nodrien e affillaven axí com si fossen lurs; e havien per certa cosa que nostre Senyor reebia açò en gran servey, e·u conexien per clara experiència que Déus ne fajà a elles e a lurs infants, e a lurs cases specials gràcies e singular misericòrdia, segons que
 25 diu lo sant abbat Silvanus en lo seu primer sermó, on posa axí meteix aquesta paraula assenyalada. Diu ell: «A les dones qui infans nodrexen, no·ls deu pesar lo gran affany que n'han e·l mal que·n passen e·n sofferen, car, jatsia que amor carnal les hi enclín, emperò, si ab la dita amor mesclaven la de Déu, acceptant l'affany que n'han axí meteix a honor de Déu, per tal que la creatura que nodrexen sia servidora de Déu en qualque
 30 estament en què Déus la [18rb] vuylla apellar, no és dupte que·l trebayll aquell no·ls procur ab Déu gran corona.»

Per tal legim que la mare de sent Bernat tots sos fills volia de sa let pròpia ella meteixa nodrir, no contrastant que era nobla dona e fort generosa, e·ls nodria grosserament per entenció que mills servissen Déu; per tal li donà Déus fort excel·lens
35 infans, e tots servidors de nostre senyor Déus.⁹⁴

Diu l'abat Silvà, en lo dit sermó, que Vedasta, gran dona de Egipte, que tenia aytal manera en nodrir sos infants. Vénch a la mort e féu la cara fort alegre, e començà a somriure, e a ensenyar fort gran goig. E com fos enterrogada per què s'alegrava axí, respòs: —Sapiats que dotze infants que he haüts, e en mos dies los s'à Déus presos, són
40 tots açí, e tots m'an besada e abraçada, e m'han fetes grans gràcies dels bons nodrimens que·ls doné cant los nodrí, e majorment cant los ensenyé les carreres de Déu. E an-me dit que han supplicat lo fill de Déu que m'acompanyen la mia ànima ara en la mort e puy fins en lo regne de Déu. E m'an dit que jamés no·s partiran de mi fins que sia ab ells en paradís. E veyg-los tan bells que m'és vigares que sien pus gloriosos que los
45 àngels qui açí són; e veig que los àngels los honren fort e·ls fan anar primers que si metexs. E yo é-los demanat si los altres fills vénen a la mort de lurs pares e mares axí com ells a la mia, e dien que si lo para e la mare nodrexen los infants a tembre e amar Déu, que si moren ans de lurs pares e mares, que ells pregunen ab gran fervor tostemp a nostre senyor Déu per ells, e en vida e en mort los fan gran honor e ajuda. Si·ls
50 nodrexen mal ne a ppecat, los fills los [19ra] accusen davant Déu, e n'han grans enamichs al·legant davant Déu que lo pare e la mare los han portats a perdició quant en ells és.⁹⁵

Per les quals coses conclou aquí lo dit sant pare que gran estudi deuen haver pare e mare de bé nodrir lurs infants per tal que·n servesquen a Déu e n'hagen mèrits a lurs
55 ànimes; e per tal que los infants vinguen a bona fi, e per tal, axí meteix, que·l pare e la mare no se'n vegen gran dol e gran dolor davant lurs huylls.

Com Déus poneys aquells qui mal nodrexen lurs infans

Ligim en lo primer *Libre dels Reys* que lo sobiran bisbe apellat Helí havia dos
 5 fills fort dissoluts e malvats hòmens, e en special en peccat de gola e de luxúria, qui són
 d'aytal natura que aquests dos peccats ne porten molts d'altres ab si. E con lo mal
 d'aquests fills fos dit al pare, diu aquí que lo pare dix-los axí: —Ara vegats, mos fills,
 de vosaltres m'an dites coses qui no són bones. Guardats-vos-hi d'aquí avant.

E corregí-los axí desús desús. E nostre senyor Déu, qui véu la correcció del pare
 10 ésser vil e falsa, carnal, e fenta e irreverent a Déu, tramès-li axí a dir: —Per tal cant has
 palpats tos fills e no·ls has corregits vigorosament axí com a bon pare, per tal tos fills
 morran davant tos hulls a mala mort, e tu après ells; e tolré la dignitat del sobiran bisbat
 de tu e dels teus, e dar-la hé a altre, veent tos ulls, car qui·m desonra no serà honrat, e
 qui m'honra no serà desonrat.⁹⁶

Diu sobre aquest pas la Glosa antiga axí: «O, foyll Elí! E con podies dir
 15 reprenent [19rb] los hòmens scelerats: “Ara ogats, mos fills”, los quals no devies
 appellar per nom de fills, mas per nom de dyables infernats e de peccadors scelerats! E
 que·t fosses levat de la cadira e·ls haguesses fet tractar axí com a fills de perdició e a
 dignes de mort, en quant en lo temple de Déu, estans fills del sobiran bisbe, cometien
 20 tan leigs peccats! Vet la carnal dolçor tua quant mal los féu, que·ls portà a mala mort, a
 ells e a tu, e finalment destróví tota la tua casa!»

Seguex-se aquí metex axí: «Aprenguen açí carnals amadors de fills e de filles,
 qui més los amen complaure que a Déu, ne·ls corregexen ab rigoor, quant de mal
 procuren a lurs infans e a ssi meteys per esta vida e per l'altra!»⁹⁷

Ítem Boeci, en lo libre *De escolastica diciplina*, recompta del fill de Lucreci, lo
 25 qual ere nodrit en vicis de la gola, e ab vils fembres e ab males compayies, per les quals
 coses comès crim per què fos sentenciat a mort. E ans que morís demanà al pare que·l
 besàs. E besant lo fill al pare, lo fill donà tan gran mos ab les dens sobre lo nas, que lo
 nas li partí pel mig. E dix axí: —Si tu m'aguesses castigat cant era hora, no fóra yo
 30 vengut a tan lega mort con és aquesta. Per que pus m'às fet hereter de la forcha, yo·t faç
 hereter d'aquesta naffra, per tal que mils te membre de mi. E prech a Déu que ell requira

ma ànima e mon cors de tu, car tu m'as mort e perdut en cors e en ànima! (E axí parlant lo menaren pengar.)⁹⁸

Recompta Novacianus, cathòlich e fel poeta, que lo duch de Bulgària havia un
35 noble fill fort bon infant, e qui ensenyava en tots sos fets que hera hom generós e amant
virtuts e noblees. E com lo [19va] pare fos hom vil, e sutze e maculat, especialment en
peccat de luxúria, tostemp interrogava lo fiyll de viltats e de legees, e volia que aquells
qui ab ell eren lo passassen en semblants metèries. Lo fiyll, qui era noble e virtuós, dix
diverses veguades al pare que li plagués de no fer-li menció d'aytals coses, ne fer-li
40 acostar gens vils e de mala condició. E·l pare, com ja per axò no se'n volgués estar, diu
lo dit poeta que un jorn, lo pare interrogant lo fiyll de viltats e de legees moltes, lo fiyll
li respòs: —Per ma ffe, pare, si no fos per dar de[s]honor a la mia mare, qui és cara e
bona, si e·l món és, yo no confessara a vós per pare, ne per senyor, ne per amich, car
no·m fets obres de pare ne d'amich, emperò per tal cant yo só més tengut a Déu, qui és
45 mon sobiran pare que no só a vós, e am més fer la sua volentat que la vostra, yo·m
partesch ara de vós per a tostemp, ne vull ésser vostre hereter, ne vuyll res del vostre
jamés; e am més viure simple cavaller vivent virtuosament que ésser duch del vostre
duchat vivent vilment.

Diu que partí·s tantost del pare, e ordonà Déu que l'emperador de Contastínoble
50 fo mort lavors sens fiyll, lexant l'imperi a la fiylla. E com la fama de la bonea d'aquest
jove vingués als grechs, tantost li donaren per muyller la dita fiylla de l'emperador mort
e·l coronaren emperador de Grècia. E a la fi d'aquesta ystòria diu axí aquest doctor:
«Attenen açí tots los hòmens generosos e persones de honor, que més los valria la mort
que no cant confonen llur generositat e estament ab vida vil e sutza, car al punt que
55 l'hom generós se dóna a viltats, tantost pert generositat; e posa en dupte que
vin[19vb]gua d'aquells que hom se pensa, e dóna gran mimva a sos infans tostemp, e
gran meyspreu a tota sa natura.»⁹⁹

Per tot açò appar quant deu cascú attendre a ben nodrir son infant.

Deya lo sant abat Moysès que Déus donava infans als hòmens per temptar-los
60 quant amaven a Ell, ne com usarien del seny que·ls havia dat; ne com sabrien temprar
lurs cobeegançes en ajustar e en tempradament amar, car per totes estes vies és provat
l'om a qui Déus dóna infans, e per moltes altres en esta matèria.

*Quins nodrimens deu hom dar a infantes*¹⁰⁰

Ara vegam quins nodrimens se pertanyen a infantes e a donzeles. E açí notaràs
 5 primerament que, segons que posa Tul·li, *De officiis*, infantes e donzelles no són d'uns
 anys, car infanta és appellada comunament de X fins en XII anys; e de dotze fins que la
 dona ha marit s'apella donzella. E diu que edat de maridar donzella comença a XVIII
 anys, e dura fins en XXV, e d'aquí avant passa-li lo temps de maridar.¹⁰¹ E segons
 aquesta diversitat de temps, ell posa diverses costumes qui deuen ésser ensenyades a les
 10 unes e a les altres.

Et diu primerament en esta matèria Carnotensis, en lo libre appellat *De moribus
 sacris*, que a la infanta, de continent que·s sap regonèxer e ha queucom de seny, la deu
 hom instruhir en les coses qui guarden Déu, axí com és que·s sàpia senyar e sàpia lo
Paternoster, e la *Avemaria* e·l *Credo in Deum*; e que·s sàpia agenoyllar davant les
 15 ymàgens de Jhesucrist e de madona santa Maria; [20ra] que si ou dir «Beneyt sia
 Jhesucrist», que respongua «Amen»; que no s'acost a juheus ne a moros, ne a res del
 lur, ne prenga res que li donen, ne parla sola ab eylls;¹⁰² que s'agenoll al cor de Déu en
 la esgleya cant se leva, e que sàpia la oració pròpria, almeys digua lavors lo *Paternoster*
 e·l *Credo in Deum*; que tostemp que entra en la esgleya o en capeylla se ajenoll davant
 20 l'altar e aquí ador a Déu dient lo *Paternoster*, e axí de semblant coses.¹⁰³ Deuen-li
 encara ensenyar no jurar per res, e, se u ffa, que li donen per la bocha; après, que port
 volenters los *Paternostres* per lo coill, e que faça per si mateixa en amagat algunes
 vigílies, e pregunen Déus per si metexes que les faça bones e al seu servey e que les
 salva. E axí meteix pregunen per lur pare e per lur mare, e per lurs frares si n'han, e per
 25 lurs bensfaytós vius e morts.

E, pus que s'acosten a deu o a dotze anys, ja les deu hom avehar a dejunar les
 principals festes de l'any e les vigílies principals de madona santa Maria; e dir-li almeys
 lavors la vida sua, qui són LXII *Avemaries*, o la corona sua, qui són XII *Avemaries*; e de
 dir al divendres, a Jhesucrist, la sua vida, qui són XXXIII *Paternosters*; e axí de
 30 semblants oracions devotes.¹⁰⁴

Segonament, la deuen adocrinar de honrar pare e mare, e de besar-li les mans,
 e de obeir a tot ço que ells manen, e de no rebotegar-los en res.¹⁰⁵ Deuen-li, encara,

ensenyar de tembre a ells, e sovén li deuen fer gran pahor de ésser ferida, e a vegades, si u mereys, que la firen, no per lo cap, mas per la esquena, e detràs ab la verga, car diu
35 Salamó [20rb] que la verga és la medecina per a la follia de l'infant.¹⁰⁶ Nuyltemps pare ne mara deuen affalegar son infant pus que aquell age anys de discreció, mas tostemps li deuen ensenyar d'on haja pahor, emperò ab manera e sens esglayament.

Terçament, li deuen ensenyar nodrimens axí com que tostemps cayll e no parle
sinó poch, e quant serà enterrogada; e que·s gart de dir neguna legea ne mal
40 ensenyament,¹⁰⁷ ne gos jugar ab miyons qui res no li pertanyen, ne pendre res que li donen; ne juguen ab negú fora casa, o almeys ab licència de la mara.¹⁰⁸ Axí meteys que jamás no parle cridant, ne·s ria dissolutament, sinó pla.¹⁰⁹ Semblantment, que aga los huyls nodrits e que no guart de ferm a negú en la cara, mas que de continent que ha guardat alcú, que tantost bax l'uyll en terra;¹¹⁰ e si res ha a dir a negú, que u digua gint e
45 curt, majorment si y ha gent estranya; e que no digua falsies per res; e si ha negun deffalliment en públich, que·n digua sa culpa humilment a ssa mara e li·n deman perdó. Nuyltemps fer huyllades a hom del món, ne estar a la finestra, ne d'aquí parlar ab negú baix, majorment ab jóvens, car sàpies sens dupta que «dona finestrera, ne préssech ab costera no porà molt durar»,¹¹¹ segons que diu l'eximpli comú. E és axí que si la infanta
50 s'i avea en poquea, depux no se'n porà castiguar. E·n special conseylla Sèneca que les infantes se nodresquen en poquea, car puys no temen cant són grans, e si han pres ja en la tinta de fer mal, jamás no·s castigaran.¹¹²

Quartament, li deuen ensenyar que sia nodrida en mengar e en beure, e majorment davant estranys; ne ay[20va]tals infantes deuen les mares menar per
55 convits,¹¹³ e ja menys les donzelles, per tal que lurs deffalimens no sien vists e notats a gran dolentia de pare e de mare. Especialment deuen ésser nodrides en beure poch, e aquell poch sia lo vi bé amerat, car aquesta és una de les grans legees e mals senyals en infanta o en donzella: que li sàpia bo lo beure, e que a vegades sia bé, o encara un poch, embriagua.¹¹⁴ Diu Sèneca que gran honor és a la dona que no begua vi, e los romans hi
60 volguerren avar lurs muyllers per força, mas veent que elles ne bevien d'amagat e no se'n volien estar, lexaren-ho estar.¹¹⁵ E conseylla Sèneca que cascú, aytant com puxa, aveu son infant a viure grosserament, e no a delicadures per res. Axí mateix, deuen avar lo pare e la mare lur fiylla, ja graneta, que no dorma massa, ne sia amigua del lit.¹¹⁶

65 Quintament, les deuen nodrir que no sien pereoses, ans aytant con la etat ho puxa sofferir, les facen trebayllar en bons exercissis, dels quals per totstemps

poguessen viure e ajudar lurs marits si la fortuna les venia contrària.¹¹⁷ Reconta Policratus, en lo sisèn libre, que Octavià emperador, féu nodrir ses fiyilles a saber tota cosa que està bé en dona a ssaber, axí com és a obrar de seda e de lana, e de fer draps de
70 lana e de li, e de tixir, cosir, e de filar, e de tayllar totes vestidures pertanyents a hòmens et a dones.¹¹⁸

CAPÍTOL XVII

*Com les deu hom guardar que no sien ocioses*¹¹⁹

Recompta Tul·li que una dona fort viciosa de Roma, qui jamés no volia filar, ans
 5 ho desconseylava a les altres, vénch a ffer [20vb] reverència a la emperadriu, muyller
 del dit Octavià emperador. E la dita emperadriu lavors filava estopes de li, e féu
 prestament appareylar moltes filoses ab semblant estopa. E axí con la dita dona fo
 entrada e ach feta reverència a la emperadriu, esquivà·s fort com la emperadriu filava ne
 con filava estopa. E con li fos dada la filosa que filàs ella e les altres qui ab ella eren
 10 vengudes, escusà·s que aytal cosa jamés ella no havia feta, ne neguna de ses
 companyones. E diu aquí que la emperadriu respòs: —Cert que creu que digues veritat,
 per tal has tu ten mala fama, e totes aquelles qui ab tu conversen sovín, car dona qui no
 fil ja sab hom per qui és tenguda.¹²⁰ E per tal te guarda que d'aquí avant no vingues a
 ma presència tu ne neguna de tes companyones, car yo d'aquelles són qui volenters
 15 filen, e fas mes files filar e totes mes amigues.

E de continent la féu gitar del palau, e féu fer crida que dona qui en Roma no
 volgués filar que fos gitada de Roma e col·locada ab aquelles qui no filen, qui estan al
 bordeyll.¹²¹

Ligim en la *Vida de sent Eduart, rey de Dàcia*, que la regina, sa muyller,
 20 tostemp ab ses donzelles filava draps de lana que puys partia entre los pobres; e jamés
 no·s cosia de ceda, ne d'aur ne de perles en sa cort, sí donchs no fossen coses deputades
 per al servey de Déu en la esgleya.¹²² Semblant ligim de santa Helisabet, fiylla del rey
 d' Ongria.¹²³ Per tal cascuna d'aquestes foren specials serventes e familiars de madona
 santa Maria, e·ls apparia sovín ella e·l seu fiyll Jhesucrist.

25 Diu Tul·li que dona ociosa és sach de luxúria, gran parleraça, corrupció de
 moltes, sens tota virtut, laç de molt mesquí, confusió de son marit [21ra] e verguonya de
 sos infans, e destrucció de sa casa. Fembra —diu ell— ociosa pert finalment tota la
 verguonya; no li plau res de Déu; quantes s'i acosten fa semblants a ssi metexa, e la
 millor obra que fer poria, que·s morís prestament.

30 Legim en la *Ystòria oriental* que Lotari, rey de Hermènia, e fort bon crestià,
 ordonà que per tal que les dones no trobassen manera a viure ocioses, que neguna no

guosàs, per neguna necessitat en què fos, prometre a Déu, ne a sants, fer peregrinacions ne festes,¹²⁴ ne anar-se deportar en dia faener, ne sovín visitar cases d'altres. E diu aquí que deya aytals paraules: que tan mala cosa era en dona ociositat que una dona de honor
35 qui fos ociosa era bastant a corrompre tota una ciutat, e encara tot un regne. E marit qui permetés sa muyller ésser ociosa era digne de ésser privat de tot regiment e de tota honor, car enseyava que era per a poch de bé o fort effeminat.

Sisenament, se deu nodrir infanta axí que no sia falciera. Diu Aristòtil que vici és de infans dir falsies; emperò és axí que, si·ls és sofferit e·ls passa en costuma, puys
40 no sse'n poden jamés castiguar. E aquest és axí assenyalat vici que, con diu la Scriptura, ret l'om fort meyspreat e odiós a tota res; e ssi aquest vici és en dona encarnat, per a tostemps n'i ha, e ret-la fort odiosa a son marit, car gran càrrech és a l'hom que ell no puxa dar fe a res que sa muyller li diga, e li dóna gran ocasió de prear-la poch. E és axí que, pus que la dona és aveada a dir falsies, de continent que les ha dites li és vigares
45 que axí sia [21rb] con ha dit, en tant que no duptarà de confermar sa falsia ab jurament. E vet aquí lo peccat doblat e crescut sens mesura, e aquest ne aporta d'altres, con diu la Scriptura, que aporten la dona a mal port a la ffi. Per què·s deu guardar que no sia falsa en sa paraula. A açò ajuda molt que y sia nodrida en sa enfantea.

Setenament, se deu nodrir la infanta que sia secreta, e que no digua res qui li sia
50 dit en secret, ne que haja vist ne hoÿt en amagat, que no u publich; car negú comunament no·s guarda dels infans e, emperò, aquí és lo perill, car diu lo proverbi «del foyll e de l'infant trauràs lo secret gran».¹²⁵ Emperò, deu·los hom informar que, si veen ne senten negun mal qui·s faça en casa, que u diguen secretament a la mara o a·y·tal que y prengua remey sens escàndol dels altres.

CAPÍTOL XVIII

*Com deu hom attendre per nodriment de les infantes a les nodriçes,¹²⁶
e a contínua correcció*

5 Ensenya mossènyer sent Jerònim en la *Epístola* qui és de huytanta e nou, que qui ama sa fiylla, que attena quina nodriça li ten, car los mals vicis d'aquella noen molt a la filla, e les bones costumes li fan molt de bé.¹²⁷ E diu Hugo en lo *Libre dels sacramens, libro secundo, parte sexta*, en lo dotzèn capítol, que los padrins dels infans ne porten càrrech, que pus que veen que los infans són venguts a anys de discreció, que·ls
10 ensenyen e·ls instruesquen en tot bé, e majorment en la fe, e en saber lo *Paternoster* e·l *Credo in Deum* si y veen lo pare e la mare negligents.¹²⁸ [21va]

E sent Jerònim, en la dita epístola en special, informa lo pare e la mare que tostemp li tinguen la vergua e·l flagell al costat, axí con havem *Proverbiorum*, XXIII, on diu Salamó: «No vuylls luyar la vergua de ton infant, car no morrà per ton ferir.»¹²⁹

15 E·l *Ecclesiàstich*, en lo trentèn capítol, diu: «Percut-li los costats e li baxa lo cap mentre és en sa infantesa, si no no poràs cant te volràs, e axí procuraràs perpetual dolor a la tua ànima cant lo veuràs dolent e incorregible»,¹³⁰ donchs, no li'n perdons una, mas a tot mal nodriment té apareylada la vergua; e fé-li la cara fera; e les menaços sien grans; e sia flagell e vergua qui·s faça sentir sens mal a ffer, axí com vergua prima, car
20 aquella te farà bo ton infant. No ages, donchs, lo cor axí carnal ne bestial que per orada, e folla e carnal amor affolls e confones ton infant, e·l faces tal en sa poquea que en sa granea faça mal guoig a tota res, car, si u fas, gran juý de Déu te procuraràs, e gran tristor en tos dies, e gran dolor a ta veylea cant veuràs ton infant membre del dyable, e ssach de peccats, e confusió de la tua cara, e destrucció de la tua casa e acurtament de ta
25 vida. En lo setèn capítol diu axí: «Si fillas has, no·ls ensenys jamés bona cara, e axí·ls conservaràs ab pahor lur cors de caure en verguonya.»¹³¹ Curosa és la mara que serp no li toch sa filla. O, donchs, com no ha cura que no la morda tal peccat? Que més li valria que fos morta e per serps devorada que si aytal peccat la pren.¹³² (Paraules són aquestes de sent Jerònim en la dita epístola.)

30 E diu Macrobius, *Primo Saturnalium*, [21vb] axí: que qui infantia nodreys, sobre totes coses la acostum a haver verguonya, car verguonya és l'escut principal ab què la infantia s'à a gardar de mal, après que ha temor al pare e a la mare. E diu que si

verguonya no li dóna natura ne li n'ensenya hom de haver, d'aytal infanta no·n cal fer comte que jamás vayla res. Moltes altres coses han posades los sants e·ls filosoffs de
35 nodriment de infantes, emperò per tal cant lur etat és encara no plenament disposta a reebre doctrina, e per tal cant encara lus pot queucom valer ço que havem ancara a dir del nodriment de les donzelles, per tal bast de present ço que de les infantes havem dit.

E aquí és accabat lo primer tractat principal de la segona part d'aquest libre, en què havem tractat de les infantes.

Açí comença lo II tractat de la segona part principal d'aquest libre. E parla de les donzelles e, primerament, com donzella deu amar puritat

5 Lo segon tractat d'aquest libre sí és tractar de donzelles e de lur manera de viure. E açí deus saber que tot ço que dit és damont del nodriment de les infantes molt pus altament deu ésser entès de les donzelles, en quant en les donzelles és major la edat, e y deu haver més seny, he més verguonya e més temor de Déu.

10 Deya Policratus que donzella en latí vol dir aytant com *domini cella*, ço és habitació e casa de Déu, car, diu ell, com la donzella estigua comunament tanchada, no ha rahó de haver lo cor molt escampat a les coses de ffora; donchs, si és adoctrinada de amar Déu e puritat e honestat [22ra] de sa persona, e a entendre en bonea, seguex-se que Déus en ella habita axí con en cel·la e en casa sua.

15 E açò volia dir sent Pau cant dix, *Prima Corintiorum*, VII, *Virgno cogitat que Dei sunt ut sit sancta corpore et spiritu*,¹³³ e vol dir que la donzella qui bona és pensa e entén en ço qui és de Déu, e que plàcia a Déu, e que sia santa e honesta de son cors, e bona en la sua ànima —ço és que sia gran oracionera e gran dejunadora—, e especialment deu recomanar si mateixa al Salvador, qui fo príncep e font de virginitat; après, a la sua gloriosa mare, qui d'aquella font gloriosa poà una gran mar de puritat, la
20 qual escampa sobre aquelles sues fyllles qui li són devotes, e la han sovín e totjorn en memòria, e la amen carament.

Les donzelles són en dues differències. La primera differència és d'aquelles qui deuen servir Déu en orde; e aquestes, per tal que aprenen letra millor, deuen en poquea tantost entrar en orde. La segona diferència és d'aquelles qui entenen a pendre marit; e a
25 aquestes conseylla sent Jerònim que, jatsia que hagen e·l cor de fer ço que·ls conseylarà lo pare e la mara, emperò, quant en elles és, que més amarien servir virginitat a Déu, e ab alcun desplaer e força vénen a pendre marit.¹³⁴ E aquest aytal voler los val a moltes coses. Primerament, que·n viuen tostemp pus castes e pus honestament. Segonament, que si moren ans que sien maridades, abans poden girar lur propòsit a voler tostemp
30 servir virginitat a Déu, e no perden la aurèola de virginitat en paradís si ab aytal propòsit ferm moren.¹³⁵ Terçament, car encara que visquen e hagen marit, encara

tostemps han en major [22rb] reverència l'estament virginal, e y desigen més posar una filla que sia al servey de Déu, les quals coses són totes ocasió e rahó de gran mèrit.¹³⁶

Per rahó d'açò conseylava monsenyer sent Jerònim a aquella santa verge
35 Eustochium de pensar sovín en l'altea e preciositat de l'estament virginal; e con
Jhesucrist l'aportà del cel als hòmens,¹³⁷ qui aytant és, so diu, pus meritori con negú no
y volch obligar, mas que l'aga qui puxa; e con fort poch l'an aconseguít per esguart
d'aquells qui l'han perdut; e con en paradís Jhesucrist ensenya al poble virginal special
amor, e·ls vèrgens li fan special cant e bayll entorn,¹³⁸ e con són ab los àngels pus
40 acostats, axí com a germans, car diu ell: «Àngel e virginitat germans són.»¹³⁹

E la verge qui purament viu deu pensar que ella porta ab si un tresor incomptable
e una joya excel·lent, la qual ha offerir axí com a son dot al seu espos, lo fiyll de Déu, lo
jorn de la sua mort.¹⁴⁰

Per raó d'açò encauta e consella¹⁴¹ a pare e a mare de dona verge que·s deuen
45 fort guardar que, si veen que la verge és ab ferm propòsit de servir virginitat per amor
de Jhesucrist, que no lo y desconseyllen per res, car d'açò és Jhesucrist fort offès e·n fa
sovín grans vengances. Per què recompta ell meteys —ço és sent Jerònim— en la
Epístola de LXXXIX, que com una dona notable de Roma, appellada Pretaxada, volgués
induir una devota donzella, que havia ferm propòsit de servir virginitat per amor de
50 Jhesucrist, que prengués marit, diu que una nit aparech-li l'àngel de Déu ab terrible cara
dient-li: —Si tu tols a Jhesucrist aquesta donzella e la dónes al món, les mans te
seccaran e d'aquí a cinch meses iràs [22va] en infern. E abans d'açò perdràs ton marit,
qui y consent, e tos fills.

E con pensés que açò fos fantasma e proseguí en la donzella ço que havia
55 començat, axí·s seguí de fet con l'àngel li menaçà. E veent lo juý de Déu sobre si
mateixa, volch tornar atràs d'açò que fet havia e no poch lavors.¹⁴²

Per què diu aquí sent Gerònim: «Guart-se la donzella qui a Déu ha promesa la
virginitat que no torn atràs; e·s gart cascun de desconseylar-li son bon propòsit, car
d'aytals qui fan lo contrari gran vengansa ne pren Jhesucrist. Ne és maraveyla si u fa,
60 car —com diu aquí sant Jerònim— aytal verge és archa del fill de Déu e esposa sua
cara, e temple seu elet. E, donchs —diu ell— qui no és gelós de sa cara esposa si altra la
li tol? E qui és qui sia gitat vilanament de sa casa, que no·n prengua vengança?»,¹⁴³ con
digua l'apòstol, *Prima Corintiorum*, III: «Si alcun farà turpitud o violència en lo temple
de Déu, destruir-l'à Déus en esta vida e en l'altra.»¹⁴⁴

Com la donzella deu gardar sa puritat, e primerament per oració

Attena, donchs, açí la donzella qui netament e dreta va a ssi metexa a
 5 observància de sa virginitat, que aytant com pus perillosament porta aquest tresor,
 aytant lo deu mills guardar.¹⁴⁵ E diu sent Pau que aquest tresor se porta en vexell qui
 tost se trenca si no és bé guardat.¹⁴⁶ Per què vol-se la virginitat que sia bé guardada, car
 si una veguada és perduda jamés no·s pot cobrar. E po[22vb]sen los sants que la sua
 guarda està en los punts següents. Lo primer sí és que la verge prech Jesucrist e la sua
 10 mare en especial que la vuylen guardar, car, con diu lo Savi: «Negú no pot ésser
 continent ne cast sinó per special don de Déu.»¹⁴⁷

Diu Pròsper, parlant de virginitat, que les dones vèrgens specials oracions deuen
 trametre totjorn al lur propri espòs Jhesucrist, en loch de letres enamorades, a la fi de les
 quals diguen: «Donchs, mon senyor, membre't de mi.» E elles, per tal que a Ell membre
 15 d'elles, tostemps menbren, parlen e tracten d'Ell axí com de cosa sobre totes amada.
 Seguex-se aquí matex axí: «O, donzella verge e a Déu devota! Alegre't, car lo teu espòs
 sobre tots los altres és, e príncep generós, rich e poderós, savi e ingyós, bell, jove e
 graciós, temprat e vigorós, noble e virtuós, leyal e amorós, cortès e adonós. E, donchs, si
 tu ést sa leyal esposa, no·t deus ad ell presentar que sies tota affaytada, tota endreçada,
 20 tota lavada, tota ornada e remifada?»¹⁴⁸ Mas attén que aquest ornament no·l vol Ell en la
 cara ne en lo cors, mas dins en lo cor, car escrit és: *Ab intus in fimbreis aureis
 circumamicta varietatibus.*¹⁴⁹ E vol dir Daviu que lo ornament de la donzella deu ésser
 dins lo cor, per varietat de moltes bones virtuts e obres, e condicions, e costumes, qui
 deuen ésser en la esposa de Déu.

Com les males donzelles fan lo contrari, e com Déus les en poneix per lur pintar

Mas en lo temps present, [23ra] alcunes donselles no han gran cura d'aquest
 5 affaytament del cor, mas totjorn pensen en l'affaytament e pintura de la cara e del cors,
 la cal cosa és gran offença de Déu, car elles entenen a millorar la cara que la saviesa de
 Déu ha feta, e més amen portar la cara que elles se fan que no aquella que Déus los fa.
 Pensar pots com seria offès lo pintor si algun li affaytava, o li adobava o girava la cara
 que Ell ab son sobiran estudi hagués feta.¹⁵⁰ E diu sent Jerònim: «Ab qual fiança pots
 10 levar la tua cara e·l cel al Senyor com tu, en ta cara e per ta cara, ages la sua saviesa axí
 desonrada?»¹⁵¹

Pensa encara com la donzella qui·s pinta dóna asseyalat mal eximpli de ssi
 meteixa, car dóna a entendre als altres que va cercant qui se n'asalt e qui la vuyla; e axí,
 pus per natura no·n troba, vol-ne trobar per art e per enginy. E açò és a la donzella
 15 sobirana confusió, e verguonya molt major que si era maridada, car la dona maridada, si
 és represa de son pintar, posa excusa que fa-ho per complaure a son marit; mas la
 donzella no ha neguna excusa qui sia al món. Dóna, encara, entendre als hòmens que vol
 ésser amada, e cortejada e tenguda per bella, pus que axí·s mostra affaytada e pintada, la
 qual cosa és encara pus fort verguonyosa. E no contrastant que les donzelles de huy
 20 requeren aytals affaytamens a gran lur verguonya, emperò ajuden-hi molt les miserables
 mares lurs, qui·ls ho consenten e·ls ho conseyllen, [23rb] e, per tal, són participants en
 lo peccat, e hauran gran part en la pena qui espera a les fuylles deçà e dellà.¹⁵²

Ligim d'Engania, filla del rey de Oclàndia,¹⁵³ que com en infern fos turmentada
 fortment en la cara e en los pits per los affaytamens que s'i havia feyts, que tostemp
 25 malahia a sa mare en los turmens, per tal cant ella lo y havia ensenyat. Finalment morí
 la mare e fo gitada lejús ab la filla, e lavòs la huna malahia a l'altra tant fortment que era
 gran ferea qui u hoïa.¹⁵⁴

Dix l'àngel qui ensenyava esta visió a l'abat Effrem: —Si les fembres del món
 sabien quines penes sofferran aquestes mesquines endues, e sabien quantes n'à en infern
 30 per aquesta rahó axí metex turmentades, abans se aucurien que no·s pintarien! E sàpies

que los hòmens qui són pares o marits, qui açò soffiren a lurs filles o a llurs mullers, no n'escapen deçà sens gran vengança de Déu.¹⁵⁵

Què deu fer donzella cant vol ésser bella

Sàpies que si les fembres comanaven a Déu lur bellea, e per reverència sua no·s
 5 pintaven, Déus les faria amables a ssi meteix e a lurs marits, e·ls daria salut e altres
 grans béns a lurs cases e a lurs persones.

Deya sent Ambròs, en lo libre *De virginitat*: «Què és cosa al món pus profitosa
 ne pus avinent a la donzella, sinó orar en sa casa amagadament, e aquí supplicar al seu
 amat Jhesucrist que Ell la guart e la faça amable a ssi meteix, e la guart de offendre-lo
 10 en tota manera?» [23va]

Deu la donzella a ssi tirar Jhesucrist per devots dejunis, axí com són lo dejuni de
 la Incarnació, e los divendres per la Passió, e·ls dissabtes a la sua Mara; deu dejunar, axí
 meteix, los dejunis manats per la santa Esgleya, si donchs no és flacha o malalta. Axí
 metex lo deu tirar per especials oracions, axí com són dir-li los seus açots, qui són sis
 15 mília sis-cents sexanta-e-sis, o la sua corona totjorn, qui són LXXII, o la sua santa vida,
 qui són XXXIII anys e mig, o les sues naffres, qui són v. Axí metex, presentar a la sua
 mare quatre *Avemaries* per les sues quatre dignitats, qui són: que és mare de Déu, e és
 mara e verge, e és sobiranament sancta, e sobiranament exalçada en lo cel e en la terra.
 O dir-li la sua santa vida, qui foren LXII anys, o lo *Canticum gradum* per los XV graus
 20 del temple, o los set goigs o la sua corona, qui fo de XII esteles.

Ultra açò, la devota donzella pot haver qualque sant o santa en special devoció, a
 qui present totjorn alcuna especial oració o servey, per tal que la guart e la endreç en
 tots sos affers. E aquest conseyll dóna aquell sant hom Job, *capitulo quinto*, dient: *Ad*
aliquem sanctorum convertere,¹⁵⁶ e vol dir que cascun deu haver qualque sant a qui
 25 recórregua en temps de sa necessitat, car nós, per nostres peccats, no som dignes de
 suplicar a nostre senyor Déu, qui és tan alt Senyor, e lo qual havem tant offès. E per tal
 és bo fer amistat especial ab qualque sant qui sia migança entre Déu e nós. E aquesta és
 la primera guàrdia de la bona donzella —ço és oració e dejuni— e altres [23vb] coses
 plaens a nostre senyor Déu.

Com virginitat se vol guardar per humilitat, segonament

La segona custòdia de virginitat en la donzella és que sia humil,¹⁵⁷ e no-s preu
 5 massa, ne desig haver gran fama de bellea, ne vaga vanament ornada, ne desig ésser
 vista, ne aga continens pomposes, ne vestidures ab tayll orat e novell, car con diu sent
 Agostí: «Sovín poneix nostre Senyor la supèrbia del cor, lexant caure a la persona
 erguylosa en pública luxúria, e lavors pert la fama, majorment si és dona, e despuys és
 meyspreada per a tostemps.»¹⁵⁸

10 No-res-meys darà aytals donzelles per muyllers a tals hòmens qui les
 meysprearan e les tractaran axí com a ffems. A veguades a aytals darà longues e leges
 malalties e tals, que d'aquí avant no les cal alegrar de llur bellea. E sovín aytals fa venir
 a tan gran pobrea que, per grat o per força, s'an a humiliar, o los trametrà altres casos
 leigs e terribles, qui no solament les humilien fins a la terra, ans encara les portaran a
 15 punt de desesperar. Vet què fa supèrbia e vanitat excessiva a la dona.

Per què diu açí Ciprianus: «Si sent Pere, en la sua Epístola, mana que les dones
 no vagen ornades ab foran arraament de cabeylls, ne d'aur, ne d'argent, e sent Pau veda,
 escrivent *ad Thimoteum*, que no porten tortura de cabeylls, ne perles, ne aur, ne preciosa
 vestedura, ¿què dirà, donchs, a Déu la donzella, que no ha neguna excusació de portar
 20 les dites coses, con les maridades prenen excusació de portar aquestes coses o [24ra] per
 manament del marit o per complaure a ell, les quals excusacions no són en la
 donzella?»¹⁵⁹

Attena la donzella ço que la regina Hester deya a Déu en sa oració, e prena
 eximpli d'ella si vol ésser bé ab Déu, car legim, *Hester VIII*: «Tu, Senyor, sabs que yo he
 25 en gran abhominació tot senyal d'erguyll e de supèrbia; hoc encara, aquell hornament
 que yo port cant m'è a endreçar lo dia que he a comparar davant lo rey, mon marit.»¹⁶⁰
 Vet què deya, ne com era humil, aquesta qui era muyller del major rey del món. E per
 tal cant aytal era, trobà gran gràcia davant Déu e davant son marit, magor que neguna
 altra, car escrit és que Déus dóna la sua gràcia e benedicció als humils, e contrasta al cor
 30 e voler dels erguyloses, e·ls confon e·ls aterra a la fi.¹⁶¹

Deya sant Ambròs, en lo libre *De virginitat*, que humillitat de donzella se devia ensenyar en lo parlar, en lo anar, en lo vestir, e en lo sofferir, car si és corregida de sos vicis per aquells a qui pertany, deu-ho pendre ab gran guoig e ab humilitat, e fer-ne de cor moltes gràcies a la persona qui la corregeix, car aquella ensenya que la ama e la vol
35 preservar de mal.

Posa lo poeta Salustius que dona qui veu sa filla rebel·la e que irreverentment reeb sa correcció, o la deu matar, o tant batre o humiliar fins que clarament vega que sa filla reguonex son deffalliment e confessa sa colpa, e de fet se esmena de son deffalliment, car si la mare no u fa axí, ella la farà primerament ja pus rebel·la a ssi
40 metexa que no era, e, per consegüent, romandrà pus alereada a ffer mal que d'abans, e ja serà pus [24rb] erguylosa a la mare, e la menysprearà més cant sia fora sa cura. No-res-meys la posa a rrisch de ésser semblantment irreverent a son marit, cant n'aga, e aquell, per aventura, fer n'à tal castich que serà massa.¹⁶²

Deya Terencius que donzella qui fora casa de son pare s'à a castiguar, fa gran
45 verguonya a ssa mare; e la mare la posa a gran risch, car castigar-la ha tal qui n'haurà poch pietat. Donchs, ensenya de humilitat a ta filla per tal que sia amable a Déu e a tots a qui deu plaura per sa bona conversació.

*Com les males donzelles són erguyloses e van fort vanament*¹⁶³

Emperò huy lo diable axí poderosament senyorega als cunes donzelles e altres
 5 dones, que no és dupte que nostre Senyor d'açò no faça a la fi un gran escarniment e
 castich, per la gran supèrbia que an e·l cor, e vanitat e amor del món, segons que en tot
 lur ornament ensenyen deffora, car tu les veuràs portar e·l cap ornamentals curiosos e
 passans tota regla e tota mesura.¹⁶⁴ Car si són donzelles, porten corones¹⁶⁵ reials
 excessives; si maridades, porten vels grochs ab specials liguadures, com, seguons que
 10 diu sent Ambròs, cap de dona deu anar cubert en senyal que d'eylla exí primerament
 peccat,¹⁶⁶ e per ensenyar que és subjugada a son marit, e per tal que no provocho los
 altres a pecat. E elles, assò no contrestant per tal guisa se componen los vels, que los sia
 vist los pits, e que axí provoquen los hòmens a cobeegar-les, les quals coses són a gran
 dampnació de lurs ànimes.¹⁶⁷

15 Segonament, porten los vels estrets ab agulles d'argent precioses, e ab los caps
 [24va] daurats, e ab perles o ab pedres, qui ja agreuga lo dit ornament.

Terçament, a créixer lur bellea porten vestedures de la pus preciosa mathèria que
 poden, en tant que n'i ha de mills hornades que·ls altars en què·s diu missa —ço és de
 draps d'aur, e de vellut, e de escarlata, e de duay, e de porpra, e del taurís, e de
 20 domasquins,¹⁶⁸ e d'altres precioses vestidures— a gran irreverència de Déu que cors de
 fembra, ne encara d'om, condempnat a mort e als vèrmens, axí com són tots los nostros,
 vaga axí ornat. E lo tayll d'aquestes vestidures serà lo pus orat qui·s puxa trobar, car
 serà als pits ample, perquè puxen gran part de lur cors ensenyar; e·l mig estret, e tant
 que és meravella cant la estretura no les trenca o les fa esclaffar; e après, ruades a totes
 25 parts, e als peus ab erminis ornades qui no·ls serveys sinó a empatxar lur anar. E
 d'aquestes vestidures volen moltes, si poden, ne·n planyen lurs marits. E dins, lurs
 alcandores¹⁶⁹ delicades, ab mànegues d'altra ley, molt pus curioses e pus precioses a
 ensenyar llur delicadura e sumptuositat. E à·n'i d'altres ab coes longues, roceguant per
 terra lo drap de què un mesquí de pobre seria vestit, qui crida contra aytals davant Déu
 30 que aytal dona ama més perdre roceguant per terra lo drap que si·l ne vestia.¹⁷⁰

Aprés, cabells manlevats al cap de dones mortes, qui les deurien provocar a ferea.¹⁷¹ E per què apareguen belles, porten-los e·l cap ab artificial siti, car mostren-los d'una part alts e d'altra baxa, ací ab aytal siti e aquí ab altra, seguons que·ls és vigares que les [24vb] reta pus belles.¹⁷² Aprés, correges, bosses e anells multiplicats e diverses,
35 e curioses, e preciosos, sens tota necessitat, sinó a sola perensa de llur bellea. La cara pintada, los huylls alcoffoylats e pintats ab altra figura pus gran e pus longua que no han los huylls que Déus los ha dats.

Aprés porten d'estiu guans en les mans per tenir-les pus delicades, la cal cosa és a Déu fort pudent; e·s nodrexen alguna unglà longua que par unglà de leó o de qualque
40 bèstia; e porten aquella alquenada per entenció fort vil e carnal, e les altres ungles mig blanques e mig vermelles, així com si Déu totpoderós no u agués sabut colorar sufficientment cant les féu. E n'i ha moltes ornades de obra de brodadura, e ab divisa e senyal especial. Çabates porten traücades, o van en peal de calces,¹⁷³ ab tapins, ab polaynes.¹⁷⁴ Per les quals coses donen a entendre qui són ne què tenen e·l cor, car, com
45 diu Salamó: «L'àbit e·l vestir de la persona ensenyen la persona qui és.»¹⁷⁵

E ensenyen-ho miylls, encara, en lur parlar, car parlen ab especials maneres, o en pus prima veu poden, ensenyen e ab especials condeschs en menar lo cap e los labis.¹⁷⁶ Les quals coses aprenen en casa davant lo miral, davant lo qual estaran per espay de una hora o leugua, guardant com los està axí girar-se e axí levar lo labi damont e, quant se
50 poden, polidament ensenyar les dents, e qual dent és pus beylla, e·s pot mills ensenyar, e qual fa mills a pintar.¹⁷⁷ E fan d'aquestes tacayies tantes e tantes, que maravella és com la paciència de Déu les vol pus sofferir ne portar.¹⁷⁸

Quant mal fa la dona en ornar-sa vanament

Diu Orígenes que si les dones pensaven quant de mal fan axí oradament ornar-se
 5 e enbellehir-se, no n'ha una al món qui u faés, car diu ell: «Elles axí ornant-se
 provoquen a Déu fort contra si metexes, en tant que pres lur mort, Déu ne fa major juhý,
 e·ls dóna de les grans penes qui·s donen a negunes altres persones, en quant han lurs
 cors haüt com a Déu, faent-ne ýdola e posant aquí tot lur estudi tostemps.»

Aprés, diu aquest, car per llur embelliment an tirades ànimes de molt mesquí a
 10 perdició, e majorment con van a les esgleyes ab l'ornament aquell, qui és arma del
 diable a pendre les ànimes d'aquells qui eren anats per preguar Déu. No-res-meys que
 provoquen los mals hòmens que de la esgleya facen bordell al dyable, car vénen a les
 festes scientment a les esgleyes per guardar e cobeegar les dones bé ornades; ne y vénen
 per àls, car, si elles no y eren, no y vendrien.¹⁷⁹ Aprés, que fan a Déu esta desonor que
 15 sovín l'altar estarà appareylat pobrament, on estarà lo preciós cors de Jhesucrist, e la
 dona, ýdola del diable, estarà vestida de draps preciosos e ornada d'aur e de perles.¹⁸⁰

Aprés, diu aquest, que per açò provoquen a nostre Senyor a trametre special
 plagua contra la ciutat e comunitat en què·s sosté tan gran desastre, car Déus contra
 aytals comunitats menaça fort, e contre les dones axí ornades, segons que appar *Ysaye*,
 20 *tercio*.¹⁸¹ Aprés, que aytal dona pro[25rb]voca Déu contra son marit, qui aytals desastres
 suffer. Aprés que·l provoca contra sa casa e si meteixa, car tart veuràs, diu aquest, que
 Déus no enseny sa furor contra casa on la dona sia fort bella, ne aga fama d'aytal
 ornament ne d'aytal vanitat.

Guarda, diu aquest, com bellea és cosa fort perillosa en hom o en dona, o en
 25 què·s vol, car lo primer àngel, qui fo lo pus beyll que·ls altres, Déus lo dampnà. Adam
 bell e Eva bella, Déus los malaý.¹⁸² Absalon, tan bell, alancegat morí.¹⁸³ A Sampsó, tan
 fort e tan bell, e a Dalida s'amiga e tan bella, la casa los en vénch dessus.¹⁸⁴ Dina, tan
 polida, filla de Jacob, Emor la desflorà.¹⁸⁵ A Josep, tan bell, la dona lo diffamà e estech
 pres longuament, sinó que Déus li ajudà per tal cant bé usà de sa bellea.¹⁸⁶ Salamó, tan
 30 bell, orat tornà.¹⁸⁷ Adònides, tan bell e tan famós tacany, mala fi féu.¹⁸⁸ Jetzabel, tan

bella, Jeú la féu gitar per la finestra avall e la féu mengar a cans.¹⁸⁹ E comunament ages, diu aquest, que tart veuràs bell hom qui sia bo, ne bella fembra qui sia casta.

Per tal diu l'Eclesiàstich XI ca.: *Ne laudes hominem in specie sua*,¹⁹⁰ e vol dir que negú no deu ésser loat per sa bellea, mas per sa bonea, car la bellea instrument és e
35 via a perdició. Per tal dix Salamó, *Proverbiorum*, XI ca.: *Circulus aureus in naribus suis mulier pulcra et fatua*,¹⁹¹ e vol dir que fembra bella e qui mal usa de ssa bellea no és sinó truga qui porta anell d'aur al morro. La truga qui anell d'aur porta e'l morro neguna honor no dóna a l'anell, ans lo met per lo fanch pregon. Axí, la fembra bella e ab poch seny no dóna honor al don de Déu —ço és a la bellea que Déus li ha dada— car ella la
40 posa e la ensenya a totes aquelles parts on més mal, [25va] ne peccat ne viltat se'n pot seguir.

Per tal havem, *Ecclesiastici IX: Averte faciem tuam a muliere compta: propter speciem enim mulieris multi perierunt*.¹⁹² E diu axí, que't quarts de fermar l'uyl en fembra bella, car molts són estats dampnats per bellea de fembra. Per tal dix Daniel al
45 mal veyll que condempnà a mort per la infàmia de Susanna: *Species decepit te*,¹⁹³ ço és a dir, que per tal la havia cobeejada tant, car la bellea de la dona lo havia enganat e tirat a mal.

Quant de mal se seguex per aytal van ornament

Heliandus, hom perfet e sant, dix que quatre coses havia vistes qui jamés no
 5 partien compayia sinó fort atart, ço és habundància de riqueses ab gran supèrbia, avarícia
 ab gran misèria, bella veu ab gran tacanyia, e bellea de cors ab gran luxúria. E diu axí
 après al propòsit: «Per què la dona desiga tant bellea o bell ornament?» Car si la ha, és
 en gran dupte que no li cost massa, si mal ne usa; si no la ha, ensenya que fort folla és,
 que ab medecines la·s procur, car a la ffi les medecines cessaran, e les regues¹⁹⁴ ne
 10 vendran, e serà abans pus veylla e pus lega,¹⁹⁵ cant no se n'està per honor de Déu, qui li
 pot donar bellea e ço que li plau; e cant no pensa que aquells qui Déu felló an volgut
 placcar se vestien de sachs, e·s gitaven en terra, e·s posaven sobre lo cap e la cara fanch
 e cendra, e·s vestien de cilicis¹⁹⁶ e axí assueugaven Déu, axí com ligim de Daviu, e de
 Accap e del rey de Nínive.¹⁹⁷ Per què, donchs, entenen en tan grans pompes e bobanys,
 15 e carreguen los mesquins de marits en cors e en ànima? [25vb] Car molts n'i ha qui·n
 porten dolor al cor cant no y poden satisffer axí com les mullers volen, e puys quant hi
 volen dar conseyll, an a ffurtar o a prestar a usura per dar recapte a la muyler.¹⁹⁸ E puys
 porte-sse-n'ho la muyller, e jamés no se'n fa restitució, per què pot dir lo marit que en
 mal punt a sos obs véu aytal muller.

20 Pens encara la dona, diu aquest, que si molt és entesa en aytals coses, no porà fer
 grans almoynes de què reema sos peccats ne de son marit. Pens encara quin sacrilegi és
 que ab aytals malediccions vingua a la esgleya a fedar e a ensutzar lo loch de Déu,
 deputat a adorar Déu. Cert, bé pot pensar que ses oracions no seran exoïdes: més li
 valria de molt que jamés no anàs a la esgleya que no anar-hi ab tanta offença de Déu.

25 Aprés, diu aquest, que aytal dona se procura mala fama, car, pus que senyal
 porta de fembra vil, e de orada e de foylla, cascú pot pensar que ella no és del tot
 profembra. E pus vol ésser tant cobeegada, maravella serà que en qualque loch no caga.
 Cert, diu aquest, és que neguna no s'orna en casa ne en loch on no és vista, donchs, per
 ensenyar-se als altres se afaytarà, e per fer-lus cimbell de ssi matexa, e per traure si
 30 metexa venal, per què a la fi ella trobarà comprador, ne y cal duptar.¹⁹⁹

Penssen encara, diu aquest, les dones, que elles axí anant provoquen les altres a ffer semblant, e si-ls marits no-ls hi proveexen, seguexen discòrdies grans entre ells,²⁰⁰ e a veguades, si ells no y proveeyxen, elles ne procuren d'altra part, per vies dolentes, d'on vénen adhulteris e d'altres mals prou. [26ra]

35 Aprés, pensen quant offenen los àngels de Déu qui guarden los hòmens, car més de mal fa una aytal dona als hòmens en una hora que deu mília àngels no hauran fet de bé: per aventura, tal cas porà venir. Per tal dix sent Pau, *Prima Corinthiorum*, axí, que dona port lo cap cubert per no offendre los àngels.²⁰¹ Són encara los preveres en la esgleya, qui tracten les coses sacres, qui, per astúcia del dyable, leugerament se poden
40 tacar en lo cor per esguart d'aytals dones.

Pensar deu encara la dona, que tostemps que ella se vol ornar o affaytar per tal que sia cobeegada, que ella pecca mortalment, per bé que ella haga lo cor de no consentir a mal. Si s'affayta per tal que sia pus bella que les altres, ensenya que no ha caritat, en quant desiga haver excés de laor orada e vana més que altra. No-res-meys,
45 que desigar aytal laor és oradura e peccat. Si s'apparella per tal que tir a ssi son marit e no vage a les altres, pens que Déu, qui açò veu, fa a vegades lo contrari quant attén al mal cor, car tant volen ésser amades que la amor és masa e torna vil, com digua sent Ambròs que qui massa ama sa muller e desordonadament és axí com aquell qui fa adhulteri.²⁰² Puys pens que no diu ella ver, que aquesta sia la sua entenció, car ella fa
50 semblant can son marit no y és, e va per les places axí metex, là hon no és lo marit, e entre casa no u fa, là on és lo marit.

Pens encara ací lo marit que, pus que sa muyller no-l vol perdre, que ell no perda a ella si la lexa axí pintar ne [26rb] ornar, car muyller pintada e afaytada massa abans és perduda, car per més e pus ardentment és cobeegada. Lo gat, si ha bella peyll, tantost se
55 ffa salvatge, car fa-li pahor que si mostrava la pell pertot, que per la pell no perdés si metexs e la pell ensemps.²⁰³ Tu, donchs, si a tothom lexes veure la pell de ta muller pintada e bella, a pperill poses de perdre ta muller e tu metex. E més te val que ella meys bella sia tua que no que si pus bella ere d'altre.

Ítem, diu aquest, pus vols muller casta, per què, donchs, sostens que vaga ab àbit
60 e ornament de mala fembra? Ítem, ella porta lo senyal de putana, e tothom diu que aquells són los senyals. Donchs, per què creus a ella tota sola, qui diu lo jorn cent falsies, e per aytal cosa ne faria e-n diria mil?²⁰⁴ Con, donchs, la'n pots creure que ella

sia casta? Pensa que qui vol comprar vi en alcuna casa, basta que lo senyal del vi estigua a la porta;²⁰⁵ e qui vol comprar roçí e·l mercat, basta que quart e·l front qual hi porta lo
65 senyal. E basta, donchs, si ta muller porta públicament ornament de vil fembra, què·t cal duptar que ella sia vil fembra?: «Per què —digues-li— posats los senyals de vil fembra, e vets honestament? E creuré-us que siats bona?» E digues-li axí: «Digats, dona, quins senyals porta fembra putana?»

Cert, quesque ella digua, lo senyal d'aquella és que vaga la pus desonestament e
70 vana que puxa: «Si donchs, vós vets encara pus desonestament, ¿què·m cal duptar a mi que vós siats putana e vil de vostre cors? Car cascuna part de vostre cors porta senyal que vós vos traets venal als altres. Si deïts que u fets per amor de mi, yo us prech que us ne stigats per amor de mi; o si no per amor, estats-vos-en per pahor, car pus a mi no plau. Axí·s farà ne s'i [26va] pot dar consell per altra via, e veuretz-ho de fet.»

Pens encara, diu aquest, lo marit que la muyler cosa és a ell per Déu comanada
75 que quant en ell serà que la preserve de peccat e de tot mal. Donchs, que lo marit li consenta que ella faça si metexa laç del diable a pendre les ànimes dels hòmens,²⁰⁶ e que·s procur mala fama e do mal eximpli de si meteixa, e procur minva a son marit metex, e a sos infans e a sos parens, gran dampnació procura a si metex! E Déus
80 requerrà la ànima de la muller, si·s dampna, de les mans d'aytal hom, e aurà massa que fer lavors.

Mas diu aquest: «Sabs tu què és açò? Los hòmens, pus són effeminats en la amor de la carn de les fembres, tornen axí bèsties que elles los menen axí con un asse o un boch pel cabestre, e fan-los tenir per no-rres e per bèsties davant Déu e davant hòmens,
85 e perden tota virtut e tot esforç de cor, en tant que no·ls poden desplaure de res que eylles vuylen. E los mesquins —diu aquest— són fort enguanats en açò, car l'om qui savi és ne val res, tostemp roman senyor de sa muyller. E si la muyller lo veu hom de esforç e de alguna virtut, més lo amarà e·l tembrà que no farà si·l veu un batjocha ho
90 contrària en tot ço que ell volrà, car con diu lo Savi, si la dona ha senyoria en casa, tostemp serà contrària a sson marit.²⁰⁷ E vet l'om com se fa catiu de la fembra! E aquest és dels pus leigs cativages qui sien e·l món, e mereix-lo casquí molt bé, pus que ell lo·s procura.»²⁰⁸ Ne lurs [26vb] excusacions valen res, axí con lo següent capítol declara.

Com les excusacions que les dones donen a lur ornar e pintar no valen res

Cassianus, escrivint al gran Leonçi, monge devot, de lunyar-se de tots punts de veure, e de oir, e de contractar res del món ab dones, diu axí, ço és que per lurs cimbells e ornamentals leugerament e tost giten los hòmens flachs a tterra, e·ls justs e bons fan aflaquir e reffredar de lur bon propòsit. E diu ell aquí encara axí: «No valen res les excusacions que sovín donen les dones en lur ornament a portar foll e van, car dien primerament que no y han mala intenció e que Déus attén al cor. Dich açí que aquell qui va a fornicar per tal que guarescha del mal dels renyons, o d'altre mal, no ha mala entenció en la fornicació, emperò pecca mortalment, e si·s moria axí, ell seria dampnat.²⁰⁹ Ne a Déu basta la entenció bona, là hon se ffa la obra mala que ell ha vedada, ans ne vol, ultra la entenció, la obra e·l fet, car poch se val la bona entenció là on la obra és mala.²¹⁰ Què val furta per entenció de dar lo furt per amor de Déu? Cert, no res. Què val a mi auciare algú per rellevar molt mal que fa? Cert, no res, car alciare algú solament se pertany a aquell qui n'ha actoritat e poder, e u fa servat orde de dret. Axí metex és en lo propòsit, car què val a la dona anar desonestament per qualque bona entenció, pus que la obra és mala de si mateixa?» Per què appar que poch val [27ra] la dita excusació.

Deuen encara pensar les dones que, jatsia que axí sia com elles dien —ço és que en lur ornar no hagen mala intenció—, emperò, pus saben que de lur ornar lo diable ne fa laç a pendre les ànimes dels hòmens, e que molt mesquí ne pert la ànima, sol per açò se'n deuen estar; e que si per açò no se n'estan, que y pequen contra la caritat del proïsme e·n fan gran peccat contra Déu, car les ànimes dels hòmens fort són a Déu cares, car per salvar-les n'és devallat del cel en terra, e se n'és encarnat e puys mort. E que la fembra per son affaytar les li tolga, pensar pot cascú Ell quant ho prea açò, ne quant ho entén a ponir.²¹¹

Ítem, diu lo dret axí: *Qui occasionem dampni dat dampnum dedisse videtur.*²¹² E vol dir que aquell qui dóna la ocasió del dampnage, aquell dóna lo dampnage. Donchs,

30 si la dona, per son affaytar, és ocasió de dampnació als hòmens, seguex-se que les dones per lur mal affaytar fan depnar los hòmens.²¹³

Ítem, diu la ley de Déu, *Exodi XXI*: «Si algú obrirà la sua citga o cisterna, e ans que la cobra caurà aquí bou o ase, lo senyor de la citga o de la cisterna serà tengut de retre lo preu de la bèstia qui aquí serà caeguda.»²¹⁴ Semblantment, si la dona, qui és
35 cisterna on s'i pot alcú trencar lo coll, està descuberta en lo pits, o en altra part se mostra desonesta, per guisa que alcun, bestialment guardant, hi cau per mala cobeegança, ella és tenguda davant Déu d'aquella ànima qui, per ocasió d'ella, és axí caeguda en peccat.

Ítem si alcú, indiscretament, porta foch, e li cau per manera que·s prengua foch al payler o la casa, o a altra cosa, no serà tengut aquell a la esmena?²¹⁵ Cert, hoc.
40 Semblantment [27rb] és en lo propòsit si alguna dona indiscretament mostra si metexa, o s'afayta per guisa que mogua alcun a peccat, e·l fa errar e peccar, no serà ella tenguda a Déu d'aquell peccat? Cert, sí serà. Mas prenen algunes dones altra excusació dient que gran verguonya seria que no anassen axí com les altres. Donchs, si les altres ho fan, per què no u farien elles axí metex? Dir pots a aytals que costuma de fer mal no és
45 excusació, ans la costuma agreuge més lo peccat, e és gran honor a aquella qui d'aquella mala costuma se lunya, car havem, *Ecclesiastici IV*, que y ha confusió qui aporta gran glòria, e és aquella cant alcun, per amor de nostre senyor Déu, se lunya de mal en què los altres són caeguts.²¹⁶

E quin desastre és aquest, que la dona haja verguonya de fer la volentat de Déu e
50 no aquella del dyable? Dix Jhesucrist que en la mort d'aytals Ell dirà d'ells axí al seu Pare: «Pare meu, aquest ach verguoya de confessar-me e de fer ma volentat davant los hòmens, e yo he verguonya de confessar-los que sien meus. No·ls vull! Vagen deffora la mia casa!»²¹⁷

Ab qual cara ne ab quina esperança pot la dona suplicar a nostre senyor Déu per
55 res, si ella ha verguonya de lexar peccat e de fer oradures per amor d'Ell? Cert, ella pot tenir de ferm en son cor que ella és en mal estament e viu en gran peccat, e que és en gran perill de dampnar la sua ànima.

Per totes aquestes coses appar quant perill és a la donzella de pintar-se e de
60 affaytar-se massa oradament. E açò qui dit és de les donzelles se pot estendre a les dones, car los sants qui parlen d'esta mathèria ço que dien per unes, dien per altres. Ne

en esta matèria pot hom axí solament parlar de les donzelles, que no y haja a mesclar les maridades, pus que lo peccat s'estén a totes. [27va]

*Com les dones poden anar compostament e deuen ésser
fort endreçades en lur persona*²¹⁸

5 Per res qui dit sia contra lo foll ornament e affaytament de les dones, no entenem
a impugnar que les donzelles e altres dones no puxen anar compostament e honestament
ornades, sens mostrar la carn e sens arreament desonest. E açò volch dir sent Pau
scrivint a *Thimoteum, Prima, capitulo II*, on diu axí: «Yo vuyll que les dones oren a
Déu, e que vagen ab àbit compost, e ab verguonya e ab temprament portant si metexes
10 axí com se pertany de dones de Déu, e no ab cabeylls torts, ne ab aur, ne ab argent ne ab
perles appareylades.»²¹⁹

Açò meteys diu sent Pere, *Prima Petri, III*,²²⁰ e la Glosa parla aquí metex prou
estretament d'aquesta matèria. E açò dien per la gran offença que és a Déu cant elles fan
lo contrari, e per lo gran mal qui se'n segueys, segons que damont és dit, e per lo gran
15 juý de Déu qui ve sobre aquelles mesquines qui fan lo contrari, segons que per diverses
eximplis e visions és stat revelat als sants passats. No·ls és, donchs, vedat anar
compostament ab honestat, mas anar desonestament axí com dit és, ans és fort
repreensible cosa en la dona qui per sa peresa se té çaffarrota,²²¹ e sutze e mal
endressada, e qui per sa dolentia e inmundícia provoca son marit a avorrir-la e a anar a
20 altra.

Per tal deya aquell gran poeta Lucanus, en un seu tractat que fa de pendre
muyller, que qui pren muyller fembra que no sàpia qui és, ell meteix se posa a risch de
matar-se e de procurar-se la mort per [27vb] a tostemps. «Què faràs —diu ell— si la
prens tal qui serà com a sepulcra daurat, defora bell e de dins tot pudent? Axí com n'i ha
25 —diu ell— alsunes qui amvides se saben ligar ne comportar, e tostemps van mig
calçades e a calçar, e tostemps se clamen que han perdudes les camaligues; descosides
per lo cors e mal endreçades, a qui estan les belles vestidures axí com a una bella truga
o somera, qui tostemps te renyarà e·t reboteguarà,²²² ab qui no poràs un poch rahonar,
qui de res no ha memòria, a qui res no pots comanar, ne·t sab ne tu ne·ls teus en res
30 honrar; qui tostemps crida, ara desonra la massipa, ara lo missatge, ara lo dyable; qui

jamés no riu, tostemps diu mal e va travers per casa. Si li parles del cel, ella·t respondrà de la terra; si li dónes carn que apparell, ella posarà oli en la olla. Tothom ne farà anar malcontent e·s pensarà que tot quant fa és millor fet que ço que fan les altres, e que ella sola és bona, e que les altres, que sien oradaçes²²³ o males fembres, per tal com no són
35 axí dolentes con ella. E ab aquests defaliments n'à mil que dir, ne comptar no·s porien.

O, mesquí! E quin infern e quina mort t'às procurada e comprada! Guardases-t'i, car aytal peguea com has feyta, aytal la hauràs a beure e a pair, per aventura, mentre visques.»

E diu aquest matex aquí que fa gran desastre e és digne de gran pena qui veu sa
40 filla aytal com la maridà e n'enguana e·n mata a negú; car, a la ffi, sí enguanen al marit,²²⁴ e axí meteix ne romanen enguanats, car donen-hi alscuns tal remey, qui és dolorós e verguonyós al pare, e a la mare e a la mesquina qui y cau, [28ra] pigor que tuit.

E açò sia dit quant a la seguona custòdia qui·s pertany a la donzella per guàrdia
45 de sa honestat e estament virginal.

Que la terça guarda de la donzella és que no sia anamoradissa

La terça custòdia que donzella ha menester per bé guardar si metexa sí és que
 5 faça son poder que haga lo cor pur e net, ne y aga amor d'om del món. Car deya
 Agellius poeta, escrivint de noblea virginal, que donzella qui ans que aga marit ama
 molt altre hom, jamés no amarà entegrament son marit, car diu que les primeres amors
 troben lo cor pus dispòsit a encarnar-se ab altre, e per tal la amor primerament
 encarnada tanta de senyoria pren e'l cor de l'hom que jamés no n'hix fins que lo cor
 10 mor e fall per mort.²²⁵

Diu lo Fabulari que lo lop covidava de amors la somera,²²⁶ e diu que respòs la
 somera: —No·t trebaylls debades, car pus amé l'ase primerament, no·n poria fer plaer
 d'aquí avant a altre, e si u deya, no me'n creeguesses. Dix lo lop: —Bon viatge façes tu,
 qui ést bona e leyal a ton enamorat. No u fas axí com fan les donzelles de Roma e
 15 moltes dones maridades qui són e'l món, qui tres o quatre ne tenen en color, e a tots fan
 de matí menar la cínia, e al vespre truffen-se de tots. Respòs la somera: —Compara,
 perdonats-me, car no entenets la qüestió, car no solament les donzelles de Roma, ans
 encara de França, d'Alamania, d'Araguó e d'Espanya hi muylen lo pa aquí. E quant
 deÿts de les dones que tants ne tenen en color, e puys [28rb] fan-se al vespre de tots
 20 truffes, no u creegats vós axò, car a la dona qui molts na té en color, qualche un la
 afferra qui·s pot truffar d'ella, per guisa que ella no u ha tot de guany, ans roman
 trufada, e a la ffi ben suylada del cap fins als peus. E creets-me, compare, que no ha al
 món donzella ne dona molt enamorada que no prena molta bella morrada, e a la fi que
 no romangua bé vil e ensutzada. Dix lo lop: —Per ma ffe, comare, que us en creu, car ja
 25 d'altres veguades he ohit dir semblant a molt savi hom, e u he legit en diverses doctors.

Donchs appar que la donzella deu haver lo cor pur e net.

E après, diu lo dit poeta Agel·li, deu haver l'uyl fort honest, axí con damont és
 dit en lo tractat de les infantes. Ne deu hoir neguna lega paraula, ne truffar volenter, ne
 parlar ab los hòmens, ne portar grans hodors axí com mosquet o algàlia e semblans, car
 30 qui·n porta no dóna bon eximpli de si metexa, ne són odors honestes. Ne deu ésser
 massa volenterosa a ballar, ne a burlar, magorment llà hon hòmens haja. Ne deu ésser

massa francha a acompanyar tothom, magorment a la forma paratgívol, qui tenen de costuma de besar a tothom qui vingua, e tothom s'i dóna lavors títol de parent per tal que se'n vagen ab alcun besar d'elles. Ne deuen ésser molt paciens en ésser tocaades, axí
35 com fan aquelles de les corts dels grans senyors, qui, per escusa de pujar hi de devallar de les bísties, o de cavalcar pus segur, soffiren alscons abraçaments, e palpunyar e d'altres males frasques qui s'acosten al propri. E axí de poch en poch vénen al massa.

Per tal deya aquest poeta que

40 May [28va] donzella de cort
no li plach per muyller,
ne jamés carn de cort,
no li féu bon sabrer,
ne per nulltemps hom bort
li féu a sson plaer,
45 ne home qui [no] fos ffort²²⁷
no fo bon escuder.²²⁸

Diu encara que donzella qui vol bé guardar si matexa no·s deu fiar a negú, car sovín havem vist que massa gran oportunitat fa a l'hom peccar. E per açò, cant hoïm que Amon, fill de Daviu, forçà sa germana carnal,²²⁹ neguna donzella no·s deu fiar en
50 home del món a tot fiar —ço és que jagua nua ab son frare qui sia gran— car sovín havem vists d'açò grans escàndols en lo món.

Sent Jerònim, axí metex, escrivint a aquella sancta donzella Eustoxi, filla de santa Paula, diu axí: «Donzella qui casta vol estar, aga la boca nodrida en son beure e en son mengar, car sens aquest nodriment no pot ésser casta.»²³⁰ E diu ell: «Guart-se de
55 parlar molt, car donzella parleraça no pot ésser de gran valor. Guart-se— diu ell— de tota avinentea de peccar, car les males avinentees e oportunitats fan peccar la persona e la fan caure en grans mals.» Per tal dix Salamó: «Qui meysprea les coses poques qui res no apparen, de poch en poch caurà en les majors.»²³¹

Sènecha conseyla a les donzelles, en special, que no hagen familiars aquestes
60 fembrotas veyles qui van pertot e qui són diffamades de alcavoteria, car sol lo parlar ab aytals fembres és gran infàmia a elles.²³² E seguey-se en aquell seu tractat axí: «Donzella qui ama sa onestat, d'om del món estrany no prena servey ne do, car la

fembra qui pren, lavors se ven.» Ne sia finestrera, car diu eyll: «Aquí·s donen de grans
tretes,²³³ e les mares qui fan les filles sues donzelles finestreres les fan vils, e donen mal
65 nom a lurs filles, e axò les porta sovín a pigor. Ne la bona donzella estigua ociosa, car
de ociositat ve e neix luxúria, ne jamés persona golosa ne pereosa fo casta.»²³⁴

Quanta és la dignitat de virginitat, e con deu ésser guardada carament

Deya l'abat Machari que negú no sab tenir en honor ne en preu res que haga, si
 5 donchs no sab la sua valor. Per rahó d'açò diu que si les donzelles sabien què és
 virginitat, ne quant és preada en lo cel e en la terra, e entre fells e infells, lavors la
 prearien més que no fan, ne·n farien moltes tan bon mercat con fan. Per què deus saber
 aquí primerament que en lo cercle solar del cel ha un signe que s'appella Verge, lo qual
 senyal ha grans propietats, les quals de present leys anar. Ítem esmaradge preciós,
 10 portat per donzella, se trenca tantost cant ella pert sa virginitat.²³⁵ Ítem, unicorn no·s
 lexa pendre sinó jaent sobre falda de dona verge.²³⁶ Ítem, abeyles²³⁷ e voltors²³⁸
 tostemp serveyn continència virginal, e per tal han tantes condicions maraveyloses.
 Ítem, posa lo Policrat que, entre los infels, tota verge qui·s lexàs inlicitament corrompre
 era soterrada viva, e l'hom li era penjat dessus, alt en forcha.²³⁹ Ítem recomta que
 15 innumerables vèrgens romanes se lexaren auciore ans que no volgueren legament perdre
 [29ra] lur virginitat.

Ítem, diu sent Jerònim, que als vèrgens és feta per Déu special honor en cascun
 testament, car en lo vell Testament, Abel, verge, fo primer màrtir;²⁴⁰ Helias a peu exut
 passà sobre flum Jordà,²⁴¹ Heliseu ac doble sperit de prophecia,²⁴² los tres jóvens foren
 20 deliurats de la forn del foch de Babilònia,²⁴³ e Daniel, del lach dels leons.²⁴⁴ Del
 novell Testament, Johan Babtista és loat sobre tots los nats de les fembres.²⁴⁵ E
 l'Evangelista, special amich de Jhesucrist, al qual foren uberts los secrets celestials. E
 virginitat és en lo cel pugada sobre los àngels.

En lo libre dels sants pares ligim que com lo demoni no volgués per negú exir
 25 del cors d'un hom, e·l colp que s'i acostà un ortolà qui servava virginitat, tantost lo
 dyable sortí deffora faent reverència a l'hortolà.²⁴⁶

Hoc encara, diu sent Agostí que entre los infels en favor de virginitat se són fetes
 coses maraveyloses, car ells tenien religió de dones vèrgens en Roma, on era servida
 una deessa appellada Vesta.²⁴⁷ E diu que com una fos reptada de ssa virginitat a provar-
 30 la, ella tirà ab la sua correga una nau a terra sens tota difficultat. E altra, en semblant
 cas, pres aygua en lo garbeyll e la portà axí per alguna distància.²⁴⁸ Per què diu sent

Jerònim que la virginitat germana és e especial amiga dels àngels, e Déus la honra fort en lo cel. E aprobe-u per tant car diu que les vèrgens són appellades aquí esposes de l'Anyell, e veen pus alt en los secrets divinals, e són per los àngels loades sobre les
35 altres, e porten senyal especial qui s'apella aurèola. E·ls àngels los criden grans laors davant tothom, e fan un bayll davant Jhesucrist, e dien-li un cant axí alt e preciós que negun altre no y és appellat ne·l sap, sinó ells [29rb] ab l'Anyell. E en aquell cant e bayll e goig estan per tostemps ab Jhesucrist.²⁴⁹ No-res-meys, diu ell, guarda en la terra, e veuràs en los martiris de les vèrgens quins miracles hi ensenyava Déu, car a les unes
40 no les podia foch cremar;²⁵⁰ a·ltres, negunes bèsties tocar; a·ltres, que·ls cabeylls lurs crexien per lur cors a cobrir e ornar; a altres, en loch de sanch, exia let per lur puritat a ensenyar.²⁵¹ E axí meteys de moltes altres gràcies e senyals que Déus los ensenyava per dar a entendre quant amava e acceptava lur puritat virginal que li avien servada.

Si donchs la donzella pensava en aquesta tanta dignitat e excel·lència de la sua
45 virginitat, no·n faria tan gran mercat. E si pensava com se val poch ella pus la aga follament perduda o rompuda, no la prearia tan poch com fa. Per què diu sent Jerònim: «Bona donzella estudi-u per son prou e pens en aquestes coses per conservació de ssa persona e de sa fama, e per glòria de Déu e Déus preservar-la-ha per sa mercè.»

E aquí és acabat lo segon tractat principal, qui és de les donzelles.

Açí comença lo terç tractat de la segona part principal d'aquest libre, qui és de les dones maridades. E-l primer capítol posa les rahons d'aquells qui desconsaylaven lo
5 *matremoni*

Seguex-se lo terç tractat principal de les dones maridades. E deus açí primerament notar que, segons que posa sent Jerònim escrivint contra Jovinianum, als[29va]cunes actoritats de la Santa Scriptura mal enteses,²⁵² e après ajustaven-hi les
10 següents rahons.

La primera sí era car haver muyller empatxa molt a hom si vol entendre en negun bon saber, e en qualsque grans e virtuoses actes, ne en negunes noblees de esperit, car deyen que la muyller tira l'om de tots punts. E per tal negun hom muylerat jamés no-s fa gran clergue, ne entén en grans noblees.²⁵³

15 La seguona rahó era car la muyler porta ab si grans càrrechs, als quals l'om és obliguat, en tant que a veguades n'à massa, e la ànsia li tol molt de son exercici en coses altes e de noblea, de vida e de virtut.

La terça, car com tothom se quart de comprar guat en sach, ne de comprar ço que no sap, emperò la muyller pendràs que no saps si és ab seny o orada, car per foylla que
20 sia, serà loada fins al cel. No-t sabs si-t serà leyal o falsària; si amorosa o malgraciosa; si golosa o no; si nodrida o laminera;²⁵⁴ si ben regent o làdria; si tu amant o aïrant; si bé cuylent los teus o aïrant; si trista o alegre; si simpla o repetnant; si sana o malalta; si viciosa o virtuosa; e més se'n troben de miserables que de bones e de accabades. Donchs, per què-s carregarà l'om de càrrech de mort qui per tostemp haja a durar?²⁵⁵
25 Car con diu la Scriptura: «Més valria tostemp sostenir malaltia que no perseverar ab fembra endyablada e desrahonada», o qui sia sutza o reguanyada, emperò moltes ne són d'aytals.²⁵⁶

La quarta rahó és aquesta: ¿qui no deu haver pahor de acostar-se a fembra, si tots
30 quants mals ha e-l món [29vb] vénen per fembres? Guarda la destrucció del món, e puys lo Diluvi, e après la perdició de Troya e de l'imperi de Nínive; la confusió de diverses

regnes e dejecció de grans hòmens: tot ha haüt fonament de fembres. Donchs tothom los deu fugir, ne los deu negú voler ab si.

La quinta, car per grans hòmens ne savis que sien, si ab fembres se acosten, tantost perden lo seny, e fan aytantes oradures con elles se volen, e giten fora tota rahó, 35 seguons que appar de Adam, Sampsó, Virgili, e Daviu e de altres infinits.²⁵⁷

La sisena, car si és bella, tothom la volrà, e fer-t' à morir de gelosia. Si és lega, sofferràs-ne càrrech de mort, que tots dies hajes a guardar per força en la cara del diable, qui·t darà major dol que si veyes un ase pudent.²⁵⁸

La setena, car si la ames e la honres, exorarà, ne t'amarà ne t'honrarà. Si no la 40 ames ne la honres, per tot lo món te diffamarà que ést aytal e aytal, ne·t darà repòs nit ni dia, ne aurà pahor de colps ne de menaçes, mas axí con un demoni te saltarà en la cara sens tota verguonya.

Qui aporta altres rahons a desconseylar matremoni

Mas per aventura diràs tu: «Deyen aquests que tu has mester muyller per
 5 guovernar ta casa. Cert, sí és, que qui axí u diu, que en vida o en mort que enguanat és,
 car molt mills la·t guovernarà un savi dispenser e hom de bé, qui haurà goig que sia en
 ta gràcia, e si mal fa, pots-lo gitar de casa tostemp que·t vuylles.»²⁵⁹

Si vols dir, deyen aquests, que per haver fills [30ra] les deu hom haver, aquesta,
 deyen ells, és la major oradura del món, que per aver fiylls te vuller fer esclau del
 10 dyable, he·t vuyler procurar captivitat mortal e càrrech terrible per a tota ta vida.

Ítem, deyen aquests: «Què fa a tu, pus que mort sies, si altre té ton nom o no?
 Ítem, per què·t vols procurar ta dolor e ta mort? No sabs quin càrrech és nodrir fills?
 Car, si·n cuydes haver, no n'hauràs, e viuràs tostemp en esperança dolorosa, en la qual
 morràs. Si n'has, guarda quin càrrech és nodrir infants, car costen sens fi, e a un plaer
 15 que n'hages, n'auràs cent desplaers.²⁶⁰ Cant los hauràs nodrits, morran-se, e vet aquí
 coltell a la tua ànima tan fort que jamás no viuràs alegre. Si·t viuen, seran-te
 desobediens, tostemp desigaran ta mort. Aprés ells, posaràs tot quant has, ne t'ho
 prearan res; ells seran richs e plens de ço del teu, e tu viuràs en pobrea, e en veylea e en
 misèria, ne hauran pietat de tu, ne veen lo dia que muyres.»²⁶¹ E si n'has un bo, hauràs-
 20 ne deu mals, qui ans de temp te faran morir per lur grans aulees.

Ítem, si los lexes lo teu, fer-te n'han mala part aprés ta mort, e aquella ab gran
 desplaer. La tua memòria los serà tostemp dolorosa, no per amor ne per plant de tu,
 mas per tal cant no·ls has més lextat. E si no era per verguonya, que·t blastomarien cent
 veguades lo jorn. Si no·ls lexes res, lavors te malayran he·t diffamaran públicament e
 25 sens verguonya.

Ítem, pensa que infans no·t són necessaris envers Déu, car Déus no·t manà que
 n'haguesses; ne quant a ton cors, car innumerables desplaers n'auràs; ne quant a la
 ànima, car haver enfans és [30rb] gran ocasió de perdre sa ànima. E molts, sens fi, ne
 són dampnats per amor d'infans. Donchs, què·t cal desigar-los, ne haver muyller per
 30 amor d'ells?

Ítem, dien aquests: «Si·n vols per haver hereu, e tu com no penses que per haver
muyller no és cert a tu de haver hereu fill teu? E si no l'has, vet tostemps rayina que
hauràs ab ta muyller. Si l'has, no·t sabs si·t valguera més altra que ton fill, si sabies ell
que·n farà, ne a quina fi o pportarà. Ítem, si hereu desiges, no·t val més que tu metex
35 sies hereu de ço del teu que altre? Cert, hoc. Donchs, fé en ta vida que tot quant has sia
perpetualment teu en vida e en mort, e·ls altres qui après tu vindran, que se'n procuren
axí com tu te n'has ab trebayll procurat; si no, vingua lur fet a què puxa.»

Ítem, si bon hereu desiges fora tu meteix, per què no elegeys per hereu un
aprovat amich, que ja sabs qui és, que no un jove o fadrí, que no sabs a què vendrà? Axí
40 meteix, que l'amich serà hereu a ta volentat, e·l fill serà hereu teu per força, car natura,
e costuma e amor te forçen de ffer hereu ton fill si l'has. Axí metex, del bon amich ést
cert que usarà bé de la heretat, e se'n tindrà per paguat a tu. E lo fill farà què·s volrà, ne
de la heretat te aurà grat ne gràcies, car dirà que a ell pertanyia e que ja era seu.²⁶²

Per aquestes rahons e moltes d'altres diu aquí sent Jerònim que molts grans
45 filosofos no volgueren pendre muyllers. Per aquests motius los dits heretges
conseyllaren que negú prengués muyller. E diu aquí sent Jerònim que deyen que si
algun diu: «Donchs, què farà lo món si·ls hòmens no prenen muyllers, ne com se
conservarà?» Responien aquells axí: «Qui t'ha fet a tu guovernador del món? Lexa la
guovernació del món [30va] a Déu. Ages tu cura de tu meteix que·t salves, e l'altre
50 lexa-u a Déu, car si ta rahó valia, jamés negú no seria religiós, ne verge, ne solitari, ne
prevere, ne bisbe, ne en stament de dignitat, car poria dir cascun d'aquests semblant
paraula que tu dius, ço és: si tots som hermitans o religiosos, e axí dels altres, qui
poblarà lo món?»²⁶³

Dich-te —deyen aquests— que açò és art del dyable a sostrer los hòmens a ffer
55 obres altes per amor de Déu, car lo món a rregir no cové a tu, ne t'o ha Déus acomanat,
ne te'n demanarà jamés, mas demanar-t'à del regiment de ta persona, al qual fa molt
haver muyller o no haver muyller.»

Ítem, deyen aquests: «Sovín ligim que infinits hòmens e dones hi ha dampnats e
perduts per lo mal nodriment dels infans, e per la amor qui·ls han haüda massa carnal,
60 per la qual oblidaven Déu e faÿen en moltes coses contra Déu per amor dels infans.
Donchs, pus veem que los infants són tan gran ocasió de perdre la ànima als hòmens,
per què·ls conseylarem de pendre muyllers e de haver infans?»

Com dien los heretges que no y calia pendre muyler per esquivar fornicació

Encara dyràs: «Deyen aquests heretges que, havent muyller, poden esquivar
 5 fornicació, car diu sent Pau, e conseylla, que cascú haja muyller per esquivar
 fornicació.»²⁶⁴

Responien aquests axí: «Pus que més mals se seguexen per haver muyller que
 per no haver, abans se deu hom posar sots la part pus segura e de la qual se seguexen
 meys mals, axí com és no haver-ne. Ne sent Pau no u mana que agam muyllers, mas diu
 10 [30vb] que u conseylla.²⁶⁵ E Jhesucrist, qui valia més que sent Pau, conseyllà no haver-
 na, car conseyllà virginitat, e la tench en sa persona Ell e la sua molt santa mare, qui n
 fo primera fondadora, e la ensenyà de tenir al seu car nebot, sent Johan Evangelista. E
 sent Pau metex la conseyllà, segons que appar, cant dix que de virginitat no havia
 manament, mas que n dava conseyll.»²⁶⁶ Donchs axí és conseyll seu de haver muyller,
 15 com de tenir virginitat, e, per consegüent, per ses paraules negú no és forçat d'una cosa
 d'aquestes ne d'altre.

Axí meteix deyen aquests que qui s vol, ab fort pocha difficultat, se pot cascun
 guardar de fornicació, solament que tingua los conseylls que los pares an posats a
 contrastar a les temptacions carnals. No-res-meys, que lonch ús e costuma de abstenir-se
 20 de fornicar se converteys en natura, en tant que a l'hom qui ha en costuma de abstenir-
 se de aquest peccat seria gran pena de entendre en aytals dolenties,²⁶⁷ segons que d'açò
 an grans experiències los virtuosos hòmens e sants, e qui viuen en religió e en altres
 estamens de honestat.

Hoc encara, veem que sovín cavallers, per no perdre la força, se abstenen de
 25 fembres;²⁶⁸ e hòmens qui entenen a sciència, e hòmens qui entenen en fama e en
 honestat, e tots aquests s'i troben fort bé. E dien que, pus que l'om hi sia veat e usat, no
 és de negun càrrech tenir castetat, e és gran noblea e gran honor, e profit en ànima e en
 cors tenir-la.

Com deyen encara que no cal pendre muyler per haver consolació e plaer

[31ra] Ultra ço que dit és, deyen encara aquests heretges: «Per aventura diràs que
 5 muyller és fort bona per solaç humanal, e gran solaç és a l'hom e consolació haver
 muyller. Per aquest solaç, entre les altres coses, féu nostre Senyor la dona e la
 acompanyà a l'hom, axí com appar en lo primer libre de la Lig, on diu que dix nostre
 Senyor cant hac fet Adam: “No és bo que l'hom sia sol, donchs façam-li compayia
 semblant a ell metex.”²⁶⁹ E lavors creà la dona, e la li donà per compayia, e·ls manà que
 10 engenrassen e faessen fills e multiplicassen sobre la terra.»²⁷⁰

Açí responien aquests, que en aquell temps que no havia al món sinó un hom tot
 sol, lavors era cosa covinent e necessària que l'hom agués compayia, e que ab aquella
 faés infans e multiplicàs lo món. Mas ara no és axí, car l'om pot haver millor compayia,
 si la vol, que no d'una dona, la qual compayia li serà a pplaer sens tot càrrech —ço és
 15 d'un bon hom que haga provat per bo—, e si no·l troba bo, pot-lo lexar e pendre altre
 si·s vol. E de la dona no és axí, car per bona que sia, sí ha ab si grans càrrechs, segons
 que damont és tocat; e ultra açò, que no se'n pot lunyar jamés, pus que sa muyller sia,
 sinó en los casos ja posats per la santa Esgleya.

E jatsia que la compayia de la dona sia plaent atart e a veguades, emperò, a
 20 continuar és mort e fort gran pena. Ne ha al món cha qui e·l cap d'un coltell o d'un
 bastó prengué pa, si·l li davets, per la gran pahor que ha del bastó o del coltell.²⁷¹ Axí
 hom savi, per un poch de plaer haver, no·s deu carregar [31rb] càrrech de mort per a
 tostemps. E si encara era cert que la dona fos bona o mig passadora, encara faria a
 flixar, mas tan atart se troben aytals, que gran follia fa qui s'i arrischa e·s posa en aytal
 25 perill.

Per aquestes rahons e per moltes d'altres, aquests heretges provaren que negú no
 devia pendre muller, ans se'n devia lunyar e y devia fugir de tot son poder.

Com, no contrastant los dits dels heretges damunt dits, lo matremoni és sacrament sant e bo, e primerament per los infans qui d'aquí hixen

5 No contrastant ço qui dit és, prova mossènyer sent Jerònim aquí meteys, que lo matrimoni és sacrament sant, e just e bo, e profitós al món, e segur als hòmens del món per moltes rahons; e és per nostre Senyor instituït e·l començament del món, e aprovat per Jhesucrist, qui fo en les noçes covidat e y mengà, segons que ligim *Johannis, Secundo*.²⁷² Ne les rahons al·leguades dels heretges valen, car totes concloen que l'hom
10 qui pren muyller se posa a rrisch de haver mala muyller. Mas no diu com axí meteix la dona qui pren marit se posa a perill de ésser mal maridada, e troben-se'n més de mal maridades que no de mal muyllerats. E si la dona se posa a·queys risch, que és sots mà e poder del marit, bé s'i pot posar l'om, qui és senyor de la dona e à la millor e magor part del matrimoni. E qui vol guardar la fi del matrimoni, e la rahó per què és instituït, ne a
15 què val, ell veurà que lo [31va] matrimoni és sacrament fort sant, e a Déu plaent, e profitós al món e a aquells qui justament lo tenen.

 On deus açí saber que lo matrimoni és instituït per nostre senyor Déu primerament, segons que dien los sants doctors, per los béns següens. Lo primer sí és per haver e nodrir infans al servey de Déu. E aquesta intenció dóna gran honestat al
20 matrimoni e escusa fort l'ajustament de marit e de muyller.²⁷³ E aquesta entenció deu ésser en la pensa de abdós e·l comensament del matremoni, hoc encara entre aquells qui no han infans de ffet. E aquest bé de haver infans és lo principal bé del matrimoni, qui és bé íntegre en aquells qui han los infans bé nodrits e instruïts a tembre e a honrar Déu, car aquells qui han infans mal nodrits en si, e mal instruïts envers Déu, no han aquest
25 primer e principal bé del matrimoni, jatsia agen infans.

 Per què deya açí sent Agostí que gran peryll és al pare e a la mare no nodrir sos infans ne informar-los a tembre Déu, e a amar Déu, e a guardar-los de jurar e de mentir, e de tota offença lur pròpria e d'altre, car demana Déus les ànimes dels mals infans de mà del pare e de la mare en lo seu estret juý. No-res-meys, que en esta vida lus dóna
30 dels mals infans molta tristor e molta dolor, e en moltes maneres, e merexen-ho bé. E dóna'n eximpli de Daviu, qui lexà mal nodrir son fill Absalon;²⁷⁴ e lo gran prevere Helí,

los seus,²⁷⁵ e d'altres molts, e tots los veren en lurs dies morts a mala mort. Diu sent Ambròs que pare e mare qui per carnal amor flixa la vergua e·l batiment a son [31vb] fill, que Déus lo ponirà copiosament en esta vida e en l'altre. Deya la regina de Ffrança,
35 mare de sent Luys, al fill axí —e no n'havia sinó aquell— ço dien: «—Fill, jo amaria més tu veure mort davant mos ulls que si yo sabia que tu haguesses offès scientment a nostre senyor Déu per peccat mortal.»²⁷⁶ Vet com les persones assenyalades e temens Déu havien esguart a lurs infans que fossen bons.

Diu Basili, en lo seu *Correctori*, que qui vol pensar con tot hom deu atendre a
40 correcció e a informació de fills, quart Job e Thobies com los informaven, ne què·ls deyen, e aquí apendran com se deuen fills informar. Segueix-çe: «Yo —diu ell— no·m sé los hòmens com poden per amor de fills offendre Déu cant veig los grans mals que justs e peccadors ne pasen. Attén —diu ell— a Adam en quanta dolor se véu per Abel, mort per lo mal fill Caÿm.²⁷⁷ E veges Nohè, escarnit per son fill Cam.²⁷⁸ Pensa encara
45 en Abraham con hac mal fill Ismael;²⁷⁹ e veges Ysach com hac mal fill Esaú;²⁸⁰ e veges Jacob quants n'ach de dolents;²⁸¹ e atén a Daviu quants n'ach de pestilens;²⁸² e Helí, sobiran bisbe;²⁸³ hoc encara Samuel, en semblant grau posat, com los agueren dolents;²⁸⁴ e Salamó son hereter, foyll;²⁸⁵ e Ezechies, rey de Israel,²⁸⁶ e altres reys quants malvats fills, enichs e plens de tants mals hagueren —e·ls pares eren hòmens de
50 Déu. Donchs —diu ell— qui pot axí oradament posar sa amor en fills, que no·ls nodresca al mils que puscha, ne que los perdó a la vergua, com tant de mal se'n puxa seguir cant hom los leyxa córrer a llur volentat e·ls lexa fer a ssa guisa? E creu-me —diu Basili— que nuylltemps infant sens batimens e sens gran pahor porà ésser bo.»

Donchs, pus lo matremoni és ordonat a fills deputats e nodrits al servey de Déu,
55 fé ton poder que aquest bé no perdes; e pensa Déu quant prea aquest bé, car per aquest principalment ordenà lo matremoni, e per aquest ha per escusat, entre los altres, lo ajustament matrimonial d'om e de fembra.

Com los posats en matrimoni són en quatre maneres, e a què deuen attendre aquells qui han infans legítims e·ls viuen

5 Versellensis, en lo tractat que féu appellat *De incomodis nupciarum*, sí posa aytal distinció al present propòsit, e diu que los posats en estament de matrimoni són en quatre differències quant a aquesta part. Los primers diu que són aquells qui han infans legítimament e·ls viuen. Los segons, qui·ls han legudament, mas no·ls viuen. Los terços són aquells qui jamés no n'han. Los quarts són aquells qui n'han, mas no
10 legudament, ans fora matremoni.

E segons aquestes catre differències, posa als cuns punts assenyalats e notables, car los primers —so diu— aconseguen la principal fi del matremoni, per la qual, en temps de ignoçència, ja Déus havia lo matremoni ordonat.²⁸⁷ Per què, diu ell, pus la fi aquesta principal és haver fills al servey de Déu, deuen fer llur poder que los fills sien
15 bons, e bé instruhits e nodrits a tembre Déu e a honrar, e a no fer res contra la [32rb] sua volentat. Deuen, ço diu, lo pare e la mare ensenyar-los los manamens de Déu; e que no juren; e sien reverents a pare e a mare, e, si no u són, que no·ls ensenyen neguna amor ne neguna benvolença, ne·ls hereten per res, car més val a l'hom heretar sa bona e aprovada muyller, si la ha, que no fa son mal infant, car diu aquest que cascú qui ha mal
20 infant, pot pensar que si·l ffa hereter, que ell darà mal cap a la heretat, e·n farà poch de bé per a la ànima d'aquell qui li u leixarà. Per què més val leixar-ho a bona muyller, si la ha, que si veu son infant millorar, no li u tolirà, ne encara per dolent que sia. E si seny ha l'infant, millorar s'à quant se veurà axí enverguoyit que·l pare no l'à volgut heretar, per tal cant no·l ne tenia per digne. E si l'om no ha muller en qui·s puxa fiar, ell aurà
25 qualque bon amich de qui porà confiar. O si no, més li val fer-ne hereter nostre Senyor que mal fill, car lavors almeys, si·s dóna per Déu, no serà perdut al deffunt, axí com seria si a mans de mal fill venia. Aquesta virtut ligim que hagueren los romans per excel·lència, ço és de avorrir mals fills e de carament amar persona aprovada en bontat, e de fiar d'aquella més que de fill, ne que de res sots Déu.

Què deuen fer aquells qui han infans, mas no·ls viuen

Mas diu encara aquest que los segons són aquells qui n'han, mas no·ls viuen. E
 5 diu que aquests deuen haver gran paciència e fort leugerament passar la dita pèrdua,
 pensant que Déus los lus tol per tal que los infans [32va] se salven, qui per ventura se
 dapnaren e vingueren a mala fi a gran dolor de pare e de mare. Axí meteys, que no vol
 nostre Senyor que en esta vida posen pare ne mare lur amor en cosa del món sinó en Ell.
 Poden encare attendre a aquells tants mals que veem en aquells qui n'han, dels quals
 10 havem dits molts damont cant recitàvem la error de Jovenià. Axí metex, que los infans
 d'ells pregunen nostre Senyor per ells ab gran efficàcia, majorment si·ls nodrexen bé.

Scriví l'abat Pacífich que Lotari, governador de Alexandria, mort, dotze fills que
 havia haguts, qui eran morts en sa vida, lo vingueren tantost a visitar en Porgatori
 donant-li gran confort e dient-li axí: —Per tal cant nos nodrist axí com a bon pare a
 15 tembre Déu e a amar, e·ns castiguest bé de nostres dissolucions, e aguist gran paciència
 en la nostra mort, per tal, migañant la gràcia e misericòrdia de Déu e tos mèrits, som
 tots salves. E sàpies que ést jutgat per lo Fill de Déu que estigues en aquest porguatori
 doents anys, car as tengut offici de guovernador de Alexandria, per lo qual offici te
 covenia a ffer, a veguades, coses no degudes. E nós tots dotze havem suplicat al Senyor
 20 per tu, e avem ab Ell impetrat que dels doents anys damont dits te'n sien levats cent. E
 après nos ha atorguat que apareguam e·l món a tos parents e amichs e nostres, e façam
 dir misses e oracions tantes, fins que los altres cent anys te sien remeses.

E axí u feren de feyt. E faeren que per lo pare fon fet tant de bé que dins v jorns
 següens lo pare fon deliurat de les dites penes, e pugà ab sos dotze fills em [32vb]
 25 paradís.

Per les quals coses appar quant plau a Déu bé nodrir sos infans e haver bona
 paciència quant Déus los se pren, car per aytal paciència és provocat nostre senyor Déu
 sovín a rreparar a l'hom ço que ha perdut, e fort altament, axí com appar en lo sant hom
 Job, e Thobies²⁸⁸ e en molts d'altres. E per lo contrari, cant lo pare e la mare dels infans
 30 deffunts són inpaciens cant Déus se pren lurs infans, lavors nostre Senyor los tol, ultra

axò, altres coses corals. E sovín los tramet la mort en pròpies persones, e pèrdoa de béns e d'altres mals prou deçà e dellà.

Què deuen fer aquells qui jamés no han infans

Los terços són aquells qui jamés no n'han, e a aquests fa Déus gran gràcia, car
 5 més val no haver-ne negú que haver-na e que sien dolents, o que haver-los bons e puys
 que muyren, axí com és d'aquells que dits havem tantost. Aquests fa Déus franchs dels
 affanys, e trebaylls e desplaers que soffiren aquells qui n'han.

Dix Jhesucrist que temps vendria que hom diria que beneuyrats són aquells
 ventres qui jamés no conceberen e·ls pits qui no aletaren.²⁸⁹ A aquests fa Déus special
 10 gràcia, car per açò los dóna avinentea de viure en gran repòs de conciència, e·ls dóna
 avinentea de fer almoynes més que no farien si havien infans, e de fer grans béns per si
 mateix en lur vida, majors que no farien si havien infans. Emperò, açò no conexen
 als uns hòmens qui, quant veen que lurs muyllers no han infans, [33ra] de continent
 prenen amigues de qui n'hagen. No-res-meys daran tanta rayina a les muyllers que les
 15 porten a desesperació, e lavors les mesquines fan-se tantes de medecines que finalment ne
 vénen a la mort, o·n són per a tostemp perdudes e affollades.

E aquests qui açò fan cometen gran peccat davant Déu, dels quals fa Déus gran
 vengança en aquesta vida e en l'altra, segons que appar per ço qui·s compta en la
Història africana de Fforoneu, gran príncep aquí meteix, qui, com diu que hagués
 20 muyller dona beneyta e tement Déu, e fos exorcha, lo marit pres amigua, e no-res-meys
 tractava mal la dita dona. E com la dita dona recorregués al sant abbat Pambo que
 preguàs Déus per ella, ell li dix que lo dilluns següent tornaria a ella, e parlaria ab son
 marit e ab ella sobre esta matèria larguament. E com sobre açò suplicàs a nostre senyor
 Déu, estech-li axí respost: —Iràs-te'n a Fforoneu, al qual yo he negats infans de sa
 25 muller, e dir-li has axí: «Nostre senyor Jhesucrist me tramet ací a tu que·t digua
 aquestes paraules: “Per tal cant contra mon manament t'as procurats infants de tes
 amigues, ton fill bort primer te perseguirà, he·t tolrà la seyoria, e·t fuguarà de tota ta
 terra en tant que morrà a poylls e a almoynes; e tu hoiràs ans de ta mort que totes tes
 fiyilles seran putanes públiques e·ls altres fills tots exellats per lo major, en tant que
 30 cerquaran almoynes axí com tu. E·l dit major, tot açò fet, morrà a coltell per son
 cambrer, en qui ell se fiarà, e senyoregarà ta casa altre estrany per lonch temps tu veent.

Marexaries per tes grans viltats [33rb] e mal solaç de ta santa muyller que fosses dampnat, mas perdona't Déus per mèrits e oracions de ta dita muyller, qui tostemp
pregua per tu. E·n la bataylla qui ara faràs seràs vençut, e ton fill pendrà açí fonament
35 de levar-se contra tu. No vol Déus que ta muyller haja jamés infans de son cors, car a
gran estament de santetat la ha Déus preservada, e serà, après ta mort, dona
contemplativa e qui farà grans miracles per la sua santetat, e per la gran paciència que
t'·à haüda, e puys serà salva em paradís.»»

Aquestes coses, de part de Déu dites per lo dit abbat al dit Foromeu, axí·s
40 seguiren prestament con Ell dix. E diu aquí la història axí: «Açí aprenen aquells qui no
poden haver infans de lurs muyllers, qui recorren a amigues, e donen molèstia a les
mesquines de fembres per ço en què mal no meren, ans los desplau a la mort con no
n'han. E per rahó d'açò nostre senyor Déu, qui en especial poneys greument peccat de
malícia, ffa d'açò gran vengança trametent special plagua e persecució contra aquells
45 qui esta malvestat fan.

Les dones axí meteys —diu aquest aquí— qui·s fan medecines terribles per
haver infans deuen ésser fort punides, car a la fi són homeyeres de ssi metexes e fan
gran peccat, e si·n moren merexen-ho bé.» Per què diu açí aquest doctor: «Dona quant
veu que no pot haver infans, e no és colpa sua ne de son marit, deu axí dir en son cor:
50 “O Déus me darà infans o no: si no vol que n'haga, debades m'·i trebaylaria; emperò, per
tal cant no sé la sua volentat, preguar l'·é devotament que Ell me'n dó, si bé deu ésser de
la mia ànima, [33va] si no, que no me'n dó. Si Déus vol que n'aga, donchs, si bé·ls me
laguia, no me'n deg torbar, car Ell sab per què u fa.” E comunament los infans molt
desigats e molt esperats són millors que altres, axí com dien les Santes Scriptures e n'y
55 ha eximpli de molts, donchs de neguna part no·m deig treballar ne dar-me desplaer
d'açò, mas que u coman tot a Déu, e que·n sia feta la sua santa volentat.»

Estes paraules dites de cor —diu aquest doctor— provocarien nostre Senyor a
consolar molt la dona qui les digués a Déu, e lavors no li calria recórrer a plors, e a
dolors ne a medecines mortals.

Quant de mal fa qui s'empara de amiga e à fills borts

Los quarts diu aquest que són aquells qui no han fills de lurs muylers, mas
 5 recorren a amigues e fan que hagen borts. Ara, contra aquests, diu aquest doctor, havem
 ja parlat en lo capítol pus prop precedent queucom —bé que no sia copiosament dit—
 quant mal fa l'om posat en matremoni qui concep fer tanta legea que, lexada sa muyller,
 vaga a altra fembra, e majorment per aytal entenció com és haver borts. E açò declara
 aquest doctor per estes rahons. La primera, car aquest és traïdor, trencant la fe
 10 matrimonial a ssa muyller, e, segons la lig de Déu, és digne de mort e que sia alapidat, e
 ffa gran injúria a ssa muyller donant son cors a altra fembra. E la injúria és tal que, si sa
 muyller se volia, que·s poria separar del marit e estar [33vb] per si metexa; e açò per
 sentència de Jhesucrist posada, *Mathey*, v.²⁹⁰

La segona rahó sí és car aquell qui açò fa, dóna gran infàmia a ssi meteys e als
 15 seus, ensenyant que és hom incontinent, e adultre e de mala vida, e qui no deuria ésser
 pres en testimoni, pus públicament viu en peccat mortal e notori.

La terça és que ell dóna gran damage als infans borts, qui són en natura
 corromputs, e per la Esgleya e per les leys privats de honor heredetària e de tota
 honorable promoció e offici;²⁹¹ e·ls prosomeys hom que són viciosos en lurs costumes,
 20 e plens de mals vicis e semblans al pare e a la mare. E açò posa la Santa Scriptura,
Sapiencie, quarto, on parlant dels borts diu axí: *Ex iniquis enim omnes filii qui
 nascuntur, testes sunt nequicie adversus parentes [in] interrogatione sua.*²⁹² E vol dir
 axí, ço és que los fills borts qui nexen de mal pare e mare fan testimoni per lur males
 obres que aquells de qui són nats e exits eren malvats, e açò conixeràs si·ls vols en res
 25 provar.

Per què diu aquí meteix aquest axí, que multitud de fills borts no és per res
 profitosa al món, ne profiten a la fi, car llur fonament és vil. E jatsia que a veguades
 agen una pocha de apparença, emperò a la fi tot se n'ho porta vent, car diu que
 naturalment fills borts són ventosos e pomposos. Per tal dix un savi aytals versos:

30 *Prodiga natura dedit spurijs hec tria jura:*

*Ut sint pomposi, mendaces, et luxuriosi.*²⁹³

E vol dir que corrupció de natura dóna aquests privilegis als borts, so és que sien pomposos, grans mentidors e luxuriosos.

[34ra] Un altre doctor expon lo dit test qui diu *In interrogacione sua* axí: «O lo
35 bort és interrogat d'on ve per paraules o per obres. Si per paraules, he respon veritat
lavors fa gran desonor al pare e a la mare de qui és exit, car ha a manifestar lur peccat.
Si diu falsia, pecca contra Déu e ment, axí com ha acostumat. E diu-li hom: “Bé par que
bort ést, que moltes falsies dius.” Si és interrogat per obres, tantost bordega, e quays per
bé que se'n guart sí y cau, car diu-se comunament que bort e mula tantost ne fa una.²⁹⁴ E
40 cascun qui u veu díu: “Bé par d'on véns.” E veus aquí tostemp vituperat pare e mare a
tota part.»

Posa aquell gran doctor Alcuinus, *Super Decalogum*, escrivent de fornicació e de
adulteri, que aytant com lo bort és de pus vil e horrible rahil, aytant porta ab si majors
malediccions e pigors costumes, e posa-n tres differències. La primera diu que és entre
45 solts qui són fora matremoni, e aquests són dolents en lo primer grau. Los segons són de
aquells qui són en matrimoni, e aquests són pigors, si-s vol la un d'ells hi sia, si-s vol
abdós. Los terços són d'aquells qui són de ecclesiàstichs o de religiosos, e aquests són
los pigors. E d'aquesta differència dien als cuns que serà Antecrist, car diu que serà fill
de dona monga.²⁹⁵

50 De qualque differència, emperò, que sien, tostemp són viciosos, seguons que ell
meteys ensenya en aquell metex libre, on posa que aquestes són les lurs males
condicions entre les altres, de les quals havem dites als cunes damont.

Qui posa les males condicions dels borts

[34rb] La primera, que són desverguonyats, e açò appar per tant car tostemps se
 5 loen e·s jacten de linatge, com lus sia cosa verguonyosa al·leguar linatge, si pensen com
 ne són exits.²⁹⁶ E si·ls ne reptats diran: —E què y pusch yo fer si yo són bort? Guardàs-
 s’i ma mare! —axí com si no era cosa confusible ésser fill de mala mare.

Ítem si lur rahó valia, no seria cosa verguonyosa ésser fill de traïdor, ne de jueu
 ne de hom lebrós,²⁹⁷ car dirà aquell qui u és semblant: —E què y puix fer yo si aytal era
 10 mon pare? Cert, pots-li dir que, jatsia ell no merescha mal en lo peccat de son pare,
 emperò eyll ne roman suyllat per a tostemps, e encara tots aquells qui d’ell exiran, e
 aytant més com ell retén los deffalliments e mals de son pare e·ls vicis acostumats en
 aquells qui són borts e mal nats axí com ell. E açò posa lo *Ecclesiàstich*, XLI ca., on diu
 axí: *Erubescite a patre et matre de fornicacione*,²⁹⁸ e vol dir que tot hom deu haver
 15 verguonya que haga haüts pare e mare fornicadós. Rahó és car, com los infans tiren
 queucom al pare e a la mare, presumir pot hom comunament que·ls infans almeys tiren
 queucom a aquella mala e lega rahil, la qual és fort verguonyosa en persona de bé, ne
 qui entena en vertut ne en neguna honor.²⁹⁹

La segona, que són persones traverses, qui no·s regexen per ley ni per rahó, sinó
 20 axí com los movimens e les inclinacions los vénen al cor; les quals inclinacions con sien
 pus corrupudes que en altres, per la raïl de lur neximent qui és sens benedicció, la qual
 sol repembre la corrupció de natura, [34va] per tal lur natura és pigor, e ab pigors
 moviments que en aqueylls qui són fiylls de matremoni beneït per Déu e per la santa
 Esgleya. Per rahó d’açò féu Ligurgus ley entre los grechs que jamés bort no fos rey, ne
 25 príncep ne regent neguna comunitat, car com lurs passions sien fort terribles e contra
 rahó, e aquell qui té regiment haga mester rahó més que tot altre, segueix-se que bort no
 deu ésser posat en regiment.³⁰⁰

La terça rahó sí és car comunament borts són fort mal nodrits. Rahó és car estan
 ab la mare³⁰¹ o ab estranys o aquí, on negú no·s cura d’ells, e tothom los menysprea, e
 30 axí no aprenen de negun res de bé; e com aguessen mester més maestres que altre qui

sia legítim, seguey-se que per força han a ésser mal nodrits. E diu que aquesta és la rahó que jamés borts no serven leys ne furs, mas viuen a llur guisa.

La quarta, que no són fermes ne forts de cor e, per consegüent, són mutables e variables axí com a fembres, e no pot hom d'ells confiar. E açò posa Bonifaçi papa màrtir, e és en lo Decret, *Distinctione* LVI, en aquell capítol qui comença: *Si gens Anglorum*, on diu axí lo dit papa: *De tali mixtione meretricum existimandum est esse degeneres populos furentes libidine; sequitur nec in bello fortes, nec in fide stabiles, nec hominibus honorabiles, nec Deo amabiles esse.*³⁰² E vol dir que fiylls nats d'aytal mala raül de vils e inmundes fembres estimar deu hom que los pobles que n'hixen, que són fora de linatge de bons hòmens, e qui són furiosos e molt entenents en luxúria; ne són forts en bataylles, ne [34vb] fermes en fe ne-s mostren hòmens honorables ne amables a Déu.

Deya lo gran Scipió Africà que en tot linatge deu haver un bort qui faça les venganças avorrides, per tal que si ben fa, tothom se'n riu; si mal, ne-s pert, ne mor negú no se'n sent. Philon axí meteix diu, *Sapiencie, tercio*, que fills de adulteri a la fi vénen a no res;³⁰³ ne t'abellesca aperença lur, car a la fi tot ne va en vent, axí com la pols qui-s leva en alt, e cau e puys no appar.

Que tothom se quart de fer matrimoni ab bort que sia fill d'om ecclesiàstich

Carnotensis, en lo seu tractat *De núpcies*, sí posa en esta matèria als cuns punts, e
 5 lo primer sí és aquest, ço és que tothom se deu lunyar fort de acostar-se a bort qui sia fill
 d'om ecclesiàstich, car diu que si son heretament ve dels béns de la Esgleya, és gran
 dupte del seu decahiment e que no sia tost, car diu que nostre Senyor en aytals fa special
 punició en lo peccat del pare, qui ço dels pobres ha deputat a vanitat del món e a
 exaltació d'aquell lo qual és nat en perjudici de la Esgleya.

10 Lo segon punt sí és que diu que als cuns escusen aytal heretage follament dient
 que llur pare podia dar ço que los dóna, e per consegüent que no és negun perjudici a
 negú si·ls ho à dat.

Diu aquest doctor axí: «Digues-me ço que lo pare dóna a aytal fill, d'on ho ha
 ahut? Si de son patrimoni, atorgam que lavors no ha dat res de la Esgleya, mas fa·n
 15 injúria a aquell al qual lo patrimoni se'n [35ra] devia tornar après sa mort, si negun n'i
 ha aytal. Si dius que dels béns de la Esgleya ho ha hagut, certa cosa és que aytals béns
 tots són dels pobres, sinó solament ço que los ecclesiàstichs n'an mester per lur vida a
 sostenir, segons que posa sent Bernat *Ad Eugenium papam.*»³⁰⁴ Ítem diu ell: «Certa cosa
 és que lo bisbe ne·l prelat ecclesiàstich no ha res en los béns ecclesiàstichs, sinó
 20 administració justa, donchs, com per aytal administració ell no sia seyor, seguex-se que
 és tengut de administrar-los là hon la santa Sgleya ha hordenat —ço és als pobres de
 Déu— e, per consegüent, ell no·n pot heretar a negú.» Ítem diu aquest: «¿Ab quina
 consciència pot lo fill bort heretar ne tenir estament d'açò qui no és seu, ne lo pare no l'i
 pot dar sinó axí com l'om ecclesiàstich qui dóna a un altre pobre? Vet, donchs —diu
 25 ell— pare ecclesiàstich qui de molt hereta son fill, quant de mal ffa a ssi meteys e a sson
 fill mesquí, e ab quant càrrech de consciència lo lexa.»

Lo terçs punt és que ell conseylla a tots aytals fills de consultar lo papa sobra llur
 heretament. E si lo papa, per special gràcia, los vol lezar ço que llur pare los ha lezat,
 que lavors ho posseesquen ab lo càrrech que lo dit sant pare los volrà imposar, e sens
 30 aytal licència no u posseesquen per res.

Lo quart punt és que eyll conseylla a tots aytals fills, si són persones qui tinguen estament, de haver ab si tostemps persones especials de bona fama, de bon seny e de bona consciència, lo conseyll dels quals tinguen en tots lurs affers. Rahó és car aytals senten en si comunament grans passions e inclinacions a mal contra bones [35rb]
35 costumes; per què han mester de ffer lur poder, e de pugnar més que altres que les dites inclinacions he passions vençen, perquè no sien en si mals, e après que no sien diffamats e meyspreats sobre tots altres hòmens.

Si són persones que no tinguen estament, conseylla-los primerament que façen lur poder de ésser bons més que tots altres, e ab arts e ab maneres especials.
40 Segonament los conseylla que s'acosten a bones gens, car aytal acostament los sostindrà e·ls cobrirà lurs plagues e misèries, qui diu que són moltes, e en special, que són fort mutables e erguyloses, he molt dispòsits a desonrar e a vituperar los altres, e a ignorar lurs propis deffallimens. E al propòsit recomta aquí metex una aytal història.

Qui prova per història ço qui dit és en lo pus prop capítol precedent

Diu que en lo duchat de Barbant³⁰⁵ havia un cavaller de Perosa que hac un bort
 5 lo qual heretà altament, per lo qual heretage lo dit bort aconseguí muyller de gran loch.
 Lo qual un jorn, sens altre cause, après que ach estat ab eylla un mes, ell la lexà anant en
 altra terra, al·legant a als cuns per sa excusació que no la havia trobada verge, de la qual
 cosa lo pare e mare e parens foren fort offesos fins a la mort, sabens que la infàmia
 aquella era gran falsia. E quant axí fos, devia-ho dir a ells secretament, e no diffamant
 10 axí la muyller ne, per consegüent, sos parents. E con la mare de la donzella, fort trista
 sobre açò, consultàs [35va] un sant abbat monge negre, lo dit abbat respòs axí:
 —Segurament bé merexets aquesta turbació e verguonya, car a ffer aquest matrimoni no
 us moch sinó avarícia veent l'om aquell tan bé heretat. Mas devíats pensar que son
 heretage no pot durar, car és dels béns dels pobres de Déu, qui totjorn criden a Déu
 15 contra ell e contra aquell qui·ls hi à lexats en dampnació de la sua ànima. Devíets encara
 pensar que vostra filla de aytal hom no podia haver honor, ne ab ell podia haver bona
 vida per les males costumes e maneres que han hòmens axí nats, majorment cant se
 veen exalçats e en gran estament. Ara havets procurada mort a vostra filla, e dolor e
 verguonya per a tota sa vida, e a vosaltres meteys, ne y ha remey, car res que aytal hom
 20 prometa no ha neguna valor ne fermetat, ne y creegats, sinó en ço que·n vegats. Més vos
 agera valgut hom ben nat qui hagués molt meys, del qual fórets amats e servits, e vostra
 filla aguera solaç e consolació. D'aquí avant no y ha pus sinó que preguets Déus que·l
 vos luny per tal que més mal no us faça a vosaltres e a vostra casa, o·l vulla portar a
 bona fi en breu per la sua mercè.

25 E a la fi de la història diu axí aquest: «Axí com d'aquest ho viu, axí u he vist
 d'altres que fajèn a molts, a qui s'acostaven grans escàndols e semblans. E lexa-u fer
 Déus per tal que los ecclesiàstichs atenen quant desplau a Déu posar borderim en
 estament, e majorment dels béns qui són deputats als pobres de Déu, car los pares se'n
 van al juhí de Déu terriblament carreguats, e los fills tostemp d'aquell càrrech
 30 empat[35vb]xats, e en lurs males costumes suylats e fedats, e aquells qui·ls se acostan

ne romanen tostemps desonrats e malcontents e paguats, car són pus gelosos que altres e pus inportables a muyllers e a tota res qui ab eylls haga a tractar ne a perseverar.»

Que als cuns borts hi à a vegades bons, e per tal no·ls deu hom meysprear

Per rahó cant als cunes de les males condicions posades damunt dels borts
 5 aparegueren en lo gran Alexandre, per tal duptaren molt que ell no fos bort, fill d'un
 gran filosof qui·l féu néxer sots certa constil·lació quant en ell fo. E jatsia que ell fos
 bon cavaller e ab gran cor, emperò ell fo fort pompós e altiu, desconexent a molts e
 taccat d'alcuns vicis, que dien que li ensenyà un malvat mestre que ach. Emperò ell,
 per sa follia, volent esquivar tota aquesta infàmia, se féu apellar fill de déu Júpiter e, per
 10 consegüent, axí caegué en ço que volch escusar, car, seguons que diys d'ell un mestre,
 si fill era de Júpiter, no devia senyoregar l'imperi de Grècia, car de pus prohimes n'i
 havia que ell, mas donàs-li regne Júpiter entre les steles, car ell ab la terra no ha res que
 partir.³⁰⁶

Quesque sia d'açò, emperò, nota ço que diu en esta mathèria Fulgenci,
 15 escrivint al bastart d'Ongría: «No contrastant que bastart —ço és bort— per natura sia
 viciós, emperò als cuns ne són estats hòmens assenyalats, famosos e de gran virtut, qui
 per lurs grans obres són pujats a papes, seguons que posa Gracià en lo Decret,
Distinctione LVI, [36ra] *Ossius*.³⁰⁷ E n'hi à haüts de nobles reys e de grans hòmens, e
 açò per tal cant vanceren lur natura ab gran estudi de ésser bons, e per tal los ajudà
 20 Déus, de qui foren specials servidors, e oracions de santes persones. E per tal cant feyen
 altes e continuades oracions e moltes almoynes, e·s luyaven de mala gent, e s'acostaven
 a persones bones e assenyalades, e tenien lurs conseylls, e pugnaven scientment contra
 lurs males inclinacions més que altres persones, per tal los ajudà nostre senyor Déu, que
 foren millors que·ls altres de lur linatge, e foren a gran profit e honor d'aquells qui·ls
 25 atanyien e s'acostaren a ells despuys.»

E diu açí Fulgençi que hom qui nodreys alcun bort e·l vol fer bo, en special lo
 deu ascientar que sia callant e no jactant si metex, e que sia ab seny e leyal, e ben nodrit
 en paraules e en ses obres, e axí farà callar tots sos enemichs, e serà digne que sie
 mestre dels legítims. E diu aquí axí: «Tot hom savi, cant veu lo bort, deu axí dir dins si
 30 metex: “Aquest és creatura racional e humanal axí com tu meteys, apta a gràcia e a
 glòria, e ell no mer mal en lo peccat de son pare ne de sa mare, e emperò per lur peccat

és ell meyspreat. O, Déu! E per què·l meysprearé yo? Pus Déus lo ama e·l posarà per ventura em paradís pus alt que mi, e en la terra porà encara senyoregar a mi e als meus.”»³⁰⁸ E per esta manera deu retraure son cor del meyspreu dels borts. Deus pensar
35 que sens comparació ést tu pus digne de ésser meyspreat per tos peccats que no aquest, per tal cant no ést ledesme, e un dia ho conixeràs [36rb] clarament.

Per tot ço qui dit és appar què és lo primer bé al qual lo matrimoni és ordonat —ço és a nodrir infans al servey de Déu—. E appar encara con és mala cosa no nodrir-
los al dit servey seu. E appar los posats en matremoni en quantes differències són sobre
40 haver infans o no haver, e com cascú en les dites differències posat se deu mills guovernar emvers Déu e la fortuna del món. E appar encara quant de mal fa aquell qui cau en peccat de adulteri, jatsia que encara avem a dir queucom davall d’aquesta mathèria.

E diu açí Fulgençi, a la fi del dit tractat: «Attén tu açí—diu ell— que tots los
45 constituïts e posats en matrimoni desigen fills, e fort pochs los desigen per fer·los bons a Déu ne a dar·los al seu servey. ¡O, —diu ell— e con és gran la desconexença e ceguetat dels hòmens e poch amor a Déu! Car ço que han de Déu no volrien molt acostar a Déu, ne aurién gran pler que fossen molt amiguats ne dats a Déu, mas tot lur estudi és que·ls vissen fills del món, florens e verdegans en la glòria del món. E per tal —diu ell— lo
50 Senyor, qui u veu, los en fa veure molta misèria en poquea e en granea, e en mort e en vida.

O, —diu ell— miserables pares e mares! E com vos penedirets d’aquest tan foll desig de vostres infans a pugar, e d’aquesta tanta desconexença! Com los desigats de Déu lunyar?! Per tal, no se’n farà ço que·n desigats; o si u fa, costar·vos ha massa en
55 altra loch, qui ara vos està amagat. Obrits, donchs, los ulls, mentre és hora, e agats pietat de vosaltres metexs e de vostres infans, [36va] donant·los a Déu e acostant·los a Ell! Ajudatz·los·hi a acostar, per tal que ells despuys puxen ajudar, ab Ell, a vosaltres.»

E açò sia dit del primer bé de matrimoni, qui és nodrir infans al servey de Déu.

Que lo segon bé qui és en lo matrimoni s'apella bé de feeltat

Lo seguon bé qui és en lo matremoni s'apella bé de feeltat, la qual marit e muller
 5 se deuen e·s prometen, per viguor de lur matrimoni, la un a l'altre. Aquesta fe, diu sant
 Ambròs, és de tanta viguor que no permet jamés que la un se puxa ab qualsevol altra
 ajustar; ne la hu no pot l'altre licenciar, ans qui aquesta fe trenca, seguons la lig de Déu,
 és digne de mort e que sia lapidat. E segons ordinació de la Esgleya és cas comunament
 al bisbe reservat.³⁰⁹ Per aquest cas solament la un pot lexar l'altre, seguons la lig de
 10 Jhesucrist, dient, *Mathey, quinto*, que a negú no és legut lexar l'altre en matremoni
 posat, si donchs no és per rahó de fornicació.³¹⁰

Nota aquí, emperò, que ultra aquest cas n'i posa la santa Esgleya molts d'altres,
 per los quals ajustats per matrimoni se poden separar, entre los quals és aquest, ço és si
 la un, quant en si és, enclina e sovín empeny l'altre a peccar mortalment, car com cascú
 15 sia més tengut a Déu que no a qui·s vol altre, si la persona posada en matremoni
 clarament conex que ella no pot per res viure ab l'altre sens clar e notable perill de
 peccar mortalment e sens injúria del seu Creador, en aytal cas, feta sobre açò a la part
 [36vb] loable e discreta protestació, se pot separar de l'altre quant a la habitació.

Emperò si aquest cas, ne lo damont dit, ne·ls altres per la santa Esgleya assignats
 20 no u empatxen, lavors lo matrimoni no·s pot per res separar, ne encara per neguna
 creatura sots Déu, car con dix Jhesucrist: «Ço que Déus ha ajustat, hom no u
 separarà.»³¹¹ E per tal diu lo Maestre de les Sentències, en lo quart, parlant d'aquesta
 matèria, que matrimoni és legut ajustament d'om e de fembre per consentiment de lurs
 coratges, qui requer que ensemps estiguen sens divisió tostemps.³¹² Per què pots veure
 25 que no fa poch peccat aquell qui posa divisió entre marit e muyller, car, com diu la
 Scriptura, *Ecclesiastici XXV*: «En tres coses trop sobiran plaer, que són aprovades
 davant Déu e davant hòmens, e són aquestes: concòrdia de frares carnals, amor de bons
 hòmens, e hom e fembra —ço és marit e muller— qui·s concorden e la lur concòrdia és
 en bé.»³¹³ E diu-ho contra aquells qui·s concorden a ffer mal.

30 Diu aquí Hugo, *De sacramentis*: «Matrimoni a glòria de Déu és ordonat
 principalment, donchs, lavors plau a Déu com ells viuen tostemps entenent en bé, e

lavors los prospera Déu. Mas cant entenen en viltats o en vengances, o en mal ajustar
contra caritat, aytal concòrdia no plau a Déu, car finalment la aurà Déus a dissipar, a
ponir e a confondre.» D'aquesta pau diu Jhesucrist, *Mathey*, x: «Yo no só vengut a
35 posar aytal pau, ans hi vull posar coltell»³¹⁴ —ço és la sua ira— contra aquells qui, en
matremoni posats, ordonen lur concòrdia a mal e contra als cuns altres; e finalment tota
lur pau ve a mala fi e a discòrdia [37ra] que lexa Déus posar entre ells mateixs per tal
que de grans amors hisquen grans pudors, e grans rancors e grans dolors.³¹⁵

Recompta Plutarcus que en Dalmàcia solia ésser costuma que tots anys les dones
40 assenyalades, e ja de dies, prenien licència dels marits, a temps cert de l'any, que
almeys estiguessen per un mes separades d'ells, ab altres dones qui vivien religiosament
per les muntanyes en cases honestes. E aquí donàvan-se a contemplació, e a dejunis e a
oració, preguant Jhesucrist per si metexes, e per lurs marits e per lurs cases, e que Déus
los donàs concòrdia e pau a Ell plaent. E axí's seguia depuys de fet. E segueix-se aquí
45 metex axí: «Cant la dona veu tenir mala via al marit e donar-se a mals guanys o a altres
mals, soptosament hi deu acórrer per si metexa, o per parents o per qualque altra via per
tal que lo marit no perescha. E si conseyll no s'i pot dar, coman-ho a Déu, a qui
principalment ho deu comanar.»

E segueix-se aquí: «Gran és la amor que la dona deu haver a sson marit, e'l marit
50 a la dona, pensant com Déus los ha ajustats. E qui lig ço que los infels han fet en lurs
matrimonis la un per amor de l'altre, no y basta enteniment, car per aquesta amor se
daven a mort, e a tot linatge de penes, e a tot perill e a tot ço qui's podia cogitar per
negun enteniment; la qual cosa és a gran confusió de molt mal hom e de molta mala
dona, qui hauran nobla compayia, e de gran recapte e de gran pes, e no-ls sabran
55 conèxer, ne-ls sabran honrar ne amar, vençuts de gran folia, o viltat, o malícia o poch
seny, la qual malvestat poneys Déus fort terriblament en esta vida e en l'altre, seguons
que aquest [37rb] sant hom diu.»

Segueix-se aquí metex axí: «O! Per què no pensa la persona posada en
matrimoni que és un cor e una volentat e una carn de l'altre? Car diu sent Pau: «L'om
60 no ha poder de dar son cors, car de sa muller és; axí metexs la dona.»³¹⁶ Donchs, si la un
és de l'altre, com pot fraudar ne furtrar la un a l'altre, ne pot partir ço que Déus ha unit e
ajustat en tanta amor, e en tanta feeltat e en tan gran sagrament? Car diu sent Pau que lo
sagrament aquest fort és gran,³¹⁷ e per açò a significar diu que les esposalles se deuen
fer ab anell qui solament reeb un dit: axí cor d'om muylerat deu solament amar una

65 dona, e dona maridada solament amar un hom per aytal rahó.»³¹⁸ E per tal diu que no
vol nostre Senyor que hom aga sinó una muyller, ne una dona sinó un marit, per tal que
un solament sia d'un, e la amor no·s separ ne·s partescha per moltes parts.³¹⁹ E si dius
que antigament un hom havia moltes muyllers, axí com Abraham e Jacob e Daviu,³²⁰
dien-te aquí los doctors que axò era per especial dispensació de nostre senyor Déu, qui u
70 féu per multiplicar lo món, e per especial misteri amagat al poble.³²¹ Emperò, seguons
comuna ley per Ell ordonada, Ell vol que solament entre dos, sens pus, sia ver
matrimoni. E rahó pot ésser altre axí metex, car si un hom ordinàriament avia moltes
muyllers, ne la amor no seria tan gran, ne la un no confiaria tant de l'altre, e
innumerables divisions, e emveges e misèries qui se'n seguirien, axí con pots veure si
75 attens a aquells que la Scriptura recompta que n'hagueren moltes.

Com als cuns avorrexen lurs muyllers per tal cant són spirituals e devotes

[37va] Alscuns, emperò, axí hòmens com dones, no atnent a la feeltat que lo
 5 marit deu a la muller e la muller al marit, ne atnent a la unitat e amor que Déus ha
 ordenada ésser entre ells e manada, segons que posa sent Pau, sí inpugnen aquesta santa
 unitat, e unió e amor matrimonial per diverses maneres.

E primerament n'i ha als cuns qui avorrexen als altres per gran amor que han al
 món e a la vanitat, e per pocha amor que han a Déu e a tot açò qui seu és, axí com és
 10 com algun marit veurà sa muyller devota, e spiritual e tement a Déu, e ell, qui res no ha
 ab Déu, no s'asalta d'axò, car veu que aytal muyller no és barguanta, ne consentiria a
 moltes malvestats e arloteries a les quals consentiria una gran tacanya, la qual ell volria
 prop si. Aytal dona, diu Linconensis en lo tractat *De núpcies*, és axí perduda en mans
 15 Déus la ama e la vol elegir a ssi matex, dóna-la per muyller a aytal hom qui tostemps li
 és pena e flagell de mort, per tal que ella en aytal martiri sia provada en gran paciència,
 per la qual finalment merescha haver paradís.

E axí diu que fo revelat a Civil·la, regina de Oclàndia, que havia per marit un
 hom lo pus vil baccallar del món, car con ell la meyspreàs per la gran devoció que veyia
 20 en ella, e li tingués passades XX amigues e concubines moltes; e la tingués en gran
 pobrea e misèria; e la tractàs axí con a serventa e no axí com a muyller, e la santa dona,
 axí com [37vb] a plena de virtut, se alegràs en aquells vituperis e affanys que sofferia
 tants, emperò tostemps vedava a sos infans que no presessen vengança de les
 concubines de lur pare, que ells volien matar, e·ls deya que no·s torbassen dels enugs
 25 que lur pare li faÿa, e u apagàs tot axí con podia; emperò un jorn, arrapada en
 contemplació alta, demanà a Déu per què la avia feta muyller de tan vil hom, car si fos
 estada muyller d'un bon hom, aguera fets infinits béns que lavors no podia fer, car
 aquest que havia la empatxava de tot bé a ffer. E diu aquí que estech-li respost a
 Civil·la: «Si tu fosses estada muyller de bon hom, ell no t'haguera exercitada en
 30 paciència ne en altres virtuts moltes, axí com ha aquest per la sua malícia; ne tu no fores
 pugada en estament de tanta santa virtut axí com ara ést; ne agueres ahuda tanta sciència

ne tantes consolacions celestials con ara has ahudes; no-res-meys ton marit aguera ahuda per muller tal que li aguera fet a ssa guisa, e a la fi foren endós dampnats. E arayo, per mèrits de les tues oracions, tirar-l'è a mi, e·l portaré a bona fi per tal que en tu
35 sia complida la paraula de sent Pau, qui dix que serà salvat hom infel e gran peccador per muyller fell e santa.»³²² E diu aquí que a la fi estech-li axí dit: «Civil·la, tostemps que veuràs santa dona muyller de malvat hom, veuràs a la fi qualque assenyada obra que Déus fa a l'hom per mèrits de la santa dona.»

E açò dit, Civil·la féu grans gràcies a nostre senyor Déu. E de continent lo marit
40 vénch a ella contrit e esmenat, demanant-li perdó dels mals passats, e féu après bona vida e vénc a bona fi. [38ra]

*Com és mala cosa com la dona avorrex son marit
per tal cant és devot e espiritual*

5 Jatsia que fort sia lega cosa que l'hom avorresqua sa muyller per tal cant la veu
spiritual e devota, emperò ja és major legea que dona avorrescha son marit per aquesta
metexa rahó, car és fort mal senyal en ella, si donchs lo marit no tenia tals maneres en sa
devoció, e axí estranyes, que tolgués a la dona la consolació e solaç que hom deu
ensenyar a ssa muller per rahó de son matrimoni, car en aytal cas la dona auria gran
10 rahó de clamar-se'n. Mas que lo marit sia gran oracioner e no vaga a la guisa, axí com
los folls, ne s'asalt de vanitats ne d'oradures moltes que volen los altres, e que sa
muyller no·l puxa portar per assò, no deu ésser sofferit a la dona, ans és digna de gran
reprehenció, e sens tot dupte Déus la'n punirà greument.

 Diu Petrus Damiani, en la epístola que tramès a la duguesa d'Àustria, que dona
15 massa veciada, e masa dissoluta e feta a ssa guisa ans de sos dies mor, car atant se
aleera, e tals coses ensaga e tantes ne desiga que a Déu put e als hòmens. E recompta
que ell ne véu una fort gran e de gran estament, qui cant son marit entrava en capella,
ella li feya botxes detràs, e cant ell feya sa oració, e ella suspirant cridava: —O, Déu,
quant durarà açò?! E si lo senyor digués res de Déu, tantost faÿa mala cara e deya tot
20 gint: —Ara preÿca el monge! E feya d'aquestes coses moltes. E un jorn, con ella·s
truffàs axí de son marit, ella, [38rb] taylant una poma³²³ ab son guanivet, ficàs lo
guanivet pel pits e tantost començà a morir. E mentre que moria cridà alt: —Los escarns
que yo he fets del meu sant marit e de les sues bonees m'an portada a aquesta mort!³²⁴

 E diu aquí ell metex axí: «Abhominabla cosa és envers Déu e hòmens que la
25 dona sia ben maridada e que·s faça truffes de son marit, con tota bona dona sia tenguda
de dar a sson marit special honor e reverència, axí com a son senyor,³²⁵ car axí u feya
Sarra a Abraam³²⁶ e les famoses dones passades, segons que legim en los actes e
escriptures dels passats.»

 Per tot açò appar lo propòsit principal, ço és con a Déu és cosa fort odiosa que
30 en matremoni, qui principalment és a glòria de Déu ordenat, la un meyspreu l'altre, e no
l'am axí cament e leyal com deuria, per tal con lo veu spiritual e devot.

Com desalt és contra la amor matrimonial

Segonament, empatxa la dita amor e feeltat matrimonial desalt que la un ha de
 5 l'altre. Ara és axí que aquest desalt ho és ans del matremoni o après per qualque
 ocasió. Si és ans del matremoni, lavors és gran colpa d'aquells qui lo matremoni han fet
 e consentit, car aquells qui matremoni fan deuen haver lo consentiment de les persones
 e parts qui·s deuen parar al matremoni, axí con féu Laban de sa germana Rebecha cant
 dech pendre a Ysaach per marit: primerament volch saber la volentat de la donzella,³²⁷
 10 axí meteys és de l'hom. On diu ací Tullius, *De officiis*, que qui fa matremoni
 d'als[38va]cuns fort deu guardar la volentat de l'hom e de la fembra si la un plau a
 l'altra, car si desalt hi à, jamés no y haurà amor, e si no y ha amor, tost serà tot dissolt, e
 axí irà tot a la mala ventura. Per què deya Tul·li: «L'aneyll qui·s dóna en les esposaylles
 ensenya la egueltat qui deu ésser entre l'espòs e l'esposa, car si és massa ample, tantost
 15 cau; si massa és stret, no y pot entrar en lo dit.»³²⁸ E açò vol dir que axí lo cor de la un
 deu venir al livell e concordar ab lo cor de l'altre, que no y aga negun desalt per res; si
 no, tot és perdut.

Enseya Tul·li que en special deu hom guardar molt al matremoni; e primerament
 que l'altra sia de bona gent, o almeys de egual o de millor que tu. E açò més que més
 20 deu guardar la dona, car diu que la fembra se aminva per pendre menor de linatge que si
 metexa, mas no u fa l'om.³²⁹ És ver que diu que a veguades açò fa a flixar per algun
 deffaliment qui serà en la fembra, qui, compensat ab qualque preheminiencia e bé qui
 serà en l'om, fa a passar graciosament; e pus fet sia, jamés aytal deffaliment per res no
 deu venir davant, si donchs la una part no soberguejava e no exorava massa contra
 25 l'altra. En aytal cas, diu que a cascú és legut de ajudar-se de ses armes.

Segonament diu que deus attendre que aquí no sia notable desagualtat de edat. E
 per tal diu que tart és bon matremoni d'om vell ab dona massa jove, e ja pigor hom jove
 ab dona veylla, ans diu que d'aytals matrimonis hixen sovín grans mals.³³⁰ Axí metex
 que la un no haga qualque di[38vb]formitat o legea, o malaltia o cosa amaguada, per la
 30 qual l'altre agués a portar massa gran càrrech. E en special, ço diu, que la un no sia
 persona incomortable en ses maneres, ne deffallent en seny natural. E diu ell que gran

crueltat fa qui altre posa en aytal matrimoni que per tostemps aga mal, ne puxa haver
esperança que d'aquell mal sia franch, sinó per mort de l'altre. Diu que aytal matrimoni
que per tostemps aga mal porta les persones a desesperació, e finalment ve a mala fi. E
35 molt més valria a la persona viure sens matrimoni que no que tostemps aga a portar tan
desperat càrrech, e qui és pigor que mort, axí com és haver a suportar persona odiosa e
de qui hom aga gran desalt.

Sobre aquesta mathèria recompten les històries antigues infinits mals qui per
ocasió d'aquest desalt se són seguits, los quals recomptar seria fort lonch, per què basta
40 de present ço qui dit és del desalt qui va davant lo matremoni. Si lo desalt ve après lo
matremoni, e no és desalt de la persona en si, mas per qualche vici seu, o per cas
sobrevengut, aytal desalt se pot leugerament reparar, si donchs no ve de coses
desesperades, axí com per adulteri de la dona o per intemptació de mort de la una part a
l'altra o per coses semblans. E per tal deu tantost la un e l'altre procurar pau e concòrdia
45 per tal que no cresqua més, mas per pròpria humiliació de la un a l'altra, o per parents o
per altres persones, deu dar de continent fi al mal.

*Com gelosia és follia cosa e contra la amor matrimonial*³³¹

[39ra]Aytals dolenties, diu Macrobius, qui separen a temps amor matrimonial
 5 són moltes, car a veguades ve per gelosia, la qual és la magor plagua del món. E diu ell
 axí: «O la persona veu mal de l'altre, o l'ou o'l pensa. Si·l veu, aquí no y ha gelosia car
 és cosa certa, e lavors deu-se dir lo fet cara per cara, sens verguonya e pahor, e
 remediarse tantost a la millor manera e pus secreta que puxa. Si u ou, atena la persona
 qui u ou qui és la persona qui lo y diu, e no creegua soptosament, car, com diu Salamó,
 10 qui massa creu tost, leuger és de seny,³³² e digna és de verguonya e de confusió, e
 majorment si la persona qui u diu no és de gran recapte, ne diu que u aga vist, car de
 'dix' en 'dix' se sembren dins una mateixa casa soptosament infinides falcies. Ne de
 persona de verguonya, e de honor e de bé, no·n deu hom soptosament creure ne sospitar
 un gran mal, ans deu hom creure que tot sia falsia. Si dius que lo mal aquell ne l'as vist
 15 ne hoït, mas que·l penses e que n'as grans sospites, garde·t que aquexes sospites no
 agen van fonament, e que si les mostres deffora, que no ençenes foch qui·t crem, e que
 no façes que ço qui res no és que serà queucom, car axí·s fa tot dia. E tu, axí metex, si·s
 vol marit o muyller, no sies bròffech ne turch, ne de mala guisa, ne engronyat ne
 ontós³³³ per ço que no cal; si no, veuràs a què vendrà ton fet.»

20 Diu ací Macrobi que gran saviesa és de la persona posada en matrimoni de no
 donar ocasió a la altra per son engronyiment o ontos amaguades,³³⁴ car grans [39rb]
 mals nexen d'aquexes miyonies, mas si la un ha res contra l'altra, que, de present, ab
 paraules amigables lo y digua, e que prestament donen fi a tota lur malenconia. Diu
 Sèneca que qui compayia ha ab altre, la qual honestament no·s pot separar, deu posar en
 25 son cor que la compayia s'à a mantenir per amor e benvolença, la qual requer honor e
 comport, car com tota creatura aga deffeliments, e sens ells ésser no puxa, donchs
 amistat no·s pot conservar sens comport e subportació del vici de l'altre, al qual suport a
 ajudar pot a veguades entrevenir alguna amiguable correcció, observat loch e temps, per
 la qual lo viçi se corregesca o baix per guisa que·s puxa mills suportar.

Per què no és legut a crestià rebugar sa muyller

Dirà açí algú: —Si yo he desalt de ma muller per qualque feditat o dolentia sua,
 5 per què no li pux donar comiat paguant-li son exovar e que se'n vaga onsevuylla —con
 Moysès faés e donàs aquesta ley al poble de Israel—?³³⁵ E lavors no viuríem en tantes
 misèries ab elles, axí com ara fem.

Responch-te que Jhesucrist no u vol, ans ha revocada la dita ley dada per
 Moysès, axí com appar *Mathey, quinto*.³³⁶ Ne la ley aquesta no estech dada sinó per
 10 malícia dels juheus, qui mataven les muyllers cant no se n'asaltaven; e per tal que no les
 matassen, estech-los permès que lus poguessen dar comiat, qui s'apellava libell de
 rebug. Emperò la lig de gràcia que lo Salvador ha aportada no consent tanta misèria, ço
 és que la dona, qui és ja tan humi[39va]liada per lo marit, sia gitada de casa sens culpa
 sua, e se'n torn a sos parens, e sia enverguonyida e rebugada axí vilanament, ans ha
 15 manat lo Senyor beneyt aquí meteys que l'hom no puxa lexar sa muller per neguna rahó,
 sinó per fornicació que ella faça.³³⁷ E si ell ne pren altre, aquella vivent, ell fa peccat de
 adulteri.³³⁸ E jatsia sufficient resposta sia a la qüestió aquesta, dient que açò vol lo
 Salvador, emperò los sants hi assignen diverses altres rahons fort fundades en gran
 justícia. La primera, que la dona reebia gran minva sens neguna culpa. Quina culpa
 20 havia ella si lo marit no s'altàs d'ella, o per ventura que u deya per tal que n'agués altra
 que li plahia més?

La segona, que la dona ne romania fort damnificada, car que lo marit la hagués
 haüda verge, e puys, cant se n'era servit mentre li plahia, que li donàs comiat, açò més
 semblava que ella fos mala fembra que no bona.

25 La terça, que los infans per açò eren fort dampnificats, cant veyen que lo pare e
 la mare s'ereren axí separats e s veyen ab lo pare e madastre qui ls avorria, en tant que no
 guosaven a lur pare anar ne comparar davant ell, majorment com los hòmens
 sequesquen comunament la volentat de les muyllers que amen.

La quarta, car per açò se seguïen grans oïes e rancors del marit als parents de la
30 dona, per la qual cosa se podien seguir homeys e grans mals. Moltes altres rahons s'i
aporten, mas aquestes basten de present.

Si dius que encara és romasa la causa per què Moysès féu la ley, [39vb] ço és lo
perill de l'homey— car l'om qui no s'asalta de la muyler, per ventura que la matarà—
donchs, ¿no valguera més que li pogués dar libell de repudi que la fembra no morís?
35 Dich-te que no, car la ley aquella no devia ésser tenguda sots tan noble príncep con és
Jhesucrist, ne sots tan noble estament com és de crestianisme, qui tot és caritat, amor,
veritat, justícia, egualtat, contre les quals coses la dita ley empenyia fort.

Cant dius que encara roman lo perill —ço és que·ls hòmens no maten lurs
muyllers— dich-te que les leys no esquiven tots los perills, mas pronuncien que hom
40 se'n quart que no y caga. E per tal hi à provehit Jhesucrist, qui per Justinià emperador,
servent seu, ha fet ordenar que qui matarà per aytal rahó sa muyller, que muyra,³³⁹ e
que·l li trameta dellà per aquest camí, e puys ell dellà farà·n aquest juý, qui per aventura
a aytal homeyer costarà massa.

*Com los prínceps fan gran peccat donant licència als marits de matar lurs muylers
per rahó de adulteri*

5 E per ventura que els prínceps, que tan gran mercat fan de la mort de les dones qui moren per mà dels marits sots escusació de adulteri, no escaparan al fort juý de Déu; car per aquest tan gran, e tan cruel e tan foll mercat, lo qual ells no poden fer, los està apareylada en cors e en ànima tal sentència e vengança divinal que més los valguera jamés no aguessen ahuda honor e l món, ne senyoria.

10 On diu Crisòstom: «Pensar deu lo príncep que ell no és Déu, ne [40ra] pot sentenciar sos sotsmesos, ne encara crimosos, axí con se vol, mas axí com justícia dicta, car ell no és senyor de la justícia, ans és ministre, e servidor e execudor d'aquella. E aytant com sots e ab aquella va és dit príncep e senyor, e de continent que de aquella se partex és tiran en lo poble, e enemich de Déu, e digna de perdre tota judicatura e
15 actor de injustícia.» E vet quin perill li va en aquesta injustícia, car diu la Scriptura, *Eclesiastici* X, que per estes injustícies muda Déu les senyories de gent en gent, e d'una casa en altra.³⁴⁰ E Filon, *Sapiençie*, XII ca., diu que los potens poderosament seran turmentats, e que greu juý serà fet en aquells qui senyoregen, e açò per les grans injustícies que ells fan.³⁴¹

Qui prova per història ço que dit ha lo precedent capítol

Recompta la *Història oriental* que Perseus, rey d'Armènia, donà licència a un
 5 hom que cremàs sa muyller per tal cant li era accusada de adulteri, e axí estech fet.
 Sabent açò, lo sant abat Onofri vénch al rey e dix-li: —Indigne cosa és que sies appellat
 rey, car com sies rey per regir justament ton poble, e tu en lo fet de la justícia sies fort
 injust, no ést digne que sies appellat rey, mas cruel tiran. Tu novellament as dada
 sentència que fembra adúltera sia cremada. Deman-te, ¿de qual auctoritat has dada la
 10 major pena al peccat no major que tot altre, com digua la ley divinal e natural que
 seguons la colpa sia la pena?³⁴² E tu has dada a-questa fembra aytan gran pena com si
 fos heretga o hagués Déu públicament reneguat, com emperò la ley de [40rb] Moysès,
 qui s'appellava ley de rigor, no dava a-ytals fembres sinó mort de ésser alapidades, e
 tu, qui ést sots la lig de gràcia, as-la feta cremar, com, emperò, les penes judicials sien
 15 mitiguades en nostra lig, seguons que Jhesucrist ensenyà cant deliurà la fembra adúltera
 de la lapidació, seguons que recompta sent Johan.³⁴³ No-res-meys has fet exequdor son
 marit mateix: e no sabs tu que son marit no és execudor de justícia en la cosa pública, e
 tu, en quant públich ministre de justícia, la has sentenciada? Donchs, per què no la feyes
 matar a aquell qui és execudor d'aytals coses per la cosa pública? E has-ne fet execudor
 20 aquell qui no y era en res per la cosa pública, mas per la vengança personal, la qual és
 vedada a crestià per la lig de Jhesucrist. Per què yo-t dich axí de part de nostre senyor
 Déu: «Per tant com has feta cremar esta fembra contra justícia e per pena passant lo
 crim, demà a-questa hora tu seràs tot cremat; e per tal cant contra orde de justícia la has
 feta cremar a aquell qui y era per la vengança personal, la qual és vedada a tu, e a ell e a
 25 tot crestià, per tal vol Déu que per mà d'un qui t'airarà axí com a ssos peccats la
 execució de tu sia demà feta cruelment.»

E diu aquí que com l'endemà eyll entràs en bany d'aygua ardent, e un hom de sa
 casa, qui secretament li volia gran mal, per escusa de servir-li, entràs al bany ab lum,
 aquest, maliciosament acostà lo lum a la aygua ardent en què lo dit rey estava, e
 30 soptosament tota l'aygua fo axí encesa que lo dit rey no ach temps de exir del bany, ans
 la flama l'aucís aquí mateix, axí com dit havia lo sant hom. E l'altre que [40va] fet-ho

ach fugí del bany. Diu a la fi lo Istorigraphus axí: «Vet açí gran mirayll del juý de Déu
contra tot príncep qui dóna penes a se voluntat sens conseyll gran e fort deliberat, e qui
comana axecució de dar penes a aquell qui no y és per lo bé públich, mas solament per
35 sa vengança.»

Vet, donchs, com per ço qui dit és appar per quals vies seguonament se seppara
la amor matrimonial follament, e com no és legut a negú de lexar sa muyller per desalt
que n'aga, e com los prínceps qui favoregen massa aquells qui maliciosament atenen a
les vengances de les dones massa punides pequen contra Déu greument, e n són per Ell
40 punits a la ffi fortment.

Què deu fer aquell que ha desalt de sa muyller e qui la té lega e fera

Encara diràs: —Què faré yo, mesquí, qui he la muyller lega e fera e miserable, e
 5 veg-me tot dia mon dol en la cara, e, si molt me dura, morré·n? Magorment que yo·n
 trobaria de fort bones e gracioses qui·m serien la vida. Donchs, ¿no·n poré haver altra, o
 vindré a desesperació ab aquest diable que tinch en casa?

Respon-te açí Fulgencius, en lo libre damunt al·leguat, on diu axí sobre aquesta
 matèria que l'om, en tota tribulació en què sia, deu recórrer al seny, e·n altra manera ell
 10 és bèstia, ne·n deu fer puys menció; ne Déu no ama altres hòmens sinó aquells que en
 lurs fets van ab seny, seguons que ligim *Sapiencie, septimo*.³⁴⁴ Ara és axí que
 ensenya·ns seny e rahó, experiència e scriptura, que no és hom al món qui [40vb] no
 vischa ab als cuns desplaers e affanys, e sia qui·s vuylla. E açò —dien los sants— fa
 nostra senyor Déu per tal que les gents no amen esta vida, mas desigant exir de mal,
 15 desigen lo regne de Déu, en què no aurà negun mal, sinó còpia de tot bé. Tu, donchs,
 qui t'anuges de ta muyller, deus pensar que aqueix flagell te dóna Déus per tal cant te
 vol salvar, e no vol que en esta vida poses ta benauyança.

Pensa encara que soffirent açò dolçament fas a Ell tan gran servey per la tua
 paciència, que no·t pories jamés pensar lo mèrit que n'as, ne·l guardó que per açò Déus
 20 te té aparellat. Pensa axí meteys que si tu no t'asaltes de ta muyller, què no·s fa ella de
 tu, e que ella aytal desalt sàpia tant pacientment portar que no t'o dó a sentir en res, ans
 te comporta e·t serveys axí graciosament com pot, que gran dolentia és tua que tu, axí
 mateix, no u sàpies gallardament comportar. O, si s'asalta de tu, en veritat fort ést
 desconexent, que ella am a tu, he·t vuylla e·t dó sa amor, e son cor e son bon servey, e
 25 que tu no puxes comportar un poch la sua mesquina. Pensa que sa mesquina bé
 desplau a ella, mas, per ventura, no y pot alre fer, axí con tu no pots dar remey a molt
 deffalliment teu.

Ítem pença que, per ventura, si n'havies altra pus polida que aquella, seria tan vil
 que·t portaria a desesperació, car al boix pintat tots los cóchs hi escupen, e a la fembra
 30 guaylarda tot hom hi gira l'uyl, e llà on tot hom tira per força se n'à a levar qualche
 troçs, donchs no vages a cerquar mal, pus que bé estàs.

Ítem, pus que Déus te ama tant que·t [41ra] vol flagel·lar, més te val portar aytal flagell que no si·n portaves molts d'altres que molts altres porten, ço és que fosses lebrós o tostemps puagrós, o que morisses de fam en casa, o diffamat de calque gran crim, o que n'haguesses qualque una per la qual haguesses a baxar lo cap per tot loch, axí com molts han.

Ítem aquesta qui no és bella ha altres béns que valen més, sens comparació, que no sa bellea ne graciositat.³⁴⁵ Deus pençar que aquesta dona és spiritual, qui pregua tostemps per tu a nostre Senyor, e que Déus, per les sues oracions e dejunis, te sosté.³⁴⁶ Axí meteix, sap·te guovernar la casa; per aquesta as parens, amichs, e d'aquesta as infans e has d'altres béns que no hauries de altra.

Ítem pensa que, pus que ella no ffa lo per què, si tu li fas la cara trista e li has mal solaç, que Déus te darà qui t'abaxarà he·t confondrà fora ta casa he·t portarà a no rres. E açò veem totsjorns d'aquells qui en lur casa són leons, que fora llur casa los fa Déus abaxar a tals qui no són bastans a abaxar cabres ne moltons.³⁴⁷

Ítem, si encara no pots vençre lo teu cor, pensa que axò merexen ta gran supèrbia e ta gran luxúria, e tos altres grans peccats qui t'han aportat a mal port, si no t'i guardes. Per què tantost recorre a Déu humilment, e ab gran humilitat e devoció pregua·lo que·t leu damont aquesta tanta folia que t'as posada e·l cap, e posa·y per migancera la gloriosa mare sua e alcun sant ton special devot; e continua ta oració e lunya·t [41rb] de grans peccats, e Déus levar·t'à del cor aquex desalt e aquexa tanta oradura.

Ítem pensa quanta torbació dónes a ta casa e a tu meteix, e quant mal eximpli a tos infans, e quant provoques tos vehins e los parens de ta muyller, e quant de mal se segueix e·s pot seguir no sabent ne volent ton cor sobrar, ne saber dissimular un poch de desalt, si l'has, de ta muller, car poden·te dir: —Qui·t forçava de pendre·la? Donchs, pus que ab grat la prengüist, ab ton grat la·t tingues.

No·res·meys, encara deu·se l'om aytal sobre esta matèria rahonar·se e pendre conseyll de persones bones e qui temen Déu. E cant Déus veu que l'om fa ço qui en si és, Déus lavors li ajuda a son affany per lo mèrit de la sua paciència.

Què deu fer l'om qui ha la muyller enemoradiça

Encara diràs: —Què faré yo, si yo sent que ma muyller no·m va dret ne m'és
 5 leyal, ans és enamorada d'altre, e yo u sé per certs indicis?

Responch-te que aquí te conseylaria millor hom ab seny, qui en esta mathèria se
 fos ja vist e sabés lo fet per pràtica, car com dix Ovidi: «En regiment de dona ne de
 persona folla no s'i pot servir art general»,³⁴⁸ per què cové que hom faça segons que
 Déus aministra al seny de la persona, avent esguart tostemp al temps, e al loch e a la
 10 circumstància del cars, segons que ell se mostra. Emperò dir-t'è ço que conseylà
 Salustius, poeta, a un seu amich en semblant cars, on diu axí: [41va] «Qui veu certament
 sa muyller enemoradiça, presumir pot que si temps ne loch hi avia, son fet vendria a
 pigor. Per què tantost deu l'om tolrra a sa muller totes avinentezes qui la poden aportar
 a mal, axí com loch e persones sospitoses miganceres; presència d'aquells de qui hom
 15 se tem en esta mathèria; no luyar-se molt d'ella per viatges lonchs;³⁴⁹ aver ab ella qui y
 sia per tu e aga l'uyl ubert sobre tot ço que ella fa, e açò secretament; e ab manera fer-la
 manasar a parens seus per guisa que ella no perceba que tu·n sàpies res;³⁵⁰ guardar-la de
 sofferir pobrea ne de haver massa habundància, ne lexar-la sola, ne permetra que sia
 ociosa, ne lexar-la viure a tota sa guisa, ne viure carnalment, axí com és jaure gran
 20 die,³⁵¹ ne parlar de viltats,³⁵² ne massa cercar bons vins, ne bons bocins, ne grans salses,
 ne anar desonestament, axí com portar divises, ne massa descobrir la carn, ne ésser gran
 finestrera; e en tota part e manera tenir norma de honestat; nodrir-la a prompta
 obediència e reverència, e a no reguanyar per res (e açò pot fer lo marit mills que altre,
 si d'abans no y era nodrida). E que faça son poder a totes aquestes coses e a semblans.
 25 Inclinar-la més per amor e per dolços conseylls que no per rigoor ne per força.³⁵³ E·n
 cas que per amor no s'i vulla inclinar —diu aquest— sàpies que la fembra aquesta no és
 complida en bé, per tal ten-li consell de Salamó enclinant-la ab rigoor de menaças e
 d'alscuns buffets e colps poch;³⁵⁴ e si aquests no y basten, aga·n'i de magors; e no·t
 flaqueg [41rb] lo braç, emperò tostemp servada manera.³⁵⁵ E si·t vol creure, ensenya-li
 30 la cara alegre, e sies-li plaent, car açò la provocarà puy a bé. En special attén tostemp
 qui li està engir, hom o fembra, car aytal perill s'és d'un com d'altre, si mal vol fer. No

li sies mesquiner, ne la vulles molestar ne affligir de paraules contínuament, ne li sies per res guatuyós, car fer-la hies desesperar e venir tost a açò de què·t tems, mas tostamps te mostra ab ella hom de virtut e de gran bonea he noblea, qui vols e sabs amar e honrar
35 a qui n'és digne, e per los dolens no daries un diner de gitar-los del món, car diu aquest:
«Açò fa fort la fembra amar e honrar son marit cant lo veu hom noble e virtuós en tots sos affers.» E tostamps que parlaràs ab ella, tes paraules sien de amor, e e·l mig d'elles aga-n'i dues o tres de riguor e conclou tostamps en amor, car qui ha a regir fembra gran art ha aver e tal que no y basta sinó la divinal gràcia. Emperò deu-hi fer l'om ço qui en
40 si és, e tostamps bé e ab bona entenció, e lavors Déus ajuda-li e sopleix ço en què l'om fall.³⁵⁶

Vet aquí lo conseyll de Salusti sumàriament.

*Contra les dissolucions que huy són en les dones*³⁵⁷

Mas què direm de les dones presens, qui·s fan dir dones del temps,³⁵⁸ dones de la
 5 guisa, e dones de la verdura, e dones de la cort; qui van ab noveylls taylls de vestidures,
 ab gests enamorats; qui giran los ulls a ça e llà, e van juntes braç per braç, e·n mostren
 totes lurs joyes, si bé no s'és lo jorn de mercat; qui [42ra] an posat nom garones³⁵⁹ a les
 antigues e a aquelles qui no s'asaltaven de lurs jochs;³⁶⁰ qui cant se mostren, collegen e
 cabegen pus espès que la serp; qui fan los marits bèsties e, més que més, los pus certs;
 10 qui menen al costat les monges de lur liurea per cobrir lur bon fat; qui porten les ceyles
 archades, e pintades e pinçades ab quatorze colors; qui de cap a peus són remifades,³⁶¹
 ne·ls fall sol un plató;³⁶² qui totes van en joya e totjorn ab cant francès,³⁶³ totes
 almescades e ab odors de Túnic; qui solament de punta toquen al sòl cant van e·ls
 tapins³⁶⁴ ab polaynes,³⁶⁵ e d'estiu guants daurats; e·s posen alt en les sgleyes perquè les
 15 vegen lurs enamorats; no saben què s'és filosa, car lexen-la al marit; qui tan volenter
 finestregen cant passen cavayllers; e parlen un lenguatge que hom no les entén,³⁶⁶ e
 juguen als naips³⁶⁷ e moltes a les taules. E si fan vila, fan-vos cundesch dels braços, e·ls
 fermen sobre·ls flanchs, e a tot hom fan ullada, e·s giren totes entegres, e moven a
 compàs la cama, e·s giren ab saltet, e de moltes altres modorries se empatxen, seguons
 20 que damunt és ja toccat cant parlam de les donzelles.

Donchs, preguem Déus que les hic prest, car fan-nos hic molta bona obra, e una
 sola és bastant a emfiçar una gran ciutat, e pus, emfiçada sia, toletz-o si podets. E ja
 tornàs la mort, qui y donàs bon remey! Que tant mal temps tenim si Déu no y proveex!
 Car los marits s'o miren qui [42rb] en cors e an ànima tan gran dol se'n procuren e tanta
 25 amarguor.³⁶⁸

Aquestes dien que tota dona de bé deu haver cavayll, e roçí e un ase, mas
 segurament bé és somera, e més que somera, aquella qui ha cavayll e vuylla haver
 ase!³⁶⁹ Aquestes dien que tota dona d'onor deu haver vestidura d'aur, e de duay e de
 burell, mas bé és pagesa aquella qui ha d'or e demane burell per viciadures! O, dones,
 30 qui açò deÿts e fets! Si sabiéts què us està aparellat, e en breu, per aquestes tantes
 vanitats e oradures, nuylltemps no viuríets alegres! E vosaltres fets públicament, ne

deïts aytals coses? E són açò obres de bones dones, ne paraules de dones castes e honestes ne temens Déu? E com no avets pietat de les vostres ànimes, e de vostres infans e parens, e de vostres cases? Car a tot açò procurats mort, e confusió e dejecció, e
35 veurets vostre fet en què vendrà en breu. E vostres marits, marrits e mesquins, qui us ho soffiren, hauran-ne lur part, car merexen-ho bé, pus se lexen embacinar e·s tapen los uylls que no vegem ço que veem, ne volen corregir ço qui torna en tan gran mal lur e vostre.³⁷⁰

O, dones! Attenets aquí que faent aytals coses vos gitats a tot desastre, ne y cal
40 duptar que aquest és lo camí a tot mal. Donchs, si los marits vos o consenten, ells vos fan males, ne·s poden de tots punts de vosaltres clamar; per què és rahó que a la fi vingua sobre ells la pedrada, pus ells giten la pedra en alt. Aquí no parlem pus; basta que tots [42va] nos hic entenem, e cascú vega què fa e què sent, e a la fi què aurà; ne y cal sol duptar, car Déu no u sofferrà.

Com per lo peccat de les dones Déus tramet grans flagells a les comunitats

Vet Ysahias, qui de punt a punt posa aquests peccats d'aquestes dones, e les
 5 penes qui les esperen a elles e a llurs marits, e encara a lurs pares e a aquells qui·ls ho
 consenten, e és *capitulo tercio*. E diu axí: *Pro eo quod elevate sunt filie Syon, et*
ambulaverunt extento collo, et nucibus occulorum ibant, et plaudebant, ambulabant in
pedibus suis, composito gradu incedebant; decalvabit Dominus verticem filiarum Sion,
et Dominus crinem earum nudabit. In die illa auferet Dominus ornamenta
 10 *calceamentorum, et lunulas, et torques, et monilia, et armillas, et mitras, et*
discriminalia, et perhischelidas, et murenulas, et olfatoria, et inaures, et anulos, et
gemmas in fronte pendentes, et mutatoria, et palliola, et linteamina, et acus, et specula,
et sindones, et victas, et theristra. Et erit pro suavi odore fetor, et pro zona funiculus, et
 15 *pro crispanti crine calvicium, et pro fascia pectorali cilicium. Pulcherrimi quoque viri*
tui gladio cadent, et fortes tui in prelio. Et merebunt atque lugebunt porte eius, et
desolata in terra sedebit. E és *Ysaye tercio*.³⁷¹

E sumàriament vol dir que, per les grans pompes, e follies e oradures que en
 vestir, e en anar e en liguar les dones an fetes, les portarà Déus a tal punt que tot lur
 ornament los tornarà en plor e en dolor. E les altres coses plaents los seran dades per lo
 20 contrari. E·ls [41vb] marits e parents qui açò han sofferit farà Déus caure en grans
 verguoyes e misèries moltes, car més han amat satisfacer a les muyllers e a la amor carnal
 que no a Déu totpoderós. La dita autoritat contén moltes altres malediccions e
 tribulacions que Déus menaça a aytals dones, emperò basta en suma ço que dit he, que
 enug-me tant parlar d'aquesta mathèria.

25 Emperò deus notar, açò no contrastant, que un doctor exponent aquella derrera
 paraula de la dita autoritat— ço és aquella : *Lugebunt porte eius, et desolata in terra*
sedebit— sí diu aytal paraula: «Cant veuràs les dones assenyaldament follegar en lur
 ornar, e en lur anar e viure, sia't senyal que la ciutat o loch aquell on açò veuràs és prop
 del seu decaÿment, e que gran tribulació e terribla l'espera en breu, car per experiència
 30 ho avem vist de moltes ciutats famoses. E açò permet axí fer lo Senyor beneyt cant veu
 que en los hòmens és complida lur iniquitat, que pas après en les dones, per tal que tota

la ciutat ensemps meresca decaïment, e la furor de nostre Senyor no y tròpia qui davant li estigua, axí con fo en Sodoma e en Guomorra.³⁷²

Vist havem diverses veguades que cant la comunitat dels hòmens són mals, que
35 Déus los soffer per mèrits de les bones dones, mas cant los hòmens són mals e les dones, males, lavors ve la hira de Déu copiosament sobre aquella comunitat. E axí vénch la ira de Déu sobre tot lo món, e sobre hòmens e fembres, en temps de Nohè, cant fo lo diluvi general, car dien los sants en especial que les fembres foren gran raó en lur peccat [42ra] d'aquell tan gran juý de Déu contra tot lo món.³⁷³ Semblant se diu aquest
40 d'aquelles grans e famoses ciutats destruides, ço és de Nínive,³⁷⁴ Babilònia,³⁷⁵ Sidon³⁷⁶ e Tiri,³⁷⁷ Troya, Colach en Rodes, Cartayna, Susis, Hebatanis, Actenas e Jhesusalem. Per què conclou que, com hom veu les dones en los grans lochs axí follegar, tantost la ciutat se deu tota comoure e esmenar si matexa tota començant dels majors fins als menors, axí con féu fer lo rey de Nínive quant viu que Johanàs preïcava que dins XL
45 jorns la ciutat aquella se n'entraria en abís.³⁷⁸ E en special deuen los hòmens attendre que per res les dones no-s desvien notablament de Déu, per tal que lur peccat no ajud a confondre la ciutat, ans lur bona vida e honesta inclín nostre senyor Déu a perdonar-li per lurs oracions e per lurs bones obres.

*Com les maneres de les dones de altres nacions no són bones per tota part,
e com és bo que les dones sàpien ligir*

5 Vivent lo rey Robert, en nostre temps rey de Sicília e de Nàpols,³⁷⁹ alguns
generosos de França vingueren ab lurs muyllers e ab totes ses cases en Nàpols. E com
algun hòmens de paratge napoletans apreessen de anar a la manera d'aquells francesos
—ço és curts, e estrets e fort dissolutament— lavors les dones de cort e de la dita ciutat
volgueren ressemblar a aquelles dones franceses qui y eren vengudes en anar en cors e
10 estretes axí com elles, e ballar totjorn, [43rb] e beure per les carreres, e anant cavalcant
axí com a hom, e a besar e abraçar los hòmens davant tothom totjorn, e de cantar
francès gargolegant³⁸⁰ axí com fan les dones generoses en França, e de parlar de amors e
de anemoraments, e de motegar-se ab jóvens a la lur manera.

E en aquell temps era aquí una sancta regina appellada Costança, muyler del dit
15 rey Robert, qui era estada fiylla del rey de Mallorca; e aquesta era dona de gran
santedat e de gran fama, e qui puys, après mort de son marit, morí menoreta en Nàpols
en lo monastir de Sancta Creu.³⁸¹ Aquesta, com veés que les dones de ssa cort e de la
ciutat començaven a tenir les dissolucions franceses, appellà los regens la ciutat davant
lo rey e dix-los axí a tots: —Vosaltres veets les dones quines dissolucions començen a
20 ffer en la cort e en la ciutat. Quant és de la cort, yo y do de present conseyll, e vosaltres
de present dats-hi remey, car denonciu-vos de part de Déu totpoderós que, si no u fets,
la ira de Déu serà prestament sobre vosaltres e sobre aquesta ciutat. E denonciu-vos que
après poch de temps, vosaltres morts, alcunes dones, qui ara són infantes, tornaran a
ffer ço que han vist fer a aquestes franceses, e l'estil aquest se escamparà per aquest
25 regne e, axí escampat, vindrà tan gran persecució a aquest regne, que durarà tan e tant
longuament que doents anys aquesta ciutat ne regne tornarà en lo bon estament en què
huy és, ne per ventura [43va] jamás.

Corregit lo mal aquell, alcunes dones generoses començaren a tenir les maneres
aquelles franceses damont dites, e aquelles maneres portaren-ne de pigors. E axí com la
30 sancta dona havia dit, après vénch contra aquell regne lo rey d'Ongria, qui de tots punts
lo consumà.³⁸² E despuys no són estats reparats ne tornats, ans en pigor cayguts, car és-

hi vengut Loýs, lo duch de Enjous, fill del rey Johan de França, qui l'ha consumat e perdut, e diverses altres mals qui despuys hi ha sobrevinguts.³⁸³

Vet com veus aquí les follies de les dones quant ajuden a confondre la comunitat.
35 Vaga·t lo cor que per follia de la primera som tots dolents e plens de molts mals.

Deya la dita sancta regina que de França devien appendre les altres dones qui no són franceses aquestes coses: ço és portar lo pits cubert, e anar a la esgleya ab libre en la mà,³⁸⁴ e en aquell ligir contínuament sens levar los huyls en alt; e de honrar marit e de bé nodrir infans. Les altres coses qui bones no són, sien de qui·s vuyllen.

40 Deus aquí saber que la dita santa regina fort conseylava e aprovava que tota dona sabés letra, car deya que havia major ocasió de ésser devota, e de ocupar si metexa, e de informar-se en tot bé, e de estar més en casa, e de consolar-se en ses tribulacions. E deya que gran follia havia en los hòmens qui, per mills guardar lurs muyllers, no volien que sabessen letres, com saber letres e molt ligir sia a la dona ocasió de saber molt de
45 bé e de fer aquell més que ne[43vb]guna cosa del món, car lo saber letres fa a la dona los dits béns. E ultra açò, que lo marit se pot mills secretejar ab ella que no si ella no·n sab, car si no·n sab e lo marit li escriu, per força ho ha saber altre;³⁸⁵ e si mala vol ésser, més la'n poden destolre bons libres que no la y poden empèyer ligir letres qui li vinguen, car sens letres, ab senyals e ab paraules clares e escures, d'uns e d'altres se
50 poden fer los mals, ne y són neçessàries letres.³⁸⁶

Recompta Juvenalis poeta en la sua *Poetria* que ley antiga fo entre los romans que dona qui trobàs novell estil en liguar, vestir o calçar o mudant la manera del comun viure de les altres, que de continent la gitava hom de la ciutat ab son marit, si ell hi consentís, e eren exellats de la ciutat a empertostemps.³⁸⁷ E en Roma, en lo portal de la
55 porta, a verguonya lur, los pintava hom l'estil aquell que la dona havia trobat. E l'alberch aquell romania desabitat; ne ella, hon que fos, no guosava d'aquí havant anar ab les altres dones, ans havia a anar on que fos sens compayia de tota fembra, e era appellada corruptora de ley.

Diu Remigius, en una letra que tramès a la regina de Bretanya, axí: «Odibla cosa
60 és davant Déu, e de la qual britons e francesos, e puys tots crestians, portaran gran juý, car sarrahins, hòmens e fembres, jamés no mudaren tayll de lurs hàbits, ne·n fan excés ne vanitats; e crestians tots anys, majorment francesos e alamays, bretons e anglesos, hòmens e fembres, muden tall e estil novell en lurs vestits e ornaments.»

D'aquesta matexa [44ra] bonesa solien ésser loats aragoneses, qui tostemps han
65 portades les vestidures de Adam —ço és pells de moltos e de oveylls— sens pompa e
erguyll, e per tal los ha Déus prosperats en temps passat per moltes maneres, mas ara los
convertexen a novell estil. Guarden-se de Déu! Castellans, axí meteix, de Juli Cèsar
ensà, anaven ab les gramalles³⁸⁸ largues fins en terra, e ab lurs antipares, e ab
caperonichs³⁸⁹ ab cogulla³⁹⁰ aguda sobre·l cap, de dret en dret, e ab braços nuus, e sens
70 calçes e ab longues barbes saludant quaix ab erguyll, e apparia-los bé que eren
maraveyles, mas ara muden l'estil e·s giren al françès, e lurs dones se hixen ja de regla
en lur gran arrear, la qual cosa, seguons que dit és, senyal és de buffet qui és dat o·s
darà. E ja se appareylla, per ventura, a pigor, si conseyll no s'i dóna convertint-se a Déu,
e lexar estar pompes, pus tant desplaen al Senyor del món!

*Què deu fer l'om cant sa muyller fa certament adulteri*³⁹¹

Dirà encara alcun: —Vegam yo què faré, que ma muller me trenca la feultat de
 5 ple en ple, la qual m'è promesa, faent mal ab altre hom, e comet adulteri. Donchs, ¿yo
 matar-la he, o callar-m'ò he o fugiré anant-me·n en altra terra?

Respon açí Prudencius, savi hom, qui fo sanador de Roma e noble crestià, en un
 tractat que féu *De honestat*, e diu axí: «Si ta muller fa adulteri e tu la y [44rb] has
 portada per ton mal regiment, o per qualque altre gran colpa tua, no·t pots d'ella clamar
 10 de tots punts, mas lo mal deus sobre tu meteix retornar e, per consegüent, deus callar e
 callant la deus de mal lunyar, e majorment cant la dona cau en lo mal per sobres de gran
 pobrea, o per gran mal solaç que lo marit li ha. E açò pots mills passar cant lo mal és
 secret, e encara cant sia públich, pus tu n'est en gran causa, sí y deus dar gran espassa,
 cubrent e callant, car justícia és contra tu. Si sens culpa tua la dona fa aytal mal e és
 15 secret, e ella és dispòsita a correcció, deus-la corregir per tu mateix e per acostats
 parents, castigant-la de lur conseyll secretament e lunyant-li totes les occasions de mal.
 Ne la deus per res matar, e açò per tal cant lo Salvador, perdonant a la dona que havia
 fet adulteri,³⁹² nos ensenyà en açò que lig de gràcia no auciu dona per peccat de adulteri,
 mas fa gràcia al marit que la puxa lexar, quant a l'abitar ab ella, jatsia que ella vivent
 20 no·n puxa altra pendre.»

E açí nota aquest Prudencius e diu: «Fort deu guardar l'om de bé de auciore sa
 muller en aytal cas, car aquell qui la auciu, solament ho fa per vengança, la qual
 Jhesucrist ha vedada a cascú, per offès que sia; e après o fa per la honor del món, e açò
 no cal ne ha loch cant lo mal és secret.» Mas diu ell: «Pensa lo gran mal que fas matant
 25 la muyller, car tu primerament és homeyer voluntari, qui, segons les leys divines e
 impe[44va]rials, és digne de mort.» E és aquest peccat tan gran que diu la Scriptura que
 aquest és un dels quatre qui tostemps criden a Déu contra aquell qui fet l'à, e la pena
 d'aquest peccat és ja tatxada per Jhesucrist, *Mathei XXVI*, dient axí: «Tot hom qui ab
 coltell auciurà, ab coltell morrà.»³⁹³ E diu açí sent Agostí que·s deu entendre del coltell
 30 temporal e eternal e la ànima del mort, qui tostemps crida a Déu contra aquell qui l'ha
 mort dient: «Senyor, justícia d'aquell malvat qui, quant en ell és estat, m'è dampnat!» E

creu-me que a l'homeyer special juý de Déu li ha a venir sobre ell, e a dia que no pensa, cor aquest peccat és fort gran davant Déu, en quant lo marit no solament fa homey, hans encara fa homey de persona qui és ab ell més una carn que frare ne sor; com, seguons la
35 santa Scriptura, l'om e sa muyller sien una carn e una cosa meteixa,³⁹⁴ units e ajustats per nostre senyor Déu e per lo sacrament de la Esgleya.

Mas diràs tu que gran desastre te havia fet, e que bé u mereix. Dich-te que ver és que gran mal ha fet, mas ja per axò no merexia mort corporal en aquest temps de gràcia, axí com dit és damont, e encara com fos públich, seguons que appar en la deliuració que
40 Jhesucrist féu de la fembra adúltera,³⁹⁵ e jatsia que a tu vingua son càstich, no emperò aytal com és de dar-li mort, car axò no és càstich, e tu la podies castigar per altres vies moltes e ben punir, axí com sà enrera an fet molts savis hòmens. E posem que ella me[44vb]resqués mort, encara no venia a tu a dar-la-li, qui ést part offesa, del qual se pot presumir que no t'i hagueses en res per zel de justícia, mas per vengar ta offença, la
45 qual cosa pertany a les regualies de Déu, qui entre les altres coses que Ell s'à retengudes a honor de la sua magestat, sí és aquesta —so és vengança de les offenses— seguons que ligim *Deuteronomii xxxii*.³⁹⁶ Ne-s cové encara a tu a dar-li mort, per bé que la meresqués, car tu no ést príncep ne senyor de la terra a qui pertangua dar mort a negun criminós, ne lo príncep de bon dret no la deuria comanar a tu, com tu sies la part offesa.

E si dius que en molts regnes se ffa que les dones adulterans se cremen, donchs appar que elles són dignes de morir per aquest crim, dien-te aquí los grans doctors que negun príncep de terra justament no pot dar sentència de cremar a dona solament per rahó de adulteri, car, com és ja damunt al·leguat, diu la ley de Déu e justícia qui u dicta que seguons la culpa deu ésser la pena.³⁹⁷ Ara és certa cosa que, jatsia que adulteri sia
55 gran peccat, emperò jamés, no contrastant lo temps de la rigueur de la ley divinal antiga, jamés no y posà Déus sinó pena de mort, axí a l'hom com a la dona, la qual pena és mitiguada per Jhesucrist e per la lig de gràcia, segons que dit és damont. Donchs, ab qual justícia se pot sentenciar la dona adúltera a pena de cremar, si la rigueur de la ley posada no dava tan fort pena, ne la lig de gràcia no u consent? Cert, no appar [45ra] com
60 aytal pena per res se dega dar per aytal peccat.

E per rahó d'açò Linconiensis, scrivint al rey d'Escòcia, qui l'havia consultat en esta mathèria, diu axí a la fi del conseyll: «Per què, rey, te guarda de sentenciar de cremar fembra adhúltera, com assò sia contra Déu e contra la sua ley antiga, e molt més contra la novella, car, si u fas, despertar-t'à Déus enemichs contra tu e contra tots

65 aquells qui açò te aconseynen, qui·t faran la tua ànima cremar en dolor tostemps en esta present vida, e puy Déus fer-t' à pigor en la següent, e tots aquells qui açò te aconseynen seran en semblant e en pigor condempnació.»

Què farà l'om cant lo adulteri de la muyller és públich a tothom

Posat encara que lo mal de la fembra sia públich, per res no la aucies: basta,
 5 quant al món, que la leixs, car aquesta licència has de Jhesucrist, e tot lo món sabrà que
 la pogres aver morta per violència en ta casa, no pas de dret, mas que no u has volgut fer
 per ta bonea.³⁹⁸ E diu Sèneca que aquest és un linatge de vengança lo pus bell del món
 —so és poder-se vengar e no voler— e lavors daràs gran bon eximpli de tu mateix a tot
 lo món.³⁹⁹ Donchs appar axí per lo gran mal que fas e faries a tu meteix, com per aquell
 10 que faries a la ànima de la dona, com axí meteix per la gran irreverència de Déu, que per
 res muyller per adulteri no deu ésser cremada ne morta per lo marit, ne per altre en loch
 seu.

Mas diràs tu [45rb]: —Com poré aparer davant les gens, que tothom sàpia que
 ma muyller sia adúltera, e que yo u soffira e que no l'aucia? Responch-te que una de les
 15 majors errors del món és aquesta, seguons que posa Lucdunencis en un seu tractat, ço és
 que l'hom vuylla acordadament fer mal per verguonya dels hòmens, e amar més fer
 contra Déu, e peccar ab laor dels hòmens, que no meyspreant lur laor folla e fer la
 volentat de Déu. D'aquests dix Jhesucrist, *Mathei*, X, et *Luce*, IX: «Aquell qui de fer ma
 volentat haurà verguonya davant los hòmens, e yo ensenyaré que aga verguonya de
 20 confessar-lo per meu davant lo meu Pare.»⁴⁰⁰ Aquests són axí com a miyons que han
 pahor cant hom los fa botxes. E què són los escarns dels hòmens, sinó botxes e
 fadrinees, qui, emperò, són de tanta malícia que lo diable ne fa sos affers? E açò cant ab
 aytal folla verguonya fa fer homeys, e furts e altres mals diverses; e per tal Déus ho gira
 axí a la fi que aquell que per verguoya fa aytals mals los aporta per altre cap a dobla
 25 verguoya e a confusió major. Pensa ab quina cara ne ab quina esperança pot demanar a
 Déu misericòrdia l'om qui sa muyller ha morta —e poder en cors e en ànima— per
 verguonya dels hòmens. Cert, ab mala, car més ha provoccat nostre senyor Déu que
 no·s pença.

Sobre açò nota que en Burguonya havia un hom fort assenyalat qui, informat per
 30 certes probacions que la muyler feya mal ab altre, proposà en son cor de auciere
 aquella. E com de fet ho faés, primerament [45va] un jorn en un torneig fo ferit de fort

colp, del qual jamés no guarí complidament, e tostemps d'aquí avant fo vençut en tots
quants actes d'armes féu. Finalment, un jorn, mig desesperat cant axí era sovín vençut,
posà·s e·l lit e adormí's. E fon-li vegares que fos posat en lo juý de Déu, e que aquí
35 aparech l'àngel qui guardava sa muyller cant era viva. E diu la ystòria que dix lo jutge
qui apparech aquí per jutgar l'om: —Quin hom és aquest?

Respòs l'àngel aquell e dix: —Senyor, aquest és un malvat hom al qual vós
moltes he moltes vegades havets perdonada dampnació, la qual havia merescuda per
sos grans peccats que fets ha. E d'aquests dies, com sabés que sa muyller havia fet
40 adulteri, per vengar-se d'ella e per satisfacer a la verguoya del món auçís-la.

E diu la ystòria que dix lavors lo jutge al dit hom axí: —E no podies tu perdonar,
axí com yo he perdonat a tu tantes vegades la mort eternal? E tant preaves tu los
meyspreus que los folls hòmens faheren de tu que, per tal que no·s faessen escarn de tu
ne·t meyspreassen, has dada mort a ta muyller? Per tal —dix ell— yo vuyll que sa
45 muyller, ab aquell matex coltell ab què ell auçís a ella, àuçia ara ella a ell.

E diu que la muyller lavors, qui li era vegares fos present, donà-li tan gran colp
pel mig del cap ab lo coltell que·l partí en dues parts. E dix lo jutge: —Pus que en
peccat mortal és mort, sia lansada la sua ànima en infern.

Dix la muller: —Segurament, Senyor, que bé u merex, car cant ell me degollà,
50 yo ere en peccat mortal, e posà·m a risch de ésser dampnada, sinó que per [45vb] gràcia
vostra, membrà·m sobtosament de la preciosa mort e sanch vostra, a la qual recorreguí,
e aquí trobé misericòrdia.

E dix l'àngel: —Senyor, aquesta costuma s'ich comença ara que tot hom se avea
a alciure sa muyller si la troba meys avent, e lo rey de França los en dóna largua
55 licència.

Per tal dix lo jutge al bisbe de la ciutat que tot açò veyà en visió: —Axí com a
pare sent, diràs al rey de França que huy és que per tal cant dóna estes folles licències,
les quals no pot dar, e contra justícia de bon príncep posa les ànimes de les fembres a
arrisch de dampnació, que ell no·s mostra rey ne bon pastor, ans se mostra tiran e lop en
60 les oveyles de Déu.⁴⁰¹ E per tal cant yo no vuyll que aytal enamich de les ànimes regne,
con sia procurador del diable a les ànimes a dampnar, per rahó d'açò digues-li que ell
morrà enguany, e tots sos infants primers, e res del seu no heretarà en lo regne, ans
vindrà lo regiment a liya no drete, mas a lateral.⁴⁰² No-res-meys denunciaràs al seu

successor de no tenir semblants maneres, e que yo li man que ell publich la mia paraula
65 que yo diguí a Pere quant volch ferir ab coltell en la mia passió, ço és que qui ab coltell
auciurà, a coltell morrà o deçà o dellà, axí com as vist auciore aquest homeyer de sa
muller.

E açò fet, la visió desparech, e lo bisbe tramès tantost a la casa del dit hom, e
trobaren-lo mort e·l lit, e sobre lo capçal on ell tenia lo cap trobaren lo seu coltell tot
70 sanguonós; la qual cosa veent lo bisbe e tot lo poble foren fort spaventats què era, fins
que lo bisba denuncià públicament la dita visió.

E de present lo dit bisbe denuncià [46ra] al rey de França ço que Jhesucrist li
havia manat, e lo dit rey meyspreà-ho, emperò axí·s seguí tot de punt a punt, que ell e
los seus infants tots moriren dins aquell any. D'aquell temps ençà, los francesos no
75 s'aleeren de matar les muyllers adulterans, temens lo gran juý que Déus fa d'aquells qui
açò fan, sabens que aquest juý se estén per tot lo món a aquells qui semblant fan.

Qui prova ço que dit és per història

En Sibília se esdevench que un ciotadà, sabent que sa muyler li trencava la
 5 feeltat matrimonial per adulteri, tement que si la matava que no se'n seguís molt mal e
 gran contra si meteys, per rahó dels parens que la dona havia, grans hòmens, dix-ho al
 rey. E·l rey atorguà-li que ell la pogués pendre e posar en càrcer dins la sua casa
 mateixa, e aquí encadenar-la e tenir-la tan longuament en pa e en aygua fins que morís
 en esta misèria e dolor. E axí·s seguí de feyt.

10 Esdevench-se que lo dit ciotadà fo pres e catiu en Granada, e comprà'l un moro
 qui en Sibília havia sufferts per ell grans enugs e grans minves. E lo dit moro comprà'l
 més per fer-ne vengança que per altra cosa e, comprant-lo, estech request que·l donàs a
 redempció. E·l moro respòs que no·l daria per tot lo regne de Castella, ne per tot lo
 món, car ell sabia a què l'avía mester. E de present féu-li dins casa sua un terrible
 15 càrçer, on lo posà carre[46rb]guat de ferres, en pa e en aygua, sens lit negú, e totjorn li
 feya dar trenta grans açots fins que fos axí mort. E com lo dit catiu agués gran devoció
 en madona sancta Maria, reclamava-la totsjorns ab tota aquella devoció que podia.

E a cap de sis mesos, cant l'om era ja quax mort, aparech-li sent Miquel dient-li
 que lla gloriosa mare de Déu l'i enviava per dir-li lo gran peccat que fet havia en la
 20 crueltat que havia ensenyada a ssa muyller, e que aquell peccat l'avía aportat a aquella
 pena. E com davant la magestat de Déu fos determenat que hom cruel no fos exoït en
 ses oracions, ans li fos fet juý sens misericòrdia, axí com deya sent Jacme en la sua
Canònica,⁴⁰³ per tal ell, qui tanta crueltat havia feta que a tanta misèria havia morta sa
 muller, e a pigor que si fos tost morta, per tal ell li disia que madona sancta Maria no·l
 25 volia sol hoir. Mas que ell li ensenyaria sa muyller en quin estament era, e si la muyller
 volia ab esforçs preguar madona santa Maria que preguàs per ell, que ella lavors lo·n
 preguaria, no per amor d'ell, mas per amor d'ella, e no en altra manera.

E soptosament l'om fon pres en sperit, arrapat alt al cel, e viu la muyller en gran
 glòria entre los àngels de Déu, car era estada dona fort piadosa e gran oracionera, e de
 30 moltes bones costumes dotada, sinó que havia lo dit peccat haüt ab si per alcun temps. E
 ell, qui viu la muyller en tan gran estament, no ach poder de guardar-la, pensant lo mal

que li havia fet. E lavors la muyller acostà·s a ell he dix-li: —O, malvat e cruel bèstia [46va] digna de mort! E no contrastant que yo·t faés la infeeltat que·t fiu, e no sabs tu si havia yo tostemps servit e amat sobiranament a tu? Donchs, en un punt te fo oblidat tot
35 mon servey e ma amor, e·m fahist morir a tanta dolor! Cert, digne ést que yo prech lo Salvador que Ell te dampne per la tua gran desconexensa e crueltat, emperò, per tal cant sé que has invocada la nostra Regina en los teus mals, e lo meu Senyor manà que preguàssem per aquells qui mal fan,⁴⁰⁴ on yo preguaré per tu a la nostra beneyta Regina.

E féu·ho. E lavors madona santa Maria respòs axí a l'hom: —Dura cosa m'és
40 que a tu aga a parlar per la gran crueltat que enseyist a ta muyller. Vet que yo he preguat lo meu Fill per tu, e ab gran difficultat he impetrat ab Ell que vuy te tròpies solt de catiu en ta casa en Sibília, emperò vol que de present façes honrada sepultura a ta muyller, que has axí morta, e confesses ta culpa e malícia davant tot lo món. E vol que de present venes tot quant has, e que·t façes pobre religiós, e que tostemps visques en penitència de
45 ton peccat, e que digues e preÿchs públicament que aquells qui de les muyllers fan tan leges vengances e les maten a misèria o sobtosament, que Déus ne fa grans vengances ans que passen d'esta vida, e après tals que no és hom al món qui sia bastant a dir·ho.

Per totes aquestes coses appar com és gran peccat e gran perill a l'hom matar sa muyller per qualque via per rahó de adulteri. E antiguament ordonà la Esgleya que hom
50 que agués morta sa muyller, [46vb] no contrastant que romania irregular per a tostemps, ans encara era privat per a tostemps de pendre altra muyller. E pus greus penes assignava la Esgleya per aucitura muyller que per auciture ça mare, e açò per tolre la inclinació que·ls hòmens han a matar les muyllers qui mal fan, segons que appar [capitulo VI, XXXIII], *Inter hec sanctitas, et capitulo [VIII], Admonere.*⁴⁰⁵

A què deu hom attendre per no matar sa muyller, jatsia que haja fet adhulteri

Ultra açò, deu pensar l'om qui ha la muyller adúltera que si la mata, que de açò
 5 se seguirà gran infàmia, e verguonya, e, per temps, dampnage a sos infants, qui
 tostemps ne seran fort meyspreats. Aprés, deu pensar lo gran mal qui per açò se pot
 levar contra si meteix per la offença dels parens, qui li·n poran dar mort. Aprés, lo gran
 dampnage de tota sa casa, qui sobre açò pendrà gran minve, e girament e gran dejecció.
 Aprés, deu pensar que grans prínceps e grans senyors cobren e flixen sovín aytals coses
 10 avent esguart a tot ço qui dit és. Aprés, que ha ull vaem que grans senyors perdonen
 sovín a traïdors, qui auran offesa lur magestat, o·ls auran tractada la mort, e açò per lur
 noblea e bonea, e despuys los han per specials amichs.

Axí meteix deus tu pensar que ta muyller, qui veurà la gran gràcia que tu li
 hauràs feta perdonant-li aytal crim, que tostemps te·n serà pus obedient, e pus reverent e
 15 te n'amarà més a tu e a totes les tues coses, car pensarà la tua gran bonea, amor e
 cortesia que li has ensenyada, e que [47ra] la vida té, aprés Déu, per tu, e per tal la'n
 tindràs tostemps pus subjugada. Ligim de Daviu que Saül, son sogre, li havia dada
 Nicola per muyler, e puy la li tolch e la donà a altre per muyler; e ja per ayxò Daviu
 no·n mostrà pigor cara a Nicola, ans la reebé e la tench en sa casa, axí com d'abans, per
 20 muyller.⁴⁰⁶

¿E com no penses tu que no ha mal al món en què tu no caeguesses, si Déus no·t
 tenia per special gràcia sua? E donchs, de què·t maraveyles si la fembra, qui és cosa
 mesquina e frèvol, erra un dia, o més, contra tu e contra son matrimoni? Pensa encara
 que tu has fets prou mals e peccats, e de grans, e que lo juý de Déu està appareyllat fort
 25 contra tu.

Donchs, si tu no fas per honor e amor de nostre Senyor qualche cosa
 assenyalada, axí com és perdonar a la muyller errant en semblants coses, tu vas dret al
 juý de Déu fort, e terrible e perillós per a tu. Pensa encara que tu matant ta muyller te
 cuydes millorar d'altre, e poder no serà axí, car auràs-ne altre qui serà pigor cent
 30 veguades. E, donchs, què hauràs guayat? Cert, no res. Pensa encara que nostre Senyor,
 qui veurà que tant has fet per amor d'Ell, te consolarà e·t farà molta misericòrdia e

gràcia en esta vida e en l'altra. O almeys, ans que assaigs de alciure-la, lexa-la, pus que n'as licència de Jhesucrist. E si dius que, si la lexes he·t separes d'ella, donchs com estaràs tu sens muyller, pus no·n pots pendre altra mentre aquella sia viva, dich-te que
35 ést tengut de haver-[47rb]hi paciència, pus que àls no ss'i pot fer, ne vol Déus que, aquella vivent, ne puxes altra pendre. He·t dich per tot cert que si tu has aquesta paciència per amor de Jhesucrist —ço és perdonant-li o separant-la—⁴⁰⁷ que Déus te consolarà de gran consolació abans que no·t penses, o per mort d'ella, car Déus la apellarà, o per altra via. Ell farà en tu tan gran misericòrdia en l'espirtual e temporal
40 que tu conixeràs que Ell ha per fort acceptable la tua paciència, e ço que fet has per amor d'Ell.

Per tot açò appar com se deu hom comportar ab la muyller qui per adulteri secret o públich trenca la fe a son marit.

Quant la dona se pot separar de l'hom per adulteri

E si tu demanes la dona si's pot separar de l'hom per adulteri —ço és si l'om l'à
 5 comès— dich-te que, axí com l'om pot lexar la dona, sí's fa la dona a l'hom, seguons
 que appar *Extra, De adulteriis: Intelleximus*,⁴⁰⁸ e's contén aquí, que si l'hom ha
 adulterat e la dona, l'om pot ésser forçat de tornar ab la dona, e's deu recompensar la un
 crim per l'altre; ne l'hom no pot ésser forçat de reebra la muyler adúltera per altra via,
 axí com appar *Extra, De divorciis: Significasti*, si donchs l'om no havia consentit en lo
 10 adulteri que ella ha fet.⁴⁰⁹ E si l'om sap que sa muyller és adúltera, e no-res-meys habita
 e està ab eylla, no la pot rebugar per aquell crim, axí com appar que digua la Decretal,
Extra, De adulteriis: Si vir.⁴¹⁰

E si demanes què seria millor a la dona qui és bona, e casta e-n matrimoni
 posada qui sap de cert que son [47va] marit és adúlter: o que·l lexàs, separant-se d'eyll,
 15 o que·s soffira son affany estant ab eyll; responch-te açí per la resposta que·l sant abbat
 Pastor⁴¹¹ féu a Favilla, muller del prefet de Roma, scrivint-li de Alexandria sobre aquest
 cas dient-li axí al dit dupte: «No·s pot respondre per neguna ley general, con les dones
 sien de diverses condicions, car si la dona és jove, e tocada o inclinada a les
 cobeegançes carnals, o és carreguada de infans o inpotent a satisfer-lus segons lur
 20 estament, o ha altres càrrechs seguons los quals lo marit li és molt necessari, en aytals
 casos molt més val a la dona supportar lo marit en son mal vici, e estant ab ell e sots ell,
 que no lexar-lo. Mas si la dona és ja de dies, e ha los infans grans, e ab Déu se sent
 franca de les inclinacions carnals e sens perill, e·s veu que pot covinentment viure, e és
 molt inclinada a servir Déu, en aytal cas, fiylla —dix aquest sant abbat— yo conseylaria
 25 a aytal dona que elegís lo servey pus alt del Rey eternal, que no lo servey de l'hom
 mortal, e peccador e miserable, pus que separar-se pot d'ell ab bona consciència.» E açò
 vol dir sent Pau, *Prima Corintiorum* VII, cant diu: «Si ést absolt de la muyller, no
 vuylles pus muyller»⁴¹² — la qual paraula se estén axí matex a la dona cant és absoluta
 del marit. E açò és conseyll seu axí meteix.

30 Emperò, que axí com ho diu la dona en aytal cars —ço és que vol a Déu servir
 — axí u faça entegrament e no a miges, lexant lo arreament excessiu, e·l pintar e·l viure

vanament, lunyant-se de tots punts de les amors e vanitats carnals e mundanals, [47vb]
en guisa que aparegua que ço que diu de bocha, que axí u faça de fet; car en altra
manera més li haguera valgut que no·s fos axí artament emparada del servey de Déu, ne
35 son fet, a la fi, no poria venir a bona fi, si ella no anava entegrament a Déu.⁴¹³ E si u fa,
sentirà a la fi quina differència ha de la amor de l'espòs celestial a aquell qui és
peccador e carnal. E serà-li vigares que ja en esta vida sia em paradís, majorment si
ordona bé sa vida e·s dóna a contemplació, car aquest sant offici de contemplar pertany,
en special, molt a les dones de onor qui no han a entendre a la vida del món, e qui són
40 del món separades, e encara més a les veres religioses, a les quals totes és gran confusió
e verguonya si d'aquest sant offici no són tocases e bé aveades.

Si los ajustats per matrimoni són obligats en special a no enganar si matexs

Alscuns fan qüestió si los ajustats per matremoni, per vigor d'aquesta fe
5 promesa, són obligats que no s'enguanen la un a l'altre, ne·s diguen falsies, ne
s'embacinen ne·s façen del cel paella. Aquesta qüestió determenà Orosius, scrivent *ad*
Primicianum, ciotadà de Millà, en aytals paraules: «Per viguor de la fe promesa entre
marit e muyller, la un és tengut a l'altre de servir sa leyaltat, axí que la un ne l'altre no
puxa dar son cors sinó solament a qui l'à primerament promès legudament —ço és lo
10 marit a la muyller, e la muyller a sson marit—. E a guardar-se d'enguan [48ra] la un a
l'altre aytant és pus deguda cosa com són endós ajustats en gran sacrament e en gran
amistat, més que ab altres persones. Emperò com ja nostre senyor Déu haja manat
generalment, per special manament seu que negú no digua falsies ne enguan a l'altre,
per tal, per no donar ocasió per més a peccar, no ha volguts obliguar los qui són posats
15 en estament de matrimoni, per special obliguació, que no·s diguen falsies, car si special
obligació los hagués feta, gran ocasió los haguera dada de peccar, car ¿qui pot estimar
que l'hom, qui per mil vies entén a enguanar sa muyller sovín, li digués veritat en totes
coses? E ¿qui pot pensar que la dona digués tostemps veritat a sson marit? E majorment
com sien algunes matèries en les quals les dones jamés no dirien veritat, axí com quant
20 són demanades dels anys quants n'an, tostemps se'n tolen una gran part. E ssi la
demanats de ssa leyaltat cordial e de ssa amor, o si furta res al marit, o què pensa en
aytal matèria o en aytal, jamés no u diria, ne li ffa mester que u digua, ne savi hom
jamés en aytal mathèria no·n deu demanar sacrament, car fan-les perjurar e greument
peccar, e elles jamés no u dirien, car no·s volen diffamar. Per tal ordenaren los pares
25 antiguament que jamés de dona no fos pres sacrament en inquisició feta contra sos fills
ne sos marits, car en aytals matèries no dirien jamés veritat, parlant de les dones
comunament,⁴¹⁴ car alcuna n'i poria haver axí fondada en Déu que sí faria, e contra
aytal no auria loch lo dit conseyll, mas [48rb] ha loch comunament contre les altres. E
les leys tostemps se fan per aquells qui viuen comunament, e no specialment.»

Qui posa d'aquells qui·s volen separar e·s troben parentesch entre si matexs

Mas què farem d'aquells malvats qui axí·s trenquen la fe, que après que hauran
 5 estat ensemps molt de temps, per desig de separar-se, trobaran parentesch entre si, e
 hauran aytants testimonis com se vuyllen per separar lo matremoni, e a provar tot so
 que·s vuyllen perquè·s puxen separar e haver-ne altre? A aquest desastre tan gran a dar
 conseyll escriví Ancelm a Leó, rey de Escòcia, sots aytals paraules: «He entès que en
 ton regne ha als cuns fills de perdició qui vers matrimonis contra la lig divinal separen,
 10 ab falces occasions falsament meditades⁴¹⁵ per falses testimonis, e separen aquells
 matrimonis los quals hom mortal separar no pot, ne altre sinó sol Déu, seguons la
 sentència de Jhesucrist.⁴¹⁶ Aquests vuylles perseguir axí com a precursors de Antecrist,
 e ministres del dyable, als quals està appareylada la mort eternal e lo gran juý de Déu.
 E·ls testimonis corrupts vuylles punir greument perquè pas a eximpli de tots los
 15 altres, ne leixs via als mals de viure en adulteri ne de multipliccar borderia en ton regne,
 la qual per la lig de Déu és tant vedada, e és a gran confusió e dejecció de ta gent e de
 ton regne. E si alcun prelat ecclesiàstich veuràs favorable a aytals divorcis a ffer, aquell
 per censura ecclesiàsticha procura ésser ponit sobre tots, com aquell sia lop en les
 oveylles [48va] de Déu, e no pastor ne pare, ans és ladre e dissipador. E sàpies que
 20 sobre tots aquells qui aytals malvestats tracten o y són consents, tu veuràs en esta vida e
 en l'altre gran juý e vengança de Déu.»

E per tot açò appar què és, ne en què està, lo seguon bé principal del matrimoni,
 qui s'appella bé de feeltat.

Com lo matrimoni és dat en remey a l'hom que no faça fornicació

Lo terçs bé principal del matrimoni se appella remey de pecat, car lo matrimoni
 5 és remey contra fornicació e·ls mals qui d'aquella nexen, axí com exorquia, mort
 d'infans e diverses spècies de legees carnals, qui cessen totes en aquells qui legudament
 usen de matrimoni.⁴¹⁷

Diu sent Greguori que lo matrimoni digne és de gran honor, car deffèn l'om
 d'aquella part per la qual lo diable pus fortment inpugna l'om. Per tal diu que dix Job,
 10 del dyable : *Ffortitudo eius in lumbis eius*,⁴¹⁸ e vol dir que la fortalea que ell pren contra
 l'om, dels lombles de l'om neix, car en los lombles de l'hom seu la sua luxúria, e
 d'aquesta luxúria que dins l'om ha raïl pren lo dyable gran esforçs a vendre l'om
 temptant-lo totjorn e tostemps per carnals cobeegançes, a les quals a mitiguar e a passar
 és assignat per nostre senyor Déu lo matrimoni, del qual l'om bé usant pot ses
 15 cobeegançes, sens peccat mortal, refrenar. Per tal sent Pau, *Prima Corintiorum*, dix axí:
 «Cascú haja muyller, e açò per esquivar tota fornicació.»⁴¹⁹ Car com diu lo dit sant
 a[48vb]pòstol *Ad Galatas*: «La carn tot dia pugna e bataylla contra lo nostre sperit
 inclinant-lo aytant com pot.»⁴²⁰ Ara és axí que tots los hòmens ne dones no·s volen
 posar a aquest risch e perill de fortment batayllar contra la carn. E a aquests ha Déus
 20 dats remeys —ço és l'estament de matrimoni— en lo qual se dóna remey a la bataylla
 de la carn satisfaent-li legudament e honesta. E aquest bé del matrimoni fon dat a natura
 humana despuys que Adam peccà, car en temps de ignocència l'om no havia mester
 aytal remey, car jamés no fóra inpugnat per la carn, ans li fóra hoberedient axí com la mà,
 o lo peu o altre membre de son cors.⁴²¹

Si l'om pot conèxer carnalment sa muyler sens peccat

Mouen açí als cuns dupte, e és ja l'om si pot conèxer sa muller virtuosament, e
 5 meritòria e sens peccat. E responen açí los doctors que hoc, e proven-ho per estes
 rahons. La primera sí és aquesta: «Tota obra és meritòria e virtuosa per la qual l'om o la
 dona compleix lo manament de Déu; com, donchs, l'om conexent sa muyller
 complescha lo manament de Déu, donchs, l'om, conexent sa muyller, o la dona retent lo
 deute conjugal a l'hom fa obra virtuosa e meritòria.» Mas que axí sia que l'hom
 10 conexent sa muyller, o la dona retent lo deute a l'hom, complesca lo manament de Déu,
 apar-ho *Prima Corintiorum*, ca. VII, on diu sent Pau, de part de Déu, axí: «L'om reta lo
 deute conjugal a la muyller e la muyller, al marit.»⁴²² Axí metex *Gènesis primo* havem
 que Déus manà a Adam e a Eva en persona de tots los conjugats esdevenidors, que
 cresquessen, [49ra] e multiplicassen e unpliçen la terra,⁴²³ la qual cosa no haguera loch
 15 si la obra cojugal, qui és necessària a aytal multiplicació, no fos axí matex manada.

La seguona és aquesta: diu sent Pau, *Prima Corintiorum*, ca. VII: «Si la donzella
 pren marit no pecca»;⁴²⁴ com, donchs, prenent marit sia per ell carnalment coneguda
 ella consentent, donchs ella, açò faent, no pecca. E con tota cosa qui no sia peccat puxa
 ésser feta ab drete entenció, axí com és la final entenció del matrimoni damont dita,
 20 donchs aytal obra se pot fer sens peccat, e virtuosament e meritòria.

La terça és aquesta: diu sent Pau, *Prima Ad Thimoteum*, axí: «Yo vuyll que les
 viudes jóvens prenguen marits, e que agen e nodresquen enfans.»⁴²⁵ Com, donchs,
 aquest sia conseyll apostolical, seguex-se que és bo, e virtuós e sant e, per consegüent,
 encloa dins si la obra conjugal, appar que ella és bona e virtuosa.

25 La quarta és aquesta, qui diu que si la obra d'alcun estament sia ab peccat, e no's
 puxa fer meritòriament ne virtuosa, és dampnar l'estament, car la pus fort rahó que
 havem contra alcun estament és que sia de necessitat convolut e mesclat ab peccat.
 Com, donchs, l'estament de matrimoni sia autèntich, axí com damont havem dit— e
 apparrà encara més davall— e sia sagrament de la lig de gràcia, segueix-se que la sua
 30 obra sia virtuosa e meritòria.

La quinta rahó és aquesta: ajustament d'om e de dona per matrimoni fo per Déu ordonat e manat, e no és revoccat, jat[49rb]sia que sia mitigat que negú no·n sia forçat, donchs son acte no és viciós, ans és bo e virtuós.

35 La sisena rahó és car natural inclinació, segons natura dreita, tostemps va en obra justa e bona, com aytal inclinació sia per Déu posada en natura; con, donchs, natural inclinació sia en l'om de engenrar e en la dona de concebre, e açò seguons natura dreita e posada en temps de ignocència, donchs la obra de engenrar e de concebre no és de ssi mala, ans pot ésser justa e virtuosa.

40 La setena rahó sí és car a açò inclina rahó natural, que dicta que l'hom com sia en ell virtut productiva natural a engenrar a ell per Déu dada, és a açò diputat, seguons que ensenyen los instrumens e les altres coses a açò necessàries per natura. Donchs, que l'hom vuylla aytal cosa e la pos en exequió, axí com Déus la vol e la ha ordenada, no pecca, ans mereix e fa obra virtuosa.

Què s'i requer a fer la dita obra meritòria

Nota açí, emperò, que a açò que aytal obra se faça virtuosament e meritòria, se
 5 requer primerament que l'hom sia en la gràcia de Déu. Açò appar car neguna obra no·s
 pot fer per negun qui sia meritòria, si donchs aquell qui la fa no és en gràcia, en la qual
 devem o podem presumir que siam faent nós ço qui en nós és, e açò és per la
 misericòrdia de Déu.

Segonament se requer a açò que aytal obra se fassa virtuosament, que la obra se
 10 fassa [49va] quant fer-se deu, e là on deu, e ab qui deu e axí com fer-se deu, car deus açí
 notar que, per raó de les dites circumstàncies, l'om deu guardar de conservar en la obra
 aquesta lochs naturals e husos, e no girar-los per res, ne que la dona aga de son temps.
 Hoc encara, requer religiositat del matrimoni, segons que diu sent Ambròs, que y sia
 observat temps e exceptat temps sant, axí com d'Avent, Quaresma, festes anyals e
 15 solempnes, e Quatretempres e dies sants e feriat per la santa Esgleya. E per tal manà
 nostre senyor Déus —e és *Exodi, ca. XIX*— al poble de Israel que per tres dies se
 abtinguessen de les muylers cant degueren pendre la lig e·l mont de Sinahí.⁴²⁶ Axí
 meteix, cant les dones són prenys e grosses se deu hom abstenir d'ellas per lo perill de
 la criatura que no muyra,⁴²⁷ o quant són malaltes o indisposites per qualche rahonabla
 20 indisposició.

Terçament nota açí que per dues raons e vies exeguir la obra matrimonial pot
 ésser justa e meritòria. La primera, cant l'om o la dona la vol per entenció de engendrar
 infans al servey de Déu; la segona, quant l'om o la dona la vol per retre lo deute que ha
 promès a ssa compayia. Appar tot açò per tant car aquestas dues coses són béns del
 25 matrimoni e li donen sa honestat.

Quartament nota açí que si alcun dels ajustats per matrimoni —o sia l'om o la
 dona— se mou a voler aquesta obra solament per carnal desig, e no per negun bé de
 aquells qui li donen sa honestat, lavors la exeqüció e voler aquell acte és peccat. Appar-
 ho per tant car solament lo dit acte del matrimoni ha sa honestat e execució per sos
 30 béns.[49vb] Qui, donchs, negun de sos béns no y entén, no·s pot escusar de peccat.

Quintament nota que lavors la exequió matrimonial és peccat cant ve que aquell qui fa la obra aquella passa los térmens del matrimoni, ço és que axí excessivament és voluntari a ffer aquella obra que axí la faria ab altre qui no fos sa muyller com ab se muller.⁴²⁸ Com, donchs, aytal no entena lavors en negun bé d'aquells qui honesten lo
35 matrimoni, e entena e vuylla solament la obra desordonada, aytal pecca mortalment. Per tal diu sent Ambròs que axí ardent amador e desonest de ssa muyller més pecca ab ella que ab una altra fembra pública, e és adúlter per sa mala obra.⁴²⁹

Contre aquests serà, en lo juý de Déu, jutge aquell sant jove Thobies, qui, quant pres muyller, ans que s'acostàs a ella e s'ajustàs, la féu orar per tres nits, dient-li axí:
40 «Sarra, fills som de santes persones e no·ns podem axí ajustar com los gentils e aquells qui no conexen Déu.»⁴³⁰ E l'àngel Raphael dix: —Sobre aquells ha lo demoni poder qui s'ajusten axí com a bèsties desrahonades qui no han enteniment. E sent Pau, *Prima Corintiorum*, VII: «Los crestians qui han muyllers axí·n deuen usar con si no n'havien»⁴³¹ —ço és sens peccat— per tal que no façen irreverència al sagrament tan
45 sant que Déus ha altament ordenat.

*Quals toccamens se poden fer sens peccat entre marit e muyler*⁴³²

Gran dupte fan o mouen als cuns theòlochs sobre los tocaments carnals qui·s fan
 5 entre marit e muyller, si són peccat [50ra] mortal. E per tal quant d'aquesta matèria é
 parlat larguament en lo *Terçs* libra del *Crestià*, en lo tractat dels senys corporals, là on
 se tracta del seny qui·s diu lo tocament,⁴³³ per tal açí solament ne vuyll parlar dessús
 dessús.

E deus saber que los doctors sí posen açí que als cuns tocaments hi à qui
 10 naturalment de ssi no són mals, ans fets per bona entenció a persona deguda són senyal
 de bona amistat, axí com és tenir la mà a sson amich, o besar o abraçar aquell quant és
 loch e temps. E aquests aytals tocaments dien los doctors que feya lo Salvador, qui
 besava per caritat los sants apòstols, e·lls a Ell,⁴³⁴ axí com apparia cant Ell pres besar de
 Judes, qui·l l'i dava en fals senyal d'amor cant lo traý.⁴³⁵ E no és dupte que moltes
 15 persones devotes, per devoció mogudes, no li besassen los seus sants peus e mans, axí
 com en special ligim d'aquella santa dona Magdalena, que li besà los seus sants peus en
 vida e en mort.⁴³⁶

Posen, axí meteix, los sants doctors que aquests tocaments seran entre los
 beneuyrats em paradís, e foren en paradís terrenal entre nós si Adam no hagués peccat,
 20 car aquests tocaments aytals són senyals de bona caritat e amor entre aquells qui han la
 consciència bona, e con un hom per aytal entenció santa e bona, e per amistat special,
 besàs e abraçàs sa muyller, açò no seria peccat.

Emperò, dien los sants, que la manera de ffer aytals tocaments poria ésser tan
 carnal, e tan sutze e tan desordonada que no és dupte que no fossen peccat mortal, e açò
 25 axí meteix per tal car aytals tocaments [50rb] no·ls excusen los béns del matrimoni.⁴³⁷ E
 per tal aquells qui·ls fan deuen dir les circumstàncies d'aytals tocaments a persones
 scients qui·ls sàpien conseyllar, e açò per lo perill qui y poria ésser, ço és peccat mortal.
 Et en special dien los doctors que deuen açò saber los prelats, e pastors, e doctors, e
 confessors e regidors de les ànimes.⁴³⁸

30 E à-y als cuns folls que, si·n són demanats en la confessió, que se'n rien e n'an

mal eximpli del confessor dient: —O! Quant de mal sap aquest!— Com, emperò, lo confessor sia tengut de examinar lur consciència per guisa que, quant en si és, l'om se'n vaga net de tot peccat mortal.⁴³⁹

35 Dien encara los sants que tots los altres tocamens que l'om fa en lo cors de sa muller, o ffa fer per ella en lo seu, qui no són reglats per negun bé matrimonial, o qui de ssi són leigs, e pudents e fets per fervor de luxúria, són greus peccats e qui molt suyllen lo sant matrimoni, axí com sant Jerònim dóna eximpli d'un ribalt qui res no volia portar sinó ço que sa muyller havia besat, e li dava a mengar ab la bocha, e d'altres ribalderies que feya qui no·s deuen dir.⁴⁴⁰ Diu sent Jerònim aquí que aytal matrimoni pigor li feya e
40 faria a tot cristià que no tenir amiga o anar al bordell.

Que entre persones altres qui sien hom e dona no-s deuen fer aytals tocamens per res

Deus açí saber que un malvat hom sí sembrà en nostre temps una malvada error
 5 e fort lega: ço és que no era neguna desonestat ne peccat que los hòmens [50va]
 indifferment besassen les dones, e les dones als hòmens, cant hi havien bona
 intenció. E deya que presumir devia hom tot bé de l'altre e, per consegüent, que tots
 aquells qui açò feyen hi havien bona entenció e u feyen per bon enteniment. Emperò
 aquest fill del dyable e corruptor de tota mundícia parlava axí com a bestial, e errant e
 10 fill de luxúria, car jatsia que, axí com damunt és dit, aytals tocamens se puxen fer là on
 ha alcun títol de amistat —axí com entre amichs cant ha lonch temps que no-s són vists
 e-s veen novellament, e entre merit e muller, totstemps servada drete entenció de neta
 amistat— emperò que en altra manera hom e ffembra se besen ne s'abraçen, ne-s façen
 semblans tocamens o senyals de amors, açò és inpugnat e reprovat per les Santes
 15 Scriptures, e per los sants pares e per los sants doctors, qui tots a una veu dien que tot
 hom qui vuylla esquivar peccat de luxúria e vulla viure castament se deu lunyar de
 fembres e fugir-los axí com a foch, ne jamés pensar ne parlar d'elles, ne encara deu res
 contractar ab elles.⁴⁴¹ E, per consegüent, cascun amador de puritat deu esquivar lurs
 esguarts, e lurs tocamens actius e passius, e lurs compayies, ¡donchs quant més besar-les
 20 ne abraçar-les! Actén que aytant com los sants passats són estats de major perfecció,
 aytant han més fugides compayies, e amistats e vistes de fembres. Hoc en tant que lurs
 mares, ne sors ne parentes no volien veure, axí com de sent Benet, e de sent Bernat, e
 d'altres molts ho ligim. Veges, donchs, què dígueren aquests de besar-les e de abraçar-
 les!

25 Tot açò qui dit [50vb] és contra aquest malvat és axí clar que no y cal portar
 altres provacions. E cant eyll dix que tot hom deu haver bona entenció e oppinió de
 l'altre, dich-te que no diu ver, que negú no deu haver bona oppinió d'aquell qui mal fa
 patentment e notòria, axí com ell qui aytals coses fa, e diu e afferma ésser bo ço que la
 Santa Scriptura e los sants an inpugnat fins a la mort. E quant diu que la sua entenció és
 30 bona, dich-te que no diu veritat, car ¿quin bé entén eyll a ffer faent la cosa qui és contra
 Déu e contra la sua ànima, e la qual tot lo món, despuys que Adam peccà, e mals e bons,

an impugnada, e inpugnen e impugnaran, forçats de raó natural, qui u dicta? Mas aquest e sos dexeables an perduda la raó natural, vençuts e enganats per esperit de luxúria, car com diu la Scriptura: «No·s troba seny en terra dels luxuriosos, car malaltia és qui fer al cap e a la raó primerament.»⁴⁴²

Per tal dix Aristòtil que negun luxuriós no fos posat en regiment, car fan grans desastres, vençuts e inclinats per sperit de luxúria, qui·ls regeys: axí és d'aquests.⁴⁴³ Aquests són exits d'una malvada secta antiga qui s'appellà de Sperit de Amor, qui foren grans heretges, axí com se toca sobre lo sisèn dels Decretals, *Extra de hereticis in sexto*. E tots aquells qui aquesta pestífera doctrina sembren, ages per sospitosos de la fe, car no s'asalten de penitència, mas de sols delits, on que trobar-los puxen.

E açò sia dit quant al terçs bé del matrimoni, qui s'appella remey contra peccat, jatsia que los doctors posen [51ra] lo terçs bé ésser *bonum sacramenti*, emperò aytant se val posar-lo primer o derrer, pus que tots los posem.⁴⁴⁴

Què és lo quart bé del matrimoni, qui s'appella bé de sacrament

Lo quart bé del matrimoni se appella bonum sacramenti, ço és que per lo
 5 matrimoni se representa a nós l'ajustament de gràcia qui és entre Jhesucrist e tota la
 Sgleya e congregació crestiana. E axí com lo carnal matrimoni és inseparable, axí
 Jhesucrist inseparablament és ajustat ab l'ajustament dels feels crestians qui estan en
 gràcia sua.

E per aquesta raó dix sent Pau, *Ad Effesios*, v ca., que lo sacrament aquest gran
 10 és, e açò en especial per tal cant és seyal de gran cosa, ço és de l'ajustament graciós e
 amorós qui és entre los justs crestians e Jhesucrist.⁴⁴⁵

Sagrament s'appella senyal de santa cosa, seguons que posa lo Mestre de les
 Sentències en lo començament del seu quart.⁴⁴⁶ Com donchs açò sia a nós sobiran bé —
 ço és ésser ab Jhesucrist ajustats per special amor e gràcia— per tal lo sacrament qui
 15 açò significa —ço és matrimoni— és appellat gran sacrament, car la granea del
 sacrament és seguons la granea d'açò que significa. E en especial lo matrimoni és gran
 senyal de la dita unió entre Jhesucrist e la Esgleya per la inseparabilitat que lo
 matrimoni requer entre l'om e la fembra, car requer que no·s separen per aquestes raons,
 ço és primerament per raó dels infants, car si la un no es[51rb]tava ab l'altre, cascú
 20 duptaria que l'infant que la dona porta fos seu, e lavors negun no hauria quaix cura de
 son infant.

La segona, que, si estaven separats, la un no confiaria de l'altre, ans cascun
 furtaria a l'altre ço que pogués, axí com ara fan les concubines als concubinaris, o ells a
 elles. E lavors cessaria lo seguon bé del matrimoni, qui s'appella bé de feeltat, ne lavors
 25 entre ells hauria segura companyia ne vera amor.

La terça, car lavors la cosa pública seria fort lesa e fort naffrada, en quant los
 hòmens, pus no estiguessen ab les muyllers, no·s curarien d'elles molt ne de haver
 infans,⁴⁴⁷ car dirien: —Si no n'he d'aquesta, hauré'n d'altra —, e a veguades no
 n'hauria d'una ne d'altre, e axí cessaria la multiplicació dels hòmens, qui seria gran mal
 30 de la cosa pública e·n general de tot lo món.

La quarta, car lavors cessaria la vera, e pura e cordial amor que l'hom deu haver a la muyler, e la muyler a sson marit, seguons que appar *Genesis secundo*, et *Mathey*, cant dix nostre Senyor que lexaria l'om lo pare e la mare e amaria més sa muyller.⁴⁴⁸ Ara és axí que aytal amor requer que estiguen ensemps, car qui ver amich e alt és de
35 l'altre jamés no·s deu d'ell separar, ans sos mals e béns deu haver ab l'altre. E tostemps ama aquell qui ver amich és,⁴⁴⁹ e la amor en les necessitats se prova,⁴⁵⁰ seguons que tot açò prova e diu la Escriptura, les quals coses requer de necessitat que l'hom abit [51va] inseparablament ab sa muyller, si donchs no és per als cuns casos ja exceptats per la Esgleya, dels quals avem tocat ja damunt alcun. Appar, donchs, com lo matrimoni de si
40 requer inseparabilitat e unió de marit e de muyller. E seguons aquesta inseparabilitat, lo matremoni és sant seyal de la unió qui és estada e serà tostemps entre Jhesucrist e l'ajustament dels fells justs qui són estats començats ab Abel, fill de Adam, e seran fins a la ffi del món, seguons que posa sent Greguori en una omelia. E açò donà a entendre lo Salvador cant dix als apòstols, après la sua resurrecció: «E veus que yo tostemps seré ab
45 vosaltres —ço és ab tots los justs crestians— fins a la fi del món.»⁴⁵¹

E com açò sia gran e sobirana gràcia de Jhesucrist, per tal lo matremoni, qui açò significa, és dit ésser gran sacrament. E açò volch dir sent Pau cant dix ço qui és al·leguat ja *Ad Ephesios*, quinto: *Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo et in Ecclesia*,⁴⁵² e vol dir axí: «Yo us dich que aquest sacrament és gran e fort,
50 e açò en special cant és senyal de la unió e ajustament qui és entre Jhesucrist e la Esgleya.»

*Per quantes rahons lo sacrament del matrimoni és dit ésser gran sacrament*⁴⁵³

No solament lo sacrament del matrimoni és dit gran per tal cant és senyal de la
5 unió amorosa e graciosa que Jhesucrist ha ab la sua Esgleya, ço és ab [51vb] tots los
justs crestians, ans encara per moltes altres rahons, seguons que posen los sants.

La primera sí és la actoritat, honor e reverència d'aquell qui l'instituí, ço és Déu
totpoderós, e si cascun orde instituït per qualque sant ha gran honor per lo sant qui l'ha
ordenat, donchs ¡quanta honor deu ésser dada al matrimoni, per honor de Déu, qui l'ha
10 instituït! E axí, com és fort culpable aquell qui trenca l'orde en què és profés, axí aquell
qui trenca l'orde del matrimoni, car fa gran irreverència a Déu totpoderós, qui l'ha
ordenat.

La segona sí és per lo loch en què fo instituït, qui és a nós fort honorable, ço és
paradís terrenal, seguons que appar *Genesis, ca. II.*⁴⁵⁴

15 La terça és la manera, car Adam, arrapat en lo cel, aquí après la virtut e-l
sacrament del matrimoni, car tornat en si meteix, e veent la dona, tantost en esperit de
prophècia dix: «Aquesta carn és de la mia carn, e aquest os és dels meus ossos.»⁴⁵⁵

La quarta és, car és lo pus antich orde que·ls altres, e per tot estament e
testament aprovat.

20 La quinta, car fo instituït en temps de ignocència, car l'om ne la dona encara no
havien peccat, ans eren lurs corsos sens tota taca.

La sisena, car solament aquest orde salvà Déus en lo temps del diluvi, car [salvà]
Nohè e sos fills e lurs muylers; si altres n'i havia, tots moriren.⁴⁵⁶

La setena, car madona santa Maria fo d'aquest orde, ne lo Fill de Déu no volch
25 pendre carn d'ela fins [52ra] que ella se ach vestit aquest sant mantell,⁴⁵⁷ ornat tostamps
de pura virginitat, sots lo qual estech amaguada la virginitat sua al diable.

La huytena, que Jhesucrist e la sua molt santa mare lo volgueren honrar per lur
presència e dels apòstols, axí com appar *Johannis secundo.*⁴⁵⁸

La noena, car Ell lo honrà no solament per la sua presència, ans encara per
30 novell miracle, car aquí féu lo primer miracle que hanc féu —ço és faent vi d'aygue—
459 donant a entendre que per lo sant sacrament del matrimoni la viltat carnal se fa
preciosa, car és, de no leguda, bona, e leguda e preciosa per sos fruyts qui se'n
seguexen.

La deena, la excel·lent benedicció que la sancta Esgleya hi dóna après l'altar,
35 après lo cors de Jhesucrist, a significar que qui bé usa del matrimoni hoirà aquella veu
que lo Fill de Déu dirà al juý cant dirà: «Venits, beneyts del meu pare, prenets lo regne
qui us està appareyllat.»⁴⁶⁰ E aquells qui mal n'an usat, o l'an meyspreat, o sens Eyll de
la obra carnal usat, hoyran la veu contrària, qui dirà «Anats, malayts del meu Pare al
foch infernal, qui està appareyllat al diable e a aquells qui l'han creegut.»⁴⁶¹

La onzena és per lo preciós fruyt qui n'hix, car d'ací hixen los hòmens. E ¿qui
40 pot prear quin sacrament és aquest d'on hix tan alta cosa com és l'om? Per tal d'aquest
hixen los reparadors dels àngels, e·ls vèrgens e·ls amichs de Déu. Per tal diu sent
Jerònim: «O, miserable vida d'aquells qui fora aquest estament tots dies sembren, mas
jamés no cuyllen, axí com les males fembres fan! E pigors són encare aquells e aquelles
45 [52rb] qui ab beurages e ab medicines empatxen aquest fruyt, faent exorques les
fembres, qui d'aytals infants són colpables envers Déu, com n'an empatxats que no sien
nats ab lurs males medecines.»⁴⁶²

La dotzena, car aquest és un dels set sants sacramens de la santa Esgleya, per lo
qual la obra carnal reeb honestat, e l'hom carnal és remeyat que no pech cant és a ffer la
50 dita obra inclinat.

Per totes aquestes coses appar com aquest sant sacrament és fort gran, e en
special cant és senyal de la unió qui és inseparable entre Jhesucrist e la Esgleya dels
fells e justs crestians, axí com damont havem declarat.

Com pau e concòrdia és lo quint bé del matrimoni

Lo quint bé qui·s segueys del matrimoni sí és concòrdia e pau entre les gens del
 5 món, car veem que per un matrimoni se segueix gran pau entre molts discordans, hoc a
 veguades se'n segueix pau entre un regne e altre. E per tal ha ordonat la santa Esgleya
 que los matrimonis se fassen entre aquells qui no s'atanyen res, car aquells [qui
 s'atanyen] ja an sufficient rahó de concòrdia per lo parentesch; mas quant entre aquells
 qui res no s'attanyen ve lo novell matrimoni, lavors hi ve sufficient rahó de pau.⁴⁶³ E per
 10 tal cant lo matrimoni és axí meteix ordonat a bé de pau, ha Déus en gran hoÿ aquella
 persona qui posa discòrdia entre marit e muyler, qui són axí e més que frares. Per rahó
 d'açò dix Salamó, *Proverbiorum, sexto*, que sis coses són que Déus aïra, e la [52va]
 setena ha en gran abhominació, la qual setena és aquesta, ço és posar discòrdia entre
 frares e, per consegüent, ja més entre marit e muyller,⁴⁶⁴ aytant com l'ajustament
 15 matrimonial, qui és spiritual, és major que no és lo carnal, qui és entre frares,
Ecclesiastici [XXV], com digua que amor de marit e de muyller qui·s concorden en bé és
 cosa aprovada e plaent davant Déu e hòmens.⁴⁶⁵

Mas diràs tu: si lo sagrament del matrimoni és tant sant com dit és, e la obra sua
 se pot fer justament e meritòria, donchs ¿per què Déus manava als fills de Israel, cant
 20 devien pendre la ley, que per tres dies abans no s'acostassen a lurs muyllers?⁴⁶⁶ E
 Jhesucrist dix que beneuyrats serien aquells qui·s castrarien per haver lo regne de
 Déu,⁴⁶⁷ e que aytals són millors que no haver fills ne filles. Al primer argument te dich
 que leguda e justa cosa és abstenir-se a temps del menor bé per reverència del major.
 Per què, jatsia que los fills de Israel poguessen legudament jaure ab lurs muyllers,
 25 emperò, com aytal acte age ab si alcuna feditat corporal, per tal, per reverència
 d'aquella tan alta cosa com fo que Déus apparegués als hòmens e·ls parlàs axí com féu,
 lavors a ells digna cosa era de abstenir-se d'aquella feditat corporal mesclada ab la obra
 conjugual de necessitat, seguons aquest present temps. Deus encara açí notar que tots
 aquells que aquí eren no usaven d'aquell acte axí ordonadament com devien, ne era
 30 deguda cosa que fossen públicament nomenats; [52vb] per tal convenia que lo
 manament fos generalment dat.

Al segon dich-te que Jhesucrist, per aquelles paraules ne per altres, jamás no vedà ne inpu gnà l'estament de matrimoni, bé li proposà estament de virginitat, e aquell elegí per si, e per la sua santa Mare, e per los seus specials amats Johan Babtista e
35 Evangelista, e per altres molts qui despuys són venguts. E los vèrgens volch significar per castrats per amor del regne de Déu, ço és qui per amor d'Ell an votada virginitat.

Mas encara diràs que, per cert, rahó dicta que cobeegança carnal és de ssi cosa fort lega, car ha ab si mesclada la rebel·lió de la carn, qui és cosa fort verguoyosa e fort vil de ssi metexa. Com, donchs, la obra conjugal se faça ab aytals coses, ¿com pot ésser
40 sens peccat? ¿Ne com pot ésser lo matrimoni tan sant com dit és? Responch-te que aquella cobeegança carnal, qui és incitativa e desperta la carn e la rebel·lió de què parles, són penes e no són colpes, e si y ha res mesclat voluntari, allò se excusa tot per los dits béns qui hixen del matrimoni, seguons que dit és dessús.⁴⁶⁸

Encara alscons aporten a aquest mateix propòsit ço que proposa lo Decret,
45 [XXXII], *questione* [II], on avem axí: *Connubia legitima carent peccato, non tamen illo tempore, quo conjugales actus geruntur, est presentia Spiritus Sancti,*⁴⁶⁹ e vol dir axí, que los matrimonis vertaders són sens peccat, emperò en aquell temps que los actes e obres matrimonials se fan, no és aquí la presència del Sant Sperit. Con, donchs, neguna obra no puxa ésser meritòria ne justa sens presència del Sant Sperit, [53ra] segueix-se
50 que los matrimonis no són axí sants e justs com dit és. Responch e dich que lo dit Decret no entén a neguar que l'hom no puxa exeguir la obra conjugal en gràcia de Déu, car damunt és provat lo contrari; mas entén a dir, seguons que aquí metex toca la Glosa, que en temps que l'hom entén en aquell acte, aquí no és ab ell lo Sant Sperit a ffer obra maraveylosa, axí com és profetar o fer miracles; la qual cosa és fort rahonable, car en
55 temps que l'hom jau carnalment ab sa muyller no és ora de prophetar ne fer miracles.⁴⁷⁰

Encara diràs: «Si lo matrimoni és tan bo, ¿per què conseylla sent Pau, *Ad Corinthios*, [VII], que qui n'és fora, que no·l vuylla,⁴⁷¹ axí com és ja damunt al·legat?» Responch-te que eyll conseylla lo matrimoni a aquell qui l'ha mester —ço és a l'hom o a la dona qui són jóvens e en perill de fornicar— e·l desconseylla a aquell qui ha anys
60 e·s veu ja inapta per matrimoni, e·s deu de tot son cor appareyllar a la mort, que ja veu a la porta. Per què axí desconseyllar no és desconseyllar, ans és bé conseyllar a cascun seguons sa etat.

*Que lo sisèn bé del matrimoni és solaç de la vida humanal*⁴⁷²

Lo sisèn bé del matrimoni sí és solaç de la humanal vida, e aquest solaç
 5 consegueys l'om per compayia de la dona en moltes maneres. La primera sí és per
 compliment de la casa, car, seguons que declara [53rb] Aristòtil en la sua *Yconòmica*,⁴⁷³
 la casa particular de cascun ha mester diverses coses e distinctes, axí que l'hom e la
 dona no entenen en una metexa obra, car, si u feyen, no serien bastans a bé governar la
 casa, seguons que ensenya lo dit filosoff mateys, [VIII] *Ethicorum*, ca. [XII],⁴⁷⁴ car a
 10 l'hom pertany entendre a açò que la casa ha mester deffora, ço és guany e tractament
 foran, axí com és comprar, vendre e tractar, esvair e deffendre; mas la dona se deu
 convertir a nodrir los infans, si n'ha, e als serveys domèstichs e cotidians, axí com són
 appareyllar de mengar, e casa ornar, filar, e gardar ço qui és per lo marit ajustat, e a ell
 en çà persona servir; ne-l marit deu filar ne fer res qui pertangua a ffer a la dona, ne ella
 15 res qui pertangua a ffer al marit. Per esta manera la casa és ben regida, cant cascun ab
 diligència fa ço que li pertany;⁴⁷⁵ e lavors la un és ben acompayat per l'altre, e la casa ha
 compliment de ço que ha mester, segons que posa Primicianus en la epístola que tramès
 a Flàvia, matrona de Roma.

La segona via per la qual hom reeb solaç per la compayia de la dona sí és per
 20 natural consolació, car, com diu lo dit Primicianus en la dita epístola, l'om és, per
 natura, animal qui requer companyia,⁴⁷⁶ e la compayia li és fort necessària, no solament
 per ajudar-li a portar los càrrechs⁴⁷⁷ de sos trebaylls corporals, ans encara perquè·ls
 puxa portar requer solaç e plaer cordial. Ara, diu aquest: «No és al món cosa en [53va]
 què l'om naturalment reeba major solaç corporal ne plaer, com és que estigua ab
 25 muller que molt am e qui molt li plàcia, car aquí —so diu— no·l puny consiència, car
 no y ha peccat; aquí l'inclina encara natura, car l'om a la dona és fort inclinat
 naturalment; aquí l'inclina encara propri profit, car la dona prudent —diu ell— és
 sobiranament profitosa al marit e a la casa, en tant que bona dona fa la casa, e mala, la
 desfà de tots punts, seguons que ligim *Proverbiorum*, [XIV].⁴⁷⁸ En açò encara l'om és
 30 per tota res loat e aprovat, que ell se avingua bé ab sa muyler e la am axí com deu, a les
 quals coses és inclinat naturalment a voler, e a cercar e a amar.»

Con, donchs, aquestes rahons ell tròpia en la muler, segueix-se que l'hom ha special solaç e plaer, e natural, en la compayia de la muyler. E açò appar que davall de nostre senyor Déu en special, qui dix, *Genesis*, II *cap.*, cant viu Adam star tot sol: «No
35 és bo que l'hom stigua tot sol; façam-li compayia e solaç semblant a ssi matex.»⁴⁷⁹ E lavors féu a Eva e la li donà per muyler. Escrit és: *Ve soli*,⁴⁸⁰ ço és que mal va a l'hom sol, ço és qui no ha negun solaç ab altra, car diu Ricart: *Non est consolacio completa solitario*,⁴⁸¹ ço és que al solitari no pot ésser consolació complida, car com diu aquí una Glosa: «O l'om ha a trobar consolació ab les coses celestials, o ab les terrenals. Qui,
40 donchs, les celestials no ha, axí com comunament no han los hòmens del món, Déus, per sa mercè, los ha [53vb] provesit que hagen les terrenals, entre les quals és aquesta una de les magors, ço és que haja bona muyller.»

La terça rahó per la qual l'hom reeb solaç de ssa muyller sí és per espayar-se lo cor, car, com dix la Escripura: *Non est gaudium super censum cordis*,⁴⁸² e vol dir que
45 no ha al món tan gran goig com és haver plaer de cor. E com dix Ovidi: «En què troba l'om tan gran plaer, si bèstia no és, com és en haver acabada muyller?» En tant que havem, *Ecclesiastici*, XXVI *ca.*, que *Mulieris bone beatus est vir*,⁴⁸³ e vol dir que beneuyrat és l'om qui ha bona muyller; et assigna-y special rahó Salamó, *Proverbiorum* [XXXI], car diu que: *Confidit in ea cor viri sui*,⁴⁸⁴ ço és que lo cor del seu marit se reposa
50 e·s fia en ella.⁴⁸⁵ E jatsia que, com diu Virgili, en açò molts s'i enguanen,⁴⁸⁶ emperò propietat és general dels hòmens que res no celarien a lurs muylers, e açò los és gran consolació, car no dupten de dir lur cor a lurs muylers, car aquí los espaya e·ls exampla fort lo cor.

La quarta sí és que posà aquell Ovidi, que la major consolació que l'om pot
55 haver e·l món sí és que l'om se vega molt amat e servit, con, donchs, perceba e sàpia que sa muller l'ama més que persona del món, e·l servescha de tot son cor, per tal li és lo major solaç qui al món sia.

La quinta rahó per què l'hom ha singular solaç de la compayia de ssa muyller sí és per los grans béns que n'ha, car de la muyler ha béns de natura, axí com infans e
60 remey a ssa natural e carnal cobeegança, axí com [54ra] dit és, e parens e amichs molts e bons; e n'ha béns de fortuna, axí com bon dot e bona guàrdia en sa casa, e ajuda al marit a ajustar, seguons son poder; e n'ha béns de glòria, car per oracions de dones santes ha Déus salvats lurs marits. E per tot açò dix lo Savi, *Ecclesiastici*, XXVI: *Gratia super gratiam mulier santa et pudorata*,⁴⁸⁷ e vol dir que gràcia sobre gràcia fa Déus a
65 l'hom cant li dóna muyller verguonyosa e santa.

La sisena sí és per la libertat de cor, e aquesta posa aquell gran filosoff Misael, dient que un dels grans plaers que l'hom pot haver sí és que haga libertat e franquea de cor, ço és que puxa fer e dir sens paor e verguonya tot ço que s vol. Ara és axí com diu aquest: «Tot hom del món és inclinat a pensar, a dir e a ffer de grans legees e de grans malvestats e oradures; e per tal que no sia diffamat ne meyspreat no guosa fer aytals follies davant tothom, mas quant és ab sa muyller, lavors desplegua tota sa roba, e diu aquí tot ço que sab e no sab, e mal e bé. E cant roba li fall e veritat, recorre a cent mília falsies, e dirà que ha fet ço que desiga que fos fet, jatsia que no sia fet. E aquesta libertat és a l'hom un dels grans solaços qui al món sia, majorment cant troba fembra qui l creu de tot, car lavors tot son voler ha accabat, pus ell veu que sa muyller lo creu de tot.»

La setena posa Titus Livius, *Ad Frontonem*, dient que una [54rb] spècia dels grans solaços que l'hom pot haver sí és cant és celat de tots sos mals. Ara —diu ell— és axí que comunament les bones dones celen més los mals de sos marits que altres persones; solament no selarien lurs adulteris o si tenen amigues, car aquí no han per res paciència. Emperò —diu ell— si alguna n'i ha qui faça lo contrari, lexem-ho estar, emperò, comunament, an la major part aquest bé. E a tot aquest bé atnent lo *Ecclesiàstich* diu, *capitulo XXVI: Quod mulier fortis oblectat virum suum, et annos vite illius in pace complebit*,⁴⁸⁸ e vol dir que dona que ha esforços en lo cor a ésser bona a son marit, aytal dona és gran delit a son marit, e li farà complir sos anys ab plaer e ab delit. E segueix-se en aquell meteix capítol axí: *Gratia mulieris sedule delectabit virum suum, et ossa illius inpingabit*,⁴⁸⁹ e vol dir axí, que lo plaer que l'hom ha de ssa bona muyller, e ben recaptosa e curosa, darà gran delit e consolació al marit, en tant que li farà engrexar los ossos, ço és que li prolongarà sos dies e sa vida.⁴⁹⁰

Per rahó d'açò conseylla Beda, en la omelia *De nupciis*, que l'om qui vol muyler la deu demanar a Déu ab grans oracions e ab gran preparació, car aquella és la sua vida o la sua mort. Ligim *Ecclesiastici*, *XXVI: Dabitur viro pro factis bonis*,⁴⁹¹ e vol dir que Déus dóna bona muyller a l'hom quant fa molt de bé per Déu, car haver bona muyler special don de Déu és. *Prover[54va]biorum*, *c. XIX*, avem axí: *Domus et divicie dantur a parentibus; a Domino vero uxor prudens*,⁴⁹² e vol dir axí, que los parens donen a l'hom casa e riqueses, mas bona e sàvia muyller Déus la ha a dar, e açò per consolar l'om en tota sa vida. Vet, donchs, per tot ço qui dit és, com nostre senyor Déus dóna a l'hom la muyller per gran solaç de sa vida. E aquest és lo sisèn bé del matremoni.

*Que lo setèn bé del matrimoni sí és reparació de les cadires angelicals*⁴⁹³

Lo setèn bé principal qui devayla del matrimoni sí és reparació de les cadires de
 5 paradís, car diu Orígenes en la omelia *Dels Àngels* que les cadires buydes del cel, qui
 foren d'aquells demonis qui n són caeguts, per los sants hòmens seran reparades, los
 quals lo món aquest rehep de Déu a provar-los aquí, e lls fa néxer e davaylar per via de
 matrimoni.⁴⁹⁴ E seguex-se: «Lo sant sacrament del matrimoni, donchs, fort deu ésser
 amable e honrat, per lo qual los àngels esperen que seran lurs cadires reformades. Ne
 10 per açò entenem a neguar que los nats de adulteri no puxen ésser salvats, com Déus no
 sie acceptador de persones,⁴⁹⁵ ans, con dix sent Pere: «En tota nació, aquell qui viu
 justament és a Ell plaent e, si persevera, pot esperar ésser salva per la divinal
 misericòrdia.»⁴⁹⁶

Aquests són, en soma, los set béns principals qui s seguexen del matrimoni, per
 15 los quals lo matrimoni és molt honrat. E aquells [54vb] qui y són apellats lo deuen tenir
 en gran reverència.

Que les dones maridades deuen molt honrar a lurs sogres

Pus, donchs, havem ensenyat la gran excel·lència del matrimoni, seguex-se que
 5 les dones posades sots aquest estament e sagrament deuen ab gran reverència aquell
 tenir entegrament honrat per lur bona vida. E la manera com la bona dona se deu
 comportar a tota part ensenyà Raguel a ssa filla Sarra, cant la donà per muyller a
 Thobies, seguons que ligim *Thobie, decimo*, on diu aquí axí: *Monentes eam honorare*
soceros, diligere maritum, regere familiam, gubernare domum, et se ipsam
 10 *irreprehensibilem exhibere.*⁴⁹⁷ E volien dir que la dona qui marit ha pres deu, en special,
 observar e attendre que ella honre sos sogres, e am son marit, e que regesca bé sa
 companya, e que guovern sàviament sa casa e que quart la sua persona de tota
 reprehenció. A les quals paraules attenent Petrus Damiani, en una sua epístola que
 tramès *Ad Henricum, ducem Austrie*, diu axí: «Gran sentència posà Raguel, e sa
 15 muyller, preycant sa fiylla e en poques paraules», car aquí·s contén sumàriament tot ço
 qui·s pertany a bona dona.

E primerament li donaren gran document cant li digueren que honràs sos sogres,
 car diu aquest: «Pus que l'om e la dona són matrimonialment ajustats e són fets una
 cosa, aytantost lo pare e la mare de la un deu ésser tengut, e reputat e honrat [55ra] per
 20 l'altre axí com a pare seu e ha mare sua, e açò dicta rahó natural. E aquell qui desvia
 d'aquesta ley ja no va ab sencera amor a la sua compayia. E deu ésser gran guoig —diu
 aquest— a cascuna persona d'ells que aga guanyat novell pare e novella mare. Per què
 açí havem document que tothom qui son infant pos en matrimoni, lo deu fort amonestar
 que honre son sogre e sa sogra. E sàpies —diu aquest— que axí com per honor de pare
 25 e de mare fa Déus molt de bé als fills, que axí, per honor de sogres, fa Déus grans béns
 als genres e a les nores.» E recompta aquest, en special, que com en la ciutat de Bolunya
 una santa dona preguàs a la mara de Déu per la vida de ssa filla, aparec-li la Gloriosa e
 dix-li axí: —Per tal cant ta filla ha aguda tanta paciència a sos sogres, qui la han
 maltractada, e tostemps los ha servada tanta honor que jamés no·ls féu desplaser, ans ara
 30 en la veylea los pensa e·l·ls serveys axí com a cara filla, per tal sàpies que ta filla, qui és
 tísica, serà guarida tantost perfetament, e, no contrastant que és exorcha, yo li daré

infans, los quals veurà tots heretats ans que muyra. E lo primer que aga serà bisbe d'esta ciutat.» E axí·s seguí de fet.

35 Per què conclou ell aquí metex dient que les nores gran mèrit han de tractar los
sogres ab reverència e ab honor, e nostre Senyor ho ha fort per acceptable. Semblant
recompta axí meteix aquí d'un jove qui tenia sos sogres malalts e cechs en casa. E con
tota la vila aquella se [55rb] cremàs, solament romàs la casa aquella d'aquell jove que lo
foch no la tochà. E con fos aquí lo sant abbat Leonçi, dix: —Contra aquesta casa de
pietat no ha pogut noure lo foch, car qui los sogres axí com a pares honra e ama per
40 amor de Déu, Déus l'onra e l'exalça, e és special pare e deffensor seu.

Deya lo sant pare Panucius informant Fel·lícula, ciotedana de Alexandria, que la
guerra antiga qui és acostumada de ésser entre sogre e nora ve per emvega de senyoria,
car cascuna vol senyoregar;⁴⁹⁸ e per tal la sogra, qui ha més seny, car és pus antiga,
pens que les jóvens són oradelles⁴⁹⁹ e presumptuoses e suporten lurs follies rient; e no·s
45 torben per res que les nores diguen, sinó axí com si veyen un branxet bramar, pensant
que no han seny, mas corregesquen-les dolçament, si no, facen-ho ab la mà del fill. És
ver —diu aquest— que los fills més se inclinen a les mullers que a les mares, e cant és
axí recorreguen-ne les sogres a Déu, e Ell fer-hi à ço que mester hi serà a la fi. E la nora
axí metex pens que dura cosa és a la sogra lexar sa senyoria acostumada, per què no és
50 maraveyla si se'n torba e se'n muda; e aga pietat de la antiquitat de la sogra, car la
antiquitat aporta ab si moltes rancures e malenconies;⁵⁰⁰ e pens que a ella pertany callar
e humiliar, car és jove e és fiylla, e muyler del ffill, per amor del qual hi deu molt flixar.
E, si axí ho ffa, dar-li ha Déus la sua special benedicció en la sua persona e en la sua
casa.

Que les dones deuen amar molt lurs marits

Lo segon manament que Raguel donà a ssa filla Sarra cant la maridà sí ffo que
 5 amàs son marit. Diu Agellius, *De amore*, que la pus cara amor e la millor deu ésser
 entre marit e muyler. Rahó és car aytal amor és per Déu ordenada, e és en si areglada,
 casta e honesta, e ab grans béns ajustada, e ab honor e temor mesclada. Aquesta amor
 —diu Víctor— se estén a açò que la dona vuyla de cor son marit amar, e ésser lunnyat de
 tot mal, e haver bé a ell competent, e no li vuylla desplaure en coses legudes e honestes.
 10 Semblant diu que és la amor qui és del marit a la muyller. Aquesta amor —diu aquest—
 deu ésser ab suport, segons la regla de sent Pau qui diu: «Portats los uns als altres
 vostres càrrechs e axí complirets la lig de Jhesucrist.»⁵⁰¹ On diu Zoillus, *In*
matrimonialibus, que tota persona ha ab si deffalliments, per què axí com li plau que los
 seus li sien suportats, axí li deu plaure que ell o ella suport los dels altres, car açò requer
 15 vera caritat de crestià.

És ver que deu-se gardar cascun que sos deffallimens no sien massa grans, ne·ls
 haga hom a portar massa sovín, car lavors porten a desesperació aquells qui·ls han a
 ssoffrir. E açò és gran peccat, e lo qual Déus venga fort, seguons que aquest posa, car
 diu que açò ages [55vb] per cert, que si tu maliciosament tractes ta muyller, o tes
 20 companyes, o tos vassaylls e aquells qui no·s poden vengar de tu, que Déus te farà
 humiliar verguoyosament fins a la terra a alcun qui no haurà pahor de tu. Per tal diu ell
 aquí un bon document aytal, que cant l'om se veu a veguades aminvat e enverguonyit per
 alcun, no·s deu hiréxer contra aquell qui li fa la minve, mas deu levar los huylls al cel a
 Déu, qui li fa fer aquella minva per aquell, e deu·li confessar son peccat dient: «Senyor,
 25 ço que·m fas justament ho fas, car yo ho meresch, qui aytal minva o mal é fet a aytal e a
 aytal, mas plàcia a la tua misericòrdia que m'o vuylles perdonar, e·m vuylles levar
 demunt aquest flagell, e perdons a aquest qui·l me fa, e·l me façes de cor amar axí com
 tu has manat que amem aquells qui mal nos fan.»⁵⁰²

Diu aquest que tenir aquesta manera en aytals flagells de Déu provoca hom molt
 30 a nostre senyor Déu de remetre a l'hom lo flagell e de perdonar lo peccat. E açò és a
 l'hom gran consolació en lo cor e de gran mèrit en la ànima.

*En què·s deu ensenyar la amor que la dona ha a son marit*⁵⁰³

Petrus Comestor, en una letra que tramès a Petronil·la, duguesa de Barbant,
 5 separada per bregues de son marit, declara en soma quina deu ésser la amor que la dona
 deu haver a sson marit. E diu axí: «La dona deu amar [56ra] son marit de cor; e, si no
 pot, deu pregar a Déu que lo y pos e·l cor axí con a Ell sia plaent. E aquesta amor deu
 ensenyar per les següents obres, ço és que tostemps prech Déus per ell, e·n faça pregar
 que·l faça bon hom e·l port a bona fi, e l'endreç en sos fets; e li deu parlar ab honor, e li
 10 deu conèxer primaria en totes coses, e li deu ésser servicial aytant com puxa; e·l deu
 tembre de offendre en totes coses qui no sien contra Déu; e li deu callar si és felló, per
 bé que ell haja la colpa, e s'i deu escusar humilment cant lo veu abonançat e assueugat;
 e·s deu a ell ensenyar amable més en bones costumes que no per bellea de cors. No-res-
 meys se deu tenir neta, esquivant tota negligència en son regiment de sa casa; e que no
 15 sia çaffarrossa ne mal recaptosa per res, ne sia erguylosa, ne massa curiosa, ne ricosa, ne
 delicada ne despessegua, si no portarà la casa a mal recapta e ella haurà'n sa part, e en
 verguonya e en dampnage. Deu-se encara ensenyar nodrida en mengar e en beure, axí
 en quantitat com en qualitat, ne per res no·s faça esquiva de beure o no beure aquell vi o
 aquest, car aquest viçi és fort leig en dona; e és fort mal senyal que sia casta cant ha la
 20 bocha laminera, e li plau molt lo bon vi, e dinar de matí, e anar per orts a convits e a ffer
 grans berenes. [56rb] E sia secreta en cobrir los mals de son marit, majorment si és
 viciós en leigs vicis, axí com si és ladre, o embriach, o blasrador de Déu, o traïdor, o
 homeyer, o cap de companyia de bacallars, o que entena a ffer grans mals secretament.
 En totes aquestes maneres e semblants la dona deu axí secretegar son marit que son mal
 25 no sia públicament sabut. No-res-meys, per la amor e feeltat que li deu per son
 matrimoni, deu provehir axí als dits mals. Primerament, que esper temps e hora de
 parlar-li clar, e ab dolçes paraules luyar-lo dels dits mals, seguons son poder; après,
 entreposar-hi secretament persones cares e qui l'amen, axí com pare e mare, o frare, o
 car amich o semblans, e, sobretot, suplicar-ne a nostre Senyor, car finalment Déus, qui
 30 és sobirana bonea, la hoirà". E a la ffi diu axí aquest: «E per tal que la dona sia per Déu
 exoïda en ses oracions que ffa per lo marit, aga aquest pati ella ab nostre senyor Déu:
 que per tots quants prechs ne menaços son marit li poria fer, ella per ell no faria ni diria
 res qui fos contra Déu, e segurament digua açò a son marit e vingua lo fet a què puxa.»

Que la dona, per amor de son marit, no faça res contra Déu

Recomta aquest metex en la dita letra que un gran hom, son conexent —lo qual
 5 [56va] diu que no vol nomenar per rahó del peccat seu que ha a rrecomptar— diu que
 aquest sí ach gran contesa ab sa muyller familiarment, per tal cont ella jamés no li volch
 consentir una turpitud e legea carnal que ell volia fer en la persona d'ella, ne volch jamés
 dir negunes paraules leges e sutzes que ell volia que digués.⁵⁰⁴ E con açò agués molt
 durat, e ella li agués a la fi respost que abans pendria mort que no que ella faés ne
 10 digués aquelles legees, diu que ell se partí de son loch e anà al duch de Bavària per
 causes qui s'esdevingueren. E aquí estant ab lo dit duch, lo duch fo informat fort mal
 d'aquest hom, e en tant que ell lo féu pendre, e determenà que·l matàs secretament. E
 com li fos denunciat per lo confessor que aquella nit morria, ell tornà a ssi mateix e
 preguà a madona santa Maria que li ajudàs en aquell pas.

15 E adormí's, e véu en visió que madona santa Maria li deya axí: —¿Com pots tu
 mi reclamar, qui ést tan sutze e tan vil, e aytant de temps has tribulada ta muyler, qui és
 special servidora mia, per tal cant no·t volia consentir a tes viltats e legees? Vet que, per
 tal quant aquexes coses volies d'ella, a què t'à Déus aportat a aquest punt que ara
 muyres, e axí és ja determenat per lo duch aquest. E sàpies que no per amor de tu, qui
 20 aquesta mort mereixs e major, mas per la gran bo[56vb]nea de ta muyller e per la sua
 mundícia, yo·t deliuraré d'aquesta mort, e per tal cant ella pregua contínuament per tu.
 Mas sàpies que si ella te hagués consentit en ço que tu volies, que per sos prechs yo no
 t'aguera ajudat, mas lo seu contrastar a tu en tos mals és stat al meu Fill fort gran
 sacrifici, per què fé gràcies a Déu e a la tua bona muyler, e esmena la tua vida, e garda't
 25 de no tornar al peccat, car, si u fas, a pigor cas vindràs que no és aquest. E sàpies que és
 al meu Fill cosa fort abhominable e desplaent que hom posat en tan alt estament e
 sagrament com és matrimoni ensutza axí lo dit sant estament e sa persona, e y vulla
 encara envolcar sa muyler per tal que tot vaga a perdició. E sàpies que tots aquells qui
 en aytals mals perseveren vénen finalment a leigs casos, e a grans perills e a grans
 30 confusions.

E soptosament diu que l'hom aquell se trobà a la porta de ssa casa, qui era luny
 del loch on era pres per vint jornades.

Vet, donchs —diu aquest a la ffi d'aquesta història— quant val e quant profita e
quant plau a Déu honestat de dona cant és servada en l'estament de matrimoni en fet e
35 en paraula. E per açò appar com dix ver Raguel a ssa filla, e·s pot entendre per totes les
dones maridades, ço és que la dona deu amar son marit caramente.

Com los hòmens [57ra] són obligats a molt amar lurs mulers

Lactancius, en lo sermó *De núpcies*, sí diu axí: «Com amor no·s puxa pagar
 5 sinó per amor per la sua gran noblea, axí donchs, com l'om vol ésser molt amat per sa
 muyller, e ell deu molt amar sa muyller;⁵⁰⁵ si no és fort desconexent, e a la ffi troba ço
 que mereix e va cercant.» Per tal diu sent Pau, *Ad Colocenses tercio: Viri diligete*
*uxores vestras, et nolite esse amari ad illas,*⁵⁰⁶ e vol dir que los hòmens amen lurs
 muyllers e que no·ls sien carreguosos, ne enugosos, ne fexuchs, ne turchs, ne aspres ne
 10 de mal supportar, car si u són, a la fi, o per Déu, o per hòmens, ço s'à a punir greument.
 E nota aquest doctor que l'hom, en amar e honrar sa muyller, fa a Déu gran servey, e fa
 ço que fer deu, car Déu l'à a açò obligat en la institució del matrimoni, axí com ja
 damunt és al·legat. No-res-meys que l'hom és obligat a aytal amor per caritat e per
 justícia, car la muyler lo ama més que altra persona, e d'ella reeb més servey e de bé.

15 E diu aquest que la amor aquesta se deu ensenyar per obra, ço és satisfaent-li en
 son ornament, seguons son estament, en ses necessitats e malalties satisfer-li
 larguament, seguons lo poder del marit; tractant-la graciosament e amigable, sens dar-li
 senyoria, car de continent que la ha, exora, e ve contrària al marit, axí con diu la santa
 Escriptura;⁵⁰⁷ [57rb] no dir-li coses perilloses ne verguonyoses en peccats comeses per
 20 res, car pot ésser perill del marit e·s fa meysprear a ella, car diu aquest: «Sàpies que la
 dona ama aytant son marit com lo veu hom de bé e virtuós; e aytant com ella lo veu
 dolent, rayinós, mesquiner e hom sens tota virtut e sens tot bé, aytant lo ama menys, e
 aytant més desiga que li fos luny e d'ell desexida, o que fos mort, car negú no pot amar
 la cosa dolenta, mesquina, sens virtut e sens tot bé, qui tostemp ve ab son càrrech e ab
 25 sos mals vicis, del qual un plaer cordial la muyler no pot haver.

Donchs —diu aquest— com te pots pensar que ella te puxa amar? Per què —diu
 aquest— vols saber te muller si t'ama? Veges ella per qui·t té, ne tu qual ést a ella, car
 aytal ést tu en son cor.»

Com la dona deu molt attendre a la honor de son marit

Recompta ell mateix aquí que una gran dona de Anglaterra amava molt son
 5 marit. E en tant que, no contrastant que era effeminat, e volia e la requeria que ella
 entràs tostemps en sos conseylls, e ella jamés no u volia fer per no dar minva a son
 marit, dient-li que gran minva feya lo gran hom a ssi mateix cant apellava sa muyller als
 públichs conseylls.⁵⁰⁸ E diu que com son marit agués scrit al papa per un capellà que fos
 archebisbe de Conturbera, [57va] e fos despuys pregada que fes ab son marit que ell
 10 scrivís lo contrari al papa, e·l suplicàs per son frare meteix d'ella que hagués la dita
 dignitat, diu que ella respòs: —No plàcia a Déu que, per exalçar mon frare, yo dó tanta
 minva a mon marit que ell scriva letres contràries al papa. E, ¿per qui poria tenir lo papa
 a mon marit, que ell li scriva letres contràries? Cert, diria que és hom de poch ceny e
 de poch de bé.» (Per totes aquestes coses e d'altres moltes, ell conclou que la dita dona
 15 és fort acabada e bona.) E con veés que lo marit envellís e no·s millorava, dix axí en
 son cor: «—Yo aquest hom suporté en sa joventut en totes ses misèries pensant que en
 la veylea se milloràs, e ara veg que és pus dolent que jamés no fo, ne·n puch esperar
 correcció. Cert, pus aytal és, no·l vull pus amar ne servir: més am servir Déu.»

Diu que anà-sse'n a la capella, qui era de sant Johan Evangelista, e aquí ella lo
 20 supliccà que pregàs Jhesucrist que la deliuràs de mà d'aquell hom, o·l convertís Déus a
 çí. E diu que sent Johan li apparech, qui li dix axí: —A nostre senyor Déu ha molt
 plagut lo servey que has fet a aquest hom en molta paciència e suportació de sos mals,
 emperò, per la gran desconexensa que ell ha a Déu e a tu, vol nostre Senyor que ell te
 darà comiat que·t partesques [75vb] d'ell. E axí u fes, e estaràs en aytal castell teu ab
 25 compayes honestes e santes, e aquí serviràs Déu fins al dia de ta mort; e fer-t'à Déus
 grans gràcies e·t darà grans consolacions sues, e aquest mesquí de marit teu vendrà en
 mans de fembres qui·l portaran a dampnació a la fi, pus que a tu no ha coneguda, ne
 amada, ne honrada, axí sencerament com fer devia. E axí estech fet tantost.

Pensa —diu aquest— cant peccat és a l'hom qui ha bona muyller e no la sap
 30 conèixer; car ço que Déus féu d'aquest mesquí, eximpli deu ésser a tots los altres per tot
 lo món.

Com l'om, prenent muyller, no deu attendre a bellea

Varró Cluniasensis, parlant de falsa amor com és perillosa e nociva a aquell qui
 5 la ha, sí posa con los hòmens han falsa amor a lurs muyllers, e no·ls van dret per moltes
 maneres. Primerament car, cant les prenen, no atenen a lur bonea, sinó que sien belles o
 riques. E cascun d'aquests esgarts ve fort falsament a la amor, car qui en la dona atén a
 la bellea, tantost com n'és fart, passa la amor e torna en pudor. E açò meteix posa
 Aristòtil, *In Ethicorum, ca. tercio*. E per tal diu que la amor dels jóvens passa tantost,
 10 car no són fermes e cobeegen tot ço que veen, e volen molt veure; e pus sien farts [58ra]
 de res qui los plàcia, tantost ne cerquen més;⁵⁰⁹ hoc, en tant ne desigen mudar, que a
 veguades amen més coses sutzes e leges que les belles,⁵¹⁰ axí com lo malalt qui més
 ama una sardina que una gallina cant és fart de les galines.

E a vegades per atendre axí a bellea en la muyller diu aquest que·s segueixen
 15 grans mals.⁵¹¹ E done'n eximpli de Sichen, fill del rey Emor, del qual ligim, *Genesis*
 XXXIV, que com veés Dina, filla de Jacob, bella infanta e fort polida, enamorà's tan fort
 de la sua bellea que de tots punts la volch pendre per muller après que l'ach
 corrupuda, per la qual cosa ell pres mort, e son pare, e tota la ciutat.⁵¹² E diu aquest
 que amor fondada en bellea és amor qui ve de volta e passa leugerament, qui quaix de
 20 continent qui és plenàriament possehida engendra fàstig. E d'aquí hix comunament
 gelosia gran, e après grans mals. Per què conseylla a l'hom que en la muyller quart
 asalt, mas no excessiva bellea, car, si u fa, ab treball continuat se afferra, car negú no
 pot segurament possehir ço que tot hom cobeega.⁵¹³

Ítem, so diu, que l'hom qui entén en bellea, aytant com més la posseex li appar
 25 menor, e menor fins que ve a meyspreu. Ítem, les etats variegen les delectacions, e
 l'hom no troba una metexa delectació en infantea e joventut e veylea, e per consegüent,
 [58rb] no ha un meteix voler en ço qui primerament li apareia bell. Ítem, que la bellea
 abaxa e·s muda en si metexa per molts accidents, e, per consegüent, ço qui apareia bell
 entany no u ffa enguany. Ítem, l'om qui atén a la bellea no delibera plenament en la
 30 cosa qui li appar bella, e cant la ha regoneguda, percep molts deffalliments qui ensutzen
 la bellea, e ten-se per bèstia a la fin. Ítem, l'om qui atén a sola bellea, tot son fonament
 fa en son delit, lo qual fonament és axí vil, que de ssa natura aporta tot negoci e obra en

si fundada a no res e a mala fi. Per les quals coses conclou aquest que voler muyller per
sa bellea no és anar a la muyller leyalment ne ab cor vertader, car deffallent la beyllea
35 per qualque via de les damunt dites, deffall la falsa amor de l'hom a la dona. Per tal dix
Salamó, *Proverbiorum* [XXXI]: *Fallax gracia et vana pulcritudo*,⁵¹⁴ e vol dir que falsa és
aytal amor fundada en vana bellea, e no ha durada a la fi.

Ligim *Thobie, sexto*, que dix l'àngel a Thobies que sobre aquells qui en la
muyller axí atenen bellea o luxúria, que no han Déu davant los huyls, sobre aytals ha
40 poder lo diable en tant que lo demoni, per esta via, aucís set marits a aquella Sarra.⁵¹⁵ E
Genesis VI legim, que com los fills de Sech atessesen a les fembres belles, e ab [58va]
aquelles se ajustassen, que finalment tramès lo Diluvi qui tot ho neguà.⁵¹⁶ Per esta rahó
Abraam féu jurar a sson missatge que no pendria muller a sson fill Ysaach de les filles
de Canaan, axí com legim *Genesis* XXVIII,⁵¹⁷ car eren taccades d'aquells mals vicis.
45 Ítem Crisostomus, *Omelia prima super Matheum*, exponent aquella paraula: *Salmon*
genuit Botz de Raab, diu axí que aquells qui tan vil entenció han en pendre muyller
engendren fills miserables e dolents.

Mas diràs que Jacob era sant hom e bo, e emperò ell serví de gran cor set anys a
Laban, e que li donàs Ratxel, sa filla, per tal cant era bella.⁵¹⁸ Dich-te que, jatsia que a
50 Jacob plagués molt la bellea de Ratxel, emperò, com fo sant hom e ple de esperit de
prophecia, més hi entenia lo misteri amagat que Déus hi entenia qui era figurat per aytal
matrimoni, ço és que l'hom deu desigar que ans que muyra en lo món, après son
trebayll, sia tot levat en Déu per contemplació, la qual contemplació era significada per
Ratxel, seguons que los doctors dien.⁵¹⁹ No-res-meys hi entenia molts altres béns los
55 quals eren en ella.

*Com l'om, prenent muyler, no deu attendre principalment a riqueza*⁵²⁰

Falsegen altres la amor a les muyllers per cobeea —ço és car hi guarden riqueza
 5 cant les prenen —axí que la riqueza los hi fa inclinar e no amor dreita. E [58vb] açò
 s'apella comprar muyller, e no pendre. E puys fan pigor, que pus que les an, fan-se lexar
 a elles ço del lur amagadament, e·ls fan fer testament secretament aytal com sol se
 volen. E açò és gran malvestat e gran frau a la dona e als seus, car la dona qui açò fa
 presumir pot cascun que u fa per pahor e per complaure al marit, e per tal que ell no li
 10 men reyina, car ella més o amaria per a ssi metexa e per los seus que no per a ell, e més
 amaria que tostemps ne pogués fer a ssa guisa e a ses volentats que no que lo marit les
 ne fassa. E és molt pigor que, a vegades, elles no auran infans, e que pensen que llur
 riqueza aga a venir a les mans dels fillastres que an e auran, si elles moren ans dels
 marits. E axí ço del lur vingua en mans de estranys és-los coltell de mort, e pigor, que·ls
 15 fan que a vegades los marits que·ls fan jurar que açò no revelaran, ne revocaran lur
 testament, e fan-les axí perjurar e porten-les a desperació ab aytals maneres. E vet açò
 què és, car primerament tot aquest acte, seguons Déu, és nul·le, car la fembra no u diu
 de cor, ans la y mou pura pahor que lo marit tostemps no hagués mal ab ella, en cas que
 ella no li consentís.

20 Segonament, que, seguons les leys mundanals e furs de les terres diverses, aytal
 acte no val res, car dona, en vida de son marit, no li pot dar lo seu sens
 consen[59ra]timent de sos amichs per tal que no sia enguanada, car, si u fahia, cascun
 portaria ça muller a açò que·s volgués en semblant cas.

Terçament, car l'om ensenya en açò que és hom de pocha temor de Déu e fort
 25 entès en avarícia, que axí falsament enguana o falsament forsa sa muller per tal que li
 sostrascha lo seu. Ensenya que no és hom de preu, ne de valor ne de gran consciència,
 car és de tot tengut de restituir entegrament. E encara cant la muller li u offerís
 graciosament donant-li-u, encara deuria fort duptar de pendre-ho pensant que ella és en
 son poder e axí com un infant qui no ha deffenció; e que pot ésser gran interès de ssi
 30 meteys, e de ssa consciència e de ssa fama; e que aytal cosa se poria fer que no vingués
 de bona part, e aytal guany no sia de bona ley, ne proceirà clar axí com deu. E
 majorment poden veura gran dampnació de la sua ànima aquells qui·ls menaçen si no·ls

ho lexen, car aquí no y ha dupte que no sien raptors de la cosa estranya, e és axí que deuen aquests pensar que aytal riquea axí ajustada, après que ells n'auran dampnada la
35 sua ànima, tota yrà al diable, e tot farà mala fi, car de mal loch és venguda.⁵²¹ Vet què fa cobeea en matrimoni, que los hòmens se fan mercaders de muylers, o raptors o ladres, e no van leyalment a la amor de la muyller, vençuts per cobeea e per avarícia.

Dix aquell Sèneca, *Ad Eusebium Patricium*, que [59rb] gran obligació ha l'om a la muyller qui li aporta gran riquea, car, segons la comuna estimació del món, aportada
40 li ha en casa la beneuyrança del mundanal, la qual los hòmens proposen, e més preen e amen que linatge, ne encara qualsevol altre bé de fortuna. E açò volch dir lo Savi quant dix que *Omnia peccunie obediunt*,⁵²² ço és que tota res obeex a peccúnia —ço és a riquea temporal—, car diu Sèneca que gran linatge no és sinó riquea antigada,⁵²³ ne parage sens riquea no és res preat, mas riquesa sens generosa noblesa fa tot ço que·s vol.

45 No vages, donchs, falsament a ta muyller, qui t'ha fet rich hom, ans la hama, car per força te fa lavors ésser temut e honrat per tothom, e tanta pot ésser la riquea que, per dolent que sies, si bé la parteixs, tot lo món te tindrà per bon hom, seguons que posa Oraci en la sua *Prosòdia*.

Com los hòmens muylerats se deuen fort guardar que no sien anamorats d'altres

Encara falçegen als cuns la vera amor a lurs muylers, seguons que posa aquí
 5 meteix lo dit Oracius, car donen a altres lur cor e fan enamorades. E açò diu que és crim
 horrible en hom muylerat, e per lo qual ensenya que és hom de poca feultat en lo cor e de
 poca verguonya en la cara, car deuria haver almenys verguonya de falsar la ffe
 promesa a ssa [59va] muyller.

Per tal ordonà Octó lo Terç, famós emperador, que tot hom muyllerat qui
 10 públicament tingués amigua fos infamis, e en tot acte civil e criminal, rebujat per
 testimoni; ne pogués ésser cavaller, ne promogut a neguna honor civil ne temporal. E si
 ere hom generós e perseverava en públich adulteri per tres anys arreu, que d'aquí avant
 per a tostemps hagués perdut qualque títol hagués de generositat en lo món per a
 tostemps; e açò com aytal fos públich peccador e mal cristià notòriament. Deya aquest
 15 emperador que hom qui muyller prenia, devia dar comiat lavors a tot enamorament e a
 tota amor d'altra fembra; o si per son desastre feya adulteri, que no'l faés ab trompa, ne
 se'n jactàs ne se'n guabàs, mas que u faés tan secret que sol Déu ho saubés, o u lexàs.

Diu la *Història Teutònica* que en temps de aquest, un gentilhom se jactava que
 aytal dona de honor lo amava, e faria e diria per ell. E diu que l'emperador apellà-lo: —
 20 Digues —dix ell— ¿és ver que tu ages dites aytals paraules d'aytal dona? Respòs aquell
 que hoch. Dix l'emperador: —O tu as dita veritat o falsa. Si és veritat, tu ést traïdor a
 la dona qui's fia en tu e t'ha dat son cor, car tu la difames e la publiques per mala après
 que ella t'à dat lo més que pot. Ara yo, ¿com poria fiar de tu, que tu sies traïdor a
 aquella persona qui [59vb] tant ha fet per tu, e li fas lo pigor que pots? Si dius falsa, jo,
 25 malvat!, e com satisfaràs a Déu, e a la dona e a tots sos parents tan gran infàmia com és
 aquesta? Car dir que aytal dona am tant a tu és dir que ella e sa persona és tua, e que ella
 és falsa a son marit.

Aquell, qui açò hoí, estech fort torbat e no sabé què's digués, e confessà sa
 dolentia davant l'emperador. E l'emperador manà que davant tothom retés la fama a la
 30 dona, e que ell fos gitat de la cort axí com a ffol, e si havia muyller, que fos exellat de

tota Alamanya: e si no, que jamés no pogués ésser cavaller, ne en negun públich offici,
per tal que tots los altres ne presesen eximpli.

*Com l'om no deu fer ab esforç gelosa sa muyller, ne-s deu curar per res de
muyller d'altre*

5 Trogus Pompeu recompta, en la *Art de amar*, que un noble e generós hom posà
en son cor que faés sa muyller tostemps viure en dolor faén-la gelosa. E con ja proceís
en enbargar-se d'altres amors, e son pare del jove ho percebés, dix-li axí: —Fill, no
façes açò per res, car deus-te'n estar per moltes rahons. La primera, car tu faràs mal a ta
persona, car enamorament de fembra és a l'hom naffra de cap, car, pus l'om hi sia, no'n
10 pot exir, e ve a desesperació per [60ra] los grans mals qui se'n seguexen. Per tal dix
l'eximpli que «d'armes e d'amors, a un plaer, cent dolors». ⁵²⁴ La segona, car posaràs
gran màcula en la tua glòria, car ara ést estimat e reputat per hom sensat, e generós e de
gran fet, e lavors seràs tengut per un gran ribalt, e merexeràs-ho per les obres males que
faràs. La terça, que despertaràs bregues e mals entre los parens e l marit de la dona, de
15 què-s porà seguir tans e tan grans affanys que tu, per ventura, en perdràs la persona, e yo
e d'altres molts. La quarta, car per açò la dona que amaràs caurà en mala fama, e sens
colpa, o ab colpa, poria perdre lo cors, qui seria perpètua confusió sua, e dels teus e dels
seus. La quinta és car, digues-me: ¿què auràs tu guanyat a la fi, après tans mals? Cert,
no sinó mal, e verguonya, e perdició de fama e de béns, e hauràs procurat prou mal a tos
20 infans e a ta casa per a tostemps. La sisena sí és car, per ventura, ta muyller, qui veurà ta
infeeltat, per vengar-se de tu farà enamorat. E si-s tem de tu, fer-s'à lunyar de tu a sson
amich; e si no u fa e tu no u saps, ja per axò no roman que tu no sies dampnificat, e tos
infans e tota ta casa, car casa on la dona ha amich ultra son marit, la mà de Déu le ha
maleyta. E si u saps e res li'n dius, fer t'à del cel paella, [60rb] e tothom ho sabrà e tu no
25 t'ho cuydaràs.

Per què, fill, ages de mi aquests documens e doctrines. La primera: no vuylles
nulltemps falsar la fe del matrimoni a ta muyller, car qui una fe solempna trenca, sí-s
faria mil. La segona: si vols fer gelosa ta muyller, paraules sien poques e qui poch
duren, mas lo fet sia no res, car lo fet és mort a qui l'assaga, axí com provat és. E qui
30 d'altres vol vengar ab la sua sanch e mort mateixa més és que orat. La terça és aquesta:
no guarregs ab ta muyller, ne li vuylles, sens gran rahó, desplaure, car, si u fas, tostemps
ne exiràs sullat. La quarta: ja per esquivar son desplaer no la leys sobre tu haver

senyoria, mas ab lo fre la vuylls totstems regir guallart. Raó és car fembra no deu haver senyoria sobre l'om per res, car si n'ha e exora, veus l'om perdut. Linyatge és qui
35 no pot sofferir bé per excés, car, si l'ha, tantost hix de regla, e ve contrària a l'hom, segons que diu la Scriptura.⁵²⁵ La quinta: fill, soptós conseyll te plàcia hoir de ta muyller, car soptós conseyll de dona sovín és profitós, car tota cosa deffectiva prodoex tost son fruyt, mas conseyll deliberat seu no·t plàcia, car no ha dret ne envers, ne té fus ne filosa, e·s muda a mil parts en un punt.⁵²⁶ Comporta, donchs, ta muyller, fill, e per
40 res no la offenes notablement sens gran rahó, car a la fi [60va] no n'hauries sinó desplaer e desonor.

Com l'om deu tractar sa muyller cortesament e ab honor

Valerius Maximus, en lo sisèn libre, e en lo terçs capítol, reprèn fort aquells qui
 5 les muylers corregien legament, axí com dóna aquí eximpli de [quatre] qui per pocha
 ocasió les tractaven mal e·ls deneguaven bona amor.⁵²⁷ E diu aquí lo comentador
 antich que l'hom pecca molt contra la amor de la muyler cant la corregeix legament per
 pocha cosa, car la muyller sor és e germana de son marit, e no esclava ne sirventa. Per
 què diu que l'hom, si ha a corregir sa muyller, no la deu corregir ab paraules agres ne
 10 leges, si donchs lo cars no era greu;⁵²⁸ ne la deu corregir davant la compaya, e meys
 davant estranys, mas a part, car gran minva fa a ssa muyller fort, e ensenya poch seny,
 qui la corregeix davant companya ne persona estrangera. E aquesta manera tench Job cant
 corregia sa muyler, qui li deya que·s morís, ell no la volch apellar orada, mas dix-li que
 parlava quaix axí com a una de les folles fembres,⁵²⁹ bé que ella meresqués ésser bé
 15 vituperada.

Per raó d'açò fo feyta qüestió davant lo rey en Pere d'Aragó, si l'hom devia
 tuegar⁵³⁰ sa muyller. E estech respost que lo tuegar a vegades sonava en senyoria a
 aquell qui tuega[60vb]va, e·n subjecció a aquell qui era tuegat, axí com quant lo senyor
 tuega son vassayll, o ssa companya o sos infans; a vegades sona amor special e coral;
 20 axí pot l'om tuegar sa muyller. E aquesta differència fa la menera del parlar, car lo
 primer tuegar és imperatiu e altiu, e lo seguon és amigable, e adonatiu, e dolç en son to,
 e en lo so que fa sens tot altivesch, axí com és lo primer.⁵³¹

Per aquesta mateixa rahó diu Sèneca: *Ubi prius*, que negú no deu impropèr a
 ssa muyller linatge, o que sia borda, si donchs no acostuma de bordegar, ne li deu
 25 inpropèr en la cara mal que fet aga ans que fos sa muyller, car lo principi del
 matrimoni ho ha tot apagat.

Ne axí meteix negun hom de bé no deu ferir sa muyller, ne posar-ho en costuma
 per res, si donchs la muyller no havia qualque mal e leg vici, del qual sia incorregible,⁵³²
 ans s'i és tornada despuys que n'és estada corregida simplament e en pau, o si no se
 30 aleerava a vituperar son marit, o son sogre o sa sogra, o si no era mal parlera o breguosa
 ab los vehins, ans la deu honrar e amar axí com si mateix. E açò diu sent Pau, *Ad*

Ephesios quinto, dient axí: *Unusquisque diligat uxorem propriam sicut semet ipsum*,⁵³³ ço és que cascun am sa muyller axí com sa pròpria persona, e no li falseg la amor per res. E d'aquesta vera amor [61ra] que l'hom deu haver a ssa muyller parla longuament
35 Valerius Maximus, *libro* [VIII, ca. VI], e sent Jerònim, *libro primo Contra Jovinianum*, les quals coses serien longues de recitar.

En suma està tot aquí, que l'hom am sa muyller axí com si mateix, e la amor li enseny faent-li obres de pare, e de frare, e de car amich a ella en sa persona e a tots los seus, seguons la sua possibilitat. Axí metex la muyller al marit en tot ço que puxa qui
40 contra Déu no sia li deu servir, e tots los seus reebre axí com lo marit matex, car diu lo proverbi que «qui ama En Bertrà, sí ama lo seu ca».⁵³⁴ Axí dona qui ama lo marit, ama los parens d'ell, e, si no u ffa, no ha la amor vera.

Com se deu la dona guardar que no faça per res son marit gelós

En especial se deu la dona guardar, per amor de son marit e per sa honor e de sos
 5 infans, que ella no faça gelós son marit, ne li dó rahó de turbació especialment d'aytal
 matèria. Car gelosia és pena fort terrible e cruel, e que la muyler dó aytal pena a sson
 marit, açò és lega cosa e inportable a tothom. Ítem, l'om gelós se tem de la feeltat de ssa
 muyller, la qual temor és fort turmentant lo cor del marit, axí com per la pèrdoa de la
 amor de ssa muyller, com [61rb] per temor de la verguonya del món; car negun no vol
 10 ésser tengut per tal que altre aga part en sa muyller, ans n'i ha molts que més amarien
 que la muyller faés mal e que no fos sabut, que no que ella no·l faés e que·s digués per
 les gens. Per què les dones sobiranament se deuen gardar de dar rahó als marits de
 gelosia.

Ítem, si la dona fa gelós son marit, jamés no aurà pau ab ell, e li posarà tal
 15 sospita de si metexa en lo cor que jamés, per ventura, no la amarà, ans poder la ausiurà,
 e n'avorrirà sos infants.⁵³⁵ Ítem, si la dona fa gelós son marit, d'açò se porà seguir
 infinit mal —ço és mort d'aquell de qui és gelós— e gran diffamació d'ella metexa, e
 divisió entre lo marit e ls parens d'ella, per ventura, per a tostemps.

Per què la dona, cant veu que lo marit n'és gelós, tantost deu recórrer al conseyll
 20 del sant abbat Lotari, lo qual donà a una jove de Alexandria qui havia lo marit fort
 gelós. E lo conseyll és aytal: o la dona, de fet, dóna ocasió vertadera al marit de ésser
 gelós o no. Si la y dóna vertadera faent follies o qualsque oradures, lo conseyll és que
 de continent se tolgua de tot ço qui·l podia moure a ésser gelós. E·s deu lavors la dona
 tenir per folla fort, e per errant e per malvada, que ella aga gosat assagar tant contra
 25 Déu, e son marit, e sa persona, e sos infans, e sos parens, que ella aga fet ne dit res
 contra son matrimoni. E·s deu tenir fort [61va] per confusa e per digna de mort, e
 avorrir si matexa axí com un diable. E si és cosa que lo marit sàpia de cert, deu-li'n
 demanar perdó humilment, genoyls fermats en terra, besant-li mans e peus, ab veritat de
 cor e ab tota reverència. E lo marit deu pendre cortesament aquesta humilitat perdonant-
 30 li ab protestació que d'aquí avant s'i guart axí com de la mort, e que aquest perdó ell fa
 per reverència de nostre senyor Déu, e per amor d'ella e de sos infans, e de sos parens, e
 per sa pròpria honor.

Si la dona, segons veritat, no li dóna ocasió de ésser gelós, mas el marit, per ventura, la veu massa alegre e dissoluta, o rient ab aquest més que ab aquell, o que està
35 massa volenter a la finestra, o qualsque coses semblans, lavors, com veu que d'açò son marit concep gelosia, ella li deu dir: —Digats-me, sènyer, què fas yo qui us desplaçia?— car de present serà corregit.

E lavors lo marit li u deu dir tot, e de present ella ho deu de tots punts corregir. E si no u fa, ella és digne de gran repremsió, e ell ho deu dir a sos parens pus acostats. E
40 finalment, si no u vol corregir, pos-s'i força car, jatsia que per ventura lo marit se mogua per pocha ocasió e per dolenties que no monten res, emperò, per bé que sia pocha cosa, ella li deu dar loch, e de continent lexar-ho, pus ne ffa despla[61vb]er a sson marit, lo qual deu comportar en ses passions axí com plau a ella que sia comportada. E axí metex lo deu comportar, car tenguda n'és segons Déu, e après, per tal
45 cant se'n seguex pau en sa casa.

Com hom de bé no-s deu engelosir per no res ne sens gran rahó

Persona, axí metex, qui sia hom de recapta no deu per pocha cosa concebre
 5 tantost gelosia contra sa muyller, car deu pensar que les dones, e majorment les jóvens,
 alcunes joventuts an a ffer, e qui les lus vedava, de tots punts morrien de desplaer, car
 lo jovent en queucom s'à ensenyar, e tot hom de bé comporta queucom lo jovent; ne deu
 hom pensar que la dona de honor sia de tan pocha valor que tantost se vuylla derrocar,
 ne dar a tota viltat ne tayllar-se lo cap.⁵³⁶ E cant hom se veu axí moure lo cor per no res
 10 contra elles, tantost deu si metex repembre e dir axí entre si meteix: —Si·t mostres
 torbat d'açò que has vist e hoït, fer-t'as escarnir e torbaràs tu meteix, e ta muyller e
 d'altres. E deu hom fer apparès que res no sia; puys deu dir a la muyler a part: —Prech-
 vos, muller, que no fassats aytal cosa e estats-vos-en per amor de mi. No que yo·m pens
 de vós sinó tot bé, mas sapiats que no m'o pot lo cor sofferir. Pensats [62ra] que fa-ho la
 15 gran amor que us port. Sap Déu que gran verguonya n'è que us ho digua, mas ab vós
 tota la verguonya pert. Mas no volria que persona del món sabés res d'esta cosa, mas
 fiu-me·n en vós solament. Cert, si ella ha seny, ella se n'estarà per a tostemp.

Nota açí que dona qui pren marit, per sa consolació de ànima e de cors deu
 tostemp estudiar aytant com puxa legudament que sàpia les condicions del marit, per
 20 tal que no li desplaia, car los hòmens són de diverses condicions, e ço que plau a un,
 desplaia a altre; per què és bon conseyll seguir-li lurs maneres en ço qui és legut e
 honest. E veges que cavallers volen comunament les muyllers alegres, riens e
 acompanyans, largues, liberals, bé acuy lens a tothom, no perdonant a res cant vénen
 hostes, mas que tot ne vaga a frau. Los ciotedans comunament han tot lo contrari, car
 25 volrien que lurs muyllers sien a tothom esquives e que s'amaguen a tota res, ne jamés
 no·s fassen a finestres, ne sien en baylls ne en truffes ab negú, e pensen que si la muller
 riu ab negú, que ja sia fet lo mal. Volen-les encara fort casolanes, e avars e estretes, e si
 à negú acompanyar, que l'acompanyament sia de luny e ab los huylls tostemp en terra,
 e que sàpia fer lo moix.

30 Donchs, dona sàvia sàpia la volentat del marit e no la pas en res, e faça-li'n
 [62rb] a ssa guisa, e axí serà amada e honrada per ell. E axí metex hom de bé quart sa
 honor, e no sia mesquiner ne minyonet pensant mesquinees ne dolenties de ssa muyller

tantost, car ultra lo mal que ell procurarà al seu cor per aytal gelosia, se fa fort
menysprear als altres qui oen ses maneres miserables e mesquines; e dampnifica los
35 seus, en tant que cant les gens veen alcun hom mesquiner a ssa muyller, tots dupten de
acostar-se al linage, si y à frares, fills o sors, diens: —Lur germà o lur pare és tant
dolent que dupta és que los altres seus no·ls semblen.

Per què deu fer cascun un gran esforç contra ses inclinacions e passions, per
amor e honor de ssi meteix e dels seus, e comportar e cobrir sa muyller en ses maneres e
40 passions, amant e honrant-la axí con a cosa a ell fort cara.

*Com los manicheus heretges inpugnaren la amor dels marits a les muyllers, e com
lurs rahons no valen res*

5 Contra la pura e la dreita amor que·ls hòmens deuen haver a lurs muyllers fan los
següens argumens los malvats manicheus. E·l primer sí és aquest: ¿qui pot amar ne
posar sa amor en fembres, majorment en muyllers, con sien totes làdries, e furten
tostemps dels béns dels marits en vida e en mort? E axí [62va] és presumció de dret.⁵³⁷
Respon-te que la dona, ab licència de son marit, pot dar almoyna per son marit e per si
10 matexa, ne açò és furtar, ans és preguar Déus per ell e per ella, e és fer obres meritòries
per salvació de lurs ànimes. E si alcunes són làdries, açò no és ver de les altres totes,
car, si làdries eren, no farien ten bones coses con fan; ne en la mort totes furten, à-n'i bé
que muden la roba quant veen que lo marit los és estat desconexent a elles e a llur bon
servey, e lavors paguen-se de lur trebayll, pus altre no les en paga.⁵³⁸ Mas açò no u fan
15 totes, e en aquelles no ha ver la presumció de dret, ne appar ver per res que totes
generalment sien tocades de vici tan assenyalat, com n'i aga moltes de bona vida e de
bona consciència.

Lo seguon és: ¿qui pot amar fembra, e sia qui·s vuylla, com totes sien per excés
malicioses? E per tal avem *Ecclesiastici* XXV: «Tota malícia és pocha comparada a la
20 malícia de les fembres.»⁵³⁹ E ab aquesta malícia mesclen reversia tanta que tostemps
volen coses contra rahó, e que·ls façats a lur guisa e·ls atorguets lur propòsit; si no, que
tot vage al dyable. Per esta malícia són axí affectades e passionades que jamés en
neguna matèria parlen ab raó, sinó passionades per amor, o per rancor mogudes, e no
per Déu ni per rahó.⁵⁴⁰ Per tal diu lo *Ecclesiàstich*, XXV, que tota malícia [62vb] és
25 complida, e finida e dejús malícia de fembra, car tot ho passa la fembra.⁵⁴¹ Per què diu
ell: «Yo amaria més estar ab leons e ab draguons que ab maliciosa fembra.»⁵⁴²

Açí respon un doctor dient que l'*Ecclesiàstich* no parla generalment de totes,
com en lo capítol après d'aquell qui és al·legat en l'argument fet digua gran bé de les
bones.⁵⁴³ E açò meteix és ver dels hòmens, que n'i ha de bons e de prou maliciosos; ne
30 la malícia de la dona no pot tant noure com fa aquella de l'hom, car malícia de dona
solament nou per lengua, mas aquella de l'hom nou per lengua e per obres moltes.

E cant dius que són reverses, dich-te que sí·s són los hòmens alscons, qui són fort desrahonats; he y ha dones bé enrahonades e qui·s vençen per rahó. És axí, emperò, que diu lo consell antich que qui vol vençre reversia de dona, e se'n tem, no li cal sinó
35 que l'hom faça aparès que ell vuylla e mantingua la reversia, e con reversia vingua per sperit de contradicció, lavors ella, volent contradir a l'hom, posar-s'à en rahó contra la reversia, e axí la venç hom.⁵⁴⁴

E cant dius que són fort malicioses, dich-te que no és ver de totes, ans és axí com dels hòmens mateixs, que n'i ha d'uns e d'altres. És ver que Varró, poeta, ensenya de
40 vençre malícia de fembre per dues vies. La primera sí és callant-li, e no creure res que digua quant és fellona, [63ra] e lexar-la refredar, car lavors diu que diria tot desastre; e cant és desfogada e ben reposada, corregir-l'à graciosament ensenyant-li que ha poch seny, e que·s fa tenir per no-neguna, e que tothom ne parla, e que a gran verguonya aporta a ssi matexa e tota sa casa, e que açò no és per sofferir d'assí avant, car alscons
45 dien que à mal de ràbia e altres que de matí s'embriagua. E aquesta verguonya la farà molt repembre sa malícia. La segona sí és faent lo felló fins al cel, e demostrant-se endiablats e de haver gran causa contra ella; e com ella sia naturalment pahuruga e temerosa, no guosarà cridar ne fer malícia, ans se pensarà con te porà assuagar per tal que no descarrechs ta fellonia sobre ella.⁵⁴⁵

Lo terçs és aquest: ¿Qui poria amar neguna fembra, si·s vol muyller, si·s vol altra, com totes sien breguoses, e tostemps renyen, e jamés no·ls podets fer a lur guisa? Seguons que l'*Ecclesiàstich* ensenya, *cap. XXV*,⁵⁴⁶ e Salamó, *Proverbiorum*, *XIX*;⁵⁴⁷ e u proven infinides històries dels passats e nostres experiències cotidianes, que no·ns lexen haver un bon dia, axí que per força havem a exir de casa. E és pigor, que si y romanim
55 dien que massa som casolans e que no sabem estar sinó ab fembres;⁵⁴⁸ si n'exim, dien que no podem estar en casa e que no n'exim sinó per fer tot mal, e infinites altres occasions que·ns donen totjorn fins a la des[63rb]peració.

Respon açí un poeta, Quintilianus, *Sobre la bucòlica*, que «a ffembra breguosa, dyable per marit». E si de res no·s té per pagada, res no aga e res no li dons. E si·t
60 renya, e tu renya, e li fé renyar a tota la casa, e li dóna tanta de pestilència fins que digua lo mot, e que sia ben farta de mal mentre portar-ne puxa. E si dius que d'aquell mal ta part n'auràs, diu aquest: «Ver és, mas bé l'hauràs esmerçat, pus que la ages bé castigada.» E si no·s castigua, ne tu no cesses, ans te fé orat contra ella fins que ella aga perduda la oradura, car ferre ab ferre s'egüa, e verí guareix verí e mal se guareix ab
65 mal.⁵⁴⁹ Donchs, qui vol mal, que l'haja e no aurà res perdut, ans cobrarà seny que no

havia. E porta tostemps ja tes armes appareylades, que a tot buf aga baf, e a tota carn, salsa, e no s'i perda bram que no aga viafora, ne mal dia que no aga mal any. E tostemps ab tornes, e per dar-hi compliment, no ensenys que·n sies felló, mas, per bé que u sies, posa-u tot en rialles, e posa't en solaç ab quiucom altre. E si u has a posar en costuma, 70 aprín de pendre-u en plaer, e pensa que jugues ab l'ase, qui·t penna e puys brama cant t'à pennat, e tu veuràs que a la ffi ella farà lo ben-moll, car, pus veu que ha haver tostemps mal en còpia, res no u poria sofferir.

*Com l'om qui ha muyller maliciosa deu cercar dolçes maneres de corregir-la ans
que y meta força [63va]*

5 Emperò, ans que l'hom proceescha axí desperadament, deu primerament assagar
tota altra manera plana e simpla, leguda e honesta, e si res no y val, faça ço que dit és
seguons que li sia vegares, e seguons que lo dit actor ensenya, qui recompta que un
genohès havia fort mala muyller, e veent que no la podia castigar, preguà un seu
companyó que li consentís en tot so que ell li diria. Açò fet, ell se gità e·l lit e·s fenyé
10 malalt. Los metges vengueren, e no conexens son mal, ell dix a tots que ell havia
contínua dolor de cap en tant que ell sentia que lo cervell li girava e·l cap, e percebia
que ell morria en breu per sobres de dolor o tornaria orat. Ells demanans per què havia
aytal girament tan gran, lo compayó damunt dit, ja per ell informat, dixs als metges que
tot açò havia per la muyller, qui totjorn lo feya exir de seny: tant era mala.

15 Tantost, a poch dies, l'om aquell se fenyé orat de tots punts, e los meges
conseylaren que de tots punts li lunyàs hom la muyller: si no, que no garría o morria. E
lavors, gitada la muyller de casa, donaren-li sos confortos, e ell féu apparès que de poch
en poch ell cobràs. Ell guarit, digueren los metges que la muyller no tornàs si donchs
no·s castigava de ssa malea, car si ella li dava lo mal [63vb] temps que d'abans, tantost
20 ell tornaria en la primera oradura, de la qual, sens dupta, morria.

Dix l'om aquell: —Fets axí: comprats-me una campana covinent, qui·s puxa
hojr per tot lo carrer, e posats-la'm en son bastiment a la finestra, e pregats-me a tot lo
vehinat que agen pietat del meu mal, e que de present que ogen tocar, que ab tots quants
passen pel carrer, que pugen corrent en ma casa e façen callar ma muyller; e açò façen
25 de nit e de dia, per quantes ores la ogen.

Diu aquest que féu aquí ajustar lo veñnat proposant-lus aquesta cosa. E·l
vehinat, vesent la sua gran necessitat, e havent pietat d'ell, prometeren que axí u farien.
E lavors faeren venir la dona, e après d'alcun temps que hagués estat en pau, començà
de les sues. E l'hom toca la campana e la gent ne ve, e tots criden contra ella. E a
30 veguades tres o catre vegades lo jorn s'i ajustaven axí com ell repicava la campana. La
mesquina de fembra fo axí enverguonyida que per tota la ciutat li deyen: —Veus aquí la

dona de la campana— en tant que no gosava exir de casa. E veent-se axí enverguonyida, supliccà a son marit que no la aportàs a tanta vergonya, car per cert ella seria bé castigada, e que levàs d'allí la campana.⁵⁵⁰ Lo marit dix que jamés no la'n levaria fins
35 que per un any entegre ell hagués provada la sua [64ra] correcció; e si ella se corregia accabadament, que ell la'n levaria; si no, que ell n'i posaria dues, e faria tant de brogit fins tot lo món la agués per orada. E veent que ella era bé castigada, dins l'any levà d'aquí la campana. E axí la castigà.

E diu aquí axí que gran malícia de fembra mills se castiga ab verguonya, si és
40 dona de bé, que per altra via. Mas si la fembra és vil e de vil condició, axí com és pagesa, o esclava o cativa, lavors se castigua mills ab açots e ab batimens, emperò tostemp servada manera, com diu un doctor aquí, en guisa que per excés de pena la malícia de la fembra no·s convertescha en desesperació; car en aytal cars, l'om qui la faria
desperar cometria gran crim davant Déu, e lo qual faria l'om venir a mal punt, car diu
45 aquest doctor que entre los peccats que nostre Senyor poneys greument en esta vida sí és crueltat.

*Com los dits heretges insufficientment provaren que les dones
no deuen ésser amades*

5 Aporten encara los damont dits manicheus contre les dones molts altres deffalimens, per los quals —ço dien— no deuen ésser amades, axí com són fort falses e an enguanats los majors hòmens del món, mas, com diu sent [64rb] Jerònim, en l’engan aquell ells metexs sí consentien, axí com Adam, Sampsó, Daviu e Salamó,⁵⁵¹ e major culpa hi havien ells que elles, mas ells se tapaven los huylls, e per tal los ne paguà
10 nostre Senyor axí com ells merexien.⁵⁵²

Dien encara aquests que les dones són fort mutables e an poch seny, e per tal no merexen ésser amades. Per tal respon açí Ovidi dient que per tal cant són aytals, no y fiets sinó aytant com vos sia vigares. E pensats en vostres viçis, car si vós portats a ella aquests, ella ne suportarà de vosaltres de pijors sens comparació. E ella ha son
15 deffalliment de mutabilitat natural, e vós aveu los vostres per vostra gran malícia, e, per consegüent, sou pigor sens comparació que elles, e més ponit en infern.

Recompta Carnotensis, en lo *Sermó de santa Magdalena*, que un sant hermità fo arrapat en esperit e viu tot porgatori e infern. E viu en cascú d’aquests lochs una porció pus baixa, en la qual aquells qui aquí eren sofferien sens tota comparació major turment
20 que no los altres qui aquí eren dalt. E actès qui y era e viu-hi Salamó e molts grans filosoffs, e famosos doctors e maestres passats, e diverses persones altres qui ell havia conegudes en diverses escoles, e estudis e corts de grans senyors, e no y viu [64va] neguna fembra. E demanà a l’àngel qui li ensenyava la visió què podia ésser que no y havia neguna dona. Respòs l’àngel: —Sàpies que peccat de fembra ve comunament per
25 ignorància, e mutabilitat e poch seny, e per tal no fan los peccats tan greus com fan aquells qui peccen scientment contra lur consciència e contra la magestat de Déu, de la qual han gran conexensa, e qui s’enceguen a propòsit per tal que no vegem lo peccat que cometen, lo qual clarament veen per lur seny natural, e per lur saber artificial e per moltes altres vies. Aquests són semblants a Luciffer, qui sens ignorància peccà contra
30 aquell Senyor qui tant de bé li havia fet e tanta honor. E com aquest linyatge de peccat subiranament meyspreu a Déu e tanch dins si sobirana malícia, per tal, aquells qui açí són han majors turmens e penes que tots los altres. E per tal veus açí Salamó, e aquells

qui han haüt gran saber en lo món. E con sovín les dones agen a ssupportar a lurs marits
molts d'aquests peccats, per moltes malícies qui los són fetes per lurs marits
35 maliciosament, donchs pus rahanbla cosa és que·ls marits les supporten en lurs
passions e deffallimens que han naturalment.

Per tot açò appar ver e bo lo con[64vb]seyll de Raguel dat a ssa filla Sarra, qui
fo que amàs molt son marit.

Com la dona deu ben regir sa companya

Lo terç document de Raguel sí ffo que sa filla sabés bé regir la companya. E
 5 aquest regiment posà Appollonius en lo terç tractat qui s'appella *De serie orbis*, on diu
 axí: «Governació de companya, quant a la dona pertany, requer que atena que cascun
 sia ocupat tostemps en obra, e que sia bé proveït seguons son estament, e a negú no sia
 consentit crim en casa, ne gos passar sos térmens, ne li sia dat licència de larch parlar;
 sia tengut en temor e ab amistat, sia oït si reclama, e sia complidament pagat ço qui
 10 promès li és estat.»

E diu aquí que companya de casa deu ésser axí partida que hòmens no estiguen
 ensemps ab fembres; e sobre les fembres e lur vida tingua la dona l'uyll ubert, e no
 permeta enamoramens en sa casa: basta que y sien los seus e de son marit. No permeta
 bregua en sa casa, ne sembra discòrdia entre sa companya e son marit; e, si y és, que la
 15 apach; e tostemps se mostre a tots ab cara alegre, si donchs qualque crim no s'i esdevé o
 no s'i entrevé, [65ra] e lavors, o lo criminós vaga fora, o mala cara no sia continuada
 molt, car empatxaria lo servey del missatge e li faria assagar qualque mal.

Diu Fulibertus, en lo seu *Doctrinari*, que senyor ne dona no deu permetre sa
 companya viure en peccat, axí com que sien juradors, o per altra via crimosos, car
 20 aytal companya procura mal a la casa on està, com agam que per un peccador pereix la
 nau e-n ve la casa a terra. E per lo peccat de sol Achor fo vençut Israel, axí com legim
Josue, septimo.⁵⁵³ E diu que la dona qui fembres té en casa, les deu instruir en ço qui
 toca Déu, axí com a confessar, e a combreguar, e a viure honestament, e a pregar Déu,
 e a amar honestat e en totes altres bones costumes, car obliguada n'és, com sien sots son
 25 regiment, e nostre senyor Déu les demanarà de la bona instrucció e bon eximpli si-l lus
 han dat bastant.

Diu aquest encara que deu la bona dona haver hànsia de infantes fadrines sens
 marit, qui estan ab ella, si-s vol donzelles, si-s vol sirventes, que sien maridades; e que
 per res no vagen a mal quant en ella serà, e-ls deu ajudar de les sues riqueses, car, com
 30 diu sent Pau: «Qui negua misericòrdia a aquells de ssa casa pigor és que infeel; e aquell
 qui les lus fa, haurà de nostre [65rb] Senyor gran misericòrdia a la sua ànima, hoc

encara a les sues coses, per aquesta tan gran misericòrdia»,⁵⁵⁴ car aconseyllar a·quells qui són sens conseyll e recapta gran almoyna fa e gran obra davant Déu nostre Senyor. E tot dia deu la bona dona pensar que mentre viu faça aytals obres per tal que aga pietat
35 de la sua ànima, e faça per si metexa coses per què haga paradís.

E pens —diu aquest— la dona que après sa mort pocha memòria serà feta d'ella, e tost serà oblidada a marit e a fills e a tots altres. Donchs, aga pietat de si mateixa en sa vida faent obres de pietat, e pens que no pot fer gran penitència ne grans afliccions; donchs, per oracions e per almoynes, rehema assí sos peccats, e·s procur de haver algun
40 loch en lo regne de Déu; e digua axí entre si mateixa: —Gran gràcia t'à feta nostre senyor Déu, qui no t'à feta sirventa ne cativa axí com aquestes qui ab mi estan, ans t'à feta lur dona, e t'à dat ab què pots salvar ta ànima donant-ho a aquestes qui·t servexen, qui u han mester. E aquest és lo terç document de Raguel, qui és regir bé sa companya.

Diu açí aquest damunt dit matex que la dona, cant veu son marit cruel a
45 companya o malestatger, [65va] lo y deu dir a part, car gran consciència ne deu haver, e Déu li'n serà cruel, e ell ne serà diffamat, e sos infans; e sa casa ne pot haver per a tostemps tribulació. Sobre esta matèria informant lo sant abbat Agaton a Pedàgia, gran matrona en Alexandria, scrivi-li com són moltes dones qui, no aman[t] sinó lurs infans, no han piatat dels altres, que veuran nuus, e descalços e mal proveïts e no·ls ajudaran en
50 res; o si·ls fan queucom, cuyden-los fer molt, no attenent Déus què ha fet a elles, ne attenent que aquells que veen axí pobres, li proposa Jhesucrist davant per representar-li si mateix e per dar-li ocasió de salvar-hi la sua ànima. E per tal cant los són axí cruels, Déus gira a elles la cara, que no les ou de lurs oracions, ne·ls ajuda en lurs necessitats axí com elles volrien, ne·ls prospera en lurs infans, ne en persones, ne en béns, ne
55 encara en lur ànima; ans los fa sofferir sovín de grans desplaers en totes les coses damunt dites, e açò per lur gran crueltat e culpa. Donchs —diu aquest— guoverna en special ta companya per tal que·n façes a Déu sacrifici, e Ell se inclín per açò a perdonar a tu tos peccats, e a salvar la tua ànima.

Com la dona deu bé governar sa casa

[65vb] Lo quart document de Raguel sí ffo governar la casa. Posa Aurelius,
 5 scrivint a Apol·lònia, matrona de Pàdua, que governació de casa està en ajustar, e en
 retenir e en ministrar. E aquestes tres coses diu que deuen haver tres fonamens d'on
 devallen. Lo primer és que la dona sia devota e gran oracionera; lo seguon, que sia
 piadosa e almoynera, e si no pot, basta-li lo bon voler; lo terçs, que la dona no sia
 pereosa, ne laminera, ne enamorada, ne malfaynera, ne massa delicada, ne molt pintada,
 10 ne gran parleraça, car cascun d'aquests vicis la empatxen massa a ben governar sa casa.

E fets aquests fonamens deu primerament attendre a l'ajustar. Ara —diu
 aquest— ajustar de dona no pot ésser molt, car la aministració de la casa la empatxa.
 Mas —diu aquest— prou ffa en aquesta part si ffa fer als altres, e en special a púnyer
 son marit a trebayllar e a legudament ajustar d'on puxen viure e heretar lurs infans, car,
 15 con diu sent Pau: «Lo pare e la mare són tenguts de ajustar per als infans.»⁵⁵⁵

Diu aquí la Glosa *Aymonis* que l'ajustar deu ésser aytal, que per ajustar no
 offenen Déu. E faent ço a què són tenguts emvers Ell, ja per los infans no u lexen; e si
 res hi fall, comanen-ho a Déu, car Déus los empararà, ne y cal sol duptar. Attena, [66ra]
 donchs —diu aquest— la dona, son marit si és jugador, taffur, fembrer o taccat d'altre
 20 vici, e estudiÿ corregir-lo, primerament per oracions a Déu; après, per familiars
 correccions sues e de amichs e parens. E açò basta quant a l'ajustar de la dona.

Com les dones deuen retenir e guardar los béns de casa, e com cavallers e mercaders han contrària manera en despendre

5 Mas, en lo retenir —diu aquest aquí metex— ha mester gran saviesa, car despèn lo marit, ella e los infans; les companyes porten-se'n, amichs e ladres secrets a vegades, e puys la senyoria e la cosa pública, qui vol ésser ajudada sovín. Ultra açò, vénen pèrdues, caresties, males anyades, persecucions, malalties, heretament de infans; e cové ajudar als amichs aterrats a veguades, per les quals coses fa mester que·l senyor e la
10 dona sien avisats al retenir. E açí posa aytal regla, que qui més despèn que no reeb, força és que caga.⁵⁵⁶ Aquesta regla poden tenir aquells qui viuen de rendes, mas mercaders e menestrals, qui no han certes reebudes, no poden tenir manera en la dita recgla, mas confiant de Déu despenen a bon fur, seguons lurs vigares. E an provat açò diverses persones, que aquells qui [66rb] axí viuen despenen més que no reeben, e
15 encara los basta Déus a ffer almoynes e altres coses que no guosen fer los redituats e aquells qui solament confien de lurs rendes.

E sobre açò fo consultat lo sant abbat Anthoni, en Alexandria, e respòs que ver era que aquells qui no vivien sots ley e mesura de certa renda despenien molt més que no reebien. Rahó és car fan almoynes e confien de la ajuda de Déu, les quals dues coses
20 són fort multiplicans los béns de la casa on són. E los redituats no guosen fer d'açò, car tota lur fiança és en la renda; ne han esperança en Déu, ne guosen fer grans almoynes, temens que no·ls fallís la renda, no pensant que Déus multiplica la casa qui per Ell fa als altres pietat e misericòrdia. E diu la història aquesta que com aquells qui açò hoïen duptassen que fos veritat, ell provà-los-ho axí per aytal semblança. Dix ell: —Prenets
25 per esmaginació tots quants hòmens e bèsties mengen en la terra. Si distribuïts per cascun tota la vitualla qui s'ic leva e qu'ich ve, donant a cascun tant com n'à menester, no bastaria a la mitat de la gent; e ara basta habundantment a tots, donchs, açí cové que Déus hic mostra special providència sua, semblant a aquella de la qual damont vos he dit.

30 Pensa encara —dix ell— en un mercader, qui entre tot l'any, pensant l'estament [66va] de ssa casa, e provisió de diverses cases e companyes que té per diverses parts, e les pèrdues que fa, e·ls drets que paga, e ço que hom li furta, e ço qui·s pert per mar e

per terra, és un gran fet! E ab tot açò serveys a diverses, e presta, e pert e cobra a miges.
E ab tot açò farà vida reyal, la qual no guosaria fer un gran noble, en tant que més
35 munta ço que despèn que ço que guanya, sens tota comparació, si tot se comptava per
menut. E emperò, per tal cant fa caritat a diverses, e dóna per Déu larguament, e posa al
risch de la sua voluntat sa riquesa, e no s'estreny sots ley de renda, Déus lo multiplica
e·l té en honor e en estament.

Pensa encara en un sabater, o simple menestral, qui haurà XX florins de cabal e
40 amvides, que tots los se deuria mengar en pa, e emperò cant confia de Déu e dóna
alguna almoyna, e no s'estreny a renda, ne pot, ell menga e beu prou, e·s vest guallart,
ell e sa muyller, e·n proveex sos infans, e pague·n lurs drets e peytes a la senyoria, e viu
alegrament.

Pensa —dix ell— encara en nosaltres, qui som hermitans en la muntanya sen fi,
45 qui no havem rendes ne neguna cosa temporal, e, emperò, quant confiam de la alta
misericòrdia de Déu e providència paternal de nostre senyor Déu, lo beneyt Senyor nos
proveex a tots largament, [66vb] en tant que·n tenim hospitalitat a tots quants van e
vénen, e a negú no fall res. Aquestes coses totes —dix lo dit sant abbat— són axí
clarament veres que no s'i pot alre dir.

50 Donchs, ¿per què us meravellats, si aquell qui vol retenir, e ben guovernar, e
guardar e multiplicar lo seu, he bastantment passar son temps, és bé conseylat que
sobiranament confiu de la alta providència de nostre senyor Déu faent-ne part a Ell en
los seus pobres? Ne és negun dupte que si aquells qui han les rendes fiaven molt de la
ajuda de nostre Senyor, e per la confiança aquesta se estenien a ffer obres de pietat, que
55 nostre Senyor los examplaria e·ls dilataria lurs béns, axí com ligim de santa Helizabet e
d'altres moltes persones redituades,⁵⁵⁷ qui aquestes gràcies e semblans rehebien sovín
de nostre senyor Déu.

E si la dona maridada se regeys per esta manera, ella veurà que Déus li darà què
porà retenir, e en altra manera li ensenyarà com sàpia bé e sàviament retenir.

En quins casos majorment deu la dona retenir, conservar e amaguar los béns de casa que no·s perden

5 Singularment conseylla Lissànder, *De moribus conjugum*, que la dona, si vol retenir, que ella ffa gran promenia si retén [67ra] havent esguart primerament si lo marit és dissolut, o dissipador, o poch guanyador e hom malestruch, car diu que lavors la casa és perduda si la dona no retén. Seguonament, que aga esguart a ssi metexa que no faça excés en vestir, ne en ornar ne en altres vanitats a ssi ne a ssos infans. Terçament, cant
10 veu de prop son infant, a qui ha heretar, e veu sa casa endeutada e ab altres grans càrrechs.

Deya Lissànder que dona no curosa de la governació de ssa casa, enemiga és de son marit, e de sos infans e de ssi metexa, e qui pigor fa a ssa casa que ladres, e qui és traïdora a la fe promesa a son marit en aquesta part, car la ffe que·s prometen aquells
15 qui són en matrimoni, no solament se estén a la feultat pertanyent a castetat, ans encara a tot bé que la un puxa procurar a l'altra. Deu, donchs, diu aquest, la dona atendre què ha mester la casa quant a draps a vestir dessus e dejús; dar faenes a sirventes; no lexar res anar a mal; proveir a tota part a tota cosa familiar de casa; que marit ni infans no hagen deffalliment, ne encara hostes, si y vénen ja. Lits, e cases e officines, tot sia
20 proveït de tota cosa necessària, fins a volateria e a bèsties necessàries per regiment de la casa, axí com porchs e bestiar, orts, vinyes e arbres fruyters; lana, li e tota cosa [67rb] qui puxa ajudar a la casa ajust e res no s'i perda. Totjorn viura ab mesura, mas als hostes passar la recgla comuna, e la cara de la dona tostemps a ells alegra; car açò, so diu aquest, ret l'ostal complit, e·ls hostes pagats e alegres, e se'n van bé contents. E per
25 habundant que sia lo convit, si la dona fa cara trista, tot lo convit és suylat.

Per què d'açò se deu la dona fort guardar per honor de si metexa e per reverència de son marit; e açò faent qui dit és observarà lo quart conseyll de Raguei, qui ffo que Sarra, sa filla, se convertís tota a bé governar sa casa.

Que la dona se deu mostrar en tota part ésser sens tota reprehenció

Lo quint conseyll de Raguel a Sarra, sa fiylla, sí ffo que en tota part se ensenyàs
 5 e·s mostràs dona sens tota reprehenció, car, com diu Carpoforus exponent aquesta
 paraula en lo tractat *De pace domestica*, açò fa la dona acabada cant viu axí que negun
 no pot posar ab veritat la boca en ella. Aytal diu la Scriptura que era Judich vídua e
 Hester donzella,⁵⁵⁸ e diverses altres famoses dones; e aquesta paraula, en especial, fa
 relació a la castedat de la dona, qui deu ésser fort pura, e fort neta e sens tot fi.

10 E diu aquest: [67va] «Pens la dona que aquesta virtut li ensenya natura, car la
 leona, si lo leopart le ha ahuda, no gosa tornar al leó fins que s'és lavada en aygua, car
 sab que, si açò no feya, lo leó la sintria a la feditat del leopart, e que la auciuria o la
 consumaria.⁵⁵⁹ Ja és estat vist que la ceguonya se acostava a altre aucell, e com açò
 15 percebés lo mascle, ajustava gran multitud de ceguonyes, e totes ensemps venien sobre
 aquella qui s'era acostada a l'altre aucell, e mataven-la.⁵⁶⁰ Vet, natura, com avorrex que
 femella ajustada ab mascla lex lo seu e vaga a l'estrany. E no solament natura, mas
 Déus ho mana e tot estament ho aprova. E per açò en especial, deu pregar Déu
 tostemps.»

E aytals muyllers axí bones e endreçades diu sent Pau que deuen los marits amar
 20 e honrar, e·s deuen a gran honor tenir que Déus los aga fets caps d'aytals corsos, segons
 que diu sent Pau, *Prima Corintiorum* [XI],⁵⁶¹ e tenir-les con a la sua carn, la qual jamés
 negun no airrà, segons que diu sent Pau, *Ad Ephesios quinto*.⁵⁶² Per aytals és digna cosa
 lexar pare e mare e tota altra persona, axí com dix nostre Senyor, *Genesis secundo*.⁵⁶³

E donchs, deya sent Pere, *Prima Petri, tercio*: «Pensats vosaltres, marits, quanta
 25 gràcia vos ha Déus feta que tan gran do vos aga dat al vostre solaç com és
 com[67vb]panyia de bona muyller; e amats-les e suportats-les en lurs passions,⁵⁶⁴ car
 nostre Senyor les ha fetes flagues e fràgils, mas, no-res-meys, les ha fetes aptes a aver sa
 gràcia e glòria, e us faran encara compayia em paradís a gran consolació e solaç vostre.»

Per tot açò qui dit és apar quina deu ésser la dona maridada e, per consegüent, és
 30 accabat lo terç tractat principal d'aquest libre, lo qual diguem e·l comensament que seria
 de dones maridades.

Açí comença lo quart tractat d'aquesta segona part principal d'aquest libre, qui és de dones viudes. E tracta açí primerament com estament de viduïtat és gran, e quins són los seus fruyts e béns

5

Aprés lo tractat de les dones maridades, seguex-se lo quart tractat principal, qui és de dones viudes. E deus açí notar que, segons que posà sent Jerònim, estament de dona viuda és gran envers nostre senyor Déu, car és en si quaix religió deputada a sol Déu a servir,⁵⁶⁵ la [68ra] qual cosa és la pus alta qui al món se pot pensar, seguons que bé saben aquells qui u an asaborat, qui per àls no és cosa estranya e poch amada, sinó per tal cant no és coneguda. Si, emperò, és coneguda per negun, aquell sap quina differència ha entre lo servey de Déu e·l servey d'un hom o d'una fembra, e pot bé dir que major que no és entre la vida e la mort. E pot bé dir que servir Déu, e a Ell tot sol entendre, és delit inestimable, honorable e reyal, e subiranament delitable; mas servir a l'hom o a ffembra és mort cotidiana e tota plena de infinides misèries, que maraveyla diu que és com dona qui marit haga haüt jamés se pot acordar a pendre altre, car per bo que l'haja ahut, encara no pot escusar innumerables misèries que lo dit estament matrimonial ha ab si matex; e no contrastant que l'estament de matrimoni sia bo, sant e per Déu instituït, emperò, per los grans càrrechs que porta, deu la persona qui·s veu en viduïtat viure en gran alegria cant pensa que de tan gran càrrec, e catiu e càrrech és deliurada, emperò diu que la amor del món e de la carn amaguen aquesta gràcia a molts, qui aquest tan gran benefici de Déu no conexen.

10

15

20

Attén, donchs, açí e veuràs los fruyts d'aquest sant estament. El primer sí és aquell qui dit és —ço és lo descàrrech mundanal— e és [68rb] tota aquella misèria que la persona en matremoni passa per raó de ssa compayia e de l'estament, qui porta ab si als cuns càrrechs grans.

25

Lo segon, qui és special benedicció de nostre senyor Déu que Déus dóna a·quell qui aquest sant estament observa. E açò posa Daviu dient en persona de nostre senyor Déu: *Viduum eius benedicens benedicam*,⁵⁶⁶ ço és que la vídua qui és d'aquell —ço és del ver estament vidual— qui no és falsament ne fenta viuda, aquella Eyll beneyrà donant-li special gràcia sua, e·ls ensenya se amor e especial familiaritat, axí com appar

30

de les santes vídues passades, axí com de Judich, e de Anna prophetissa e de moltes altres.⁵⁶⁷

Lo terçs, que nostre Senyor les ou en lurs affanys e les pren en sa guàrdia. Per tal
35 havem, *Exodi* XXII axí: «Guarda't no nogues a la viuda ne al pupil, car, si u fas, ells
cridaran contra tu a Déu. E yo —diu nostre Senyor aquí— hoyré lur crit, e lavors la mia
furor serà contra tu.»⁵⁶⁸ Ítem, *Ecclesiastici*, XXXV, diu axí: «E no sabs tu, que si bé les
làgrimes de la viuda devallen per la cara avall, emperò elles criden contra aquell qui la
offèn entrò a Déu?»⁵⁶⁹

40 Lo quart, que fer-los ajuda en lurs necessitats apella sent Jacme «religió munda e
sens màcula» e vida fort a Déu plaent, axí com appar *Jacobi primo*.⁵⁷⁰

Lo quint, que em paradís lus és promès guardó [68va] doble sobre aquells qui
són possats en estament de matrimoni, axí com diu la Glosa sobra aquella paraula, qui
és *Luce* VIII,⁵⁷¹ cant Jhesucrist dix que la bona terra dóna fruyt de trenta, altra de
45 sexanta, altra de cent. Diu la Glosa: «L'estament de matrimoni ha lo fruyt de trenta, lo
del viduage ha aquell de sexanta, lo de virginitat ha aquell de cent.»⁵⁷²

Què deu provocar la persona a tenir viduïtat

Ensenya mossènyer sent Agostí, en lo libre *De viduïtat*, què fort deu l'om
 5 provocar, o la dona, a tenir viduïtat. Primerament la gran libertat e franquea que la
 persona viuda aconseguex a ffer ço que li plau de ssi mateixa, e majorment si·s vol tota
 donar a Déu.⁵⁷³ Per tal diu sent Pau, *Prima Corintiorum*: «Aquell qui és sens muyller,
 oportunitat ha de haver gran diligència d'açò qui a Déu pertany. E, per tal, la dona sens
 marit rahó ha de pensar con porà servir a Déu, e que li sia plaent de cor e de sperit.»⁵⁷⁴
 10 Sobra la qual paraula diu sent Jerònim: «Si altra bé no havia la dona per lo viduage, sinó
 que·s pot donar tota al servei de Déu, aquest és bastant a fer-li amar viduÿtat, car diu la
 Scriptura que gran glòria és seguir e servir a nostre senyor Déu.»⁵⁷⁵

Sego[68vb]nament, pensa quina pena és ésser subjugat a altre, si·s vol sia hom,
 si·s vol sia dona, e majorment en lo temps que ara tenim, que no trobaràs dues voluntats
 15 quays que·s vullen en res concordar; e·ls hòmens ara tots volen tirannegar, e les dones
 fer a lur guisa, ne ésser subjugades a negú.⁵⁷⁶ Donchs, deliurar la un de l'altre, veges
 com és gran gràcia a cascun.

Terçament, car qui·s parteys de viduage ou sovín retret del marit o muyller
 primera, que aquell o aquella valia e avia estes condicions tan bones, mas açò d'ara no
 20 és sinó mort e tribulació.⁵⁷⁷

Quartament, si y ha madastra, veuràs bregues entre ella e los infans del marit, o
 axí metex, del padastre.⁵⁷⁸

Quintament, si lo mort era millor, o la dona morta, veus aquí totsjorns sospirs e
 dolor d'aquell qui u ha perdut; si pigor, veus totjorn pahor que aquest no muyra axí com
 25 lo primer o la primera.⁵⁷⁹

Sisenament, cant prea Déus viure en continència per amor d'Ell no·s pot dir, per
 tal havem *Ecclesiastici* XXVI: *Non est condigna ponderacio anime continentis*,⁵⁸⁰ e vol
 dir que no pot haver preu la ànima d'aquell qui té castedat vidual per amor de Déu. E
Sapientie, IIII, diu axí: «O, com és bella davant Déu, e ab quanta claretat està la casta

30 generació! Cert, la sua memòria no pereix jamés davant Déu, e tostemps davant
por[69ra]ta corona e glòria per la victòria que ha ahuda de la carn.»⁵⁸¹

Setenament, car dona viuda casta, gran glòria és de tot son linyatge, magorment
que sia complidament profembra e que sia jove. Ligim, *Judich*, xv, que Joachim,
sobiran bisbe, cant viu Judich beney-la ab tots los seus preveres dient-li: «Tu ést glòria
35 de Jerusalem, tu ést honor del nostre poble, car, per tal cant has amada castedat, e après
mort de ton marit no has volgut altre, per rahó d'açò t'à fet Déus dona virtuosa, e à
confortat lo teu cor a ffer les altes coses que has fetes, e per tal seràs beneyta d'equí
avant enpertostemps.»⁵⁸²

E per tal cant Anna, profetissa, havia viscut, après mort de son marit, setanta-tres
40 anys viuda contínuament en lo temple de Déu en oracions e en dejunis e en gran
castedat, per tal li donà Déus esperit de prophecia, e li féu gràcia que conech e viu
Jhesucrist infant petit, e l'acompanyà al temple el dia de la purificació de la mare de
Déu, e·l denuncià a tothom que Ell era redemptor del món, segons que legim *Luce*
secundo.⁵⁸³

Quines condicions deu haver dona viuda

Quina ne qual, emperò, deu ésser dona viuda que sia [69rb] vera, declaren-ho los
 5 sants dients que bona viuda deu ésser, primerament, devota e entesa en molta oració. On
 diu sent Jerònim en una sua epístola: «Pus la viuda és desempatxada de la cura del
 marit, aga cura del seu senyor e espòs, Jhesucrist, a Ell d'aquí avant tot sol amant, a Ell
 suplicant contínuament que li perdó lo passat e li endrès lo esdevenidor.» E diu encara:
 «Molt majors e pus ençeses deuen ésser les oracions de les viudes que de les maridades,
 10 en quant la amor carnal ne deu ésser exida, e la paor contínua que la dona ha de son
 marit que no sia represa per qualque cap, donchs, pus lo cor té franch, ocup si matexa
 tota en aquell qui la ha feta francha per tirar-la a ssi mateix.»

E sent Agostí, parlant de les viudes, diu axí: «Novella amor aga la viuda al
 temple de Déu e a la esgleya, e aquella soveneyg més que no solia; e-l recó amagat de
 15 ssa casa on se troba Jhesucrist, aquell secretament sia per ella visitat,⁵⁸⁴ car aquí
 aconseguirà les celestials riqueses.» E Crisòstom diu que viuda sens devoció és nau sens
 guovern, que no pot durar que no perescha a la primera tempesta que vingua, car, com
 fembra sia cosa frèvol e sens fermetat, ¿en què-s fermarà si Déus no la ferma? Cert, no
 y és res bastant. Donchs, faça de Déu son govern [69va] e son port, e aquí ferm sa
 20 àncora. En altra manera, sens tot dupte, ella perirà en breu.

Diu sent Jerònim: «A qual viuda conseylla l'apòstol que prena marit? Cert, a
 aquella que veu que va al diable e s'acosta a adulteri, car a aytal més li val marit que-l
 diable, ne que si faça adulteri.» E axí u expon sent Jerònim, *epistola* XCV, dient que a la
 viuda, si de Déu és, conseyl-li que marit no prena, mas si metexa don tota a Déu. E-n
 25 cas que-s vega en perill de caure, més li val marit, car aquí no peca.⁵⁸⁵ Com, emperò, la
 dona viuda se deu sovín confessar, e per quina manera, e com se deu en la esgleya
 apartar de les altres, e què deu pensar aquí continuadament, dir-ho èm davall en lo quint
 tractat, ço és cant tractarem de les dones religioses.

Segonament, viuda deu anar grosserament vestida, car lavors ensenya que
 30 l'ornament que-s feya cant era maridada, solament lo feya per lo marit, e no per vanitat
 mundanal. Diu sent Jerònim: «No solament viduage deu apparer en vestidures negres e

grosses, ans encara per tot l'ornament del cors, car viuda pintada e affaytada gran infàmia dóna de si matexa, e clarament crida que marit vol, la qual cosa li és fort lega e verguonyosa.»⁵⁸⁶

35 ¡O, què diguera sent Jerònim, en aquest temps, si agués vistes les nostres viudes
[69vb] liguades a la castellana, pintades en la cara, e ab les alcandores amples e primes
per los braços, e·l tayll de les vestidures axí delicat com a les maridades; qui solament
porten lo negre per ensenyar-se blanques, e no pas per dol; qui van als torneys e juntes;
estans per les finestres burlans e riens aquí davant tothom, e moçant-se venals a qui les
40 volrà e qui més hi darà!⁵⁸⁷ En lurs cases no ss'i fa may fahena, o pocha, mas del lit a la
taula, e de la taula a la finestra a burlar ab tothom. E tot açò sien los *Paternostres* e
misses per la ànima del marit mort! O, donchs, tu, qui la vols aytal muylar, attén al
Requiem eternam que fa per lo marit mort, car semblant lo farà per tu quant sies en la
fossa! Ara lexa-li bona porció del teu, e tol-ho als pobres e als teus, e gaudirà-ho ab altre
45 si·l troba, cant a tu mengaran los verms, e no trobaràs qui solament per pietat te digua
un Paternòster!⁵⁸⁸ O, fol e orat, e més que orat! Vet que has heretat del teu lo diable, e la
tua ànima miserabla roman e jau, e jaurà, en dolors e en penes longuament, e ta muyller
la farà bullir⁵⁸⁹ e sobreexir, e ab lo teu se darà ayra a cuntipotens, e tu jauràs en terra en
comte dels dolens!

50 E si dius que la viuda aquesta, qui va polida e jolia, no gaudex res de son marit,
car mal n'era maridada, dich-te que ja fa major bonea, [70ra] après mal marit, si té
honest viduage; e major e millor eximpli dóna de si matexa; e més provocho les altres a
ésser bones viudes, qui·ls han haüts bons; e ja deu anar pus honesta e lunyar-se més de
vanitats, si tan mal li ha pres del primer, car poder pigor li pendrà del seguon. Per què
55 ella, en tota manera, que sia devota, e dona honestament ornada e composta axí com
deu, fa gran honor a Déu e bé a ssi metexa.

En què deu ésser entesa la viuda

Deu encara terçament la dona vidua entendre en penitència e en dejunis, car diu
 5 sent Pau, *Prima ad Thimoteum*, v, que viuda que viu en delits, morta és,⁵⁹⁰ ço és que en
 mal estament viu, car delits, diu sent Jerònim, fan la persona dissoluta, e la fan follegar,
 repennar e rebel·lar, e fer moltes dolenties per les quals la persona ve a mala fi sovín. E
 si la dona maridada, per honrada que sia, deu ensenyar en sa taula e en sos altres delits
 que la absència de son marit hi par, ne·s deu mostrar axí deliciosa, ne habundant, ne
 10 rica ne alegre cant lo marit és absent, com si era present, donchs, cant més la dona
 viuda qui n'ha pres comiat per a tostemps.⁵⁹¹

E diu encara sent Jerònim, *epistola* [70rb] XCIII: «Inpossibla cosa és que la
 viuda sia casta si donchs no ha ço que castedat requer, ço és dejunis, aspretat, honestat,
 bones e honestes companyies; que estigua tancada, que no vaga indiferentment, ne
 15 sovín, de casa en casa, ne per carreres, ne per plaçes, ne per solaços, car la ardor e les
 sagetes de la carn ab aytals coses no s'an a mortificar.»⁵⁹²

Quartament deu la bona viuda ésser entesa en obres virtuoses, axí com ensenya
 sent Pau, *Prima ad Thimoteum*, que aquella sia elegida per vera viuda qui solament ha
 haüt un marit, qui és ja de sexanta anys aprovada en sa vida, per tal cant sos infans ha bé
 20 nodrits; si moltes almoynes ha fetes, si ha amada hospitalitat a pobres e peregrins; si no
 són ociosas, ne parleraçes, ne dissolutes estades, ne de mala fama; qui en penitència e en
 oracions han perseverat longament.⁵⁹³ Aquestes són veres viudes, e aquestes honra axí
 com a veres viudes, car veres viudes són.

Que gran honestat és en la dona que no vuylla haver marit après que és viuda

Nota que als uns heretges són estats qui han dampnades les seguones núpcies, emperò la sancta mara Esgleya [70va] les aprova, car aquí ha ver matrimoni, e encara en
 5 qualssevol sens fi, puys que y sien totes les condicions que la santa Esgleya hi ha posades, ne ha posat nombre cert fins al qual l'om o la dona no's puxa ajustar en matrimoni, morta sa compayia, ans te dich més, que si l'hom havia ahudes cent muylers, e ara de fet estava ab la centena, e les noranta-e-nou ressucitaven, que neguna d'aquelles
 10 noranta-e-nou no seria se muller, mas solament seria sa muyller aquesta qui de present és viva.⁵⁹⁴ Per tal diu sent Pau, *Prima Corinthiorum*, VII: *Mulier obligata est legi quanto tempore vir eius vivit, cum autem dormierit vir eius, liberata est: et cui vult nubat in Domino.*⁵⁹⁵ E vol dir aytant que la dona, aytant com viu lo marit, és obliguada al matrimoni que ha fet ab ell; mas de present que ell és mort, és deliurada del liguam del
 15 matrimoni, e ella pot pendre per marit qui's vuylla en nom de Déu. Rahó és car tot contracte limitat a cert terme no liguam ultra lo terme, ne contra la entenció d'aquell qui s'i obliga; con donchs aquell qui's liguam per matremoni no s'entena obliguar ab altre sinó fins a la mort, per tal la persona morta ja no és obliguada al matrimoni.

Segonament, nota que, segons que posa Valerius Maximus, *libro II, ca. primo*,
 20 que [70vb] les dones honrades de Roma nuylltemps, mort lur marit, ne prenien altre; e açò servaven per gran honestat, e lo contrari reputaven ha incontinença.⁵⁹⁶ E sobre açò aporta ell e altres filosoffs diverses exemplis. E en special diu sent Jerònim que en Orient, los sacerdots de les ýdoles no podien jamés haver sinó una muyler, ne cometre biguàmia; e a-quell Lamech, qui primer la comès, mal li'n pres.

Mas diu ell: «Diràs tu: viuda que vols haver marit per haver infans. O, benestrugua! —diu ell— E con mens a tu metexa! Pensa que Jhesucrist ha beneyt als
 25 ventres qui jamés no n'agueren per amor d'Ell, ne tu no saps si jamés n'auràs! Donchs, ¿com te mets lo cap en roda? Attén abans que sies santa viuda, pus que en aquell estament t'à Déus posada; e attén a les passades, car vet la viuda Sareptana, qui ab tanta
 30 pietat rehebia Helias profeta, no contrastant sa gran pobrea, e vet Déus com li provehí altament, *tercio Regum*, XVII.⁵⁹⁷ Attén a Judich, viuda rica, dada a oracions, e a penitència e a gran honestat; e's tancava dins sa casa entenent quaix a devota oració; e

vet Déus com la exalçà gloriosament.⁵⁹⁸ Attén a la pobreleta viuda, qui no havia sinó dos diners, e aquells donà per reparar lo temple de Déu; e nostre Senyor ho reputà més
35 que tot quant jamés s'i era dat per altres, [71ra] axí com ligim *Luce*, [XXI].⁵⁹⁹ Attén encara a la subirana viuda, la Mare de Gràcia, e sia ella ta maestra e ta conseylera;⁶⁰⁰ e aprèn d'ella estar tancada, orar, dejunar e desigar ço qui és estat promès a les santes viudes. O! —diu ell—. Aprèn aquella santa supèrbia qui veda no anar pertot ne estar ab totes, ne per tota necessitat exir de casa!⁶⁰¹ Aprèn d'aquesta viduïtat, e trobaràs que
40 ésser en viduïtat no és viure sol, axí com solen dir les viudes, ans és viure en millor companyia que no ab marit o ab muyler! Mas tu, qui as lo cap plen de fum e de vent, no la vols aytal companyia, car no la merexen tos peccats, mas auràs-ne altra qui t'ocuparà tota ta vida, e no·t leixarà entendre en Déu ni en tu mateixa; e trobar-t'as, a la fi, nua, e pobra e mesquina davant lo juý de Déu.»

Qui posa bons documens dels sants per a les dones viudes

Epistola XXXIV, diu encara sent Jerònim que deuen les dones viudes attendre a
 5 les companyies dels hòmens ab qui són familiars qui són ne per què són ab elles, ne com
 hi perseveren, car com l'om fos sent Pere, e lo sovinegar ab ella sia massa, e·l tractar
 inusitat ne·l conversar acostumat, sí n'ha a exir foch, e del foch, fum [71rb] e mala
 fama, la qual si és en ella ja lo cap ha tallat, ne val lavors ne a si matexa ne als altres,
 pus que en mala fama és cayguda. Adonchs —diu aquest— és pigor, e pus tost és tot
 10 aquest mal fet, cant la dona és jove e son ornament ensenya desonestat, e l'hom és va e
 mundanal, e jove e carnal. D'aytals viudes te lunya tu, servidor de Déu, qui porten lo
 senyal e·l front e donen a entendre a tothom què volen, jatsia elles diguen lo contrari de
 bocha.⁶⁰²

E d'aquesta matèria parla molt sent Agostí, *Epistola*, e com estament vidual és
 15 fort alt e a Déu plaent, e dispòsit a ssolitud de consciència e a lunyar-se de les misèries
 dels hòmens, en lo qual molta santa persona, veylla e jove, ha viscut altament e fenit sos
 dies gloriosament, e qui·l vol tenir beneuyrat és, pensats los béns que ab si porta a
 aquell qui s'i sap bé governar, jatsia que los hòmens carnals no·l vuyllen portar, car
 luya'ls de les misèries de la carn en les quals ells són veats e acostumats tostemp.⁶⁰³
 20 Ítem Valerius Maximus, *libro* III, *ca.* III, dóna eximpli de Anthònia, qui com fos bella, e
 riqua, e nobla e jove, per sola amor de castedat volch servir entegra e vera viduïtat, la
 qual hi provochà moltes d'altres.⁶⁰⁴ E sent Ambròs, en lo seu *Exameron* [v], *omelia*
 [VIII], sí dóna eximpli [71va] natural a les viudes de la tortra, qui, après que ha perduda
 sa companyia, no·n pren altra; e·n senyal de entegra amor a aquell no·s posa pus en ram
 25 vert, ne canta e tostemp mostra tristor. «O! —diu aquest— Ya plagués a Déu que
 d'aquest aucell prenguessen eximpli les dones viudes, que per amor de Déu e de lur
 honestat fossen contentes d'un marit, e après d'aquell no ensenyassen dissoluts goigs e
 desfrenades obres en lur viure!⁶⁰⁵ Maravella és dels hòmens com se'n poden asaltar can
 les veen axí dissolutes, e tan pocha amor mostrar al marit mort, que tantost obliden!»
 30 *Prima Corintiorum*, VII deya sen Pau: «Yo conseyll a les maridades e viudes que
 s'estiguen en l'estament en què Déus les ha apellades, axí com yo·m fas en lo meu.»⁶⁰⁶

Diu Carnocensis, *Sermone de nupciis*: «Les nostres viudes qui huy són, axí són cuytades de pendre marit que amvides poden soffarir l'any del plor.⁶⁰⁷ E n'hi ha que si lo marit dins cert temps no torna, que·s fan viudes de present per què·n puxen pendre
35 altre, al·leguant la ley paguànica que, après que set anys la dona ha son marit esperat, ella ne pot pendre altre. Com açò sia contra la lig divinal, qui diu que ço que una veguada és per Déu ajustat no·s pot desfer per hom mortal, e on que sia e quant que torn lo marit, aquell [71vb] és marit e no altre, ne·n deu la dona altra pendre fins que sàpia de cert que lo marit és mort.» E axí u ha determenat la santa Esgleya, *Extra, De*
40 *exponsalibus: In presentia nostra.*⁶⁰⁸

Sent Agostí, *De vida crestiana*, diu axí: «Tres espècies hi ha de viudes: la primera és d'aquelles qui a sol servir Déu entenen, e aquestes són celestials; la seguona, qui entenen a nodrir sos infans pobills, e sa casa a mantenir per trebaylls e ab affanys, e aquestes caen e·s leven sovín; la terça, qui entenen en delits e en solaços, e aquestes
45 reserva Déu a la mort eternal.»⁶⁰⁹ Ítem sent Agostí, en lo libre *De virginitat*, diu que alsunes vídues són qui no prenen marit, no per amor de Déu, mas cant se veen veylles o no belles, o regens ço que perdrien si marit prenien. E aytal abstinència de marit no ha guardó ab Déu, ans mereys pena per sa mala rayl, qui és tota pròpria amor e supèrbia.⁶¹⁰

Ítem Ambrosius diu que dona maridada qui·s veu acompanyada de mal marit
50 deu pensar que sia viuda, e tenir deu vida de bona viuda, car lavors ha guardó de matrimoni e de viduïtat ensemps. E són moltes que Déus ha elegides a aytal estament per provar lur paciència e lur prudent regiment, a les quals és gran guardó appareylat en lo regne de Déu.

Ítem, en altra loch: «Viuda qui roman ab infans, mara és de pupills, e
55 en[72ra]semps té loch de pare e de mare, e guardó ha de cascun si·ls nodreys a Déu principalment.» Mas les viudes solen mal nodrir lurs infans, en tant que infant mal nodrit és apellat «nodrit de viuda» comunament,⁶¹¹ e per tal les en pagua Déus ya en esta vida, car aquells infans que elles an mal nodrits los trahen los huylls en vida, e han pocha memòria d'elles après lur mort, com, emperò, per bé nodrir lurs infans pogren
60 haver guanyada gran corona em paradís.

Attena, donchs, la viuda, la gràcia e misericòrdia que Déus li fa cant la apella a viduïtat, e faça son poder que sia de les millors perquè merescha ésser honrada e per Déu coronada en glòria.

E açí és accabat lo quart tractat principal d'aquest libre, qui és de les dones
65 viudes. *Deo gracias. Amen.* [72rb]

Accabades les quatre parts principals d'aquest present libre, ara per gràcia de
Déu tractarem de la quinta part, qui és de dones monges e religioses. E per tal cant
estament de religiosa és molt pus alt envers Déu que negun altre d'esta present vida, per
tal d'ell tractarem, a glòria de Déu e per lur proffit, huyt matèries principals, les quals se
70 contenen en les rúbriques següens:

Primerament, donchs, tractarem de les virtuts theologals a les dites dones
necessàries.

Seguonament, de les virtuts cardenals.

Terçament, dels x manamens divinals.

75 Quartament, dels conseylls evangelicals.

Quintament, dels set peccats mortals.

Sisenament, dels cinch senys corporals.

Setenament, què és religió, ne quina és la perfecció qui està en los tres vots
principals.

80 Uytament, de contemplació e sentimens celestials.

5.3. NOTES A L'EDICIÓ

¹ Eiximenis tradueix al català un aforisme llatí que cita diverses vegades a les seves obres, entre elles a l'*Ars praedicandi populo*: «gaudent brevitare moderni, longa solent sperni». En el capítol 905 del *Terç* s'hi torna a referir, també en una traducció catalana, en aquests termes: «los novells hòmens d'aquest temps han gran goig quan hom els parla curt e breu». (Sobre la història d'aquest proverbi cfr. Renedo 2009: 13.)

² Gregori de Nissa equipara la vida virginal amb la vida angèlica en diferents punts del *De virginitate*: cap. II, 3, IV, 9 i XIV, 4 (Vives 2006: 80, 103 i 140-141).

³ Passatge que fa referència a Gn 6,1 i especialment Gn 6,5-18.

⁴ Remet a Ex 24,12 i 31,18.

⁵ Es refereix a Lv 18, 7-20, Lv 20, 10-18, Dt 22, 20-29 i Sir 23, 20-26, capítols bíblics on es donen una sèrie de disposicions legals sobre els pecats de la carn.

⁶ També sant Jerònim, a l'epístola CXXIII *Ad Geruchiam, De monogamia*, 7, i citant l'*Eneida* de Virgili, posava exemples de verges romanes que van preferir morir abans que perdre la seva virginitat (Ruiz Bueno 1962: II, 561). El mateix autor patristic en parlava a l'*Adversus Jovinianum* I, 41 (PL23, 270-273). En el *Llibre anomenat Valeri Maximo dels dits y fets memorables*, traducció catalana medieval del Valeri Màxim feta per Antoni Canals (Llibre VI, Títol Primer, caps. I-III) també es donen exemples d'aquestes verges (Miquel i Planas 1914: II, 85-89).

⁷ En el capítol 30 es torna a tractar aquest tema.

⁸ Un exemple clar del que es relata en aquest fragment seria el de les Vestals romanes, les quals eren enterrades vives si no mantenien la seva castedat. En el capítol 73 del *Dotzè* (I.1, 159), Eiximenis, enumera els motius pels quals el nombre d'habitants d'una ciutat decreix i explica que les Vestals que es quedaven embarassades prenen abortius per no concebre: «La sisena sí és turpitud, axí com alguns o algunes qui ab medicines se procuren abortius ho empatxen lur virtut natural generativa, axí com a vils fembres, o les vèrgens dades a dea Vesta, a qui fan traure la mare del ventre en lur poquea per tal que no puxen concebre.» En el capítol 66 del *Primer* presenta l'exemple de les dues Vestals que apareixen al capítol 30 del *Llibre de les dones* com a miracle o fet meravellós dut a terme pel diable. De les Vestals també en parla Plutarc a les *Vides paral·leles*, Numa X, 7-8: «A quae virginitatem laesit, viva desoditur juxta portam Collinam» (Doehne 1857:79). També feia referència a aquest costum Plini a l'epístola 4, 11, 6 (Martín Acera 1988: 72, n. 10).

⁹ Sir 9,10. Vegeu el capítol 551 del *Terç*, on el franciscà torna a repetir aquesta cita afirmant que les dones que no guarden la seva castedat perden la seva bona fama: «*Omnis mulier fornicaria quasi stercus in via ab omnibus precerentibus conculcabitur*» (Renedo 1992a: 49). Aquesta mateixa cita també es troba al capítol 540 de manera més abreujada. En aquest capítol el franciscà explica de quina manera la luxúria danya el proïsme (Renedo 1992a: 32).

¹⁰ Per als moralistes medievals, era molt mal vist que una dona es deixés besar per un home que no fos el marit, i fins i tot era considerat un acte reprobable besar massa sovint els familiars i el propi cònjuge, ja que fàcilment es podia ultrapassar la frontera entre la *bona amistat* i la *corrupta cobejança*. A més a més, la dona havia de ser un subjecte passiu i no podia prendre mai la iniciativa en el bes ni en la petició del deute conjugal, sinó que més aviat s'havia de mostrar contrària i forçada a aquestes coses. Eiximenis ho

exemplifica molt bé en el capítol 491 del *Terç*, en un exemple en què Calpus besa Luna contra la seva voluntat. Aquesta dama, que és l'antítesi de la donzella a qui estima Rogell en la història presentada en el *Llibre de les dones*, denuncia Calpus a la cort, que és condemnat a posar «la bocha davant tot hom tres vegades besant estret la pus sútzea part qui és detràs en l'ase». El veredict del jurat mostra clarament les raons per les quals Rogell, el protagonista de l'exemple del nostre llibre, acaba avorrint aquesta donzella: «Lo besar de l'hom e de la fembra no són d'egual valor, car per lo besar de la fembra l'om n'és servit e alegrat e per lo besar de l'hom la fembra qui no és muller ne sua n'és envilanida, aminvada e escarnida. *E aytant com lo besar de la fembra és pus forçat, aytant és de major valor, car és en cors de fembra pus casta e pus nobla*» (Renedo 1992b: 103-105).

¹¹ Glossa de Mt 5,29-30: «Quod si oculus tuus scandalizat te, erue eum, et projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totus corpus tuum mittatur in gehennam. | Et si dextra manus tua scandalizat te, abscide eam, et projice abs te: expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum eat in gehennam.»

¹² No he localitzat aquesta citació en cap obra d'Ambròs de Milà; en canvi, apareix en el *De varietate librorum* (lib. II, cap. XLIV "De castitate", p. 913) d'Haymonis Halberstatensis, en les *Homiliae in Evangelia* (1,13) de Gregori Magne i també en el *Sermo Episcopi ad Clericos* d'Aelfric d'Eynsham, conegut com *el Gramàtic*: «Nec castitas ergo magna est sine bono opere, nec opus bonum est aliquid sine castitate» (cfr. Haymonis Halberstatensis, des de <[Segona carta a Wulfstan, a <<http://groups.chass.utoronto.ca/aelfric/AEL2.html>>\).](http://www.mlat.uzh.ch/MLS/xfromcc.php?tabelle=Haymo_Halberstatensis_cps2&rumpfid=Haymo_Halberstatensis_cps2,%20De%20varietate%20librorum,%20%20%202,%20%2044&id=Haymo_Halberstatensis_cps2,%20De%20varietate%20librorum,%20%20%202,%20%2044,%20%20%20%20%20%203&level=99&level9798=&satz=3&hilite_id=Haymo_Halberstatensis_cps2,%20De%20varietate%20librorum,%20%20%202,%20%2044,%20%20%20%20%20%203&string=INEDIA&binary=&corpus=2&target=&lang=0&home=&von=suchergebnis&hide_apparatus=1&inframe=1&jumpto=3>, Gregori Magne, des de <<a href=)

¹³ Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.3.1.1 [5,7].

¹⁴ Aquesta cita és original d'Aristòtil i es troba en el *De generatione animalium*, 1.2, cap. 3 (Cruz Cruz 1993: 523). No l'he pogut trobar en Alain de Lille; en canvi, va parlar d'aquest tema sant Tomàs d'Aquino a la q92 art.1 i a la q99 art.2 de la *Suma Teològica*: «Dicit enim philosophus in libro *De Generat. Animal.*, quod femina est mas occasionatus [...]» (cfr. *Corpus Thomisticum*, des de <<http://www.corpusthomicum.org/sth1090.html>>). Aquesta definició de la dona era molt corrent a l'edat mitjana: la podem trobar en el Llibre III, 10 de *Lo Somni* de Bernat Metge i en una obra posterior: a les «Coplas fechas por mosén Pere Torrellas de las cualidades de las donas», entre molts d'altres autors: «Mujer es un animal | que se dice hombre imperfecto, | procreado en el defecto | del buen calor natural [...]» (Badia 1999: 126 i Archer 2001: 271).

¹⁵ Sant Tomàs, a la *Suma Teològica* (q92 a4) debat si la dona va ser feta directament per Déu i declara que l'home i la dona són de la mateixa espècie: «Sed mulier facta est de viro, qui est eiusdem speciei cum ipsa» (cfr. *Corpus Thomisticum* <<http://www.corpusthomicum.org/sth1090.html>>). Ho torna a repetir a

la q92 art.2: «Praeterea, eorum quae sunt eiusdem speciei, eadem est materia. Sed mas et femina sunt eiusdem speciei» (*Corpus Thomisticum*, des de <www.corpusthomisticum.org/sth1090.html#32319>). Una afirmació semblant es troba als *Commentaria in quatuor libri Sententiarum* de sant Bonaventura (Libri II, dist. XVI, q.II.3): «Item, sexus non variat speciem, ergo vir et mulier sunt eiusdem speciei; sed imago consequitur hominem quantum ad formam speciei, non quantum ad formam individui: ergo aequaliter est in viro et muliere» (Portu Romatino 1885: 403).

¹⁶ La cita que Eiximenis atribueix a aquest autor no l'he trobat a les *Institutiones Grammaticae*.

¹⁷ Sant Tomàs, *Summa Theologica*, q92 a2: «Primo quidem, ut in hoc quaedam dignitas primo homini servaretur, ut, secundum Dei similitudinem, esset ipse principium totius suae speciei, sicut Deus est principium totius universi [...] Unde convenienter ex viro formata est femina, sicut ex suo principio» (cfr. *Corpus Thomisticum*, des de <<http://www.corpusthomisticum.org/sth1090.html>>).

¹⁸ Sant Bonaventura, *Commentaria in quatuor libri Sententiarum* (Libri II, dist. XVI, q. II, *Conclusio*): «[...] sive quantum ad rationem *principiandi*, quia *vir est caput mulieris, et vir est principium mulieris, et non vir propter mulierem, sed mulier propter virum*» (Portu Romatino 1885: 403).

¹⁹ Gn 2,24.

²⁰ Gn 3,16.

²¹ Aquesta qüestió la desenvolupa Eiximenis al llarg del segon tractat del *Llibre dels àngels*.

²² Sant Tomàs, a la q92 art.2, afirma: «Tertio quia, ut Philosophus dicit in VIII *Ethic.*), mas et femina coniunguntur in hominibus non solum propter necessitate generationis, ut in aliis animalibus; sed etiam propter domesticam vitam, in qua sunt alia opera viri et feminae, et in qua vir est caput mulieris» (*Corpus Thomisticum*, des de <<http://www.corpusthomisticum.org/sth1090.html>>).

²³ Gn 2,18.

²⁴ Gn 1,27-28. Sant Tomàs d'Aquino, *Summa Theologica* (q92 a2): «Praeterea, mulier facta est in adiutorium viro ad generationem» (*Corpus Thomisticum*, des de <<http://www.corpusthomisticum.org/sth1090.html>>); q92 a1: «Respondeo dicendum quod necessarium fuit feminam fieri, sicut Scriptura dicit, in adiutorium viri, non quidem in adiutorium alicuius alterius operis, ut quidam dixerunt, cum ad quodlibet aliud opus convenientius iuvari possit vit per alium virum quam per mulierem; sed in adiutorium generationis» (cfr. *Corpus Thomisticum*, des de <<http://www.corpusthomisticum.org/sth1090.html>>).

²⁵ A *Àngels* I, 12 es torna a desenvolupar aquesta idea.

²⁶ Possible al·lusió al versicle bíblic Gn 2,24: «Quam ob rem relinquet vir patrem suum et matrem et adhaerebit uxori suae; et erunt in carnem unam», però aplicat en la relació de pares a fills. De la mateixa manera que l'home i la dona deixen els seus pares i s'uneixen en matrimoni esdevenint un sol cos o una sola carn, els fills, que són el fruit d'aquesta unió, són una mateixa carn amb els pares. També és possible que faci referència a Sir 30,4: «Mortuus est pater eius et quasi non est mortuus: similem enim reliquit sibi post se.»

²⁷ Sir 30,4. Aquest versicle es repeteix en el capítol 551 del *Dotzè* (II.1, 190-191): «L'hom és mort e no és mort, car lo fill roman, qui és altre pare mateix.»

²⁸ Sant Tomàs d'Aquino, *Summa Theologica* (q92 a2): «Quarto est ratio sacramentalis; figuratur enim per hoc quod Ecclesia a Christo sumit principium. Unde Apostolus dicit, *ad Eph.* 5, [32]: *Sacramentum hoc magnum est: ego autem dico in Christo et in Ecclesia*» (cfr. *Corpus Thomisticum*, des de <

<http://www.corpusthomicum.org/sth1090.html>). També Pere Llombart, *Sententiarum Libri Quatuor*, Llibre IV, Dist. XXVI, 7: «Figurat enim illam unionem Christi et Ecclesiae, quae est in charitate, sed non illam quae est in naturae conformitate» (PL 192, 910).

²⁹ Ef 5,23.

³⁰ Gn 1,31.

³¹ 1 Tm 2,14.

³² Segons Eiximenis i la teologia escolàstica, la «justícia original» és un dels dons preternaturals, també anomenats *dona integritatis*, de què van gaudir Adam i Eva abans de cometre el pecat original. Eiximenis va definir en el capítol 17 del *Terç del Crestià* la «justícia original» en els termes següents: «segons que posen los sants doctors, nostre senyor Déu donà a Adam un do e gràcia aytal, que son cors e sos membres li eren obedients e sens tota rebel·lió; e aquest do apellen los sants justícia original» (Martí de Barcelona-Norbert d'Ordal 1929: 63). A causa del pecat d'Adam i Eva, aquest do es va perdre, «per lo qual deffalliment és en nós la dita desordonada cobeejança, qui ab lo dit deffalliment ensemps entegra lo peccat original» (Martí de Barcelona-Norbert d'Ordal 1929: 64).

³³ Gn 3,1-6.

³⁴ Gn 3,16-19.

³⁵ En el capítol 17 del *Terç* Eiximenis també en dóna una bona definició: «sola obligació de la natura humana a perdre la glòria eternal per lo primer peccat actual que comès Adam, nostre primer pare» (Martí de Barcelona& Norbert d'Ordal 1929: 64-65).

³⁶ Ga 5,17.

³⁷ És molt probable que el paràgraf inicial d'aquest capítol rebí influències del *Commentaria in quatuor libros sententiarum magistri Petri Lombardi* de sant Bonaventura (Liber Secundus, distinctio XXI, cap. I *De invidia diaboli, qua ad tentandum accessit*): «Videns igitur diabolus, hominem per obedientiae humilitatem posse ascendere, unde ipse per superbiam corruerat, invidit ei et qui prius per superbiam fuerat diabolus, id est deorsum lapsus, zelo invidiae factus est satan, id est adversarius. Unde per mulierem tentavit, in qua minus quam in viro rationem vigere novit. Eius enim malitia, ad tentandam virtutem timida, humanam naturam in ea parte, ubi debilior videbatur, aggressa est, ut si forte illic aliquatenus praevaleret, postmodum fiducialius ad alteram, quae robustior fuit, pulsandam vel potius subvertendam accederet. Primum igitur solitariam feminam exploravit, ut in ea primum omnem suae tentationis vim experiretur» (Portu Romatino 1885: 489). En el capítol 128 del *Segon*, Eiximenis ja tocava el tema de l'engany de la dona per part del diable i, citant l'epístola I de Sant Pau als de Timoteu, argumentava que el diable va enganyar Eva perquè va veure que tenia menys seny que Adam i, a més a més, va pensar que la dona, a través de les seves súpriques i del seu amor, inclinaria l'home al pecat. En el capítol 134 de la mateixa obra també tractava el tema d'Eva com a incitadora del pecat en Adam i en el capítol 167 explicava que la dona creu tot el que li diuen per manca de seny i aporta com a exemple Eva, que de seguida va creure el diable quan li va dir que no moririen si menjaven del fruit vedat. En el capítol 402 del *Terç*, exposant el vuitè remei del pecat de gola, que és fugir de totes les coses que poden incitar a aquest mal i de totes les avinenteses, torna a posar com a exemple el cas d'Eva, que es va deixar convèncer pel diable i va menjar del fruit prohibit.

³⁸ Pere Comestor, en el Sermo v "De eodem Adventu Domini" enumerava els diferents càstigs a què foren sotmesos Adam, Eva i el Diable: «Et quia in lapsu hominis differenter peccaverunt serpens, Adam

et Eva, differenter sunt puniti, ut qui alis magis excessit in culpa, plus alio inveniretur in poena. Unde divina ultione factum est, ut una maledictione Adam puniretur, Eva duabus, serpens tribus. Dictum est ad Adam: In sudore vultus tui vesceris pane tuo (Gen. II). Ad mulierem vero dixit: Subjecta eris viro tuo et in dolore paries (Ibid.). Ad serpens sic: Terram comedes, et super pectus tuum gradieris; ponam inimicitias inter te et mulierem, et tu insidiaberis calcaneo ejus, et ipsa conteret caput tuum [...] (a *Corpus Corporum. Repositorium operum latinorum apud universitatem Turicensem*, des de < http://www.mlat.uzh.ch/MLS/xfromcc.php?table=Petrus_Comestor_cps2&rumpfid=Petrus_Comestor_cps2,%20Sermones,%20%20%205&id=Petrus_Comestor_cps2,%20Sermones,%20%20%205,%20%20%20%201&level=99&level9798=&satz=1&hilite_id=Petrus_Comestor_cps2,%20Sermones,%20%20%205,%20%20%20%20%20%201&string=PRAENUNTIUS&binary=&corpus=2&target=&lang=0&home=&von=suchergebnis&hide_apparatus=1&inframe=1&jumpto=1>). També tractava el mateix tema en el capítol xxiii “De maledictionibus serpentis, viri et mulieris” de la *Historia scholastica theologiae* (PL 198, 1073-1074).

³⁹ Gn 3,1.

⁴⁰ Gn 3,4.

⁴¹ Gn 3,5. És probable que aquest segon paràgraf també estigui influït pels *Commentaria in quatuor libri Sententiarum* de sant Bonaventura (Dist. XXI, cap. v «De modo tentationis»): «Stans coram femina hostis superbus non audet in verba persuasionis exire, metuens deprehendi; sed sub interrogatione eam aggreditur, ut ex responsione colligeret, qualiter in malitia procedere posset. Cur, inquit, praecepit vobis Deus, ut non comederetis de omni ligno paradisi? Cui respondit mulier: De fructu lignorum, quae sunt in paradiso, vescimur; de fructu vero ligni, quod est in medio paradisi, praecepit nobis Deus, ne comederemus et ne tangeremus, ne forte moriamur. In quo verbo dedit locum tentanti, cum dixit, ne forte moriamur; unde mox diabolus dixit ad mulierem: Nequaquam moriemini; scit enim Deus, quod in quocumque die comederetis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum [...] Deus affirmavit, mulier quasi ambigendo illud dixit, diabolus negavit; quae igitur dubitavit, ab affirmante recessit et neganti appropinquavit» (Portu Romatino 1885: 490).

⁴² Gn 3,14.

⁴³ Aquest passatge és citat, d'una manera més detallada, a *Àngels* II, 11, on el franciscà tracta de quina manera els àngels es comporten amb els dimonis, i també s'hi refereix, de forma més sintètica, en el v, 19, on l'autor explica que Déu permet que el diable tempti els homes quan s'estan morint per veure si realment mereixen salvar-se o si, pel contrari, s'han de damnar.

⁴⁴ Jn 12,31. Versicle que es repeteix en el *Llibre dels àngels* IV, 55 (Martí 2003: 184).

⁴⁵ Gn 3,14.

⁴⁶ Gn 3,15.

⁴⁷ És possible que Eiximenis extregui aquest passatge del *De laudibus Virginis Matris* de Bernat de Claravall (Homilia II. In Luc. I, 26, 27 [PL 183, 0067D], §13: «Et quanquam illud aliter, quomodo vellet, perficere potuisset; placuit ei tamen eo potius et modo, et ordine hominem sibi reconciliare, quo noverat cecidisse: ut, sicut diabolus prius seduxit feminam, et postmodum virum per feminam vicit, ita prius a femina virgine seduceretur, et post a viro Christo aperte debellaretur: quatenus malitiae fraudi dum ars pietatis illuderet, ac maligni fortitudinem Christi virtus contereret, diabolo Deus et prudentia appareret et fortior» (cfr. *Corpus Corporum*, des de

<http://www.mlat.uzh.ch/MLS/xanfang.php?tabelle=Bernardus_Claraevallensis_cps2&corpus=2&allow_download=0&lang=0>).

⁴⁸ Sant Isidor de Sevilla, en el *Etymologiarum Libri Viginti* (Liber Septimus, cap. VI) associava el nom de “Eva” amb “Vita” en sentit positiu, i en sentit negatiu l’associava amb “Vae” (“ai!”, interjecció llatina que expressa dolor): «*Heva interpretatur vita, sive calamitas, sive, vae: Vita, quia origo fuit nascendi; calamitas et vae, quia per praevaricationem causa exstitit moriendi. A cadendo enim nomen sumpsit calamitas. Alii autem dicunt ob hoc etiam Hevam “vitam” et “calamitatem” appellatam, quia saepe mulier viro causa salutis est, saepe calamitatis, et mortis, quod est vae*» (PL83, 275). Un raonament gairebé idèntic trobem en el *De Universo*, Liber Secundus, cap. I, de Raban Maur (PL111, 31).

⁴⁹ Sir 25,30; també Sir 9,2. Aquesta mateixa cita també es troba en el capítol 121 del *Primer*, on l’escriptor explica que no s’ha de treure el càrrec de servent o subjugat a qui el té perquè llavors serà més cruel que els altres. Posa l’exemple dels jueus, que foren ajudats per Déu contra el faraó d’Egipte i les plagues, i van poder creuar la mar Roja; però ells, desagraïts, el primer que van fer fou murmurar contra Crist i Moisès. En el capítol 789 del *Dotzè* (II.2, 259), trobem una història que il·lustra les conseqüències nefastes de deixar manar les dones i, per tant, d’invertir l’ordre natural assignat per Déu: el de Matoba, muller de Sil·lo, «que, per tal quant lo proveya de tot, pres tan gran gosar en ell que, si no feya ço que ella volgués, que·l feya ben abastonejar a sos escuders, ne·l lexava exir de casa sinó ab licència sua».

⁵⁰ Gn 3,19.

⁵¹ Eiximenis, en el capítol 96 del *Terç*, posa un exemple sobre aquesta subordinació de la dona al marit: «E per sensenyar aquesta subjugació porten les dones en Tartària, sobre lo cap, figura d’un peu, qui·ls és ornament de lur cap [...]» (Martí de Barcelona & Norbert d’Ordal 1929: I, 276).

⁵² La menstruació era vista com quelcom negatiu ja des de l’antiguitat, i arran dels versicles bíblics Lv 15,24 i Lv 20,18 es creia que la dona que tenia el període era impura. Els romans pensaven que la menorràgia atreïa els dimonis i els mals esperits; sant Isidor de Sevilla, a les seves *Etimologies* (XI, 1, 140-141) declarava que el *flux menstrual* era capaç de fer que el bronze s’ennegrís, que els arbres s’assequessin o que els gossos es tornessin rabiosos, creences que també va exposar Plini i que recollí Vicent de Beauvais al *Speculum Naturale*. Quant al lloc comú de les males olors produïdes per la menstruació, Eiximenis el repeteix en el capítol 631 del *Terç* (Renedo 1992a: 187). En el capítol 977 del mateix llibre, el franciscà veu amb bons ulls que les dones maridades emprin perfums quan tenen la menstruació per eliminar les males olors: «De la III^a diferència de les olors pudents e terribles deus ací notar que natura ensenya a cascun de fúger aytals olors aytant com puxa. E per rahó d’açò és permès a les dones que en temps de lur passió, que han tots mesos, que puxen portar olors bones e fragrans en guisa que los marits no les avorresquen ne·s lunyen d’elles per la pudor que la dita passió mena ab si.» Per contra, en el capítol 628, tractant dels remeis contra l’amor carnal, parla negativament de l’ús de perfums, per part de les dones, per tapar les seves males olors: «Lo VIe, pensa los defalliments de sa persona e veuràs que no era neta, ans li podia l’alè sovín e que tostamps que s’acostava a tu cobria sa pudor ab mosquet, ab civeta, ab algàlia, ab aygua-ros e ab altres coses» (Renedo 1992a: 181).

⁵³ Eiximenis parla *in extenso* del vell tòpic de la inconstància femenina en el capítol 167 del *Segon*, aportant-la com un dels motius pels quals les dones s’han d’allunyar dels homes per conservar la seva honestat. També ho fa en el capítol 93 del *Terç* (Martí de Barcelona-Norbert d’Ordal 1929: 267) i en el 780 del *Dotzè* (II.2, 239). Segons Eiximenis, la inconstància és una conseqüència del poc seny de les

dones. Aquest tòpic fou molt emprat durant l'edat mitjana i es repeteix en innumerables obres. El trobem també, per exemple, a l'*Speculum dominarum* de Durand de Champagne (c. 1300), on aquest autor afirmava que l'únic element estable dins de la inestabilitat femenina era que res no era tan inamovible i tan constant com la inconstància de les dones: «inestable et changeante comme la feuille de l'arbre au vent» (Casagrande 1992: 111). Una expressió semblant va emprar posteriorment Pere Torroella en els versos 55-63 de les *Coplas de las calidades de las donas* (a. 1458): «Son todas naturalmente | malignas e sospechosas, | non secretas e mintrosas | e movibles ciertamente; | vuelven como foja al viento [...]» (Archer 2001: 270). D'altra banda, en el capítol 851 del *Terç* s'empra una expressió semblant, però aquesta vegada aplicada als homes: «O hòmens no hòmens, mas bèsties e menys que bèsties *mutables e variables axí com la fuylla del vent!*»

⁵⁴ Aquest tòpic, conegut com a *non secreta servanda*, fou molt emprat pels predicadors medievals. El trobem des de l'Antiguitat i també en els *Moralia*, *De garrulitate* de Plutarc (vol VI, 11), en els *Saturnalia* (Llibre I, cap. 6) de Macrobi, en Auli Geli (llibre 1, dist. 23) i en el *Buen aviso y Portacuentos* de Joan Timoneda. En el repertori de Tubach es correspon als núm. 1997 i 5269 (De la Torre & Lozano 2004: 252-255).

⁵⁵ Per a les expressions “No tenir en res fus ni filosa” i “No tenir ni cap ni çentaner” vd. *Glossari de l'edició*.

⁵⁶ La idea de la dona verinosa tenia justificacions mèdiques. Galè, seguint la tradició aristotèlica (*De generatione animalium* II, 3 i IV, 6; *Metafísica* VII, 9 i 16), i aplicant-hi la teoria dels quatre humors i dels quatre elements, veia la dona com un ésser imperfecte a causa de la seva complexió freda, no tant perquè fos un ésser “mutilat”. La fredor de la dona impedia que pogués coure la matèria prima provinent de l'alimentació, amb la qual cosa es podria i donava lloc a humors corromputs i enverinava tot el cos. L'única manera que tenia la dona d'eliminar aquestes impureses era a través de la menstruació (Canet 1996: 9). Per consegüent, es considerava que les dones més perilloses i més verinoses eren les velles, perquè, en no tenir la regla, mantenien el verí en el seu interior i podien arribar a infectar els nens amb la seva mirada. També les dones més pobres eren més perilloses que les altres a causa de la seva mala alimentació (Anna Maria Villalonga 2007: 78-79). Aquest tòpic el trobem, per posar dos exemples, en *Bocados de Oro*, 64: «E dixieron-le: ¿Qué dizes de las mugeres? E dixo: Son como el arbol de la adelfa, que ha fermosa e buena vista, e al que se engaña e come d'ella, mata-lo», i també en Albert el Gran: «Tomad, dice, cabellos de una mujer, ponedlos bajo tierra bienazonada, donde haya habido un estercolero durante el invierno, y al principio de la primavera o del estío, cuando el cabello se haya calentado por el calor del sol, engendrará serpientes, que seguidamente darán nacimiento a otras de la misma especie [...]» (cito a través de Canet 1996: 1 i 9).

⁵⁷ Sir 42,13.

⁵⁸ El franciscà, en el capítol 93 del *Dotzè* (I.1, 200), exposa detalladament les raons per les quals les dones no són bones per participar en les batalles, i, a més a més, dóna una explicació mèdica a la covardia de les dones: «Ara les fembres com sien naturalment fredes, segons los naturals, per tal són naturalment paurugues, en tant que d'una rata o d'una aranya que vegem criden e s'espaoorden fins a la mort». En el mateix capítol justifica la debilitat física de les dones «com hagen les carns molles e flaques».

⁵⁹ Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.3.1.1 [11,44].

⁶⁰ Aquest passatge fa referència a Lv 12,2-5: «Mulier, si, suscepto semine, pepererit masculum, immunda erit septem diebus iuxta diez separationis menstruae, et die octavo circumcidetur infantulus; ipsa vero triginta tribus diebus manebit in sanguine purificationis suae; omne sanctum non tanget nec ingredietur sanctuarium, donec impleantur dies purificationis eius. Sin autem feminam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus iuxta ritum fluxus menstrui, et sexaginta ac sex diebus manebit in sanguine purificationis suae».

⁶¹ La idea que la dona no té seny és un altre tòpic misògin que es repeteix en els capítols 775, 806 i 815 del *Dotzè del Crestià* i en el *Llibre dels àngels* III, 40. En el capítol 775 del *Dotzè* el franciscà explica què han de fer els prínceps perquè els seus vassalls visquin i es regeixin segons la raó natural i declara que la dona té menys seny que l'home i, per tant, és més fàcil fer viure l'home seguint la raó. En el capítol 806 de la mateixa obra, parla de com la mala llengua acaba amb les amistats i aconsella que l'home no es refii de cap dona perquè parlen massa a causa de la seva manca de seny i, finalment, en el capítol 815, tot enumerant les males condicions dels vells, Eiximenis afirma que les dones velles, a causa de la seva manca d'enteniment, desitgen ésser preuades i amaguen la seva edat embellint-se i traient-se anys (II.2, 228, 299 i 323).

⁶² En el *Liber elegantiarum* (1472), un dels diccionaris més antics que existeixen d'equivalències lèxiques i sintàctiques d'una llengua romànica amb el llatí, l'autor, el notari valencià Joan Esteve, recull l'expressió «la dona és animal indòmit, no's pot retenir ab nenguns frens (*Indomitum animal est mulier nullisque frenis retinendam*)». Cfr. Perramón (1979: 63-64).

⁶³ Aquesta idea es repeteix en el capítol 167 del *Segon del Crestià*: «E que aquest enceniment carnal damunt dit sia major en les fembres naturalment proven-ho axí als cuns, car dien que la fembra fon causa del pecat primer, e per tal fon punida més que l'hom en les penes naturals, qui són ignorancia, malícia e cobejança. Com, donchs, les fembres naturalment sien pus ignorants que l'hom e pus malicioses, donchs segueix-se que axí mateix sien pus destemprades en la lur mala cobejança» (cito segons l'edició del *Segon* que està preparant S. Martí).

⁶⁴ La reversia de la dona és, tal com el presenta Eiximenis, l'esperit de contradicció femení, oposat a la raó, encarnada en l'home. En el capítol 84 del *Dotzè del Crestià* Eiximenis resumeix molt bé amb un proverbi aquest esperit de contradicció de les dones: «Mulier prona rey que prohibetur ei». Aquest proverbi el podem trobar al *Comentarius in librum Sapientiae* del dominicà Robert Holcot (c. 1290-1349) i també l'emprà Étienne de Bourbon en el seu *Tractatus de diversis materiis predicabilibus* [cfr. Lecoy de la Marche 1877: 252-253]. El franciscà explica l'origen de la reversia femenina amb arguments fisiològics en el capítol 93 del *Terç del Crestià*: «La quarta és: car són naturalment reverses, per les rahons posades en lo huytèn libre, cant parlam de la formació del lur cors, que és gros avall e prim en alt. E'l cors d'om ben fet deu ésser per lo contrari, ço és, prim en baix dels pits avall, e ample en lo pits e en les spatles, e'l coll curt e gros, e'l cap axí matex; lo contrari de les quals coses són en les fembres E ja par que-u ajen per natura, car estant en lo ventre de la mare han contraris senyals als mascles e provoquen les mares prenys a desigs reverses, axí com a mengar terra e a rosegar pedres e carbons. E cant nexen, la primera cosa que dien és «e», qui és letra reganyada e reversa; reganyada appar per tant car comunament, quant vol contrastar a l'altre, primerament li dóna hom de la «e» per la cara dient: «E, sényer!» [...]» (Martí de Barcelona & Norbert d'Ordal 1929: I, 268).

⁶⁵ Segons Eiximenis i els pensadors de l'època, la dona no podia governar ni formar part dels consells reials, ja que era considerada un ésser mancat d'intel·ligència. La idea que les dones no estan capacitades per governar s'expressa en els capítols 519 i 680 del *Dotzè* (II.1, 122 i II.2, 14), i la idea que no han de formar part de cap consell reial també es manifesta en el capítol 530 de la mateixa obra (II.1, 148), en els capítols 944 i 950 del *Terç* i a *Àngels* v, 24. D'altra banda, en el capítol 97 del *Terç* es reconta un exemple del rei Pere d'Aragó, «que pres Cicília, que al món no podia trobar conseyll sobre un gran negoci seu ab negun conseller, e lo vespre dix-ho a la regina, sa muller, e ella obrí-li altes vies e noble consell a la cosa aquella». El rei ho va proposar secretament al seu consell d'estat i, tot i que a tothom li va semblar una bona proposta, al final el monarca va decidir no aplicar-lo perquè venia d'una dona (Martí de Barcelona & Norbert d'Ordal 1929: I, 280). Finalment, En el *Llibre dels àngels* III, 50 es relata un exemple que il·lustra les males conseqüències de seguir els consells o de deixar-se guiar per les dones: «Ítem, Cleancius, emperador de Tartària, hom efeminat, amic de mals consellers, regent-se per sa muller a gran confusió de son regne, com en un jorn remesés la mort a un hom scelerat, fill de perdició e destruidor del regne, e ho faés per pres de sa muller, aparec lo sant àngel de Déu e ferí a ell e a sa muller de paradís, e de continent moriren ambdós.»

⁶⁶ En la teoria clàssica dels quatre humors (sang, còlera, flegma i bilis negra) que, en proporcions diferents, determinen la constitució de la complexió humana, en les dones predominen els humors freds i humits, i en els homes, els calents i secs. Per això Eiximenis afirma en el capítol 93 del *Terç del Crestià* que «comunament en fembra regna fredor e fleuma» (Martí de Barcelona i Norbert d'Ordal 1929: 267). En aquesta teoria les qualitats bàsiques de la natura flegmàtica són la fredor i la humitat (Klibansky *et alii* 1991: 35).

⁶⁷ En el capítol 949 del *Terç* apareix aquest mateix exemple, més desenvolupat, a través d'una *història poètica*.

⁶⁸ En el capítol 272 del *Llibre de les dones* Eiximenis insisteix en què les dones solen pecar de parlar massa i que les religioses han d'estar en silenci i si se'ls permet parlar «deven parlar de coses profitoses a lurs ànimes, axí com de la vida del Salvador, e dels sants e santes passades, e com poran corregir lurs deffallimens e esmenar lur vida e venir a bona fi» (Naccarato 1981: II, 397).

⁶⁹ L'exemple del nigromàntic i el diable apareix també en el capítol 91 del *Primer* i en el capítol 782 del *Dotzè* (II.2, 244).

⁷⁰ En el capítol 168 del *Segon*, declara el mateix, però especifica: «E majorment no poden oyr que sien vils de lur cors, per bé que u sien.»

⁷¹ Aquesta idea es repeteix en el capítol 714 del *Terç*.

⁷² El tema de la dona que amaga els anys és un altre tòpic de la predicació que ja apareix en St. Jerònim, *Epístola xxxviii, Ad Marcellam*, 3, però aplicat a les dones vídues: «Illae Christianos oculos potius scandalizent quae purpurisso et quibusdam fucis ora oculosque depingunt, quarum facies gypseae et nimio candore deformes idola mentiuntur, quibus si forte inprovidens lacrimarum stilla eruperit, sulco defluit, quas nec numerus annorum potest docere quod vetuale sunt» (Ruiz Bueno 1962: I, 278).

⁷³ Vegeu aquesta citació, ara en llatí, al capítol 939 del *Terç*: «Aptum genus ad decipiendum ideo diabolus semper non nisi per mulierem sanctos patres temptando agressus est.»

⁷⁴ En el capítol 121 del *Segon*, Eiximenis afegeix dos noms nous en aquesta llista: Aristòtil i Virgili.

⁷⁵ Aquesta expressió proverbial que també apareix als capítols 586, 947 i 955 del *Terç*, està documentada

en moltes obres de la literatura antifeminista: apareix, per exemple, en el *Libre de Fra Bernat*, també en Jaume Roig (vv. 524-530), en el *Letovari* de J. Basset, i en el *Maldit ben-dit* de Cerverí de Girona: «No crey c'om me'n trastorn | que femna de migjorn | vos fara llum tener» (Renedo 1992a: 278-279).

⁷⁶ Aquest fragment, que també apareix en el capítol 947 del *Terç*, probablement el manlleua Eiximenis de Cerverí de Girona: «E puyts si la reptats | d'açò que vist hajats, | mantinent ploràrà | e plorant juràrà | que res no és per Crist | e vós haurets-ho vist [...]»

⁷⁷ Eiximenis dedica tot el capítol 632 del *Terç* a aquest tema (Renedo 1992a: 187-188). A més a més, en el capítol 122 del *Segon* defineix la companyia de les dones com a *coltell de mort*.

⁷⁸ Sir 25,19.

⁷⁹ En el capítol 164 del *Segon* el franciscà s'expressava en termes molt semblants, explicant per quins motius les dones inclinen els homes a les temptacions: «La terça provació sua sí és car les fembres fan tot ço qui és a servey e honor de l'hom, axí com vestidures, car ellas les filen, e·ls menjars e viandes ellas ho appareyllen. Penssen de malalts mils que los hòmens, en tant que diu la Scriptura: *Ubi non est mulier, ingemiscit eger*. E vol dir que aquí hon no ha fembra, aquí plora lo malalt, car les fembres molt són pus piadoses als malalts e pus gracioses e affables que no són los hòmens.» Isabel de Villena, a la *Vita Christi* (1916, II, 359) també va citar aquest passatge: «Mulier naturaliter est pia, solatium et refugium infirmi; quia ubi non est mulier ingemiscit eger» (Alemany Ferrer 1992: 255).

⁸⁰ Jt 16,4-20.

⁸¹ Jb 2,7-10.

⁸² 1 Re 11,1-4.

⁸³ 1 Pe 3,7.

⁸⁴ Sant Bonaventura, *Commentaria in Librum Secundum Sententiarum* (Distinctio XVIII, Article I, Questio 1): «Vir enim et mulier secundum suorum sexuum proprietatem et naturam sic facti sunt, ut invicem coniugerentur, et ex hoc unus in altero quietaretur et unus ab altero sustentaretur. Quia igitur forti vinculo et singulari mulier coniungitur viro et e converso, ideo unus sexus productus est de altero. Quia veri illa coniunctio dat viro quietationem, ideo producta est *de viro dormiente*. Rursus, quia vir dat mulieri fortitudinem et sustentationem, hinc est, quod mulier dicitur esse facta *de osse*. Et quia in omnibus his est quaedam aequalitas mutuae societatis, ideo formata est mulier de osse non quocumque, sed *de costa* et *eius latere*. Et sic patet, quomodo modus formationis respondet proprietatibus illius mutuae coniunctionis, quae est inter virum et mulierem secundum rem» (A. C. Peltier 1865: 28 i B. Portu Romatino 1885: 432). També Sant Tomàs d'Aquino, *Summa Teològica*, Part 1, q92 a3 (cfr. *Corpus Thomisticum*, des de <<http://www.corpusthomisticum.org/sth1090.html>>). Aquesta mateixa idea la repeteix un coetani d'Eiximenis, Geoffrey de Chaucer, als *Contes de Canterbury* (Secció 10.2, *El sermó del capellà*, “Remeis contra el pecat de la luxúria”): «Ara parlem de com s'ha de comportar un marit amb la seva muller. Cal mencionar especialment, en aquest aspecte, la paciència i el respecte, com ens va mostrar Crist quan creà la dona. *No la féu pas del cap d'Adam, per tal que no reclamés massa autoritat, ja que allà on mana la dona, tot és desori [...]* Però Déu tampoc no féu la dona del peu d'Adam, per tal que no fos massa menyspreada, ja que la dona no és capaç de sofrir amb paciència. Déu creà la dona de la costella d'Adam perquè fos companya de l'home» (Gual 1997: 530). També fa ús d'aquest lloc comú Humbert de Romans en el sermó XCIII “Ad omnes mulieres” dels seus *Sermones ad diversos status*: «Tempore quidem nature producendo formavit eum hominem in hoc modo vili: sed mulierem in paradiso. Item

hominem formauit de limo terre quod est vile quid: sed mulierem de costa viri. Item no formauit eam de parte hominis inferiori scz de pede ne homo haberet eam pro ancilla: sed de media parte hominis ·s· de costa lateris: vt haberet eam pro socia» (Incunable de Heinrich Gran, 22 de desembre de 1507, disponible a <<https://play.google.com/books/reader?id=TK1hAAAACAAJ&hl=ca&pg=GBS.PP1>>). A més a més es torna a repetir la mateixa citació al capítol 537 del *Dotzè* (II.1, 161).

⁸⁵ En el *Llibre dels àngels* v, 8 el franciscà, parlant de la consolació que l'arcàngel sant Miquel va donar a Eva quan els pares primigenis foren expulsats del Paradís Terrenal, presenta un discurs molt proper al que trobem en el *Llibre de les dones*.

⁸⁶ Aquesta oració forma part de la litúrgia eclesiàstica i té la mateixa estructura que l'*Ave Maria*: «Dei Genetrix, intercede pro nobis.» També: «Oremus Deus, qui salutis beatae Mariae virginitate fecunda, humano generi praemia praestitisti: tribue, quaesumus; tu ipsam pro nobis intercedere sentiamus.» Existeixen nombrosíssimes variants d'aquesta pregària: es poden trobar al Carmen 18.11 dels *Carmina Burana* («Post partum, virgo, inviolata permansisti; Dei genetrix, intercede pro nobis»), a les *Antiphonae in Matutinis* i a *In tertio nocturno del Liber responsalis* de Gregori I (PL 78, 0741C i 0746A); a l'Epístola XII de les *Epistolas et canones* de Gregori II (PL 89, 0515D); en l'Oratio LVIII [ol. LVII] “Ad Sanctam Virginem Mariam. In partu eius” de les *Orationes* d'Anselm de Canterbury (PL 158, 0964B) i a diversos autors incerts, com ara a la “Letania Gallica” del *Versus in coena Domini et Parasceve et Sabbato Sancto* (PL 138, 1086A) i en el “Officium Sanctae Mariae” i en el “Officium Beatae Mariae Virginis secundum consuetudinem monachorum monasterii Sanctae Crucis Fontis Avellanae” dels *Excerpta ex liturgicis codicibus Fontavellanensibus* (PL151, 0910A i 0970D), entre molts d'altres llocs.

⁸⁷ Aquesta qüestió la tocaren, entre d'altres, sant Agustí al *De civitate Dei* (Lib. XXII, 17) i sant Tomàs d'Aquino a la *Summa Theologica* (Prima Pars, q93 art.6): «Et ideo dicendum est quod Scriptura, postquam dixerat, *Ad imaginem Dei creavit illum*, addidit, *Masculum et feminam creavit eos*, non ut imago Dei secundum distinctiones sexuum attendatur; sed quia imago Dei utriusque sexui est communis, cum sit secundum mentem, in qua non est distinctio sexuum» (cfr. *Corpus Corporum*, des de <<http://www.corpusthomicum.org/sth1090.html>>). El més probable, però, és que Eiximenis segueixi sant Agustí en l'exposició d'aquest capítol: «*An in suo sexu resuscitanda atque mansura sint corpora feminarum*. Nonnulli propter hoc quod dictum est, *Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi* (Eph 4, 13); et *conformes imaginis Filii Dei*; nec in sexu femineo resurrecturas feminas credunt, sed in virili omnes aiunt; quoniam Deus solum virum fecit ex limo, feminam ex viro. Sed mihi melius sapere videntur qui utrumque sexum resurrectorum esse non dubitant. Non enim libido ibi erit, quae confusionis est causa. Nam priusquam peccassent, nudi erant, et non confundebantur vir et femina. Corporibus ergo illis vitia detrahentur, natura servabitur. Non est autem vitium sexus femineus: sed natura: quae tunc quidem et a concubitu et a partu immunis erit: erunt tamen membra feminea, non accomodata usui veteri, sed decori novo, quo non alliciatur aspicientis concupiscentia, quae nulla erit, sed Dei laudetur sapientia atque clementia, qui et quod non erat fecit, et liberavit a corruptione quod fecit. Ut enim in exordio generis humani de latere viri dormientis costa detracta femina fieret, Christum et Ecclesiam tali facto iam tunc prophetari oportebat [...] Creatura est ergo Dei femina, sicut vir; sed ut de viro fieret, unitas commendata; ut autem illo modo fieret, Christus, ut dictum est, et Ecclesia figurata est. Qui ergo utrumque sexum instituit, utrumque restituet» (PL41, 778-779).

⁸⁸ Jn 14,2.

⁸⁹ Jb 34,11; Pr 24,12; Mt 16,27 i Rm 2,6.

⁹⁰ Sant Tomàs d'Aquino, *Summa Teològica*, Part 1, q99 a2: «Sicut autem ad perfectionem universi pertinent diversi gradus rerum, ita etiam diversitas sexus est ad perfectionem humanae naturae» (cfr. *Corpus Thomisticum*, des de <<http://www.corpusthomicum.org/sth1090.html>>). També cfr. *Commentaria in quatuor libri Sententiarum* de sant Bonaventura (Libri II, dist. XVIII, art. I, q. 1.2) : «Item, sexuum distinctio spectat ad perfectionem speciei» (Bernardini A Portu Romatini 1885: 432).

⁹¹ La idea que els pares són els responsables de l'educació de les filles també es troba al capítol 849 del *Dotzè* (II.2, 402). També apareix en el *Livre du Chevalier de la Tour Landry* (Pròleg 4, 27- 29) [De Gendt 2003: 64].

⁹² Sir 22,3

⁹³ Aristòtil, *Ethica ad Nicomachum*, L. IX: «Magistris, diis et parentibus non redditur aequivalens.» (Hamesse 1974 : núm. 169, 244). La mateixa cita es torna a repetir en el capítol 501 del *Terç*, on Eiximenis conta a quines persones l'home ha d'estar agraït i com la ingratitud fou molt castigada pels antics, i en el capítol 965 de la mateixa obra, on l'autor explica a quines persones s'ha d'escoltar.

⁹⁴ Jacobi a Voragine, *Legenda aurea*, cap. CXX (Graesse 1850: 528). Sobre sant Bernat, explica: «[...] mater vero Aaleth nuncupata est. Haec septem filios genuit, sex mares et feminarum unam, mares autem omnes monachos futuros, feminam autem sanctimoniam promiserat. Mox autem, ut filium partu ediderat, manibus propriis ipsum Deo offerebat, alienis uberibus ipsos nutrire refugiebat, quasi cum lacte materno materni quodammodo boni infundens iis naturam. Cum autem crevissent, quamdiu sub manu ejus erant, eremo magis quam curiae nutrebat, cibis grossioribus et communibus pascens eos quasi continuo ad eremum transmittendos.» Philippe de Mézières, en el capítol XXI del Llibre III del *Livre de la vertu du sacrement de mariage* també emprava aquest exemple de la mare de sant Bernat (Williamson 1993: 289-290).

⁹⁵ Una idea semblant s'expressa en el capítol 201 del nostre llibre i en el *Llibre dels àngels* III, 53 (Martí 2003: 102), on s'explica que el novè servei que fan els àngels és reprendre els que erren, i a v, 32, on s'expressen els consells que va donar l'arcàngel sant Miquel a Acacius, arquebisbe de Constantinoble sobre el nodriment que els pares deuen donar als fills.

⁹⁶ Passatge que es troba a 1 Sa 2,12-18, sobretot a 1 Sa 2,22-26.

⁹⁷ Aquest exemple era emprat sovint en la predicació: en va fer ús també el religiós francès del segle XIII Ranulf de la Houblonnière en el sermó 21 (cfr. Bériou 1987: 274). A més a més, aquest tòpic també apareix en els Pares de l'Església, com ara en el Discurs III «A un pare cristià» de Joan Crisòstom (Ruiz Bueno 1958: 451-455).

⁹⁸ L'exemple del fill de Lucreci es troba en el capítol II del *De disciplina scholarum* de Boeci: «Contumelioso coitus appetitu sanguineum Lucretii filium, Zenonisque discipulum tota Roma flevit inviscatum, qui tamen clarissimis ortus fuit natalibus, quantitatis procerae et sanguineae qualitatis, mirae siquidem eloquentiae, perspicacis ingenii, sed quotidianis et ultra debitum nuptiis gaudebat, patre poenam deferente, patrimonium enim parentumque census illicite consumebat, cunctisque zelotypis eminebat. Aleis autem et meretricum cellulis semper inhiabat. Proprio autem adhuc non destitutus pruritu, postea a parentibus ejectus, tandem ab amicis et consortibus destitutus, a creditoribus undique fatigatus, notis et ignotis furtim studuit assistere, crucis ab angustiis a patre creberrime redemptus, ultimo tamen parentis

pecunia redimi non potuit. Cruci ergo adductus eundem ad se venire lacrymis compellebat, osculumque voce querula petebat. Pietatis autem motio ad filii petitionem patrem erexit, erectique filius nasum morsu secuit acutissimo dicens: Quare a meis primis erroribus incastigatus evasi? Utquid magistri mei documentis non obedivi, sociosque meos contempsi? Filii patrem necesse est indulgere castigationi, magistrumque discipuli mores informare» (PL 64, 1227). No es pot descartar que Eiximenis citi aquest exemple a través del *Communi loqui* de Joan de Gal·les (Part II, Dist. 2, cap. 1 [cfr. Ramon i Ferrer 1997: 355]). També apareix en el capítol CLXXXVI del *Recull d'exemples* (Ysern Lagarda 2004: I, 293), l'empra Felip de Novara a *Les quatre âges de l'homme*, I, 9-10 (De Fréville 1888: 7-8) i també el religiós Ranulph de la Houblonnière en el sermó 26 (cfr. Bériou 1987: 318).

⁹⁹ Aquest *exemplum*, que pot ser de collita pròpia, manté punts de contacte amb la crítica a la decadència de la noblesa i dels «generosos» que es pot llegir en els capítols 199-200 del *Dotzè* (I.1, 426), per exemple, amb la vuitena i la novena raons del primer d'aquests capítols: «La VIII, car (els generosos) corrompen per lurs mals eximplis a molts, e tiren molts dels ciutadans jóvens a lur mala vida e ls fan semblants a ssy mateys, d'on partex gran part de tota destrucció en la ciutat. La novena, que són hòmens sens tota vergonya e cortesia».

¹⁰⁰ Eiximenis en el capítol 553 del *Dotzè* (II.1, 194) mostrava quins ensenyaments havien de donar els prínceps als seus fills mascles, seguint un discurs molt semblant al que trobem en aquest capítol: «Deuen les gens, majorment los prínceps, ensenyar a lur infants primerament lo *Credo in Deum*, e ço qui-s pertany a la fe en general e a orar Déu e a dir lo *Paternoster* e la *Avemaria*, e a fer alsunes oracions en la esgleya, e a adorar lo preciós cors de Jhesucrist devotament, e a confessar a vegades, e a guardar-los de jurar e de mentir, e de honrar pare e mare; car aytals coses, quant les apprenen en lur infantea puys passalos en natura.»

¹⁰¹ Ciceró no diu res al respecte, però sí que en parla Aristòtil al Llibre VII de la seva *Política*: «Mulieribus convenit conjugari circa annum XVIII, viris autem circa annum XXVII» (Hamesse 1974: 261, núm. 127).

¹⁰² Eiximenis aplica a l'educació de les donzelles un principi general de la relació entre els cristians i els infidels, que podem llegir, per exemple, en el capítol 841 del *Dotzè* (II.2, 384): «La deena: nengun no menyg de lur àzima ne de lurs menjars, ne abit ab ells. E, si clergue fa lo contrari, sia depositat; e, si lech, sia excomunicat (XXVIII, q. V: *Nullus et cap. sequenti*).»

¹⁰³ Eiximenis repeteix aquests consells a la *Vita Christi*: «que lo pare et la mare informen lo fill, o la filla, en conexença de Déu, et li ensenyen lo Pàter Noster, et l'Ave Maria et lo Credo, et l'aveen d'anar a l'església, et de confessar, et de no jurar Déu» (Hauf 1976, tesi doctoral inèdita). També Ramon Llull, en el capítol LXXXIV, 4 de la *Doctrina pueril* aconsellava al seu fill: «Ffil, al maytí, con serás levat, ve a l'esgleya a horar Deu, e ajonola-t devant l'altar e fe devant ta fas lo senyal de la creu [...] Digues lo *Pater noster* en remembransa de la passió de Jesuchrist, qui-l dix la nit que fo liurat a mort. Ab la *Ave Maria* saluda la regina del cel, nostra dona sancta Maria» (Santanach i Suñol 2005: 227). D'altra banda, Felip de Novara, a *Les quatre âges de l'homme*, I, 12 presentava un discurs molt semblant al del menoret gironí: «La premiere chose que l'an doit apanre a anfant, puis qu'il commence a croistre et a entendre, si est la creance Damedieu: la *Credo in Deum*, *Pater noster*, *Ave Maria*. De ce sont tenu pere et mere et parant, et obligié a lui apanre; et après, quant li anfes porra miaus antendre, si li doit on ansaignier a tout le mains

les II premiers commandemanz de la loi; car cil dui sont li plus haut et li plus digne, et, a bien, pres que toute la lois i pent; et si i a po de paroles, si les doit on miaus retenir» (De Fréville 1888: 9).

¹⁰⁴ Aquestes mateixes oracions es tornen a enumerar en el capítol 431 del *Terç* com una manera de combatre la peresa i evitar que el dimoni trobi l'home ociós i, per tant, obert al pecat.

¹⁰⁵ La idea que els fills han de fer reverències als pares i els han de parlar i tractar amb humilitat es torna a repetir en el capítol 203 de la nostra obra (Naccarato 1981: II, 301).

¹⁰⁶ Pr 13,24 i Pr 23,13-14.

¹⁰⁷ Un contemporani d'Eiximenis, Francesco de Barberino, s'expressava en termes semblants al seu *Reggimento e costumi di donna*: «E s'ella è domandata o mandata a parlare, rispondi e parli temperatamente; e'l suo parlare sia basso, colle sue mani e l'altre membra ferme, che'l movimento e il mutar delle membra significa in fanciulla troppi vezzi, en ella grande mutevole core [...]» (Sansone 1995: 10-11).

¹⁰⁸ Sant Jerònim a l'*Epístola CXXVIII, Ad Pacatulam*, 4, presenta un discurs molt afí sobre les infantes: «Sexus femineus suo iungatur sexui; nesciat, immo timeat cum pueris ludere. Nullum inpudicum verbum noverit et, si forte in tumultu familiae discurrentis aliquid turpe audierit, non intellegat. Matris nutum pro verbis ac monitum pro imperio habeat. Amet ut parentem, subiciatur ut dominae, timeat ut magistram. Cum autem virgunculam et rudem edentulam septimus aetatis annus exceperit et coeperit erubescere, scire quid taceat, dubitare quid dicat, discat memoriter psalterium et usque ad annos pubertatis libros Salomonis, evangelia, apostolos ac prophetas sui cordis thesaurum faciat. Nec liberius procedat ad publicum nec semper ecclesiarum quaerat celebritatem [...] Sit ei magistra comes, paedagoga custos non multo vino dedita, non iuxta apostolum otiosa atque verbosa, sed sobria, gravis, lanifica et ea tantum loquens quae animum puellarem ad virtutem instituant» (Ruiz Bueno 1962: II, 646-647). A l'*Epístola CVII, Ad Laetam, De institutione filiae*, 4, aquest autor torna a repetir les mateixes idees que el franciscà, però aplicat a una donzella verge que ha de ser destinada a la vida religiosa: «Sic erudienda est anima quae futura est templum Domini. Nihil aliud discat audire, nihil loqui, nisi quod ad timorem Dei pertinet. Turpia verba non intellegat, cantica mundi ignoret, adhuc tenera lingua psalmis dulcibus inbuatur. Procul sit aetas lasciva puerorum; ipsae puellae et pedisequae a saecularium consortiis arceantur, ne quod male didicerint, peius doceant. [...] Ludat in eis, ut et lusus eius eruditio sit» (Ruiz Bueno 1962: II, 233).

¹⁰⁹ Francesco de Barberino, al seu *Reggimento e costumi di donna*, parlava en termes molt propers pel que fa al riure: «E se d'alcun sollazzo ridere le convengua, non gridi: a! a!, né con simili voci, però che ciò faria mostrar li denti, che non è cosa conta; ma, senza alcun romore, sembranza faccia d'alcuna allegrezza [...]» (Sansone 1995: 12). Sobre el riure moderat i controlat sempre per la raó, que en aquest passatge Eiximenis aplica a l'educació de les donzelles cfr. Renedo 2007: 9-11.

¹¹⁰ Eiximenis tracta el tema de les mirades entre homes i dones en el capítol 259 del nostre llibre, en el "Tractat dels senys corporals". En el capítol 611 del *Terç* advertia, tant als homes com a les dones, que no miressin a ningú a la cara, ni tan sols als individus de mateix sexe, ja que podien cometre pecat de sodomia (Renedo 1992a: 154). També va parlar del tema de les mirades en els capítol 644 (Renedo 1992a: 207) i 929 del mateix llibre, i en el capítol 104 del *Segon*. Felip de Novara en *Les quatre âges de l'homme* I, 27 seguia la mateixa línia pel que fa a les mirades: «Et mout se doit on travaillier de les ansaignier sovant, et doner soi garde qu'eles soient de bele contenance et simple, et que lor regars soient coi et atampré; de non esgarder trop affichiement, ne trop haut, ne trop bas, mais devant aus tout droit a

l'androit de lor iaus, sanz traverser, et sanz bouter sa teste avant; ne traire arriers en fenestre ne aillors, et simplement passer et aler devant la gent» (De Fréville 1888: 18). També ho feia l'autor de *Le ménager de Paris* (Distinció I, article II): «et en alant ayant la teste droite, les paupières basses er arrestées et la veue droit devant vous quatre toises et bas à terre, sans regarder ou espandre vostre regard à homme ne à femme qui soit à destre ou à senestre, ne regarder hault, no vostre regard changer en divers lieux muablement, ne rire, ne arrester à parler à aucun sur les rues [...]» (Bruyant 1846: 15).

¹¹¹ He trobat refranys semblants: «De dona finestrera, de camp vora ribera i de vinya de camí ral, no se'n treu gaire cabal», «dona finestrera i vinya a prop de camí, solen tenir mala fi» i «ni dona finestrera ni dona d'hostaler ni vinya a prop de carretera.» Eiximenis, en el capítol 920 del *Terç*, posa en boca de Sòcrates un refrany molt semblant: «donzella parlara estan finestrera e molt laminera serà vil sens manera». A més a més, en el capítol 950 de la mateixa obra torna a repetir-lo, però més ampliat: «Ayçò hajats per clar| ne vullats punt duptar| que ase ab somera, | ne préssech ab costera, | ne gallina voladera, | ne dona finestrera, | ne fembra vaýnera, | ne mora ayguadera| no porà molt durar.»

¹¹² Lucio Anneo Seneca, *De ira* (liber II, XVIII.2): «Educatio maximam diligentiam plurimumque profuturam desiderat; facile est enim teneros adhuc animos componere, difficulter reciduntur uitia quae nobiscum creuerunt.»

¹¹³ Sant Jerònim a l'*Epístola CXVII, Ad matrem et filiam in Gallia commorantes*, 6, advertia del perill que suposava per a la castedat de la dona anar a convits: «Difficile inter epulas servatur pudicitia » (Ruiz Bueno 1962: II, 397). Sant Ambròs en el capítol v.25 del Llibre III del *De virginibus* proscribia a les verges l'assistència a convits i altres festes: «Debet igitur bene consciae mentis esse laetitia, non inconditis comessationibus, non nuptialibus excitata symphoniis; ibi enim intuta verecundia, illecebra suspecta est, ubi comes deliciarum est extrema saltatio. Ab hac virgines Dei procul esse desidero» (PL16, 227).

¹¹⁴ Sant Jerònim a l'*Epístola CVII, Ad Laetam, De institutione filiae*, 8, advertia dels perills que s'amagaven rere el vi i concedia que les donzelles en beguessin una mica per conservar la salut: «Discat iam nunc et vinum non bibere, in quo est luxuria (Eph 5,18). Ante annos robustae aetatis, periculosa est teneris gravis abstinentia. Usque ad id tempus, si necessitas postularit, et balneas adeat, et vino modico utatur propter stomachum, et carni edulio sustentetur, ne prius deficiant pedes quam currere incipiant» (Ruiz Bueno 1962: vol. II, 239).

¹¹⁵ Antoni Canals, en la seva traducció del Valeri Màxim, titulada *Llibre anomenat Valeri Màxim dels dits y fets memorables* (Llibre II, Títol I, Cap. III) relata una versió una mica diferent de la d'Eiximenis: «Antigament les dones de Roma no hauien en vs de beure vi, tement que no les fes venir a qualche desonestat e legea, car lo vi es fort prop e acostat a la delectacio carnal, illicita o uedada, de luxuria, que es incitament e començament de desonestat, feent les persones dissoludes, no tenint regla en acte de carnalitat. Mas, com la dita abstinencia del vi, la qual obseruauen per conseruar lur honestat, fos causa de tristicia, tolent a les dones lo goyg quel vi naturalment dona e la color que procura, per tal que temprassen la dita tristicia ab algunes coses plasents, fon atorgat a les dones per lurs marits ques uestissen de porpra, e que portasen ornaments daur. E per conseruar lur bellea, ordenaren ques lauassen lo cap, denejant e colorranse los cabells ab lexiu» (Miquel i Planas 1914: I, 83-84).

¹¹⁶ En el capítol 636 del *Terç* es relata, com un dels remeis per no caure en la luxúria, l'abstenir-se de certs menjars i vestits delicats, i no dormir en llits confortables: «Lo segon remey contra luxúria si és

abstinència de coses molles e delicades, car vestir vestidures molles e jaure en bon llit e moll e usar viandes caldes e delicades són propri modriment de luxúria [...] E en special nos han informats los sants de squivar salses e coses agudes e inflamatives e preciosos vins e aguts, e no solament en calitat, ans encara en quantitat» (Renedo 1992a: 192).

¹¹⁷ Francesco de Barberino seguia una línia anàloga al *Reggimenti e costumi di donna*, aplicant-ho a les filles de cavallers, jutges i metges: «E parmi ch'a suo stato si convenga che'n questo tempo imprenda legere e scrivere convenevolmente, sicché, se convenisse lei donna rimanere di terra o di vassalli, sarà più conta a reggimento fare [...]» (Sansone 1995: 12). El mateix autor també parlava de cosir i filar com a remei perquè les dones no estiguin ocioses: «E sicondo l'usanza della terra e voler di sua madre, o borse fare o cucir o filare sorprenda pienamente, si che, poi che sarà con suo marito in casa, possa malinconia con ciò passare, oziosa non stare e anco in ciò alcuno servizio fare [...]» (Sansone 1995: 14).

¹¹⁸ Joan de Salisbury, *Policraticus*, L. 6, cap. IV: «Se lee también que las hijas del citado Augusto fueron enseñadas a tejer para que si la fortuna —contra toda expectativa— las arrojara a una pobreza extrema, pudieran ganarse la vida con la utilización de las habilidades que aprendieron. Porque no sólo sabían, sino que ejercitaban con asiduidad el hilar, tejer, coser y trazar, cortar y confeccionar vestidos» (Ladero, García & Zamarrigo 1984: 435). Francesc Eiximenis cita el *Policraticus* a través de Joan de Gal·les (Part II, Distinció 2, cap. 1 [Ramon i Ferrer 1997: 350]). Albert Hauf va demostrar la influència d'aquest autor en l'obra d'Eiximenis en un article pioner en aquesta matèria (1990b: 239-262). A més a més, sant Jerònim, a l'*Epístola CVII, Ad Laetam, De institutione filiae*, 10, remarcava la importància d'ensenyar a les filles a brodar, cosir i filar: «Discat et lanam facere, tenere colum, ponere in gremio calatum, rotare fusum, stamina pollice ducere. Serum vellera, et aurum in fila lentescens» (Ruiz Bueno 1962: II, 240-241). Aquesta mateixa referència apareix en el capítol 849 del *Dotzè* (II.2, 403).

¹¹⁹ En el capítol 533 del *Terç* Eiximenis parlava de l'ociositat com a una de les causes de la luxúria, però ho aplicava als homes, i en el capítol 642 tornava a tocar aquest tema. En el capítol 611 de la mateixa obra presentava l'ociositat com una de les causes que empenyien a la sodomia (Renedo 1992a: 153).

¹²⁰ En aquest passatge les dones ocioses que no volen filar són comparades amb les prostitutes, que a l'edat mitjana eren molt mal vistes per la seva vessant sexual i libidinosa, ja que eren tot el contrari del que s'esperava d'una dona: que fos casta. Tot i que la prostitució era vista negativament, a finals de l'edat mitjana, era una activitat socialment acceptada i, fins i tot, es considerava un mal necessari. A partir de la segona meitat del segle XIV les autoritats municipals iniciaren un procés d'institucionalització de la prostitució (Rangel López 2008: 120). Els principals objectius eren, sobretot, fer disminuir el nombre d'adulteris i evitar, d'aquesta manera, les violències dels marits envers les mullers i també “eliminar” les tendències homosexuals de molts homes (Lett 2013: 183).

¹²¹ Joan Lluís Vives, en el Llibre I, cap. III del *De institutione feminae christianae* també reconta que l'emperador August feia filar les seves filles i, tot i que no explica la mateixa història que Eiximenis, afirma que l'ociositat entre les dames de classe social alta era considerada una vergonya: «Todavía perdura hoy en día esa tendencia a la sobriedad entre muchas mujeres y se hace ostentación del celo en el trabajo al tiempo que se considera una vergüenza entre las damas de la más encumbrada alcurnia el hecho de que una mujer permanezca ociosa sin hacer nada» (Beltrán Serra 1994: 49).

¹²² Eiximenis es refereix a Eduard *el Confessor*, rei d'Anglaterra, i a la biografia que va escriure sant Elred sobre aquest rei en el segle XII, intitulada *Vita sancti Edwardi, regis et confessoris*. Sant Elred fou

present en la translació de sant Eduard el 1163 a l'abadia de Westminster, esdeveniment que l'inspirà a escriure aquesta biografia. Sant Elred fou abat de Rievaulx, escriptor d'homilies i historiador (1109-1166). Era fill d'un sacerdot casat. Possiblement aquest passatge faci referència al capítol «De castis nuptiis, et virginitate ejus et reginae» de la *Vita sancti Edwardi, regis et confessoris* d'Aelredus Rievallensis: «Ubi non dissoluta otio, nec onerosa fastidio, legere aut operari manibus consuerit, ornare miro artificio vestes, sericis aurum intexere, quaeque rerum imitari pictura; tali opere ac meditatione vitare lasciviam, colloquia juvenum devitare» (PL195: 747).

¹²³ Es tracta de santa Isabel d'Hongria (7 de juliol de 1207-17 de novembre de 1231). Era filla del rei Andreu II *el Hierosolimità* (1175-1235) i de Gertrudis de Andechs-Menania, assassinada el 1213. Santa Isabel es quedà vídua essent jove, dedicà la seva riquesa als pobres, féu construir hospitals i es convertí en un símbol de la caritat cristiana. S'havia casat amb el "Landgrave" Lluís de Turingia-Hesse el 1221, el qual fou un defensor afèrrim del *Hohenstaufen* Frederic II. Es pot llegir aquest passatge a AASS, *Die 6 maii. Elisabetha Hungara Filia regis Andreae III. Ordinis Predicatorum* (Clausell 2007a: 187) i també a la *Legenda aurea*: «Saepe autem ipsa cum ancillis propriis manibus lanam filabat et inde vestimenta fieri faciebat, ut ex hoc bonorum laborum gloriosum reciperet fructum et exemplum verae humilitatis praeberet et de proprii corporis laboribus elemosinam daret Deo» (Graesse 1850: 757).

¹²⁴ Al llarg de l'edat mitjana van anar creixent les veus contra el pelegrinatge femení fonamentades, sobretot, en els perills per a la seva integritat sexual que podia haver-hi al llarg del viatge (Ohler 2002: 215). Vicent Ferrer ho reflectia molt bé en alguns dels seus sermons: «Ací havets doctrina de la verge Maria, que majorment dones no vagen a romiatges, que, quan anaren a Roma l'altre any, moltes dones hi anaren proufembres que tornaren putanes. Vejats què m'esdevench a mi» (Schib 1975: 79).

¹²⁵ Aquesta sentència té el seu origen en els proverbis llatins *Ex ore parvulorum veritas* ("els nens diuen la veritat"), *Saepe etiam stultus valde opportuna locutus est* ("Moltes vegades el neci dona un bon consell") i *Stultus puerque vera dicunt* ("els bojos i els nens diuen veritats") [Cantera Ortiz de Urbina 2005: 208].

¹²⁶ La contractació de nodrisses per a l'educació dels fills era una activitat molt estesa entre les famílies nobles i de l'alta burgesia, ja que les dones d'elevada posició no solien criar els seus fills. Les nodrisses normalment eren contractades durant molt de temps i eren ben pagades, però tenien obligacions molt estrictes. Si deixaven la feina abans del temps establert en el contracte, podien ser tancades a la presó (Batlle i Vinyoles 2002: 162). Les nodrisses solien ser contractades mitjançant la intervenció de dos homes: el pare dels infants i el marit de la dona contractada (García Herrero 2006: 103). Eren dones de classe humil que, normalment, havien perdut el seu nadó durant el part i es dedicaven a aquesta activitat per ajudar en l'economia familiar; també moltes vídues joves que acabaven de parir es dedicaven a aquesta activitat per tal de sobreviure (Comas 2012: 174).

¹²⁷ No es tracta de l'epístola vuitanta-nou de sant Jerònim, sinó de l'*Epístola CVII, Ad Laetam, De institutione filiae*, 4: «Proclivis est enim malorum aemulatio, et quorum virtutem adsequi nequeas, cito imitere vitia. Nutrix ipsa non sit temulenta, non lasciva, non garrula; habeat modestam gerulam, nutricium gravem» (Ruiz Bueno 1962: II, 235). També 9: «Praepnatur ei probae fidei, et morum ac pudicitiae virgo veterana, quae illam doceat, et adsuescat exemplo ad orationem et psalmos nocte consurgere» (Ruiz Bueno 1962: II, 240). A l'edat mitjana es creia que les qualitats i els defectes de les nodrisses passaven als nadons a través de la llet; per això era important que fossin dones honestes i virtuoses, que estiguessin ben

alimentades, que no fossin aficionades al vi i que no mantinguessin relacions sexuals (Carré 2001: 195-196).

¹²⁸ Hug de Sant Víctor, *De sacramentis christianae Fidei*, Lib. II, Parte Sexta, cap. XII: «Patrini fidejussores sunt, pro iis quos in baptismo susceperunt, ut eos, cum ad legitimam aetatem pervenerint, admoneant fidem rectam et conversationem bonam custodire. Ante omnia symbolum et orationem Dominicam ipsi teneant, et eis insinuent, pro quorum fide sponsionem fecerunt» (PL176, 458).

¹²⁹ Pr 23,13-14.

¹³⁰ Sir 30,12-13.

¹³¹ Sir 7,26.

¹³² Sant Jerònim, *Epístola CVII, Ad Laetam, De institutione filiae*, 6: «Si perfecta aetas et sui iuris inputatur parentibus, quanto magis lactans et fragilis, et quae iuxta sententiam Domini, ignorat dexteram aut sinistram, id est, boni ac mali nescit differentiam! *Sollicita provides, ne filia percutiatur a vipera*» (Ruiz Bueno 1962: II, 237).

¹³³ 1 Co 7,34.

¹³⁴ Tal com reconta Renedo (2003: 9-10), la pràctica més comuna era que els pares concertessin i organitzessin el matrimoni dels seus fills, ja que els cònjuges es solien casar molt joves i entraven en joc factors econòmics molt importants com ara el dot o el creix, que eren diners o béns immobles que els pares lliuraven als nuvis. Això no significava, però, que no es tingués en compte la opinió dels fills. Pel que fa a les donzelles, el franciscà recomanava, en el *Dotzè* (II.1, 218), que no prenguessin mai la iniciativa de buscar-se marit i que s'avinguessin a la voluntat paterna, ja que «la donzella qui es procura marit, pus ha qui li'n don e qui haja bona cura d'ella no és donzella, mas és bacallarot desvergonyat e amb poc seny». És a dir, la donzella havia de mostrar-se casta i per això Eiximenis aconsellava que «amb alguna força vinguen a mans del marit» (II.2, 264).

¹³⁵ Probablement Eiximenis va extreure la idea del premi de les *aurèoles* del Paradís de la *Summa Theologica* de Sant Tomàs d'Aquino (Tertia Pars, suppl., q96 art.5), dels *Scriptum super Sententiis* del mateix autor (Liber IV, dist. 49, q5 a3, quaestiuncula 1), o bé dels *Comentaris* de sant Bonaventura IV, 33 (Viera & Piqué 1987: 106). Segons sant Tomàs als *Scriptum super Sententiis*: «Respondeo dicendum, ad primam quaestionem, quod ubi est praecellens ratio victoriae, ibi debetur aliqua specialis corona; unde, cum per virginitatem aliquis singularem quamdam victoriam obtineat de carne, contra quam continue bellum geritur, ut patet Gal. 5, 17: *spiritus concupiscit adversus carnem*; virginitati specialis corona debetur, quae aureola nominatur [...] Quia secundum hoc illae quae habent voluntatem nubendi et tamen antequam nupserit decedunt, habebunt aureolam [...] et ideo illis tantum virginibus aureola proprie debetur quae propositum habuerunt virginitatem perpetuo conservandi, sive hoc propositum voto firmaverint sive non [...]» (cfr. *Corpus Thomisticum*, des de <www.corpusthomicum.org/snp40495.html>). El mateix raonament trobem a la *Summa Theologica* (cfr. Thomae de Vio Caietani Ordinis Praedicatorum 1906: 236). Llegim en els *Commentaria in quatuor libros Sententiarum* de sant Bonaventura (Libri IV, dist. XXXIII, art. II, q. I): «Item, in virginitate meremur non tantum *auream*, sed etiam *aureolam*, sed omne meritum consistit mediante *virtute*, vel *dono*, vel *beatitudine* [...]». A la q. III llegim: «Tertio quaeritur de virginitate per comparisonem ad praemium; et dicitur communiter, quod praemium virginitatis est *aureola* [...] Dicunt enim quidam, quod praemium *aureae* debetur radici caritatis, praemium *fructus* debetur ratione refrenationis pronitatis, sed *aureolae*

ratione incorruptionis» (cfr. Bernardini A Portu Romatino 1889: 753 i 755 respectivament). El tema de les aurèoles es torna a tractar al capítol 859 del *Dotzè* (II.2, 426).

¹³⁶ Un predicador contemporani d'Eiximenis, sant Vicent Ferrer es mou en la mateixa línia que el nostre frare. També veia en la verge consagrada a Déu l'estat ideal per a la dona sense rebutjar la utilitat del matrimoni com a mitjà de control de la sexualitat (cfr. Martínez i Romero 1993: 125-148).

¹³⁷ Probablement aquesta referència no és de sant Jerònim, sinó que es troba en el capítol III. 11 i 13 del Llibre I del *De virginibus* de sant Ambròs: «Quis autem humano eam possit ingenio comprehendere, quam nec natura suis inclusit legibus? Aut quis naturali voce complecti, quod supra usum naturae sit? E coelo accersivit quod imitaretur in terris. Nec immerito vivendi sibi usum quaesivit e coelo, quae sponsum sibi invenit in coelo [...] At vero posteaquam Dominus in corpus hoc veniens, contubernium divinitatis et corporis sine ulla concretae confusionis labe sociant, tunc toto orbe diffusus corporibus humanis vitae coelestis usus inolevit» (PL16, 191 i 192).

¹³⁸ Referència al versicle Ap 14,3-4.

¹³⁹ Sant Ambròs en el tractat *De virginibus* (L. I, cap. VIII, 51, 52 i 53) comparava les verges amb els àngels (PL16, 203). Sant Cebrià, en el *De habitu virginum*, XXII, deia: «Cum castae perseveratis et virgines, angelis Dei estis aequales» (PL4, 462). Altres autors com ara Jerònim, Joan Crisòstom, Basili d'Ancira, Agustí, Gregori de Nissa o Bonaventura també varen comparar la *virginitat* amb la *vida angèlica* i sembla que aquest símil té els seus orígens en el versicle bíblic de Mt 22,30: *In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur: sed erunt sicut angeli Dei in caelo*. Tanmateix, el més probable és que Eiximenis en aquest lloc estigui citant el capítol VIII. 51 i 52 del Llibre I del *De virginibus* de sant Ambròs: «Neque mirum si pro vobis angeli militant, quae angelorum moribus militatis. Meretur eorum praesidium castitas virginalis, quorum vitam meretur. Et quid pluribus exsequar laudem castitatis? Castitas etiam angelos fecit. Qui eam servavit, angelus est: qui perdidit, diabolus» (PL16, 202-203).

¹⁴⁰ Bonaventura, en el seu *Commentario in Evangelium Lucae*, I, 50-54 (VII, 23) també presentava la virginitat com un tresor (Viera & Piqué 1987: 107). Sant Cebrià, en el *De habitu virginum* III, definia la verge com a «Flos est ille ecclesiastici germinis, decus atque ornamentum gratiae spiritalis, laeta indoles, laudis et honoris opus integrum atque incorruptum, Dei imago respondens ad sanctimoniam Domini, illustrior portio gregis Christi» (PL4, 443). Finalment sant Ambròs, en el capítol VII.32 del Llibre I del *De virginibus* es referia a la verge com a «Virgo Dei donum est, munus parentis, sacerdotium castitatis. Virgo matris hostia est, cujus quotidiano sacrificio vis divina placatur» (PL16, 198). Joan Lluís Vives en la seva introducció al *De institutione feminae christianae* també defineix la virginitat com a «el único tesoro de las mujeres» (Beltrán Serra 1994: 29). També parla de la virginitat com a tresor de més excel·lència de la dona en el Llibre I, cap. IV, 2 (Beltrán Serra 1994: 55).

¹⁴¹ Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.3.1.1 [19,45].

¹⁴² L'exemple de Pretextata no és narrat a l'epístola LXXXIX de sant Jerònim, sinó a l'*Epistola CVII, Ad Laetam, De institutione filiae*, 5: «Praetextata nobilissima quondam femina, iubente viro Hymetio, qui patruus Eustochiae virginis fuit, habitum eius cultumque mutavit, et neglectum crinem undanti gradu texuit, vincere cupiens et virginis propositum, et matris desiderium. Et ecce tibi eadem nocte cernit in somnis venisse ad se angelum terribili facie minitatem poenas, et haec verba frangentem: "Tune ausa es viri imperium praeferre Christo? Tu caput virginis Dei sacrilegis adtrectare manibus? Quae iam nunc arescent, ut sentias excruciatam quid feceris, et finito mense quinto, ad inferna ducaris. Sin autem

perseveraveris in scelere, et marito simul orbaberis, et filiis. Omnia per ordinem expleta sunt, et seram miserae poenitentiam velox signavit interitus. Sic ulciscitur Christus violatores templi sui, sic gemmas et pretiosissima ornamenta defendit. Et hoc retuli, non quod insultare velim calamitatibus infelicium; sed ut et moneam, cum quanto metu et cautione servare debeas quod Domino spondisti» (Ruiz Bueno 1962: II, 236).

¹⁴³ Sant Jerònim, *Epístola XXII, Ad Eustochium*, 24: «Sponsa Christi arca est testamenti extrinsecus deaurata, custos legis Domini [...] Dominus te necessariam habet. Quod si volverint inpedire, timeant flagella Pharaonis, qui populum Dei ad colendum eum nolens dimittere, passus est illa quae scripta sunt. | Iesus ingressus templum, omnia quae templi non erant proiecit. Deus enim zelotes est et non vult domum patris fieri speluncam latronum » (Ruiz Bueno 1962: I, 182). També s'expressava en termes semblants sant Cebrià a l'Epístola LXII (III) *Ad Pomponium, De virginibus*: «Si superveniens maritus sponsam suam jacentem cum altero videat, nonne indignatur et fremit et per zeli dolorem fortassis et gladium un manum sumit? Quid Christus et Dominus et iudex noster, cum virginem suam sibi dicatam et sanctitati suae destinatam, jacere cum altero cernit, quam indignatur et irascitur, et quas poenas incestis ejusmodi conjunctionibus comminatur» (PL4, 369). La idea de Crist com a marit gelós es repeteix en el capítol 595 del *Terç* (Renedo 1992a: 129-131).

¹⁴⁴ 1 Co 3,17.

¹⁴⁵ Probablement aquesta cita és extreta del capítol XXXIII de *La santa virginitat* de sant Agustí, on aquest autor declarava que quant més gran és el tresor que es guarda, més gran ha de ser la vigilància (PL40, 414-415). Joan Crisòstom en el Llibre III, 17 de la seva obra *Sobre el sacerdoti* també parlava de la virginitat com a tresor: «Pasando ahora al cuidado de las vírgenes, es aquí tanto mayor el temor cuanto es más precioso el tesoro» (Ruiz Bueno 1958: 680).

¹⁴⁶ Referència a 2 Co 4,7, si bé aquest versicle no es refereix a la virginitat, sinó a la glòria de Déu.

¹⁴⁷ He 5,4: «Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur a Deo, tamquam Aaron.» Ambròs, en el *De virginitate*, I, 1 (PL 16, 199) també havia subratllat que la virginitat era el privilegi només d'uns quants elegits, idea que Eiximenis repeteix en el capítol 858 del *Dotzè* (Viera & Piqué 1987: 102).

¹⁴⁸ Sant Ambròs en el *De virginibus ad Marcellinam sororem sua*, Libri I, cap. VII.36 es referia a Déu com a espòs: «Quis est iste sponsus? Non vilibus addictus obsequiis, non caducis superbus divitiis: sed cujus sedes in saeculum saeculi. Filia regum in honore ejus. *Astitit* regina a dextris tuis in vestitu deaurato, varietate circumamicta virtutum. *Audi* igitur *filia*, et vide, et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum et domum patris tui; quoniam concupivit Rex speciem tuam, quia ipse est Deus tuus» (PL16, 199). També van fer ús d'aquest tòpic Crisòstom, *Quod regulae feminarum*, 9, i Jeroni, *Epístola XXII*, entre d'altres (Viera & Piqué 1987: 104). Joan Lluís Vives, en el Llibre I, cap. VIII del *De institutione feminae christianae* també parla de Jesucrist com a espòs de les verges i aconsella que les verges ornin la seva ànima amb les virtuts si volen complaure Déu (Beltrán Serra 1994: 92).

¹⁴⁹ Sl 44,14-15. Aquest versicle apareix també al cap. 595 del *Terç*, capítol dedicat a la sisena espècie de luxúria: el sacrilegi. El versicle és citat en referència a les dones d'orde (Renedo 1992a: 130).

¹⁵⁰ Sant Cebrià de Cartago, *De habitu virginum*, XV: «Si quis pingendi artifex vultum alicujus et speciem et corporis qualitatem aemulo colore signasset, et, signato jam consummatoque simulacro, manus alius inferret, ut jam formata, jam picta quasi peritior reformaret, gravis prioris artificis injuria et justa indignatio videretur. Tu te existimas impune laturam tam improbae temeritatis audaciam, Dei artificis

offensam?» (PL4, 455). La idea que la dona no canviï la fisonomia que Déu li ha donat pintant-se i ornant-se també apareix en Sant Ambròs, *Hexameron*, Liber Sextus, cap. VIII, 47: «Nolli tollere pincturam Dei, et pincturam meretricis assumere [...] Quod si quis adulterat opus Dei grave crimen admittit [...] Grave est ut dicat de te Deus: Non agnosco colores meos, non agnosco imaginem meam, non agnosco vultum, quem ipse formavi, rejicio ego quod meum non est» (PL14, 260-261).

¹⁵¹ Probable referència a Sant Jerònim, *Epistola LIV, Ad Furiam de viduitate servanda*, 7, en què l'autor patristic critica la cosmètica femenina en termes propers: «Qua fiducia erigit ad caelum vultus quos conditor non agnoscat?» (Ruiz Bueno 1962: I, 455).

¹⁵² Sant Vicent Ferrer, en els *Sermons de Quaresma* presenta una critica severa contra les mares que ensenyen a les seves filles a pintar-se i a depilar-se: «Aci ha n'i neguna dona que's meta en la cara affayts, e muda, o pelador o la cara del diable, com se leven aquells muda ab tanta olor, e han aygua de serps e de languardaxos [...] Enteneu dels affaytaments que son peccat mortal ab llavaçes, ab coros que us feu [...]» (Sanchis Sivera 1973: I, 183). En els seus *Sermons* també havia parlat de la culpabilitat de les mares en l'ornament de les seves filles: «E vosaltres, dones, a vostres filles, què·ls ensenyau? Haa! “Ara vet, ma filla, axí te affaytaràs; vet, pren axí lo mirall, e aquest pelet tira'l axí. E no veus tu que no·y està bé? E, ma filla, axí ballaràs, de costadet, e axí faràs aquesta volta”. La mare se fa alcavota de la filla; e aquest camí, on va? A infern, e tu e ella» (Sanchis Sivera 1932: I, 205).

¹⁵³ Probablement es tracta d'Öland, una illa de Suècia localitzada davant de la costa de Småland, en el mar Bàltic, que es coneixia en llatí com a *Oleandia* i en la geografia medieval com a *Oelandia*. Aquesta illa, a l'edat mitjana va servir com a parc recreatiu de la corona sueca (Vegas 1795: 7).

¹⁵⁴ Ramon de Perellós, en el *Viatge al purgatori de sant Patrici*, relata una anècdota semblant en el seu periple: en el purgatori hi troba una neboda seva, na Dolsa de Carles, la qual és turmentada a causa de «las pintures e enblanquiments que avia feytz en sa cara quant viuia» (Toldrà 2011: 68). També en el *Livre du chevalier de la Tour Landry* (cap. LII) trobem un altre exemple del càstigs infernals causats pels ornaments de les dones. En aquest cas es tracta de la tercera esposa difunta d'un cavaller. Aquest cavaller va a visitar el seu oncle, que és ermità, i té una visió en què veu com un dimoni agafa l'esposa traspassada amb les seves urpes pels cabells i per una trena, immobilitzant-la, i com li llença el seu alè fètid a la cara i anguiles de foc per les temples, per les celles i pel front que li arriben fins al cervell (De Montaiglon 1854: 109-111).

¹⁵⁵ En el capítol 100 del *Segon* llegim que una de les maneres que té el diable de temptar les dones i condemnar la seva ànima és fer que es pintin: «Ítem si veu que una dona sia bella e que ella volenter se mira e·s lava e·s té per fort singular, aytantost la tempta que·s pint e que·s preu e que·s mostra per tal que tot lo món parla d'ella e que haja molts enamorats qui li vagen derrera e façen cants e bals e oradures moltes per la sua amor. E pens-me que sien huy poques dones aquellas qui aquesta temptació vençen.»

¹⁵⁶ Jb 5,1. Versicle repetit en el capítol 210 del *Segon*, on Eiximenis presenta, com a tercer remei contra la temptació, recórrer als sants, i en el capítol 122 del *Dotzè* (I.1, 264), on el franciscà presenta com a quarta ajuda per ser virtuós tenir algun sant intercessor. Ramon Llull, en la *Doctrina pueril* LXXXIV, 11, també recomanava al seu fill que dirigís les seves pregàries a un sant a qui li tingués devoció (Santanach i Suñol 2005: 229).

¹⁵⁷ Sant Jerònim, a l'*Epístola CXLVIII, Ad Celantiam*, 20, parla de la humilitat com a guardiana de les virtuts: «Nihil habeas humilitate praestantius nihilque amabilius; haec est enim praecipua conservatrix et

quasi custos quaedam virtutum omnium» (Ruiz Bueno 1962: II, 838). El mateix tema de la humilitat torna a aparèixer en el capítol 850 del *Dotzè* (II.2, 404), citant Eiximenis el llibre *De virginitate* de sant Ambrós. D'altra banda, sant Agustí a la seva obra *La santa virginitat* (capítols XXXI-XXXIII, XLI i LI) insistia en què la virginitat s'havia de revestir d'humilitat (PL 40, 412-415, 420-421 i 426).

¹⁵⁸ Sant Agustí, *De sancta virginitate*, cap. XXXIII i LI: «Proinde quia perpetua continentia, maximeque virginitas, magnum bonum est in sanctis Dei, vigilantissime cavendum est ne superbia corrumpatur [...] Quod bonum quanto magnum video, tanto ei, ne pereat, furem superbiam pertimesco» (PL40, 415 i 426). També *De civitate Dei*, Liber I, cap. 28: «Fortassis autem istae, quae bene sibi sunt consciae non se ex isto castitatis bono cor inflatum extudisse, et tamen vim hostilem in carne perpressae sunt, habebant aliquid latentis infirmitatis, quae posset in superbiae fastum, si hanc humilitatem in vastatione illa evasisent, extolli. Sicut ergo quidam morte rapti sunt, ne malitia mutaret intellectum eorum (Sap. IV, 11); ita quiddam ab istis vi raptum est, ne prosperitas mutaret modestiam earum» (PL41, 41). En el capítol 850 del *Dotzè* (II.2, 404) llegim: «E sent Agostí diu axí: que *sepe punit Deus occultam superbiam per manifestam luxuriam*, e vol dir que sovín ponex nostre senyor Déus la amagada supèrbia del cor per manifesta luxúria en què lexa caure palesament a aquella perssona que veu que és ergullosa.» En els capítols 644 i 701 del *Terç* torna a citar la mateixa referència de sant Agustí.

¹⁵⁹ 1 Tm 2, 9: «similiter et mulieres in habitu ornato cum verecundia et sobrietate ornantes se non in tortis crinibus aut auro aut margaritis vel veste pretiosa.» Hi ha una traducció d'aquest versicle al *Dotzè* (II.1, 409): «aparellant-se axí que no-s facen garlandes de llurs cabells engir lo cap». Probablement Eiximenis extreu la cita de Sant Cebrià, *De habitu virginum*, VIII: «Sed divitiis tuis Paulus occurrit, et ad cultum atque ornatum tuum justo fine moderandum sua voce praescribit: *Sint, inquit, mulieres cum verecundia et pudicitia componentes se, non in tortis crinibus, neque auro, neque margaritis, aut veste pretiosa, sed ut decet mulieres promittentes castitatem per bonam conversationem* (1 Tim. II, 9). Item Petrus ad haec eadem praecepta consentit et dicit: *Sit in muliere non exterior ornamenti aut auriant vestis cultus, sed cultus cordis* (1 Pet. III, 3-4). Quod si illi mulieres quoque admonent coercendas et ad ecclesiasticam disciplinam religiosa observatione moderandas quae excusare cultus suos soleant per maritum, quanto id magis observare virginem fas est, cui nulla ornatus sui competat venia, nec derivari in alterum possit mendacium culpa, sed sola ipsa remaneat in crimine» (PL4, 447-448).

¹⁶⁰ Est 14,16. Sant Jerònim, a l'*Epístola CXXX, Ad Demetriadem*, 4, aplica aquest versicle a Demetriàde: «Aestuabat Christi tiruncula, oderat ornatum suum et cum Hester loquebatur ad Dominum: *Tu nosti, quod oderim insigne capitis mei* —hoc est diadema, quo utebatur quasi regina— *et tantae ducam inmunditiae velut pannum mulieris menstruatae*» (Ruiz Bueno 1962: II, 665).

¹⁶¹ Jm 4,6. També Sir 10,13.

¹⁶² En el capítol 98 del *Terç* s'il·lustra aquest fet amb un exemple: el d'un metge que li demostrava tant d'amor a la seva dona que no la corregia i ella volia manar. Ella va voler posar a prova l'amor del seu marit tallant-li els cabells, dels quals ell es sentia molt orgullós, mentre dormia; també va talar una figuera, molt apreciada pel marit, sota la qual hi menjava i hi dormia i, finalment, va espatllar un convit tirant de les estovalles de la taula i provocant una gran trencadissa de plats. L'endemà el marit va fer venir el barber perquè fes una sagnia a la seva esposa, i li va fer extreure sang tres vegades, una per a cada prova a la qual l'havia sotmès. El resultat fou que va fer sagnat tant la seva dona que al final va morir (Martí de Barcelona & Norbert d'Ordal 1929: I, 281-283).

¹⁶³ Bernat Metge en el Llibre III, 10 de *Lo Somni* presenta una descripció semblant a la del menoret: «que sien de fins draps e altament folrats, ab les mànegues molt amples entrò als talons, e ab les gonelles, de la cinta avall, molt amples e folrades per retre e mostrar llurs anques ben grosses, e de la cinta amunt, embotides de tela e de cotó per fer-los bons pits e grans espatles e per cobrir molts defalliments que han; e ab les alcandores brodades, ben perfumades, a aptes a caber en un clovell de nou; e ab los perfils de les aljubes de vairs purats o erminis, e que els comencen als jonolls e en rosseguen dos palms per terra, a denotar que de major honor són dignes que els hòmens de ciència, qui aquells solen portar sobre los caps» (Badia 1999: 128-129). Vinyoles (1976: 20-21) explica com era el pentinat típic de les dames de finals del segle XIV i d'inicis del XV: les noies portaven els cabells recollits endarrera amb una ratlla al mig o els portaven deixats anar o recollits amb una espècie de diadema o gandalla. Pel que fa a les dones casades, anaven amb una lligadura a l'estil monjívola que els tapava els cabells i la majoria de vegades el coll.

¹⁶⁴ Sant Jerònim, a l'*Epístola CVII, Ad Laetam, De institutione filiae*, 5, adverteix a les mares de no carregar a les seves filles d'ornaments mundants per no ofendre a Déu: «Ipse habitus et vestitus doceat eam, cui promissa sit. Cave ne aures perfores, ne cerussa et purpurisso consecrata Christo ora depingas, ne collum margaritis et auro premas, ne caput gemmis oneres, ne capillum inrufes, et ei aliquid de gehennae ignibus auspiceris» (Ruiz Bueno 1962: II, 235-236).

¹⁶⁵ Vd. *Glossari*, “Corona”, accepció 3 (Maranges 1991: 62-63).

¹⁶⁶ Sant Ambròs, *De virginibus*, Lib. I, cap. IX, 55: «Cerne laceras vulneribus aures, et depressae onera miserare cervicis. Non sunt alleviamenta poenarum discrimina metallorum. Hinc collum catena constringit, inde pedem compes includit. Nihil refert auro corpus oneretur an ferro. Sic cervix premitur, sic gravatur incessus. Nil pretium jurat» (PL16, 204). El mateix autor en el capítol 12.71 del *De virginitate* prohibeix a les verges, en diferents ocasions, de portar vestidures i artificis mundans: «Noli, proxima mea, accipere cincinnos corporalium capillorum. Noli illi ornamenta, sed crimina sunt: lenocinia formae, non praecepta virtutis» (PL16, 284). En el capítol 780 del *Dotzè* (II.2, 238) trobem repetida la mateixa idea: «Attena, donchs, lo bon príncep en les fembres la primera part de la ànima qui s'apella la part racional, car aquí la fembra és fort nafrada en quant comunament hy ha fort poch seny, segons que posa sent Ambròs, e per aquesta raó deu portar lo cap cubert tostemps.» Vegeu també 1 Co 11,10: «Ideo debet mulier potestatem habere supra caput propter angelos.»

¹⁶⁷ A finals del segle XIV es posà de moda entre les dones portar una còfia de seda o una petita xarxa perlada, que envoltava la massa del cabell. Sobre aquest conjunt es col·locava un vel de tela, generalment brodat amb sanefes d'encaix frunzides o plegades i subjectat per agulles llargues per formar una mena de ràfec. A principis del XV s'havien coronat amb una petita tira cilíndrica que no representava cap pes al cap, però el seu volum va créixer i es transformà el l'ornamentació del cap. Entre aquests tipus s'estilava molt l'ornament “dels dos lòbuls” i també els tocats corniformes i el de cucurutxo, que atraïeren la ira dels predicadors i estigueren de moda fins, aproximadament, el 1480 (Boucher 2009: 163-164).

¹⁶⁸ Vd. *Glossari*, “Domasquí” (Maranges 1991: 97-98).

¹⁶⁹ Vd. *Glossari*, “Alcandora” (Maranges 1991: 42).

¹⁷⁰ Trobem una referència gairebé idèntica en el capítol 710 del *Terç*. D'altra banda, en el capítol L del *Livre du Chevalier de la Tour Landry* l'autor reconta la història d'un cavaller a qui se li va morir l'esposa i que anà a visitar un oncle seu, ermità. L'oncle va tenir una visió sobre l'esposa difunta en què la dona estava situada sobre una balança entre sant Miquel i el Diable per decidir si es salvaria o es condemnaria.

A causa del pes de tota la roba de la difunta, la balança es va decantar cap al Diable, que va dir: «et de la valeur d'une de ses robes L povres gens en eussent L bonnes cottes de burel, qui ont souffert tel froit et tal mesaise en cest yver environ elle, ne oncques pitié n'en eust, et du forfait de ses robes ces povres en fuissent revestuz et garentiz de froit» (De Montaiglon 1854 : 105-106). Segons Boucher (2009: 160) el vestit femení de finals del XIV i principis del XV era cenyit a la part superior del cos i s'allargava mitjançant una cua, contribuïnt axí a realçar la silueta, que era sinuosa. Es realçaven la curva lumbar, l'amplada de les caderes i el bust. Era un vestit molt ajustat i es posà de moda el ventre prominent, que s'aconseguia per mitjà de saquets encoixinats, i la cintura s'afinava amb costures curvades. Més endavant se li afegí l'escot, que fou una innovació molt criticada pels predicadors medievals.

¹⁷¹ Sant Jerònim, a l'*Epístola xxxvii, Ad Marcellam*, 3, parla de les dones que es fan posar cabells d'altres per semblar més joves: «*quae capillis alienis verticem instruunt, et praeteritam iuventutem in rugis anilibus poliunt*» (Ruiz Bueno 1962: I, 278). El mateix hàbit que tenen algunes dones l'esmenta Eiximenis en el capítol 714 del *Terç* com una de les tres males obres que fan les dones quan s'ornen, afirmant que és una gran irreverència, ja que elles porten cabells artificials allà on Jesucrist va portar una corona d'espines. També Fray Luis de León en el capítol XI de *La perfecta casada* en parlava i amonestava les dones a no posar-se cabells aliens al cap: «No pongáis como iguales sobre vuestra cabeza santa y cristiana los despojos de otra cabeza por ventura sucia, por ventura criminosa y ordenada al infierno» (cfr. García 1967: I, 320). La crítica a l'ús de les perruques com un altre dels excessos de les vanitats mundanes és un lloc comú de la predicació medieval, que sovint accentua la seva oposició a aquest costum denunciant el seu origen macabre. Ho podem tornar a veure, per exemple, en aquest fragment d'un sermó de Bernardino da Siena: «O donna che porti tante cose non tue, se elli ritornasse la lana di che tu vesti a le pecore, e la seta tornasse a' vermini che la fecero, e i capegli che tu porti tornassero a coloro che so' morti, di cui furono» (Delcorno 1989: 1074). El tòpic fins i tot el recullen els teòlegs, per exemple Alexandre de Hales, com podem veure en aquest fragment d'un sermó llatí de Bernardino da Siena: «*Quaerit enim Alexander de Hales in IV dist., in tractatu de Eucharistiae sacramento, utrum "fardantes se, aut crines adulterinos sive vivorum seu mortuorum ad ornatum sibi usurpantes, debeant accedere ad sacram communionem"*. Et respondet quod «tales mortaliter peccant et indignas se efficiunt sacra communionem» (citat per Delcorno 1989: 1056).

¹⁷² Bernat Metge en el Llibre III, 10 de *Lo Somni* descriu com es tenyeixen les dones els cabells i com els porten: «E desijants que llurs cabells negres sien semblants a fil d'aur, moltes vegades ab sofre, sovent ab aigües, sabons e lleixius de diverses cendres, e especialment de mares de vin grec o de ginesta, e a vegades ab sagí de serp e de guatlla e ab los raig del sol, converteixen aquells en la color que desigen. Puis fan-los caure a vegades per lo mig de l'esquena, e sovint escampats per los muscles, e a vegades redortats en lo cap, segons que els és vijares que mills los estiga» (Badia 1999: 128).

¹⁷³ Vd. *Glossari*, "Peal de calces" (Maranges 1991: 48).

¹⁷⁴ Les *poulaines* eren unes sabates amb la punta allargada i molt estreta, una novetat introduïda durant el regnat de Carles V de França (1364-1380). Es deia que procedien de Polònia, foren introduïdes a Milà a partir de 1340 i penetraren poc després a França, estenent-se posteriorment a altres llocs. Les puntes arribaren a ser molt afilades, de més de vint-i-quatre polzades i a vegades eren sostingudes per balenes (Boucher 2009: 160). Vegeu també *Glossari*, "Polayna" (Maranges 1991: 53).

¹⁷⁵ En el capítol 704 del *Terç* trobem una referència molt semblant, però aquesta vegada Eiximenis cita el

capítol 29 de l'*Eclesiàstic*: «*Amictus corporis anunciat de homine*. E vol dir que lo vestir de l'home ensenya aquell qui-l porta qui és.» En realitat es tracta del versicle Sir 19,27. També trobem aquesta mateixa referència en el capítol 1002 de la mateixa obra, però aplicat exclusivament a les dones. Sant Cebrà en el *De habitu virginum*, III afirmava que la continència i la castedat consisteixen no només en la integritat del cos, sinó també en la del vestit: «*Continentia uero et pudicitiae non in sola carnis integritate consistit, sed etiam in cultus et ornatus honore pariter ac pudore*» (Campos 1964: 126).

¹⁷⁶ Al final del capítol 576 del *Terç del Crestià*, dins del «Tractat de luxúria», enmig d'una animada descripció dels costums dissoluts de les donzelles «enamoradices» e «indevotes», es pot llegir un passatge molt similar. Després de queixar-se que aquestes donzelles mai no van a missa, són finestreres, canvien de roba tothora i usen uns perfums molt luxosos, Eiximenis afegeix «e parlant a part e faent a tots cembeylls de lur cap, e de lur coyll, e de lur pits, e de lur cors, e de lurs peus, e parlant ab cundesch e ab térmens de la guisa, serpetejant». El parlar afectat de les donzelles modernes de què es queixa Eiximenis en tots dos llibres es manifesta a través de la veu, del lèxic més 'à la page' (termes de la guisa) i de la gesticulació.

¹⁷⁷ Retrobem el motiu de la dona que es contempla al mirall, analitza el seu aspecte i assaja les postures que farà en públic en el sermó II *Ad virgines puellas* de Gilbert de Tournai i en el sermó I *Ad virgines* de Jacques de Vitry (Casagrande 1992: 117-118, 131). Bernat Metge en el Llibre III, 11 de *Lo Somni* afirma: «Elles primerament se meten davant un gran e clar espill, e a vegades dos, per tal que en aquells se puixen veure de cascuna part, e conèixer qual d'aquells dos mostra mills la sua figura» (Badia 1999: 129).

¹⁷⁸ Joan Coromines (1976: 178-181) va detectar en diversos passatges d'aquest capítol rastres de prosificacions de poemes didàctics medievals en noves rimades, i va proposar tot seguit un assaig de reconstrucció del suposat poema original. Hauf (1990: 109) i Renedo (1999: 151) han expressat el seu desacord amb aquests assajos, que estan en sintonia amb la vella teoria, ara ja completament abandonada, però molt viva en els anys de formació de Coromines com a filòleg, de l'existència de poemes èpics prosificats en el *Llibre dels fets* i en les cròniques de Bernat Desclot i de Ramon Muntaner. Segons Renedo, «les reconstruccions que ens n'ofereix Coromines són el resultat d'un procés en què la prosa eiximeniana ha estat modificada i retocada amb bones dosis d'arbitrarietat [...] hi apareixen gal·licismes i occitanismes que la prosa del menoret gironí no reclama per res [...] es canvia la sintaxi i fins i tot l'accentuació [...] i Coromines es treu de la màniga versos sencers».

¹⁷⁹ El costum dels homes d'anar a l'església per veure les dones també el censura en els capítols 54 i 199 del nostre *Llibre de les dones*, i en el capítol 232 del *Primer*. Sant Vicent Ferrer també el criticava (Sanchis Sivera & Schib 1932: IV, 23). D'altra banda, Ramon Llull, en el *Llibre d'Evast e Blanquerna* III, 71 carregava les tintes contra les dones que anaven a missa excessivament ornades (Toldrà i Vilardell 2011: 69).

¹⁸⁰ Sant Jerònim, a l'*Epístola CXXVIII, Ad Pacatulam*, 5, parla de l'altar de Jesucrist ornat pobrament, mentre l'església està ornada amb or: «*Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum et nudus atque esuriens ante fores nostras in paupere Christus moritur*» (Ruiz Bueno 1962: II, 648).

¹⁸¹ Is 3,16-26.

¹⁸² Les dues primeres frases d'aquest paràgraf fan referència als càstigs a què foren sotmesos el diable i els primers pares després del pecat original (Gn 3,16-19).

¹⁸³ 2 Sa 18,14.

¹⁸⁴ Jt 16,29-30.

¹⁸⁵ No fou Hamor qui violà a Dina, sinó el seu fill Siquem. El lloc bíblic és Gn 34,2: «Quam cum vidisset Sichem filius Hemor Hevaei, princeps terrae illius, adamavit eam: et rapuit, et dormivit cum illa, vi opprimens virginem.»

¹⁸⁶ Gn 39,11-20, i especialment, Gn 39,19-21.

¹⁸⁷ 1 Re 11,4.

¹⁸⁸ 1 Re 2,24-25: «Et nunc vivit Dominus, qui firmavit me, et collocavit me super solium David patris mei, et qui fecit mihi domum, sicut locutus est, quia hodie occidetur Adonias. | Misitque rex Salomon per manum Banaiae filii Jojadae, qui interfecit eum, et mortuus est.»

¹⁸⁹ 2 Re 9,32-36.

¹⁹⁰ El lloc bíblic és Sir 11,2: «Non laudes virum in specie sua, neque spernas hominem in visu suo.» Eiximenis resumeix el versicle.

¹⁹¹ Pr 11,22. El mateix versicle es repeteix en el capítol 573 del *Terç*, on es relata què ha de pensar l'home sobre la bellesa de la dona, i, més concretament, es cita aquest versicle en relació amb les prostitutes (Renedo 1992a: 88).

¹⁹² Sir 9,8-9: «Averte faciem tuam a muliere compta, et ne circumspicias speciem alienam. | Propter speciem mulieris multi perierunt: et ex hoc concupiscentia quasi ignis exardescit.» El franciscà cita el mateix lloc bíblic en els capítols 618 i 924 del *Terç*.

¹⁹³ Dn 13,56.

¹⁹⁴ Vd. *Glossari*, “Rega”.

¹⁹⁵ En el capítol 631 i 718 del *Terç* (Renedo 1992a: 187) i en el 815 del *Dotzè* (II.2, 323), Eiximenis torna a emprar aquest lloc comú misogin. En el *Livre du chevalier de la Tour Landry* (cap. LIII) hi ha un exemple relacionat amb aquest tòpic: el d'una princesa que enviuda i es va empobrint a causa de les despeses que li provoquen els seus abillaments i l'ús freqüent de cosmètics, els quals canvien tant la seva fesomia que quan mor ningú la reconeix: «quant elle fut morte, son visaige devint tel que l'on ne sçaroit que c'estoit ne quelle contrefaiture; car ce ne sambloit point visaige de femme, ne nul ne le prist pour visaige de femme, tant estoit hideux et horrible à veoir. Sy pense bien que le fardement de la peinture, qu'elle vouloit faire et mettre en elle, estoit l'achoyson de cellui fait» (De Montaignon 1854: 112). Bernat Metge en el capítol desè del tercer llibre de *Lo Somni* també utilitza aquest lloc comú: «E per haver especialment la carn lluent e clara, no curants que n'envelleixen abans de temps e en perden les dents e poden fortment, sinó que les aigües, perfums, algàlia, ambre e coses aromàtiques que porten supleixen llur pudor, pinten-se ab innumerables unguents e colors» (Badia 1999: 127). També ho fa Joan Lluís Vives en el capítol VIII del *De institutione feminae christianae* (Beltrán Serra 1994: 93).

¹⁹⁶ Vd. *Glossari*, “Cilici” (Maranges 1991: 41).

¹⁹⁷ Fa referència a 1 Cr 21,7-17, 1 Re 21,17-27 i Jo 3,1-10 respectivament.

¹⁹⁸ En el capítol 718 del *Terç* Eiximenis repeteix aquesta afirmació i en el capítol 851 del *Dotzè* (II.2, 407) descriu les accions que són capaces de fer les dones per aconseguir els seus ornaments: «si lurs marits no·ls en volen comprar elles se·n procuren per guisa que an·ne d'altra part, e a vegades paren·s'i elles, car sovín per aver·ne fan adulteris e furts en casa o d'altres grans mals». A l'obra *Les 15 joyes du mariage* (primera joia) l'autor també analitza el problema de molts marits que, per satisfer les seves mullers i no els busquin brega, els compren robes luxoses, amb la qual cosa s'endeuten i llavors no tenen diners per

cobrir les seves despeses: «Et lors pense le povre homme nouvel mesnagier, qui a à faire moult de chouses, qui à l'aventure n'a pas moult de meubles, et à l'aventure la robe coustera L ou LX escuz d'or; et en pensant il ne trouve pas manière d'avoir chevance, et toutefois il la lui fault | avoir, car il voit sa femme qui, à son avis, est bonne et preude femme, et loue Dieu en son courage dont il lui donna ung si riche joyau comme el est. Lors se retourne souvent et se destort d'un cousté et d'autre, et jà ne dormira de toute la nuict de somme qui bien luy face [...] Quant vient au matin, le proudomme, qui est tout debatu de la nuict, des grans pensées qu'il a eues, se lieve et s'en va ; à l'aventure vient prendre le drap et la penne à creance, et s'en oblige aux marchans, ou emprunte, ou engage X ou XX livres de rente, ou porte vendre un vieil joyau d'or ou d'argent qui estoit du temps de son bisaieul, que son père luy avoit gardé; et fait tant qu'il vient en sa meson garny de toutes choses que la dame lui | demandoit [...] Et vient le terme qu'il est temps de paier ses creanciers, et le povre homme ne peut paier [...]» (Tulou 1892: 21-23). Vicent Ferrer i Bernardino da Siena repetien la mateixa idea en els seus sermons. Segons el predicador dominic: «Veus que huy hun hom pren muller ab mil florins, e ella atretants; ans que l pa de les noces no serà menjat, los mil florins ja seran guastats, que tantes robes haurà a fer, e de tantes maneres, e de tants ornamentals [...] E après, de què viurà lo marit? Yo t'o diré: si és advocat, que don males sentències per haver diners; si és mercader, que face usures» (Sanchis Sivera 1934: 84-85). Bernardino en parlava en aquests termes: «Guardati che quando tu vedi che uno perde l'anima sua, che non la perda con lui insieme. Come so' state molte donne, che hanno veduto perdere l'anima al marito, avendoli fatto fare mali contratti per avere de' vestiri e delle vanità assai; e così muore il marito, e poi viene a morte lei» (Delcorno 1980: 526).

¹⁹⁹ Sant Ambròs, en el capítol VIII.56 del Llibre I del *De virginibus* s'expressava en termes semblants: «Quam vero miserabilis illa conditio, quod tamquam mancipii forma venalis, nuptura licitatur; ut qui pretio vicerit, emat. Tolerabilius tamen mancipia veneunt, quae saepe sibi dominos eligunt: virgo si eligat, crimen est; si non eligat, contumelia. Quae quamvis pulchra sit et decora, et timet et cupit videri: cupit, ut se charius vendat: timet, ne hoc ipsum dedecet quod videtur» (PL16, 204).

²⁰⁰ En el capítol 526 del *Terç* es parla de les disputes que s'esdevindrien entre els homes si poguessin tenir més d'una dona: «Lo terç motiu d'aquests és car si cascú podia anar a cascuna, llavors serien tans odis e bregues en lo món entre los hòmens per raó de les fembres, que cascuna comunitat vengera tost a destrucció» (Renedo 1992a: 7).

²⁰¹ 1 Co 11,10. La mateixa citació la retrobem en el capítol 993 del *Terç* (Renedo 1992a: 771).

²⁰² En realitat aquesta cita no és de sant Ambròs, sinó d'un filòsof pagà, influït per la filosofia estoica, anomenat Sixt, el qual va escriure una col·lecció de màximes sapiencials en grec. Sixt va ser traduït el segle IV per Rufi d'Aquilea, amic de sant Jerònim. Pere Llombart prengué la cita de l'*Adversus Jovinianum* de sant Jerònim (Llibre I, 49) i la incorporà al Decret (Renedo 1992a: 268).

²⁰³ El mateix símil del gat l'empra Eiximenis en el capítol 716 del *Terç*.

²⁰⁴ Coromines (1976: 206-208) presenta una proposta de reconstrucció d'un suposat poema didàctic en noves rimades que s'hauria prosificat en el passatge «Per què creus a ella tota sola, qui diu lo jorn cent falsies [...] e veuretz-ho de fet». Sobre la qüestió de les prosificacions en el *Llibre de les dones* vd. la nota 178.

²⁰⁵ Referència al costum medieval de penjar un ram de flors a la porta de les tavernes i dels hostals per indicar que no es tractava de cases particulars i cridar l'atenció dels clients. Les prostitutes adoptaren també aquest costum de penjar el ram a la seva casa per amagar i dissimular l'activitat que estaven duent

a terme (Lacarra Lanz 2007: 183).

²⁰⁶ La mateixa expressió apareix al capítol 618 del *Terç* (Renedo 1992a: 165).

²⁰⁷ Sir 25,30. Vd. n. 48.

²⁰⁸ En el capítol 782 del *Terç* Eiximenis declara en termes gairebé idèntics: «Muller mal recaptosa, pereosa, massa delicada e ab gorga francesa, enamoradiça e tota pintada buydaria en no res lo cel e la terra. Si fer-se pot, de neguna fembra no vulles fer propri pus per altra via puxes legudament passar. Càrrech és de mort qui de fembra ha ésser catiu tostemps.»

²⁰⁹ Segons les teories mèdiques es podia preservar la salut i l'equilibri del metabolisme a través de les sagnies, del bany o del coit. Els predicadors medievals veien amb mals ulls aquestes pràctiques (sobretot les dues darreres), perquè suposaven un perill per a la salvació de l'ànima: els banys sovint eren llocs d'encontres sexuals i el sexe, sense la necessitat de la procreació, era vist com un pecat. Seguint l'aforisme mèdic medieval “semen retentum venenum est” la medicina àrab considerava la castedat com un perill per a la salut. Ishâq ibn-‘Ihran en el *De melanconia* afirmava que l'acte sexual era beneficiós per combatre la malenconia i el *Canon d'Avicenna* considerava el coit com un benefici per a la salut tant física com mental (Renedo 1992a: 218-219). La idea de la fornicació com a benefici per a la salut la tracta Eiximenis en el capítol 530 del *Terç*. En el capítol 287 del *Primer*, el franciscà reconta que els metges que aconsellen aquesta pràctica són perseguits i castigats segons el decret *Extra, De penitentiis et remissionibus, in quinto libro*.

²¹⁰ En el capítol 702 del *Terç* s'aplica aquests termes als homes eclesiàstics: «[...] Ne val ço que dien als cuns d'aquests, car com són represes de lur ornar responen que Déus guarda al cor e que basta-li ne vol pus de l'hom, emperò no dien veritat com Déus no sia content del cor si donchs no y és la bona obra defora, en cas que ésser-hi puxa. Ne negun no pot dir que haja dins bon cor si defora ensenya mala obra.»

²¹¹ Joan Lluís Vives en el capítol VIII del *De institutione feminae christianae* s'expressa d'una manera similar (Beltrán Serra 1994: 105).

²¹² Gregori IX, *Decretalium compilatio*, Liber Quintus, Titulus XXXVI, capitulum IX: «Sane, licet *qui occasionem damni dat damnum videatur dedisse*: secus est tamen in illo dicendum, qui, ut non accideret, de contingentibus nil omisit.» (des de <http://www.intratext.com/ixt/lat0833/_PIF2.HTM>). Eiximenis torna a citar aquest pas en el capítol 715 del *Terç*.

²¹³ Sant Vicent Ferrer toca aquest mateix tema en un dels seus sermons amb unes modulacions lleugerament diferents: «Així ho deuríeu fer vosaltres: deixar aqueixes vanitats per les quals complaeu als rapaços, ço és, als diables, ab aqueixes cares que feu. Quan se confessen dirien elles: “Per ço m'he aparellat així, perquè mon marit és jove, etc.” Falsa dieu, que aquells cabells que haveu són canuts o negres, o sou calba, e posau-vos cabells rossos a les polseres. A altre voleu enganar! Item, teniu les celles pelades, e vós feu-vos-hi aquell filet. Sou negra, e posau-vos-hi blanquet. ¿E no sap vostre marit que negra sou? Ooh de la folla! Per altre s'ho posa!» (Chabàs 1903: 292).

²¹⁴ Ex 21,33-34. Es torna a citar aquest versicle en el capítol 715 del *Terç*.

²¹⁵ Coromines (1976: 211) presenta una proposta de reconstrucció d'una hipotètica quarteta en noves rimades que s'hauria prosificat en el passatge: «si alcú, indiscretament, porta foch [...] a la esmena».

²¹⁶ Sir 4,25.

²¹⁷ Mc 8,38 i Lc 9,26.

²¹⁸ En el capítol 852 del *Dotzè* (II.2, 804-805) Eiximenis exposa que tant els homes com les dones es

poden vestir honestament i especifica en quines circumstàncies pintar-se i abillar-se és pecat: «si la dona se pinta e-s posa colors perquè sia pus bella, que açò és gran peccat. Si, emperò, la dona havia qualche màcula o legea en la cara o en altre loch per la qual poria ésser avorrida o menyspreada per son marit, en aytal cas dien que sens peccat pot la dona la dita màcula o legea cobrir e celar, axí com si la dona és descolorida o groga per malaltia o per altra raó [...] ne encara si-s tenen gallart per contemplació de lurs marits, axí que-ls entenen a lunyar de adulteri per aytals sutils afaytaments, no y pequen [...] les dones que marit no han ne-n volen aver o són en estament de no aver, no poden desigar sens peccat de plaure als ulls dels hòmens, per què aytals fembres, si s'ornen ne s'afayten, no u poden fer sens peccat». Idees semblants s'expressen en el capítol 773 del *Terç*.

²¹⁹ 1 Tm 2,9-10.

²²⁰ 1 Pe 3,3: «Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus.»

²²¹ Vd. *Glossari*, “Çaffarrossa”.

²²² Vd. *Glossari*, “Rebotegar”.

²²³ Vd. *Glossari*, “Oradaçes”. Coromines no documenta aquest terme enlloc.

²²⁴ Coromines (1976: 196-199) presenta una proposta de reconstrucció d'un suposat poema didàctic, de nou en noves rimades, amb alternança de versos de vuit i d'onze síl·labes al principi, que s'hauria prosificat en el passatge «Per què creus a ella tota sola, qui diu lo jorn cent falsies [...] e veuretz-ho de fet». Sobre la qüestió de les prosificacions en el *Llibre de les dones* vd. la nota 178.

²²⁵ En relació amb aquest passatge, trobem en el *Llibre de paraules e dits de savis e filosofes* de Jahuda Bonsenyor: *L'amor primera és millor* (Llabrés Quintana 1889: 42, núm. 385).

²²⁶ Stith Thompson (1989: VI, 37): «friend-ship between wolf and ass, A2493.15. Índia».

²²⁷ Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.1 [29,46].

²²⁸ Aquests vuit versos són l'únic exemple de poema didàctic usat com a font per Eiximenis en la redacció del *Llibre de les dones*. En aquest cas, però, no hi ha cap de les prosificacions defensades per Coromines en el seu article del 1976, perquè els versos s'han transcrit sencers. A més, tot i que Eiximenis atribueix aquests versos a Auli Gel·li, no seria gens estrany que en realitat els versos fossin de collita seva.

²²⁹ 2 Sa 13,14. En el capítol 633 del *Terç* es torna a fer referència a aquest lloc bíblic amb una cita de sant Jerònim, i el franciscà torna a advertir als homes que no confiïn de la santedat d'una dona ni del fet que sigui parenta (Renedo 1992a: 189).

²³⁰ Sant Jerònim, a l' *Epístola XXI, Ad Eustochium*, 8, aconsella a les verges que no beguin vi: «Si quid itaque in me potest esse consilii, si experto creditur, hoc primum moneo, hoc obtestor, ut sponsa Christi vinum fugiat pro veneno. Haec adversus adulescentiam prima arma sunt daemonum. [...] Vinum et adulescentia duplex incendium voluptatis» (Ruiz Bueno 1962: I, 164-165).

²³¹ Sir 19,1. Eiximenis repeteix sovint aquesta cita: la trobem en el capítol 294 del *Primer*, en els capítols 213 i 230 del *Segon*, en els capítols 638 i 998 del *Terç* i en el capítol 183 del *Dotzè* (I.1, 395).

²³² Aquest era un tòpic que formava part del repertori dels predicadors, com ara Bernardino de Siena, *Le prediche volgari* IV, sermó 28 (Cannarozzi 1940: 140): «Guarti da quelle femmine lusinghere che ti vengono in casa, con apparenzia o di volerte vedere, o farti comprare qualche cosa per te o per la tua famiglia, e piglia dimestichezza. Guardati!». A més a més, sant Jerònim, a l' *Epístola XXII, Ad Eustochium*, 13, ja havia parlat de les males companyies de les dones: «Haec sunt, quae per publicum notabiliter

incedunt et furtivis oculorum nutibus adulescentium gregem post se trahunt» (Ruiz Bueno 1962: I, 170). Aquest autor patristic també havia tractat aquest tema en els punts 16 i 29 de la mateixa epístola (Ruiz Bueno 1962: I, 171-172 i 190). En el capítol 540 del *Terç Eiximenis* parla de l'alcevota com a mitjancera dels fornicadors o dels adúlter: «E açò pots veure si attens a l'hom luxuriós, car si vol fornicar o adulterar o semblants coses seguex-se que y ha a inclinar o a haver fembra ab qui pech. Axí que almenys la mala obra del peccat requer dues persones e a vegades requer-n'i tres, ço és persona mijancera, o alcavota, qui u tracta» (Renedo 1992a: 31). En el capítol 625 del mateix llibre aconsella no deixar entrar a casa dones estranyes (Renedo 1992a: 174-175) i en el capítol 621 aconsella als homes que no escoltin les alcavotes, ja que inciten a la luxúria (Renedo 1992a: 168). En aquest mateix capítol les arriba a titllar de *veylles traydores*. Finalment, en el capítol XXIV del *Regiment de la cosa pública* declara que tots els que procuraven divorcis en la comunitat, com ara les alcavotes, haurien de ser-ne foragitats (Molins de Rei 1927: 138-139).

²³³ Vd. *Glossari*, "Treta" (Coromines 1988: VIII, 802).

²³⁴ Segons Coromines (1976: 186-195), la font de tot aquest capítol, inclosa la falla del llop i de la somera, de la primera a l'última línia, és un suposat poema en noves rimades de sis síl·labes que reconstrueix a tall d'hipòtesi. Sobre la qüestió de les prosificacions en el *Llibre de les dones* vd. la nota 178.

²³⁵ A la maragda se la relacionava amb la virginitat, de la mateixa manera que altres pedres precioses com el safir, la perla o el robí. En el capítol XXII del Llibre III del *Livre de la vertu du sacrement de mariage*, l'autor Philippe de Mézières presenta la maragda com a pedra que engendra la castedat (Williamson 1993: 293). En el capítol XXVI del mateix Llibre III el moralista francès relata un exemple relacionat amb aquesta pedra que es troba al *Llibre dels minerals* d'Albert Magne: «De laquelle vertu le grant Albert de Coulogne dit que en son temps le roy de Honguerie, appellé Bela, en son doit avoit une fine esmeraude et por ce qu'il dormi vne nuit avec s'espouse la royne, au matin il trouva l'esmeraude fendue en ·iiij· parties, monstrant qu'elle conserve grandement chasteté et encline les personnes qui les portent a vivre chastement» (Williamson 1993: 330). També Jacques de Vitry, en el capítol LXXXIX de la *Historia orientalis*, presentava la maragda com a pedra «contre eschaufement de luxure (Buridant 1986: 150).

²³⁶ L'exemple de l'unicorn apareix al capítol XX de la traducció catalana medieval anònima dels *Bestiaris* de Panuzio (1963: I, 89): «Lo unicorn sí és una bèstia de les pus cruels qui sien, e no ha sinó un corn, lo qual ha devant, entre abdosos los ulls, e ha'l tan fort [e tan agut] que no és alguna armadura qui li stigués devant, ni no és algun hom qui·l pogués pendre si donchs no·l trobava durment. Mas la sua pròpia natura és aquesta: que com ell veu alguna fembra puncella e verga [qui li ve devant], ten gran odor li ve de la sua virginitat que de mantinent se dorm als seus peus, e en aquesta manera lo cassador lo pren e l'alciu, car sab que aquesta és la sua natura.» També el trobem en el capítol XVII del Llibre II del *Livre de la vertu du sacrement de mariage* de Philippe de Mézières (Williamson 1993: 184-185) i en el capítol LXXXVI de la *Història oriental* de Jacques de Vitry (Buridant 1986: 140). Joan de Salisbury, en el *Policraticus* (Llibre VII, cap. 2) en parla a través del rinoceront, "que és unicorn", influït pel *De bestiis* II, 6 d'Hug de Sant Víctor (Ladero, García & Zamarriego 1984: 503). No obstant això, sembla que en aquest lloc Eiximenis estava influït pel *Llibre del Tresor* de Brunetto Latini, del qual se'n feren diverses traduccions a l'edat mitjana.

²³⁷ L'abella, com a productora de mel, era un símbol de Crist, i per la virtut del seus costums, simbolitzava la verge Maria i, per extensió, la castedat (Urquiza Ruiz 2012: 1). Sant Ambròs, en el tractat *De virginibus ad Marcellinam sororem sua*, Llibre I, cap. VIII, 40 comparava les verges sagrades amb les abelles: «Favum itaque mellis tua opera componant (Cant IV, 11); digna enim virginitas quae apibus comparetur: sic laboriosa, sic pudica, sic continens. Rore pascitur apis, nescit concubitus, mella componit. Ros quoque virginis est sermo divinus; quia sicut ros, Dei verba descendunt. Pudor virginis est intemerata natura. Partus virginis fetus est laborium, expers amaritudinis, fertilis suavitatis. In commune labor, communis est fructus. Quam te velim, filia, imitatricem esse hujus apiculae cui cibus flos est, ore soboles legitur, ore componitur!» (PL16, 200). Tornava a fer la mateixa comparació al capítol XVII.106 del *De virginitate* (PL16, 293). A l'*Epistola LIV, Ad Furiam de viduitate servanda*, 17, sant Jerònim es referia a Dèbora, una vídua casta i modèlica, com a "abella": «Nobis ad hoc nominabitur quod prophetissa fuerit et in ordine iudicum supputetur. Et quia dicere poterat: *Quam dulcia gutturi meo eloquia tua, super mel et favum ori meo*, apis nomen accepit scripturarum floribus pasta, Spiritus sancti odore perfusa, et dulces ambrosiae sucus prophetae ore componens» (Ruiz Bueno 1962: I, 465).

²³⁸ Aquests animals en l'art cristià simbolitzaven la voracitat, la crueltat i l'avarícia i solien evocar les idees de la hipocresia, la gula, la usura o el dimoni. Pels egipcis eren un símbol de maternitat i, segons una antiga creença naturalista, els ous del voltor femella eren fecundats pel vent de l'est, de manera que, pel simbolisme cristià esdevingueren un símbol de la virginitat de Maria (Urquiza Ruiz 2012: 46).

²³⁹ Eiximenis aquí està citant a Joan de Salisbury a través de Joan de Gal·les, *Collectiloquium* (cap. 11, Dist. 9). El mateix exemple apareix al capítol 576 del *Terç* (Renedo 1992a: 95). Per a la influència de Joan de Gal·les en Eiximenis cfr. Hauf (1990b: 239-262).

²⁴⁰ Gn 4,1- 8.

²⁴¹ 2 Re 2,8.

²⁴² 2 Re 2,9.

²⁴³ Dn 3,12-27, especialment Dn 3,21.

²⁴⁴ Dn 6,22.

²⁴⁵ Mt 11,11.

²⁴⁶ Trobem un exemple semblant en els *Sermons de Quaresma* de Sant Vicent Ferrer, però en aquest cas l'ocell no és un hortolà, sinó un colom que viu dins del cos d'un monjo i que l'abandona quan jau carnalment amb una dona (Sanchis Sivera 1973: I, 25-26 i II, 115). Aquest exemple apareix a les *Vitae Patrum*, 38 (PL 73, 884-885).

²⁴⁷ Sobre les vestals vd. nota 8.

²⁴⁸ La vestal que tirà a terra una nau sense cap dificultat la trobem mencionada a sant Jerònim, *Adversus Jovinianum*, Liber I, cap. 41: «Claudia virgo Vestalis cum in suspicionem venisset stupri, et simulacrum matris Idaeae in vado Tyberis haereret, ad comprobendam pudicitiam suam fertur cingulo duxisse navem, quam multa millia hominum trahere nequiverant» (PL23, 271). L'altra vestal, la que portà aigua en un garbell es troba en el Liber XXII, cap. 11.3 del *De civitate Dei* de sant Agustí (PL41, 774). Les dues vestals es troben juntes a les *Epistoles de Pere Abelard a Eloïsa* (Epistola VII) on precisament Abelard cita sant Agustí: «Claudia virgo vestalis cum in suspicionem venisset stupri, fertur cingulo duxisse ratem, quam hominum millia trahere nequiverant [...] Augustinus, *De civitate Dei*, lib. XXII (cap. 11): Jam si ad eorum miracula veniamus, quae facta a diis suis martyribus opponunt nostris, nonne etiam ipsa pro nobis

facere, et nobis reperientur omnino proficere? Nam inter magna miracula deorum suorum profecto magnum illud est, quod Varro commemorat *vestalem virginem, cum periclitaretur falsa suspitione de stupro, cribum implese aqua de Tiberi, et ad suos iudices nulla ejus parte stillante portasse*» (PL178, 251). Les dues vestals les torna a nombrar Eiximenis en el capítol 66 del *Primer*, esmentant com a autoritats a sant Agustí i a *Valerius Maximus, en lo libre vuytèsen e en lo primer capítol*.

²⁴⁹ Referencia a Ap 14,3-4. La rebuda de les verges a la glòria de Déu i el cant i el ball que fan tots els verges la podem trobar a sant Jerònim, *Epístola XXII, Ad Eustochium*, 41: «Qualis erit illa dies, cum tibi Maria, mater Domini, choris occurret comitata virgineis, cum post Rubrum Mare et submersum cum suo exercitu Pharaonem tympanum tenens praecinet responsuris: *cantemus Domino; gloriose enim magnificatus est; equum et ascensorem proiecit in mare?* Tunc Thecla in tuos laeta volabit amplexus. Tunc et ipse sponsus occurret et dicet: *surge, veni, proxima mea, speciosa mea, columba mea, quia ecce hiemps transiit, pluvia abiit sibi*. Tunc angeli mirabuntur et dicent: *Quae est ista prospiciens quasi diluculum, speciosa ut luna, electa ut sol?* Videbunt te filiae et laudabunt te; reginae et concubinae te praedicabunt. | Tunc et alius castitatis chorus occurret: Sara cum nuptis veniet, filia Phanuelis Anna cum viduis [...] Tunc centum quadraginta quattuor milia in conspectu throni et seniorum tenebunt citharas et cantabunt canticum novum, et nemo poterit scire canticum illud nisi numerus definitus: *hi sunt, qui se cum mulieribus non coinquinaverunt* —virgines enim permanserunt—» (Ruiz Bueno 1962: I, 206-207).

²⁵⁰ En el Discurso Décimo [1] del *Flos sanctorum* d'Alonso de Villegas (1594) trobem exemples de verges resistint les flames: «Ifigenia, hija de Egipto, rey de Etiopía, por la predicación del Apóstol y Evangelista San Mateo, no sólo recibió la fe de Cristo y se bautizó, sino que consagró a Dios su virginidad. Edificó monasterio, y presidía en él a muchas santas vírgenes. La cual, por ruegos ni amenazas que de parte del rey Hirtaco, sucessor del reino de su padre, le fueron hechas para que le acetasse por marido y se pusiese corona en su cabeça, no pudo acabarse con ella, diciendo que era esposa del Rey del Cielo y que no le quería dexar para casar con otro. Por ver en esta determinación a Ifigenia, Hirtaco, trocando su amor en furor, mandó poner fuego al monasterio para quemarla con cuantas monjas estaban con ella. Puesto el fuego, la llama, sin dañar la virginal pudicicia, saltó en la propia casa del rey Hirtaco y, quedando él y un hijo suyo libres, la casa fue quemada [...]» En la mateixa obra, també a [4], amb l'exemple de Lucia Siracusan. (Disponible a <<http://www.uv.es/lemir/Textos/Flos/Discurso10.html>>).

²⁵¹ Cfr. *Flos sanctorum* d'Alonso de Villegas, Discurso Décimo [5]: «En Catarina de Alexandría los filósofos vencidos dieron testimonio de su sabiduría, los tormentos sufridos pacientemente, de su constancia, y las ruedas de cuchillos despedazadas en daño de los idólatras, de su merecimiento. Y porque no faltasse quién le diesse de su pureza virginal, de la herida de su cuello, con qué murió, salió leche [...]» (*ibid.*)

²⁵² Els heretges als quals es fa referencia en aquest passatge són els maniqueus. Sant Agustí els va criticar en diferents obres. Cfr. *De continentia*, cap. XII.26: «Haec adversus Manichaeos fallaciter continentis [...] Qui contra istam sentiunt veritatem, quid eis prodest libidinem continere? Si tamen aliquas continent. Quid in eis per continentiam potest fieri mindum, quorum continentia talis immunde est? Quae nec continentia nominada est. Sentire quippe quod sentiunt, virus est diaboli: continentia vero munus est Dei [...] Item quidam continent decepti fide falsa, et vana sperantes, et vana sectantes : in quibus sunt omnes haeretici, et quicumque sub nomine religionis aliquo errore falluntur ; quorum continentia vera esset, si

esset et fides vera : cum vero illa propterea nec fides sit appellanda, quia falsa est, sine dubio et ista continentiae nomine indigna est» (PL 40, 367-368). També cfr. *Contra Faust*, L. 15,7 i L. 30,6, *Contra Sacundí*, 22 i el *De mores maniqueorum* II.18, 65 (Langa 1984: 247-248).

²⁵³ Aquesta idea es troba en el *Policraticus* de Joan de Salisbury VIII, 11 (Ladero, García & Zamarriego 1984: 673) que, de fet, estava influït per l'*Adversus Jovinianum* de sant Jerònim, Liber I, 47: «Non est ergo uxor ducenda sapienti. Primum enim inpediri studia Philosophiae; nec posse quemquam libris et uxori pariter inselvire» (PL 23, 276). D'altra banda, Eiximenis torna a repetir el mateix en el capítol 562 del *Terç* (Renedo 1992a: 70).

²⁵⁴ Vd. *Glossari*, "Laminera" (Renedo 2002: 258).

²⁵⁵ Sant Jerònim, *Adversus Jovinianum*, Liber I, 47: «Adde, quod nulla est uxoris electio, sed qualiscumque obvenerit, habenda. Si iracunda, si fatua, si deformis, si superba, si fetida, quodcumque vitii est, post nuptias discimus. Equus, asinus, bos, canis, et vilissima mancipia, vestes quoque, et lebetes, sedile ligneum, calix, et urceolus fictilis probantur prius, et sic emuntur: sola uxor non ostenditur, ne ante displiceat, quam ducatur. Attendenda semper ejus est facies, et pulchritudo laudanda: ne si alteram aspexeris, se existimet displicere. Vocanda domina, celebrandus natalis ejus, jurandum per salutem illius, ut sit superstes optandum; honoranda nutrix ejus, et gerula, servus patrinus, et alumnus, et formosus assecla, et procurator calamistratus, et in longam securamque libidinem exsectus spado: sub quibus nominibus adulteri delitescunt. Quoscumque illa dilexerit, ingratis amandi» (PL 23, 277).

²⁵⁶ Coromines (1976: 209-211) presenta una proposta de reconstrucció d'un fragment d'un suposat poema didàctic en noves rimades que s'hauria prosificat en aquesta tercera raó (línies 18-27). Sobre la qüestió de les prosificacions en el *Llibre de les dones* vd. la nota 178.

²⁵⁷ Vegeu Gn 3,17-19, Jt 16, 4-21 i 2 Sa 11,2-26. La idea que l'amor fa perdre el seny la va emprar Terenci (An. 218): «Amantes amentes» (Peris 2001: 36, n. 171).

²⁵⁸ Sant Jerònim, *Adversus Jovinianum*, I, 47: «Difficile custoditur, quod plures amant. Molestum est possidere, quod nemo habere dignetur. Minore tamen miseria deformis habetur, quam formosa servaturi» (PL 23, 277).

²⁵⁹ Sant Jerònim, *Adversus Jovinianum*, I, 47: «Quod si propter dispensationem domus et languoris solatia, et fugam solitudinis, ducuntur uxores: multo melius servus fidelis dispensat, obediens auctoritati domini, et dispositioni ejus obtemperans, quam uxor, quae in eo se existimat dominam, si adversum viri faciat voluntatem, id est, quod placet, non quod jubetur» (PL 23, 277).

²⁶⁰ En aquest passatge Eiximenis recicla el proverbi «D'armes e d'amors, a un plaer, cent dolors», molt divulgat a les lletres catalanes medievals, present, per exemple, en el capítol 226 del *Tirant lo Blanc* (Hauf 2004: 912) o en els versos 10.217-23 de l'*Spill* de Jaume Roig. També apareix sovint en les obres d'Eiximenis, que el cita, per posar només un parell d'exemples, en el capítol 226 del *Dotzè* i que el torna a reproduir en el capítol 83 del mateix *Llibre de les dones*.

²⁶¹ Sant Jerònim, *Adversus Jovinianum*, I, 47: «Porro liberorum causa uxorem ducere, ut vel nomen nostrum non intreat, vel habeamus senectutis praesidia, et certis utamur haeredibus, stolidissimum est. Quid enim ad nos pertinet recedentes e mundo, si nomine nostro alius nominetur: cum et filius non statim patris vocabulum referat, et innumerabiles sint, qui eodem appellentur nomine? Aut quae senectutis auxilia sunt, enutrire domi, qui aut prior te forte moriatur, aut perversissimis sit moribus? Aut certe cum ad maturam aetatem venerit, tarde ei videaris mori?» (PL 23, 278). D'altra banda, Gregori de Nissa, en el

capítol III (2-6) del llibre de *La virginitat*, exposa diferents inconvenients del matrimoni. A III, 6 parla de les preocupacions que aporten els fills: «Suposem el millor: que l'esposa ha esquivat els perills del part i que, als pares, els ha nascut un infant que és la imatge de la seva bellesa. ¿Què més? ¿Han disminuït amb això les possibilitats de sofriment, o més aviat se n'hi han afegit de noves? Romanen els temors anteriors i cal assumir ara el que pertoca al fill: que no li succeeixi cap contratemps durant la seva criança [...] Però, ¿qui podrà enumerar les preocupacions pròpies de l'esposa? Deixem de banda les coses més vulgars i conegudes de tothom: la gravidesa de la gestació, els riscos del part, les preocupacions de la criança, tenir el cor partit amb el nadó i, si és mare de molts fills, haver de dividir l'ànima en tantes parts com fills tingui, sentint en les seves entranyes tot el que pugui succeir» (Vives 2006: 87). Aquest mateix concepte es repeteix en el capítol 204 del llibre (Naccarato 1981: II, 303).

²⁶² Sant Jerònim, *Adversus Jovinianum*, I, 47: «Haeredes autem meliores et certiores amici sunt et propinqui, quos iudicio deligas, quam quos, velis, nolis, habere cogaris. Licet certior haereditas sit; dum advivis, bene abuti substantia tua, quam tuo labore quaesita in incertos usus relinquere» (PL 23, 278).

²⁶³ Sant Jerònim, *Adversus Jovinianum*, I, 36: «At dices: Si omnes virgines fuerint, quomodo stabit humanum genus? Par pari referam. Si omnes viduae fuerint, vel in matrimonio continentis, quomodo stirps mortalium propagabitur? Hac ratione nihil omnino erit, ne aliud esse desistat. Verbi gratia: si cuncti philosophi sint, agricolae non erunt. Quid loquar de agricolis? Non oratores, non jurisconsulti, non relinquarum artium praeceptores. Si universi principes, quis erit miles?» (PL 23, 259).

²⁶⁴ 1 Co 7,2.

²⁶⁵ 1 Co 7,1-9.

²⁶⁶ 1 Co 7,6.

²⁶⁷ Aristòtil, *Ètica a Nicòmac*, Liber II, cap. I: «Quaecunque naturaliter rebus insunt, ea nulla assuefactione possunt mutari, ut aliter se habeant. Sed mores et morum habitus possunt assuefactione et consuetudine mutari: Ergo morum habitus, hoc est, morales virtutes, non insunt a nobis a natura» (cfr. Theophilum Golium 1823: 49). També cfr. *Ètica*, Llibre VII: «Difficile est resistere consuetudini, quia assimilatur naturae, facilius tamen est transmutare consuetudinem quam naturam», «Consuetudo est altera natura» (cfr. Hamesse 1974: 241 [núm. 124 i 125]). En el capítol 335 del *Primer* el menoret fa una afirmació semblant: «La primera és car la mala custuma los inclina a tostemps tenir aquella matexa vida en tant que·ls passa en natura, car diu Aristòtil que ús e custuma és quaix altra natura».

²⁶⁸ Eiximenis repetia la mateixa idea en el capítol 145 del *Segon* i en els capítols 547 i 561 del *Terç* (Renedo 1992a: 43 i 66). Vicent Ferrer en els *Sermons de Quaresma* li explicava a un cavaller per quin motiu perdia la força: «En Cavaller, jo us diré com perdeu la força: per luxúria, car castedat dóna ardiment, e luxúria tol la força» (Sanchis Sivera 1973: II, 192). D'altra banda, Ramon Llull, en el *Llibre de l'orde de cavalleria* explica per què els cavallers han d'evitar caure en les xarxes de la luxúria: «E si [j]ustícia e lutzúria són contraris, e cavaylaria és per mantenir justícia, doncs cavayler lutzuriós e cavaylaria són contraris; e si o són, en cavaylaria deuria ésser esquivat pus fortment que no és lo vici de lutzúria; e si era punit lo vici de lutzúria segons que deuria, de negun orde no serien gitats tants hòmens con de l'orde de cavaylaria» (Soler i Llopart 1988: 187).

²⁶⁹ Gn 2,18.

²⁷⁰ Gn 1,28.

²⁷¹ Aquest símil, d'una breu tradició literària, és molt utilitzat per Eiximenis en les seves obres: apareix en els capítols 52 (2005: 114), 468 i 573 del *Dotzè* (II.1, 4 i 240), en el capítol 32 del *Segon* i també en el capítol 263 del *Terç*.

²⁷² Jn 2,2. És possible que en aquest passatge Eiximenis estigués influït pel capítol III (3) de *La bondat del matrimoni* de sant Agustí: «Bonum ergo conjugii, quod etiam Dominus in Evangelio confirmavit, non solum quia prohibuit dimittere uxorem, nisi ex causa fornicationis (*Matth.* XIX, 9), sed etiam quia venit invitatus ad nuptias (*Joan.* II, 2), cur sit bonum merito quaeritur» (PL 40, 375).

²⁷³ Sant Agustí, *De bono conjugali* (cap. XVI.18): «Quod enim et cibus ad salutem hominis, hoc est concubitus ad salutem generis: et utrumque non est sine delectatione carnali; quae tamen modificata, et temperantia refrenante in usum naturalem redacta, libido esse non potest» (PL 40, 385).

²⁷⁴ 2 Sa 13,23-39.

²⁷⁵ 1 Sa 2,11-25. Sobre el bisbe Helí i els seus fills vd. nota 97.

²⁷⁶ Eiximenis segurament extreu aquesta referència de la *Vida de Sant Lluís, rei de França* de Joinville, cap. III: «Déu, en qui diposità la seva confiança, el guardà sempre i, d'una manera especial, els dies de la seva infantesa que més ho hagué de menester. El guardà pels bons amonestaments de la seva mare, la qual li ensenyà a creure en Déu i || a estimar-lo, el voltà d'homes de religió i, de molt petit, el féu assistir a les hores i als sermons. *Es recordava que la seva mare li havia fet comprendre alguna vegada que s'estimava més veure'l mort que no pas que cometés un pecat mortal*» (Bagué 1987: 23-24). Aquesta anècdota també la reporta Geoffroy de Beaulieu, confessor de Blanca de Castella (Le Goff 1996: 420 i Pernoud 2002: 141), però la versió que dóna Eiximenis és més a prop de la de Joinville que no pas de la de Beaulieu. No obstant això, no és cert que, com diu Eiximenis, Blanca de Castella només tingués un fill, sant Lluís, sinó que en va tenir nou: set fills i dues filles.

²⁷⁷ Gn 4,8.

²⁷⁸ Gn 9,21-22: «Bibensque vinum inebriatus est, et nudatus in tabernaculo suo. | Quod cum vidisset Cham, pater Chanaan, verenda scilicet patris sui esse nudata, nuntiavit duobus fratribus suis foras.»

²⁷⁹ Gn 16,11-12: «Ac deinceps: Ecce, ait, concepisti, et paries filium: vocabisque nomen ejus Ismael, eo quod audierit Dominus afflictionem tuam. | Hic erit ferus homo: manus ejus contra omnes, et manus omnium contra eum: et e regione universorum fratrum suorum figet tabernacula.»

²⁸⁰ Gn 27,41: «Oderat ergo semper Esau Jacob pro benedictione qua benedixerat ei pater: dixitque in corde suo: Venient dies luctus patris mei, et occidam Jacob fratrem meum.»

²⁸¹ Aquí el franciscà fa referència a l'episodi en què Simeó i Levi vengen la violació de la seva germana Dina (Gn 34,1-30). Probablement també es refereixi al fet que Rubèn va passar la nit amb Bilbà, la concubina del seu pare (Gn 35,22).

²⁸² Aquest passatge fa referència a Amnon, que es va enamorar de la seva germanastra Tamar i la va violar (2 Sa 13,1-17). Segurament també es refereix a la revolta d'Absalom contra David (2 Sa 15-17) i a les maquinacions i pretensions que tenia Adonies de ser rei (1 Re 1,5-52).

²⁸³ 1 Sa 2,11-25.

²⁸⁴ Referència a Joel i Abià, els quals administraven justícia a Beerxeba però anaven darrera els diners i acceptaven regals, violentant el curs de la justícia (1 Sa 8,1-3).

²⁸⁵ Segurament es refereix a Roboam, el qual fou rei de Judà i el seu poble ofengué a Déu amb les seves males accions (1 Re 14,21-26).

²⁸⁶ Es refereix a Manassès, que va ofendre a Déu amb el seu mal comportament, va vessar molta sang innocent i estava aficionat als encanteris i als nigromàntics (2 Re 21,2-16).

²⁸⁷ Ja des de l'Antiguitat, els teòlegs reflexionaren sobre l'origen del matrimoni, però no es posaren d'acord sobre el lloc i el temps en què fou instituït i si va existir l'acte sexual abans de la caiguda. Eiximenis opinava que el matrimoni fou instituït en el paradís terrenal, però amb la segona qüestió es mostrava ambigu. Gregori de Nissa, basant-se en el *De opificio mundi* de Filó, opinava que la sexualitat fou posterior a la caiguda, ja que fou el resultat del pecat (*De hominis opificio*, 17). En la mateixa línia es movien sant Jerònim (*Adversus Jovinianum*, I, 16), sant Ambròs (*Exhortatione virginitatis*, VI, 36) i Joan Crisòstom (*De virginitate* 14 i 17). Sant Agustí es mostrava ambigu com Eiximenis: en els primers escrits (*De Genesi contra manichaeos* II, 11-13 i *De bono conjugali* 2-3) opinava que la reproducció al paradís fou d'una manera espiritual i no sexual; en canvi, en els escrits més tardans (*De Genesi ad litteram* IX, 5 i *De civitate Dei* XII, 23-24) afirmava que hi hagué sexe a l'edèn i que la seva funció fou la multiplicació humana. Sant Bonaventura (*Breviloquium* VI, cap. III) opinava que la unió sexual va existir abans del pecat original: «et matrimonium, quod licet ultimo collocetur propter morbum concupiscentiae annexum, ipsum tamen fuit ante omnia introductum in paradiso etiam ante peccatum [...]» (cfr. Aloysii A. Parma 1891: 267). El doctor seràfic també va desenvolupar aquesta idea als *Commentaria in quatuor libri Sententiarum* (llibre II, dist. XX). Anselm de Laon introduí una distinció segons la qual el matrimoni fou instituït dues vegades: una, *ad officium*, a l'edèn i, l'altra, *ad remedium*, després del pecat original (cfr. Sant Bonaventura, *Breviloquium*, Pars VI, cap. XIII): «Haec autem coniunctio non solum fuit post peccatum, verum etiam ante peccatum; sed prius fuit institutum Sacramentum coniugii in *officium*, nunc autem non solum in *officium*, verum etiam in *remedium contra libidinis morbum*; prius significabat coniunctionem Dei et animae, nunc autem praeter hoc significat coniunctionem Christi et Ecclesiae et duarum naturarum in unitate personae [...]» (cfr. Aloysii A. Parma 1891: 279). Aquesta concepció també la compartien Abelard, Hug de Sant Víctor, Pere Llombard i sant Ambròs a l'*Hexameron* VI, 18 (cfr. Viera & Piqué 1987: 134-135).

²⁸⁸ Jb 1,18 22.

²⁸⁹ Lc 23,29.

²⁹⁰ Mt 5,31-32.

²⁹¹ Gregorius IX, *Decretalium compilatio*, Liber Quartus, Titulus XVII, CAP. X: «Nati ex matrimonio, contracto contra publicae honestatis iustitiam, illegitimi sunt, et ab hereditate parentum excludendi [...] Referente nobis Fraternitati tuae taliter respondemus, quod, publicae honestatis iustitia prohibente, matrimonium inter eos contrahi non potuit, et contractum debuit separari, ac per hoc, quum filii nec per ecclesia e permissionem, nec per paternam ignorantiam excusentur, ad successionem bonorum paternorum non videntur aliquatenus admittendi» (des de <http://www.intratext.com/ixt/lat0833/_P156.HTM>).

²⁹² Sv 4,6. Hem esmenat aquest lloc crític amb l'ajuda dels manuscrits del *LD*, els quals en aquest passatge afegeixen la preposició “in”. Vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.3.

²⁹³ Aquesta cita era molt comuna a finals de l'edat mitjana, ja que també apareix en altres obres d'Eiximenis, com ara en el capítol 24 del *Regiment de la cosa pública* (Guixeras 2012: 392), en el capítol 759 del *Dotzè* (II.2, 192) i en el capítol 583 del *Terç*.

²⁹⁴ Proverbi citat diverses vegades, en contextos molt similars, en les obres d'Eiximenis, per exemple, en el capítol 583 del *Terç* o en el 24 del *Regiment de la Cosa Pública* (Guixeras 2012: 392). En la versió del

Terç Eiximenis hi va afegir una petita glossa: «bort e mula tota hora ne fa una, ço és una arloteria» (Renedo 1992a: 107).

²⁹⁵ Les especulacions medievals sobre l'origen de l'Anticrist el situen de vegades en una unió contra natura, que tant pot ser un incest com un sacrilegi. Al *Libellus de Antichristo* l'abat Adso critica els qui defensen aquesta segona opció: «Nascetur autem ex patris et matris copulatione, sicut alii homines, non ut quidam fabulantur de sola virgine (nec de episcopo et monacha, sicut alii delirando dogmatizant, sed de inmundissima meretrice et crudelissimo nebulone» (PL 101, col. 1292). Eiximenis, com Adso, tampoc no està d'acord amb aquesta opinió, ja que la posa en boca d'alguns. A la seva *Vita Christi* afirma dos cops que l'Anticrist serà un jueu de Babilònia fill d'una unió incestuosa entre un pare i la seva filla: «serà juheu [...] bort, fill de pare e de filla, e nexerà en Babilònia e serà molt ben dotat en los béns de natura» (VC, X, V, cap. 6).

²⁹⁶ La mateixa idea l'expressa Eiximenis en el capítol 886 del *Terç*.

²⁹⁷ Ja des de temps antics es va elaborar la noció que la lepra era una conseqüència del pecat. Els Pares de l'Església relacionaven aquesta malaltia amb els pecats d'enveja, hipocresia, luxúria, malícia, entre altres vicis, de manera que va esdevenir un símbol de la immoralitat. D'altra banda, una antiga tradició mèdica va relacionar la lepra amb la luxúria: Aretaeus afirmava que aquesta malaltia també era coneguda amb el nom de *satiriasi* perquè els leprosos sentien un impuls irresistible i desvergonyit cap al coit. Altres autors, com ara Aëtius d'Amida (c. 550) o Roger de Salerm (c. 1170) es movien en la mateixa línia. Però la identificació entre lepra i depravació sexual no era únicament cristiana o jueva, sinó que també la trobem en la medicina brahmànica, i, més concretament, al *Sushruta Samhita* (c. 600 a.C.), on es descriu aquesta malaltia com a càstig per la impuresa. Per tots aquests motius, els leprosos foren víctimes de vexacions, segregació i persecucions, perquè eren vistos com uns éssers de gran baixesa moral (Obregón 2002: 53-56). Juntament amb els heretges, els impius, els jueus i els musulmans eren separats de la comunitat dels fidels com a enemics de Crist, ja que, segons la tradició de sant Agustí, pertanyien a la *civitas diaboli*. Als jueus se'ls relacionava amb els leprosos des dels temps de Flavi Josef, el qual afirmava que no eren res més que una colla de malalts impurs que foren desterrats d'Egipte. Des de l'alta edat mitjana s'interpretava la dispersió del poble jueu com a càstig diví per haver traït Jesucrist i haver provocat la seva crucifixió, i també per la persecució dels apòstols i per la seva ingratitud. A més a més, els jueus eren vistos com a éssers inferiors perquè no volien acceptar la veritat de les Sagrades Escripures i se'ls equiparava al leprosos pel seu desenfrè sexual (Le Goff & Scmitt 2003: 490-492).

²⁹⁸ Sir 41,21.

²⁹⁹ En el capítol 117 del *Primer* hi ha una afirmació semblant, però referida a una filla il·legítima: «Car per experiència vehem que, si un hom vol pendre muller, si li és parlada una donzella la qual sia nada de pare terrible e de mare maliciosa, quascú la dubtarà de pendre dient que ha pahor que no ressemble al pare e a la mare, jatsia que la donzella haja son franch arbitre per lo qual pot fugir tota semblant malícia a aquella qui és stada en lo pare e en la mare; emperò, per tal com veem sovín que los infants ressemblen al pare e a la mare en lurs passions e veem comunament les persones seguexen les passions, per tal dubta hom que de mal pare e mare no isca mal fill e mala filla.»

³⁰⁰ El filòsof de Calàbria diu ben bé el mateix en el capítol CX del *Tirant lo Blanc*: «bort no pot ni deu ésser admès a senyorejar regne negú, com digua la Sacra Scriptura que tot arbre bort deu ésser tallat e mes al foch» (Hauf 2004: 433).

³⁰¹ En aquest passatge Eiximenis culpabilitza les mares de la mala educació dels fills il·legítims, ja que, segons les creences de l'època, era molt important que els fills s'eduquessin amb els dos progenitors. Si només es criaven amb la mare, era molt fàcil que aquesta cometés tot tipus d'errors en la seva formació i, a més a més, amb la manca d'un model masculí, adoptaven les imperfeccions de la mare, que era una dona (Lett 2013: 83).

³⁰² Gracià, *Decreti Prima Pars*, cap. X, Distinctione LVI: «*Si gens Anglorum sicut per istas prouincias diuulgatum est, et nobis in Francia et in Italia inproperatur, et ab ipsis paganis inproperium nobis obicitur, spretis legalibus conubiis adulterando et luxuriando ad instar Sodomiticae gentis fedam uitam uixerit, de tali commixtione meretricum estimandum est degeneres populos et ignobiles, et furentes libidine fore procreandos, et ad extremum uniuersam plebem ad deteriora et ignobiliora uergentem, et nouissime nec bello seculari fortem, nec in fide stabilem, et nec honorabilem hominibus, nec Deo esse amabilem uenturam, sicut aliis gentibus Hispaniae et prouinciae et Burgundionum populis contigit, que sic a Deo recedentes fornicatae sunt, donec iudex talium criminum ultrices penas per ignorantiam legis Dei, et per Sarracenos, uenire et seruire permisit*» (*Corpus juris canonici*, v.1, disponible a <<http://digital.library.ucla.edu/canonlaw>>).

³⁰³ Sv 3,16-19: «*Filii autem adulterorum in inconsummatione erunt, et ab iniquo thoro semen exterminabitur. | Et si quidem longae vitae erunt, in nihilum computabuntur, et sine honore erit novissima senectus illorum: | et si celerius defuncti fuerint, non habebunt spem, nec in die agnitionis allocutionem. | Nationis enim iniquae dirae sunt consummationes.*»

³⁰⁴ El mateix fragment, però més desenvolupat, apareix en el capítol 709 del *Terç*, on Eiximenis tracta del vicí de la superfluïtat en el vestir. En el capítol 253 del *Llibre de les dones* ho fa en relació amb el pecat contrari a l'avarícia, que és gastar en excés (Naccarato 1981: 372). El franciscà considera que aquests vicis són pitjors en els homes eclesiàstics.

³⁰⁵ Es tracta del ducat de Brabant, que antigament ocupava part de Bèlgica i dels Països Baixos (Mackay & Ditchburn 1997: 257).

³⁰⁶ Al·lusió a una llegenda que circulava sobre Alexandre Magne des de l'antiguitat tardana i que, a partir de mitjans del segle XII fou molt traduïda i llegida a l'Occident medieval. Segons aquesta llegenda, Alexandre el Gran no fou el fill legítim del rei Filip II de Macedònia, sinó que fou fill de Nectabeu II, últim faraó de la XXX dinastia egípcia. Segons aquest relat fantàstic, quan Nectabeu va perdre la corona després de la derrota amb els exèrcits persa-aquemèrides, va fugir a la cort de Filip de Macedònia i es va dedicar a fer d'astròleg i de nigromàntic. Va emprar les seves capacitats ocultes per induir Olímpia d'Èpir, esposa principal de Filip, a mantenir relacions sexuals amb ell. Ho va aconseguir insinuant-li a la reina que el déu Amon, el mateix Zeus dels grecs, li havia manat que engendrés amb ella un fill, que seria absolutament fora de sèrie i superior a qualsevol ésser humà. En realitzar el coit, el mag egipci es va convertir en un drac i va dipositar el seu sèmen monstruós a l'úter d'Olímpia, amb la qual cosa fou engendrat un home-déu, en darrer terme fill d'Amon (Zeus). El mateix Alexandre, anys més tard, durant la seva visita a l'oracle egipci del desert de Siwa, es reconeixeria com a fill d'aquest déu (Sloterdijk 2015: 247-248). Aquesta llegenda es recull en l'*Alexandre* castellà: «Por su sutil engeño, que tant apoderava,| a maestro Netánamo dizién que semejaba| e que su fijo era grant roído andava. | Si lo era o non, tod'el puelo pecava» (García 2010: 145). La llegenda també està recollida en les glosses i els comentaris a l'*Alexandreis* de Gaucher de Chatillon, una de les fonts del poema castellà. Ho podem veure en un

Accessus al poema llatí copiat al segle XIV: «Nectanabus iste in arte mágica peritissimus Olimpiade matre Alexandri abusaseret. Quod quondam Alexandro improperatum fuit, in hac causa eum interfecit, sed prius artem magicam ab eo didicit» (Morros 2002: 67).

³⁰⁷ Gracià, *Decreti Prima Pars*, Dist. LVI, cap. II: “*Unde Damasus Papa scribit. Osius Papa fuit filius Stephani subdiaconi (...)*”. Cap. III: “*Vicia parentum filiis non imputentur*”: «Undecum homines nascuntur, si parentum vitia non sectantur, honesti et salvi erunt. Semen enim hominis ex qualicumque homine Dei creatura est, et eo male utentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit. Sicut autem boni filii adulterorum nulla est defensio adulterorum, sic mali filii coniugatorum nullum crimen est nuptiarum» (*Corpus juris canonici*, 1582 v. 1, disponible a <<http://digital.library.ucla.edu/canonlaw>>).

³⁰⁸ Sant Agustí, en el capítol XVI.18 de *La bondat del matrimoni* expressava també la idea que els fills nascuts d’unions il·legítimes es podien salvar com els fills legítims si eren virtuosos i honestos: «Undecumque autem nascatur homines, si parentum vitia non sectentur, et Deum recte colant, honesti et salvi erunt. Semen enim hominis ex quancumque homine, Dei creatura est, et eo male utentibus male erit, non ipsum aliquando malum erit. Sicut autem filii boni adulterorum, nulla defensio est adulteriorum; sic mali conjugatorum, nullum crimen est nuptiarum» (PL 40, 386).

³⁰⁹ Una afirmació gairebé idèntica es fa al capítol 583 del *Terç*: «E, per consegüent, qui trenca fe matrimonial per adulteri comet crim de traïció e és cas qui sol ésser reservat als bisbes o a aquells qui n’han special auctoritat» (Renedo 1992a: 106). Els canonistes estaven d’acord, per una banda, que la separació per consentiment mutu no era legal i, per l’altra, que només podia ser concedida per un tribunal eclesiàstic que, en última instància, depenia del bisbe (Brundage 1987: 372). En casos excepcionals, com assenyala David d’Avray (2005: 124), fins i tot es podia recórrer a la cúria papal. (Molt interessant el document de l’*Audientia litterarum contradictarum* que cita D. Avray, perquè conté una demanda de separació d’una dama de Saragossa anomenada Elionor contra el cavaller Antonio de Luna, el seu marit).

³¹⁰ Mt 5,32.

³¹¹ Mt 19,6.

³¹² Pere Llombard, *Sententiarum libri IV*, Llibre IV, Dist. XVII.2 “*Quia sit conjugium*”: «Sunt ergo nuptiae vel matrimonium, viri mulierisque conjunctio maritalis, inter legitimas personas individuum vitae consuetudinem retinens» (PL192, 910). Aquest autor fou el primer a sostenir de forma rotunda que la voluntat afirmativa dels cònjuges creava el sagrament, no el consentiment dels pares. Aquestes idees tingueren un gran pes en la configuració del matrimoni medieval, i a poc a poc anaren arraconant el dret romà i germànic, on prevalia, per sobre de tot, la voluntat paterna sobre la de l’individu a l’hora de concertar un matrimoni (García Herrero 2006: 192-195).

³¹³ Sir 25,1-2.

³¹⁴ Mt 10,34. Vegeu també el capítol 184 del *Dotzè* (I.1, 398).

³¹⁵ Aquesta sentència també apareix en el capítol 152 del *Segon*. Màximes semblants foren emprades per Plaute (*Crist.* 99) *Amor et melle et felle est fecundissimus* (“l’amor és molt abundant en mel i en fel”) i per Ovidi (*Ars* 2, 519) *Litore quot conchae, tot sunt in amore dolores* (“com petxines hi ha a la platja, tants dolors té l’amor”) [Peris 2001: 37 i 99, n. 185 i 1526].

³¹⁶ 1 Co 7,4.

³¹⁷ Ef 5,32.

³¹⁸ 1 Co 7,2.

³¹⁹ En el capítol 535 del *Dotzè* (II.1, 158) Eiximenis argumenta de forma semblant per què els homes només han de tenir una muller: «car lavors la muller no seria tan amada per lo marit, car *amor escampada a moltes parts menys és en cascuna*, segons la comuna regla dels philòsofs qui diu que *virtus única forcior est se ipsa dimissa*, e vol dir que tota virtut unida és pus fort que si és per moltes parts partida.»

³²⁰ Abraham va tenir tres mullers: Sara (Gn 17,5), la serventa egípcia Agar (Gn 16,3) i la concubina Queturà (Gn 25,1); Jacob, en va tenir quatre: Raquel, Lia i les serventes Bilhà i Zilpà (Gn 35,22-26), i, finalment, David en va tenir nou, a part de nombrosíssimes concubines: Ahinóam, Agigail, Maacà, Haguit, Abital, Eglà, Batxua (1 Cr 3,1-9), Mical (1 Sa 18:20-27) i Betsabé (2 Sa 11:2-26).

³²¹ Sant Agustí, *De matrimonio et concupiscentiae*, cap. VIII, 9: «Sic patres sanctos ex Abraham et ante Abraham, quibus Deus quod ei placuerit perhibet testimonium, usos fuisse conjugibus neminem oportet dubitare christianum; quando quibusdam etiam singulis plures habere concessum est, ubi ratio fuit prolis multiplicandae, non variandae appetitio voluptatis» (PL44, 419). També apareix aquesta idea en el *De bono conjugali*, L. I, cap. XV: «Plane uxoris voluntate adhibere aliam, unde communes filii nascantur unius commixtione ac semine, alterius autem jure ac potestate, apud antiquos patres fas erat: utrum et nunc fas sit, non temere dixerim. Non est enim nunc propagandi necessitas, quae tunc fuit, quando et parientibus conjugibus alias propter copiosiore posteritatem superducere licebat, quod nunc certe non licet» (PL40, 385).

³²² 1 Co 7,14.

³²³ Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.1 [46,21].

³²⁴ L'exemple que Eiximenis atribueix a Pere Damià s'assembla molt a un passatge de la *Historia rerum anglicarum* de Guillem de Newburgh dedicat a explicar les causes de la separació entre Elionor d'Aquitània i Lluís VII, rei de França. Segons l'historiador anglès: «la reina se sentia ofendida en alto grado por el comportamiento del rey, y decía que se había casado con un monje, y no con un rei» (citad per J. Flori 2005: 92).

³²⁵ Sant Jerònim, *Epístola CXLVIII, Ad Celantiam*, 26: «Servetur in primis viro auctoritas sua totaque a te discat domus, quantum illi honoris debeat. Tu dominum illum obsequio tuo, tu magnum illum tua humilitate demonstra tanto ipsa honoratior futura, quanto illum amplius honoraveris» (Ruiz Bueno 1962: II, 843).

³²⁶ Gn 15-16.

³²⁷ Gn 24,58.

³²⁸ Probablement no es refereix a Marc Tul·li Ciceró, sinó a S. Isidori Hispalensis, *De ecclesiasticis officis*, Lib. II, cap. XX.8: «Illud vero, quod in primis annulus a sponso sponsae datur, fit hoc nimirum vel propter mutuae fidei signum, vel propter id magis ut eodem pignore eorum corda jungantur. Unde et quarto digito annulus idem inseritur, quod in eo vena quaedam (ut fertur) sanguinis ad cor usque perveniat. Antiquitus autem non amplius uno dabatur, ne pluralitas amorem unicum carperet» (PL83, 311-312).

³²⁹ Joan de Gal·les s'expressava en termes semblants al *Communiloqui* (Part II, Dist. 4, cap. 1): «On aquella persona qui vol ésser en stament de matrimoni deu elegir tal marit o muller que sia persona virtuosa e ben acostumada, e de covinent condició, e d'estament qui sia per ell covinent, cor moltes vegades après que lo matrimoni és fet la una part o l'altra se'n penit e s'enuja de la companyia ab qui s'és ligat per matrimoni, e n viu ab tristor» (Ramon i Ferrer 1997: 373). D'altra banda, en el capítol XXVIII, 9

de la *Doctrina pueril* de Ramon Llull trobem els mateixos dos motius que enumera Eiximenis (igualtat de llinatge i igualtat d'edat): «On, per assó, fil, es a tu significat que, enaxí hom deu pendre muler segons que li cové per edat de dies e per honrament de parents. | Enaxí con en v son III en major nombre que II, enaxí, fil, en orde de matrimoni es meyor e pus noble l'om que la fembra; e per assó, fil, cové que l home sia seyorayant sa muler per tal que mentenga a ssi matex sa noblitat, e que per sa doctrina e per sa pahor sia sa muler obedient a nostro senyor Deu» (Santanach i Suñol 2005: 81).

³³⁰ Eiximenis en el capítol 548 del *Terç* explicava per què els matrimonis d'homes vells amb dones joves no eren bons: «Primerament, car ensenya experiència que l'hom veyl qui ha muller jove cuyda exir de seny contínuament per gelosia, majorment si ella és bella.» Tot seguit afirmava que pitjor era el matrimoni entre un home jove i una dona vella: «La II, que negun hom jove no prena muller veylla per res. Raó és, car aquest és pijor contracte que lo primer» (Renedo 1992a: 44-45). Bernardino de Siena parlava en termes semblants a *Le prediche volgari. Quaresimale del 1425* (Cannarozzi 1940: I, 183-184): «Guarda di non dare la tua figliuola giovane a uno vechio pe'pericoli che ne nascono, e sempre pare che siano la maggiore parte gelosi, avendo donna giovane.» Bernardino també veia amb mals ulls els matrimonis de dones velles amb homes joves: «E tu, vecchia, non torre el marito giovane, che come arà consumata la roba tua, ti darà de'calci.» (Cannarozzi 1940: I, 392). El nostre menoret també tocava aquest tema en els capítols 565 i 785 del *Dotzè* (II.1, 222).

³³¹ Eiximenis també tracta el tema de la gelosia en el capítol 91 del *Primer*, en els capítols 542, 765-767 i 815 del *Dotzè del Crestià*, en els capítols 585, 586, 588 i 809 del *Terç*. En el capítol 585 del *Terç* la presenta com un fet que agreuja el pecat d'adulteri: «La X causa e raó agreugant lo peccat de adulteri és la terrible gelosia qui n'hix de l'hom envers la fembra e de la fembra envers l'om, o de cascun d'aquests contra la persona aquella ab qui lo peccat se comet. Aquesta jelosia és en si terribla pena a aquell qui la sofer e de la qual hixen desesperats mals, car la persona ne ve sovín a la mort, e n'és en sa conversació fort importable e a diverses fort perillós. Per tal, cascun d'aquells qui són posats en matrimoni se deu fort guardar de provocar la persona ab si ajustada de gelosia aytant com pot e si no u fa comet greu peccat per les rahons dites» (Renedo 1992a: 109).

³³² Pr 14,15.

³³³ Per als termes “bròffech”, “turch”, “guisa” i “ontós”, vegeu el *Glossari*.

³³⁴ Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.1 [48,21].

³³⁵ Referència al versicle Dt 24,1.

³³⁶ Mt 5,31-32.

³³⁷ La mateixa afirmació la trobem en el capítol 299 del *Primer*. Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.1 [49,16].

³³⁸ En aquest paràgraf Eiximenis fa referència a Mt 19,7-8 i Mc 10,1-12.

³³⁹ El dret romà concedia als marits la possibilitat d'assassinar les seves mullers si les atrapaven cometent un adulteri. La *Lex Iulia* va atenuar aquesta pràctica permetent només la possibilitat d'assassinar l'amant, però no l'esposa. Amb tot, el marit que matava la seva muller no era condemnat a mort, sinó que era punit amb un exili perpetu i degradat en l'escala social (Brundage 1987: 31). L'emperador Justinià imposà càstigs més severos contra els marits que mataven les seves esposes quan havien comès adulteri (Brundage 1987: 119). En canvi el dret germànic sí que permetia que els marits matessin les seves mullers.

³⁴⁰ Sir 10,8. Versicle que es repeteix en el capítol 43 del *Dotzè* (I.1, 94) i a *Àngels* III, 6 i III, 14.

³⁴¹ Sv 12,2-7.

³⁴² Passatge que possiblement fa referència a Dt 25, 2 o bé a Dt 22, 22-28.

³⁴³ Jn 8,3-11. Aquest mateix exemple apareix en el capítol 205 del *Primer*.

³⁴⁴ Sv 7,28.

³⁴⁵ En el capítol 844 del *Dotzè del Crestià* Eiximenis relata una història que mostra els avantatges de tenir una muller poc agraciada físicament, però plena de virtuts. El protagonista d'aquesta història, el rei Doroteus del Garb, estava trist perquè no regia bé el seu regne, i la seva muller, en conèixer la causa de la seva aflicció, li va donar tota una sèrie de consells molt savis per portar a bon terme el seu govern, la qual cosa va aconseguir al final.

³⁴⁶ Ramon Llull s'expressa en termes semblants en el *Llibre de virtuts e de pecats* I, 1 § 3: «Tu veus i^a bella fembra que será bona. Si tu l'ames per la sua beylea a carnal delit e no la ames mes per la sua bonea que per la sua beylea, tu fas injuria, la qual nex e está en ton ymaginar, entendre, amar e membrar, la qual injuria es forma disformada que disforma ton yma||ginar, entendre, amar e membrar; con sia ço que bontat de bona fembra sia plus gran e plus alt habit, qui es spiritual vestedura, que la beylea de la fembra, que es vestidura e habit corporal» (Domínguez Reboiras 1990: 12-13).

³⁴⁷ Es repeteix aquesta mateixa idea al capítol 783 del *Dotzè* (II.2, 247): «Ensenyava Cesarius Lucdunensis a son poble, segons que apar en la *Crònica*, que tota fembra deu ésser fort suportada si és casta e ama ço que deu, e guarda ço qui li és comanat. E diu que sàpien los hòmens del món que una de les raons per què Déus los dóna sovín mal contra par e·ls porta a greus casos e vergonyes sí és lo mal e poch comportament que fan a lurs mullers e a les mares e a lur companya, car ab aytals se mostren leons axí com ab cosa vençuda; per tal los fa Déus vençre ab altre qui·ls és soberch [...]»

³⁴⁸ És possible que el polígraf manlevi aquesta citació dels versos 425-426 del *Remedia amoris* d'Ovidi: «sed quoniam totidem mores totidemque figurae, | non sunt iudiciis omnia danda meis» (Pérez Durà 1979: 56) o bé dels versos 525-526: «en, etiam partes conciliantis ago. | Nam quoniam uariant animi, uariabimus artes; | mille mali species, mille salutis erunt» (Pérez Durà 1979: 61).

³⁴⁹ Bernardí de Siena parlava en termes semblants en la Prèdica XIX, 50 (DelCorno 1989: I, 550).

³⁵⁰ Eiximenis aplica a la correcció de l'esposa enamoradissa les mateixes estratègies pedagògiques que recomanava en l'educació dels infants, és a dir evitar, d'entrada, el rigor i la severitat excessives i optar per unes formes més subtils, en què «la barreja entre l'aspror de la recriminació i, com diu el menoret gironí, la dolçor de la mel de les bones formes fos tan subtil que qui rebia la correcció per una banda ni se n'adonés, però, per l'altra, s'aconseguís l'efecte desitjat» (Renedo 2005: 79). En l'antologia de textos pedagògics preparada per Guixeras i Renedo (2005: 128-130) es pot llegir un bell exemple en què s'aplica aquesta estratègia.

³⁵¹ En el capítol 442 del *Terç* Eiximenis explica per què no és bo pel bon cristià dormir massa al matí: «Lo II notable si és aquest: que lo temps en què l'om deu molt squivar dormir és lo temps de matí, car en aquell temps l'om és ja confortat per lo dormir precedent e és lavors digest e ha l'enteniment pus dispòsit a pensar e a contemplar, car lavors encara no és implicat ne ocupat ab negun. Car en aquell temps cascun starà encara en sa casa e per tal aquell temps deu haver l'om fort car e ocupar-lo en pregar Déu ferventment, e gran vergonya és al cristià dormir aquella ora.»

³⁵² El nostre religiós i els seus contemporanis consideraven que escoltar o parlar de coses poc honestes empenyia tant l'home com la dona a la luxúria. Per això aconsellava als homes que no parlessin

d'aquestes coses amb les seves mullers. En el capítol 620 del *Terç* declarava: «E deya que gran senyal era que l'hom o la fembra eren dins suyllats de sperit de luxúria cant volenter oÿen recomptar viltats o històries de amors carnals, o de leugeria de fembres o de semblants matèries» (Renedo 1992a: 168).

³⁵³ Eiximenis torna a insistir en la correcció de l'esposa usant un llenguatge civilitzat, sense perdre mai la compostura en els gestos i evitant els cops i els insults. Cfr. a aquest propòsit els models i els exemples que proposa Eiximenis en el *Terç del Crestià* i que analitza Renedo (2003: 15-16).

³⁵⁴ Probablement fa referència als versicles bíblics Pr 23,13-14, Sir 7,24 i Sir 30,12.

³⁵⁵ En el capítol 624 del *Terç* Eiximenis s'expressava en termes semblants, aconsellant al marit que no deixés manar la seva muller, que no li fos cruel ni la tractés malament i que no permetés que visqués en la pobresa: «La v és aquesta: Si no vols ésser alcavot de tu matex guarde't que no faces ta muller exorar, ne la faces massa senyorejar a tu matex, mas encara te guarda més de ésser-li cruel, ne dur ne importable e, sobretot, la guarda que no sofira pobra, car aquestes són les més vies per les quals l'om és alcavot de si matex» (Renedo 1992a: 174).

³⁵⁶ Segons Coromines (1976: 173-177), la font dels consells que Eiximenis atribueix a Salusti és un suposat poema «satíric i didàctic ple de gràcia» (1976: 166), en noves rimades de set síl·labes, amb predomini de la rima assonant. Coromines reconstrueix els versos a tall d'hipòtesi. Sobre la qüestió de les prosificacions en el *Llibre de les dones* vd. la nota 178.

³⁵⁷ El tema de les dissolucions femenines també apareix en el capítol 576 del *Terç*, on hi ha una descripció dels mals costums de les donzelles modernes: «mas ara tot lo món és aterrat e tota virtut és morta, car les donzelles són fort dissolutes e per honor e estament a conservar jamés no van a missa, e per mantenir lo temps e per tal que sien ben mirades posen-se a les finestres bé pintades, e traen-se venals a tot hom, e parlen e rien e salten e van ab gests de vils fembres, e muden lurs hàbits, e ligars, cintes e calces aytantes vegades lo jorn almescales e perfumades, e ja a mig camí acuyllen tot hom ab garips, abraçant e ab poch parentesch besant, e parlant a part faent a tots cembeylls de lur cap, e de lur coyll, e de lur pits, e de lur cors, e de lurs peus, e parlant ab cundesch e ab térmens de la guisa, serpentejant, ara girant deçà, ara dellà, ara guardant-vos dret, ara a través, ara en biaix, ara sospirant, ara cridant, ara baxant, ara burlant» (Renedo 1992a: 95-96).

³⁵⁸ L'expressió *del temps* referida a les dones la repeteix el menoret en el capítol 618 del *Terç*, recontant el perill que suposa per als homes mirar-se les dones: «Segonament és peryll en guardar les fembres per tal car si per desastre elles vos reguarden falagerament vós sots tantost a terra, e majorment si ella és fina braganta e del temps dar-vos-ha tantost d'un cinbel per la cara» (Renedo 1992a: 165).

³⁵⁹ Coromines, a *Entre dos llenguatges* (1976-1977: I, 169-170) explica que aquest mot podria tractar-se d'un *hapax* i teoritza que, en realitat, podria tractar-se de la forma “garrones” escrita defectuosament amb una sola -r-. També comenta la possibilitat que sigui un derivat de l'occità antic “g(u)arar”, “mirar, llambregar” en un sentit com ara “espieta, xafardera”. També exposa que podria procedir de “garra”, “la de garretes o cames grogues que ja es fa vella”, que, segons el *DCVB* significaria “guenyo, que mira tort” (seria una barreja dels dos significats); també podria venir de “gorró”, “engorronir-se” i la seva família. Finalment assenyala que podria tractar-se d'una alteració fonètica o d'una mera corruptela gràfica de la paraula “ganyones”, que ja va emprar Eiximenis en el *Terç* (II, p. 15.30): «los insulars, per natura, són grans ganyons e falsaris». D'altra banda, Coromines, al *DeCat* (1984: IV, 379) assegura que aquest mot no es tracta d'una corruptela gràfica de “ganyones”, sinó que guarda una relació amb el verb “garronejar”

que apareix al *Spill* de Jaume Roig que, precisament, és aplicat a les dones: «aygua hon pex | lavat havien | per quant bonien, | garronejaven | e bravejaven, | sus li lançaven (*Spill*, 7995). Aquí tindria el sentit de “grunyir i botzinar”, de GRUNNIRE, que donaria GARONIR en mossàrab valencià (GR->GAR-), d'on vindria “garones” i “garronejar”. | Grofas: trad. cast.

³⁶⁰ «E si n'i ha qui no seguescha lur via apellen-les fantàstiques e orades, e les veylles qui-n murmuren apellen d'urbanes maleytes» (Renedo 1992a: 165).

³⁶¹ Vd. *Glossari*, “Remifada”. Segons Coromines (1976-1977: I, 170) aquest mot deu ser un *hapax*, una combinació de *mifo* “esquifit, desnerit (aplicat al bestiar)”, *mifa* “persona malcarada, sorruda” i *mifeu* “escarn, menyspreu”.

³⁶² Vd. *Glossari*, “Plató” (Maranges 1991: 72-73).

³⁶³ Com indica Renedo (2015: 307), el cant francès és una referència «a l'*ars nova* i a l'*ars subtilior* que tant de moda estaven a la cort reial a finals del segle XIV». Eiximenis en torna a parlar en la dura crítica que fa als costums dissoluts de les dames de la cort napolitana de Robert d'Anjou, en el capítol 56 del *Llibre de les dones*. Segons es pot deduir de les referències que en dóna Eiximenis, aquestes noves formes musicals començaven a sortir de la cort i a posar-se moda en els cercles i ambients urbans.

³⁶⁴ Vd. “*Glossari*, “Tapí” (Maranges 1991: 54-55).

³⁶⁵ Sobre les polaines vd. nota 174.

³⁶⁶ Eiximenis fa referència a aquest llenguatge afectat, inintel·ligible i que segueix la moda tant als capítols 576 i 618 del *Terç* (Renedo 1992a: 95 i 165) com al capítol 846 del *Dotzè* (II.2, 396), on declara que les dones conversen «ab sofismes e llenguatges de amós».

³⁶⁷ La Corona d'Aragó va ser un dels primers llocs d'Europa on es van començar a difondre, a finals del segle XIV, els jocs de cartes. Les referències que en fa Eiximenis, i que estan escampades per les seves obres, són molt interessants, ja que presenten els naips com un joc que en els seus orígens era molt practicat per les dames. En el capítol 558 del *Dotzè* (II.1, 205), per exemple, es desaconsella que en les seves estones d'oci el príncep jugui als naips, «car és joch de fembres». No sembla que Eiximenis anés desencaminat perquè en el capítol 218 del *Tirant lo Blanc* es llegeix que «la princesa (Carmesina) stava jugant ab la viuda a nayps, apartades en hun cantó de la cambra» (Hauf 2004: 855-56). La reina Maria, l'esposa del Magnànim, també gran aficionada a les cartes, hi solia jugar amb les seves dames i donzelles de companyia, de vegades fins i tot amb diners pel mig. El desembre del 1428 es va fer fer «deboixar, pintar e acabar hun joc de nahips» (cfr. Soldevila 1928: 306-307).

³⁶⁸ Segons Coromines (1976: 169-172), la font dels consells que Eiximenis dóna entre les línies 4-26 és un altre fragment del suposat poema satíric i didàctic prosificat en part en el capítol 53. Coromines reconstrueix els versos a tall d'hipòtesi. Sobre la qüestió de les prosificacions en el *Llibre de les dones* vd. la nota 178.

³⁶⁹ La mateixa idea en el *Terç*: «car dien aquestes dones d'aquest temps que en tota bona casa en què està cavall pot viure un rocí e que ab bona somera està bé ase e pollí» (Renedo 1992a: 96).

³⁷⁰ En el capítol 619 del *Terç* el franciscà es queixa dels homes que deixen que les seves esposes es vesteixin luxosament: «Per tal dix Lucdunensis, *Tractatu de luxuria*, que gran maravella és com entre crestians lexa hom anar les fembres axí ornades dissolutament, com per lur ornament no sia sinó laç del diable a pendre les ànimes» (Renedo 1992a: 166).

³⁷¹ Is 3,16-26.

³⁷² Gn 19,24-25.

³⁷³ Gn 6,1-8.

³⁷⁴ Na 1,8 i 2,14.

³⁷⁵ Is 13,19-20 i 14,22.

³⁷⁶ Ez 28,22.

³⁷⁷ Jr 47,4.

³⁷⁸ Jo 3,4-8.

³⁷⁹ Aquí s'inicia un llarg *exemplum* que recorre la història del regne de Nàpols des de principis del segle XIV, en els temps de Robert el Savi (1278-1343), rei de Nàpols entre els anys 1309-1342, fins ben bé a finals del mateix segle, amb la fi de la presència angevina en el tron reial.

³⁸⁰ Sobre el cant francès vd. *Glossari*, "Gargolegar" (Renedo 2015: 307-308).

³⁸¹ Es tracta de Sança de Mallorca (1248-1345), que Eiximenis, potser per un error comú a tota la tradició manuscrita del *Llibre de les dones*, anomena Constança. Era filla de Jaume II de Mallorca i d'Esclarmonda de Foix i va ser la segona esposa del rei Robert de Nàpols. Va ser una reina molt vinculada a l'orde franciscà, en consonància amb els seus orígens mallorquins, sobretot als corrents espiritualistes més radicals. Va ingressar en el convent de la Santa Croce després de la mort del seu marit i, com es diu més endavant, "morí menoreta". Eiximenis hi tenia una especial veneració, perquè l'anomena 'santa regina' dos cops al llarg d'aquest capítol.

³⁸² Es refereix a Carles de Durazzo, anomenat el Petit. Va ser rei d'Hongria (1385-1386) i rei de Nàpols (1381-1386). Era un membre de la branca hongaresa dels Anjou que va arribar al tron napolità impulsat, en ple Cisma d'Occident, pel papa Urbà VI, que, de fet, havia designat en primera instància com a rei Lluís I d'Hongria, que hi va haver de renunciar a causa de la seva avançada edat. Carles de Durazzo, responsable de l'assassinat de la reina Joana de Nàpols, és el representant de la línia urbanista en la cadena de catàstrofes i calamitats que narra Eiximenis en aquest capítol (Jehel 2014: 267-74 i Csernus 2001).

³⁸³ Es tracta de Lluís d'Anjou (1339-1384), segon fill del rei Joan II i germà de Carles V, també rei de França. És el representant, en els inicis del Cisma d'Occident, de la branca clementista en la lluita pel poder en el regne de Nàpols. La reina Joana de Nàpols, que no tenia fills, el va adoptar com a hereu el 29 de juny del 1380 amb el suport de Climent VII des d'Avinyó. Va trigar a incorporar-se en la lluita pel domini de Nàpols perquè la minoria d'edat de Carles VI, el seu nebot, el va retenir a la cort francesa. Va morir el 1384 quan estava a punt d'ocupar Nàpols. (X. Renedo prepara un article sobre el capítol 56 del *Llibre de les dones* i el seu complicat rerefons polític.) [Jehel 2014: 267-74 i Verry 2001].

³⁸⁴ Segons explica Eiximenis en el capítol 228 del *Primer*, els llibres que solien dur a les mans les dames franceses mentre eren a l'església eren saltiris i llibres d'hores de butxaca: «Per aquesta reverència així mateix a conservar, lo poble francès, specialment les dones, observen en les ciutats que quant van a la sgleya porten ab si un saltiri en poch a forma, o unes ores, o un altre libre poch, per tal que tostemp stant en la sgleya ligen e pregunuen Déu e que-s guarden de parlar. E aquesta és fort nobla costuma, e per la qual Déu fa gran misericòrdia a aquells qui l'observen e esquiven tanta de injúria de nostre senyor Déu com és parlar dels fets del món en la casa de Déu.»

³⁸⁵ Eiximenis presenta en aquest passatge una llarga llista de beneficis morals, domèstics i fins i tot laborals de l'accés de les dones al món de l'escriptura. Sobre totes aquestes qüestions, vegeu Guixeras & Renedo (2005: 154-156).

³⁸⁶ Reacció contra el tòpic misogin que veia en l'alfabetització de les dones una porta oberta a la dissolució i al llibertinatge, ja que l'escriptura només podria servir perquè les dones concertessin cites amoroses amb els seus amants sense que els pares, o els marits, se n'assabentessin. Tenim un bon exemple d'aquest tòpic a la traducció catalana medieval de *Flors de virtuts*: «Salusti dix d'una altra [dona] que aprenia de llegir: “Lo verí de la serp s'ajusta al verí de l'escorpí [...] Avicenna dix a una altra que aprenia d'escriure: “No multipliques lo mal ab lo mal”» (Cornagliotti 1975: 75). Sobre totes aquestes qüestions cfr. Guixeras & Renedo (2005: 154-156).

³⁸⁷ Probable referencia a la sàtira sisena de Juvenal, font de molts de textos misògins medievals. Es tracta, però, d'una mera cita d'autoritat, ja que Juvenal no hi fa cap referencia a la “lleï antiga” de què parla Eiximenis. Sí que hi apareixen, en canvi, alguns dels tòpics misògins que apareixen en el *Llibre de les dones*, com ara la sogra com a mestra de les males arts i els mals costums de l'esposa (versos 231-241), o la tesi que l'esposa sempre s'embelleix per satisfer l'amant, mai per complaure el marit (versos 464-466). En aquest cas, però, no sembla que Eiximenis segueixi Juvenal, sinó tòpics del món de la predicació.

³⁸⁸ Vd. *Glossari*, “gramalla” (Maranges 1991: 34).

³⁸⁹ Vd. *Glossari*, “caperonich” (Maranges 1991: 60-61).

³⁹⁰ Vd. *Glossari*, “cogulla” (Maranges 1991: 62).

³⁹¹ En els capítols 587-589 del *Terç* Eiximenis aconsella a l'home com ha d'actuar depenent de si l'adulteri de la dona és públic o secret, recomanacions que també trobem en aquest capítol i en el següent.

³⁹² Jn 8,1-11.

³⁹³ Mt 26,52.

³⁹⁴ Gn 2,24.

³⁹⁵ Jn 7,3-11.

³⁹⁶ Dt 32,35.

³⁹⁷ Dt 25,2. Malgrat que el dret canònic es va mantenir sempre inflexible en la condemna de l'uxoricidi en cas d'adulteri, hi havia països en què estava permès. Un d'aquests països era Castella, on diversos ‘fueros’ permetien al marit, i de vegades fins i tot a d'altres membres de la seva família, l'assassinat de l'esposa adúltera (Brundage 1987: 462). Eiximenis denuncia de forma airada, i molt més clara que en el *Llibre de les dones*, aquestes practiques en el capítol 545 del *Dotzè* (II.1, 180): «En Castella cremen lo adúlter e l'adúltera, la qual cosa és mal feta, com aquesta punició sobrepug la punició de la lig vella, e pas ultra la malícia del crim, e sia egualada a pena d'heretge». A la Corona d'Aragó, tot i que l'uxoricidi no estava permès, a finals del XIV els reis es van mostrar sovint tolerants amb els marits que el cometien i no era rar que els indultessin (Kelleher 2010: 120-121), una pràctica que Eiximenis critica d'amagat en les seves obres. [M. Comas (2013) documenta diversos casos d'indults reials a marits uxoricides.] En el *Dotzè* hi ha una crítica duríssima, encara que amagada en un capítol en què, si es fa cas del títol, no sembla que s'hagi de parlar d'aquesta qüestió, als reis que toleren l'uxoricidi: «són los pus terribles homayers del món, car sens conaguda de dret daran mort a qui·s volran, e daran licència a qui·s vulla de matar les mullers sens procés e forma de dret, no ponderant la perdició de la ànima de la mesquina de

fembra, qui serà falçament o vera diffamada; ne pensen que aytals licències ells no les poden dar, com sien contra caritat e fora forma de ley e dret» (I.1, 271).

³⁹⁸ La mateixa idea s'expressa en el capítol 587 del *Terç*: «Per tal, qui vol satisfer a la vergonya del món prena via mitgana qui no offena Déu, e sia tal que enseny al món que ell podia matar la muller, mas està-se'n per honor de Déu e per honor dels parents. E no-res-menys encara per satisfer a sa honor separ-se d'ella, car prou la aurà confusa lavors» (Renedo 1992a: 112).

³⁹⁹ Lucius Annaeis Senecae, *De ira*, Liber II, cap. XXXII, 3: «Magni animi est iniurias despiciere; ultionis contumeliosissimum genus est non esse visum dignum ex quo peteretur ultio.» Cfr. <www.thelatinlibrary.com/sen/sen.ira2.shtml>.

⁴⁰⁰ Mt 10,32-33 i Lc 9,26.

⁴⁰¹ Una expressió semblant apareix a *Àngels* III, 6, i aquesta vegada el franciscà l'atribueix a *Beda en lo Istorial d'Irlanda*.

⁴⁰² Probable referencia, tenyida amb tints profètics i encastada dins d'una visió, a l'extinció de la dinastia dels Capets amb la mort de Carles IV el Bell (1328), i a l'entronització de la casa dels Valois amb l'accés al tron de Felip VI l'Afortunat (1328-1350). En relació amb els Capets els Valois són, en efecte, una línia no dreta, sinó lateral. Eiximenis, doncs, encasta en aquest passatge una profecia *ex eventu*, en què la família dels Capets haurien estat castigats per la seva condescendència amb l'assassinat de les esposes adúlteres.

⁴⁰³ Jm 2,13.

⁴⁰⁴ Sl 141,5.

⁴⁰⁵ *Decret de Gracià, Secunda Pars, Causa xxxiii, Questio II, capitulo v-viii: "Capitulo VI. Non licet alicui uxorem adulteram occidere"*: «Inter hec uestra sanctitas addere studuit, si cuius uxor adulterium perpetuauerit, utrum marito illius liceat secundum mundanam legem eam interficere. Sed sancta Dei ecclesia numquam mundanis constringitur legibus; gladium non habet, nisi spiritualem; non occidit, sed uiuificat.» També "*Capitulo VIII. Penitencia Astulphi, qui uxorem suam interfecerat*": «Admonere te cum lacrimis...» (des de <http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_001/pages/ldpd_6029936_001_00000635.html?toggle=image&menu=maximize&top=&left=>>).

⁴⁰⁶ 1 Sa 18,27 i 1 Sa 25,44.

⁴⁰⁷ En el capítol 587 del *Terç* Eiximenis aconsella al marit que intenti reconciliar-se amb la seva dona adúltera i que la perdoni, almenys si comet adulteri una vegada: «E si per glòria sua te volies reconciliar la fembra errada e li perdonaves almenys la primera errada, faries obra de gran caritat» (Renedo 1992a: 112).

⁴⁰⁸ Gregori IX, *Decretalio compilatio*, Liber Quintus, Titulus XVI. *De adulteriis et stupro*, cap. VI: «*Intelleximus* tam per literas venerabilis fratris nostri Pictaviensis episcopi, quam per ea, quae coram dilecto filio Andrea subdiacono et capellano nostro, super hoc auditore concesso, proposita pro partibus exstiterunt, quod, quum S. laicus H. uxorem suam a maritali consortio sine causa rationabili depulisset, idem episcopus dioecesanus eorum, audiens, mulierem eandem cum quodam adultero fornicari, eam et illum vinculo excommunicationis adstrinxit, quae, tandem adulterum abiurans, absolutione recepta coram episcopo memorato praedictum virum sibi restitui postulavit. At ille, huiusmodi obiiciens ei adulterium, de quo prolem genuisse dicebat eandem, et quod ab ipso non expulsa, sed spontanea recessisset,

restitutionem sui proposuit ei esse minime faciendam; quod mulier memorata prorsus inficiens, replicant in ipsum, quod fuerat fornicatus, et de fornicatione sobolem procrearat, propter quod tali exceptione uti non poterat contra ipsam. Quum autem, utriusque parti probandi haec facultate concessa, praefata mulier per quosdam testes eiusdem viri adulterium probavisset, quas vir ipse dicebat tanquam minus idoneos reprobandos, tandem ab eo fuit ad nostram praesentiam appellatum. Quocirca fraternitati tuae per apostolica scripta mandamus, quatenus, nisi tibi constiterit, vel per evidentiam rei, vel per confessionem legitimam mulieris, quod adulterata sponte fuisset adulterii etiam, quod vir dicitur commisisse, probatione cessante, ipsum recipere compellas eandem. Quodsi praedicto modo de mulieris fornicatione constiterit, nisi testes, per quos viri adulterium est probatum, fuerint reprobati, quum matrimonii ius in utroque laesam consistat, et paria delicta mutua compensatione tollantur: nihilominus eum cogas, ut eam recipiat, et maritali affectione per tractet; alioquin mulieri praedictae silentium imponere non postonas. [Dat. Lat. VI kal. Maii. Ao. XI. 1208]» (des de <http://www.intratext.com/ixt/lat0833/_P1AQ.HTM>). En el capítol 545 del *Dotzè* (II.1, 179) Eiximenis torna a afirmar que tant l'home com la dona es poden separar en cas d'adulteri, però sempre s'ha de fer a través de tràmits legals.

⁴⁰⁹ Gregori IX, *Decretalium compilatio*, Liber Quartus, Titulus XIX, *De divortiis*, cap. IV: «*Significasti nobis, quod quidam miles in provincia tua, uxore sua sine iudicio ecclesiae [et auctoritate] dimissa pro eo, quod suggestum sibi fuerat, ipsam incestum cum quodam consanguineo suo commisisse, vinculo fuit propter hoc excommunicationis adstrictus. Verum mulier ipsa non continuit, sed sobolem de alio viro suscepit; nec minus postulat viro restitui; asserens, se ab ipso iniuste [fuisse] dimissam, et eundem virum sibi materiam adulterandi dedisse. Unde, quia nos consuluisti, utrum mulier ipsa debeat viro [suo] restitui, et vir ad eius receptionem compelli, Consultatione tuae taliter respondemus, quod, si notorium est, mulierem ipsam adulterium commisisse, ad eam recipiendam praefatus vir cogi non debet, nisi constaret, ipsum cum alia adulterium commisisse*» (des de <http://www.intratext.com/ixt/lat0833/_P15L.HTM>).

⁴¹⁰ Gregori IX, *Decretalium compilatio*, Liber Quintus, Titulus XVI, *De adulteriis et stupro*, cap. III: «*Si vir sciens, uxorem suam deliquisse, quae non egerit poenitentiam, sed permanet in fornicatione sua, vixerit cum illa: vir reus erit et eius peccati particeps. Quodsi mulier dimissa egerit poenitentiam, et voluerit ad virum suum reverti, debet, sed non saepe, recipere peccatricem, quae poenitentiam egit*» (des de <http://www.intratext.com/ixt/lat0833/_P1AN.HTM>).

⁴¹¹ L'abat Pastor fou un monjo que va portar una vida eremítica en els deserts d'Egipte entre els últims anys del segle IV i inicis del segle V. Se'l coneix per les pàgines que se li van dedicar a les *Vitae Patrum*, a la *Legenda aurea* i al *Speculum historiale* de Vicent de Beauvais.

⁴¹² 1 Co 7,11. També 1 Co 7,27.

⁴¹³ Sant Jerònim, *Epístola XXII, Ad Eustochium*, 6: «*Si autem et illae virgines virgines sunt, ob alias tamen culpas virginitate corporum non salvantur, quid fiet illis quae prostituerunt membra Christi et mutaverunt templum sancti Spiritus in lupanar? [...] Rectius fuerat homini subisse coniugium, ambulasse per plana, quam ad altiora tendentem in profundum inferi cadere*» (Ruiz Bueno 1962: I, 162).

⁴¹⁴ En els capítols 939-956 del *Terç* Eiximenis aconsella no creure les dones en cap matèria perillosa o que tingui a veure amb algun delicte, ja que no tenen seny i són apassionades. D'altra banda, segons la legislació medieval, el testimoni d'una dona en un judici no tenia gaire pes. Citarem dos exemples: abans de les *Siete Partidas*, les dones podien ser testimonis en cas d'absència d'homes, però la seva deposició era un simple *indicium* i els *Fueros de Biscaya* només autoritzaven el testimoniatge d'una dona si gaudia

de bona fama (Lett 2013: 134-135).

⁴¹⁵ Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.3 [63,10].

⁴¹⁶ Mt 19, 5 i Mc 10, 9.

⁴¹⁷ Si en aquest passatge el menoret ens descriu les conseqüències de cometre el pecat de fornicació, en el capítol 208 de l'obra ens enumera les causes: «Aquest vici se nodreys en l'om per estar ociós, e per dir e oir vils paraules, e per cogitar vils cogitacions, e per haver males companyies, e per adeltar-se en vils pensaments, per massa mengar e per massa beure, e per usar viandes caldes e delicades, e per massa dormir e per jaure massa delicat, e per tenir los senys sens guàrdia, specialment lo veure e oir, e per acostar-se a males avinentees» (Naccarato 1981: II, 309).

⁴¹⁸ Jb 40,11. Sant Jerònim, a l'*Epístola xxii, Ad Eustochium*, 11, es serveix d'aquest versicle per explicar com venç el diable a l'home: «Job Deo carus et testimonio ipsius immaculatus et simplex, audi quid de diabolo suspicetur: *virtus eius in lumbis eius et potestas eius in umbilico* [...] *Omnis igitur adversus viros diaboli virtus in lumbis est, omnis in umbilico contra feminas fortitudo*» (Ruiz Bueno 1962: I, 168).

⁴¹⁹ 1 Co 7,2.

⁴²⁰ 1 Ga 5,17.

⁴²¹ Les especulacions dels Pares de l'Església sobre la vida sexual al paradís abans del pecat original o, com diu Eiximenis, 'en temps d'ignocència', posaven en relleu la inexistència del conflicte entre la carn i l'esperit. La líbido, que sant Agustí definia com la retribució per haver comès el pecat original (*De civitate Dei* XIV, 23), no hi hagués tingut lloc. Adam i Eva haguessin pogut controlar, doncs, els òrgans sexuals amb la mateixa naturalitat i tranquil·litat amb què movien les mans, els peus o els ulls. (Sobre aquesta qüestió cfr. Renedo 2014: 165).

⁴²² 1 Co 7,3.

⁴²³ Gn 1,28. Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.4 [65,12].

⁴²⁴ 1 Co 7,28.

⁴²⁵ 1 Tm 5,14. Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.4 [65,21].

⁴²⁶ Ex 19,15.

⁴²⁷ Francesc Eiximenis, en el capítol 580 del *Terç* ja havia parlat del perill que suposava per a la criatura mantenir relacions sexuals mentre la dona estava embarassada: «La IIII cant l'om se acosta a la dona axí prenys que és prop del part, car lavors és perill de mort a la creatura que la dona porta dins el ventre» (Renedo 1992a: 141-142). També ho va fer en el capítol 525 de la mateixa obra (Renedo 1992a: 6). Segons la *Informació espiritual al rei Frederic* d'Arnau de Vilanova si els cònjuges mantenen relacions sexuals durant l'embaràs de la dona, la criatura “ne pren qualche corrompiment, o en complexió o en composició”, com ara la lepra o el perill de l'avortament (Renedo 1992a: 216). En els Decretals de Gracià apareix la prohibició de realitzar el coit durant la menstruació, l'embaràs o la llaçància de la muller: «Si autem filios suos ex prava consuetudine aliis ad nutriendum tradunt, nisi purgationis tempus transierit, uiris suis non debent admisceri: quippe et sine partus causa cum in menstruis consuetis detinentur, uiris suis misceri prohibentur, ita ut morte lex sacra feriat, si quis uir ad menstruam mulierem accedat (*Decreti prima pars, Dist. v, ca. IV, p. 8*).

⁴²⁸ Sant Bonaventura, *In IV Sententiarum*, dist. XXXI, q. III (Peltier 1865: 369-370). Aquesta mateixa idea s'expressa en els capítols 580 i 985 del *Terç*.

⁴²⁹ La mateixa referència es repeteix en el capítol 992 del *Terç*: «*Et Sextus in Sentenciis dixit: Adulter est*

in suam uxorem amator ardentior [...]» Aquesta citació la feia també sant Jerònim a l'*Adversus Jovinianum* I, 49 i la va extreure del pitagòric Sixt, 231 (Narro Sánchez 2011: 338).

⁴³⁰ Tb 8,4-5.

⁴³¹ 1 Co 7,29.

⁴³² Sant Agustí va dedicar a la *Suma Teològica* un apartat al debat sobre els petons i els tocaments, si eren o no pecat mortal (II, II, q154 a4). Aquest doctor presenta idees similars a les d'Eiximenis, que no veia amb bons ulls els petons i les abraçades quan eren fetes per buscar el plaer sexual: «Et hoc modo osculum, amplexus vel tactus, secundum suam rationem non nominant peccatum mortale. Possunt enim haec absque libidine fieri, vel propter consuetudinem patriae, vel propter aliquam necessitatem aut rationabilem causam [...] Et ideo, cum oscula et amplexus et huiusmodi propter delectationem huiusmodi fiant, consequens est quod sint peccata mortalia. Et sic solum dicuntur libidinosi. Unde huiusmodi, secundum quod libidinosi sint, sunt peccata mortalia» (cfr. *Corpus Thomisticum*, des de <<http://www.corpusthomicum.org/sth3146.html>>).

⁴³³ El «Tractat del senys» està situat entre els capítols 920-995 del *Terç del Crestià*, i la secció dedicada al sentit del tacte es troba entre els capítols 981-995.

⁴³⁴ La mateixa idea s'expressa en el capítol 991 del *Terç*.

⁴³⁵ Lc 22,47-48.

⁴³⁶ Lc 7,36-50.

⁴³⁷ La mateixa idea es repeteix en el capítol 263 de l'obra (Naccarato 1981: 385).

⁴³⁸ En aquest passatge Eiximenis posa en relleu la importància dels confessors i, en general, dels religiosos com a reguladors de la vida sexual dels matrimonis. Els confessors no només havien de conèixer bé la moral sexual cristiana, sinó que havien de saber tant parlar-ne com interrogar els fidels, i molt en especial les dones, que, segons s'assenyala en el capítol 168 del *Segon del Crestià*, solien ser molt vergonyoses a l'hora de parlar d'aquests temes: «E si ho confessen dien-ho així cobertament e falsa que, si no era per indústria de bon confessor que ja conega què volen dir, qui les faça parlar clar, tota llur confessió no valdria res del setgle, ans n'hi ha moltes així orades que, si han feta jamás qualche llegea carnal de si mateixes, nulltemps no la volen confessar fins que moren. E tostemps s'estogen a aquell pas, e a vegades troben-se'n enganades, car sovint Déus no els dóna temps de confessar-ho» (Renedo 2014: 169-70).

⁴³⁹ Els pecats de la carn eren un tema que s'havia de tractar tant en els confessionaris com en el púlpit. Hi havia, però, qui per ignorància, o per malícia, se'n queixava quan el confessor se n'ocupava, com indica Eiximenis, o quan es convertia en matèria d'un sermó, com assegurava Bernardino da Siena. El predicador italià insistia en la necessitat de parlar d'aquesta matèria, «la quale non si vuole mai dire in predica» (Delcorno 1989: 574), i fins i tot va arribar a afirmar que alguns predicadors, per estalviar-se problemes i queixes, s'estimaven més no parlar-ne. (Sobre totes aquestes qüestions cfr. Renedo 2014: 173.)

⁴⁴⁰ Sant Jerònim, *Adversus Jovinianum*, I, 49: «Refert praeterea Seneca, cognovisse se quemdam ornatum hominem, qui exiturus in publicum, fascia uxoris pectus colligabat, et ne puncto quidem horae praesentia ejus carere poterat: potionemque nullam, nisi alternis tactam labris vir et uxor hauriebant: alia deinceps non minus inepta facientes, in quae improvida vis ardentis affectus erumpebat» (PL 23, 281). Aquest exemple també apareix al *Communiolum* de Joan de Gal·les (Part II, Dist. 4, cap. v [cfr. Ramon i

Ferrer 1997: 387]).

⁴⁴¹ Vicent Ferrer en els *Sermons de Quaresma* posa l'exemple de sant Tomàs, que mai es veié temptat per una dona i explica com el sant mai parlava amb cap individu del sexe femení: «E així, jamai no hac nengun moviment carnal. E ab tot açò se guardava que jamés no volia parlar ab dones» (Sanchis Sivera 1973: I, 61). En els *Sermons* posava exemples d'altres sants que no volien ni veure les seves pròpies parentes (Sanchis Sivera & Schib 1932: 155 i 161), com ara sant Agustí, el qual mai deixava entrar a la seva germana a casa seva i si parlava amb les dones ho feia a l'església per adoctrinar-les: «après del bapisme fo axí cast que una germana que havie no la lexave entrar en casa sua, ni sa neboda, per ço que la gent no fos mal edificada. E donchs, si volien parlar ab ell, com o fahien? En l'església parlava ab aquelles donant-los algunes bones doctrines [...] E jamés volie parlar ab deguna dona, si no ab testimoni, si no s'és en la confessió» (Sanchis Sivera & Schib 1932: 153). En el capítol 16 del *Segon Eiximenis* torna a referir-se a sant Bernat, i en el capítol 995 del *Terç* esmenta sant Benet.

⁴⁴² Sl 81,5.

⁴⁴³ La idea que el luxuriós no ha de governar també la tractava Eiximenis en el capítol 541 del *Terç*: «Per esta raó se pot tenir per dissipat tot regne qui ha son regidor luxuriós, car pot dir que ha lo cap mort, car luxúria és contrària al do del sant Sperit appellat saviea, en tant que negun luxuriós no pot ésser estimat hom savi ne, per consegüent, bon per a regir altres.»

⁴⁴⁴ Des del *De bono coniugali* de sant Agustí els tres béns del matrimoni són, per aquest ordre, el *bonum prolis* (els fills), el *bonum fidei* (la fidelitat) i el *bonum sacramenti* (la indissolubilitat). Són els béns que recull Pere Llombard en el *Llibre de les sentències* (IV, d. 31). (Sobre aquesta qüestió cfr. Auer 1977: 322-324). Eiximenis segueix, però, un ordre diferent, i en dona una llista més extensa, en el *Llibre de les dones*. En primer lloc parla del *bonum prolis* (caps. 35-43), després del *bonum fidei* (caps. 44-63), i, en tercer lloc, del matrimoni com a remei contra la concupiscència (caps. 64-68). El *bonum sacramenti* (caps. 69-70), per tant, queda desplaçat al quart lloc de la llista. Per aquesta raó demana disculpes assegurant, però, que l'ordre dels factors no altera el producte.

⁴⁴⁵ Ef 5,32.

⁴⁴⁶ Pere Llombart, *Sententiarum Libri Quatuor*, Liber IV, Distinctio XXII.3: «Sacramentum enim signum est sacrae rei» (PL192, 898).

⁴⁴⁷ En el capítol 536 del *Dotzè* (II.1, 160) el franciscà ja havia enumerat aquest motiu: «car lavors negun no s'auria cura de ajudar a nodrir son infant, car cascun duptaria que fos seu e que no fos d'altre, pus sabés que la fembra à aüt a fer ab diverses hòmens». El torna a repetir al capítol 525 del *Terç*, explicant per què un home només ha de tenir una dona i una dona, només un home: «açò és contra ben comú de la cosa pública, ço és la multiplicació de natura humana [...] aytal jaure indiferentment ab qual fembra l'om se vulla és notable nocument en l'infant qui d'aquí nex en quant lo pare, dubtant del fill, no ha d'aquell la cura que pare deu haver de fill».

⁴⁴⁸ Gn 2,24 i Mt 19,5. En aquest passatge tota la tradició llegeix el tercer capítol del Gènesi, però hem esmenat aquest lloc segons la citació bíblica actual.

⁴⁴⁹ Pr 17,17.

⁴⁵⁰ En el *Llibre de paraules e dits de savis e filosofos* de Jafuda Bonsenyor trobem un proverbi molt semblant al que apareix en aquest passatge: *L'amich tota ora ama mes no proua tro als obs* (cfr. Llabrés Quintana 1889: 44, núm. 403).

⁴⁵¹ Mt 28,20.

⁴⁵² Ef 5,32.

⁴⁵³ Vicent Ferrer en els *Sermons* també parlava de les grandeses del matrimoni: «e sent Matheu començà a preycar de matrimoni loant lo matrimoni, que fo lo primer sagrament que Deus instituí [...] Item, matrimoni fo honrat per Jhesucrist, que lo primer miracle que féu, féu en les noces [...] Matrimoni és conservació de humanal linatge. Matrimoni és creximent de benedicció [...] és tan santa cosa que primer volch que sa mare fos en orde de matrimoni ans que fos sa mare» (Sanchis Sivera & Schib 1932: IV, 82).

⁴⁵⁴ Gn 2,23-24.

⁴⁵⁵ Gn 2,23.

⁴⁵⁶ Gn 6,18. Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.2 [70,22].

⁴⁵⁷ Vd. *Glossari*, “Mantell” (Maranges 1991: 17).

⁴⁵⁸ Jn 2,1-2.

⁴⁵⁹ Jn 2,7-10.

⁴⁶⁰ Mt 25,34.

⁴⁶¹ Mt 25,41. El versicle es repeteix en el capítol 181 del *Primer*.

⁴⁶² Sant Jerònim, a l'*Epístola XXII, Ad Eustochium*, 13, parla de les falses vídues i de les casades que amb beuratges es provoquen l'abortament o es tornen estèrils: «Videas plerasque viduas ante quam nuptas infelicem conscientiam mentita tantum veste protegere, quasi nisi tumor uteri et infantum prodiderit vagitus, erecta cervice et ludentibus pedibus incedunt. Aliae vero sterilitatem praebibunt et necdum nati hominis homicidium faciunt. Nonnullae, cum se senserint concepisse de scelere, aborti venena meditantur et frequenter etiam ipsae commortuae trium criminum reae ad inferos perducuntur, homicidae sui, Christi adulterae, necdum nati filii parricidae» (Ruiz Bueno 1962: I, 169). També és tractat aquest tema en el capítol 73 del *Dotzè* (I.1, 159).

⁴⁶³ Cfr. Sant Agustí, *De civitate Dei*, Llibre XV, cap. XVI: «Habita est enim ratio rectissima charitatis, ut homines quibus esset utilis atque honesta concordia, diversarum necessitudinum vinculis necterentur; nec unus in uno multas haberet, sed singulae spargerentur in singulos; ac sic ad socialem vitam diligentius colligandam plurimae plurimos obtinerent. Pater quippe et socer duarum sunt necessitudinum nomina. Ut ergo alium quisque habeat patrem, alium socerum, numerosius se charitas porrigit. Utrumque autem unus Adam esse cogebatur et filiis et filiabus suis, quando fratres sororesque connubio jungebantur» (PL41, 458).

⁴⁶⁴ Pr 6,16-19.

⁴⁶⁵ Sir 25,1-2.

⁴⁶⁶ Ex 19,14-15.

⁴⁶⁷ Lc 23,29. També Mt 19,12.

⁴⁶⁸ Quan Eiximenis parla de la cobejança carnal que estimula el naixement del desig sexual s'està referint als 'primers moviments' de la sensualitat. Es tracta d'un concepte encunyat per l'escolàstica i objecte d'un llarg debat a les aules al llarg de tota l'edat mitjana i fins i tot després. El centre d'aquest debat girava al voltant de la innocència, o culpabilitat, dels primers moviments. Eiximenis deixa ben clara en aquest passatge, com també ho fa, per bé que de forma més detallada en el *Segon* i el *Terç del Crestià*, la innocència dels 'primers moviments', que sorgeixen de forma espontània, sense intervenció de la voluntat i que, per tant, no són pecat. I en el cas que la voluntat hi participi, els béns del matrimoni, sobretot el

bonum prolis, justifiquen i alliberen de tota culpa el naixement del desig. (Sobre la concepció que tenia Eiximenis dels primers moviments cfr. la tesi doctoral de Renedo 2002: CCCXIX-CCCXXXV.)

⁴⁶⁹ Gracià, *Decreti Secunda Pars*, Causa xxxii, Questio II, III Pars, capitulo IV: «Conubia legitima carent quidem peccato, nec tamen tempore illo, quo coniugales actus geruntur, presentia S. Spiritus dabitur, etsi propheta esse uideatur qui offitio || generationis obsequitur. Sed et alia plura sunt, in quibus sufficit sibi sola uis humana, et neque res indiget, neque decet adesse presentiam S. Spiritus» (des de <http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_001/pages/ldpd_6029936_001_00000618.html?toggle=image&menu=maximize&top=&left=>). Hem esmenat aquest lloc crític amb l'ajuda dels testimonis castellans *B₁D₁K₁L₁*, que en aquest punt llegeixen la lliçó correcta, tot i que probablement l'arquetip de l'obra no portava el número de decret a què fa referència aquest passatge.

⁴⁷⁰ En el capítol 561 del *Terç* el nostre franciscà reconta que els profetes perdien el do de la profecia quan mantenien relacions sexuals amb les seves mullers: «Legim axí matex que l'esperit de profecia se partia dels prophetes en temps que ells entenien a aquestes obres carnals e en la generació filial segons la carn.» La mateixa idea s'expressa també en el capítol 541 de la mateixa obra (Renedo 1992a: 33).

⁴⁷¹ 1 Co 7,8: «Dico autem non nuptis, et viduis: bonum est illis si sic permaneant, sicut et ego.» Malgrat que l'arquetip de l'obra devia contenir un espai en blanc en aquest passatge, hem esmenat aquest lloc crític amb l'ajuda dels manuscrits castellans *B₁K₁L₁*, els quals llegeixen el setè capítol de l'epístola de sant Pau als de Corint.

⁴⁷² Per remarcar la importància d'aquest bé matrimonial, el franciscà, en el capítol 843 del *Dotzè* (II.2, 388), aporta un exemple sobre Alovius, rey de Otl-làndia, que per tal d'afavorir el *solaç* en el matrimoni «ordenà que mut qui presés muller li agués a triplar lo exovar, e açò per tal quant no podia dar a muller solaç de paraules, lo qual és degut al matrimoni. Ordenà, encara, que hom orat, reganyat, granyitós, molt gelós e de mal ayre jamés no poguessen pendre muller, e açò per tal quant defraudarien la muller en lo solaç degut al matrimoni. Semblantment proveí a les fembres si eren de mal ayre. Ordenà, encara, que molt puagrós ne malaltic ne lebrós no poguessen pendre muller, car no eren aptes per a retre solaç degut al matrimoni».

⁴⁷³ Sota l'autoritat d'Aristòtil Eiximenis presenta en aquest paràgraf les bases de la divisió de funcions entre els esposos. Mentre que el marit s'ha d'ocupar de la cosa pública i del manteniment econòmic de la família, la muller s'ha de limitar a les funcions domèstiques i familiars. Com diu Eiximenis, «la casa és ben regida cant cascun ab diligència fa ço que li pertany».

⁴⁷⁴ Hem esmenat aquest lloc crític servint-nos de la lliçó aportada pels manuscrits castellans del *LD* (*octauo ethicorum capitulo XII A₁*, in *octauo eticorum capitulo XII D₁*, en *el octavo de las éticas en el c^o XII B₁K₁L₁*). El testimoni català *J* llegeix al costat dels testimonis castellans, però conté un error singular, ja que repeteix el mot “capitulo” (*VIII ca^o ethicorum capitulo XII*).

⁴⁷⁵ Aristòtil, *Ética a Nicómaco*, Libro Octavo, cap. X: «La asociación del marido y de la mujer constituye una forma de gobierno aristocrático. El hombre manda en ella conforme es justo, pero sólo en las cosas en que el hombre debe mandar y abandonando a la mujer lo que corresponde a su sexo. Pero cuando el hombre pretende decidir [231] soberanamente de todo sin excepción, se convierte la asociación en oligarquía, y obra entonces contra derecho, desconoce su misión, y ya no manda en nombre de su superioridad natural. A veces son las mujeres las que mandan, cuando llevan al matrimonio grandes riquezas. Pero estas dominaciones singulares no proceden del mérito; no son más que el resultado de la

fortuna y de la fuerza que ella da, exactamente como sucede en las oligarquías (des de <<http://www.filosofia.org/cla/ari/azc01229.htm>>). Vegeu també Libro Octavo, cap. XII: «Por lo contrario, la especie humana cohabita, no sólo para tener hijos, sino también para sostener todas las demás relaciones de la vida. Bien pronto las funciones se dividen, pues que la del hombre y la de la mujer son muy diferentes; y los esposos se completan mutuamente, poniendo en común sus cualidades propias. Esta es precisamente la causa por qué en esta afección se encuentran a la vez lo útil y lo agradable. Esta amistad puede ser la de la virtud, si los esposos son ambos probos, porque cada uno de ellos tiene su virtud especial y por esta razón pueden complacerse mutuamente (des de <<http://www.filosofia.org/cla/ari/azc01233.htm>>).»

⁴⁷⁶ Aquesta citació Eiximenis no la manleva de *Primicianus*, sinó del Llibre 1, capítol 1 de la *Política* d'Aristòtil: «et quod homo natura civile animal est» (cfr. Susemihl 1872: 7). [Des de <https://archive.org/stream/bub_gb_66qimJ3l7dAC#page/n83/mode/2up>].

⁴⁷⁷ Aquest lloc crític ha estat esmenat amb l'ajuda dels testimonis de la traducció castellana, els quals llegeixen una lliçó acostada a l'editada (*a traer los cargos A₁, a sufrir las cargas B₁K₁L₁, a suportar los cargos D₁*). Vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.5.1.1 [72,19].

⁴⁷⁸ Pr 14,1. Aquest lloc crític ha estat esmenat amb l'ajuda dels manuscrits del *LD*, els quals llegeixen el catorzè capítol del llibre dels proverbis.

⁴⁷⁹ Gn 2,18.

⁴⁸⁰ Coh 4,10: «Si unus ceciderit, ab altero fulcietur. *Vae soli*, quia cum ceciderit, non habet sublevantem se.»

⁴⁸¹ Fragment del principi d'un himne trinitari de la litúrgia franciscana: «In maiestatis solio,| Tres sedent in triclinio;| Nam non est consolacio| Completa solitario.» Eiximenis atribueix per error aquests versos a un Ricard que deu ser el franciscà Ricard de Middletown, però en realitat l'autor de l'himne va ser el franciscà Joan Peckham (cfr. Szöverffy 1961: 406).

⁴⁸² Sir 30,16. Segurament Francesc Eiximenis no recordava amb exactitud aquest versicle, o bé, en va fer un resum. El versicle en realitat és diferent: «Non est census super census salutis corporis et non est oblectatio super cordis gaudium.» Aquest passatge es repeteix en el capítol 34 del *Dotzè* (I.1, 73).

⁴⁸³ Sir 26,1: «Mulieris bonae beatus vir: numerus enim annorum illius duplex.»

⁴⁸⁴ Pr 31,11. Esmena introduïda amb la consulta dels manuscrits castellans del *LD*: mentre que *A₁D₁* llegeixen “Proverbiorum XXXI”, els testimonis *B₁K₁L₁* presenten la lectura “en el capitulo postrimero de los proverbios”.

⁴⁸⁵ «Y no piensen que las crió Dios y las dio al hombre sólo para que le guarden la casa, sino también para que le consuelen y alegren; para que en ella el marido cansado y enojado halle descanso y los hijos amor y la familia piedad, y todos generalmente acogimiento agradable» (García 1967: I, 335).

⁴⁸⁶ Probable referència al vers de Virgili «Varium et mutabile semper femina» (*Eneida* IV, 569).

⁴⁸⁷ Sir 26,19.

⁴⁸⁸ Sir 26,2.

⁴⁸⁹ Sir 26,16.

⁴⁹⁰ Elogi de la bona esposa que cal posar en relació amb l'elogi molt més llarg que es pot llegir en el capítol 527 del *Terç*. Segons Eiximenis, l'esposa «cant Déus la dóna bona, és a l'hom ajuda special, companyia consolativa, alegria de cor, repòs en sos trebayls, una carn en los infants, refrigeri en ses

dolors, un braç en sa casa, archa de sos secrets, vida cordial, conservadora dels béns, aministradora profitosa, regiment de companya, nodridora dels fills, amadora de ta honor, conservadora de tot ton bé, costou de tes malalties, ta corona e ton gog, segons que posa aquell Mellitus insignis en lo tractat *De bono uxoris*».

⁴⁹¹ Sir 26,3.

⁴⁹² Pr 19,14.

⁴⁹³ D'aquest bé matrimonial també en parla Eiximenis en el capítol 44 del *Segon* i en els capítols 18, 18, 26, IV 2 i v 5-6, 13, 44 del *Llibre dels àngels* (Martí 2003: 42-44).

⁴⁹⁴ Aquesta cita no l'he localitzat en Orígenes, però sant Agustí i sant Anselm van parlar d'aquest tema. Sant Agustí, *De Civitate Dei* (XXII, 1-2): «Qui fecit hominem ipsum etiam rectum cum eodem libero arbitrio, terrenum quidem animal, sed caelo dignum [...] quid boni de malo eius esset ipse facturus, qui de mortali progenie merito iusteque damnata tantum populum gratia sua colligit, ut inde suppleat, et instauret partem» (Santamarta del Río & Fuertes Lanero 1988: 845). Sant Anselm de Canterbury, *Cur Deus homo* (caps. XVI-XVIII): «Ratio quod numerus angelorum qui ceciderunt restituendus sit de hominibus. [...] ANSELMUS- Deum constat proposuisse, ut de humana natura quam fecit sine peccato, numerum angelorum qui ceciderant restitueret [...] 1.17. Quod alii angeli pro illis non possint restitui. [...] BOSO- Probasti malos angelos de humana natura restaurandos; et pates ex hac ratione quia non in minori numero erunt homines electi, quam sunt angeli reprobis [...] Utrum plures futuri sint sanctii homines quam sint mali angeli. [...] ANSELMUS- Si angeli in illo numero perfecto facti sunt, et nullatenus facti sunt homines nisi pro restauratione perditorum angelorum: palam est quia, nisi angeli ab illa beatitudine cecidissent, homines ad illam non ascenderent» (PL 158, 381-389).

⁴⁹⁵ Ac 10,34-35: «Aperiens autem Petrus os suum, dixit: In veritate comperi quia non est personarum acceptor Deus; | sed in omni gente qui timet eum, et operatur iustitiam, acceptus est illi.» Cfr. també sant Ambròs, *De Virginitate*, cap. II. 8: «Numquid acceptor personarum Deus? Non, sed meritorum atque virtutum» (PL16, 268). El mateix versicle reapareix en els capítols 168 i 373 del *Primer*.

⁴⁹⁶ 1 Pe 2,9-10: «Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis: ut virtutes annuntietis ejus qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum. | Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei: qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.»

⁴⁹⁷ Tb 10,13.

⁴⁹⁸ En aquest capítol «l'emvega de senyoria» del *Llibre de les dones* es tracta com un problema de «gran gelosia», un conflicte de poders que neix de la diferència de mentalitats i d'edats i de la lluita entre sogres i nores pel control de la casa.

⁴⁹⁹ Vd. *Glossari*. "Oradella. Terme que Coromines documenta per primera vegada en un text del segle XV, però que Eiximenis ja emprava abans.

⁵⁰⁰ En el capítol 853 del *Dotzè* (II.2, 417-418), dedicat a la «guerra antiga» entre sogres i nores, Eiximenis assenyala alguns dels defectes típics de les sogres: «les velles són fort avars [...] pus inigues e pus ranyinoses».

⁵⁰¹ Ga 6,2. També Col 3,13.

⁵⁰² Mt 5,44.

⁵⁰³ Alfons de Gandia *el Vell*, en *La letra deval escrita féu lo marquès de Villena e compte de Ribagorça*,

qui après fo intitulat duch de Gandia, per dona Johana, filla sua, quant la maridà ab don Johan, fill del compte de Cardona, per la qual li scrivi càstich e bons nodrimentz, li donava a la seva filla una sèrie de recomanacions de com havia de tractar el seu marit: «vos prech e us man que vós amets e honretz e temats vostre marit axí com a vostre senyor e marit, e li facatz tota honor e digats tots aquells plers que puscatz sens peccat, axí com a bona cristiana deu fer, e·l serviatz en tot ço que porets, e·l comportets, e·l tenguat secret de ço que us dirà, e no qüestionegets ab ell, ne de res no li contrastets; e si a fer-ho haviets per alguna justa cosa o rahó, fets-ho simplament e ab gran honor, e no en altra manera. Axí mateyx, honrats e amats ço que ell honrarà e amarà. E guardats bé ço del seu, e en specialment ço que ell vos comanarà, per pocha cosa que sia» (Brandenberger 1997: 57).

⁵⁰⁴ Eiximenis havia explicat una altra versió d'aquest mateix exemple en el capítol 900 del *Terç*. Una lectura en paral·lel de les dues versions de l'exemple permet d'entendre millor la versió del *Llibre de les dones*. Les paraules «leges e sutzes» que l'esposa honesta no vol dir són o bé «los noms comuns entre seglats» per designar «les parts vergonyoses», o bé les que fan referència a l'acte carnal «la pus hòrreament per què es pot dir». Sobre aquesta qüestió cfr. Renedo 2014: 167-168.

⁵⁰⁵ Aquest passatge es podria resumir en la sentència: *Si vis amari, ama* (“Si vols ser estimat, estima”). Aquesta expressió proverbial fou emprada per Sèneca a l'Epístola a Lucili (IX, 6), però l'havia emprat abans el filòsof Hecató (segle II a.C.) [cfr. Peris 2001: n. 2753, 158].

⁵⁰⁶ Col 3,19.

⁵⁰⁷ Sir 25,30 i també Sir 9,2.

⁵⁰⁸ Eiximenis relata un exemple molt semblant al del nostre llibre, sobre *Olima, regina de Licaònia*, en el *Llibre dels àngels* IV, 13: «E per donar honor al dit rei, jamés no volia ésser en sos consells ne volia fer ne dir res, perquè negun pogués haver sospita que son marit creegués ne faés res per ella, ne fos tengut per afeminat» (Martí 2003: 66).

⁵⁰⁹ Aristòtil, *Ethica ad Nicomachum*, L. 8, cap. 3: «Quia iuvenes, in affectu et voluptate versantur, et amicitia amatoria et ipsa istis continentur animi perturbationibus, ideo iuvenes pròni sunt ad amores» (cfr. Michelet 1848: 259. [També disponible a <<https://achive.org/stream/aristotelisethi02arisgoog#page/n9/mode/1up>>]. La mateixa referència dona el franciscà en el capítol 517 del *Terç*.

⁵¹⁰ Aristòtil, *Retòrica*, Liber II, cap. XII: «[...] iuvenes quidem igitur secundum mores sunt concupiscitivi, et quales facere quaecunque concupiverint. et earum quae circa corpus concupiscentiarum maxime sectatores sunt earum quae circa venerea et incontinentes huius. facile autem permutabiles et saturabiles ad concupiscentias. et vehementer quidem concupiscunt, celeriter autem desinunt» (cfr. Spengel 1868 : 266. [També disponible a <<https://archive.org/stream/aristotelisarsr00spengooog#page/n279/mode/2up>>]).

⁵¹¹ La mateixa afirmació apareix en el capítol 783 del *Terç*, però expressada d'una altra manera: «Hom qui per atényer bella muller oblida gran dot de altra covinent en molta dolor se ha a veure.»

⁵¹² Gn 34,2.

⁵¹³ En el capítol 850 del *Dotzè* (II.2, 405) hi ha la mateixa afirmació, però aquesta vegada en boca de Juvenal: «Per tal dix Juvenali, en la sua poecia, que la mort se procura qui muller vol bella, car en aquella tot hom hi ferma l'ull, e tart és que bé sia guardat ço que tot hom desija». En el capítol 624 del *Terç* Eiximenis recomana als homes que no es busquin una dona bella, ja que aquesta fa viure al marit en la gelosia i la desconfiança, i les dones belles solen ser orgulloses i menyspreen al marit: «E la primera és

aquesta: que per tal que tostemp l'om no vischa en gelosia de sa muyller, ne tema per alcavoteria sia aterrada, per tal se deu guardar que no prena per muller fembra que sia excessivament bella, car diu que de fembra excessivament bella negú no'n fo jamás ben muyllerat, car tostemp d'om se'n tem e ella és ergullosa e menyspreívol e fa tot hom errar en si.» La frase *negú no pot segurament possehir ço que tot hom cobeega* possiblement Eiximenis la manleva del *De Ecclesiasticis Officiis* de sant Isidor de Sevilla: «Pulchra enim [ut ait quidam sapiens] cito adamatur et difficile custoditur, quod plures amant» (PL 83, 812). Aquesta cita també la trobem a les *Sententiae* de Publilio Siro: «Maximo periculo custoditur quod multis placet» (Cantera Ortiz de Urbina 2005: 128).

⁵¹⁴ Pr 31,30: «Fallax gratia, et vana est pulchritudo: mulier timens Dominum, ipsa laudabitur.» Lloc crític esmenat amb l'ajuda dels testimonis *K₁* i *L₁* de la tradició castellana de l'obra (*en el postrimero caº de los proverbios K₁, en el ultimo caº de los proverbios L₁*). Els manuscrits *A₁* i *D₁* llegeixen al costat de *BFGHJ* i el testimoni *B₁* conté el capítol 5 dels proverbis.

⁵¹⁵ Tb 7,11. Versicle que es repeteix en el *Llibre dels àngels* II, 9 i IV, 45 (Martí 2003: 157).

⁵¹⁶ Gn 6,1.

⁵¹⁷ Gn 28,6.

⁵¹⁸ Gn 29,18.

⁵¹⁹ La identificació de Raquel amb la vida contemplativa comença en els *Moralia in Job* (VI, 37) de sant Gregori i a partir d'aquesta obra s'escampa per tota la literatura teològica medieval (Markus 2001: 21-40), entre ella la literatura produïda pels autors anomenats espirituals, per exemple en les obres de Gioacchino da Fiore (Potestà 2004: 221-22, 232, 330-31) o en el *Liber ostensor* del franciscà Joan de Rocatalhada (Vauchez 2005: 243). En el *Liber de concordia* de Gioacchino da Fiore es presenta Raquel, com a mare de Josep i de Benjamí, com a figura de l'església espiritual (Daniel 1983: 322), idea repetida en *Breviloquium* català (Lee et alii, 1989: 188).

⁵²⁰ Bernardí de Siena, a la seva prèdica XIX (19-20), exposava la idea que els cònjuges s'han d'estimar per la seva bondat, no per les seves riqueses: «E però ciascheduna dovrarebbe, la prima cosa che cerchi, si sia la bontà, e poi l'altre cose; una prima prima la bontà. | Or volta mano, e pensa in coloro i quali pigliano donna in altro fine che in questi ch'io ti dico; come só di quelli che pigliaranno la donna, perché ella gli dà la buona dota; poi che gli è stata promessa, ela dota non viene, che amicitia credi che si sia?» (Del Corno 1989: I, 542).

⁵²¹ Trobem en aquest passatge el concepte ciceronià de *male parta, male dilabuntur*, “el que s'ha adquirit malament, se'n va com ha vingut” (Cantera Ortiz de Urbina 2005: 124).

⁵²² Coh 10,19: «In risum faciunt epulas; vinum laetificat vitam, et pecunia praestat omnia.» Aquesta cita la retrobem en el capítol 193 del *Dotzè* (I.1, 413) i en el capítol 877 del *Terç*. Publili Siro emprava una expressió semblant: «Pecunia regimen est unum rerum omnium (“El diner és l'únic governant de totes les coses”) [Peris 2001: n. 2216, 132].

⁵²³ En el capítol 785 del *Terç* es torna a citar aquest passatge, però aquesta vegada és atribuït als *philòsofs morals*. Probablement faci referència a «Nobilitas est virtus, et divitiae antiquae» de la *Política* d'Aristòtil (Llibre IV, cap. VIII, 9). Apareix també al *Comentari a la Política d'Aristòtil de Sant Tomàs d'Aquino* de Pere d'Auvergne. Aquest autor interpreta la noblesa com a “inclinació a la virtut” que descendeix de pares a fills: «divitiae antiquae... sunt necessariae ad virtutem» (Rubinstein 2004: 190).

⁵²⁴ Aquest és un refrany molt corrent en l'obra d'Eiximenis: apareix en els caps. 120, 174 i 179 del *Segon del Crestià*, en el cap. 547 del *Terç*, en els caps. 216 i 717 del *Dotzè del Crestià* i en els capítols 32 i 83 del *Llibre de les dones*. En el capítol 628 del *Terç*, tractant dels remeis contra l'amor carnal, aquest refrany es troba una mica tergiversat: «Pensa quantes vegades te féu peguejar e venir a desesperació, que a un plaer n'avies cent desplaers.» Hem de suposar que era molt corrent a la Baixa Edat Mitjana, ja que també el trobem en altres obres, com ara en el cap. 234 del *Tirant lo Blanc* de Joanot Martorell i en els versos 10217-10223 de l'*Spill* de Jaume Roig. Sembla que té el seu origen en els proverbis llatins *Dolor voluptatis comes est* (“el dolor és company del plaer”) i *Post gaudia mille dolores* (“després dels goigs, mil dolors”) [Antoni Peris 2001: n. 719 i 2304, 61 i 136 respectivament].

⁵²⁵ Sir 25,30.

⁵²⁶ Els autors medievals, influïts pel pensament dels Pares de l'Església, creien que les dones eren intel·lectualment inferiors als homes. No obstant això, la natura havia ofert a les dones una compensació per la seva manca d'intel·ligència: la intuïció femenina, que és aquest “soptós conseyll” de què parla el nostre polígraf. Atès que el sexe femení no tenia prou capacitat per del·liberar degut a la seva manca d'intel·ligència, s'aconsellava que només es fés cas dels consells femenins quan no eren meditats i eren fruit de la intuïció femenina (Renedo 1996: 321). Aquesta idea es repeteix també en el capítol 538 del *Dotzè* (II,1, 164): «Lo terç, que com sien imperfectes [les dones], e natura abans produeca les coses de menor valor que les millors e trich a fer una bona erba que una mala, per tal les fembres soptosament donen bon consell a vegades, e en cas de necessitat ajudarien per esta via més que l'hom». També apareix en el capítol 781 del *Dotzè* (II.2, 241): «E com, segons Ysaïes, *vexacio dat intellectum*, ço és, que vexació e paor procur al vexat e tribulat seny, per tal la fembra, tement-se de ésser menyspreada o tement que no perda son preu, per tal, vinent en ella aquell moviment de la dita paor, *natura ajuda-li soptosament donant alcuna poca de astúcia axí aguda* que és axí apta a enganar l'om e a inclinar-lo a açò que s vol». Gil de Roma (1247-1316) i altres comentaristes d'Aristòtil compartien aquesta mateixa idea sobre els consells femenins.

⁵²⁷ Valeri Màxim no posa l'exemple de tres marits que tractaven malament les seves dones per poca cosa, sinó que són quatre. Antoni Canals, en la seva traducció, segueix fil per randa aquest autor (Llibre VI, Títol III, caps. XIII-XVII): «C. XIII. Ab molt menor raho fon somoguda la rigorositat de Eguato Metello, qui mata sa muller ab bastonades, per tal com, damagat dell, hauia begut vi [...] C. XV. Be fon dura la pena que G. Sulpicio Gallo dona a sa muller; car, com hagues sabut que sa muller era exida de sa casa ab lo cap descobert, partis della, donant li comiat [...] C. XVI. Semblant cosa feu Quinto Antistio, qui repudia o foragita de si la sua muller, per tal com la ueu parlar en loch publich e manifest, molt secretament ab vna libertina, qui era estada catiua e de present era fembra publica [...] C. XVII. Publio Sempronio Sopho deu esser acompanyat als damunt dits homens, qui enuergonhi sa muller, repudiant la o donant li comiat; la qual no hauia fet alre, si no que, ell ignorant, sens la sua licencia, gosa ·i· dia anar mirar los jochs» (Miquel i Planas 1914: 115-116). Per consegüent, en aquest passatge, hem esmenat *ope ingenii* “tres” per “quatre”.

⁵²⁸ És un lloc comú de la pedagogia domèstica eiximeniana que el marit sàpiga prendre paciència davant dels defectes de la seva esposa i comportar-se amb cortesia a l'hora de corregir-los. En el capítol 561 del *Terç* aquesta actitud rep el nom de ‘comport’: «Fill, aquest comportament requer no corregir tot defalliment, no veure tota misèria, no ésser massa agut ne entrecuidat, mes passar comunament. Bastar

deu a l'hom que sa muller sia casta, e que am son marit e que govern bé sa casa. E, si alguns defalliments hi veu, que esper lloc e temps a dir-los graciosament e ab prudent manera, e no ab enug ne austerament e tard, e que els corregescha, si fer-se pot, més ab amor que ab rigor.» (Cfr. sobre aquesta qüestió Renedo 2005: 90-91.)

⁵²⁹ Jb 2,7-10.

⁵³⁰ Vd. *Glossari*, “Tuegar”. El *DCVB* i Coromines (1988: VIII, 915) documenten per primera vegada aquest terme en el *Procés de les Olives*, un segle més tard.

⁵³¹ Com observa Renedo (2003: 12-13), la majoria dels esposos que apareixen en els *exempla* d'Eiximenis, o fins i tot en els de Vicent Ferrer, parlen d'acord amb la norma recomanada per Pere III en aquest passatge, és a dir el marit tracta de 'tu' a la seva muller, amb un to amable i dolç, no pas superb i dominatiu, mentre que l'esposa tracta gairebé sempre el marit de 'vós'.

⁵³² Joan de Gal·les a la *Summa de Col·lacions* (Part II, Dist. 4, cap. 2) va dedicar tot un capítol al càstig que s'havia d'impartir a la muller: «Si per aventura s'esdevé que la muller presa en matrimoni no sia ben nodrida deu ésser castigada e disciplinada, e deu-li ésser lunyada tota cosa que li sia matèria de ésser àvol [...] Donques, tempradament e deguda deu ésser castigada la muller quant no és ben nodrida o ben acostumada [...] e si la muller ha alguns defalliments no molt grans en les sues costumes lo marit la deu comportar aytant com puxa sens peccat» (Ramon i Ferrer 1997: 378-379).

⁵³³ Ef 5:33. Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.4 [84,32].

⁵³⁴ Refrany de probable origen castellà —«Quien bien quiere a Beltrán, bien quiere a su can»— recollit en el *Seniloquim*, en els *Proverbios* del Marquès de Santillana, a *La Celestina* i en gairebé tots els reculls dels paremiòlegs castellans del segle XVI (cfr. Lobera, Serés *et alii* 2000: 303, nota 46).

⁵³⁵ Els manuscrits del *LD* llegeixen en aquest passatge diferents lliçons equipol·lents que s'acosten a la lectura dels testimonis catalans *BGHJi*, de manera que la lliçó editable és la d'aquests *testes* (*antes podría ser que la mate e aborresca sus fijos A₁, antes poder la ha matar e aborresçera sus fijos D₁, ante la podría matar e aboresçer a sus fijos B₁K₁, antes matar e aun aborresçer a sus fijos L₁*).

⁵³⁶ El nostre franciscà fa una afirmació semblant al capítol 588 del *Terç*: «Pensar deu cascun hom savi que les fembres, com sien ab poch seny, sovín han a fer moltes mesquinees, ne ja per axò negun qui seny haja no deu pensar que cascuna mesquina lur sia mala obra ne leja.»

⁵³⁷ Que les dones roben als seus marits era un altre dels llocs comuns dels predicadors medievals. Una referència semblant a la d'aquest passatge es pot trobar en el capítol 631 del *Terç*: «Demanat ell matex què dissol e fa follejar més la fembra que altra cosa, respòs que riquea, bellea, joventut e nedeia. La riquea la fa exorar, car la fembra és naturalment avara e per tal ella sobiranament avorrex pobrea e per raó d'açò presomexen les leys que tostemp elles furten queucom a la casa cant lur marit se mor.»

⁵³⁸ Per aquest motiu Eiximenis recomana en el capítol 788 del *Dotzè* que «l'om tostemp lex queucom a la muller en son testament quant se mor».

⁵³⁹ Sir 25,19. Versicle que es repeteix en el capítol 924 del *Terç*.

⁵⁴⁰ El mateix diu Eiximenis en el capítol 939 del *Terç*, però ho atribueix a Sèneca: «Sèneca en los seus *Proverbis*, on diu axí: *Aut amat, aut odit mulier et nil terminum suit habere*. E vol dir que la fembra en tot quant fa ne diu se mou tostemp per amor o per oï e rancor e jamés no sap tenir la mà migana.» En realitat, aquesta cita és original de les *Sententiae* de Publili Sirus, un actor de mim i un compilador d'aforismes llatí del segle I a.C. (Disponible a <<http://www.thelatinlibrary.com/syrus.html>>).

⁵⁴¹ Sir 25,26.

⁵⁴² Sir 25,23.

⁵⁴³ Es tracta de Sir 26.

⁵⁴⁴ Eiximenis recomana en aquest paràgraf educar les esposes, si són prou «enrahonades», traient profit de la reversia o esperit de contradicció propi, segons la tradició misogina medieval, de les dones. El que es proposa és que el marit demani a l'esposa que faci just el contrari del que hauria de fer perquè acabi fent just el contrari del que se li demana. En realitat el que Eiximenis proposa és la versió diguem-ne corregida de l'estratègia que se segueix en uns exemples del *Corbacho* (II,7) d'Alfonso Martínez de Toledo. En aquests exemples els marits provoquen la mort de les seves esposes demanant-los amb insistència que no beguin d'un vi molt olorós que està enverinat, o que no toquin un cofre on hi ha una ballesta carregada per disparar-se contra qui l'obri (González Muela 1979: 150-153).

⁵⁴⁵ En aquest passatge es recomana aprofitar la por i la vergonya, dues passions molt lligades, segons la imatge que es tenia de la dona a l'edat mitjana, a la condició femenina, a favor de l'educació de l'esposa. Es tracta, en definitiva, d'explotar amb habilitat la por i la vergonya de la dona per aconseguir de corregir els seus defectes. Eiximenis, com ha posat en relleu Renedo (2008: 214-215), analitza *in extenso* aquesta doble estratègia pedagògica en els capítols 94-95 del *Terç del Crestià* (Martí de Barcelona-Norbert d'Ordal 1929: 270-276), uns capítols que tenen com a centre de gravetat dos exemples que són dues subtils recreacions del tema folklòric de l'amansiment de l'harpia, recollit en el relat 35 del *Conde Lucanor* («De lo que contesció a un mançebo con una muger muy fuerte et muy brava»). En el primer exemple (cap. 94) es corregeixen els defectes de l'esposa «per via de vergonya», mentre que en el segon (cap. 95) es corregeixen «per via de pahor».

⁵⁴⁶ Eiximenis erra, en realitat està fent referència al capítol 25 de l'Eclesiàstic, de manera que, o bé estem davant d'un altre error d'arquetip, o bé en l'època del franciscà aquest passatge pertanyia al capítol 21 d'aquest llibre bíblic.

⁵⁴⁷ Pr 19,13: «Dolor patris filius stultus, et tecta jugiter perstillantia litigiosa mulier.»

⁵⁴⁸ En el capítol 84 del *Dotzè* (I.1, 183) Eiximenis conta que a les dones no els agraden els marits casolans i que els mercaders solen ésser els marits més estimats: «dona del món no volria marit casolà, ço és hom qui massa estigués en casa [...] Per tal dix lo poeta Marcianus que mercaders són comunament més amats per lurs mullers que altra gent. És la rahó car les mullers tostemp los vehen tart e ab desig, si-s vol ells sien en la ciutat, si-s vol en viatge».

⁵⁴⁹ «Ferrum ferro exacuitur» (Prov 27,17). Eiximenis acaba recomanant en aquest passatge, si han fracassat totes les estratègies defensades al principi del paràgraf, la mà dura amb l'esposa bregosa. De fet Eiximenis aplica a l'esposa bregosa el mateix règim disciplinari que se segueix amb l'estudiant mandrós de Cambridge del capítol 63 del *Segon del Crestià* (Hauf 1983: 66-68). Sobre aquesta disciplina casernària cfr. les observacions de Renedo (2005: 81-83).

⁵⁵⁰ Hem esmenat aquest lloc crític amb la lliçó aportada pel testimoni *J*, la qual coincideix amb les lectures del *LD*. Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, Apèndix, § 2.10.1 [88,34].

⁵⁵¹ Gn 3,6 17; Jt 16, 4-20; 2 Sa 11, 2-26 i 1 Re 11,1-13.

⁵⁵² Sant Jerònim, a l'*Epístola XXII, Ad Eustochium*, 12, posava exemples d'homes bíblics que van caure per culpa d'una dona. D'aquests exemples, l'autor patristic no cita Adam i, a més a més, n'afegeix un de nou, Ammón: «Sampson leone fortior, saxo durior et qui unus et nudus mille est persecutus armatos, in

Dalilae mollescit amplexibus; David secundum cor Domini electus et qui venturum Christum sancto saepe ore cantaverat, postquam deambulans super tectum domus suae Bethsabeae captus est nuditate, adulterio iunxit homicidium [...] Salomon, per quem se cecinit ipsa sapientia, qui *disputavit a cedro Libani usque ad hysopum quae exit per parietem*, recessit a Domino quia amator mulierum fuit. Et ne aliquis etiam de sanguinis sibi propinquitate confideret, in illicitum Thamar sororis Amnon frater exarsit incendium» (Ruiz Bueno 1962: I, 168-169). En els capítols 633 i 938 del *Terç*, Eiximenis torna a citar els exemples d'Adam, de Sampsó, de David i de Salomó com a grans homes enganyats per les dones.

⁵⁵³ Js 7,16-26.

⁵⁵⁴ Jm 2,13.

⁵⁵⁵ 2 Co 12,14.

⁵⁵⁶ En paral·lel amb la regla que presenta Eiximenis, Sever Perramón (1979: 53) documenta la variant d'un proverbi que trobem en traduccions catalanes trescentistes d'obres llatines d'autors italians, com ara la del *Facetus*: «car qui més despèn qui no ganya | tart és que no sofranya».

⁵⁵⁷ Santa Isabel d'Hongria o de Turíngia (1207-1231), filla d'Andreu II d'Hongria i esposa de Lluís IV, rei d'Hongria, va protegir els franciscans des que van arribar al seu país. Va enviudar el 1227 i, un any més tard, va fer-se terciària i va dedicar-se a les obres de pietat seguint un règim de vida molt rigorós. La seva vida està recollida a la *Legenda aurea* (cap. 163). És una santa molt apreciada per Eiximenis i per l'orde franciscà en general.

⁵⁵⁸ Jdt 8,4-8 i Est 2,1-15.

⁵⁵⁹ L'exemple de la lleona es troba en el *Collectiloquium* de Joan de Gal·les (IX, 11). Es correspon amb el número 3073 de l'*Index exemplorum* de F.C. Tubach. També el podem trobar en Plini el Vell (lib. VIII, dist. 17), al *Gesta romanorum* (cap. 181) i al *Destructorium vitiorum* (pars 3, cap. 5) [De la Torre & Lozano 2004: 354].

⁵⁶⁰ L'exemple de la cigonya també apareix en el *Collectiloquium* (Part II, Dist. 4, cap. 4), però Joan de Gal·les el manleva del *De naturis rerum* d'Alexander Neckam: «recompta que en casa d'un cavaller albergaven dos cegonyes la una masculina e l'altra femenina. E'l cavaller donàs guarda que alcunes vegades quant lo mascle se lunyava d'aquí e romania la femella, venia aquí una altra cegonya masculina e acostava's carnalment a la cegonya femella. E puxes volava e tenia via, e tantost, la femella gitava's en una font qui era prop e lavava's aquí bé per tal que son marit no conegués lo mal que ella havia fet ab altre. Lo cavaller, hun dia, embargà que la cegonya no's poch lavar après de l'adulteri, e vench son marit, e percebé per la odor de l'adulteri e tantost tornà atràs e amenà ab sí gran companya de cegonyes, e plomà la cegonya qui havia fet lo adulteri, e la pecigà tota, e fet açò, pres altra companyona qui fo axí com a muller sua en la sua companyia» (Ramon i Ferrer 1997: 385). A més a més, es correspon al núm. 4640 de l'*Index exemplorum* de Tubach i també es pot llegir a l'exemple xxxii del *Recull d'Eximplis* (Ysern Lagarda 2004: I, 179-181), al capítol 82 del *Gesta Romanorum*, a Jacques de Vitry, núm. 234, a l'*Speculum morale* de Vicent de Beauvais (lib. III, 9, dist. 3) i al *Destructorium vitiorum* (pars 3, ca. 5) [De la Torre & Lozano 2004: 194].

⁵⁶¹ 1 Co 11,3

⁵⁶² Ef 5,28.

⁵⁶³ Gn 2,24.

⁵⁶⁴ 1 Pe 3,7.

⁵⁶⁵ En termes semblants s'expressava Bernardí de Siena, en la seva Prèdica XXII, 8, on definia la vídua com a *mezza religiosa* (Delcorno 1989: I, 623).

⁵⁶⁶ Sl 131,15.

⁵⁶⁷ Jdt 8,4-8 i Lc 2,36-37.

⁵⁶⁸ Ex 22,21-23.

⁵⁶⁹ Sir 35,18-19.

⁵⁷⁰ Jm 1,27.

⁵⁷¹ Lc 8,8 i Mt 13,8.

⁵⁷² Sant Jerònim, *Epístola XLIX, Apologeticum ad Pammachium*, 2: «Centesimus et sexagesimus et tricesimus fructus, quamquam de una terra et de una semente nascatur, tamen multum differt in numero. Triginta referentur ad nuptias; nam et ipsa digitorum coniunctio et quasi molli osculo se complexans et foederans, maritum pingit et coniugem. Sexaginta vero ad viduas, eo quod in angustia et tribulatione sint positae, unde et superiori digito deprimuntur; quantoque maior est difficultas expertae quondam voluptatis inlecebris abstinere, tanto maius et praemium. Porro centesimus numerus —diligenter quaeso, lector, adtende— de sinistra transfertur ad dextram, et iisdem quidem digitis, sed non eadem manu quibus in laeva nuptae significantur et viduae, circulum faciens exprimit virginitatis coronam» (Ruiz Bueno 1962: I, 346-347). Es repeteix la mateixa idea a l'*Epístola CXXIII, Ad Geruchiam, De Monogamia*, 8: «Nam cum in semente terrae bonae centesimum et sexagesimum et tricesimum fructum evangelia doceant et centenarius pro virginitatis corona primum gradum teneat, sexagenarius pro labore viduarum in secundo sit numero; pricenarius foedera nuptiarum ipsa digitorum coniunctione testetur» (Ruiz Bueno 1962: II, 562-563). Aquesta idea també l'expressa el franciscà en el cap. 292 del *Primer*, en el cap. 568 del *Terç* i en el cap. 845 del *Dotzè*.

⁵⁷³ Sant Agustí, *De bono viduitatis*, cap. II: «Innuptam certe non eam tantum intelligi voluit, quae nunquam nupsit; sed etiam eam quae nuptiarum vinculo per viduitatem liberata, nupta esse destitit: nam ideo et nuptam non dicit, nisi eam quae virum habet; non etiam eam quae habuit, et non habet» (PL40, 432).

⁵⁷⁴ 1 Co 7,34.

⁵⁷⁵ Sir 1,11 i Sir 23,28.

⁵⁷⁶ Relacionat amb aquest passatge, en el capítol 84 del *Dotzè* (I.1, 183), el franciscà explica que a la dona li agrada manar a casa, però, com que s'ha de subjugar al marit, aquesta situació a vegades porta a discòrdies entre marit i muller: «Quintament, car la dona naturalment ha desig de ensenyar senyoria, e de reebre les principals honors de casa, e de manar tots quants li estan davant, e de burlar ab aquelles persones qui són ab ella, e de assolaçar-se de solaços fembrils; les quals coses totes pert en presència del marit, car aquí ella per força ha ensenyar subjecció e s'à a guardar de fer e de dir moltes coses a ella plasents e delitables a ella [...]».

⁵⁷⁷ Jaume Roig, en el seu *Espill*, exemplifica molt bé el que es diu en aquest passatge: mostra com el protagonista, vidu, es casa quatre vegades i els seus matrimonis acaben essent un fracàs a causa de la malícia intrínseca de les dones. Al final del llibre, només salva a dues dones: la Mare de Déu i la seva primera esposa, difunta.

⁵⁷⁸ Sant Jerònim, *Epístola LIV, Ad Furiam de viduitate servanda*, 15: «Aut si evenerit ut et de secundo marito habeas filios, domestica pugna, intestinum proelium. Non licebit tibi amare liberos, nec aequis

aspicere oculis quos genuisti. Clam porriges cibos, invidebit mortuo, et nisi oderis filios adhuc eorum amare videberis patrem. Quodsi de priori uxore habens sobolem te domum introduxerit, etiamsi clementissima fueris, omnes comoediae et mimographi et communes rhetorum loci in novercam saevissimam declamabunt» (Ruiz Bueno 1962: I, 464). Comas (2012: 187) aporta un exemple d'aquests conflictes: el de Margarida, vídua en primeres núpcies de Pere Narbonès i casada en segones núpcies amb Pere de Caulelles. El seu segon marit li reclamava el dot que s'havia compromès a aportar al matrimoni i, a més a més, l'instava que expulsés de casa seva els seus quatre fills nascuts del primer matrimoni, ja que vivien a compte seu i això suposava una càrrega excessiva per a la seva economia. També es queixava que el tutor dels nens, que tenia l'obligació d'ocupar-se'n, no ho feia.

⁵⁷⁹ Sembla que en aquest passatge Eiximenis està influït per l'*Adversus Jovinianum* de Sant Jerònim I, 46 (PL 23, 276), tot i que no diu ben bé el mateix: «Aniam cum propinquus moneret, ut alteri viro nuberet (esse enim ei et aetatem integram, et faciem bonam), nequaquam, inquit, hoc faciam. Si enim virum bonum invenero, nolo timere perdam; si malum, quid necesse est post bonum pessimum sustinere?» Es tracta d'un tòpic molt emprat durant l'edat mitjana: el trobem també en el capítol 78 del *De universo* de Raban Maur, en J. de Cessolis, en el *Recull d'eximplis* i en el *Matrimonium* de J. de Bromyard, entre d'altres (De la Torre & Lozano 2004: 182). Podem llegir una versió paròdica d'aquest tòpic en els versos 4.327-4.355 de l'*Spill* de Jaume Roig, en què la viuda barbuda, la segona esposa del narrador, es queixa de la poca virilitat del seu espòs, el narrador i protagonista del relat, en comparació amb el seu primer marit: «Parays haja,| en bon pos vaja| mon mort marit!| D'ell he parit| yo tres veguades,| en tres anyades| que fom abdós:| yo veig que vós| no-n curau gaire. | [...] Millor venguda,| he més amada,| d'ell acceptada| ffuy, per ma fe!| De vós no-m sé:| gens no-l seguiu. | Ja fos ell viu,| costàs-me-l dit!».

⁵⁸⁰ Sir 26,20: «Omnis autem ponderatio non est digna continentis animae.» Aquesta cita es repeteix en el capítol 643 del *Terç*.

⁵⁸¹ Sv 4,1-2.

⁵⁸² Jdt 15,9-11.

⁵⁸³ Lc 2,36-38. El franciscà torna a parlar de la viuda Anna en el capítol 219 del *Primer*. És probable que Eiximenis hagi extret la cita de l'epístola CXXVII de sant Jerònim. D'altra banda, a l'epístola LIV, *Ad Furiam de viduitate servanda*, 16, apareixen també Judit i Anna com a vídues modèliques, però en un ordre invers del que presenta el franciscà: «Volumus scire quales esse debeant viduae? Legamus evangelium secundum Lucam: *et erat, inquit, Anna prophetissa, filia Phanuelde tribu Aser* [...] Quia ergo ab adolescentia usque ad octoginta quattuor annos viduitatis onus sus tinuerat, et non recedebat de templo Dei diebus ac noctibus insistens ieiuniis et obsecrationibus, idcirco meruit gratiam spiritualem, et nuncupatur filia vultus Dei, et atavis beatitudine divitiisque censetur [...] Legimus Iudith —si cui tamen placet volumen recipere— viduam confectam ieiuniis et habitu lugubri sorditatam, quae non lugebat mortuum virum, sed squalore corporis sponsi quaerebat adventum» (Ruiz Bueno 1962: I, 464-465).

⁵⁸⁴ Sant Jerònim, *Epístola XXII, Ad Eustochium*, 25: «Semper te cubiculi tui secreta custodiant, semper tecum sponsus ludat intrinsecus. Oras: loqueris ad sponsum; legis: ille tibi loquitur» (Ruiz Bueno 1962: I, 183).

⁵⁸⁵ Sobre aquest lloc crític vd. *Estudi ecdòtic*, § 2.2.1 [97,25].

⁵⁸⁶ A partir del segle XIV el negre començà a generalitzar-se com a color de dol, substituint el blanc, però només podien portar-lo els familiars més propers. A més a més, els hereus del difunt havien de lliurar a la

vídua els vestits de dol en el termini de tres dies després de la mort del marit. Segons els *Costums de Tortosa*, els vestits havien de ser negres, de llana o de drap de Daniel. La vídua havia de portar una capa o mantell, una gonella, un cot i un salvacòs folrats de pell, a més de camises, vels, sabates i altres robes interiors (Comas 2012: 121-122).

⁵⁸⁷ Pere March, en els versos 9-16 de l'Esparça «Viuda que port color blanch ne saffrà» de les *Cobles*, declarava que la viuda que usa cosmètics i coqueteja amb els homes aviat es prostituirà a alt o a baix preu: «Viuda que port color blanch ne saffrà, | coffolh, perfums, e vol donar e pendre | e molt trufar, no-s trigerà de vendre: | e, si pot, bé; si no, elha-s vendrà. | Car, pus al joch de la fira s'és mesa, | cové de far algun beratamén, | e dubte bé que sia defalhén | de mal renom e d'àvol sobremesa» (Cabré 1993: 167).

⁵⁸⁸ En el capítol 548 del *Terç*, Eiximenis s'expressava en termes semblants referint-se als homes vells que es casen amb dones joves: «Huytenament, car pensa l'om veyl que la sua muller jove em breu après sa mort serà muller d'altre qui ab ella ensemps gaudiran ço que ella se'n portarà del dit veyl». Cal afegir que aquest era un lloc comú dels predicadors, que també recull Jaume Roig en els versos 6849- 6866 de l'*Spill*: «E ta muller | marit certer | ton enemich | si et sap antic, | aquell pendrà, | e es pagarà | de dot e creix: | traurà bon feix | ab lo furtat | e apartat | del millor munt. | Casat difunt | mai fon trobat | amonedat: | la viuda amaga! | Ultra això es paga | del creix e dot | com millor pot» (Carré 2014: 294- 296). Étienne de Bourbon al seu *Tractatus de diversis materiis predicabilibus* recollia un cas molt semblant al que presenten Eiximenis i Roig (Lecoy de la Marche 1877: 369, § 424).

⁵⁸⁹ *Fer-la bullir* és una expressió col·loquial equivalent a la moderna “sortir-se'n”, en el sentit de saber viure i moure's amb desimboltura i sense escrúpols. Es repeteix en el capítol 618 del *Terç* (Renedo 1992a: 165).

⁵⁹⁰ 1 Tm 5,6.

⁵⁹¹ Tot i que les vídues havien de vestir de negre i mostrar el dolor per la pèrdua del seu marit, les autoritats municipals regulaven els enterraments per evitar els sepelis massa ostentosos i mostres públiques de dolor exagerades, que tampoc eren ben vistes (Comas 2012: 117-118).

⁵⁹² No he localitzat aquest passatge a l'epístola XCIV de sant Jeroni. És probable que Eiximenis faci un resum del que es diu a l'epístola XXII a Eustoxi o a l'epístola LIV a Fúria, errant en la citació, o bé que empri una font intermèdia.

⁵⁹³ 1 Tm 5,9-10.

⁵⁹⁴ Sant Jerònim, a l'*Epístola CXXIII, Ad Geruchiam, De Monogamia*, 9, presenta un exemple semblant, però aplicat a una dona difunta que havia tingut vint-i-dos marits: «vidi duo inter se paria vilissimorum e plebe hominum comparata, unum, qui viginti sepelisset uxores, alteram, quae vicesimum secundum habuisset maritum, extremo sibi, ut ipsi putabant, matrimonio copulatos. Summa omnium expectatio virorum pariter ac feminarum: Post tantas rudes quis quem primus efferet? Vicit maritus [...] Quid dicimus tali mulieri? Nempe illud, quod Dominus Samaritanae: *viginti duos habuisti maritos et istum, a quo nunc sepeliris, non est tuus* (Io 4,18)» (Ruiz Bueno 1962: II, 563).

⁵⁹⁵ 1 Co 7,39: «Mulier alligata est legi quanto tempore vir ejus vivit, quod si dormierit vir ejus, liberata est: cui vult nubat, tantum in Domino.»

⁵⁹⁶ Antoni Canals, *Llibre anomenat Valeri Maximo dels dits e fets memorables*, Libre II, Títol I, Cap. II: «Les dones ques tenien per contentes dun marit, no prenent altre marit si lo primer moris, eren singularment honrades per tot lo poble, portant corona de castedat; la qual corona deuia esser algún digne

señal que portauen ab si, com estimauen, ab certa creença, quel coratge de les dones era sancer, sens corrupcio, les quals, apres que hauen perduda la virginitat en lo primer matrimoni, nos volien daqui auant mostrar ni apareixer en loch publich. Mas, de les dones qui prenien molts marits, hauent experiència de diuerses matrimonis, jutjauen que hauen senyal de intemperancia o incontinenca, atorgada per la ley en remey de la carnal cobeiança» (Miquel i Planas 1914: I, 82-83).

⁵⁹⁷ 1 Re 17,11-16. És probable, però, que Eiximenis prengué la referència a la vídua de Sarepta de sant Jerònim, *Epistola LIV, Ad Furiam de viduitate servanda*, 16 (Ruiz Bueno 1962: I, 464-465): «Recordemus viduae Sareptanae (3 Reg 17, 8-24), quae et suae et filiorum saluti Heliae praetulit famem, et ipsa nocte moritura cum filio superstitem hospitem relinquebat, malens vitam perdere quam elemosynam, et in pugillo farris seminarium sibi messis dominicae praeparavit.» A l'edat mitjana els llibres de Reis tenien una divisió diferent a l'actual i formaven bloc amb els llibres de Samuel: els llibres 1 i 2 de Samuel eren coneguts com a Primer i Segon de Reis, mentre que el Primer i Segon de Reis eren coneguts, respectivament, com a Tercer i Quart de Reis (Jamieson, Fausett & Brown 2003: 7).

⁵⁹⁸ Jdt 15,9-11.

⁵⁹⁹ Lc 21,2-4. Segurament aquesta referència és extreta de sant Jeroni, *Epistola LIV, Ad Furiam de viduitate servanda*, 17: «Venio ad viduam de evangelio, viduam pauperulam, omni Israhelitico populo ditioem, quae accipiens granum sinapis et mittens fermentum in farinae satis tribus, Patris et Filii confessionem Spiritus sancti gratia temperavit, et duo minuta in gazophylacium, quidquid habere poterat in substantia sua, universasque divitias in utroque fidei suae obtulit testamento» (Ruiz Bueno 1962: I, 466).

⁶⁰⁰ Cfr. Sant Ambròs, *Exhortatio virginitatis*, cap. X, 71: «Considera quanta fuerit Maria, et tamen nusquam alibi, nisi in cubiculo reperitur, cum quaeritur (Luc. I, 28), Illa te doceat quid sequaris. Angelum in specie viri vidit, et pavebat corde, peregrinabatur aspectu. Unde dicit ad eam angelus: “Ne timeas, Maria”. Docet solitudo verecundiam: et symnasium pudoris secretum est» (PL16, 357).

⁶⁰¹ Sant Jeroni, *Epistola XXII, Ad Eustochium*, 16: «Ad hominis coniugem Dei sponsa quid properas? Disce in hac parte superbiam sanctam, scito te illis esse meliorem» (Ruiz Bueno 1962: I, 172). També sant Ambròs, *Expositio Evangelii secundum Lucam*, Liber Secundus, 21-22: «Discite, virgines, non circumcursare per alienas aedes, non demorari in plateis, non aliquos in publico miscere sermones [...] Didicistis, virgines, pudorem Mariae: discite humilitatem. Venit propinqua ad proximam, junior ad senioem: nec solum venit, sed etiam prior salutavit; decet enim ut quanto castior virgo, tanto humilior sit. Noverit honorem deferre senioribus. Sit magistra humilitatis, in qua est professio castitatis» (PL15, 1560).

⁶⁰² No he localitzat aquest passatge a l'epístola XXXIV de sant Jerònim, però, en canvi, aquest autor va tractar de la viduïtat a l'epístola LIV a Fúria i també a l'epístola XXII a Eustoxi (tot i que en aquesta epístola parlava sobretot de la virginitat), de manera que és probable que Eiximenis errés i en realitat es referís a alguna d'aquestes epístoles. També és probable que utilitzés una font de segona mà.

⁶⁰³ És possible que aquest passatge faci referència a l'epístola 130 de sant Agustí a Proba, vídua al servei de Déu (cfr. Lope Cilleruelo, OSA, edició disponible a <http://www.augustinus.it/spagnolo/lettere/lettera_131_testo.htm>). Com no tinc prou arguments per assegurar-ho, he optat per editar la lliçó del testimoni A, el qual omet el número d'epístola.

⁶⁰⁴ Antoni Canals, *Llibre anomenat Valeri Maximo dels dits y fets memorables* (Llibre III, Títol III, cap. III: «Anthònia, fembra que sobre puja en laors tots los homens de son linyatge, serua e rete gran feultat a

lamor de son marit; car, apres la mort del dit marit, com romangues joue dona e molt bella, null temps volch apres pendre marit; mas pres, en loch del dit marit, la sua sogra, ab qui dormia continuadament, en lo lit de la qual mori la vigor de la jouentut del marit de la dita Anthonia, hi enuelli la experiència de la viduitat sua; car tots temps romas vidua» (Miquel i Planas 1914: I, 256).

⁶⁰⁵ Sant Ambròs, *Hexameron*, Liber Quintus, Sermó VIII, cap. XIX: «Sed veniamus ad turturem, quam lex Dei velut castae hostiae munus elegit (Levit. XII, 8). Denique cum Dominus circumcideretur, oblata est; quia scriptum est in lege Domini, ut darent hostiam par turturum, | aut duos pullos columbarum (Luc. II, 24). Hoc est enim verum Christi sacrificium pudicitia corporalis, et gratia spiritualis. Pudicitia ad turturem refertur, ad columbam gratia. Fertur etenim turtur ubi jugalis proprii fuerit amissione viduata, per taesum thalamos, et nomen habere conjugii; eo quod primus amor fefellerit eam dilecti morte deceptam, quoniam et infidelis ad perpetuitatem fuit, et amarus ad graui | plus doloris ex morte, quam suavitatis ex charitate generaverit. Itaque iterare conjunctionem recusat, nec pudoris jura aut complaciti viri resolvit foedera, illi soli suam charitatem reservat, illi custodit nomen uxoris. Discite, mulieres, quanta sit viduitatis gratia, quae etiam in avibus praedicatur» (PL14, 232-233). La tòrtora com a exemple de viduïtat també apareix a sant Basili el Gran, *IX Homilies a l'Hexameron*, Homilia 8.6 (MPG 29, 178). Eiximenis torna a emprar el símil de la tòrtora al capítol 847 del *Dotzè* (II.2, 398) i al capítol 583 del *Terç*. Finalment cal dir que l'exemple de la tòrtora es correspon al núm. 570 de l'*Index exemplorum* de F.C. Tubach.

⁶⁰⁶ 1 Co 7,17.

⁶⁰⁷ Malgrat que la vídua no es podia tornar a casar durant l'any de plor, excepcionalment, a Catalunya, les autoritats municipals i reials permeteren abreujar el temps de dol per facilitar nous matrimonis a causa de la crisi demogràfica provocada per les onades de Pesta Negra (Comas 2012: 125-126). Segons García Herrero (2006: 464) l'any de plor era inexistent a l'Aragó. Segons Comas (2012: 165), moltes vídues, sobretot les que tenien males relacions amb els fills del difunt marit, es resistien a recobrar el dot, ja que aquestes dones, un cop transcorregut l'any de plor, eren expulsades pels hereus del marit mort i es trobaven literalment al carrer.

⁶⁰⁸ Gregori IX, *Decretalium compilatio*, Liber Quartus, Titulus I *De sponsalibus et matrimoniis*, cap. XIX: «*In praesentia nostra* positus a nobis quaesivisti, quid agendum tibi sit de quibusdam mulieribus in tua dioecesi constitutis, quae, quum viros suos causa captivitatis vel peregrinationis absentes iam ultra septennium praestolatae fuerint, nec certificari possunt de vita vel de morte ipsorum, licet super hoc sollicitudinem adhibuerint diligentem, et pro iuvenili aetate seu fragilitate carnis nequeunt continere, petentes aliis matrimonio copulari. Quum autem dicat Apostolus: “Mulier tam diu alligata est viro, quam diu vir eius vivit”. Consultationi ergo tuae taliter respondemus, quod, quantocunque annorum numero ita remaneant, viventibus viris suis non possunt ad aliorum consortium canonice convolare, nec tu esa auctoritate ecclesiae permittas contrahere, donec certum nuncium recipiant de morte virorum» (des de <http://www.intratext.com/ixt/lat0833/_P120.HTM>).

⁶⁰⁹ Sant Agustí, *De vita christiana*, Liber Unus, cap. xv: «Unum quod perfectissimum est, coelesti praemio destinatum: quod, ritu illius de Evangelio viduae, Deo orationibus et jejuniis die noctuque deservit (Luc. II, 37). Aliud vero, quod filiorum curam habere dicitur et domus, non tanto dignum, nec tamen peccatis obnoxium. Tertium autem genus est in epulis et deliciis, quod aeternae morti servatur et poenae. Sicut scriptum est, “Viduas honora, quae verae viduae sunt”. Istae sunt primae» (PL 40, 1045).

⁶¹⁰ Sant Agustí, en el capítol 34 del *De sancta virginitate* parlava de dones vídues que es volien tornar a

casar però no ho feien per por de desagradar als homes, la qual cosa és un signe de supèrbia i d'orgull, quan haurien de procurar no desagradar a Déu (PL40, 415).

⁶¹¹ Els prejudicis contra les mares, no només contra les viudes, com a males educadores dels fills queda reflectit també en els versos 968-1067 de l'*Spill* de Jaume Roig. El cavaller català, que tan bé s'ocupa de completar la formació del narrador —li ensenya a servir, a anar a cavall, a fer servir les armes, les arts de la cetreria i la manescalia i fins i tot a tocar i a ballar— deixa, paradoxalment, en mans de la seva esposa l'educació del seu propi fill. Les conseqüències de tot plegat són que, mentre que el narrador surt de la tutela del que de fet podem anomenar el seu pare adoptiu «ja home fet» (vers 977), del seu fill no es pot dir el mateix, ja que no sap cavalcar ni ha cultivat gens la seva virilitat. És, en definitiva, un «hom femení,| fet d'alfaní| e d'orelletes,| sucre, casquetes,| e viciat,| tot mal criat,| fet a son lloure.» (versos 1011-17), és a dir un home feble i viciat per la influència negativa de la mare, que l'ha alimentat a còpia de llatinadures i de capricis i que no ha sabut donar-li l'educació que li convenia. El producte d'aquesta educació equivocada és un home 'femení' o 'efeminat' —que cal entendre en el sentit que no ha desenvolupat les virtuts masculines tant en el sentit moral com en el físic. Es tracta, doncs, d'un personatge que és molt probable que Eiximenis despatxés amb l'etiqueta de «nodrit de viuda».

5.4. APARAT CRÍTIC

Endreça: 1 A la molt] Capítol Açí començen les Rubriques del libre deles dones alaor de deu e dela gloriosa verge Maria de de sent Johan babtista. A la molt *J* En nom de nostre Senyor iesu christ. Comença lo libre vulgarment appellat deles dones ordenat ecompilat per lo Reuerend mestre francesch eximenis mestre en sacra theologia del orde de fra menors Dirigit ala molt noble senyora dona Sanxa de Arenos Comtessa de prades. Segueix lo preambol. A la molt *i* mia] *om. HJ* la senyora] *om. BH* 1-2 Sancxa Xeméneç d'Arenós] sanxa *H* 3 l'orde] la orde *Fi* 4 aquell] ha aquell *F* sobrealt] sobres alt *i* reverent] entenent *B* 6 sab] semble *i* vostra] nostra *B* 7 a vós] *om. A* per a la] per la *J* 9 ofir a vós] ofir vos *BFGHi* present] present libre *J* jatsia] jatsesia *B* sia com] com *A* sia tal con *i* 10 hi é fet] he fet *BFGJ* u fe fet *H* 11 hi] *om. J* 12 y veurets, grayts a la font] veurets grayts al ffont *J* 14 segons que la] seguons la *BF* filosof] filosof *F* 15 e segons] segons *A* E jatsia] Jatsia *i* d'aquesta] desta *BGHJi* 16 tractat] tractats *B* 16-17 he compres] e compres *FH* 17 dits] delits *B* breutat] breu tractat *A* brevitat *i* 18 profita] profitosa *Bi* 19 devets açí entendre] plaçieus açí attendra *J* tot] com tot *i* 20 que tot aquest libre] *om. F* que tot aquest *i* és primerament partit] he primerament partit *BGH* E primerament eparti *F* es partit *i* 21 tracta] parla e tracta *H* qui a] qui *B* tracta] *om. H* 22 vull] vull açí de present *J* 23 n'i ha donzelles] nia de donzelles *F om. J* maridades] de maridades *F* víduhes] de vidues *F* 24 religioses] de religiosies *F* v dites] segons les dites cinch *A* dites ·v· *H* segons dites ·v· *J* trobarets] trobaras *B* 26 qui daval ... metex tantost] qui deual se seguex tantost *B* qui deual se sagueix aci tant tost *FG* seguent qui deual segueix axi mateix tantost Lo primer libre conten los següents Capítols *J* quis seguex *i*¹.

¹ A l'incunable de Joan Rosembach, l'índex de rúbriques apareix a l'inici del volum, després de la xilografia inicial, i abans de l'endreça. S'hi pot llegir el següent, abans que comenci l'enumeració de tots els capítols de l'obra: «Aquesta] següent.] taula del.] present li]bre com]post per] lo Reue]rend me]stre francesc eximeniç del] orde dels frares menors] profes en la sagrada theo]logia: e dirigit ala molt] noble senyora Dona San]xa ximeniç de Arenos Com]tessa de prades: Conte sul]maria mentlo quis trac-] ta en quiscuna part segons] seseguex La primera part tracta gene]ralment de aço qui adones per] tany. La segona part tracta delles] en special segons cinc maneras] de dones: car algunes son in]fantes. Altres donzelles. Al]tres maridades. Altres vidu]es: e altres religioses. Seguexen se los capítols con]tenguts en la primera part.»

Rúbriques: 2 Que] com A és dada] *om. H* per Déu] *om. A e a]* e *BFGHi*.

5 preàmbols] proanbols *F* perambols *Hi E]* en *i*.

6 VI] ·vi· qui mostra *i* dits] dites *B* hòmens] homens Capitol ·vij· *B*.

7 Capítol VII ... ben dotada] *om. B* VII] ·vii· qui mostra *i*.

8 VIII] ·viii· qui mostra *i* quins mals] quin mal *J*.

9 IX] ·ix· qui mostra *i* a nostra mare Eva] Eua nostra mara *B* nostra mare Eua *F* per Déu punit] punjt per deu *BFGHJi*.

10 X] ·x· qui mostra *i*.

11 XI] ·xi· qui mostra *i*.

12 XII] ·xii· qui mostra *i* ben dotar] per dotar *BH* dotar *FG* no·n] no *GJJ*.

13 XIII] ·xiii· qui mostra *i* tornaran] tornarien *J*.

14 principal] *om. H* la qual] lo qual *i* segons V] ·v· segons ·v· *H E* lo primer] el primer *BJ* lo primer *F* e el primer *H E* és catorze ... capítols precedents] *om. BFGHJi*.

15 XV]·xv· qui mostra *i* aquells] aquell *Ji* lurs] sos *F*.

16 XVI] xvi· qui mostra *i* Quins nodriments] quin nodrjment *BFGHJi* dar] donar *B* a infantes] a jnfants *BHi* als infantes *F*.

17 XVII]·xvii· qui mostra *i* les] los *B*.

18 XVIII]·xviii· qui mostra *i* attendre] entendre *Bi* de les infantes] dels jnfants *H* nodriçes] nodresses *i* e a contínua correcció] eala continua correccjo *B* acontinuacor erecio *F* e continua correctio *i*.

19 Açí] E açi *A e]* la qual *B* primerament] principalment *i*.

20 XX]·xx· qui mostra *i*.

21 XXI] xxi qui mostra *i* fan] fa *i* les en] les *Bi* les na *FG* no les *H*.

22 XXII] xxii qui mostra *i* donzella] la donzella *J*.

- 23 XXIII] xxiiij qui monstra *i*.
- 24 XXIV] xxiiiij qui monstra *i* ergulloses] fort ergulloses *BFGH*.
- 25 Quant] con *J* qui monstra quant *i* en] *om. AJi*.
- 26 XXVI] xxvi qui monstra *i* van] val *F*.
- 27 XXVII] xxvij qui monstra *i* ornar e pintar] pintar e ornar *BFGH*.
- 28 XXVIII] xxviiiij qui monstra *i* persona] presona *F*.
- 29 Com la terça ... la donzella] Que la terça guarda de les dones e donzelles *A* Com la terça gardia dela donzella *BF* la terça gardia dela donzella *J* qui monstra la terça gardia dela donzella *i* és] *om. i* anamoradiça] anamorada *AF*.
- 30 XXX] xxx qui monstra *i* carament] *om. A*.
- 31 Açí] E açi *A* de la segona] desta seguona *BFGH* daquesta segona *J* E·l] eal *BFGH*.
- 32 aporta] posa *BFGH* porta *J*.
- 33 Con deyen] com dien *FGH* qui monstra com deyam *i* y calia] calia *Ji*.
- 34 Con deyen] con deya *F* com dien *H* qui monstra com deya *i*.
- 35 Con] qui monstra com *i*.
- 36 XXXVI] xxxvi qui monstra *i* deuen] deuem *i* atendre] en tendre *F*.
- 37 Què deuen] qui monstra que deuem *i* aquells] aquell *F* no·ls] nol *F*.
- 38 Què deuen] qui monstra que deuem *i*.
- 39 Quant] qui monstra quant *i*.
- 41 Que] qui monstra que *i* de] *om. J* d'om] de *i*.
- 42 prova] posa e proua *H*.
- 43 XLIII] xliij qui monstra *i*.
- 44 matrimoni] prjmer matrjmonj *BFGH* bé de feeltat] be de ffelyaltat *F* fe de feeltat *J*.
- 45 mullers] *om. H* per tal cant] con *BFGHJi*.

- 46 e espiritual] spiritual *B*.
- 47 Con desalt] quants desals *B* qui monstra com desalt *i*.
- 48 XLVIII] xlviii qui monstra *i* la amor] amor *J*.
- 49 XLIX] xlix qui monstra *i* rebujar] arebuiar *i*.
- 50 L] l qui monstra *i* als] alurs *H* de matar] matar *H* lurs] les *J*.
- 52 LII] lii qui monstra *i* e qui] o quj *BFGHJi* e] o *BHJi*.
- 53 LIII] liii qui monstra *i*.
- 54 LIV] liii qui parla *i* contra] quantre *B* dissolucions] dites solucions *J*.
- 55 LV] lv qui monstra *i*.
- 56 LVI] lvi qui monstra *i* nacions] nations *i* legir] legir e de napols *B*.
- 57 LVII] lvii qui monstra *i*.
- 58 LVIII] lviii qui monstra *i* lo adulteri de la muyller] la dulterj dese muller *BFGH* públich] publicha *F*.
- 59 ço] *om. H* dit és] es dit *FGH*.
- 60 LX] lx qui monstra *i* hom] lom *BGHJi* sa] la *BHJi* jatsia] jatseçia *B*.
- 61 Quant] com *BFGH* qui monstra quant *i*.
- 62 LXII] lxii qui monstra *i* ajustats] ha aiustats *F* a no enganar] eno anguanar *B* si matexs] si mateix *J*.
- 63 Qui posa] *om. BFGHJ* qui monstra *i* qui·s] quj *HJ* e·s] e *BFGH*.
- 64 LXIV] lxiiii qui monstra *i* dat] donat *BFGH* que] quj *F*.
- 65 LXV] lxv qui monstra *i* pot] si pot *i* carnalment] *om. BFGHJi* sa] *om. B*.
- 66 LXVI] lxvi qui monstra *i* dita] *om. A*.
- 67 LXVII] lxvii qui monstra *i*.
- 68 LXVIII] lxviii qui monstra *i* persones] presones *F* hom] *om. B* no·s] no *H* aytals]

tals *i* per res] *om. J.*

69 LXIX] lxxix qui monstra *i* de] del *i.*

70 LXX] lxx qui monstra *i.*

71 LXXI] lxxi qui monstra *i* és] es dit *F.*

72 Que] es que *BFGH* lxxij qui monstra *i* del matrimoni] de matrimonj *H.*

73 LXXIII] lxxiiij qui monstra *i* reparació] Reparacions *B.*

74 LXXIV] lxxiiij qui monstra *i* deuen] devem *A.*

75 LXXV] lxxv qui monstra *i* amar molt lurs marits] molt amar lurs marits *BJi* amar lurs marits molt *F.*

76 LXXVI] lxxvi qui monstra *i* ha] aporta *A.*

77 LXXVII] lxxvij qui monstra *i* Déu] *om. B.*

78 LXXVIII] lxxviiij qui monstra *i* obligats] molt obligats *J* obligats molt *i* a molt amar] amar *J* a amar *i.*

79 LXXIX] lxxix qui monstra *i* attendre] en tendre *F.*

80 Com l'om prenent] que com lo prenenent *B* con lo prenent *FG* qui monstra com lom prenent *i* attendre] entendre principalment *H.*

81 Con l'hom] com lo *BFG* qui monstra com lom *i.*

82 LXXXII] lxxxij qui monstra *i* d'altres] *om. A.*

83 Com l'hom no deu] qui monstra com se deu *i* esforç] eforç *B* sa] *om. F* curar per res] per res Curar *BFGHi* altre] altrj *B.*

84 LXXXIV] lxxxiiij qui monstra *i* sa muyller cortesament e] cortesament sa muller *i.*

85 LXXXV] lxxxv qui monstra *i* no faça ... marit gelós] per res no faça gelos son marjt *BFGH.*

86 LXXXVI] lxxxvi qui monstra *i* ne] *om. F.*

87 Com los manicheus] Com los manjchs *A* com los manjcheus e *B* qui monstra com los manicheus *i* lurs] lus *B*.

88 LXXXVIII] lxxxviiij qui monstra *i* corregir-la] corregir *i*.

89 LXXXIX] lxxxix qui monstra *i*.

90 XC] xc qui monstra *i* sa] la *i*.

91 XCI] xci qui monstra *i* bé] *om. i*.

92 XCII] xcij qui monstra *i* en despendre] de despendra *BFGHi om. J*.

93 En quins ... deu la dona] qui monstra en quines coses deu la dona maiorment *i* conservar] e conseruar *B* casa] cosa *B*.

94 XCIV] xciiij qui monstra *i* sens tota reprehenció] tota sens represeçio *B*.

95 Capítol XCV. Açí] Assi *A* d'aquesta segona part principal] *om. J* E tracta ... com stament] Capítol xcv Con estament *A* E tracta açi primerament *J* e tracta aço principalment *i* quins] quines *A*.

96 XCVI] xcvi qui monstra *i* persona] presona *F*.

97 XCVII] xcviij qui monstra *i*.

98 XCVIII] xcviij qui monstra *i* viuda] dona viuda *J*.

99 XCIX] xcic qui monstra *i* en] *om. B*.

100 documents] ducaments *F* per a les dones] per ales *BH* per les dones *Fi*.

Capítol Primer: Rúbrica: 3 Que] com *F* sua] *om. i* e eximpli] exinpli *BH* **4** evangelical] Euangelicha *F*. **Text: 6** tota humana] tot humanal *i* **6-7** ha fets] haffet *B* ha fetas *J* afer *i* **7** evangelical] angelical *B* aquell] aquells *B* **9** infels] ifels *i* sdevenidores] deuenidores *F* **10** avant] avant que *AJ* negú ni neguna] nanguna *B* **11** tanta perfecció, a les quals] tantes perfeccions als quals *i* a totes] en totes *F* a tots *H* **12** a totes] en totes *F* totes *i* **13** grans] graus *i* los quals] les quals *B* sa nativitat ença] santiuitat a vença *B* la natiuitat aenca *F* sa natiuitat a ença *GH* e] ab *BFGHi* **14** compaynes] conpeyies *BFGHi* ab qui] que *BFH* ques *G* ab quis *i* e] en *F* a *i* **15** a les] les *H* **16** coses] *om. J*

17 Jhesucrist] nostre iesu christi *i* 18 los feya] les fahia *H* com a] con *BFi* 19 leyaltat, veritat] veritat leyaltat *BFGHi* totes] a totes *B* a açò] aço *i* axí com a mort] *om. A*.

Capítol II: Rúbrica: 3 Com] que *BFGi* per Déu] *om. AHJ* e a] e *BFGHi*. **Text: 6** en totstemps] en per tots temps *i* dona dada] donada *BFG* a tota dona dada *i* o] e *i* 7 endreçaments molts] molts andresaments *BFGHi* en special] especial *i* ara som] som ara *BFGH* son Ara *i* 8 ha dats] dats *H* de tenir] tenjr *BFG* terra] terca *F* 9 l'om] hom *Fi* 10 entre] *om. J* endós] ab dos *BF* ab dues *i* hagués] esser *H* 11 provehí] prouayi *i* 12 per special gràcia sua] per especial gracia *B* que special gracia sua *i* 13 carn *em.*] cara *ABFGHJi* 14 preservar] reseruar *B* esquiar *FG* separar *H* Scriptura] santa scriptura *B* 15 perderen] perden *i* feyen legees] *om. J* 16 metexes] mateixs *B* lavors] la donchs *BFGHi* totes] totes coses *A* 17 los] lurs *i* consentien] consentiren *Ji*.

Capítol III: Rúbrica: 3 tota] *om. J* dona] dones *B*. **Text: 6** Moysès] mosyes *F* príncep] principi *Ji* 7 de Escripura] *om. i* E apella·s ... per tal cant] axi per aytal raho car *i* 8 la ley] *om. J* manaments] maments *B* manament *J* 9 munt] mon *A* Synay] sinasi *F* la província] proujença *B* Aràbia] arabica *J* 11 grans] gran *B* 12 aquí explicada] explicada a aqui *BFGHi* 13 Israel] Irael *B* isarel *F* servava] serua *B* 15 servaven] *om. i* stretament e fehien] esretament e fe *A* 16 segons que] segons *B* Pompeus] ponpejus *BGHJi* diverses] diversos *A* istorials] historias *J* 17 dien] deyen *BFGH* tanta] a tanta *i* elegira] alegia *B* 18 que no que] que no *Hi* o sol] ssol *BFGH* qualche] qualche altra *i* 19 açò] aaço *H* 20 nós ara havem] nos hauem *BFG* nos hauem ara *H* hauem ara *i* 21 axí] molt *i* lo dit Trogus] Trogus *BFGH* lo dit Trogus pompeus *i* vol] vols *F* si·s] osi *i* 21-22 si·s vol ... esgart d'elles] *om. H* 22 lur col·legi] son cotlegi *B* 23 a pendre] pendre *B* 24 libro] libri *B* poble] pobe *F* 25 tostemps] *om. i* publicada e aprovada] poblich e prouada *B* sobiranament] sobjrament *H* 26 fembra] tota fembra *H* e que la] que la *A* e la *B* E que *J* legea] latgesa e viltat *i* és] *om. B* 26-27 que sia luxuriosa e carnal] *om. J* 27 aquell Carnotensis] Carnotensis *J* aquell gran doctor Carnosencis *i* 28 reptada] era reptada *Bi* no] e no *B* ne *i* ne·s] es *i* 29 persevera] ella perseueraua *i* 30 se corrup] corromp *J* sen corrup *i* 30-31 axí com] el ha en gran abhominacio car axi com *i* 31 aytal] aytals *A* 32 abominable] abhominable e pudent *GJ* res] gent *B* creatura *J* e pudent] *om. B* 32-33 axí aytal ... seny aja] *om. J* 34 Rogell] Regal *i* Ermínia] hermenia *J* com] com ell *i* 35 fort cament] molt cament *B* fort *i* ço és] ço era *BFGi* 36 d'un fill de] de vn altre hom

fill de *i* **37** li pres] ague *J* ach pres *i* **37-38** poch amar ... fos estat] agra presa si no fos estat *A* poch amar fembra ne james aguera presa muller si no fos estat *J* la poch amar ne altre nenguna ni iames no haguere presa muller si no fos quant *i* **38-39** que·l ne ... que·l regne] lo Rey lon força per raho quel seu regna *i* **39** hereter] lareter *B* herater ligitim deo gracias *i*.

Capítol iv: Text: 5 ço és aprés] ço es *BFGHi* ley] la ley *BFGHi* **6** sots] sobra *i* la qual ha] la qual *J* la qual ley ha *i* **6-7** nostre gloriós] nostro *F* **7** cap e salvador] saluador beneyt e *F* dues leys] leys *i* **8** aprovada] prouada *B* sutzura] sutzea *F* **10** aquesta] *om. i* dampna] condempna *i* **11** males] moltes *H* **12** e mana] *om. A* para] patró *A* bisba para *i* **13** qualque] qualseuol *i* o] e *FJ* **14** a ffer] fer *i* **15** per bé] jatsia *B* val] li val *i* **16** ab meys bé] en menys bens *B* amenys ben *F* dampnava] condampnaua *i* **17** És axí] Enaxi *B* Es en axi *FGHi* ne] que *i* **18** obres bones e] bones obres de *B* obres e *F* bones obres e *GHJ* bones obres ne *i* ne altres ... virtuts valen] valen *AJ* Ne altres bones obres ne virtuts valen *B* no valen *i* **20** Per què] que *i* complida] complidament *i* ensenyem] ensenyen *i* **21** se puxen] puxen *G* servir- lo] aserujr lo *B* seruar lo *F* **22** metexes] mateix *J* matexes guardar e *i* tractarà] tracta *F* **23** del] de *BFG* deu] de *B* e nodrir] *om. i* **24** maridades] maridades se deuen regir *i* **25** a Déu preparar] a deu apreparar *B* ordonar adeu preparar *H* pereparar *Ji*.

Capítol v: Rúbrica: 3 coménçan] comença *B* preàmbols] parabols *i* **4** lo primer] la primera *J*. **Text: 5** que proccescham] prosescam *J* que proreescha *i* al] lo *BFGH* avem] *om. F* hauent *J* **6** premetre] premeta *B* prometra *i* preàmbols] proanblols *F* parambols *H* **6-7** a totes ... a ssaber] E neçassaris atotes dones e naçessaries *B* e necesaris atotes dones e necesaris *FGH* atotes dones e neçessaries asaber *J* **7** saber e] *om. AJi* lur] la lur *BFGHJ* **8** bonees, passions e] bones paçons e *BGHi* bones pacions o *F* **9** a aquella persona] aquella presona *F* a aquellas personas *i* condicions, bonees e] de condicions bones de *B* condicions bones e *Hi* vol] volen *BFGHi* vol dar] vol donar *BFGH* volen dar *i* **10** ne regiment, ne conversar] e ragiment econuersar *BGHi* e regiment e conseruar *F* legudament entre elles] entre elles lagudament *BFGH* preàmbol] priambla *A* proambrol *F* **11** n'entenen] mentenen *B* entenen *Ji* **12** Alanus] doctor Alanus *BHi* poeta Alanus *J* coment] comensament *Ji* Boeci] beeci *G* **13** axí] en axi *BFGH* **14** apella] es apelada *BFGHi* **15** hom] al hom *F* tots] *om. BFGHi* a endós] ab dos *BFH* a abdos *G* ab duy *i* **16** nom] mon *B* axís] axi *i* **17** Axí u aprova]

axi oproua *B* E axi ho proua *FGHi* E açi aproua *J* Precià] pescia *F* **18** homo] home *B* hom *J* **20** vols saber] sseber vols *B* és dit que ... sia hom] la dona es dit hom *B* de dona es dit que sia hom *FGH* dona es que sia dit lom *i* **21** attendre] entendre *Bi* la féu] *om. J* **22** a la spècia] la espeçia *B* **23** filosofos] filosofos *F* **24** en sa] en cascuna a *B* cascuna *F* en cascuna *GHJi* aquell] aquella *Bi* fa] la fa *A* la espècia] spècia *F* **25** és] *om. B* **27** a l'hom, e l'hom] al lom Eell com *B* **28** per la sua primera] per la primera sua *H* a la sua primera *J* perla sua propria primera *i* jatsia] Iatsse sia *B* **30** l'om] lo mon *B* cant lo ajustà] quant la ajusta *B* com lo aiusta *i* matrimonialment] ab matrijmonialment *B* dient-li] dient *BFGH* **31** dita] dit *BFGHi* **33** per què] per *BJi* doctor] doctor Alanus *i* **34** hom] l hom *BFGHi* dada] donada *BFGHi* **35** senyoria] senyora *F* en pena ... de la dona] *om. Ai* **36** cant] com *i* poder] lo poder *H* **37** per açò ... l'hom] *om. J* si] sia *F* **38** fóra] no fora *A* reguoneguera] rraguonageren *B* major] amojor *H* **39** de fet és] es de ffet *B* aytal] ayial *i* **40** la un] lun *J* **41** angelical jerarchia] dionus *i*.

Capítol vi: Rúbrica: 3 Per què] qui mostra per que *i* Déus] de *F* dites] dits *Fi*. **Text:** **4** a veure] veura *J* linatge] lo linatge *BFGi* **5** E a] E *FHJ* *om. i* respon] responch *A* **6** doctor] doctor Alanus *i* dient] *om. A* Déu] *om. B* **6-7** fo per dar] feu per dar *BG* per dar *F* la feu per donar *i* **7** companyia] companya *FJ* appellat] quj es apellat *BFGHi* **9** Déu] *om. i* l'hom] hom *A* estigua] sia *B* **9-10** Fassam-li] faramli *A* **10** donchs, adjutori e compayia] donch adiutori E companya *J* e] *om. B* **11** les dones naturalment] naturalment les dones *B* **12** compayia] companya *J* ne] en *Bi* diu] *om. i* fóra] no fora *BFGHi* sinó que] sino *B* sino ara *FGH* sino era *i* **13** qui] quey *J* sia bé regida] sien ben regida *F* ben regida sia *i* **15** e] es *i* en aytal] en *B* en tal *i* **16** plach] plague *i* **17** ensemps] *om. B* foren] forem *i* **18** que·ls hòmens] los homens *BFGH* volch que los homens *J* li plach que los homens *i* **19** majorment] E majorament *B* **20** ab] a *F* **21** hòmens] *om. FG* fallien] fayhen *A* fallen *i* cosa] *om. ABFGHJ* continuació e a ssuportació] subportaçio ea continuassio *BFGH* **22** moren] morjen *B* nasquen] nasquessen *B* **23** ordinació] hordonacio *F* nostre] dona nostro *B* donchs] donques *B* covenia] coue *B* **24** exissen] ixen *B* isquessen *i* continuar] continuació *J* humanal] humana *J* lhumenal *i* **25** rahó] la raho *i* per què] per *F* agueren mester] agueren *F* hagren mester *H* muyllers] muller *J* **26** incorruptes] Incorruptuts *BFGH* **27** no·s] no *B* poden conservar en si metex] podem conseruar en si matexes *J* conserven-se en] conseruen en *F* conseruexen *J* conseruense ab *i* **28** en] ab *Bi* **29** Philon] pilon *B* saviesa] sauiaze *i* **30** que és ... és mort] qui es mort equaix no es mort *B* que es mort e

no es mort no es mort *FGHJi* en] ab *Ji* metexa] *om. i* **32** per què] que *H* per que la dona *i* dada] dat *H* compayia] companya *FGJi* que sí fo] si fo *B* que si feu *F* **33** los infants] als infants *H* car açò molt] Eaçò *F* ho fan] fan *J* lo fau *i* **35** que les] per que les *i* se] si *i* draps] drap *BFGHi* **36** mamar] menjar e amamar *J* si vivien] viuen *F* viuen *J* **37** figurar] fugir *F* **38** sa] e exalça sa *i* **39** e exalçarà] exelçera *B* e exalsa *i* **40** que] quil *Gi* e figurar] *om. A* **41** posa·ns hom en eximpli] *om. B* posant nos en Eximpli *FGH* preposant nos en eximpli *i* a hull ... la amor] *om. B* l'hom ha] hom ha *G* lhom *J* **41-42** ssa esposa] lesposa *F* **42** dita congregació] congraçio *B* **43** apella] ell appella *i* **44** esta] aquesta *BFGH* compayia] companyia beneita *A* companya *J* segons] segons que *J* **45** tota termena] tota determena *B* ho termena *i* companyia] companya *J* les órden] los ordens *FGH* les cadires *i* **46** nombre] nom *H* previst] pervist *F*.

Capítol VII: Rúbrica: **3** Com Déus ... ben dotada] *om. B* ben] molt ben *J*. **Text:** **4** E] *om. Hi* per tal tot açò] pertot co *F* **5** mal] nagu mal *i* en Ell] per ell *BFG* *om. i* Moysès] mosyes *F* **7** véu] vahe *BFGHi* tot] *om. i* sí] *om. i* **8** Cesarius] Çeraçio *B* Cesaruis *F* capítol] libre capitol *B* del] de *BFGJ* **9** creà] *om. i* e de fortuna] *om. J* **10** sàvia] saujsa *B* com] com a *F* **10-11** diu sent Pau] sent pau diu *J* **11** creech] cresch *B* dix] dis *H* **12** dotada] dotatde *B* qui·s pertanyien] qui pertanyen *B* quis pertanyen *FGHJi* **13** hornament] honrament *Fi* **14** bellea] bella *F* **15** abtea] aba *i* en] e *B* a] en *Hi* era] *om. A* **16** e] esi *B* que *i* Avia] hauien *i* sens] sents *H* ne avia] ne havi *F* no havi *i* **17** calor] calt *F* havia] hauien *i* axí com] Axi be com *i* **20** havia-la Déus] havi deus *B* deus la havi *i* **21** en paradís] paradís *B* terrenal] trenal *G* havia dats] havi donats *B* hauien dat *i* delits, honor] delits honors *BFH* honors delits *i* **22** si penses] penssa *B* Si penses en *i* **23** la] *om. BFGH* nostre senyor] *om. i* **24** temptació, nostre senyor Déu] sua temptacio nostre senyor *i* **25** Déu] dehom *i* en la ànima creat] creada lanima *i* ornament] honrament *F* virtual] virtutal *B* aytal] Aytant *i* en] *om. B* **26** avia] era e havi *i* salut] virtut *H* haver] ha auer *FGH* **28** ànima] carn *AJ* a] e *i* **29** e dons] donchs *B* **30** assenyjada] asalxada *J* bona e fort asenyalade *i* laor] honor *F*.

Capítol VIII: Rúbrica: **3** per lo primer peccat] *om. B*. **Text:** **4** a] ach *B* e a *F* bonea e bellea] ballea e bonesa *BFGHi* dona] *om. B* **4-5** temptà-la] temptada *AJ* **6** divinitat] dignitat *i* en lo dit libre de] jn libro *J* en lo dit libre *i* **7** a grans] ela condepna a grans *G* **8** passades e ... fiylles passades] passades euengudes asues filles pasades *B* vengudes ases filles *i* **9** passaran] passaren *J* de continent] dementinent *i* de Déu] *om. G* **10-11**

havia perdé ... e dels] ella hauia perde gran partida e de tots *i* **11** aquells] aquelles *BJ*
12 visch] visque *FHi* longuament] largament *F* **13** la senyoria] de la senyoria *G* real]
 Reyal *BFG* real que *i* que de Déu avia reebuda] hauie les quals Deu li hauia dades *i* **14**
 e estech] Estech *F* en dolor parí d'aquí avant] daqui auant pari ab dolor *i* sos] los seus
H **14-15** sos fills ... sa vida] *om. J* **15** suor] dolor *BFGH* visch] visque *Fi* **15-16** en
 est món] En aquest mon *BFGHJ* tant com estech en lo mon *i* **17** e affanys] *om. J* tots]
 totes *J* **17-18** e especialment] especialment *Fi* **18** més] *om. B* reebudes] resebut *F* **18-**
19 qui moltes ... los hòmens] que mes afanys nan reebudes que los homens *J om. i* **19**
 quants] quant *F* quants neixem] *om. i* neixem] nexen *AF* ab] a *H* al *i* **19-20** qui
 comunament s'apella peccat] del peccat *i* **20-22** Nexem axí ... de nosaltres] *om. i* **21**
 impotens] *om. J* maliciosos] malincosos *F* e jamés quax sinó mal] *om. J* sinó] no
 fem sino tot *H* **22** Som encara ... tots corruputs] *om. J* Som] son *F* en la carn axí
 tots] *om. i* que, com] per que *J* **23** inclina a] jnclama *F* pot] poch *A* en tant que]
 entant *J* com] *om. i* **24** Déu] *om. B* no] no ho *F* no li *H* **24-25** no refrenava la sua
 malícia] *om. B* **25** la carn ... tirar l'om] la carn es bastant a lom atirar *H* ne ha] ney ha
BH noy ha *FG* e a *i* desastre] destre *AJ* desa strene *F* desatre *i* **25-26** ne iniquitat]
 jniquitat *F* e ainiquitat *i* **25-27** e malvestat ... sa malícia] *om. J* **26** ne malícia ... ne
 pravitat] e malicia e alegesa e aprauitat *i* a la qual] quela *BF* la carn] *om. i* inclinàs]
 en clamas *F* **27** ne li] eli *i* posava] posa *B* **28** açò] aço *H* per aquell metex] per
 aquest matex *BFGH om. i* neixem] nexen *AF* **29** a empertostemps] a enpero tots temps
B en per tots temps *FHi* si donchs] Axi donchs *J* **30** sagrament] sanct segrament *i* en
 los infans poch] *om. J* sagrament] sanct segrament *i* penitència] la penitencia *H*.

Capítol IX: Rúbrica: 3 peccà] peccar *B* a nostra mare Eva] Eua nostre mara *B* nostra
 mare Eua *F* **4** ne estech] n estech *F* estech *H* per Déu punit] punjt per deu *BFGi* per
 deu omnipotent fort punjt *J*. **Text: 5** dita temptació] tamtacio *FH* tantost] tanstost *H* **7**
 nostres] lo nostro *i* primers pares] primos pares *H* primer pare *i* **8** que·ls tench fort
 falsa e] falssa quels tench e fort *i* **9** moch la ... l'hom. E] *om. i* **10** us ha Déus manat] ha
 deus manat *F* deus amenat *J* mangets] menjen *B* mangeu *F* **11** apellat] apellant *F* **12**
 esta] aquesta *Bi* ella] *om. i* **13-14** responent tebeegava] responja tencbeasment *B*
 responent *i* **14** dient] dix *i* los avia] los que deus hauja *B* morrien] moriren *F* morien *i*
15 esforç] esfors *BGHJi* **15-16** si l'om] manera es del diable que si lom *i* **16** veu] veus
H sens esforç teebegar] rebuiar e sens esfors *i* esforç teebegar] esforç tabajar *BGHJ*
 forts teebear *F* esfors *i* lavors] la donchs *BFGH* reeb] ell raeb *i* força] esforç *BGH*

esforços *F* ell] lhom *i* **17** açí] *om. B* a Eva] Eua *i* pus que] pus *i* tēbeament]
 rebeament *i* la informà] l] jnforma *B* **18** a creure] ecreu *B* ages] haiats *G* morrets]
 morras *AJi* **20** l'altra] altre *BF* ja] *om. i* dient-li] *om. B* **21** si·n mengats] si mejattets
H que de continent] de continent *BFGHi* Ell] a ell *BFGJ* qui aurets] que haureu *B*
22 sciència] sentència *F* és entendre e saber] entendre e saber *A* es stendre e sabber *J*
 sestendra asaber *i* **23** Agostí] Hieronym *i* aytantost] tant tost *i* dret] dreta *i* **24** los] ho
A **25** jatsia] jatse ssia *B* pensada la sua] pensa dela sua *i* **26** Déus] iesus *i* si·n] si *HJ*
27 la altea] ala alta *i* eternal] diuinal *BFGH* **27-28** al diabla axí] axi al diable *i* **28** A
 mi] com amj *F* determenar] de determenar *GH* del nostre Creador] de deu *B* **29**
 simples] semblants *i* honesta qüestió demanant] honestacio quim demanes *i* **30** en
 quant] equant *B* a entendre] entendra *F* **31** seus] *om. H* **31-32** la reverència]
 Rauerencia *B* la reuenencia *F* aquella reuerencia *i* **33** respongués] responguesses *i* **34**
 mal] de mal *Hi* tēbeament reebre] tabeament resabe *B* reebre *H* reebra rebeament *i* **36**
 d'esta] de aquesta *Hi* tres] *om. G* **37** Primerament cant] E primerament per tal quant *i*
 Eva] *om. i* estech dit] lin fou dit *F* li fon dit *G* Quasi fou dit *i* lo teu] los teus *BF* **37-42**
 Primerament cant ... estech verificada] *om. J* **38** jatsia que] iacia *FG* **39** dat] donat *B*
 alt] alta *GH* en alt *i* lo] los *BFi* **40** diu] dix *i* Orígenes] Oragines *B* Origenes *BFGHi*
40-41 Déus axí: «Per esta] axi Per aquesta *i* **41** e] *om. i* **42** La qual] en la qual *B*
 aquest] aquest doctor *i* cant] ço es quant *J* Salvador] nostro saluador *i* **43** passat e
 mort] mort e posat *i* reparar] repar *B* dita] *om. F* **44** que, seguons que diu Strabus] E
 seguons que diu Sirach *i* **45** aquesta] esta *i* mals molts] molts mals *Ji* **45-46** de la terra]
om. J **46** e] *om. B* e ésser gitat] *om. J* dit Salvador] saluador *H* dit saluador nostre *i*
 ja prophetat] profetat *B* ja dit e profetat *i* **46-48** axí com ... en infern] *om. J* **47** serà]
 seria *BFGH* d'açí] de fora *FG* lançat] tencat *i* **49** temptant] *om. i* moririen] morrijen
BGHJi moriren *F* **50** dix-li] dix *GJ* nostre] lo nostre *G* **51** E jatsia a la letra] E jassia
 que ala letra *H* convenia] comensa *i* de la qual] del qual *i* **52** era que ... seu li] *om. B*
53 fos] fes *i* lo qual] la qual *i* serà] seria *BFGH* vençut] vengut *i* **54** ço és per] ço es
J aço per *i* ço és] Sos *i* **55** Daviu] dauso *H* hom] lom *B* homa *i* **56** que féu] qui fonch
B promatent] prometentli *BFGHi* **56-59** Après, per ... és stat] *om. J* **57** Adam] Adaz *i*
 estech dit] fon dit *i* trencaria] trencarà *ABJ* axí com] axj *B* **58** prometent] promé *AJ*
 avia] Auien *i* **59** son regne] lo regna seu *F* E axí] axjs *B* car] E per aço *J* Bernat que
 la gloriosa] benet que quella gloriosa *i* **60** aterradora] acreatora *F* **60-61** en tant que]
 en que *i* **61** invocació] *om. H* **62** con] *om. B* per Déu] per deu fortment *J* punit,
 malaÿt] maleyt punjt *H* punjt *J*.

Capítol x: Text: 4 comès lo peccat] pecçat *J* consentit] consenti e consentint *H* 5 dien] diu *J* rebel·là a Déu] rebella *J* se rebella a deu *i* per tal li rebel·là] *om.* *J* 6 carn] carrera *B* los doctors] los doctos *B* alguns so es los doctors *i* 7 sofferien] sofferrien *A* sofferiren *J* sí fo] li fo *A* 8 daven] donauen *i* dien] dient *FGi* soferien] sofferien *A* grans] *om.* *F* 9 quals] *om.* *i* temien] tenjen *F* 10 per tal cant] E pertal quant *BFGHJ* E per tal com *i* e satisfere] a satisfere *B* e satisfa *J* 11 Orígenes] origines *BJ* Origenis *F* 12 a suportar] e supportar *A* aconportar *i* sa muller en les sues] asa muller en ses *i* 13 lo lengage] lenguatge *J* *uman*] çman *F* vinan *J* sman *i* 14 diu] *om.* *Bi* ha volgut] *om.* *J* Déu] *om.* *H* 15 fembra] dona *i* ella] ala fi *i* tostemps] tostems *B* en lo Ecclesiàstich] () *lac.* *AFG* *om.* *BHi* 16 tostemps] Totemps *B* serà] seria *i* 18 encara] *om.* *i* l'om] *om.* *F* a enamorat] anamorat *BFi* a jen amarat *J* 19 consentí] consentint *B* consent *i* dolçor] dolor *J* 20 aquests foylls] aquests *F* aquest *i* 21 sa carn] sse cara *BF* la sua cara *i* en dolor e en trebayll] ab dolor *B* e ab treball *B*.

Capítol onzè: Rúbrica: 2-3 XI Com] con *A* ·xi· qui mostra com *i*. **Text: 5** féu] fe *A* l'om] hom *GH* 5-6 dech aver ... son peccat] dech auer pena e pagua de sson peccat *B* de auer paga de son pecçat *J* dech hauer de son peccat pena *i* 6 ach-la] achlo *B* ach li *J* hac le *i* Senyor] senyor deu *B* 7 pogra] poguera *Fji* lavors haver dampnada] hauer lauors dapnada *H* hauer condempnade *i* no u] no *J* 8 alta] gran alta *B* 10 E diu] *om.* *i* Ciprianus] Orjines *B* *ad Filibertum em.*] ad fulibertum *ABFGJ* a fulibertum *H* ad fuliberum *i* monge] mongo *J* 11 desijà de ésser] desiyan de esser *A* desiga esser *BF* Déus humiliar] humiliar deus *F* 12 ço diu] diu *BFGH* *om.* *Ji* li] *om.* *i* 13 verguoyós] *om.* *i* 14 vénen, ço diu] ço diu venen *B* venan *FJ* han ellas *i* a elles] *om.* *J* per les quals males odors] *om.* *B* per les quals *i* 15 a altres] altres *BFHi* males] males odors *Hi* 16 dat] *om.* *H* so diu] *om.* *J* pus que] pus *Fi* 18 cridadora] cridada *J* e sa] e asse *BFGH* En sa *i* fos] *om.* *i* arapàs] raffas *ABGJ* rapas *H* 18-19 e saltàs a l'altre] saltas a altre *i* 19 seria] sera *A* que] e que *i* 21 axí que ... li podia] axí que res no liu podia *B* axi no lj podia *H* en res ... podia res] *om.* *F* ensi rebellar ne de fora noli podia res *i* 22 fos feta] fos fet *J* fos *i* mobile] moujble *BFGH* al] en *B* en tant] que no *BFGH* 23 tingua] tingues *i* mut] ment *F* muda *i* 24 plor, ara ria] plor e ara rja *B* plora ara rya *J* ria Ara plor *i* vulla] vull *BFGH* 25 ni cap ... puxats tenir] ne cap ne centaner *A* encap nj centaner nj la puxats tenjr *F* ni cap ni centener no la puxats tenir *G* ne cap ne centen ne la puxats tenjr *J* 26 maneres] manaras *i* més amà] ama mes *F* a la serp] la serp *B* 27 dat] donat *BFG* sia tota] tota sia *H* 29 diu que dix] dix *B* diu *J* lo Ecclesiàstich] la

ecclesjastich *B* *capítulo XLIIJ*] cxlij° *B* ca° xiii° *G* iniquitat] la iniquitat *BFGH* **30** de
 Amenalau] demanau *B* de emnalau *F* dade Manalau *i* a] ad *H* **31** rey] Rex *F*
 demanava] demanau *F* per què] que era per que *B* que per *F* per *J* aquesta] *om. i* **32**
 taccat] tallat *i* raíl] rayall *J* Com, donchs] E com donchs *i* **33** e] *om. i* **34** acosten]
 acostauen *i* ella] elles *AJ* **35** sens] sen *A* ab ardiment e sens] *om. i* **36** Senyor] Senyor
 deu *H* dat] *om. i* **37** fossen] *om. H* e en tant] en tant *i* **37-38** bones per ... ne fossen]
om. i bones per a armes] per ha armes *A* **38** ne fossen forcegudes] *om. J* **39** contra
 elles soptosament] soptosament contra elles *BFG* faés] fara *B* faria *Ji* E per tal] *om. B*
 són totes pesugues] totes son faxugues *BFGH* tots temps son fexugues *i* **40** e tostemp]
 tots temps *G* **40-41** no les pot longuament sofferir] longuament no les pot sostanjr *B*
 longament noles pot soferir *FGH* **40-47** ne neguna ... infant mascle] *om. J* **42** Ítem] E *i*
 e per tal] *om. GH* e per so *i* **44** a ella ... filles següents] *om. AJi* **45** tostemp] *om. B*
 que tota] tote *i* **46** la manera] se manera *F* la materia *i* de Déu] *om. H* **47** a-quella]
 aquella *BJ* de aquella *i* qui] que qui *B* infant mascle] fill mascle *BFG* fill mascle de
 fer *H* **48** en] *om. F* sens] *om. B* **50** de seny] del seny que hauia *i* qui y] quj *BFGHi*
 d'aquesta] desta *i* **50-55** e d'aquesta ... raó natural] *om. J* **51** que la dona] ala dona *i*
52 sia] sera *i* en la dona] les dones *B* **53** y ha] ha *i* **54** és, ço diu] ço diu es *H* **55**
 corporals] de la carn *BFGH* **56** Per aquesta] per que per a questa *FG* si aquell qui] lo
 qui *i* **57** color] calor *J* **58** negun] a negun *i* a lur] allurs *F* ab lur *H* u fan] fan *J* **59**
 ordonat] donat *B* regent pobla] Regna ne ragiment de poble *i* **60** gosàs apellar] noguos
 estar *BFG* no hagues *H* per sàvia] saua *i* **61** o affollen tot] affollan tot *J* affollan *i*
 natural] lur natura e *i* **61-62** d'açò, diu] de aço diu que *Gi* **62** Esdívar] a esdiuar *B*
 Esdinar *i* **62-63** rey de ... mas Esdívar] *om. F* **65** ço és] so *i* **66** ne perdona a] ne
 perdona ne *J* no perdona a *i* a peccador] peccador *B* **67** filosoffans] filosoffs *Bi*
 ajuda] ajudaue *Ji* féu] fau *J* costa] costella *Fi* **68** ab ossos] *om. i* gran] *om. H* **69** ço
 dien] *om. BFGH* fleumàtiques] con dien fleumetjches *BH* so diu ffleumaticas *FG* lur]
 iames lur *i* **70** no s'anuiga gamés] nos seanuge james *B* nos enuega james *J* nos anuge *i*
 parlar] paraules *i* dix] diu *AF* ajudava] ajuda *FJ* **71** lur] la *B* la lur *FGH* açò són
 truffes, ne] aço son trufes e *H* *om. i* **72** no u] no *J* **73** per tal cant] car *H* per tal *J*
 parlant peccà] parlant peccan *F* parlar peccat *J* és] e es *F* **74** tant parlar lus ve] massa
 parlar los coue *i* **74-75** Dien encara ... a provar] *om. J* **75** pahor o ... E per] pahor e per
 vergonya Empero *i* **76** respòs] li respos *F* **77** ço] *om. H* manàs] demenas *Ji* **78** Car si
 no li] quesí nolj *B* car si la *J* saltàra'm] saltarjem *BFGH* saltarien *J* saltarmia *i* si no,
 dar-m'ia] si no darma *B* o sino darmia *G* **79** portar-m'ia] a portar mja *Bi* **80** Emperò

assò ... e truffes] *om. F* **81-85** Ítem, diu ... quinque cap] *om. J* **82** virtuts] virtut *i* dat] dats *AJ* **83** la dona] *om. i* en] *om. B* e] o *i* quaix se troba] se troba quax *BFGH* **83-84** de bé ... ayxí buyda] *om. BFG* **84** e pus que] que *i* negú] nangun be *BFG* **85** vol ésser] axi mateix diu aquest doctor que la dona voll ésser *J* **85-86** e per quinque ... sia meyspreada] *om. F* **86** sobiranament que sia] que sia sobiranament *BFGH* molt] ben o molt *B* **89** Per aquesta] e per aqueste *i* metexa raó] raho mateixa *J* doctor] mateix doctor *B* fort ésser] ésser *HJ* ésser fort *i* **90** coses] *om. i* ne y] ne *i* cuyda] cuda *A* **91** reptats] reptas *A* raptau *i* u fa] fa *G* **91-92** com emperò ... y és] e com noy es lo marit *i* **92** facen] fansse *BFGH* deffora] de casa anar de fora *B* fora de casa *i* **93** no] noy *J* lavors] ladonchs *BFGH* se ornen] se ha ornen *BFG* **94** amor de aquesta bellea] aquesta ballea *B* aquesta bellesa *FGH* ço] com *i* **95** o estimades veylles] o estjmadés belles *B* e estimades belles *i* neguen tostemp] nagueu *B* amaguen tots temps *i* **95-96** que n'agen] quem haiem *i* **96** e us] hous *i* n'an] han *G* apparen] paren *i* **96-97** les tristors] los tresors *J* **97** tantes que han ahüdes] que han habudes tantes *BFGH* que han ahudes *i* **98-100** Ítem, per ... E per tal] *om. J* **100** a anganar ... la fembra] es la fembra *AJ* a engendrar homens es la fenbra *B* a enganar homens es la dona *i* E per tal diu] Diu sant Ambros *J* **100-101** tostemp que ha volgut derrocar] ha volgut derrotar *A* tots temps que ha volgut en derrocar *i* **101** esta] aquesta *Fi* **101-102** n'à haüda] na ha udes *B* **102** sovín victòria] victoria soujn *F* tots temps victoria *i* de Daviu] e de daujd *H* de loch de Dauit *J* **103** d'altres molts] de altres *F* de molts altres *i* que les dones] deles dones *B* deque les donas *F* **103-107** E diu ... E té-ho] *om. J* **104** caure] tanta forsa *i* **105** que, en special] en especial *i* dona] *om. B* cayguda] caegut *AJi* **106** si us] sit *i* **107** aptament] altament *H* E té-ho axí] Te ho axi *A* Car axi es *J* se haurà] la saura *F* **108** aperrà] apparia *A* **109** davant] denant *i* vigares] a viyares *F* **110** O, si ... de dia] *om. J* conexets] coneys *AJ* conexies *i* lo lum de dia] lo lum al mitg del dja *B* llum de die *F* lo lum detras *i* **111** diu] dira *i* res no és per Crist] res no es per vist *F* no es res per christ *H* e vós] vos *J* **112** haurets] haureu *Fi* ha haver] haver *ABGi* **112-113** Per tal ... fugir-los tantost] *om. i* **113** dits] demunt dits *i* diu aquest, encorre] en cara *J* tanta] en tanta *H* **114** sobre malícia de fembre] a la malícia de la fenbra *B* **115** coses que ... present capítol] dites *J* appar] par *F* nostre] la nostra *i* **116** sa] *om. i* molts] *om. J* **117** trameses] tremesos *FJi* **117-118** e tan] nexen *i* **118** han] en *i* de la primera, que] de la primera mare que *F* del primer *i* **119** majors] mejor *F* encorregueren] ancorrjen *BGH* encorregan *F* encorren *J* acorrien *i* lurs propis peccats] los propis peccats lurs *BFGH*

lurs peccats propis *i* **120** posem] posen *H* e tals] tals *J* **121** nostre] *om.* *B* vinguen a salvació] vjngue asaluacio *A* men *J*.

Capítol dotze: Rúbrica: **2** *xii*] *xii* qui mostra *i* **3** ben dotar] perdotar *B* dotar *FGi* **4** no·n] no *HJ*. **Text:** **5** dit sia] sia dit *H* sia *i* **6** car] que *i* lurs] los *BFGH* **7** Senyor] senyor deu *J* coses] *om.* *A* **8** temor] por *BFGH* mal] *om.* *B* **9** on] *om.* *i* **10** mal] mals *A* ést] es *H* **11** a dona] *om.* *BFGH* **12** axí] *om.* *H* **12-13** verguoyosa, amorosa] amorosa everguoyosa *B* amorosa vergoyosa *FGH* **13** poden] podem *BFGH* **14** de malalt] del malalt *FJ* solaç del sa] solas de *BFGH* e del seu *i* reffugi assenyalat] *om.* *J* **15** e y ha] he ha *FJ* en ha *i* cobra] cobre *AFGHJ* **16** Vols] vol *Fi* **17** Sí·t fas] axi te fas *H* tots beneficis] tos benifficis *H* tos benifets *i* **18** al] lo *B* el *F* la] sa *i* **19** e la] e *A* la *B* **20** dius] te dius *B* dir·t'és yo semblantment] dit he yo solament *i* **21** molts] moltes *i* eretges] semblantment heretges *F* ladres] e ladres *FJ* seguex·sse] se seguexse *A* **22** Cert] crech *i* que en tu] en tu *B* **23** hom] bon hom e *i* **24** faedor] creador e fahedor *i* Déus con] con deus *J* **25** honorades] honrades *BFGHJ* ordonades *i* e] de *H* **26** dona ha ... angelical natura] *om.* *J* tota angelical] Engelial *B* e és, de fet] *E* es fet *B* es feta *F* e es feta *GH* **27** verge] verger *F* l'umanal] humanal *i* **27-32** Pensa encara ... ffe cathòlica] *om.* *J* **28** dada] donada *H* **29** angèlica] engelical *BFi* **30** e n'í a trobades] en hi ha trobades moltes *B* e hi ha trobades *H* en ha trobades moltes *i* **31** en special] *om.* *BFGH* en la mare] e la mare *B* **32** can] Item con *J* **33** e·n posarà] *om.* *J* **34** e grans] *om.* *J* **35** peccats que los hòmens] peccats que dels homens *B* peccat que dels homens *FGH* peccat quels homens *i* **36** Déus huy] deus *F* huy deu *i* **38** ne] e *H* ne jamás ... res de bé] *om.* *J* ne jamás no viu] nj yameys ne viu *F* ni hoý] *om.* *B* **39** Per tal] Per tant *i* los hòmens] homens *H* e a suportació] asuportacio *HJ* **40** Prech·vos, fills ... axí que] *om.* *F* que pensets] *om.* *i* **41** les ha creades] les crea *i* posà] ha posades *B* **44** aquell famós doctor] aquell mateix famos doctor *B* *om.* *J* **45** axí] *om.* *BFGH* **46** dones] les dones *BF* e peccam] en peccats *i* totjorn] totz jorns *Fi* e exalça] eu exalça *FG* e lo exalça *H* o axalsa *i* **47** u deu hom] deu lom *J* **48** que·n] que *BFGHi* paradís] de peradjs *Bi* **49** damascèn] de Massen *A* de damascen *G* de Ebrom] Ebron *i* l'om] *E* lom *H* **50** d'om] del hom *BF* **51** féu] la feu *i* **52** no·l] no le *B* nola *i* car no la deu l'om] que nola deu hom *B* Car no la deu hom *FGHi* **53** féu·la del ... la devia] *om.* *i* a entendre] entendra *BF* tractar e] *om.* *Ai* **54** compayona] companyia *i* aquella] aquell *F* **56** seguex·se] seguex *i* **56-61** *E* seguex·se ... regiment; e] *om.* *J* **57-58** no cuydava tant] noy cuydaue *i* **58** tant cant] quant tant *BFGHi* stès] estenes *i* ac·ne] ach en *BFH*

hac *G* 59 fer-la] ffer *BFGH* Déu] nostre senyor *i* 60 amà] enueia *i* a la dona] la dona
H 61 e pensa] Item si tu penses *J* 62 te hagueres] hagueres *J* casos] *om. F* coses *J*
 fas] fos *B* totsjorns] tostemps *H om. i* pijor] piyors *F* 63 penses, pensa-lo bé] si
 pensas *i* 64 sublimitat de] la sublimjtat de *B* subtilitat sublimjtat e *F* subtilitat sublimjtat
 de *G* innumerables] *om. i* 65 e a nós ensenyades] *om. i* 67 tan] *om. Bi* amor] mare *i*
 68 pobretat, e puritat] e probatat e purjtat *BJ* puritat *i* 69 sants] *om. i* e confessors] els
 confessors *i* 70-71 de peccat] del peccat *A* 71 de] *om. J* a] e *F* 72 aquests] aquells *H*
 principalment hixen] principal eixiren *i* 73 Pensa] Epenssa *B* qui estech] que estech *A*
 73-81 Pensa, encara ... pedra preciosa] *om. J* 74 per lo peccat] lo peccat *F* 74-75 e
 estament] en estament *i* 75 e] et *BG* 76 compayia special] companya special *FG*
 companyia *H* honrada e amada] hamada e honrada *BGH* amada *F* 77 fort altificada]
 altificade *i* per] E per *i* 78 reputada] repudada *G* tots] *om. F* gloriosa] santa *H* 78-
 79 e per tots] *om. H* 79 humana] *om. G* 80 e de ... les filles] *om. F* ornat preciós]
 precios ornat *i* 83 per] en *BFG* per ell] e per ell *G* 84 après] *om. B* àngels] sancts
 angels *i* 85 bella] fort bella *i* 86 vanitat] natiuitat *i* penitència] paciència *i* 86-87
 humilitat, gran paciència] pasçiença gran humilitat *J* 87 les quals] en les quals *Bi* 87-
 92 en les ... puritat cordial] *om. J* 89 pensava] penssa *i* mal] mals *BFG* soferien]
 sofferiren *i* 91 vegades] voltes *F* esta] aqueste *i* no·n] no *BFH* 92 hanc viu] hague *H*
 anch ve *i* 93-94 car, après ... pensava tostemps] *om. J* 94 a tot] tot *B* regir] *om. i*
 dilatà] deljta *B* dilataua *F* se delitau e *i* lo servey] la seruey *A* son lo seruey *B* en lo
 seruey *i* 95 Cert] crech *i* no·n poria] nou porja *BFHi* no porie *GJ* 95-96 n'é hoït, ligit
 e entès] no he hoyt lagir ne estes *B* ne hoit legir e entes *FH* ne hoyt legir o entes *Gi* ne
 hoyt ligit *J* 97 món] *om. A* a tan... e a tan] eten noble etan *BG* aten noble eten *F* en ten
 noble e atan *i* 98 totjorn] tots jorns *BFJ* de la qual jamés] james della *H* 99 y han] han
A ella ja] ja ella *H* 100 sua gloriosa] gloriosa sua *B* ne] no *F* 100-101 ne cessarà ...
 gran glòria] *om. J* 101 en] ab *F* E] O *BFGHJi* quant] com *i* 101-102 E con ... per tu]
om. J 102 preguar] *om. F* preguara *i* E quanta] O quante *i* reebts totsjorns] raebts dell
 tot iorn *i* 103 mèrits] virtuts *F* no·t] no *J* 104 totjorn en ta oració axí] tots jorns en ta
 oracio *F* axi tot iorn *i* 105 *humani*] humana *i* 106 per res que] res qui *J* 107 alerar]
 aleexar *A* alergar *F* alegrar *J* a mal parlar ... mal voler] amal voler ne mal perlar *BFG*
 de mal voler ne mal perlar *H* a mal voler ne amal parlar *Ji* 108 a açò] aço *F* te membre
 que com] membra que com *B* remembra que quant *i* 109 loades] ben loades *i* molt]
om. A.

Capítol tretze: Rúbrica: 3 Si] qui mostra si *i*. **Text: 5** han mogut] an moguda *A* moguda *J* seran] van *BFGH* **6** femení] famanil *F* totes] tots *i* **7** sants] sant *i* los beneuyrats] tots los beneuyrats *i* **8** lo] *om. J* en què] que *i* **9** hom] en hom *i* **10** que] *om. i* qui] *om. BFGH* subjecció e minoritat] subjuguassio amajorjat *B* subiugacio emaiorment *i* **11** en aquell] que en aquella *A* que en aquell *J* **12** la qual] lo qual *B* **14** *A* aquest] Aquest *B* An aquest *Fi* los] molts *B* **16** jatsia] jatssesia *B* **17** qui sia ... l'estament] *om. J* en si] assi *F* **18** no] ho *B* en sa persona poria haver] porja auer enssa perçona *BGH* porja hauer a se persona *F* en sa persona propia hauer *i* **19** d'aquell] da quella *J* **20-21** hi havia] havia *H* **21-22** car los ... lo Salvador] *om. J* **22** que aquí ... a cascú] que aquj sera dit a cascu *A* a qui sera cascu *J* segons ço] segons *J* so *i* **23-24** emperò ésser fembra] *om. AB* **24** és] *om. BFGH* lo qual] que *i* **26** va vuy] vy *i* gràcia, e] *om. BFG* **27** àngels] sancts angels *i* **28** hi à] ha *J* dix] diu *HJ* dix ell glorios *i* **29-31** No-res-meys ... elles han] *om. J* **30** a] *om. BFGHi* ço és que] so es *i* **31** varietat] veritat *J* **32** e de fembre] o de fembra *i* **33** més] *om. F* saviesa] sauiaze *i* totes] tots *FGHJi* **34** solen] soluen *H* dita] *om. i* **35** E] *om. B* als preàmbols] als perambols *B* al preambos *F* ffer] dir ne fer *BFG* dir e fer *H* matèria] maneres *B* manera *FG* **38** d'açò] so *i*.

Capítol catorze: Rúbrica: 2 Capítol XIII] *om. AH* **3** Açí] aqui *Gi* principal] *om. J* parla] se parla *A* palla *H* **4** v maneres ... damont recitades] les ·v· maneres *H* recitades] dites *F* **4-5** d'elles ya ... les infantes] *om. B* segons les ... de dones] *om. J* **5** E lo] lo *F* E ell *H* el *J* les infantes] infantes *F* les infantes e es XIII en lorde dels capítols precedents *AH*. **Text: 6** de dones] *om. G* s'apella] en special se apella *BFGHJ* **7** infantes e de] dones infantes e *i* saber e] *om. i* segons que] segons *G* **8** de Jherosalem bisbe] Bisbe de Hierusalem *Ji* que la ... filla ha] quela perçona que ha filla *BFG* la persona que filla ha *i* **9** metexa] mateix *J* per tal car] pertal que *F* de sa ... del pare] de la mara O del para *B* de sa mare o de son pare *HJ* **10** la li] loy *i* **11** o] e *i* sos] los *i* **12** Scriptura] sancta escriptura *Ji* **14** Déu] *om. J* digna] esser digna *i* preada, amada e honrada] loada preada honrada e amada *J* **15** sufficient] suffiçientment *BGHJi* **16** que dix] dix *BF* diu *H* **17** mèrit] don *H* **18** gran] *om. i* **19** grans dones] dones grans *H* **20** que·ls donàs] que donas *i* **20-21** e que·ls feés] O quells fahes *BFGHi* **21** d'algunes persones] de alguns *i* alcun] alguns *J* **21-22** elles metexes] ells mateixs *B* **22** axí com ... e havien] *om. B* axí com si eran lurs *i* **23** reebia açò] resebrja asso *FG* reebia a açò *J* en gran servey] a gran seruey *B* en gran seruiy *i* e·u conexien] e conexien *J* E con axi

han *i* clara] gran *H* **26** qui infans] que jnfantes *BFG* **27** que n'han] que han *G* en han *i* e·l mal ... e·n sofferen] al mal quen soferen *B* el mal quen soffiren *FGJi* el mal que sofferen *H* amor carnal les hi enclín] per amor Carnal les hj ancljn *BFH* amor carnal les jnclin *J* amor carnal les hi anclina *i* **28** l'affany que n'han] lo afany quen han el mal que sofferen *H* lo fany quen han *i* **29** nodrexen] *om. i* de Déu] *om. H* **29-30** en qualque ... la vuylla] En qualque stament en que deu lo vulla *F* enqual estament que deus la vulla *i* **31** procur ab] procura *F* **32** Bernat] Benet *i* sos fills ... let pròpria] sos fills volia dela sua propia leyt *B* sos fills volia de se propia let *FGH* los jnfants volia dessa let propia *J* los fills volia de sa let propia *i* **33** meteixa] *om. i* no contrastant] ne contrestant *i* dona] *om. J* fort generosa, el·s] molt generosa el *B* **34** grosserament] fort groserament *H* Déu] adeu *i* fort] forts *BG* **35** nostre senyor Déus] deu *J* **36** Silvà] Silue *i* **38** e a ensenyar] a ensenyar *A* e anseyar *BF* axí] *om. J* **39** los s'à] los ha *BGHJ* sol se haie *i* són] e ara son *i* **40** fetes] ffeta *B* grans] gran *AJ* **41** nodrí] nodria *i* **42** m'acompanyen] acompanyen *G* m aconpany *Ji* mort] mia mort *i* **43** fins] *om. B* m'an dit] *om. J* no·s partiran] no pertiran *B* sepertiran *F* pertiran *J* nos partirian *i* **44** ells] ell *B* E] *om. i* **45** àngels] sancts angels *i* àngels] sanct angels *i* primers] primeres *i* **45-46** e veig ... si metexs] *om. J* **46** é·los] els *i* **47** dien] dien li *J* nodrexen] nodrexen be *H* **47-48** e amar Déu] deu e amar lo *J* **48** de lurs pares e] dels pares e *BFGH* de lurs pares o *J* **49** e en vida] en vida *F* gran honor e ajuda] ajuda e honor *B* gran ajuda ehonor *Fi* Si·ls] E ssi los *B* **50** ne a ppeccat] a peccar *B* eapetcat *F* ne apeccar *GH* **50-51** e n'han ... davant Déu] *om. i* **52** ells és] ell es *J* ells es estat *i* **53** dit] *om. J* **54** lurs] los *BFGH* que·n] que *G* mèrits] merit *i* lurs] les lurs *BFGH* **55** per tal que] pertal *J* **56** e gran dolor] *om. i* lurs] los *BFGH* sos *i*.

Capítol quinze: Rúbrica: **3** Com] qui mostra com *i* lurs] sos *F*. **Text:** **5** fort] forts *F* e en special] e especial *G* en especial *i* **6** aquests dos] a dos *J* **7** fills] *om. i* mos] *om. BFGH* **9** axí desús desús] desus dessus *B* desus ensus *F* axi dessus en sus *G* axi desus *Ji* Déu] *om. FH* véu] vahe *BFGH* **10** fenta] ficta *i* e irreverent] jnrrauerent *B* axí a dir] a dir axi *Fi* axi dir *HJ* **11** axí] *om. i* **12** e tu après ells] etu apres *BFGH* tu apres ells *i* tolré] tolrrat *BFGH* bisbat] bisbe *i* **13** de] a *i* dar·la hé] dar la ha *B* **14** m'honra] m'honrrara *BFGH* **15** foyll] ffill *B* dir] dir axi *i* **16** no devies] no deuria *F* deuries *i* **17** per nom] no per nom *AJi* infernats] jnfernals *F* peccadors] peccador *B* procuradors *i* **17-18** E que·t] Equant *i* **18** cadira] crida *i* hagueses fet] aguesses ffets *BFGH* hagues fets *i* axí] *om. B* **18-19** a dignes] dignes *BFi* **19** estans] estan *BFG* **19-20** en

quant ... leigs peccats] *om. J 20* tua] *om. G 21* tua] sua *BFG 22* Seguex-se] seguesex *i* metex axí] matex *B* de fills] dels fills *i 22-24* Seguex-se aquí ... per l'altra] *om. J 23* ne·ls] nols *i 24* vida e per l'altra] via e per altra *AJi* vida e per altre *FH 25* del fill] *om. ABFGHJ 26* la gola] guola *BFGH* compayies] companyes *GJ 27* per què fos] perlo qual fon *i* mort] penjar e a mort *B 28* lo fill ... gran mós] *om. i* ab les dens] *om. B* sobre lo nas] al nas del pare *B* sobre lonas dona ten gran mors al pare *i 29* li partí pel mig] l] perti per lo mitg *BF* li parti per mig *GHI* sen porta e loy parti *i 30* a tan ... és aquesta] a aqueste ten letga mort *i* pus] *om. F 30-31* de la ... faç hereter] *om. J* dela forcha yot fare hareter *i 31* d'aquesta] desta *i 32* mort] *om. J* e perdut] *om. i 33* pengar] apenjar *FGi 34* Novacianus] Nouatranus *i* poeta] propheta *i* Bulgària] burguarja *BH* Bulgria *F 35* qui ensenyava] en senya *B* fets] afers *BF* amant] amants *H 36* hom] vn *i 36-37* en peccat] de peccat *FG om. i 38* passassen] posasen *i 39* fer-li] fer *J 40* E·l] lo *Bi* al *F* ja per axò] per assi ja *F 41* un jorn, lo pare] lo para ·i· jorn *B* e de legees] *om. i 42* li] *om. FH* de[s]honor *em.* de honor *A* honor *BFGHJi* la mia] ma *J 43* confessara] conffaçarja *BFGJi* a vós] uos *GHI* pare, ne ... per amich] pare ne per senyor *J 43-44* car no·m ... d'amich] *om. i 44* obres] obra *HJ* ne d'amich] *om. J* só] som *Fi* son *H 45* só] son *BGHi* som *F 46* a tostemps ... vostre hereter] tostemps *F* ne vuyll] e vull *F 47* ésser] estar *H* del] de *i 49* tantost] *om. B 50* fo] fos *G* fiyll] fills *B 50-51* de la bonea d'aquest jove] dequest jove ten bo *B* dela bonesa deaquest jove virtuos *F* de quell ioua e dela sua bonesa *i 51-52* mort e·l ... de Grècia] mort de Grecia *G* de grecia *Ji 52* axí] *om. HJ* doctor] actor *BFGi* () lac. *H* poeta *J 53* los hòmens] homens *AJi 55* l'hom generós ... a viltats] hom generos se dona aviltat *i* generositat] la generositat *BFGHJi 56* d'aquells que] deaquells dequj *FGH* daquells de que *J* tostemps] *om. B 57* gran meyspreu] gran menys preu tots temps *B* meynspreu gran *H* menyspreu *i 58* son infant] sos jnfants *J 59* donava] dona *BFGH 59-62* Deya lo ... esta matèria] *om. J 60* amaven] amen *H* temprar] temptar *BH 61* e en tempradament] atrenpadament *i* estes] aquestes *B*.

Capítol setze: Rúbrica: 3 Quins nodriments] quin nodriments *BJ* quin nodriment *FG* qui mostra quin nodriment *i* dar] donar *B* infantes] jnfants *BGH* las jnfantes *F*. **Text: 4** quins nodrimens se pertanyen] quim nodriment se pertany *i* a donzeles] donzelles *BG 5* segons que] segons *F* e donzelles] donzelles *AJ* e donzells *B 6* comunament] *om. B* de *x* fins en *xii* anys] ffinsa deu anys offinsen dotza *B* de ·*x*· anys fins a ·*xij*· *G* de ·*x*· anys a ·*xij*· anys *H* fins a ·*x*· o a ·*xij*· anys *i 7* dona] donan *F* donzella] la donzella *i 8*

en XXV] a XXV Anys *B* 9 temps] temps de maridar e segons aquesta diuersitat *J* 10
 unes] dones *G* 11 esta] aquesta *F* 12 que·s] que *J* queucom] causio *BGH* jntencio *F*
 13 qui guarden Déu] que guarden adeu *B* sàpia] sapien *B* sàpia] sapien *B* dir *i* 14-15
 les ymàgens] los jimages *F* 15-16 que si ... respongua «Amen] *om.* *J* 16 que no s'acost]
 e que no se acost *B* que nose acosta *F* 17 parla sola] parlar solament *i* s'agenoll]
 agenoll *F* 17-20 que s'agenoll ... semblants coses] *om.* *J* 18 se leva] lo leua lo preuera *i*
 lavors lo *Paternoster*] la oracio del pater noster *i* 19 e·l *Credo*] o lo credo *F* e de la aue
 maria el credo *i* que tostemps que] tots temps que *H* o en capeylla] *om.* *BFG* 20 ador
 a Déu] ador deu *BFGH* adora *i* 21 no jurar ... se u ffa] de no iurar per res o si offa *i*
 port] *om.* *J* 21-23 après, que ... algunes vigílies] *om.* *J* 22 volenters los *Paternostres*]
 volent los paternostres *AJ* los paters nostres volenters *B* volenter los paternostres *H* en
 amagat] *om.* *i* 23 pregunen] que pregunen *Ji* e al seu] al seu *A* 24 pregunen] pregunen deu *i*
 per lur] *om.* *J* si n'han] si nha *A om.* *BJ* 24-27 e per lurs ... de l'any] *om.* *J* 25 lurs
 bensfaytós] los llurs ffeytors *F* los lurs benefeytors *GH* e] o *i* 26 pus que] puyts que
BFGH hom] hoín *i* 27 e les ... madona santa] E les vigílies prinçipals dela verge
BFGH E axi mateix que façen vigílies prinçipals ço es de madona santa *J* 27-28 almeys
 lavors] almenys *F* lauors almenys *J* 28 la vida ... *Avemaries*; e] *om.* *J* LXII] lxiiij *BFGH*
om. *J* o la ... *Avemaries*] *om.* *i* corona sua] sua corona *J* de] deu *J* 29 al] als *BGH* los
J vida] sancta vida *J* XXXIII] xxxiiij e mjg ay tants *J* 29-30 de semblants]
 senblantment de *F* 32 rebotegar-los en res] Rabotagar las en res *B* rabotaguar *i* 32-35
 Deuen-li, encara ... de l'infant] *om.* *J* 33 de ésser] e de esser *BGH* e a vegades]
 aueguades *G* 34 la esquena] les espatles *B* 35 és la ... de l'infant] es la madeçina per ala
 follja aljnfant *B* la medecina per la follia del infant *i* 36 ne mara deuen] ne mare no
 deuen *F* e mare deuen *G* ne mare deu *i* son infant] *om.* *B* age] haie ia *i* 37 haja] agen
AJi ab manera e] en manera *B* 38 Terçament] certament *F* com] *om.* *HJ* 39 e que·s
 gart] ques quart *i* 39-40 ne mal ensenyament] ne mals ansenyaments *BGH* ab mals
 ensayaments *F* 40 ne gos] no gos *J* 40-42 ne pendre ... pla. Semblantment] *om.* *J* 41
 almeys] si offan almenys *i* 42 jamés no parle cridant] no parla cridant iames *i* ne·s ria]
 ne rie *FHi* sinó] *om.* *B* Semblantment] Item *J* 43 a negú en la cara] enla cara a negun
i que ha] que aja *B* com ha *i* 43-45 e que ... estranya; e que] *om.* *J* 44 que tantost bax
 l'uyll] bax los vlls *BFGH* negú] algun *i* 45 e que] nuyll temps fer huyllades *J* si ha
 negun] esiy ha dagun *B* e si hi ha negun *GH* e si ha fet negun *i* 45-46 e si ... deman
 perdó] *om.* *J* 46 ssa] la *BFGHi* e li·n] ey *G* e que lin *i* 48 jòvens] gents *i* sàpies sens
 ... dona finestrera] dona finestrera *A* sapiats per çert que dona finestrea *J* 49 porà] pot *B*

50 s'i avea] sa hauea *BH* hi avessa *F* en poquea] ab poquesa *i* depux] puix *FGHJi* porà castiguar] pot astar *nj* Castiguar *B* poria castigar *J* pora estar *i* 50-64 E·n special ... del lit] *om. J* 51 puys] *om. i* cant] quon *B* tant con *i* pres ja] ja pres *Bi* 55 ja menys] james *Hi* notats] no tots *B* 55-56 a gran] gran *B* 56 Especialment] E especialment *i* 57 poch sia lo vi bé] vi poch sia be *H* mals senyals en] mal senyal en *F* mal a *i* 58 que li] qui *i* o encara un poch] torbada encara vn poch *BFG* encara ·I· poch *H* o vn poch *i* 59 Diu Sèneca] E diu Senecca *B* vi] vint *i* 60 muyllers] mulleres *i* ne bevien] lo beujen *F* ne beurien *i* e] o *GH* 61 volien] volrien *i* aytant com puxa] *om. i* 62 aveu] aves *BFi* 63-64 del lit] de llit *F* 65 Quintament] Quartament *J* que no sien] *om. J* ho] los *F* 66 en bons] ab bons *F* en *i* per totstemp] per temps *AJ* 67 lurs marits] alurs marjts *BFGHi* 68 sisèn] seu size *i* emperador] emperador de Roma *J* ses] sos *A* 69 que està bé en dona] qui esta be adona *BGH* quj stabe aladona *F* qui esta endona *i* a ssaber] *om. BJ* a obrar] Obrar *BF* de obrar *GH* lana] fillar *i* 70 tixir, cosir, e de filar] taxjr Cosir e fjar *B* texir e de cossir e de filar *J* texir e de cosir *i* 70-71 a hòmens et a] als homens e ales *BF* als homens e a *G* als homens e *H* ha homens e a *Ji* 71 dones] dones Car gran honor es ala dona de assaber *J*.

Capítol disset: Rúbrica: 2 xvii] xvij qui mostra *i* 3 les] les dones *G* los *H* occioses] ossioços *B*. **Text: 6** del] *om. F* estopes de li] *om. J* estopa de li *i* 7 prestament appareylar ... semblant estopa] aperallar prestament filoses semblant *J* 8-9 ne con ... que filàs] *om. i* 9 fos dada] fon donada *BFGH* ella e les altres] eles e les altres *B* ella elos altres *F* ella e aquellas *i* 10 escusà·s] e escusas *i* aytal cosa ... havia feta] james tal cosa aujen feta *B* yames talcose hauja ffeta *F* tal cosa james no hauja feta *GH* neguna] nagunes *B* 11 Cert que creu] Crech que creu *B* Cert crech *H* cert yo creu *i* digues] tu digues *B* 12 tu ten] tu ta *A* tan *H* sovín] *om. J* 13 fil] fila *i* sab] no sap *B* per qui] per que *J* te guarda] ti guarde *i* 14 tu ne neguna] ne tu ne nangunes *B* ne tu ne nenguna *FGH* tu ne negunes *J* ne neguna *i* són] so *F* som *i* volenters] volenteres *i* 15 e totes mes amigues] *om. J* 17-18 qui estan al bordeyll] ço es qui estan en lo loch publich *J* qui estan en lo bordell *i* 19 *Eduart, rey de*] arduart Rey *J* 20 draps] drap *AJi* que puys] e puys *Bi* que puxes *H* que despuys *J* partia] partian *Bi* 21 no·s] no *FJ* d'aur] obraua daur *J* 22 per al servey] al servey *BF* Semblant] E senblant *B* Semblantment *H* Item semblant *J* 23 cascuna] quescun *B* que cascuna *F* cuscuna *J* familiars] familiars fillas *i* 24 e·l seu] E al seu *H* ell seu car *J* 25 sach de luxúria, gran parleraça] gran perlera sach de lluxurja *BFGH* sach de luxuria gran perlera *i* 26 moltes] molts *BJ* 27-28 Fembra —

diu ... ssi metexa] *om. J* 29 poria] porjen *F* poria es *i* 30 Lotari] loquarj *B* Locarj *F* lothari *G* loran *i* Hermènia] Armjnia *BFGHi* e] era *i* 30-37 Legim en ... fort effeminat] *om. J* 31 ordonà] e ordona *i* a viure] de estar *B* 32 peregrinacions] peragrjnatges *F* 33 deportar] adeportar *BFGHi* faener] ffener *F* altres] altrjs *B* 35 tota] *om. i* tot] *om. i* 35-36 qui permetés] que prometes *AJ* que premetes *B* que per meses *i* 36 ésser] estar *i* 37 o] e *BHi* 38 axí que no] que no *F* axí que *J* 39 infans] jnfant *F* infantes *i* axí] an axj *BFGH* sofferit] soffert *FGHi* puys] puxes *H* 40 jamés castiguar] castiguar james *B* estar ne james castigar *J* 41-42 a tostemps] totz temps *BFGH* 42 e ret-la ... son marit] *om. J* car] can *A* gran] *om. G* és] lies *i* 43-44 E és axí que] E es axj *BGH* E axi *F* 45 ab jurament] *om. J* 46 aquí] *om. i* aporta] aportara *AJ* 46-47 con diu ... que aporten] *om. i* 46-48 E vet ... sa enfantea] *om. J* 47 la dona ... la ffi] ala fi ala dona amal port *BGH* ala fi ladona amal port *F* e la dona amal port a la fi *i* Per què·s] Per que *H* 48 A açò] e a aço *BFGH* Aso *i* enfantea] jn fennsa *B* 49 e que no digua res] e que no djgua res a nangu *B* que no digua res *i* 50 ne hoÿt] ni hoir *i* que no u publich] *om. FJ* 51 e, emperò] empero *i* 52 trauràs] creura *J* deu-los] deu lo *BGH* deu le *F* 53 ne senten] que senten *H om. J* negun] de nangun *B* a la mara] *om. J* 54 escàndol] scandols *F*.

Capítol divuit: Rúbrica: 2 XVIII] xviiij qui mostra *i* 3 hom] lom *J* attendre] entendre *B* 4 e a contínua correcció] e ala continua oracio e correccio *B* acontjnua correctio *F* e a continua correcció e primerament com ensenya mossènyer sent jeronjm *J*. **Text: 5** Ensenya] Ensenya ancara *i* 6 ama sa] ama *B* hauja se *F* 6-7 a la filla] en aquella *F* 7 *dels sacramens*] de sacramentis *J* 8 dotzèn capítol] *om. J* dels infans] deles infantes *i* ne porten] porten *F* 9 veen que] que *H* vahen *i* 10 e·ls instruesquen] *om. J* en tot] e tot *B* e en] ço es en *J* 11 si y veen] esi veen *B* siueuen *FGH* 12 sent] *om. i* en special] *om. J* 13 li tinguen] la tinguen *A* los tingan *F* al costat] acostat *BFG* XXIII] xxxiiij° *G* xxiiij° ca° *J* 15 trentèn capítol, diu] iii· capitol *i* lo cap] al Cap *B* 15-17 E·l *Ecclesiàstich* ... e incorregible] *om. J* 16 en sa enfantesa] se jnfentesa *B* te] *om. Hi* procuraràs perpetual] matex procuraras perpetualment *i* 17 e] *om. AJ* li'n perdons] ljn perdona *F* ljn perdones *H* li perdons *J* 18 nodriment] nodrjments *F* té] ti *G* fé·li la cara] fe li cara *J* fes li cara *i* sien] sien hi *F* 18-19 e fé·li ... e vergua] *om. B* 19 e vergua] o vergua *Hi om. J* 19-20 e sia ... ton infant] *om. J* 20 donchs] *om. i* lo cor axí] axj lo cor *B* ne] e *FGH* orada] oradura *i* 21 e folla] ho folla *B* affolls e] effollies no *i* 23 del] dels *B* 24 ssach] flach *A* peccats] peccat *i* e confusió ... tua casa] e confusio

dela tua casa *BFGJ* *om. i* ta] la *F* la tua *i* **25** En lo setèn] E en lo ·vij· *J* fillas] fills *i* ensenys] ensenyas *FJ* bona cara] bella cara *BFGH* bona amor *i* **26** lur] lurs *i* en] ab *J* **27** no ha] es que noha *B* **28** serps] cerp *Fi* **30** Macrobius] mocrjbus *BFG* motribus *H* Macrobus *J* qui infanta] qui infant te *H* jnfanta *J* **31** la acostum a haver] le acustum auer *B* lo acustum hauer *H* la acustuma hauer *J* le acostum de hauer *i* és l'escut principal ab què] la pus principal aque *F* **32** s'à a gardar] se garde *i* que ha] haia *FGi* al pare e a la mare] del pare e dela mare *i* **33** ne li n'enseny] que ljn ensenya *F* ne li ensenya *Ji* de] deu *B* no·n] no *Gi* no li *H* **33-34** no·n cal fer comte] no cal fer conta *J* **34** altres] daltres *J* los sants] *om. i* e·ls philosoffs] dels philosops *F* los philozoffs *i* **35** nodriment de infantes] nodrjments de jnfantes *BGH* nodrjments de jnffants *Fi* **36** reebre] reebe *H* queucom] Caucio *BFH* ancara a dir] dir *AJ* adir *i* **36-37** per tal ... per tal] *om. J* **37** bast] basta *H* **38** principal] *om. J* **39** tractat] *om. B*.

Capítol dinou: Rúbrica: 2 Capítol XIX] *om. J* **3** Açí] e açi *BFGHJi* **4** primerament] principalment *i* puritat] puritat Capítol xi°x *J*. **Text: 5** tractar] trectat *BFJ* **5-6** de viure] e de viure *BH* e de llur viura *F* **7** en quant en les donzelles] *om. J* en les donzelles] les donzelles *G* **8** y deu] deu *J* **9** donzella] domjçella *BFJ* dir aytant com] djr aytant *B* aytant dir com *H* dir *i* *domini cella*] Cominj çella *B* domicella *i* **10** ell] *om. i* **11** ha] lj ha *B* coses] *om. F* **11-12** de amar] a amar *i* **12** de sa persona] de persona *H* *om. i* a entendre] atendre *BFGH* entendra *i* seguex-se] seguexe *A* saguixse *B* **13** axí con] o *F* e en] o an *BFGH* **14** volia] vol *i* **15** *sunt*] scripsit *F* **15-16** e entén] e en *J* **16** e que sia] que sia *F* **17-18** e especialment] especialment *B* Especial *F* **18** fo príncep] es príncipi *J* **19** sua gloriosa] gloriosa sua *i* poà] pocha *BF* **20** sobre aquelles sues] aquella sobre las sues *F* la han] an *BFGH* e totjorn] atos jorn *B* **22** Les donzelles ... dues diferències] *om. i* Les] E les *B* **22-24** qui deuen ... d'aquelles] *om. B* **23** Déu] adeu *H* deuen] *om. BFH* **23-24** e aquestes ... en orde] *om. J* en poquea tantost] tantost en poquesa *i* **24** entenen a] entren en *B* **25** e a] E *BGJi* a *F* que hagen] so que hagen *BFGH* e·l] en *i* **26** conseylarà] consella *i* quant] en quant *G* és] *om. A* amarien] amaren *H* **27** a Déu, e] *om. F* ab deu e *H* ab alcun] per aquest *i* pendre] *om. B* E] A *AF* **28** que·n viuen tostemp] pus castes] Que viuen tots temps pus castes *HJ* quen viuen pus castes tots temps *i* **29** honestament] honestes *BFJ* ans] an *J* **30** a voler] evoler *F* tostemp] servir virginitat] servir virginjtat tots temps *BFGH* virginitat tots temps *i* **31** propòsit ferm] preposit *J* car encara] en cara *B* que encara *H* **31-34** Terçament, car ... gran mèrit] *om. J* **32** virginal] de virginitat *i* **33** més] molt mes *F* **36** Eustochium]

Eustochia *F* eutoxia *H* Euostochium *J* Estochiu *i* preciositat] preciosotat *B* 37 l'aportà] aporta *A* laportas *F* lo aporta *i* qui aytant és, so diu] que aytant es *F* que aytant ço diu es *H* 38 volch] vol *i* l'aga] la aja *B* 39 Jhesucrist] *om.* *i* virginal] *om.* *J* 40 e·ls vèrgens] eles vergens *BH* ales vergens e als vergens *F* bayll] ballen *F* ab] *om.* *J* 41 diu ell] deu e *i* Àngel] angels *BFGH* 41-44 car diu ... sua mort] *om.* *J* 42 la verge ... purament viu] la virginitat qui la ha primerament *i* ab] en *F* un] *om.* *H* incomptable] jncorporable *Bi* incomparable *FGH* 43 e] *om.* *BFGHi* ha offerir] ha a ssoferir *AJ* ha offerit *BF* ha oferta *G* ha offert *H* 45 encauta e consella] encara aconseylla *A* encante e consella *F* consella *J* encara consell *i* 46 veen] vahen *i* és] sia *B* ferm propòsit] son prepossit *F* servir virginitat] guardar la virginitat *i* 47 lo y] ley *F* offès] offers *B* 48 ço és] que *i* 49 de LXXXIX] dels lxxxviii^o *F* de lxxxvii] *i* dona notable] dona noble *F* donzella notable *H* notabla dona *Ji* Pretaxada] pertatxade *i* 49-50 volgués induir] nudrir *J* 51 prengués] prases *i* que una nit] una nit *A* que en vna njt *F* 53 a cinch] als ·v·*B* E abans] abans *B* E abrans *F* 55 E con pensés] Com penses *B* E com pensas *FGHi* E çon pensas *J* fantasma] fantasiua *J* 56 axí·s seguí] axi que segujs *J* li menaçà] lj comença *B* manessa *i* 57 e no poch lavors] *om.* *BFGH* 58 aquí] *om.* *B* 58-59 la virginitat] virginjtat *BFGH* 59 e·s gart] e quart sa *J* 60 fan] fa *B* pren] ffa *B* pendra *i* Ne] no *HJi* 61 com diu aquí sant Jerònim] *om.* *J* com diu aquí] diu aqui *F* con diu *i* del fill de Déu] dell *i* e esposa] Esposa *F* 62 cara, e] casa e *BFG* car es *i* E] *om.* *BFGH* gelós] guolos *B* sa] *om.* *B* altra] altri *J* 63 qui sia gitat] que sil giten *i* vilanament de sa] vjlment de *B* no·n] no *BGHJ* 63-64 con digua l'apostol] E com digua lapostol *B* con lapostol digua *J* 64 *Prima*] primo *J* III] terçio ca *J* *om.* *i* turpitut o violència] torpitat e vjolença *B* 65 destruir·l'à] destruir lo *F* esta] aquesta *F*.

Capítol vint: Rúbrica: 2 XX] xx qui mostra *i*. **Text: 4-5** a observància] ab seruança *B* e obseruança *H* 5 pus] *om.* *H* 6 deu mills] deu mjllor *F* deus mjlls *J* vexell] vn vaxell *BFGH* 7 vol·se] vol *i* que sia bé guardada] que sia ben guarda *B* sia ben guardada *i* 8 és] *om.* *A* sants] sants doctors *J* 9 guarda] guardja *BFGHJ* punts següents] següents punts *H* 10 mare] beneyta mare *J* en especial] en especiala *B* especial *i* la vuylen] la vulla *BJ* 12 Pròsper] Prosper gran poeta *J* dones] donzelles *i* oracions] oracioneres *B* coronas *i* 13 totjorn] tots jorns *BFGH* al lur] allur *Fi* propri] *om.* *BGHJi* 14 mon] *om.* *F* a Ell] ell *i* 15 e tracten] penssen e tracten *BFGHi* 16 O] *om.* *i* 17 e príncep] princep *B* Rey e princep *G* ingyós] generos e jngiyos *B* 17-18 e poderós ... graciós, temprat] poderos saui e jnginyos bell joue e graciós temprat *J* hom e poderos saui e *i*

18 noble e ... e adonós] *om. B* leyal e ... e adonós] leyal e adonos cortes e amoros *FGH* cortes e amoros *J* 20 e remifada] *om. B* *Ji* attén] attent *H* no·l] no *Hi* 21 en lo cor] lo cor *B* *Fi* *Ab intus*] *om. i* *in fimbreis*] *jnfénbrjs* *B* *infimbrijs* *GJ* *Ab infimbrijs* *i aureis*] *aurens* *A* *om. i* 22 *circumamicta*] *ter gum amjcta* *J* 23 per varietat] per verjtat *B* ab verjetat *F* e condicions] ab condicions *F*.

Capítol XXI: Rúbrica: 2 *xxi*] *xxi* qui mostra *i* 3 les en] les *Bi* Les na *FGH* **Text: 4** no han] sono han *A* 5 totjorn] tots jorns *BGH* l'afaytament e pintura] los afeytaments en pintures *B* los affeytaments epintures *FGH* lo faytament e pjntura *J* lo affaytament e pintar *i* 6 de Déu] adeu *i* 7 los] lo *B* 8 algun] nangun *B* li adobava] adobaue *i* girava] li giraua *BFGHJ* 9 ab] ha ab *BF* 10 en ta ... ta cara] per ta cara ean tacara *B* ab te cara o per te cara *i* 12 qui·s] la quis *A* asseyalat] fort *J* 13 als] a les *AFH* e qui] o qui *i* 14 no·n] no *J* e] o *i* 16 fa·ho] ho ffa *Hi* a son marit] al Marjt *Bi* 17 escusa qui sia al món] excusacio del mon *i* Dóna] Item dona *J* entendre] a entendre *FGJi* 18 e tenguda] *om. BFG* pus que] pus *J* 18-22 la qual ... e dellà] *om. J* 19 pus fort] fort pus *i* 20-21 miserables mares] *mjserjes* ab les mares *B* 21 participans] *prinçjps* *B* 22 qui espera] *qujs spera* *FGi* 23 Engania] Angama *BF* Eugenia *i* rey de Oclàndia] Rey oclandia *B* Rey de otlandia *G* duch de hollandia *J* Rey otelladia *i* 24 los] lo *GH* affaytamens que s'i havia feyts] affaytament ques hauia fets *i* que tostemp] pertots temps *BFGH* 25 lo y havia ensenyat] los hauia ensenyats *i* 26 e fo] fonch *i* lejús] *lajus* *BFGHi* la filla] se ffilla *F* lavòs la huna] laurs *J* a l'altra] *laltre* *BFGHi* 27 qui u] *quiy* *H* 28 Dix] *Dju* *B* esta] aquesta *BFGHJi* l'abbat] al sant Abbat *J* Effrem] *Etferm* *B* 29 sofferran] *soffarjen* *BFGH* *sofferen* *J* *sofferen* tots temps *i* mesquines endues] mesquines amendues *FG* dues mesquines *i* 30 per aquesta ... metex turmentades] axi *matex* turmentades per esta raho *i* 31 a lurs filles o] *om. i* 31-32 no n'escapen] no escapen *GHJ* non escampen *i*.

Capítol XXII: Rúbrica: 3 Què] tracta que *J* qui mostra que *i*. **Text: 4** Sàpies] Apres *J* e per reverència sua no·s] per reverencia sua e nos *i* 5 a lurs] Alus *B* 7 Què és cosa] que no hes cosa *BFGH* que no ha cosa *J* quina cosa es *i* 9 Ell] *om. i* a ssi] axi *FJ* offendre-lo] offendra la *F* 9-11 que Ell ... tirar Jhesucrist] *om. B* 11 Deu] Item deu *J* a ssi] axi *Ji* axí com són lo dejuni] *om. H* lo dejuni] los dejunjs *BFG* *om. i* 12 e los] los *J* Passió] sua sancta passio *J* e·ls dissaptes] el disapte *H* Mara] mare gloriosa *J* deu] *om. BFGHJi* 12-13 axí meteix] *om. J* 13 o malalta] *om. J* 14 dir-li los seus] dir los

sants *F* dir los seus *BGHJ* 14-15 sis mília sis-cents sexanta-e-sis] vi M e sis cents setanta sis pater nostres *i* 15 totjorn] tots jorns *F om. J* LXXII] setanta e dos pater nostres *i* santa] *om. BFGH* 16 o les ... són v] e les sues nafres qui son v *BFGH om. J* o les sues naffres qui son ·v· pater nostres *i* Axí] Item axi *J* 17 mare] gloriosa mare *J* 18 verge] es uerge *G* és] *om. BFG* sobiranament santa, e sobiranament] *om. J* 19 O dirli] *om. BFGH* O dir *J* E dirli *i* graus] grahons *FHi* 20 o la sua] e la sua *i* de XII] dotça *F* 21 special devoció] deuocio especial *i* 22 servey] servir *i* e] o *F* 23 sos affers] sos fets *H* los seus affers *J* aquell] aquest *H* capitulo] *om. i* 24 *convertere*] e ecu e ere aut conuertere *F* sant] sant o santa *J* 25 recórregua] corregua *B* sa] *om. BFGHJ* 26 e] *om. i* 27 especial] *om. B* 28 guàrdia] *om. J* de la bona] dela *B* debona *F* e dejuni] e dejunjs *F* deiuni *i* 28-29 e altres ... senyor Déu] effer venjes e altres coses plasents anostro Senyor deu *BGHi* effer vigílies ealtres coses anostre senyor presents *F* e altres coses piadoses plaens a nostra senyor e a la sua gloriosa mare ço es madona santa Maria *J*.

Capítol xxiii: Rúbrica: 3 Com] que *G* quj mostra com *Ji* per humilitat, segonament] ab humjllitat *J*. **Text:** 4 en] e *B* 5 de] ne de *J* ornada] ordenada *F* ne desig] no desig *J* 6 aga] vaia ab *i* vestidures] port vestidures *i* e] O *BF* ne *i* 7 a] *om. B* 8 dona] dona de honor *J* 10 a tals] aytals *J* 11 e leges] *om. i* 12 E] o *BFG* aytals fa] tals fan *B* 12-15 E sovín ... la dona] *om. J* 13 s'an a humiliar] san humjlljar *BFi* 13-14 casos leigs] coses leges *BFGH* 14 portaran] aporten *G* aporta *i* 15 desesperar] desesperaçio *B* Vet] Vt A e] *om. i* 17 ornades] ordonades *i* arraament] erehahement *B* aressaments *F* arreament *GHi* e sent Pau] sanct *i* 18 escrivent *ad Thimoteum*] scrjuint Antimoteu *B* jnscriujnt a Timoteu *F* 19 a Déu] *om. i* 20 les dites] aquestes *i* prenen excusació] porten excusacio *H* prenen excusa *i* aquestes] les dites *i* 23 prena] pren *J* 24 VIII] ·vii]º· caº axi *J* Senyor] senxor *i* sabs] *om. B* 25 en] ab *BF* 26 lo] aquell *BFGHi* he] yo he *BFGH* 27 era] e era *B* món] mont *F* 28 trobà] trobada *B* trobaue *i* neguna] anagun *B* negun *i* 29 gràcia e] gran *A* 31 Deya] E deya *B* 32 lo parlar] parlar *H* en lo anar] *om. J* 33 ab humilitat] humilitat *i* 34 ensenya] ensenya en sennal *B* 36 poeta] poeeta *B* 36-43 Posa lo ... serà massa] *om. J* 37 o humiliar] e humjlljar *Ji* 38 e confessa sa colpa] *om. B* e confessa la colpa *H* 38-39 e de ... son deffalliment] *om. B* son deffalliment] sos deffelljments *F* 39 ja] *om. i* 40 alereada] arezade *i* que d'abans] mes que dabans *H* 41 a la mare] *om. H* la menysprearà més cant sia] la menysprea mes que quant sia *H* la menyspreara mes que sera *i* 42 de ésser semblantment] senblantment de esser *BFGH*

de esser semblant *i* cant n'aga] *om. i* 44 Deya] E deya *B* Terencius] Ternatinus *i* gran] *om. F* 45 castigar-la ha tal] castiguarla altri *i* 46 humilitat] humjlljar *BHi* per tal] e bons nodrimens les quals pertanyen ale humjllitat per tal *J* 47 plaura] palura *B* per] e per *i* bona] bonesa *B*.

Capítol xxiv: Rúbrica: 2 xxiv] xxiiij qui mostra *i* 3 erguyloses] fort erguolloses *BFG* vanament] vanament lo qual es fort desplaent a nostre senyor *J*. **Text: 5** d'aço no faça] no faça de aço *H* no fassa *i* 6 an e·l] ha al *J* e vanitat] vanitat *i* 7 ornemens] ornament *H* curiosos] curioses *F* 9 maridades] son maridades *J* especials] special *F* 10 que d'eylla exí primerament] primerament que della hix *i* 11 los] les *FJi* 12 assò no ... tal guisa] per tal guisa *A* en asso nocontrestant per tal gujsa *FGH* asso no contrastant per guisa *i* vells] vlls *B* 12-13 los sia vist los pits] los sia vist e los pits *B* los sien vists los pits *Fi* los sia uist lo pits *GH* 13 e que ... a cobeegar-les] *om. J* 14 de lurs] deles lurs *B* delas *F* dellus *i* 15 Segonament] E que axi prouoquen los homens acobeiar les Segonament *J* estrets] ben strets *F* precioses] preciosos *B om. J* e ab] ab *i* 16 o ab pedres] e ab pedres *BFGHi* pedres preçioses *J* 17 Terçament] Tercerament *F* mathèria] manera *J* 18 en tant] tant *F* hornades] ordenades *F* 19 draps] drap *Bji* porpra] porpora *i* 19-20 del Taurís ... de domasquins] deltaurjs domesqujns *BFGH* de Tartari e domesqui *i* 20 d'altres] altres *F* 21 d'om] don *B* e] *om. i* són tots los nostros] son tots los altres corsors *B om. J* 22 vaga axí ornat] vagen axi ornats *F* lo tayll] tal *i* 23 als pits] alpus *F* al pits *GHji* ensenyar] *om. B* mostrar *F* e·l] e al *i* 23-24 e tant que] entant que *BFGH* tant que *i* 24 les fa esclaffar] les fa ascalfar *BFGJ* noles fa esclatar *i* 25 als] al *i* ab erminis ... lur anar] ab patins que nols serveys sino a empatxar lur anar e ab erminis ornades *i* ab] *om. B* qui no·ls ... a empatxar] que no serueix a empexar *F* qui nols seruey sino empatxar *H* 26 d'aquestes] aquestes *i* si poden, ne·n] sin poden hauer e noy *i* 26-27 lurs alcandores] llurs agandores *F* porten alcandores *i* 27 curioses e pus precioses] precioses e pus curioses *H* corios e pus precios *i* 28 à·n'i d'altres] nj ha daltres *J* van ne altres *i* 29 un mesquí de pobre] lomesquj depobre *F* vn mesqui pobre *i* qui crida contra aytals] qui aytals *J* e crida contra aquellas *i* 30 roceguant per terra lo drap] lo drap rosseguant per terra *Bi* 31 cabells manlevats al cap] cabeylls mallevats el caps *A* porten al cap cabells manleuats *i* 32 ferea] farrea *B* mostren-los] mostren *H* 33 alts e d'altra baixa] alts e dele altre baixa *B* alt e daltre baix *i* ací] Axj *F* e asi *i* aquí] qui *i* 34 que les reta] ques reten *i* Après, correges] Apres correges e *H* Porten en apres correges *i* 34-35 diverses, e ... e

preciosos] diuerçes ecurioses e preçioses *BFGH* diuersos e curiosos e preçiosos *J* diuerses e curiosos e preciosos *i* **35** perensa] pensa *J* **38** Aprés] Eapres *BFGH* **39** e·s] en *A* longua] *om. i* par] *om. F* **40** porten] aporten *i* aquella] aquell *B* mig] *om. J* **41** si] *om. J* u agués sabut] u hagues sabut fer *A* hagues sebut *J* **42** ornades] brodades *i* **43** Çabates porten traücades] *om. B* traücades] trencades *i* o] e *Hi* peal] peals *BFG* calces] calses e *i* **44** coses] *om. Hi* com] *om. i* **45** e·l vestir] el vestit *FGJ* ensenyen la persona] *om. J* ensenyen] ensenya *Bi* la persona] persona *i* **46** ensenyen-ho] ansenya o *B* miylls, encara] encara mjls *H* encara *i* en lur] llur *F* **46-47** o en ... ensenyen e] e vn pus prjma veu poden en senyen *B* e on pus prime veu poden enseyen e *FGH* e com pus prima veu poden, ensenyen e *J* com pus primament poden e *i* **47** ab especials condeschs] en especjals condeschs *BGi* enspecials contjnets *FH* ab espeçials continents *J* e los] *om. H* **49** hora o] *om. BFGHJi* leugua] de anar vna legua *i* com los està] los com los estava *i* axí levar] lauar *B* **50** polidament] *om. i* qual] quals *B* **51** d'aquestes tacayies] de aquestes tacayarjes *BFGH* dequestes tacanyes *J* estas tancayaries *i* **52** paçiència] potentia *A* les] los *B*.

Capítol xxv: Rúbrica: 2 xxv] xxv qui mostra *i* **3** en ornar-sa] ornar se *A* ornant se *i*. **Text:** 4-5 ornar-se e enbellehir-se] ornant se e en ballintse *i* **5** n'ha] ha *J* ell] *om. BFGH* **6** fort] *om. i* **8** cors haüt] cor agut *J* tostemp] *om. J* **9** per llur enbelliment] apres llur abelljment *F* **10** majorment con van] majorament quant uan *B* mejorment quant vna *F* l'ornament] ornament *i* qui és] quis *i* **11** a] e *B* per] a *i* **12** que de la esgleya] dela esglesia que *i* al] del *B* **12-13** a les festes] *om. J* **13** ornades] Ordonades *B* **14** àls] aldre *F* esta] aquesta *BFHi* **14-15** que sovín] souin que *i* **15** estarà lo preciós cors] esta lo cors precios *i* **16** dona] *om. J* preciosos] precioses *G* e ornada ... de perles] e ornada daur e de pedres *H* ornade dor e de perles *i* **17** a nostre ... trametre special] *om. A* trametre] terra metre *B* **18** sosté] sostenen *B* **20** *tercio*] ·ijj^o. ca^o *J* Déu contra] *om. B* adeu contra *i* aytals desastres] aytal desastre soste e *i* **20-21** Aprés, que ... soffer. Aprés] *om. J* **21** si meteixa] son marit e contra ella mateixa *J* **22** enseny] ensenya *B* casa] sa casa *HJ* **24** Guarda] Guardet *i* com bellea és cosa fort] que bellea es fort cosa *B* com bellea es fort *H* o en dona] e en dona *A* **24-25** en què·s] en qujs *F* queus *i* **25** que·ls altres] *om. BFGH* **26** bella] bells *A* los] la *F* *A* Sampsó] Samço *BFJ* **26-27** alancegat morí ... tan bell] *om. i* **27** fort e tan bell] bell etan ffort *F* a] *om. i* s'amiga] *om. FG* e tan] tan *BFGHJ* en vénch dessus] vench dessus *HJ* vench demunt *i* **28** Emor la desflorà] eamor la defflora *BF* Emor deflora *J* *A* Josep] E Jacob

B e Josep *FGHi* dona] dona de son senyor *J* 29 pres] apres *H* sinó] e sino *B* li] lo *H* per tal cant] Pertal quant ten *B* 30 Adònides] Adomes *i* tacany] tacany e *B* tacany fo e *i* 30-31 Adònides, tan ... a cans] *om.* *J* Jetzabel, tan bella] yatsa belle tanbella *B* jet sebel ten bell *F* 31 Jeú] Jueu *BGH* juell *F* 31-32 E comunament ages, diu aquest] Ecomunament haias diu aquest doctor *FG* E comunament diu aquest haies per çert *J* Comunament hoies diu aquest *i* 32 tart] a tart *B* 33 XI ca.] xxi *AFGHi* xxij° *B* specie sua] speçie sua et cetera *BH* especiem suam *F* vol] uolja *BF* 34 sa bellea] bellesa *i* 35 a] de *i* Proverbiorum, XI ca.] proverbiorum *ABHi* proverbiorum () lac. *F* *om.* *J* Circulus] Anulus *i* 36 et fatua] et fatuam *B* *om.* *i* 37 porta] apporta *i* La truga ... e-l morro] *om.* *B* La truga] ela truge *FGH* qui anell d'aur porta] quil anell daur porta *G* quil aporta *i* 38 lo met] homet *F* pregon] pudent *i* Axí] axj es *BFGHJi* poch] *om.* *i* 39 a la bellea] la bellesa *i* dada] donade *Bi* 40 aquelles] *om.* *i* mal] val *BFG* se'n] se *F* 42 Ecclesiastici IX] ecc^a *B* ecçlesiastici a ·x°· ca° *J* Averte] Autem *B* aute *FG* a muliere compta] a muljer compta *BJ* mulieris composite *i* 43 enim mulieris multi perierunt. E] *om.* *i* enim] *om.* *B* perierunt] preierunt *FGH* preiert *i* E] *om.* *i* en] ab *J* 44 són estats] son egitats *J* ne son estats *i* 44-47 Per tal ... a mal] *om.* *J* 45 decepit] desepit *B* 46 que per tal] per tal *J* tirat] tiral *A* 47 a mal] *om.* *H*.

Capítol xxvi: Rúbrica: 2 xxvi] ·xxvi· Qui monstra *i* 3 de] *om.* *F* ornament] ornament deles dones *J*. **Text:** 4 Heliandus] Celiandus *Fi* quatre] en ·iiiij· *B* no] *om.* *J* 5 partien compayia] partien compeya *FGJ* partiren companyia *i* atart] tart *BFGi* habundància] abundancies *B* 6 bella veu ab gran tacanyia] bella veu abgran tecaýa *F* *om.* *J* vallesa ab gran ranyina *i* e] *om.* *J* 7 Per què] per quer *i* tant] tanta *J* o bell] e *i* 7-8 és en gran] es gran *F* dessi deu estar en gran *i* 8 que no] no *F* fort folla és] es fort folla *i* 9 car] *om.* *B* les medecines cessaran] les medecines *F* es medecinas costaran *i* regues] Rues *BFGHJi* 10 serà] seran *B* veylla e pus lega] letga e pus vella *i* cant] Car *J* se n'està] sen estan *B* 11 plau] placia *H* cant no] quant ne *F* aquells qui Déu felló] aquells que adeu jrat *J* com deu fello *i* 12 placcar] abonançar *J* e·s posaven ... la cara] Es possauen sobre lo cap e sobre la cara *J* es gitauen sobre la cara elo cap *i* 13 assueugaven] assuagauen *F* placauen *G* abonançauen *J* asuauauen *i* Daviu] daujt *BFGH* 14 entenen] atenen *B* tan] tans *H* bobanys] babanys *BFGHi* vffanes *J* 15-16 qui·n porten] qui porten *BG* quj aporten *FH* 16 les] llurs *F* 16-17 hi volen dar] hi uolen donar *B* hian adonar *J* 17 a prestar] prestar *BFGH* puys] puys mor lo marit e *i* 18 porte-sse-n'ho la muller] portesen ala muller *F* no se'n fa] sen fa *B* 19 véu aytal] vee

aytal *BFGH* veu la *J* **20** entesa] encesa *i* **20-40** Pens encara ... d'aytals dones] *om.* *J* **21**
 sos peccats ne] los peccats e *i* **22** e a ensutzar] ne an sutzar *B* **23** bé] bem *F* ses] *om.* *i*
 no seran] *om.* *F* exoïdes] exausides *FG* exaudides *i* **24** de molt] molt *i* que no] que *F*
25 pus que] pus *H* **26** cascú] Car cascun *BFGH* ella no és del tot] del tot no és *i* **28**
 Cert] Car *F* diu aquest, és] diu aquest que *B* es diu aquest *i* neguna] guna *F* s'orna en
 casa ne] es orada dins casa *i* on no és] vn no es *B* on no sia *i* per] perque *i* **29** als
 altres] *om.* *i* se afaytarà] se affayta *F* affaytade *i* fer] *om.* *B* cimbell] sinbells *i* **30**
 trobarà] troba *Bi* ne] no *FGHi* **31** Penssen] Pensa *AJ* **32** no·ls hi proveexen] nols ho
 prohibexen *J* o prohibexen *i* seguexen] segueixensen *BFi* seguexen se *GH* discòrdies]
 escandels e discordies *i* ells] elles *J* **33** a veguades] *om.* *BFGH* **34** vénen] veuan *i*
 prou] aprhou *F* **35** àngels] sancts angels *i* **35-36** car més ... als hòmens] *om.* *B* **36**
 aytal] *om.* *FGH* deu] xl *i* àngels] anys *B* **37** tal cas] en tal cars *F* venir] ssegujr e
 vanjr *B* esdeuenjr *H* *Prima Corinthiorum*] pprimo corjntiorum *F* prima corinthiorum
 ·xiiº· caº *G* *Prima Corinthiorum* xi *i* axí] *om.* *i* **38** port] porta *i* àngels] sancts angels *i*
 Són] hoc *F* **38-39** los preveres ... qui tracten] enla esglesia los preueres qui contracten *i*
40 tacar] tractar *AFJ* d'aytals] deatalls *F* **41** o affaytar] e faytar *B* eaffeytar *FGHi* **42**
 que ella ... per bé] *om.* *F* **42-43** haga lo ... no consentir] no haie alcor de consentir *i* **43**
 les] ales *H* **45** desigar] desija *B* peccat] gran pecçat *J* per tal] axi per tal *i* **45-46** e no]
 que no *i* **47** tant] cant *A* quant *J* **48** e] *om.* *i* **49** diu] diga *H* aquesta sia] aquella sia *B*
 aquesta es *J* **50** va] fa *B* places] carreras *i* lo] son *B* **50-51** e entre ... lo marit] *om.* *FJ*
51 entre] dintre *i* no u] non *i* **52** Pens] Item pens *J* **52-53** que ell no perda a] *om.* *B*
53 a ella] ella *H* ne] e *H* e] ne *BFGHJ* **54** per més e pus ardentment] per mes e pus
 ardent *H* pus e per molt mes e pus ardentment *i* **55** pertot, que per la pell] *om.* *B*
 pertot] per tot loch *i* no] nos *H* **55-56** si metex e la pell] la pell e si matex *i* **56** a] *om.*
A de] *om.* *i* **57** ta muller e tu metex] temuller e atumateix *F* tu matex e ta muller *i*
 ella] *om.* *i* **58** que no que si] que si *BFGHi* si *J* d'altre] daltri *Bi* **59** Ítem] En care *J*
 vols] que vols que *J* muller] la muller *BFGHi* ta muyller sia *J* que] *om.* *F* **59-60** ab
 àbit e] ab abjt e ab *B* en abit e *H* **60** mala] avol *B* Ítem] Car *J* porta] aporta *B* lo
 senyal] los senyals *F* que] *om.* *F* **61** ella] ell *F* qui] quit *i* **61-81** Donchs, per què ...
 fer lavors] *om.* *J* **62** aytal] tal *F* la'n] la *Bi* **62-63** que ella sia casta] *om.* *i* **63** que qui]
 quj *H* lo senyal] la toya o lo senyal *FG* **64** que quart e·l] quel quart al *B* **64-65** qual hi
 porta lo senyal] quin senyal hi porta *i* **66** digues-li] li pots dir axi *i* los senyals] lo
 senyal *F* **67** vets] anats *i* siats] siau *B* **67-68** quins senyals] e qujns Senyals *BFGH*
 quin senyal *i* **68** fembra] la fembra *i* **69** Cert] Certes *Ji* quesque] que *Hi* la] lo *G* **70**

puxa] pot *i* Si donchs ... pus desonestament] *om. i* vós] uots *A* **70-71** què·m cal ... vós siats] que qual ami duptar que no siats *i* **71** de vostre] del vostro *Bi* **72-73** us ne stigats] uos uosne astiguats *BGH* **73** o si no] si no *J* essino *BFGHi* estats-vos-en] estats vosne *Bi* **74** s'i] sse *B* veuretz-ho] veurets *i* **75** Pens encara ... lo marit] Pensas encara lo marit diu aquest *i* muyller cosa ... per Déu] mjllor Cosa es per deu a hell *BFH* muller cosa es per deu a ell *G* **76** li] *om. B* **78** do] dona *i* meteixa] mateix *BGHi* **78-79** e procur ... marit metex] *om. BFGH* e procura minua assa muller matexa *i* **79** a si metex] lo marit asi matex *i* **80** la muller, si·s dampna] sa muller sies dampnada *i* **81** lavors] lauores *i* **82** Sabs] sab *H* pus] puy *J* **83** menen] mouen *i* **83-84** un asse o un boch] ha vn asa e vn boch *BFGH* vn aze e vn boch *J* hun boch per la barba o hun ase *i* **84** fan-los] fan lo *H* hòmens] los homens *i* **85** de cor] delcor *FG* no·ls] no *J* **86** són] son axi *i* **87** ne] no *J* tostemps] tot temps *i* **88** alguna] naguna *BFGH* **88-89** si·l veu ... una bèstia] sil ueu bajocha O bestia *B* si veu vn bajocha o vna bestia *H* sil veu una baiocha e vna bestia *i* **89** lexa] leix *i* ço que] so que ella *F* ans lavors] A donchs *B* Ans ladonchs *FGH* Ans leuores *i* **90** contrària en] Contrarj a *B* con] *om. i* si] *om. F* **91** contrària] Contrarj *B* a sson ... vet l'om] al marit vet *i* **92** dels] del *H* mereix-lo] mareix los *B* molt] *om. i* **93** ell] ells *J* Ne] en *B*.

Capítol xxvii: Rúbrica: **2** xxvii] xxvij qui mostra *i* **3** ornar e pintar] pintar e ornar *BFG* valen] ual *F*. **Text:** **4** Cassianus] Dacianus *F* escrivint] escriui *i* Leonçi] loenci *B* lunyar-se] voler lunyarse *i* **5** contractar] contrestar *J* diu] Car diu *i* per] *om. J* cimbells] enballjments *BFGH* **6** e·ls justs e bons] e als bons e justs *BF* e els bons e justs *GH* **7** aquí encara axí] encara aquj axi *H* aqui encara *J* axi *i* les] *om. J* **8** donen] sedonen *F* deuen *i* dones] fembres *i* lur ornament] llurs ornaments *B* a portar] aportat *Bi* portar *H* *om. J* **9** y han] y a *B* attén al cor] enten al cor *B* acten lo cor *J* Dich açí] Dicte axi *i* **10** a fornicar] fornjcar *B* del mal dels renyons] dels mals dels royons *B* demal dels royons *F* del mal de Ronyons *i* **11** si·s] si ell *J* ell] *om. Bi* **12** Ne] No *B* ffa] faça *B* la obra] ela obra *i* **14** dar] donar *J* furt] ffurtat *BGH* **15** auciuere] matar *J* rellevar molt] reuelar *J* que fa] que fara *B* ques fa *i* **16** algú] *om. F* se pertany] pertany *i* n'ha] ha *H* actoritat] la auctorjtat *B* servat] e seruat *A* seruant *FG* per seruar *i* **18** pus que] pus *FG* mateixa] mateixs *F* **22** molt mesquí ... la ànima] *om. B* **23** se'n deuen estar] deu estar *B* sen deu estar *H* sen deuen guardar *i* y pequen] ney pecca *i* **24** e·n] e *Bi* **25** n'és] es *J* terra] la terra *J* **26** Ell] deu *BFGH* ne] he *F* **28** *occasionem*] causam *J* **29** aquell qui dóna] aquells qui donen *F* aquell qui do *i* la

ocasió ... lo dampnage] a quella dona lo dampnatge dona la occasio del dampnage *i* Donchs] chs *i* **31** fan depnar los hòmens] far dapnar los homens *A* ffan dempnatge als homens *FG* es occasio fan dampnar los homens *H* **32-48** Ítem diu ... són caeguts] *om. J* **33** cobra] obra *B* de la cisterna] sisterna *Fi* **33-35** serà tengut ... és cisterna] *om. i* **34** Semblantment] Semblant *GH* **35** s'i] se *BFGHi* lo coll] al coll *B* està descuberta en lo pits] esta descuberta en los pits *BF* es tengut en tal dan esi la dona esta descuberta en lo pits *i* o en] en *F* altra part] altra loch *BFGH* alaltra part *i* **36** desonesta] de son estament *i* alcun] *om. FG* guardant] *om. BFGH* **37** Déu, d'] *om. i* qui] *om. i* axí] *om. i* **38** e li ... prengua foch] e l] cau per manera quel] prengua *H* **39** a altra cosa] an altra casa *B* Cert] Çertes *BFGi* **40** Semblantment és en lo propòsit] *om. i* indiscretament] jndrescretament *B* **41** o s'afayta] es afayta *B* peccat] peccar *i* ella tenguda] tinguda ella *FGH* **42** altra] alguna *F* **44** pots a aytals que costuma] dir pot aytals paraules que cascuna *i* **45** excusació] exsusaçio *B* més] *om. i* **46** IV] x *BFG* ·vii] *i* aporta] porta *FGH* **47** Déu] *om. i* **49** E quin] Diu sen basili axj equin *J* **50** Dix] Diu *B* **50-51** Ell dirà ... seu Pare] es dira dells axi al seu pare *H* ell dira al seu pare axi dell *i* **51** aquest ach] aquest ha *F* aquests han *G* confessar-me e ... ma volentat] fer ma volentat ede confassarma *BFGH* **52** vull! Vagen deffora] vulles vagen fora *i* **53** casa] cara *F* **54** ab] en *B* pot] se pot *i* a nostre] nostro *B* **56** de ferm] per ferm *B* ferm *i* gran peccat] peccat gran *i* que és en] que es *B* es en *i* **58** pintar-se] pintar *B* **59** estendre a] entendre de *i* **60** qui] *om. BFGH* dien] diuen o dien *i* unes] huns *FG* per altres] per les altres *B* e per altres *i* Ne] e *BFGH* *om. i* **61** matèria] manera *BGH* solament parlar] parlar solament *H* dir axi solament *i* haja a mesclar] ha amasclar *BFH* ha mesclat *G* **62** pus que] pus *i* s'estén] compren *H*.

Capítol xxviii: Rúbrica: **2** xxviii] xxvii] qui mostra *i* **4** fort endreçades en lur persona] endreçades *i*. **Text:** **5** sia] *om. F* e] de *A* **5-6** entenem a] enten ha *FJ* entenen a *H* entanem *i* **6** e altres] a altres *i* **7** ornades] ordonades *H* sens mostrar la carn] *om. i* arreament desonest] areaments desonets *B* aresaments desonets *i* volch] vol *i* **8** *Prima, capitulo* II] primo ca° *FG* prima ·ij· *i* vuyll] no vull *i* oren] ornen *B* **8-9** a Déu, e que] deu e *i* **10** de dones] a dones *B* **12** diu] se diu *Ai* sodiu *BG* com diu *H* III, e la Glosa] ca° iij° *J* **13** dien] dju *B* elles] ells *F* **14** lo gran] gran *BFG* segons que damont és dit] *om. J* **14-15** e per ... lo contrari] *om. H* **16** e visions] euasions *B* anar] *om. G* **17** axí com dit és] *om. J* **18** çafarrosa] saçarroza *i* sutze] sutzea *HJ* **19** qui] *om. B* dolentia] dolença *J* anar] amar *A* **21** gran] *om. i* **21-22** que fa de pendre muyller]

om. J 22 que qui] Quj FG pren] pendra H 23 a tostemps] tots temps F faràs] ffera F 24 a] om. B bell] e bell i 25 e] om. A 25-26 ne comportar ... a calçar] e comportar H 26 e a calçar] e calçar B om. J e per calsar i camaligues] ligua comes de las calses e tots temps i 27 vestidures] vitudures B a una] a F vna J 28 te renyarà e·t reboteguarà] te reganya e robotiquegera J te renyara e raboteguara i no] not J un poch] om. i 28-29 ab qui ... ha memòria] om. BFGH 29 ne·t sab] ne sap BFGJ Net sabra i ne tu ... en res] ne tu ne los teus ne res F atu nels teus en res J atu ne als teus en res i 30 massipa] mansipa J 31 riu] vju BFGHJ veu i ella·t] ella FJ 32 apparell] la aperell F posarà] matra FG Tothom] Tot J 32-33 Tothom ne ... pensarà que] om. i 33 tot quant] e tot quant i les altres] los altres H e que] e i 34 que sien oradaçes o] son Orades e B que sien oradassa e F que sien oradasses e GH totes son orades o i per tal] que tal J 35 axí dolentes] dolentes axi i aquests defaliments] aquestes deffayliments A aquest defalljment BFGH n'·à mil] ne vull i 36 E] om. J e comprada] om. G 37 car] com BFGH com has feyta] has ffeta FGH com hauras feta J que has feta i a pair] pair B aperra F appar i mentre] aytant com i 39 que fa] matex que fan i 40 com la maridà] ella maridada J com la maridada i e n'enguana e·n mata] e enguana nen mata B en engana J e nengana e mata i a negú] negu H enguanen] anguana BFi 41 e axí] axi GJi ne] si BFGH tal remey] tals remeys B remey F 42 dolorós e verguonyós] doloros eengoxos F doloros e engoxos e uergonyos G dampnos e vergonyos i qui y cau] quiy cay B om. F 42-43 que tuit] de tuyt H.

Capítol xxix: Rúbrica: 3 Que la terça guarda] xxviiiº com la terça guardia BFG xxix La terça custodia o guardia H xxixº la terca guardia J xxix qui mostra la terça guardia i la donzella] les dones e donzelles A és] om. i. **Text: 4** donzella ha menester] la donzella ha mester BFGHi donzella ha mester J si metexa] assi meteix F 5 ne y aga] ne aja BF noy pos i del] al AF el G deya] om. G 6 Agellius poeta] Agellius pota A agillus poeta F noblea virginal, que] la noblesa virginal quela BH la noblea virginal que F la noblea uirginal diu que G qui] om. FGH i 7 amarà entegrament] haura jntegrament alcor FG haura entegrament H 8 troben] torben BFHi dispòsit] dispost BFGHJ i 9 de senyoria] senyorja BFGHJ 10 fall] mor BFGH 11 covidava] Conujda BFGH de amors la somera] damors ala somera J la somera de amors i 12 No·t] no F pus amé l'ase primerament] pus que ame lase primerament B pus ama lasa primerament F primerament ami lasa i no·n] no GH e non i plaer] a pler BJ 13 creeguesses] cregueseu J cregues i Dix] diu i 14 u fas] fas B fan] om. FG 15 qui són] om. J o] e

AJ en color] al () or *lac. i 16* menar] rodar *i* al vespre] als vespres *i* de] do *i*
 Respòs] Respon *H 17* car] *om. i* entenets] ente *A* ans] an *J 18* d'Alamanya ...
 d'Espanya] de alamanya e araguo e de spanya *B* ederago *E* despaya *FG* e de hispanja *J*
 o de alamanya de Arago e de Espanya *i* lo pa aquí] aqui lo pa *J 19* tants] tantes *G 19-*
20 fan-se al ... u creegats] trufençen al vespra de tots nou creguesets *BFGH* fanse al
 vespre de tots truffes prou craguats *i 20* a] *om. BFGHJi* té] tenan *F 20-21* un la
 afferra] vna la aferara *B* vn le afferrara *i 21* ella] *om. B* u ha] ha *F 22* suylada] auilade
 e sullade *i* creets-me] crets men *FG 23* molta bella] molt bella *GJ* molta bona *H 24*
 ensutzada] sollada e an sutzada *B* ensutzeada *H* creu] crech *i* car] que *H 25* he ohit]
 ho e hoyt *BFGH* molt savi hom] molts saujs homens *FG* mon ami *i* diverses doctors]
 diuerses ljbres de diuerses doctors *B* diuerses libres *FGH* en diuerses doctors *J* diuersos
 doctots *i 27* E] *om. i* dit] *om. BH* Agel·li] agellius *GHJ* deu] que deu *J* li deu *i 27-*
28 axí con ... les infantes] *om. J* damont és dit] es dit demunt *i 29* o algàlia e
 semblans] o Alqualja o *BGH* e algalia o *F* o algalia odors *J* o algalia o coses *i 30* qui·n]
 quiu *BHi* metexa] mateix *J 30-39* Ne deu ... aquest poeta] *om. J 31* ballar] batllar *G*
 a burlar] burlar *B* hon hòmens haja] hom homens aga *AJ* hon ha homens *B 32* tothom]
 a tot hom *BFGHJi 32-33* de costuma de besar a] costuma de basar *i 33* s'i dóna lavors]
 se dona lauores *i 34* que se'n vagen] quen vagen *B 35* fan aquelles ... dels grans] tenen
 per custuma les donzelles de cort de grans *J* fan] fa *A 35-36* de devallar] e deuallar
FGHi 35-38 qui, per ... al massa] *om. J 36* soffiren] soferen *BFGH* se faran *i 37*
 males] bones *i* al] ala *Fi 39* deya aquest poeta] diu Seneca *J 40* May] yamay *FG 42*
 jamés] ya may *F* cort] coll *i 43* no] *om. BFGH* bon sabrer] bona sabor *J* bon sabor *i*
44 per nulltemps hom] per null temps bon *A* iames hom *i 45* li féu] no li feu *i 46* [no]
 fos *em.*] fos *ABFGHJi* ffort] sort *AJi 47* no fo] fo james *J 48* no·s deu fiar a negú]
 nou deu fiar en degu *B* nos deu ffiar ab negu *FG 48-60* Diu encara ... conseyla a] *om. J*
49 gran] *om. i* cant] tant *A* hoïm] hoy *F 50* fill de Daviu] *om. i* de Daviu] del rey
 Davj *B* de deujd *F 51* del món] *om. i 52* vists] vjstes *B 53* sancta] *om. J* Eustoxi]
 Etustotxj *B* Eustoxia *FHi 54* diu] dix *i* estar] esser *i 54-55* en son ... son mengar] a
 sson beura e an son manjar *B* en son meniar e en son beura *i 55* aquest nodriment]
 aquests nodrjments *B* nodriment *G* diu ell] dix aqui *BFGH 56* parleraça] parlerosa *B*
 parlera *Fi* Guart-se] E guart se *i 57* avinentea de peccar] aventura de peccat *B* auentura
 depeccar *FH* e oportunitats] o oportunjats *BFH 58* qui] per *F 60* Sèneca conseyla a]
 Axi mateix diu aquest doctor que *J* que] *om. J* familiars] famj]jaritats *J 61*
 fembotes] fembres *H 62* és gran infàmia a elles] es gran jnffamja delles *BFGH* los es

gran infamia *i* **63** del món estrany] al mon *H* del mon qui sie estrany *J* servey] seruir *i* la] *om.* *B* **64** lavors] la donchs *BFG* **64-65** grans tretes] gran tretes *A* grans trets *J* **65** les filles sues] lurs ffilles *B* donzelles] *om.* *BFGH* **65-66** e donen mal nom] es donen mal nom *F* e les donen mal nom *G* e donen mal exempli *i* **66** a lurs filles] *om.* *FG* axò] aço *FJ* porta] porten *B* **67** e neix] e nodrjx *B* en elles *FGH* golosa ne pereosa] perarosa ne guolosa *B*.

Capítol xxx: Rúbrica: 2 xxx] xxx qui mostra *i* **3** de virginitat] *om.* *H* carament] *om.* *J.* **Text: 4** que] *om.* *J* honor ne en preu] preu nj en honor *J* **6** e en la terra] ne en la terra *FGH* lavors] lauores *i* **7** ne·n] ne *BH* moltes] *om.* *J* tantes *i* **7-8** saber açí primerament] açí Primerament saber *BFGH* açí seber primerament *J* primerament saber *i* **8** que s'appella] quj es appellat *FG* **9** esmaradge] lo Maraçde *i* **10** per] de *FGH* trenca] trancha *J* virginitat. Ítem] virginjtat Item mes lo *J* no·s] no *J* **11** dona] donzella *FGi* e] *om.* *J* **13** los infels] jnfells *Ji* inlícitament] illjçitament *BFGHJi* **14** li] *om.* *F* dessús, alt] demunt en alt *B* de sus *Ji* forcha] la forcha *BH* **15** se lexaren] se laxauen *B* legament perdre] lexar perdre leiament *J* **17** als vèrgens] ales donzelles vergens *B* ales vergens *FGHi* feta] *om.* *J* special] specia *F* **18** testament] estament *ABFGJ* car, en ... primer màrtir] Abel verge fo primer martir *A* Car en lo vell testament Abel verge fo primer martra *J* Abel son verge e fon lo primer martir *i* **19** flum] lo flum *Bji* ac] ha *F* los] e los *i* **20** de la] del *J* del foch] *om.* *i* del] de *F* **21** Johan] sent johan *HJ* **22** l'Evangelista] sent johoan Euangeliste *J* Jhesucrist] Jesus *i* uberts] vbert *F* celestials] e spirituals e celestials *i* **23** pugada] posade *i* los àngels] tots los Angells *F* **24** lo libre] los ljbres *BFGH* per negú exir] axjr *B* exir per negu *H* **25** e·l colp que s'i acostà] Tantost com si acosta *BFGH* tantost] prestament *BFGH* **26** sortí deffora faent] falta de fora fayent *i* **28** coses maraveyloses] Coses molt maraueloses *B* mareuelloses coses *F* ells] elles *H* **29** Vesta] *om.* *J* vescha *i* E diu que com una] E diu com vna *J* e que com vna dellas *i* ssa] la sua *i* **29-30** a provar-la] e aprouarla *FG* aprouar *i* **30** la sua correga] secretejta *F* sens] molt gran e sobergua sens *i* **31** cas] *om.* *J* en lo] ab vn *B* en hun *FGHJ* la portà] la pota *G* la aporta *i* axí] *om.* *B* **32** la virginitat] virginitat *i* e especial] special *BFJi* àngels] sancts Angels *i* **32-43** e Déus ... avien servada] *om.* *J* **33** approve·u] prouaho *Bi* són] so *AJ* appellades aquí] aquí appellades *i* **34** veen] veyen *F* munten *i* àngels] sancts Angels *i* **36** e fan] e hon fan *B* en ffan *FGH* **37** ne·l] ney *F* nels *H* aquell] aquest *Bi* **39** quins] quin *B* ensenyava] ensenya *B* **39-40** a les unes no les] les unes no les *Ji* en les vnés nols *BFGH* **40** a·ltres]

e altres *B* lurs] los *BFGHi* **41** a cobrir ... a altres] *om. B* ornar] horant *F* a altres] altres *FGi* exia] axj *B* lur puritat] la purjtat *B* **42** meteys] *om. BFGHi* moltes] molts *J* altres gràcies] gracies altres *i* **43** li] *om. H* **44** aquesta] esta *i* **45** no·n] no *J* pus] pusque *B* **45-46** E si ... com fa] *om. J* **46** o rompuda] e corrupuda *Fi* Per què] Per tal *J* sent] lo glorios sanct *i* **47** Bona] la bona *J* pens] pense *H* aquestes] quantes *F* **48** e de sa fama] *om. J* **49** principal] principal de aquest libre *i* donzelles] dones donzelles *i*.

Capítol xxxi: Rúbrica: 2 Capítol xxxi] *om. H* **3** Açí] E açi *A* de la segona part principal] *om. H* de la] desta *BFi* daquesta *J* **4** E·l] e al *BFGi* d'aquells] dequelles *J* **4-5** posa les ... lo matremoni] *om. B* **5** matremoni] matrimonj capítol xxxj *H*. **Text: 6** principal] de aquest Libre principal *i* les dones] dones *B* **7** segons que posa] seguons posa lo glorios *i* **9** actoritats] Octoritats *B* **10** següents] segens *A* **11** sí era] es *J* molt a hom] lom molt *BFGH* molt al hom *i* entendre] attendra *FH* **12** qualsque grans e virtuoses actes] quelques gràcies e virtuosos actes *B* quelques grans evirtuoses actes *F* qualque grans e uirtuoses actes *G* quelques grans e virtuoses obres *J* qualque gracies e grans e virtuoses actes *i* **13** deyen] diuen *FJ* **14** jamés no·s fa] james no ffa *A* nos fa james *FG* **15** porta ab si grans] sercha e posa ab ssi carechs *B* l'om] hom *i* **17** de vida e de virtut] diuina e virtut *i* **18** car] *om. BFGH* **19** no saps] no sab *H* not saps *i* **19-20** que sia] quet sia sit *i* **20** No·t] ne *B* Net *FGH* e no *J* si·t serà leyal o falsària] *om. J* falsària] falçiera *BFG* amorosa] es amorosa *J* **21** golosa] era golosa *i* si] sia *B* tu amant o aïrant] tu amant ojrrant *F* tu ahirant o amant *H* atu amant o airant *i* **21-22** si bé ... o aïrant] *om. G* **21-24** si golosa ... a durar] *om. J* **22** cuylent] acullent *BFHi* o aïrant; si] oyrant si *B* ho no si sera *i* repetnant] repugnant *i* **23** se'n] se *B* e de acabades] e de notables acabades *B* acabades *F* e acabades *GH* **24** Donchs, per què·s carreguarà] perques carrega *i* càrrech] carrechs *AHJ* per tostemp haja a durar] tostemp haja durar *F* **25** Scriptura] sancta escriptura *i* tostemp sostenir] sostanjr tots temps *BJ* ab] en *B* **26** e desrahonada] O desordonda *B* o desreunada *FGH* e desordenada *i* sutza] sutzea *B* **27** d'aytals] aytals *i* **28** qui no] que tot hom *BFGH* Car *J* que *i* a] ab *H* *om. J* **28-29** si tots ... e·l món] car tots quants mals son al mon *B* Cartots quants mals ha almon *FG* Car tots quants mals venen al mon *H* puys tots quants mals ha al mon *J* si tots quants mals fa al hom *i* **29** fembres] fembra *F* **30** e après] e *B* Apres *i* perdició] destruchcio *Bi* diverses] diuersos *i* **30-31** e de l'imperi ... grans hòmens] *om. J* **32** fugir] fegir *B* ne los ... ab si] ne les deu voler nagú ab ssi *BFGHi*

om. J 33 savis] per sauis *i* fembres] ffembra *F 33-36* car per ... La sisena] *om. J 34* tantost] *om. H* oradures] de oradures *B* elles] ells *i* e] els *i* tota] de tota *F 35* Virgili] Salamo Virgilj *B* Daviu] daujt *BFGHi 36* car] *om. J 37* que tots] Car tots *F* que tot *J* hajes] hagues *A* per força] *om. F 37-38* per força ... qui·t darà] *om. i 39* setena] sizena *J* e la] ne la *BGH* e *i* exorarà] *om. J 40* ne] e no *BFGH* e *J* diffamarà] diffamaras *J* ést] en *F* es *H* e aytal] *om. J 41* colps] colpes *H* axí] *om. H* un demoni] adimonjjs *B* dimonj *J*.

Capítol xxxii: Rúbrica: 3 aporta] posa *BFG* porta *J* matremoni] lo matrimonj *G*.
Text: 4 Deyen aquests] deya aquests *F* dien aquests *G* deyen aquestes *J 5* qui] aqui *J* que en ... enguanat és] que en vida *O* en mort en guanat est *B* que en vida *o* en mort que enganat est *FH* que en vida *e* en mort que enganat est *G* que en vida *o* en mort que enganat es *J* te ha enguanat *i 6* la·t] la *F* goig] guotix *B 7* que·t] que *i 8* vols dir] vol dir *H* vols *J* deyen] dien *BGH* aquests] aquest *J* les deu hom haver] deu hom haver muyller *J 8-9* aquesta, deyen ells, és] aquest dyen ells es *B* aquesta deyen elles *F* Aquesta dien ells es *G* aquests deyan que es *i 10* he·t] e *F* procurar] procurar te *B* e] a *B* a] *om. i 11* Ítem] En cara mes *J* Què] quet *Fi* altre] altri *i 12* per què·t] perque *B* dolor] dolos *B* fills] jnffants *B 13* cuydes] Cuydeu *B* no n'hauràs, e] non an hauras e *B* nom hauras e *F* no hauras e *G* non hauras *i* en] ab *B 14* nodrir infants] nodrir los *i* e a] A *i 15* n'auràs cent desplaers] hauras ·C· dolors *B* Cant] Car com *J* e] *om. i 16* a la tua] quit traueça la tua *B* no viuràs] viuras *B* not veuras *FG 17* tostemp] tots *i* desigaran] desijara *B* posaràs] posseiran *BFG 17-18* ne t'ho prearan] e no to grayran res ne to presaran *B* not ho prearan *J 18* ells] e *F* e plens] *om. i* e tu viuràs] e viuras tu *B* Car viuras *J 19* ne] e no *i* veen lo dia] veyen dia *B* veu dia *i* si n'has] sijn hauras *BG* bo] de bo *J 19-20* hauràs-ne deu] auras ·x· de *B* ne hauras deu *J* hauras ·x· *i 20* aulees] auolesas *FJ 21* lo teu] lo teus *A* del teu *i* fer-te n'han] ferte an *BJ 22* per plant] planta *F* per planta *GH* per planch *J* per playença *i 23* que·t] te *F 24* res] *om. i* he·t] e *J* e] *om. FGH 26* no·t] no *BGJ* envers] en vert *i* no·t] no *B 27* n'haguesses] n'ajas *BFGHJ* desplaers] anuigs *F 29* què·t] que *A* desigar-los] dessijar *i 31* Si·n] sils *i* hereu] jnffants o hereu *FG 31-43* Ítem, dien ... era seu] *om. J 32* és cert a tu] est cert *i* no l'has] nols has *Ji* rayina] rohina e reyna *FG 32-33* que hauràs] *om. i 33* no·t] no *BGH* si·t] sil *A* ton] no ton *B* sabies] sebieis *F 34* pportarà] aportara *BFGH* no·t] no *B 35* fé] fes *Bi 36* en vida e] en vida *o* *AFJ* *o* en vida *o* *i* e·ls] Als *F 37* tu te n'has] tuo has *i 38* bon] *om. BFGH* fora] fer a *i* hereu] a hareu *B*

39 aprovat amich, que ja sabs] preuat amich que ia sapies *i* no un] un *A* 40 a ta ... serà hereu] *om. i* teu] *om. B* 41 del] de *Gi* ést] es *ABFG* 43 que] *om. i* 44 moltes d'altres] per moltes altres *B* 45 muyllers] muller *BJ* Per] e per *BFGJi* 46 prengué] noprengues *FGHi* que deyen] *om. J* que diuen *i* 47 si·ls hòmens no prenen muyllers] si los homens no prenen muller *B* sino prenen mullers *i* 48 Responien] responen *FGJi* 48-49 Lexa la ... a Déu] a Deu *B om. i* 49 a] *O B* tu] *om. i* 50 ta] *om. G* no] *om. B* 51 ne en stament de dignitat] ne en estament de viduytat *AHJi* ne estament de vjduitat *B* en estament de dignitat *F* poria dir cascun d'aquests] porja dir quescun de aquells *BFGH* poria cascu daquestes *J* porien dir cascuns de aquests *i* 51-52 semblant paraula] senblant paraules *BJ* semblants paraules *i* 52 si] que *i* som] son *BH* o] e *FGH* 52-53 ço és ... lo món] *om. J* 54 Dich-te] E dicte *J* deyen] que deyen *B* dien *FGHJ* sostrer] sos traure *Ji* a ffer] de fer *i* 55 obres] obrer *O* obres *F* altes] altres *B* ne t'o] net *Ji* 56 jamés, mas demanar-t'à] *om. A* demanar-t'à del] del *A* demanara del *Ji* demanar ta de *H* molt] molt mal *A* 57 haver muyller o no haver] hauer ho no hauer *BFGJi* no hauer *H* 58 infinits] jnfants *B* 58-59 e perduts] *om. J* 59 lo mal nodriment] los mals nodrjments *F* qui·ls han] que han *B* quills ha *J* massa carnal] mala *B* 60 en] *om. Ji* 61 veem] veen *BF* als] al *B* 62 per què·ls ... pendre muylers] Perquels consellarem de pendre muller *B* perque consellare dependra muller *F* Per quels consellaren de no pendre mullers *H* per quels consellarem que prenguessen muyllers *J* e de] e de no *H* per *J*.

Capítol xxxiii: Rúbrica: 2 xxxiii] xxxiiij qui mostra *i* 3 dien] deyen *BJi* y calia] callia *Ji*. **Text: 4** Deyen] dien *G* aquests] que aquests *F* havent] hauer *B* no hauent *i* poden] no poden *i* 5 e conseylla] a consella *F* 7 Responien] Responen *BFGHJi* més] Mil *BG* mills *F* se seguexen] sen seguexen *G* muyller] mullers *H* 8 per no] no per *B* hom] *om. i* de la qual] la qual *B* de qual *i* se seguexen] seguexen *J* 9 meys] molts meys *FG* u mana] mana *Ji* 10 u conseylla] conseylla *J* que sent Pau] *om. B* conseyllà] consellas *B* 10-11 no haver-na, car conseyllà] *om. J* 11 car conseyllà virginitat] quant consella virginitat en diuerses lochs *i* e la tench ... persona Ell] *om. J* Ell] e ell *F om. Hi* molt] *om. BFi* 11-12 qui·n fo primera] qui fo primera *BFGH* quin fou la primera *i* 12 e la] Ella *J* car] molt car *J* Evangelista] Eauangeljsta *B* 13 la conseyllà] lo consella *F* ho consella *H* conseylla *J* cant] Car *J* de] *om. i* 14 que·n] que *BJi* és] sens *BF* ses *GHJ* 15 e] *om. BFGH* ses] les *B* forçat] fonçat *A* 15-16 d'una ... d'altre] duna cosa daquestes ne daltres *ABi* devna cosa dequesta ne daltre *F* dela vna cosa nj delaltra *J* 17 deyen aquests] deyen aquestes *A* dien aquests *BFGHi*

que qui·s] ques qujs *B* fort] efforç ab fort *i* cascan] *om. J* **18** guardar de fornicació] de fornycacio guardar *H* **19** lonch] seguons lonch *BFGH* **20** fornicar] fforncycacio *FJ* **21** aytals] senblants *B* aytal *F* **22** an grans experiències] an gran experjença *B* en grans experiències *H* han grans esperiments *i* virtuosos hòmens] homens virtuosos *B* **22-23** altres estamens] altre estament *B* **24** que sovín] que *B* souin que *FGHJi* abstenen] ab tenjen *B* **25** entenen] atenen *BH* a sciència ... qui entenen] *om. i* entenen] etenen *B* **26** hi sia veat] sia vesat *BJ* hi sia vsat *i* **27** castetat] Castedat e no es negun carrech detenjr castadat *F* és gran ... gran honor] *om. i* profit] profita *i* **27-28** e profit ... cors tenir-la] *om. BFGH* **28** tenir-la] *om. J*.

Capítol xxxiv: Rúbrica: 2 xxxiv] xxxiiij Qui mostra *i* **3** deyen] deya *F* dien *H*. **Text:** **4** deyen] dien *H* Per aventura] que per ventura *B* **5** humanal, e gran solaç] *om. i* a l'hom] al mon *B* e consolació haver] e consolaço de hauer *J* consolacio hauer *i* **6** Per aquest] E per aquest *BFGHJi* **6-7** e la acompanyà] acompanyia *J* ela companyia *i* **7** diu] dix *B* dix] *om. FGH* quant *J* **8** Adam] Adam dix *FJ* l'hom sia] sia lom *J* donchs] *om. J* **9** lavors] lauores *i* creà] creya *F* e la li donà] *om. i* la li] l] *FGH* compayia] compeya *F* **10** e faessen] *om. i* fills] ffill *B* **11** Açí] Axi *J* responien] responen *FGJi* que] *om. BFGH* **12** sol] solls *J* lavors] lauores *i* l'hom] hom *FG* compayia] Compeya *F* **13** e multiplicàs] e que multiplicas tot *BGH* en que multjplicas tot *F* compayia] compeya *F* **14** si la vol] sis vol *BFGH* d'una dona] de ffenbra *B* de dona *i* compayia li serà] compeya i seria *FG* a] ab *BH* *om. J* **15** pendre] pendren *HJ* **16** no és] nos *i* sí ha] ha *J* sies *i* grans càrrechs] gran carrech *i* **16-17** segons que damont és tocat] *om. J* **17** açò] axo *BHi* **19** que] *om. J* compayia] compeya *F* emperò] *om. G* **19-20** a continuar] Continuar *B* **20** Ne ha] ne *BFJ* cha] Car *BF* **20-21** coltell o d'un bastó] basto O de vn coltell *BFGH* **21** si·l li davets] si ljn dauets *B* si li dauets *F* sili daues *J* si lin donaues *i* **22** hom] que home *FGH* haver] *om. J* a hauer *i* **24** flixar] ffluxar *F* tan] *om. i* se troben] sen atroben *F* sen troben *G* que] per que *i* arrischa] aiusta *i* aytal] tant *J* **26** e per moltes] he moltes *BFGH* d'altres] altres *i* **27** muller] muylles *A* y devia fugir] fugjr *J* sen deuia fogir *i*.

Capítol xxxv: Rúbrica: 3 no contrastant ... damunt dits] *om. J* **3-4** sant e bo, e primerament] e bo e aço *J*. **Text:** **5** prova] posa *B* mossényer] *om. BJ* que] *om. H* **6** e segur ... del món] *om. B* **7** e és] *om. B* e *FGHi* Senyor] senyor deu *J* **8** y mengà] menia *i* segons que] seguons *B* **9** *Secundo*] ·ij^o· ca^o *J* **10** com axí meteix] axi mateix

que *i* **11** perill] risch eperill *F* mal] mals *H* **12** que no] que *B* a-queys] aquest *J* en
 aquell *i* sots] sot *J* **13** la millor e magor] lo mjllor ela major *B* la millor *FG* lo mjllor e
 la mjllor *H* **14** del matrimoni] en lo matrimoni *i* E qui ... del matrimoni] *om.* *B* E qui
 vol guardar be la fi del matrxmoni *F* la rahó] dela raho *FGH* **14-15** ne a què] ne que *B*
16 al] eal *F* justament] *om.* *BFGH* **17** açí] *om.* *H* Déu] *om.* *i* **19** servey] seruir *i* **20**
 muyller] la muller *F* **21** abdós] ab dosos *BF* e-l començament] al comens *B* **22** de
 ffet] *om.* *J* del] de *i* **23** íntegre] entregua *i* han] *om.* *F* instruïts] jn estruyts *B* a
 tembre e a honrar] en tembre e amar *B* a tembre e honrar *HJi* **24** envers] e en vers *F* en
 vert *i* **25** e principal bé] be e principal *FG* agen] que haian *J* **26-27** a la ... ne
 informar-los] la mara no nodrjr son jnfants *B* **27** a tembre] e atembre *B* e a amar] *om.*
J a guardar-los] guardar los *BGHJi* de jurar] manaments de deu e que no iuren *i* **28**
 car] part *i* mals] *om.* *BFGH* **29** del pare e de la mare] dels pare e mare *F* estret]
 estrem *i* **30** molta] *om.* *J* en] *om.* *F* merexen-ho] merexerjan ho *F* **31** dóna'n] dona *J*
 Daviu] daujt *BFGHi* **32** seus] seus fills *FJ* mala] molta *J* **32-39** sent Ambròs ... bons.
 Diu] *om.* *J* **33** flixa] flixara *FG* fluxa *i* son] *om.* *i* **34** lo] lon *BFHi* **35** n'havia] hauja *B*
 ço dien] ço diu *FG* com dien *H* *om.* *i* Fill] mon fill *i* **36** tu veure] veure a tu *Ji*
 scientment] estretament *i* **37** Déu] adeu *i* **38** a lurs infans] als jnfants lurs *H* **39** Basili]
 sanct Bassili *i* pensar con tot hom deu] *om.* *i* atendre] entendre *BH* **40** a informació]
 jnformació *BJi* gart] gart los be *B* Job e Thobies] Tobies *B* Job Thobies *FH* ne
 què·ls] ne que *B* **41** fills informar] jnfformar los fjlls *B* jnfants jnformar *J* Segueix-çe]
 seguexe *A* **42** los hòmens ... offendre Déu] los homens com poden per amor deffills
 offendra adeu *FH* com los homens per amor de fills poden ofendre deu *J* veig] vetig *B*
43 justs] juts *B* en quanta] e quante *i* se véu] se vahe *BFGHi* **44** veges] veges *A*
 Nohè] *om.* *A* **45** fill Ismael] ffill esau *B* ffill Bismael *F* ysmaell fill *J* Ismael; e ... mal
 fill] *om.* *A* Ismael E ueges ysach com ach mall *J* Ysach com ... e veges] *om.* *B* veges]
 uejes a *BJ* **45-48** e veges Jacob ... rey de Israel] *om.* *J* **46** e atén a Daviu] a atten a
 daujd *BGH* E acten adauid *Fi* quants n'ach de pestilens] quants nach depestifers *F*
 quantes pestilencias nach *i* e Helí] helj *AJ* **48** Ezechies] ezetxies *AH* Ezechias *i* altres
 reys] daltres Reys *B* molts daltres *J* **49** malvats] mals *Hi* enichs] e anjchs *BGH* e
 jnjchs *Fi* e jniquis *J* e plens de tants mals] *om.* *J* e·ls pares eren] ells pares e eren *B*
 Ell pares eren *J* e los pares *i* **49-50** e·ls pares ... de Déu] *om.* *FG* **50** oradament posar
 ... en fills] Posar horadament e ffills *B* **51** al mils que puscha] al mills que puschan *A*
 alls mjlls que pusque *J* tant de] tant *i* **51-52** ne que ... ssa guisa] *om.* *J* **52** córrer a ...
 e·ls lexa] *om.* *F* **53** batimens] batiment *BFGH* **54** ordonat a fills] Orde als fjlls *BFGH*

al servey] a seruey *B* 55 fé] fes *i* e pensa] a pensa *J* 56 principalment] prinçipal *BJ*
ha per escusat] ha per escusa *F* ha escusat *i* entre los altres] *om. J* 57 ajustament
matrimonial] justament *J* d'om e de fembra] *om. i*.

Capítol xxxvi: Rúbrica: 2 xxxvi] xxxvi qui mostra *i* 3 posats] *om. B* a què deuen
attendre] a que deuen attendra *F* de aque deuen actendre *J* 4 legítims e·ls viuen] *om. J*.
Text: 5 Versellensis] Nerselensis *B* Perselensis *F* que féu appellat] qui fon apellat *FH*
que feu *J* *incomodis]* jncomendis *B* sí] *om. J* 6 posats] pasats *B* 8 qui·ls] aquells
quils *i* legudament] legitimament *J* 9 terços] terçes *J* terçers *i* qui jamés] qujn hames
A 10 ans] nan *B* 11 catre] quatre *BFGHJi* posa] ell posa *BJ* 12 aconseguexen la
principal] aconseguexen lo prinssipal *B* a seguexen la prinçipal *J* la qual] lo qual
BFGHJ 13 ignoçència] ignorancia *AFJ* 14 aquesta principal] prinçipal aquest *B*
principal a aquesta *F* principal aquesta *GH* fills] jnfants *H* servey] servir *i* llur]
dellur *i* 15 e nodrits] *om. F* a honrar] honrar *BJi* a no ... res contra] no res fer contra
ell e *B* anores ffer contra *FGH* 16 Deuen] E deuen *i* ensenyar·los] ensenyar *BFGi* 17
sien] que sien *BFGHJ* u són] son *J* 18 neguna benvolença] neguna benjuolença *F*
neguna bona volentat *H* negun ben volença *J* ne·ls] nols *i* 19 aprovada] prouada *B*
diu aquest que cascú] qui *J* 20 que] *om. BFGH* que ell] el *J* cap] recapte *i* 20-21 e·n
farà ... la ànima] e fara poch be per la anima *B* enfera poch be perla anima *FGHJ* encara
poch be per lanima *i* 21 li u lexa] qui lju lexa *F* loy lexa *Ji* més val] val mes
BFGHi bona] sa bona *J* 22 son infant millorar] mjllorar son jnfant *J* li u ... ne encara]
lju tolra no encara *AFH* loy tolra no encara *J* loy tolra ni encara *i* 23 millorar s'à] mjllor
sa *H* volgut] vugut *J* 24 cant no·l ne] cant nol *B* nol ne *J* qui·s] quj *B* 25 O] e *B* li
val] lj valrra *B* val *J* fer·ne] fer *BFGH* 26 que mal fill] *om. J* lavors almeys, si·s
dóna] lauores sis dara *i* perdut] pedut *B* deffunt] mort *J* 27 si] *om. J* venia] *om. J*
ligim que] *om. i* 27-29 Aquesta virtut ... sots Déu] E axi legim que aquesta virtut
haueren los Romans *J* 28 ço és] *om. i* mals fills] ffills mals *F* aprovada] prouada *B*
29 d'aquella més] mes de aquella *i* de fill] del *A* de fjlls *BFGH* ne que] ne *BFGHi*
sots] de sots *i*.

Capítol xxxvii: Rúbrica: 2 xxxvii] xxxvij qui mostra *i* 3 deuen] deu *F*. **Text: 4** Mas]
empero *J* 5 leugerament] leujera *F* pèrdua] pena o perdua *H* 7 dapnaren e vingueren]
dempnare e vingueren *F* dampnarien O que no vinguen *i* a gran] e a gran *FGH* ab gran
J de pare e de mare] del pare e dela mare *i* 8 Senyor] senyor deus *J* ne mare] *om. H* e

mare *J* **9** attendre] entendra *BF* tants mals ... en aquells] *om. i* veem] vehen *BFGH*
9-11 Poden encare ... nodrexen bé] *om. J* **10** dits molts] molts dits *B* dits molt *H* dit
molt *i* cant] Car *i* recitàvem] reptauem *F* reptauem o recitauem *G* **11** d'ells] della
ABFGHi Senyor] Senyor deus *BFGH* majorment] majorament *B* **12** Scriví] Scriu *Fi*
Pacífich que Lotari] patifich que locharj *B* Patifich que lotarj *F* Pasçifich que lochari *J*
mort] morts *BFGH* mort ell *i* **13** qui eran] eren *AB* que foren *J* e li eran *i* tantost] *om.*
F **14** confort] Consolació *B* nodrist] nodrjts *F* **15** e·ns castiguest bé de] ens has
castiguaus de *B* es castigases be de *F* ens castiguaesses be de *GH* ens castigujst be de *J*
Ens castiguiet be *i* **16** en la nostra] de nostra *B* misericòrdia] la misericordia *BFGHJi*
Déu] nostre Senyor deu *H* **17** salves] sancts *F* sauls *J* saluats *i* ést] es *AJ* de] *om. F*
aquest porguatori] esporguatori *A* est purgatori *i* **18** doents] cc *BFGHi* de doents *J*
guovernador] guouernaçio *BFGHJi* **19** a ffer, a veguades] ffer auegades *F* a vegades fer
H a uegades de fer *J* affer *i* tots] *om. J* **20** e avem ab Ell] e Auem *B* que hauem ab ell *i*
te'n sien levats] te sien lauats *B* quensi en leuats *F* te sian leuat *J* **21** nos ha] ha nos *G*
appareguam] aperegan *F* tos] tots *A* e nostres] nostres *F* façam] fassan *i* **22** e
oracions] *om. BFGH* fins que] fins *B* remeses] remesos *FJi* **23** que dins v] que dins
Cent *F* dins v *i* jorns] jors *A* **24** següents] *om. F* següents que *i* dotze fills] fills dret *i*
26 bé] *om. F* sos infans] *om. G* **27** se pren] sen pren *G* provocat] prouat *B* Déu] *om.*
H **29** Thobies] en Tobies *J* en molts d'altres] molts daltres *Bi* en molts altres *J* lo
contrari] contrari *i* **30** cant Déus ... lurs infans] *om. B* lavors] la Donchs *BFGH* lauores
i Senyor] Senyor deu *BFGH* *om. J* tol] tol nostra senyor *J* **31** axò] aço *B* E] *om. J* e
pèrdoa] O perdua *BHi* e perdues *F* **32** béns] bens temporals *J* dellà] della axi com diu
en Marti *J*.

Capítol xxxviii: Rúbrica: **2** xxxviii] xxxviiij qui mostra *i*. **Text:** **4** són] san *i* n'han]
han jnffants *Ji* **5** negú] *om. B* que haver-na e que sien] e que sien *AB* que no hauer ne e
esser *J* que hauer na que sien *i* **5-6** puyes que] puxes que *H* puyes *J* **7** desplaers] despeses
ABJi soffiren] sufferen *GHi* qui n'han] quilts han *i* **8** temps] tostemps *F* vendria]
vjndra *B* hom diria que] hom dira que *B* *om. F* hom dira *i* aquells] los *i* **9** jamés] may
B aletaren] aletarien *A* A aquests] eaquests *F* **10** per açò los dóna] per aço les dona
BFHJi aço les *G* en] ab *BJ* **10-11** conciència, e·ls dóna avinentea] *om. i* **11** almoynes]
almoyna *J* **12** mateixs] metex *AFi* açò no conexen] axo no regonexen *J* aço no
conaxem *i* **14** tanta rayina] tanta de Rayjna *BGHJi* reyna *F* les muyllers] llurs mullers
FGHi **15** lavors] la donchs *BFGH* lauores *i* fan-se] se fan *J* **15-16** ne vénen] venan *i*

16 per a tostemps perdudes e] tots temps perdudes o *i* **17** aquests] aquestes *AGi* dels quals fa Déus] *om. J* dels quals] deles quals *i* **18** aquesta] esta *BFGHJ* compta] conte *i* **19** Fforoneu] foromeu *A* fforoneu *B* ffroneu *G* feroneu *J* **20** lo] elo *i* **21** tractava mal la dita] la amiga tracta mal ala dita *i* E com la dita dona] *om. FJ* recorregués] Acorragues *B* Pambo] Pabo *ABFJ* **22** dilluns] djllus *A* **23** esta] aquesta *BFGHi* suplicàs] soplicars *B* **24** Fforoneu] fforomeu *A* forneu *B* foraneu *J* negats] naguat *i* **25** Nostre] Mon *i* **26** t'as procurats] tas procurat *J* **27** ton] com ton *B* primer te perseguirà] te persegujra *Bi* tepersegujra primer *F* la seyoria] ta señorja *B* tota la senyorja *F* tota ta senyoria *GHi* e·t fuguarà de tota] e gitat detote *F* et gitara de tota *G* e fugira de tota *J* et afoguara tota *i* **28** e tu hoiràs] etauciras *i* **29** e·ls] E alls *J* **30** cerquaran] acaptaran *i* tu] *om. J* tot açò fet] aço fet *B* fet tot aço *J* a] ab *i* **30-31** son cambrer] hom Canbrer seu *BFGHi* vn cambrer seu *J* **31** fiarà] ffiyara *F* fiaua *J* fia *i* **32** Marexaries] Merexies *AJ* Mareys *i* **32-35** Marexaries per ... Déus que] *om. J* **33** mèrits] merjt *B* e oracions] *om. i* **34** E·n] E *B* **35** No] Ne *B* ta] E ta *J* haja jamés ... son cors] *om. J* jamés] *om. F* car a] Com ha *BFGH* per lo *J* **36** santetat] son cors *i* la ha Déus preservada] la preseruada *BFGHJ* le ha conseruade *i* **37** e qui ... santetat, e] *om. J* grans] degrans *F* e per] per *BJ* **38** t'à haüda] ha aguda *FG* puys] puxes *HEJ* salva] saluada *i* em paradís] en paradís *BFGH* emparadis apres de sa mort *J* **39** Aquestes] E aquestes *i* dit] sant *FGH* Foromeu] forneu *B* fforoneu *FGHi* faraneu *J* **40** prestament con Ell dix] com ell dix prestament *i* aquí la història axí] axj la jstorja aqui no poden hauer *B* axi la jnstorja aquj *F* axi la istoria aqui *GH* **41** qui] *om. i* e donen] *om. i* molèstia] malestia *B* vexaçio *J* **42** fembres] muyllers *J* per ço] enço *B* en què] en aquest *F* qui *J* meren] y merexen *J* miren *i* a la mort] *om. i* **43** greument] *om. B* **45** esta] aquesta *FGH* **46** Les] Eles *B* **46-59** Les dones ... medicines mortals] *om. J* **48** si·n] si *FGH* **50** O Déus] deu *F* **51-52** bé deu ... me'n dó] *om. Gi* **52** donchs] *om. B* **53** torbar] trobar *F* **55** no·m] no *Hi* **56** d'açò] per aço *BFGH* que·n] que *F* santa volentat] voluntat santa *BFGH* **57** doctor] *om. F* nostre Senyor] molt Anostro senyor *B* molt nostre senyor *FGH* nostre senyor deu *i* **58-59** e a ... a medecines] ne a dolors ne madeçjnes *B* e a dolors e a medicines *H* ni a dolors ne a medicines *Ji*.

Capítol xxxix: Rúbrica: 2 xxxix] xxxix Qui mostra *i* **3** e à] per hauer *J*. **Text: 4** aquells] *om. F* **5** Ara] E *J* aquests] aquest *I* havem] huiam *i* **5-6** havem ja parlat] *om. J* **6** lo capítol pus prop] los capitels prop *F* queucom —bé] queucom beja *F* be caucom *H* **7** l'om] lo *J* concep fer] fa *J* lexada] lexa *i* **8** vaga] e vaia *i* fembra] done

F majorment] majorament *B* 9 aquest doctor per] *om. J* estes] aquestas *F* algune *J*
trencant la fe] trenqua la ley *J* 11-12 sa muyller se volia] la muller se uolia *BFGHi* sa
muyller volia *J* 12 del marit] dell *J* 13 de Jhesucrist posada, *Mathey*, v] del auengeli
Mathei ·vº· caº *J* de jhesuchrist *Mathey* v *i* 14-17 rahó sí ... terça és] *om. J* 15 és hom]
ell hes hom *BFG* ell es *H* hom *i* incontinent] jncouenjent *BFGH* e de mala] es de
mala *i* 17 en] de *i* 18 corruptuts] corromptats *A* leys] ley *J* heredetària e]
heredicaria e comunament *J* 18-19 de tota ... hom que] *om. J* 19 promoció] promjçio
BFi prosomeys] presomeix *BFGHJi* 20 e plens de mals vicis] *om. J* mals] grans *H* e
resemblans] eren semblants *J* rebellans *i* 21 *Sapiencie*] *Sapiens* *i* parlant dels borts]
om. J *enim omnes*] *omnes enim* *i* 22 *nascuntur*] *nascum ta* *B* *adversus parentes* [*in*]
interrogatione sua] *om. J* [*in*] *interrogatione em.*] *interrogacione* *AFGHJi* jnterro
gacione *B* 23 axí] *om. H* los fills] als fills *H* los *J* mal pare e mare] mals pares
emares *F* mals pare e mare *GH* mal pare e de mala mare *i* 24 aquells de qui] aquells quj
AJ de aquells qui *i* eren] son *i* 26 aquest] matex aquest *B* axí] *om. J* axi matex *i* no
és] nos *B* 27 profitosa] profitos *i* profiten a la fi] profitosa a la fi *B* profien ala ffin *F*
jatsia] axi *H* iatesia *J* 28 se n'ho porta] so noaporta *F* son aporta *J* 29 pomposos]
pomposes *G* aytals] aytal *i* 30 *Prodiga*] *Prodigia* *A* *Pro digna* *H* *Pero digna* *i* *spurijs*]
Expurijs *ABFGJ* *hec*] *het* *B* *om. J* et *i* 31 *Ut*] *Vel* *J* *mendaces, et*] *mendaçes* *J* 32
corrupció] composicio *i* 33 pomposos] pomposes *BG* mentidors] mentides *Bi*
luxoriosos] luxurioses *G* 34-41 Un altre ... tota part] *om. J* 34 altre] altro *B* *alatre* *F*
expon] exponent *H* test] test matex *i* *In*] *om. BFGHi* *interrogacione*]
Interrogacionem *B* axí] *om. i* 35 he respon] respon *B* espon *F* 36 lavors] lauores *i* car
ha a manifestar] Com ha manifestar *i* lur] son *F* 38 ést] es *FG* dius] diu *F* bordega]
bordoneja *Fi* 39 sí y] siu *J* tantost ne fa] tots jorns ne fa *B* tentost se ffa *F* 40 d'on]
dun *B* tostemp vituperat] vituperat *B* vituperats tostemp *FGH* 42 aquell] *om. J* gran
doctor *Alcuinus*] gran doctor *Alcuimus* *AFG* *alcujmus* gran doctor *J* gran doctor
Alchimus *i* *Decalogum*] de *tatalogum* *B* *decalagum* *FG* de *calogim* *i* 42-43 de
fornicació e de adulteri] de fornycacio ede aduulterj *B* contra fornicacio e adulteri *i* 43
horrible] terrjble *FG* 44 pigors] pijor *B* diu] *om. J* és] *om. F* 45 són fora] foren fora
B aquests] an aquesta *B* aquesta *H* de] *om. B* 46 en matrimoni] dolents en
lomatrjmonj consebuts *F* pigors] dolents e piyors *F* piors *J* d'ells hi sia] dells sia *B*
dells *F* dells hi sia *i* 47 abdós] abdos hj sian *F* de] *om. A* 48 d'aquesta] a questa *B*
diu] dien *H* 50 qualche] qualseuol *i* sien, tostemp són viciosos] sien tots temp sien
vessiosos *B* tostemp sien viciosos *H* sien tots temp son viçiosos en tots lurs affers *J*

50-52 seguons que ... als cunes damont] *om. J* 51 on] e *i* aquestes] aquests *AJ* són] *om. A* 52 dites als cunes damont] dit demunt *i*.

Capítol XL: Text: 4 que] *om. B* appar] *om. H* 4-5 se loen] seguaben *i* 5 al·leguar] en leguar *B* 6 si·ls ne reptats] sils ne reptes *B* sils reptats *F* sil ne raptas *J* sil ne reptats *i* diran] dira *i* E què y pusch] quey putg *B* equey puix *FGHJi* yo són] sson *BJ* 6-7 Guardàs-s'i] guarda si *B* gordas se *FGH* guardas sen *i* 7 era] ffos ono era *FG* fos *J* 8 Ítem] E *i* ne] *om. B* 9 fer yo] yo fer *Fi* 10 Cert] Certes *F* certs *J* jatsia] jatssia que *BJ* 11-18 e encara ... neguna honor] *om. J* 12 més com ell] Con ell mes *B* mals de son pare] mal de llurs pares *F* 13 mal nats] maluats *B* açò posa] E posau *i* 13-14 on diu axí] On diu *B* com diu axi *F om. H* 14 a patre et] e patre et *B* a patre et a *i* de fornicacione] infornicacione *i* vol dir] vol djr axj *BFGHi* 15 car, com] car quant *BFGH* car *Ji* 16-17 almeys tiren queucom] tiren queucom *B om. F* aquells tiren queucom *H* tiren caucom almeys *i* 17 a aquella mala e lega] a aquella mala ley eleia *F* aquella mala rail *i* 19 traverses] raussees *i* no·s] no *J* 20 los vénen] lurs venen *H* 21 en] *om. i* benedicció] benecdeçio *B* benedicions *i* 22 repembre] repemjbre *B* pendre *i* pigors] pjors *J* pijor *i* 23 aqueylls] aquelles *F* fiylls] *om. i* 24 Ligurgus] li Gregus *i* 25 lurs] llur *i* 26 e aquell ... mester rahó] *om. B* regiment] lo regiment *FGH* 27 deu] pot *i* 28 fort] forts *AF* 29 o ab estranys] e ab estranys *BH om. i* o aquí] o ab qui·s vol *i* e tothom] tot hom *B* menysprea] menyspresara *i* 30 mester més] mes master *B* altre] altres *F* no altres *i* 30-42 e com ... a Déu] *om. J* 31 sia legítim] fossen sia legitims *i* han a ésser] han esser *FGHi* ha a esser *J* 31-42,11 segueys-se que ... monge negre] *B omet el que queda del capítol XL, també el capítol XLI i l'inici del XLII. Llavors segueix amb el text del capítol XLII. Les deu primeres línies del capítol XLII les resumeix de la següent manera: "Ligse de vn sant abat monge nes sobra vn matrimoni."* 33 que no] ne *F* forts de cor] fort de cors *J* forts de cors *i* 34 confiar] molt confiar *i* 35 en lo Decret, Distinctione LVI] en lo Decret Distinctione () lac. AG en lo Decret Distinctione *F* lo decret distictione *H* 36 Anglorum] angelorum AG an gloria *i* on] O *i* tali] titli *A mixtione meretricum*] nubcione meretricem *i* 37 degeneres populos] de genere populos *GH* degeneres populus *J* libidine] labidinem *A* libidinem *Ji* 38 fiylls] los fills *i* 39 estimar] extimar *FG* 40 fora de] fora *i* molt entenents] molt entenent *F* molts entenents *H* molt emanents *i* ne] no *i* 41 bataylles] batalla *i* 43 Scipió] Sipio *FG* linatge] lo lynatge *J* un bort] *om. J* 44 que si ben fa] car si ben fa *GH* si be fa *J* que si be offa *i* si mal ... ne mor] si mal nes pert nes mor *G* Si mal hes pers ne mor *H* sis mal

nes pert ne mor *J* e si mal nes pert ne mor *i* **45** Philon] Phior *J* diu] *om. i* **46** ne t'abellesca aperença] ne en bella parença *A* ne en bella aperpenca *J* net fius en bella esperança *i* tot ne va] tothom ne va en ffum ho *F* tot ne ua en fum o *G* **47** puys] pus *F*.

Capítol XLI: Rúbrica: 2 XLI] xli qui mostra *i* **2-43** Capítol XLI ... aytal història] *B* transcriu la rúbrica del capítol XLI, però copia el text del capítol XLIII. **3** que sia] *om. F* ecclesiàstich] ecclesiastich jstorja *B*. **Text: 4** núpcies] nupçijs *J* esta] aquesta *FGHi* **4-5** e lo] Lo *Ji* **5** lunyar fort] lunyar e guardar *i* a] ab *F* **6** son] lo seu *FGH* lo *i* **7** del seu] de son *i* sia tost] si acost *AFGH* **8** del món] *om. i* **9** lo qual] la qual *J* **10** heretage] eretgia *i* **10-11** dient que] dient *H* **11** ço] *om. H* **11-12** negun prejudici a negú] en periuhyi de negun *i* **14** atorgam que lavors] atorguan que lavors *A* ladonchs atorga *FG* ladonchs atorgam *H* no ha dat res] que no ha res dat *FGH* no ha donat res *i* **15** al qual] lo qual *H* se'n devia] deuja *F* seu deuria *H* seu deuia *i* **15-16** n'i ha aytal] ni aytal *FGJ* noy ha aytal *H* no ha *i* **16** ho ha ... aytals béns] *om. i* **17** dels] de *FG* sinó solament ço] sino solament lo *F* certament sino solament so *i* **18** *Eugenium papam*] Augenjum *A* *Eugenium* *FGHi* Certa] encara *i* **19** ne·l] ne *i* **20** aytal] aytals *A* *om. i* **21** là hon la santa] la santa *J* lla hon sancta *i* ha hordenat] ordonat ha *H* als] los *FGH* **22** no·n] no *GHJ* a] *om. FGHJi* aquest] *om. A* **22-30** Ítem diu ... per res] *om. J* **24** pot] poch *AJ* axí] *om. F* l'om] lo *i* qui] *om. AGHi* **24-25** dóna a ... ecclesiàstich qui] *om. F* **25** pare] al pare *i* de molt] molt *FGH* **25-26** quant de ... sson fill] *om. i* **27** a tots] *om. H* **28** llur pare los ha lextat] lopare los haura lextat *FGH* **29** lavors] lauores *i* **30** posseesquen] possesesquen *A* posaeschas *i* **31** quart punt és] quint punt es *A* terçs punt *J* **32** especials de bona fama] espeçials de bona consciencia *J* espirituals e de bona fama e *i* **32-33** de bon ... bona consciència] *om. J* **33** lo conseyll ... lurs affers] lo qual consell dels quals tenguen en tots llurs fets *i* dels quals] del qual *AFGHJ* **34** senten] soste *i* en si] ab si *F* **37** altres] los altres *i* **39** altres] los altres *i* ab maneres] maneres *J* **40** aytal] daytal *AFGJ* **41** e en ... són fort] E especial son *i* **42** erguyloses] ergullosos *Hi* molt dispòsits] molt dispostes *FG* molts disposits *HJ* molt disposts *i* a vituperar] vituperar *H* a ignorar] ignorar *i*.

Capítol XLII: Rúbrica: 2-32 Capítol XLII ... a perseverar] *B* transcriu la rúbrica del capítol XLII, però copia el text del capítol XLIV. **Text: 4** cavaller] clerge *G* Perosa] perota *i* **5** heretage] *om. F* **6** altre cause] altra cosa *A* tota causa *i* estat ab ... lexa, anant] vn poch mes ell le lexa e anassen *i* ell] ella *F* **8** mare] la mare *FGHJi* sabens]

sebent *F* 9 aquella] *om. F* gran falsa. E quant] falsa *E* com *i* secretament] sacrament
i diffamant] diffjmant *F* 10 fort] fo fort *FJ* 11 consultàs] Ljgse de *B* monge negre, lo
dit abbat] *om. J* lo dit abbat] sopra vn matrimoni que lo djt Abat *B* 12 merexets] marex
F 13 moch] hi moch *i* aquell] *om. i* 13-14 que son ... pot durar] son heretatie aquell
que no podia durar *FG* 14 a Déu] *om. F* 15 aquell qui·ls hi à lexats] aquell quil ha
laxats *BFGH* aquells quills hia lexats *J* Devíets] Deuets *B* 16 podia] no podia *BF* 17
majorment] Majorament *B* 18 veen exalçats e en gran] ven exelsat en gran *F* ueu
exalçat engran *G* 18-19 e verguonya] *om. i* 19 a tota] tota *F* vosaltres] uoaltres *A*
meteys] mateixes *J* ne y ha remey] noy ha remey *F om. i* 20 creegats sinó ... que·n
vegats] Creguats sino en sso que vajats *BGHJ* cregas sino enso que veuras *F* creguats
sino so que veiats *i* 21 qui hagués] ab *i* 23 mal] val *F* vostra] la vostra *i* portar] a
portar *Ji* 24 en] *om. B* 25 a la fi] la fi *B* diu axí aquest] axj dju aquest *B* diu aquest
FGH diu aquest hom *i* com d'aquest ho viu] com deaquest hom viu *F* viu *i* 25-26 axí u
he vist d'altres] evist de molts altres *B* axj he uist daltres *FJ* axju he daltres vist *H*
daltres *i* 26 s'acostaven] se costauen que feyen *B* 26-27 lexa-u fer Déus] lexa-u fer adeu
BF lexa fer adeu *i* 27 posar borderim] borderjm *B* borderjm posar *F* 28 e majorment
dels béns] E majorament del bens *B* maiorment dels bens *i* 29 d'aquell càrrech]
deaquells carrechs *FG* 30 e en lurs males] en lurs maleses e *B* qui·ls] qujl *H* 31
gelosos] guolosos *BFGH* 32 muyllers] mulleres *i* tractar ne a perseverar] contrectar ne
perseuarar *B* contractar ne aperseuarar *i*.

Capítol XLIII: Rúbrica: 2 XLIII] ·xliij· qui mostra *i* 2-58 Capítol XLIII ... de Déu] *B*
transcriu la rúbrica del capítol XLIII, però copia el text del capítol XLV. Text: 4 de les
males] de males *H* males *i* 4-5 damunt dels borts aparegueren en] denant los borts
apareguen davant *B* 5 Alexandre] Alexandrj *F* molt] molts *G* 6 en ell fo] ell fon *F*
fos] fon *FG* 7 e ab gran] e ab bon *H* ab gran *J* desconexent a molts] desconaxent e
molts *B* e desconaxent a molts *i* 7-8 e taccat] Ataccats *B* Etocat *F* 8 dien que li
ensenyà] diyen quelj ensenyaua *B* deyen que li ensenya *H* dien que ell ensenya *J*
malvat] mal *B* 9 follia] ffellonia *F* déu] *om. J* 9-11 e, per ... de Júpiter] *om. J* 10
volch] voch *A* maestre] mjnestre *BGH* 11 fill] lo fjll *BFGH* 12 donàs-li regne Júpiter]
don li Regna Jupiter *B* donas li jupiter Regna *H* 14 emperò] *om. i* esta] aquesta *B* 15
d'Ongria ... que bastart] *om. B* d'Ongria] dongeria *J* que] *om. i* ço és bort] çom ell lo
bort *B* natura] sa natura *H* 16 famosos] famoses *G* 18 LVI] () lac. *AFH om. B* ·xiiij· *J*
E n'hi à haüts] E hi ha hauts *H* 19 venceren] vensen *i* de] *om. F* 19-20 ajudà Déus]

ajuda *A* hi ajuda deus *B* 20 foren] eren *G* 21 altes] alteses *B* 22 persones bones e assenyaldades] bones perssones easenyaldades *B* persones bones *J* lurs conseylls] los Conssells lurs *BFGH* 22-25 e assenyaldades ... ells despuys] *om. J* 23 per tal] per ço *B* 24 nostre senyor] *om. Bi* profit] proposit *i* 25 qui·ls atanyien] quilts atanyen *BGi* quis atenyien *H* 26 Fulgençi] ffulgencius *FG* 27 ascientar] asjnestrar *B* sia callant] ell sia callant *BFGH* sia callat *J* que] *om. i* 28 en paraules e en ses] en paraules e en *H* per tot ço es en paraules e en totes ses *J* 29 mestre] digne que sia Mestre *H* dels] de *BH* aquí axí] aquj mateix *F* aquí *J* axi que *i* cant veu] vahent *i* axí dir dins si] axj dir ensi *B* axj dir dins assi *F* dir axi dins si *J* 30-31 apta a ... a glòria] *om. i* a glòria] glorja *B* 31 e ell no mer] ell no merejx *J* ne] e *B* 32 és ell] ell es *F* 32-33 per ventura em paradís] en paradís per ventura *BFGH* 32-36 O, Déu ... conexeràs clarament] *om. J* 33 mi] amj *BF* porà encara] per ventura pora *B* als] els *H* 34 retraure] hom retraure *FGHi* hom traura *B* son cor] *om. B* del meyspreu] lo menys preu *B* dels menyspreus *H* de menyspreu *i* 35 ést] deus esser *B* es *G* pus digne de ésser] mes *B* 36 ést] es *BFGHi* e un dia ho conexeràs] enun dia ho conexas pus *B* e vn dia lo conexas *G* 37 al qual] aquell *F* matrimoni] primoni *i* 38 servey] seruir *i* encara con és mala cosa] encara com es mala *H* e com es male cosa *i* 38-39 no nodrir-los] nodrjr los *Bi* 39 seu] de deu *H* los posats] los qui son posats *i* 40 o] e *B* posat] posats *AJ* 41 la fortuna] ala ffortuna *FG* 42 cau] es posat *BFGH* avem] haiam *i* 42-43 davall d'aquesta mathèria] dequesta materja dauall *FGH* 44 açí] axj aci *B* Fulgençi] folgeçi *B* fulgencius *FGJ* tots] *om. J* 45 poch] poch *J* los desigen] que tots los desigen *B* 46 a dar-los] dar los *F* seu servey] seruey de deu *J* e con] e quom *B* com *F* 47 a Déu] dedeu *F* 48 pler] paor *H* molt] *om. B* lur] lo lur *B* és] *om. H* 49 florens e ... del món] *om. B* 50 los en] los ne *BFi* misèria] dolor e miseria *i* 52 O] On *FGH* vos penedirets] nous penjdetes *G* foll] fort *i* 52-58 O, —diu ... de Déu] *om. J* 53 de vostres] e de vostres *B* a pugar] pujar *B* 54 no se'n farà] nonse fara *B* que·n] que *F* 54-55 en altra] qui en altro loch *B* 55 qui ara] *om. B* vos] nos *F* donchs, los ulls] los vls donchs *i* mentre] metre *A* és] que es *B* agats] haias *G* 56 metexs] metex *J* donant-los ... e acostant-los] donats los adeu eacostats los *FG* 57 Ajudatz-los-hi a acostar] e ajudats lo hi acostar *B* ajudant los hi acostar *i* per tal] per tant *i* 58 de matrimoni] del matrimonj *BFGi*.

Capítol XLIV: Rúbrica: 2 XLIV] xliiij qui mostra *i* 2-75 Capítol XLIV ... n'hagueren moltes] *B* transcriu la rúbrica del capítol XLIV, però copia el text del capítol XLVI 3

matrimoni] primer matrimonj *FG* bé] fe *J*. **Text: 4** bé] *om. F 4-5* la qual ... se deuen] lo qual lo marjt e la muller se deuen *B* lo qual lo marjt ela muller se donen *F* la qual lo marit e la muller se donen *G* la qual lo marit e la muller se deuen *H 5* Aquesta fe] Aquest *i* diu] so dju *BH 6* jamés] *om. F* qualsevol] *om. F 7* no pot] pot *FG* seguons la lig de Déu] *om. BFGH 8* ordinació de la Esgleya] la esgleya *J* la sancta esglesia *i* cas comunament] que Comunament *B* comunament *G* cas *Ji 9* cas] car *B* pot] no pot *B* l'altre] alaltre *i 9-10* seguons la ... lexar l'altre] *om. J 10* Jhesucrist, dient] deu *i* legut] *om. B* l'altre] laltrj *F 11* rahó de] *om. i 12* n'i posa] jmposa *F* Esgleya] mare esglesia *i* d'altres] altres *i 13* ajustats per] ajustats en *B* los ajustats per *Ji* los quals] lo quals *J 13-14* si la un] que la vn *BFGH* si la vn en *Ji 14* és] *om. J* enclina e sovín empeny l'altre] jncljnat e an peny laltre *B* encline eempey laltre *FGH* jnclina e souen empeny al altre *J* inclinat e souint enpeny alaltre *i 15* altre] laltra *B 16* no pot per res] no pot *B* per res no pot *i* ab l'altre] *om. B 17* e] *om. i* aytal] tal *J 18* separar] departir *H 19* cas] *om. Ji* ne·ls altres] ne daltres *J 20* u empatxen] empatxen *J* lavors] lauores *i* ne] e *B 21* dix Jhesucrist] dju jhesuchrist *BJ* dix deu *i 21-22* u separarà] separara *FJ* u separa *i 22* E] *om. B* diu] dix *i* en lo quart] *om. BFGH* en lo quart libre **23** d'om] del hom *B* consentiment] conseguint *i 24* tostemps] per tostemps *Ji 25* peccat] *om. Ji* entre] o entre *B* com] *om. G 26 Ecclesiastici XXV*] ecclesiastici *AB* e Ecclesiasticis () *lac. F* ecclesiastici ·xxiiij^o *G* ecclesiastici () *lac. H* ecclesiastich ·xv^o· ca^o *J 28* e hom ... qui·s concorden] E concordia de marit e muyller *J* qui·s] qui *B* e la lur] ala lur *B* e que la lur *J* és] sia *J 29* E diu·ho ... ffer mal] *om. i* diu·ho contra] diu ho ancora a *B* diu encara contra *H 30* Diu açí] E diu assi *BFGH* Diu axi *Ji* Hugo] *om. H 30-31* ordonat principalment] prinçipalment ordonat *Ji 31* lavors] la donchs *BFH* lauores *i 32* lavors] lauores *i* prospera] prosperaua *F* vengances] vanjtats *B 33* contra caritat, aytal] en contra caritat tal *J* la aurà] los portara *J* lo adura *i 33-34* a ponir e a confondre] e punjr e a confondra *B* a ponjr e confondre *H* e punir e confondre *i 34* D'aquesta] e aquesta *B* diu] dix *BFG* *Mathey, x*] *om. J* Mathei ·i· *i* no só] no son *BFGHi* so *J 35* aytal] tal *Ji* vull posar] son vangut a posar *BFGH 36* matremoni] llur matrimoni *i* e contra] Contra *i 37* Déus] *om. i* mateixs] matex *A om. J 37-38* per tal ... amors hisquen] E pertal diu Seneca que de grans amors hixen *J 38* amors] amajors *B* e grans] grans *J 39* Plutarcus] pulurcartus *B* Plutartus *F* Policratus *Ji* Dalmàcia] demacia *F* costuma] en costuma *i 40* a temps] eatemps *F 41* almeys] *om. Ji* d'ells, ab] deles *i* vivien] uiuen *BFi 42* en] e *B 42-43* e a ... a oració] edajunj e oracio *B* e dejunjs e oraçio *J 43* lurs] llur *F 44* seguia depuys] seguja puys *J* sagui puys *i 45* metex axí] *om. J* veu tenir ... al

marit] veu tenjr mala via A veura son marit tenir mala via *i* e donar-se] e a hordonarçe B e a donar se *GH* en donarse *i* **45-49** metex axí ... seguex-se aquí] *om. J* **46** parents] altres parents *i* **49** la amor] lo amor *i* **50** lig] ligo A infels] *om. B* **51** aquesta] aquella *Ji* **51-52** se daven] se donauen *i* **52** e a tot] o a tot *i* a tot ço] tot aço *J* **53** a gran] gran *Bi* a *FH* *om. G* molt] mort *B* de molta] *om. B* mala] *om. F* **54** qui hauran nobla compayia] moltes nj ha quj hauran noblle Companyia *B* qui haura notable compeya *F* qui hauran notable companya *G* qui hauran noble companya *H* qut hauran noble companyia *i* de gran] *om. J* no·ls] nou *AFi* nol *B* no *J* **54-47,26** qui hauran ... diu que deus] *F altera el text, ja que presenta en aquest punt un desordre en la relligadura que afecta els capítols 44-47* **55** conèxer, ne·ls sabran] *om. FGH* ne·ls] Nols *i* honrar ne amar] honrar ne *AB* honrar *FGH* amar ne honrar *Ji* o viltat, o] e viltat e de *J* e viltat e *i* **55-56** o poch seny] *om. BFGH* e de poch seny *J* **56** Déus fort] deu *H* fort deu *J* **58** Segueix-se] Segueix *AJ* posada en] posade *i* **58-59** Segueix-se aquí ... de l'altre] *om. J* **59** Car] Jtem *J* L'om] que lom *J* **60** axí metexs] e axi *i* **61** altre] atra *B* fraudar ne furtrar] fraudar *J* furtrar ne fraudar *i* ne furtrar ... pot partir] *om. J* ha unit] a ligat *Ji* **62** tanta amor] tant honor *B* e en tanta feeltat] e tanta faeltat *BFG* *om. J* e en tan] e tan *BFG* enten *i* Car diu sent Pau] Axi mateix diu *J* **63** fort és] es *F* per] *om. Ji* a significar diu] asignificar dju aquest *B* signifficar diu *Gi* asignificat *J* **64** cor d'om ... deu solament] cor dom muylerat deu solament axi *A* com dom mullerat deu solament *B* lo cor dell hom mullerat deu *J* **65** solament amar] deu amar *J* solament *i* aytal] tal *J* E per tal] *om. i* **65-66** diu que ... nostre Senyor] nostra senyor no voll *J* **66** que hom] quel hom *BH* sinó] *om. J* ne] E *J* **66-67** que un] quela vn *BFGH* **67** separ ne·s partescha] separ nes perescha *B* partescha ne separ *J* dius] Diu *i* **67-72** E si ... axí metex] *om. J* **68** moltes muyllers] mullers moltes *F* e Jacob e Daviu] e Jacob e daujd *BG* jacob e daujd *H* Jacob Daud *i* **69** dien-te] dien *FGi* doctors] scants doctors *F* axò] aço *H* dispensació] gracia *H* **69-70** u féu] o feya *i* **70** multiplicar] muntipljcar *B* **71-72** ver matrimoni] matrimonj *H* matrimoni ver *i* **72** rahó pot ésser altre] raho pot esser *GJ* la raho pot esser altre *H* ordinàriament] ordonarjament *B* avia] haura *F* **73** ne la amor] ne amor *i* no confiaria tant] confiaria *F* confiarja tant *GHi* no confiarja *J* **75** que n'hagueren moltes] hauien e hagueren molts *i*.

Capítol XLV: Rúbrica: 2 XLV] xlv· qui mostra *i* **2-3** XLV. Com ... e devotes] xliij· que alguns borts hi ha auaguades bons epertal nols deu hom menysprear *B* **2-41** Capítol XLV ... bona fi] *B transcriu la rúbrica del capítol XLV, però copia el text del capítol XLVII* **3**

per tal cant] com *FGJi*. **Text: 4** atnent a] actenen *J 5* e la muller] Ne la muller *BFGH*
e amor] ne ala amor *B 6* ésser entre ells e manada] *om. BFG 6-7* santa unitat ... e amor]
santa vnjat evnje Amor *B* sancta vnitat e vnjo aamor *F* vnjat santa e amor e vnjo *H*
santa vnio e amor *Ji 8* n'i ha] *om. F* als] los *BFGHJ 8-9* al món ... que han] *om. B 9*
per pocha] poca *FGH* per aquesta *J* a tot] tot *BFGH* seu] de deu *Ji* com] que *B* quant
Ji 10 a Déu] deu *FGHJ 11* no s'asalta d'axò] no salta d'axò *FGi* nos alta dallo *J* car]
com *J* aytal] tall *J 12* a les quals consentiria] quels consentria *B 13* Linconensis]
Lincosis *A* l'concejs *B* l'concesis *J* núpces] nupçijs *J* nupcijs *i 13-14* mans d'aytal]
les mans de tal *J 14* la perla] ya perla *F* e] o *GH* per tal cant] per ço com *J 15* ama e
la] ama ell la *B om. J* a ssi] axi *H* dóna-la] donla *B* dona *J 16* ella en aytal] ella en tal
BFGH ell en tal *J* provada] prouocada *i 17* haver] aur *B 18* axí] axiu *FGH* Civil·la]
Açinjlla *B* cinilla *F* Acinella *i* regina] la Regina *B* duçissa *J* Oclàndia] Orlandia *BGH*
hollandia *J* Orellodia *i 19* lo] *om. J 20* concubines] conconcobines *F* moltes] *om. J*
la tingué] ella tingues *F* ell la tingues *G 21* axí] *om. F* a seruenta] vna seruenta *i* axí]
om. F com a] *om. B* santa dona] dona santa *F 22* virtut] virtuts *BFGH 23* tants]
tantes *G* aytants *i* no] nos *BF 24* concubines] companyias *i* volien] volin *A* no-s
torbassen dels enugs] nels descobria los enugs *J* nels descobris llurs anuigs *i 25* e u
apagàs tot] apaguaua *J 26* alta] *om. F 27-28* car aquest ... a ffer] *om. J 28* que havia] le
hauia *i* aquí] aqui aquest *i* estech-li respost] estech l' respost axj *B* fon li respost *J 28-*
29 estech-li respost a Civil·la] aquest li respos axi O ciuilla *F* a Civil·la] a Cinilla *AB*
Sibilla *J* Cinilla *i 30* ha aquest] aquest ha *Ji* ne tu] e tu *B 31* tanta] tan *J om. i*
agueres] agure *A 32* ne tantes consolacions celestials] en tantes consolacions
espirituals *J 32-33* aguera ahuda] haguera haut *BGH 33* a la fi] la fi *B* endós] ab dosos
BFGHi ab dos *J 33-34* ara yo] yo ara *Ji 34* mèrits] merit *FGH* e-l portaré] el portarle
B tu] *om. J 35* la] *om. B* dix que] dix *G* diu que *J* hom] lom *GJ 36* diu aquí que] dju
aqui *B* diu que *J* aqui que *i* estech-li] l' estech *BGH* li ffon *F* fo fet axi e estech li axi
dit *J* Civil·la] Cinilla *Ai* Acijlla *H 37* santa] vna sancta *J* malvat] mal *J*
assenyalada obra] senyalada Obra *B* obra assenyada *H 38* mèrits] merit *i 39* Civil·la]
Cinilla *Ai* a ciujlla *H* grans] *om. FG 40* mals] *om. F 41* vida] e sancta vida *J 41* e vénc
a bona fi] *om. J*.

Capítol XLVI: Rúbrica: 2 XLVI] xlví qui mostra *i 2-4* XLVI. Com ... e espiritual] xliiij·
que lo seguon be quies en lo prjmer matrimoni se apella be de faheltat *B 2-31* Capítol
XLVI ... e devot] *B* transcriu la rúbrica del capítol XLVI, però copia el text del capítol

XLVIII 4 devot e] deuot *FJ* deuot o *H*. **Text:** 5 fort sia] sia fort *B* que] quel que *A* l'hom] hom *GJ* ell *i* per tal cant] per ço com *J* 6 ja] que ja *BFGH* 8 e axí] axi *J* 9 aytal] tal *J* 10 oracioner] orador *i* a la guisa] dela gujsa *J* 11 ne s'asalt] nes alt *FGJi* ne asalt *H* moltes] *om. J* los altres] les altres *BHJi* 11-12 e que ... puxa portar] *om. J* 12 no·l] non *F* nou *i* portar] comportar *G* sofferit] soffert *Ji* 13 e] a *A* tot] *om. FJ* la'n] lo *B* la *FGH* 14 Diu] E diu *i* epístola] letra *J* d'Àustria] de vstria *i* 15 dissoluta] disulta *B* atant] aytant *J* tant *i* 16 aleera] allerera *i* tals] aytals *Ji* ensaga] ensenya *BFGH* E] *om. FGH* 17 véu] vahe *BFGHi* gran] gran dona *J* capella] la capella *B* 18 sa] *om. J* cridava] crjda *B* 19 quant] equant *BFGHJ* de Déu] *om. i* 20 el] lo *BFJi* al *H* d'aquestes] estas *i* coses] *om. HJ* un jorn] vahe vn iorn *i* 20-21 con ella·s truffàs axí] com ella se trufas *B* com ella truffas *FGH* mentres trufas axi *Ji* 21 poma] ploma *ABFGHJ* 21-22 lo guanivet] son gagnet *i* 22 pel] per los *BJi* per lo *F* pels *H* e tantost] tentost *F* mentre que] mentres *B* mentraques *FH* mentre *Ji* cridà] cridaue *i* alt] *om. J* 23 del meu sant] del meu *J* a mon *i* sues] *om. i* 24 aquí ell metex axí] ell axi mateix axi com *J* ell aqui matex axi *i* envers] en ves *BF* 25 truffes] truffa *FJ* 26 dar] donar *B* honor] amor e honor *B* com a ... axí u] *om. J* son] *om. H* feya] fey *H* fahian *J* 27 a Abraam] abraam *A* 29 ço és] *om. B* a Déu és cosa fort] a deu es fort cosa *B* com es cosa adeu fort *i* 29-30 lo propòsit ... Déu ordenat] *om. J* 30 a] *om. B* la un meyspreu l'altre] que yames la hu menyspreu al altre *J* 30-31 e no ... com deuria] *om. J* 31 am] ame *i* carament] carnalment *B* com] axi com *H* spiritual e] *om. J*.

Capítol XLVII: Rúbrica: 2 XLVII] xlvij qui mostra *i* 2-46 Capítol XLVII ... al mal] *B* transcriu la rúbrica del capítol XLVII, però copia el text del capítol XLIX 3 Com desalt] Quants desalts *B* la amor] amor *H* lo amor *i*. **Text:** 4 desalt] de desalt *J* 4-5 la un ha de l'altre] ha la vn del altre *BFGH* la vn del altre *J* la vn ha a altre *i* 5-6 o après ... del matrimoni] *om. A* 6 és] *om. FGH* 7 matremoni] lo matrimonj *J* 8 parts] per parts *BFGH* Laban] balan *FG* 8-9 cant dech] com degue *J* 9 a Ysaach] jsach *H* 10 és] *om. J* On] E *i* ací] axi *J* Tullius] tullious *F* 11 de l'hom] dell *G* 12 car] com *J* no y haurà] hj haura *F* dissolt] dissolut *H* 13 la] *om. B* 14 tantost] tost *FGJ* tot *H* 15 si massa és] esies massa *BF* e si massa *G* si es massa *H* E si massa es *J* y pot] pot *F* en] *om. J* axí] *om. J* 15-16 de la un deu] del hom deu *H* del hom deu axi *J* 16 al] a *BFJi* e] *om. J* negun] nangu n *B* 18 Enseya] E an senya *BFGHi* Tul·li] tutli *F* hom] hon *B* e] *om. i* 18-25 Enseya Tul·li ... ses armes] *om. J* 19 bona gent, o] bon linatge e de bona gent e *i* equal o ... que tu] aguals O de mjllor de tu *B* equal o mjllor que tu *F* 20 deu]

deus *B* la dona] dona *J* la fembra] fembra *i* per pendre] per apendra *B* de pendre *i* menor] menos *G* de linatge que si] llnatge que si *B* del linatge dessi *i* **21** a veguades] algunes vaguades *BFGH* açò fa a flixar] an so a ffluxar *F* **22** compensat] compensant *BFHJi* ab] en *B* **23** a passar] posar *F* aposar *G* pus] puys *i* **24** deu] y deu *i* part] *om.* *A* soberguejava] sobergaua *H* **25** a cascú] *om.* *F* de ajudar-se] ajudarse *i* **26** *E*] *om.* *A* **26** attendre] entendra *i* notable] molt notable *Ji* de edat] *om.* *BFGH* **27** tart] atart *BFGHi* d'om] ab hom *B* pigor hom] pigor del hom *J* es pigor de hom *i* **28-33** Axí metex ... de l'altre] *om.* *J* **29** malaltia] malicia *F* **29-30** la qual] lo qual *B* **30** en special] special *F* **31** persona incomportable] persona jncorportable *FH* incomportable *J* en seny] de sey *F* **32** altre posa en aytal matrimoni] al altra posa aytal matrjmonj *B* a altre possa matrimoni] aytal *F* altre posa en matrimoni] aytal *GH* a altri posa en matrimoni *i* **33** de l'altre] daltre *H* **34** que per tostemps aga mal] *om.* *Ji* que per tostemps] *om.* *B* desperació] perdicio o a desperacio *F* **35** que no que] que *G* aga] lage *F* **36** desperat] descomjnal *J* e qui] quj *FJ* axí] *om.* *F* a suportar] supportar *H* **38** recompten] recomta *J* **39** ocasió d'] *om.* *J* los quals] lo qual *B* fort] molt *B* basta] bast *G* **40** davant] denant *F* **41** e no és] es per *B* en si] *om.* *B* **42** aytal] tal *J* de] per *B* *Ji* **43** desesperades] desemparades *J* adulteri] aduulterj *B* adulterjs *F* o per intemptació] e per jnterpretraçio *B* o per jnterpetraccio *FGH* mort] la mort *J* una] *om.* *i* **44** *E*] o *F* tantost la un e l'altre] la vn al altra tantost *BF* la un e l'altra tantost *GH* **44-45** e concòrdia] o concordia *F* **45** pròpria] la propria *BGH* humiliació] humjllacio *B* de la un a l'altra] del vn al altre *HJ* de la vn e del altre *i* **46** dar] donar *J* al mal] *om.* *J.*

Capítol XLVIII: Rúbrica: 2 XLVIII] xlvij qui mostra *i* **2-29** Capítol XLVIII ... mills suportar] *B* transcriu la rúbrica del capítol XLVIII, però copia el text del capítol *L* **3** la] *om.* *J.* **Text: 4** dolenties] dolents *i* Macròbius] matrebius *B* Macobrjus *FG* Matrobius *J* Machrobrius *i* separen] separar *F* separaren *J* a temps] *om.* *BFGH* matrimonial] matrimonjals *B* **5** moltes] molts *i* magor] pijor *J* **5-6** ell axí] axj ell *J* **6** veu] diu *F* veu ha *J* de l'altre] daltre *Hi* o·l] el *i* y ha] ha *HJ* **7** sens] sen *B* **8** remediarse] remediarse ha *i* e] *O* *B* secreta] certa *i* que puxa] *om.* *J* Si u ou] *E* si ho hou *F* Que si hou *J* atena] antena *B* la persona] a la perssona *BFGH* **9** qui u] de quj ho *BFGH* qui] e qui *B* lo y ... no creegua] ley diu e nou crega *J* ho diu e no creegua *i* car, com] com *J* Car *i* **10** massa] *om.* *J* creu tost] tost creu *FG* de confusió] e confusio *J* **10-11** e majorment] maiorment *J* **11** diu] *om.* *i* que u] que *J* **12** matexa casa] mateixa cosa *BFGJi* cosa matexa *H* **12-13** infinides falcies ... hom soptosament] *om.* *FGH* **13** e de ...

deu hom] O de honor o de be non deu *B* e de be nou deu hom *FGH* ne honor e de be non deu hom *J* ne de honor e de be non deu hom *i* ne] en *F* **14** falsia] falç *J* ne l'as] nol has *BFGHJ* **15** grans sospites, garde-t] gran sospites gurdant *B* aquexes] aquestes *J* **16** van fonament] uan gun fonament *B* van ffo fonament *F* lo fonament va *J* que] *om. FGH* ençenes] ancene *J* **17** que ço] so *BFJ* serà] sie *Ji* axí] *om. J* **18** sies] sie *FJ* bròffech ne turch] profech ne turch *J* profech ne enterch *i* **19** no cal] not cal *BJ* vendrà] vendria *i* **20** Diu ací] E diu açi *B* Diu axi *i* Macrobi] macobi *B* Macobri] *F* Matrobrius *J* Machrobri *i* que] *om. Ji* **20-21** no donar] donar *H* **21** a la altra] al altre *B* engronyiment] engroyament *BFGHJi* o] e *i* amaguades] amades *ABFH* continuades *Ji* car] com *J* grans] gran *B* **22** d'aquexes] daquestes *J* dexes *i* si] que si *J* de present] *om. J* **23** amigables] amjgades *F* lo y] ley *i* a tota lur] *om. J* **24** que qui] qui *G* compayia] compeya *FGHJ* ha] *om. J* la qual] lo qual *B* honestament no's pot] nos pot honestament *BGH* honestament no pot *J* **25** compayia] compeya *FGJ* mantenir] tenjr emantanjr *FG* amor] la amor *J* e benvolença] e per benuolença *BFGH* de benvolença *i* **26** deffeliments] deffalliment *AB* ells] ell *B* **27** del vici] de vici *F* del judici *J* suport] comport *J* **28** a veguades entrevenir] aveguades a venjr *H* entreuenjr auegades *J* a veguades entrauenint hi *i* observat] obseruar *F* observant *i* **29** la qual] lo qual *BFGHJ* o] os *BFGH* e *J*.

Capítol XLIX: Rúbrica: 2 XLIX] xlix qui mostra *i* **2-43** Capítol XLIX ... costarà massa] *B* transcriu la rúbrica del capítol XLVIII, però copia el text del capítol *LI* **3** rebugar sa] rebuiar la *H* a rebujar sa *J*. **Text: 4** feditat] faduytat *i* dolentia] dolaltra *F* dolència *J* **5** no li pux donar] yo no lj pux donar *BFGH* noli puch yo dar *Ji* paguant-li] donant li *H* exovar] dot *J* e] *om. G* **6** faés e donàs] ffeyas e donas *F* hi donas *H* fahe e dona *i* aquesta ley] *om. i* Israel] ysrayell *F* viuríem] viurjen *AH* viuria *i* **6-7** en tantes misèries ab elles] ab ells en tantes mjserjes *B* ab elles en tantes mjseries *FGH* en tantes miseries ab ella *i* **7** axí] *om. BFGH* fem] fan *H* fas *i* **8** Responch-te] Respoch te *J* Responte açi *J* u vol] vol *FJ* ans] Car ans *H* **9** quinto] vº caº *J* aquesta no estech] aquella no fou *J* aquexa no estech *i* **10** malícia] la maljcia *B* no se n'asaltaven] sen altauen *J* **11** estech-los] fo los *J* dar] donar *B* s'apellava] s apella *Ji* **12** rebug] repudia *J* **13** és ja tan] ya es *Ji* **14** se'n torn] sen tornas *J* axí] *om. J* **15** beneyt] *om. H* **16** ella faça] ell la fa peccar *A* siu fa que ell la fa peccar *BGH* E siuffa que ell laffa peccar *F* ell fa] ella fa *B* ell faça *J* **17** adulteri] au ullterj *B* jatsia] iat sie que *Ji* aquesta] *om. B* **18** diverses altres rahons] altres rahons diuerses *H* altres diuerses rahons

J fort] *om. H* 18-19 fort fundades en gran justícia] *om. Ji* 19 reebia] rebrja *FGHJi* 20 lo] sson *B* altra] auer altra *B* 21 plahia] plagues *BFGH* 22 ne] *om. BFGH* car] *om. i* 23 haüda verge, e puys] hagude verge e *B* que li] e quel *A* e puys quelj *B* e que li *GH* que apres quant noli plagues li *i* 24 semblava] semblant *J* sembla *i* no] *om. J* 25 terça, que los infans] terça raho es car *J* que lo pare] lo pare *i* 25-29 eren fort ... La quarta] *om. J* 26 s'eren] *om. AJi* 28 comunament] *om. B* 29 se seguien] se seguexen *B* se seguïran *F* seguïen *H om. Ji* grans] *om. F* del marit] dels marjts *BF* 30 se podien] se poden *A* 30-31 s'i aporten] hi apporten *i* 31 de] a *F* 32 que] *om. J* 32-33 lo perill] per lo perill *i* 33 de l'homey] del hom *FGH* de homey *J* l'om] hom *i* la muyler] la muller sua *B* se muller *FGH* que la matarà] la mataria *F* 34 valguera] li valguera *J* pogués] pogueses *FG* dar] donar *Bi* repudi] rabuig *i* que la fembra] e que la fembra *Ji* 35 devia] deurja *F* 35-36 príncep con ... tan noble] *om. BF* 36 com és de] ço es de *A* que es de *F* com es *i* caritat] en carjtat *F* 37 veritat] e veritat *i* justícia, egualtat] e justícia eegualtat *B* justícia e agoltat *FGJi* coses] *om. J* empenyia] empeyen *F* empenyien *G* empenya *HJ* empatxa *i* 38 Cant] Car *J* lo perill] per lo perill *i* lurs] les *J* 40 se'n quart] seguart *BFG* y caga] caygue *J* qui] *om. i* 40-41 Justinià emperador, servent seu] justícia emperador servent seu *J* iusticia que a Emperador escriuint *i* 41 matarà per aytal rahó] pertal raho matara *J* 42 que-l li trameta] quelj tremetra *B* quelj tremeta *FHJ* que ley trameta *i* aquest camí] a quel juy camj *F* dellà] de ella *J* aquest juý] aquell juy *F* altre juy *J* altre cami *i* 43 a aytal homeyer] aytal homey *Ji*.

Capítol L: Rúbrica: 2 L] l qui mostra *i* 2-19 Capítol L ... ells fan] *B* omet la rúbrica del capítol *L* i ha copiat el text que correspon a aquest capítol al capítol XLVIII. **Text: 5** els] als *AFGH* i aquells *J* la mort] les morts *B* 6 mà] mans *Bi* escusació] nom *FG* execusio *H* 6-7 al fort ... Déu; car] ne *Ji* 7 cruel e tan] *om. Ji* 9 jamés] que james *BJ* honor e-l món, ne senyoria] Senyorja en lo mon *B* 10 Crisòstom] Crisoston *B* Crisostomus *Ji* ell no] *om. J* 11 se vol] vol *F* axí] *om. J* 12 és] *om. H* e executor] e exequjdor *F* e excudor *H* executador *Ji* 13 E aytant com sots] *om. F* aytant] tan *J* 14 tiran] tiray *F* 15 actor de injustícia] actor de justícia *G* roman actor de jnjustícia *J* auctoritat de iusticia *i* E vet ... injustícia, car] Car *AF* E uet quin perill li va en aquella jnjustícia Car *J* 16 *Eclesiastici* x] *ecclesiastici* *AH* a *ecclesiastici* () *lac. B* *Ecclesiastisi* () *lac. F* *Ecçlesiastiçi* x° ca° *J* estes] aquestes *BFJ* les] la *F* 17 Filon] Salamo dju *BFGH* *Sapiencie*, XII ca., diu] *Sapiencie* diu *A* *sapiencie* *B* *Sapiencie* () *lac. FH* *sapiencie* vj° *G* *sapienci*j xii diu *i* los potens] potens *J* los poetas *i* 18 greu] gran *B*.

Capítol LI: Rúbrica: 2-40 Capítol LI ... ffi fortment] *B omet la rúbrica del capítol LI i ha copiat el text que correspon a aquest capítol al capítol XLVIII* **3** prova] aproua *H*. **Text: 4** Perseus] Persus *F* Robert *J* Presey *i* **4-5** donà licència a un hom] ahun hom dona licència *F* dona licència a vn *H* **5** li era] era *J* estech] ffon *FJ* **6** Onofri] Onfrj *B* honofre *J* Indigne cosa és] no es cosa digna *J* **7** car com sies rey] *om. Gi tu] atu B* com tu *i* la] *om. J* **7-8** car com ... appellat rey] *om. F* **8** ést] es *GH* que sies] de esser *J* **8-9** as dada sentència] has sentençiat *J* **9** has dada] ans dada *J* **10** al peccat no major] al peccat major *B* quell pecçat no maior *J* digua la ... e natural] djgua lo Rey diujnal e natural *BFG* la ley diujnal e natural dien *J* **11** la colpa sia] lo peccat deu esser *i* aytan] tan *J* **12** Déu públicament] publicament deu *i* com] *om. i* **13** qui s'appellava ley] quj se apella ley *BH* qujs appella la ley *F* quis appella *G* dava] dona *i* mort] amort *B* mort si no *J* **14** la lig] ley *BFHGJ* sien] son *i* **16** la lapidació] esser alapidada *i* seguons que] com has poguda dar tal sentencia segons que *i* recompta] compte *H* No-res-meys] E no res menys *B* exequdor] axacudador *B* tu executador *i* **17** mateix] *om. J* no és execudor] noes axacutador *Bi* nos execudor *F* **19** execudor] axacutador *Bi* d'aytals] de tals *J* has-ne fet execudor] as ne fet axecutador *B* as me ffet execudor *F* has fet execudor *J* has fet executador *i* **19-20** E has-ne ... cosa pública] *om. J* **20** aquell] de aytals coses aquell *i* mas] *om. B* per Mas *F* la vengança] venjança *FG* la qual] ala qual *BFGH* **21** a crestià] acristiçi *B* *om. J* yo·t] yo *i* **22** Déu] deu jhesuchrist *B* has feta] las ffeta *F* esta] aqueste *BJi* passant] jrasant *B* **22-24** esta fembra ... feta cremar] *om. F* **23** demà] que dema *Fi* tu seràs tot] tu seras *Fi* seras tot *J* per tal cant] per ço com *HJ* **23-24** la has feta] la feta *J* **24** y era] era *F* la qual] lo qual *J* **25** d'un] *om. J* qui t'airarà ... a ssos] quit ayrara assi com asos *F* quit ayra axi com atos *Ji* **25-26** la execució ... feta cruelment] la execu de tu sia dema feta cruelment *A* la execuissio cia dema detu ffeta cruelment *FG* la exucuçio sie de tu dema cruelment feta *J* **27** que com] com *J* hom] hon *B* **28** qui secretament li volia] cecretament livolgues *F* servir-li] serujr lo *BJi* al bany ab lum] e-l bany *A* **29** lo lum] la lum *BFHi* en què lo dit] on aquell dit *Ji* **30** tota] ta *J* *om. i* axí] *om. J* exir] a axjr *B* **31** l'aucís] cremaua *F* sant hom] sant Abat *J* dit sanct hom *i* **32** Diu] E diu *G* lo Istoriographus axí] la historia graffus axi *A* la jstoria axj *Bi* lo jstoriographus *H* la historia *J* açí] aquj *F* mirayll] mjracle e mjrrall *B* **33** se voluntat] ssa muyller *A* ses voluntats *B* fort deliberat] eben deslberat *F* **34** comana axecució ... a aquell] *om. A* e qui ço mana exucucio de dar penas a aquell *J* y és] es *F* **36** seguonament] *om. J* se seppara] se separara *F* **37-38** e com ... los prínceps] e com los princeps *i* **38** qui favoregen] fauorexen *J* **39** massa

punides] son punj dors *J* massa punidores *i* pequen contra Déu greument] e pequen contra deu *J* e·n són per Ell] en son per ells *A* e son per ell *J* **40** fortment] molt greument *J* greument *i*.

Capítol LII: Rúbrica: 2-59 Capítol LII ... sua paciència] *B* salta del capítol XLVIII al LII, transcrivint-ne la rúbrica i tornant a seguir l'ordre lògic del text, després d'haver-lo alterat a partir de la línia 30 del capítol XL, on s'havia saltat el text fins a la línia 10 del capítol XLII i llavors havia anat seguint el text a partir d'aquest punt, no corresponent les rúbriques amb el text dels capítols **3** Què] tracta que *J* e qui la té] o quj la ha *B* o quj late *FGJi* e fera] o fera o malvada *J* o fera *Bi*. **Text: 4** Encara] *E* E cara cruelment *B* En cara cruelment *FGH* Encare preterivant *J* *E* Ancara cruelment *i* **4-5** e veg-me] veig me *J* **5** la] me *FGH* morré·n] morem *FG* morre *J* yo·n] iom *G* **6** e gracioses] *om. B* la vida. Donchs, ¿no·n poré] vida Donchs no pore *J* entot mon seruir molt amoroses Donchs que non poria *i* o] e *F* **8** Respon-te açí] Respon axi *i* Fulgencius] ffullgenç *J* aquesta] esta *i* **9** en què] que *HJ* **9-10** ell és] si ell no es *i* **10** ne·n deu fer puy menció] nen deu fer pus mançio *BG* enon deu ffer pus mencio *F* nen deu fer pus bestia *H* nen deu hom fer mencio pus *J* nen deu hom pus fer mencio *i* no ama altres] vol ne ama altres *B* non vol ne ama altres *FGH* vol ne ama aytals *Ji* aquells] *om. J* **11** ab] al *B* *septimo*] vijº caº *J* **12** ensenya·ns] ensenyen *B* en seny es *FG* ensenya *i* e rahó] e raho e *H* rao per *J* hom] *om. J* al món] *om. FG* **13** als cuns desplaers e affanys] algun displeer e affany *F* desplaers afanys *J* fa] qui fa *J* **14** Déu] *om. J* que les gents] per ço que les gens *J* esta] aquesta *FH* desigant] desigen *F* de] del *BFGH* **15** en què no aurà] que no ha *BFGH* en que no haura fi ne *i* **16** t'anuges] t veges *A* aqueix] aquell *B* aquest *Ji* **17** vol] vols *A* esta] aquesta *H* **19** no·t] no *F* n'as] has *J* ne·l] elo *F* Déus] ell *i* **19-31** ne·l guardó ... bé estàs] *om. J* **20** te té aparellat] ta aparallat *BFGH* Pensa] Pensset *BGH* tu] *om. FH* t'asaltes] ten altes *G* no·s] nes *A* **21** ella aytal ... pacientment portar] aytal desalt ella sapia ten pasienment portar *BFG* tal desalt ella sapia tan pascientment portar *H* ella ab aytal desalt sapia tant que pacientment *i* que no t'o dó] que no to *A* que no te do *B* que noudo *F* que ella no to do *J* nou do *i* **22** te comporta e·t serveys] to conporta et seruex *B* ta comportara et seruex *F* te comporta e serueix *Hi* axí graciosament] graciosament axi *H* que gran] per que gran *G* que tu] *om. J* **23** u sàpies] sapies *F* gallardament comportar] comportar gallardament *Fi* **24** am a tu, he·t vuylla] am tu et vulla *FH* ama atu en veritat e vulla *i* e·t dó] e don *i* servey] seny *BFGH* seruir *i* **25** comportar un poch] vn poch comportar *i*

Pensa que sa mesquinea] *om. Gi* 26 desplau] *lj* desplau *B* alre] *alree A* alrra *B* aldre *F* alte *H* dar] donar *B* 26-27 molt deffalliment teu] molts deffelljments teus *Fi* 28 si n'havies altra] sin haujes vna altre *B* que sin aujes altre *FG* 29 portaria] aportarja *Bi* los cóchs] los colps *AJ* los *F om. i* 30 gira] gujra *AJ* llà] alla *i* 31 a cerquar ... pus que] cerquar mal pus *Hi* 32 tant] *om. BFGH* aytal] tal *J* 33 no] *om. B* molts] moltes *J* d'altres] *om. B* altres porten] daltres porten *BFGH* daltres ne porten *J* 34 o tostemps] etostemps *FGH* o que] e que *G* casa] ta cassa *J* 35 n'haguesses qualque ... qual haguesses] aguesses qualque una perla qual aguesses *B* n haguesses *F* n haguesses qualque una que haguesses *i* 35-41 o que ... de altra] *om. J* 38 sa bellea ne] fa bellea ne *BFGH* bellea e *i* dona és] es dona *i* 39 a nostre] nostro *F* Déus] nostro senyor deu *B* 40 amichs] eamjchs *FG* 41 has d'altres] as altres *F* daltres *i* hauries] hagueres *B* 42 que] *om. J* fas la cara] faras cara *J* 43 he·t confondrà] e confondra *i* ta] de *F* he·t portarà] et aportara *H* e portara *i* 44 totsjorns] tot jorn *Ji* aquells] *om. B* són leons ... llur casa] *om. F* leons] la hon *J* que] e *BJ* llur casa] lurs cases *G* 44-45 los fa Déus] los veus *B* 45 a tals] aytals *J* ne] e *F* 46 lo teu] ton *i* axò merexen] axo mateix ho *B* asso merex *FG* axo mareix *H* 46-51 Ítem, si ... tanta oradura] *om. J* 47 tos] tots *ABF* aportat] portat *BFGH* no] non *A* 48 pregua-lo] preguantlo *BFGHi* 49 damont] de demunt *BGH* 50 ton special ... e lunya·t] com aspecial devot ab continuada oracio *E* lunyar te has *i* 52 pensa quanta] penssas tanta *F* dónes] dona *J* 53 tos infans] tu mateix e a tos jnffants *FG* tos vehins e los parens] atos vahins e los parents *B* los vayns e los parens *J* a tos vahins e als parents *i* quant de mal] quant mal *FGH* tant de mal *J* 53-54 se segueix] se saguix *B* 54 sabent ne volent] volent ne sabent *H* 54-55 de desalt] desalt *FGH* 55 si l'has, de ta muller] de ta muyller sil has *J* poden-te] poden *H* 55-56 Donchs, pus que ab grat] Donchs pus ab grat *B* edonchs pus que abgrat *F* Donchs pus *J* donchs pus ab ton grat *i* 56 que ab grat la prenguist] *om. J* ton grat la·t] tot grat let *B* grat la *F* grat len *G* ton grat la *HJ* 57 encara] *om. J* aytal sobre] eytala sobre *A* sobre aytal *B* e] o *Ji* 58 e qui] qui *F* 59 Déus lavors] *om. J* per] e per *B*.

Capítol LIII: Rúbrica: 2 LIII] liij qui mostra *i*. **Text: 4** yo] *om. GJ* si yo] si *H* no·m va] no va *H* nom vaga *J* 4-5 ne m'és leyal] *om. J* 5 és] *om. H* enamorada d'altre] anamorada daltrj *BG* enamoradiça e enamorada daltre *J* u sé] se *J* 6 Responch-te] Respon te *HJ* millor] mes e mjllor *J* hom] *om. J* ab seny] *om. BFGH* esta] aquesta *FJ* 6-7 se fos] se fo *J* 7 ja vist] vjst ja *B* vist *i* per] ja per *FG* dix] diu *B* dona] fembra *Ji* 8 servir] reseruar *i* que] *om. F* 9 aministra] administrara *i* avent esguart] e

quart *i* al temps, e] *om.* *BFGH* 9-10 a la circumstància] la cjrconstançia *B* 10 ço] *om.* *B*
 11 Salustius] Salusti gran *J* diu] dix *H* 11-12 certament sa muyller enemoradiça] sa
 muller certament enemoradiça *H* çertament enamoradiça sa muyller *J* 13 tantost deu ...
 totes avinentezes] tantost del lom tolre a ssa muyler totes les avinentees *A* deu lom
 toldre asemuller totes aujntenteses *F* deu tantost lom aytal muyller tolre totes aujntenteses
J tantost deu hom tolra asa muller tota auinentesa *i* la poden aportar] la poden portar *J*
 la pot portar *i* 14 aquells] aquelles *BFGHJ* 15 no luyar-se molt d'ella] no luyar semolt
FG ne lunyarse della molt *H* no lexarse molt lunyar della *i* viatges lonchs] viatge lonch
FJ ella] *om.* *G* 16 tot] *om.* *J* ella fa] fa ella *i* 16-17 fer-la manasar] fer li menaçar *A*
 fferla amonestar *F* 17 que tu·n] quen tun *F* que tu *Ji* guardar-la] guardala *BJ* 18
 lexar-la] lexar *i* sia] stigua *i* 19 a tota ... ne viure] *om.* *FG* tota] *om.* *HJi* 20 parlar]
 de parlar *B* massa] de massa *i* bons] de bons *BFGH* salses] solaços *J* 21 anar] de
 anar *i* descobrir la carn, ne ésser] *om.* *J* gran] massa *i* 23 e reverència] reuerençia *J* a
 no reguanyar] no Reguanyar *BFGHJ* no renyar *i* 23-33 e açò ... què·t tems] *om.* *J* 24 y
 era] era *F* a semblans] senblants *BF* 25 Inclinar-la més] enclinarla molt *F* e inclinarla
 mes *i* dolços] dolces *H* ne] e *H* 25-26 E·n cas que] Encara que *B* En cas que per
 dolços consells ne *i* 26 s'i] nos *H* 27 ten-li] ti lo *B* ti *FGH* Salamó] *om.* *H* 28
 d'alscuns] ealguns *FG* poch] *om.* *i* aga-n'i] hajan *FJ* 29 flaqueg] aflaqueixe *B*
 servada] seruida *J* 30 la cara] cara *H* la provocarà] la procura ela prouocha *B* En] E
 en *H* 31 engir] en gujr *A* o] he *B* aytal perill s'és] aytangran perjll es *B* ayten gran
 perjll ses *FGHi* 32 ne la] no le *i* contínuament] continuadament *i* 33 guatiyós]
 reyinos *BFGH* fer-la hies] fer las *i* tost a açò] atot ço *i* tems] temps *ABFJ* 34 ab] ha
BFGHJi gran bonea he noblea] bonea *B* bonesa enoblesa *FGH* qui vols ... amar e]
 quis vol esaps anar a *F* qui vals e saps amar e *i* 35 a qui n'és] equenes *B* aquj es *H* per
 los dolens] que per los dolents nodrjments *B* diner de gitar-los] diner e gitar *B* diner
 agitar *FG* ra gitar *H* 36 son] aqui nes digne aço es ason *J* hom] *om.* *F* 37 amor] mor *B*
 e·l] an *Bi* 38 aga-n'i] haja *B* ne haia *FGH* haura nj *J* haian *i* conclou] enclou *H* en
 amor] ab les de amor *i* 39 tal] tant *B* divinal gràçia] diujnal *A* ajuda diujnal *J* diuinal
 ajuda de deu *i* l'om] hom *i* 40 si] ell *J* bé e ab] be e *B* be e ab sa *GH* per be e en *J* per
 bé e ab *i* ço en què] en so que *BFGHJi* 42 Salusti] Saluçi *A* salutis *i*.

Capítol LIV: Rúbrica: 2 LIV] liij qui parla *i* 3 Contra] *om.* *B* dones] dones per tot lo
 mon *J*. **Text: 4** direm] ferem *BFGHJ* presens] *om.* *B* del temps, dones] *om.* *FJ* 5 e
 dones ... la cort] Dones de la horadura Donas de cort *J* dones dela verdura e dones de

cort *i* ab] en *F* 6 gests] gets *AB* qui giran ... van juntes] qui gujren los uylls a caça e
 van juntes *A* qui giren los vlls atraues e juntes van *B* egiran los hulls sa ella evan juntes
FG quj giren los hulls acaca *E* van compactes *H* quj giran los huylls pus rodon que vna
 pilota ca ella e van ajunctes *J* e·n] ens *BFGHJ* e *i* 7 lo] om. *BFGHJi* an posat] ha
 posat *B* 8 s'altaven] sen alten *BH* salten *FGJi* 9 cabegen] cabajen *B* capegen *FGH*
 rabegen *Ji* espès] espeses *BG* los marits] lurs marjts *BFGH* tots los marits *Ji* 10
 liurea] lureya *BFi* lurea *GHJ* bon] mal *F* 11 archades, e pintades e pinçades]
 arrancades e pinzades e pintades *B* arcades epintades *F* arcades e pinçades e pintades
GH pontades archades epintades *J* pontades e archades e pinçades *i* peus] peu *J*
 remifades] ramullades *i* 12 sol un] vn *BFGH* vn sol *i* e] om. *Ji* 13 almescades]
 almesclades *B* Túniç] toniz *F* tunim *i* punta] punta de peu *J* al sòl] en terra *i* 13-14
 e·ls tapins] altapins *F* ells tapins daurats e azurats *J* 14 d'estiu guants] en lestiu guants
 en les mans *J* e·s posen] eposen se *FGHJ* en les sgleyes] ales finestres *B* 15 què s'és]
 que ses fus nj *B* ques *F* qui tan] *E* *FG* 16 cavayllers] acauall *i* un languatge] ab
 languatjes *B* languatge *J* 17 als naips] al najbs *B* *E*] qui *J* fan-vos cundesch] fan vos
 cundeschs *BG* ffan vos contjnts *F* fan condesch *Ji* 17-18 e·ls fermen sobre·ls
 flanchs] els fformen sobrels fflanchs *F* els ferm sobrels flanchs *H* ells formen sobre los
 flanch *J* 18 fan] om. *Ji* ullada] vllades *BFJ* e·s giren] e giren se *i* 20 és ja] ya es *J*
 parlam] parlan *J* 21 preguem] pregam *F* preguarem *G* hic] hi *BGH* molta] molt
FGHJi bona] balle *B* bella *FGH* e] om. *i* 22 a emfiçar] a Enfitar *BG* de enffitar *F* a
 enfecçionar *J* a infissar *i* gran] om. *FJ* pus, emfiçada sia] pus jnfitada sia *B* pus
 enfitada sia *G* pus jnfecçionar vna çitutat *E* pus jnfecçionada sia *J* puys infissade *i* *E*] *O*
Ji 23 qui y] que *FJ* tant] te *B* temps] om. *FGH* proveex] prouaix *B* proueix *J* 24
 s'o] se *F* si *i* se'n] se *FHJ* 26 Aquestes] Aquets *BFGJ* e roçí e un ase] Oroçí e vn ase
B roçí e vn aze *J* o mulla o hauer ase *i* 27 e més que somera] om. *J* que] de *i* e] que *i*
 27-28 qui ha ... vuylla haver] que caual e mula deu hauer e *J* 28 Aquestes dien que]
 Aquets dien *B* tota] om. *i* vestidura] vestadures *F* e de duay] de duay *J* 29 mas bé ...
 demane burell] om. *AB* bé és ... ha d'or] es pagesa a aquella quj la daur *J* be es pagesa
 aquella qui la ha dor *i* *O*] *E* *A* 30 Si] e si *BFGH* què us està] ques esta *J* 31 no
 viuriets] no viurets *F* vjuriets *Ji* 31-32 ne deïts aytals] *E* dehits tals *J* me dehits aytals *i*
 32 e] om. *J* ne *i* 33 temens] tement *BFJi* 34 e parens ... vostres cases] om. *J* a] om. *B*
 ab *J* procurats] procures *B* e confusió e dejecció] confusio *J* 35 vostre fet] vostres
 fets *J* en què vendrà] aque vendran *J* marrits e mesquins] e masquins *BH* marrits
 mesquins *G* om. *J* mesquins *i* 36 soffiren] sofferan *FGHi* hauran-ne] hauran *J*

merexen-ho] merexen lo *J* se lexen] ques lexen *FG* los] llurs *i* **36-37** pus se ... que veen] *om. J* **37** veen] vahen *i* ne] eno *F* Car no *J* tan] *om. Ji* **39** Attenets] entenets *J* faent aytals] ffeient atals *F* faents aytals *H* faent tals *J* ne] no *J* **40** duptar] disputar *BH* duptar ne disputar *FG* a] *om. A* de *F* o] *om. J* **41** males] males obres effan avosaltres males *FG* ne·s] nos *J* **42** pedrada, pus ells giten la] *om. J* parlem] parlam *F* **43** cascú vega ... què sent] que cascu vega que fa e que consent *J* cascu veia que fa e que consent *i* e a la fi què] ela fj que *B* e ala fy quey *J* ne ala fi que *i* **43-44** ne y cal sol duptar] noy cal sol duptar *BG* car noy Cal solduftar *F* noy cal sol disputar *H* **44** car] que *BJ*.

Capítol LV: Rúbrica: 2 *LV*] *lv* qui mostra *i* **3** tramet] trames *J* comunitats] cumunjats ço es en care los regidors *J*. **Text: 4** a punt] *om. J* **5** les] *om. BFGH* a elles] ha elles e altres *B* e a elles *J* pares] parens *A* pares emares *FG* **6** *capitulo tercio*] ysaie iij^o ca^o *J* *eo quod*] eyo quare *B* eo quja *F* eo quare *GH* eo *J* *elevate*] elauate *H* *Syon*] siam *B* et] *om. B* **7** *extento*] extonto *B* extent *F* *nucibus*] nutibus *FGHi* *plaudabant, ambulabant in*] *om. i* *ambulabant*] ambulabant et *A* et *J* **8** *composito*] compositu *G* *incedebant*] jncendebant *J* *verticem*] vercicem *A* *filiarum*] filije *J* **9** *crinem*] trjnem *B* crines *i* *nudabit*] mudabit *B* **9-10** *ornamenta calceamentorum*] ornamenta Calceamentore *F* calciamenta ornamentorum *H* ornamentum calceamentorum *i* **9-16** *et Dominus ... Ysaye tercio*] *om. J* **10** *lunulas*] limulas *F* *mitras*] mjras *ABFH* **11** *perhischelidas*] perechelidas *Bi* peretelidas *FGH* *et olfatoria*] e alphatorja *B* et orphatoria *G* *inaures, et*] *om. J* **13** *victas, et theristra*] victas et terrjestra *B* vltes et terristra *H* *pro suavi*] in die illa pro suavi *i* *fetor*] fecor *B* *funiculus*] finuculus *F* **14** *crispanti crine calvicium, et pro*] *om. B* *calvicium*] caluitium *B* caluicicium *G* et] e *B* *pectoralì*] Pretoralj *B* *cilicium*] calicium *A* ciljum *H* *Pulcherrimi*] Pulxerrimi *A* pulcherjmum *F* *quoque*] *om. H* **15** *tui*] tui in *ABi* *gladio cadent ... tui in*] *om. B* *porte*] sorte *B* **16** *E és Ysaye tercio*] *om. FG* et est ysahie iii^o *H* **17** *E*] *om. i* grans] gran *J* e follies] follies *H* **18** les] los *J* a tal] aytal *J* **19** en dolor] dolor *F* plaents los] que plaents son *i* **20** E·ls marits e parents] els parents e marjts *BFGH* E los marits *J* E als marits e parents *i* han sufferit] an sofert *BFGHi* soffiren *J* **20-21** grans verguoyes] gran verguonya *B* **21** a les ... amor carnal] al amor carnal de lurs muyllers *J* les] llurs *FG* **22** contén] *om. F* **23** suma] suam *B* ço] adir so *FG* dir ço *Ji* **23-24** que enug-me] anuig me *i* **24** parlar] de parlar *J* **25** açò no contrastant] aço contrestant *J* assi no contrestant *i* que un doctor exponent] *om. B* **25-26** derrera paraula ... dita auctoritat]

dita paraula dela darrera auctoritat *BFGH* darrera paraula *J* **26** aquella] *om. BFGH* *Lugebunt*] *legebunt B* *desolata*] de solater *J* **27** *sedebit*] *sedebunt J* assenyalamet follegar] follagar assenyalamet *B* **28** e en lur] e en *H om. J* sia't] *sait A* ço es *i* o] e *i* **29** e terribla] *om. J* l'espera en breu] *lj* espera en breu *B* sespera en breu *F* lespera *Ji* **30** ho] *om. J* fer lo Senyor beneyt] nostre Senyor beneyt fer *H* **32** e] en *B* Senyor] senyor Jhesu christ *i* tròpia] *tropia res J* **32-33** davant li estigua] qui denant li stie *FGi* **33** en Sodoma e en] en Sodoma e *J* de Sodoma e de *i* **34** Vist] *E* vist *B* la comunitat ... són mals] les comunjtats dels homens son males *Ji* **35** los soffer] *soffer FG* mèrits] merjt *BFGi* **35-36** són mals ... dones, males] son mals eles dones mals *B* eles dones son mals *J* **36** ve la hira de Déu] la jra de deu ve *J* ve la ira de Jhesu christ *i* *E*] *om. BF* **37** Déu] nostre senyor iesu christ *i* e sobre hòmens e fembres] e sobre los homens edones *B om. J* **38** lo diluvi] de louj *B* en especial] *om. BFGH* que en espeçial *Ji* que les fembres] les dones *J* les fembres *i* en lur] e lur *Fi* e lo lur *GH* en lo lur *J* **39** Déu] nostre senyor Jhesu christ *i* **40** d'aquelles] de aquells *B* e] *om. BH* és de] es *G* **40-41** Sidon e Tiri] Sidon e Tarj *FG* Sindon Tiri *J* Sideon e Tiri *i* **41** Colach en Rodes] *Thaalat J* Hebatanis, Actenas] hebechanjs athenes *BFGH* he batanjs Achenes *J* Jhesusalem] jaell *J* Jacel *i* **42** veu] vee *H* la] aquella *i* **43** e esmenar] esmenant *J* tota] *om. FGHJ* **43** dels] als *BFGH* deles *i* **44** fer] *om. BFGHi* viu que Johanàs] vehe que jona *F* uee que jonas *G* veu que jonas *H* **44-45** axí con ... en abís] *om. J* **45** se n'entraria] entraria *H* *E* en ... hòmens attendre] An special deuen los homes entendre *B* *E* en special deuen atendra los homens *FG* *E* en special deuen entendre los homens *H* **46** dones] dones notables *FG* no-s] no *B* notablament] *om. FG* totalment *J* Déu] Jhesu christ *i* lur] lollur *FGHJ* ajut] age *J* **47** ans] an *B* lur] lurs *J* honesta] honestat *BFHJi* inclín] *jnclina J* Déu] Jhesu christ *i* **48** oracions] grans oracions *i* per lurs] *om. J*.

Capítol LVI: Rúbrica: **2** *LVI*] *lvi* qui mostra *i* **3** tota] tota altre *B*. **Text:** **5** Vivent] Venint *F* **7** napoletans] en Napols *J* apreessen] aprenguessen *Ji* la manera d'aquells francesos] la manera francesa *F* lur manera *J* **8** dissolutament] dissultament *B* cort] la Cort *H* dita] *om. BFH* **8-9** de cort ... aquelles dones] *om. J* **9** y eren] eren *B* **10** e ballar totjorn] a bellar tostemps *FG* e a ballar tots jorns *J* *E* aballar tot iorn *i* beure] abeura *FJi* anant] anant e *F* anar *i* **11** a hom] hom ens *J* a besar e abraçar] abasar e brassar *B* abraçar e abesar *Ji* **12** en] de *F* **13** anemoraments] matrimonjs enamoraments *H* jóvens] los jouens *FGH* a la lur] lla allur *i* **14** aquell] aquells *Ji* una sancta] vna

santa dona *B* la sancta *J* **14-15** muyler del dit rey Robert] *om. J* **15** Mallorca] mallorques *BJi* **16** qui] aqui *BFGH* après] *om. J* **17** veés] vee *J* dones] *om. J* ssa] la *i* la] sa *FG* **18** les] llurs *i* la] dela *FHJ* **19** dix-los axí a tots] dix a tots *J* dix tots *i* a] de *H* **20** e en ... la cort] *om. J* és de la cort] es en la cort *BFH* hi es en la cort *G* es en lo mal dela Ciutat *i* **20-21** y do ... de present] do de present conseyll e vosaltres en la Ciutat tost *J* hi do de consell que vosaltres de present *i* **21** dats-hi] donau hi *B* dau hi *J* hi doneu *i* Déu] Jhesu christ *i* **22** vosaltres e sobre] *om. J* **23** de] *om. i* vosaltres morts] vosaltres morets *FH* nos altres morts *J* alsunes] que algunes *BFGH* **23-24** a ffer] *om. B* **24** han vist] ha vist *F* vist han *H* aquest] tot aquest *J* **25** persecució] pesecusio *B* a aquest regne] en aquest regna eten gran *B* a tot aquest regna *Ji* **26** doents] de doents *BH* de cc *FG* de ducent *J* ne regne tornarà] e Regna no tornara *BFGJ* ne regne no tornara *Hi* **26-27** en què huy] que vuy *BJ* **28** Corregit lo mal] Car regit lo mal *B* Car regjnt mal *FGH* començaren] començaran *BH* **29** aquelles franceses] frençes *B* deaquellas ffranceses *F* maneres portaren-ne] portaren *J* aportar en ne *i* axí] axj fo *BFGH* **30** havia dit] dix *Bi* ho hauja dit *GH* après] axis segui Apres *i* **31** lo consumà] los consumaua *BFGH* la consuma *J* lo consumi *i* tornats] retornats *H* en pigor] pigor *G* es en pigor *H* **31-32** és-hi] es *i* **32** Loýs] lors *BFH* *om. Ji* de Enjous] den jou *BFGHJ* de En Johus *i* Johan] *om. J* **33** mals] molts *Ji* hi ha] hj han *FG* han *H* **34** com veus] *om. J* de les dones] *om. J* de dones *i* **35** Vaga·t] Vaent *B* plens] plena *J* **36** dita] *om. A* devien] sa deujen *BFGHJ* les altres] totes les altres *i* **37** aquestes coses] *om. FGH* portar] aportar *F* lo pits cubert] los pits cuberts *BFJi* lo pits cuberts *G* **37-38** ab libre en la mà] ab lo lljbra en la ma *BGHi* en lo libre ab lama *F* **38** en alt] alt *Ji* **38-39** de bé nodrir infans] be nodrir los jnfants *J* be nodrir infants *i* **39** Les] e les *J* vuyllen] vulla *i* **40** Deus] E deus *J* santa] *om. Ji* aprovava] prouaua *B* **41** sabés] sabers *i* deya] diu *H* major] *om. BFGH* devota, e de ocupar] mes deuota e de jnformar *BFGH* **42** informar-se] occupaçe *B* ocupar se *FGH* més] mes e pus volenter *J* **42-43** en ses ... deya que] ab se tribulacions Car *J* **43-44** per mills ... sabessen letres] deyen que no voljen que lurs mullers sebesan letres per mjls guardar les *BFG* deyen que no voljen que lurs mullers sabessen letra per mjls guardar les *H* **44** com] Car *BFGHJ* E com *i* ocasió] *om. J* **44-45** saber molt de bé] molt de be seber *BFG* molt de be asaber *H* saber mes de be *Ji* **45** de fer aquell més] de ffer aquell *A* fer aquell mes *BFGH* cosa] *om. i* del] al *J* **46** açò] *om. H* **46-47** no si ella no·n sab] no si non sebia *B* si ella non sap *F* no si ella no sap letres *J* **47** car si ... li escriu] e lo marit *FG* si no·n] sie ella no *B* si ella non *H* altre] altri *J* mala] mal *F* **48** la'n poden destolre] les poden destollre *B*

la y] loy *i* ligir] *om. i* **49** clares e escures] clares escures *H* escures e clares *J* d'uns] dunes *Hi* se] si *BFGH* **50** ne y són neçessàries] ney son necessaris *A* ney poden esser necesarjes *F* noy son necessaries *J* e sens que noy son necesaries *i* **51** *Poetria*] poesia *FJi* **52** o calçar o] e calsar o *BFGH* e calçar e *i* manera] Custuma o manera *B* **53** viure] hus *J* de les altres] dells altres *Ji* que] *om. FG* la gitava hom] la gitauen *BFGH* **53-54** si ell ... eren excellats] e si ell hi consentia eran exillats *J* **54** a] *om. Hi* en lo] en lo lur *BJ* een lur *FGH* **54-55** de la porta] *om. J* **55** a verguonya ... pintava hom] los pintaue hom en verguonya lur *B* per vergoya llur los pintaue hom *FG* dona] dona aquella *FGH* **56** ne] e *J* d'aquí havant anar] anar dequi auant *Fi* **57** a] de *B* compayia] compeya *FJ* **58** corruptora de ley] corruptora dela ley *BFGH* corruptela de ley *i* **59** Diu] Dix *H* de Bretanya] dangletera *J* axí] *om. B* Odibla] Orrjble *BFGHi* **60** és] *om. J* Déu] Jesu christ *i* britons e francesos] bretons francesos *H* francesos e brotons *J* francesos e bretons *i* portaran] portaren *J* porteran deuant Jesu christ *i* **61** mudaren] mudaran *B* tayll] talls *BFGHJ* **61-62** hàbits, ne·n ... excés ne] robes ne abits ne fan excés de *i* **62** tots anys] *om. i* majorment] e majorament *B* e alamays] alamanys *FGH* bretons e anglesos] ebratons e Anglesos *BFG* e bretons e angleses *HE* chatalans brotons e anglesos *J* **63** tall e estil novell] tall e astil *B* talls estil novell *F* tal estil nouell *i* lurs vestits] lur vastir *B* **64** matexa] materia *A* **65** Adam] Adam e de Eua *J* **66** passat per] passats per *H* en *J* **66-67** ara los convertexen] ara nos conuertexen *BFH* aras conuertexen *G* ara jas conuertexen *Ji* **67** Guarden-se] mas guardençe *B* **68** ensà] a ença *BFGH* ab les ... en terra] ab les gramalles longues fins en terra *B* en les gramaylles longues fins aterra *J* **69** caperonichs] caparons *i* ab cogulla aguda] *om. J* ab cogulla *i* e ab] ab los *H* **69-70** e sens calçes e] e sens calses *B* sens calses e *FGi* **71** e·s giren al françès] es gjren als françesos *BJi* el giren al ffrances *FG* es giren a francesos *H* se hixen ja] se hixen *J* se giren ia *i* **72** gran arrear] arreear gran *B* arear *J* senyal és] *om. H* o·s] es *J* **73** a pigor] e pigor *ABFGH* **74** e lexar estar] lexant estes *J* *E* lexar estas *i* desplaen al Senyor] desplezent es al Senyor *BGH* desplezent es a deu Senyor *F* desplau al senyor *J*.

Capítol LVII: Rúbrica: 2 LVII] lvij qui mostra *i* **3** sa] la *F*. **Text: 4** Vegam yo] veiats *F* ueiam *G* **4-5** la feeltat ... m'à promesa] de ple en ple la faeltat promesa *J* de ple la faheltat promesa *i* **5** faent mal ... e comet] faent ne mal ab altre home cometent *J* **6** matar-la he] matar le o laxar le he *FGH* matarle e lexarle *i* altra terra] altre part *J* altre part o terra *i* **7** Prudencius] Pudencius *B* pundentinus *J* savi hom] quj fo sauj hom

BFGH hom fort sauj *J* qui] e *FG* 8 e diu] diu *i* Si] *om.* *FGH* 9 portada] aportada *J* qualque altre] altre *Bi* qualque *J* no·t pots] not deus *FG* no pots *J* 10 deus] deu *Ji* meteix retornar] Retornar *BJ* tornar *H* matex tornar *i* 11 de mal] del mal *Ji* 11-12 sobres de gran pobrea] pobrea o per sobres *J* 12 pobrea] probesa *F* o per gran] per gran *F* de gran *J* o per molt *i* pots] pot *BFGHJi* 13 secret] pus secret *i* sia] es *J* pus tu ... en gran] pus que tu nest en gran *B* pus tu est *J* pus tu est ten gran *i* dar] donar *BJ* gran] *om.* *i* 14 Si] *om.* *H* 15 ella] ell *J* e] o *i* 16 totes les occasions] totes occasions *B* de totes ocasions *J* 17 açò per tal cant] per tant quant *BFGH* Salvador] nostro salvador *i* 17-18 que havia fet adulteri] qui havia fey adulteri *A* per peccat de adulterj *BFGH* 18 en] *om.* *BFGH* que lig] ques litg *B* peccat de adulteri] peccat de aduulterj *B* gran peccat de adulteri *i* 19 a l'abitar] ala abitar *B* 20 no·n] no *FGJ* altra pendre] pendre altre marit *J* 21 E] *om.* *B* aquest Prudencius] aquest pudencius *GH* pudentinus *J* Pudencius *i* 22 aytal] tal *J* 24 cal] y cal *Ji* diu ell: «Pensa] pensa diu ell *H* 25 la] ta *BJi* ést] es *H* voluntari] de ta muller boluntarj *B* 25-26 les leys divines e imperials] ley humanals e diujnals *J* les leys diuinals e imperials *i* 26 ést] es *H* 27 aquest] *om.* *J* dels] del *B* fet l'à] la fa *F* e la] *om.* *J* 28 axí] açi *J* 29 ab] a *A* 29-30 del coltell temporal e eternal] del coltell temporal Oaternal *BGHJ* del coltell temporal o terrenal *F* de coltell temporal o terrenal *i* 31 justícia] justcia *B* 32 a l'homeyer] lhomeyer *A* a venir] deuenjr *F* a dia que no pensa] no basta dir que no so pensa *i* pensa] so pensa *BGH* so pensava *F* se pensa *J* 33 peccat] *om.* *BFG* gran] *om.* *J* solament fa homey] fa solament lomey *B* solament] salament *A* 33-34 hans encara fa homey] *om.* *FG* 34 persona] sa persona *i* més una carn] vna carn mes *i* com] Car *i* 35 sa] la *FG* sien] son *i* 36 Esgleya] sancta esglesia *i* 37 diràs] diras tu *H* bé u mereix] ho mareix *J* 38 mort corporal] morjr corporalment *B* aquest] aquests *i* 39 appar] par *F* la deliuració] lo deliurament *J* 40 son] lo *J* 40-41 no emperò ... és càstich] *om.* *FG* 41 aytal] tal *Ji* car axò] com aço *J* 42 sà enrera] en ça en rera *J* encara *i* an fet] san fets *B* posem] possat *J* 43 a dar-la-li] de dar-le-li *BFGH* adar li *J* de dar ley *i* ést] es *GH* del qual] dela qual *FG* 44 en] *om.* *i* 46 sí es] si ha *AJ* hes *F* 47 *Deuteronomii* xxxii] de vtero nomij *A* deuteronomio *B* de vteronomjnj *FH* de vtero nomjnj xxijº caº *J* Ne·s cové encara a tu] Nos coue en caraatu *FG* Nes coue atu encara *H* a dar-li] dar li *AJ* 47-48 la meresqués] la meresque *A* 48 ést] es *H* pertangua] pertanyia *J* dar] adar *B* dedar *F* 49 la deurja] deuria *J* u deuria *i* 50 que en molts] en molts *J* adulterans] adulteras *FGJi* se cremen] son cremades *J* 51 són] sien *BH* morir] mort *J* dien·te] dien *BHJ* 52 de terra] ne terra *BGH* *om.* *J* terrenal *i* justament no pot dar] no pot dar *FG* no pot

justament dar *J* no pot dar justament *i* a dona] les dones *J* 53 qui u dicta] que dita *J* 54 la culpa] culpa *H* Ara és certa cosa que] *om. J* 55 jamés] *om. i* no contrastant ... la rigoor] contrestant lo temps del rigor *J* 56 a la dona] la dona *J* 57 mitiguada] ja mjtiguada *BGH* ja entiga *F* segons que] axi com *H* damont] desus *F* 58 a pena de] *om. B* 59 posada] passada *B* no dava] daue *i* la lig ... no u] ley de graçia no *J* 59-60 com aytal pena] que tal peccat *J* que aytal pena *i* 60 per res ... aytal peccat] *om. J* 60-58,54 dar per aytal peccat ... e lo rey de França] se dege los ... per aytal peccat *F* presenta una altra vegada una alteració del text, a causa d'un nou desordre en els bifolis. El que queda del capítol 57 apareix al següent bifoli, i també part del cap. 58 61 Linconiensis] ljonençis *BH* Liniensis *F* scrivint al rey d'Escòcia] siruent del rey descocia *B* escriuint al Rey dungria *i* 61-62 l'havia consultat ... esta mathèria] l] hauja Consulta en esta menera *B* hauia consultat en esta manera *GH* 62 del conseyll] dela historia o dell conseyll *J* te guarda] guardet *J* 62-63 de cremar fembra adhúltera] fembre adultera acremar *B* acremar fembra adultera *J* acremar dona adultera *i* 64 despertar-t'à] despertara *H* contra tu e] *om. F* 65 açò te aconseyllen] quit conseyllen açò *J* 65-66 en dolor ... esta present] tots temps en esta present *BGH* en dolor tostemps en esta *F* 66 següent] pressent *J* açò te aconseyllen] te conseyllan *J* 67 seran] sera *F* en pijor condempnació] pijor compdepnació *B* en pijor condempnats *G* en pijor *i*.

Capítol LVIII: Rúbrica: 2 LVIII] lviiij qui mostra *i* 3 lo] la *B* la] se *BFGH* a tothom] *om. B*. **Text: 4** no] *om. J* basta] bastet *i* 5 la leix] la lexes *Ji* has] es *Hi* 6 pogres] pogueres *BFJi* u has volgut] has vulgut *J* 7 E] *om. i* bell] *om. J* 8 gran bon] bon *HJ* gran *i* tu] si *B* 9 axí] assi *i* com] quom *B* 10 a] per *i* irreverència] reuerencia *F* que] *om. J* 11 per adulteri] deadulterj *FJ* altre] atre *B* 13 tu] *om. i* les gens] los homens *B* tothom sàpia] tots sapien *F* 14 u soffira ... no l'aucia] soffira e no la alcia *J* Responch-te] Responde *HJ* una] *om. BFGH* 15 errors] arros *B* aquesta] aquesta vna *BFGH* Lucdunencis] Lucdusis *ABFG* luch galaç *J* Luch () lac. *i* 16 l'hom] hom *H* 17 e peccar] e peccat *AHi* e peccat *B* *om. F* laor] la raho *B* la laor *H* lur] la lur *BFGH* e] *om. J* 18 D'aquests] E daquests *J* dix] diu *H* et Luce, IX] ca° luce ix° ca° *J* 19 haurà] hauran *J* ensenyaré que aga] haure *FG* en senyare que haure *J* 20 axí] *om. J* 21 pahor] pauor *F* hom] lom *J* 22 fadrinees] fadrjnesa e *J* qui, emperò, són de tanta] *om. J* emperò] *om. i* fa] fas *H* affers] feyts *J* 23 folla] *om. i* 23-24 ho gira ... la fi] o gira a la fi *AH* ho girar ala fi axj *J* ogira ala fy axi *i* 24 mals] mals Deus *AJi* los aporta] lo portar *J* lo porta *i* 25 a confusió] confussio *Bi* 26 l'om] el hom *i* poder] per ventura *J*

27 car més ha provocat] cara car mes aprouat *i* nostre] anostro *B* **28** no·s] no *F* **29**
 Burguonya] en les parts de brugunya *i* hom fort assenyalat] fort asenyelat e gran hom *J*
 hom fort asenyalat e gran *i* **30** probacions] persones *i* **31** faés] faves *i* un jorn en un
 torneig] li esdeuench que en vn torneig vn jorn *J* en vn torneig vn iorn *i* **32** no guar]

non guori *i* complidament] perfetament *FG* d'aquí avant fo vençut] fon vençut daquj
 auant *H* vençut] veçut *B* **32-33** en tots ... d'armes féu] en tots temps en quants actes
 dearmes ffeya *F* en tots quant actes darmes feu *i* **33** sovín vençut] vencut *J* vençut
 souint *i* **34** posà·s e·l lit e adormí's] posas al lit adormjr *F* posat en lo lit e adormjs *J*
 posat] passat *FH* **35** l'àngel] aquell angell *Ji* **36** aquí] *om. J* Quin] Quj *FJ* **37** Respòs
 l'àngel ... Senyor, aquest] *om. i* aquell e dix] en aquell *B* e dix *H om. J* malvat hom]
 hom maluat *Ji* **37-38** vós moltes he moltes] moltes e moltes *FG* moltes e moltes de *H*
 Senyor vos moltes *J* senyor moltes *i* **38** perdonada] perdonat de *B* perdonat *FGH* **39**
 d'aquests] no ha molts *J* daquestes *i* havia fet] agues fet *FJ* **40** e] *om. J* **42** yo] *om. J*
 tantes] moltes *i* tant] quant *i* **42-43** los meyspreus] lo menys preu *B* **43** folls hòmens
 faheren] fols farien *J* que per ... de tu] *om. B* no·s faessen escarn] no ffessen escarn
FGH no fessen menyspreu *J* **44** ne·t meyspreassen] not meyspreassen *A om. J* dada]
 donada *i* Per tal] per ço *J* sa] ta *i* **45** matex coltell] coltell mateix *FG* coltell *J* ell
 auçis a ella] ell auçis ella *BFGH* aucis ell *J* auçist aella *i* àuçia ara ella a ell] que ella
 auçia ara ha ell *BFG* que ella aucia ara ell *H* auciura ara ell *J* auçia ara ella atu *i* **46**
 lavors] *om. J* qui] *om. i* donà·li] donant li *i* **47** pel] per *BGJ* en] ab *Fi* Pus que] pus
BFJi **48** és] est *i* sua] *om. H* **49** muller] anima dela muller *i* u merex] mereix *J* car
 cant] que quant *H* **50-51** gràcia vostra] vostra gracia *i* **51** sobtosament] *om. J* preciosa
 mort e sanch vostra] vostra preciosa mort e sanch *i* a] ab *A* **52** aquí trobé] trobi *B* **53**
 dix] pertal dix *Ji* aquesta] aquest *F* s'ich] *om. J* se avea] sich auea *F* sich haura *J* si
 auesa *i* **54** sa] la *B* avent] auent peccat *B* fallent *Ji* **54- e lo rey de França...**] *El bifoli*
està desordenat i el capítol queda partit, seguint dos bifolis més enrera; continua cap al
final del capítol 59, des de “gran desconexença e crueltat” *F* **56** Per tal] E pertal
BFGH vey] vesia *FH* veye *J* **57** pare sent] present *BFGH* present atot bisbe *J*
 president o bisbe *i* huy és] vull *Hi* per tal cant] per aço com *J* estes folles licències]
 estas ten folles licències *FG* estas licències folles *J* aquestas follas indulgències e
 lisències *i* **58** contra] es contra *J* **59** arrisch] risch *BFGHJi* **60** per tal cant] pertal *F* per
 quant *i* aytal] tal *J* **61** del diable] dels diables *B om. Ji* a les ànimes] de les animes *Ji*
 per rahó] e per raho *B* **62** e res] en res *J* ans] An *B* **63** lo regiment] *om. F* a liya]
 alineia *Hi* al juy *J* a lateral] letaral *FG* atolleteral *J* denunciaràs] redenunçiaras *B* **64**

de no tenir] ques quart de tenjr *J* que quart de tenir *i* semblants maneres] aytals maneres *BGH* aytal manera *F* li] lju *BGH* ljn *F* **65** coltell en la mia passió] lo coltell en la passio *i* **66** auçiurà] fferra eauciura *F* a coltell] ab coltell *BGHJ* de coltell *F* o deçà] deça *F* vist auçiure aquest homeyer] bist de aquest homey e *B* **68** la visió] *om. J* la casa] casa *F* **69** tenia] pe tenja *H* seu coltell] Coltell *BFGH* coltell seu *i* **70** spaventats] es badelits *B* espantats *J* fins] allo entro *B* **71** denuncià] preycà *BFGHJi* **72** present] prent *B* ço que] que *J* **73** rey meyspreà-ho] Rey menys preas ho *B* Reysprea ho *F* tot de punt a punt] punt per punt tot *B* tot de punt en punt *F* de fet e de tot punt *J* **74** los seus infans] tots los fills *B* D'aquell] E de aquell *J* ençà] a enssa *BG* **74-75** no s'aleeren de matar] los alleraren de matar *F* nos alleraren de matar *G* no maten *J* **75** les muyllers adulterans] les mullers adulteres *FJ* llurs mullers adultres *i* temens] tement *J* d'aquells] daço contra aquells *J* **76** sabens] sapiats *J* se estén] se estene *FG* semblant] mal *F* semblants coses *J*.

Capítol LIX: Rúbrica: 3 ço que ... per història] per jstoria ço que dit es en lo preçedent capítol *J* prova] aproua *i* dit és] es dit *FG*. **Text: 4** Sibília] Siuilla *i* **5** la matava que] la matas *J* **5-6** molt mal e gran] molt de mal egran *F* gran mal *Ji* **6** grans] que eren grans *J* **7** E·l] eal *B* posar en càrcer] metre enun carçer *B* posar dins carcer *i* la sua] se *BFHJ* dins sa *G om. i* **8** encadenar-la e tenir-la tan] encadenar la e tenjr la a tant *H* en cadenar e tenjr la tan *J* encadenarle e tenirla *i* **10** fo] fos *B* **11** Sibília] Sabilja *B* Siuilla *i* sufferts per ell] suffert per ell *F* per ell sofferts *i* enugs e grans] affanys e *J* **12** fer-ne vengança] venjarçe *B* comprant-lo, estech] comprat fou *J* comprat lo moro estech *i* **13** redempció] reemso *B* aresquat *J* **14** car] com *J* a què l'avía] aquell hauja *F* **15** lo posà carreguat] lo posa tot Carreguat *B* lo posa trecaregat *F* lo posaua carregat *GH* ferres] ferre *Ji* en pa] e en pa *i* totjorn] tots jorns *BFGHJ* **16** dar] donar *BJ* lo dit catiu] ell *Ji* gran] *om. J* **17** madona sancta] la verge *B* **18** ja] *om. i* quax] quay *A* dient-li] e dix li *J* **19** l'i enviava] lo trematia *BFH* loy tremetia *G* loy enuiaue *Ji* dir-li] adir li *F* **20** ssa] la *B* que] *om. i* l'avía aportat] lo hauja portat *BFG* a aquella] en aquell *B* **21** fos] era *i* fos exoït] deuja esser axoit *B* ffos hoit *FJi* **22** Jacme] Jacem *B* **23** que a tanta] e que ha tanta *J* morta] feta morjr *BFGH* **24** a] *om. BF* li disia] lj deya *BFGHJi* madona sancta Maria] madona santa marja mara de deu *B* la verge Maria *J* **26** ab esforçs preguar] a esforç *J* preguar ab esforç *i* madona santa Maria] la mara de deu *B* ala verge Maria *J* ella] *om. BFGH* **27** no] no pas *B* **28** soptosament l'om fon pres] subitament lo catiu pres fo *J* fon pres] fos pres *AJ* pres fon *i* viu] vehe *FG* **28-29** en

gran ... de Déu] entrells Angells en gran gloria *J* **28-31** en gran ... la muyller] *om. i* **29** fort] molt *B* gran] *om. BFGH* **30** dotada] doctada *G* sinó que ... peccat haüt] sino que hauja agut lo dit peccat *BFGH* fins que havia lo dit peccat haut *i* ab si per alcun] absi alcun *BH* ab si alguns *FG* en si per algun *J* **31** en tan] e ten *B* e en tan *i* no] que no *i* **32** lavors la muyller] la muller leuors *i* **33** infeeltat que-t fiu] crueltat quet fiu *BFGH* jnfedilitat que fuy *J* desfaeltat quet fiu *i* **33-34** si havia ... a tu] yo si hauja tots temps amat sobiranament atu eserujt *B* yo siauja amat tostemps subiranament a tu eserujt *FG* que yo hauja sobjranament amat atu e serujt *H* yo sit hauja serujt e amat tostemps subiranament *J* yo sit hauia tostemps seruit e amat sobiranament *i* **34** Donchs] *om. J* oblidat] tot oblidat *J* **34-35** tot mon ... ma amor] tot mon serujr *E* me amor *Fi om. J* **35** Cert] crech *F* **36** que Ell te dampne] quet dampna *i* gran] *om. Ji* per tal cant] quant *BFJ* per ço quant *GH* **37** has invocada] has aduocada *B* tu as jnuocada *FG* e lo meu Senyor] *om. ABFH* elo senyor beneyt *G* **38** preguàssem] preguem *i* on] ha hom *J* ahon *i* beneyta Regina] Regjna *F* beneyta Reyna ço es la mare de deu *J* Regina iatsia quen sies indigna *i* **39** madona santa] la verge *J* **40** a tu] ab tu *J* gran] tua *i* enseyist] ensenyist *J* **41** gran] *om. i* de catiu] *om. J* **42** en ta] e en te *B* Sibília] Siuilla *i* **43** e confesses] e confessa *BFGJ* ycomffesses *H* e que confesses *i* **44** tot quant] ço que *J* pobre religiós] pobre e Religios *FG* Cartotxa *J* en] ab *B* **45** ton peccat] tos peccats *i* e preychs] eque prechs *BFH* e que preychs *Gi om. J* **46** e les ... grans vengances] *om. i* grans vengances] gran venjança *B* **47** ans] que ans *i* d'esta] deaquesta *F* tals] *om. J* deu los dara penas tals *i* hom al món] al mon ho *B* **48** peccat e gran perill] perill e gran peccat *BFGHi* a l'hom] *om. F* **49** adulteri] adulterj *O* per algunes altres rahons Car tot es mal *J* **49-54** *E* antiguament ... VIII, *Admonere*] *om. J* **50** no contrastant que] nocontrestant *F* irregular] jnRiguolar *B* a] *om. i* **51** ans] *om. i* a] *om. F* altra] *om. i* **52** assignava] assigna *BFGHi* muyller] sa muller *H* **53** les] lurs *BFGHi* qui] qujl *F* **54** [*capitulo* VI] ... *capitulo* [VIII], *Admonere em.*] et A A 13·2· jtem hec sanctitas et capitulo admorem () *lac. B* 13·21· Item hec scritas et capitulo admonere *F* capitulo vº xxxiiij questione· Jtem hec sanctitas et capitulo admonere *G* xiiij· ij· Jtem hec santitas et capitulo admonere *H* xiii·distinctione· xij· djstinctione· Item hec sanctitas et capitulo admonere alia admonere *i*.

Capítol LX: Rúbrica: 2 LX] lx qui mostra *i* **3** hom] lom *BGJi* sa] la *BJi* jatsia que haja fet adhulteri] *om. B* jatsia que] jatsia *G*. **Text: 4** la] se *BFGH om. i* que si la mata] *om. BFGH* **5** se seguirà] seguira *J* e verguonya] verguonya *A* per temps] per

atots temps *BGH* per tostemps *Fi 6* fort meyspreats] menyspreats fort *B* meyspresats
FJi 6-7 se pot levar] se pot seguïr *B* sen pot leuar *G* pot leuar *J 7* li·n] li *H* dar] donar
BFGH 8 girament e gran] girament agran *ABH* gran *J* girament e *i 9* e grans senyors]
om. B e senyors *J* cobren] se cobren *i* aytals] ha aytals *B* tals *J* daytals *i 10* ha ull
 vaem] ad huyl *A* veem ahuyl *J 11* a traïdors] ha aquells *J* o·ls] os *F 11-12* lur
 noblea e bonea] lu bonea enoblea *B* llur boneza e noblesa *FGH* lur noblea e gran bonea
J 12 despuys los han] puys los auran *B* despuys los ha *G* amichs] a amjchs *B 13* deus
 tu] deus *F* deus te tu *i 13-14* tu li hauràs feta] li has feta *A* tu li haujes feta *G* li hauras
 feyta *Ji 14* aytal] tal *J* te·n] te *BJi* pus] *om. F 14-15* pus reverent e te n'amarà] amara
J 15 a] *om. HJ* coses] coses que abans *J 16* té, après Déu] te per deu e *B* apres deu te *i*
16-17 per tal la'n tindràs] per tal la tendras *BFGHi* tu len tindras *J 17* pus] per pus *i*
 Daviu] Dauj *B* daujd *FGJi* dada] *om. J 18* Nicola per muyler] Michol per muyller *J*
 per muller nichol *i* a altre per muyler] per muller () *lac. F* a altre *J* ayxò] aço *J*
 Daviu] dauj *B om. F* daujd *GJi 19* no·n mostrà pigor] no mostra pijor *GH* no mostra
 pior *J* Nicola] Michol *J* tench] retench *i 21* ha mal al món] es mal *J 22* E] *om. B* de
 què·t] e quet *J* quet *i 23* o més, contra] mes que *Ji* e contra] O ancontra *B* Pensa] E
 pença *J 24* peccats, e de grans] molts peccats e de grans *B* peccats *i* e que] que *A* de
 Déu] *om. i 24-25* fort contra] contra *BFGHi* fort gran contra *J 26* Donchs] Donch *J*
 honor e amor] amor e honor *BFGH* e honor *J* honor *i* Senyor] Senyor deu *B 27* la] ta
Ji en semblants] en semblant *AF* en tals *B* esemblants *J* vas dret] veuras que yras *B*
 al] hablo *J 28* e terrible ... a tu] terrjble per atu *BFGH* terrible eperillos contra tu *Ji 28-*
29 te cuydes] cuydes *Ji 29* car auràs-ne] com nauras *J* que hauras ne *i 30* E] *om. i*
 nostre Senyor] deu *J 31* veurà que tant] veura que quant *A* veu que tant *BJi* amor]
 honor *B* te consolarà] teconsellara *Fi* e·t] e *F* molta] gran *Ji 32* esta] te *B* O] E *i*
 assaigs de alciure-la] asatigs de osiura *B* lexa-la] lexa *i* pus que] pus *J 33* he·t
 separe] esepares tu *J 33-34* donchs com estaràs tu] com estaras tu *Bi* com estaras tu be
J 34 no·n pots] no pots *G* no podets *J* mentre aquella sia viva] mentre que aquella sia
 vjua *BFGHi* mentre sia viua aquella *J 35* ést] tu est *Ji* pus que] pus *BFGHJ* ne] no *i*
36 ne] *om. J* altra pendre] pendre altre *BJ* He·t dich] E dicta *FGJi* E dich *H* tot] *om.*
J 37 perdonant-li] perdonar lj *B* perdonat *F* perdonant *GJ 37-38* te consolarà] ta
 consellara *F 38-39* car Déus la apellarà] *om. BFGH* Car ella la appellera *J* car ell la
 appellera *i 39* altra] qualche *BFGH* Ell] nostra senyor *Ji* tan] *om. F* sa *Ji* en
 l'espirtual e temporal] *om. B* en lo espirtual e en lo temporal *J* en especial e spiritual e

en lo temporal *i* **40** per fort] fort per *Bi* ffort *FGH* **42** hom] lom *BHJ* ab la muyler] *om. J.*

Capítol LXI: Rúbrica: 3 Quant] qui mostra quant *i.* **Text: 4** E] *om. i* si-s] S] *J* de l'hom] del marit *Ji* l'à] le *F* **5** a l'hom] lom *J* **6** *Extra*] Exemplum *FGHi* *adulteriis*: *Intelleximus*] adulterjs jntellegimus *B* adulteris jntellexius *F* adulteriorum jntelleximus *J* e-s contén] Es compta *FGJ* **6-7** que si ... la dona] quel hom adulterant ala dona *BH* que lom adulterat eladona *FG* que si lom adulterat ela dona *J* **7** ab] a *B* **8** per l'altre] per altre *H* ab laltre *J* l'hom] alom *F* **9** *Extra*] Exemplum *FHi* *divorciis*] diuorciorum *H* diuortiorum *J* diuersis *i* *Significasti*] significati *AB* significanti *F* significati *Gi* **10** sa muyller és] la muyller sia *J* **10-11** habita e està] esta e abita *i* **11** la Decretal] lo decretal *Ji* **12** *Extra*] Exemplum *FGHi* *De adulteriis*] adulteriorum *J* **13** demanes] demane *J* seria] sera *FGH* bona, e] *om. BFGH* **14** adúlter] adultera *FJ* separant-se] separent se *G* **15** que-s] que *FHJ* affany] affayna *F* responch-te] Respon te *HJ* **16** Pastor féu a] pastor a *F* Favilla] Sibilla *J* prefet] perffet *FGHi* **17** No-s] not *F* **18** car] com *BFGH* e tocada] O tocade *BJ* **19** infans] infants parits *i* o inpotent] ejmpotent *FGJ* *om. i* a satisfer-lus] asetisfer *B* e ha satisfer los *i* **20** o ha altres] e ha altres *BFGH* o daltres *i* seguons] Seguonchs *B* en *i* aytals] tals *J* **21** lo] son *H* son] lo seu *J* e estant] estament *F* e estament *G* estant *J* **23** inclinacions carnals] carnalls jnclinacions *Ji* e-s] e *BFGJ* o *H* covinentment] couinent *i* **24** aytal] tal *J* aquest sant abbat] lo sant Abat Pastor *J* **25** servey] seruir *i* pus alt] *om. B* servey] seruir *i* **26** e peccador] peccador *J* pus que] pus *J* **27** *Prima*] *secunda* *GJi* *Corintiorum* VII] *Corintiorum* *ABH* *Corjntjorum* () *lac. F* *corinchiorum* ca° vij° *J* Si ést absolt] est solt *i* **28** se estén axí matex] se enten axí meteix *A* axí mateix se esten *J* absoluta] solta *i* **29** axí] aqui *J* **30** que axí] axj *BJ* en aytal] en tal *J* que enaytal *i* **31** u faça] u ffa *F* faça *J* e-l pintar e-l viure] epintat e al ujura *B* epintar el viura *FGH* **33** aparegua] perega *J* diu] dius *F* digua *J* axí u faça] u faça *BH* ffaça *FG* car] *om. J* **34** li haguera valgut] li aguera que valgut *F* li haguera volgut *J* no-s] no *BFGJ* artament] archament *A* astretament *HJ* servey] seruir *i* **34-35** ne son ... la fi] e son fet ala derraria *J* **35** anava] amaua *BFGH* u fa] o ofa *i* **36** de la amor] *om. J* **39** en special, molt] molt en special *BH* espesial molt *J* en especial *i* a entendre] entendra *BJi* **39-40** qui són del món separades] quis son del mon separades *BGH* qui son separades del mon *J* **40** més a les veres] mes a les vergens *BFG* mes ales dones *H* a les virgens mes ales *i* **40-41** totes és gran confusió e] atotes es

gran confusio e *H* totes es gran *J* e atotes es gran confusio e *i* **41** sant offici] offici sant
B aveades] auisades *i*.

Capítol LXII: Rúbrica: 2 LXII] lxij qui mostra *i* **3** per] en *G* a no enganar si matexs] e
no enguanar si mateys *B* ano enganar si mateix *J* enguanar si matexs *i*. **Text: 5** que no
s'enguanen] *om. J* **6** Orosius] Oracius *F* **7** aytals] tals *J* **8** servir sa] seruase *B* **8-9** no
puxa dar son cors] son cors nopuxa dar *H* no puxe donar son cors *J* **9** a qui ... promès
legudament] a quila lagudament promes primerament *BFGH* a qui primerament ha
promes legudament *J* **10** a la muyller] *om. B* la muyller] ala muyller *J* a sson] al *i* a
guardar-se] guardase *B* guardar se *FGHJ* guart se *i* **10-11** a l'altre] del altre *J* **11** és] e
FG endós] abdosos *FGHi* en] ab *Fi* sacrament] sagament *J* **11-12** e en gran amistat]
om. BFGH e ab gran amistat *i* **12** ab] *om. H* Emperò com ... senyor Déu] Empero com
sie ja nostre senyor deu *A E* empero com ja nostre senyor *H* Empero com nostra senyor
J haja manat] aja ja menat *BGH* **13** special manament] especialment *J* **14** per tal]
om. i donar] dar *BFGHi* per més a peccar] de mes a peccar *BFG* de mes peccar *HJi*
no ha volguts] no ha volgut *J* per tal ne ha volguts *i* **15** estament de] *om. FGH* no-s]
no *Ji* special] per special *A* **16** los hagués feta, gran ocasió] *om. F* los hagués feta]
agues feta *B* pot] no pot *i* **17** per mil] en mjll *J* a] *om. Ji* li digués] li digua *i* **18**
digués] digua *i* **19** algunes matèries] aquellas materjes *FH* algunes maneres *i* dirien]
diguen *H* axí com quant] axi cant com *A E* axi quant *i* **20-21** la demanats] lj demanes
BHJ li demanats *F* la demanes e *G* les demanes *i* **21** o] e *J* o què pensa] que penssen *B*
que si pensa *F* que pensa *GH* **22** aytal] tal *J* jamás no ... ffa mester] jamás no u dira
ne li ffa mester *Bi om. H* james no dira ne li fa mester *J* **22-23** o en ... aytal mathèria]
om. F **23** en aytal] de tal *J* no·n deu demanar] no demanar *F* no deu demanar *GH* no
deu demanar de *J* nou deu demenar ab *i* perjurar] procurar *J* **24** u dirien] dirien *J*
pares] sants pares *F* **25** antiguament] antichs *i* jamás de ... fos pres] de dona nos fos
pres *BGi* de dona non fos pres *FH* james de dona no fos *J* **26** ne sos] esos *F* nellurs *i*
aytals] tals *J* no dirien jamás] no dirjen may *B* james no dirjen *F* dones] *om. B* **27** n'i]
om. J en] ab *F* sí faria] la diria *J* **28** aytal] tal *J* no auria] aurja *B* no haura *F* lo dit
... ha loch] *om. i* contre] per *BFGHi* **28-29** E les ... se fan] E perles leys seffan *F* e les
leys se fan *GH* E les leys si fan *i* **29** per aquells] per aquelles *H* contra aquells *J*
specialment] spiritualment *i*.

Capítol LXIII: Rúbrica: 3 Qui posa] *om. BFGH* parla *J* qui monstra *i* separar] separar del matrimoni] *J* separar de llurs mullers *i* e·s troben parentesch] etroben parentesch *BGH* e troben perenteschs *F*. **Text: 4** farem] feram *F* axí·s] axi *i* **5** de temps] temps *i* trobaran] troben *i* **6** hauran aytants] hauran tants *G* per tats *J* se vuyllen] se vulla *F* se volran *i* per] *om. J* a provar] prouar *B* per prouar *i* **6-7** lo matremoni ... per separar] *om. FG* e a ... puxen separar] *om. J* **7** haver-ne] quen puxen hauer *J* desastre] deastre *A* tan gran] *om. H* **8** escriví] Ascriu *BJ* aytals] talls *J* **9** ton] tot *B* vers matrimonis] ves matrimoni] *BH* vers matrimoni] *FG* vertaders matrimonjs *Ji* la lig] les leys *F* separen] se separen *A* **10** meditades] mendicades *ABFGH* medicades *J* falses] falsos *BFGHJi* **10-11** e separen aquells matrimonis] eseparar aquells metrimonjs *BH* *om. FG* **11** hom] hom mortal *J* negun hom *i* separar no pot, ne altre] separ no pot nj altre *F* no pot separar *i* Déu] nostre senyor deu *i* **12** Aquest] Aquestes *J* perseguir] pessegujr *B* precursors] percussors *J* persucors *i* **13** ministres] a mjnjestres *J* **14** vuylles] vullen *H* perquè] per ço que *J* **14-15** de tots los altres] atots los altres *F* de tots *i* **15** ne leix] ne leix *BFGHJ* no lexa *i* ne] *om. F* **16** a] *om. Bi* ta] tota *BFGH* tota te *i* **17** alcun prelat ecclesiàstich] negun prelat ecclesiastich *B* alguns prelats ecclesiastichs *Hi* algun prelat *J* favorable] fauorables *BFHi* a ffer] *om. BFGHi* aquell] aquells *Hi* **17-18** a aytals ... ésser ponit] en tals divorcis procura ab ton poder aquell esser ponjt per censura ecclesiasticha *J* **18** ponit] punjts *FHi* aquell sia lop] aquells sien lops *i* **19** pastor ne pare] pastors ne pares *i* és ladre e dissipador] son ladres e dissipadors *i* **20** sobre] *om. BFGH* aytals] tals *J* o] e *i* esta] aquesta *i* **21** gran juý ... de Déu] gran juý e veniança daço *J* ten gran iuhyi de veniança de deu *i* **22** què és] enque es *B* del] de *J* **23** bé de feeltat] be de fe o de faeltat *BGHJ* fe o fealtat *F* be de faeltat o de leyaltat *i*.

Capítol LXIV: Rúbrica: 2 LXIV] lxiiij qui mostra *i* **3** dat] donat *BFGH* a l'hom] als homens *F* faça] fasen *F*. **Text: 4** se appella ... lo matrimoni] *om. FG* pecat] peccar *B* **5** e·ls] als *B* exorquia] a exorcha *F* a exorquia *GH* mort] morts *FGHJ* **6** spècies] e species *i* totes] totes aaquells *F* tots en aquells *J* **7** de] del *BFGHJi* **8** digne és] es digna *BFGHi* l'om] lo *B* hom *i* **9** la qual] lo qual *Ji* lo diable pus forment] mes forment lo diable *B* inpugna l'om] jnpugna mes lom *B* lo inpugna *i* diu] dix *J* que dix] *om. BFGHJi* **10** del dyable] del *B* dell *FGHi* al dyable *J* *Ffortitudo eius in lumbis*] ffotitudo ejus in liumbis *F* **11** lombles] loms *Ji* neix, car ... de l'hom] *om. Bi* lombles] loms *J* sua] *om. J* e] *om. BFGHi* **12** vendre l'om] uençre lo *J* **13** temptant-lo totjorn] temptant tots jorns *B* e tostemps] *om. J* per carnals] de Carnals *B* per carnal *F*

a les quals] als quals *ABFG* a passar] pessar *B* **14** Déu] *om. J* bé] bo *i* **15** Per tal] Per tal diu *J* *Prima Corintiorum*, dix] primo corinchiorum ca° vij° *J* **16** tota] *om. Ji* **16-17** com diu ... sant apòstol] com lo dit sant apòstol *BFGH* com diu lapòstol *J* diu lo dit sanct apòstol *i* **17** *Galatas*] galthas *B* galatas diga *FG* galatos *J* dia] jorn *i* pugna e bataylla contra] pugna abatalla contra *B* bataylla e jnpugna *J* **18** aytant com pot] tant con pot *BJ* aytant com pot a mal *i* ne] e *F* del mon ne *i* no·s] no *F* **19** e] o *J* de fortment] fort ment *B* contra la carn] *om. J* **20** dats remeys] dat remey *BHJ* **21** del] de *BJi* fon dat] dat *A* es dat *J* estec dat *i* **22** temps] lo temps *BFGHi* **23** aytal] tal *J*.

Capítol LXV: Rúbrica: 2 *LXV*] *lxv* qui mostra *i* **3** carnalment sa muyler] se muller *BFGJi* sa muller carnalment *H*. **Text: 4** Mouen] Menen *A* Posen *i* als cuns dupte] alcun dupte *B* alguns duptes *FG* l'om si] si lom *J* **5** meritòria e] mrjtorjament e *F* meritòria *J* estes] aquestes *HJi* **6** la qual] lo qual *BJ* o] e *BJi* **7** donchs, l'om] donchs lo *H* lhom donchs *i* sa] a se *FGH* **8** complescha lo ... sa muyller] *om. i* **8-9** lo deuta conjugal a l'hom] lo deute a lhom conjugal *A* al hom lo deute coniugal *J* son deute al hom coniugal *i* **9** fa] fan *J* virtuosa e meritòria] meritorja e virtuosa *BFGHi* **10** o] E *J* lo deute] lo deuta conjugal *H* son deuta *i* l'hom] hom *F* **11** apar-ho] appar asso *BFGHi* *ca. VII*] *om. ABFi* () *lac. GH* diu] diu axi *J* axí] *om. BJ* reta] rete *BHJ* **11-12** lo deute ... la muyller] son deuta conjugal ase muller *F* son deute coniugal a la muller *Gi* **12** *Gènesis primo* havem *em.*] genesis terciò havem *A* auem genesis Tercio *BFHi* auem genesis terciò capitulo *G* genesis iij° ca° hauem *J* **13** persona] persones *A* conjugats] conjuges *B* **14** cresquessen, e multiplicassen e unpliçen] cresquessen e multiplicassen *AJ* multjpljçassen e vmplicen *F* no haguera] aguera *B* **14-15** la qual ... metex manada] *om. J* **15** matex] *om. H* **16** La seguona és aquesta] Lo segon es aquest *i* *ca. VII*] *om. ABFi* () *lac. GH* **17** pren] prenent *i* marit sia ... carnalment coneguda] merjt ella sia Carnalment coneguda perlo merjt *BFGH* marjt sie per ella carnalment coneguda *J* ella marit sia carnalment coneguda perlo marit *i* **18** consintent] consentint ho *J* ella] e ella *i* E] *om. i* **19** axí com ... final entenció] *om. FGH* dita] dit *BFGHi* **20** aytal] tal *J* e virtuosament] virtuosament *i* **21** terça] terça raho *J* *Prima Ad Thimoteum*, axí *em.*] Ad Thesalonjcenses axi *AHi* ad thesaloniceses *B* ad Thesalonicenses *F* ad thesalonjcenses () *lac. G* ad thesolonjcençes vj° ca° Axi *J* **22** marits] merjt *Bi* e nodresquen] *om. B* **23** sia conseyll] conseyll sia *J* apostolical] ampljcal *B* és bo] bo es *i* e] *om. F* **24** encloa] enclou *Fi* com enclou *J* **24-31** appar que ... quinta raho] La quarta raho

J 25 si] *om.* *ABFGH* ab peccat, e no·s] en peccat e no *i* 26 dampnar] dampnat *FGJi* l'estament] lestament aquell *i* 27 convolut] conuulgut *i* ab] en *Fi* 28 Com, donchs] E com donchs *i* de] del *i* sia autèntich] sia axj eutentjch *BFGH* axi auctenticat *i* axi] *om.* *BFGHi* 29 apparrà] aperrja *F* més davall] deull mes *B* e] *om.* *i* 30 e meritòria] *om.* *i* 31 és aquesta] aquest *B* dona] fembra *FG* 32 és revoccat, jatsia] revoccat jat sesia *B* negú no·n] negu no *FGHJ* algun non *i* 33 donchs son ... e virtuos] *om.* *i* és] sia *B* 34 sisena] sexta *F* qujnta *J* car] *om.* *J* tostemps] *om.* *F* 35 aytal] tal *J* con, donchs] Com donchs natural jncljnacio segons natura drete tostemps va en obre drete ebona com aytal incljnacio sie per deu posada en natura com donchs *F* 36 drete] *om.* *J* 37 de ssi] daci *J* 39 setena] quinta *J* 40 productiva] prudencia *i* dada] donada *Ji* és a açò] e es asso *B* 41 a] e *B* 41-42 que l'hom ... la pos] lom volent tal cossa e possant lo *J* 43 mereix e] *om.* *B*.

Capítol LXVI: Rúbrica: 2 LXVI] lxvi qui mostra *i* 3 meritòria] meritoria que no sie peccat *J*. **Text: 4** açí] aci a *B* *om.* *J* aytal] a aytal *F* tal *J* virtuosament] virtuosa *i* 5 Açò appar] *om.* *B* appar *J* e asso appar *i* car neguna obra] que neguna obra meritoria *J* car obra alguna *i* 6 negun] algun *i* qui sia meritòria] *om.* *J* en la qual] en lo qual *J* laqual *i* 7 devem o podem] deuen o poden *A* deuem e podem *Hi* siam faent nós] sia faent en nos *H* sia en nos fahent nos *i* és] *om.* *GJ* 9 aytal] tal *J* 9-10 virtuosament, que ... se fassa] *om.* *FGHJi* 10 e là on deu] *om.* *i* 11 dites circumstàncies] dites esircumstançies *B* circumstancies *HJ* conservar] seruar *J* 12 aquesta] aquets *BFGHi* lochs naturals e husos] lo cors natural e hus *J* girar-los] girar lo *FGH* girarho *i* ne que ... son temps] *om.* *J* temps] *om.* *i* 14 e exceptat] O aseptat *BFG* d'Avent, Quaresma] deuant coresma *F* de auent O quaresma *J* anyals e] *om.* *J* 15 e Quatretempres] equatre trempas *Fi* quatre tempres *J* ferjats] ferjes *Bi* 16 Déus] *om.* *J* ca. XIX] *om.* *ABF* () *lac.* *GHi* per] *om.* *i* 16-17 se abtinguessen] se stiguesen *F* 17 les] llurs *FJ* 18 se deu hom] sen deu hom *B* se deu lom *GJi* d'ellas] della *ABFGi* *om.* *J* 19 o] E *BFGHi* o indisposites] e indispostes *i* 19-20 rahunabla indisposició] jn rehonable jndisposaçio *B* raunable disposicio *F* raho noble jndispoisio *J* 21 açí] *om.* *J* exeguir] exequir *H* pot] per *J* 22 La primera] Primerament *J* o la dona] o dona *H* e la dona *J* la vol] o uol *BFGHi* 23 al servey de Déu] *om.* *i* o] e *HJ* la vol per retre] vol retra *i* 24 compayia] compeya *FJ* Appar tot açò] Appar aço *H* Appar per tot aço *J* apres tot aço *i* béns] bones *FG* 26 si alcun] alguns *F* sia] si *BFGHi* 26-31 açí que ... Quintament nota] *om.* *J* 27 se] so *B* e no per negun] o no per negun *BFH* e no per algun *i* 28 la exequció e

voler] lo voler ela axecusio *BFGHi* aquell] a aquell *BF* da quell *Gi* **29** del matrimoni ... e execució] de matrimoni e sa honestat e execucio es *i* **30** Qui, donchs ... sos béns] *om. F* esi *G* negun] a negu *i* no·s] nes *B* enos *F* **31** Quintament nota ... és peccat] *om. B* Quintament] Quartament *F* lavors la exequició] la excusacio lauors *H* peccat] peccat mortal *J* que] *om. F* **32** aquella] *om. J* matrimoni] matrimonjs *F* axí] *om. B* **33-34** com ab se muller] *om. AJ* **34** aytal] tal *J* lavors] *om. F* negun bé] be algu *i* honesten] honestament *J* **35** desordonada, aytal] desordonada aytant *B* axi deshordonada per ço tal hom *J* **36** amador] amor *J* **37** una altra] deguna altre *B* altre *Ji* e és adúlter] es edultre *B* sa mala obra] la mal obre *F* la mala obra *G* **38** aquests] aquest *J* en] *om. F* jutge] *om. FGJ* **39** s'acostàs a ... e s'ajustàs] aiustas ab ella *J* nits] vies *B* **40** e aquells] aquells *J* **41** E l'àngel Raphael dix] E langel Raquel dix *AB* elangel () Dix *lac. F* E dix langel raphael *H* E langell dix a Rachell *J* **42** axí] *om. F* **43** *Corintiorum*, VII] *corinchorum* ca° vij° diu que *J* muyllers] muller *F* axí·n] axi *FGHi* **44** n'havien] haujan *J* sens peccat] en temps sant *FG* en temps sens peccat *H* en temps sant sens peccat *i* tan] quj es ten *BFGHi* **45** ha altament ordenat] la abtament ordonat *B* ho ha hordonat tan altament *J*.

Capítol LXVII: Rúbrica: 2 LXVII] lxvij Qui monstra *i* **3** muyler] muller quj no sie peçcat *J*. **Text: 4** fan o mouen] fan e mouen *Hi* mouen *J* theòlochs] doctors theolechs *H* qui·s fan] qujs mouen *BFGHi* **5** peccat] en peccat *i* per tal quant] per tal *H* d'aquesta matèria] desta meterja *B* de questa *J* **5-6** é parlat] he parlar *A* **6** dels senys corporals] dels v senys corporals *J* del seny *i* **6-7** là on ... del seny] *om. i* **7** tracta] se tracta *F* qui·s] que *i* lo] *om. J* **7-8** dessús dessús] desus *FH* **9** que alscons] alsguns *B* **10** no són] son *F* a] e a *i* senyal] senyals *B* **11** és] *om. F* abrassar] brassar *J* **12** loch e temps] temps e loch *J* aytals] tals *BJ* **13** sants apòstols] apostols sancts *i* **13-14** Ell pres besar de Judes] pres basar de Judes *BGH* pres besar de ajudes *F* feu lo besar de iudes *i* **14** qui·l l'i dava] qui li daua *FGHJ* que li dona *i* en] ab *F* **15** persones devotes] devottes *F* deuotes dones *G* per devoció mogudes] mogudes per deuocio *i* no li besassen] no basauen *B* () li besassen *lac. G* no li bessauen *J* los seus ... e mans] les mans e los seus sants peus *F* los seus peus e mans *J* **16** en special] special *B* d'aquella santa dona] aquella santa dona *B* que la santa dona *H* de aquella sancta dona Maria *i* que li besà] quj besa *FGi* quj besaua *H* seus] *om. FJ* **19** e foren en paradís] *om. J* en] *om. F* **20** aquests tocemens] aquestes rahons *i* aytals] tals *J* senyals] senyal *Ji* caritat e amor] amor *F* amjstat E caritat e amor *J* han] *om. J* **21** consciència] intenció *BFGHi*

aytal] tal *J* 22 sa muyller] *om. J* 23-25 poria ésser ... aytals tocamens] *om. J* 24 açò] a asso *Bi* 25 aytals tocamens] per aytals tocaments *BFGH* aytals tocamens *i* no-ls excusen] nols excusa *ABFGHi* 26 per tal] per ço *J* aytals] tals *J* 26-27 a persones sciens] a persones *A* e persones sciens *J* 27 conseyllar] Consolar *B* 28 Et] *E BFGHJi* e pastors] *om. J* 30 si-n són demanats] si son demanats *Bi* sin son ademenats *F* que] *om. i* n'an] an *BFGH* en *i* 31 dient] que sen rjen e dient *B* *O*] *om. J* de] *om. F* 31-32 Com, emperò, lo confessor sia] empero lo confessor es *i* 32 lur] la lur *BFGHi* en si és] es en si *BFGH* l'om] quel hom *BFG* 34 los sants] *om. J* los altres] altres *A* 35 o ffa fer] e *J* fer] *om. H* de] en *i* 36 fets] fet *BFGHJi* fervor] fauor *i* peccats] peccas *B* 37 sant matrimoni] matrimonj sant *H* portar] aportar *J* 38 sa] la *J* besat] vesat *i* e d'altres] axi com fan los coloms e de moltes daltres *J* 39 qui no-s deuen dir] *om. J* sent] el glorios sanct *i* aquí] *om. J* 39-40 pigor li feya e faria] es pigor li faya *J* 40 o anar al bordell] *om. J*.

Capítol LXVIII: Rúbrica: 2 LXVIII] lxviij qui mostra *i* 3 hom] *om. B* no-s deuen fer] nos deu ffer *F* nos deuen a ffer *G* aytals] aytal *F* tals *i* per res] *om. J*. **Text: 4** Deus] Deueu *i* temps] senyor *B* 4-5 malvada error e fort leja] leya error *J* 5 neguna desonestat ne] naguna degude desonestat ne *B* neguna desonestat e *HJ* desonestat alguna ne *i* que los hòmens] ço és que los homens e les dones *J* 6 indiferentment besassen ... als hòmens] *om. B* cant] Car *J* hi havien] hi hauja *BFGHi* 6-7 hi havien ... deya que] *om. J* 7 devia] deu *BFGHi* 7-8 que tots aquells] tots aquells *Bi* tots cells *FGH* 8 hi havien] *om. F* no haujen *J* hauian *i* e u feyen per] en ffahjen per *F* e hauian *i* 9 a bestial] hom bestie *J* 10 que, axí ... és dit] *om. B* que *FGHi* aytals] tals *J* là on] axj com demunt es dit la vn *B* axi com dit es demunt lahon *FG* axi com damunt es dit la on *H* la vn *J* axi com demunt es dit ala hon *i* 11 amistat] honestat *J* no-s] no *J* 12 e-s veen] es veen solament *B* es veyen *F* e entre ... totstemp] *om. A* de neta] de dreta *BFG* e dreta *H* de vera *Ji* 13 ne s'abraçen, ne-s façen] *om. B* ne sabracen ne fassen *H* nes façen *J* es abrassen nes facen *i* 14 amors] amor *i* 15 e per los sants doctors] *om. J* a] *om. BJ* 16 esquivar peccat ... e vulla] *om. A* 16-17 lunyar de fembres] de fembres lunyar *i* 17 axí com a foch] com afoch *J* axj com de foc *i* 17-18 res contractar] contractar res *i* 18 E, per consegüent, cascun amador] Axi com fan los cartoxans co es del horde sant de Cartotxa que james consentiren que les dones entrasen en lurs monesters e es fort be fet E per consegüent tota amor *J* 19 e lurs] *om. B* compayies] compayes *F* 19-20 besar-les ne] besar les e *J* de besarles ne de *i* 20 Actén que aytant]

E acten que tant *J* 21 aytant] tant *J* fugides compayies] fugides compeyes *F* fugit a companyies *J* e vistes] *om. J* Hoc en tant] och encara *BFGHi* 22 ne sors ne parentes] ne sors ne parents *BFGH* e germanes ne parents *J* ne ses parentes *i* de sent Benet] legim de *J* sent Benet *i* 22-23 e de ... ho ligim] de sent bernat e de sent Pastor e de molts daltres jnfinjts *J* e sanct Bernat e encara de altres molts o legim *i* 23-24 de besarles e de abraçar-les] de besarles *AB* de besar e abraçar les *J* 25 qui dit és] quis diu es *i* és axí] e es axi *i* 26 provacions] probacions ne altres rahons *J* proues *i* dix] diu *J* que] *om. i* entenció e oppinió] jntenció *J* oppinio *i* 27 que negú no deu] com negu no deu *J* que negu deu *i* 28 aytals] tales *J* 29 Santa Scriptura] scriptura santa *F* que] *om. FG* 30 diu] es *J* quin bé] qui be o *i* faent] *om. BFGHi* 31 Déu] a deu *H* contra] *om. J* 32 inpugnen e impugnarán] jnpugnaren *J* de] e de *i* qui u] quiy *J* 33 enganats] ceguats *J* 34 Scriptura] sancta escriptura *J* en terra dels] en terra de *BF* en la terra dels *J* entra *i* malaltia] malicia *i* és] *om. B* 36 negun] *om. i* grans] gran *B* de grans *i* 37 sperit de ... regeys: axí] lespirit de luxuria quil regex axi com *i* 38 s'appellà] sapelaue *i* de Sperit] sperit *F* 39 dels Decretals] libre deles decretals *BFG* deles decretals *H* del decretal *i* *Extra*] exodi *F* Exemplum *Gji* 39-40 se toca ... *in sexto*] se diu jn vjº decretalium extra de heretiçis *J* 40 aquesta] en aquesta *i* sembren] sembre *FJ* sospitosos] suspitos *B* 41 no s'asalten] nos agraden *i* sols] sos *H* solas e de *i* on que trobar-los] en que trobar les *J* on se vol que trobar los *i* 42 del] de *BH* 43 jatsia] jatsesia *B* aytant] tant *J* 43-44 se val] es *i* 44 o] com *H* com lo *i* tots los posem] tots los posen *FG* totes los posen *J*.

Capítol LXIX: Rúbrica: 2 LXIX] lxix qui mostra *i* 3 bé de] *om. B*. **Text:** 4 se appella] qui se apella *J* que] *om. J* 6 congregació] couersacio *H* com] *om. F* 7 inseparablament és ajustat] jnseparablement es ajustament *F* es jnseparablament ajustat *Hi* l'ajustament dels feels] los faels *i* 9 aquesta raó dix] esta raho diu *J* v *ca.*] *om. ABHi* () *lac. FG* 10 e açò en especial] E en aço especial *J* per tal cant] quant *BFGHi* per ço com *J* 11 justs crestians] cristians justs *J* 12 santa cosa] de gran cosa esancta *J* 13 quart] quart libre *GH* nós] vos *F* bé] bo *J* 14 ço és] co *J* ajustats] ajustat *ABFGH* per tal] per ço *i* 16 E] E aço *J* 17 dita] dicta *J* la inseparabilitat] jnseperabiljtat *B* 18 l'om] el hom *i* requer] no requir *J* 19 ço és] següents *J* primerament] e primerament *ABH* 20 l'infant que la dona porta] jnffant que dona porta que *F* no hauria quaix] guayra no aurja *J* 22 que] es que *J* car *i* confiaria] fiaria *J* 22-23 ans cascun ... ço que] ans quescun furtarja del altre ço que *BH* ço es que *F* ço que *i* 23 concubines] concupines *i* concubinaris] concubinarts *B* concopinaris *i* o] e *i* 24 cessaria] secarja *B*

necessarja *F* 25 entre ells hauria] aurja entre ells *BFGHi* entre ells no hauria *J* companyia] compeya *FJ* 26 fort naffrada] nafrada *BFGHi* 26-33 La terça ... sa muyller] *om. J* 27 pus] *om. BFGH* no estiguessen ab les muyllers] pus no estiguessen ab lurs mullers *i* no·s] no *BFGHi* d'elles molt] molt delles *H* 28-29 e a ... ne d'altre] *om. BFGHi* 29 axí] aci *H* 31 cessaria] cessarjen *F* 32 la muyler] sa muller *i* a sson] al *i secundo em.*] Tercio *ABFGHJi* *Mathey*] *Mathey* () *lac. AFGHi* 33 l'om] el hom *i* sa] la *B* 34 aytal] tal *FJ* 34-35 amich e ... de l'altre] amjch e alt es daltre *B* amich es delaltre *G* e alt amjch Es del altre *J* amic es e se alta del altre *i* 35 no·s deu d'ell separar] no deu del deseparar *J* ans sos ... béns deu] e ensos mals e ensos bens *i* 36 ama] amar *i* les necessitats] la necessitat *F* se prova] se possa *J* 37 prova] possa *J* coses requer de necessitat] requer necessitat *J* abit] abite *J* 38 alguns casos] algunes cases *H* algunes coses *i* exceptats] exceptat *G* exceptades *i* 38-39 ja exceptats ... damunt alcun] *om. J* 39 dels quals] deles quals *i* tocat ja] ja tocat *BFGHi* damunt alcun] desus alcun *F* demunt algun poc *i* 39-40 com lo ... si requer] que lo matrimoni requir en si *J* com lo matrimoni dessi matex requer *i* 40 e unió ... de muyller] e vnjo de marjt amuller *B* vnjat *J* E seguons aquesta inseparabilitat] *om. J* E] es *F* inseparabilitat] separibilitat *Bi* 42 justs] cristians justs *J* començats ab Abel] Començament a Abel *A* comensats ab ab *F* començats de abel *Hi* comencant Abell *J* fill] el fill *F* seran] seran fills *B* sera *FGJ* 43 omelia] homelia sua *J* donà] *om. B* a entendre] entendra *BFHJi* 44 sua resurrecció] santa ressurecció *J* E] *om. i* 45 justs] *om. i* 46 açò] assi *FGH* 47 significa] sagificha *B* volch] vol *Fi* 47-48 qui és al·leguat ja] que ya es allegat *J* que es allegat *i* 48 *Ephesios, quinto*] *Ephesios* quinto *A* *ephesios* ca° v° *J* *hoc*] ho *J* *est*] es *H* 49 *in*] *om. F* e fort] fort *ABFGH* 50 cant] en quant *i* és] en *B* e ajustament] o aiustament *i* 51 Esgleya] sua santa esglesia *J*.

Capítol LXX: Rúbrica: 2 LXX] lxx qui mostra *i* 3 gran] *om. G.* **Text:** 4 dit] ve *J* per tal cant] perço com *i* 5 e graciosa] *om. B* ha] *om. BFH* la sua ... és ab] *om. J* 6 altres] altes *A* sants] sants doctors *J* 7 sí] *om. J* l'instituí] jnstituj *J* 8 cascun orde instituït] cascuna orde *F* 8-9 l'ha ordenat] la jnstituyt *J* 9 honor] amor *H* 10 és fort culpable aquell] aquell es fort culpable *BFGHi* qui] quil *A* 10-11 en què ... trenca l'orde] *om. J* 11 l'orde] la orde *B* car] *om. J* irreverència] jnreuerença *B* 11-12 totpoderós, qui l'ha ordenat] *om. i* 13 sí és] es *BFGHi* honorable] notable *i* 14 terrenal] *om. G* ca. II] *om. ABi* () *lac. FGH* 15 après] pres *i* e·l] del *J* e ol *i* 16 en si] asi *BFGHJi* 17 os és] os *J* es os *i* 18 car] quant *J* és lo pus] en lo pus *BH* que·ls] dels *BFGHi* 18-19 e

testament] *om. FGJ* 20 car] es car *J* fo] lo *B* l'om] nel hom *i* encara] *om. BFGHi* 20-24 fo instituït ... setena, car] *om. J* 21 havien] hauja *B* tota] *om. i* 22 La sisena] La sexta *F* solament] no solament *B* aquest orde ... lo temps] aquesta salva deu en lo temps *A* aquesta salva *J* aquesta orda selua deus en lo temps *F* [salvà] *em.*] *om. ABFGHJi* 23 si altres n'i havia] les altres que y havia *i* moriren] morien *AFJi* 24 d'aquest] daquesta *F* 25 se ach] se hague *i* 26 lo qual] la qual *AHi* estech amaguada ... al diable] al dyable stech amade la sua sancta virginjat *J* 27 La huytena] La sizena *J* Jhesucrist] deu *i* e] en *B* molt santa mare] mare molt sancta *i* lo] la *Ai* lur] la lur *F* 27-40 que Jhesucrist ... La onzena] *om. J* 28 dels] los *i* secundo] *om. ABJi* () lac. *FH* 29 per la sua presència] no per la sua presensia *B* per la presencia *H* 30 novell] lonouell *FG* vi d'aygue] daygua *vjn B* 31 donant a entendre] donat entendra *F* lo sant sacrament] la virtut *BFGHi* la viltat] la libertat *BFGH* libertat *i* 32 e preciosa] preciosa *J* sos] los *i* 34 sancta] sant *J* l'altar] l'altra *Ji* 35 significar] signifficat *F* hoirà aquella] oiran aquesta *i* 36 beneys] benevuyrats *B* 37 o sens] ho han sens *FG* o ensemps *i* 37-38 o sens ... carnal usat] *om. H* 38 Anats, malayts] anau maluats *i* 39 qui l'han cregut] a ell han cregut *i* 40 lo preciós fruyt] los fruyts preciosos *i* qui n'hix] quin ixen *i* 41 tan alta ... és l'om] tanta alta cosa con es lom *BFG* ten alta cosa com es hom *i* d'aquest] de aquests *i* 42 reparadors] repardors *i* e ls vèrgens] les vergens *F* e les uergens *GJi* diu] dix *FGHJi* 43 aquest] est *BH* tots dies] tots dien *AJ* son tots dies *i* 43-44 mas jamés no cuyllen] mes no cullen james *G* 45 faent] fahents *i* 46 d'aytals] daytants *J* envers] en vert *i* n'an empatxats] van empexats *B* han empatxat *i* no] non *A* 48 sants] *om. H* santa] *om. B* 48-49 lo qual] la qual *BFGHi* 48-53 La dotzena ... havem declarat] *om. J* 49 que no pech] *om. BFGHi* 51 appar] apar donchs *i* com] quant *B* que *i* 52-53 dels fells e justs] deles faels e iust *i*.

Capítol LXXI: Rúbrica: 2 LXXI] lxxi qui mostra *i* 3 és] es dit *F* del] de *B*. **Text:** 4 qui·s segueys del matrimoni] del matrimonj quis seguix *B* 5 veem] veen *J* entre molts] *om. A* 5-6 molts discordans ... pau entre] *om. B* a veguades] e auegades *J* 6 entre] de *H* altre] altre regna *BFGHi* ha ordonat] ordonat ha *A* la santa] santa mara *BFGHi* 7-8 [qui s'atanyen] *em.*] *om. ABFGHJi* 8 an] son en *i* 9 res no s'attanyen] res no attanyen *G* nos atanyen *J* lo] *om. BFGHJi* 9-10 E per tal cant] E per quant *J* 10 de] e *H* 11 e més] mes *J* o mes *i* 12 dix] diu *H* sexto] vjº caº *J* 13 setena] *om. B* en] ab *i* la qual] lo qual *i* setena] *om. Ji* 14 ja més] *om. BJ* l'ajustament] lestament *BFGHi* 15 és] e *B* ees *F* no és lo carnal] no es la carnal *A* lo Carnal *B* 16 *Ecclesiastici* [XXV], com *em.*]

Ecclesiastici com *ABi* Ecclesiastici () com com *lac. F* ecclesiastici () com *lac. GH* *Axi* com hauem ecclesiastici xxv° ca° *J* en] ab *i* 17 davant] e dauant *ABFGH* e hòmens] *om. J* 18 lo sacrament] lestant *BFGH* del] de *H* és tant] *om. B* obra sua] sua obra *i* 19 justament] per justement *J* Déus manava] nostre senyor deu menaue *i* 20 abans] *om. B* 21 beneuyrats] benenuyrats *B* beneuenturats *i* qui-s castrarien] qui castrarien *F* quis acostarien *J* quis crastarien *i* 21-22 haver lo regne de Déu] lo Regna de deu auer *BFGHi* 22 aytals] talls *J* 23 e justa cosa és] cosa es e justa *BGHi* cosa e justa *F* a temps] tostemps *i* reverència] reuerrencia *i* 25 aytal] tal *J* ab si] en si *BGHi om. F* ab si aiustade *J* corporal] corporal mesclada *H* 26 fo que Déus] fa com deu *J* 27 abstenir-se] abstenjr *HJ* 28 Deus encara açí] E deus assi encara *i* 28-31 Deus encara ... generalment dat] *om. J* 29 ordonadament] Ordondament *B* desordonadament *H* devien] fer deuien *i* 29-30 ne era deguda cosa] no era leguda cosa *F* ne era cosa deguda *i* 31 manament fos] metrimonj fors *B* generalment dat] dat general *i* 32 seguon] segon argument *J* dich-te] te dich *BGHJi* te responch *F* 33 vedà ne inpugnà] jnpugne ne veda *J* l'estament] estament *BFGHi* bé li] *om. J* 34 specials] sancts especials *i* 34-35 Johan Babtista ... per altres] ço es johan baptiste johan euangeliste sent Domjngo sent ffrancesch sent benet e altres *J* 35 volch] e uolch *ABFG* E vol *H* significar] sacrificar *B* 36 per castrats] que crestats *F* que castrats *G* per crastats *i* ço és] so *FH* an votada] ha votada *B* 37 diràs] diras tu *i* cert] çerta *J* cosa] *om. BFGHJ* 38 ha ab] es *i* fort] *om. J* 39 aytals] tals *J* 40 Ne com] e com *B* ne *H* Responch-te] Responch *J* Respon te *H* 41 carnal] *om. J* incitativa] en si atractiva *i* carn e la rebel·lió] carn arebelljo *FGi* carn e rebellio *H* rebellio *J* 42 allò] aço *i* 43 los] tots los *i* dessús] demunt *i* 44 aporten] porten *i* proposa] posa *FJi* 45 [xxxii], *questione* [ii] *em.*] *questione* *ABFi* *questione* () *lac. GH* xxiiij ca° ij° *J* 45 avem axí] hauem dit *F* diu axi *J* *Connubia*] comubia *B* *Cum nupta* *J* *caient*] tarent *B* *tamen*] tum *B* 46 *est*] es *F* axí] açi *J* 47 sens] *om. F* emperò] *om. B* aquell] *om. J* 48 obres] les obres *BFGH* no] *om. B* neguna] alguna *i* 48-54 Con, donchs ... fer miracles] *om. J* 49 ésser] esser feta *i* segueix-se] se segueix *i* 50 matrimonis] matringujs *F* e justs] ne justs axj *B* Responch] Responchte *BFH* e dich] *om. F* e dic te *i* 51 Decret] dret *F* l'hom] hom *i* 52 toca] posa e tocha *B* 53 temps] aquell temps *Bi* lo Sant Sperit] lesperit sanct *i* 54 profetar o fer miracles] profetar obra o fer miracles *A* prophar o fer mjracle *B* prophetar e fer mjracles *G* profetar o fer mjracle *H* a profatar o fer miracles *i* 55 l'hom] hom *F* carnalment ab sa muyller] abla muller Carnalment *B* no és ora] no es obra *AJ* ne es Ora *B* prophetar] prophar *B* fer] de fer *H* 56 Si] que *J* per què conseylla] *om. B* Per que

diu *FGHi* 57 *Corinthios*, [VII] *em.*] *corinthios ABHi corintiorum* () *lac.* *F* *corinthios* () *lac.* *G* *Corinchiorum* ca° x° *J* que no·l] que nou *B* nol *F* és ja demunt] ja es demunt *BH* ya demunt es *Ji* 58 Responch-te] Respon te *HJ* 59 a la dona] la dona *B* de fornicar ... a aquell] defornjcar sens aquell *J* e·l] *E* *i* ha] ja ha *BFGH* ia ha molts *i* 60 inapta] jnepta *FG* en abte *J* per] per a *F* a *H* ja] ias *GJi* 61 desconsayllar, ans és] de consellar ans es *H* desconsellat Ans *J* a cascun] quecun *B*.

Capítol LXXII: Rúbrica: 3 Que] es que *FG* qui mostra que *i* humanal] humenal ço es del marit e dela muller posats en matrimoni] *J*. **Text: 5** l'om] hom *H* compayia] compeya *F* la companyia *G* 6 casa] cara *J* en la sua] *om.* *J* *Ycondmica*] yconjca *B* ycononjca *G* 7-8 e la dona] ne la dona *H* 8 u feyen] fayen *J* 9 seguons] seguonchs *B* mateys] *om.* *FGHJ* [VIII] *Ethicorum, ca.* [XII] *em.*] *ethicorum* capitulo *A* jn () *anticorum* ca° () *lac.* *B* jn () *ethjcorum* ca° () *lac.* *FG* jn libro *ethicorum* ca° () *lac.* *Hi* viij ca° *ethicorum* capitulo xij° *J* 10 entendre] ha entendre *BGHJi* attendra *F* casa] cosa *H* deffora, ço és] deffora casa ço es *F* dins e de fora casa aço es axi com *J* 10-11 guany e tractament foran] guany obra tractament fora *J* tractament eguany fora casa *i* 11 vendre] e vendre *BJ* e tractar, esvaire e deffendre] *om.* *J* 12 si n'ha, e als serveys] sin han als seruey *B* axí com] Com *BFGH* qui *J* 13 casa] la casa *J* e gardar] guardar *F* cussir e guardar *J* qui] quey *J* a] *om.* *J* 14 ça] *om.* *BFGHi* ne·l marit deu] ne el marit no deu *i* pertangua] pertanya *J* a ffer a la dona] ala dona fer *B* fer ala dona *F* fer ala muller *i* 15 res qui pertangua] que pertanya *J* fer res qui pertangua *i* a ffer al marit] al merjt *B* ffer al marjt *Fi* de fer al marit *GH* Per esta] E per esta *BFGH* E per aquesta *Ji* 15-16 ab diligència] *om.* *J* 16 per l'altre] del altre *i* 17 Primicianus] Primjçia *J* 19 la qual] lo qual *B* hom] *om.* *B* lom *FGHJ* el hom *i* compayia] companya *F* 20 dit Primicianus] sant Primijçianus *BFGHi* dit Primjçia *J* 21 companyia, e la compayia] compeya *F* companyia *E* la companya *J* 22 a portar los càrrechs *em.*] a portar sos carrechs *AJ* ço es carrech *B* ço es als carrechs *FG* ço es al carrech *H* ço es a supportar los carrechs *i* perquè·ls] per aquells *AF* per que aquells *i* 23 plaer] plaers *F* 24 naturalment reeba] recebe naturalment *BJ* naturalment reebe *H* naturalment *i* plaer] plaer tropia *i* com] ço *J* 25 muller] la muller *i* molt am ... li plàcia] am e que li placia molt *i* consciència] consiencian e *A* 25-27 aquí —so ... profit, car] *om.* *J* 26 l'om] el hom *i* 26-27 natura, car ... l'inclina encara] *om.* *FG* 27 profit] proposit *i* 28 dona] *om.* *F* mala] mala dona *Ji* 28-29 la desfà] la desfada *F* desfa *J* 29 [XIV] *em.*] *om.* *AB* () *lac.* *FGHi* ix° ca° *J* En] *E* an *B* l'om] e lhom *i* 30 sa] la *BFGH* deu] deu es pertany *i*

31 és] no es *FGH* a voler ... a amar] avoler e açercar e amar *BG* evoler e aserquar
 eamar *F* a voler e cerquar e aamar *H* a uoler e amar *J* a voler e acercar e anar *i* **32**
 aquestes] totes aquestes *BFGHi* en] ab *Bi* segueix-se] segueixe *AJ* **32-33** Con, donchs
 ... la muyler] *om. J* **33** e natural] natural *i* en la compayia] en lacompeya *F* ab la
 companyia *i* que] *om. FG* **33-34** davall de ... qui dix] que dix nostre senyor *J* **34** II
cap.] () *lac. A* vijº *BFGHi* cant viu] quant diu *F* Adam star] a adam estar *H* star
 Adam *i* **34-35** No és ... tot sol] *om. J* **35** compayia] compeya *F* **36** a Eva] Eua *BFGJi*
 la li donà] e la dona *F* donal] *J* Escrit és] Stares *J* **37** negun] algun *i* *est*] es *G* **38** pot]
 y pot *i* aquí] *om. i* **39** celestials, o ab les terrenals] mundanals e terrenals o ables
 celestials *BFGH* mundanals o terrenals o ab les celestials *i* **39-58** Qui, donchs ... quinta
 rahó] *om. J* **40** no han] *om. BFGHi* món] mon freturen *H* **41** sa] la sua *BFGHi*
 provesit] prouajts *Bi* prouehjt *FGH* **42** magors, ço és] coses *B* **43** la qual] lo qual *B*
 l'hom] el hom *i* espayar-se] espahirse *i* **44** dix] diu *i* *gaudium*] gaudim *J* *censum*]
 senscum *B* **45** al] el *G* és] *om. B* **46** l'om] el hom *i* tan gran plaer] atan gran pler *F*
 tan plaer *J* en] *om. BFGHi* **47** *XXVI ca.]* () *lac. AFH om. B* *Ji* *Mulieris bone*] muller
 bona *i* *est*] es *BG* **48** et] *E BFGHi* **49** [*XXXI em.]* () *lac. AF om. BGHJi* que:
Confidit] que *Confidet B* quj *confidit FG* *Confidit i ea*] eya *B* **50** e·s fia] es ffiya *F*
 com diu Virgili] vjrgili diu *B* s'i] se *H* **51** és general] general es *i* los és] es aells *i*
51-52 e açò ... lurs muylers] *om. B* **52-53** espaya e·ls ... lo cor] espaex els exempla lo
 cor fort *i* **55** e·l] en aquest *i* se vega] *om. F* perceba] aperçebre *B* apercebe *FH*
 aperçep *G* **57** lo] *om. i* qui al món sia] del mon que ab ella sia *B* que al mon sia que ab
 ella sia *FH* qui al mon sia que estiga ab ella *i* **58** quinta rahó] terça raho si es *J*
 singular solaç] lo major solaç esingular del mon *B* compayia] Compaya *F* ssa] dela *J*
59 n'ha] n han *J* ha *i* **59-60** infans e remey a ssa] son infants e ramey *i* **60** a ssa] ha asa
J dit és] dich *BFGH* e parens] perents *FG* **61** e n'ha] ea *BFGH* axi matex en ha *i* sa]
om. i **62** a] *om. B* e n'ha] en hauer *J* e ha *i* **63** lurs] los *J* dix] dju *B* *XXVI*] vjº *G*
Gratia] *Gratiam FG* **64** *et pudorata*] e pudorata *B* et puderata *FG* et pudorota *J* gràcia
 sobre gràcia] gracia e sobre gracia *B* gracia *i* fa] dona *BFGHi* **64-65** a l'hom] als
 homens *F* **65** verguonyosa e santa] sancta e uerguoyosa *BFGHi* vergonyosa e honesta e
 sancta *J* **66** sisena] sexta *F* quarta *J* libertat] liberalitat *i* **66-76** sí és ... La setena] *om.*
J **67** un] la vn *BFGHi* l'hom] hom *FG* libertat] libert *B* **68** que] *om. F* paor] por *F*
 que·s] que *BFGHJi* **69** a dir] *om. AJ* de grans legees e de] *om. i* **71** lavors] ladonchs
BFGHi roba] obra *AJ* **72** e no sab] *om. B* e mal] mal *FJi* cant roba] quant raho *i* e
 veritat] auerjtat *FG* mília] *om. i* **73** ha fet ço] ha a fer ço *G* ha fet *H* no sia fet] fos fet

jatsia que no sia fet *B* no fos fet *i* **74** dels] deles *i* solaços] solaç *B* fembra] *om.* *FG* **74-75** qui·l creu de tot] quin creu de tot *F* quil creu del tot *H* quil creu tot *J* **75** que] *om.* *J* **76** posa Titus Livius] possa Titu liujus *F* escriu Titus *J* *Frontonem*] frantonem *J* frontem *i* **77** solaços] solaçes *B* solaços del mon *i* **78** bones] *om.* *BFGHJ* celen] callen *i* més] *om.* *F* sos marits] son marjt *BGH* lurs marits *Ji* altres] daltres *J* **79** solament] mas *i* selarien] Callerjen *BJ* lurs] los *BFGHi* o] e *i* no han per res] no han res de *J* per res no han *i* **80-81** qui faça ... emperò, comunament] que lay age vesta mas que son be clars *J* **81** emperò] mas *i* an la ... aquest bé] ha la major part aquest be *B* han la major part de aquest be *F* *om.* *J* en la maior part aquest be *i* a] *om.* *J* **82** *Quod*] Que *i* *oblectat*] oblecta *F* **83** *complebit*] complacebit *G* ha esforços] forç *J* a ésser] esser *F* **84** aytal dona ... son marit] *om.* *B* Aquesta es per a donar gran delit a son marit *J* e li] li *i* delit] delits *i* **85** *sedule*] sedula *J* *virum*] virorum *J* **86** *inpingabit*] jmpunabit *B* inpugnabit *Ji* axí] *om.* *BJi* l'hom] hom *B* **87** farà] fa *i* **88** los] sos *BFGHi* prolongarà] perlonguara *BFGi* sos dies e sa vida] sa vida e sos dies *i* **89** d'açò] *om.* *H* la omelia] lo omilia *i* *nupciis*] nupcies *BFGH* l'om] hom *i* muyler] pendre muyller *J* **90** a Déu] *om.* *G* grans] *om.* *G* gran *i* ab gran] *om.* *J* **91** o] e *J* *viro*] *om.* *F* *bonis*] bonis mulier bona *i* **91-96** *Ligim Ecclesiastici* ... sa vida] *om.* *J* **92** bona muyller] *om.* *B* l'hom] hom *G* quant] cant lom *A* de bé per Déu] be *J* de be *i* car] *E* *H* **93** de Déu és] es de deu *i* *c.* XIX] *om.* *ABJi* () *lac.* *FH* *et*] e *B* *dantur*] *om.* *FGHJi* **94** axí] *om.* *H* l'hom] hom *H* **95** e sàvia] *om.* *i* dar] donar *F* consolar l'om] consellar lom *F* aconsolar al hom *i* **96** Déus] *om.* *J* **97** muyller] muller bona *i* gran solaç] grans solars *F* solas *i*.

Capítol LXXIII: Rúbrica: 3 Que] com *H* qui mostra que *i* reparació] Reparacions *B* angelicals] euangelicals *G*. **Text: 4-5** de paradís] angelicals de paradís *J* *om.* *i* **6** qui·n] que *BFGHJi* **7** aquest] dequest *F* açí] ab si *i* **8** seguex-se] seguexe *A* del matrimoni, donchs] donchs del matrimoni] *A* del matrimoni] *J* fort] que fort *J* **9** amable] amat *i* lo qual] los quals *F* lurs] les lurs *BFGHi* reformades] refermades *B* **10** entenem] no entenem *J* entenen *i* de] en *F* salvats] salues *FGHi* **11** persones] tals persones *F* **11-12** aquell qui viu justament] qui viu justament lo viure *J* **12** persevera] per ventura *F* esperar ésser salva] esperar esser saluat *B* esser saluat *FGi* sperar de esser saluat *H* pot esperar esser sau *J* **14** Aquests] Aquestes *J* **14-15** per los quals lo matrimoni] *om.* *BFGHi* **15** és] qui es *Gi* honrat] honrat e amat *J* lo] ho *F* **16** en gran reverència] ab gran reuerencia *F* en gran reuerençia e honor axi com demunt hauem largament parlat *J*.

Capítol LXXIV: Rúbrica: 2 LXXIV lxxiiij qui mostra *i* **3** deuen] deuem *A*. **Text: 5** sots aquest] en matrimoni] o sots aquest *FG* en aquest *i* estament e sacrament] sant sacrament *J* **5-6** ab gran reverència aquell tenir] ab gran Reuerençia tenjr aquell *BFGi* tenjr ab gran reuerencia aquell *H* **6** entegrament honrat] e entegrament honrar *Ji* **7** part] bona part *i* Rague] Rachel *J* **8** *decimo*] xº caº *J* aquí axí] axj aquí *BFG* axi *HJ* *Monentes*] Mouentes *i* **9** *diligere*] diligem *B* *familiam*] filiam *J* **10** *irreprehensibilem*] reprehensibilem *i* volien] vol *Ji* en] e *B* **11** ella] *om. J* am] ame *J* e que regesca] que regesca *J* **12** companya] compayja *B* sa casa e sa companya *J* e que ... sa casa] *om. J* guovern] gouerna *F* **13** reprehenció] represençio *B* quals] *om. B* una] la *F* **14** *Ad*] *om. J* diu] dix *H* Rague] Rachel *J* **14-15** e sa muyller] ase muller *B* *om. J* asa filla *i* **15** sa fiylla] hassa filla *J* muller de Tobies *i* car aquí·s] com aquí *J* **17** li donaren ... sos sogres] li dona document gran quant li dix que honras sogres *i* **18** matrimonialment ajustats] aiustats matrimonialment *i* e són] son *F* **19** aytantost] tantost *J* e la ... la un] dela vn ella mare *J* tengut, e] temut *i* **20** ha mare] mara *B* qui] qujs *BFGHi* **21** compayia] compeya *F* companya *i* **21-22** gran guoig —diu aquest] diu aquest gran goig *H* gran goig *J* **22** que aga guanyat] quis haie gonyat *i* novell pare e novella] nouells pare e *J* **23** açí havem] açi hauem en *BGH* hauem assi en *F* hauem açi *J* pos] posa *i* **24** que axí com] que *B* axi com *FGHi* **25** que axí, per honor] que axi per amor *F* Axí per honor *J* axi per honrar *i* **26** *E*] *om. Hi* **27** a la mara] a la Verge Maria mare *J* la mara *i* **28** Per tal cant] pusque *i* tanta paciència a] tanta de paciència en *i* **29** tostemps los ha] *om. i* honor] de honor *FGi* ans] *om. B* **30** la veylea ... e·l·ls serveys] lur vallesa ella los seruex *i* axí] *om. FJ* **31** tísica] tesigua *BFGHJ* tisiça *i* guarida] girada *i* **32** veurà tots] veuras tots *B* veura *F* veuras *HJ* aga] haura *i* d'esta] de aquesta *FJ* **34** aquí metex dient] *om. J* dient] *om. BFGHi* los] les *B* **35** reverència e ab honor] gran reuerençia e honor *J* gran reuerencia *i* Senyor] senyor deu *i* ho ha fort per acceptable] los ha fort açeptable *B* ho ha ffort acceptable *F* ho ha fort per rahonable *J* **35-40** Semblant recompta ... deffensor seu] *om. J* **36** axí meteix aquí] aquí mateix *BFGHi* sos] los *H* **37** aquella] *om. FGi* solament romàs] *om. i* aquella] *om. BFGHi* **37-38** que lo ... la tochà] que no la tocca *BFGH* no la toca lo foc *i* **38** con] que com *F* **39** axí com a pares] *om. BFGH* axi com apare e mare *i* **40** l'onra e l'exalça, e] los honra els exalça e li *i* **41** Panucius] Pannocius *A* Panunçius *B* ciotedana] Ciutada *F* Alexandria] Roma *J* **42** antiga] *om. i* qui és acostumada] quis acostuma *i* de ésser] *om. H* **43** cascuna] cascu *B* **43-44** car és pus antiga, pens] Pens axj com es pus entigua *BH* axi com es pus antjga pens *FGi* **44** oradelles] orades *J* presumptuoses e] *om. FG* e

suporten] e que suporten *BFGHi* supporten *J* no·s] no *B* **45** veyen] oien *i* bramar] ladrar *J* ganyolar *i* pensant] pensset *B* pensen *i* **46** corregesquen-les] que corregesquen les *J* ab la mà] en ma *i* **48** recorreguen-ne] recorreguen *BJ* fer-hi à] ffera hi *FGHJi* mester hi serà] mester hi fa *J* hi sera mester *i* **49** axí metex pens] pens que axi mateix *J* a] *om. J* leixar] perdre *i* sa] la *J* **51** aporta ab si] porta ab si *BFGH* porta ensi *J* aporta ensi *i* **52** e humiliar ... e és fiylla] e humiliar car es pus jove e es filla *BHi* filla *F* quj es filla *G* e humjliar Car es joue *J* ffill] marit *A* marit fill *J* flixar] ffluxar *Fi* **53** ho ffa] fa *J* la sua] *om. J.*

Capítol LXXV: Rúbrica: 3 Que les dones] per que les dones maridades *G* que les dones totes en general *J* qui mostra que les dones *i* amar molt lurs marits] molt amar alurs marjts *B* amar lurs marjts molt *F* molt amar lurs marits *Gi* molt amar lurs marits e aço esta fort be en elles *J.* **Text: 4** Raguel] Rethel *J* Sarra] *om. F* cant la maridà] *om. BFGHi* **5** Diu] E diu *FJ* Agellius] Agillius *F* millor] mjllor del mon *J* **6** marit e muyller] lo marjt ela muller *B* Rahó és] *om. J* aytal] tal *J* **7** e ab honor] ab honor *i* temor] ab temor *BFGHJi* amor] temor *i* **8** a açò] ço *J* la] ala *J* amar] vjure *BFGH* *om. J* amar e vulla viure be *i* e ésser lunnyat] esser lunnyat *J* e esser lunyada *i* **9** mal] son mal *B* no li] no *FGHJ* nol *i* **10** la] en la *Ji* a la] e dela *i* **10-12** Semblant diu ... de Jhesucrist] *om. J* **11** qui diu] que diu Alter alterjus honera portate et sich ad jn plebitis legem x E uol djr *B* *om. FG* **12** axí complirets] axj compljts *B* complirets axi *i* la lig] la amor *BFGH* le amor e ley *i* On diu Zoillus] On diu Zollius *B* Diu Ozillus *J* **13** ab] en *J* **14** li sien suportats] sien supportats *J* li sien comportats *i* los dels altres] la vn lo carrech del altre *BGH* lahun carrech del altre *F* los viçis dels altres *J* la vn al altre lo carrech *i* **15** de crestià] dell cristia *J* **17** a portar] portar *B* porten] aportan *J* **17-18** han a ssoffrir] ha asoferjr *B* han a sofferjr *FGHJi* **18** e] *om. B* *Ji* **19** açò ages] axo hajes *B* asso hajats *F* tu] *om. H* **20** companyes] companyies *GH* e] o *FGJ* **21** a alcun] e al cun *BF* e algu *J* pahor] por *F* Per tal] Per ço *J* **22** aytal] *om. J* cant l'om] quant quel hom *B* com lom *F* quant hom *J* aminvat e] *om. J* e enverguonyit] e anverguonyat *B* envergonyit *J* **23** no·s deu hiréxer] nos deu jrar *J* no deu pendra ira *i* li fa la minve] fa la mjnua *B* li fa minua *J* **24** li fa fer aquella minva] li ha feta fer aquel la minua *i* deu-li] lj deu *B* dient] *om. J* dient li *i* **25** fas] fas fer *ABHJi* ho fas] fas *J* ho] *om. F* aytal] tal *J* o mal] de mal *BFGH* e mal *i* é fet] e ffeta *F* **25-26** a aytal e a aytal] a aytal *O* aytal *BFG* aytal o aaytal *Hi* atal e tal *J* **26** plàcia a la tua] placiet per la tua *BFGHi* **27** demunt] de demunt *FGH* *om. J* qui·l] qujls *F* cor amar] bon cor *J* **28** has manat] o

has menat *i* **29** aytals flagells] aytal fflegell *F* aquests aytals flagells *J* de Déu] *om. i* hom] a hom *i* **30** nostre senyor] *om. J* remetre a l'hom] aremetra ahom *F* rametre hom *J* a l'hom] ahom *J* **31** ànima] anima Rabuda *J*.

Capítol LXXVI: Rúbrica: 3 En què·s] qui mostra en ques *i* la amor] lo amor *i* ha a] aporta a *AH* ha *i*. **Text: 4** Comestor] comentor *i* a Petronil·la] Petranilla *J* Barbant] Brabant *BJ* **5** separada] separades *B* per] de *FJi* **5-6** la amor ... deu haver] *om. F* **6** diu] dix *i* son] a son *F* **7** a] *om. i* lo y] ley *F* a Ell sia] sie a ell *J* **9** e·l port] el aport *H* fets] afers *Bi* **10** conèxer] regonexer *G* primaria] senyoria *J* aytant com] en totes coses aytant com *F* aytant quant *GH* **10-13** e li ... de cors] *om. J* **11** de offendre] e deffendre *i* no sien] sien *J* li deu] E si *H* **12** s'i deu] deu si *i* e assueugat] e a ssuauat *BFG* o asuauat *i* **13** e·s] e *H* en] ab *F* per bellea] per bella *F* ab bellesa *i* **13-14** Nores-meys] ne res meyns *i* **14** sa] *om. BFGHJi* e] en *J* **15** çaffarrossa] sasarosa *FGJi* ne sia] no sia *F* ne rcosa] *om. FG* ne irosa *i* **15-16** ne rcosa ... ne despessegua] *om. J* **16** haurà'n] haura *J* **16-17** e en ... en dampnage] en vergonya e dampnatge *i* **17** ensenyar] ensenyarse *B* **18** no·s faça] no faça *J* se fassa *i* o] e *BGi* **19** fort] molt *B* en] a la *F* en tota *J* que sia] de esser *J* **20** e anar] anar *F* a convits] e a conuits *J* **21** berenes] bareners *B* sia] *om. F* si] *om. B* **22** blasrador] blasfador *FGHJi* **22-23** traïdor, o homeyer, o] *om. J* **23** companyia] conpanya *BFGHJi* o que ... mals secretament] *om. J* a] *om. F* **24** e] *om. i* secretegar] secrejar *H* **25** amor e feeltat] faeltat e amor *i* **27** parlar-li] parlar *J* luyar-lo] lunyar los *B* dels dits mals] del dit mal *F* **28** entreposar-hi] anterposar hi *B* jnterposar lj *F* jntreposar hi *J* e] *om. J* pare e mare] a para o mara *BG* pare omare *F* a pare *H* pare mare *J* es pare e mare *i* **28-29** o frare ... amich o] frare o *J* **29** suplicar-ne] suplicar *FH* a] *om. Fi* **29-33** sobretot, suplicar-ne ... Déu, e] *om. J* **30** la] len *BFGi* axí aquest] aquest axj *BFGHi* **30-31** per Déu exoïda] oïda *i* **31** pati] pacte *i* **32** menaçes] manaments *B* **33** e] o *FGH* digua] digra *B*.

Capítol LXXVII: Rúbrica: 2 LXXVII] lxvij qui mostra *i*. **Text: 4** dita] *om. ABFGH* **5** no] nol *FGH* ha a recomptar] diu que ha arecomptar *BFGHi* **5-6** diu que aquest sí ach] E diu axi que aquest si hague *i* **6** gran] *om. B* familiarment] famaliament *B* per tal cont] per quant *F* **6-7** jamés no ... una turpitud] noli volgue james consentir a vna turpitud *J* iames noli volgue consentir vna turpitud *i* **7** que ell ... la persona] per que ella volja fer ense persona *B* perque ell volia ffer en la persona *FGH* **7-8** ne volch jamés dir]

no uolch iames dir *GJ* ne volch dir james *H* ne volgue james dir *i* **8** negunes paraules] algunes paraules *J* paraules algunes *i* e] ne *FG* ell] ella *A* digués] ella digues *i* açò] a asso *B* **9** li] *om. J* a la fi] *om. F* no que ella] ella no *BFGHi* **9-10** faés ne digués] faria ne diria *i* **10** se partí] sen parti *GH* anà] anassen *i* Bavària] baueria *i* **11** causes] casos *F* dit duch] Duch demunt dit *B* duch *J* lo duch ... fort mal] lo dit duch fo fort mal jnformat *J* **12** que·l matàs] *om. F* **13** a ssi] axi *F* **14** a madona santa Maria] Madona santa marja *BFi* la verge Maria mare de deu *J* pas] cars *F* **15** véu] vae *BFGHi* madona santa] la verge *J* **15-16** tu mi reclamar] tu a mj reclamar *FGJ* reclamar ami tu *i* **16** ést] es *H* sutze] sutzeu *B* e aytant de temps] aytant de temps *B* e aytant temps *F* e tant de temps *J* tribulada] treballade *J* **17** servidora] seruicial *i* per tal cant] per ço com *J* a tes viltats e legees] tes viltats *J* **18** aquexes coses] aquestes coses *BFGHi* aquestes *J* a què t'à] que ta *J* aportat] portat *J* aportat ço es *i* **19** e axí és ja] E axi ia es *J* axi es ia *i* aquest] *om. J* **20** mereixs] mereix *AJ* merexies *BFGi* **23** en] e a *J* és stat] es *FGHJi* **24** fé] fes *BFGJ* la tua vida] ta vida *i* **25** no tornar] tornar *BFGHi* car] que *i* no és] nos *F* no *J* **25-26** és al meu Fill] al meu fill es *J* **26** cosa fort] cosa *FG* cosa molt *J* fort *i* hom] lom *J* **27** com és] ço es lo *J* dit sant estament] scant stament *F* sant sagrement *J* **27-28** y vulla encara] vulla en care *J* encara hi vulla *i* **28** aquells] aquests *F* **29** en aytals mals] aytals mals *BH* en aytal mal *F* en tals malls *J* perseveren] perseuerreran *J* vénen finalment] finalment venen *i* leigs casos ... a grans] leig casos e a grans *F* leigs cassos e a grans *G* leigs casos e grans perills e *J* **31** soptosament] subiranement *J* diu que ... se trobà] lom aquell diu ques troba *B* diu quel hom se troba *H* a] *om. F* ssa casa] la casa sua *i* **32** era pres per vint] era pres be ·xx· *B* estaue pres xx *i* **33** profita] aprofita *i* **34** quant] *om. J* l'estament] stament *BFGHi* **35** paraula] paraules *J* E per açò] Easo *BFGH* E en aço *i* com] quant *BF* Raguel] Rachell *J* **36** la dona deu] la deu *F* ella deu *G* carament] molt carement de bon cor *J*.

Capítol LXXVIII: Rúbrica: **2** LXXVIII] lxxviii Qui mostra *i* **3** a] *om. Hi. Text:* **4** núpcies] Nupçijs *J* pagar] *om. i* **5** per la sua] satisfer per la sua *i* com] *om. i* ésser molt] molt esser *HJi* per] de *FGHi* **6** ell deu ... sa muyller] *om. i* e ell] ell *i* troba] trobera *J* **7** Per tal] E per ço *J* *Colocenses tercio*] tholo censes 3° *F* thesolanjcenses iij° *G* Thesalonicenses iii ca° *J* *Viri diligite*] Diligite viri *J* **8** *vestras*] vostras *i* *amari*] avari *A* amatj *B* *ad illas*] *om. i* **9** carreguosos, ne] *om. BFGHi* enugosos] enujoses *G* viçiosos *J* fexuchs, ne turchs, ne aspres] turchs ne aspres *A* apres *J* **10** u són] son *J* o per Déu] per deu *BFGH* s'à a punir greument] sera greument ponjt *BFGHi* sa ponjr

greument *J* 11 l'hom] hom *FG* 12 la institució] la jntençio *B* sa institucio *i* 13 damunt és] es demunt *J* que] *om.* *J* aytal] tall *J* 14 e] *om.* *J* de bé] be *J* 15 que la amor] que la muller *B* la amor *J* ço és] *om.* *F* 16 seguons] seguonchs *B* 17 lo] *om.* *J* tractant-la] tractant lo *F* amigable] amable *J* 18 que la ha] que ella la ella *B* que ella *FGH* que ha be *J* ella *i* 19 no dir-li] ne dir li *G* nodrir li *J* ne] e *BFGHi* en peccats comeses] en peccat comesos *B* en peccats comesos *H* ne peccats comesos *J* en peccats meses *i* 20 meysprear a ella] aella meynspresar *i* aquest] *om.* *H* 21 aytant] tant *J* aytant com ella] tant com *J* 22 rayinós, mesquiner] reýnos emesqujner *F* e renynos *J* 22-23 sens tota ... més desiga] mesqui sens tota virtut e tot be tant lama mes o menys e desig *J* 23 li fos luny] lj fos lunys *B* fos luny dell *J* desexida] desija *H* o que fos] o que for *B* que fos *i* negú] algu *i* 24 mesquina] emesquina *Ji* tot] *om.* *J* 25 vicis] *om.* *J* un] ve *J* 26 Per què] En care *J* 27 te muller] *om.* *A* Veges ella] veias le *i* a ella] *om.* *J* 28 aytal] tal *B* son] ton *F*.

Capítol LXXIX: Rúbrica: 2 LXXIX] lxxix qui mostra *i* 3 attendre] antendre *F* honor] hamor *J*. **Text: 4** gran] *om.* *i* 5 en tant que] *om.* *B* no contrastant] e no contrestant *BFGHi* en tant que no contrestant *J* era effeminat ... la requeria] ell era effemjnat e volia erequeria *J* era afeminat volia ela raqueria *i* 5-6 ella entràs ... sos conseylls] ella tots temps entras en son consell *B* entras tostemps en sos consells *F* ella tostemps entras en sos consells *Hi* 6 jamás no u volia] no volia *J* 7 dient-li] dient *FH* a ssi mateix] *om.* *J* apellava] appella *G* 8 agués scrit] escriujts *J* fos] ella fos *i* 9-10 ell scrivís ... al papa] fahes lo contrarj seber al Papa *BFGH* ell escriujts al contrari al Papa *J* scrigues lo contrari e que lo papa fes lo contrari *i* 10 e·l] equel *BHi* E que ell *FG* d'ella] *om.* *B* 12 scriua] li scriua *B* contràries] contraries de aquellas que hauia scritas *i* poria] por poria *J* 13 li escriua] li escriujts *Ji* 14 d'altres moltes] altres moltes *J* moltes daltres *i* 15 és] era *J* 16 Yo] *om.* *J* suporté] soporta *F* he supportat *J* sa joventut] son iouent *i* en totes ses] entotes les *FGH* e en totes ses *J* 17 la veylea se milloràs] sa vellesa mjlloras *FG* ne·n puch] ne puix *J* 18 Cert, pus aytal] Car pus tal *J* 19 qui era] *om.* *Fi* 20 mà] la ma *BFGHJi* o·l] el *Hi* o quell *J* 21 li dix] dix *J* molt] *om.* *Ji* 22 has fet] has fe *J* en molta paciència] ab paciencia molta *i* de] en *B* 23 Senyor] senyor Jesu christ *i* 23-24 te darà] te dona *J* 24 E axí u fes] exiu fes *A* e axiu feu *H* e estaràs] astaras *F* 26 grans] aquí grans *BFGHJ* aquí de grans *i* 27 qui·l portaran] quil aporteran *J* pus que a tu] pus que *B* pusque tu *FGH* pus atu *J* 28 fer devia. E axí estech] deguera E axi fonch *J* 30 féu] fer *J* a] de *Ji*.

Capítol LXXX: Rúbrica: 3 Com l'om] com lo *BFG* qui mostra com lom *i* bellea] vellea *G*. **Text: 4** Varró Cluniasensis] Narro cluniassensis *B* Varro cluniasen *F* Farro clunjasen *G* Varro alcunjacensis *J* Varro clunacensis *i* **6** car, cant] que quant *Ji* bonea] boneya *B* o] e *BFGHi* **7** esgarts] esguarts *BFGHJi* a la amor] al amor *F* **8** n'és] es *i* passa] posa *B* **9** *In Ethicorum*] jn () eticorum *lac. BF* in libro ethicorum *GHi* viii echichorum *J* per tal] *om. J* **10** car] com *BJ* pus] puy *G* pusque *Ji* **11** en tant ne] en care ne *J* entant quen *i* que] *om. B* **12** les belles] les velles *G* no belles *J* malalt] malat *J* **13** les] *om. BFGHJi* **14** que·s segueixen] ques seguex *B* que seguexan sen *F* **14-23** E a ... hom cobeega] *om. J* **15** Sichen] Sithem *AJ* Sithen *B* Siten *Fi* cichen *H* **16** xxxiv] *om. A* xxxix *i* que] *om. F* **17** de la sua bellea] della perla sua ballesa *i* après] E apres *BFGHi* **18** per la qual cosa ell] jaquila per la qual cosa ell *G* ell ne *i* aquest] *om. H* **19-20** de continent ... plenàriament possehida] com es planarjament posseyda de continent *BFGH* com es plenament posahida de continent *i* **20-21** comunament gelosia gran] gelosia gran comunament *i* **21** en] *om. F* **22** asalt, mas] alt e *i* continuat] contjnuar *F* negú] algu *i* **23** cobeega] desige e cobeya *FGi* **24** qui entén] que atten *H* aytant com] en tant com *J* la poseeix] la posseix *B* **24-27** so diu ... bell. Ítem] *om. i* **25** menor, e menor] menor *H* maior e menor *J* **25-26** e l'hom] com lom *J* al hom car *i* **26** delectació] delecçio *B* en infantea ... e veylea] en jnfenteya ejouentut e valleya *B* e jnfantea e jouentut e vellea *H* en infantesa en iouent e en vallesa *i* **27** la] *om. FGH* **27-29** que la ... enguany. Ítem] *om. J* **28** abaxa e·s] se baixa es *BGHi* seabaxa e *F* per consegüent] per ço *i* ço qui apparia bell] no ha hun mateix voler que so que aperia bell *F* la cosa qui aparia bella *i* **29** u ffa] ffa *F* l'om qui ... la bellea] lo qui etten ala ballea *B* que lom quj enten ala bellea *F* lom qui enten ala bellea *G* hom qui enten en bellesa *i* en] ne *F* **29-31** l'om qui ... fin. Ítem] *om. J* **30** e cant] *om. B* e com *i* **31** ten-se] ten sen *Bi* l'om qui attén] lom qui enten *B* hom qui enten *i* sola] la sola *F* **32** fa en ... qual fonament] *om. FG* son] foll *i* és] *om. B* ssa natura aporta] sa natura porta *F* ssi matex porta *i* **34** sa bellea] la bellesa *i* leyalment] lealment *J* cor vertader] cor ver *J* lo cor vertader *i* **35** de les damunt dites] demunt dita *i* a] e de *i* Per tal] per ço *J* **36** [xxxii] *em.*] *om. A* 13° *BFGHJ* xxiii *i* gracia et] gracia est *J* et *i* **37** aytal amor] amor *BFJi* la amor *H* bellea] pulcritut o bellea *H* e no ha durada] e no dura *J* car no ha durada *i* **38** sexto] vj° ca° *J* aquells] tots aquells *G* **39** axí] *om. i* bellea o] bellea e *J* a bellesa e *i* sobre] e sobre *Ji* **40** esta] aquesta *i* set marits a aquella Sarra] a Sarra muyller de Tobies vii marits *J* **41** vi] *om. A* () *lac. H* vi° ca° *J* Sech] Set *G* attesessen] attenessen *BFGJi* belles] *om. J* **42** tramès] tremes deu *Ji* ho] hom *H* esta] aquesta *BJi* **43** que no

... fill Ysaach] e a son fill jsach que no pendrjen muller *B* e a son ffill ysach que no pendrjen mullers *FGHi* que no pendria muyller per son fill yssaach *J* **44** Genesis xxviii] Genesis *ABH* genesis () lac. *FG* de Genesis *i* taccades] tocales *FG* **44-55** car eren ... en ella] *om. J* **45** *Omelia prima super Matheum*] super matheum humjlia prjma *BFGH* super Mathei humilia prima *i* *Salmon*] Salamon *G* Salamo *i* **46** *Botz*] boors *i* tan vil entenció han] han tan vil entencio *i* muyller] mullers *BFGHi* **48** e emperò] enpero *BFi* **48-49** set anys a Laban] alaban vii anys *i* **49** e que li donàs] equeli dona *B* que li dona *i* **50** com fo] quant fo *B* tant fon *FGH* com fos *i* **51** hi entenia] hi ensenja *B* hi encenja *G* entenia *i* misteri] mjterj *F* Déus hi entenia] deus hj ensenja *F* Deus hi encenja *G* li entenia *i* qui era figurat] quey era afigurat *i* **52** l'hom] hom *FG* **53** la qual contemplació] *om. BF* significada] sacrificada *B* **54** seguons que los doctors dien] seguons los doctors *A* hi entenia] hi ansenja *B* hj entanjen *F* molts altres] molts daltres *B* amolts daltres *FGHi*.

Capítol LXXXI: Rúbrica: 3 Com l'om] com lo *BFG* qui mostra com lo *i*. **Text: 4** Falsegen] Falsen *B* la] se *i* les] lurs *BFGHi* cobeea] copdiçia *J* ço és car] soes quant *B* car *F* com *J* riquea] riqueses *FG* **5** la riquea ... fa inclinar] les riqueses los jncjnen *BFGHi* e] que *J* **6** s'apella] appella *J* puys] puixs *F* **7** e·ls fan fer] es ffan *F* es fan fer *GH* secretament] *om. BFGHi* aytal com sol] tal com *J* **8** a la dona] fer ala dona *J* **9** presumir pot] pot presumjr *J* e per complaure] o per complaura *i* per tal] per ço *J* li] *om. i* **10** o] *om. J* a ssi metexa] si mateixa *BFGHJi* e] o *BFGi* per a ell] per ell *Ji* **11** a ssa guisa e] *om. BFGHJi* **12** que pensen que llur] pensen que la lur *i* **13** aga] ha *H* a les mans dels fillastres] ales dels fjllastres *B* en mans de filastres *i* dels fillastres ... moren ans] *om. J* e] ho *BFGH* **14** ço del lur] ço delles *F* com del lur *J* que ço del lur *i* de estranys és-los] estranyes es lo *J* dels estranys es los *i* **14-15** que·ls fan ... los marits] quels fan auagades *B* quels ffan auegades los marits *FGHi* los fan auagades los marjts *J* **15** que·ls fan jurar] car fan les jurar *J* iurar *i* reveleran, ne revocaran] reuocaran ne reueleran *i* **16** ab aytals] en tals *J* **17** primerament tot ... seguons Déu] primerament seguons deu tot aquest acte *B* segons deu tot aquest acte *FGHi* la fembra no u diu] la fenbra nou fa *BFGHi* la dona no fa *J* **18** la y] loy *J* lo marit ... ab ella] ella no hagues mal tostems ab son marit *J* tostems no hagués] no agues tots temps *B* tots temps nagues *H* per tostems nos hagues *i* **19** li] loy *BFGH* ley *i* **20** mundanals] e furs mundanals *BFGHi* **20-21** aytal acte no val] tals actes no valen *J* **21** dar] donar *J* **22** u fahia] faya *J* **24** és hom de pocha] ha pocha *J* **25** entès] ences *Ji*

o falsament forsa] *om. FG* o] e *H* per tal] per ço *J* 26 sostrascha] sostragua *BGH*
sostenga *F* sostrague *Ji* Ensenya] E en senya *BFGJi* 27 de tot tengut] tot tengut *BGH*
tingut *FJ* restituir] restituhjr ho tot *FJ* restitujr ho *Hi* E] *om. Ji* la muller] *om. H* li
u] l] *BFJ* 28 donant-li-u] donant li *J* deuria] deu *B* 29 e axí] axi *J* e que ... gran
interès] *om. G* interès] jntereçer *B* 30 aytal] tal *J* que no] que *J* no vingués] tal
guany no vengues *i* 31 aytal guany no sia] aytal guany no seria *H* tal guany no sie *J*
proceirà] procejr *B* procehrja *FGHJ* 31-32 E majorment] Majorament *B* 32 poden
veura] pot veure *A* podem veura *B* poden açi veure *J* dampnació] dempnatge *FGi*
aquells qui·ls] aaquells qujls *Fi* aquells quj les *J* 33 y ha] ha *J* axí] *om. i* 34 aquests]
om. G aytal riqüea axí ajustada] aytals rjqueses axj ajustades *B* tal riqüea axi aiustada *J*
après] *om. i* 35 sua ànima] anjma *G* lur anima *J* anima lur *i* tota] tot *Bi* 36 cobee] a
cobeyan] *J* se] si *B* o raptors] eraptors *FG* 37 leyalment] lealment *J* cobee] a
cobeyanse *J* 38 Dix] Diu *B* 39 la muyller] se muller *B* 38-46 Dix aquell ... per
tothom] *om. J* 39 aporta] porta *F* gran riqüea] la riqüesa *i* estimació] extimaçio
BFGH 40 en casa ... del mundanal] en casa la beneuyrança mundanal *B* benuyrança
en casa mundenal *F* en casa benehuyrança mundanal *GH* absi en casa beneuyrança
mundanal *i* la qual] lo qual *F* proposen] posen *FG* 41 amen] mes amen *i* que
linatge] quel linatge *F* qualsevol] que qualseuol *i* 42 dix que] dix *i* obeex] obeix *AJ*
obaix *B* peccúnia] peccunje *H* 42-43 a riqüea temporal] a riqüesa *G* riqüesa temporal *i*
43 antigada] antiga *BFi* 44 res] *om. GH* que·s] que *F* 45 vages] hajes *H* qui t'ha fet]
e quit ha fet *BFGHi* 45-46 car per força] que per força *B* car força *i* 46 pot] pora *FG*
47 la parteix] la parteix *AJ* la parteys *Bi* bon] bo e per bon *F* 48 Oraci] Oracius *J*
Prosòdia] profasia *J* proçedia *i*.

Capítol LXXXII: Rúbrica: 2 LXXXII] lxxxij Qui mostra *i* 3 los] *om. J* anamorats
d'altres] enamorats *A* enamorats de altres mullers o dones *J* anemorats daltre *i*. **Text: 5**
lo dit Oràcius] Oracius demunt dit *FG* a altres lur] ha altre lur *BJi* aaltres llurs *F* 6 e
per] *om. i* feeltat] fe e leyaltat *i* 7 almenys] *om. BFGHi* verguonya] vergoya en lacara
F 7-8 de falsar la ffe promesa] del falçajar la promesa *B* de ffelçejar la ffe promesa
FGHi 9 Octó lo Terç] lo terç *B* Ocho loters *F* Octouja lo Terç *H* Otho lo terç *i* 10
tingués amiga] tingues amjgues *B* tenga amiga *i* rebujat] e rebujat *J* 11 ne pogués] no
pogues *BFi* neguna] alguna *i* 12 ere] era *BFGHJi* perseverava] perseuera *B*
perseueras *i* públich adulteri] lodit adulteri public *i* 13 a tostemp] tostemp *HJi*
qualque títol] qualque titol que *FH* qual titol que *J* qualsevol titol que *i* 13-14 per a

tostemps] *om. i 14* e açò com aytal] E açò com tal *J E* com aytal *i 15* que hom] quel hom *i* muyller prenia] prenia muyller *J* comiat lavors] lauors comjat *BH* comjat *J* tantost comiat *i 15-16* a tota] *om. B* tota *J 16* o] e *F* no·l faés ab trompa] nol faes ab trompes *B* no fes trompa *J 17* se'n jactàs] sen pectas *i* ne se'n guabàs] ne sen galbas *F* ne sen gaubas *GH om. J* tan] *om. B* sol] sols *F* ho saubés] ho sabes *BFGHJi* o u lexàs] on lexas *B* e lexas *J* e ells abdosos e no altri *i 18* Diu] E diu *B Teutònica*] teuconjca *F* Teutononjca *J* de aquest] da quest emperador Octo *J 19* aytal] tal *J* l'emperador] le Emperador *i* apellà-lo] *om. BF* li dix *GH* lo appella *J* dixli car retragueren loy *i 20* d'aytal dona] de tal dona *J om. i* Respòs aquell] respos aquell e dix *J* e aquell respos *i 21* Dix] E dix *H* dixli *i O*] *om. B* és] tu dius *J 22* qui·s fia en tu] quis fiaua an tu *B* qujs ffaia ab tu *F* t'ha dat] ta dit *J* t ha donat *i* cor] cors *i* tu] *om. J* la difames] la difamames *B* mala] auol *i 23* lo més que pot] lo mes que tot *B* lom es que pot *FGHJi* yo] *om. J* fiar] yo fiar *J 24* li fas] si lj fas *B* tulj fas *FGi 25* e com satisfaràs] com satisfas *B* tots] *om. HJ* gran] grans *B 26* Car dir que aytal] Car diu tal *J* com dius que aytal *i* am] ama *F* a tu ... que ella] es atu com dir com ella *J 28* Aquell, qui açò hoí] aquell quj asso o hoy *B E* com aquell hoy açò *J* fort] *om. J 29* dolentia] dolència *J* l'emperador] ell *J 30* ell] *om. J* fos gitat de la cort] fos gitat de se cort *B* que ffos gitat dela Cort *FGH* axí] *om. J 31* tota Alamanya] tot son regne *J* negun públich offici] publich offici *B* public offici algu *i 32* per tal ... ne presessen] per ço que als altres fos *J* presesen] prenguesen *BFGHi*.

Capítol LXXXIII: Rúbrica: 3 Com] qui mostra com *i* ne·s] ne *J* curar per res] per res Curar *BFGJi 4* d'altre] daltri *BH*. **Text: 5** Trogus Pompeu] Nrogus Pompeius *B* Trogus Pompeius *FGJi* Trogus pompe *H* amar] amor *i* e] *om. i 6* sa muyller ... en dolor] se muller viura tots temps en dolor *BGH* viura sa muller tostempes ab dor *F* tostempes sa muyller viure en dollor *J* viura tostempes sa muller en dolor *i* proceís] proceiyes *B 7* en enbarguar-se] de embargar se *H* en torbar se *J* ho percebés] *om. H 8* car] que *BFGHi* mal] gran mal *J 9* a l'hom] al mon *J* l'om] hom *i* no·n] not *A 10-11* Per tal dix l'eximpli] Pertal laximpli diu *F* Per ço dix leximpli *J 11* car] que *J 12* ara] *om. J* e reputat] *om. F* per hom sensat] per hom senser *F* hom senat *J* per hom asenssat *i 13* merexeràs-ho] merexeras be *J* obres males] males obres *Bi 14* que] *om. i* entre] jnfinjts entre tu e *J* e·l] e perlo *BFGHi 14-15* de què·s ... grans affanys] *om. BFGH 15* porà seguir tans e] pora seguir *J* poran seguir tals e *i* tu] *om. BFG 16* e] o *i 16-17* e sens ... ab colpa] e ab colpa *O* sens colpa *BGH* ab culpa o sens culpa *F* e sens culpa *i*

17 lo cors] la perssona *B* qui seria] qui sera *FGH* e seria *J* perpètua confusió] perpetua confusio *B* perpetual confusio *Ji* 17-18 teus e dels seus] teus o dels seus *AB* seus e dels teus *J* 18 és car, digues-me] *om. J* 19 no sinó] sino *B* no res sino *J* mal] mals *Fi* de mal *J* 20 a ta] ta *B* sí és] *om. i* 21 farà enamorat] fferas anamorar *FG* 22 u fa] u fan *A* e tu no u] ne tu no *J* axò] aço *J* roman] romendra *i* tu] *om. F* e tos] en tos *F* en tots sos *G* 23 on] vn *B* mà] ira *i* 23-24 le ha maleyta] la ha malayida *i* 24 E] *om. BFGHJi* e res] ne res *Ji* li'n] no ljn *B* 25 t'ho cuydaràs] to pensaras *J* 26 aquests documens e doctrines] aquestes doctrines *BFGHi* estes doctrines *J* 26-27 no vuylles nulltemps] null temps vulles *B* null temps no vulles *J* 27-28 sí-s faria] sis fa *B* sis ffera *Fi* 28 vols fer] veus *i* paraules] les paraules *BGi* 28-29 poch duren] duren poch *J* 29 qui l'assaga] qujls assatge *FG* 30 d'altres] daltre *BHi* vol] se vol *BFHi* e mort] *om. i* més és] es mes *J* 31 guarregs] hages guerra *J* ab ta] a ta *H* gran] grans *B* gran causa o *J* u fas] fas *J* 32 exiràs] seras *i* ja] ne *J* la leys] li leixes *J* li leys *i* 32-33 sobre tu haver senyoria] hauer sobra tu senyorja *B* sobre tu senyoria hauer *i* 33 totstamps regir guallart] tostamps regir *A* gallart regir *J* Raó és car fembra] E raho es car la fembra *J* 34 si n'ha e exora] siu ha axora *B* siu ha eaxora *FGHJ* siu ha axorara *i* veus] veu *F* Linyatge és] car es linatge *i* és] *om. BF* 35 contrària] contra *B* 36 segons] seguonchs *B* Scriptura] sancta escriptura *J* quinta] cinquena *G* 36-37 te plàcia ... ta muyller] de ta muller te placia oyr *BFGHi* 37 de] te *J* deffectiva] deffentiua *B* de fortuna *i* 39 e-s muda] e mudes *i* mil] mjlls *J* 40 no n'hauries] no hauras *J* non hauras *i*.

Capítol LXXXIV: Rúbrica: 3 Com] que *G* qui monstra *i* sa muyller ... ab honor] cortesament sa muller e ab honor *H* sa muller cortesament e ab gran honor e ab reuerència *J* sa muller cortesament ab honor *i*. **Text: 4** Valèrius] Naltrius *B* e en lo terç] en lo terç *BFGHi* e lo terç *J* 5 corregien legament] corregeixen lejament *BJ* coregexen fferament *F* correxen lejament *H* aquí] *om. FGJ* quatre *em.*] tres *ABFGHJi* 6 aquí] *om. H* comentador] Començador *B* 7 l'hom] lot *F* cant la] *om. F* 8 sor és e germana] es sor e jermana *F* sor e germana es *G* 9 que l'hom, si] si lom *B* ne] e *BFGH* 9-10 ab paraules ... deu corregir] *om. i* 10 cars] crim *BFGHJ* ne] no *i* 11 fort, e] e fort *J* 12 qui] si *i* ne] e *F* 13 qui] e *BFGHi* ell no la volch] ella nola volch *F* e no la vol *J* mas ell nola volc *i* 14 dix-li] deya lj *BFGHi* parlava] peraula *F* quaix] *om. J* axí com a una] com vna *B* axí com vna *FGHi* axí com *J* 15 ésser bé] be esser *B* 16 qüestió] *om. H* l'hom] hom *i* 17 sa] la *B* estech respost ... a vegades] fo respost aquí que auegades lo tuegar *J* sonava] *om. J* 17-18 sonava en ... qui tuegava] ve en senyal de

senyoria de aquell qui tueia *i* **18** e·n subjecció] e an supjuguaçio *Bi* e ab subjectio *F* a] de *Fi* era] es *i* quant] *om. F* **19** tuega] tuaja *F* o ssa] se *F* sona] es per *i* e coral] o coral *H* cordial *J* **20** axí] e axj *BFGHJ* l'om] hom *FG* **21** imperatiu e altiu] altiu e jimperatiu *BFGHi* adonatiu, e] donatiu e *BFGHi om. J* en son to] en son *A* en son so *HJ om. i* **23** mateixa rahó] raho *B* raho mateixa *J Ubi*] Vb *J* impropetar] jmpropetar *B* **24** linatge] de linyatge *Ji* o que] encare que *J* acostuma de bordegar] acostumaua de bordejar *FGH* bordeiaue *J* acostumaua de bordoueiar *i* ne li deu] noli de *J* **25** fet aga] haia fet *i* **27** no] *om. BFGHi* **27-31** Ne axí ... los vehins] *om. J* **28** la] se *F* e] o *i* **29** ans s'i és tornada] ans siy es tornada *BH* Ans si hi es *G* eque si sia tornada *i* en] ab *Ji* **29-30** o si no se alerava] o nos alleeraua *AJ* osi no se alereua *F* e so nos allaraue *i* **30** o sa sogra] *om. FG* e sa sogre *J* si no era] no era *F* si era *i* **31** ans] an *B* honrar e amar] amar e honrar *GJ* **32** *Ephesios quinto em.*] *Ephesios secundo A Ephesios II BFGH* ephesios ij° ca° *J* *Ephesios i* dient] *om. B Unusquisque*] Vnjus quisque *J* **32-33** *propriam sicut ...* com sa] *om. B* **33** és] *om. H* am] ama *J* ame a *i* falseg] feseig *B* la] sa *i* **34-35** parla longuament] parla largament *FH* parlaua longament *G* parlalarc *i* **35** III, ca. VI *em.*] iiii ca v *AH* x ca° 4 *B* x° ca° 5° *FG* viij° ca° v *Ji* **35-36** *libro primo contra Jovinianum*] libro primo contro jounjanum *A* primo li° contra jounjanum *F* libro primo ad jounjanum *J* libro primo contra Jouanyanum *i* **36** longues] largues *J* **37** està tot açí] mas *J* am] ama *Ji* sa muyller] si mateix *F* **37-40** e la ... marit matex] *om. J* **38** a ella] e ella *A* **40** contra Déu no sia] no sia contra deu *i* li] lo *Fi* lo marit] son marit *i* **41** En Bertrà] bertran *J* sí ama lo seu ca] sis ama lo seu can *G* sis fa son qua *J* tambe ama lo seu ca *i* Axí] Axi que *J* ama] am *H* lo marit, ama] son marit sis fa *J*.

Capítol LXXXV: Rúbrica: 2 LXXXV] lxxxv qui mostra *i* **3** guardar] guar *B* no faça ... marit gelós] per res no faça gelos son marjt *BFG*. **Text: 4** la dona guardar] guardar la dona *J* per sa] de sa *BFGHi* **5** ne li ... de turbació] noljn do raho *J* especialment d'aytal] e aspecialment tal *BG* specialment tal *F* E specialment de tal *H* espedzialment de tal *Ji* **6** fort] jfort *B* e que] que *F* aytal] tal *FJ* a sson] al *i* **7** inportable] jnsoportable *J* incomportable *i* l'om] lo *FGH* que lo *i* feeltat] leyaltat *BFGHi* ssa] la *i* **8** la qual temor] la qual dolor *B* per la qual temor *J* turmentant lo cor] turmentat lo cor *AB* torbement delcor *F* turmentat axj lo cor *J* turment al cor *i* com] *om. Ji* **9** negun] algun *i* **10** altre] laltra *BGH* **10-11** més amarien que] mes amaria que *A om. H* amarien mes que *J* **11** mal] lo mal *i* sabut] sebent *FGHi* que no que] que no *J* no·l] non *F* que·s digués] que fos dit *J* **12** als marits] al marit *J* **14-16** jamás no ... son marit] *om. F*

15-16 ans poder ... sos infants] en auorrira sos infans *A* en auorrira sos infans *F* ans la
 auciuira poder en auorrira sos fills *H* **16** gelós] ffello *B* se porà] se pot *BFGHi* poria *J*
17 de] *om. F* diffamació] difimació *B* d'ella] de si *BFGHi* **18** entre lo ... parents
 d'ella] della edels parents *BGH* della e desos parents *F* de ella e deles parents *i* per a
 tostemps] per tots temps *B* a tostemps *J* **19** marit] mjrit *J* n'és] es *J* **20** Lotari] locarj
BGJ jove] dona joue *FGJ* **21** aytal] tal *J* **21-22** de ésser gelós] *om. F* **22** la y dóna
 vertadera] la dona vertaderament *B* la dona vertadera *FH* lay dona vertaderament *J* la li
 dona vertadera *i* follies] falçies *J* qualsque oradures] qualques horadures *BFi* qualche
 oradura *GJ* que] *om. i* **23** de tot] tot *F* qui·l podia moure] qui podia moura *BFH* que
 podia noure *Gi* a] *om. B* de *F* **23-24** lavors la ... folla fort] la dona la donchs tenjr per
 ffolla *B* ladonchs la dona ffort tenjr per ffolla *FGHi* **23-32** E·s deu ... pròpria honor]
om. J **24** que ella aga] com ella hauia *i* assagar] asetjar *FG* tant] tal *i* **25** aga] que
 haie *i* **26** matrimoni] marjt *B* **27** si mateixa] aci mateixa *H* lo] son *F* **28** fermats]
 fficats *B* fermants *J* besant-li] e basant li *i* mans e peus] les mans e los peus *B* peus e
 mans *FG* les mans e peus *i* **29-30** perdonant-li] Perdonatlj *B* **30** s'i] se *FG* que aquest
 perdó ell] aquest perdo *B* fa] a *J* **33** li] *om. J* el] al *BFH* **33-34** per ventura, la veu] la
 veu per uentura *H* **34** e dissoluta] o dissulta *B* o djssoluta *J* o] e *i* aquest] aquell *J* **34-**
35 o que està massa volenter] O que esta massa volentera *B* e que esta massa uolenter
GH e que esta massa *Ji* **35** o qualsque coses semblans] o qualche cosa semblants *B* o
 qualche cosa semblant *Fi* *om. J* lavors, com veu que d'açò] quant veu que *B* lauors
 quant veu que asso *F* lauors quant veu que *H* lauores quant la veu que de aço *i* **35-36**
 son marit] son marit de aço *H* lo marit *i* **37** car de present] com tantost *J* **38** li u deu
 dir] liu deu djr de present *BHi* ley deu dir de present *F* li deu dir de present *G* li deu dir
J de present] *om. BFGHi* ho deu] o deu tot *J* **39** ella] *om. J* E] O *J* **40** u vol] vol *J*
 corregir] fer *H* pos-s'i] pos hj *FGHJi* **40-41** car, jatsia ... se mogua] car jatsia que lo
 marit se mogua *BFGHJ* E iatsia que lo marit si moga *i* **40-45** car, jatsia ... sa casa] *om.*
J **42** e de continent] decontjnt *F* e de mantinent *G* lexar-ho] lexar lo *BFGHJi* ne]
om. H **43** comportar] comportas *H* **44** E axí ... deu comportar] *om. i* **44-45** per tal
 cant] quant *FG*.

Capítol LXXXVI: Rúbrica: 2 LXXXVI] lxxxvi qui monstra *i* **3** per no res ne] per no esser
F per res ne *G* per no res e *H*. **Text: 4** axí metex, qui sia] que sia axi mateix *BFGi* **4-5**
 per pocha cosa concebre tantost] per pocha cosa no deu tantost auer *B* per pocha
 concebre tantost *H* tantost per pocha cosa concebre *J* per cosa pocha concebra *i* **5** les

dones] ella *i* e] *om. J 6* qui les lus vedava] quils houadaua *B* qui les vedaue *J 7* lo
jovent] la jouentut *BFGi* la jouentu *H* s' à ensenyar] sa aensenyar *H* hom] hon *B*
queucom lo jovent] queucom la jouentut *BGH* queucom de jouentut *F* alguna cosa en la
iouentut *i 8* de honor ... valor que] *om. J 10* elles] ella *i* deu] deu de *G* se deu *H* si
metex] *om. H* repembre] reprendre *BGJi* reprenda *F* axí] *om. J* entre] contra *i 11* e
hoit] ho hoyt *BF* tu meteix, e ta muyller] ta muyller etu mateix *J 12* E deu] E deuon *B*
E de *J* o deu *i* dir a ... a part] hom dir ala muller *B* hom dir ala muller appart *FGHi*
12-13 Prech-vos, muller] prechvo muyller *A om. B 13* fassats] façau *Ji* estats-vos-en]
estau vosen *Ji 14* sapiats] sapiau *i* m' o] *om. B* Pensats que fa-ho] pensau que fa *J*
epensau que faho *i 15* port] aport *J* gran verguonya n' é] gran verguonya he *B* n he
gran vergonya *J 16* Mas] e *i* sabés res d' esta] sabes desta *B* sebes res de aquesta *F*
sabes aquesta *J* ne sabes res de aquesta *i 17* fiu-me·n] ffiymen *F* en] ab *BJi* Cert] Car
BJi 18 pren] preu son *i* sa] *om. G* ànima] se anjma *B 19* tostemps estudiar aytant
com] estudiar tostemps tant com *J 19-20* per tal que] per tal quen *B* que *F 20-21* plau a
... a altre] desplau ha un plau al altre *B* desplau al hun plualaltre *F* desplau a un plau a
altra *GHi* plau a vn desplau alaltre *J 21* seguir-li lurs] segujr les lurs *FG* segujr lurs *H*
seguir li ses *i 21-29* per què ... lo moix] *om. J 22* honest] honet *B* volen comunament]
comunament uolen *BFGHi* riens] e riens *i 22-23* e acompanyans] acompayants *i 23*
liberals] eliberals *F 24* ne vaga] vage *F* ne va *i* comunament han tot lo contrari] han
comunament lo contrarj *BFGH* lo contrari han comunament *i 25* s' amaguen] se maguen
i 25-26 ne jamés no·s fassen] e james nos fassen *B* ne iames nos fessen *i 26* negú] algu
i 26-27 e pensen ... ab negú] E penssen que si sa muller riu ab negu *BF* car vigares es
que *H* E pensen que si la muller riu ab algu *i 27* casolanes] consolans *i* e auares e
estretes] e auares e sertes *B* auares e estrets *i 27-28* e si à negú] E si an negu *BFG* E que
si han negu *H* e si han a algu *i 28* tostemps] tots *i 29* sàpia fer] sapien fer *GHi 30*
sàvia] *om. FG* faça-li'n] effasa l] *F om. J 30-31* faça-li'n a ssa guisa, e] *om. J 31* E axí
metex hom] E axj lom *B* E axi mateix loma *FGJi* E axi mateix lom de honor e *H 32* ne
minyonet] ne miyoneix *B* nj mjiyoneig *FGHi om. J* mesquinees ne dolenties]
mesqujnese edolenties *BFGH* mesquineries ne dolenties *J* dolentias e mesquineses *i*
33 tantost] *om. i* ell procurarà] ella procura *BH* ell procura *FGi 33-34* fort
menysprear] menysprear *H* menyspresar fort *i 33-37* car ultra ... no·ls semblen] *om. J*
34 oen] houen *Fi* oyen *H 35* tots dupten] totes dupten *BGH* totes redupten *F 36* al] a *F*
y à] ha *Fi* hi han *H* diens] dient los *i* Lur] los lur *i* pare] ffrare *F 37* no·ls] nol *BFGi*
38 Per què deu fer cascun] E cascun deu fer *J* un] *om. FJ* ses inclinacions e] ses

jncijnacions o *H* lurs jncijnacions e *J* **39** amor e honor] honor *BFGHi* honor e amor *J* sa] la *B* en] e *i* **40** amant] amant la *J* a cosa] cosa *A* fort] molt *B*.

Capítol LXXXVII: Rúbrica: 3 Com los manicheus] Com los manjchs *A* com los manjcheus e *B* Com los manixeus *F* Qui mostra com los manicheus *i* les] lurs *H*. **Text:** **5** pura e la dreta] pura edreta *FGHi* dreta epura *J* **6** següents argumens los malvats manicheus] manjxeus los següents arguments *H* malvats manicheus] malvats manjchs *A* quals manjcheus *B* manjcheus *FG* falsos manicheus *i* E·l primer sí és] Lo primer si es *FJ* dels quals al primer sia *H* **7** en] ab *F* en muyllers] *om. BFGHi* **8** dels marits] del marit *Hi* presumpció] prenumçio *B* **9** Respon-te] Responch te *BFGHJi* de son] del *B* **9-10** son marit ... si mateixa] son marjt eper ella mateixa *F* si mateixa e per son marit *J* **10** ne açò és furtrar] ne aço no es furtrar *J* aço no es furt *i* és] *om. G* fer obres meritòries] obra meritorja *J* **11** és ver de] ha ver en *J* **12** ten bones coses] tan bones cases *ABGi om. H* mort] mort de lur marit *i* à-n'i] ans ni ha *i* **13** veen] ve *F* lo marit los] lur marjt *B* **14** de lur] del lur *Fi* de lur bon *H* pus altre] pus que altrj *B* pus altri *H* pus que altre *i* en] *om. H* **15** ha] es *i* presumpció] prenumçio *B* ver per res] res per dret *i* **15-16** totes generalment sien] generalment totes sien *BGi* generalment totes son *F* **16** n'i aga] nj ha *B* **18** excés] actes *F* excers *J* **19** malicioses] maliciosos *i Ecclesiastici* xxv] *Ecclesiastici* () *lac. A* acclasiastiçi ·24· *B* eclesiastici xxvj° *G* **19-20** comparada a ... aquesta malícia] comparada ales meliçies deles fembres eabe aquesta meliçia *B* en comparaçio dela malicia deles fembres *E* ab aquestes *J* acomparada a la fembra *E* ab aquesta malícia *i* **20** reversia tanta] Reuerençia tanta *B* reuersies tantes *J* **21** coses] cosa *BGHi om. F* façats] façau *J* **21-26** e·ls atorguets ... ell: «Yo] per aço diu lo ecçlesiastich que *J* **21** e·ls atorguets] ells els atorguen *B* **22** esta] aquesta *i* **23** matèria] manera *i* rancor] temor *i* **24** Per tal] e per tal *i* lo *Ecclesiàstich*, xxv] lo *Ecclesiastich* capitulo *A* lo acclasiastici ·24· *B* lo eclesiastich xxvj° *G* leclesiastich xxv° ca° *H* lo *Ecclesiastici* capitulo *J* **25** finida] finada *G* e dejús] dejus *FHi* car tot ... la fembra] *om. J* **26** estar] ser e star *B* ab maliciosa fembra] no ab meliçia de fembra *Bi* no ab maliciosa ffembra *FGH* **28** com] cor *G* digua] diu *B* **29** bones] dones *A* dones ço es de les bones *i* ver] *om. FG* maliciosos] malicioses *H* **30** la malícia de la dona] malicia de dona *i* no pot] pot *AJ* aquella de l'hom, car] la del hom car la *J* **31** mas aquella ... per lengua] *om. Bji* moltes] males *i* **32** dius] diu *J* sí·s] si *BFi* **33** fort] forts *J* he y ... per rahó] ey bedones en rahonades *J* **34** reversia de dona] rauaçia de fembra *i* **35** l'hom] *om. J* ell vuylla e] *om. J* reversia] Reuerençia *B* reversia]

Reuerenssia *B* la rauacia *i* **35-38** reversia vingua ... E cant] *om. J* **36** posar-s'à] posar se
H **37** hom] lom *i* **38** dius] diu *i* són] *om. F* fort] forts *B* for *J* totes] tots *J* **39** dels
hòmens mateix] dels homens mateix *A* es dels homens mateixs *F* dells homens matexes
J deles homens matexs *i* d'uns] dunes *AH* Varró] Coarro *ABFGHi* **40** sí és] *om.*
BFGHi res] a res *BFGHi* **41** lexar-la] lexant la *J* diria tot desastre] djra tot desastre *Bi*
dira tot mal *J* **42** desfogada] reffredada *J* pagada *i* corregir-l'à] corragix la *Bi*
corregint la *J* **43-44** a gran verguonya aporta] ha pocha verguonya es porta *B* gran
verguonya aporta *FGJ* **43-46** e que·s ... sa malícia] *om. J* **44** a ssi] si *BHi* ab si *FG* sa
casa] ta Casa aperill *B* d'assí avant] dequi hauant *BFGi* **45** altres] daltres *G* la farà] li
ffera *FGH* le fora *i* **46** molt repembre] fort reprendra *F* molt rependre *Gi* sa] en sa *i*
La segona sí és] la sisena es *B* l'altra sies *FG* La segona *i* **47** e de haver] de hauer *J* **47-**
48 pahuruga e temerosa] temerosa *J* **48** ans] an *B* assuagar] asuauar *BFGi* amansar *J*
49 no descarrechs] descarrec *i* sobre] contra *J* **50** Lo terç] Lo terç argument *i* neguna
fembra] fembra alguna *i* **50-56** Lo terç ... tot mal] *om. J* **51** com] *om. B* tostemp
renyen] tostemp reyents *F* per tostemp renyen *i* no·ls podets] no poden *B* nol podets
J los poden *i* **52** que l'Ecclesiàstic ensenya, *cap. xxv em.*] que l'Ecclesiàstic ensenya,
cap. xxi AFGH quel ecclesiastjch ensenya *Ca° xxxj B* segons que ensenya lo
ecclesiastic *cap. xxi i* **52-53** e u proven] E prouen *B* **53** infinides històries dels passats]
per infinides istorias deles passats *i* cotidianes] Continjades *B* **54** a exir] axjr *BFi* és
pigor ... y romanim] pijor que siy romanjam *B* **55** massa] *om. B* e] *om. H* sabem]
podem *BFGHi* **55-56** si n'exim ... podem estar] E sin exim diran que no podem aturar *i*
56 no n'exim] no exim *Gi* nexjm *J* fer tot] tot *FG om. i* **57** totjorn] tots jorns *GJ* la
desperació] desesperacio *GJi* **58** Respon aquí un poeta] E per aço diu lo gran poeta *J*
Sobre la bucòlica] sobre la bocolisa *B om. J* sobre la bocolia *i* a] *om. i* **59** dyable] ha
lo diable *i* e] ne *J* **60** e tu] tu li *Ji* li fé] li fes *J* feli *i* tota la casa] tota casa *B* tots los
de casa *F* tota la companya de casa *i* li dóna] donali *i* tanta de pestilència] atanta
pastilència *B* **61** ben] *om. J* portar-ne] portar no *J* si] *om. J* **62** la ages] ella haias *F*
63 ne tu no cesses] etu no sesses *BFGH* ne tu votes *J* tu no vulles çessar *i* fé] fes *J*
ella] *om. F* **64** s'egüa] se romp *J* verí guareix verí] verj *F* uerj ab uerj *G* se guareix]
se guerexen *F* se cura *J* gorey *i* **65-66** no aurà ... havia. E] *om. J* **66** ja] *om. BFGHJi*
aga baf] *om. F* haia buff *i* **67** no s'i perda] no si perdo *G* si perda *J* aga] y aja *BFGHJ*
aga] y aja *BFGHJ* **68** dar-hi] dar li *F* donar hi *i* compliment] bon compliment *J*
que·n] que *Ji* **68-69** per bé ... sies, posa-u] per que sies posa *J* **69** tot] *om. F* posa't
en solaç] posau en solars *F* fes solaç *J* quiucom altre] qui va comaltre *B* quj com altrj *F*

algun altre *i* u has a posar] has posar *J* 70 aprín] apren *HJ* en plaer] ab pleer *BJi* e] en *F* qui·t penna e puys brama] qui pet na epuys brama *BFGH* quit repentina e pus brama *J* qui penna *i* 70-71 puys brama ... pennat, e] *om. i* cant t'à pennat] quant ha petnat *BFGH* deuant e detras *J* 71 e tu ... ffi ella] Etu veuras que alaff ella *F E* tu ueuras que ala fi que ella *G E* si axi o fas tu veuras ala fi que ella *i* farà lo ben-moll] fara lo moll *BFGHi* la fara lo be moll *J* 71-72 car, pus ... tostemps mal] Cant ha aver tostemps mal *ABFG* Quant a hauer mal tots temps *H* Car hauer mal tostemps *i* 72 res no u] per res no *J*.

Capítol LXXXVIII: Rúbrica: 3 Com l'om] Com lo *F* quj ensenya com lom *J* qui mostra com lom *i* maliciosa] *om. J* corregir-la] corregir *i* 4 y meta] y mata *F* li meta *i*. **Text: 5** assagar] asetjar *FG* 6 plana] plena *H* y val] val *J* faça] fe *A* faço *J* 7 e] *om. J* actor] doctor *Bi* acte *J* qui recompta] E recomte *J* recompta que] *om. B* 8 castigar] *om. F* un] a vn *i* 9 ell li] li *F* ella *H* ell *i* *J* ell *i* Açò fet] Açò fo fet *J E* açò fet e dit *i* e·s fenyé] es feya *BFGH* es feu *J* e feu se *i* 10 vengueren] vengren *H om. J* conexens] conexent *FJ* conagueran *i* ell] E ell *i* 11 contínua] continuada *BFHi* de cap] *om. J* al cap *i* en tant ... e·l cap] *om. B* ell sentia que] ell se santia que *J om. i* percebia] perçebrja *B* 12 per] e per *J* o] e *BFGHJ* Ells demanans] ells demenats *BF E* ells demanants *G E* ells demanant *J E* ells demenaren li *i* 13 aytal girament] aytal gujrament *A* tal girament *BJ* aytal agreuiament *i* tan gran] *om. J* dixs] respos *i* 14 totjorn] tots jorns *FGH* tostemps *i* 15 Tantost, a ... l'om aquell] E tantost a pocs de dies *i* se fenyé] se feya *BFH* se feu a *G* se faya de tot *J* se feu *i* de tots punts] *om. J* 16 de tots punts] *om. i* li lunyàs hom la muyller] li luyasen la muller *F* hom luyas sa muyller *J* li lunyassen de tot sa muller *i* o] e *F* ans *i* 16-17 si no ... la muyller] *om. J* E lavors] Ella donchs *i* 17 gitada] gitaren *B* donaren-li sos confort] E donaren li sos confort *B* donaren li conffort *F* donaren li confort *GHi* e exis feu Apres donarenli sos confort *J* 18 ell cobràs] que ell cobras *B* que ell cobras lo seny *FG* cobras lo seny *Ji* Ell] E ell *Ji* digueren] digueran *lj F* no tornàs] no tornas per res en casa *J* noy tornas *i* 19 li dava] li donaua *FGi* d'abans] de bans li daua *BFHi* dabans li donava *G* debans hauja acustumat donar *J* 20 ell] ella *i* sens] ell sens *A* dupta] tot dupte *J* 21 aquell: —Fets axí: comprats-me] aquell compratsme *F* feu axi comprau me *i* 22 hoyr] o hoir *B* posats-la'm] posats la *J* posau la *i* pregats-me a] preguats *BFGH* pregau me a *J* pregau *i* 23 agen] haia *FGHi* que de present que] de present que *B* que pressent que la *J* de present que la *i* tocar] tochar le canpana *B* quants] quant *i* 24 que] *om. i* en] ab *F* façen]

que facen *J* 25 ores la ogen] veguades la ojen *B* hores la hoiran *F* 26 Diu] E diu *i* aquí ajustar] ajustar *F* ajustar aquj *Hi* lo] tot lo *i* proposant-lus] proposant los aquí *J* 27 vesent] vahent *BFGHJi* u farien] farien *J* 28 d'alcun] algun *i* hagués] hagueren *J* hague *i* 29 de les sues] afer deles sues *J* deles sues costumes *i* toca] tantost toca *i* tots] pugen en la casa e tots *i* 30 catre] quatra *BFGHJi* lo jorn s'i ajustaven] si ajustauen lo jorn *F* repicava] tocava *F* 31 li deyen] li deyen com la veyen passar *i* 32 no gosava] venc en aço que no gosaué *i* axí enverguonyida] axi enuergonyda *J* enuergonyida axi *i* 33 a son] al *i* car per cert] que sertament *F* 34 e que ... la campana] *om.* *ABFGH* e que li plagués fer-na levar la campana *i* Lo] E lo *i* 35 per un] vn *J* entgre] antregua *Bi* si ella se corregia] si ell la Corragia *B* que siella secorregia *F* 36 ell la'n levaria] lan leuaria *H* n'i] ne *G* lin *i* faria] farien *i* 37 fins tot] fins que tot *BFGHJi* la agués] la tenguen *J* veent] apres vahent *i* 38 la castigà] la castiga ab vergoya *F* 39 E diu ... se castiga] *om.* *B* aquí axí] aquj *Gi* axi aquj *H* aci *J* gran] *om.* *J* 40 vil e de vil condició] de vil condicio e vil *i* 41 o esclava o cativa] e asclaua o catiua *B* o esclaué *J* e ab batimens] O abatiments *B* o ab batiments *FGi* 42 tostemps servada] seruada tostemps *F* per] *om.* *J* 43 no-s convertescha] nos conuertis *B* aytal cars] aytal Car *B* tal cas *J* 44 e] *om.* *GJi* l'om venir] hom vanjr *B* venjr lom *FHJ* lom anar *i* 45 entre] en tot *B* nostre Senyor] Nostra senyor deu *BFGi* greument] *om.* *BFGHJi* esta] aquesta *i* 46 crueltat] crueltats *G* crueltat E per ço fe deu tot hom guardar *J*.

Capítol LXXXIX: Rúbrica: 3 Com los dits] quj mostra com los *J* qui mostra com los dits *i* dones] dites dones *H*. **Text: 5** Aporten] Portan *Fi* damont] *om.* *BFGHJi* manicheus] manixeus *AH* contre] que *J* altres] daltres *Ji* 6 per los quals] eperlos qualls *F* han per los quals *J* ço dien] djen que *J* diuen *i* com] que *J* com aquelles qui *i* 7 an enguanats] anguanats *B* que han enganats *J* diu] dix *BFGHi* Jerònim] Gregorj *G* 7-8 en l'engan aquell] ellegan aquell *J* enlo enguan *i* 8 ells metexs] es mateys *B* ells mateix *H* ells matexes *J* sí] *om.* *FGHJi* Daviu e] dauid e *BFG* Dauit *J* 9 hi havien] haujan *J* elles] no elles *B* se] *om.* *FGHJi* e per ... ne paguà] e per tal los na pagaua *FG* per tal los paga *i* 10 nostre Senyor] Nostro Senyor deu *B* deu *J* ells] *om.* *J* 11 aquests] *om.* *i* poch] fort poc *i* 12 merexen] maraxien *BH* Per tal respon açí] E respon per axo axi *i* per tal cant] per ço com *J* aytals] tals *J* 13 fiets] fieu *i* aytant com] aytant quant *B* tant com *FJ* pensats] pensau *i* en] ab *F* portats] supportats *G* supportau *i* 14 ne suportarà de] no suportara a *B* vos nasoportara a *F* ne supporta a *GH* na portara de *J* de pijors] pigors *A* piors *J* 14-16 E ella ... sens comparació] *om.* *J* 15

aveu] sihaueu *F* si hauets *G* vostra gran] gran vostra *A* gran *B* **16** sou pigor] son piyors *FG* sou pijors *Hi* ponit] ponjts *FGHJ* sereu punits *i* **17** Carnotencis] Carnocensis *Ji* *Magdalena*] maria magdalena *J* sant hermità] hermjta sant *J* **18** viu] vee *J* tot porgatori ... d'aquests lochs] porguatorj e jnfern e viu en cascun loch de aquets *BFGH* tot porgatori en jnfern *E* ueu en cascun loch daquestes *J* tot porgatori e tot infern e en quascun loc de aquest viu *i* **19** la qual] lo qual *J* sens tota] sens *Fi* sen tota *J* **20** los] als *H* aquí] *om. J* dalt] alt *i* *E* actès qui y] e attes qujn *A* e actes que y *FG* *E* acte quey *J* e guarda qui *i* **21** persones altres] altres *H* persones e altres *J* altres persones *i* **22** escoles] cellas *i* e estudis e corts] studis ecorts *F* e estudis e *J* e estudis e en corts *i* de] tots *J* **23** neguna fembra] fembra neguna *i* *E* demanà] *E* demanaua *H* demana *i* li ensenyava] li hauia ensenyada *i* **24** dona] fembra *F* ve] *om. H* comunament] continent *B* continuament *FGH* **25** e poch] de poch *F* no] les fembres no *i* greus] grans *F* fan] *om. J* **26** scientment] çertament *i* consciència] *om. J* **27** han] ha *B* qui s'enceguen] ques enteguen *J* a] lo *i* **27-28** que cometen] e cometen *B* **29** altres] daltres *BFGH* **30** de] *om. G* honor] de honor *BFGHJi* aquest linyatge] aquests leuars *F* aquests leuat *G* peccat] peccats *F* peccar *J* **31** meyspreu] menys preen *G* tanch] tench *F* tenen *G* tant que *J* enclouga *i* si] si ha *J* **32** han majors] han major *B* ans majors *F* e penes] *om. J* **33** sovín les dones] les dones souen *J* **35** donchs] *E* donchs *i* cosa] *om. B* que·ls] aquells *J* les supporten] suporten *B* los soporten *F* lurs] llur *F* **36** han] en *B* **37** ver e bo] *om. BFGH* bo *J* de Raguel] de Rachel *J* per Raguel *i* Sarra] anna *AH* am'a *B* **38** molt] *om. H* son marit] asson marjt *F* ason marit yssaach *J*.

Capítol xc: Rúbrica: 3 Com] quj ensenya com *J* Qui mostra com *i* sa] la *i*. **Text: 4** Raguel] Rachel *J* **5** Appollonius] Appollona de Padua *i* **6** companya] compayia *B* quant] *om. G* tant quant *J* **7** que sia] sie *J* a negú] negu *BJ* a algu *i* **7-8** no sia ... en casa] *om. J* **8** ne gos passar] ne guos posar *BFH* no gos passar *J* dat] dade *FGJi* **9** en] ab *BFJ* sia oït] sia oyit *B* esie hoyt *J* ço] en so *FG* **11** aquí] axj *BFGHi* ésser axí] axj esser *F* **11-17** *E* diu ... qualche mal] *om. J* **12** ab] en *B* lur] en lur *i* **13** basta] basten *H* No] ne *B* **14** en sa] ese *B* ne sembra] ne ffembre meta *F* **14-15** y és, que la apach] es aquella apach *B* **15** tostemps] per tostemps *i* a] ab *i* cara] la cara *B* si donchs qualche] si donchs comes *AGHJ* esi donchs no haujen comes *B* no s'i esdevé] *om. B* o] e *i* **16** e] *om. FGH* o] *om. BFi* fora] de ffora *F* o] e *BH* **17** lo] los *B* e li] el *B* assagar] assetjar *FG* **18** Fulibertus] filibertus *H* en] que en *F* *Doctrinari*]

dotrina *B* **19** que sien] si son *H* altra via] altres vies *BFGHi* criminosos] Criminosos
BFH **20** aytal] tal *J* casa] cosa *J* **20-21** pereix la nau] perey la nau *A* pereix vn Nau *B*
 perex vna nau *FHi* **21** e·n] e *BFGHi* de sol] sol de *J* Achor] actor *Bi* Acher *F* athor *J*
22-26 *septimo*. E ... dat bastant] viij^o ca^o *J* **23** Déu] adeu *Fi* a confessar] confessar *AJ*
 a combregar, e a] combregar e *B* acombregar e *F* a preguar Déu] preguar deu *B* a
 pregar nostre senyor Jesu christ *i* **24** a amar] amar honestament *B* bones] boneses e *B*
24-25 son regiment ... senyor Déu] lo seu gran regiment de nostre senyor Jhesu christ *i*
25 les] los *BFGH* **25-26** si·l lus han dat] si los ha dat *B* sils los hadat *F* sil los ha dat *GH*
 sis es stat dat *i* **27** aquest encara] encara aquest *BFGHi* deu la bona dona] la bona dona
 deu *J* la dona deu *i* de infantes] dels jnfants e *B* delas inffantes *FGHi* **28** e] *om.* *J* **29**
 ella] elles *F* ells *J* e·ls deu ... sues riques] *om.* *J* com] *om.* *J* **30** sent] lo apostol
 sanct *i* ssa] *om.* *GH* infeel] no jnfeel *G* **30-43** e aquell ... han mester] *om.* *J* **31** les lus
 ... nostre Senyor] la ha haura de nostre senyor Jhesu christ *i* **31-32** a la sua ... gran
 misericòrdia] *om.* *BH* **32** tan] *om.* *i* aconseyllar] aconsella *i* **33** gran almoyna fa]
 gracia e fa gran almoyna *i* Déu nostre Senyor] nostro Senyor deu *B* nostre senyor *FG*
 nostre senyor Jesu christ *i* **34** la bona dona pensar] la dona pensar *BGH* pensar la dona
F aga] deu haia *i* **35** paradís] pereum B **36** E] *om.* *G* **37** a marit] almarjt *B* e a fills]
 afills *i* altres] los altres *B* **38** ne] e *F* **39** e] o *Ji* rehema] remate *F* sos peccats, e·s]
 los peccats E *B* **40** Déu] nostre senyor Jhesu christ *i* t'à feta] te fa *Hi* **40-41** nostre
 senyor Déu] deu *F* nostre senyor Jesu crist *i* **41** aquestes] aquests *B* mi] tu *i* **41-42** t'à
 feta] tan feta *B* **42** ta] la *B* la tu *i* donant-ho] donant *i* a aquestes] aquests *B* anaquets
FGi **43** u han] nan *FH* han *G* E] *om.* *J* Raguel] Rachel *J* regir bé] ben Regjr *BJ* de
 regir be *i* **44** Diu açí ... dit matex] Diu açí aquest mateix demunt dit *BFGH* Diu açí
 aquell mateix doctor *J* E diu assi aquest mateix doctor demunt dit *i* **45** companya] sa
 companya *i* malestatger] mal *H* lo y] lo *J* ley *i* **46-47** haver per a tostemps tribulació]
 per temps haver tribulacio *AJ* per tots temps hauer tribulacio *B* per atots hauer tribulatio
G hauer per atostemps tribulations *i* **46-56** sa casa ... e culpa] tota sa casa *J* **47** esta]
 aquesta *Hi* informant] jnformat *FG* lo] aquell *i* Pedàgia] pedegia *i* **48** scrivi-li]
 scriulli *AFJ* scriuj *Bi* amant] hamants *B* amen *FGi* sinó] sine *B* sino a *F* **49** no han
 pietat dels altres] ni han pietat daltres *i* descalços] descalsats *F* **50** queucom] Causio
BFH cuyden-los] Cuyden *BFGHi* attenent] attenet *F* entenents *i* a elles] ha ells *BH*
50-51 Déus que ... ne attenent] *om.* *i* **51** attenent] attenen *BFGH* li proposa] los
 propasa *B* los proposa *FGHi* Jhesucrist] nostre senyor Jesu christ *i* representar-li]
 representar los *BFGHi* **52** dar-li] dar los *BFGHi* la sua] la lur *BHi* lur *FG* per tal

cant] per quant *i* 53 elles] ells *B* lurs oracions] les lurs oracions *B* 54 elles volrien] ells voldrien *FH* 55 lur] lalur *B* los fa] lo fa *B* sofferir sovín] soffrerjr soujn *F* soujn suferjr *G* sofferir *i* grans] gran *AJ* en] *E BFGH* 56 lur] la lur *B* culpa] gran culpa *F* 56-57 en special] e espacial *B* 57 ta] la *B* latua *FGHi* per tal que·n] Per tal que *Hi* Per tal gujsa quen *J* sacrifici] sacrificis *J* e Ell se inclín] a ell ese encljn *B* 57-58 a perdonar a tu tos] atu a perdonar tots *B* atu a perdonar tos *FGHi* perdonar atu tos *J* 58 a] *om. B.*

Capítol xci: Rúbrica: 3 Com] quj mostra *Ji* bé] *om. i.* **Text: 4** Raguel] Rachel *J* sí ffo] si es *A* 5 a Apol·lònia] apolnja *A* appolonja *B* a Apellonia *i* 5-6 en retenir ... ministrar. E] *om. B* en retenir] retenjr *J* 6 e en ministrar. E aquestes] *om. J* en ministrar] amjnjstrar *F* E] *om. F* diu que] so dju *BFGH* E diu que *J* diu ell *i* tres] tots *B* 7 Lo primer és] la Primera si es *B* lo primer si es *H* lo seguon] La segona *J* 8 e si no pot, basta-li] e si noy basta assats a deu *J* sino pot basta li *i* lo bon] bon *FGHi* terç] terç *BFGHJi* 9 pereosa, ne laminera] lamjnera ne pererosa *BFGHi* massa] *om. F* 10 parleraça] parlera *BFi* parlaça *G* pallerça *J* cascun] cascuns *J* sa] la *J* 12 ajustar] lo ajustar *BFGHi* la casa] casa *H* la empatxa] empatxa *B* 13 a púnyer] que puya *F* punyer *H* 14 a trebayllar e a legudament] atreballar elagudament *B* e treballar e a legudament *G* atrebaylar legudament en *Ji* d'on] dun *J* 15 con] *om. i* per als] als *B* per los *FHJi* 16 *Aymonis*] almenys *J* l'ajustar] la aiustar *J* lo iustar *i* aytal] tal *J* per ajustar] per son ajustar *BFGH* ya per aiustar *J* 17 E faent ... són tenguts] e ffayent so en que son tenguts *F* e fahent ço que son tenguts *G* e faent ço en que son obligats *H* e fassan ço en que son tenguts *i* emvers Ell] deuers ell *BFG* deuers deu *H* ja] E ia *i* u lexen] leixen *J* 18 comanen-ho] comanho *Bi* los empararà] los empara *FGi* empara *J* ne y cal sol] noy cal *J* e noy cal sol *i* Attena] Attena adeu *BFH* Attenra deu *Gi* 19 son] ason *Ji* si és] sis *F* sie *J* jugador, taffur, fembrer] ffembrer si es jugador tafur *G* jugador fembrer *J* o taccat] e toquat *i* 20 e estudiÿ corregir-lo] E tu deus lo corragir *B* estudiu lo corregir *F* E estudiu lo corregir *GHJ* e studiu lo a corregir *i* 21 parens] de parents *BFGHi* basta quant ... la dona] quant al aiustar dela dona basta *i* basta] abasta *H* a l'ajustar de] al aiustar a *GH* al aiustement a *J.*

Capítol xcii: Rúbrica: 3 Com] quj mostra com *Ji* 3-4 e com ... en despendre] *om. J* 4 en] de *BFGi*. **Text: 5** en] *om. BHi* gran saviesa] sauieza gran *i* 6 ella e] ela *A* ella *J* e *i* les companyes porten-se'n] *om. B* e ladres secrets a vegades] ladres secrets auegades *J*

auegades e ladres secrets *i* **8** pèrdues, caresties] carestias perdues *i* males] mals *J*
 persecucions] pececusions *B* heretament] heratements *BFGHJi* **8-9** e cové ... a
 veguades] *om. J* **9** ajudar] aajudar *H* fa] fan *H* **9-10** que·l senyor ... sien avisats] al
 senyor e ala dona sien ajustats *B* **10** al] en *i* açí] si *B* aytal] tal *J* **11** rendes] renda *F*
12 e menestrals] *nj* menestrals *BFGH* menestrals e altres *i* no poden] poden *J* **13** mas]
om. A confiant de Déu] confien de deu e de lur treball *i* lurs] sos *F* lur *GHi* **13-17** an
 provat ... rendes. E] *om. J* **14** persones] vegades *i* **15** los redituats] aquells qui son
 arendats e redjtuats *B* aquells qujson arendats *F* aquells qui son reddituats *GHi* **17** E]
om. G lo] le *i* **18** vivien] viuen *BGHJi* despenien] despenen *G* **19** reebien] reben *G*
 fan] fan ne *B* ajuda] mjsericordia *B* **19-20** les quals ... on són] *om. J* **20** fort] molt *B*
 los] en los *i* on són] per la almoyna *F* redituats] arenats *F* no] non *B* d'açò] aço *J*
21 fiança] confiança *i* ne guosen] nen guosen *A* grans] *om. F* **22** temens] tament
BHJi la renda] les rendes *G* no pensant que Déus multiplica] ne pensen que deu
 multiplic *i* Déus] dedeus *F* **22-23** no pensant ... e misericòrdia] *om. J* **23** aquesta]
 aquest *B* hoïen] feyen *B* hoiren *i* **24** duptassen que] disputasen que *B* duptansen que *F*
 duptassen que aço *J* axí] *om. BFGHJi* aytal] aytals *F* tal *J* **24** Dix ell] dix *B* e dix ell
 axi *i* **25** esmaginació] ymaginació *Ji* tots quants hòmens] quants homens dones *J* **25-**
26 distribuïts per cascun] destrubuiu entre tots *i* **26** tota] *om. F* vitualla] virtualia *J*
 qu·ich ve] hic ve *F om. i* donant] donau ne *i* tant com n'à menester] seguonchs que
 aura menester *B* tant quant na mester *FG* tant com ma mester *H* tant com na mester *J*
27 bastaria] bastera *i* mitat] meytat *BFGHJi* e] *om. Ji* basta] abasta *H* **27-28** açí
 cové que Déus hic] aço ve que deu hi *i* **28** sua] *om. Ji* a aquella de la qual] a aquella la
 qual *BFGH* a aquell dela qual *J* de aquella que *i* **28-29** damont vos he dit] nos demunt
 auem dit *BH* nos demunt hauem dita *FG* demunt es dit *J* demunt he dit *i* **30** dix ell] *om.*
J en un] *om. B* de vn *J* **31** provisió] prouasio *B* de diverses ... té per] *om. J* diverses
 cases] diuerçes coses *B* ses cases *G* **32** que hom ... e ço] *om. FG* hom li furta] li furten
J **33** diverses] diuer ses persones *J* diuersos *i* e presta ... a miges] *om. J* miges] mjgs
F **34** ab tot ... vida reyal] fa vida reall *J* ab tot aço fara la vida reyal *i* la qual] lo qual
J gran] *om. B* més] molt mes *i* **35** se comptava] se compta be *G* ho comptaua *J* **36** a
 diverses] e diuerces *B* a diuersos *Ji* **37** sa] la *F* no s'estreny] nos ses treny *BFJ* ley] la
 ley *i* lo multiplica] lo multiplicaha *J* **38** en estament] estament *FGi* **39** o simple] onun
B o anun *FGHi* **40** e] *om. BFGJi* cant] tant *Ji* e] que *i* **41** e no s'estreny a] enos
 streny en *F* e no se streny ab *i* ell menga] e menge *i* guallart] gualant *A* **42** sa] asa *J*
 e·n proveex sos infans] en prouaixen los jnfants *B* eprouehexan los jnffants *F* e proueix

los jnfants *G* en proueeixen los jnfants *H* e proueixen lurs jnfant *J* e prouaex sos infants *i* pague·n lurs] paga los *i* e viu] en viu *J* **44** dix ell— encara] encare dix ell *J* encara diu ell *i* sen] sens *BFGHJi* **44-45** sen fi ... cosa temporal] que hauem poques rendes *J* **45** neguna] alguna *i* e, emperò, quant confiam] e empero quant ffiam *F* Empero quant fien *H* Empero tant confiam *J* Empero confiam *i* **45-46** alta misericòrdia de Déu] altea dela mjsericordja de deu *B* alta misericordia *J* misericordia de deu *i* **46-47** nos proveex] nos prouaix *B* **47** que·n] que *HJi* a tots] e tots *B* **48** a negú] nangu *B* dit] *om. BFGHJi* **49** clarament] *om. J* **50** us marvellats] us marauallau *Bi* merauels *J* qui vol retenir] que uol tenjr *G* vol retenir *J* **51** bastantment] bastament *J* és bé] e ben *B* **52** alta] *om. i* nostre senyor] *om. BJ* faent-ne] fahent *i* **52-53** en los] e als *BFGHi* **53** Ne és negun dupte] No es dupte algu *i* han] en *B* fiaven] fiyen *J* **54** nostre Senyor] deu *BFGHJi* aquesta] aquella *i* se estenien] se entanjen *F* entenjen *G* sostenjen *H* **55** Senyor] senyor deu *i* e·ls dilataria] els delitarja *Bi* e dilataria *J* **56** moltes persones redituades] persones moltes redituades *BGHi* persones arendades *F* aquestes] aquests *B* rehebien] reeberen *J* **58** esta] aquesta *Ji* li darà] lidonara *F* **59** retenir] tenjr *B* bé] *om. F*.

Capítol xciii: Rúbrica: 2 xciii] xciiij *H* **3** En quins casos] quj mostra en qujnes coses *J* Qui mostra en quins cassos *i* conservar] econseruar *B* **4** no·s perden] nos perde *B* nos perdem *H*. **Text: 5** Lissànder] Allexandre *J* *conjugum*] conjuguu] *F* **6** havent esguart] *om. J* **7** dissolut] dissult *B* o poch guanyador] poch goyador *FG* e poch guanyador *J* o gastador *i* e hom malestruch] e hom mals truch *F* o hom mal estruc *i* lavors] ladonchs *BFGH* **7-8** diu que ... casa és] lauors diu que la casa es del tot *i* **8** a ssi] açi *H* **8-13** que no ... ssi metexa] *om. J* **9** vestir, ne] vestir e *BFH* son vestir ne *i* **10** prop] prop si *BFGHi* ha heretar] ha a heretar *GH* e] o *FGH* veu sa casa endeutada e] *om. A* e] o *FGHi* **12** Lissànder] alisander *G* lo dit lissander *i* guovernació de ssa] guouernaçio dela *B* generacio de se *F* **13** fa a ssa casa] acasa *J* **14** a la fe] e la fe *A* que·s] que *B* **16** Deu, donchs ... la dona] Deu la dona diu aquest donchs *BH* Diu ladona diu aquest doctor *F* Deu la dona diu aquest doctor *G* Deu la dona donchs diu aquest *i* **17** quant a draps] quant a adraps *G* e quant draps ha mester *i* a vestir] vestir *B* entre *i* dar] edar *B* **17-18** no lexar res anar] ne lexar res anar *H* no lexen anar res *J* **18** infans] jnfantes *J* **19** deffalliment] deffelljments *F* ne] e *BFGHi* y vénen ja] peruenen *B* hj venan *FGHJ* ni ha ne si ni venen *i* Lits, e cases e officines] Elits ecases e offiçines *B* E alits e acasa e *J* lits e casa *i* **19-20** tot sia proveït] tota sia prouehjda *FG* tot sie ben prouehit *J* **20** a bèsties necessàries] besties nesseçarjes *B* a bestiars *i* **20-21** per regiment de la casa]

aregiment de casa *J* **21** bestiar] bestiers *B* vinyes e arbres fruyters] e vjnyes arbres fruytes *B* vjnyes e arbres fruytes *Hi* vinyes e arbres *J* li] vi *i* **22** ajust] ajut *BFGHi* ab] a *H* als] ales *i* **23** tostemp] a ells] tostemp] *F* a ell tostemp] *J* tota aells *i* **23-24** so diu aquest] diu aquest *Bi* se diu aquest *F* diu aquest doctor *J* **24** complit] complits *B* e·ls hostes pagats] e les ostes pagades *i* bé contents] contents *J* be alegras *i* **25** si la ... lo convit] *om. B* lo convit ... fa cara] ladona effa Cara *FG* lo convit si e la dona fa la cara *J* **26** fort] be fort *G* honor] ahonor *F* per reverència] Reuerencia *F* per honor *J* **27** faent] fahents *i* observarà] obserua *BJ* Rague] Rachell *J* **28** Sarra, sa filla] sa filla Sarra *i* guovernar] regir *J*.

Capítol XCIV: Rúbrica: 3 Que la ... deu mostrar] quj mostra que la dona se deu ensenyar *J* Qui mostra que la dona se deu mostrar *i* tota] *om. B. Text: 4* de Rague] que Rachell *J* **5** e·s mostràs] *om. J* aquesta] aquella *BFGHi* **6** negun] algu *i* **7** pot] *om. B* la boca en ella] bocha contra ella *J* la boqua en ella en res finestra *i* era] *om. H* **8** famoses dones] dones famoses *J* e aquesta paraula] e en aquella *F* Aquesta paraula *i* **9** fort] *om. J* e sens tot] sens *J* **10** aquest: «Pens ... que aquesta] aquest doctor que *J* **11** si lo leopart] quelo laupart *F* si leopart *H* al] ab lo *BG* ab *FH* s'és lavada en aygua] es leuada *J* en aygua] an baygua *B* **12** la sintria] sentrja *B* a] e *J* la auciuaria] lo leo la auçiurja *BFGHi* **14** percebés] aperçabes *i* totes] tots *FGHi* **15** qui s'era acostada a l'altre] qui sera acostada ha altre *BGH* quj era acostada a altre *F* quis sera acostada al altre *J* qui sera aiustada o acostada a altre *i* **16** femella ajustada] femella mesclada *BFGH* la famella mesclada *i* a l'estrany] ab astrany *B* a altre estrany *J* **17** e] *om. F* ho aprova ... en especial] ho aprova eper aço en especial *B* o proua *E* per aço *J* ho aprova *E* aço en special *i* **17-18** deu pregar Déu tostemp] deus pregar *Deu* tostemp] *A* deuen pregar en espessial *deu* los marits *J* deu guardar per tostemp] la dona *i* **19** E aytals ... e endreçades] qui talls muyllers axi bones e andreçades han faent li grans gracies *J* diu] *E* diu *J* que deuen los marits] deu lo marjt *BFGHi* les deuen los marits *J* **20** e·s deuen] es deu *i* a] *om. F* los aga fets] los hja fets *B* los haie fet *J* d'aytals corsos] deytals Carssos *B* de aytals consors *F* de tals corsos *J* **20-21** segons que diu] ço diu *BFGH* *E* diu *i* **21** [XI] *em.*] () *lac. A* **24** *B* **25** *FH* ·xv° *G* ·v· *i* tenir-les] tenjr los *B* tenir *i* **21-22** *Prima Corintiorum* ... sent Pau] *om. J* jamés negun] negun jemes *B* iames *i* **22** segons que diu sent Pau] *E* segons sanct Pau matex *i* quinto] **4** *B* v° ca° *J* Per aytals] Pertal *J* **23** axí com] *O* axj com *B* nostre Senyor] nostro Senyor deu *B* *om. F* secundo] ij° ca° *J* **24** tercio] ca° iij° *J* Pensats] e pensats *B* pensau *i* **24-25** quanta gràcia] equanta gracia

B quanta gloria *J* 25 aga dat] haja donat *BFGHJi* 25-26 com és ... bona muyller] ço es compayia de bona muller *BHi* ço es compeya debona muller *FG* com es companyia de bona dona *J* 26 amats-les e suportats-les] amau les e supportau les *i* lurs] les sues *BFGHi* 27 Senyor] senyor deu *BFGHi* les ha fetes] ell les ha fetes *B* 28 encara] *om. J* compayia em paradís] en peradjs compayia *BGHi* en paradis compeya *F* companya en paradis *J* a] e *B* 29 és] hauem *G* 30 lo qual] en lo qual *J* 31 dones] les dones *i*.

Capítol xcv: Rúbrica: 2-3 Capítol xcv. Açí] Assi *AH* Capítol x°cv quj mostra com açí *J* 4 E tracta açí primerament] Capítol xcv *A* e tracta assi principalment *i* de viduïtat] viduytat *H* 5 béns] bens e es lo ·xcv· capítol *H*. **Text: 6** les] *om. F* seguex-se] se seguex *BG* 6-7 lo quart ... de dones] lo tractat quart de dones *F* lo quart tractat de les dones *i* 7 deus açí notar] deuets assi notar *FG* deu açí notar *J* deus assi saber *i* 8 nostre senyor] *om. J* és] *om. F* sol] nostre senyor sol *G* 10 bé saben aquells] saben aquells *B* ben saben aquelles *H* be saben aço aquells *J* saben be aquells *i* u an assaborat] u han asaborjt *Bi* beu han assaborjt *FG* u ha asaborat *J* àls] alts *F* ells *Ji* 10-11 sinó per tal cant] e aço quant *i* 11 negun] algu *Gi* 12 ha] es *BFGi om. H* e.] E *J* o d'una] e vna *i* dir] *om. H* 13 major] es maior *J* bé] epot ben *F om. G* 13-14 e a ... sol entendre] aell tot soll *J* 14 inestimable] jn extimable *BFGHJi* honorable e reyal] e notable e reall *J* 15 l'hom o] hom o *BFGHJ* hom e *i* és mort cotidiana] e mort continuada *B* tota] uйда tota *J* 16 jamés] *om. FG* acordar a pendre altre] acostar apendren altre *B* acordar dependra altre marjt *FG* acostar apendre altre *H* acordar apendren altre *Ji* 16-17 car per ... l'haja ahut] *om. J* 17 l'haga ahut] haja agut *B* innumerables] que innumerables *ABHi* 17-18 lo dit ... no contrastant] lestament del matrimoni porta per be *i* 18 ab] en *J* l'estament de matrimoni] lestament del matrimonj *BFGH om. i* sant] esant *Bi* 19 Déu] nostre senyor deu *J* emperò] no ha ia hagudes e passades Empero *i* 20 pensa] veu *BFGHi* catiu e càrrech] cativatge e carrech *G* catiu *J* catiu carrech *i* 21 gràcia] gran gracia *F* 21-22 emperò diu ... no conexen] *om. J* 23 fruyts] grans fruyts *i* El] Elo *B* e *F* 24-26 e és ... càrrechs grans] *om. J* 25 compayia] compeya *F* 27 qui és] qui en *B* sies *J* que Déus dóna a·quell] dona an aquell *B* que deus dona a aquest *F* que dona a aquell *GJ* quel dit senyor dona a aquell *i* 28 qui aquest] *om. J* Daviu] daujd *FGJi* dient] *om. BFGHi* 29 *benedicam*] benedictam *J* 29-30 ço és del ver estament] estament ço es *BFGHi* 30 fenta] ficta *Gi* fen *J* aquella] a aquella *BH* 31 e·ls ensenya se amor] els ensenya sa mort *A* eli ensenya se amor *B* oli ensenyara sa amor *i* 31-33 gràcia sua ... moltes altres] familiaritat *J* 32 vídues] viudues *A* viudes *B* de Judich]

Judich *A* moltes] moltes de *F* molt *i* **34** terç] terç *BFGHJi* nostre Senyor] deu *J* nostre senyor deu *i* guàrdia] guarda *BGJ* **35** xxii axí] xxijº caº *Axi J* xxii axi e per aytals paraules *i* nogues] nougues *B* al pupil] al pobill *Bi* a publicar *J* car, si u fas, ells] siu fas elles *J* **36** yo —diu nostre Senyor] diu nostre senyor yo *i* aquí] qui *BFGHi* e lavors] lauors *i* **37** xxxv] xxxvj *B* xxv *Ji* **37-39** Ítem, *Ecclesiastici ... a Déu*] *om. J* **38** viuda] dona vidua *i* **39** entrò a] car fa contra *i* **40** apella] E aquest estament appella *J* religió] Regio *F* **41** màcula] malicia *A* vida fort a Déu plaent] uida a deu fort plasant *G* fort a deu plasant *J* vida fort plazent adeu la vera viduitat *i* axí com appar] *om. BFGHi Jacobi primo*] jacobo primo *BF* jacobí primo caº *J* **42** em paradís] en peradis *BFGHJi* **43** matrimoni] matjmonj *J* **44** viii] *om. A v B* viijº caº *J* **45-46** lo del ... de cent] elo viduatge de xexanta e lo de virginitat lo de Cent *B* lode viduage aquell de Sexanta Lo de virginjtat aquell decent *FG* lo del viduatge aquell de sexanta Lo de virginjtat aquell decent *Hi* lo de viduitat de lx lo de virginjtat ha lo fruyt de *C J*.

Capítol xcvi: Rúbrica: 3 Què] qui *F* quj mostra que *Ji* la persona] *om. J. Text: 4-5* què fort ... tenir viduïtat] *om. FG* **5** o la dona, a tenir] e la dona tenjr *J* o la dona tenir *i* viduïtat] vidujtat les Rahons següents *E J* la gran] lo grau de *i* **6** mateixa] matex *ABF* **6-7** tota donar] tot donar *AH* donar de tot *B* donar tot *i* **7** Per tal ... *Prima Corinthiorum*] *Axi* com dju sent Pau prima corinthiorum iijº caº *J* **8** ha] *om. H* **9** porà servir a Déu] poria serujr deu *J* **10** diu] dix *H* no] non *A* **11** que·s pot ... de Déu] ques pos tota adeu *J* fer-li] fferla *FG* **12** seguir e servir a nostre] Requerjr eserujr a nostro *B* segujr e seruir nostra *J* a seguir e seruir nostre *i* **13** altre] altri *i* **14** sia dona] dona *J* siafembra *i* **15** quays] quaix *BGHJi* quare *F* en res concordar; e·ls] concordar car los *i* ara tots volen] ara qui tots volen *B* volen ara *J* e] *om. i* **16** negú] algu *i* deliurar] delljura *B* delliurats *FG* desliurant *i* veges] e veges *B* veies com *F* **18** qui·s] qui *Ji* viduage] viduitat *Bi* **18-19** retret del ... muyller primera] del marjt o muller primera retrets *BFGH* del marit o mullers primers ratrets *i* **19** valia] volia *J* e avia estes condicions] o hauja aquestes condicions eaquells *B* e hauja aquestas condicions e aquellas *FGHi* o hauja aquestes condicions *J* **19-20** no és] nos *B* **21** y ha] ha *i* ella] ells *J* o] *E Hi* **21-26** si y ... primera. Sisenament] *om. J* **23** aquí totsjorns] aqui *A* aquí tots jorns aqui *J* **24** u ha perdut] u ora perdut *B* si pigor ... totjorn pahor] si pijor paor tot jorn *BF* si mjllor ha pahor tot jorn *G* si pijor era ha paor tot jorn *H* *E* si era pijor pahor tot iorn *i* **26** continència] consiençia *BH* no·s pot dir] nos pot dir per neguna lengua *J* **27** xxvi] axi *A v B* xxvijº *G* xvjº *H* xxvjº caº *J* xxv *i* est] es *H* anime] *om. BFGHi continentis*]

continençis *J* **29** *E Sapientie, IIII]* *E sapiencie x° BF Et sapiencie x° G Et sapiencie iiiij° ca° J Et sapiencie viii i O]* *E J* **30** *Cert]* *Crech F no]* *non A e tostemps davant]* *tostemps denant F e tostemps J* **31** *porta]* *portant B la victòria que ha ahuda]* *la victorja que han hauda B victorja que a aguda F* **32** *dona]* *la dona FGH*i* tot]* *om. BFGHi* **32-33** *Setenament, car ... sia jove]* *om. J* **33** *Joachim]* *Joatxim i* **33-34** *Ligim, Judich ... cant viu]* *Legjm de judich xv° ca° que com joachjm subiran bisbe vees J* **34** *viu]* *vehe FGi beney-la]* *la beneyi i seus]* *sants H om. i ést]* *es Gi* **35** *de]* *e F ést]* *om. J* **36** *no has volgut]* *non has volgut BFi t'à fet Déus]* *ta feta deus BGi te fara deus H deus ta feta J* **36-39** *à confortat ... enpertostemps. E]* *om. J* **37** *les altes]* *altes BFGH les altres J altres i* **37-38** *e per ... avant enpertostemps]* *e per tal seras beneyta A e per tal seras beneyta dequi auant e pertots temps B* **39** *havia viscut]* *auja viscut vidua FGH*i* setanta-tres]* *lxxxij J* **40** *viuda contínuament]* *continuadament B contjnuament FGH*i* 40-41 en oracions ... gran castedat]* *om. J* **41** *per tal]* *per ço i e viu]* *om. J* **42** *e l'acompanyà]* *el acompeía F el]* *Al BFGHi purificació]* *puraficacio B* **42-43** *e l'acompanyà ... a tothom]* *om. J* **43** *e-l denuncià a tothom]* *el denunciaua a tothom A el denuncia a tot lo poble B del món]* *de tot lo mon B* **44** *secundo]* *ij° ca° J.*

Capítol xcviij: Rúbrica: 2 *xcviij] x°cvij quj ensenya J xcvij qui mostra i* **3** *dona viuda]* *la vidua J. Text: 4* *ne qual, emperò]* *empero ne qual J e qual empero i dona viuda que sia vera]* *la vera vidua J* **5** *dients]* *dient Ji bona]* *dona Bi bona dona J entesa]* *en çesa i oració]* *de oracio B deuocio F* **6** *epístola]* *epielia () lac. A Pus]* *axi pusque J* **7** *senyor e]* *om. J a Ell d'aquí ... a Ell]* *eell dequj auant tot solament aell F a ell da qui auant tot sol amant J* **8** *e li endrès lo esdevenidor]* *e endreç lesdevenidor AHi el endreç en les deuenjdor BJ E]* *Car G* **8-11** *E diu ... cap, donchs]* *om. J* **9** *Molt majors e pus ençeses]* *molts majors e pus enteses A molts majors e pus exçeses B molt majors e pus enteses FJ*i* 11 pus]* *pusque F ocup]* *ocupe J* **12** *aquell]* *aquella F* **13** *axí]* *om. J* **14** *soveneyg]* *soujneyg BFGH*i* e-l]* *Al BFGHi* **15** *se]* *om. BFGHi Jhesucrist]* *jhesu christ amagat J sia per ella visitat]* *per ella sia visitat B*G*Hi per ella sia visitada F sie per ell vissitat J aquí]* *diu aquj G* **16** *Crisòstom diu]* *gusaton diu B Crisostomus diu FH Crisostomus diu axi i viuda sens]* *vjdua sen B la viuda sens J* **16-31** *E Crisòstom ... vanitat mundanal]* *om. J* **17** *tempesta]* *tempestat FGH*i* 18 fermetat]* *feentat B en què-s ... la ferma]* *enque fermarja si deus no la fermaua B si deus nola fferma F Cert]* *Car B* **19** *és]* *ha F Donchs]* *e donchs i* **20** *tot]* *om. BFGHi* **21** *vídua]* *vjda B* **22** *a adulteri]* *ad aulteri A adulterj BF ad adulteri J* **22-23** *que-l diable]* *que si anaue al*

diable *H* que no lo diable *i* 23 que si faÿa] si feya *B* epistola xcv] xcv epistola *AJ* 23-24 a la viuda] la vidua *i* 24 conseyl-li que marit no prena] consella li que no prenga marit *i* don tota] de tot do *i* 24-25 E-n cas que·s vega] esi cas ques ueja *G* En cars que vaja *Hi* 25 no peca] no pecca que no fa peccat car aquí cau en cors e an anjma *BFG* no pecca ne que no fa peccat car aquj cau en cors een anima *H* no pecca en cors e en anima *i* 27 què] *om. F* continuadament] continuament *BFGHJi* 27-28 en lo quint tractat] *om. BFGHi* 28 ço és] *om. i* dones] *om. Fi* 30 lo] o *i* 31 mundanal] mundeanal *H* solament] tan solament *i* 32 car] cor *i* 33 dóna] donan *F* e] *om. i* que marit vol] marjt *B* 33-34 la qual ... e verguonyosa] *om. J* 36 liguades] *om. J* 37 braços] brasses *H* e-l tayll de les vestidures] ell talles vestidures *B* com a] axi com a *J* com *i* 38 ensenyar-se] mostrar se *J* qui van ... e juntes] qui van al torneig ejuntes *B* quj van als torneigs e ajuctes *F* van al torneig e ales iuntes *i* 39 estans] estant *Ji* burlans e riens] burlant e rient *Ji* mostrant-se] mostrants se *F* 39-40 les volrà ... hi darà] mes hi dara e qui les uolra *G* les volra e aquí mes hi dara *i* 40 may] james *H* mas del lit] mas dellit *J* sino del lit *i* 41 a burlar ab] e burlar etruffar a *J* sien] son *i* *Paternostres*] paters nostres *B* 41-42 e misses] *om. J* 42 la ànima] anima *i* tu] *om. B* 42-49 O, donchs ... dels dolens] *om. J* 43 lo farà] fara *i* quant] cont *F* 44 porció] part de ço *i* tol-ho] toll lo *G* e gaudirà-ho] aguaudir ho ha *B* e galdir ho ha *FHi* 45 verms] vermens *BFGHi* qui solament] solament quj *H* 46 e orat] o orat *A* del teu] daço del teu *i* 47 miserabla] *om. F* jau] ella iau *i* 48 la] ta *F* e ab] ab *BF* a cuntipotens] *om. i* 49 dels] deles *i* 50 polida] axi polida *i* e jolia] *om. G* 51 car] que *J* bonea] boneya *B* après mal marit, si] si apres mal marit *J* 52 e major e millor] e mjllor e major *F* e mayor *J* maior e millor *i* 52-53 les altres a ésser] les altres esser *A* ales altres esser *J* 53 més] mers *F* 53-54 honesta e ... de vanitats] honestament *J* 54 vanitats] venjtat *FG* primer] marit primer *i* poder pigor] per ventura peyor *J* pijor poder *i* li pendrà] li pendria *Ji* 55 que] deu fer que *H* faça que *J* 55-56 e dona ... ssi metexa] e composta axi com deu e fara gran pler a deu e be a si mateixa e tot son linatge *J* 56 bé] *om. FG*.

Capítol xcviii: Rúbrica: 2 xcviii] x°cviiij quj mostra *Ji*. **Text:** 4 Deu] Deuen *A* terçament la dona vidua] certament la dona viuda *A* la dona vjuda Terçament *B* çertament la vidua *J* entendre] attendra *B* en dejunis] dejunjs *FG* 5 *Prima ad Thimoteum*, v] *Primo Ad timoteum v° B ad Corinthiorum v° ca° J* 6 delits] *om. i* fan] fa *J* dissoluta] disulta *B* 6-7 la fan ... rebel·lar, e] *om. Ji* 7 e rebel·lar] a rebellar *i* fer] lj fan fer *BFGHi* a mala fi sovín] soujn amala fi *BJ* 9 de son] del *BFGHi* ne·s]

com sera fora sa casa nos *i* mostrar axí deliciosa] axi mostrar delitosa *J* mostrar delitosa axi *i* **9-10** ne rcosa] *om. J* ne riassosa *i* **10** lo marit ... era present] *om. G* com si] Com siy *BH* tant com si *J* donchs] E donchs *i* **12** *epistola* XCIII] *epistola* xciiij *J* in *epistola* xciiij *i* cosa] *om. J* **13** no ha ço] si no ha ço *G* no ha *J* dejunis] dejunj *B* **14** companyies] compayes *FG* que estigua tancada] *om. J* e que stiga tencada *i* **14-15** indifferentment, ne ... en casa] jndifferentment de casa en casa soujn *B* jndifferentment decasa en casa ne soujnt *FGH* de cassa en casa *J* de casa en casa ne souint *i* **15** ne per carreres] per careres *Fi* nj per carrers *G* e per carreras *J* ne per solaços] *om. J* **16** aytals] tals *J* no s'an] nos se han *G* se han *J* **17** Quartament] En care *J* la bona viuda ésser entesa] esser entesa la dona vidua *i* entesa] encesa *G* **18** *Prima*] *Primo* *J* **19** és ja] ya es *J* aprovada] e prouada *B* e aprouada *J* bé] *om. i* **19-21** per tal ... fama; qui] *om. J* **20** peregrins] a pelagrjns *BFi* **21** ne parlaraços] ne parlareces *B* neparleras *F* e parlarasses *i* dissolutes] djsultes *B* qui] ço es *J* **21-22** en oracions] oracions *F* en oracions deiunjs e altres obres piadoses *J* **22** han perseverat longament] *om. J* són veres viudes, e aquestes] *om. i* e aquestes] aquestes *B* aquesta *J* **22-23** axí com ... viudes són] com vidues Car veres vidues son Car ha perseuerat be elongament en obres virtuoses *J*.

Capítol xcix: Rúbrica: 3 Que] quj mostra que *Ji* en] *om. B. Text: 4* han dampnades] han negades *i* seguones] seguons *J* **5** emperò] E empero *FGH* **5-6** en qualssevol] qualsevol *J* **6** puys que ... les condicions] pusque hi son totes les condiçjons *B* pusca hj sien totes les condicions *FG* pus hi sien totes les condicions *H* pus hi son les veres condicions *J* pusqua hi sian les condicions *i* **7** ha posat] y ha possat *J* cert] *om. G* al qual] aquant *H* no·s] no *J* **8** compayia] compeya *FGH* l'hom] hom *H* **9** ara] *om. J* ab] en *J* neguna] negunes *i* d'aquelles] de aquells *B* **10** no seria se muller] no serien ses muyllers *A* seria sa muller *i* de] *om. A* **11** viva] vista *F* VII] *om. A* ·1· *BF* vijº caº *J* xiiij *i* *obligata est*] obliguata es *BFGH* ligata est *J* **12-13** *vivit, cum ... in Domino*] vixerit *J* **13** aytant que] aytant *B* que *Gi* tant que *J* aytant com] tant con *BJ* lo] ab lo *i* **14** que ha fet ab ell] *om. G* deliurada] desligada *J* del] de *H* **15** nom] lo nom *i* **16** contracte] ho contracta *B* contracte li es *J* **17** aquell qui·s liga] aquells quis ligan *J* obliguar ab altre] obligar ab laltre *FG* aligar ab altre *J* **18** sinó] *om. H* la persona] per persona *J* **19** que, segons que posa] que possa *FHi* e posa *G* *ca. primo*] *Primo* *B* caº *J* **20** nuylltemps] per null temps *H* lur] lo *HJ* ne] non *i* **21** servaven] seruaren *J* **22** e altres filosoffs] altres filosoff *A* a alts filosoffs *J* diverses] diuersos *Fi* **23** podien]

podin *A* jamés] *om.* *BFGHi* 25 que vols] que vol *A* aque uols *G* *O*] e *A* 26 mens a tu] enganes tu *J* ments tu *i* 26-27 ha beneyt als ventres] ha beneits los ventres *BFGHi* 27 n'agueren] hagueren *J* d'Ell, ne tu] dell jnfants *E* tu *J* dell *i* 28 roda] torn e en roda *J* torn *i* pus que] pus *J* 29 Sareptana] se reptaua *AJ* com se reptaua *i* 30 rehebia] reçebi *B* resabe *i* pobrea] probresa *F* li] la *i* 31 *tercio Regum*, xvii] primo regum xvii *BFGH* Axi com hauem iij Regum xvij^o ca^o *J* primo decimo septimo *i* a oracions] en oracions *B* 31-32 dada a ... a gran] de oracions e de penitencia e de gran *i* 32 a gran] gran *J* casa entenent quaix] cambra entenent quaix continuament *J* entenent] entent *B* 34 reparar] arrearar *B* e nostre Senyor] *E* nostre senyor deu *FHJ* nostre senyor deu *i* més] ames *FGJi* 35 jamés s'i ... per altres] si era dat james per altres *BFGH* siera estat dat james per altres *J* si era dat *i* [xxi] *em.*] xxii *ABFGHi* xxiiij ca^o *J* 36 e sia ... ta conseylera] si ella te amestra ete consellera *B* e sia eleta mestra e ta conselera *J* car ella te amostrara e aconsellera *i* 36-37 e aprèn d'ella estar tancada] eapren della a star tencada *B* apren della *J* 37 orar] ora *B* car cante de orar *J* e orar *i* dejunar e desigar] edeiunar edesijar *J* deiunar desiiar *i* qui és] qujs *F* 38 ell—. Aprèn aquella santa supèrbia] aquell apren daquella sancta vidua *J* aquella] aquell 39 ne] *om.* *J* exir] axj *B* 40 ésser] viure *J* sol] sola *i* solen] solem *B* és] *om.* *Ji* 40-41 en millor companyia] ab mjllor conpayja *BJ* enmjllor compeya *F* ab mjllor companya *GH* en companyia millor *i* 41 que no] queno vjura *B* que no es *FGHi* as] ab *B* e] o *J* 42 la vols] vols *FGHi* aytal companyia] aytal compeya *FG* tal companyia *J* la merexen] la mexen *G* merexen *J* 43 t'ocuparà] occupara *BGHi* octupara *F* 44 e pobra] pobra *J*.

Capítol C: Rúbrica: 3 posa] possa alguns *J* mostra *i* per a les dones viudes] per ales vjudes *B* per les dones vidues *F* per les vidues *i*. **Text:** 4 *Epistola* xxxiv ... sent Jerònim] Encare diu sent Jeronjm en la epistola xxxviiij *J* xxxiv] 35 *B* dones] bones *J* 5 companyies] companyas *F* ne per què] eperque *F* 6 l'om] los *F* ab ella] *om.* *i* 6-7 e-l tractar inusitat] ell tracta jnnusiatat *B* 7 ne-l conversar] ne al conseruar *i* 8 ella] la dona vidua *i* ja lo cap ha tallat] ja ha lo cap tallat *Hi* lo cap a tallat *J* ne a ... als altres] ne a ssi meteys ne als altres *A* ne assi matex ne adaltres *B* ne aci matexa ne alas altres *FH* asi mateixa ne als altres *J* 9 en mala fama és] es en mala fama *J* Adonchs] *O* donchs *AJ* aquest] aquest doctor *F* és pigor] pijor *i* tost és tot] es tost *J* 11 e jove] joue *Ji* D'aytals viudes ... de Déu] Donchs diu aquest tu seruidor de deu de aytals vidues te lunya *i* D'aytals] Detals *J* 12 a entendre] entendre *Bi* què volen] que volen marjt *H* quel volen *i* jatsia] jatsia que *BJi* 14 *Epistola*] epistola 84 *B* Epistola 82° *F*

epistola lxxxvij° *GH om. J* epistola lxxxv *i e] om. J 15* a ssolitud] e soljtut *B* lunyar-
 se] lauarçe *BFGH 16* en lo qual] *om. i* veylla e jove] joue e vella *BFGHi* fenit] finjts
BHJ ffenjts *FG 16-17* e fenit sos dies gloriosament] *om. i 17* beneuyrat és] es
 beneuyrat *J* pensats] pensau *i* ab si porta] ab si aporta *F* en si porta *i 18* qui s'i] quis
J bé governar] gouvernar *FG* gouvernar be *i* no·l vuyllen] nols voljen *B* nols vullen
FGHJi 19 luya'ls] lunyal *A* les misèries] la miseria *HJ* les quals] los quals *J* veats]
 veyats *F* tostemps] per tostemps *i 20* *libro III, ca. III*] li° x° c° 3° *B* iij° ca° *J* libro viij
 capitulo iij *i* qui] *om. B 20-21* e riqua ... e jove] Richa joue e noble *J 22* moltes
 d'altres] amoltes daltres *F* moltes altres *J E]* *om. J [V], omelia [VIII] em.]* omelia iv *A*
 omelia v^a *BFGHJi 23* a les viudes] deles vjudes *BFG* dela vidujtat *H 24* companyia]
 compeya *FG* no·n] no *FGJ* e·n senyal ... a aquell] en senyal de entegra amor que ha
 aquell *FG* e en senyal de entegra amor aquella *Hi E* en espeçial de entegra amor *A*
 aquell *J* pus] *om. J* ram] arbre *FG 25* e tostemps mostra] e tots temps amostre *B* ans
 tostemps mostra *FG E* tostemps ensenya *J* e per tostemps mostra *i 26* d'aquest] aquest
B 27 contentes] contents *J e]* *om. i* d'aquell] *om. B* daquells *J* no ensenyassen
 dissoluts] non ansenyassen dissults *B 28* viure] natura *BFGHi* se'n poden asaltar] se
 poden altar *FGJ* can] tant *B 29* dissolutes] dissoluts *J* mostrar] mostren *i* obliden]
 lobliden *J* los oblidan *i 30* *Prima Corintiorum ... sen Pau em.]* Prima Corintiorum 8,
 deya sen Pau *ABFG* Deya sant pau prima corjntiorum octauo *H E* per aço deya sant Pau
 prima corintiorum viij° ca° *J* corinthiorum viij Deya sanct Pau *i VII em.]* octauo
ABFGHJi Yo] *om. i 30-31* que s'estiguen] ques tinguen *BGHi* quen tjnguen *F 31*
 l'estament] aquell stament *BFGHi* en què ... ha apellades] en que deus les ha
 aparellades *AB* que deus les ha apellades *H* en que les ha deu apellades *J* que deu les
 ha posades *i* yo·m fas en] yo ffas en *FHJ* iom fas hab *i 32* Diu Carnocensis] Dju
 Carnotensis *BFH* Diu Cartonensis *G E* diu Carnocensis *J* Deya Carnocensis in *i* huy
 són, axí són] vuy son *BG 33* del] de *J 34* dins cert temps no torna] no torna dins cert
 temps *i* per què·n puxen pendre] *om. B 35* paguànica] paguanjça *BF* que set anys]
 lvij anys que *i* ha son marit esperat] ha esperat son marjt *BFGHJi 36* la] *om. HJ* diu
 que ço que] diu que *J* dix aço que *i 37-38* torn lo marit] sia que torn el home *i 38* ne·n
 deu ... altra pendre] ne la dona non deu pendre altre *i* ne·n] ne *FJ 39* E axí ...
 determenat santa] E axi ha de termenat la santa mara *J* axi hoa determenat la sancta *i*
40 *exponsalibus]* exponsalisibus *i* *exponsalibus: In presentia nostra]* sponsalibus ca° jn
 presència *J 41* vida] vita *J* Tres espècies] en tres species *B* que tres espesies *J* tres
 specialitats *i 42* és d'aquelles] *om. i* servir Déu] serujr de deu *B* deu serujr *H*

aquestes] aquells *J* **43** entenen] enten *H* a nodrir sos infans pobills] a nodrir jnfants e
 pubills *J* en nodrir sos infans pupills *i* sa casa ... trebaylls e] *om. i* sa casa a mantenir]
 casa amentanjr *F* sa casa mantenjr *J* per] ab *J* ab] per *BFGHi om. J* **44** caen] cayen *F*
 la terça ... en delits] la terça qui enten delits *A* la terça es que entenen en delits *J* les
 terçes que entenen en delits *i* e] o *i* aquestes] aquesta *B* **45** Déu a la mort eternal] deu
 ala mort carnal *J* ala amor terrenal deu *i* diu que] diu axi que *J* **46** no] *om. FG* cant]
 per quant *i* se veen] se veyen *F* **47** o] e *BFGHi* regens ço que perdrien] perden so
 que regjen *B* perdens so que regien *FGH* mals regents ço que perdrien *J* son mal regents
i ço que ... marit prenien] *om. i* prenien] prenen *G* haujen *J* aytal] tal *J* **48** pròpria]
om. H **49** Ambrosius] sent Ambros *J* diu que] *om. BFGH* diu axi *J* dona] *om. FGH*
50 sia] si *J* e tenir deu] es deu tenjr *J* **51** viduïtat] ujduatge *G* ensemps] *om. H* **51-52**
 a aytal ... lur paciència] per prouar lur paçiència a aytal estament *BFGH* per prouar en
 tal stament lur pasiència *i* **52** lur] aytal stament e lur *i* appareylat] appellat *J* **54** Ítem,
 en altra loch] E axi mateix en altra loch diu *J* infans] infant *i* pupills] pubills *BHJ*
 pupill *i* **55** guardó ha] guardo *J* cascun] casta *FGHi* **55-56** si·ls nodreys a Déu
 principalment] sils aadeu jnstruhjts principalment *F* sils nodreix principalment adeu *H*
 sils nodrex adeu singularment e principal *i* **56** les viudes] vidues *J* mal nodrir] nodrjr
 mal *Hi* **57** de viuda» comunament] comunament de vidua *i* ya] *om. G* **58** vida] vida
 present *J* elles] *om. J* **59** d'elles] de ells *B* après] en *i* lurs] los *BFH* **59-60** pogren
 haver guanyada] pogueren auer guonyada *BFJ* puguen hauer guanyada *i* **60** gran] *om.*
Ji em paradís] en peradis *BFGHJi* **61** Attena, donchs] Item actena *J* la gràcia e] la
 gràcia ela *BFGHi* la gran *J* **63** glòria] gloria Amen *J* **64** d'aquest libre] *om. BFGH* **65**
 viudes. *Deo gracias. Amen*] ujudes Segueixse la qujnta part de aquest libre en ques
 tracta de dones Relegioses *B* viudes *FGH* vidues Segueix se lo qujnt tractat da quest
 libre lo qual es deles dones Religioses *J* vidues Segueixse la quinta part de aquest libre
 en que tracta de dones religioses *i* **66** Accabades] Acabades son *FGHi* d'aquest
 present libre] deaquests present libre *F* de aquest libre present *i* gràcia] la gracia *FGH*
66-67 ara per gràcia de Déu] E ara parlarem per la gracia de deu e *i* **67** tractarem]
 tractam *H* e] *om. G* **68** molt] *om. J* alt] alte *B* negun altre d'esta] ne altre desta *A*
 algun altre de aquesta *i* **68-69** per tal] perço *i* **69** matèries] martirjs *B* **69-70** se
 contenen] se entenen *G* **71** theologals] Tehologicals *BFGHJ* **71-72** a les dites dones
 necessàries] *om. F* **75** Quartament] Qurtament *B* **78** què és religió] en que es la religio *i*
80 contemplació] lur contemplacio *AJ* sentimens] consentiments *i*.

5.5. APARAT DE CORRECCIONS

Endreça: 5 feta] (per)feta *del. B* 11 açí] *supra. F* 17 enug] *mg. FJ* 19 devets] de (uets) *supra. F* 19-20 tot lo procés d'aquest] com tot lo proces de de aquest *i* 22 vull] (uoll) vull *del. B* 26 qui daval ... metex tantost] seguent qui deual segueix axi mateix tantost
Lo primer libre conten los següents Capítols *J*.

Índex de rúbriques: 1 Capítol] (C)apitol *mg esborrat G*.

3 e nació] *supra. H*.

4 e en] (e) en *supra. F*.

6 hòmens] homens (Capitol vij) *mg. B*.

9 IX] (dee) viiiº *del. B* peccà] (stech) pecca *del. B*.

12 coses] coses coses *F*.

13 Capítol XIII ... tornaran hòmens] *mg. B* les dones] les dones si les dones *F*.

14 II] Seguo(na) *supra. B* 2 segons les quals v maneres] *mg. F*.

18 contínua] la continua (oracio) *ex. B*.

19 segona part] segona part dela segona part *F*.

21 les en poneys] no les (poneix) *supra. H*.

24 ergulloses] for(t) ergulloses *supra. B*.

27 excusacions] ax(e)cusacions *del. B*.

30 de virginitat] *mg. F*.

36 atendre](e>A)tendre *del. H*.

37 han] (jemes no) han *ex. B*.

38 Què] (quant mal fa qui sampara) que *del. H*.

40 XL] *supra. BG*.

42 prop] (fort) prop *ex. F.*

44 matrimoni] (primer) matrimonj *mg. F* feeltat] f(e>f)elyaltat *del. F.*

45 XLV] (xx)xlV *del. F* espirituals] esp(eci>iritu)als *del. F.*

48 XLVIII] (xlviii) xlvij *supra. B.*

50 mullers] (marits) mullers *del. F.*

52 muller] mnller *i.*

56 ligir] legir (e de napols) *mg. B.*

58 tothom] to(t)hom *supra. B.*

60 LX. A] lx (a) *supra. F* (lx) A *supra. H.*

63 qui·s] quj(s) *supra. B.*

65 sa] sens *del. B.*

66 a ffer] a afer *F.*

67 LXVII] lxvij (quels) *ex. B* (lvij) lxvij *del. H.*

71 concòrdia] concorcordia *B.*

80 muller] *mg. F.*

86 no·s] n(o)s *supra. B.*

87 heretges] (j) earetges *del. B.*

Capítol Primer: Text: 7 ans encara a aquell] (ans) Ancara a aquells *mg. B* 13 nativitat ençà] (jouentut) natjuytat aença *del. H.*

Capítol II: Text: 5 sent] sauct *i* 6 totstemp] temps tostemp *B* 9 saber] (notar) saber *del. A* 16 lavors] la la donchs *i.*

Capítol III: Text: 8 donà] dona dona *F* 10 legals] (Ra) laguals *del. B* 22 màcula] (mala) macula *del. F* 30 Salamó] sala Salamo *B* 33 aja] (n) haja *del. B* 36-37

sostingués besamens ... dita donzella] *mg. J 37* li pres] ague *mg. J* dita donzella] *supra. B 39* no romangués] *supra. B.*

Capítol IV: Text: 6 correm] corr(e)m *supra. B 9* aquella] *supra. B 15* per bé] jatsia *supra. B 21* con] com *la m està invertida i 22* tractarà] *supra. B 23* donzelles] don(es)zelles *del. F.*

Capítol V: Text: 6 a premetre] apremeta *supra. B 10* sí és] ssi es ssi es *B 15* a endós] a (b) dos *supra. B 21* guarden] g(u)arden *supra. J 22* és] es es *F 24* allò és fi] *mg. F 25-26* pus perfet en la espècia] *mg. F 26* aquella] (de) aquella *del. B* De] *supra. B 27* e hordenada ... és fet] (e) ordenada (al) lom Eell com noes fet *supra. B 28* quant és] quant es (ala quant es) *del. B 30* lo ajustà] lo (aiuista) aiusta *del. J 36* son] *supra. B 37* Adam] ada Adam *B* jamés] *supra. B.*

Capítol VI: Rúbrica: 3 dones] do(ne)nes *del. B.* **Text: 6** féu] *supra. F 15* femení] *mg. H 16* natura] natura (que natura) *ex. F 20* a mort] ha mort(s) *del. F* a mor(t) *supra. J 21* necessària cosa] ne(ce)ssaria *supra. J* continuació e a ssuportació] subportacio e (a) continuacio *supra. H 23* ordinació] hordo(na)nacio *del. F 24* humanal natura] vmanal natura(l) *del. F* (de) huma(na) natura *supra. J* aquest] aquest(s) *del. F 30* per tal] per (tal) *supra. F 32* terça] t(er)ça *supra. J 35* aparés] ap(a)res *supra. FJ 37* ocasió] (jntancio) occasio *del. F 39* santes] (animas) santas *del. F 47* saviesa] saui(e)sa *supra. F.*

Capítol VII: Text: 5 començament] comensament *B 6* a tot] tot atot *J 8* del *Genesis*] (de) *Genesis supra. B 10-11* car diu ... que Adam] Car sent pau diu que Adam *mg. J 17* ans] an(s) *supra. B* com] *mg. G 21* honor] honor(s) *supra. B 30* assenyalada] (assenyalada) asalxada *del. i mg. J.*

Capítol VIII: Text: 4 a tanta] e (bonea) atanta *del. F 7* a grans] (ela condepna) a grans *mg. G 8* e vengudes ... fiylles passades] euengudes asues filles pasades *mg. B 9* passaran] passaren ren *J 11* d'aquells] de aquell(e)s *del. F* gitada] Jy gitada *B 18* reebudes] re(ce)budes *supra. G 18-19* qui moltes ... los hòmens] que mes afanys nan reebudes que los homens (affanys) *ex. J 21* és de part] (es) de part de part *supra. F 25* ne ha] noy (ha) *supra. F.*

Capítol IX: Text: 5 de la dita temptació] de la de tamtacio *F 21* serets] (serees) serets *del. J* Ell] (a) ell *supra. B 27* dient al diabla] *mg. F 28* A mi] *supra. B 31* seus]

supra. B 34 fa] fa temptaçio vet quant mal fa *B 36* d'esta] deta desta *B 51* de la qual] del qunl *i 54* e és] (e) es *supra. H 55* axí com] axi axi con *H 59* E axí és stat] axjs (es) estat *supra. B 62* Déu] deu (donat) *ex. B.*

Capítol x: Rúbrica: 3 estech] stech estech *B. Text: 6-7* li foren ... les bèsties] *mg. F 9* petits] *supra. FH 18* delitosament] delitosameat *i.*

Capítol xi: Text: 10 monge] m monge *B 11* Déus humiliar] hu humiliar deus *F 14* les quals] (aquesta) les quals *ex. J 15* precioses] (ps) presioses *del. J 20* per tal cant] per (se) tal con *del. F 21* que res no li podia] (con la fulla del arbre al vent que no hagues en si) no lj podia *del. H 32* és corruptut] (es) coronput *mg. F 33* semblaven] semblam en *i 34* se acosten] se (semblant) acostan *ex. J 36* li estech] li li estech *F 39* contra elles soptosament] (contra elles) soptosament (contra) *mg. H* són totes pesugues] totes son fexugue(s) *supra. F 40* pesen] pe(n)sen *del. J 40-41* no les pot longuament sofferir] longuament (no) les pot sostanjr *supra. B 43* prou] *supra. H 44* infantàs] jnfant(a)s *supra. B 56* Per aquesta] per que (questa) per a questa *del. F 58* no] *mg. B 67* a açò] (a) asso *supra. FJ* marit] (hom) marit *del. A 71* açò són truffes, ne] (aço) son trufes e *supra. H 72* no u] no(u) *supra. B 76* lo dyable respòs] (lo) diable li respos *supra. F 77* pendre] *mg. G 80* assò] *supra. B 82* consciència] (c) conciencia *del. F 85* meyspreada] menys pr(e)ada *supra. BF* loada] *supra. H 86* sobiranament que sia] que sia (bo) sobiranament *del. B 87* falsia] (veritat) falsia *ex. J 91* reptats] (repta) reptats *del. B 94* Per amor de aquesta bellea] Per aquesta (raho) ballea *ex. B 95* anys] auys *i 97* tantes que han ahüdes] que han ha(b)udes tantes *supra. B 112* ha haver] (res) ahauer *ex. J 113* diu aquest] *mg. H 114* sobre malícia de fembre] (a la) malícia de (la) fenbra *supra. B 118* han les dones] (an) les dones an *mg. F.*

Capítol xii: Text: 5 mal] (ppeu) mal *ex. J 9-10* qui mal] qui qui mal *J 12* és] *supra. B 18* Sampsó] Sala Samsó *F 19* la] *mg. G supra. H* errar] erra(r) *supra. F 25* e] de *supra. H 33* mort] (m)ort *m invertida i 38* en lo cel] (ne) en lo çell *del. J 39* los hòmens] homens *supra. H 44* món] (nostro) mon *ex. J 71* de virtut] (peccat) virtut *ex. J 73* qui estech] *mg. H 79* Mare] mare (de deu) *ex. F 85* encara] en en cara *B* excel·lència] (esperjençia) excellençia *ex. B 88* estech] stech stech *F 94* lo servey] son *ex. lo supra. seruey B 97* a tan nobla e a tan] aten noble eten nobla eten *F 108* te membre que] membra que que *B.*

Capítol XIII: Rúbrica: 3 tornaran] (romandran) tornaran *ex. B*. **Text: 4** qui dit és damont] que dit es demunt dit *J* és] es es *J* **8** sens] (sants) sens *ex. B* **17-18** qui ésser ... no és] (lo major) que esser puxa mas ho es *ex. B* **22** que aquí ... a cascú] a a qui sera cascu *J* **26** assí] (encara) assi *del. A* **34** via solen] (via) soluen *supra. H* **35** preàmbols] (dones) peranbols *ex. B*.

Capítol XIV: Rúbrica: 3 Açí] (com deu ha volgudes enalgunes coses dotar les coses ecom non deu mal perlar) Açí *ex. F*. **Text: 7** segons que] segons *supra. G* **14** digna de] digna (de) de *ex. J* honrada] (preada) honrada *ex. B* **19** desemperats] desparamats (desamparats) *supra. J* **23** clara] (certa) clara *ex. A* **26** assenyaldada] ala asayalada *B* **27** amor carnal les hi enclín] per amor carnal que per amor carnal los hi jnclin *H* **29** sia] (sia) sia *del. B* **29-30** en qualque ... Déus la vuylla] En qualque stament (que) en que deu lo vulla *del. F* **36** tenia] tenj(a) *supra. J* **39** dies] dj(e)s *supra. B* **40** gràcies] gracias (gracies) *ex. F* **44** E veyg-los ... vigares que] *mg. H* **45** anar] anar anar *F* **46** demanat] dema(nat) *mg. B* **47** nodrexen] nodrexen (be) *supra. H* **51** quant] qnant *i*.

Capítol XV: Rúbrica: 3 infans] jnfan(t)s *supra. B*. **Text: 11** palpats] (pal) palpats *ex. G* **16** hòmens] (fills) homens *ex. B* mos] *supra. B* **19** estans fills] estan fills fills *B* **20** leigs] leig(s) *supra. F* dolçor] dolço(r) *supra. B* **22** amadors] amador(s) *supra. B* **27** demanà al pare] *mg. H* **43** ne per ... per amich] *mg. H* **47** virtuosament] virtu virtuosament *F* vostre] vostre duch del vostre *F* **50** fo mort] fos(t) mort *del. G*.

Capítol XVI: Text: 4 notaràs] notar(a)s *supra. B* **6** és appellada] (es) appellada es appellada *del. H* **7** comença] (comenssa) comença *ex. B* **17** que s'agenoll] que (q) ajenoll *del. F* **32** rebotegar-los en res] Rabotagar las en (res) res *del. B* rebo(te)guar los en res *supra. G* **33** e a vegades] (e) auaguades *supra. B* **35** és la ... de l'infant] es la madeçina per (ala follja) aljnfant *mg. B* medicina (del jnfant) per ala follja del jnfant *del. H* **36** aquell] *mg. J* mas] mas mas *A M Mas B* **37** haja] (h)aja *supra. B* **50** s'i auea] se (hauga) auea *del. H* **58** lo] *supra. G* **58-59** o encara un poch, embriagua] torbada encara vn poch enbr(i)agua *supra. B* **60** muyllers] (fylls) muyllers *del. A* **70** e de filar] (e) fjlar *supra. B* **70-71** a hòmens et] ha (homens) homens e *del. J*.

Capítol XVII: Text: 9 ella e les altres] eles (ne) *del. (e)* les altres *supra. B* **11** E diu aquí] (E con li fos dada) E diu a qui *del. J* Cert] (que) cert *del. F* **19** Eduart] Etd(u)art *supra. B* **21** de perles] (de) perles *supra. B* **33** faener] fa(he)ner *supra. B* **34** en] en en

B 40 assenyalat] (acostumat) assenyalat *del. A* 41-42 a tostemps] tots (temps) *mg. G* 43 li diga] *mg. J*.

Capítol XVIII: **Text:** 5 huytanta e nou] lxx(x)ix *supra. H* Lxxx(i)x^o *supra. J* 6 ama sa fiylla, que] hauja seffilla que (ella) *ex. F* 7 Libre] (li) libre *ex. H* 15 cap] (costats) cap *del. F* 24 ssach] (sanch) sach *del. J* 30 E diu] *mg. F* 33 de haver] deu auer (hom deu auer) *ex. B* 33-34 no·n cal ... que jamés] no cal fer conta que james *mg. J*.

Capítol XIX: **Rúbrica:** 4 e, primerament] *mg. B* donzella] (p>d)onzella *del. F. Text:* 5 tractat] TRA(C)tat *supra. F* 10 la donzella] la donzella (conla donzella) *ex. B* 18 font] fon(t) *supra. B* 19 gran] (la) gran *ex. F* 27-28 E aquest ... moltes coses] E aquest aytal voler los val amoltes coses *mg. J* 30 propòsit] *mg. B* a Déu] (en paradís si ab) a Deu *ex. A* 33 de Déu] de de deu *B* 35 aquella] aquella (la) *del. B* 36 preciositat] pre(cio)sotat *supra. B* 37 és, so diu] ço diu (es) *supra. H* 38 obligar] hoblj hobljguar *B* 39 Jhesucrist] *mg. F* 41 Àngel] (al) angels *del. F* virginitat] verginitat(s) *del. F* germans] germans mans *H* 45 encauta] encan(a)[te] (*del.*) i [*supra.*] *F* 50 una devota donzella] *mg. H* 52 al] (al) al *del. B*.

Capítol XX: **Text:** 4 e dreta] (e dreta) e dreta *ex. B* 5 porta aquest] aporta (a)quest *supra. B* 13 al lur] allur(s) *del. F* 20 no·l] no *supra. H*.

Capítol XXI: **Text:** 9 ab] (h ha) ha ab *del. F* (h)ab *del. G* sent] sen(t) *supra. B* 15 major] majo(r) *supra. B* 20 a gran] a(l>g)ran *del. F* les] *supra. F* 25 en los turmens] *supra. B* 32 deçà] (de) sa *supra. B*.

Capítol XXII: **Text:** 9 quart] g(u)art *supra. A* 10 manera] m(a)nera *supra. J* 14 dir-li los seus] dir los (seus) *supra. B* 14-15 sis mília ... sexanta-e-sis] (sis) ·vj· Milja ·vj· çents ·lxvj· *del. B* 15 totjorn] tot jorn (Lxi) *del. H* 17-18 e és mara e verge] e (e es mare e uerge) verge *mg. H* 20 goigs] gu(o)itgs *supra. B* 22 oració] (orac)io *corregit a sobre F* 25 per] (es) per *del. B* 26 E per tal] E per tal (que sia mijancera) *del. H* 28 guàrdia] (g) Guardja *interl. B* 28-29 e altres ... senyor Déu] e ffer venjes e altres coses plasents a nostre senyor (deu) *supra. G*.

Capítol XXIII: **Text:** 5 ornada] (o) Ornada *interl. B* 16 les dones] les dones (queles dones) *ex. B* 18 escrivent *ad Thimoteum*] (jnscr) jnscriujnt a Timoteu *del. i ex. F* 23 ço] *supra. H* 25 en] *supra. H* 26 he a comparar] yo he (a) comparar *supra. F* 28 aytal] (era) aytal *ex. B* trobà] troba(da) *ex. A* troba(t) *del. F* magor] ma(jo)r *supra. J* 29 e

benedicció] (dauant deu e dauant son marjt m) e benedictio *del. H* e benedi(c)çio *supra. J 31* Deya sant] E deya sen(t) *supra. B 32* parlar] (sofferar) parlar *ex. J 36* poeta] poeeta *B 39* la farà] (la) fara *mg. G ja] supra. G 40* alereada] ale(e)rada *supra. B.*

Capítol xxiv: **Text:** 4 poderosament] poderosament axj poderosament *B 5* escarniment] escar(nj)ment *supra. A 7* ensenyen] en(g>s)enyen *del. B 9* liguadures] liguardures *i que] supra. A 19* porpra] porp(r)a *supra. J 25* serveys] serue(i)x *supra. B 29* crida contra aytals] (contra aytals) aytals *del. J 30* vestia] *mg. J 32* mostren-los] (nostre senyor) mostren *del. H 33* aytal] aytal (aci ab aytal) *ex. A 43* peal] paal *i 46* parlar] pa(r)lar *supra. J 47* e los labis] labjs *mg. H 51* e tantes] e e tantes *F.*

Capítol xxv: **Rúbrica:** 3 en ornar-sa] ornarçe (sadement) *ex. B. Text:* 5 qui u] q(u>j)u *del. B 13* dones] *mg. G 22* d'aytal] (del) deytal *ex. H 25* lo pus] (lo) pus *supra. H 26* bell] bell bell *H 28* Emor] (E) amor *del. G 29* sinó] e si(no) *supra. B 34* loat per ... sa bonea] pers *del. loat* (per se belea mas) per sebonessa *mg. F 40* ne viltat se'n pot] (se) ne viltat sepot *del. F 42* muliere] mulie(r) *supra. J 44* són estats] (son) estats *supra. H.*

Capítol xxvi: **Rúbrica:** 3 aytal van] tal v(a)n *supra. J. Text:* 5 atart] (a) tart *supra. J 8* fort folla és] fort (fort) folla es *ex. J 9* regues] (rrues) rues *del. i supra. B 10* vendran] vend(ra)n *supra. J 13* assueugaven] asuegauen *del. placauen mg. G 17* recapte] ecapte *i 18* porte-sse-n'ho] portesen(ho) *supra. B 19* a sos obs véu] e a son ops veah *i 20* porà] pora(n) *ex. H 26* fembra] *mg. H 27* maravella] mauella *G que] supra. B 44* orada] ora(da) *supra. J 47* tant] tan(t) *supra. B 49* Puys] Pu(y)s *supra. J 52* ací] *supra. F 61* són los] *supra. A ella] ell(s) del. F 64* porta] (te) porta *del. B 69-70* e vana] (quem cal duptar) e vana *del. H 70* vós] *supra. H pus] supra. H 75* muyler cosa ... per Déu] mjllor Cosa es per deu aeall *H mjllor cosa es per deu es aeall F 85* de cor] de(l) cor *l mig esborrada i.*

Capítol xxvii: **Text:** 6 e·ls justs e bons] e als bons e juts *B 7* aquí] a(ll>q)ui *del. F 8* donen] donen (l) *del. B e van] e (fat) e van ex. B dien] die i 12* obra] (obla) obre *del. F mala] (m) mala del. B 15* auciore] (elquire> Alciure) *del. F 24* Déu] de(u) *supra. B 28* dampnum] dam(p)num *supra. J 29* Donchs] Donch(s) *supra. B 30* dona] dona (dona) *ex. B 32* citga] ci(t)ga *supra. A 38* e li cau ... prengua foch] e lj cau per manera quelj prengua *mg. H 39* serà] sera sera *A 40* indiscretament] jndresc(r)etament *supra. B 41* a] *supra. F no serà] (no sera) no sera ex. B 42* d'aquell] (de) quell *supra. B*

excusació] (Occasio) exsusaçio *del. i ex. B 59* donzelles] *mg. G* estendre] e(n>s)tendre *del. A 60* parlen] pa(r)len *supra. B* dien] (dins) dien *del. J* altres] (les) altres *supra. B.*

Capítol xxviii: Text: 7 sent] sen(t) *supra. B 18* çaffarrosa] çafa(r)rosa *supra. J 19* avorrir-la] auortj(r)la *supra. B 22* meteix] *supra. H 27* belles] *supra. H* vestidures] vavidures *B 28* e-t rebotegarà] et reboteg(u)ara *supra. A 29* no pots] (noa memoria) no pots *del. i ex. J 34* oradaçes o] (oradaces) oradaçes e *del. H 35* ella] ell(e) *supra. B 39* desastre] de(sas)tra *supra. F 42* dolorós e verguonyós] (engoxos> doloros) eengoxos *del. F 42-43* que tuit] que (que) tuyt *del. B 44* custòdia] (cuost) custodja *del. J.*

Capítol xxix: Text: 6 Agellius] A(u)gellius *ex. B* noblea virginal] la noblea uirginal (diu) *supra. G 19* tants] tant(es) *ennegrit G 25* diverses doctors] diuerses ljbres de (diuer) *del. diuerses docto(r)s supra. B* (appar que la donzella deu) en diuerses doctors *del. i ex. J 27* poeta] poueta *F 30* qui·n] quj(n) *supra. A* odors] Odo(r)s *supra. B* honestes] honest(e)s *supra. G 35* corts] corts (rres) *del. B 51* ço és] sso es (ab) *ex. B 55* sens] sen(s) *supra. B* Guart-se] guar(t)se *supra. B 59* en les majors] en les en les majors *F 60* Sèneca] Sen(e)cha *supra. B.*

Capítol xxx: Text: 10 tantost] *mg. H 13* infels] (jn)feels *supra. H 15* vèrgens] *supra. H 16-17* virginitat. Ítem] (virtut) virginjtat Ítem mes lo *del. J 17* diu] (raconta que) diu *del. i ex. J 22* uberts] vbert(es) *del. F 24* per negú exir] (axjr) axjr *ex. B 27* en favor] es *ex. en supra. fauor B 32* honra] honr(r)a *supra. B 41* a altres] A altres (A) *del. H 45* no·n faria tan gran] no faria tan g(r)an *supra. J 47* Bona donzella estudi-u] la bona donzella estudiu (u) *del. J* aquestes] quantes>aquestes *del. G* conservació] conserua(cio) *supra. J 48* preservar-la ha] preseruar (la) *supra. H.*

Capítol xxxi: Text: 6 principal] *mg. F 14* en grans] a grans (requeses) *del. B 18* guat en ... de comprar] *mg. J 22* repetnant] r(r)apatnant *supra. B 28* La quarta] (la quarta raho es aquesta) la quarta *ex. B* haver] *supra. B 28-29* si tots ... e·l món] car tots quants (mals) son al mon *supra. B 30* e après] (de) e *del. B 31* ha haüt] ha (haud) *supra. B 32* los deu negú voler] les de(u) voler nagu *supra. B 39* ne t'honrarà] *mg. H.*

Capítol xxxii: Rúbrica: 3 matremoni] matrimonj (es fort bella questio) *ex. J. Text: 4* aventura] AUENTURA per uentura *F 5* guovernar] gouern(ar) *mg. J* que enguanat és] enguana(t) est *supra. B 6* la·t] la(t) *del. F 8* haver] aue(r) *supra. B 14* nodrir infants] uodrir los *i 16* a la tua] a la a la tua *F 17* posaràs] posaras posaras *A 24* lavors] lau(o)rs

supra. B 26 envers] en ve(r)s *supra. B 28* ànima] (j) anjma *del. B 29* què·t] quet (qui) *del. H 31* penses] pense(s) *supra. B 32* és] (est>es) *del. B* que] *supra. H 33* hauràs] hauras (tots temps) *ex. H 47-48* se conservarà] se con se conseruera *FH 49* meteix] ma mateix *F 55* rregir] (q>r)egir *del. F 57* haver muyller] hauer (muller) *ex. B 58* infinits] jnff(a>j)nits *del. F 59* infans] (j) jnfants *del. B.*

Capítol xxxiii: **Text:** 4 poden] poden (que) *del. A 9* no u] (nou) nou *del. H 10* u conseylla] (u) conseylla *supra. A 15* per ses] perses (perses) *del. F 17* que qui·s] ques quj(s) *supra. B* que quj(s) *supra. H* poch] poch (cosa) *del. A 19* lonch ús] segons lonch (vs) *supra. F 20* se converteys ... qui ha] se conuertex(en) *del.* en natura antant que hal hom (qui) ha *supra. B 22-23* altres estamens] a(l)tre estament *supra. B.*

Capítol xxxiv: **Rúbrica:** 3 plaer] plaer *add. paraula que costa de llegir A* **Text:** 4 Ultra] (U)ltra *caplletra en blanc i 5* fort] for(t) *supra. B 6* nostre] (n) nostro *del. B 8* Adam] Adam (dix) *supra. F* bo] bo(t) *del. H 19* atart] atar(t) *supra. B* a (tot) tart *ex. H 22* càrrech] Ca(r)rech *supra. J 24* atart se troben] Atar(t) se troben *supra. B* a tart a tart sen atroben *F.*

Capítol xxxv: **Text:** 6 sant] (s) sant *del. B 10* se posa] ssepo sa posa *F 12* sots] so(ts) *supra. B 14* E qui ... del matrimoni] *mg. J 19* infans] jnfan(t)s *supra. B 26-27* a la ... ne informar-los] la mara (no) nodrjr son jnfan(t)s *supra. B 27* a tembre] a a tembre *J 29* mare] (que) mare *interl. F 43* a Adam] (a) Adam *supra. B 44* Cam] (ca) Cam *del. B 45* e veges ... hac mal] *mg. J 46* n'ach] (mals) nach *del. H 49* tants] tan(ts) *supra. H* e·ls pares eren] ell(s) pares e eren *supra. B 50* Déu] *supra. J 55* no perdes; e ... prea aquest bé] *mg. J.*

Capítol xxxvi: **Rúbrica:** 4 e·ls viuen] *mg. B.* **Text:** 8 legítimament] ligiti(ma)ment *supra. J 10* ans] (n)an *supra. B 11* aquestes] aquestas aquestas *F 16* los manamens] (los) manaments *supra. H 19-20* car diu ... mal infant] Car qui ha mal jnfant *mg. J 21* li u lexa] qui l(e>ju) lexa *del. F 22* millorar] (m) mjllorar *del. B.*

Capítol xxxvii: **Rúbrica:** 3 han] (no) han *del. B.* **Text:** 5 gran] *interl. F* leugerament] leujera(ment) *interl. F 9* n'han] n han (mals) *ex. i del. B 10* dits molts] (molts) dits *mg. B* (vists>dits) molts *del. F* recitàvem la error] reptauem la a(rror) *ennegrit F 11* Senyor] Senyor (deus) *supra. B 12* mort] (m) morts *del. B 13* qui eran morts en] eren morts en *supra. en del. B 17* salves] salu(e)s *supra. B* jutjat] (v>j)utjat *del. F 21* nos

ha] ha (nos) *mg. G 26 Déu] supra. B infans] jnfan(t)s supra. B 32 dellà] della axi com diu en (m) Marti della supra. J.*

Capítol XXXVIII: Rúbrica: 3 infans] jnfan(t)s *supra. B. Text: 10* avinentea] avinen(te)sa *supra. B 11* avinentea] avinen(te)sa *supra. B 14* qui n'hagen] quen (h)ajen *supra. B 19* diu] *ex. G 22* Déus] deu us *i 26* Per tal cant] Pa(r)tal Con *supra. B 29* en tant] Entant entant *B 30* a] a(b) *ex. G 39* Aquestes] Aquest(e)s *supra. J 47* car] C Car *B 52* que n'aga, donchs] quen (aja) haja *ex. B 54* millors] mjllor(s) *supra. B.*

Capítol XXXIX: Text: 4 aquest] aquest(s) *del. B 5* diu] diu diu *F 6* pus prop] *mg. A 18* les] *supra. B 19* promoció] prom(o>j)ssio *del. F 22* nascuntur] nascum t(a) *supra. B nequicie] nequisci c i 24* malvats] (dempnats e) maluats *ex. B 26* aquest] (matex) aquest *supra. B 28* una] (vna) vna *ex. B 30* spurijs] expur(i)js *supra. B hec] (ech) het del. B 31 et] supra. G 35* per paraules] per (per) paraules *interl. F 40* cascun] cascu *i 44* pigors] pig(o)rs *supra. J 47* d'aquells] de aquells quj son de aquells *G 50* viciosos] viçi(o)ssos *supra. J.*

Capítol XL: Text: 5 com lus ... al·leguar linatge] *mg. H 6* si yo] si *supra. B 6-7* Guardàs-s'i] guar(da) si *supra. B 7* no] *supra. B 9* fer] *mg. J 10* jatsia] ja(t)ssia que *supra. B 24* d'açò] *supra. H 35-36* màrtir, e ... dit papa] martjr ees en lo decret ·distincione en aquell capitol qui comensa sigens angelorum on diu axi lo dit papa *mg. F 36* Anglorum] *mg. F* ang(e)lorum *sembla rascat i esborrat H 37* degeneres] *supra. F 39* mala] ma(r>l)e *del. F* deu] deu deu *H 44* si mal, ne·s pert] sis mal nes pe(r)t *supra. J 47* en alt] (en) en alt *ex. F.*

Capítol XLI: Text: 4 De] de de *A 5* lo] lo lo *F 6* si son] (axi) si lo seu *ex. F 17* ecclesiàstichs] ecclesiasti(chs) *mg. J 19* no ha ... béns ecclesiàstichs] *mg. J 32* tostemp] *supra. F 34* en si comunament] ensi comunament en si *i.*

Capítol XLII: Rúbrica: 2 XLII] xlij(iij) *del. F. Text: 4* cavaller] caualler *ex. clerge supra. G 11* consultàs] (con) consultas *del. i ex. J 17* costumes] Costumes (per les males Custumes) *ex. B 20* fermetat] fermeta(t) *supra. G 22* Déus] deus (us) *del. B 25* diu axí] (axj) dju *mg. B 27* que los ecclesiàstichs] (que desplau adeu) que los aclesiastichs *del. B 29* tostemp] *mg. H 30* e en lurs males costumes] en lurs maleses (Costu) e custumes *ex. B* e aquells] Eaquells E aquells *B 31* gelosos] ge(e>l)osos *del. J 32* a tractar] (a) contractar *al revés i.*

Capítol XLIII: Text: 4 alcunes] alcun(e)s *supra.* J 6 en] *mg.* G 7 e ab gran] E (ab gran) eab gran *ex. B* ell] *supra.* B 18 *Distinctione* LVI] *distinctione* (56) *supra.* G distin(c)cione xiiij *supra.* J 19 de ésser] esser (t) *del. F* 23 scientment] *mg.* F 26 que hom] (ala fi del dit tractat e acten tu açi diu ell que los constitujts e possats en matrimonj desigen fills e fort poch los desigen per fer los bons adeu ne adar los al seruey de deu O diu ell e com es gran la desconexença e cegetat dels homens e pocha amor adeu Car ço que han de deu no voldrian molt acostar adeu ne haurian gran plaer que fossen molt amjgats ne dats adeu Mas tot lur estudi es quells veessen fills dell mon florens e verdegans en la gloria del mon E per tal dju ell lo senyor quiu vju los en fa veura molta mjsseria en) que hom *al marge hi ha anotat "vacat", del. J* 28 enemichs] A(na)mjchs *supra.* B 30 gràcia] gra(cia) *mg.* J 33 mi] (a) mj *supra.* F 34-35 pensar que] penssar (que) *supra.* H 36 ést] (est) *del. es supra.* B 38 E appar ... mala cosa] E appar encara E appar encara com es mala H 38-39 no nodrir-los al dit] nodrjr los al (dit) *supra.* B (no) nodrjr los aldit *supra.* F 41 guovernar] (gouernar) Gouvernar *del. i ex.* H 44 diu ell] *supra.* B 45 fills] (per for) fills *del. J* los desigen per fer-los] que tots los desigen per fe(r) los *supra.* B 47 volrien] vol(d)[r]jan (*del.*) i [*supra.*] J 49 ell] e(u>ll) *del. H* 53 de vostres] (q>d)e vostres *del. F* 54 costar-vos ha] costar v vosa B 55 Obrits] O(ll>bb)rjts *del. F.*

Capítol XLIV: Text: 8 Esgleya] esgle(y)a *supra.* B 12 açí] aci (aci) *del. i ex.* G Esgleya] esgle(y)a *supra.* B 17 sobre] (ab) sobra *ex. B* 19 Esgleya] (e) esgleya *del. B* 21 Ço que] ço (es) que *del. G* 21-22 no u separarà] nou (po) separara *del. i ex. B* 23 ajustament] aj(u)stament *supra.* J 26 coses] coses coses F 37 a discòrdia] (a) discordia *supra.* A 41 mes] (mes) mes *del. B* 45 metex axí] (de fet) mateix axj *ex. B* 53 a] *supra.* A 54 qui hauran nobla compayia] qui(l) haura notable compeya *interl. F* 56 malvestat] mal (mal)uestat *del. B* 67 moltes] molt(e)s *supra.* J 69 dispensació] djspen(ssa)çio *supra.* B 69-70 u féu] (u) feu *supra.* B 72 rahó] rahot A 73 ne la amor] le la *del.* (nela) amor *supra. B.*

Capítol XLV: Text: 13 núpcies] (n) nupcies *del. B* 20 la] ell (la) *mg.* G 27 lavors] lauo(r)s *supra.* B 30 sua] (sua) sua *ex. G* 32 no-res-meys] (N) No Res menys *del. B* 32-33 aguera ahuda] (haguera) hagut *mg.* G 35 que] (que) que *del. H* 36 dit] (s) dit *del. B.*

Capítol XLVI: Text: 6 marit] (m) marjt *del. B 9* ensenyar] (hauer) ensenyar *ex. B 12* no] no no *F ans] (a) ans del. B 19* açò] (a) asso *del. B 21* guanivet] gani(uet) *mg. J* ficàs] (j) ficars *del. B 22* pel pits] pels pits *mg. H* escarns] (estrany) escarns *ex. H 23* he fets] (h)e fets *supra. B 29* appar] *supra. H.*

Capítol XLVII: Rúbrica: 2-3 XLVII. Com ... amor matrimonial] xlv com als cuns auorexen lurs mullers con son spirituals e deuotes (desalt dela muller al merjt) *mg. B.* **Text: 4** desalt] (de)salt *supra. B 5* o] (a hom veyll) o *del. J 12* tost] (to) tost *del. F* to tost *i 19* més] m mes *B 30* càrrech] carrche *i 31* incomportable] jncompo(r)table *supra. B 36* odiosa] odi(s>o)sa *del. F 37* desalt] (sant) desalt *del. J 45* humiliació] humjli(a)cjo *supra. J.*

Capítol XLVIII: Rúbrica: 2-3 XLVIII. Com ... amor matrimonial] xlvj com es mala cosa con la dona auorex son marjt per tal quant es deuot (gelosia) *mg. B.* **Text: 7** lavors] lauo(r)s *supra. B 9* Salamó] (salamo) Salamo *del. B 11* recapte] recapet *i 13* sospitar] (sup) suspitar *del. J 15* aquexes] aquest(e)s *supra. J 16* van] ua(n>gun) *supra. B 18* guisa] (g) gujsa *del. B 20* Macrobi] mac(o)bi *supra. B* posada en matrimoni] en matrimonj posa oda *F 23* tota] to(te) *supra. B 27* suport] supor(t) *supra. B.*

Capítol XLIX: Text: 4 Dirà] DRA *caplletra F 7* com] *supra. J 9* aquesta no estech] aquella no fo(u) *supra. J 12* rebug] rebu(d)j *ex. H 13* ja] *supra. F 20* altra] (auer) altra *supra. BH 23* haüda verge, e puys] ha(g)ude verge e *supra. B 27* comparar] comparar(er) *ex. G 28* muyllers] mulle(r)s *supra. B 29* se seguien] se (seguexen>seguien) *del. A* rancors] Renco(r)s *supra. B 39* esquiven] (e)squiuen *supra. B 40* E] *supra. B 42* camí] (juy) camj *del. G.*

Capítol L: Rúbrica: 2-4 L. Com ... de adulteri] xlvij com gelosia es folla (cosa econtra la mor matrimonjal Econ los princeps fan gran peccat donant liçençia al marjts a matar lurs mullers) per raho de adulterj *mg. B.* **Text: 8** més] (ya)mes *del. F 9* ahuda] (a) haguda *del. B 11* sos] so(t>s) *del. F 12* car] Car (com) *ex. G 13* va] (se parteix es tiran) va *del. J* senyor] senyo(r) *supra. J 17* en altra] en en altra *B XII ca., diu] (XII>vj°)* *del. G 19* injustícies] jnjusti(ci)es *supra. J.*

Capítol LI: Rúbrica: 2-3 Capítol LI ... precedent capítol] Capítol xlviii° Perque no es legut acrestia rebujar (ne matar) se muller Istorja al (present capitol) *mg. B.* **Text: 9** de qual] (de) qual *supra. H 20* mas] per (so) Mas *ex. F 21* Per què] (per) perque *del. B 22*

e per pena passant] e per pena passant passant A e per pena p(en) ex. (as)sant *supra*. G e (per) pena passant *supra*. H 23 contra] cont(r)a *supra*. J 33 contra] cont(r)a *supra*. J voluntat] (volentat>muyller) *del*. A.

Capítol LII: Text: 4 Encara] (E) Ecara cruelment *caplletra B* e fera] *mg. F 5* mon] mo(n) *supra*. H yo·n] (jom) jon *del. B 7* en] (en) en *del. H 14* gents] *mg. F 15* de Déu] de dedeu *F* donchs] do(nchs) *mg. J 16* te dóna] (d)te dona *del. B 18* encara] encar(e) *supra*. B 22 que gran] (per) que gran *supra*. G 24 amor] (a)mor *supra*. B 25 mesquina] masquin(e)a *supra*. B 29 los cóchs] los *F* los cochs cochs *H 33* molts] molt(e)s *supra*. J 35 per la qual] perla (lo) qual *supra*. B 44-45 los fa Déus] los v(e)us *supra*. B 45 a tals] a atals *BGH 46* encara] encar(e) *supra*. B 52 meteix] mate(i)x *supra*. B mal] *mg. G 53* tos vehins e los parens] los vayns e los p(a)rens *supra*. J 55-56 Donchs, pus que ab grat] Donch(s) *supra*. pus ab grat (donchs pus ab grat) *ex. B* donchs pus ab tou grat *i 57* aytal sobre] e(ncar>ytal)a sobre *del. A 59* li ajuda] lj (h)ajuda *supra*. B.

Capítol LIII: Text: 5 enamorada] enamorad(iç)a e enamorada *supra*. J 6 esta] aquesta aquesta *J 7* car] *supra*. H 12 sa muyller] *mg. F 17* seus] *supra*. H 17-18 de sofferir pobrea ne] *mg. J 18* sia] sie (si) *del. F 21* carn] car(a>n) *del. F 23* marit] (mjls) marjt *ex. H 25* Inclinar-la] jncljna(r)la *supra*. B 25-26 E·n cas] en (chas) cars *del. F 26* sàpies] *supra*. A 29 flaqueg] aflaqueix(e) *supra*. B 32 mesquiner] (m) mesqujner *del. B 33* a açò] (a) aço *supra*. H 34 gran bonea] bon(e)a *supra*. H 40 ajuda-li] (h)ajude lj *supra*. B.

Capítol LIV: Text: 5 noveylls] (no) nouells *ex. J 7* lurs] lu(r)s *supra*. B 8 a aquelles] aquell(e)s *supra*. B 11 colors] colo(r)s *supra*. B 13 Túniç] toni(s>z) *del. F 22* toletz-o] tole(m>ts) ho *del. F 23* no y proveex] no(y) proueix *supra*. J 26 dona] *mg. A supra*. J 31 viuríets] uiur(i)ets *supra*. G 37 ne volen corregir] eno volen (eno>corret)gir *del. F 41* ne·s] ne(s) *supra*. B 43 cascú vega ... què sent] que (cascu vega que fa e que) consent *mg. J* fi] *mg. G 43-44* ne y cal sol duptar] car noy Cal so(p>ld)uptar *del. F 44* no u] uou *i*.

Capítol LV: Text: 4 punt] *mg. G 5* penes] (p) penes *del. B 7* plaudebant] pla(u)debant *supra*. B ambulabant] ambulabant jn *mg. F 10* lunulas] (b>l)unulas *del. B 13* funiculus] funiculns *i 14* pectorali] (preto) Pretoralj *del. i ex. B 18* les portarà] le(s) aportara *supra*. B 19 plor] p(l)or *supra*. J 21 verguoyes] (venjançes) vergonyes *del. H*

moltes] molt(a)s *supra. J 25-26* derrera paraula ... dita auctoritat] dita paraula dela derrera a(u)ctorjrat *supra. B 33* Sodoma] (j) Sodoma *del. B 38* lo diluvi general] de louj general(s) *del. B 39* peccat] peccat peccat A **43-44** dels majors fins als menors] als majors fins als mano(r)s *supra. B.*

Capítol LVI: Rúbrica: 3 dones] *supra. J tota]* (tota) altre *supra. B 4* dones] *mg. G. Text: 8* cort] (c) Cort *del. B 18* dissolucions] di(su)lussions *supra. J 20* y dó ... vosaltres] hi (do) de present consell e vos(altres) *supra. H 28* Corregit lo mal] Car regit lo(m) mal mal *del. B 29* portaren-ne de pigors] portaren de pigo(r)s *supra. i mg. J 31* tornats] retornats *mg. H en]* (es) en *supra. H 35* Vaga·t] va(e>ge)t *del. F 38* huylls] *mg. G 39* bé] *supra. G coses]* *supra. H són]* *supra. F 40* fort] for(t) *supra. J 41* devota, e de ocupar] mes (mes) deuota e de informar *ex. G 42* estar] esta(r) *supra. B 48* empèyer] empey(ra)[er] (*del.*) i [*supra.*] *F 49* vinguen] vjn vinguen *F e* escures] escures *mg. H 50* los mals] *supra. H són* neçessàries] (so>pode)n esser necesarjes *del. F 51* romans] (ro) Romans *ex. B 53* viure] v(e>j)ure *del. F 55* a verguonya ... pintava hom] los pintaue(n) hom en verguonya lur *del. B 58* corruptora de ley] (corru)ptora dela ley *ennegrit F 62* bretons] E ch(a)talans brotons *supra. J 64* han] (ha) han *del. J 65* les vestidures] *mg. H 68* largues fins en terra] longues fins en ter(r)a *supra. B 69* braços nuus] brasos nu(u)s *supra. F* (longues barbes) braços nuus *del. J 71* se hixen ja] se (h)ixen ja *supra. B.*

Capítol LVII: Text: 5 adulteri] aduulterj *B 7* savi] quj fo saauj *B 10* meteix retornar] (re)tornar *supra. J 13* encara] an car(e) *supra. B 14* és contra] es e es contra *BFGH 16* secretament] seecretament *B 17-18* que havia fet adulteri] per peccat de aduulterj *B 18* nos ensenyà ... de adulteri] *mg. F per* peccat de adulteri] (per) per peccat de aduulterj *del. B* per gran peccat de adulterij *i 19* lexar, quant a l'abitar] lexa(r) quant ala abitar *supra. B 21* Prudencius] P(r)udençius *supra. BF 26* peccat] (segons leys) pecçat *del. J 28 Mathei]* *supra. H 30* e eternal] O(a)ternal *supra. B 32* l'homeyer] al (Senyor) homeyer *ex. F a* venir sobre ell] deuenjr (sobre ell) *supra. F 33-34* hans encara fa homey] *mg. H 34* una] vn(e) *supra. B 37* diràs] diras (tu) *supra. H e* que bé u] e que be(u) *supra. F* (fer) e que (gran) ho *del. J 40* de la fembra] d(el>ela) fenbra *del. F 46* sí és aquesta] hes aquesta(s) *del. F 49* sies] s(i)es *supra. B 50* en] *supra. H 65-66* en dolor ... esta vida] (tots) temps en esta present *vjda mg. G.*

Capítol LVIII: Rúbrica: 3 públich] p(u)blich *supra.* *J.* **Text: 6** no u has volgut] no u ah as volgut fer *B* **8** gran bon] j bon *H* **9** Donchs] (do) Donchs *del. F* **15** un] *mg. GJ* **16** més fer] (ffer) mes fer *del. F* **19** volentat] (la) voluntat *del. B* **21** botxes] bo(t)xas *supra. F* botxes] bo(t)xas *supra. F* **25** cara] *supra. H* **33** mig desesperat] (mig) desperat *supra. H* **37-38** vós moltes he moltes veguades] moltes e moltes vagades (vegades) *ex. F* **41** lavors] lauo(r)s *supra. B* **53** tot hom] tot (hom) *supra. H* **54** largua] la(r)gua *supra. B* **57** huy és] vull(es) *interl. H* (qui jhesu christ li hauja manat E lo dit Rey menysprea ho Empero axjs seguj de fet e de tot punt que ell elos seus jnfans tots moriren djns aquell any E de aquell temps en ça los ffrançesos no matan les muyllers adulteres tement lo gran juy que deus fa daço contra aquells qui aço fan sapiats que aquest juhi sesten per tot lo mon a aquells qui semblants coses fan *espai en blanc de 3 línies i mitja* En Sibilia sesdeuench que vn çitueda sabent que sa muyller li trenchaue la feeltat matrimonjal per adulteri tement que si la matas no sen segujs gran mal contra si mateix per raho dels parents que la dona hauja que eren grans homens dix ho al Rey E lo Rey atorgali que ell la pogues pendre e posar en carser dins sa casa mateixa e aqui en cadenar e tenjr la tan longament en pa e en aygua fins que moris en esta mjseria e dolor E axis seguj de fet E sdeuench se que lo dit çitueda fo pres e catiu en granada e compral vn moro qui en Sibilia hauja) que huy es *anotat al marge “vacat” J* licències] (per tal quant dona estes) *del. licencies mg. folles licencies H* **58** posa] p(o)ssa *supra. J* **59** mostra] (m) mostra *del. B* **61** del diable] *mg. H* rahó] raho (digues) *ex. H* **62** enguany] en guany(s) *del. B* e res] e(n) res *supra. J* heretarà] (h)aratara *supra. B* **65** qui] qni *i* **68** tantost] tentostost *B* **73** a punt] en punt en punt *F* **74** francesos] ffran(ce)ssos *supra. J* **76** aquest juý] aquest(s) juy *del. F* aquest (juy) *supra. H.*

Capítol LIX: Text: 7 dins la sua] dins dins sa *G* **13** redempció] (requasts quell) aresquat *del. i ex. J* **14** a què l’avia] (a) quel hauja *supra. B* sua] *supra. H* **15** e en aygua] (e) en aygua *A* **17** tota] *supra. H* **18** l’om] (l) hom *supra. B* quax] qu(a)ix *supra. B* **25** li ensenyaria] (s) lj en senyarja *del. B* **26** lavors] leuo(r)s *supra. B* **27** en altra] en an altre *B* **28** arrapat] a(r)rap(at) *supra. J* **33-34** si havia ... a tu] yo sit hauja serujt e amat tostemp (subiranament) *mg. J* **36** per la tua] (perla) perla tua *del. B* **37** e lo meu Senyor] elo senyor beneyt *mg. G* **38** on] *ex. G* **40** parlar] *corregit a sobre F* **45** e preýcs] (digues) e que prechs *ex. H* **47** qui sia] *supra. H* **49** qualque] qual(s>q)ue *del. F* antiguament] antig(u)ament *supra. B* **50** irregular] (jn)Riguolar *supra. B* **54** *Admonere*] admone(re) *supra. F.*

Capítol LX: Text: 15 amor] (Car pensera la tua) Amor *ex. i del. J 17* son] son (son) *del. J 18* a altre] *supra. G Daviu] (dauj) dauj ex. i del. B 19* no·n mostrà] no mostra (no mostra) *del. G 21* ha] *supra. H si] s(e>j) del. B 26* honor] (amor e) honor *mg. B (amor) e honor del. J 27* axí] a axj *B 28* matant] matat *del. matant supra. H 30* nostre Senyor] (de) deu *del. J 32-33* pus que n'as] pus que(j) nas *del. B 35* haver-hi] (h)auer hi *supra. B.*

Capítol LXI: Text: 5 dich-te] dicte te *B 9 Significasti] Sig(nifici) supra. B 10* sap] *supra. G 11* rebugar] re(p>b)ujar *del. F 16* Pastor féu a] pestor feu (a) *supra. B (ffeu) pastor a del. i ex. F pastor (feu) a supra. H Favilla] (s>f)auilla del. i 19* infans] jnffan(t)s *supra. B satisfeser-lus] set(i)sfer supra. B 21* estant ab ell] estament ab el ell *F 25* que elegís] *mg. H del Rey ... lo servey] mg. B 26* consciència] consien(cia) *mg. J 27 Prima Corintiorum] prima del. (secunda) corintiorum mg. G 30* que axí com ho diu] axj com (h)o diu *supra. B 34* artament] artament *del. astretament supra. H 36* amor] (ffi) amor *ex. F 39* en special, molt] molt en special (molt) *supra. H.*

Capítol LXII: Text: 4 si los] si los silos *F 5* no] *supra. G 8-9* no puxa dar son cors] son cors (nopuxa dar) *mg. H 9* a qui ... promès legudament] (sino) aquj la legudament promes primerament *ex. F 13* generalment] generalm(ent) *mg. J manament] (mana)ment mg. G 14* per tal] *ex. G 15* per special obligació] si (especial) especial obligacio *del. J si special obligacio i 16* los hagués feta, gran ocasió] *mg. G los haguera] los (h)aguera supra. B 18* majorment] maioement *i 20* tostemps] tots(temp)s *mg. G 22* jamés no ... ffa mester] *mg. G.*

Capítol LXIII: Rúbrica: 3 qui·s] quj(s) *supra. B. Text: 11* hom] hom (mo) mortal *del. J 12* precursors] precu(r)sors *supra. G 16* a] *supra. A 19* e no pastor] e no pastor (eno pastor) *ex. B 20* en] en en *F.*

Capítol LXIV: Text: 6 cessen totes] (legudement) cessen tots en aquells *del. J 8* Diu sent ... lo matrimoni] *mg. G és de] es de (quella part) ex. J l'om] (mes) lom supra. B 11* lombles] lomb(r>l)es *sembla del. A car en los lombles] (E uol dir que la fortalea) Car en los loms del. i ex. J lombles] (bom>lom)bles del. F lomb(l)es supra. H 15* Pau] pau(l) *ex. i interl. H 17 Ad Galatas] (ad galatas) ad galatas diga ex. F 21* honesta] honesta(t) *del. B.*

Capítol LXV: Text: 7 lo] lo lo *B* 10 lo deute] lo lo deuta conjugal *H* 11 Pau] pau(l) *ex. i interl. H* 21 Pau] Pan *i* 24 obra] *mg. G* 25 no·s] no(s) *supra. B* 28 Com, donchs] Com donchs natural incljnacio segons natura drete tostemps va en obre drete ebona com aytal incljnacio sie per deu posada en natura com donchs *F* 36 engenrar] (enguenar) engenrar *del. J*.

Capítol LXVI: Text: 7 siam faent nós] sia (faent) faent en nos *del. H* 10 car deus] (Segonament se requer aaçó que aytal obra se faça quant fer se deu e lla on deu) Car deus *del. H* 11 circumstàncies] (coses) esircumstançies *ex. B* 12 aga] (h)aja *supra. B* 16 nostre senyor Déus] (nostre) senyor *supra. J* 20 indisposició] jndispo(i)sio *supra. J* 30 Qui, donchs ... sos béns] esi *supra. G* 37 e és adúlter] (es) edultre *supra. B* 38 jove] j(o)ue *supra. B* 39 s'ajustàs] sa(a)justas *del. G* dient-li] dient (li) *supra. J* 41 conexen] creen *del. conexen supra. H* 42-43 *Prima Corintiorum, VII]* pri(ma) corinchorum ca° vij° diu que *supra. J*.

Capítol LXVII: Text: 7 tracta del seny] se tracta del(s) seny *del. F* 7-8 dessús dessús] (dessus) dessus *mg. G* 9 que alscons] que que alguns *J* 11 axí] A(x)i *supra. J* 16 d'aquella santa dona] dela *ex. aquella santa dona mg. B* daquella (sancta) dona *supra. J* 18 tocamens] tocamtens *i* 31 mal] mal (eximpli) *ex. F* 32 en si és] es en si (es) *ex. B*.

Capítol LXVIII: Rúbrica: 3 e dona] *mg. G. Text: 5* desonestat ne] degude desonestat (n)e *supra. B* 6 hi havien] hi (h)auja *supra. B* 7 devia] (podem) deu *ex. B* tot] to(t) *supra. B* 8 feyen] fa fahjen *F* hi havien] (per bon) no haujen *del. i ex. J* 11 vists] vi(s)ts *supra. B* 16 se deu] sa (deu) *mg. F* 17 encara] encar(e) *supra. B* 18 esquivar] (e)squjuar *supra. A* 21 Hoc en tant] hoc (hoc) encare *del. F* 22 Benet] (bernat) benet *del. i ex. B* 28 ésser] esser eser *B* 29 que] (verjtat) que *ex. B* 38 qui s'appellà] qujs (appella) *mg. G* 41 fe] *supra. G* 43 *sacramenti]* sacramen(ti) *mg. J*.

Capítol LXIX: Text: 7 ab l'ajustament dels feels] abla justament dels (matrimonj) faels *ex. i del. B* (ablo ajustament) dels faels *mg. F* 9 raó] *supra. H* 13 quart] quart (libre) *supra. H* 14 per tal] Per (tal) tal *ex. i del. H* 17 Esgleya] esgle(y)a *supra. B* 18 aquestes] aquest(e)s *supra. J* 19 primerament] (E) primerament *sembla del. G* 22-23 ans cascun ... que pogués] ans cascun furtaria al altre *mg. ço* (es) que pogues *del. G* 26 car] (amor>Car) *del. F* 34 e alt és] es (e altes) *del. G* 39 matrimoni] matrimonj *nj F* 41-42 e l'ajustament] e la (esglesia) justament *del. i ex. J* 42 fill de Adam] el fill dea

adam *F* 43 a entendre] (a) entendre *supra*. *A* 44 après la sua] apres (apres) la santa *ex. J* 49 *Christo et in]* (p>chr)isto et *del. F* Yo us] *supra. F*.

Capítol LXX: **Text:** 23 muylers] *mg. F* 29 lo honrà] (a hon) lo honra *del. F* presència] *mg. G* 34 la excel·lent] (per)la exçellent *sembla del. B* après] a apres *F* 37-38 o sens ... usat, hoyran] (o ausens ell dela obra carnal husat) hoiran *del. H* 40 hix] (h)jx *supra. B* 43 aquest] est (e) *del. B* 46 d'aytals] (dany) daytants *del. J*.

Capítol LXXI: **Text:** 6 la santa Esgleya] santa mare (esglesia) *mg. H* 9 ve] (d>v)e *del. F* 19 manava] mana(ua) *supra. B* 20 tres] (t)res *supra. J* 21 qui·s] *mg. G* 21-22 haver lo regne de Déu] lo Regna de deu (h)auer *supra. B* 22 haver] hauer(s) *del. G* 23 e justa cosa és] (cosa) cosa es e iusta *del. G* 26 Déus] deus (dona) *ex. F* 27 a] *supra. F* 30 fossen] *supra. H* 36 ço és] ço (es) *supra. G* amor] (certa raho) amor *del. J* 37 carnal] *mg. H* 44 Decret] (cre) drecret *ex. B* 47 sens] sen(s) *supra. B* 54 rahonable] *supra. H* 58 a l'hom] al (mon) hom *ex. J* 59 a aquell] (a) aquell *supra. H*.

Capítol LXXII: **Rúbrica:** 3 sisèn] si sisen *H* bé] *mg. J. Text:* 6 *Ycondmica]* yco(no)mjca *supra. H* 7 axí que] axi que axi que *F* 12 si n'ha ... e cotidians] sin han als seruey domestichs e cotidian(t)s *supra. B* 14 ça persona] per(r)ssona *supra. B* 19 compayia] (qual) companyia *ex. i del. J* 20 és] es es *B* 28 en tant ... la casa] *mg. F* 38 *solitario]* solitari(o) *supra. G* 39 Qui] qui Quij *B* 40 món] mon (freturen) *mg. H* 41 hagen] (ajant) hajen *del. B* 46 en haver] hauer *mg. G* 48 bona] (d>b)ona *del. B* 48-49 *Proverbiorum XXXI]* prouerbiorum (xxjº caº) *sembla esborrat G* 49 marit] (m) marjt *del. B* 55 món] *supra. H* 58 per què] per(que) *supra. B* 61 ajuda] a (h)juda *supra. B* 64 santa] sancta sancta *i* 66 libertat] *mg. F* 82 *capitulo]* capltulo *i fortis]* *supra. F* 90-91 la sua vida o] la (manar adeu ab grans oracions e preparacio Car) sua vida e *del. J*.

Capítol LXXIII: **Text:** 6 demonis] d(i)monis *add. F* 11-12 aquell qui viu justament] qui viu j(u)stament lo viure *supra. J* 15 és] (qui) es *supra. G*.

Capítol LXXIV: **Text:** 6 entegrament] (jnte)<sa>grament (*supra.*) *i* <del.>*H* 7 Sarra] sar(r)e *supra. F* 10 *irreprehensibilem]* jrrepr(e)hensibilem *supra. J* deu, en special] de(u) e special *supra. B* 12 quart] guar(t) *supra. B* 19 pare] *supra. H* 23 havem] a hauem en *B* 24 que axí com per honor] axi com per hdnor *i* 25 honor] (h)onor *supra. B* 32 heretats] (h)aratats *supra. B* 35 ho ha fort per acceptable] los ha for(t) açeptable *supra.*

B 37 vila aquella] vila *supra*. *G 41* ciotedana] ciutada(na) *supra*. *G 49* acostumada] acustuma(da) *mg*. *J 50* aga] (a)ja *supra*. *B 51* malenconies] malencocolies *i 52* e humiliar ... és fiylla] (quj es) filla *mg*. *G*.

Capítol LXXV: Text: 4 la maridà] la mari(da) *mg*. *inf. J 10* aquest] (que es) aquest *ex. B 16* gardar] (g) guardar *del. B 17-18* han a ssoffrir] ha(a) asoferjr *supra*. *B 19* açò ages] axo (h)ajes *supra*. *B 24* fer] *supra*. *H 29* hom] *supra*. *B 30* flagell] (pecçat) fflagell *del. i ex. J*.

Capítol LXXVI: Rúbrica: 3 En què·s] (Com hom de be nos deu enjelosir dese muller) En ques *ex. F* ha a] ha (a) *supra*. *B. Text: 4* en una letra] en una letra en vna letra *G 5* soma] (vna) suma *ex. i del. B* amor que la] *supra*. *B 12* haja] (h)aja *supra*. *B* abonançat] abonança(t) *supra*. *G*.

Capítol LXXVII: Text: 4 aquest] aquest aquest *F 5* que ha a rrecomptar] que diu que ha arecompta(r) *supra*. *B 10* duch] (d) Duch *del. B 12* que·l matàs] *mg*. *G 14* li ajudàs] li (h)ajudas *supra*. *B 16* ést tan] est (es)tant *mig borrós J* és] e(ra>s) *del. F 24* Déu] deu (adeu) *ex. B 28* vaga] (christia) vaja *ex. B 34* matrimoni] (dona) matrimonj *ex. F*.

Capítol LXXVIII: Rúbrica: 3 lurs] lu(r)s *supra*. *B. Text: 12-13* en la ... és obligat] (en) la jnstitucio (del) matrimonj axi (con ja) demunt es (alleg)at no res (meys) quell hom es (obliga)t *va quedar partit quan es va enquadernar l'exemplar mg. H 16* e] tallat per l'enquadernació *mg. H 17* marit] (ma) marjt *ex. B* graciosament] graçiosament (ment) *ex. B 18* senyoria] (se) senyorja *del. B* que la ha] que ella (la) ella *mg. B* al] (al) al *ex. B 19* Escriptura] (es)scriptura *ex. B* peccats comeses] peccat comesos (C) *del. B 20* a ella] *supra*. *B 22* lo] lo(m) *del. B 24* càrrech] carrech(s) *del. F*.

Capítol LXXIX: Text: 4 Anglaterra] (Ala>Angla)tera *del. F 16* en totes] e en tot(e)s *supra. J 17* veg] ve(i)tg *supra. B* jamés] j(a)mes *supra. J 21* molt] *supra. B 22* has fet] has (fet) *supra. H 23* gran] *mg. G 26* e·t] et (da) *ex. J 28* sencerament] sen(se)rament com *supra. J*.

Capítol LXXX: Rúbrica: 3 no deu] *supra. J. Text: 4* parlant] parlaant *i* a aquell] a a aquell *G 7* amor] (dona) amor *del. i ex. J 8* n'és] ne(s) *supra. B 13* ama] ha(uran)>ma *del. F 16* Dina] di(g)na *interl. G 21* quart] (re)quart *del. i ex. B 31* a sola] en en sola *B 36* és] *mg. G 43* Ysaach] yssa(a)ch *supra. J 49* Ratxel] Ra(t)chel *supra. G 50* plagués] plagnes *i 51* misteri] (testjmonj) mjterj *ex. F*.

Capítol LXXXI: Rúbrica: 3 no] p no *B*. **Text: 16** ab aytals maneres] a ab aytals menneres *B* ab aytals ab aytals maneres *F* **19** no li consentís] noli hagues mal tostemps ab son marit en cas que ella no li consentis *J* **20** les leys] (les) leys *supra*. *H* **26** ne de ... gran consciència] *mg*. *F* **28** donant-li-u] donant (liu) *supra*. *H* **30** que no vingués] que vingues (que) *del*. i *ex*. *J* **34** aquests] aquesta *ex*. *G* **42** a peccúnia] a (pasciència) a peccunia *ex*. *B* **45** qui t'ha fet] Ans la ama *del*. (e) qujt ha fet *supra*. *H*.

Capítol LXXXII: Text: 9 famós] famor(s) *supra*. *B* **13** títol] (hagues de) titol que *del*. *H* **19** dona] (hom) dona *del*. *F* **26** que aytal] (es) que aytal *ex*. *G*.

Capítol LXXXIII: Rúbrica: 3 l'om] (c>l)om *del*. *G* sa] se se *B*. **Text: 5** Trogus Pompeu] (T)Rogus pompeius *supra*. *F* Trogus pompe(yus) *ex*. *H* **10** se'n seguexen] sen segue(i)xen *supra*. *J* **12** màcula] ma(t>c)ula *del*. *F* **13** merexeràs-ho] merex(er)as ho *supra*. *H* **14** mals] mal(e>s) *ex*. i *del*. *H* **15** per ventura] per (aço la) ventura *del*. i *ex*. *J* **18** guanyat] (g) guonyat *del*. *B* **21** de tu] *mg*. *H* **21-22** a sson amich] aso(s>n) amjch(s) *del*. *J* **26** aquests documens e doctrines] estes (doctrines) doctrines *del*. *J* **27** trenca] (ter) trencha *ex*. *B* **28** paraules] (les) paraules *supra*. *B* **29** sia] sia(n) *sembla del*. *F* **31** guarregs] gua(r)reigs *supra*. *G* sens] *mg*. *G* **32** sobre tu haver] hauer sobra tu hauer *B* **34** si n'ha e] siu ha (e) *supra*. *G* és] *supra*. *G* **39** filosa] (j) ffilosa *del*. *B*.

Capítol LXXXIV: Text: 5 legament] leya(l)ment *sembla rascat i esborrat* *J* **6** bona] (mal) boona *del*. i *ex*. *B* **7** legament] leya(l)ment *del*. *J* **9** que l'hom ... a corregir] si lom ha aco(r)regir *supra*. *B* sa] tallat per l'enquadrernació *mg*. *G* **11** car] (ga) car *del*. *F* **12** qui la corregeix] (diu) quila corregeix *del*. i *ex*. *B* si la corrgeix i **13** corregia] corr(e)gia *supra*. *J* qui li deya] (e) li deya ques morjs) ques moris *mg*. *H* **25** aga] (h)aja *supra*. *B* **31** honrar] hon(r)rar *supra*. *B* **32** semet] se(met) *supra*. *H* **35** III, ca. VI] (x) ca° 4 *supra*. *B* **40** reebre] (de>re)bre *del*. *F* **42** d'ell] dell(a) *del*. *F*.

Capítol LXXXV: Text: 4 guardar] guarda(r) *supra*. *B* amor] amo(r) *supra*. *B* **5** ne li ... de turbació] (e per sa) noljn do raho *del*. *J* especialment d'aytal] E specialment (de) tal *supra*. *H* **10** altre aga] laltra (h)aja *supra*. *B* **14** fa] ffa fa *F* **20** fort] jfort *B* **25** infans] (esos) jnfants *ex*. *B* aga] (h)aja *supra*. *B* **39** fa, ella] (fa) *supra*. *J* gran] gran(s) *del*. *F*.

Capítol LXXXVI: Text: 4-5 concebre tantost] no deu tantost (auer) *mg*. *B* **9** E cant] (e) quant *supra*. *F* moure] mo(u)re *supra*. *B* **11** torbat] torba(t) *supra*. *B* **18** ànima] se anjma (e) *del*. *B* **21** conseyll] conssell (se g) *del*. i *ex*. *B* **25** ne jamés] e james (nos) *ex*.

B 26-27 e pensen ... ab negú] car vigares es que mg. H 27 e auares e estretes] (e) auare(s) esertes *supra*. B 29 fer] (j) fer *del*. B 31 quart] guar(t) *supra*. B 32 pensant] pensant(s) *del*. B de ssa muyller] mg. H 36 y à] hi (han) *supra*. H.

Capítol LXXXVII: Rúbrica: 3 Com] (quj most) com *ex. J*. **Text: 6** malvats manicheus] quals ma(nj)cheus *sembla que escrigui "matheus" i que ho corregeixi* B 7 majorment] (n) mejorament *del*. B 10 obres] obre(s) *supra*. B 11 açò] *supra*. H 12 la mort] la mort ne en la mort H (estat) la mort *ex. J* à-n'i bé] Ha(n)nj be *ex. G* 13 e] *supra*. B 19 malicioses] melejo(se)s *supra*. B 22 e passionades] mg. H 24 rahó] (h) raho *del*. B 25 e dejús] (e) dejus *del*. H ho] ho(m) *del*. G 26 estar] ser e (e)star *del*. B 27 l'Ecclesiàstich] lo (ec) Ecclesiastich *del*. F 30 no pot] (solament) pot *del. i ex. J* 33 fort] (los) forts *ex. J* 34 vol] vol (v) *del*. B 39 dels hòmens] es dels homens dels homens F Varró] Va(r)ro *supra*. J 40 res] (a) res *supra*. B 42 desfogada e ben] reffredada e ben mg. J 43 parla] pa(r)la *supra*. B 46 felló] mg. B 50 fembra] (cosa) fembre *ex. F* 52 que l'Ecclesiàstich ... cap. XXV] quel a ecclesiastjch ensenya Ca° xxxj B 53 cotidianes] Conti(nj)ades *supra*. B 56 podem] po podem F 61 mot] (n) mot *del*. B 62 bé l'hauràs] (bel) hauras *supra*. G 63 ne tu no] e tu (no) *supra*. H te fé orat] te fes hor(at) mg. J 64 s'egüa] se agu(h)a *supra*. B 65 que l'haja] quel (h)aja *supra*. B 67 aga] y (h)aja *supra*. B.

Capítol LXXXVIII: Text: 8 havia] a hauja B 9 tot] to(t) *supra*. B 11-12 percebia que ell morria] perçebrja que ell (m) morrja *del*. B 16 hom] *supra*. G 19 lo] *supra*. H 20 de la qual] dela qual (dela) *del*. F 22 en] a(b>n) *del*. G a la finestra] (q>a) la ffinestra *del*. F e pregats-me] (e) pregats *supra*. G 34 dix] *supra*. H 35 correcció] correccio correccio F 36 ell la'n levaria] ell(a) lan lauarja *del*. F 39 si és] (que) sies *del. i ex. F* 40 que per altra ... de vil condició] mg. H axí] (que ab altra) condicio Axi *del*. H 42 que] *supra*. G 44 gran] gran (temps) *del*. F 45 nostre Senyor] N *del*. Nostra senyor (deu) *supra*. B.

Capítol LXXXIX: Text: 5 los damont] lo(s) *supra*. B 7 an enguanats] han engana(ns>ts) *del*. H 16 sou pigor] (per vostre gran malicia) sou pijors *del*. H 17 sant hermità] her(e)mjta sant *interl. J* 18 porgatori] porgator(i) *supra*. J 19 tota] *supra*. B 29 vies] mg. G 31 meyspreu] (per) meys preu *del*. F 33 han haüt] han han hagut G.

Capítol XC: Text: 5 qui s'appella] mg. H 6 companya] company(i)a *supra*. B 9 en] (ab) en *del*. H 14 bregua] mg. H y és, que la] (hi) es (quela) *supra*. H 15 s'i esdevé] si esdeue(nja) *ex. H* 24 sots] *supra*. H 25 instrucció] jstruccio(s) *del*. B 29-30 com diu]

(cascuns) diu *del. i ex. J 34* aga] (h)aja *supra. B 35* haga paradís] (a) haja pereaids *del. B 37* e a fills] e a fills e a fjlls *A 43 E]* (E aquest lo terç document) *E del. H* document] (conssell) document *del. B 46-47* haver per a tostemps] per tots temps haue(r) *supra. B 49* altres] (homens) altres *del. i ex. B* proveïts] proueit(s) *supra. B 50* no] *supra. B 51* davant] *supra. H 56* lur] (g) lalur *del. B.*

Capítol xci: **Text: 4** quart] QUART quart *F* document] do(c)ument *supra. J 9* ne enamorada, ne malfaynera] *mg. H* massa] m(a)sa *supra. J 12* ajustar] (fonaments deu) aiustar *del. J 13* e en special] (e) en special *supra. B 14* ajustar] (h)ajustar *supra. B 16* l'ajustar] lo aj(a>u)star *del. F 17* u lexen] (u) lexan *supra. F 18* ne y cal sol] (noy) noy cal *del. J 20* e estudiÿ corregir-lo] E tu deus lo corragir *B.*

Capítol xcii: **Text: 7** senyoria] senyor(j)a *supra. J 11* de] *supra. H 13* confiant] conf(i)ant *supra. J 14* aquells] (aque) aquells *del. G 15* encara] ancar(e) *supra. B* no] *supra. H 18* certa] (cer) certa *ex. H* molt] *mg. J 19* de Déu] de de deu *A 20* fort] ffort (son) *ex. F* multiplicans] multiplican(c>ts) *del. F* casa on són] (casa per la) almoyna *supra. F 22* Ell] ell (qui perell) *ex. B 32-33* e per terra] *supra. H 33* serveys] serueix(s) *del. G 38* e en estament] el te *del. i ex. (e)* en estament *supra. H 39* o simple menestral] o en vn menestral *mg. H 40* mengar en] menja(r e)n *ennegrit H 42* e·n proveexen] (e) en prouaixen *del. B 45* cosa] *supra. H 46* nostre] (n) Nostro *del. B 52* confiu] *mg. G 54* se estenien] (se) entenjen *ex. G 55* los examplaria] los axemplar(i)a *supra. B 56* moltes] molt(e)s *supra. J 58* manera] *mg. G.*

Capítol xciii: **Text: 10** ha heretar] ha (h)eretar *supra. B 17-18* no lezar res anar] ne lezar res (anar) *supra. H 18* familiar] famjlja(r) *supra. B 21* vinyes e arbres fruyters] e vjnyes arbres fruyt(e)s *supra. B 24* e·ls] els els *F.*

Capítol xciv: **Text: 4** Lo] (l)o *caplletra en blanc i* conseyll] conse(y)ll *supra. J 11* si lo leopart] (si) leopart *mg. H* gosa] (g) guosa *del. B* al] ab (lo) *supra. G 12* sab que] sap *supra. que mg. B 13* se acostava] se acost(uma>a)ua *del. i 14-15* totes ensemps venien sobre aquella] tots en semps venjen sobre aquella(s) *del. F 17* ho aprova ... en especial] ho (a) *supra. proua eper aço (con) ex. (en)* especial *supra. B 20-21* segons que] segons (seg) que *ex. F 25* aga dat] ha(ge) donat *mg. J 26* amats-les] amat(s) les *supra. B 27* les ha fetes] les ha ffetes fflaques effragils Mas nores meýs les ha ffetes *F.*

Capítol xcv: **Text:** 10 estranya] (es) estranya *del. J* 13 major] major (en) *del. B* 17 encara] *supra. H* 19 instituït] jn jsti tuit *B* 20 catiu e càrrech] Catiu ecarrech ecarrech *B* catiu(atge) e carrech *supra. G* 21 deliurada] de desliurada *J* desliuraada *i* 23 e] e e *F* 24 descàrrech mundanal] descarre cmundanal *i* 25 de l'estament] del (s) estament *del. B* 30 Eyll beneyrà] (grayra) ell beneuyra *del. J* 36 aquí— hoyré lur] qui oyre lur (que) *del. B* 41 plaent] p(l)esent *supra. B* 43 matrimoni] matjmonj (sie bo sant) *ex. i del. J* 44 terra] (quel) terra *del. B* 44-45 altra de sexanta] *mg. J* 45 altra] alt(r)e *supra. B* 45-46 lo de ... de cent] lo de viduitat de lx (altre de Cent) lo de virginjtat ha lo fruyt de C *del. J.*

Capítol xcvi: **Rúbrica:** 3 provocar] *supra. G.* **Text:** 4 Ensenya mossényer] Ensenya monsenyor mossenyet *F* (e)nsenya monssenyer *caplletra en blanc i* 6 mateixa] matex(a) *supra. G* 11 aquest] *mg. G* la] la la *J* 13 ésser] *supra. H* 14 sia] *supra. H* 23 aquí] aaquj *F* 24 pigor, veus totjorn pahor] mjllor (ha) pahor tot jorn *supra. G* pijor (era ha) paor tot jorn *mg. H* 26 prea] pr(e)a *supra. B* 27 continentis] continenti(s) *supra. F* 29 claretat] cla(ra)dat *supra. B* 30 tostemp davant] (totste) tostemp *del. J* 34 dient-li] dien(t)li *supra. B* 35 per tal cant] per tal per tal quant *J* 36 mort] *supra. H* 39 Anna] (ha) anna *del. F* 40 Déu] den *i* 41 li donà] lj dona (sp) *del. F* 43 redemptor] re(de)mptor *supra. J.*

Capítol xcvi: **Text:** 6 epístola] epielia () *lac. A* 7 a Ell ... a Ell] eell dequj auant (t) tot solament aell *del. F* 9 ésser] esse(s) *del. r supra. B* 12 aquell] aquell (amaguat) *del. i ex. B* 16 Crisòstom] (que) Crisostomus *del. F* 21 l'apòstol] laposto l *i* 22 que va] *supra. B* 22-23 que·l diable] que si (anaue al) diable *supra. H* 23 sent] sent (s) *del. B* xcv] xc(iiii>v) *del. H* 24 viuda] ujdua (que) *ex. G* 24-25 E·n cas] en car(s) *supra. B* 25 no peca] no pecca (que no peccat) que no fa peccat Car aquj cau en cors e en anima *del. G* no pecca (ne) que no fa peccat car aquj cau en cors een anima *supra. H* 30 maridada] marjda(da) *supra. H* 30-31 vanitat mundanal] vanjta(t) munde(a)nal *supra. H* 31 Jerònim] jero(nj)m *supra. B* 39-40 les volrà] les (volen) volra *del. i ex. J* 42 tu, qui la vols aytal] quila vols (ay)tal *supra. B* 44 del] del (d) *del. F* 47 dolors] dolo(r)s *supra. B* e ta muyller] (eta muller) e ta muller *del. i ex. B* 50 marit] (muller) marjt *del. F* 54 Per què] (que per) per que *del. J* 55 que] (deu fer) que *supra. H.*

Capítol xcvi: **Rúbrica:** 3 ésser] esser (xcviij) *mg. G.* **Text:** 5 és] es(ts) *del. F* 8 e en] (e) en *supra. H* 10 absent] ab(sent) *mg. inf. J* 14-15 ne sovín ... en casa] de casa en casa

ne soujn (ne soujn) *del. G 15* ne per carreres] e per carre(ra)s *supra. J 16* no s'an] nos (se) han *supra. G 18 Prima ad Thimoteum*] Primo (Ad the) Ad thimoteu *del. J 21* parleraçes] pa(r)lareces *supra. B.*

Capítol xcix: Rúbrica: 3 Que] quj mostra (en) que (deu esser) *ex. J. Text: 8* havia] hania *i 9* la] *supra. H 14* deliurada] (desp) desligada *del. J 17* qui·s liga] qujs (ob)ligua *ex. H 30* pietat] p(i)etat *supra. J* pobrea] prob(r)esa *supra. F 34* diners] djne(r)s *supra. B 39-40* trobaràs que ésser] t(r)oberas que viure *supra. J 43* matexa] mate(i)xa *supra. J* trobar-t'as] trobar(t)as *supra. F.*

Capítol c: Rúbrica: 2 Capítol c] C Capitol *H 3* viudes] (vide) vidues *del. H. Text: 4* xxxiv] xxxix (xxxiiij) *mg. G 5* per què] per (que) *supra. J 12* volen] volen (marjt) *mg. H 14* sent] *mg. G 17* gloriosament] glor(i)osament *supra. B 18* s'i] *supra. H 22* E sent ... lo seu] Sant ambros en lo se(u) *supra. J 23* a les viudes] dela viduj(tat) *supra. H 33* de pendre] (que huy) de pendra *del. J 36* que ço que] (que) so que *supra. B 41* Agostí] A(u)gusti *supra. J 43* sos infans] sos jnfants sos jnfants *H 45* sent] sent (Ambros diu axi dona maridada) *del. J 50* e tenir ... bona viuda] *mg. G 51-52* a aytal ... lur paciència] per prouar lur paçiençia a aytal (pen) estament *del. B 52* regiment] (re)giment *supra. B* (stament) regiment *ex. F 54* infans] jnffant(a>s) *del. F 55* guardó] guar(do) *add. G 57* és apellat «nodrit] *mg. B 58* infans] los jnffants los jnffants *F 64* accabat] (a)cabat *supra. J 71* theologals] theolog(a>jcals) *del. F 75* Quartament] Quartament(s) *del. G* Quartamtnt *i.*

5.6. GLOSSARI

Aquest glossari recull no només les paraules i accepcions considerades actualment arcaiques, sinó també termes que avui dia formen part del lèxic modern, però que Eiximenis utilitza amb significats diferents als actuals.

En les entrades de substantius i d'adjectius s'ha optat, per norma general, per donar la forma masculina seguida de la femenina, menys en els casos en què un mot només apareix en una de les dues formes; pel que fa al nombre, s'ha donat preferència al singular abans que el plural. Quant a les formes verbals, s'ha decidit emprar l'infinitiu. A més a més, hem inclòs les diferents variants gràfiques d'un mateix mot a la mateixa entrada i hem posat entre claudàtors la forma modernitzada dels mots. Després de cada entrada, entre parèntesi, s'indica el nombre de capítol i de línia on es troba el mot en qüestió, essent, per exemple, (52,43): «capítol 52, línia 43». Les abreviatures emprades en aquest apartat són enumerades a la part introductòria de la tesi, a § 0.3.5.

Abaxar (52,43; 52,45) [Abaixar]: v. “Humiliar”.

Abís (55,45): subst. “Abisme”.

Abonançat (76,12): adj. “Asserenat, calmat”.

Absolt, -a (61,27; 61,28): part. “Deslliurat”.

Abtea (7,15) [Aptesa]: subst. “Aptitut”.

Accident (80,28): subst. “Esdeveniment fortuït que canvia l'ordre regular de les coses”.

Acórrer (44,46): v. “Recórrer a algú demanant-li ajuda”.

Acostar-se (66,39; 71,20; 94,13; 94,15): v. “Unir-se sexualment”.

Acostat, ada (19,41; 57,15; 85,39): adj. “Proper en parentiu” | (12,77) “Proper”.

Actor (50,15): subst. “Persona que porta a terme una acció” | (88,7) “Autor d'un llibre”.

Adobar (21,8) : v. “Corregir, millorar”.

Adonatiu (84,21): adj. “Amable”.

Adulteran (57,50; 58,75) [Adulterant]: adj. “Persona que comet adulteri”.

Adulterar (61,6-7): v. “Cometre adulteri”.

Adultre (39,15): subst. i adj. “Adúlter”.

Afaytar (26,29; 27,41), *affaytar* (21,8; 26,41; 26,43; 27,26; 27,30; 27,31; 27,59)
[Afaitar]: v. “Adornar, abellir”.

Afaytada (26,53), *affaytada* (20,19; 21,18; 97,32) [Afaitada]: adj. “Ornada, abellida”.

Afaytament (28,5), *affaytament* (21,5; 21,20; 21,24) [Afaitament]: subst. “Ornament, abillament”.

Affany (8,17; 8,18; 11,43; 45,22; 52,13) [Afany]: subst. “Tribulació, pena” | (14,26; 14,28; 38,7; 52,59; 61,15; 83,15; 95,34; 100,43) “Treball excessiu i penós”.

Aflaquir (27,7): v. “Debilitar”.

Affollada (38,16) [Afollada]: adj. “Que ha avortat”.

Affollar (11,61) [Afollar]: v. “Fer malbé, espatllar” | (18,21) “Damnificar”.

Agreugar (Endreça,18) [Agreujar]: v. tr. “Cansar”.

Aïrar (31,21; 31,22; 71,12; 94,22): v. “Avorrir, odiar”.

Ayantost (9,23; 74,19) [Aitantost]: adv. ant. Sinònim de *tantost* “tan aviat”, “tot seguit”.

Ajustar (Rúbriques,62; 5,30; 44,13; 44,21; 44,50; 44,62; 57,35; 62,3; 62,4; 62,11; 66,26; 69,7; 69,14; 74,18; 75,7; 99,7; 100,37): v. “Unir” | (72,13; 81,34; 88,26; 88,30; 94,14) “Reunir” | (9,20; 31,9; 93,22) “Afegir” | (15,61; 44,7; 66,39; 66,40; 66,42; 80,42; 94,16) “Unir sexualment” | (44,32; 72,62; 91,5; 91,11; 91,12; 91,14; 91,15; 91,16; 91,21) “Estalviar”.

Ajustament (35,20; 35,57): subst. “Unió sexual” | (44,23; 65,31; 69,5; 69,7; 69,10; 69,42; 69,50; 71,14) “Unió”.

Alancegat (25,26) [Allancejat]: adj. “Ferit amb llances”.

Alapidat, ada (39,10; 51,13) [Lapidat]: v. “Executat a pedrades”.

Alberch (56,56): subst. “Casa”.

Alcandora (24,27; 97,36): subst. “Camisa interior emprada pels dos sexes, amb mànegues postisses i molt ornades, que va aparèixer cap a la segona meitat del segle XIV”.

Alcavoteria (29,61): subst. “Pràctica de l’ofici de l’alcavota, que consistia a induir els joves a tenir comerç carnal”.

Alcoffoylat (24,36) [Alcofolat]: adj. “Tenyit amb alcofol, que és el que coneixem com a antinomi o sulfur de plom”.

Aleerar (46,15-16; 58,75; 84,29-30), *alerar* (12,107) [Allerar]: v. “Gosar, atrevir-se”.

Algàlia (29,29): subst. “Fragància molt emprada en perfumeria que s’extreu de les glàndules anals d’un mamífer semblant al gat, el *Viverra civetta*”.

Almescada (54,13): adj. “Perfumat amb mesc, que és una substància odorífera que s’extreu dels òrgans genitals d’un mamífer remugant del nord d’Àsia”.

Alquenada (24,40): subst. “Tenyit amb alquena, un polsim que s’aconseguia triturant les arrels de l’arbust *Lawsonia inermis*, que les dones empraven per pintar-se sobretot els cabells i les celles”.

Alre (52,26; 92,49): pron. “Altra cosa”.

Àls (25,14; 60,35; 95,10): pron. ant. “Altra cosa”.

Altea (Endreça,6; 1,6; 9,27; 12,32; 12,63; 19,36): subst. “Altesa”.

Altivesch (84,22) [Altivesc]: subst. “Orgull, altivesa”.

Amich, ga (25,27; 38,14; 38,27; 38,41; 39,3; 39,5; 45,20; 67,40; 72,79; 83,22; 83,23), *amigua* (Rúbriques,39; 38,20; 82,10): subst. “Amant” | (15,43; 15,44; 30,22; 37,21; 60,12; 67,11; 68,11; 70,42; 81,22) “Persona estimada”.

Amigable (48,23; 78,17; 84,21), *amiguable* (48,28): adj. “Amable”.

Amiguat (43,48) [Amigat]: adj. “Amic”.

Aminvar (47,20): v. “Rebaixar d’estat” | (75,22) “Desprestigiar, humiliar”.

Amonestar (12,39; 74,23): v. “Avisar, aconsellar”.

Amvides (28,25; 92,40; 100,33) [Envides]: adv. i conj. “A penes, tot just, amb prou feines”.

Antigada (81,43): adj. “Envellida”.

Antipara (56,68): subst. “Espècie de botes altes de cuir o de roba, sense peu, que es lliga a la cama i la cobreix del genoll fins al turmell”. És un calçat propi dels pastors i dels bosquerols de les terres altes, més propi del centre d’Espanya.

Apagar (45,25): v. “Apaivagar”, “aplacar” | (11,15; 84,26; 90,15) “Extingir”.

Aprovat, ada (3,25; 4,8; 32,39; 35,7; 36,19; 36,28; 44,26; 70,19; 71,17; 72,30; 98,19): adj. part. pass. i adj. de *aprovar*. “Declarat bo”.

Archada (54,11): adj. “Arquejada”.

Arloteria (45,12): subst. “Vilesa, acció immoral”.

Arrapat, ada (12,50; 45,25; 59,28; 70,15; 89,18): adj. “Raptat/-da i extasiat/-da místicament”.

Arreament (28,7; 61,31), *arraament* (23,17): subst. “Guarniment o ornament, sobretot referit al vestit”.

Arrear (56,72): v. subst. “Guarniment, ornament”.

Arrisch (58,59): subst. “Risc”.

Artament (61,34): adv. “Estretament”.

Asalt (80,22): subst. “Plaer”.

Asaltar-se (21,13; 45,11; 46,11; 49,10; 49,33; 52,20; 52,23; 54,8; 68,41; 100,28) [Assaltar]: v. “Agradar”.

Asaborar (95,10): v. “Assaborir, tastar”.

Assagar (83,29; 85,24; 90,17) [Assajar]: v. “Arriscar-se a dur a terme una acció de la qual se’n pot derivar un mal resultat”.

Assueugar (26,13), *assuagar* (87,48) [Assuejar]: v. “Calmar”.

Atànyer (43,25; 71,7; 71,8), *attànyer* (71,9): v. “Ésser parent carnal”.

Atart (26,5; 34,19; 34,24), *tart* (25,21; 25,32; 47,27): adv. ant. “Poques vegades”.

Aterrat (92,9): adj. “Arruïnat”.

Auciure (21,30; 27,15; 30,15; 51,31; 57,18; 57,21; 57,22; 57,29; 58,4; 58,14; 58,30; 58,45; 58,66; 59,52; 80,40; 94,12): v. “Matar”.

Aulea (32,20) [Avolesa]: subst. “Dolenteria, maldat”.

Aurèola (19,30): subst. “Esplendor de glòria adquirida pels propis mèrits i virtuts” | (30,35) “Corona lluminosa que porten els sants”.

Aveada (17,44; 61,41): part. “Avesada, acostumada”.

Avear (16,50; 16,60; 16,62; 16,63; 17,44; 58,53) [Avesar]: v. “Acostumar”.

Avent (66,14): subst. “Advent”.

Aviar (8,15): v. tr. “Encaminar, dirigir cap a un lloc”.

Avinent (22,8): adj. “Oportú”.

Avisat (92,10): adj. “Discret, que obra amb prudència, previsió o instruït per l'experiència”.

Baccallar (45,19; 76,23) [Bacallar]: subst. “Home de costums baixes i delictives”.

Batjocha (26,88) [Bajoca]: adj. “Fluix de caràcter”.

Barguanta (45,11) [Berganta]: subst. “Persona astuta amb una conducta moral tortuosa”.

Bastiment (88,22): subst. “Bastidor”.

Batayller (9,53): subst. “Contrincant”.

Batiment (35,33), *batimen* (35,53; 88,41): subst. “Cop”.

Benestrugua (99,26) [Bonastruga]: adj. “Afortunada”, “que té sort”.

Beneuyrança (81,40) [Benaurança]: subst. “Felicitat”.

Beneuyrat (13,7; 38,8; 67,19; 71,21; 72,48; 100,17) [Benaurat]: adj. “Summament feliç”.

Bensfaytós (16,25): subst. “Benefactors”.

Berena (76,21): subst. “Menjar que es fa fora de casa quan algú va de camí”.

Blasmador (76,22): adj. “Que blasfema”.

Blastomar (32,23): v. “Maleir”.

Bobany (26,14) [Babany]: subst. “Ostentació de béns feta amb vanitat”.

Bocí (53,20): subst. “Una mica de menjar”.

Boix (52,29): subst. “Mà de morter”.

Bonea (Endreça,13; 1,16; 5,8; 5,9; 7,4; 8,4; 15,50; 19,12; 25,34; 46,23; 53,34; 58,7; 60,12; 60,15; 76,30; 80,6; 97,51), *bonesa* (12,29; 56,64): subst. “Bondat”.

Bordegar (39,38; 84,24) [Bordejar]: v. “Fer accions pròpies de bords o de gent malcriada”.

Borderia (63,15): subst. “Qualitat de bord”.

Borderim (42,27): subst. “Borderia”.

Botxa (46,18; 58,21): subst. “Babarota que es fa per esporuguir”, “ganyota”.

Branxet (74,45): subst. ant. “Gos de companyia”.

Breguosa (11,74; 84,30; 87,51; 87,58) [Bregosa]: adj. “Inclinada a moure brega”.

Brodadura (24,42): subst. “La part brodada d’una roba”.

Bròffech (48,18) [Bròfec]: adj. “Malcarat, aspre en el tracte”.

Buffet (53,28; 56,72) [Bufet]: subst. “Bufetada”.

Burell (54,29): subst. “Roba de llana i de fil, grossera i d’un color intermedi entre el negre i el blanc, que s’utilitzava per fer hàbits, capots i cotes”.

Cabal (92,39): subst. “Capital o quantitat de diners”.

Cabegar (54,9) [Capejar]: v. intr. “Fer moviments afectats amb el cap per cridar l’atenció”.

Cabestre (26,84): subst. “Corda que es lliga al cap d’un animal per a subjectar-lo o fer que es dirigeixi a un lloc concret”.

Cadira (Rúbriques,73; 15,18; 73,3; 73,4; 73,5; 73,9): subst. “Càtedra”.

Camaligua (28,26) [Camalliga]: subst. Variant de “llogacama”.

Cambrer (38,31): subst. “Servent que s’encarrega del servei de la cambra”.

Capçal (58,69): subst. “Coixí del llit”.

Caperonich (56,69) [Caperonic]: subst. diminutiu de *caperó*: “Caputxa, rodona o acabada en punta, que podia anar solta o unida a la gramalla, la cota o la samarra”.

Càrcer (59,7; 95,20), *càrçer* (59,15): subst. “Presó”.

Carestia (92,8): subst. “Mala anyada, escassetesa d’aliments”.

Carnalitat (3,18): subst. “Afecció a la carn, apetit sexual”.

Carreguós (78,9) [Carregós]: adj. “Feixuc, molest”.

Carrera (3,31; 56,10; 98,15): subst. “Carrer i, més concretament, camí per on passen els carros”.

Castigar (15,29; 16,52; 23,45; 37,15; 87,63; 88,8; 88,34; 88,37; 88,38; 88,39), *castiguar* (16,50; 17,40; 23,44; 57,16; 57,41; 87,63; 88,19; 88,41): v. “Amonestar, corregir, esmenar algú dels seus defectes”.

Cativage (26,92) [Captivatge]: subst. “Captivitat”.

Catiu, iva (12,52; 26,91; 59,10; 59,16; 88,41; 90,41): adj. i subst. “Captiu” | (59,41; 95,20) subst. “Captivitat”.

Cautelosa (9,8): adj. “Premeditadament enganyosa”.

Celar (72,51; 72,77; 72,78): v. “Amagar”.

Cilici (26,13): subst. “Camisa aspra i gruixuda que es portava sobre la pell per mortificar-la i fer penitència”.

Cimbell (26,29; 27,5): subst. “Atractiu enganyós que fa de parany i que atrapa l’home”.

Cínia (29,16): subst. Terme agrari: “Sínia”. Es tracta d’una màquina per elevar l’aigua, composta d’una roda horitzontal amb braços que dóna voltes i d’una roda vertical, moguda per un animal, normalment un bou o una mula.

Citga (27,32; 27,33): subst. Terme agrari: “Sitja”.

Clamar (28,26; 46,10; 54,41; 57,9): v. refl. “Queixar-se”.

Cobeea (81,4; 81,36; 81,37) [Cobesa]: subst. “Cobdícia”.

Cobeegança (15,61; 27,36; 61,19; 64,13; 64,15; 71,37; 71,41; 72,60): subst. “Cobejança”.

Cobeegar (8,21; 24,13; 25,13; 25,46; 26,27; 26,42; 26,54; 80,10; 80,23) [Cobejar]: v. “Desitjar”.

Cobrar (20,8; 87,65): v. “Recuperar” | (88,18) absol. “Recuperar-se d’un mal o malaltia”.

Cóch (52,29) [Cóc]: subst. “Cuiner”.

Colp (11,94; 31,41; 53,28; 58,32; 58,46): subst. “Cop” | (30,25) subst. “Vegada”

Cogitar (44,52): v. “Meditar, pensar”.

Cogitació (4,11): subst. “Pensament”.

Cogulla (56,69): subst. “Part del caperó que cobria el cap”.

Colorar (24,41): v. “Donar color natural”.

Colorada (11,108): adj. “Dissimulada, fingida”.

Coltell (32,16; 34,20; 34,21; 38,30; 44,35; 57,29; 58,45; 58,47; 58,65; 58,66; 58,69; 81,14): subst. “Ganivet”.

Collegar (54,8) [Collejar]: v. intr. “Fer moviments afectats i exagerats amb el coll per coquetejar i cridar l’atenció”.

Comanar (22,4; 26,75; 28,29; 38,56; 44,47; 44,48; 51,34; 57,49; 91,18), *Acomanar* (32,55): v. “Encomanar, encarregar”.

Comare (29,24): subst. “Companya, camarada”.

Comoure (55,43): v. “Commoure”.

Companya (Rúbriques,90; 74,12; 75,20; 84,12; 84,19; 90,3; 90,4; 90,6; 90,11; 90,14; 90,19; 90,20; 90,43; 90,45; 90,57; 92,6; 92,31), *compaya* (84,10): subst. “Persones dedicades al servei domèstic d’una casa”.

Companyó, ona (12,47; 17,11; 17,14; 88,9), *compayó* (88,13): subst. “Company”.

Compara (29,16), *compare* (29,22): subst. “Company, camarada”.

Comparer (23,26; 49,27): v. “Comparèixer”.

Competent (75,9): adj. “Proporcionat, adequat, convenient”.

Complidament (58,32; 90,9; 96,33): adv. “D’una manera acabada, completament”.

Compliment (72,6; 72,17; 87,68): subst. “Plenitud”.

Comport (48,26; 48,27): subst. “Condescendència”.

Compost, a (28,9): adj. “Decent” | (97,55) adj. “Vestit”.

Compostament (Rúbriques,28; 28,3; 28,6; 28,17): adv. “De manera honesta i ordenada”.

Concubinari (69,23): subst. “Home que habita amb una concubina”.

Condesch (24,47), *cundesch* (54,17) [Condesc]: subst. “Amanerament femení”.

Conexent (77,4) [Coneixent]: ger. subst. “Persona coneguda”.

Confort (37,14; 88,17): subst. “Alleujament”.

Confusible (40,7): adj. “Que crea confusió”.

Conjugat (65,13): subst. “Cònjuge”.

Constil·lació (43,6): subst. “Constel·lació”.

Consumar (56,31; 56,32; 94,13): v. “Destruir, devastar”.

Cont (77,6): adv. Vulg. dial. per “quant”.

Contesa (77,6): subst. “Disputa, baralla”.

Continència (30,12; 96,26): subst. “Virtut d’abstenir-se dels delits carnals”.

Continen (23,6) [Continent]: subst. “Aire i actitud del cos”.

Contractar (27,5; 68,18): v. “Tractar”.

Contrasemble (9,53): subst. “Un igual o un semblant a un altre”.

Contrastar (1,19; 7,23; 23,29; 33,19): v. “Estar en contra”, “resistir, fer oposició”, i v. subst. (77,23).

Contrit (45,40): adj. “Penedit”.

Convertir (56,73; 72,12; 93,28): v. “Dedicar”.

Convolut (65,27): adj. Llatínisme, participi de *convolvo*: “Entrellaçat”.

Cor (57,33): conj. ant. “Perquè, puix que, car”.

Coral (37,31; 84,19): adj. “Que surt del cor, sincer, intens”.

Coratge (44,24): subst. “Cor”.

Corona (14,31; 96,31; 100,60): subst. eclesiàstic. “Premi, guardó” | (16,28; 22,15; 22,20) “Rosari de set desenes (*corona seràfica*) i, per extensió, rosari de quinze desenes, o una simple part de Rosari de cinc desenes (a Mallorca)” | (24,8) “Ornament per al cap en forma de cercle, portada sobretot per reis i nobles”.

Corralari (5,26): subst. “Corol·lari”.

Corrompre (30,13; 80,18): v. “Conèixer carnalment”.

Cortejada (21,18): adj. “Festejada, obsequiada en senyal d’amor”.

Costa (11,67; 12,50): subst. “Costella”.

Costera (16,49): subst. “Carrer o camí en pendent”.

Covinentment (11,6; 61,23): adv. “De manera convenient”.

Cridadora (11,18): adj. “Cridanera”.

Criminós (50,11; 57,49; 90,16; 90,19): subst. “Criminal”.

Cuydar (11,90; 12,58; 32,13; 60,29; 83,25; 90,50): v. “Pensar”.

Cuytada (100,33): adj. “Que té pressa”.

Curosa (18,26; 72,87; 93,12): adj. “Atenta, que té cura o esment”.

Custòdia (12,29; 23,4; 28,44; 29,4): subst. “Guàrdia”.

Çaffarrosa (28,18; 76,15) [Safarosa]: adj. “Bruta”, “fastigosa”.

Damascèn (12,49): adj. “Damascè”, “de Damasc”.

Dampnage (27,29; 39,17; 60,5; 60,8; 76,17) [Damnatge]: subst. “Dany, perjudici”.

Debades (29,12; 38,50): adv. “Inútilment”.

Decahiment (41,7), *decaïment* (55,29; 55,32) [Decaïment]: subst. “Caiguda”.

Deffalliment (Endreça,11; 11,65; 11,104; 11,113; 12,7; 13,24; 16,46; 23,38; 23,39; 28,34; 40,12; 41,43; 47,23; 52,27; 75,13; 75,16; 80,30; 89,15; 93,19), *defaliment* (28,35), *deffaliment* (47,22), *deffalimen* (16,55; 89,6), *deffallimen* (89,36): subst. “Defecte”, “deficiència física o moral”.

Deffaylir (6,27), *defaylir* (6,26) [Defallir]: v. intr. “Morir”, “perdre la força vital o moral”.

Deffectiva (83,37) [Defectiva]: adj. “Defectuosa”.

Deffenció (11,18; 81,29) [Defensió]: subst. “Defensa”.

De fet (19,56; 23,38; 26,74; 44,44; 58,31; 61,33; 74,33): “A l’acte, tot seguit”.

Defformitat (13,8), *difformitat* (13,24), *diformitat* (47,29): subst. “Qualitat de deforme”.

Dejecció (31,31; 54,34; 60,8; 63,16): subst. “Rebaixament moral”.

Dejús (87,25; 93,17): adv. i prep. “Davall”.

Delicadura (16,62; 24,28): subst. “Delicadesa”, “refinament”.

Delicamen (1,13) [Delicament]: subst. “Delicadesa”, “delectació”.

Deliciosa (98,9): adj. “Buscadora de delícies i de refinaments”.

Deliuració (57,39) [Deslliuració]: subst. “Deslliurament”, “alliberament”.

Denunciar (58,63; 58,71; 58,72; 77,13; 96,43), *denonciar* (56,21; 56,22): v. “Anunciar públicament”.

Deportar (17,33): v. refl. “Distreure’s, divertir-se”.

Deputar (12,42; 41,8; 42,28) [Diputar]: v. “Destinar”, “designar per a un ús o servei” | (17,21; 26,23; 35,54; 95,8), *diputat, ada* (65,40) adj. “destinat”.

Derrocar (11,101; 86,8): v. “Fer caure, tirar al terra”.

Desalt (Rúbriques,47; Rúbriques,52; 47,3; 47,4; 47,5; 47,12; 47,16; 47,37; 47,39; 47,40; 47,41; 47,42; 49,4; 51,37; 52,3; 52,21; 52,51; 52,55): subst. “Desplaer, disgust, desencís, avorriment”.

Desastre (8,25; 25,18; 25,20; 27,49; 28,39; 54,39; 57,37; 63,7; 68,37; 82,16; 87,41): subst. “Desgràcia”.

Descàrrech (95,24): subst. “Alliberament”.

Desconseylar (Rúbriques,31; Rúbriques,32; 17,5; 19,59; 31,4; 31,8; 32,3), *desconseyllar* (19,47; 71,59; 71,61): v. “Desaconsellar”.

Desconexença (43,46; 43,53), *desconexensa* (59,36; 79,23) [Desconeixença]: subst. “Ignorància”.

Desconexent (12,97; 43,7; 52,24; 78,6; 87,13) [Desconeixent]: adj. “Desagraït”.

Desexida (78,23): adj. “Separada”.

Desempatxada (97,6): adj. “Alliberada”.

Desmenbrar (12,17) [Desmembrar]: v. “Oblidar”.

Despessegua (76,16): adj. “Malgastadora”.

Despuys (6,19; 23,8; 43,25; 43,57; 56,31; 56,33; 60,12; 64,22; 68,31; 71,35; 79,9; 84,29), *depux* (16,50), *depuys* (44,44) : adv. “Després”.

Desrahonat, ada (31,26; 66,42; 87,33): adj. “Irracional”.

Dessús (25,27; 30,14; 71,43; 93,17): adv. “A sobre, amunt”.

Destolre (56,48) [Destoldre]: v. tr. “Apartar”.

Desverguonyat (40,4) [Desvergonyat]: adj. “Desvergonyat”.

Determenar (9,28; 62,6; 100,39) [Determinar]: v. “Fixar, resoldre” | (59,21; 77,12; 77,19) “Decidir”.

Devallar (27,25; 29,36; 95,38): v. “Descendir” | (Endreça,12; 73,4; 91,7), *devaylar* (73,4) “Procedir”.

Dispenser (32,6): subst. “Administrador”.

Dignació (Endreça,5): subst. “Acte de dignar-se”.

Discordan (71,5) [Discordant]: subst. “Persona que està en discòrdia o disconformitat amb una altra”.

Dispòsit, -a (29,8; 41,42; 57,15; 100,15): adj. “Disposat”.

Dissipador (63,19; 93,7): adj. “Malversador i malgastador de diners”.

Dissipar (44,33): v. “Destruir”.

Divisa (24,42; 53,21): subst. “Emblema”.

Document (74,17; 74,23; 75,22; 83,26; 90,4; 90,43; 91,4), *documen* (Rúbriques,100; 83,26; 100,3): subst. “Ensenyament, consell”.

Doents (37,18; 37,20; 56,26): adj. “Dos-cents”.

Dolent, a (18,17; 26,33; 28,35; 35,46; 35,48; 36,22; 38,5; 56,35; 78,22; 78,24; 79,17; 80,47; 81,47; 86,37): adj. “Malvat”.

Dolentia (16,56; 28,19; 33,21; 48,4; 49,4; 52,22; 82,29; 85,41; 86,32; 98,7): subst. “Dolenteria, maldat”.

Domasquí (24,20): subst. “Tela de seda o de llana, procedent de Damasc, semblant al domàs, però de menys consistència i més ordinari”.

Duay (24,19; 54,28): subst. “Tela procedent de Douai, ciutat de l’antic comtat de Flandes”.

Ductor (11,49): subst. “Guia”.

Effeminat (11,63; 17,37; 26,82; 79,5): adj. “Aficionat excessivament a les dones, i que obra malament per amor d’elles”.

Egüar (87,64) [Agüar]: v. “Esmolar”.

Elet (6,46; 12,78; 19,62): adj. “Escollit”.

Embacinar (11,110; 54,36; 62,6): v. “Enganyar algú amb bones paraules”.

Emfiçar (54,22) [Enfissar]: v. “Infectar”.

Emparar (Rúbriques,39; 39,3; 61,34): v. “Prendre possessió d’alguna cosa” | (91,18) “Protegir”.

Empatxar (9,33; 24,25; 44,20; 45,28; 47,4; 70,45; 70,46; 91,10; 91,12): v. “Impedir, obstaculitzar” | (1,12; 31,11; 90,17) “Destorbar” | v. refl. (54,19) “Preocupar-se”.

Embarguar-se (83,7) [Embargar-se]: v. “Ocupar-se”.

Encarnar-se (17,41; 29,8; 29,9): v. “Prendre força un sentiment, un vici o una passió a l’interior d’una persona”.

Encloure (65,24): v. “Contenir”, “incloure”.

Endós (2,10; 5,15; 45,33; 62,11), *endues* (21,29): v. pron. indef. ant. “Ambdós, ambdues”, “tots dos, totes dues”.

Endreçament (Endreça,8; 2,7): subst. “Direcció”, “guia”.

Endreçar (9,40; 22,22; 76,9): v. “Dirigir” | (23,26) “Posar amb netedat i bona disposició”.

Endreçada (Rúbriques,28; 20,19; 28,4; 28,27; 94,19): adj. “Neta i curiosament ornada”.

Engir (53,31): loc. adv. “Al voltant”.

Engronyiment (48,21) [Engronyament]: subst. “Mal humor, estat d'ànim visiblement molestat”.

Engronyat (48,18): adj. “Malhumorat”.

Enich (35,49): adj. “Inic”.

Ensagar (46,16) [Ensajar]: v. “Assajar”, “provar”.

Ensemps (44,24; 55,32; 63,5; 69,34; 90,12; 94,14): adv. “Juntament” | (6,17; 14,7; 26,56; 100,51) “Al mateix temps”.

Ensutzar (26,22; 77,27; 80,30): v. “Embrutar”.

Ensutzada (29,24): adj. “Tacada”.

Entrevenir (48,28): v. “Intervenir, fer prendre part” | (90,16) “Succeir, esdevenir-se”.

Entrò (95,39): prep. i conj. ant. “Fins”.

Envolcar (77,28): v. “Embolicar”.

Ermini (24,25): subst. “Mamífer de la família dels mustèlids, de pèl blanc amb un tros de cua negra, importat a Europa des del Mar Negre. La seva pell era utilitzada com a folradura dels vestits de la gent de classe alta”.

Errant (60,27; 68,9; 85,24): adj. “Que s'erra i es desvia de la veritat o de la moral”.

Escarlata (24,19): subst. “Tela tenyida d'una matèria colorant extreta de la cotxinilla”.

Escarniment (24,5): subst. “Burla, menyspreu”.

Escarn (46,22; 58,21; 58,43): subst. “Burla, mofa”.

Esclaffar (24,24): v. “Aixafar”.

Esforçs (9,15; 9,16; 59,26; 64,12; 72,83), *esforç* (Rúbriques,83; 83,3): subst. “Vigor, força” | (26,85; 26,88) “Coratge”.

Esguart (68,19): subst. “Mirada, ullada”.

Esmaginació (92,25): subst. ant. “Imaginació”.

Esmaradge (30,9) [Esmaragda]: subst. “Pedra preciosa, de color verd”.

Esmerçar (87,62): v. “Invertir”, “gastar”.

Espassa (57,13): subst. “Alleujament, calma”.

Espayar, espayar-se (72,43; 72,52): v. “Esplaiar-se”.

Esquiva (76,18; 86,25): adj. “Esquerpa, refractària al tracte”.

Estrènyer (92,37; 92,41): v. “Limitar-se”.

Estret, a (35,29): adj. “Sever, rigorós” | (86,27) “Avar”.

Estretament (28,13): adv. “Insistentment” | *stretament* (3,15) “Estrictament”.

Estudi (14,53; 21,9; 25,8; 43,19; 43,48): subst. “Diligència, cura i esforç”.

Esvair (72,11): v. “Atacar”.

Execudor (50,12; 51,17; 51,19), *exequdor* (51,16): subst. “Executor”.

Exeguir (66,21; 71,51): v. tr. “Executar”.

Exellar (38,29; 56,54; 82,30): v. “Fer fora d’un lloc, condemnar a l’exili”.

Exoït, ida (26,23; 59,21; 76,31): v. “Que les seves oracions han estat escoltades benignament”.

Exorar (12,57; 31,39; 47,24; 78,18; 83,34): v. “Perdre el seny, tornar-se boig”.

Exorcha (38,20; 70,45; 74,31) : adj. “Estèril”.

Exorquia (64,5): subst. “Esterilitat”.

Expondre (5,14; 39,34; 55,25; 80,45; 94,5; 97,23): v. tr. ant. “Exposar”.

Fadrí, ina (32,39; 90,27): subst. “Persona no més gran de 15 anys, en edat de casar-se”.

Fadrinea (58,22) [Fadrinesa]: subst. “Acció infantil”.

Falsar (82,7; 83,27): v. “Falsejar”.

Falsari, a (9,35; 31,20): adj. “Que enganya”.

Falsia (11,87; 11,99; 11,107; 11,110; 11,111; 16,45; 17,39; 17,44; 17,45; 26,62; 39,37; 39,38; 42,9; 48,14; 62,5; 62,13; 62,15; 72,73; 82,21; 82,24), *falcia* (48,12): subst. “Mentida”.

Falciera (17,38): adj. “Falsària”.

Falsegar (11,105; 81,4; 84,33) [Falsejar]: v. “Enganyar”

Fallir (6,21; 29,10): v. “Morir” | (53,41; 54,12; 72,72; 91,18; 92,22; 92,48) “Mancar”
| *faýlir* (12,30) “Errar”.

Familiar (12,85; 17,23; 29,60; 93,18; 100,5): adj. “Freqüent i proper en el tracte íntim”.

Fat (54,10): subst. “Vici”.

Favoregar (51,38) [Favorejar]: v. tr. “Afavorir”.

Fedar (26,22; 42,30): v. “Ensutzar”.

Feditat (49,4; 71,25; 71,27; 94,12): subst. “Lletjor”, “brutícia”.

Feeltat (12,29): subst. “Fe” | (Rúbriques,44; 44,3; 44,4; 44,62; 45,4; 47,4; 57,4; 59,5; 63,23; 69,24; 76,25; 82,6; 85,7; 93,15) “Fidelitat”.

Felló, -ona (26,11; 76,11; 87,41; 87,46; 87,68): adj. “Irat”.

Fellonia (87,49): subst. “Ira”.

Fembrer (91,19): adj. “Aficionat al tracte amb les dones”.

Fembril (13,10): adj. “Propi de les dones”.

Fembrota (29,61): subst. Augmentatiu, en sentit pejoratiu “dona menyspreable”, “donota”.

Fenta (15,10; 95,30): adj. “Fingida”.

Fènyer (88,9; 88,15): v. “Fingir”.

Ferea (21,27; 24,32) [*Feresa*]: subst. “Feredat”, “por intensa”.

Feriat (66,15): adj. “Dia no festiu, però en què no es treballa”.

Fermar (25,43; 54,18; 85,28; 97,18; 97,19):v. “Fixar, clavar”.

Fermetat (11,23; 42,20; 97,18): subst. “Seguretat, constància, fermesa”.

Fiança (12,104; 21,9), *fiansa* (92,21): subst. “Confiança”.

Figurar (6,37; 6,40; 80,51): v. “Representar”.

Finestregar (54,16) [*Finestrejar*]: v. “Estar o mirar sovint per la finestra”.

Finestrera (16,48; 29,64; 29,65; 53,22): adj. “Dona que massa sovint està o mira per la finestra”.

Flach, a (12,41; 22,13; 27,6): adj. “Dèbil, mancat de força física o moral”.

Flanch (54,18) [*Flanc*]: subst. “Costat”.

Flaquejar (53,29): “Ésser o tornar-se flac”.

Fleumàtica (11,69): adj. “Flegmàtiques”.

Flixar (34,24; 35,33; 47,21; 60,9; 74,52): v. “Afluixar, cedir”.

Floren (43,49) [*Florent*]: adj. “Pròsper, ufanós, molt abundant”.

Florí (92,39): subst. “Moneda d’or i d’argent que estigué en ús des del segle XIII fins al segle XVI, amb valors que oscil·laven entre onze i disset sous per florí”.

Flum (30,19): subst. “Riu”.

Flux (11,13): subst. “Fluid”.

Follegar (55,27; 55,42; 98,6) [*Follejar*]: v. “Obrar com els bojos”.

Foran (23,17; 72,11): adj. “Exterior, de fora”.

Forcegudes (11,38): adj. “Forçudes”.

Fornal (30,20): subst. “Farga”.

Franquea (72,67; 96,5) [Franquesa]: subst. “Llibertat”.

Frare (Endreça,3; 12,17; 12,19; 16,24; 29,51; 44,27; 57,34; 71,11; 71,14; 71,15; 76,28; 79,10; 79,11; 84,38; 86,36): subst. “Germà”.

Frasca (29,37): subst. “Fotesa”.

Fraudar (44,61): v. “Enganyar”.

Frèvol (60,23; 97,18): adj. “Dèbil, sense vigor”.

Fuguar (38,27) [Fugar]: v. tr. ant. “Fer fugir”.

Gargolegar (56,12) [Gargolejar]: v. “Manera de cantar introduïda per l’*ars nova* i l’*ars subtilior* de la tradició poètica francesa a finals del segle XIV, coneguda també com a *cant trencat*. Probablement es tracta de la tècnica de l’*hoquetus* o *cantus truncatus*, que consistia en què les diferents veus s’alternessin en el cant per fer un efecte sincopat”.

Garona (54,7): adj. “Rondinaire”.

Guatiyós (53,33) [Gatinyós]: adj. “Agressiu i que es baralla contínuament per res”.

Generós, a (14,33; 15,35; 15,53; 15,55; 56,6; 56,12; 56,28; 82,12; 83,5): adj. “De llinatge noble”.

Generositat (15,54; 15,55; 82,13): subst. “Noblesa, aristocràcia”.

Gentil (66,40): subst. “Ni cristià ni jueu”.

Gentilhom (82,18): subst. “Gentilhome o home de naixença noble”.

Gint (16,44; 46,20): adv. ant. “Gentilment”.

Girament (60,8; 88,13): subst. “Capgirament”.

Gitar, gitar-se (25,31; 26,12; 27,6; 31,34; 54,39; 54,42): v. “Llançar” | (8,11; 9,45; 9,46; 9,47; 10,8; 11,7; 12,90; 17,16; 17,17; 19,63; 21,26; 32,7; 49,13; 53,35; 56,53; 82,30; 88,17) “Foragitar, expulsar” | (88,9) “Jeure, estirar-se”.

Gramalla (56,68): subst. “Túnica llarga fins als peus que anava posada sobre la gonella i que portaven tant els homes com les dones”.

Granea (3,12; 69,15; 69,16): subst. “Grandesa” | (18,22; 43,50) “Maduresa”, “d’edat avançada”

Grair (Endreça,12): v. tr. “Agrair”.

Grau (22,19): subst. ant. i dial. “Escaló, esglaó”.

Guabar-se (82,17) [Gabar-se]: v. tr. “Vantar-se”.

Guardar (16,43-44; 24,49; 25,13; 25,24; 27,36; 30,38; 31,29; 31,37; 32,14; 59,31; 66,11): v. “Mirar” | (35,14; 47,11; 47,18; 47,20; 81,4; 93,26) “Tenir en compte” | (5,21; 16,13) “Pertocar”.

Guarda (20,9; 29,3), *guàrdia* (Rúbriques,29; 22,28; 28,44; 72,61; 95,34): subst. “Custòdia”.

Guisa (11,78; 11,110; 24,12; 27,36; 27,41; 29,21; 35,52; 40,32; 45,33; 46,15; 48,18; 48,29; 53,17; 53,19; 67,32; 81,11; 86,31; 87,21; 87,51; 96,16): subst. “Manera” | (46,10; 54,5) “Moda”.

Hàbit (56,61), *àbit* (24,45; 26,59; 28,9): subst. “Vestit”.

Habitació (44,18): subst. “Acció d’habitar en un lloc”.

Hanc (12,92; 70,30): adv. ant. “Mai”.

Heretage (41,10; 42,5; 42,14): subst. “Heretatge, herència”.

Heretat (32,42; 32,43; 36,20): subst. “Herència”.

Hirèixer (12,103): v. intr. o refl. antic. “Encendre’s d’ira, enfellonir-se”.

Hoc (27,39; 32,35; 65,5), *hoch* (82,21): adv. afirm. “Sí” | (71,5; 80,11) “També”.

Homey (49,30; 49,33; 57,33; 57,34; 58,23): subst. “Homicidi”.

Homeyer, a (38,47; 49,43; 57,25; 57,32; 58,66; 76,23): adj. i subst. “Homicida”.

Honestar (66,34): v. “Fer honest”.

Honestat (Rúbriques,2; Rúbriques,3; Rúbriques,4; Rúbriques,99; 2,4; 3,3; 3,22; 4,4; 12,16; 12,92; 19,12; 28,17; 28,45; 33,23; 33,26; 35,19; 53,22; 57,8; 66,25; 66,28; 66,29; 70,49; 77,34; 90,24; 98,13; 99,3; 99,21; 99,32; 100,27), *onestat* (29,63): subst. “Honestedat”.

Humanal (Rúbriques,72; 5,22; 6,24; 13,9; 13,12; 34,5; 43,30; 72,3; 72,4), *umanal* (12,27): adj. “Humana”.

Impetrar (37,20; 59,41), *inpetrar* (14,20): v. “Obtenir a força de pregàries”.

Improperar (84,23), *inproperar* (84,25): v. “Ofendre, recriminar”.

Impugnar (68,32), *inpugnar* (Rúbriques,87; 45,6; 64,9; 64,23): v. “Atacar” | (12,23; 12,24; 28,6; 68,14; 68,29; 68,32; 71,33; 87,3) “Criticar”.

Inapta (71,60) [Inapte]: adj. “Inhàbil”.

Incitativa (71,41): adj. derivat de “citar”, del llatí CĪTARE “posar en moviment”. Significa “que incita”.

Incomportable (47,31): adj. “Insuportable”.

Incomutable (1,5): adj. “Immutable”.

Incontinència (99,21): subst. “Manca de fre en les passions”.

Incontinent (39,15): adj. “Que no té fre en les passions, sobretot pel que fa a la luxúria”.

Indústria (7,14): subst. “Destresa aplicada a finalitats pràctiques”.

Infàmia (29,62; 39,14; 43,9; 97,33): subst. “Mala fama” | (11,88; 25,45; 42,8; 60,5; 82,25) “Deshonra pública”.

Infamis (82,10): adj. “Infame”.

Infeel (3,14; 90,30): subst. “Infidel”.

Infeeltat (59,33; 83,21): subst. “Infidelitat”.

Informació (35,40): subst. “Educació, instrucció”.

Informar, Informar-se (9,17; 17,52; 18,12; 35,27; 35,40; 35,41; 56,42; 74,41; 90,47): v.
“Instruir, ensenyar” | (14,18; 35,40; 35,41) “Educar” | (58,29; 77,11; 88,13)
“Assabentar”.

Immundícia (28,19) [Immundícia]: subst. “Sutzura, impuresa”.

Inobediència (2,12): subst. “Desobediència”.

Inportable (42,32; 85,7) [Importable]: adj. “Insuportable”.

Inquisició (62,25): subst. “Interrogatori”.

Intemptació (47,43): subst. “Amenaça, intenció, temptativa”.

Irreverència (24,20; 58,10; 66,44; 70,11): subst. “Ultratge”.

Jatsia (Endreça,9; Endreça,15; Rúbriques,60; 5,28; 5,37; 9,25; 9,38; 9,51; 13,16; 13,22;
14,27; 19,25; 27,20; 34,19; 35,25; 39,27; 40,10; 43,6; 43,42; 46,5; 49,17; 57,19; 57,40;
57,54; 60,3; 68,10; 68,43; 71,24; 72,50; 72,73; 80,49; 85,40; 100,12; 100,18): “Encara
que, no obstant”.

Jolia (97,50): adj. “Agradable de veure”.

Joventut (86,6): subst. “Acció poc assenyada, pròpia de persones joves”.

Juý (35,29; 50,6; 58,34; 59,22; 60,28; 66,38; 70,36; 99,44), *juhí* (25,6; 42,29): subst.
“Judici” | (18,22; 19,56; 28,15; 49,42; 50,18; 51,32; 55,39; 56,60; 57,32; 58,75; 58,76;
60,24; 63,13; 63,21) “càstig”.

Junta (97,38): subst. “Combat cavalleresc”.

Jurador (90,19): adj. “Que jura en fals”.

Là (11,92; 26,50; 26,51; 27,12; 27,13; 41,21; 66,10; 67,6; 68,10), *llà* (12,30; 29,31;
52,30; 54,6): adv. “Allà”.

Lach (30,20) [Llac]: subst. “Cisterna, pou”.

Làdria (31,21; 87,7; 87,11; 87,12) [Llàdria]: subst. i adj. fem. “Lladre”.

Laguir (38,53) [Llaguiar]: v. “Retardar”.

Lejús (21,26) [Là jús]: adv. “Allà baix”.

Laminera (31,21; 76,20; 91,9) [Llaminera]: adj. “Que té afició als menjars més exquisits, als *delicatessen*”.

Laor (7,30; 26,44; 26,45; 30,35; 58,17): subst. “Llaor”.

Larga (86,23) [Llarga]: adj. “Liberal, generós en el donar”.

Lebrós (40,9; 52,34): adj. “Llebrós”.

Ledesme (43,36) [Lledesme]: adj. “Legítim”.

Legea (2,11; 2,14; 2,15; 3,5; 3,18; 3,26; 4,10; 8,26; 13,8; 13,24; 15,37; 15,41; 16,39; 16,57; 23,11; 39,7; 46,6; 47,29; 64,6; 72,69; 77,7; 77,10; 77,17): subst. “Lletgesa”.

Legudament (5,10; 36,8; 36,10; 62,9; 64,6; 64,21; 71,24; 86,19; 91,14) [Llegudament]: adv. “Lícitament”.

Legut, -uda (Rúbriques,49; 44,10; 44,23; 47,25; 49,3; 51,37; 70,32; 71,23; 75,9; 86,21; 88,6) [Llegut, -uda]: adj. ant. “Lícit”.

Lesà (69,26): adj. “Perjudicada, danyada”.

Leugerament (26,39; 27,6; 47,42) [Lleugerament]: adv. “Fàcilment” | (37,5) “Amb poca intensitat o gravetat” | (80,19) “Ràpidament”.

Li (16,70; 17,6; 93,21): subst. “Lli”.

Liberal (86,23) [Lliberal]: adj. “Generós”.

Licenciar (44,7) [Llicenciar]: v. “Donar permís per anar-se’n”.

Lig (Rúbriques,4; 2,7; 4,3; 4,6; 7,6; 34,7; 39,10; 44,7; 44,9; 49,12; 51,14; 51,15; 51,21; 57,18; 57,57; 57,59; 63,9; 63,16; 65,29; 66,17; 75,12; 100,36) [Llig]: “Llei”.

Ligar (28,25), *liguar* (55,18; 56,52) [Lligar]: v. “Pentinar, ornar el cap”.

Liguada (97,36) [Lligada]: adj. “Pentinada”.

Liguadura (24,9) [Lligadura]: subst. “Tocat, peça per ornar el cap o el vestit femení”.

Liya (58,63) [Linya]: subst. “Línia”.

Liurea (54,10) [Lliurea]: subst. “Classe, tipus”.

Livell (47,16) [Llivell, *Nivell*]: subst. “Aparell per a comprovar l’horitzontalitat d’una línia o d’un pla”, provinent del llatí vulgar *LIBELLUM, llt cl. LIBELLA, diminutiu de LIBRA, “balança”. Es podria traduir el passatge “deu venir al nivell” per “deu estar al mateix nivell”.

Lomble (64,11) [Llomble]: subst. “Llom”, “part lateral del tronc de l’home”.

Long, -a (23,11; 24,28; 24,36; 56,70; 84,36), *longua* (24,39) [Llong, -a]: adj. ant. “Llarg, -a”.

Longuament (8,12; 11,40; 25,29; 56,26; 59,8; 84,35; 97,47), *longament* (98,22) [Llongament]: adv. “Llargament, extensament”.

Màcula (3,22; 83,12; 95,41): subst. “Taca (sobretot d’ordre moral)”.

Majoritat (5,40): subst. “Superioritat”.

Malestruch (12,97; 93,7) [Malastruc]: adj. “Que té o porta desgracia”.

Malcontent (28,33; 42,31): adj. “Descontent”.

Malea (88,19) [Malesa]: subst. “Maldat, dolentia”.

Malenconia (48,23): subst. “Ira, irritació” | (74,51) “Tristesia”.

Malestatger (90,45): adj. “De mal tracte”.

Malfoynera (91,9) [Malfeinera]: adj. “Que no li agrada fer feina”.

Malgraciosa (31,20): adj. “De tracte aspre”.

Malvestat (8,25; 11,53; 38,45; 44,56; 45,12; 63,20; 72,70; 81,8): subst. “Maldat”.

Manicheu (Rúbriques,87; 87,3; 87,6; 89,5): adj. “Maniqueu”.

Mantell (70,25): subst. “Vestidura d’ús general en forma de capa que podia servir per cobrir-se el cap i podia anar cordat a les espatlles”.

Marrit (54,35): adj. “Afligit”.

Massipa (28,30): subst. “Serventa”.

Matrona (72,18; 90,48; 91,5): subst. “Dama respectable”.

Membrar (12,108; 15,31; 20,14; 58,51), *menbrar* (20,15): v. “Recordar”.

Menestral (92,12; 92,39): subst. “Persona que exerceix un ofici o una art mecànica”.

Merir (38,42): v. tr. ant. “Merèixer”.

Mesquí, -ina (11,4; 17,26; 25,9; 27,22; 28,15; 60,23; 78,24; 79,26; 79,30; 86,34): adj. “Pobre d’esperit” | (21,29; 24,29; 26,15; 26,86; 28,36; 28,42; 38,15; 38,42; 41,26; 52,4; 54,35; 88,31; 99,44) “Miserable, infeliç”.

Mesquiner (53,32; 78,22; 86,32; 86,35): adj. “Mesquí, vil”.

Ministrar (91,6), *aministrar* (53,9): v. “Administrar”.

Minva (26,78; 49,19; 59,11; 75,24; 75,25; 79,6; 79,7; 79,12; 84,11), *minve* (60,8; 75,23): subst. “Perjudici moral, desprestigi”.

Minyonet (86,32): adj. Diminutiu de *minyó*: “Infantil”.

Miyonia (48,22) [*Minyonia*]: subst. “Criaturada”.

Missatge (28,30; 80,43; 90,17): subst. “Criat, missatger”.

Moble (11,22): adj. “Movable, canviant”.

Modorria (54,19): subst. “Beneiteria, ximpleria”.

Morrada (29,23): subst. “Cop donat als morros, a la cara”.

Mortificar (98,16): v. “Corregir fent penitència”.

Mosquet (29,29): subst. “Almesc o mesc”.

Mossényer (18,5; 35,5; 96,4): subst. “Senyor”.

Motegar-se (56,13) [Motejar-se]: v. “Dir-se paraules amoroses i galants”.

Movimen (40,20), *moviment* (40,23): subst. “Impuls”.

Munda (95,40): adj. ant. “Neta, pura”.

Mundícia (68,9; 77,21): subst. “Netedat”.

No contrastant (Rúbriques,35; 12,6; 13,19; 14,33; 21,19; 35,3; 35,5; 43,15; 55,25; 57,55; 59,33; 59,50; 74,31; 79,5; 95,18; 99,30), *no contrestant* (24,12): adv. “No obstant, malgrat que”.

Nodrit, -ida (16,43; 16,53; 29,54; 31,21; 76,17): adj. “Moderat” | (1,13; 16,56; 17,41; 17,48; 35,54; 36,15; 40,28; 40,31; 43,27; 53,24; 100,57; 100,58) “Criat, educat” | “Alletat” (12,10).

Nodrir (Rúbriques,15; 1,14; 4,23; 14,13; 14,14; 14,15; 14,22; 14,26; 14,29; 14,37; 14,41; 14,47; 14,50; 14,54; 15,26; 15,58; 16,51; 16,65; 16,68; 17,38; 17,49; 18,30; 32,12; 32,14; 32,15; 35,19; 35,23; 35,24; 35,26; 35,31; 35,51; 35,54; 36,15; 37,11; 37,14; 37,26; 40,28; 40,31; 43,26; 43,27; 43,38; 43,38-39; 43,58; 53,22; 53,24; 56,39; 65,22; 98,19-20; 100,55; 100,56; 100,59): v. “Educar” | (6,33; 6,34; 14,33; 14,37; 24,39; 72,12; 98,18; 100,43) “Alimentar, criar, alletar”.

Nodriment (Rúbriques,18; 14,13; 18,3; 18,18; 18,35; 18,37; 19,6; 29,55; 32,59), *nodrimen* (Rúbriques,16; 14,40; 16,3; 16,4; 16,38): subst. “Regla de bona educació”.

Nodriça (Rúbriques,18; 18,3; 18,6) [Nodriça]: subst. “Dida”.

Noena (70,29): adj. ordin. “Novena”.

No-res-meys (13,29; 23,10; 23,41-42; 25,11; 26,44; 30,38; 33,19; 35,29; 38,14; 38,20; 45,32; 51,16; 52,57; 58,63; 61,10; 76,13-14; 76,25; 78,13; 80,54; 94,27): adv. ant. “Així mateix”, “encara més”, “ultra això”.

Noure (11,21; 74,39; 87,30; 87,31; 95,35): v. intr. “Fer mal, danyar”.

Nulltemps (29,44; 83,27; 93,27), *nuylltemps* (16,35; 16,47; 35,53; 54,31; 99,20): adv. “Mai”.

Observar (48,28; 66,14): v. “Respectar” | (74,11; 93,27; 95,28) “Seguir”.

Occasionat (5,13; 5,20; 5,23; 5,25; 5,32): adj. “Fet en ocasió d’alguna cosa”.

Odibla (56,59): adj. “Odiosa”.

Offici (37,18; 39,19; 61,38; 61,41; 82,31): subst. “Càrrec amb responsabilitat”.

Officina (93,19): subst. “Dependència on es treballa”.

Omelia (69,43; 72,89; 73,5; 80,45; 100,22): subst. “Homilia”.

Onsevuylla (49,5) [Onsevulga]: adv. “A qualsevol banda”.

Onta (48,21): subst. “Afront, vergonya, deshonor”.

Ontós (48,19): adj. “Hostil, malcarat”.

Oracioner, -a (19,17; 46,10; 59,29; 91,7): adj. “Afectat a dir oracions”.

Oradaçes (28,34): adj. aug. “bojotes”.

Oradella (74,44): adj. dim. d’*orat*, “lleugera de cap”.

Oradura (26,45; 27,55; 31,34; 32,9; 46,11; 52,51; 54,31; 55,17; 72,70; 85,22; 87,64; 88,20): “Bogeria”.

Ostal (93,24) [Hostal]: subst. “Lloc on s’hostatgen les persones que vénen de visita i fan una estada”.

Oy (49,29), *hoÿ* (71,10) [oi]: subst. “Odi”.

Padastre (96,22): subst. “Padastre, pare polític”.

Paga (11,5): subst. “Càstig”.

Paguat. **Vd.** «*Tenir-se per pagat*».

Palpar (15,10-11): v. “Tractar amb massa miraments, afalagar”.

Palpunyar (29,36): v. “Grapejar”.

Parar (47,8): v. “Disposar, preparar”.

Paratge (56,7), *parage* (81,44): subst. “Llinatge noble”.

Paratgívol (29,32): adj. “Propi de la noblesa”.

Perensa (24,35) [Parença]: subst. “Aspecte exterior”.

Parleraça (17,25; 29,56; 91,10; 98,21): adj. intens. “Xerraire en excés”.

Parleria (11,69): subst. “Xerrameca”.

Pas (77,14): subst. “Esdeveniment remarcable” | (15,15) “Passatge”.

Passadora (34,23): adj. “Acceptable”.

Passionada (87,22; 87,23): adj. “Apassionada”

Paternoster (16,14; 16,18; 16,20; 16,29; 18,10), *paternostre* (16,22; 97,41): subst. “Prenostre”.

Pati (76,31): subst. “Pacte”.

Peccúnia (81,42): subst. “Diners”.

Peguea (28,37) [Peguesa]: subst. “Estupidesa”.

Pennar (87,70; 87,71): v. “Tirar guitzes”.

Perir (44,47; 90,20; 96,30; 97,17; 97,20): v. “Deixar d’existir, morir”.

Perjurar (62,23; 81,16): v. “Jurar en fals”.

Pestífera (68,40): adj. “Execrable”.

Pestilen (35,46) [Pestilent]: adj. “Extremadament dolent”.

Pesuga (11,39): adj. “Feixuga, que pesa molt”.

Peyta (92,42): subst. “Impost que es pagava al rei o al senyor feudal per raó dels béns immobles que es posseïen”.

Philosoffans (11,67): subst. ant. “Filòsofs”.

Pinçada (54,11): adj. “Arrencada amb pinces”.

Pla, -ana (16,42; 88,6): adj. “Tranquil, assossegat”.

Placcar (26,12): v. “Aplacar”.

Plant (32,22): subst. “Plany, plor”.

Plató (54,12): subst. “Planxa metàl·lica, normalment d’or o de plata, que es posava a una corretja per adornar i es feia servir com a fermall”.

Poar (19,19): v. “Pouar”, “extreure”.

Pobreleta (99,33) [Pobrelleta]: adj. intens., dim. de *pobre*: “Pobreta”.

Pobretat (12,68): subst. “Pobresa”.

Poder (58,26; 60,29; 85,15; 97,54): col. “Potser”.

Poetria (56,51): subst. “Poesia”.

Polayna (24,44; 54,14) [Polaina]: subst. “Calçat amb una prolongació estreta, llarga i encorbada a l’extrem que impedia gairebé caminar. Per solucionar aquest problema, es lligava les puntes del calçat amb una cadeneta que arribava al genoll”.

Poqea (16,50; 16,51; 18,21; 19,23; 43,50) [Poquesa]: subst. “Infantesa”.

Poch, -a (6,35; 8,30; 29,58) [Poc, -a]: adj. “Petit, -a”.

Portal (56,54): subst. “Llinda, marxapeu”.

Portar (10,5; 10,11; 14,8; 18,8; 24,52; 46,12; 47,30; 47,35; 52,21; 52,32; 52,33; 56,60; 72,22; 72,23; 75,11; 75,17; 87,61; 89,13; 100,18): v. “Suportar”.

Potència (1,6): subst. “Potestat”.

Pravitat (8,26): subst. “Perversitat”.

Prefet (61,16): subst. “Prefecte, magistrat municipal”.

Premetre (5,6): v. “Anteposar”.

Prenys (66,18): adj. “Prenyada”.

Prestament (17,7; 17,29; 38,40; 48,23; 56,22): adv. “Ràpidament”.

Presumir (40,16; 53,12; 57,44; 66,7; 68,7; 81,9), *prosomir* (39,19): v.tr. “Suposar, creure”.

Prejcar (46,20; 55,44; 59,45) [*Preicar*]: v. “Predicar”.

Primaria (76,10): subst. “Primeria, supremacia”.

Probació (58,30), *provació* (68,26): subst. “Demostració”.

Procurador (58,61): subst. “Representant”.

Productiva (65,40): adj. “Que produeix o segrega”.

Profembra (26,27; 96,33): adj. “Dona honrada i honesta”.

Profés (70,10): part. “Ingressat en un orde”.

Profetar (71,54), *prophetar* (9,46; 71,55): v. “Profetitzar”.

Profetissa (96,39), *prophetissa* (95,32): subst. “Profetessa”.

Promenia (93,6) [*Prohomenia*]: subst. “Acte honorable”.

Proposar (58,30): v. “Fer-se un propòsit” | (71,33; 81,40; 90,51) “Posar davant” | (71,44; 88,26) “Presentar”.

Protestació (85,30): subst. “Protesta” | (44,18) “Escrit formal que conté una protesta”.

Provehir (2,11; 99,30), *proveir* (90,7; 90,49; 92,42; 92,47; 93,18; 93,20), *provesir* (72,41): v. intr. “Dotar” | (26,32; 26,33; 49,40; 54,23; 76,26) “Donar remei”.

Puagrós (52,34): adj. “Poagrós”.

Púnyer (91,13) [*Punyir*]: v. “Incitar” | (72,25) “Burxar”.

Pupil (95,35; 100,54): subst. “Persona menor d’edat que està sota la cura d’un tutor”.

Puritat (Rúbriques,4; Rúbriques,19; Rúbriques,20; 2,15; 3,17; 3,19; 4,3; 4,8; 12,68; 12,92; 19,4; 19,12; 19,19; 20,3; 30,41; 30,43; 68,18): subst. “Puresa”.

Putana (26,60; 26,68; 26,71; 38,29): adj. “Prostituta”.

Puys (11,53; 99,6) [Puix]: conj. “Ja que”, “doncs” | adv. (14,43; 16,51; 17,20; 17,39; 26,16; 26,17; 26,49; 27,25; 29,19; 31,29; 38,5; 38,38; 40,47; 49,23; 49,42; 52,10; 53,30; 56,16; 56,60; 57,66; 60,18; 81,6; 86,12; 87,70; 92,7) “Després, llavors”.

Quax (6,28; 6,30; 8,21; 59,18), *quays* (11,50; 39,38; 96,15) [Quaix]: adv. i conj. ant. “Quasi, gairebé”.

Quesque (26,69; 43,14): pron. rel. “Qualsevol cosa que”.

Quinque (11,85): “Qualsevol”.

Quiucom (87,69): pron. “Algú”.

Ram (100,24): subst. “Branca”.

Rancura (74,51): subst. “Disgust, desplaer”.

Raptor (81,33; 81,36): adj. “Lladre”.

Rayina (32,32; 38,14), *reyina* (81,10) [Ranyina]: subst. “Baralla”.

Rayinós (78,22) [Ranyinós]: adj. “Barallós”.

Rayl (40,39; 100,48), *rail* (Rúbriques,2; 2,3; 11,32; 40,21; 64,12), *rahil* (39,43; 40,17): subst. “Arrel”.

Rebel·la (10,6; 23,36; 23,39): subst. “Rebel”.

Rebotegar (16,32), *reboteguar* (28,28) [Rebotejar]: v. “Contestar amb paraules irades o de disconformitat”.

Recapte (26,17; 44,54; 48,11), *recapta* (76,16; 86,4; 90,33): subst. “Provisió de fons o de mitjans per subsistir”.

Recaptosa (72,87; 76,15): adj. “Que es preocupa de les feines domèstiques”.

Recitar (Rúbriques,14; 3,16; 14,4; 37,10; 84,36): v. “Declarar, exposar”.

Reclamar (59,17; 77,16): v. “Invocar” | (90,9) “Demandar amb queixa”.

Recompensar (61,7): v. “Compensar”.

Redempció (59,13): subst. “Alliberament”.

Redituat, -ada (92,15; 92,20; 92,56): subst. “Que viu de les rendes”.

Reebuda (92,12): subst. pl. “Venda”.

Reembre (26,21), *reembra* (90,39) [Rembre]: v. “Redimir”.

Rega (26,9): subst. “Arruga”.

Regualia (57,45) [Regalia]: subst. “Prerrogativa particular d’algú sobre alguna cosa”.

Reguanyada (31,26) [Reganyada]: adj. “Malcontenta, enfadada”.

Reguanyar (53,23) [Reganyar]: v. intr. “Replicar, rondinar”.

Reglat (67,35), *areglada* (75,6): part. “Regularitzat”.

Regonèixer (16,12; 80,30), *reguonèixer* (5,38; 5,40; 23,38): v. “Reconèixer”.

Rellevar (27,15): v. “Suprimir”.

Remifada (20,20; 54,11): adj. “Tocada i posada, afectada i amanerada en el vestir”.

Repembre (40,22; 86,10; 87,46): v. tr. “Reprimir”.

Repennar (98,7): v. “Reguitnar”.

Repetnant (31,22): “Rebel, salvatge”.

Reposada (87,42): adj. “Assossegada, calmada”.

Reptar (3,28; 11,91; 12,60; 12,61; 30,29; 40,6): v. “Acusar”.

Repudi (49,34): subst. “Rebuig legal de la pròpia muller”.

Reputar (12,23; 12,78; 74,19; 83,12; 99,21; 99,34): v. “Considerar”.

Request (59,12): part. de *requerir*.

Resemblan (39,20) [Ressemblant]: adj. “Semblant”.

Ressemlar (56,9): v. “Assemblar-se”.

Retenir (Rúbriques,92; Rúbriques,93; 91,6; 92,3; 92,5; 92,10; 92,50; 92,59; 93,3; 93,6; 93,8): v. “Estalviar”.

Retraure (43,34): v. “Dissuadir”.

Retre (27,34; 65,8; 65,10; 66,23): v. “Pagar” | (17,41; 17,42; 24,34; 82,29; 93,24) “Tornar”.

Reversia (87,20; 87,34; 87,35; 87,37): subst. “Esperit de contradicció, indocilitat”.

Reversa (11,54; 87,32): adj. “Rebeca”, “contradictòria”.

Revocar (81,15), *revoccar* (49,8; 65,32): v. “Anul·lar”.

Ribalderia (67,38): subst. “Acció depravada”.

Ribalt (67,37; 83,13): subst. “Persona de mala vida, de conducta moral baixa i sense escrúpols”.

Ricosa (76,15; 98,10): adj. “Sumptuosa, luxosa”.

Roba (87,13): subst. “Aixovar”.

Ruada (24,24) [Rugada]: adj. “Arrugada”.

Sabrer (29,43): subst. “Sabor, gust”.

Salves (37,17): adj. “Salvats de la condemnaió eterna”.

Salut (Endreça,8; 7,26): subst. “Salvació de l'ànima” | (22,5) “Sanitat”.

Secretejar (56,46), *secretegar* (76,24): v. “Comunicar-se de forma confidencial”.

Scientment (25,13; 35,36; 43,23; 89,26) [Escientment]: *adv.* “Conscientment”, “deliberadament”.

Seilla (11,40): subst. “Cadira”.

Semblança (4,12; 8,6): subst. “Similitud” | (92,24) “Símil, exemple”.

Sentimen (100,80) [Sentiment]: subst. “Sentit”.

Senys (67,6; 100,77): subst. pl. “Sentits”.

Sényer (85,36): subst. “Senyor”.

Senyoregar (12,52; 24,4; 38,31; 43,11; 43,33; 50,18; 74,43) [*Senyorejar*]: v. “Dominar, governar”.

Sermonari (3,34): subst. “Recull de sermons”.

Servar (3,13; 3,15; 3,17; 19,26; 19,30; 19,46; 19,50; 27,16; 30,12; 30,25; 30,43; 40,32; 53,8; 62,8; 68,12; 74,29; 77,34; 99,21; 100,21): v. “Guardar, complir”.

Sí (12,17; 27,42; 32,5; 55,27; 57,13; 62,27): adv. ant. “Així, d’aquesta manera” | (Rúbriques,73; 3,12; 5,10; 6,32; 6,37; 10,7; 11,31; 19,5; 20,9; 29,4; 31,11; 35,18; 39,14; 40,28; 41,5; 41,10; 45,6; 57,46; 65,6; 65,39; 68,4; 70,7; 70,13; 71,4; 72,4; 72,5; 72,19; 72,43; 72,54; 72,55; 72,58; 72,66; 72,67; 72,77; 73,3; 73,4; 75,4; 77,6; 83,20; 87,6; 87,40; 87,46; 88,45; 90,4; 91,4; 94,4; 95,23) Usat com a reforç expressiu, per donar-li més força a una afirmació | (3,11; 7,7; 28,40; 34,16; 36,5; 41,4; 61,5; 67,9; 78,4; 80,5; 83,27; 84,41; 87,32; 89,8; 100,7; 100,23) “També, igualment”.

Siti (24,32; 24,33): subst. “Lloc on es col·loca alguna cosa”.

Soberguejar (47,24): v. tr. “Dominar de forma abusiva”.

Sobiran, -a (1,18; 4,12; 12,25; 12,88; 15,4; 15,12; 15,19; 15,45; 21,9; 21,15; 35,47; 44,26; 69,13; 69,46; 76,30; 89,31; 96,34), *subiran* (99,36): adj. “Que està per damunt de tots els altres, més alt”.

Sobrar (52,54): v. tr. “Vèncer”, “superar”.

Sobreexir (97,48): v. “Desbordar-se, vessar-se”.

Sobres (57,11; 88,12): adv. “Excés”.

Sobrevengut (6,13; 47,42; 56,33): adj. “Que s’ha esdevingut”.

Solaç (Rúbriques,72; 12,14; 34,5; 34,6; 38,32; 42,22; 46,8; 52,43; 57,12; 72,3; 72,4; 72,19; 72,23; 72,33; 72,35; 72,37; 72,43; 72,57; 72,58; 72,74; 72,77; 72,97; 87,69; 94,25; 94,28; 98,15; 100,44), *solaçs* (72,4; 72,24): subst. “Consol, entreteniment agradable”.

Solt (59,41): adj. “Deslligat, lliure” | (39,45) “Solter”.

Soptós (83,36; 83,37): adj. “Sobtat, fet o dit sense pensar”.

Sor (57,34; 68,22; 84,8; 86,36): subst. “Germana”.

Sostrer (32,54; 81,26): v. “Sostreure, apartar”.

Sotsmès (50,11): subst. “Súbdit”.

Soveneygar (97,14), *sovinegar* (100,6) [Sovinejar]: v. “Sovintejar”, “visitar sovint”.

Suyllar (40,11; 67,36), *suylar* (29,22; 42,30; 93,25) [Sullar]: v. “Embrutar, macular”.

Ssuportació (6,21), *suportació* (12,39; 79,22), *subportació* (48,27): subst. “Acció de suportar un pes o un defecte”.

Suport (48,27): subst. “Tolerància” | (75,11) “Acte de suportar una circumstància adversa amb paciència”.

Sutzura (4,8): subst. “Immundícia, brutícia”.

Tacany, *-a* (25,30; 45,12): subst. i adj. “Persona malvada i menyspreable”.

Tacanyia (24,51), *tacanyia* (26,6): subst. “Maldat”.

Taffur (91,19) [Tafur]: adj. “Freqüentador de les cases de joc”.

Tayll (23,6; 24,22; 54,5; 56,61; 97,37), *Tall* (56,63): subst. “Disseny d’un vestit”.

Tapí (24,43; 54,14): subst. “Calçat femení alt amb unes soles de fusta lligades amb corretges sobre els peus que servien per a protegir les sabates del fang”.

Taules (54,17): subst. “Joc de taula semblant a les dames”.

Taurís (24,19): subst. “Tela preciosa d’origen oriental”.

Tèbeament (9,17; 9,34): adv. “Tèbiament, amb dubtes i inseguretats”.

Tebeegar (9,14), *teebeegar* (9,16): v. “Dubtar”.

Tembre (14,47; 16,33; 26,88; 35,23; 35,27; 36,15; 37,15; 76,11): v. “Témer”.

Temprament (28,9): subst. “Equilibri, moderació”.

Termenar (6,45): v. tr. “Acabar”.

Test (10,16; 39,34): adj. ant. “Text”.

Tirannegar (96,15) [Tiranejar]: v. “Tiranitzar, obrar oprimint als altres”.

Tirar (8,25; 10,18; 22,11; 22,14; 25,9; 25,46; 26,45; 31,13; 45,34; 97,12): v. “Atraure”
| (40,15; 40,16) “Assemblar-se”.

Tocament (67,7): subst. “Sentit del tacte”.

Tolre (11,62; 15,12; 19,52; 19,63; 27,26; 31,16; 36,22; 37,6; 37,30; 38,27; 46,8; 54,22; 59,52; 60,18; 62,20; 85,23; 97,44), *tolrra* (53,13) [Toldre]: v. “Treure”.

Tortra (100,23): subst. “Tòrtora”.

Tortura (23,18): subst. “Trenat”.

Tractament (72,10): subst. “Tracte, negoci”.

Traïcada (24,43): adj. “Foradada”.

Traversa (40,19): adj. “Maliciosa i capritxosa”.

Treta (29,65): subst. “Mirada seductora i amorosa”.

Tribular (77,16): v. “Vexar”.

Trompa (82,16): subst. “Ostentació jactanciosa”.

Truffa (11,71; 11,80; 29,20) [Trufa]: subst. “Mentida, facècia”.

Truffar, truffar-se (29,28; 86,26) [Trufar, trufar-se]: v. intr. “Fer broma” | v. refl.
(29,16; 29,21; 29,22; 46,21; 46,25) “Burlar-se, riure’s d’algú”.

Tuegar (84,17; 84,18; 84,19; 84,20; 84,21) [Tuejar]: v. tr. “Tutejar, tractar de tu”.

Tuit (28,43): pron. ant. “Tots”.

Turch (48,18; 78,9): adj. “Esquerp, aspre de tracte”.

Variegar (80,25) [Variejar]: v. “Modificar, variar”.

Veat (33,26; 100,19): adj. “Avesat, acostumat”.

Veciada (46,15) [*Viciada*]: adj. “Malacostumada, malcriada”.

Venal (26,30; 26,72; 97,39): adj. “Vendible”.

Ventós (39,29): adj. “Mancat de solidesa”, “jactanciós, provocador”.

Verdegan (43,49) [*Verdejant*]: v. “Que verdeja”, “jove”.

Verdura (54,5): subst. “Tarannà lasciú i relaxat”.

Verga (16,34; 16,35), *vergua* (18,13; 18,14; 18,18; 18,19; 35,33; 35,51): subst. “Vara, bastó per a picar i castigar”.

Verm (24,21; 97,45): subst. “Cuc”.

Vet (9,34; 9,61; 15,20; 17,46; 23,15; 23,27; 26,91; 32,15; 32,32; 35,37; 41,24; 50,15; 51,32; 51,36; 53,42; 55,4; 56,34; 59,40; 72,96; 77,17; 77,33; 81,16; 81,35; 94,15; 97,46; 99,29; 99,30; 99,33): Imperatiu arcaic “vegeu, mireu”.

Vexell (12,40; 12,80; 20,6) [*Vaixell*]: subst. “Recipient”, “atuell”.

Viafora (87,67): subst. “Clamor públic”, “crit d’alarma per a demanar auxili o per a reunir la gent en cas de perill”.

Viciadura (54,29): subst. “Capritx viciós”.

Viduage (95,46; 96,10; 96,18; 97,31; 97,52) [*Viduatge*]: subst. “Viudesa”.

Vidual (95,30; 96,28; 100,14): adj. “Relatiu a la viudesa”.

Viduitat (Rúbriques,95; Rúbriques,96; 95,4; 95,20; 96,3; 96,4; 96,5; 99,39; 99,40; 100,21; 100,51; 100,62), *viduytat* (96,11): **Vd.** «*Viduage*».

Vigares (92,13) [*Vijares*]: subst. “Parer”.

Vigília (16,23; 16,27): subst. “Ofici litúrgic celebrat abans d’una festa religiosa”.

Vilanament (19,63; 49,14): adv. “Grosserament”.

Vitualla (92,26): subst. “Provisió de productes comestibles”.

Vituperar (39,40; 41,42; 84,15; 84,30): v. “Blasmar, injuriar”.

Volateria (93,20): subst. “Conjunt d’aus criades en un corral pel consum”.

Volenters (16,22; 17,14), *volenter* (29,28; 54,15; 85,35): adv. “De bon grat, gustosament”.

Volenterosa (29,31): adj. “Que obra de bona gana”.

Voluntari (66,33; 71,42), *volontari* (57,25): adj. “Desitjós”.

Votar (71,36): v. “Fer un vot”.

Ýdola (25,8; 25,16; 99,23): subst. “Imatge”.

FRASES FETES

Acceptador (de persones) (73,11): adj. i subst. “Que crea favoritismes envers algunes persones”.

A Cuntipotens (97,48) [A tentipotenti]: adv. “Tant com pugui”.

A la mala ventura (47,13): “A la desgràcia”.

Anar a frau (86,24): “Malgastar, llançar els diners”.

Anar al diable (81,35; 87,22; 97,22): “Perdre’s”.

Anar en cors (56,9): “Anar amb el vestit ajustat, procurant ressaltar les corbes del cos”.

Anar travers (28,31): “Anar malament”.

Començar de les sues (88,28-29): “Fer accions de poca moral”.

Comprar guat en sach (31,18): “Adquirir una cosa sense conèixer-la”.

Dar lo mal temps (88,19): “Molestar”, “tractar malament”.

Dir lo mot (87,60-61): “Retre’s, donar-se”.

Donar pestilència (87,60): “Fer la vida impossible a algú”.

Donar-se a mals guanys (44,45): “Fer negocis il·lícits”.

Ésser de dies, de dies o de sos dies (44,40; 46,15; 61,22): “Ésser d’edat avançada”.

Exemplar fort lo cor (72,52-53): “Treure l’angoixa i donar una gran sensació de benestar”.

Fer del cel paella (62,6; 83,24): “Fer veure allò que no és, obrar fingidament”.

Fer lo ben-moll (87,71): “Baixar mig to d’una nota musical” i, per extensió, “amansar-se”.

Fer lo moix (86,29): “Comportar-se de forma humil i cauta”.

Fer part (32,21; 92,52): “Repartir, distribuir”.

Fer o ésser plaer a algú (29,12-13; 29,45; 34,14): “Complaire algú obsequiant-lo amb alguna cosa agradable”.

Fer-se tenir per no-negú, no-neguna (87,43): “Comportar-se malament”.

Fer-se truffes d’algú (29,19-20; 46,25): “Burlar-se d’alguna persona”.

Menar axí con un asse o un boch pel cabestre (26,83-84): “Tenir algú completament dominat”. **Vd. «Cabestre».**

Metre lo cap en roda (99,28): “Esclavitzar”.

Muylar-hi lo pa (29,18): “Actuar de la mateixa manera”.

Nodrir-se alguna unglua longua (24,39): “Deixar-se una unglua llarga, seguint una moda”.

No tenir en res fus ni filosa (11,24-25; 83,38-39): “No tenir ni cap ni peus”.

No tenir ni cap ni çentaner (11,24-25): “No tenir ni solta ni volta”.

Partir compayia (26,5): “Separar-se”.

Partir de viduage (96,18): “Deixar de ser vidu per tornar-se a casar”.

Que a tot buf aga baf (87,66): “Que a tota cosa que faci li donis el contrari”.

Tapar-se los huylls (89,9): “Fer la vista grossa”.

Tenir en color algú (29,15): “Seducir-lo, enganyar-lo”.

Tenir en el cor o haver lo cor (24,44): “Quina intenció es té” | (26,42) “Tenir la intenció”.

EXPRESSIONS LINGÜÍSTIQUES

A bon fur (92,13): “Molt”, “de mala manera”.

Ab tornes (87,68): “A més a més”.

Any del plor (100,33): “Primer any de viudesa”.

A peu exut (30,18): “Caminant sobre l’aigua sense mullar-se els peus”.

A sos obs (26,19): “Pel seu profit”.

A temps (44,40; 48,4; 71,23): “En un període determinat”.

A hull (6,41), *ha ull* (60,10): “Amb els propis ulls”.

Béns de fortuna (7,9; 7,20; 8,11; 72,61; 81,41): “Riqueses, allò que s’adquireix a través de la sort i dels esdeveniments favorables”.

Cabeylls torts (28,10): “Portar trenes als cabells”. **Vd. «Tortura».**

De continent (8,9; 9,21; 16,12; 16,43; 17,16; 17,44; 38,13; 45,39; 47,46; 50,13; 56,53; 78,18; 80,19-20; 85,23; 85,42): adv. ant. “Tot seguit”.

Deçà e dellà (21,22; 37,32): loc. adv. “A una part i a l’altra”, “a totes bandes”.

De ferm (16,43; 27,56): “Amb fermesa”.

Despleguar tota sa roba (72,71): “Dir-ho tot”.

Dessús dessús (67,7-8), *desús desús* (15,9): adv. “Superficialment”.

Dones del temps (54,4): “Dones que van al dia de la moda, amb un tarannà desimbolt i juvenívol”.

En guisa que (61,33; 88,42): “De manera que”.

Ésser tengut, -uda (15,44; 27,33; 27,37; 27,39; 27,41; 41,21; 44,15; 46,25; 60,35; 62,8; 67,32; 81,27; 85,44; 91,15; 91,17): loc. v. “Estar obligat” | (17,13; 21,18; 74,19; 83,13; 85,10; 90,9) “Tenir-se per”.

Ésser vigares (11,109; 14,44; 17,44; 24,33; 61,37; 89,13), *vegares* (58,34; 58,46; 88,7): subst. “Semblar”.

Fer apparès (86,12; 88,17), *fer aparès* (6,35; 87,35): “Fer veure, fingir”.

Gran die [Gran dia] (53,19-20): “Ben entrat el matí, quan el sol ja fa estona que ha sortit”.

Haver per escusat (Endreça,11; 35,56): “Disculpar, dispensar”.

Hoc encara (3,14): Loc. conj. equivalent a “sinó que també” | (11,44; 12,34; 14,11; 23,25; 30,27; 33,24; 35,21; 35,47; 66,13; 90,31-32) “També”.

Hoc en tant (68,21): adv. “De manera que”.

Ley de riguor (51,13): “Lleis prescrites per Déu als israelites per mediació de Moisès”.

Monge negre (42,11): “Monjo benedictí”.

Peal de calces (24,43): “Peu de les calces, sense portar sabates”.

Pensar a algú (74,30): “Preocupar-se per algú, tenir-ne cura”.

Per menut (92,35-36): “Al detall”.

Per ventura (12,59; 12,62; 37,6; 43,32-33; 49,20; 49,33; 50,5; 52,26; 52,28; 56,27; 56,73; 83,15; 83,20; 85,15; 85,18; 85,33-34; 85,40), *per aventura* (23,43; 26,37; 28,37; 32,4; 34,4; 49,42): adv. “Potser”.

Purificació de la mare de Déu (96,42-43): “Festa que celebra l’Església el dia 2 de febrer en memòria de la presentació de la verge Maria amb el seu Fill en el temple quaranta dies després del seu part”.

Pus certs (54,9): “Confiats, però, al mateix temps, enganyats”.

Servada manera (53,29; 88,42), *Ab manera* (16,37; 53,16): “Amb moderació”.

Fer son poder, son poder, de tot son poder, de son poder (29,5; 34,27; 53,24; 72,62; 76,27; 100,62): “Fer tot el que pugui”, “el màxim possible”.

Tenir-se per pagat, -ada (13,19; 32,42; 42,31; 87,59): “Donar-se per satisfet”.

5.7. ÍNDEX D'AUTORS I D'OBRES CITADES

En la confecció dels índexs s'ha optat per enumerar el capítol on apareix una citació seguit d'una coma i del número de línia que li correspon en el text. Pel que fa a l'índex bíblic, en un primer bloc apareixen les citacions en el mateix ordre que ho fan en el text, i, en un segon bloc, són enumerades segons l'ordre que segueixen en els diferents llibres bíblics.

Agaton, *informant a Pedàgia*, 90,47.

Agellius, 29,27.

Escrivint de noblea virginal, 29,6.

De amore, 75,5.

Agostí, sant, 9,23; 23,7; 30,27; 35,26; 57,29.

De viduïtat, 96,4; 97,13.

Epístola, 100,14.

De vida crestiana, 100,41.

De virginitat, 100,45.

Alanus, coment sobre Boeci, *De consolació*, primer llibre, 5,12-13.

Alcuinus, *Super Decalogum*, 39,42.

Ambròs (Ambrosius), sant, 11,99; 24,10; 26,48; 35,33; 44,6; 66,13; 66,36; 100,50.

En un seu sermó, 4,17.

De virginitat, 22,7; 23,31.

Exameron, omelia VIII, 100,22-23.

Ancelm, 63,8.

Appollonius, *De serie orbis*, 90,5.

Aristòtil, 17,38; 68,36.

Èthica, 14,16.

In Ethicorum, ca. tercio, 80,9.

Yconòmica, 72,6.

Aurelius, *scrivint a Apol·lònia*, 91,4-5.

Basili, *Correctori*, 35,39; 35,53.

Beda, omelia *De nupciis*, 72,89.

Bernat, sant, 9,59; 14,32; 68,22.

Ad Eugenium papam, 41,18.

Boeci, *De consolació*, 5,12.

De escolàstica diciplina, 14,17;

15,25.

Bonifaci, *Decret, Distinctione LVI: Si gens Anglorum*, 40,35-36.

Canticum gradum, 22,19.

Carnotensis (Carnocensis), *De moribus sacris*, 16,11-12.

Sermó del Ram, 3,27.

De núpcies, 41,4.

Sermó de santa Magdalena, 89,17.

Sermone De nupciis, 100,32.

Carpoforus, *De pace domestica*, 94,5-6.

Cassianus, *escrivint al gran Leonçi, monge devot*, 27,4.

Celsus, *sermonari*, 3,34.

Cesarius, *sobre lo terç capítol del Genesis*, 7,8.

Ciceró, 17,4; 17,25; 47,13; 47,18.

De officiis, 16,5; 47,10.

De legibus, 3,24.

Ciprianus, 23,16.

Letra ad Filibertum monge, 11,10.

Crisòstom (Crisostomus), 50,10;
97,16.

Omelia prima super Matheum, 80,45

Dyonís, sant, *De angelical jerarchia*,
5,41.

Eiximenis, *Terçs libra del Crestià*,
67,6.

Ffabulari, 11,70; 11,75; 29,11.

Fulgenci, escrivint al bastant
d'Ongria, 43,14-15; 43,26; 43,44;
52,8.

Fulibertus, *Doctrinari*, 90,18.

Glosa, 28,12; 71,52; 72,39; 95,43;
95,45.

Antigua, 15,15.

Aymonis, 91,16.

Gracià, *Decret, Distinctione LVI*:
Ossius, 43,17-18.

Questione Connubia legitima, 71,44-
45.

Gregori (Greguori), sant, 2,5; 9,15;
64,8.

En una omelia, 69,43.

Gregori IX, *Decretals, Extra, De
adulteriis et stupro: Intelleximus*,
61,6.

Extra, De divortiis: Significasti,
61,9.

Extra, De adulteriis et stupro: Si vir,
61,11-12.

Extra, De hereticis in sexto, 68,39-
40.

*Extra, De sponsalibus et
matrimoniis: In praesentia nostra*,
100,39-40.

*Dret, Qui occasionem dampni dat
dampnum dedisse videtur*, 27,28.

Guillaume Peyraut, vd. Lucdunensis.

Història africana, 38,19.

Historia (Ystòria) oriental, 17,30; 51,4.

Història Teutònica, 82,18.

Hug (Hugo) de Sant Víctor, 75,8.

*Libre dels sacramens, libro secundo,
parte sexta, en lo dotzèn capítol*,
18,7-8.

De sacramentis, 44,30.

Istoriographus, lo, 51,32.

Jerònim, sant, 13,28; 21,9; 30,17;
30,32; 30,46; 67,37; 67,39; 70,43;
89,7; 95,7; 96,10; 97,21; 97,31;
97,35; 98,6; 99,22.

Epístola qui és de huytanta e nou,
18,5; 18,12; 18,29; 19,25; 19,48-49.

Escrivint a aquella sancta donzella
Eustoxi, 19,35-36; 19,53; 19,61;
29,53.

Contra Jovinianum, 31,7; 32,44;
32,46; 35,5; 84,35-36.

En una sua epístola, 97,6.

XCV epístola, 97,23.

Epístola XCIII, 98,12.

Epístola XXXIV, 100,4.

Joan de Salisbury, vd. Policratus.
vd. Carnotensis.

Juvenalis, *Poetria*, 56,51.

Lactanci, *Sobre Gènesis*, 11,30.

De núpcies, 78,4

Linconensis, *De núpcies*, 45,13.

Scrivint al rey d'Escòcia, 57,61.

Linconiensis, vd. Linconensis

- Lissànder**, *De moribus conjugum*, 93,5; 93,12.
- Lucanus**, *en un seu tractat que fa de pendre muyller*, 28,21-22.
- Lucdunencis**, *en un seu tractat*, 58,15.
- Macrobius**, 48,4; 48,20.
Primo Saturnalium, 18,30.
- Maestre de les Sentències, vd. Pere Llobard.
- Misael**, 72,66.
- Moysès**, *príncep d'Israel*, 3,6; 6,8; 7,5; 49,6; 49,9; 49,32; 51,12.
Abat, 15,59.
- Oraci (Oracius)**, 82,5.
Prosòdia, 81,48.
- Orígenes (Orígenes)**, 9,40; 9,52; 10,11; 25,4.
Omelia Dels àngels, 73,5.
- Orosius**, *De Adam*, 12,9.
Ad Primicianum, 62,6-7.
- Ovidi**, 53,7; 72,45; 72,54; 89,12.
- Panucius**, *informant Fel·lícula*, 74,41.
- Pere Llobard**, *en lo quart*, 44,22; 69,12-13.
- Petrus Comestor**, *en una letra que tramès a Petronil·la*, 76,4.
- Petrus Damiani**, *en la epístola que tramès a la duguesa d'Àustria*, 46,14.
Ad Henricum, ducem Austrie, 74,13-14.
- Policratus (Policrat)**, 19,9; 30,13.
- Tractat de la creació del món*, 12,44.
En lo sisèn libre, 16,68.
- Precià**, *Art Gramatical*, 5,17.
- Primicianus**, *epístola que tramès a Flàvia*, 72,17-18; 72,20.
- Pròsper**, *parlant de virginitat*, 20,12.
- Prudencius**, *De honestat*, 57,7-8; 57,21.
- Quintilianus**, *Sobre la bucòlica*, 87,58.
- Remigijs**, *en una letra que tramès a la regina de Bretanya*, 56,59.
- Ricart**, 72,37.
- Ricard de Middletown, vd. Ricart.
- Salusti (Salustius)**, 23,36; 53,11; 53,42.
- Sèneca (Sèneca)**, 16,50; 16,59; 16,61; 29,60; 48,24; 58,7; 81,43; 84,23.
Ad Eusebium Patricium, 81,38.
- Silvà (Silvanus)**, *En lo seu primer sermó*, 14,25; 14,36.
- Titus Livius**, *Ad Frontonem*, 72,76.
- Trogus Pompeus (Trogus Pompeu)**, 3,16; 3,21.
Art de amar, 83,5.
- Tulli (Tullius), vd. Ciceró.
- Valerius Maximus**, *en lo sisèn libre, e en lo terçs capítol*, 84,4.
Libro III, ca. VI, 84,35.
Libro II, ca. primo, 99,19.
Libro III, ca. III, 100,20.

Varró, poeta, 87,39.

Varró Cluniasensis, *parlant de falsa amor*, 80,4.

Versellensis, *De incomodis nupciarum*, 36,5.

Víctor, vd. Hug (Hugo) de sant Víctor

Vida de sent Eduart, 17,19.

Virgili, 31,35; 72,50.

Zoillus, *In matrimonialibus*, 75,12-13.

5.8. ÍNDEX ONOMÀSTIC

- Abel*, 30,18; 35,43; 69,42.
- Abraham (Abraam)*, 35,45; 44,68; 46,27; 80,43.
- Absalon*, 25,26; 35,31.
- Accap*, 26,14.
- Achor*, 90,21.
- Adam*, Rúbriques,10; 2,10; 5,37; 6,9; 6,19; 7,10; 7,11; 7,17; 8,12; 9,5; 9,57; 10,3; 10,4; 11,102; 12,9; 25,25; 31,35; 34,8; 35,43; 56,65; 64,22; 65,13; 67,19; 68,31; 69,42; 70,15; 72,34; 89,8.
- Adònides*, 25,30.
- Agaton*, sant abat, 90,47.
- Agellius (Agel·li)*, poeta, 29,6; 29,27; 75,5.
- Agustí (Agostí)*, sant, 9,23; 23,7; 30,27; 35,26; 57,29; 96,4; 97,13; 100,14; 100,41; 100,45.
- Alanus*, 5,12.
- Alcuinus*, gran doctor, 39,42.
- Alexandre*, el Gran, 43,5.
- Ambròs (Ambrosius)*, sant, 4,17; 11,99; 22,7; 23,31; 24,10; 26,48; 35,33; 44,6; 66,13 ; 66,36; 100,22; 100,49.
- Amenalau*, 11,30.
- Amon*, fill de David, 29,50.
- Ancelm*, 63,8.
- Anglaterra*, gran dona de, 79,4.
- Anna*, profetessa, 95,32; 96,39.
- Antecrist*, 39,48; 63,12.
- Anthoni*, sant abat, 92,17.
- Anthònia*, 100,20.
- Anyell, l'*, 30,34; 30,37.
- Apol·lònia*, matrona de Pàdua, 91,5.
- Appollonius*, 90,5.
- Aristòtil*, 14,16; 17,38; 68,36; 72,6; 80,9.
- Aurelius*, 91,4.
- Aymonis*, Glosa, 91,16.
- Basili*, 35,39; 35,53.
- Bavària*, duc de, 77,10.
- Beda*, 72,89.
- Benet*, sant, 68,22.
- Bernat*, sant, 9,59; 14,32; 41,18; 68,22.
- Bertrà*, en, 84,41.
- Boeci*, 5,12; 14,17; 15,25.
- Bonifaçi*, papa màrtir, 40,34.
- Bulgària*, duc de, 15,34.
- Cam*, 35,44.
- Canaan*, filles de, 80,44.
- Carnotensis*, 3,27; 16,11; 41,4; 89,17; 100,32.

Carpoforus, 94,5.

Cassianus, 27,4.

Caym, 35,44.

Celsus, 3,34.

Cesarius, 7,8.

Ciceró, 3,24; 16,5; 17,4; 17,25; 47,10; 47,13; 47,18.

Ciprianus, 11,10; 23,16.

Civil·la, regina de Oclàndia, 45,18; 45,29; 45,36; 45,39.

Colach en Rodes, vd. Colós de Rodes.

Colós de Rodes, 55,41.

Contastínoble, emperador de, 15,49.

Conturbera, arquebisbe de, 79,9.

Costança, santa reina, filla del rei de Mallorca, 56,14.

Crisòstom (Crisostomus), 50,10; 80,45; 97,16.

Crist, 11,111; 69,49.

Dalila (Dalida), personatge bíblic, 12,18; 25,27.

Daniel, 25,44; 30,20.

David (Daviu), 9,55; 11,102; 20,22; 26,13; 29,50; 31,35; 35,31; 35,46; 44,68; 60,17; 60,18; 89,8; 95,28.

Dina, filla de Jacob, 25,27; 80,16.

Dyonís, sant, 5,41.

Eduart, sant, rei de Dàcia, 17,19.

Effrem, abat, 21,28.

Emor, rei, vd. Hamor.

Engania, filla del rei d'Oclàndia, 21,23.

Esauí, 35,45.

Escipió, 40,43.

Escòcia, rei d', 57,61; 63,8.

Esdívar, rei d'Egipte, 11,62; 11,63.

Eustochium (Eustoxi) santa verge, filla de santa Paula, 19,36; 29,53.

Eva, Rúbriques,9; Rúbriques,11; 2,10; 5,37; 6,19; 7,11; 9,3; 9,5; 9,17; 9,37; 9,56; 11,3; 11,35; 11,81; 11,116; 12,45; 12,63; 12,73; 12,105; 25,26; 65,13; 72,36.

Evangelista, l', vd. Joan Evangelista.

Ezechies, rei d'Israel, 35,48.

Favilla, muller del prefecte de Roma, 61,16.

Fel·lícula, ciutadana d'Alexandria, 74,41.

Filibertum, monge, 11,10.

Filon (Philon), 6,29; 40,45; 50,17.

Ffrancesch Eximéneç, Endreça,3.

Fforoneu (Foromeu), gran príncep, 38,19; 38,24; 38,39.

Flàvia, matrona de Roma, 72,18.

Fulgencius, 43,14; 52,8.

Fulibertus, 90,18.

Gloriosa, la, vd. Maria, madona santa. 35,5; 67,37; 67,39; 70,43; 84,35; 89,7; 95,7; 96,10; 97,6; 97,21; 97,23; 97,31; 97,35; 98,6; 98,12; 99,22; 100,4.

Gracià, 43,17.

Grècia, emperador de, 15,52.
Imperi de, 43,11.

Gregori (Greguori), sant, 2,5; 9,15; 64,8; 69,43.

Guillaume Peyraut, vd. Lucdunensis.

Hamor (Emor), 25,28; 80,15.

Helí (Elí), 15,4; 15,15; 35,31; 35,46.

Heliandus, home perfecte i sant, 26,4.

Helias, profeta, 30,18; 99,30.

Helisabet, santa, filla del rei d'Hongria, 17,22.

Heliseu, 30,19.

Hester, reina, 23,23; 23,24; 94,8.

Hug de Sant Víctor (Hugo), 18,7; 44,30.

Isaïes, 25,19; 55,4; 55,16.

Ismael, 35,45.

Israel, 3,6; 3,13; 35,48; 49,6; 66,16; 71,19; 71,24; 90,21.

Istoriographus, lo, 51,32.

Jacme, sant, 59,22; 95,40.

Jacob, 25,28; 35,46; 44,68; 80,16; 80,48; 80,50; 95,41.

Jerònim (Gerònim), sant, 13,28; 18,5; 18,12; 18,29; 19,25; 19,35; 19,48; 19,58; 19,61; 21,9; 29,53; 30,17; 30,32; 30,46; 31,7; 32,44; 32,46;

Jetzabel, 25,30.

Jeú, 25,31.

Jhesucrist, Endreça,2; Endreça,12; Rúbriques,1; 1,3; 1,5; 1,17; 4,7; 6,37; 6,39; 9,54; 12,65; 12,69; 12,71; 16,15; 16,16; 16,29; 17,24; 19,37; 19,39; 19,47; 19,51; 19,52; 19,60; 20,13; 22,9; 22,11; 25,15; 27,50; 30,22; 30,36; 30,38; 33,10; 35,8; 38,8; 38,25; 39,13; 44,10; 44,21; 44,34; 44,43; 49,8; 49,36; 49,40; 51,15; 51,21; 57,23; 57,28; 57,40; 57,57; 58,5; 58,18; 58,72; 60,33; 60,37; 63,12; 69,5; 69,7; 69,11; 69,14; 69,17; 69,41; 69,46; 69,50; 70,5; 70,27; 70,35; 70,52; 71,21; 71,32; 75,12; 79,20; 90,51; 95,44; 96,42; 97,7; 97,15; 99,26.

Joachim, sobirà bisbe, 96,33.

Joan de Salisbury, vd. Policratus.
vd. Carnotensis.

Johan Babtista, 30,21; 71,34.

Johan de França, 56,32.

Johan Evangelista, 30,22; 33,12; 71,35; 79,19.

Johan (Johannis), sant, 35,8; 51,16; 70,28; 79,21.

Johanàs, vd. Jonàs.

Job, 22,23; 35,40; 37,29; 64,9; 84,13.
muller de, 12,18.

Jonàs, 55,44.

Josep, 25,28.

- Jovinianum* (Jovenià) 31,7; 37,10; 84,36.
- Judes*, 67,14.
- Judich*, vídua, 94,7; 95,32; 96,33; 96,34; 99,31.
- Juli Cèsar*, 56,67.
- Júpiter*, déu, 43,9; 43,11.
regne de, 43,12.
- Justinià*, emperador, 49,40.
- Juvenalis*, poeta, 56,51.
- Laban*, 47,8; 80,49.
- Lactancius*, 11,30; 78,4.
- Lamech*, 99,24.
- Leó*, rei d'Escòcia, 63,8.
- Leonçi*, monge devot, 27,4.
sant abbat, 74,38.
- Ligurgus*, 40,24.
- Linconiensis* (Linconensis), 45,13; 57,61.
- Lissànder*, 93,5; 93,12.
- Lotari*, sant abbat, 85,20.
governador d'Alexandria, 37,12.
rei d'Armènia, 17,30.
- Lóys*, duc d'Anjou, fill del rei Joan de França, 56,32.
- Lucanus*, gran poeta, 28,21.
- Lucdunencis*, 58,15.
- Luciffer*, 89,29.
- Lucreci*, fill de, 15,25.
- Luys*, sant, mare de, 35,35.
- Machari*, abat, 30,4.
- Macrobius* (Macrobi), 18,30; 48,4 ; 48,20.
- Maestre de les Sentències*, vd. Pere Llobard.
- Magdalena*, santa, 67,16; 89,17.
- Maria*, madona santa, 16,15; 16,27; 17,24; 59,17; 59,24; 59,26; 59,39; 70,24; 77,14; 77,15.
- Matheu* (*Matheum*, *Mathey*), sant, 4,13; 39,13; 44,10; 44,34; 49,9; 57,28; 58,18; 69,32; 80,45.
- Miquel*, sant, 59,18.
- Misael*, gran filòsof, 72,66.
- Moysès*, abat, 15,59.
cap i príncep del poble d'Israel, 3,6; 6,8; 7,5; 49,6; 49,9; 49,32; 51,12.
- Nicola*, muller de David, 60,18; 60,19.
- Nínive*, rei de, 26,14; 55,44.
imperi de, 31,30.
ciutat de, 55,40.
- Nohè*, 2,18; 35,44; 55,37; 70,23.
- Novacianus*, catòlic i fidel poeta, 15,34.
- Octavià*, emperador, 16,68.
muller d', 17,5-6.
- Octó lo Terç*, famós emperador, 82,9.
- Ongria*, rei d', 56,30.
santa Helisabet, filla del rei d', 17,22-23.
bastard d', 43,15.

- Onofri*, sant abat, 51,6.
- Oraci (Oracius)*, 81,48; 82,5.
- Orígenes (Orígenes)*, 9,40; 9,52; 10,11; 25,4; 73,5.
- Orosius*, 12,9; 62,6.
- Ovidi*, 53,7; 72,45; 72,54; 89,12.
- Pacífich*, abat, 37,12.
- Pambo*, sant abat, 38,21.
- Panucius*, sant pare, 74,41.
- Pàpias*, bisbe de Jerusalem, 14,8.
- Pastor*, abat, 61,15-16.
- Pau*, sant, 7,11; 8,22; 19,14; 20,6; 23,17; 26,37; 28,7; 33,5; 33,9; 33,10; 33,13; 44,59; 44,62; 45,6; 45,35; 61,27; 64,15; 65,11; 65,16; 65,21; 66,42; 69,9; 69,47; 71,56; 75,11; 78,7; 84,31; 90,30; 91,15; 94,19; 94,21; 94,22; 96,7; 98,5; 98,18; 99,11; 100,30.
- Paula*, santa, 29,54.
- Pedàgia*, gran matrona d'Alexandria, 90,47.
- Pere*, sant, 12,39; 23,16; 28,12; 58,65; 73,11; 94,24; 100,6.
rei d'Aragó, 84,16.
- Pere Llombard*, 44,22; 69,12-13.
- Perosa*, cavaller de, 42,4.
- Perseus*, rei d'Armènia, 51,4.
- Petronil·la*, duquessa de Barbant, 76,4.
- Petrus Comestor*, 76,4.
- Petrus Damiani*, 46,14; 74,13.
- Plutarcus*, 44,39.
- Policratus (Policrat)*, 12,44; 16,68; 19,9; 30,13.
- Precià*, vd. Priscià.
- Pretaxada*, dona notable de Roma, 19,49.
- Primicianum (Primicianus)*, ciutadà de Milà, 62,7; 72,17; 72,20.
- Priscià*, 5,17.
- Pròsper*, 20,12.
- Prudencius*, senador de Roma, 57,7; 57,21.
- Quintilianus*, poeta, 87,58.
- Raguel (Ratxel)*, 74,7; 74,14; 75,4; 77,35; 80,49; 80,50; 80,54; 89,37; 90,4; 90,43; 91,4; 93,27; 94,4.
- Raphael*, àngel, 66,41.
- Rebecha*, 47,8.
- Remigius*, 56,59.
- Ricart*, 72,37.
- Ricard de Middletown*, vd. Ricart.
- Robert*, rei de Sicília i de Nàpols, 56,5; 56,15.
- Robert Grosseteste*, vd. Linconiensis.
- Rogell*, fill del rei d'Armènia, 3,34.
- Salamó*, 3,30; 11,103; 12,19; 16,35; 18,14; 24,45; 25,29; 25,35; 29,58;

35,48; 48,9; 53,27; 71,12; 72,48;
80,36; 87,52; 89,8; 89,20; 89,32.

Salustius (Salusti), poeta, 23,36; 53,11;
53,42.

Sampsó (Samsó), 11,102; 12,18; 25,26;
31,35; 89,8.

Samuel, 35,47.

Sancta Creu, monestir de, 56,17.

Sancxa Xeméneç d'Arenós, comtessa de
Prades, Endreça,1-2.

Sareptana, viuda, 99,29.

Sarra, 46,27; 66,40; 74,7; 75,4; 80,40;
89,37; 93,28; 94,4.

Saül, sogre de David, 60,17.

Savi, lo, 20,10; 26,90; 72,63; 81,41.

Scipió Africà, vd. Escipió.

Sèneca (Sèneca), 16,50; 16,59; 16,61;
29,60; 48,24; 58,7; 81,38; 81,43;
84,23.

Sichen, fill del rei Hamor, 80,15.

Silvanus (Silvà), abat, 14,25 ; 14,36.

Strabus, 9,44.

Susanna, 25,45.

Terencius, 23,44.

Thobies, 35,40; 37,29; 66,38; 74,8;
80,38.

Tholomeu, rei d'Egipte, 11,31.

Tiberi Cèsar, 11,62.

Titus Livius, 72,76.

Trogus Pompeus (Trogus Pompeu),
3,16; 3,21; 83,5.

Tullius (Tul·li), vd. Ciceró.

Valerius Maximus, 84,4; 84,35; 99,19;
100,20.

Varró, poeta, 87,39.

Varró Cluniasensis, 80,4.

Vedasta, gran dona d'Egipte, 14,36.

Versellensis, 36,5.

Vesta, deessa, 30,29.

Víctor, vd. Hug de Sant Víctor.

Virgili, 31,35; 72,50.

Ysach (Ysaach), 35,45; 47,9; 80,43.

Ysaye, vd. Isaïes.

Zoillus, 75,12.

5.9. ÍNDEX BÍBLIC

A

- 2,14-19: Gn 6,5-18.
3,7-9: Ex 24,12
 Ex 31,18.
3,10-13: Lv 18,7-20
 Lv 20,10-18
 Dt 22,20-29
 Sir 23,20-26.
3,30-31: Sir 9,10.
4,12-17: Mt 5,29-30.
5,30-31: Gn 2,24.
5,36-37: Gn 3,16.
6,9-10: Gn 2,18.
6,15-16: Gn 1,27-28.
6,28: Gn 2,24.
6,29-31: Sir 30,4.
6,38-40: Ef 5,23.
7,6-7: Gn 1,31.
7,10-12: 1 Tm 2,14.
8,4-6: Gn 3,1-6.
8,11-16: Gn 3,16-19.
8,22-23: Ga 5,17.
9,10-11: Gn 3,1.
9,18-19: Gn 3,4.
9,20-22: Gn 3,5.
9,37-38: Gn 3,14.
9,47-48: Jn 12,31.
9,50: Gn 3,14.
9,57: Gn 3,15.
10,15-17: Sir 25,30
 Sir 9,2.
10,20-21: Gn 3,19.
11,29-30: Sir 42,13.
11,45-47: Lv 12,2-5.
11,114: Sir 25,19.
12,18: Jt 16,4-20.
12,18-19: Jb 2,7-10.
12,19: 1 Re 11,1-4.
12,40-43: 1 Pe 3,7.
13,20-21: Jn 14,2.
13,22: Jb 34,11
 Pr 24,12
 Mt 16,27
 Rm 2,6.
14,10-12: Sir 22,3.
15,4-14: 1 Sa 2,22-26.
16,35: Pr 13,24
 Pr 23,13-14.
18,13-14: Pr 23,13-14.
18,15-17: Sir 30,12-13.
18,25-26: Sir 7,26.
19,14-15: 1 Co 7,34.
19,39-40: Ap 14,3-4.
19,64-65: 1 Co 3,17.
20,6-7: 2 Co 4,7.
20,10-11: He 5,4.
20,21-22: Sl 44,14-15.
22,23-24: Jb 5,1.
23,17-19: 1 Tm 2,9.
23,24-26: Est 14,16.
23,29-30: Jm 4,6
 Sir 10,13.
24,10-11: 1 Co 11,10.
24,45: Sir 19,27.
25,17-20: Is 3,16-26.
25,25-26: Gn 3,16-19.
25,26: 2 Sa 18,14.
25,26-27: Jt 16,29-30.
25,27-28: Gn 34,2.
25,28-29: Gn 39,11-21.
25,29-30: 1 Re 11,4.
25,30: 1 Re 2,24-25.
25,30-31: 2 Re 9,32-36.
25,33: Sir 11,2.
25,35-36: Pr 11,22.
25,42-43: Sir 9,8-9.
25,45: Dn 13,56.
26,13-14: 1 Cr 21,7-17.
26,14: 1 Re 21,17-27.
 Jo 3,1-10.
26,37-38: 1 Co 11,10.
26,90-91: Sir 25,30.
27,32-34: Ex 21,33-34.
27,46-48: Sir 4,25.
27,51-53: Mc 8,38
 Lc 9,26.
28,8-11: 1 Tm 2,9-10.
28,12: 1 Pe 3,3.
29,50: 2 Sa 13,14.
29,58-59: Sir 19,1.
30,18: Gn 4,1-8.

30,18-19: 2 Re 2,8.
 30,19: 2 Re 2,9.
 30,19-20: Dn 3,12-27.
 30,20: Dn 6,22.
 30,21: Mt 11,11.
 30,33-38: Ap 14,3-4.
 31,33-35: Gn 3,17-19.
 Jt 16,4-21.
 2 Sa 11,2-26.
 33,5-6: 1 Co 7,2.
 33,9-10: 1 Co 7,1-9.
 33,12-14: 1 Co 7,6.
 34,8-9: Gn 2,18.
 34,9-10: Gn 1,28.
 35,7-9: Jn 2,2.
 35,31: 2 Sa 13,23-39.
 35,31-32: 1 Sa 2,11-25.
 35,43-44: Gn 4,8.
 35,44: Gn 9,21-22.
 35,44-45: Gn 16,11-12.
 35,45: Gn 27,41.
 35,45-46: Gn 34,1-30
 Gn 35,22.
 35,46: 2 Sa 13,1-17
 2 Sa 15-17
 1 Re 1,5-52.
 35,46-47: 1 Sa 2,11-25.
 35,47-48: 1 Sa 8,1-3.
 35,48: 1 Re 14,21-26.
 2 Re 21,2-16.
 37,26-29: Jb 1,18-22.
 38,8-9: Lc 23,29.
 39,11-13: Mt 5,31-32.
 39,21-22: Sv 4,6.
 40,13-14: Sir 41,21.
 40,45-46: Sv 3,16-19.
 44,10-11: Mt 5,32.
 44,21-22: Mt 19,6.
 44,26-29: Sir 25,1-2.
 44,34-35: Mt 10,34.
 44,59-60: 1 Co 7,4.
 44,62-63: Ef 5,32.
 44,64-65: 1 Co 7,2.
 44,68: Gn 17,5
 Gn 16,3
 Gn 25,1.
 Gn 35,22-26.
 1 Cr 3,1-9
 1 Sa 18,20-27
 2 Sa 11,2-26.
 45,35-36: 1 Co 7,14.
 46,25-27: Gn 15-16
 47,8-9: Gn 24,58.
 48,9-10: Pr 14,15.
 49,4-6: Dt 24,1.
 49,4-17: Mt 19,7-8
 Mc 10,1-12.
 49,8-9: Mt 5,31-32.
 50,16-17: Sir 10,8.
 50,17-19: Sv 12,2-7.
 51,10-11: Dt 22,22-28
 Dt 25,2.
 51,15-16: Jn 8,3-11.
 52,10-11: Sv 7,28.
 53,27-28: Pr 23,13-14
 Sir 7,24
 Sir 30,12.
 55,6-16: Is 3,16-26.
 55,33-34: Gn 19,24-25.
 55,36-39: Gn 6,1-8.
 55,40: Na 1,8
 Na 2,14.
 Is 13,19-20
 Is 14,22.
 Ez 28,22.
 55,41: Jr 47,4.
 55,42-45: Jo 3,4-8.
 57,17-18: Jn 8,1-11.
 57,28-29: Mt 26,52.
 57,35: Gn 2,24.
 57,39-40: Jn 7,3-11.
 57,45-47: Dt 32,35.
 57,54: Dt 25,2.
 58,18-20: Mt 10,32-33
 Lc 9,26.
 59,21-23: Jm 2,13.
 59,37-38: Sl 141,5
 60,17-20: 1 Sa 18,27
 1 Sa 25,44.
 61,27-28: 1 Co 7,11
 1 Co 7,27.
 63,11-12: Mt 19,5
 Mc 10,9.
 64,10: Jb 40,11.
 64,15-16: 1 Co 7,2.
 64,17-18: Ga 5,17.
 65,11-12: 1 Co 7,3.
 65,12-14: Gn 1,28.
 65,16-17: 1 Co 7,28.
 65,21-22: 1 Tm 5,14.

66,15-17: Ex 19,15.
 66,38-41: Tb 8,4-5.
 66,42-44: 1 Co 7,29.
 67,13-14: Lc 22,47-48.
 67,16-17: Lc 7,36-50.
 68,34-35: Sl 81,5.
 69,9-11: Ef 5,32.
 69,32-33: Gn 2,24
 Mt 19,5.
 69,35-36: Pr 17,17.
 69,44-45: Mt 28,20.
 69,48-49: Ef 5,32.
 70,13-14: Gn 2,23-24.
 70,17: Gn 2,23.
 70,22-23: Gn 6,18.
 70,27-28: Jn 2,1-2.
 70,29-30: Jn 2,7-10.
 70,36-37: Mt 25,34.
 70,38-39: Mt 25,41.
 71,12-14: Pr 6,16-19.
 71,16-17: Sir 25,1-2.
 71,19-20: Ex 19,14-15.
 71,20-22: Lc 23,29
 Mt 19,12.
 71,56-57: 1 Co 7,8.
 72,28-29: Pr 7,27.
 72,34-35: Gn 2,18.
 72,36: Coh 4,10.
 72,44: Sir 30,16.
 72,47: Sir 26,1.
 72,48-49: Pr 31,11.
 72,63-64: Sir 26,19.
 72,82-83: Sir 26,2.
 72,85-86: Sir 26,16.
 72,91: Sir 26,3.
 72,93-94: Pr 19,14.
 73,10-11: Ac 10,34-35.
 73,11-13: 1 Pe 2,9-10.
 74,8-10: Tb 10,13.
 75,11-12: Ga 6,2
 Col 3,13.
 78,7-8: Col 3,19.
 78,17-19: Sir 25,30
 Sir 9,2.
 80,15-18: Gn 34,2.
 80,36: Pr 31,30.
 80,38-40: Tb 7,11.
 80,40-42: Gn 6,1.
 80,42-44: Gn 28,6.
 80,48-49: Gn 29,18.
 81,42: Coh 10,19.
 83,34-36: Sir 25,30.
 84,12-14: Jb 2,7-10.
 84,31-33: Ef 5,33.
 87,19-20: Sir 25,19.
 87,24-25: Sir 25,26.
 87,26: Sir 25,23.
 87,27-29: Sir 26.
 87,50-52: Sir 25,13-26.
 Pr 19,13.
 89,7-8: Gn 3,6-17.
 Jt 16,4-20.
 2 Sa 11,2-26.
 1 Re 11,1-13.
 90,21-22: Js 7,16-26.
 90,30-32: Jm 2,13.
 91,15: 2 Co 12,14.
 94,7: Jdt 8,4-8.
 94,8: Est 2,1-15.
 94,19-21: 1 Co 11,3.
 94,21-22: Ef 5,28.
 94,22-23: Gn 2,24.
 94,24-26: 1 Pe 3,7.
 95,29: Sl 131,15.
 95,32-33: Jdt 8,4-8.
 Lc 2,36-37.
 95,35-37: Ex 22,21-23.
 95,37-39: Sir 35,18-19.
 95,40-41: Jm 1,27.
 95,42-44: Lc 8,8
 Mt 13,8.
 96,7-9: 1 Co 7,34.
 96,12: Sir 1,11
 Sir 23,28.
 96,27: Sir 26,20.
 96,29-31: Sv 4,1-2.
 96,33-38: Jdt 15,9-11.
 96,39-44: Lc 2,36-38.
 98,5: 1 Tm 5,6.
 98,18-22: 1 Tm 5,9-10.
 99,11-13: 1 Co 7,39.
 99,29-31: 1 Re 17,11-16.
 99,31-33: Jdt 8,4-6.
 99,33-35: Lc 21,2-4.
 100,30-31: 1 Co 7,17.

B

Gènesi

1,27-28: 6,15-16.
1,28: 34,9-10.
65,12-14.
1,31: 7,6-7.
2,18: 6,9-10.
34,8-9.
72,34-35.
2,23: 70,17.
2,23-24: 70,13-14.
2,24: 5,30-31.
6,28.
57,35.
69,32-33.
94,22-23.
3,1: 9,10-11.
3,1-6: 8,4-6.
3,4: 9,18-19.
3,5: 9,20-22.
3,6-17: 89,7-8.
3,14: 9,37-38.
9,50.
3,15: 9,57.
3,16: 5,36-37.
3,16-19: 8,11-16.
25,25-26.
3,17-19: 31,33-35.
3,19: 10,20-21.
4,1-8: 30,18.
4,8: 35,43-44.
6,1: 80,40-42.
6,1-8: 55,36-39.
6,5-18: 2,14-19.
6,18: 70,22-23.
9,21-22: 35,44.
15-16: 46,25-27.
16,3: 44,68.
16,11-12: 35,44-45.
17,5: 44,68.
19,24-25: 55,33-34.
24,58: 47,8-9.
25,1: 44,68.
27,41: 35,45.
28,6: 80,42-44.
29,18: 80,48-49.
34,1-30: 35,45-46.
34,2: 25,27-28.

80,15-18.

35,22: 35,45-46.
35,22-26: 44,68.
39,11-21: 25,28-29.

Èxode

19,14-15: 71,19-20.
19,15: 66,15-17.
21,33-34: 27,32-34.
22,21-23: 95,35-37.
24,12: 3,7-9.
31,18: 3,7-9.

Levític

12,2-5: 11,45-47.
18,7-20: 3,10-13.
20,10-18: 3,10-13.

Deuteronomi

22,20-29: 3,10-13.
22,22-28: 51,10-11.
24,1: 49,4-6.
25,2: 51,10-11.
57,54.
32,35: 57,45-47.

Josué

7,16-26: 90,21-22.

Jutges

16,4-20: 12,18.
89,7-8.
16,4-21: 31,33-35.
16,29-30: 25,26-27.

I Samuel

2,11-25: 35,31-32.
35,46-47.
2,22-26: 15,4-14.
8,1-3: 35,47-48.
18,20-27: 44,68.
18,27: 60,17-20.
25,44: 60,17-20.

2 Samuel

11,2-26: 31,33-35.
44,68.
89,7-8.
13,1-17: 35,46.
13,14: 29,50.
13,23-39: 35,31.
15,17: 35,46.
18,14: 25,26.

1 Reis

1,5-52: 35,46.
2,24-25: 25,30.
11,1-13: 89,7-8.
11,1-4: 12,19.
11,4: 25,29-30.
14,21-26: 35,48.
17,11-16: 99,29-31.
21,17-27: 26,14.

2 Reis

2,8: 30,18-19.
2,9: 30,19.
9,32-36: 25,30-31.
21,2-16: 35,48.

Isaïes

3,16-26: 25,17-20.
55,6-16.
13,19-20: 55,40.
14,22: 55,40.

Jeremies

47,4: 55,41.

Ezequiel

28,22: 55,40.

Jonàs

3,1-10: 26,14.
3,4-8: 55,42-45.

Nahum

1,8: 55,40.
2,14: 55,40.

Salms

44,14-15: 20,21-22.
81,5: 68,34-35.
131,15: 95,29
141,5: 59,37-38.

Job

1,18-22: 37,26-29.
2,7-10: 12,18-19.
84,12-14.
5,1: 22,23-24.
34,11: 13,22.
40,11: 64,10.

Proverbis

6,16-19: 71,12-14.
7,27: 72,28-29.
11,22: 25,35-36.
13,24: 16,35.
14,15: 48,9-10.
17,17: 69,35-36.
19,13: 87,50-52.
19,14: 72,93-94.
23,13-14: 16,35.
18,13-14.
53,27-28.
24,12: 13,22.
31,11: 72,48-49.
31,30: 80,36.

Cophelet (Eclesiastès)

4,10: 72,36.
10,19: 81,42.

Ester

2,1-15: 94,8.
14,16: 23,24-26.

Daniel

3,12-27: 30,19-20.
6,22: 30,20.
13,56: 25,45.

1 Cròniques

3,1-9: 44,68.
21,7-17: 26,13-14.

Judit

8,4-6: 99,31-33.
8,4-8: 94,7.
95,32-33.
15,9-11: 96,33-38.

Tobit

7,11: 80,38-40.
8,4-5: 66,38-41.
10,13: 74,8-10.

Saviesa

3,16-19: 40,45-46.
4,1-2: 96,29-31.
4,6: 39,21-22.
7,28: 52,10-11.
12,2-7: 50,17-19.

Siràcida (Eclesiàstic)

1,11: 96,12.
4,25: 27,46-48.
7,24: 53,27-28.
7,26: 18,25-26.
9,2: 10,15-17.
78,17-19.
9,8-9: 25,42-43.
9,10: 3,30-31.
10,8: 50,16-17.
10,13: 23,29-30.
11,2: 25,33.
19,1: 29,58-59.
19,27: 24,45.
22,3: 14,10-12.
23,20-26: 3,10-13.
23,28: 96,12.
25,1-2: 44,26-29.
71,16-17.
25,13-26: 87,50-52.
25,19: 11,114.
87,19-20.
25,23: 87,26.
25,26: 87,24-25.
25,30: 10,15-17.
26,90-91.
78,17-19.
83,34-36.
26: 87,27-29.
26,1: 72,47.

26,2: 72,82-83.
26,3: 72,91.
26,16: 72,85-86.
26,19: 72,63-64.
26,20: 96,27.
30,4: 6,29-31.
30,12: 53,27-28.
30,12-13: 18,15-17.
30,16: 72,44.
35,18-19: 95,37-39.
41,21: 40,13-14.
42,13: 11,29-30.

Mateu

5,29-30: 4,12-17.
5,31-32: 39,11-13.
49,8-9.
5,32: 44,10-11.
5,44: 75,27-28.
10,32-33: 58,18-20.
10,34: 44,34-35.
11,11: 30,21.
13,8: 95,42-44.
16,27: 13,22.
19,5: 63,11-12.
69,32-33.
19,6: 44,21-22.
19,7-8: 49,4-17.
19,12: 71,20-22.
25,34: 70,36-37.
25,41: 70,38-39.
26,52: 57,28-29.
28,20: 69,44-45.

Marc

8,38: 27,51-53.
10,1-12: 49,4-17.
10,9: 63,11-12.

Lluc

2,36-37: 95,32-33.
2,36-38: 96,39-44.
7,36-50: 67,16-17.
8,8: 95,42-44.
9,26: 27,51-53.
58,18-20.
21,2-4: 99,33-35.
22,47-48: 67,13-14.
23,29: 38,8-9.

71,20-22.

Joan

2,1-2: 70,27-28.

2,2: 35,7-9.

2,7-10: 70,29-30.

7,3-11: 57,39-40.

8,1-11: 57,17-18.

8,3-11: 51,15-16.

12,31: 9,47-48.

14,2: 13,20-21.

Actes dels Apòstols

10,34-35: 73,10-11.

Romans

2,6: 13,22.

1 Corintis

3,17: 19,64-65.

7,1-9: 33,9-10.

7,2: 64,15-16.

33,5-6.

44,64-65.

7,3: 65,11-12.

7,4: 44,59-60.

7,6: 33,12-14.

7,8: 71,56-57.

7,11: 61,27-28.

7,14: 45,35-36.

7,17: 100,30-31.

7,27: 61,27-28.

7,28: 65,16-17.

7,29: 66,42-44.

7,34: 19,14-15.

96,7-9.

7,39: 99,11-13.

11,3: 94,19-21.

11,10: 24,10-11.

26,37-38.

2 Corintis

4,7: 20,6-7.

12,14: 91,15.

Gàlates

5,17: 8,22-23.

64,17-18.

6,2: 75,11-12.

Efesis

5,23: 6,38-40.

5,28: 94,21-22.

5,32: 44,62-63.

69,9-11.

69,48-49.

5,33: 84,31-33.

Colossencs

3,13: 75,11-12.

3,19: 78,7-8.

1 Timoteu

2,9: 23,17-19.

2,9-10: 28,8-11.

2,14: 7,10-12.

5,6: 98,5.

5,9-10: 98,18-22.

5,14: 65,21-22.

Hebreus

5,4: 20,10-11.

Jaume

1,27: 95,40-41.

2,13: 59,21-23.

90,30-32.

4,6: 23,29-30.

1 Pere

2,9-10: 73,11-13.

3,3: 28,12.

3,7: 12,40-43.

94,24-26.

Apocalipsi

14,3-4: 19,39-40.

30,33-38.

5.10. ÍNDEX TEMÀTIC

ADULTERI

Què fer quan l'esposa comet adulteri **57,4-20**.

Crítica del costum de cremar la dona adúltera **57,50-67**.

Cal perdonar la dona adúltera **58,4-12; 60,4-33**.

Vd. Separació, Uxoricidi.

ALMOINA

La bona esposa ha de donar almoines amb freqüència **90,36-43**.

Vd. Economia.

AMOR MATRIMONIAL

Sobre l'amor entre els esposos **75,4-15**.

Cal suportar els defectes del cònjuge **75,16-31**.

Com ha d'estimar i tractar l'esposa el seu marit **76,4-26**.

Com ha de corregir l'esposa els defectes del marit **76,26-34; 77,4-35**.

Com ha d'estimar i tractar el marit la seva esposa **78,4-28**.

Com ha suportar l'esposa els defectes del seu marit **79,4-31**.

Els marits no poden tenir amants **82,4-32**.

BÉ DE SAGRAMENT

Quart bé del matrimoni: *bonum sacramenti* **69,4-8**.

El matrimoni com a figura de la unió de Crist amb l'Església **69,9-51**.

Dotze raons a favor de la grandesa i de l'excel·lència del sagrament del matrimoni **70,4-53**.

BESTIARI

L'unicorn **30,10-11**.

La virginitat de les abelles i dels voltors **30,11-12**.

La tórtora viuda **100,22-29**.

BORDS

Misèries dels fills bords **39,4-50; 40,4-47**.

Quatre consells sobre els fills bords d'un eclesiàstic **41,4-43**.

Alexandre el Gran, possible fill bord **43,4-13**.

Alguns bords han donat bon exemple i han fet obres notables **43,14-25**.

Com educar i tractar els fills bords **43,26-36**.

CONFESSIÓ

La confessió dels pecats carnals **67,30-33**.

COSMÈTICA

La cosmètica com a compensació de les febleses femenines **11,89-93**.

La cosmètica com a ofensa a Déu **21,4-11**.

Les mares com a mestres de l'art de la cosmètica **21,12-32**.

Excuses de les dones per justificar l'ús de cosmètics i de roba luxosa **27,4-62**.

Vd. Moda.

DONA

La dona com a «hom ocasionat» **5,5-32**.

Virtuts i excel·lències de la dona **12,5-109**.

Penes i defectes de la dona **11,4-121**.

Les dones no esdevindran homes en la vida eterna **13,4-33**.

Subjecció de la dona a l'home **5,33-41**.

La dona com a companyia i consolació de l'home **6,4-14**.

La dona i la reproducció de l'espècie **6,15-31**.

La dona i la cria dels fills **6,32-36**.

Vd. Cosmètica, Infantes, Pecat original, Vergonya.

DONZELLA

Imatge ideal de les donzelles **19,5-21**.

Les donzelles destinades a la vida conventual **19,22-24**.

Les donzelles destinades a casar-se han de preferir la virginitat al matrimoni, però han d'obeir el desig dels pares **19,24-34**.

Tercera defensa de les donzelles: no ser enamoradisses ni amants del bon menjar ni del bon beure **29,4-67**.

ECONOMIA

Crítica dels rendistes i defensa de les almoines i del risc en la gestió dels capitals **92,10-59**.

EDUCACIÓ

Crítica als pares que no saben educar els fills **15,4-62**.

Les mares han de corregir amb severitat les filles, perquè, si no, ho hauran de fer, i de mala manera, els marits **23,31-47**.

Com educar i tractar els fills legítims **36,11-29**.

Defensa de l'alfabetització femenina **56,40-50**.

Dues estratègies per vèncer la malícia femenina: la vergonya i la por; **87,39-49.**

Les viudes solen educar malament els fills **100,56-60.**

EXEMPLA

Rogell, el príncep cast, i la donzella libidinosa **3,34-39.**

El nigromàntic i el diable **11,75-79.**

La mare de sant Bernat i l'alletament dels fills **14,32-35.**

La mort de Vedasta, gran dama d'Egipte, i els dotze fills morts abans d'hora **14,36-52.**

Eli i els seus dos fills (Bíblia) **15,4-24.**

El pare i el fill dissolut condemnat a mort **15,25-33.**

El duc de Bulgària i el seu fill **15,34-57.**

L'educació de les filles de l'emperador Octavià **16,67-71.**

La matrona romana que no volia cosir **17,4-18.**

La reina de Dàcia i els draps de llana **17,19-22.**

La matrona romana i la donzella que volia ser verge **19,48-57.**

La mare i la filla condemnades a l'infern a causa de la cosmètica **21,23-32.**

El dimoni, l'endimoniat i l'hortolà **30,24-26.**

Paraules de Blanca de Castella, reina de França, al príncep Lluís, el seu fill **35,34-37.**

El bon pare que supera de seguida les penes del purgatori gràcies a la intercessió de dotze fills que havien mort abans que ell **37,12-25.**

Càstig de Foroneu, el príncep que fuig de la dona devota i estèril, i té fills bords amb les seves amants **38,17-45.**

Un matrimoni fracassat per causa d'un marit bord **42,4-32.**

Sibil·la, la reina virtuosa, i el marit libidinós **45,18-41.**

La mort de la dama que menyspreava la devoció del marit **46,16-23.**

Mort de Perseus, rei d'Armènia, per haver permès un uxoricidi **51,4-40.**

Curació d'una dona tísica per haver tractat bé els seus sogres **74,26-33.**

Una casa se salva d'un incendi gràcies als bons tractes dispensats als sogres **74,35-40.**

Una esposa virtuosa salva de la mort el marit dissolut **77,4-35.**

Separació d'una esposa virtuosa i un marit dissolut **79,4-31.**

L'emperador Otó III castiga un gentilhome que es vantava de l'amor d'una dama d'honor **82,18-32.**

El marit genovès que va corregir la malícia de la seva esposa amb l'estratègia de la vergonya **88,5-38**.

Vd. Visions.

FAULES

El llop festejant la somera **29,11-25**.

FIDELITAT

Segon bé del matrimoni: la fidelitat **44,4-11**.

Crítica dels marits que menyspreen les dones devotes **45,4-17**.

Crítica de les esposes que menyspreen els marits devots **46,5-31**.

Crítica dels cònjuges que es queixen de la desigualtat de llinatge o d'edat dins del matrimoni **47,4-46**.

Reflexions que ha de fer el marit que té una esposa lletja i aspra **52,4-59**.

L'esposa ha de ser fidel i honesta **94,4-31**.

FILLS

Primer bé del matrimoni: els fills (*bonum prolis*) **35,17-57**.

Quatre condicions diferents dels fills **36,5-10**.

Què han de pensar els esposos que no tenen fills **37,4-32**.

Què han de fer, i què no han de fer, els matrimonis que no tenen fills **38,4-45**.

Crítica del desig de tenir fills per raons mundanes **43,44-57**.

Vd. Bords, Matrimoni.

GELOSIA

Remeis contra la gelosia dins del matrimoni **48,4-29**.

Consells al marit per corregir l'esposa enamoradissa **53,4-41**.

El marit no ha de despertar per res del món la gelosia de la seva esposa **83,5-25**.

Conseqüències de la gelosia del marit **85,4-18**.

Què ha de fer l'esposa quan la gelosia del marit està fonamentada **85,19-32**.

Què ha de fer l'esposa quan la gelosia del marit no està fonamentada **85,33-45**.

Què ha de fer el marit casat amb una dona jove per no estar gelós a causa de la manera de ser de l'esposa **86,4-17**.

L'esposa ha d'adequar la seva conducta a la condició i manera de ser del marit **86,18-31**.

El marit ha d'aprendre a controlar-se per no estar gelós per una menudalla **86,31-40**.

HERETGIES CONTRA EL MATRIMONI

Set raons dels heretges en contra del matrimoni **31,6-42; 32,4-43; 33,4-28; 34,4-25.**

Rèpliques de sant Jeroni a les objeccions dels heretges **32,44-62.**

Impugnació general als arguments dels heretges en contra del matrimoni **35,5-16.**

Rèplica del primer argument maniqueu contra les dones: són lladres per natura i roben als marits **87,5-17.**

Rèplica del segon argument maniqueu contra les dones: són malicioses, rebels i porten la contrària en excés **87,18-37.**

Rèplica del tercer argument maniqueu contra les dones: són bregoses i rondinaires per natura **87,50-72.**

Rèplica del quart argument maniqueu contra les dones: són falses i enganyen els marits **89,5-10.**

Rèplica del cinquè argument maniqueu contra les dones: són variables i tenen poc seny **89,11-16.**

INFANTES

Paper dels pares, i sobretot de les mares, en l'educació de les infantes **14,6-56.**

Distinció entre infantes i donzelles **16,4-10.**

Normes bàsiques d'educació de les infantes **16,11-71; 17,4-54; 18,5-37.**

INFIDELS

Les infantes no s'han d'acostar ni tenir cap mena de tractes amb els infidels **16,16-17.**

LAPIDARI

L'esmaragda i la virginitat **30,9-10.**

LLAR

Normes bàsiques del bon govern de la llar **91,4-10.**

Com ha de governar l'esposa la casa i com ha de controlar els criats i les criades **90,4-35.**

L'esposa ha d'estimular el marit perquè treballi i guanyi diners **91,11-21.**

L'esposa ha de corregir el marit si veu que tracta els criats amb duresa **90,44-58.**

Com administrar els ingressos **92,5-11.**

Consells adreçats a l'esposa estalviadora **93,5-25.**

LUXÚRIA

Penes bíbliques i paganes contra les viltats carnals **3,5-39.**

Condemna de les viltats carnals segons la llei de gràcia **4,5-19**.

Contra els petons i les abraçades fets amb el pretext de la bona intenció **68,4-44**.

La cobejança carnal com a pena en comptes de culpa **71,40-43**.

Vd. Remei de pecat.

MATRIMONI

El matrimoni com a imatge de l'Església cristiana **6,37-47; 69,9-51**.

El marit i el pare han de conèixer molt bé la futura esposa abans de l'enllaç **28,21-43**.

Importància del consentiment dels cònjuges en el pacte matrimonial **47,6-17**.

Casos en què l'esposa pot enganyar de paraula el marit **62,4-29**.

Sant Pau aconsella el matrimoni als joves que no es poden contenir, i el desaconsella als vells **71,56-62**.

El marit no pot triar esposa fixant-se en la bellesa **80,4-55**.

El marit no pot triar esposa fixant-se en la seva riquesa **81,4-48**.

Normes bàsiques sobre com ha de tractar el marit la seva esposa **83,26-41; 89,33-36**.

Com ha de corregir el marit els vicis de l'esposa **84,4-15 i 23-39; 88,5-7**.

Com corregir l'esposa per via de vergonya **88,7-40**.

Com corregir l'esposa per via de la por **88,40-46**.

Quin tracte lingüístic ha de donar el marit a l'esposa **84,16-22**.

Com ha de tractar l'esposa el seu marit **84,39-42**.

Com pot corregir l'esposa els vicis del marit **91,18-21**.

Vd. Fidelitat, Fills, Medicina, Separació.

MEDICINA

Les dones no han de prendre medicines per tenir fills **38,46-56**.

MENJAR I BEURE

Les infantes han de menjar i beure amb discreció, sobretot a l'hora de beure vi **16,53-64**.

Com ha de tractar l'esposa els hostes en els banquets **93,22-25**.

MENSTRUACIÓ

El flux menstrual com a pena del pecat original **11,12-15**.

MODA

Defensa de la humilitat en el vestir de la dona **23,4-30**.

Les modes mundanes femenines **24,4-52**.

Calamitats provocades per les modes mundanes **25,4-47; 26,4-40**.
Reflexions que haurien de fer les dones sobre les modes femenines **26,41-51**.
Reflexions que haurien de fer els marits sobre les modes femenines **26,52-94**.
Les dones han de dur vestits honestos **28,5-20**.
Crítica de les vanitats de les modes i els costums femenins **54,4-44; 56,51-74**.
Els excessos de les modes femenines són la causa de grans desgràcies polítiques **55,4-48; 56,5-39**.
Fins i tot les viudes es deixen influir per les modes **97,35-42**.
Vd. Cosmètica.

ORACIÓ

Oracions a la Mare de Déu **22,11-20**.
Oracions als sants **22,21-29**.
Pregàries del marit per poder suportar els defectes de l'esposa **52,46-51**.
Vd. Virginitat.

PADRINS

Paper dels padrins en l'educació religiosa dels infants **18,7-11**.

PAU I CONCÒRDIA

Cinquè bé del matrimoni: pau i concòrdia **71,4-17**.

PECAT ORIGINAL

La dona abans del pecat original **7,4-30**.
Conseqüències del pecat original **8,4-31**.
Penes del diable pel paper jugat en el pecat original **9,5-62**.
Pena d'Adam pel paper jugat en el pecat original **10,4-21**.
Vd. Menstruació.

PROVERBIS

16,48-49; 32,14-15; 39,37-38; 52,29; 83,11; 84,41.

REMEI DE PECAT

Tercer bé del matrimoni: remei contra el pecat de luxúria **64,4-24**.
Set raons a favor de la bondat de la còpula matrimonial **65,4-43**.
Requisits imprescindibles per fer meritori l'acte carnal dins del matrimoni **66,4-45**.
Tocaments lícits dins de les relacions sexuals matrimonials **67,4-22**.
Tocaments il·lícits dins de les relacions sexuals matrimonials **67,23-40**.
L'Esperit Sant resta al marge de la còpula matrimonial **71,44-55**.

Vd. Luxúria.

REPARACIÓ DE LES CADIRES DEL PARADÍS

Setè bé del matrimoni: reparació de les cadires del paradís **73, 4-16.**

RIURE

Les infantes han d'aprendre a controlar les rialles i a riure de forma discreta **16,41-42.**

SEPARACIÓ

Casos en què és lícita la separació d'un matrimoni **44,9-75.**

Arguments en contra del rebuig de l'esposa **49,4-43.**

La separació com a alternativa a l'uxoricidi **60,32-41.**

Consells a tenir en compte a l'hora de plantejar la conveniència d'una separació **61,4-41.**

Crítica dels matrimonis que se separen al·legant un parentesc proper i contra les autoritats que ho permeten **63,4-21.**

Vd. Adulteri, Matrimoni.

SOGRES

Les esposes han de respectar els seus sogres **74,4-40.**

SOLAÇ DE VIDA

Sisè bé del matrimoni: solaç de vida **72,4-5.**

Gestió de la casa i de l'economia familiars **72,5-18.**

La bona esposa com a companya natural del marit **72,19-57 i 66-75.**

Béns de natura i de fortuna aportats per l'esposa al matrimoni **72,58-65.**

La bona esposa com a protectora del marit **72,76-88.**

La bona esposa és un do de Déu **72,89-97.**

UXORICIDI

Crítica dels reis que permeten l'uxoricidi **50,5-19; 51,4-40.**

Impugnació de l'uxoricidi **57,21-49.**

Matar l'esposa per por de la vergonya mundana és un pecat greu **58,13-76; 59,4-54.**

Vd. Adulteri.

VERGONYA

La vergonya femenina com a remei contra les viltats i els desigs carnals **2,9-19.**

Cal cultivar la vergonya en l'educació de les infantes **18,30-37.**

VIDUÏTAT

Superioritat de la viduïtat en relació amb el matrimoni **95,6-22**.

Excel·lències de la bona viduïtat **95,23-46; 96,4-44; 100,14-31**.

La bona viuda ha de ser una dona devota **97,4-20**.

La bona viuda no s'ha de tornar a casar **97,21-28 i 40-56; 100,32-40**.

La bona viuda ha d'anar vestida de forma humil **97,29-34**.

La bona viuda ha de ser austera i amant de la penitència i de les obres de caritat **98,4-23**.

Defensa de la licitud del segon matrimoni de les viudes **99,4-18**.

En el món antic es valorava molt que la viuda no es tornés a casar **99,19-24**.

Models bíblics de viudes virtuoses **99,25-44**.

Les viudes, sobretot si són joves, han d'anar amb molt de compte en el tracte amb els homes **100,4-13**.

Tres tipus de viudes segons sant Agustí **100,41-48**.

La malmaridada s'ha de considerar una viuda **100,49-53**.

VIRGINITAT

Excel·lències de l'estament virginal **19,35-65; 30,4-48; 71,32-36**.

L'oració com a defensa de la virginitat **20,6-11; 22,4-10**.

Virtut purificadora de l'abstinència sexual **71,18-31**.

VISIONS

Visió del cavaller borgonyó casat amb una dona adúltera **58,29-76**.

Visió del cavaller sevillà que havia matat l'esposa adúltera **59,4-47**.

Visió d'un sant ermità que veu les penes que reben en el purgatori i l'infern molts homes savis per haver-se oblidat de Déu **89,17-36**.

Vd. Exempla.

VI. BIBLIOGRAFIA

- ALARCÓN MENARGUES, F. M. (2010) «Sobre la vida de Vicent Ferrer, valencià universal», *Itaca. Revista de Filologia*, núm. 1, Alacant: Universitat d'Alacant, Departament de Filologia Catalana, pp. 249-262.
- ALBERTÍ I GUBERN, S. (1966-1970) *Diccionari biogràfic*, Barcelona: Albertí Edicions, 4 vols.
- ALEMANY FERRER, R. (1992) «La *Vita Christi* de sor Isabel de Villena: ¿un texto feminista del siglo XV?», dins de *La voz del silencio I. Fuentes directas para la historia de las mujeres (siglos VIII-XVIII)*, C. Segura Graiño (ed.), Madrid: Asociación Cultural Al-Mudayna (Colección Laya núm. 9), pp. 251-264.
- ALÒS-MONER, R. D' (1910) «Inventaris de castells catalans. Tous i Folgons», tiratge a part a *Estudis Universitaris Catalans*, vol. 4, pp. 129-131.
- ALTURO PERUCHO, J. (2001) «Noves dades sobre la difusió de *Lo libre de les dones* de Francesc Eiximenis», *Quaderns de la Selva*, núm. 13 (“Estudis en honor de Josep M. Pons i Guri”, 2), pp. 255-264.
- ÁLVAREZ BEZOS, M. S. (2013) *Violencia contra las mujeres en la Castilla del final de la Edad Media. Documentos para el estudio de las mujeres como protagonistas de su historia*, M. I. del Val Valdivieso, Valladolid: Departamento de Historia Antigua y Medieval. [També disponible a <<https://uvadoc.uva.es/bitstream/10324/4413/1/TESIS472-140224.pdf>>].
- ÁLVAREZ MÁRQUEZ, C. (2004) «Mujeres lectoras en el siglo XVI en Sevilla», dins d'*Historia. Instituciones. Documentos*, núm. 31, pp. 19-40.
- ANDRÉS ANTÓN, M.P., O.S.C. (1991) *El monasterio de la Puridad. Primera fundación de clarisas en Valencia y su reino. Siglos XIII-XV*, Valencia: Monasterio de la Puridad de Valencia.
- ARAGÜÉS ALDAZ, J. (1998) *Alonso de Villegas (1494) Fructus Sanctorum y quinta parte del Flos Sanctorum, Memorabilia: Boletín de Literatura Sapiencial Medieval*, 2 [disponible a <www.uv.es/lemir/Textos/Flos/Discurso10.html>].

- ARCHER, R. (2001) *Misoginia y defensa de las mujeres: antología de textos medievales*, Madrid: Cátedra, Instituto de la Mujer- València: Universitat de València (Feminismos, 63).
- ARCO Y MOLINERO, A. DEL (1916) *La imprenta en Tarragona: apuntes para su historia y bibliografía*, Tarragona: [s. n.] (Imprenta de José Pijoan).
- ARGEMI I HOMS, J., N. BELLAVISTA I FERNÁNDEZ & A. CAMP I CORDOMÍ (2009) «Història de la Fàbrica Vella de Bigues», *Anuari del Centre d'Estudis de Granollers*, pp. 135-141.
- AUER, J. (1977) *Los sacramentos de la Iglesia*, Barcelona: Editorial Herder.
- AVRAY, D.L. & M. TAUSCHE (1994) «Marriage sermons in *Ad Status* collections of the central Middle Ages», dins N. Bériou i D.L. d'Avray (eds.), *Modern questions about Medieval Sermons. Essays on Marriage, Death, History and Sanctity*. Spoleto: Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo.
- AZCÁRATE, P. DE (1873) *Obras de Aristóteles*, Madrid: Medina y Navarro Editores, vol. 3: *Política*. [També disponible a <www.filosofia.org/cla/ari/azc03038.htm>].
- AZCÁRATE, P. DE (1873) *Obras de Aristóteles*, Madrid: Medina y Navarro Editores, vol. 1: *La gran moral*. [També disponible a <<http://www.filosofia.org/cla/ari/azc01.htm#oct>>]
- BADIA, L. (1999) *Bernat Metge. Lo somni*, Barcelona: Quaderns Crema (Mínima minor, 86).
- BADIA, L. & X. RENEDO [eds.] (1991) *Studia bibliographica*, Girona: Col·legi Universitari, Diputació de Girona (Estudis sobre Francesc Eiximenis, 1).
- BAGUÉ, E. (1987) *Vida de Sant Lluís, Rei de França*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Serra d'Or, 71).
- BALDI, A. (1916) *Novellette ed esempi morali di S. Bernardino da Siena*, Lanciano: Carabba Editore (Scrittori italiani e stranieri).
- BARCELONA, O.M.CAP., M. DE (1991) «Fra Francesc Eiximenis, O.M. (1340?-1409?). La seva vida. Els seus escrits. La seva personalitat literària», en Badia, L., X.

- Renedo (eds.), *Studia bibliographica*, Girona: Col·legi Universitari de Girona, Diputació de Girona (Estudis sobre Francesc Eiximenis, 1), pp. 185-239 [reimpressió d'un treball publicat a *Estudis Franciscans XL*, (1928), pp. 437-500].
- BARCELONA, M. DE & N. D'ORDAL, OM CAP. [eds.] (1929) Francesc Eiximenis, *Terc del Crestià. Volum 1*. Barcelona: Editorial Barcino (Els Nostres Clàssics, col·lecció B, 1).
- BAREA LÓPEZ, O. (2014) *Heráldica y genealogía en el sureste de Córdoba (ss. XIII- XIX). Linajes de Baena, Cabra, Carcabuey, Doña Mencía, Iznájar, Luque, Monturque, Priego, Rute, Valenzuela y Zuheros*, Bubok Publishing.
- BATLLE, C. & T. M. VINYOLES (2002) *Mirada a la Barcelona medieval des de les finestres gòtiques*, Barcelona: Rafael Dalmau.
- BELDA SOLER, M. A. (1966) *El régimen matrimonial de bienes en los «Furs de Valencia»*, València: ed. Cosmos (Contribución al estudio de las instituciones del derecho histórico valenciano).
- BELTRÁN SERRA, J. (1994) *Juan Luis Vives. De institutione feminae christianae «La formación de la mujer cristiana»*, València: Ajuntament de València (Colección Juan Luis Vives).
- BERGER, M. P. (1998) «Las lecturas femeninas en la Valencia del Renacimiento», *Bulletin Hispanique*, t. 100, núm. 2, pp. 383-399.
- BERIOU, N. (1987) *La prédication de Ranulphe de la Houblonnière. Sermons aux clercs at aux simples gens à Paris au XIII siècle*, Paris : Études Augustiniennes, 2 vols.
- BOFARULL I MASCARÓ, P. DE (1847) «Procesos de las antiguas cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia», *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, tomo II.
- BOFARULL I SANS, F. (1910) *Los animales en las marcas de papel*, Vilanova i la Geltrú: Oliva Impressor.
- BOHIGAS, P. (1983) «Prediccions i profecies en les obres de fra Francesc Eiximenis», *Aportació a l'estudi de la literatura catalana*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 94-115.

- BOUCHER, F. (2009) *Historia del traje en Occidente: desde los orígenes hasta la actualidad*, Barcelona: Gustavo Gili (G G Moda).
- BRANDENBERGER, T. (1996) *Literatura de matrimonio: Península Ibérica, s. XIV-XVI*, Zaragoza: Libros Pórtico (Hispánica Helvética, 8).
- BRERETON, G. E. & J. M. FERRIER [eds.] (1994) *Le Mesnagier de Paris*, Paris: Librairie Générale Française.
- BRINES GARCIA, LL. (2004) *La filosofía social i política de Francesc Eiximenis*, Sevilla: Novaedició. Grupo Nacional de Editores.
- BRIQUET, C. M. (1984) *Les Filigranes: dictionnaire historique des marques du papier*, publ. per Hildesheim, Georges Olms, 4 vols.
- BRUGUERA, J. A., [ed.] (1991) *Llibre dels fets del rei en Jaume (I-II)*, Barcelona: Barcino («Els Nostres Clàssics», Col·lecció B, 10, 11).
- BRUNDAGE, J. A. (1995) «The Merry Widow's Serious Sister: Remarriage in Classical Canon Law», dins *Matrons and Marginal Women in Medieval Society*, ed. Robert E. Edwards i Vickie Ziegler, Woodbridge: The Boydell Press, pp. 33-48.
- BRUNDAGE, J. A. (1993) *Sex, law and marriage in the Middle Ages*, Aldershot: Variorum.
- BRUNDAGE, J. A. (1987) *Law, sex and christian society in medieval Europe*, Chicago: The University of Chicago Press.
- BRUYANT, J. (1846) *Le Ménagier de Paris, traité de morale et d'économie domestique composé vers 1393 par un bourgeois parisien*, Paris: Société des bibliophiles françois, Crapelet, tome premier.
- BURIDANT, C. (1986) *La traduction de l'Historia orientalis de Jacques de Vitry*, Paris: Klincksieck, Centre de Philologie et de Littératures romanes de l'Université des Sciences humaines de Strasbourg (Bibliothèque française et romane, Série B: Édition critiques de textes, 19).
- BYNUM, C. W. (1991) «Bodily Miracles and the Resurrection of the Body in the High Middle Ages», dins Thomas Kselman (ed.), *Belief in History. Innovative*

Approaches to European and American Religion. Indiana: University of Notre Dame, pp. 68-106.

CABRÉ, J., J. F. MIRA & J. PALOMERO (1979) *Història de la literatura catalana amb textos*, Barcelona: Edicions 62 (Didàctiques, 5).

CABRÉ, LL. (1993) *Pere March. Obra completa*, Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics. Col·lecció A, 132).

CADDEN, J. (1993) *Meanings of Sex Difference in the Middle Ages. Medicine, Science, and Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.

CAMPOS, J. (1964) *Cipriano de Cartago, Obras de San Cipriano, Tratados. Cartas*, edició bilingüe, Madrid: La editorial catòlica (Biblioteca de Autores Cristianos, 241).

CANELA I SERRA, A., J. ANDREU, J. CANELA & M. A. SERRA (1992), *El llibre de comptes com a font per a l'estudi d'un casal noble de mitjan segle xv: 'Primer llibre memorial començat per la senyora dona Sanxa Ximenis de Fox e de Cabrera e de Navalles' (1440-1443)*, Barcelona: Fundació Noguera.

CANELLAS, A. [ed.] (1976), Jerónimo de Zurita, *Annales de la Corona de Aragón*, Saragossa: Institución Fernando el Católico, vol. 2, libros VI, VII, i vol. 4, libros XI, XII y XIII. [També disponible a <<http://ifc.dpz.es/publicaciones/ebooks/id/2448>>, consultat el 26 de setembre de 2010].

CANET, J. L. (1996) «La mujer venenosa en la época medieval», *Revista de Literatura Española Medieval y del Renacimiento*, LEMIR, pp. 1-22. [També disponible a <arnaseo.uv.es/Lemir/Revista/Revista1/Mujer_venenosa.html>].

CANNAROZI, C. [ed.] (1940) *Bernardino de Siena. Le prediche volgari: Quaresimale del 1425*, Firenze: [s.n.], 4 vols.

CANTERA ORTIZ DE URBINA, J. (2005) *Diccionario Akal del refranero latino*, Madrid: Akal (Tres Cantos).

CÁRCEL ORTÍ, M. M. (2005), *Un formulari i un registre del bisbe de València En Jaume d'Aragó*, València: Universitat de València (Fonts Històriques Valencianes, 17).

- CARRÉ PONS, A. (2014) *Jaume Roig. Espill*, Barcelona : Barcino (Els Nostres Clàssics. Autors medievals, 33; Els Nostres Clàssics. Col·lecció B, 33).
- CARRÉ PONS, A. (2001) «Des de l'altra banda del mirall: la visió masculina del cos de les dones en l'embriologia medieval», a *Asclepio*, vol. 53, núm. 1, pp. 173-196.
- CARRERES ZACARÉS, S. (1930) *Libre de memories de diversos sucesos e fetes memorables e de coses senyalades de la ciutat e regne de Valencia (1308-1644)*, València: Acció Bibliogràfica Valenciana, 2 vols.
- CASAGRANDE, C. (1992) «La mujer custodiada», dins d'*Historia de las mujeres en Occidente. Edad Media*, ed. per G. Duby & M. Perrot, Madrid: Taurus, pp. 93-131.
- CASANOVA, E. (2003) «L'*Espill del Pecador*, traducció del *Speculum Peccatoris*, atribuïble a Antoni Canals», dins de *Traducción y práctica literaria en la Edad Media Románica*, Cantavella, R., Marta Haro & Elena Real (eds.), València: Universitat de València.
- CASTILLO SAINZ, J. (2012) *Alfons el Vell, duc reial de Gandia*, Gandia: C.E.I.C. Alfons el Vell, O.A. Ajuntament de Gandia.
- CATALÀ I ROCA, P. (1999-2000) «Contribució a l'estudi dels Bertran (s. XIV), família senyorial de Gelida», *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, "Homenatge al Dr. Manuel Riu i Riu, vol. 1", núms. 20-21, pp. 381-390.
- CHABÀS, R. (1903) «Estudio sobre los sermones valencianos de S. Vicente Ferrer que se conservan manuscritos en la biblioteca de la Basílica metropolitana de Valencia», *Revista de Bibliotecas, Archivos y Museos*, 8, pp. 291-295.
- CLAUSELL NÁCHER, C. (2007a) *Carro de las donas. Valladolid, 1542. Adaptación del Llibre de les dones de Francesc Eiximenis O. F. M. realizada por el P. Carmona O. F. M.*, Madrid: Fundación Universitaria Española, Universidad Pontificia de Salamanca (Espirituales Españoles), 2 vols.
- CLAUSELL NÁCHER, C. (2007b) «La tradició textual del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis O.F.M.», Girona: *Actes del Tretzè Col·loqui Internacional de Llengua i*

Literatura Catalanes, Universitat de Girona, 8-13 setembre del 2003, vol. III, (Biblioteca Abat Oliba), Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 201-212.

CLAUSELL NÁCHER, C. (2003) *Carro de las donas (Valladolid, 1542): Estudio preliminar y edición anotada*, Tesi doctoral dirigida per A. Blecua i X. Renedo, Departamento de Literatura Española, Universidad Autónoma de Barcelona.

CLAUSELL NÁCHER, C. (1996) «Francesc Eiximenis en Castilla» I. Del *Llibre de les dones* al *Carro de la donas*”, a *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, 45, pp. 339-464.

CODET, C. (2012) «Edición de la Suma y breve compilación de *cómo han de bivar y conversar las religiosas de Sant Bernardo que biven en los monasterios de la cibdad de Ávila* de Hernando de Talavera (Biblioteca del Escorial, ms. a.IV-29)», dins *Memorabilia*, núm. 14, pp. 1-57.

COLL I ALENTORN, M. (1988), veu «Prades i d'Arenós, Jaume de», *Gran Enciclopèdia Catalana*, volum 18 (PICOS-QUIL), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 294.

COMAS VIA, M. (2013) «Palabras y actitudes de mujeres de la Cataluña bajomedieval ante las violencias e injusticias», *Memoria y civilización. Anuario de Historia*, 16, Navarra: Universidad de Navarra, Departamento de Historia, Historia del Arte y Geografía, pp. 9-25.

COMAS VIA, M. (2012) *Les dones soles a la Baixa Edat Mitjana: una lectura sobre la viduïtat*, tesi doctoral dirigida per la Dra. T. Vinyoles Vidal, Universitat de Barcelona, Departament d'Història Medieval, Paleografia i Diplomàtica.

CORBALÁN DE CELIS I DURAN, J. (2009) «Les relacions familiars entre els senyors de Torres Torres i Estivella», *Braçal*, núm. 39-40, pp. 193-222.

CORBALÁN DE CELIS I DURAN, J. (2004) «Amojonamientos y deslindes del término de Torres Torres», *Crònica de la XXIV Assemblea de Cronistes Oficials del Regne de València*, València: Associació de Cronistes Oficials del Regne de València, pp. 615-631.

- CÓRDOBA DE LA LLAVE, R. (2005) «El homicidio en Andalucía a fines de la Edad Media. Primera Parte. Estudio», *Clio & Crimen*, 2, pp. 278-504, i «Segunda Parte. Documentos», pp. 505-707.
- CORNAGLIOTTI, A. [ed.] (1975) *Flors de virtut: versió catalana de F. de Santcliment*, Barcelona: Editorial Barcino.
- COROMINES, J. (1980-2001) *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona: Curial, 10 vols.
- COROMINES, J. (1976-1977) «Sobre les prosificacions de poemes didàctics en el *Llibre de les dones*», *Entre dos llenguatges* (I), Barcelona: Curial (Biblioteca de Cultura Catalana, 19-21), pp. 166-240.
- CORTÉS, J. (2012) «Què llegien les dones? Biblioteques i llibres en València entre l'edat mitjana i el Renaixement», dins de *Dones i literatura entre l'edat mitjana i el Renaixement*, Ricard Bellveser (coord.), València: Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, vol. II, pp. 713-733.
- CORTÉS, J. (1988) «Els Boïl de la Scala: una història de família», *Batlia, Quadern del Palau de la Scala*, 9, pp. 6-24.
- COSCOLLÀ SANZ, V. (2003) *La Valencia musulmana*, València: Carena Editors («Tierra viva»).
- COSTA, M. M. (1989), veu «Vilaragut i Carròs, Carrossa de», *Gran Enciclopèdia Catalana*, volum 24 (VENU- ZIT), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 166.
- COSTA, M. M. (1988), veu «Pròixida, Olf de», *Gran Enciclopèdia Catalana*, volum 18 (PICOS- QUIL), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 373.
- CRUSELLES GOMEZ, J. M. (1998) *Els notaris de la ciutat de València. Activitat professional i comportament social a la primera meitat del segle XV*, Barcelona: Fundació Noguera (Estudis 17).
- CRUZ CRUZ, J. (1993) «¿Finalidad femenina de la creación? Antropología bajomedieval de la mujer», *Anuario filosófico* 26, pp. 513- 540. [També disponible a <<http://dadun.unav.edu/bitstream/10171/672/4/3.%20FINALIDAD%20FEMENINA%20DE%20LA%20CREACI%20N,%20ANTROPOLOG%20C3%8DA%20>

BAJOMEDIEVAL%20DE%20LA%20MUJER,%20JUAN%20CRUZ%20CRU.p
df>].

CSEERNUS, S. (2001) «Charles-Robert (1308-1342) et Louis le Grand (1342-1382)», dins
L'Europe des Anjou. Aventure des princes angevins du XIIIe au XVe siècle, Paris:
Somogy éditions d'Art, pp. 155-167.

CUELLA ESTEBAN, O. (2005) *Bulario aragonés de Benedicto XIII. II. La curia itinerante
(1404- 1411)*, Zaragoza: Institución «Fernando el Católico» (C.S.I.C), (Fuentes
Históricas Aragonesas, 36).

CUSCÓ I CLARASÓ, J. (2005) *Els beguins. L'heretgia a la Catalunya medieval*,
Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Scripta et Documenta», 70).

DALARUN, J. (2008) «Dieu changea de sexe, pour ainsi dire». *La religion faite femme
XIe-XVe siècle*. París: Fayard.

DANIEL, R. E. [ed.] (1983) Abbot Joachim of Fiore, *Liber de concordia Novis ac Veteris
Testamenti*. Philadelphia: The American Philosophical Society.

D'AVRAY, D. (2005) *Medieval Marriage. Symbolism & Society*. Oxford: Oxford
University Press.

DE LA TORRE, V. & J. LOZANO ESCRIBANO (2004) *Gesta Romanorum: exempla
europeos del siglo XIV*, Madrid: Akal (Akal/ Clásicos latinos medievales y
renacentistas, 16).

DELCORNO, C. (1989) *Bernardino da Siena. Prediche volgari sul Campo di Siena 1427
(I-II)*, Milano: Rusconi.

DELUMEAU, J. (1992) *La religion de ma mère, le rôle des femmes dans la transmission
de la foi*. París: les Éditions du Cerf.

DOEHNE, T. (1857) *Plutarchi. Vitae, secundum codices parisinos recognovit*, Parisiis:
Editores Ambrosio Firmin Didot, Instituti Imperialis Franciae Typographo
(Graece et Latine, volumen primum). [També disponible a
<<https://archive.org/details/plutarchivitaep00doehgoog>>].

- DOMÍNGUEZ REBOIRAS, F. (1990) *Llibre de virtuts e de pecats/ Ramon Llull*, Palma de Mallorca: Patronat Ramon Llull (Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, 1).
- DURAN I CAÑAMERAS, F. (1956) *Margarida de Prades*, Barcelona: Impremta Porcar.
- DURAN I CANAMERAS, F. (1952) «Margarida de Prades», *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, núm. 1, pp. 47-51.
- DURAN SANPERE, A. (1917) «Notícia de llibres en inventaris de Cervera» *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, IV, pp. 127-135.
- FANTAZZI, C. & C. MATHEEUSSEN (eds.) (1996-1998) *J. L. Vives. De institutione feminae christianae*, translated by C. Fantazzi, Leiden-Boston-Köln: Brill (Selected Works of J. L. Vives, 6-7), 2 vols.
- FARFAN NAVARRO, M. C. (1990) *Real Monasterio y Convento de la Puridad. Catálogo de los fondos existentes en el A.R.V.*, València: Arxius Valencians, Generalitat Valenciana, Conselleria de Cultura, Educació i Ciència, Diputació d'Alacant, Castelló i València.
- FERRANDO, A. (1993) «Del *Tiran* de 1460-64 al *Tirant* de 1490», *Actes del Novè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Alacant/ Elx, 9-14 de setembre de 1991*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Biblioteca Abat Oliba»), pp. 25-68.
- FERRER I MALLOL, M. T. (2008) «Els viatges piadosos de cristians, jueus i musulmans per la Mediterrània medieval», a *Un mar de Lleis. De Jaume i a Lepant*, Barcelona: Institut Europeu de la Mediterrània, Generalitat de Catalunya, Cambra de Comerç de Barcelona, Col·legi d'Advocats de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, pp. 101-118.
- FLORI, J. (2005) *Leonor de Aquitania. La reina rebelde*. Barcelona: Edhasa [Traducció d'*Eleanor d'Aquitaine* (2004) París: Éditions Payot].
- FLUVIA I ESCORSA, A. DE (1979) «Els comtes i el comtat de Prades», dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 25, núm. 1, pp. 155-165.

- FONTCUBERTA TURA, C. (2005) «La Torre del Prat: la masia com a patrimoni», *Mestall. Butlletí de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines*, any VII, núm. 18, p. 17.
- FORT I COGUL, E. (1960) *Margarida de Prades*, Barcelona: Rafael Dalmau editor («Episodis de la Història», 7).
- FRAIPONT, J. (1968) *Fulgentius Ruspensis. Opera*, Series Latina XCI, Corpus Christianorum, Turnholt: Typographi Brepols Editores Pontificii (CCSL 91A).
- FRANCOLINI, M., ALCIATI, A. (1615) *Liber sextus Decretalium D. Bonifacii VIII. Clementis Papae v. Constitutiones, extravagantes tvm viginti D. Ioannis Papae xxii, tvm Communes. Haec omnia cum suis glossis suae integritate restituta, et ad exemplar Romanum diligenter recognita*, Venetiis, Apud Iuntas (també disponible a <https://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=ucm.5326663719;view=1up;seq=438>), consultat el 31/07/16).
- FREVILLE, M. DE (1888) *Les quatre âges de l'homme: traité moral de Philippe de Navarra publié pour la première fois d'après les manuscrits de Paris, de Londres et de Metz*, Paris: Didot (Société des Anciens Textes Français). [També disponible a <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5228h>].
- GALLENT MARCO, M. (1986) «Profesionalización y ejercicio de la medicina medieval», *Anales de la Universidad de Alicante. Historia medieval*, núm. 4-5, pp. 225-236.
- GARCÍA, F. (1967) *Obras completas castellanas de Fray Luis de León*, Madrid: B. A. C., 2 vols.
- GARCÍA BALLESTER, LL. (1989) *La medicina a la València medieval*, València: Edicions Alfons el Magnànim, Institució valenciana d'estudis i investigació.
- GARCÍA BALLESTER, LL., M. R. MCVAUGH & A. RUBIO VELA (1989), *Medical licensing and learning in fourteenth-century Valencia*, Philadelphia: American Philosophical Society.
- GARCÍA DE PAZ, J. L. (2007-2008) «Doña Aldonza de Mendoza y su hermanastro el marqués», *Boletín Asociación Amigos Museo Guadalajara (B.A.A.M.GU.)*, 2/3, pp. 147-177.

- GARCÍA HERRERO, M. C. (2008) «La marital corrección: un tipo de violencia aceptado en la Baja Edad Media», *Clio & Crimen*, 5, pp. 49-71.
- GARCÍA HERRERO, M. C. (2006) *Las mujeres en Zaragoza en el siglo xv*, Zaragoza: Ayuntamiento de Zaragoza, Prensas Universitarias de Zaragoza (Sagardiana. Estudios feministas, 4), 2 vols.
- GARCÍA LÓPEZ, J. (2010) [ed.] *Alexandre*, Barcelona: Crítica (Clásicos y modernos, 33).
- GARCÍA LÓPEZ, J. (2002) «Francesc Eiximenis en la Guerra dels Segadors: dos pliegos de la colección Bonsoms», *Estudi General 22. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, pp. 421-443.
- GARRIDO, E., P. FOLGUERA, M. ORTEGA & C. SEGURA (1997) *Historia de las mujeres en España*, Madrid: Editorial Síntesis (Letras Universitarias).
- GARZA CUARÓN, B. & G. BAUDOT (1996) *Historia de la literatura mexicana: las literaturas amerindias de México y la literatura en español del siglo xvi*, México: UNAM, Siglo XXI editores.
- GENDT, A. M. DE (2003) *L'art d'éduquer les nobles damoiselles. Le Livre du Chevalier de la Tour Landry*, París: Honoré Champion (Essais sur le Moyen Âge, 28).
- GIALLONGO, A. (1990) *Il bambino medievale*. Bari: edizioni Dedalo.
- GOFF, F. R. (1973) *Incunabula in American libraries: a third census of fifteenth-century books recorded in North American collections*, Millwood, N.Y.: Kraus Reprint Co.
- GOLIUM, T. (1823) *Aristotelis Doctrinae moralis ex Decem Libris Ethicorum ad Nicomachum*, collecta pro Academia Argentinensi, Editio Nova, Oxonii: excudebat W. Baxter, impensis C. Vincent.
- GONZÁLEZ MUELA, J. [ed.] (1979) Alfonso Martínez de Toledo, *Arcipreste de Talavera o Corbacho*. Madrid: Castalia (Clásicos Castalia, 24).
- GRAESSE, T. (1850) *Jacobi A Voragine. Legenda aurea. Vulgo Historia Lombardica dicta ad optimorum librorum fidem*, Lipsiae: Impensis Librariae Arnoldianae, editio secunda.

- GUAL, V. (1997) *Contes de Canterbury. Geoffrey Chaucer*, Barcelona: Quaderns Crema (Biblioteca mínima (Quaderns Crema), 52).
- GUINOT, E. & J. TORRÓ (2007), *Repartiments medievals a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València: Universitat de València.
- GUIXERAS, D. (2012), *Edició crítica i estudi del "Regiment de la cosa pública"*, tesi dirigida pel Dr. X. Renedo i Puig, Departament de Filologia i Filosofia, Universitat de Girona.
- GUIXERAS, D. & X. RENEDO (2005) Francesc Eiximenis, *Llibres, mestres i sermons*, Barcelona: Editorial Barcino (Biblioteca Barcino. Volum 2).
- HAEBLER, C. (1902-1917) *Bibliografía ibérica del siglo xv. Enumeración de todos los libros impresos en España y Portugal hasta el año de 1500*, La Haya: Martinus Nijhoff, Leipzig: Karl. W. Hiersemann, 2 vols.
- HAMESSE, J. (1974) *Les Auctoritates Aristotelis: un florilège médiéval étude historique et édition critique*, Louvain: Publications universitaires (Philosophes médiévaux, 17).
- HASENOHR, G. (1986) «La vie quotidienne de la femme vue par l'Église: l'enseignement des "journées chrétiennes" de la fin du Moyen Âge», dins *Frau und spätmittelalterlicher Alltag: internationaler Kongress, Krems an der Donau 2. bis 5. Oktober 1984*. Viena: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, pp. 19-101.
- HAUF, A. G. (2004) Joanot Martorell, *Tirant lo Blanch*, València: Tirant lo Blanch.
- HAUF, A. G. (1990a) *D'Eiximenis a sor Isabel de Villena. Aportació a l'estudi de la nostra cultura medieval*, Barcelona: Institut de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Sanchis Guarner, 19).
- HAUF, A. G. (1990b) «Eiximenis, Joan de Salisbury i Joan de Gal·les», *Miscel·lània Sanchis Guarner*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, vol. 2, pp. 239-262.
- HAUF, A. G. [ed.] (1983) Francesc Eiximenis, *Lo Crestià*, Barcelona: Edicions 62 (MOLC, 98).

- HAUF, A. G. (1976) *La «Vita Christi» de Fr. Francesc Eiximenis (1340?-1409) y la tradición de las Vitae Christi medievales: aportación al estudio de las principales fuentes e influencia de la VCE, y edición de los cinco primeros libros*. Barcelona: Universitat de Barcelona (tesi doctoral inèdita).
- HERNANDO DELGADO, J. (2003) *Els esclaus islàmics a Barcelona: blancs, negres, llors i turcs: de l'esclavitud a la llibertat (s. XIV)*, Barcelona: C.S.I.C., Institució Milà i Fontanals, Departament d'Estudis Medievals.
- HILLGARTH, J. N. (1991) *Readers and books in Majorca 1229-1550*, París: Centre National de la Recherche Scientifique, vol. II.
- HINOJOSA MONTALVO, J. (1975) *Petrus de Arenys. Chronicon*, València: Universitat de València (Textos Medievales, 45).
- HUMBERT DE ROMANS, *Sermones ad diversos status*, incunable de Heinrich Gran, 22 de desembre de 1507, disponible a <<https://play.google.com/books/reader?id=TK1hAAAACAAJ&hl=ca&pg=GBS.PP1>>, consultat el 10/03/2017.
- IANNUZZI, I. (gener-abril 2008) «Talavera y Nebrija: lenguaje para convencer, gramática para pensar», *Hispania. Revista Española de Historia*, vol. LXVIII, núm. 228, pp. 37-62.
- IGLESIAS, J. A. (1996) *Llibres i lectors a la Barcelona del segle XV. Les biblioteques de clergues, juristes, metges i altres ciutadans a través de la documentació notarial (anys 1396-1475)*, tesi doctoral dirigida per J. Alturo Perucho, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, 2 vols.
- IRISO ARIZ, S. (2000) «Exemplos muy notables», *Memorabilia: boletín de literatura sapiencial*, núm. 4, des de <<http://parnaseo.uv.es/Memorabilia/exemplos/libros/Introd.htm>>, consultat el 17/04/2016.
- IVARS, A. (1933a) «Franciscanismo de la reina de Aragón, doña María de Luna (1396-1406)», *Archivo Ibero-Americano*, XXXVI (cap. V. «Su privanza con fray Francisco Eximénez»), pp. 259-281.

- IVARS, A. (1933b) «Franciscanismo de la reina de Aragón, doña María de Luna», *Archivo Ibero Americano* XXXVI, pp. 427-431.
- IZQUIERDO MOLINAS, E. (2010) «Un testimoni sobre la vida de Sanxa Ximenis d'Arenós i sobre l'origen del *Llibre de les dones*», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 48, València: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 135-161 (també a <<http://www.raco.cat/index.php/Caplletra/article/viewFile/274714/362731>>).
- JACQUART, D. & C. THOMASSET (1989) *Sexualidad y saber médico en la edad media*, Barcelona: Labor universitaria (Monografías).
- JAMIESON, R., A.R. FAUSETT & D. BROWN (2003) *Comentario exegético y explicativo de la Biblia. Tomo 1: El Antiguo Testamento*, El Paso: Editorial Mundo Hispánico. Casa Bautista de Publicaciones.
- JEHEL, G. (2014) *Les Angevins de Naples. Une dynastie européenne 1246-1266-1442*. París : Ellipses.
- JUNYENT, E. (1943) «Repertorio de noticias sobre manuscritos catalanes entresacados de algunos inventarios de la 'Curia Fumada' de Vich» *Analecta Sacra Tarraconensia*, 16, pp. 57-86.
- KELLEHER, M. A. (2010) *The Measure of Women. Law and Female Identity in the Crown of Aragon*. Philadelphia: University of Philadelphia Press.
- KLIBANSKY, R., E. PANOFSKY & F. SAXL (1991) *Saturno y la melancolía. Estudios de historia de la filosofía de la naturaleza, de la religión y del arte*. Madrid: Alianza editorial.
- LABARGE, M. W. (1988) *La mujer en la Edad Media*, traduc. de Nazaret de Terán, Madrid: Nerea.
- (1993) *La Bíblia*, Barcelona: ed. Claret, Associació Bíblica de Catalunya, Societats Bíbliques Unides (Bíblia Catalana Interconfessional). [També disponible a <<http://www.abcat.org/bci/>> consultat el 12/01/2011].
- (1916) «La biblioteca Dalmases» *Butlletí de la Biblioteca de Catalunya*, any III, núm. 6, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans-Palau de la Diputació, pp. 28-57.

- LACARRA LANZ, E. (2007) *Asimetrías genéricas: «ojos ay que de legañas se enamoran»*. *Literatura y género*, Bilbao: Universidad del País Vasco (Filología y Lingüística, 14).
- LACHAUD, F. (2007) «La critique du vêtement et du soin des apparences dans quelques oeuvres religieuses, morales et politiques (XIIe-XIVe siècles)», *Micrologus* XV, pp. 61-86.
- LADERO, M.A., M. GARCÍA & T. ZAMARRIEGO (1984) *Juan de Salisbury, Policraticus*, Madrid: Editora Nacional (Clásicos para una biblioteca contemporánea, 28).
- LANGA, P. (1984) *San Agustín y el progreso de la Teología matrimonial*, Toledo: Estudio Teológico de San Ildefonso.
- LAZZERINI, L. (1988) *Il testo trasgressivo. Testi marginali, provocatori, irregolari dal Medioevo al Cinquecento*. Milà: Franco Angeli libri.
- LECOY DE LA MARCHE, A. (1877) *Anecdotes historiques, légendes et apologues tirés du recueil inédit d'Étienne de Bourbon*, Paris: Société de la Histoire de France, Librairie Renouard.
- LEE, H., M. REEVES & G. SILANO (1989) *Western Mediterranean Prophecy. The School of Joachim of Fiore and the Fourteenth-Century Breviloquium*, Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies (Studies and Texts, 88).
- LE GOFF, J. (1996) *Saint Louis*, París: Gallimard.
- LE GOFF, J. & J. C. SCHMITT (2003) *Diccionario razonado del Occidente medieval*, Madrid: Ediciones AKAL.
- LETT, D. (2013) *Hommes et femmes au moyen âge. Histoire du Genre XIIe- XVe siècle*, Paris: Armand Colin (Cursus Histoire A).
- LOBERA, F. J., G. SERÉS ET AL. [eds.] (2000) Fernando de Rojas, *La Celestina. Tragicomedia de Calisto y Melibea*, Barcelona: Crítica.
- LLABRÉS QUINTANA, G. (1889) *Jahuda Bonsenyor, Llibre de paraules e dits de savis e filososfs*, Palma de Mallorca: Imprenta d'en Joan Colomar y Salas (Biblioteca d'Escriptors Catalans. Moralistes).

- LÓPEZ RODRÍGUEZ, C. (2005) *Nobleza y poder político. El reino de Valencia (1416-1446)*, València: Publicacions de la Universitat de València.
- LÓPEZ RODRÍGUEZ, C. (2004) *Epistolari de Ferran I d'Antequera amb els infants d'Aragó i la reina Elionor (1413-1416)*, València: Universitat de València («Fonts històriques valencianes», 14).
- MACKAY, A. & D. DITCHBURN (1997) *Atlas of Medieval Europe*, London: Routledge.
- MADURELL MARIMON, J. M. (1968) «Manuscrits eiximinians. Petit repertori documental» dins *Martínez Ferrando Archivero. Miscelánea de estudios dedicados a su memoria*, Madrid: Asociación Nacional de Bibliotecarios, Archiveros y Arqueólogos, pp. 291-313.
- MARANGES I PRAT, I. (1991) *La indumentària civil catalana, segles XIII- XV*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica, 41).
- MARKUS, R. A. (2001) *Gregorio Magno e il suo mondo*, Milà: Vita e Pensiero.
- MARTÍ CASTELLÀ, S. (2012) «Notes sobre l'alquímia al *Crestià* de Francesc Eiximenis», dins de *I franscescani e le scienze. Atti del XXXIX Convegno Internazionale (Assisi, 6-8 ottobre 2011)*, Spoleto: Fondazione Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, pp. 281-308.
- MARTÍ CASTELLÀ, S. (2010) «Notes sobre la tradició textual del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia* 48, pp. 235-256.
- MARTÍ CASTELLÀ, S. (2007) «La tradició llatina del *Llibre dels àngels* de Francesc Eiximenis», *Actes del II Col·loqui Europeu d'Estudis Catalans (Besiers, febrer 2006)*, Montpeller: Alexander Fidora i Eliseu Trenchs, I, pp. 165-183.
- MARTÍ CASTELLÀ, S. (2003) *Àngels e demonis. Francesc Eiximenis*, Barcelona: Quaderns Crema (Mínima minor, 90).
- MARTÍ, S. & D. GUIXERAS (2002) «Apunts sobre la Tradició del *Dotzè del Crestià I*», *Literatura i Cultura a la Corona d'Aragó (segles XIII-XV)*, *Actes del III Col·loqui "Problemes i Mètodes de Literatura Catalana Antiga"* (Universitat de Girona, 5-

8 juliol 2000), Barcelona: Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 211-223.

MARTÍN ACERA, F. (1988) *Los Nueve Libros de hechos y dichos memorables/ Valerio Máximo*, Torrejón de Ardoz: Akal (Akal/Clásica, 14).

MARTÍN MARTÍN, T. (2008) *Fray Marcos de Cardona, jardinero de Carlos V y Felipe II en Yuste y El Escorial*, Madrid: Sociedad de Fomento y Reconstrucción del Real Coliseo Carlos III; Asociación Cultural Cocheras del Rey.

MARTINEZ CHECA, M. (1994) *Francesc Eiximenis. Pastoral. Edició i traducció*, tesi doctoral dirigida per José Martínez Gázquez, Barcelona: Universitat Autònoma de Barcelona, Departament de Filologia Espanyola.

MASSO I TORRENTS, J. (1991) «Les obres de Francesch Eximeniç (1340?-1409?). Essai d'una bibliografia», en Badia, L., X. Renedo (eds.), *Studia bibliographica*, Girona: Col·legi Universitari de Girona, Diputació de Girona (Estudis sobre Francesc Eiximenis, 1), pp. 45-172 [reimpressió d'un treball de l'*Anuari de l'IEC*, 3 (1909-1910), pp. 588-692].

MAZO KARRAS, R. (2012) *Sexuality in medieval Europe doing unto others*, London and New York: Routledge, Taylor & Francis Group.

MICHELET, C. L. (1848) *Aristotelis. Ethicorum Nicomacheorum libri decem*, Berolini: impensis Ad. MT. Schlesingeri, volumen alterum commentarium continens. [També disponible a <<https://achive.org/stream/aristotelisethi02arisgoog#page/n9/mode/1up>>, consultat el 22/06/2016].

MIQUEL I PLANAS, R. (1914) *Valeri Màxim, Llibre anomenat Valeri Màxim dels dits y fets memorables/ traducció catalana del segle XIV per Frare Antoni Canals*, Barcelona: Casa Miquel-Rius (Biblioteca catalana (Miquel Rius), 2 vols.

MIRET I SANS, J. (1908) «Saqueig de Sasser en 1329», *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, año VIII, núm. 38, pp. 429-447.

MOLINS DE REI, D. DE (1927) *Francesc Eiximenis. Regiment de la cosa pública*, Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics; Col·lecció A, 13).

- MOLL, A. & J. M. ALCOVER (1930-1961) *Diccionari català-valencià-balear: inventari lexical i etimològic de la llengua catalana. Obra iniciada per Antoni M. Alcover*, Palma de Mallorca: Moll, 10 vols. [També disponible a <<http://dcvb.iecat.net/>>].
- MONFAR I SORS, D. DE & P. DE BOFARULL I MASCARÓ (1853) «Historia de los Condes de Urgel», *Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón*, tomo X.
- MONTAIGLON, M. A. DE (1854) *Le livre du chevalier de la Tour Landry pour l'enseignement de ses filles publié d'après les manuscrits de Paris et de Londres*, Paris : Chez P. Jannet, Libraire. [També disponible a <<https://archive.org/stream/lelivreduchevali00lato#page/n7/mode/2up>>].
- MORROS, B. (2002) «Las glosas a la *Alexandreis* en el *Libro de Alexandre*», *Revista de Literatura Medieval* 14, pp. 63-108.
- MUNTANER, LL. (2014) *Joan Baptista Binimelis. Sobre els vicis de les dones i el seu tarannà variable. Catàleg de dones especialment sàvies*, Palma de Mallorca: ed. d'Alexandre Font Jaume (Obres de Joan Baptista Binimelis, vol. I; L'Arjau, 36).
- NACCARATO, F. [ed.] (1981), Francesc Eiximenis, *Lo libre de les dones* (I-II), «Introducció» de Curt Wittlin, Barcelona: Curial Edicions Catalanes (Biblioteca Torres Amat, 9 i 10).
- NARBONA VIZCAÍNO, R. (1988-1989) «Los Rabassa, un linaje patricio de Valencia medieval», a *Annales de la Universidad de Alicante. Historia Medieval*, núm. 7, pp. 111- 136.
- NARRO SÁNCHEZ, A. (2011) «San Jerónimo como transmisor de la tradición clásica en el *De institutione feminae christianae* de Juan Luis Vives», *Studia Philologica Valentina*, volum 13, n. s. 10, pp. 325-340. [També disponible a <http://www.uv.es/sphv/13/20_narro13.pdf>].
- OBREGÓN, D. (2002) *Batallas contra la lepra: Estado, Medicina y Ciencia en Colombia*, Medellín: Banco de la República, Fondo Editorial, Universidad EAFIT.

- OHLEK, N. (2002) *Vita Pericolosa dei Pellegrini nel Medioevo. Le avventure di uomini e donne che si misero in viaggio in cerca del Paradiso*, R. Fabbri [trad.], Casale Montferrato: Piemme Pocket.
- OLIVAR, M. (1927) *Bernat Metge. Anselm Turmeda. Obres menors*, Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics, X).
- OTIS-COUR, LEAH (2000) *Historia de la pareja en la Edad Media: placer y amor* (traduc. Anton Dieterich Arenas), Madrid: Siglo XXI de España Editores (Historia de Europa).
- PAGES, A. (1941) *Chronique catalane de Pierre IV d'Aragon, III de Catalogne, dit le Cérimonieux ou del Punyalet*, Toulouse: Édouard Privat; Paris: Henri Didier («Bibliothèque méridionale», 2e sèrie, 31).
- PALET PLAJA, T. & M. ROMERO TALLAFIGO (1987) *Capbreu de la baronia d'Entença (s. XIV)*, Tarragona: Diputació de Tarragona, Institut d'Estudis Tarraconenses "Ramon Berenguer IV" (Secció de Filologia i Història Literària, Publicació núm. 22).
- PALLARÉS MÉNDEZ, M. C. (1995) «Conciencia y resistencia: la denuncia de la agresión masculina en la Galicia del siglo XV», *Arenal*, 2: 1, pp. 67-79.
- PANUNZIO, S. (1963-1964) *Bestiaris*, Barcelona: Barcino (Els Nostres clàssics. Col·lecció A, 91-92), 2 vols.
- PARISI, I. (2009a) «La verdadera identidad del comendador Escrivà, poeta valenciano de la primera mitad del siglo XVI», *Estudis Romànics* 31, Barcelona: I.E.C., pp. 141-162.
- PARISI, I. (2009b) «Els Escrivà, parents dels Borja: una continuació», *Revista Borja. Revista de l'IEEB* 2, Actes del II Simposi Internacional sobre els Borja, pp. 55-79.
- PARMA, A. A (1891) *Doctoris Seraphici S. Bonaventurae S.R.E. Episcopi Cardinalis Opera omnia*, tomus v, Ad Claras Aquas (Quaracchi): Typographia Collegii S. Bonaventurae. [També disponible a <https://archive.org/stream/05636860.5.emory.edu/05636860_5#page/n5/mode/2up>, consultat el 19/06/2016).

- PELAEZ, M. J., J. L. HAGUE & J. M. PERAL (1995) «La femme veuve dans l'oeuvre de l'évêque d'Elne, Francesc Eiximenis (1330-1409)», dins *La femme dans l'histoire et la société méridionales (IX-XIX s.) Actes de 66e Congrès de la Fédération historique du Languedoc méditerranéen et du Roussillon (Narbonne 15 et 16 octobre 1994)*, Montpellier: La Fédération, pp. 117-128.
- PELAEZ, M. J. (1986) «Justicia e impunidad en la literatura política catalana del siglo XIV: Francesc Eiximenis (c. 1330-1409)», dins de *Justice au Moyen Age (Sanction ou impunité?)*, Université de Provence, pp. 257-281.
- PELÁEZ, M. J. (1983) «La mujer en la obra de Francesc Eiximenis. Un ejemplo de literatura antifeminista en la Baja Edad Media», *Collectanea Franciscana*, 53, pp. 41-49.
- PELTIER, A. C. (1865) *Sancti Bonaventurae. Opera omnia*, Parisiis : Ludovicus Vivès, Bibliopola editor, tomus tertius.
- PERARNAU I ESPELT, J. (2003) «Un nou bifoli del *Llibre de les dones* de Francesc Eiximenis (ACA, Cancelleria, Pergamins, Fragments, n. 420)», Barcelona: *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 22, pp. 269-308.
- PÉREZ BALSERA, J. (1935) *Los caballeros de Santiago*, Madrid: Estanislao Maestre («Biblioteca histórica y genealógica», v).
- PÉREZ I DURÀ, J. & M. DOLÇ (1979) *Remeis a l'amor; Cosmètics per a la cara/ Publi Ovidi Nasó*, Barcelona: Fundació Bernat Metge (Col·lecció text i traducció. Escriptors llatins, 206).
- PÉREZ I MINGORANCE, J. A. (2014) *El Regiment de Prínceps de Gil de Roma traduït per Arnau Estanyol. Tradició manuscrita i edició crítica*, tesi doctoral dirigida pel Dr. J. Alturo Perucho, UAB, Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana, 3 vols.
- PERIS, A. (2001) *Diccionari de locucions i frases llatines*, Barcelona: Enciclopèdia Catalana (El Calidoscopi).
- PERNOUD, R. (2002) *Blanca de Castilla. La gran reina de la Europa medieval*, Barcelona: Belacqua-Carroggio.

- PERRAMÓN, S. (1979) *Proverbis, dites i frases fetes de la llengua catalana*, Barcelona: Millà (Llengua viva, 2).
- PIERA, J. (2001) *Jo sóc aquest que em dic Ausiàs March*, Barcelona: Edicions 62.
- PIFERRER, F. (1859) *Nobiliario de los reinos y señoríos de España*. Tomo III. [Revisado por D. Antonio Rújula y Busel, Madrid, en la Redacción, 2ª ed.]
- PIRON, S. [ed.] (2012) Pierre de Jean Olivi, *Traité des contrats*. París: Les Belles Lettres, 2012.
- PIRON, S. (2004) «L'apparition du *resicum* en Méditerranée occidentale, XIIe-XIIIe siècles», dins Emmanuelle Collas-Heddeland *et alii* (eds.), *Pour une histoire culturelle du risque. Genèse, évolution, actualité du concept dans les sociétés occidentales*. Estrasburg: Université de Haute-Alsace, pp. 59-76.
- PLADEVALL, A. (1986), veu «Lluís de Prades», *Gran Enciclopèdia Catalana*. Volum 18, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 284.
- PLANAS, J. (2015) «La paz de las plegarias: lecturas religiosas de la reina María de Luna», *e-Spania. Revue interdisciplinaire d'études hispaniques médiévales et modernes* (des de <e-spania.revues.org/24155>).
- PORTU ROMATINO, B. A. (1889) *Doctoris Seraphici S. Bonaventurae S.R.E. Episcopi Cardinalis. Opera omnia*, tomus IV, Ad Claras Aquas (Quaracchi): Ex Typographia Collegii S. Bonaventurae. [També disponible a <www.archive.org/stream/doctorisseraphic04bona#page/n7/mode/2up>, consultat el 19/06/2016].
- PORTU ROMATINO, B. A. (1885) *Doctoris Seraphici S. Bonaventurae S.R.E. Episcopi Cardinalis. Opera omnia*, tomus II, Ad Claras Aquas (Quaracchi): Ex Typographia Collegii S. Bonaventurae. [També disponible a <<http://www.archive.org/stream/doctorisseraphic02bona#page/n7/mode/2up>>, consultat el 20/06/2016].
- POTESTÀ, G. L. (2004) *Il tempo dell'Apocalisse. Vita di Gioacchino da Fiore*. Roma-Bari: Laterza.

- PUIG I FERRETÉ, I.M. & M.A. GINER MOLINA (1998) *Índex codicològic del Viage literario de Jaume Villanueva*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans (Memòries de la secció històrico-arqueològica, XLIX).
- PUIG I OLIVER, J., J. PERARNAU I ESPELT, G. AVENOZA, L. SORIANO & AL. (2012) *Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis, OFM, conservats en biblioteques públiques. Volum 1: Descripció dels manuscrits*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans- Facultat de Teologia de Catalunya (Corpus Scriptorum Cataloniae, Series D: Subsidia/ 2).
- PUIG I OLIVER, J., PERARNAU, J. & AL. (2010) «Catàleg dels manuscrits de les obres de Francesc Eiximenis, OFM, conservades en biblioteques públiques. Primera part: Obres originals en català/ 2. Segona part: Refoses. Tercera part: Obres originals en llatí. Quarta part: Traduccions. Cinquena part: Obres atribuïdes» Barcelona: Institut d'Estudis Catalans- Facultat de Teologia de Catalunya, *Arxiu de Textos Catalans Antics*, núm. 29, pp. 9-880.
- RAMON I FERRER, LL. (1997) *Edició crítica i estudi de la Summa de Col·lacions de Joan de Gal·les*, València: Universitat de València, Facultat de Filologia, tesi doctoral dirigida per Albert G. Hauf i Valls i Josepa Maria Cortés i Escrivà.
- RANGEL LÓPEZ, N. (2008) «Moras, jóvenes y prostitutas: acerca de la prostitución valenciana a finales de la Edad Media», *Miscelánea Medieval Murciana*, XXXII, pp. 119-130.
- REIS FONTANALS, J. & M. LOSANTOS (2007) *Biblioteca de Catalunya: 100 anys, 1907-2007*, Barcelona: Biblioteca de Catalunya.
- RENEDO PUIG, X. (2015) «Idees i prejudicis d'Eiximenis sobre la poesia», *Studia Mediaevalia Curt Wittlin Dicata/ Mediaeval Studies in Honour Curt Wittlin/ Estudis Medievals en Homenatge a Curt Wittlin*, ed. A cura de Badia, L., E. Casanova & A. Hauf, Alacant: Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana («Symposia Philologica», 25), pp. 301-322.
- RENEDO PUIG, X. (2014) «El llenguatge sexual i la vergonya femenina segons Francesc Eiximenis», *Scripta. Revista internacional de literatura i cultura medieval i moderna*, vol. 3, pp. 164-177.

- RENEDO PUIG, X. (2013) «Notes sobre la datació del *Primer*, el *Segon* i el *Terç del Crestià* de Francesc Eiximenis», *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes/LXVI. Miscel·lània Albert Hauf*, 5, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 5-33.
- RENEDO PUIG, X. (2011) «Notes sobre la datació del *Dotzè del Crestià* de Francesc Eiximenis», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, núm. 52: Miscel·lània d'homenatge a Gabriel Roura i Güibas, pp. 207-224.
- RENEDO PUIG, X. (2009) [ed.] Francesc Eiximenis, *Art de predicació al poble*, Vic: Eumo Editorial (Textos pedagògics, 47).
- RENEDO PUIG, X. (2008) «De l'éducation des filles (et des épouses) aux mères comme éducatrices des enfants selon Francesc Eiximenis» a *Famille et parenté dans la vie religieuse du Midi* (Cahiers de Fanjeaux 43), Toulouse: Privat, pp. 209-240.
- RENEDO PUIG, X. (2007) «Eiximenis, els exemples i l'art de riure», S. Martí *et al.* (eds.), *Actes del XIIIè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*. Barcelona-Girona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat-ILCC, III, pp. 7-34.
- RENEDO PUIG, X., S. MARTÍ CASTELLÀ [ET AL.] (2005) *Francesc Eiximenis. Dotzè llibre del Crestià* I, 1, Girona: Universitat de Girona, Diputació de Girona (Obres de Francesc Eiximenis, 1).
- RENEDO PUIG, X. (2003) «La vida conjugal segons Francesc Eiximenis», *Mot So Razo* 2, pp. 7-20.
- RENEDO PUIG, X. (2002) «Eiximenis i el bon ús del vi», *Estudi General 22. Revista de la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona*, pp. 251-277.
- RENEDO PUIG, X. (1999) «Joan Coromines com a editor de textos», Joan Solà (ed.), *L'obra de Joan Coromines. Cicle d'estudi i homenatge*, Barcelona: Fundació Caixa de Sabadell, pp. 145-154.
- RENEDO PUIG, X. (1996) «Raó i intuïció en Plaerdemavida», *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, vol. 45 (1995-1996), pp. 317-360.
- RENEDO PUIG, X. & CABRÉ LL. [eds.] (1993) *Sant Vicent Ferrer. Sermons*, Barcelona: Teide.

- RENEDO PUIG, X. (1992a) *Edició i estudi del "Tractat de luxúria" del Terç del Crestià de Francesc Eiximenis*, Tesi Doctoral dirigida per Lola Badia, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, Facultat de Filosofia i Lletres.
- RENEDO PUIG, X. (1992b) «Quin mal és lo besar? (Literatura i moral al voltant de la quarta línia de l'amor)», *Caplletra. Revista Internacional de Filologia*, València: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Institut de Filologia Valenciana (tardor 1992), núm. 13, pp. 99-115.
- REQUESENS I PIQUER, J. (2008) «Una reimpressió en la tradició contemplativa: l'anònim montserratí *Compendio breve de ejercicios espirituales* (s. XVI)», *Arxiu de Textos Catalans Antics*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, Facultat de Teologia de Catalunya, núm. 27, pp. 467-480.
- RICO, F. (1990) «Los orígenes de Fontefrida y el primer romance trovadoresco», dins *Texto y contexto. Estudios sobre la poesía española del siglo XV*. Barcelona: Crítica, pp. 1-32.
- RIERA I SANS, J. & J. TORRÓ (2011) *Francesc Eiximenis: Diplomataris 1373-1409*, Girona: Documenta Universitaria: Universitat de Girona. Institut de Llengua i Cultura Catalanes (Publicacions de l'Institut de Llengua i Cultura Catalanes. Estudis sobre Francesc Eiximenis, 2).
- RÍOS, A. DE LOS (1865) *Historia crítica de la literatura española*, Madrid: [s. n.], 7 vols.
- RIQUER, M. DE (1984) *Vida i aventures de don Pero Maça*, Barcelona: Quaderns Crema («Biblioteca mínima», 10).
- ROCA, J. M. (1928) «La reyna empordanesa», volum «Sobiranes de Catalunya», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, vol. X, pp. 9-209.
- RODRIGO LIZONDO, M. (2013) *Col·lecció documental de la Cancelleria de la Corona d'Aragó. Textos en llengua catalana (1291-1420)*, València: Universitat de València (Fonts històriques valencianes, 56A i 56B).
- RODRIGO LIZONDO, M. (2012) «Personalitat i cultura de Maria de Castella, reina d'Aragó», *Dones i literatura entre l'Edat Mitjana i el Renaixement*, R. Bellveser

(coord.), València: Institució Alfons el Magnànim, Diputació de València, 2 vols., pp. 471-525.

RODRIGO LIZONDO, M. (2011) *Melcior Miralles: Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*, València: Universitat de València (Fonts històriques valencianes, 47).

ROMERO TALLAFIGO, M. (1990) *La cancellería de los condes de Prades y Ribagorza (1341-1414)*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico.

ROMEU I FIGUERAS, J. (1994) *Lectura de textos medievals i renaixentistes*, València/Barcelona: Institut Universitari de Filologia Valenciana/ Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

ROMEU I FIGUERAS, J. (1981) «Guerau de Maçanet, entre la realitat lírica i la identificació hipotètica», *Estudis de llengua i literatura catalanes/ II. Homenatge a Josep Maria de Casacuberta*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, volum 2, pp. 144-183.

ROSSELL, M. (1958) *Inventario general de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona*, I, Madrid, ms. 79.

RUBINSTEIN, N. (2004) «The beginnings of political thought in Florence», a *Studies in Italian History in the Middle Age and the Renaissance*, I, *Political Thought and the Language of Politics. Art and Politics*, ed. Giovanni Ciapelli, Rome: Edizioni di Storia e Letteratura (Storia e Letteratura. Raccolta di studi e testi, 216), pp. 1-41.

RUBIÓ I LLUCH, A. (1908) *Documents per a la història de la cultura catalana medieval*, Barcelona: Institut d'Estudis Catalans («Memòries de la secció històrico-arqueològica», LIV), 2 vols [reeditat el 2000].

RUBIO VELA, A. (1985) *Epistolari de la València medieval*, València: la Universitat («Biblioteca Sanchis Guarner», 11), vol. 1.

RUIZ BUENO, D. (1962) *Cartas de san Jerónimo*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 2 vols.

- RUIZ BUENO, D. (1958) *Obras de San Juan Crisóstomo. Tratados ascéticos*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos.
- RUIZ GARCÍA, E. (2004) *Los libros de Isabel la Católica. Arqueología de un patrimonio escrito*, Madrid: Instituto de Historia del Libro y de la Lectura.
- SALVAT I BOVÉ, J. (1977) *La imprenta en Tarragona. Siglos XV-XVII*, Tarragona: Publicaciones del Excelentísimo Ayuntamiento de Tarragona, pp. 27-30.
- SÁNCHEZ-CUTILLAS, C. & A. DE FLUVIÀ I ESCORSA (1986), veu «Arenós», *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 3, Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 89.
- SÁNCHEZ-CUTILLAS, C. & A. DE FLUVIÀ I ESCORSA (1988), veu «Arenós, Eiximèn Peres d'», *Gran Enciclopèdia Catalana*, vol. 3 (AR- BAH), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 89.
- SÁNCHEZ HERRERO, J. (2008) «Amantes barraganas, compañeras, concubinas clericales», *Clio & Crimen*, núm. 5, pp. 106-137.
- SANCHIS SIVERA, J. (1973) *Sant Vicent Ferrer. Sermons de Quaresma*, València: Albatros (Clàssics Albatros, 3 i 4), 2 vols.
- SANCHIS SIVERA, J. & G. SCHIB (1932) *Sant Vicent Ferrer, Sermons*, Barcelona: Barcino (Els Nostres clàssics. Col·lecció B, 3 i 5-9), 6 vols.
- SANCHIS SIVERA, J. (1927) *Quaresma de Sant Vicent Ferrer: predicada a València l'any 1413*, Barcelona: Institució Patxot.
- SANSONE, G. E. (1995) *Francesco da Barberino. Reggimento e costumi di donna*, Roma: Zauli Editore.
- SANTANACH I SUÑOL, J. (2005) *Ramon Llull. Doctrina pueril*, Palma: patronat Ramon Llull (Textos medievals catalans, Nova Edició de les Obres de Ramon Llull, 7).
- SANTAMARTA DEL RÍO, S. & M. FUERTES LANERO (1988) *San Agustín. La Ciudad de Dios (2º)*, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, vol. XVII.
- SARASA SÁNCHEZ, E. (1979) «Mitos y ritos en Aragón. El caso de doña Brianda de Luna», *Actas del I Congreso de Aragón de Etnología y Antropología*, Zaragoza:

Institución Fernando el Católico, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, pp. 127-132.

- SCHIB, G. [ed.] (1984) Sant Vicent Ferrer, *Sermons. Volum cinquè*. Barcelona: Barcino.
- SCHIB, G. [ed.] (1975) Sant Vicent Ferrer, *Sermons. Volum III*. Barcelona: Barcino (EBC, col·lecció B, 6).
- SCHLOTEUBER, E. (2014) «Educación y formación, saber práctico y saber erudito en los monasterios femeninos en la baja Edad Media», *Anuario de Estudios Medievales* 44/1, pp. 309-358.
- SILLERAS-FERNÁNDEZ, N. (2015a) «Dues reines per a un rei: Maria de Luna i Margarida de Prades, les mullers de Martí I l'Humà (r. 1396-1410)», a “Martí l'Humà, el darrer rei de la dinastia de Barcelona (1396-1410)”, dins de *L'interregne i el compromís de Casp*, ed. de M. T. Ferrer i Mallol, Barcelona: I.E.C., pp. 693-710.
- SILLERAS-FERNÁNDEZ, N. (2015b) *Chariots of Ladies. Francisc Eiximenis and the Court Culture of Medieval and Early Modern Iberia*, London: Cornell University Press.
- SILLERAS-FERNÁNDEZ, N. (2012) «Paradoxes humanistes: Els escrits de Francisc Eiximenis i de Bernat Metge i la seva recepció a la Baixa Edat Mitjana i el Renaixement», *eHumanista/ IVITRA* 1, pp. 154-167.
- SIMON I TARRÉS, A. (2011) *Del 1640 al 1705. L'autogovern de Catalunya i la classe dirigent catalana en el joc de la política internacional europea*, València: Universitat de València, I. E. C.
- SLOTEDIJK, P. (2015) *Los hijos terribles de la Edad Moderna. Sobre el experimento antigenealógico de la modernidad*, Madrid: Ediciones Siruela (Biblioteca de Ensayo Siruela).
- SOBREQUÉS I VIDAL, S. (1986), veu «Cardona, Joan Ramon Folc de», *Gran Enciclopèdia Catalana*, volum 6 (CALC-CATA), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 283.
- SOBREQUÉS I VIDAL, S. (1973) *El compromís de Casp i la noblesa catalana*, Barcelona: Curial.

- SOBREQUÉS I VIDAL, S. (1961) *Els barons de Catalunya*, Barcelona: ed. Vicens Vives (Biografies Catalanes; Sèrie Històrica, núm. III).
- SOLDEVILA, F. (1971) *Les quatre grans cròniques*, Barcelona: Selecta.
- SOLDEVILA, F. (1963) *Història de Catalunya*, Barcelona: Alpha.
- SOLDEVILA, F. (1928) «La reyna Maria, muller del Magnànim», *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona* X, 1928, pp. 214-347.
- SOLER I LLOPART, A. (1988) *Ramon Llull. Llibre de l'orde de cavalleria*, Barcelona: Barcino (Els Nostres Clàssics. Col·lecció A, Volums en octau).
- SPENGLER, L. (1868) *Aristotelis. Ars Rhetorica* (accedit vetusta translatio latina), Lipsiae: in aedibus B. G. Teubneri, volumen I.
- SUSEMIHL, F. (1872) *Aristotelis Politicorum libri octo cum vetusta translatione Guilelmi de Moerbeka*, Lipsiae: in aedibus B.G. Teubneri. [També disponible a <https://archive.org/stream/bub_gb_66qimJ3l7dAC#page/n5/mode/2up>, consultat el 20/06/2016].
- SZÖVERFFY, J. (1961) «L'hymnologie médiévale: recherches et méthode», *Cahiers de civilisation médiévale* 16 (1961), 389-422.
- THOMPSON, S. (1989) *Motif index of folk literature: a classification of narrative elements in folktales, ballads, myths, fables, mediaeval romances, exempla, fabliaux, jest-books and local legends*, Bloomington: Indiana University Press, 6 vols.
- TOLDRÀ I VILARDELL, A. (2011) *Asmodeu: dona, dimoni i sexe a l'edat mitjana*, València: Universitat de València (Història oberta, 194).
- TORRE, V. DE LA & J. LOZANO ESCRIBANO (2004) *Gesta Romanorum: exempla europeos del siglo XIV*, Madrid: AKAL (AKAL/ Clásicos latinos medievales y renacentistas, 16).
- TUBACH, F. C. (1969) *Index exemplorum: a handbook of medieval religious tales*, Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia (FF communications, 86, 204).

- TULOU, F. (1892) *Les quinze joyes de mariage. Nouvelle édition accompagnée de nombreuses notes et précédée d'une notice*, Paris: Garnier Frères, Libraires-Éditeurs (obra atribuïda a Antoine de la Sale).
- URQUIZA RUIZ, T. (2012) *Símbolos en el arte cristiano. Breve diccionario ilustrado*, Burgos: Sembrar.
- VALERO MOLINA, J. (2005-2006) «Sança Ximenis de Cabrera i la capella de santa Clara i santa Caterina de la catedral de Barcelona», *Locus Amoenus*, 8, pp. 47-66.
- VALLS SUBIRÀ, O. (1978-1982) *La historia del papel en España. Siglos XV-XVI*, Madrid: Empresa Nacional de Celulosas, vol. II.
- VALLS SUBIRÀ, O. (1970) *Paper and watermarks in Catalonia*, Amsterdam: The Paper Publications Society (Monumenta chartae papyraceae historiam illustrantia, 12), 2 vols.
- VAUCHEZ, A. [ed.], amb la col·laboració de C. THEVENAZ MODESTIN & C. MOREROD-FATTEBERT (2005) Jean de Roquetaillade, *Liber ostensor quod adesse festinant tempora*, Roma: École Française de Rome.
- VÁZQUEZ JIMÉNEZ, L. (2015) «La mujer y la sexualidad en la Edad Media y en el Renacimiento», *Cuadernos del CEMyR*, pp. 137-154.
- VECCHIO, S. (1992) «La buena esposa», dins Christiane Klapisch-Zuber (dir.), *Historia de las mujeres. Tomo 2. La Edad Media*. Madrid: Taurus, 1992, pp. 133-169.
- VEGAS, A. (1795) *Diccionario geográfico universal que comprehende la descripción de las quatro partes del mundo*, Madrid: Imprenta de don Joseph Doblado, tomo quinto.
- VENDRELL I GALLOSTRA, F. (1984) «Margarida de Prades en el regnat de Ferran d'Antequera», discurs de recepció llegit el dia 22 de març de 1984 en la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i discurs de contestació per l'acadèmic de número Dr. Joan Vernet i Ginès, Barcelona: Real Academia de Buenas Letras, pp. 5-39. [També disponible a <<http://www.boneslletres.cat/publicacions/Discursos/b16914867.pdf>>].

- VERRY, E. (2001) «L'impossible héritage: La deuxième maison d'Anjou et l'Italie (1380-1480)», dins *L'Europe des Anjou. Aventure des princes angevins du XIIIe au XVe siècle*, Paris: Somogy éditions d'art, pp. 255-257.
- VIERA, D. J. (1991a) «Más sobre manuscritos y ediciones raras de la obra de Francesc Eiximenis», en Badia, L., X. Renedo (eds.), *Studia bibliographica*, Girona: Col·legi Universitari de Girona, Diputació de Girona (Estudis sobre Francesc Eiximenis, 1), pp. 319-325 [reimpressió d'un treball publicat a *Archivo Ibero-Americano*, núm. 47 (1987), pp. 52-62].
- VIERA, D. J. (1991b) «Incunables i llibres rars del P. Francesc Eiximenis (1340?- 1409?) publicats entre 1478 i 1542», en Badia, L., X. Renedo (eds.), *Studia bibliographica*, Girona: Col·legi Universitari de Girona, Diputació de Girona (Estudis sobre Francesc Eiximenis, 1), pp. 297-317 (reimpressió d'un treball publicat a *Estudios Franciscanos*, núm. LXXX (1979), pp. 43-65).
- VIERA, D. J. (1991c) «Manuscritos eiximinianos no catalogados por J. Massó Torrents», en Badia, L., X. Renedo (eds.), *Studia bibliographica*, Girona: Col·legi Universitari de Girona, Diputació de Girona (Estudis sobre Francesc Eiximenis, 1), pp. 289-296 [reimpressió d'un treball publicat a *Estudios Franciscanos*, núm. 80 (1979), pp. 157-165].
- VIERA, D. J. & J. PIQUÉ (1987) *La dona en Francesc Eiximenis*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes (Biblioteca Abat Oliba).
- VIERA, D. J. (1978) «¿Influyó el *Llibre de les dones*, de Francesc Eiximenis (1340?- 1409?), en el *De Institutione Foeminae Christianae*, de Luis Vives?», Castelló de la Plana: *Separata del Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tomo LIV, cuaderno II, pp. 145-155.
- VIERA, D. J. (1976) «The presence of Francesc Eiximenis in fifteenth and sixteenth-century literature», separata de *Hispanófila*, 57, pp. 1-5.
- VILALLONGA, M. (1993) *La literatura llatina a Catalunya al segle XV. Repertori bibliogràfic*, Barcelona: Curial Edicions Catalanes, Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Textos i Estudis de Cultura Catalana).

- VILLALMANZO-CHINER (1992) J. VILLALMANZO, J. CHINER, *La pluma y la espada. Estudio documental sobre Joanot Martorell y su familia (1373-1483)*, València: Ayuntamiento de Valencia.
- VILLALONGA, A. M. (2007) «La literatura popular i la tradició misògina: algunes balades del *Romancerillo catalán*», a *Llengua & Literatura*, núm. 18, pp. 75-106.
- VILLANUEVA, J. (1851) *Viaje literario a las Iglesias de España*, Madrid: Real Academia de la Historia, vol. XX.
- VINYOLES VIDAL, T. M. (2008) «Respuestas de mujeres medievales ante la pobreza, la marginación y la violencia», *Clio & Crimen*, 5, Durango: Centro de Historia del Crimen, pp. 72-93.
- VINYOLES VIDAL, T. M. (2006) «"No puede aceptarse crueldad tan grande". Percepción de la violencia de género en la sociedad feudal», dins *Mujer, marginación y violencia entre la Edad Media y los tiempos modernos*, (R. Córdoba de la Llave, coord.), Córdoba: Universidad de Córdoba, pp. 185-200.
- VINYOLES VIDAL, T. M. (1976) *Les barcelonines a les darreries de l'Edat Mitjana: 1370-1410*, Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana.
- VIO CAIETANI, T. DE (1906) *Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opera Omnia iussu impensaue Leonis XIII P. M.*, tomus duodecimus, Tertia Pars Summae Theologiae. A quaestione lx ad quaestione xc, et supplemento eiusdem Tertiae Partis, Romae: Ex Typographia Polyglotta.
- VIVES, J. (2006) *La Virginitat/ Gregori de Nissa*, Barcelona: Fundació Bernat Metge (Fundació Bernat Metge (Col·lecció text i traducció. Escriptors cristians, 356).
- WILLIAMSON, J. B. (1993) *Philippe de Mézières. Le livre de la vertu du sacrement de mariage, ed. from Paris, Bibliothèque Nationale, ms. Fr. 1175*, Washington : The Catholic University of America Press.
- WITTLIN, C. J. (1989-1990 [1991]) «Extrets d'obres d'Eiximenis copiats i amplificats per Jaquet de Marvilla en un manuscrit de Santes Creus», Barcelona: *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 42, pp. 313-339.

- WITTLIN, C. J., A. PACHECO, J. WEBSTER [ET AL.] (1987) *Francesc Eiximenis. Dotzè llibre del Crestià* II, 2, Girona: Col·legi Universitari de Girona, Diputació de Girona (Obres de Francesc Eiximenis, 4).
- WITTLIN, C. J., A. PACHECO & J. WEBSTER [ET AL.] (1986) *Francesc Eiximenis. Dotzè llibre del Crestià* II, 1, Girona: Col·legi Universitari de Girona, Diputació de Girona (Obres de Francesc Eiximenis, 3).
- WITTLIN, C. J. (1983) «De *Lo libre de les dones* a la *Scala Dei*», dins P. Boehne, J. Massot i Muntaner i N. B. Smith (eds.), *Actes del Tercer Col·loqui d'Estudis catalans a Nord-Amèrica. Estudis en honor de Josep Roca-Pons*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat («Biblioteca Abat Oliba», 30), pp. 139-152.
- WITTLIN, C. J. (1983) «La primera traducció castellana de *Lo libre de les dones* de Francesc Eiximenis», a *Estudis de llengua i literatura catalanes/VI, "Miscel·lània Pere Bohigas"*, 3, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, pp. 39-60
- WITTLIN, C. J. (1970) «Los problemas del *Cercapou* y el *Libre de les dones* de Fray Francesc Eiximenis», separata del *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura*, tomo XLVI, v. II, Castelló de la Plana.
- YSERN LAGARDA, J. A. (2004) *Recull d'exemples i miracles ordenat per alfabet. Arnau de Lieja*, Barcelona: Barcino (ENC, Col·lecció B. Volums en quart, 23), 2 vols.

6.1. BIBLIOGRAFIA EXTRETA DE LA XARXA

- AELFRIC D'EYNHAM, Reedició online de les seves obres a càrrec de M.D. Elliot i T.G. Major (2013), disponible a <groups.chass.utoronto.ca/aelfric/AEL2.html>.
- Arbre genealògic dels Arenós fet per Jorge Nebot Fortea, des de <http://www.academia.edu/10063551/%C3%81RBOL_GENAL%C3%93GICO_DE_LOS_AREN%C3%93S>, consultat el 26/10/16.
- Arxiu del Col·legi del Corpus Christi de València *online*, des de <www.seminariocorpuschristi.org>.

Base de dades dels manuscrits de Francesc Eiximenis, des de <<http://www.eiximenis.narpan.net/eiximenis-db.html>>, consultat el 18/01/2018.

—BERNAT DE CLARAVALL, *De laudibus Virginis Matris, a Corpus Corporum. Repositorium operum latinorum apud universitatem Turicensem*, disponible a <http://www.mlat.uzh.ch/MLS/xanfang.php?tabelle=Bernardus_Claraevallensis_cps2&corpus=2&allow_download=0&lang=0> consultat el 26/04/2016.

Biblioteca Nacional d'Espanya, *Libro de armas y blasones de diversos linajes y retratos de los Condes de Barcelona*, ms. 1196, disponible a <<http://bdh.bne.es/bnearch/biblioteca/Libro%20de%20armas%20y%20blasones%20de%20diversos%20linajes%20y%20retratos%20qls/bdh0000047553;jsessionid=B825D8F2566DFB474B0A14DE7F5409D2>>, consultat el 17/02/2017.

BITECA: des de <http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/biteca_es.html>

Còpia de l'incunable de Rosembach custodiat a Madrid, BNE, Inc. 2019, disponible a <http://bibliotecadigitalhispanica.bne.es:80/webclient/DeliveryManager?pid=191836&custom_att_2=simple_viewer>, consultat el 27/09/2018.

Còpies de l'incunable de Joan Rosembach (1495): <<http://pb.lib.berkeley.edu/xtf/servlet/org.cdlib.xtf.dynaXML.DynaXML?source=/BITECA/Display/1471BITECA.MsEd.xml&style=MsEd.xsl&gobk=http%3A%2F%2Fpb.lib.berkeley.edu%2Fxtf%2Fsearch%3Fmode%3Dphilo%26everyone%3DRosenbach%26text-join%3Dand%26browseout%3Dperson%26sort%3Dauthor%26startDoc%3D21>>, consultat el 30/09/2017.

—*Corpus juris canonici emendatum et notis illustratum. Gregorii XIII. pont. max. iussu editum*, Romae: In aedibus Populi Romani, 1582 [3 parts en 4 vols.], disponible a <<http://digital.library.ucla.edu/canonlaw>>.

—*Corpus iuris canonici*, Editio Lipsiensis Secunda, Post Aemilii Ludouici Richteri, Decretum Magistri Gratiani, Akademische Druck U. Verlagsanstalt Graz, 1959, v.1). També disponible a <<http://digital.library.ucla.edu/canonlaw>> i a <http://www.columbia.edu/cu/lweb/digital/collections/cul/texts/ldpd_6029936_00>

<anc.gencat.cat/web/.content/anc/Butlleti_ANC/Butlletins/ANC38.pdf>, consultat el 27/09/2018.

Història sobre les col·leccions de la Biblioteca Nacional d'Espanya, des de <www.bne.es/es/Colecciones/Manuscritos/Historia/>. També des de <www.antiblavers.org/galeria/displayimage.php?pid=2451>, llocs consultats el 21/09/2017.

—LUCIO ANNEO SENECA, *De ira*, disponible a <thelatinlibrary.com/sen/sen.ira2.shtml>, consultat el 20/04/2016.

Nova Vulgata. Bibliorum Sacrorum Editio, a <http://www.vatican.va/archive/bible/nova_vulgata/documents/nova-vulgata_vetus-testamentum_lt.html>.

Obras completas de San Agustín VIII. Cartas (1º) 1-123, traducció i notes de Lope Cilleruelo, OSA, Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, edició disponible a <http://www.augustinus.it/spagnolo/lettere/lettera_131_testo.htm>

—PETRUS COMESTOR, *Sermones*, v, a *Corpus Corporum. Repositorium operum latinorum apud universitatem Turicensem*, disponible a <[—PRISCIA, *Institutio Grammaticae*, disponible a <<https://archive.org/stream/PriscianiInstitutionumGrammaticarumLibri/PriscianiInstitutionumGrammaticarumLibriI-xiihertz.1855#page/n41/mode/2up/search/mulier>>.](http://www.mlat.uzh.ch/MLS/xfromcc.php?tabelle=Petrus_Comestor_cps2&rumpfid=Petrus_Comestor_cps2,%20Sermones,%20%20%20%205&id=Petrus_Comestor_cps2,%20Sermones,%20%20%20%205,%20%20%20%20%20%20%201&level=99&level9798=&satz=1&hilite_id=Petrus_Comestor_cps2,%20Sermones,%20%20%20%205,%20%20%20%20%20%20%201&string=PRAENUNTIUS&binary=&corpus=2&target=&lang=0&home=&von=suchergebnis&hide_apparatus=1&inframe=1&jumpto=1)>.</p></div><div data-bbox=)

—PUBLILI SIRUS, *Sententiae*, disponible a <<http://www.thelatinlibrary.com/syrus.html>>.

—SANT TOMAS D'AQUINO, *Scriptum super Sententiis*, a *Corpus Thomisticum*, des de <www.corpusthomisticum.org/snp40495.html>, consultat el 19/06/2016.

- SANT TOMÀS D'AQUINO, *Summa Theologica*, a *Corpus Thomisticum*, des de <http://www.corpusthomisticum.org/iopera.html> i <http://www.corpusthomisticum.org/sth1090.html>, consultat el 13/06/2016.
- VALERI MAXIMI, *Factorvm et Dictorvm Memorabilivm Liber IV*, disponible a <http://www.thelatinlibrary.com/valmax4.html>.
- Veu «Centelles» des de www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0016872.xml, consultat el 29/08/2016.
- Veu «Isabel de Prades» des de www.fundacionmedinaceli.org/casaducal/fichaindividuo.aspx?id=1343, consultat el 20/04/2015.
- Veu «La Bosseria», des de <http://www.lovevalencia.com/calle-bosseria-historia.html>, consultat el 28/03/2016.
- Veu «Timbor de Bellpuig», des de <http://genealogiequebec.info/en/testphp/info.php?no=174665>, consultat el 25/09/2010.
- Zaragoza, PAULO HURUS (1494) *Johan Boccaccio, De las mujeres illustres en romance*, Aleman de Constancia, disponible a www.uv.es/~lemir/Textos/Mujeres/Ind.html.

